

מדרש
שכל טוב

על ספר בראשית ושמות

חברו

רבינו מנחם ב"ר שלמה ז"ל

(בשנת ד"א תתצ"ט).

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

עפ"י שני כתבי יד יחידים בעולם, מאוצר הספרים באקספארד קובץ 165 וקובץ 166 אשר היו מקדם בבית עקר הספרים של הרב הנאון מוהר"ר דוד אפפענהיים ז"ל קובץ 175 וקובץ 176.

ערוך ומסודר

עם ציוני הפרשיות וסימני הכתובים, ומראה מקומות מתנ"ך בנוף הספר, ועם הערות ותקונים לברר וללבן דבריו ועם ציונים על המקורות אשר מהם שאב המחבר, וגם מכוא גדול בראש הספר, המפיץ אור על הספר ועל מחברו.

ממני

שלמה באבער

מלכוב.

ספר בראשית.

ברלין.

בדפוס צבי הירש ב"ר יצחק אייזעקאווסקי.

תר"ם.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 440/1

1133475/1.

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

בהשגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בכרלין,
 בנימין זאב באכער כבודאפעסט,
 מרדכי בראנן בברעסלא,
 שלמה באכער בלעמבערג,
 דוד גינסבורג בפעטרסבורג,
 אברהם אליהו הרכבי בפעטרסבורג,
 מרדכי יאסטרואו בפילאדעלפיא,
 צדוק כהן בפאריס,
 שמואל צבי מרגליות בפירינצי,
 דוד סימאנסען בקאפענהאגען.

שנת ט"ז (תר"ס).

Midrasch Sechel-Tob.

BERLIN 1900.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

SECHEL TOB.

Commentar

zum

ersten und zweiten Buch Mosis

von

Rabbi Menachem ben Salomo

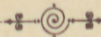
verfasst i. J. 1139.

Zum ersten Male herausgegeben

nach den beiden Handschriften cod. 165 u. 166 in der Bodlejana
kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen
Einleitung versehen

von

Salomon Buber.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

1900.

מדרש
של כל טוב

על ספר בראשית ושמות

חברו

רבינו מנחם ב"ר שלמה ז"ל

(בשנת ד"א תתצ"ט).

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

עפ"י שני כתבי יד יחידים בעולם, מאוצר הספרים באקספארד קובץ 165 וקובץ 166 אשר היו מקדם בכית עקר הספרים של הרב הגאון מוהר"ר דוד אפפענהיים ז"ל קובץ 175 וקובץ 176.

ערוך ומסודר

עם ציוני הפרשיות וסימני הכתובים, ומראה מקומות מתנ"ך בנוף הספר, ועם הערות ותקונים לברר וללבן דבריו ועם ציונים על המקורות אשר מהם שאב המחבר, וגם מבוא גדול בראש הספר, המפיץ אור על הספר ועל מחברו.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ספר בראשית.

ברלין.

בדפוס צבי הירש ב"ר יצחק אימצקאווסקי.

תר"ם.

ש"ס

שְׁמֵרַת הַמִּצְוֹת

הוצאת מוסדות תורה
תש"ס

הוצאת מוסדות תורה

erster und zweiter Teil

הוצאת מוסדות תורה

הוצאת מוסדות תורה
תש"ס

שְׁמֵרַת הַמִּצְוֹת

(משלי י"ג ט"ו)

הוצאת מוסדות תורה
תש"ס

תש"ס

שְׁמֵרַת הַמִּצְוֹת

תש"ס

הוצאת מוסדות תורה

תש"ס

הוצאת מוסדות תורה

תש"ס

פתח דבר.

ברוך אלהים שהחיני וקימני והניעני לזמן הזה להוציא הספר היקר הזה לאור עולם, הוא מדרש שכל טוב חברו רבנו מנחם ברי שלמה ז"ל בשנת ד'א תתצ"ט (1139 למספרם) עם הערות וחקונים ומראה מקומות וצינונים כיד ה' הטובה עלי, והכל תלוי במול אפילו כתב יד שבאוצרות ספרים. זה שבע מאות וששים שנה מונח הספר הזה, אין דורש ואין מבקש להוציא ממסגר אסיר, עוד בשנת תקפ"ז התעורר הרה"ג החוקר המצויין מהרש"ל ראפאפארט ז"ל בחולדות רבינו הננאל הערה 29 לחמול על כתב יד הזה ולהעלותו מארץ נשיה ולהוציאו לאור. (עיין מבוא פרק ח' אות כ"ד): כתב יד הזה הוא יחיד בעולם ונתחבר על כל חמשה חומשי תורה (א) אבל לדאבון נפשנו רק חלק ממנו נשאר לפליטה, היינו מן לך מ"ו א' עד אמצעו יתרו י"ט (ב): ומונח כעת באוצר הספרים באקספארד במדינת בריטאניה (ביבליאטקהא באדליאנא) בשני קובצים קובץ 165 (רשימת ניבועער) כתוב על קלף מחזיק קמ"ח דפים ובכל דף שני עמודים מצד ימין, ושני עמודים מצד שמאל. וכ"י שני (ג) הוא העתקה מן כ"י הראשון והוא קובץ 166 מחזיק ר"א דפים ובכל דף שני עמודים אחר מימין ואחד משמאל. והיו מקדם בבית גנוז של הרב הגאון מוהר"ר דוד אפשענהיים ז"ל אשר הי' רב בהרבה קהלות ובסוף בק"ק פראג. הרב הזה אסף ספרים הרבה אין קץ מהם נדפסים ומהם כתבי יד הרבה מאד, והאוצר הזה הוא כעת באקספארד, וב' כ"י האלה נזכרים ברשימה קהלת דוד בין כתבי יד שלו נומר 175 ונומר 176 (ד): והנה בעת אשר בקשתי מאת שרי המלוכה (המיניסטעריום) לשלוח אלי את כתבי יד מהתנחומא הנמצאים באוצר הספרים באקספארד שאלתי אז לשלוח לי ביחד גם את המדרש שכל טוב, ויואלו בחסדם ושלוה אלי גם את המדרש שכל טוב קובץ 166 (שהוא העתקה מקובץ 165), אל בית האוצר מהאוניווערזיטעט

(ב) באוצר הספרים במינכען בקובץ 181 נמצאים שוורים מהתחלת ס' ויקרא והבאתים

בסוף הספר.

(ג) כן הוא מכיל בכ"י ראשון על קלף אולם בכ"י שני על נייר שהוא העתקה מכ"י הראשון מתחיל מן לך מ"ו י"ב והיו השמש לבוא כי הכ"י ממושמש מאד בהתחלתו ולא העתיק המעתיק רק מן מ"ו י"ב. גם בקובץ א' על קלף הוא עד אמצע פ' יתרו, אבל בכ"י שני על נייר לא נמצא כל כך, וחסיים הוא בפ' בשלח בתו' שבת פ' מ"ו, ע"י מה שכתבתי במבוא פרק י'.

(ד) במבוא ללקח טוב הערה ל' כתבתי שהכ"י שכל טוב מונח באקספארד בשני חלקים ר"א דפים, הבאתי כמו שהודיעוני, ויש לתקן מונח באקספארד בשתי העתקות וקובץ השני מכיל ר"א דפים.

(ד) במבוא ללקח טוב הערה ל' הבאתי ברשימה קהלת דוד נמצא רשום בין כתבי יד נומר 176 מדרש שכל טוב לרי' מנחם ב"ר שלמה עד פ' יתרו ובנומר 176 מפ' וירא עד פ' יתרו על קלף וכן הובא בתולדות ר"ח הערה 29 אולם בעל הרשימה לא רשם בכתב אמת כי נומר 176 אשר הוא העתקה מן נומר 176 הוא רק עד פ' בשלח כמו שהבאתי לעיל הערה א' והנומר 176 הוא ג"כ מפ' לך עד פרשת יתרו, והקובצים אינם מצוינים כהוגן כי מהראוי לרשום על הכ"י הראשון את הנומר 176 ועל כ"י השני שהוא רק העתקה מכ"י הראשון הנכתב על קלף ראוי לרשום נומר 176.

דסה להשתמש בו כרצוני ועשיתי לי העתקה ממנו ע"י מעתיק מומחה כאשר הודעתי במבוא התנחומא סי' י"א וזה ימים לא כבירים קבלתי עפ"י שאלתי גם הקובץ הראשון נומר 165 על קלף והשלמתי לי את החסר בכ"י השני נומר 166.

ההעתקה אשר עשיתי מן הספר היקר הזה היתה מונחת אצלי זה עשרים שנה (ה) ולא הי' לאל ידי לערוך עליה הערות ותקונים ומראה מקומות כי מרוד הייתי בעבודתי בספרים אחרים אשר הוצאתי בחסד אל לאור עולם, ועתה כי זקנתי ושכתי אמרתי עד מתי אוחיל עוד ואם לא עכשיו אימתי, והעמסתי עלי העבודה הכבדה והעצומה, וברוך אל עליון שהצליח הפצי בידי להשלים המלאכה עד תומה ולהעלות הספר על מכבש הדפוס לרובק שפתי ישנים ולהפיץ דברי אחד מקרמונינו בקרב ישרון (ו).

והנה זה משפט מלאכתי אשר הכינותי: א) הצבתי ציונים לפרשיות ולפסוקים בפנים הספר. ב) עשיתי מראה מקומות כל הפסוקים שהביא המחבר וציינתים ג"כ בפנים הספר. ג) נתתי קוץ והפסקה בין ענין לענין, בין מאמר למאמר ובין מדרשו עליו, כי ככתב יד היה הכל בערבוביא. ד) לפעמים תקנתי הנוסחא הישרה והוספתי את החסר בפנים הספר בתוך שני חצאי מרובע (ז). ה) גם תקנתי מספר רב בהעתקות הכתובים שבכתבי קודש, אשר אינם מובאים כהוגן, ותקנתי ג"כ כנ"ל ואת המלה אשר הובאה ללא נכון הצנתי בשני חצאי עגולה. ו) גם הכינותי הערות על דברי המחבר ומראה מקומות מהמקורות אשר שאב המחבר. ז) השויתי המאמרים זה מול זה עם המקורות ובררתי הנוסחא הישרה והנכונה, כי לפניו היה עוד הכל בכתובים, לכן בנוסחאותיו לא חלו בהן ידי מניהים משבשי הספרים. ח) רשמתי גם המקור מס' לקח טוב אשר שאב ממנו המחבר בהרבה מקומות. ט) בארתי דברי המחבר במקומות הצריכים באור. י) גם צרפתי את נוף הספר מהמעיות אשר נסלו בו מטעות המעתיק, גם מבוא הכינות בראש הספר מכיל י"ב פרקים, וזה משפט המבוא: א) שם הספר אשר נתן לו מחברו. ב) שם המחבר ואביו ושמות בניו. ג) איה היתה ארץ מגוריו. ד) מי הם רבותיו. ה) באיזה זמן חי המחבר. ו) ענין הספר ותכונתו. ז) שמות הספרים והסופרים המובאים בו. ח) מי מהחברים הבאים אחריו הוכיروهו. ט) איזה ספרים חבר עוד. י) תכונת כתב יד הזה. יא) תכונת ספרו אבן בוחן הנמצא בכ"י. יב) אם היה מריץ שאלות או תשובות לנדולי ישראל.

את כל זה הקדמתי במבוא בראש הספר, ואקוה כי הקוראים היקרים יקבלו גם המנחה הזאת באהבה וברצון ויברכוני בעד המטמון היקר הזה, כי ברכה בו, ושכל טוב יתן חן!

ס) ע"י במבוא ללקח בהערה ל'.

ו) פה לא אוכל התאפק מלתת תודה מקורות לבי אל ראשי חברת מקיצי נרדמים, וביחוד אל ידידי הרב החוקר המצוין מוה"ר אברהם ד"ר ברלינר אשר הואילו בסובם לחוציא לאור המטמון היקר הזה מלבד סה אשר כבר קבלו ממני לדפוס את הספר מעין גנים על איוב מהשר ר' שמואל ב"ר נסים מסנות ז"ל (בשנת תרמ"ט) ואת מדרש זוטא על שה"ש רות איכה וקהלת (בשנת תרנ"ה), כלם ברוכים יהיו מעם ה' אלהי ישראל על הטוב והחסד אשר עשו עם החיים והמתים.

ז) באיזה מקומות קשה היה עלי לתקן ולברר הנוסחא הישרה באשר לא היה לפני כתב יד שני (כי יחיד הוא בעולם) להשוות המאמרים זו מול זו.

ל ב ו ב , ערב ראש השנה תר"ס.

שלמה ב"ר ישעי' אברהם הלוי באבער.

מבוא

(א) שם הספר הזה אשר נתן לו מחברו.

הספר הזה קראתו מחברו „שכל טוב“ כן תמצא מפורש בספרו ריש שמות (בספר בראשית חסר ההתחלה). וז"ל שכל טוב יתן חן אמרתי אני כלבי לפתוח ספר יציאת מושרות בשכל טוב ולקרחתו שכל טוב לכבוד יוצרי שהוא שכל העולם כו'. וכן בס' בא (יב מב) כתב וז"ל: הרי לנו משנברא העולם ארבע אלפים ושמונה מאות ותשעים ותשע שנה עד עכשיו שאני מנחם ברבי שלמה עוסק לחבר חבורי זה ואשר קראתיו שכל טוב לכבוד אלהי ישראל. וכן הביא (בראשית יו יד) כמו שהזכרנו בתחלת שכל טוב. (שם יט כד) כדררשנו בתחלת שכל טוב. (שם לו יג) כמו שדרהשנו בתחלת שכל טוב. וכן (שמות ג יד) ונראה לי העבר המחבר ס' השכל הזה. (וארא ט כט) כדררשינן בתחלת שכל טוב. (בא יא ד) כאשר פרשנו בתחלת שכל טוב. (שם יב יב) המפורש בתחלת שכל טוב. (שם יב טז) סדורים בחבורי אשר בשכל טוב הספר הנכבד הזה על פרשיות המועדות אשר בסדר אמור אל הכהנים. (בשלח יג כא) כאשר כתבנו בתחלת שכל טוב. (שם טו כא) אשר חברתי שכל טוב לכבודו. וכן על שער הספר כתוב בכתובה מאוחרת „מדרש שכל טוב שחבר חר מן קמיא חכם ונבון שמו קמיה שמיא נליא“ לא ידע הסופר את שם המחבר. וכמו כן בספרו השני הנקרא אבן בוחן (עיי' פרק י"א) מזכיר המחבר את ספרו שכל טוב כמו ערך הבל אני פשטתיו בספרי ס' משכיל. לדעתי הוא ספרו שכל טוב. בערך חלם כאשר ערכתיו בספרי שכל טוב אשר חברתי לכבוד אלהי ישראל אל עליון קונה שמים וארץ. בערך חתם מזכיר ספרו שכל טוב. ערך נפש כאשר דרשתי בספרי שכל טוב בספר משכיל. גם בכאן שכתב בספר משכיל, כוונתו על ספרו שכל טוב לכן הביא בספר משכיל ולא בספרי. ערך ערג כן פירשתי בספרי אשר חברתי בספר משכיל. ערך צעף וכבר פירשתי בספרי שכל טוב. ערך קטף כאשר דרשתי בספרי שכל טוב. וגם המעתיק מס' שכל טוב כתב: בימי יעקב בר צדוק הלוי הכותב שכל טוב שעשה רבנו מנחם בר שלמה לכבוד יוצרו. וגם המעתיק בס' אבן בוחן ערך נר הוסיף וכתב וזה מצאתי בספרו שכל טוב. וגם הקדמונים אשר הביאו דברים מתוך ספרו (עיי' פרק ח') יביאו בשם „שכל טוב“:

(ב) שם המחבר ושם אביו ובניו.

שם המחבר הוא היר מנחם ושם אביו הוא היר שלמה (א) בספרו שכל טוב (וארא ט מב) כתב ואני מנחם אומר. וכן (בא יב מב) הביא שאני מנחם ברבי שלמה

(ב) עוד מחבר אחד היה אשר שמו היה ג"כ ר' מנחם ב"ר שלמה והוא בעל המאירי ובעל אוהל מועד מר' שלמה בן אברהם מאורכינו אשר הביא בספרו איזה דברים בשם ר' מנחם

עוסק לחבר חיבורי זה ואשר קראתיו שכל טוב. וכן (בשלח טו כא) אני מנחם ברבי שלמה אשר חברתי שכל טוב לכבודו. וכן (שם יז מז) יראו עיני אני מנחם עבדך. וכן בחתימת ספרו אבן בוחן כתב ואני קטן הקטנים מנחם ברי שלמה ישע"ס (ר"ת יבוא שלום ינוח על משכבו). וגם המעתיק מס' שכל טוב כתב והשכיל בימי יעקב בר צדוק הלוי הנוחב שכל טוב שעשה רבנו מנחם ברי שלמה לכבוד יוצרו. ולהלן בפרק י"ב הבאתי כי בתשובת ה"ר שלמה ב"ר אברהם ב"ר יהואל מן רומי אליו מביאו ר' מנחם ב"ר שלמה ב"ר יצחק.

את אביו לא הביא אף פעם אחת בספרו שכל טוב. רק פעם אחת בספרו אבן בוחן ערך כפר הביא וז"ל ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בנמנום כאן.

שלשה בנים היו להמחבר ומוזכרים בחתימת ספרו אבן בוחן וז"ל ואני קטן הקטנים מנחם ברי שלמה ישע"ס לא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבי זולתי לכבוד בוראי כי ראיתי בני עמי הולכים ורלים מפני עול הגוים ואינם יכולים לעסוק במקרא תמיד, לכן עשיתי את הרבר הזה במתכוין להורות את בניו לעבודת אדוניהם אולי ידעון איך ישרתוהו אולי ימצאו חן בעיניו, ככה כוונתי להשכיל את בני הקטנים ירדיה, ושאלתיאל, ויצחק החוט המשולש ברוכי ה', איך ישימו שכל ויבינו במקרא ועסקתי במלאכתי זו חמשה חדשים שלמים ושלמה ועלתה בידי שלמה ומסוימת בשני בשבת בשלשה ועשרים יום לחדש טבת בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושלש לבריאת העולם בתחלת מחזור רנ"ט. האלהים יוכני לראות פניו בישועתו חזק ונתחזק אמן.

ג) איה היתה ארץ מגוריו.

לא נתברר עד היום לדבר ברור המקום אשר חי המחבר בו, הוא בעצמו לא הוזכר אף רמז מזה. החכם החוקר מהריט"ל צונץ בספרו גא"ל צד 108 כתב חי באיטלי או בצרפת ולא נודע בכירור מקום מגורו. הר"ל דוקעס בהקדמתו לקובץ על יד כתב כפי הנראה חי צרפת ארץ מולדת החכם הזה. אבל היא השערה רחוקה כי אם חי צרפתי חי גם הוא כמו מכארי צרפת ובראשם מאור עינינו רש"י ז"ל אשר יביאו תמיד לבאר במלות בלע"ז אשר מוצאן משפת צרפת. ובס' שכל טוב ובס' אבן בוחן לא נמצא אף מלה אחת מלשון צרפת והמלות הזרות הם מלשון איטלי (ב) אבל יש מהם אשר קשה לבארן כי

בן שלמה וחשב החוקר מהריט"ל צונץ בספרו גא"ל צד 108 שכונן בזה אל מחבר שלנו, אולם באמת אינו כן רק כונתו לרי מנחם בן שלמה בעל המאירי בפירושו למשלי (הפ"י הזה נדפס בראשונה עם פי' הרלב"ג סביב ס' משלי בליריא רנ"ב ואח"כ נדפס באמסטרדם במקראות גדולות (בקראו קהלת משה) והמאמרים שהביא בעל אוהל מועד כלם סובבים על מקראות מס' משלי ונובעים מדברי בעל המאירי כמו שתראה בערך בזה (דף י" ע"א) הביא וז"ל כתב רבי מנחם בן שלמה ע"ה כי מה שאמר הכתוב קצין שומר ומושל הם מדרגות זה למעלה מזו כסדר כתיבתם כו'. ערך מתג (ב"ד ע"א) ומענין זה כתב רבי מנחם בן שלמה ז"ל עד בליעל יליץ משפט כלומר העד הבליעל כו'. ערך נביא (ג"ד ע"ב) וכתב רבי מנחם בן שלמה ז"ל שבוה נחפשמ לכל מאמר חכמה ודבור כו'. ערך סכל (ס"ג ע"ב) עד מתי פתים תאהבו פתי, כתב רבי מנחם בן שלמה ז"ל כי הלשון נגזר מן פתוי כו'. ערך סתר (ס"ו ע"ב) וכסה קלון ערום, פירשם רבי מנחם בן שלמה ז"ל לשון העלמה. ערך רוב (פ"ט ע"א) ואל תהגר כם, כתב רבי מנחם בן שלמה ז"ל כי לפעמים יאמר זה הלשון על הקטטה עצמה כו'. ערך רשע (צ"ג ע"א) בליעל כתב רבי מנחם בן שלמה ז"ל כי מלת בליעל מונחת כו'. וכל זה הוא בפ"י משלי מהרב המאירי ז"ל.

3) ואלה הם המלות לועזיות אשר הביא בספרו שכל טוב ואבן בוחן: (טו ד) והיתה שרה אומרת צאו ושאלה בשלומה של עלובה דוכמיגר.

משובשות הן. ונס דעת החכם הגדול ד"ר גראם (מאנאצין ח"י צד 82) כי הי מארץ איטליא.

(מו יד) ובלשון לעז הרהם קרוי מיטרא ע"כ. בלשון רומי matrix אצ האשה, (געבער-מוטטער) ובלשון איטליה matrice.

(לח ח) אלון בכות אחר בכות דארשביג שכן בל"י קורין לאחר אלון, ובלשון לעז אליין כוונתו ללשון איטליה alieno (איין אנדערער).
(לז ז) ודומה בדברי רבותינו התיה וההלחית והאלום (מבול יום פ"א מ"ה) תייה קורין בלע"ז דירה, והוא מין עץ.

(שם) חלחית בלע"ז לזרו פולאנטו. והערוד ערך חלחית הביא פ"י בלע"ז לזרו פודולינטו. וע"ש בערוך השלם שהביא עוד גירסאות מהמלה הלועזית והגיה שצ"ל לזרפיטיון laserpitium והביא ג"כ בלשון איטליה assa foetida.

(לז כ) וכן בדברי רז"ל קורין למשוחרר חיור, והן נקראין תרפולין.
(מא מג) בלשון רומי מלך ריכני. היא המלה הרומית rex (הערשער).
(מג יא) ולוט זה זיעה של עץ שקורין בלע"ז שפינקו, ונראה בקמורת ועשויו הוא בוליס, כבוליס של מלה, והוא עצמו קרוי מסטיני. צ"ל משטיקי, וכן בכ"ד פצ"א נכאת ולט, נכאת שעוה ולוט מסטיכי והיא המלה הרומית mastix, ומה שסיים והוא עצמו קרוי מסטיני צ"ל מסטיכי.

(שם) בטנים זו זיעה של עצי בטנים ובלע"ז קורין העץ לרו. והשרף קורין לרגמו.
(וארא ח יא) ורחש לבי לומר כי כינים היינו כנימא שאמרו רבותינו והם בלע"ז קורין טוגנלו היא tignola (מאטטע).
(ש יד) דעת בלי לעז סיגנו.

(יב ח) חזרת דהיינו סא לטוג"א בלע"ז, וכן הביא הערוך בערך חזר ג' פ"י חזרת לטוג"א, הוא בלשון איטליה lattuga (לאטטיך) ע"ש בערך השלם: וכן הביא רש"י פסחים ל"ט ע"א במשנה.
(שם) עולשין קריספניו בלע"ז. היא המלה בלשון איטליה crespino וכן הביא הערוך בערך עלש עולשי שרה ו"א כריספניו (האזענקאהל) ורש"י הביא שם עשב שקורין קרישפלא צ"ל קרישפנא, וכן בשבלי הלקט השלם סי' ר"י"ח הביא בשם רש"י קריספניו.

(שם) ובתמכא היינו גרדא בורדוני. היא המלה בלשון איטליה cardo גם הערוך הביא פ"י קרדו, ואשר הביא המחבר בורדוני לא נודע לי פתרונו. והמלה הלועזית הביא המחבר עוד הפעם בפ' בא י"ד בהלכות פסחים פ"ב על המשנה ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו כפסח.
(שם) ויש אומרים מרוביו, וגם הערוך הביא ו"א מרוביו. היא בלשון איטלי' marrobio (לונגענקרויש).

(שם) ובחרחבינה דהיינו ציקוריווי בלע"ז.

(שם) ובחרחלין דהיינו רונדומי בלע"ז.

(שם) ובחרגינין דהיינו גרדי פורצינו בלע"ז.

(שם) ובחזרת גלין לטוקא. בארתי לעיל.

(יב מו) כוסמין בלע"ז שפילצא. צ"ל שפילחא וכן להלן בה' פסחים פ"ב על המשנה אלו דברים שאדם יוצא בהם ידי חובתו כפסח, הביא כוסמין היינו אישפילחא בלע"ז והיא המלה בלשון איטלי' spelta spelda וכן רש"י פסחים ל"ה ע"א הביא כוסמין אספילמא בלע"ז.
(שם) שכולת שועל היינו ווינא בלע"ז, וכן בה' פסחים שם הביא כן. הוא בלשון איטלי' vena (האפער) וכן הביא הערוך בערך שבל ו"א ווינה, וכן הביא רבינו גרשון מאור הגולה במנחות עיין ערוך השלם וכן רש"י בפסחים במשנה שם הביא שכולת שועל אבינא avena.

(שם) והשיפון דישרא בלע"ז. דישרא איננה מלה לועזית כי היא לשון חז"ל (פסחים ל"ה ע"א) החטין שיפון דישרא. ופה יש לתקן והשיפון דישרא סיגלתא בלע"ז, וכן רש"י בגמרא שם כתב דישרא שיגלא בלע"ז והיא המלה segale (ראגען) ע"י ערוך השלם ערך דשרא.

(יז מו) על ירך זה גובה של יד דהיינו קיבורת בלע"ז ברודונצילא. רש"י ברכות י"ג ע"ב כחורגם ברדון, ובמפרש המלות הלועזיות ברש"י הביא המלה Bradon (אבעראם) וע"ש שהאר"ך בזה. (יד כד) דעת בלשון לעז סיגנו (ע"י לעיל ט' י"ד).

(ד) מי הם רבותיו.

לא מצינו בספריו שכל טוב ואבן בוחן אף רמז קטן מרבותיו אשר יזכירם בשם זולתי סתם „מוריי“, „רבותיי“ כמו שתראה בספרו שכל טוב (בראשית יט ג) שמעתי מרבותי, (בראשית מז יג) אלו דברי רבותי, (בראשית מז כג) אלה דברי רבותי ואני אומר, (סוף ויגש) וראיתי מקצת רבותי שאמרו, (שמות א ט) אפס כי רבותי, (שמות א יד) ורבותי הדבירו מלת מסים, (שמות יב בה' פסחים פ"א) הורו לנו רבותינו, (שמות יג י) ורבותי דרשו, ופעמים יכנס בשם גיבורי כח (בראשית מב לד ומג א, שמות ז וז יח ויב יט ויח ח), נאמני רוח (בראשית מג א), מסלסלי התורה (שמות ט כה ויב לד ויח ח), מעמיקי לשון הפשט (בראשית לב לג ולג ד), ומקצת בני הדור (בראשית לו כט). גם בספרו אבן בחן תמצא בשרשים אבל, אכף, אני, אתר, אפרנו, בש, בדר, גה, נבן, ד' ה' זק, זר, חוה, חרום, טוטפות, טות, טרי, כל, לב, לקח, מס, מר, מנן, מהר, מכה, מסל, מקק מרץ, נא, נב, נה, נבב, נחין, נקק, סי, פפא, ענן, צלצל, קמ, ר', רהט, שר, שת, שחת. כאלה השרשים הביא, אלה דברי מוריי, אלה דברי רבותי, כך קבלתי מפי מוריי, שמעתי מפי הוריי ומוריי, קבלתי מרבותיי, אך חזקו עלי דברי רבותי, ולולי מורא רבותי לנגד עיני, גם לפעמים יכנס „אנשי לבבי“ כמו בשרש אפל איתן בצר נב ועל גרב ד' דד זל זלח זר טוטפות לול חגל מסכן גם נור סל סלה סרב עט קדש חן, וגם בשם „חכמי לבי בשרש מגר, שף, וגם בשם גבורי כח חכמי לב בשרש תפל. גם מקצת אנשי שכל בשרש שרם, או חכמי תעודה אמרו, או מקצת חכמי ישראל תעודה בשרש נף, רק, ומקצת הנבונים בשרש גר נש גלל גלע. ומסלסלי התורה בשרש בקע גם די מה מהר. קדמוני עתים אמרו, או מקצת קדמוני עתים אמרו, בשרש איל כל כס כר כלת כידודי לן מר נד נר נין סבל צן צען צר קדש קל רם רגל רצד רקס שנ שד של שע שר שר שבל שכל שפא שרת חר תקן תקף.

בכל אלה המקומות גם בספרו אבן בוחן כאשר הביא דברים בשם מוריי לא הזכירם בשם ובהרבה מקומות בספרו אבן בוחן כאשר הביא דברי רבותיו כתב „ולי נראה“, „ואני אמרתי“, „ולי אני עברם“, „ולא נראה לי“, „אחרי כן אמרתי“, „וקרוב בעיני לומר“, „אפס רחש לבי לומר“.

(מז לא) ובלע"ז קורין גד קוליונדירי. גם הערוך ערך גד ח' הביא בלע"ז כוליונדרו וגם רש"י (בשלה מ"ז לא) הביא עשב ששמו קוליונדר והוא בלשון איטלי' *coriandro*. (בשלה ה' שבת פ"ח) ראש הכרכר דהיינו ריוו בלע"ז. (בספרו אבן בוחן ערך אבק) ופרחם כאבק יעלה, ובה פשרו אשר ראוי לעמוד נציב כו' יהיו כמק ענינו שִׁבְּן דבר הנימוס ונימוק ובטל. (ערך בגן) יוסד שם פרי כאומר בטנים ושקדים (בראשית מג יא) ולועזים קורין אותו אבלינשי. היא מלה איטלי' *avellana*.

(שם) ויש לועז נְדִירְלִי יש לחקן נוציאלי והובא לנכון בערוך ערך בסן א' בלע"ז נוציאלי והיא המלה באיטלי' *nocella* (האזעלנס). (ערך גד) ולועזי רומי קורין אותו אליונדרו (עיין לעיל מ"ז ל"א) וראיתי בזכור לאברהם להרב החוקר מוהר"א ד"ר בערלינר (בשלה לו לא) הביא בהערה כ"ה וכן כתב ר' מנחם ב"ר שלמה באבן בוחן שלו לועזי רומי קורין אליונרי (צ"ל אליונדרו). (ערך עד) ולועזים קורין אותו וַנְגָא, היא המלה *vanga* (שפאטען). (ערך פתאם) ענין קרוב אל פתע כי הפתע בַּקְטָקוּ ופתאום בהיסח הדעת כו'. (ערך קצע) ובמקצעות יעשוהו כלומר בכלי ברזל מחודש יחקנהו ובלע"ז קרוי סְקוּלְפִירָו, היא המלה בלשון איטלי' *scalpello* (מייסעל).

והנה בשכל טוב שהביא בסוף ויגש וראיתי מקצת רבותי שאמרו, הובא ג"כ כן בלקח טוב מ"ז י"ח ד"ה ואם רצינוך אמור וכמו כן שמות א' מ' שהביא אפס כי רבותי. הובא כן בלקח טוב וכמו כן שמות א' א' ורבותי הרבירו, כוונתו ללקח טוב וגם שמות ז' ו' ורבותינו דרשו הביא הדרשות כמו שהובא בלק"ש. (עיי' להלן פרק ח' כי הביא את הלקח טוב). אבל הלשונות האחרות שהביא וכמו כן בספרו אבן בוחן כוון בוודאי למנחם בן סרוק, וכן הוא דעת ידידי הרב החוקר הגדול פרופיסור דר. באכער במאמרו על ספר אבן בוחן הנדפס בספר היובל לדר. גרעטץ. כי לרוב הוא רומז על מנחם בן סרוק וכמעט רוב הדברים שהביא בשם "קדמוני עתים" נמצאים בספר מחברת של מנחם בן סרוק וכוונת ר' מנחם בר' שלמה בזה לומר כי הדברים הנמצאים בס' מחברת אינם דברי יחיד אבל כדברי קדמונים הם נחשבים ואינם כדברי חדשים מקרוב באו לחלוק על דברי מנחם בן סרוק, וגם במקומות אשר מזכיר בהם ר' מנחם בר' שלמה "רבתיי", "מורי" על הרוב על דברי מנחם בן סרוק הוא רומז כי חושב את עצמו כתלמידו. יש דברים רבים בספר אבן בוחן שאינם נמצאים במחברת בן סרוק ור' מנחם בר' שלמה מזכירם בשם רבותיו ומוריו, במקומות האלה הוא רומז על מוריו ורבותיו וודאי אשר לקח מפייהם חורה וגם דברים אחרים מבלתי מה שנמצא במחברת. אחד מרבותיו היה אביו אשר הוא מזכיר בערך כפר ב' ואלה דבריו "ולא שמעתי לאיזה דרך נוטה מלת כפרת עון אם לכיסוי אם להרחת ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי כנמנום כי יכולת להרבירה על אופן כיסוי". ומה ניכר כי קבל תורתו בחכמת הלשון מפי אביו.

ה) באיזה זמן חי המחבר.

לא נוכל לדעת שנת הולדתו וגם השנה אשר בה הלך למנוחות ועד כמה ימי שני מגוריו הגיעו. רק זאת נודע לנו כי ספרו שכל טוב חיבר בשנת ד"א תתצ"ט (1139) למספרם. וז"ל המחבר בספרו שכל טוב (בא יב מב) "משחרב בית המקדש שני אלף ושבעים ואחת שנה. בשנת שש עשרה למחזור רניח הרי לנו משנברא העולם ארבע אלפים ושמונה מאות ותשעים ותשע שנה עד עכשיו שאני מנחם ברבי שלמה עוסק לחבר חיבורי זה אשר קראתיו שכל טוב לכבוד אלהי ישראל". וידוע כי חרבן בית שני היה בשנת ג"א תתכ"ח ואם נחשוב למספר הזה אלף וע"א שנים יעלה החשבון ד"א תתצ"ט. וכמו כן כל מחזור הוא י"ט שנים. וא"כ רניז מחזורים ושש עשרה שנה עולה ג"כ ד"א תתצ"ט.

ובס' תוכחת מגולה בהקדמתו (עיי' להלן פרק ח') הביא בטעות ונתחבר בשנת ד"א ח' מאות ותשעים ליצירה. נשמטה המלה "ותשע" וצ"ל ח' מאות ותשעים ותשע. לכן הטעה את הגאון חיד"א בשם הגדולים שהביא ד"א תת"ץ, וכמו כן את המלומד די ראססי בספרו דיציאנריא II p. 49 והציג 1130 במקום 1139 וכמו כן את החוקר צונץ בספרו נא"ל.

את ספרו אבן בוחן חבר בשנת ד"א תתקיג (1143 למספרם). וז"ל בסוף הספר: ואני קטן כל הקטנים מנחם ב"ר שלמה ישועים לא לכבודי עשיתי זאת ולא לכבוד בית אבי וזלתי לכבוד בוראי מו' ועסקתי במלאכת הלוח חמשה חדשים שלמים ושלמה ועלתה בירי שלמה ומסויימת בשני בשבת בשלשה ועשרים יום לחדש טבת בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושלש לכריאת העולם בתחלת מחזור רני"ט. האלהים יוכני לראות פניו בישועתו חוק ונתחוק אמן.

ואם נאמר שחבר ספריו בעת הגיע לארבעים או לחמשים שנה אי"כ נולד בערך ד"א תת"ן—תת"ס (1100—1090 למספרם).

ו ענין הספר ותכונתו.

מגמת המחבר היה לבאר את התורה עפ"י מדרשי חז"ל בתלמוד בבלי מכילתא ומדרשים. גם לפרש הכתובים לפי פשוטם ולפרש הוראת המלות ועל פי דקדוק לשון הקדש. בכל זאת המדרש נחשב לו לעיקר ובכפיו נפלאה קבץ הפירושים על כל פסוק ופסוק וסדרם בסדר נאה ובתכלית הקיצור ולא האריך בפלפולי האגדות רק הוא קובץ מאמרי בעלי המדרש והקורא ימצא כאלו הם הפשט הברור. והביא תמיד תמצית הדרש בלשון צה ומוזקק והשמיט מלת הזרות מהמדרשים והלך בדרך בעל לקח טוב אשר שאב ממנו הרבה. ולפעמים הזכירו בשם (ע"ן פרק ז'). גם דרכו לפרש המאמרים מחז"ל והמלות המובאים בו והביא "פירושי" או "היינו" והוא מבאר אותם עפ"י הגאונים שקדמותו ועפ"י פי' רבינו הננאל ולרוב עפ"י האלפסי. ספר הערוך לא ראה עוד וגם פי' רש"י לא היה עוד לנגד עיניו. גם הביא הרבה בדקדוק לשון הקדש ודברי מנחם בן סרוק במהכרתו מהכרת מנחם היו נר' לרגלו ואור לנתיבות והעתיק ממנו כמה פירושים ונמשך אחריו גם בדעה שאינה עקרית בהכרח שכל שרש הוא בעל שלש אותיות. גם נמצא בו דרשות על פי הקרי והכתיב גם דרשות על חסר ויתיר גם דברים אדות נקודות וטעמים כאשר תראה להלן מן הרשימות אשר אני נוהג לפני הקוראים מכל המקומות ההן. בכל פרשה ופרשה אחר אשר מפרש הכתובים מתחיל בסוף עוד הפעם ורבותינו אמרו או ורבותינו דרשו והוא דרשת רבותינו במדרש ב"ר (על ספר בראשית) או דרשת רבותינו במכילתא (על ספר שמות).

גם יוסיף המחבר על מדרש הכתובים להביא הלכות שונות ולפעמים מבאר אותם והלך כזה בדרך הגאונים. ובשלושה הלכות היינו שבת עירובין פסחים הרחיב וסדרם עפ"י סדר הפרקים. ע"ן ברשימה להלן.

בהתחלת הסדרה והפרשיות (ג) כתב ירויהו דורשי הפרשה וישכילו. ודורש סמוכים על סמיכת הפרשה לפרשה שלאחריה, וכתב תמיד וסמוך ליה כו'. הרבה פעמים

(ג) חלוקי הפרשיות היו לפניו משונה מאשר הוא לפנינו. והביא הלשון ירויהו דורשי הפרשה וישכילו גם אף כי אין שם כלל התחלת הפרשה כמו שזרחה (לך יז ג) פסוק ויפל אברם על פניו. (שם יז יח) פסוק ונתתי עוד. שם (יז טו) פסוק ויאמר אלהים ונרשם שם עפ"י המסורה (ר"ל סתומה). (וירא כא כב) פי' ויהי בעת ההוא ונרשם שם (ר"ל פתוחה). (שם כב ב) פי' ויהי אחרי הדברים וגם שם נרשם (תולדות כו לד) פי' ויהי עשו ונרשם שם (ויצא ל יד) פי' וילך ראובן. ובעל מנחת שי כתב אין כאן פיסקא. (שם כב) פסוק וזכור אלהים את רחל. (שם לא ג) פי' ויאמר ה' אל יעקב. ובמדרש ב"ר פע"ד מתחיל פה פע"ד: (וישלח לג יח) פי' ויבא יעקב שלם ונרשם שם (וגם במדרש ב"ר מתחיל פה פע"ט: (וישלח לח ט) פסוק וירא אלהים ונרשם שם (שם לו לא) פסוק ואלה המלכים ונרשם שם (וכן מתחיל במדרש ב"ר פרשה פ"ג (וישב לו ז) פסוק ויהי אחר הדברים האלה. וגם במדרש ב"ר מתחיל בזה פרשה פ"ו, (ויהי מש כח) פסוק כל אלה שבטתי יח ובפסוק מ"ט כ"ז בנימין זאב יטרף נרשם (שמות ב יא) פסוק ויהי בימים ההם (וארא יג ו) פי' וידבר ה' אל משה ונרשם שם (שם שם יד) פי' אלה ראשי בית אבותם ורשום שם (שם ז ח) פי' ויאמר ה' ורשום שם (שם ח יב) פסוק ויאמר ה' ורשום שם (שם ח טז) פי' ויאמר ה' ורשום שם (שם ט יג) פי' ויאמר ה' ורשום שם (בא י כא) פסוק ויאמר ה' ורשום שם (שם יא ד) פי' ויאמר משה ורשום שם (שם יב כט) פסוק ויהי בחצי הלילה ורשום שם (שם יב לו) פי' ויסעו בני ישראל ורשום (שם יב מג) פסוק ויאמר ה' רשום שם (שם יב נא) פי' ויהי בעצם היום הזה ורשום (שם יג ד) היום אתם ויצאים. (שם יג יא) פסוק ויהי כי יביאך ורשום שם (שם

כאשר הביא ראיות ורצה אחיכ לקצר סיים ישמע חכם ויוסף לקח, כמו לדוגמא (בראשית טו יח, ויח ח) ודומיהם: לפעמים רצה לבאר הענין, כתב (בראשית טו יב) וראי הדברים כפשוטן אלא צריכין אנו לידע עיקר ענינם. (שם טו יז) אע"פ שהדברים כשמוען אפ"ה צריכין אנו לידע מתוכה עיקר ענינה. דרכו לפרש המלות ולחקור עליהן כמו לדוגמא (בראשית יט ב) אני המחבר דקדקתי ולא מצאתי דמיון למלת טרם לא במקרא ולא בדברי רבותינו כו'. ודומיהם הרבה. גם תראה איך היה מוקיר הדרשות וכתב (בראשית ל יג) אמרתי אני אע"פ שאין המקרא יוצא מידי פשוטו, מה שהיה ביד רבותינו הקדושים הראשונים בקבלה הסנימו הדברים על דברי תורה איש לפי קבלתו ולא שמדרשים סותרים זה את זה אלא כולם נכוחים למבין וישירים למוצאי דעת. עוד שם אע"פ שהמקרא אינו יוצא מידי פשוטו דרשו רבותינו ענין זה מדרשות לסמוך קבלתן על דברי תורה. (שם יב ט) כתב מפני כבוד רבותינו אשר דרשו את התורה וחקותיה ומשפטיה באר היטב יראתם על פני היתה חמיד בלי לשנות אחרי דברים במדרשי המצות והחקים והמשפטים והתורות אעפ"כ כמה שלבי רוחש איני יכול לכלום עצמי מבלי לכבד יוצרי כאשר חלק לי והוא ברחמי ישאני, אמרתי אני בלבי כו'. גם היה דרכו בענין הגשמיות שבתורה שאין לוקח הדברים כפשוטם. (בשלה יג כא) וה' הולך לפניו יומם כתב שכינת כבודו אשר באויר הנכבד אשר הענין דק מכל דק, וחוק מכל חוק וקדוש מכל קדוש. אשר בו מראה כבודו במראית הלב ולא בראיית העין לנביאיו, ובו מדבר בחוון לחסידיו. הרבה פעמים ציין בעצמו באיזה מקום נמצא דרשתו, כמו לדוגמא (בראשית טו יב) כבר פירשתיהו לעיל. (שם יט ז) כרשינן לעיל, וכן (שם ל א) נדרש בפ' פנחס ודומיהם. גם לפעמים הוסיף אחיכ דבריו שלא במקומו כמו (שם מא מה) אחר שסיים דרשותיו על פסוק מ"ה פתח דרשותיו על פסוק מ"ג וכתב מפני השכחה כתבתי במדרש מוקדם ומאוחר.

והגני נתן בזה לפני הקוראים הישרים חמשה רשימות. רשימה א) מן המקומות אשר הביא בהם הלכות ופסקי דינים להורות דעת את העם את המעשה אשר יעשו בדרך החיים. והכל רק מאשר נשאר לנו לפליטה על בראשית ושמות הנמצאים לפנינו. רשימה ב) מן המאמרים אשר יסודתם בדקדוק לשון הקודש. רשימה ג) מן הדרשות עפ"י קרי וכתוב. רשימה ד) מן המקומות אשר הביא דרשות על חסר ויתיר. רשימה ה) מן המקומות אשר הביא דברים אדות נקודות וטעמים.

רשימה א

מן המקומות אשר הביא בהם הלכות ופסקי דינים.

(לך טו יד) הלכות שפחת מלוג. (שם יז יד) ה' מילה. (שם שם) ה' נרים. (וירא יט לה) ה' בשר בחלב. (שם שם) ה' תפלה. (שם כ יח) ה' מורדת. (שם כא כא) ה' מינקת חבירו. (שם כב יח) ה' שופר ה' ריה ה' תקיעות. (חיי כג כ) ה' אבילות. (שם) ה' שטר מכירה. (שם כד טו) הביא ה' בתולים הובא בדברים כיב י"ד. (שם שם) ה' סבלונות ה' קידושין וברכת קידושין וברכת אירוסין ושטר כתובה. (ויצא לב ג) ה' שומר. (שם לג סוף יז) במאמר ורבותינו דרשו) ה' ניד הנשה. (וישלח לד לא) ה' נוי ועבד שקידש בת ישראל. (שם שם) קצת ה' מילה, וסיים ויתר צרכי מילה יוכני בוראי במקומו

(בשלה טו כב) פסוק ויסע משה ורשום שם ס. (שם טו כז) פ' ויבאו אלימה ורשום שם ס. (שם טו לב) פ' ויאמר משה והוא על סוף פ' ל"ז ורשום שם ס. (שם יז ח) ויבא עמלק ורשום שם ס.

לכבדו כהנה. (שם לה ל) ה' שומרת יבם וכתב שם ומשפטי היבום יזכני כוראי לדרושן
 כפרשתן. (שם שם) ה' ערב. (שם שם) ה' יהוד. (מקין מד יז דיה ורבותינו דרשו) בענין
 שנאת הגם. (שם שם) ה' זימן. (שם שם) ה' ערב. (ויחי נ כו דיה ורבותינו דרשו) ה'
 אבל ואבילוח. (בא יב) ה' פסחים. (שם יג ד) ה' פדיון בכור וככור בהמה. (שם יג טז)
 ה' תפילין שימוש תפילין ועשיתן. (שם יג סוף פסוק טז) ענין פדיון בכור. (בשלח טו כ)
 בענין קריאת התורה. (שם טז ה) כתב יזכני כוראי לכבדו בהלכות עירוב תבשילין בסדר
 יו"ט כפרשת עצרת. (שם טז י) ה' עירובין. (שם סוף טז) ה' שבת (ד) ועוד הובא הרבה
 פסקי דינים מן פ' יתרו ואילך ובספר ויקרא במדבר דברים אשר נאכרו מאתנו וקצת מהם
 הובאו בשמו בספר האסופות (עיי' פרק ח).

רשימה ב

מן המקומות אשר הביא מאמרים ויסודתם בדקדוק לשון הקודש.

(לך טו יז) עלטה לשון נקבה, היה לשון זכר, ערפל לשון נקבה. (שם טו יג) אתה אל
 רואי. כך בינת השם אתה אלהי הראיה, לפי שהטעם באל"ף והיא קמוצה בחטף יען כי שם
 הוא. (שם) כי אמרה הגם הלום. אתמה כי יש דרך לראות את אלהים במדברות והו פשוטו.
 לכך משמש כי הוא שם, כלומר אלהים הראיה, וכשהטעם בריש משמע לשון מראית,
 כדכתיב טוב רואי, והאל"ף רפוייה. ראי השני הרי"ש והאל"ף במלאפום בנתים והטעם
 באל"ף, להשמיע המלה כגון ראותי. (שם שם יד) גם זה ראי השלישי נקרא במלאפום
 והטעם באל"ף ומתג באל"ף. (יז ו) ונתתיך וי"ו המוסיף משמשת לשון עתיד. (יז יג) כל
 ימול אשר היו"ד בחירק המלה לשון יתפעל. (יז טז) וברכתי המשרת שתחת התי"ו משמיע
 המלה לשון עתיד. ואם ה"י תחת הרי"ש ישמיע לשון עבר. (יז יז) הלבן מאה שנה
 יולד, ה' פתחה וחטורה להתמיה המלה. (שם) הבת ה' חטופה ונפתחת להתמיה המלה.
 (שם כג) וימל עיקר יסוד מלת וימל לשון מיעוץ ודומה לו ימולל ויבש.

(וירא יח ג) כל שם שכתוב באדני והגוי' נקמצת דע שהוא שם הנכבד, והגוי'
 נפתחת לכד בלי קטין דע שהוא חול. (יח יד) למועד הלמיד פתחה, כלומר לאותו
 מועד שאמרתיו לך. (יח יז) המכסה המים פתחה וחטורה להתמיה המלה. (יח יט) ושמר
 דרך ה', וי"ו שבראש התיבה משמעת לשון עתיד. (יח כ) כי רבה, האתנחתא לעיל
 ברי"ש, ומשמע כי רבה כבר, אבל כי רבה הוא שהטעם לרע בבי"ת, משמע שגדולה
 היא וודאי, רק הולכת ונודלת. (יח ל) ואדברה צירי תחת הבי"ת, לפי שהתיבה עומדת
 על עצמה, וכשהיא נתלית בתיבה שלאחריה הבי"ת בשב"א תחתיו. (יט ב) אדני לשון חול
 הוא כלומר אדון שלי, והכרת אותותיו שהגוי' פתחה ואינה נקמצת. (יט ו) הסתחה,
 אלו נאמר פתחה הייתי אומר בשביל שהוצרך למיד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה,
 כלומר לפתח, כשהוא אומר הפתחה, ה"א בתחלה והי' בסוף הוי אומר חוץ לפתח.
 (יט כ) אל נא אדוני אעפ"י שהגוי' נקמצת לשון חול הוא, אלא דרך האתנחתא וסוף
 פסוק להקטין אותום. (יט כג) השמש יצא פעמים תמצא במקרא ששמש לשון זכר
 כו' ופעמים לשון נקיבה כו', וכן הירח פעמים לשון זכר כו' ופעמים לשון נקיבה כו'.
 (כא יד) ותלך ותתע במדבר, שביא שתחתיה מודיע כי היא מדברה של באר שבע,
 ועוד כל המדבר שהוא עומד על עצמו כגון במדבר כערכה, וכל שכמותה כולן בבי"ת

(ד) המאמרים מנמרא פסחים עירובים שבת הוא ענין האלפסי בסדר הפרקים ובתחלה
 הביא המשנה ואח"כ קיצור ההלכות ולרוב כתב וחלכתא כו'.

נקמצת, וכל מדבר שהוא סמוך על תיבה הבאה כמו מדבר שור כו' וכל שכמותה הכל פתוח לבר. (כא כט) לכרנה, כמו לברך, ודומה לו ערינה כמו ערך, וכן דרך המקרא כל מקום שהתיבה לשון רבים, כגון ותאמרן ותבאן וכל דומיהם נכתבים כגון לבר ופעמים בג"ה. (כא ל) מה בין עדה שהוא לשון עדות, לעדה שהוא לשון קיהול, עדה שהוא לשון עדות הע' נגקרת בצירה שהוא קמוצה קטנה, כגון תהי' לי לעדה, אבל עדה של עשרה הע' נסגלה, כגון לעדה הרעה הזאת. (כב יא) ויקרא אליו מלאך ה', כל מלאך שסמוך לשם קודש האל'ף נפתחת לבר, וכל העומד על עצמו האל'ף נקמצת.

(חיי כג ו) שמענו, רפי שעל הנו"ן משמיענו לשון רבים, ואם הנו"ן היתה דגושה אומר כלפי היחיד. (שם שם) ויכלא הגשם, אפס כי יש לדרוש בלא הנכתב באל'ף הוא לשון מסגר למנוע היוצא, וכל שהוא נכתב בה"א הרי הוא לשון מניעה בדיבור וגיורת. (כד יד) והיה, וי"ו שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד, וכל מקום שסמוך והיה לענין נקבה אינו אלא נס או דבר מופלא ועליו הוא אומר והיה בגוים, והיה העיר הקרובה אל החלל, ונס גדול היה שם. (שם שם) ואשתה, שבי"א תחת הו"י משמעת להבא, ואם היתה נפתחת היתה משמע לשון עבר. (כד כא) משתאה לה, רחש לבי להזכיר תיבת משתאה על אופן כהלה ומחשבה שהיה ממצמין ומצמצם שתייתו מחשב ומביט לה ומתבהל, ודומה לו אשתומם כשעה חדא, ויסוד התיבה שאה לבר, והתי"ו המתכוונת הרי היא תכשיט, כגון מ' שבתובה נצטרק, וכן ת' שבתובה ויתהלך, ודומה לו שאו הרים לשון צמצום וחסרון, ואין להחבירו בלשון שאון, שאין לו מעמד בלא נו"ן, ועוד שאין שאון בלי קול שנאמר קול שאון מעיר. (כד מד) ואמרה, וי"ו שבראש התיבה משמעת להבא. (כד מז) ואשאל אותה, זהו כלל במקרא, כל תיבה שהיא פועל או מפעל או סיפור ותחלתה ו"א, ויש פתח תחת הו"י, הרי היא לשעבר, ואם שבא תחתיה, הרי היא להבא כגון ואמרה אליה אחי ובית אבי, ואכל מצירי ודומיהם. ולשעבר כו', אבל כל תיבה שהיא דיבור ממש יוצא מתנאי זה, כי כל מקום הו"י נפתחת בין לשעבר כגון שמעה ואדברה, וכל דומיהן והכרת אותותם כי דיבור שהוא להבא הוטל לה היא כסופה. (כד נא) קח ולך, כל סוף ענין ולך הו"י נפתחת וכל תחלת הענין שבי"א תחת הו"י. (שם שם) ותהי, לשון נקבה ולהבא שהיא נשרקת והתי"ו גרפית, ואם הו"י נפתחת והתי"ו נדגשת, הרי הוא לשעבר. (כד נז) התלכי עם האישי הוה, ה' של התלכי פתוחה ונחמפת להחמיה המלה. (כד נט) וישלחו, הלמיד דגושה שהוא שילוח על מנת שלא לחזור. (כד ס) את היי לאלפי רבכה, כלומר תהיה, וכן בלשון זכר הוה גביר כו', כולן לשון קל, וכאילו התי"ו בתחלת תיבתם, והיא נחמפת. (כד סא) ותרכבנה ותלכנה, הו"י והתי"ו שבראש התיבה משמיע המלה לשעבר, אם התי"ו נפתחת ונס הו"י נפתחת אבל אם שבי"א תחת הו"י והתי"ו גרפית התיבה נשמעת להבא. (שם) וילך, הלמיד נפתחת כי סוף ענין הוא, ואם צירי תחתיה הוא תחלת ענין.

(תולדות כו י) אחד העם, כל אחד שהאל'ף פתוחה הרי היא נתלה על תיבה הבאה סמוכה לו, וכל שהאל'ף בסגול הרי הוא עומד על עצמו. (כו מז) כי עצמת ממנו, רבותינו דרשו ממנו כמו משלנו, ואין הדבר מדובר על אופן הפשט, כי לא תמצא במקרא ממנו דמסתבר מדבר שלנו, וזולתי בלשון יחיד משלו, או כמו מאותו הדבר ממש, דכתיב כי ממנו נקה, או בלשון רבים. (כו נז) ותשלחוני מאתכם, הלמיד דגושה כו'. (כו יב) אולי ימשני, הש"י"ן הנדגשת משמעת המלה לשון מישוש, כאילו יש בה שני שיני"ן, כגון וימשש לבן, ממשש בצהרים וכל דומיהן, ואם היתה גרפית היתה משמעת לשון הסרה, כגון לא ימיש עמוד. (כו יח) הנני מי אתה בני, לא הקפיד הכתוב בין הנני רפה להנני דגש, ולא בין הנני להבא. (כו יט) ואכלה מצירי, ואכלה הראשון לשון

בקשה ולהבא, והוא כמו ואכול, ואכלה השני, כמו ואוכלה ואוכל, והכרת אותותם כי האל"ף פתוחה והטעם בה"א, והשני מלאפ"ים בין א' לבין כ' וא' נחרטת תחתיה. (שם שם) תברכני, בשביל שהוא מתחלל כנגד לשון אשה הכ"ף פתוחה והגו"ן דגושה, ואם כנגד זכר היה הגו"ן של תברכני ושל תכברני ננקדת בצירוי תחתיה, והגו"ן רפויות. (כו בא) ואמשך בני, גם זו השי"ן נדגשת ונשמע כאילו יש שני שיני"ן כמו ואמשך. (שם) האתה, היא המורה לשון תימה. (כו כב) וימשהו, גם זאת השי"ן נדגשת. (כו לג) מי איפוא, כל איפוא הנכתב בסופו באל"ף משמש כמו עכשיו, וכל איפוא שנכתב סופו בה"א משמש כמו אנה. (כו לה) הברכה, היא פתוחה וחמורה, להתמיה המלה. (כו לו) משמני הארץ, ומשמני של יעקב ו' מ' הן תכשיט התיבה, והחומר שתחת המ' מוריע כי הוא נשמע כך ששם נאמר ממל ומשמני, אבל משמני של עשו המ' מיסודות התיבה.

(ויצא כט ו) באה עם הצאן, כל באה שבמקרא ומעמו באל"ף, כולן נדרשין לשון עתיד, או לשום דבר שעדיין לא הגיע, ולשון נקבה, כלומר משמשת ובאה, וכן כל שמספר מלכים ויחזקאל שמעמם באל"ף נדרשין כך, ואילו כגון ורחל בתו באה, באה מגלעד, ויתרם מפורשים במסורה, וכל שמעמם בכי"ת כגון והשמועה באה, באה הצפירה כולן לשון עבר. (כט ט) עודנו, כשהגו"ן דגושה לשון יחיד, ושהגו"ן רפויה לשון רבים. (שם) ורחל באה, לשון עבר, לפי שהטעם בכי"ת. (כט מז) וי"ו שבראש התיבה ועברתני משמעת המלה להבא. (ל א) ותקנא רחל, כל קנאה הסמוכה לכי"ת הרי היא לשון תחרות, וכל הסמוכה ללמ"ד הרי היא לשון חיבה. (ל ו) דגני אלהים, בין דגני שהוא דגש, ובין שהוא רפה אין הפרש ביניהם. (שם שם) על כן קראה שמו דן, כל דן שהוא שם אדם הרי קמוצה, ושהוא פועל הרי פתוח לכד. (ל טו) המעט קחתך ולקחת גם את דודאי בני, אם היה המ"ם דגושה והי' פתוחה היתה התיבה נשמעת לשון פועל נקבה ממש, ועכשיו שהיא רפויה והי' פתוחה משמע פועל סתם, בין זכר ובין נקבה. (שם שם) ויש מדייקין ונוקדים ה' בו, וזה כשבא ולקחתם והתי"ו רפויה. (לא יד) העוד לנו, ה' פתוחה ונחרטת לשון תמיה. (לא נב) ועדה המצבה, מחצה פתח ומחצה קמין, בעבור להבחין בין עדה שהוא לשון עדות, ובין עדה שהיא עשרה.

(וישלח לב כג) כל אחד שהיא ניתלה על תיבה הבאה הרי כולן נפתחין כגון אחד עשר ילדיו, אחד העם, וכל שהוא עומד על עצמו, מחצה סגול ומחצה קמין, כגון ה' אחד, איש אחד. (לב כו) ותקע ודומה לו פן תקע נפשי ממך, והכרת אותותם שהתי"ו שלהם ננקדת בצירי או בסגול והטעם בקר"ף. (לד טז) ונתנו, היה לו לומר ונתננו, אלא הדגש שבגו"ן פוטר התיבה מגו"ן השנייה, כיוצא בו ולנו כנגבעה, הלמ"ד פתוחה לבד והגו"ן דגושה, כיוצא בו, נתנו יד, התי"ו פתוחה והגו"ן דגושה, והרבה כמותם במקרא, שהתיבה צריכה ב' אותיות בחוץ כגון אלו, והדגש אשר באחת מהן פוטר את האות האחרת חברה, בין בלשון יחיד בין בלשון רבים. (לה ח) אלון בכות, להרביץ האלון בכות, המודגש בלמ"ד והנפתח באל"ף, על אופן אלון מורה שננקדת האל"ף בצירי והלמ"ד נרפית. (לה יח) כי מתה, הפסוק הזה נדרש מוקדם ומאוחר, כלומר ויהי כי מתה כשהגיעה למות, ודומה לו והדגה אשר ביאור מתה, לשון פועל דתרווייהו טעמם לעיל בה"א, אבל כל שהטעם לרע בתי"ו היינו שכבר מתה, והיינו מפעל. (לו כד) ואיה וענה, וי"ו של ואיה יתירה היא, ואינה נדרשת להוסיף על הענין, כי לא הוזכר בכתוב כן לצבעון לפני איה, ובדברי הימים כתיב איה בלי וי"ו, ויש מרבותינו אומרים כי וי"ו של איה מיסוד השם הוא כמו ופסי ואיננה מפילה כשאר ווי"ן, שהן בראשית שמות כמו וי"ו ורישן ואצר וכל שמות שאחרי ריעיהן, אלא מעיקר השם היא, כי לא הוזכר לצבעון

כן לפני זה, ואני אומר אם כן היא היתה ראויה הווי' להיות נפתחת כווי' של ופסי והאליף רפויה, אבל השב"א שתחתיה היא מטפלת. (לו כו) ואלה בני דישן, פעם קורא דישון במלאפום ופעמים קוראו דישן השי"ן נפתחת.

(וישב לו י) הבוא נבוא, ה' חטופה להתמיה המלה. (לו יא) כל קנאה הסמוכה ללמ"ד לשון חיבה כו' וכל קנאה הסמוכה לבי"ת הרי היא לשון תחרות. (לו יד) שלום הצאן, כל מלה שהיא חטופה פ"א הפועל, כגון שלום דיבר, הרי היא ניתלת על חברתה, ואם היתה נפתחת ונקמצת כגון שלום רב וכל דומיהן הלא דבר הוא. (לו לב) הכר נא הכתונת, ה' פתוחה וחטופה והוא לשון שמא. (לח כג) תקה לה, התייז של תקה לה נחרת להשמיע המלה לשון נקבה. (לש מז) ותנה בגדו אצלה, נו"ן דנושה שהוא לשון הנחת הפי". (לש כג) אין שר בית הסוהר, כל שר שנתלה על תיבה הסמוכה לאחריו הרי השי"ן פתוחה לבד, כגון שר בית הסוהר, שר צבא ה', וכל דומיהן, וכל שר העומד על עצמו, כגון אליך השר וכל דומיהן, הרי השי"ן קמוצה. (מ יא) ואתן, ו' פתוחה לשון עבר. (מ יד) והשיבך, ו' פתוחה ליסד המלה בלשון ישוב וקבוע אבל והשיבך ה' מצרים לשון השבה וחזרה, והכרת אותותם והשיבך על כניך ו' פתוחה, והשיבך ה' מצרים צירי תחת וי"ו.

(מקי' מא מז) בלעדי אלהים יענה, כל מקום שתמצא בלעדי שמפיק וי"ד הרי הדבר כנגד אומר, כגון בלעדי רק אשר אכלו הנערים היש אלוה מבלעדי וכל דומיהן, אבל אם אינו מפיק וי"ד, כגון בלעדי אחזה אתה הורני, הוא חוץ כמו לבד. (מא ל) וקמו, וי"ו שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד. (מא לח) הנמצא, ה' פתוחה וחטופה להתמיה המלה. (מב ד) ואת בנימין אחי יוסף, אליף של אחי חטופה, מפני שהתיבה ניתלת על חברתה, וכל שעומד על עצמו, כגון אחי הוא, הרי האליף נקמצת. (מב טו) כי אם בבווא אחיכם הקטן הנה, כאן הנה אחת מן התיבות שאין מעמך נודע בלעדי תיבות הסמוכות להן, כי יש הנה שהוא כאן ויש הנה שהוא לשון נקבה, עד שיפרוט לך הענין, כגון שני, יש שני כמו שנים, כדכתיב שני אנשים עברים, ויש שני שהוא לשון שנה, וכל תיבות הללו אין להם הכרת אות ולא בניקוד וולתי מתוך הענין נודע מעמם ומתוך תיבות הסמוכות. (מב מז) האמת אתכם, ה' פתוחה וחטופה הוא לשון ספק קרוב למתמיה. (מב לח) את צרורות כספיהם, כל צרורות שהוא פועל, כגון צרורות כספיהם הרי המלה כולה ננקדת במלאפום, וכל שהוא פעל כגון ותהיינה צרורות עד יום מותן הרי המלה ננקדת תחת הרי"ש ראשונה שורק ואחריתה במלאפום, וכל שהוא מופעל ובלשון יחיד, הרי הוא נקוד בשורק והצ' פתוחה, כגון צרר עון אפרים, וכל שהוא פועל כגון צרור הכסף הרי הצדיק שבא תחתיה ולמעלה התיבה נקודה מלאפום. (מג ד) אם ישך משלח את אחינו אתנו, היה לו לומר שולח, הלמ"ד רפויה שליחות עימ לחזור, ומה ת"ל משלח הלמ"ד דנושה שהיה שליחות על מנת שלא לחזור. (מג יח) וייראו האנשים, מלא ב' יודי"ן שהוא לשון יראה, ודומה לו ויירא ויצר, והכרת אותותם, כי וייראו שהוא לשון יראה מלא ב' יודי"ן או וי"ד אחת והיא נחמרת ומושכת קריאתה, וכל שהוא לשון ראייה אינה אלא ביו"ד אחת והמעם ביו"ד ונפתחת.

(ויגש מה כד) וישלח את אחיו וילכו, אע"פ שדרשנו שכל שילוח הלמ"ד נדגשת הרי הוא עימ שלא לחזור, והכא הלמ"ד נרפית הרי היא לשון שליחות, עוד יש שלוחין במקרא שהלמ"ד נדגשת, והן לשון לווייה, כגון ואברהם הולך עמם לשלחם כו' כולן מדוכרים על אופן לווייה. (מז יג) ותלה ארץ מצרים, עיקר מלת ותלה לשון ליאות ויניעה, ויסוד המלה למ"ד לכרה והמסלסל ימצא כמו כן כו' ואני אומר ותלה לשון שנעון ודומה לו כמתלהלה, ומלת מתלהלה היא מן התיבות הנכפלות כמו ארדרם, ועיקר

מלת ותלה לה בלבד והן יסוד התיבה, ולפיכך הרי קמוצה, אלא אם אתה מדבירו על אופן תלאתה, היה לו לומר ותתלה להיות ת' אחת מן היסוד, והאחת למשרת, כמו ותתם ועוד שלא תמצא מלה במקרא שהיא לשון נקוב משני צדדיו, לפיכך אי אתה יכול להרפות את הה"א ולעשותה למשרת כו'.

(ויהי טז כא) והשיב, כלומר וישיב, ודומה לו והשיב כך את כל מדוי מצרים, וי"ו שבראש התיבה משמעת המלה לשון עתיד, והיה למלת והשיב והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, מובטחין אתם בכך שהקב"ה נשבע לאבותיכם ליחנה לזרעם. (מט ד) פחו, תיבת פחו כולה נפתחת ונחמרת למעלה, לפי שהיא מפעל. (מט יא) סותו, מדוכרת על אופן מסוה דהיינו מלבוש ויסוד המלה סו בלבד. (מט כב) בנות צעדה, תיבה נקודה בשני חוטרין ומושכין טעם קריאתה להשמיע המלה בלשון ראות כו'.

(שמות א יז) ותראן, האליף שבנתיים שהיא רפויה משמעת המלה לשון יראה, ואם היתה מפי' א' היתה משמעת לשון ראייה. (א כ) וייטב אלהים בשתי יודיין. (שם שם) והכלל בכל המקרא כל מלה שהיא ענין סיפור פועל אשר פעל כבר, ויש למי' בתחלת המלה, וי"ד סמוך לה, אם המלה בלשון הפועל הרי הי"ד ננקרת בצירי כמו וייטב אלהים, וכאשר היא בלשון ופעל תהי הי"ד ננקרת בחירק, כה משפט המלין אשר אין הי"ד מיוסדת בהן, אבל כשהי"ד מיוסדת בהן כולו בצירי כמו וילך וישב, ואם לשון הפעיל יהיה הי"ד במלאפוס כמו וילך ה' את הים, או בפתח, כמו וישב את כל הרכוש. (ב ג) הצפינו, הצפינו מבעיא ליה דליהוי הפ"א נדגשת במשמע כמו להצפינו דהיינו לשון קל, ודומה לרבר הראותם כמו להראותם, וכמה לשונות במקרא אלא מאי הצפינו הצ' דגושה והפ' רפויה דמשמע הצפן שלו כו'. (ב ה) אמתה מסתברא כמאן דאמר שפחתה, שלא תמצא אמה במקרא שהמ' נרפית אלא בלשון שפחות, ולא שהמ' נדגשת אלא בלשון יד. (ב ז) האלך, ה' נחמרת לפי שהמלה היא לשון נמילת רשות. (ג ט) באה, הטעם כבי"ת שהיא לשון עבר, ודומה לו והנה רחל באה עם הצאן, וי"א במקרא שמעמן באלף והן לשון עתיד. (ב מז) וחמאת, הטי"ת הנרפפת משמעת המלה לשון שם דבר כו'. (ז כז) ואם מאן, מאן שהמ"ם נפתחת הוא ענין מיאון, אבל מאן שהמ"ם נסגלת אי נמי בצירי הוא מיאון שכבר היה כו'.

(וארא ח יב) והיה, ו' שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד. (ט ז) ויכבד לב פרעה, ויכבד הוי לשון פועל שהי"ד נפתחת וצירי תחת הכי"ת, ויכבד חירק תחת הי"ד והכי"ת נפתחת הוי מפעל. (ט מז) ואך אותך, הפתח שתחת הוי"ו משמעת המלה לשון הכאה. (ט יח) למן היום הוסרה, ה' רפויה לפי שלא היה בניינה שלימה וחוקה, (ט יט) וירד עליהם הברד ומתו, כל נמתו נמתו כגון לשחת וירידוך ומתי שהו"ו נפתחת כולן מיתה אחר גמר דין, וכל שהוא מפי' וי"ו כגון ומתו בו כי יחללוהו, ומת כל בכור כולם מיתה קודם גמר דין, כלומר ויתחייבו מיתה, אבל כשיש וי"ו מוספת באמצע התיבה כגון ומתו בהר, ברך אלהים ומות, אין בהם שינוי, ויש אומרים שאין שינוי אפילו ככולן ואותן שהווי"ן שלהן נפתחות אינו אלא מפני שהן באתנחתא וסוף פסוק. (ט כח) ויך הברד, מסלסלי התורה ודורשיה אומרים כל ענין הכאה כ"ף וולתה עיקר לענין הזאת, ויך וי"ד וולתה עיקר לענין, נטויה טי"ת וולתה עיקר. (ט ל) כי טרם תיראון, מלאן כלומר יראה יתירה, תיראון הטי"ו נחמרת מוכחת שהיא לשון יראה. (י כא) וימש חשך, אין ראוי להוכיח מלת וימש על אופן מישוש, וולתי בדגושה השי"ן, כענין אולי ימושני אבי, כי כשהשי"ן נדגשת נדגשת במקום שתי שיניין.

(בא יב לב) ולכו, כל מקום שנאמר ולכו שהו"ו נשרקת והלמ"ד נחמסת היא תחלת ענין, וכל שהו"ו נפתחת והלמ"ד ננקרת בצירי הוא סוף ענין.

(בשלה טו א) או ישיר, יש אז שסמוך ללשון עתיד כו' ויש אז סמוך ללשון עבר כו'. (שם) כי גאה גאה, גאה רפי גאה דגש, ואין לו עלילה להדגיש אלא דינו להרפה ולמה נדגש לומר לך כו'. (טו ב) עוי, ונגקר בחטף קמן להודיעך כי הוא שם דבר, והויד טפל בו כו' וכן וזמרת, זמר הוא יסוד המלה והוא שם רבר, והתייז לסמיכה. (טו ה) תהומות יכסומו, כלומר היו מכסין אותן ואע"פ שיו"ד בראש התיבה הרי הוא לשון עבר, ודומה לדבר כגון שוא ידברו יעשו עגל בחורב, י"ד יפוי המלה ולפי שתהומות לשון רבים, לפיכך אמר יכסומו לשון רבים, אבל עמל שהוא לשון יחיד אמר יכסמו לשון יחיד, שנאמר עמל שפתימו יכסמו. (טו ו) ימינך, לשון נקבה נאדרי לשון זכר כו' והויד בו טפל כמו רבתי בניים כו'. תרעין אויב, תרעין היתה רועצת אויב תי"ו שבראש התיבה היא משמעתה שהיא לשון נקבה כו'. (טו ז) תהרם, לשון עבר וכן תשלח לשון עבר כו'. (טו ט) תמלאמו נפשי, נפש לשון נקבה לפיכך אמר תמלאמו, כלומר תמלא מהם נפשי, שאם אמר תמלאמו שהתייז נחטפת, הייתי אומר תמלא אותם נפשי, וכשהוא אומר תמלאמו שהתייז חירקת הרי הוא אומר תמלא מהם נפשי שאם אמר לשעבר אלו הייתם הורנין בהם הייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות. (טו יא) מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש, כמוך הראשון רפה, כמוך השני נדגש, ואין לו עלילה להדגישו אלא דינו להרפה ומפני מה נדגש לומר לך בתחלה היו משבחין בשפה רפה ולבסוף צועקים מקירות לבם בפה מלא. (טו יד) חיל אחו, כל אחו שהוא לשון אחיוהו האליף קמצה והתייז פתוחה בלבד, וכל שהוא שם אחד כגון אחו יחזיקוהו כולן בקמץ. (טו יז) מקדש ה' (שמות כה ח), הקיף רפויה והרי נדגשת דמשמע מקום מקודש, ונאמר כאן מקדש הקיף דגושה והרי רפויה וקף גדול עליו, דמשמע מעין קודש ה' כוננו ידך, דהיינו מעין ביהמ"ק של מעלה, כלומר מקודש הוא הר בית ה' כוננו ידך. (טו כד) וילנו העם, עיקר מלת וילנו לשון תרעומת היא, ויסוד התיבה לנ בלבד, אפס כשהוא מקום שם אינה נכשרת בלא תי"ו כגון תלונות, וכשהוא מקום פועל נכשרת בלא תי"ו. (טו נ) ברעב, ר' אלעזר המודעי אומר ברעב בא רעב אחר רעב, כלומר מדהוה ליה למימר ברעב שבי"א תחת בי"ת ואמר ברעב שהבי"ת נפתחת שי"מ לכרדשינך. (טו ה) והיה משנה, כל מקום שנאמר משנה סמוך ללמיד הרי היא לגרעיות, כגון משנה למלך אחשורוש, גרוע מאחשורוש, במרכבת המשנה אשר לו, גרוע מאותה המרכבה שרכב ביום מלכו, וכל מקום שאינו סמוך ללמיד הרי הוא לשון שינוי לגדולה, כמו מגיד משנה אשיב לך, וכגון זה והיה משנה. (טו יד) מחספס, היינו מגולה ואין לו דמיון במקרא ואשר אמר אונקלוס מגלף לא סבירא לי, דעיקר המלה לשון חשף, מפני שני דברים, הא' כי נכתב מחספס בסמ"ך, ועוד כי כל מלה שישוריה נ' אותיות לא יאות כשילוח אות אחת וזולתי בב' אותיות, כמו ירקק אדמדם, ואל תשיבני פרחת כי כפל החיתוין הוא, אבל לכפול אות התיכונה לא נמצא במקרא. (יז ה) והלכת, וי"ו שבראש תיבת והלכת היא משמעתה לשון עתיד כו'. (יז יב) ויהי, לשון יחיד ידיו לשון נקבה ולשון רבות.

(יתרו יח ח) את כל התלאה מסלסלי התורה נבזרי כח יכולין לומר כי למיד לברא היא יסוד התיבה, אפס כי חלוקין חכמי ישראל על מלת ותלה, כי מפרשין מקצת חכמים כי ל' ה' יסוד התיבה בלבד והיא לשון שנעון, ודומה לו כמתלהלה היורה חצים, שהרי ותלה אין א' בתיבה, ואם תאמר ותלה ת' ל' הן יסוד התיבה, יש להשיב כי ברוב התיבות שהן בלשון הזה ל' א' הן יסוד התיבה ואין שם תי"ו כגון ונלאו מצרים ואני אומר כל שהוא פועל הרי התיבה מיוסדת בתי"ו למיד אליף, וכגון התלאה אשר מצאתם וכל שהוא מפעל הרי התיבה מיוסדת בלמיד אליף לבר כגון ונלאו וילאו נלאתי נלאה.

(יח ט) ויחד, כענין ויכן, יפת, יפת אותם התיבות אשר בכניד כפי' דנש והיה משפטו להיות ב' שוואין בתיבה אך מפני החיית אשר משפטו להפתח לא ניתן לתיבה וולתי חטף אחת והמעם ב' הפועלת כמשפטו. (יח יח) נכל תבול, ביית למי' לכרם הם יסוד התיבה, גוי' תיו הם תכשיטין שכן דרך אותיות איתן להיותן תכשיטין לתיבה להדבירה על אופן מפעל. (יח כב) ושפטו, ויו שבראש התיבה משמעותה לשון עתיד. (יח כב) ישפטו הם, קדימה ישפטו בתראה ישפטו.

רשימה ג

מהמדרשות על פי הקרי והכתיב.

(וירא יח טו) ויש אם למסורת ויאמר לו כי צחקת לו כתיב לא קרי (ה). (ויצא ל יא) בנר יש אם למסורה (ר"ל הכתיב הוא תיבה אחת). ויש אם למקרא ב' תיבות (כי הקרי הוא בא גר). (שם לא כח) עשה ה' כתיב וקורין עשו בויוי. (עיין במסורה ובבעל הטורים). (וישלח לג ד) צוארו כתיב (הקרי צואריו). (שם לד יד) הוא כתיב היא קרי (ו). (וישב לו כד) וגם נדרש אם למקרא. (שם לח כה) מוצת כתיב מוצאת קרינן (ז). (שם לש כב) אם וייו כתיב ויוד קרי, או ויוד כתיב וייו קרי. (ויחי מט כח) לרוב לדיב כתיב. (סוף ויחי) לי כתיב. (שמות ד ב) מזה כתיב נדרש למסורת. (וארא ט ב) הירא את דבר ה', הורא בויוי כתיב ודרשינן ליה אם למסורה (ח). (בא יב ב) יש לגבורי כח לדרוש אם למקרא ואם למסורת כו'. (שם יב יט) ההוא וייו כתיב ויוד קרי. (יתרו יז יד) כי מזה ה' כתיב וייו קרי ותדרש אם למסורת (ט).

רשימה ד

מהמקומות אשר הביא דרשות על חסר ויתר.

(לך טו יח) הגדול חסר וייו. (זו ט) לדרותם חסר וייו. (זו י) המל חסר וייו (י). (זו יג) המל ימול גם זה המל חסר וייו (יא). (יח כד) כל צדיקים שנאמרו בסדום חסרין יוד. (יח כה) חללה לך חסר י'. (יש יג) כי משחיתים אנחנו חסר ב' יודין (יב). (וירא כא ל) כל כבשות שבענין זה חסרים. (כד ב) ישב מלא. (חיי כד יג) ובנת חסר ו' (יג). (כד יד) הנער חסר היא. (כד טו) יוצאת חסר. (כד לג) וישם כתיב חסר. (כה ו) הפלגשים חסר (יד). (כה י) קבר כתיב חסר וייו. (כה יג) בכור חסר וייו כתיב. (כה טז) לאמתם חסר ו' כתיב. (כה כד) תומים חסר אלף כתיב. (כה בסופו) יעבד חסר וייו כתיב. (שם) כלו כאדרת שער חסר ו'. (תולדות כו ב) שכן כתיב חסר ו'. (כו יד) ועברה חסר

(ס) לפניו לא נמצא בזה קרי וכתיב: (ו) לפניו אין כאן קרי וכתיב: (ז) נראה כי הכתיב היה מוצת בחסרון אלף והקרי ה' מוצאת, ובמקרא נאמר מוצאת, ועיין תוס' בתוכות ס"ז ע"ב ד"ה דכתיב היא מוצת והביאו רבינו חננאל גרים מוצת בלא אלף לשון ויצת אש בציון עכ"ל וגם בעל מנחת יהודה עה"ת הביא כן בשם רבינו חננאל וכתיב ולא שחסר כי הוא מלא בכל הספרים מדויקים, אך אינה נקראת כו' ועיין מנחת שי שהביא ור"ח גרים מוצת וכבר כתב הירושביא ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה, ובערוך ערך צא נראה דהכי גרים בכ"מ כ"ט ע"א אל הקרי מוצאת אלא מוצת, וכן כתב רש"י בהדיא כפ"י ב"ר המנוחם לו היא מוצאת, מוצת קרי וכן עיין בחיי פסוק הוא מוצאת: (ס) לפניו הירא כתיב ולא הורא: (ט) לפניו אין כאן קרי וכתיב רק כתיב בה"א: (י) לפניו מלא: (יא) לפניו מלא: (יב) לפניו חסרה רק יוד אחת: (יג) לפניו מלא: (יד) לפניו מלא:

ו'. (כו יח) בארת חסר ו'. (כו לג) שבעת ה' חסר ו'. (כו ה) שומעת חסר: (כו ז) ואכלה מלא היא. (כו ט) טבים חסר וי"ו. (כו טו) הגדול חסר ו'. (כו מ) תעבר חסר וי"ו. (ויצא כח יט) לראשונה חסר וי"ו. (כט כא) ואבואה אליה מלא ו'. (כט כו) מלא שבע חסר ו'. (ל לו) ויעקב רעה חסר ו'. (שם) עמפים קשרים חסרים ו'. (ל מג) ושפחת חסר ו'. (לא א) כבוד חסר ו' (טו). (לא טו) י"ג מלא וי"ו במקרא וכולן לדרשה. (לא כב) ויגד ללבן חסר ו'. (לא כד) בחלם הלילה חסר ו' כו' בחלום אדבר בו מלא ו'. (לא כח) עשה ה' כתיב (טו). (לא לד) וחשמם חסר ו'. (לא לה) לוא מלא ו'. (לא מא) ותחלף חסר וי"ד. (וישלח לב ה) תאמרן מ' מלאים. (לב טו) כל אתונות שבמקרא מלאין וי"ו חוץ אתונות שנתן פרעה לאברהם וכן אתונות ששלח יעקב לעשו. (לב יט) שלוחה מלא ו'. (לב כ) תדברון מלא ו'. (לב כד) ויעברם חסר וי"ד. (לד י) כראות חסר ו'. (לז יא) הבאת חסר ו'. (לד ג) כל נערה שבמקרא הכתובים חסרים ה' כו' וכל שנכתב מלא כו'. (לד ה) והחרש חסר ו'. (לד יז) בתנו חסר וי"ד. (לה ב) הסרו חסר ו'. (לה ב) בתכנס חסר ו'. (לה יח) בנימין נכתב מלא ב' יודין והן י"ו במקרא. (לה כו) ילד חסר ו'. (לו כא) ודישן מלא ו' (יז). (שם) ודישן חסר ו'. (לו כה) ואלה בני ענה דשן. חסר וי"ד וחסר ו'. (וישב לו ד) לשלם חסר ו'. (לו ו) אליהם מלא. (לו יג) הלוא מלא ו'. (לו יג) מלא ה' חסר ה'. (לו יח) מרחק חסר ו'. (לו כד) ויקהו חסר ו'. (שם) וישלכתו חסר וי"ד. (לו כז) וידנו חסר וי"ד. (לו לג) ויכירה חסר וי"ד (יח). (שם) טרף טרף שניהם חסרים ו'. (לח יג) ויגד לחמר חסר ו'. (לח כד) ויגד חסר וי"ו. (לח כז) כאן תאומים מלא וברבקה חסר. (לש ו) אוכל מלא. (מ טו) כי נגב חסר ו'. (שם) נגבתי חסר ו'. (מקץ מא ח) אותם מלא ו'. (מב ל) ואדוני האדונים מליאי ו'. (מג יח) וייראו מלא ב' יודין. (מג כה) בוא מלא ו'. (מה יד) צוארו חסר ו' (יט). (מה כו) ויגדו לו חסר וי"ד. (מו ח) בכור חסר ו'. (מו כא) ובני בנימין מלא ו' (ב). (מח כ) לאמור מלא ו'. (מט כח) אותם מלא ו'. (נ כו) וישם. בארון בשני יודין.

(שמות א' טו) למילדת העברית חסר. (א כ) וייטב בשתי יודין. (א כא) שעלים חסר ו'. (ב י) משה חסר ו'. (ג ג) אסרה חסר ו'. (ג טו) לעלם כתיב חסר ו'. (ד ח) לקל כתיב חסר ו'. (שם) לקול מלא ו' (ד כ) וירכבם חסר ו'. (שם) החמר חסר ו'. (וארא ו יד) בכר חסר ו'. ז (כט) ד' בכה מליין ה' במקרא. (ח י) חמרם חמרם חסרים י'. (ח יב) לכנס חסר ו'. (ט יא) החרטמם כתיב חסר ו' וחסר ו' (כא). (ט כ) הירא הורא כתיב בו"ו (כב). (ט כח) קלת הקלות כולהי חסר ו'. (ט ל) תיראון מלא ו'. (יא ז) תדעון מלא נו"ן. (שם) לשנו חסר ו'. (כא יב ב) החדש חסר ו'. (יב יט) שאר חסר ו'. (יב טב) שמרים חסר ו'. (יג ו) מצת חסר ו'. (יג ט) והיו לך לאות לאות חסר ו' (כג). (יג ג) למועדה מלא ו'. (יג יא) יבאך חסר וי"ו וי"ד. (יג יג) חמר חסר ו'. (יג טו) לאות חסר ו' (כד). (יג טז) לטמפת חסר שני וי"ו. (בשלח יג יט) ועלתם חסר ו' (כה). (יד ז) ושלישים דפרעה חסר ו' (כו). (יד ט) אותם ליש מליין ו' וכולן לדרשה וזה מלא ו' כו'. (יד לא) בסוף המאמר המתחיל ורבתינו אמרו ויגד למלך מצרים חסר. (יד בסופו) חמה חסר ו'. (טז ד) טבעו חסר ו'. (טז יב) כל התלונות של ישראל חסרין. (טז כח) ותורתו חסר ו'. (טז לב) מחספס חסר ו'. (יז ו) עמד כתיב חסר ו'. (יז יב) ד' הן שמלאין ו' במקרא כו'. [ציל י"ד הן]. (יח בהתחלתו) עפרון מלא ו' ואחר כך נכתב עפרן חסר ו'.

(טו) לפנינו מלא: (טז) לפנינו עשו: (יז) לפנינו חסר וי"ד: (יח) לפנינו מלא: (יט) לפנינו מלא וי"ד: (כ) לפנינו חסר: (כא) והאמת מלא וי"ד כתיב: (כב) לא כן לפנינו: (כג) ככל הספרים כתיב מלא: (כד) לפנינו מלא: (כה) לפנינו מלא: (כו) לפנינו חסרה גם וי"ד האחרונה וכתיב ושלשם:

(יח ג) גרשם חסר ו'. (יח כ) והוחרתה מלא היא. אתהם מלא היא שי"מ לדרשה כו'. (שם) שם) יעשון מלא ו' לרבות כו'. (יח כב) כל דבר הגדל, הגדל חסר ו'. (יח כו) יבואו אל משה מלא ו' כו'. (יש ג) ותניד מלא כתיב. (יש ד) ואבא חסר ו' כתיב כו'.

רשימה ה

מהמקומות אשר הביא דברים אדות נקודות ומעמים.

(לך טו יז) ויהי השמש באה, מעמו כבי"ת. (טו יג) אתה אל ראי. לפי שהטעם באל"ף והיא קמוצה בחטף יען כי שם הוא. (שם) וכשהטעם ברי"ש משמש לשון מראית כדכתיב טוב רואי והאל"ף רפויה. (שם) כי אמרה הגם, ה' חטופה כו'. (שם) ראי השני הרי"ש והאל"ף במלאפוס בנתים והטעם באל"ף, להשמיע המלה כנון ראותי. (שם טו יד) באר לחי רואי, גם זה ראי השלישי נקרא במלאפוס והטעם באל"ף ומתג באל"ף כו'. (וירא יח כ) כי רבה, האתנחתא לעיל ברי"ש ומשמע כי רבה כבר, אבל כי רבה הוא שהטעם לרע כבי"ת משמע שגדולה היא ודאי רק הולכת וגדלת. (יש יח) אל נא ארונני ואע"פ שהגוי"ן נקמצת לשון חול הוא. (יש כד) ויש שם אתנחתא כו'. (יש לג) לכך נקוד על ובקומה. (יש לה) בשכבה דכורה השי"ן נפתחת וקמוצה כו' בשכבה דצעירה חירק תחת השי"ן כו' [ובאמת לפנינו גם בשכבה הראשון חירק תחת השי"ן]. (כ יג) ויהי כאשר התעו, עורא כהן צדק נביא ה' ציין עלינו טעם הפסיק להבין פשוטו כו'. (כא ל) עדה שהוא לשון עדות הע' ננקדת בצירי שהיא קמוצה קטנה, אבל עדה של עשרה הע' נסגלה ועוד עדה שהיא עשרה, כשתדמימה לתיבה שלפניה הע' נחטפת, וה' שלבסוף נתמרת כתי"ו, אבל עדה שהיא לשון עדות אין לה תמורה. (חיי כד יב) ויאמר, זו אחר מן שבעה דברים הנטעמין בשלשלת וכולן לדרשה. (וישלה לך כט) שבו, הטעם כבי"ת שהוא לשון שביה. (וישב לט ח) וימאן טעמו בשלשלת. (ויגש מז יט) לעיניך נקוד ברביעי. (ויחי מט ט) וניקד מטרף בחביר לחלקו אמלת בני. (שם מט כב) תיבה נקודה בשני חוטרין כו'.

(שמות ג יב) נקוד באתנחתא כו'. (שם ג יג) הטעם כתי"ו. (שם ו ג) ולכן נקוד וקף קטן. (שם ז כא) כל מתה דטעמה במ"ס. (וארא ט לא) לפי שהן באתנחתא. (בא י א) הטעם שהוא כתי"ו. (ו ז) הטרם היא נפתחת ונחטפת שהמלה לשון תימה. (יג יא) כל אתנחתא כו'. (בשלח יד ד) המשרת שבת"ו משמעת המלה לשון עתיד. (טו ב) ונקד בחטף קטן. (טו יז) ווקף גדול עליו. (יז ג) וספרי דייקיני נקדי וילן שם (בראשית לב יד) סגול תחת הלמ"ד דהיינו פתחא ונקד וילן העם צירי תחת הלמ"ד. ע"כ. אולם לפנינו נקוד שניהם ויִלָּן.

ז) שמות הספרים והמופריים המובאים בו.

א) תרגום אונקלוס. את החרגום הזה מזכיר המחבר בשם „אונקלוס“ ולפעמים משתמש בדבור תרגם, מתרגם, מתרגמינן. כמו: (בראשית טו ז) אונקלוס תרגי שור חנרא. (טו יד) ובשימת אונקלוס דרשהו. (כד סב) ואונקלוס תרגם. (כו מא) תרגי אונקלוס. (לא מ) וכן תיא. (לא נא) תרגם אונקלוס. (לג יט) וכן תיא. (לד טו) ואונקלוס תרגם. (לה ח) תיא. (לו ז) תיא מאסרין אסרין. (לו יח) תיא למיקם בנכילה. (מ ז) תיא נסיסין. (מכ ד) תיא. (מט יב) וכן אונקלוס אמר וסמקין טורוהו. (בא יא ז) תיא. (יב לד) תיא. (בשלח יד ג) וכן תיא. (טו ו) ואונקלוס תרגם. (טו יד) ואשר אמר אונקלוס מחססם מנלף.

ובהרבה מקומות לא הוזכרו בשם. רק בוזן לתרגומו. כמו: (טו יד) והתרגום מוכיח. (יש נח) ומתרגמינן. (יש לה) ומתרגמינן וסעודת כל אדם יסעד עליהם. בוזן לתיא ולפנינו נוסחא אחרת בתרגום ע"ש הערה ק"ב. (כה טו) ותרנם פצחיהון. (ל לב) נקוד מתרגמינן נמור. (ל לה) ולהכי מתרגמינן רגולייא. (לא מ) מתרגמינן. (לב לא) וכן התרגום מוכיח. (לו לט) בשיטת התרגום. (מא ו) וכן התרגום אומר. (מא כנ) מתרגמינן. (מו ט) ומתרגם ותפלי. (מו יד) מתרגמינן לבושי שימושי. (שם) שכן אלון מתרגמינן מישר. (מו יט) וכדברי התרגום. (מט בסופו) ובשליחה מתרגמינן ובויעיר בנהא. (גי י) דמתרגמינן ואמדין. (שמות ב ג) והינ מתרגמינן. (וארא ח יא) ומתרגמינן. (ט ד) ודומה לו בלשון תרגום. (בא ב יד) מתרגמינן. (בשלח ה' שבת פ"ו) דמתרגמינן דפיל במשה. (יתרו יח כא) ומתרגמינן.

גם בספרו אבן בוחן הביא את התרגום אונקלוס לסייע לדבריו ולביאוריו או לבאר ולפתור על ידו המלות הקשות (כו).

ב) תרגום ירושלמי על התורה. (כה) לפעמים יכנהו תרגום אנשי עיר הקודש, ולפעמים הביא מפורש ומתרגמינן בירושלמי (כט), כמו (טו יד) ואנשי עיר הקודש לשניהם קראו חלוצה (ל): (ל מ) ויתן פני הצאן אל עקר, רבותינו אנשי עיר הקודש מתרגמינן ויהיב בריש ענא משכוכית (לא): (לג יט) ואנשי עיר הקודש תירגמו במאה קשיטה במאה מרגליין: (לו ז) ואנשי עיר הקודש מתרגמינן מפריכין פירוכין: (לו בסופו) חיה רעה אכלתהו תרגמו אנשי עיר הקודש לא חייתא בישתא אכלתיה אלא חמי אנא (דחיתא) [דאיתתא] בישתא קיימי לקובליה (לב): (מא ב) וכן אנשי עיר הקודש מתרגמו רעין בנו גומיאי: ובאלה המקומות הביא תרגום ירושלמי מפורש כמו (יט יא) הכו בסגורים ומתרגמינן בירושלמי בחברבריה (לג): (כד סה) ותקח הצעיף מתרגמינן בירושלמי ונסיב רידא: (לו כח) שהרי עושק מתרגמינן עוציאי (לד): (שמות גב) וכן מתרגמינן בירושלמי

מ) באלה השרשים הביא את תרגום אונקלוס: איל, אמר, אשך, אתר, איתן, אלוך, כך, גף, דה, וי, זח, זע, זר, זחל, זלג, זקף, חי, חס, סח, כס, להב, לקש, נד, סף, סוף, עטף, פחת, פער, פצר, צב, צל, צלצל, צהב, צפה, קש, רחף, רעץ, שד, שאר, תאב, תרשיש.

נ) תרגום המכונה יב"ע על התורה לא ראה ואם כי הביא לפעמים תרגום ירושלמי ולא נמצא לפנינו בת"י רק ביב"ע, ברור כי לפניו היו כן בת"י ונשמט א"כ כי המדפיסים קצרו התרגום הירושלמי והביאו רק הנוסחאות אשר משונות מיב"ע ולפעמים רק כלה אחת ואין ספק כי היו שלם על התורה.

ס) גם בספרו אבן בוחן הביא תרגום אנשי עיר הקודש בשורש שם, תפש, ואנשי ירושלים תרגמו בשורש נד, תרגום ירושלמי בשורש אח, אמר, בתק, בהר, גבל, עפרת, ולא רשמתי לו הלשון מהתרגום שהביא.

ז) לשניהם קראו חלוצה. היינו שור בת"י בראשית ט"ז זי. ושמות ט"ז כ"ב, וכן ברד ביב"ע בראשית ט"ז י"ד וילתא לפנינו בת"י.

ח) לפנינו לא נמצא בת"י רק בתרגום המכונה יב"ע עה"ת ובמסעות שם משכוכיתא וצ"ל משכוכיתא, וכ"ה בגמרא ב"ק ג"ב ע"א מאי משכוכיתא ר' יעקב אמר עזא דאזלא ברישא וכתב העירך בערך משכוכית פי' המהלכת בראש העיר שתולין לה זוג בצוארה והצאן נמשכין אחריה.

ט) לפנינו בת"י לא חייתא ברא אכלת ותיא ולא מתקטל ברי יוסף בים חמי אנא ברזח קודשא היך אתתא בישא קימא לקובליה.

י) לפנינו בתרגום ירושלמי במסעות חברבריה וצ"ל בחברבריה, וביב"ע בחוורוריא והיא נוסחא יוחר מתוקנת, וכן העירך ערך חוור הביא תרגום ירושלמי בסגורים (בראשית יט יא) בחוורוריא, היה גם לפנינו כן בת"י ופי' לובן שבעין (דער ווייסע שטאר).
יא) העושק אשר עשק (ויקרא ה כג) ח"י עציא.

צריכי באש (לה). (ד י) והכי מתרגמינן בירושלמי ארום חגר פום וחגר לשון
 אנא (לו). (ט יב) ואת החגב. (ויקרא יא כב) מתרגמינן בירושלמי וית כרוכבא (לו).
 (ט לא) דמתרגמינן בירושלמי (וכתנא) עבד פקולין (לח). (פ' בשלח ה' שבת
 פ' ט"ז) מכנסי בד שמות כ"ח מ"ב תרגום ירושלמי אברקסין דבוין (לט):

ג) תרגום נביאים הביא בשם תרגום יונתן בן עוזיאל (ט) עפ"י מאמרם (מגילה
 ג ע"א) תרגום על התורה אונקלוס הגר אמרו, תרגום נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו.
 ואלה הם המקומות אשר הביא את תרגום יונתן בן עוזיאל: (בראשית טז יג) הוא תרגום
 של ש"ב. (יט ג) הוא בתרגום ש"א. (כד סה) הוא בתרגום ישעיה. (ל לו) הוא בתרגום
 הושע. (לד ל) הוא בתרגום ישעיה. (לה ח) הוא בתרגום ישעיה ויחזקאל. (מג לד) הוא
 בתרגום ש"ב. (מה כב) הוא בתרגום שופטים. (מה כז) הוא בירמיה. (מט ד) הוא
 בשופטים. (מט יט) הוא בתרגום חבקוק. (מט כסופז) הוא בירמיה. (וארא ח כב) הוא
 בתרגום מלכים. (ט ז) בתרגום מלכים. (כא י יא) הוא ביזאל. (יא ז) הוא במלכים. (שט
 שם) הוא ביהושע. (שס יב) בה' פסחים פ"ה הוא ביחזקאל. (יג טז) הוא ביחזקאל. (טו ו)
 הוא בשופטים. (טז ח) הוא בזכריה. (בשלח כ"א בסוף המאמר המתחיל רבותינו אמרו)
 הוא ביחזקאל. (שם ה' שבת פט"ז) הוא בישעיה. (שם ה' שבת פט"ז) הוא במ"א.
 (יתרו יח ב) הוא במ"א (מא). ולפעמים הביא „ומתרגמינן“ וכונתו לתרגום יונתן בן עוזיאל

לס) לפנינו בת"י והנה הסנה בעור באש, בעור באשה וביב"ע משריב באישתא.
 לו) בת"י לפנינו ארום חגור פום וקשו מכליל אנא, וביב"ע ארום חגר פום וחגר ממלל אנא.
 לז) לפנינו לא נמצא בת"י רק בתרגום יב"ע מתרגם כן, והערוך ערך כרוכה ב' הביא ואת
 החגב תרגם ירושלמי כרוכה לזונה, אין ספק שלפני הערוך היתה הגי' בת"י כרוכה במקום כרוכבא.
 למ) לפנינו בת"י וכתנא הות גבעולין, אבל ביב"ע מתרגם וכתנא עבד פקולין, ופי' אגודה
 בל"ז כמו שהביא המוספי והביא שם גם התרגום.

לט) לפנינו בת"י אברקסין, וביב"ע אורקסין, וכן ביב"ע שמות ל"ח כ"ח אורקסין, וכן ויקרא
 ו ג' בת"י ואברקסין וביב"ע ואורקסין צ"ל ואורקסין, וכן ויקרא ט"ז ג' ביב"ע ואורקסין, וכאשר
 הביא המחבר היא הגי' הנכונה כי המלה יוגית ורומית ופי' מכנסים.

מ) בבי' מקומות הביא תרגום יונתן בן עוזיאל ולא אדע אל איזה תרגום כוון כמו:
 (בראשית ל"א כ"ח) ויעקב תקע את אהלו הביא וז"ל ודומה לו ורקע את היתד ברקתו (שופטים
 ד כא) ומתרגמינן וכפסת ויונתן בן עוזיאל תרגם ודעצת. בתרגום שופטים שם תרגם ונקישת ית
 סכתא. וביב"ע על התורה על תקע את אהלו תרגם פרס ית משכניה, לכן מה שהביא בשם יב"ע שחרגס
 ודעצת לא אדע למו כוון, וכן (בראשית לו ו) וילך אל ארץ הביא תרגם יונתן בן עוזיאל אישלאלי
 לארעא בת"י לא נמצא תרגום על זה, רק ביב"ע עה"ת שם ותרגם ושייל לארעא, ותרגום זה לא
 הביא ולא יכנהו יונתן בן עוזיאל, ואין ספק שכוון לתרגום נביאים וגם זה נעלם ממני לאיזה מקום
 בתרגום כוון.

נ) גם בספרו אבן בוחן הביא תרגום יונתן בן עוזיאל ואלה הם המקומות: שרש את.
 אי. אל. אבת. אבל. אגר. אטר. איל. אלץ. אמה. אמן. אמץ. אמר. אנך. אנוש. אסך. אפר.
 אציל. אורן. אובל. אקדח. אחיק. בד. בר. בת. כדל. כחן. ככר. בלג. בלק. ברם. בחק. גב. גל.
 גל. גף. גאל. גבל. גלל. גלם. גמא. גמר. ננו. גרם. גרע. גרש. דג. דד. דד. דס. ידע. דר. דכש.
 בהב. דהר. דיק. דשן. דראון. והד. הז. הרם. הרם. זע. זק. זק. זעיר. זר. זר. חף. חף. חנו. חרש.
 חוח. חלם. חלץ. חלץ. חפש. חרט. חרץ. חרש. חשף. חשש. חתל. חתר. חרצב. טפסר. יבל. יגב.
 כן. כר. כר. רר. ככר. כחל. כלף. כפס. כשל. כנען. לט. לכב. להב. לול. לענ. לקט. סח. סס. מע.
 מגל. מלא. נ. נד. נק. נטף. נצר. נקר. סך. סף. סר. סר. סדן. סוף. סחר. סחש. על. ער. עש.
 עכס. עלג. עלל. עפס. עקב. עקד. ערב. ערער. פחז. פצס. פריש. פשח. צו. צף. צר. צבע.
 צחן. צען. צפע. צקל. קח. קט. קלח. קלס. קרץ. רדר. רחף. רעץ. רשם. רחס. שד. שן. שף. שר.
 שבס. שבץ. שגע. שרם. שחם. שחר. שמן. שסע. שעל. שפת. שצף. שקר. שקר. שרכ. שרד. שרק.
 ששר. שרן. שנהר. תא. תק. תן.

כמו: (בראשית ל לב) הביא ומתרגמין והוא במלכים ובעמוס. (לו כ) והוא בשמואל.
 (לו מג) והוא במלכים. (מב לה) הוא בצפניה. (שמות נ ה) הוא בשמואל. (י"ב ה' פסחים
 פ"ו) הוא בישיעה.

(ד) תרגום כתובים הביא (בראשית ל לב) ומתרגמין והוא בתרגום איוב. (מא ב)
 ומתרגמין הוא נ"כ באיוב. (מט יא) ומתרגם הוא בתרגום משלי. (וארא ט יב) מתרגמין
 הוא בתרגום תהלים (מב). (בשלה ה' שבת פ"ו) ומתרגם ונרא יהבת לתנא הוא בתרגום
 משלי. (שם ה' שבת פ"ח) ומתרגמין מאפותא נפיק קוטרא הוא בתרגום איוב.

(ה) המשנה. הרבה פעמים הביא דברים ממנה ולפעמים יסייע המחבר לדבריו
 מלשון משנה. וגם הביא המשנה בספרו אבן בוחן (מג).

(ו) התוספתא. גם בה השתמש כמו (בראשית כו מא) ותניא ישראל כו', הוא
 מתוספתא כ"מ פ"ה. (עוד שם) ועוד תניא הביילין כו' הוא מתוספתא כ"מ פ"ט ה"ה. עוד בה'
 פסחים פ"ג בקיצור ובאספולגית כו', הוא מתוספתא פסחים ריש פ"ג והמחבר שאב מפיר"ח
 או מהר"ף עיין שם הערה כ"ג. (בא י ה) תני בתוספתא כל שמוציא עלים מעיקרא עשב
 הוא כו', הוא בתוספתא בלאים סוף פ"ג דכלאים וע"ש בהערה ד'. (בא י"ב ה' פסחים פ"ב)
 ישראל וגוי שהיו באין בספינה כו', הוא מתוספתא פסחים פ"ב הכ"ד אבל המחבר שאב
 זה מבה"ג עיין שם הערה כ"ז.

(ז) מכילתא. היה לו לעינים בפירושו לספר שמות. ומוכרה בשם (שמות ו כח).
 (בא יב כח). (בשלה מז א). (יתרו יב י). גם לפעמים הביא דדרשינן במסכתא כמו
 (בא יג ה' ו' יג ו) וכוון להמכילתא. ואף כי הרבה פעמים העתיק את המכילתא כמו שהוכח
 בלקח טוב, אבל באיזה מקומות הביא דברי המכילתא אשר לא הביא הל"ק"ט או בנוסחא
 אחרת כי שאב גם מנוף המכילתא, והיה לו גם שינוי נוסחאות במכילתא מאשר הוא
 לפנינו, כי לפניו ה' עוד הכל בכתב יד ולרוב הביא בנוסח שה' לפני בעל הילקוט.
 והעירותי בהערות שלי על הנוסחאות במקומותם למושבותם.

(ח) ספרא או תורת כהנים. בלי ספק לקח פירושו ודרשותיו על ספר ויקרא מן
 הספרא, אבל לדאבון נפשינו נאבד הספר על ויקרא במדבר דברים וחלק גדול מן
 ספר שמות.

(ט) ספרי. השתמש בו בספרו לסדר במדבר ודברים. אבל לא זכינו לאורו. והובא
 פעם אחת (בשלה מז לה) והכי נמי תנינן בסוף ספרי.

(ע) גם בספרו אבן בוחן הביא הרבה פעמים את התרגום סתם אבל לדאבון נפשו לא
 רשמתי לו אז את המקומות אשר כוון בהם בתרגום. ואלה הם המקומות: „כתרגומי“ „ותרגומי“
 בשרש: אין. איתן. זמה. זרע. כד. כלת. כידודי. לאט. מחק. צב. צל. שך: „ותרגומי“ „ותרגומי“
 „לשון תרגום“ בשרש: את. אפס. ברד. ברם. דהר. טו. לחם. טה. טחק. עיר. צבת. צפר. קבל.
 קדם. קניץ. רגל. רצד. שור. „מתורגם“ „מתרגמין“ בשרש: אכל. אמץ. אפי. אשר. בא. כל. בר.
 בבת. ברד. בוך. בכר. ברד. גת. גל. גאל. גבן. גוש. גלש. גמא. גמר. דבר. דהר. דחל. דחק. דיג. דרם.
 הב. הצן. זג. זך. זם. זן. זע. זוי. זלג. זר. זרו. חד. חם. חר. חגר. חשף. חטר. חיל. חנף. חסל.
 חסף. חצר. חרת. מול. מל. מפר. טרף יחש. כף. כון. כסח. כפר. כפת. כרת. כחל. ל. לע. לעב.
 מט. מס. מנד. מנור. נס. נר. נגד. נהר. סע. עבר. עוק. ערק. עתק. פגל. פדן. פחד. פרק. פתשגן.
 צפה. קט. קבל. קמף. קניץ. קסת. קצע. קרץ. רבע. רבץ. רחץ. רחש. רעל. רענן. שע. שע. שר.
 שר. שח. שדף. שזב. שחץ. שטר. שמש. שפק. תן.

(ע) ובאלה השרשים אשר יסתויע במ מלשון המשנה: גף. גף. גלד. גרד. זק. טע. כה. כר.
 כבש. כרם. כרך. כרם. כרע. מה. מחק. נף. נבל. נגר. סכר. ער. עצם. עקר. פלך. פנס. פשם. צבט.
 צבת. צחב. צנב. צנק. צרך. קש. קלש. קלש. קלש. ראח. רבד. רבך. רמך. שר. שר. שחב. שחר.
 שערי. שקר. שרך. שרת. שחב. תז. תמר.

(י) סדר עולם. מזכיר בשמו (בא יב ט) בסדר עולם. (יב טב) תניא בסדר עולם. (בשלח יד ב) תניא בסדר עולם. (טו א) ולא קיימא לן כהא כתנא דמכילתא אלא כתנא דסדר עולם דתניא בסדר עולם.

(יא) תלמוד ירושלמי. המחבר הזכירו והיה לו למקור, כמו (בראשית טו יד) דה"ג בתלמוד ירושלמי במס' שבועות צ"ל במס' שביעית והוא שם סוף פ"ד. (לה עג) עוד (כא כא) ונרסינן בירושלמי בד"א שפירש מתוך בוריו, אבל פירש מתוך חוליו מחזירין בפני הסכנה. גם הר"ף כתובות פ"ה סי' רע"ה הביא את הירושלמי הוה. (ל כא) ופירשו אנשי עיר הקודש בתלמודא, כוון לגמרא לירושלמי ע"ש בהערה. (לח ל) דנרסינן בירושלמי, הוא בירושלמי ב"מ פ"ד הי"ב (דף ט ו"ג). (סוף ויחי) בהלכות אבל הביא ג"י הירושלמי בד"א דהוה מן המניין כ"ו, הוא בירושלמי מנילה פ"ד הי"ב דף ע"ה ע"ג. והירושלמי הובא גם בהר"ף ג"אות ה' אבל דף ס"ב. (וארא ז כח) כדאמרינן בירושלמי אפא ליה חר אצוא. הוא בירושלמי מעשרות פ"ג ה"ח דף ג' ע"ד ע"ש הערה מ"ז. וכן בפ' בא ה' פסחים פרק א' וכן פרק ב' הביא ונרסינן בירושלמי כל האוכל מצה קודם זמנו כבא על ארוסתו בבית חמיו. הוא בירושלמי פסחים פ"ו היא דף ל"ז ע"ב והובא הירושלמי בר"ף פסחים פ' אלו עוברין על המשנה י"ד שחל להיות בשבת, והובא גם בהרא"ש שם ובהר"ף ג"אות דף צ"ז ובשכ"ל הלקט השלם ה' פסח סי' ר"ח ובמז"ר או"ח סי' תע"א. עוד שם בה' פסחים פ"א הביא ירושלמי דהא אמרה אפילו ביום צריך לבדוקת הנר כ"ו, הוא בירושלמי פסחים פ"א היא דף כ"ז ע"א והובא בהר"ף ג"אות ה' פסחים ובהרא"ש פסחים שם ובכ"י במז"ר או"ח סי' תל"ג. וראיתי כי בעל דקדוקי סופרים פסחים דף ו' אית ו' הביא כי בר"ף כתב יד הובא הירושלמי לכן אין ספק שהמחבר העתיק מהר"ף. עוד שם בה' פסחים פרק כ' על המשנה אלו הדברים הביא ומפירשי בני מערבא כ"ו, הוא בירושלמי חלה פ"א היא דף נ"ז ע"ב. עוד שם בה' פסחים סוף פרק ד' הביא ירושלמי ר' אלעזר בשם ר' בון כ"ו. הוא בירושלמי פסחים פ"ד ה"א דף ל' ע"ד ותענית פ"א ה"ו ס"ד ע"ג. והירושלמי הובא בפ"ו הר"ח פסחים דף פ"ה ולזה הירושלמי כוונו חכמי התוס' פסחים ג"א ע"ב ד"ה אי ע"ש. עוד בשלח ה' שבת פ"א הביא ירושלמי והוא בירושלמי תענית פ"ג ה"ג ושאל זה מן האלפסי ע"ש בהערה שלי. ולדעתי לא ה"י הירושלמי נגד עיניו ושאל מאמרי הירושלמי שהביא מספרי הגאונים.

(יב) תלמוד בבלי. בהביאו את התלמוד הביא כמה פעמים שם המסכתא לכד, ולפעמים הוסיף גם ציון הפרק, אולם לרוב לא הזכיר שם המסכתא ולא הפרק רק כותב רבותינו אמרו, ובהערותי ינעתי ועמלתי לעשות הציונים ומראה מקומות. והכתב יד מן תלמוד בבלי אשר היה לפני המחבר משונה לפעמים בגרסאותיו מנוסחאות התלמוד שלנו, והערותי על הלופי נוסחאותיו בהערותי במקום המצאם (מד).

(נד) גם בספרו אבן בוחן מטתייע המחבר טלשון התלמוד ולפעמים יביא דוגמאות לשרש הנדבר בו מדברי התלמוד כמו בשרשי: אר. אן. אר. אבל. אסד. אפר. אפל. אשת. אפר. אובל. אפדנו. אשמורה. כל. בכר. כלם. בתק. גד. גל. גף. גר. גבל. גוש. גלל. גלל. געל. גרב. גרס. דר. די. דר. דר. דבש. דחב. דרדר. הל. חיר. זך. זק. זחל. זלג. זלת. זנק. זורו. חג. חר. חלם. חמץ. חנט. חרג. חרך. טמף. מלא. כר. כסס. כנס. כסת. כען. כפר. ל. להג. להט. לול. לכן. לעג. לעו. מה. מז. מס. מר. מרד. כורק. מסכן. נד. נר. נש. נצח. סך. סגן. סדר. על. עש. עבש. עגם. עגש. עלם. עלע. עקר. ערג. עשק. ערער. פג. פר. פש. פעס. פקע. פענח. צבת. צחן. צפת. קב. קט. קף. קטב. קלט. קניץ. קצע. קשט. רק. רגל. רוח. רכש. רעד. רצו. שן. שף. שק. שר. שאר. שבה. שגת. שגם. שגר. שהץ. שחר. שקד. שקר. תו. תש.

(יג) מדרש בראשית רבה. המדרש הזה היה לו מקור להרבה פירושים בחבורו לספר בראשית. ולרוב הביא. ורבותינו אמרו: „ורבותינו דרשו“ וכוון למדרש ב"ר. ולפעמים הביא „ואנשי עיר הקודש“ וכוון למדרש הזה, כמו (בראשית מו יו, יח ט, יש א, כ א, כ יח, כב ד, כד ל, כה ל, כו כט, מ כ, מביא, מג ד, מז כד). ופעם אחת (בראשית יא יג) יכנהו בשם בכרייתא דבראשית רבא. אבל כן העתיק מן הלקח טוב. ובכמה מקומות בהערותי תראה כי גם בכתב יד מן המדרש הזה אשר היה להמחבר מבי"ר הנוסחאות לפעמים משונה מנוסחאות המדרש שלפנינו (מח).

(יד) פסיקתא דרב כהנא. (כא יב לד) הביא וז"ל ודומה לו בדברי רבותינו נכס ליה חד תור אפא ליה חד אצווא ופיתא [צ"ל דפיתא] דהיינו תנור מלא פת וסיום „במדרש ויהי בשלח פרעה“ הוא בפסיקתא דר"ב פסקא ויהי בשלח (צ"א מ"ב) והמאמר הזה מהפסיקתא הובא גם בערוך ערך אצוואת ע"ש בהערה קצ"ו.

(טו) פרקי דר"י אליעזר. המחבר מכנה אותו בכרייתא דר"י אליעזר כמו (בראשית יו יד) ויטמון העלה בעפר כדררשינן בכרייתא דר"א. הוא בפדר"א פכ"ט: (יו כא) כמה דדרשו רבותינו בכרייתא דר"א דביום הכפורים נימול אברהם. הוא בפדר"א פכ"ט ומוכא בתוס' ר"ה י"א ע"א ד"ה אלא. (יו כו) וראיתי בכרייתא דר"א ששלח אברהם וקרא לשם בן נח שהוא כהן ותמים שנוגד מהול והודיע מה שנצטווה והוא עמד ומל את אברהם כו' הוא בפדר"א פכ"ט בשם רבן גמליאל. (ל יד) וראיתי בכרייתא של ר"א בן הורקנוס שירד לו שמן מן השמים ויצק עליו [על האבן]. הוא בפדר"א פל"ה. וגם הביא מאמרים הנמצאים בפדר"א בלי הוכרת שמו, כמו (בראשית כב ט) מזבח לא נאמר, הוא בפדר"א פל"א. (כב טו) וכבר דרש ר' יהודה כו', הוא בפדר"א פל"א. (כב יח) ר' יודא אומר כיון שהגיעה חרב לצוארו פרחו נשמתו, הוא בפדר"א פל"א. (כח ט). ערב פסח היה כו', הוא בפדר"א פל"ב. (ל יג) ר' יהושע בן לוי אמר אותו הלילה הראה לו הקב"ה את כל האותות. הוא בפדר"א פל"ה ע"ש בהערה ל"ח.

(טז) ספר הישר. את הספר הזה הביא (בשלח יד כא) וז"ל כשתצטרף את שלשתן את מוצא מהם שם של ע"ב שמות הכתוב על ספר הישר. וזה הביא רבינו טובי' בספרו לקח טוב ועיין במבוא שם סי' ט' אות כ"א. והספר הזה היה נודע כבר לרב האי גאון כי נזכר ממנו בתשובה הנדפסת בקובץ טעם זקנים [דף נ"ו] שכתב שם הרבה מאד יש אצלנו מזאת אשר נקרא ספר הישר ואשר נקרא חרבא דמשה אשר תחלתה ארבעה מלכים ממונים על החרב כי בה גבוהות ונפלאות כו'. גם בעל הציוני [תשא דף נ"ח ע"ב] מזכירו והחוקר הגדול מהריט"ל צונץ בספרו על הדרשות צד קס"ו העיר אשר ברשימה כתבי יד אפפנעהיים מובא ספר הישר ועניני קבלה מעשיות ושמות הקדושים וא"כ של מלאכים והשבעותיהם.

(יז) שימוש תפילין. (שמות יג טו) הביא שימוש תפילין ועיין בהרא"ש בהלכות קטנות מה שהביא בשם שמושא רבא והוא חיבור קדמון מהגאונים ביני תפילין מובא בפוסקים.

(פס) את המדרש שמות רבה לא ראה ולא הזכירו בספר שמות: ויש להעיר פעם אחת (יתרו יח ט) הביא כראמרו רבנן בהגדה. כוון בזה למדרש איכה פ"ג אות י"ז פסוק וחזנת. אולם המחבר שאב זה מן הלקח טוב (יתרו יח ט) שהביא הסאמר בשם הגדת איכה ועיין במדרש איכה הערה ס"ז ובלקח טוב הערה ל"ד.

יה) שאילתות דרב אחאי. המחבר היה שוקד על דבריו והשתמש בהם כמו שתראה (בראשית לר לא) הביא מכאן אמרו רבותינו, וכל המאמר שהביא הוא משאילתות וישלה סי' כ"ה, ע"ש בהערות שלי הערה מזו עד הערה נ"ב: (לח ל) ד"ה ורבותינו דרשו הביא מאמר גדול המתחיל מכאן אמרו שומרת יבם, והוא מבהיג ה' יבום וחליצה ואחיב מן וקיי"ל יבמי תפשי בה קידושין הוא משאילתות אחרי סי' צ"ה ע"ש הערה ס"ב: (מד יז) במאמר המתחיל ורבותי דרשו ושם נמצא ואלו מאן דחוי בחלמא דמשמתין ליה כו' עד סופו לקוח מן השאילתות כלשונו בריש מקץ סי' כ"ש ע"ש בהערות שלי: (סוף מקץ) במאמר המתחיל מן ותנא רבא לא תשנא אחיך בלבבך יכול לא יכנו כו', הוא משאילתות וישב סי' כ"ז וכ"ח: (שם שם) במאמר המתחיל ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים, הביא ופי' רב אחא דמן שבחא, וכוון להשאילתות ולא מצאתי בשאילתות לפנינו, ועיין בכ"י טור או"ח סי' נ"ה. (שם שם) במאמר המתחיל ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו, כל המאמר הוא משאילתות מקץ סי' ל"א: (שם שם) במאמר המתחיל אם לא הביאותיו אליך, הוא משאילתות מקץ סי' ל': (סוף ויחי) הביא הרבה דברים בה' אבל הנמצאים בשאילתות ויחי: וכן בא י"ג ד' במאמר המתחיל ורבותינו דרשו כו' בכור אדם כו', הוא לקוח מן השאילתות במדבר סי' ק"ז וקיי"ח כמו שתראה שם בהערות שלי מן הערה כ' ואילך, ועוד שם מן ומאן דמתיליד ליה בוכרא עד סופו, הוא לקוח משאילתות ריש בא סי' מ"ד, ע"ש בהערה מ"ה ואילך העתיק דבריו ככתבם וכלשונם: וכן (בא יג מזו) בהלכות תפילין בסופו וה"מ ס"ח ומאמרים שלאחריהם נובעים מהשאילתות בא סי' מ"ה עיין בהערות שלי, וכן עוד שם בסוף ה' תפילין הנכנס לבית הכסא כו', לקח דבריו מהשאילתות בא סי' מ"ה עיין בהערות שלי, עוד י"ג כ"ב בסוף הפרשה המתחיל ודאתן עלה מיהת מחייבי בית ישראל לאדלוקי שרנא בערב שבת ליקרא דשבתא כו', כל המאמר עד סופו הוא משאילתות ר"ס תצוה סי' ס"ג: וכן (בשלח) הלכות עירובין פרק ה' המתחיל ומנלן דעיבורא דמעברינן לה כו' עד לבר ממתא, הוא לשון השאילתות בשלח סי' מ"ה: עוד שם סוף פ"ה מה' עירובין שהביא וקיי"ל כרבנן דאקילו, דאמר ר' יעקב בר אידי עד סוף הפרק הוא משאילתות שם פ' בשלח בסוף המאמר המתחיל ברם צריך: עוד שם בה' שבת פ"ב על המשנה שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה עשרתם ערבתם הרליקו את הנר, מהימ אריב"ל דאמר קרא וידעת כי שלום אהלך וגו', ועל זה הביא ואי לא עשירו כיון דלא שרי למיכל לינא שלום בביתו כו' וזה לקח משאילתות תצוה סי' ס"ג ורב אחאי נאון מפרש שיהיה מוכן שהובא הכתוב, כי שלום אהלך ורמיא כלם כמלת שלום ע"ש:

יט) הלכות גדולות (בהי"ג). את הספר הזה לא הזכיר המחבר בשמו אבל שאב ממנו הרבה, כמו שתראה (וישב לח ל) במאמר ורבותינו דרשו הביא מכאן אומרים שומרת יבם שנישאת בלא חליצה כו', הוא מבהיג ה' יבום וחליצה ע"ש הערה נ"ז והערה ס"ד. (סוף ויחי) הביא הרבה דברים הנמצאים בבהיג, כמו שהעירותי שם בהערות שלי, (בא יב מזו) ה' פסחים סוף פרק ב' הביא ורבנן בתראי אומרים לא מבעיא מיתב בשימשא ומילש דאמור כו', הוא בבהיג ה' פסח פרק כל שעה (דפוס ויניציא דף כ"ח ע"ד) והובא בריי"ף והרא"ש שם סוף פ"ב, וכן עוד שם ה' פסחים פ"ג ומקמי פסחא צריך לחזורי כל מאני דאישתמיש בהו חמץ כו', הוא מבהיג סוף ה' פסח ועיין מ"ש בהערה י"א. עוד שם פרק י' ואוכלין ושותין כל צרכיהון כו', הוא מבהיג שם עיין הערה פ"ג, ועוד מאמרים שלאחריהם נובעים מבהיג ע"ש בהערות שלי, (בשלח מזו י') בה' עירובין פ"ז מתני' בעל הבית שהיה שותף, הביא שם והיכא דאיכא ב' ביתא דפתחא חד מנהון כו', כל המאמר הוא מבהיג ה' עירובין (דפוס ויניציא דף כ"א ע"ג וברלין צד 180), וזה שסיים המחבר

ואלו דברי הגאון" כונתו לרב יהודאי גאון ז"ל בעל הלכות גדולות ע"ש בהערות שלי. עוד שם במאמר המתחיל דאילו אית למתא שורא כו', כל המאמר עד ארבע אמות הוא מבהיג ה' עירובין (ד' ויניציא כ"א ע"א. ברלין צד 127) ע"ש בהערות שלי. עוד שם ואי מתא הגוים הוא בבהיג (ד' ויניציא כ"א רע"ב וברלין הוא לפני פרק דהדר ריש צד 128). עוד שם ואי לית בהו גוים כו' עד ארבע אמות על ארבע אמות. הוא בבהיג (ד' ויניציא כ"א ע"ב וברלין צד 129) עוד שם והיכי דמעריב חד לכל בני המבוי, הוא בבהיג (ויניציא כ"ב ע"ג ברלין צד 130 בסוף העמוד). עוד שם ואי אית להו אוכלא גביה כו'. הוא שם שם. עוד שם דאמר רב יהודה אמר רב. שם שם. עוד שם ומאן דאיתא בספינתא עד סופו ומולי רבעא דפרסה הוא מבהיג. עוד שם שמעינן מניה דאם החצר כולה דחד גברא, הוא בבהיג (ויניציא כ"א רע"ג ברלין 129). (בשלה סוף מז) בהלכות שבת פ"א הביא מגלך דכתוב ויצו משה כו', כל המאמר הוא מבהיג הנדפס מכבר (דפוס ויניציא מ"ז ע"ג) ע"ש בהערות שלי. עוד שם בהי שבת פמ"ז על המשנה מצילין מזון ג' סעודות במאמר וקידוש יום מן התורה כו', אין לי אלא שבת כו', וגם הרבה מאמרים שלאחריהן כולם נובעים מבהיג כאשר העירותי על כלם בהערות. עוד פ' בשלה הלכות שבת פרק כ"ב על המשנה אין סוחטין פירות הביא וכן מוכחין בעל הלכות גדולות שכתביה בהי י"ט, והעירותי שם בהערה ז' כי זה נובע מהר"ף שם. ובר"ף הביא וכן מצינו בעל הלכות פסוקות שכתבה ביו"ט ולא כתבה בשבת, והוא לפנינו בבהיג ה' י"ט (דף ל' ע"ד) והמחבר הביא בעל הלכות גדולות במקום שהר"ף הביא בעל הלכות פסוקות. (כ ספרי הגאונים. (בראשית ספ"ט) ופסקו הגאונים דעביד כרבנן עביד ודעביד כו' יהודה עביד, הוא בענין תפלת המנחה ע"ש הערה קפ"א. (כא כא) מצאתי בתשובות הגאונים שאין קרוי מינקת חבירו אם נתנה בנה לינוק במינקת ג' חדשים קודם מיתת בעלה והיא לא הניקה כלל בתוך ג' חדשים כו'. זה נוסף בדברי המחבר מאת המעתיק ורשום "סמ"ג עיין שם הערה ג' לכן המאמר בשם תשובת הגאונים הוא לשון הסמ"ג גם בשלטי הגבורים כתובות פ"ה הביא זה בשם תשובת הגאונים וכן מרן ב"י מור אה"ע סי' י"ג הביא בשמם, וכן נפסק להלכה בש"ע אה"ע סי' י"ג סעיף י"א וכן הובא בשמם בכאר הגולה שם. (כב יח) ר' יהודאי גאון פסק דקיי"ל כתרי לישנא כו' יוחנן לחומרא דהיבא דסתמו שלא במינו אע"ג שנשתייר רובו ולא עכבו הנקבים שנסתמו התקיעה הרי זה כשר ואע"פ שנפתח רובו אבל שלא במינו פסול ואע"פ שנשתייר רובו הוסיף עליו כל שהוא בין במינו בין שלא במינו פסול. ועיין בשבלי הלקט השלם ה' ר"ה סי' רצ"ג שהביא וכן פסק ר' יהודאי גאון וצ"ל בתשובותיו לחומרא ע"ש ועיין בשערי שמחה בהלכות הרי"ף נאות ה' ר"ה דף ל"ג ע"ב. וכן בפ' בשלה ה' עירובין פרק ו' הביא "ואלו דברי הגאון" כונתו לרב יהודאי גאון בבהיג ה' עירובין (דפוס ויניציא כ"א ע"ג וברלין צד 130) עיין לעיל סי' י"ט. עוד בפ' בשלה ה' שבת ריש פרק ג' הביא וראיתי שפסק הגאון המבשל בשבת לחולה כו', וכוון בזה לבעל האלפסי ע"ש בהערה ד'. עוד שם פרק י"א על המשנה ספינות קשורות הביא ופסק הגאון על ישראל שהיה יושב בספינה בשבת והיא מהלכת מוציא ממנה זיו כו' וע"ש בהערה ל"א. עוד שם פרק מ"ז הביא מאמר גדול וסיים ואלו דברי הגאון, כונתו לבהיג עיין שם הערה ע"ח ע"ש פ' ופי"א. עוד שם ה' שבת פ' כ"ב סיים שם והכי חוינן דפסיק הגאון ולית ספיא, נובע מהר"ף שבת שם והביא שהכי חוינן לרב האי גאון ז"ל ולית בה ספיא כמו שהבאתי שם בהערה ז'. וכן הביא דברי הגאונים סתם, כמו בפ' בשלה בפרק ח' מה' עירובין הביא הלכך כד הווינן תמני סעודות לקב כו' עד חצי לישראל קמה, הוא בס' העתים כתב יד בשם האלפסי ולפינו באלפסי עירובין פ"ה נתקצר המאמר ע"ש בהערה. וכן (לך יו יד) תשתלח אמוסא

דהיי ודרהמי מן קדם מרי דבשמיא לרבנא הדין כו' ועוד תשלח אסותיה לאימיה דרביא הדין כו'. וכן הוא בסדר ר"ע גאון ז"ל דף נ"ב ע"ב ובחדושי אנשי שם על המדרכי סוף יומא ובמהרי"ל ה' מילה והביאו בשם הירושלמי ואין זכר מזה בירושלמי, והאזין ה' מילה סי' ק"ו הביא זה בשם רבינו שמואל בר גפרונאי וצ"ל שהביא זה בשם ירושלמי.

(כא) ר' אליעזר הקליר. בספרו אבן בוחן שרש דר הביא ועל זה סה ר' אליעזר קלירי בחרונו ברכותיו בענין זכור החוה הנין מגלגל ודר ומדור לדור נולגל ודור דור. וכן הביא הפייטנים בשרש שקר ומסקרות עינים הוא אשר יאמרו מהרזי הכרכות, וכן בשרש נאם מזכיר החרונים ואנשי לבב.

(כב) רבינו חננאל בר הושיאל (ר"ח). הראשון אשר מזכיר כי המחבר ר' מנחם בר שלמה ז"ל הביא את הרי"ח הוא בהקדמה לס' תוכחת מגולה שהביא שם את המכתב מה"ר ישראל ברעסלוי וז"ל: "איננו מביא מפרשי התורה והגמרא וזולת רבינו חננאל (עיין לעיל פרק ח' אות י"ב) ואחריו הלך הגאון היר"א וכתב בשהיג ח"ב סי' 66, 67 וז"ל שכל טוב סי' קדמון עה"ת כו' ומזכיר פירושי רבינו חננאל (עיין פרק ח' אות ט"ו) ועל הדברים האלה של הגאון היר"א תמך יסודותיו הרש"ל ראפאפארט בתולדות רבינו חננאל צד 13 וכתב סי' הרי"ח על התורה נזכר בקדמונים ונמצא ממנו נ"ב בס' שכל טוב כ"י ובהערה 29 מבקש להעתיק הלקושים של סי' ר"ח הנמצאים בספר הנ"ל ולהחברים ללקושים הנמצאים בס' רבינו בחיי עה"ת אשר הוא אסף אותם לאספה בתולדות ר"ח והיו כלם לספר אחד מהקדמון ר"ח (עיין לעיל סי' ח' אות כ"ג). אולם ה"ר מנחם ב"ר שלמה בס' שכל טוב לא הביא כלל פירושו על התורה ולא היה למראה עיניו רק כוון לפירושים של הרי"ח על התלמוד. (בא יב טו) בה' פסחים פרק ב' הביא ורבינו חננאל ז"ל פירש כוביא דהיינו מן של חרס שאופין עליו עונות ומלייה גחלים וארתחה למיפא ביה מצה כו', הוא בפי' ר"ח לפסחים (פאריש תרכ"ח) דף ג' עיין מה שהבאתי שם בהערה מ"ז ובהערה מ"ט. (בראשית יט יא) הביא סי' על אשה חוגרת כסנר שבת צ"ב ע"ב והוא לקוח מפי' ר"ח ע"ש הערה מ"ו. (לח כה) מוצת כתיב מוצאת קרינן כו'. ועיין תוס' כתובות סי' ע"ב ד"ה דכתיב היא מוצת שכתבו ר"ח גרים מוצת בלא אליף לשון ויצת אש בציון עכ"ל, וגם בעל מנחת יהודה עה"ת הביא כתובות פ' מציאת האשה [דף ס"ז ע"ב] וסוטה פ"ק [דף י' ע"ב] ומציעא פרק הוהב [דף ג"ט ע"א] נוה לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילכין פני חבירו כרבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת. ור"ח גרים מוצאת חסר אליף מלשון ויצת אש בציון, וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא מוצאת לשון יציאה, ובערוך ערך צת נראה דהכי גרים בפרק הוהב בגמרא אל תקרי מוצאת אלא מוצת, וכן הביא בהד"א בפי' ב"ר המיוחס לו היא מוצאת מוצת קרי, לומר שהיתה ראוי לשריפה. ורבינו בחיי עה"ת על הכתוב היא מוצאת הביא דברי חז"ל מכתובות וסיים ואעפ"י שמלת מוצאת כתובה באל"ף יש לפרשו לפי הדרך הוה מלשון ויצת אש בציון. ודבריו נובעים נ"ב מפי' ר"ח אף כי לא הזכירו בשם. ואין ספק שהרי"ח כתב כן בפי' לגמרא שם. (בא י ה) תני בתוספתא כל שמוציא עלים מעיקרו עשבו הוא כו'. ואח"כ הביא ומפרשי רבנן כל אילן דכסיתווא נתרי טרפיה ופיישין גווזיה ועיילין מיא בגווזיה כו', כל המאמר עד סופו ומברכין בורא פרי האדמה לקוח מפי' רבינו חננאל ז"ל והובא כל הלשון בשמו בשבלי הלקט השלם סי' ק"ם בשם רבינו חננאל ע"ש הערה ד'. (כג) רבינו יצחק אלפסי (הר"ף) (מו) המח' שאב ממנו הרבה בה' פסחים עירובין שבת. אשר בשלשה הלכות הלך בדרך האלפסי להביא המשנה ותמצית הגמרא והמחבר

(נו) ויש להעיר כי לפני המחבר היה האלפסי על פסחים בגטסחא אחרת. כי הפירושים שהביא אשר שאבם במס' עירובין ושבת מהר"ף הם נמצאים לפנינו, ואשר הביא במס' פסחים לא נמצאים בהר"ף

שאב כל זה מן האלפסי והיה לו למקור הן בסדר המאמרים והן בתמצית הגמרא והן בפירושו לאיזה מאמרים. וגם בעניני פסק הלכה כתב „וכן הלכתא“ כמו שהובא באלפסי. וכמו כן תראה האלפסי הביא דרך אנכ מאמרים מתלמוד ממקומות אחרים וכתב והכי גרסינן בגמרא שם ושם, והמחבר הביא המאמרים ההם ג"כ במקומותם סתם מבלי לציין מאיזה מקום הם, והעירותי עליהם בהערות שלי בכל מקום ומקום, ופה אך למותר לציין כל המקומות ההם, כי רבים הם ואי אפשר לפורטם.

רבינו הרי"ף היה תלמיד מרבינו נסים ורבינו חננאל ז"ל, והיה מקלעת המאד במדינת פיס (Fes) באפריקה, ומשם ברח לקורדבא במדינת ספרד, ואחר אשר עמד ימים מעטים בקורדבא בא למדינת אליסנא, ושם שכח נפשו אל אלהים יום שלישי בשבת עשרה ימים לחדש סיון שנת ד"א תתס"ג. (עיינן כרם חמד ה"ד צד צ"ג וח"ו צד רניה) וכן מפורש בתשבי"ן ח"א סי' ע"ב, ועיין שערי ציון מהרב ר' יצחק די לאמיש צד 37 ומה שכתבתי שם הערה תס"ג, והמחבר רבינו מנחם ב"ר שלמה ז"ל חיבר ספרו שכל טוב בשנת ד"א תתצ"ט, ל"ו שנים אחר פטירת הנאון הרי"ף ז"ל וספרו כבר נגלה לפניו והיה לו לעינים.

(ד) מנחם בן סרוק. המחבר ראה את מחברת מנחם אף כי לא הוזכרו בשם נראה שלקח ממנו כמה פירושים וכפרט בספרו אבן בוחן השתמש בו הרבה.

(ה) מדרש לקח טוב מרבינו טוביה ברי אליעזר ז"ל היה לו למקור ושאב ממנו דברים הרבה אין מספר בלי הזכרת שמו, אבל נמצא כי גם הוזכרו בשם כמו: (בראשית כה לד) ראיתי בפירושו ר' טוביה ברי אליעזר מן האדום האדום הזה כי גם זהב שהוא אדום שאל כ"ו, הוא בלקח טוב כ"ה ל"ד. (כו יט) אנכי עשו בכורך ראיתי בפי ר' טוביה עשו הפסיק ענין וכן אמר יעקב לאביו אנכי הוא המדבר אבל עשו הוא בכורך, הוא בלק"ט כ"ו י"ט. (ל כ) הביא וזכרני ר' טוביה דימהו ללשון זבל [ר"ל וכול ע"ש הערה ל"ח], הוא בלק"ט שם. (לב לג) וכן פסק ר' טוביה בחיבורו, הוא בלק"ט ל"ב ל"ג. (לו ב) פי' ר' טוביה כי עין ובאר דבר אחד הוא, הוא בלק"ט ל"ו ב', (לח ל) ד"ה ורבותינו דרשו הביא וראיתי שחלק ר' טוביה על דברי ר' אמי, הוא בלק"ט ל"ח י"ד וע"ש בהערה ע"ב. (סוף מקץ) הביא דברי ר' טוביה וז"ל. ראיתי דרשת ר' טוביה בלקחו הטוב, הוא בלק"ט מ"ד ט"ו, והמחבר סיים וכתב ודבריו לא ישרו בעיני. (מה כב) הביא כתב ר' טוביה בלקחו הטוב, הוא בלק"ט מ"ה כ"ב. (סוף ויגש) במאמר ורבותינו דרשו ד"ה ד"א לאלהי אבי יצחק הביא ור' טוביה כתב בלקחו הטוב, הוא בלק"ט מ"ו א', (וארא ו' כט) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב, הוא בלק"ט ו' כ"ט. (ח ג) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב. הוא בלק"ט שם. (ט ו') כתב ר' טוביה בלקחו הטוב, הוא בלק"ט שם. (ט לא) כתב ר' טוביה, הוא בלק"ט שם.

(ח) מי מהמחברים הבאים אחריו הוזכרוהו.

ספרו שכל טוב נזכר בספרים הן בפירושי הכתובים והן בפסקי הלכות, אשר גדולי הפוסקים נמשכו אחריו בפסקי הלכותיהם והיה להם למקור. ולפינהם היה עוד הספר

שלפניו, ואולי הרי"ף שלפניו הוא מהדורא ראשונה, וחסר על הפרקים ה' ו' ז' ח' ט' ונמצא רק על פרק י' והרבה דברים שהביא המחבר נעלם ממני המקור ואף כי שאב הרבה מפי רבינו חננאל לפסחים כמו שתראה בהערות שלי, אבל לא הכל שאב מר"ה והיו לו מקור אחר, ואין ספק אצלי כי הרי"ף על פסחים שהיו לפניו הוא מהדורא תניינא ובשלימות על כל הפרקים, וע"י בהערות שלי פסחים פ"א הערה ס"ז שהמחבר הביא את הירושלמי ובעל דקדוקי סופרים פסחים דף י' אות ו' הביא כי ברי"ף כתב די תובא הירושלמי, לכן אין ספק שהמחבר שאב גם זה מהרי"ף שהיו לפניו בנוסח אחר ממה שלפניו.

בשלימות על כל חמשה חומשי תורה. ולפנינו לא נשאר לפליטה רק חלק ממנו: ואלה הם המחברים אשר נודעו לי שראו את הספר שכל טוב והעתיקו ממנו. ודברי תורתו היו נר לרגלם ואור לנתיבתם.

(א) ספר האסופות כתב יד (מו) כולל פסקי הלכות לאחד מהראשונים מרבני אשכנז אשר אסף ולקט מהרבה ספרים אשר קדמוהו וחי בערך ה"א ק' (במאה ה"ג לספסרם). המאסף הזה מס' האסופות הביא הרבה פעמים את הספר שכל טוב בעיני דינים ופסקים ולפניו היה הכתב יד חמשה חומשי תורה ואלה הם:

(ס' מ"ה דף ד' ע"ב) מצאתי בשכל טוב שאין צריך לפרד שני האונות בסכין כשהן דבוקות אלא ינפה הריאה אם יצא הרוח מריפה ואם לאו כשירה. ואם נאבד הסכין לאחר שהישה ולא נבדק כשירה דהע"מ בהוקת ברוק ואם לא בדק הסימנין מריפה. (ס' קל"ז דף י"ז ע"א) מצאתי בשכל טוב בפרשת ויקרא המחול אע"פ שכלו דם אם צלאו מותר לבשלו.

(ס' רצ"ב דף ל"ב ע"א) סדר פדיון הבן בשכל טוב כשכא ליתן ה' סלעים או שויהן לכהן. שואל הכהן לאביו ואומר בכור הוא זה. ואומר הן. רוצה אתה לפרותו. ואומר הן והוא אומר לבכור כשהיית במעי אמך היית ברשות בוראך ועכשיו אתה ברשותי וקדש אותך כו' כו' [הוא כפ' בא י"ג סוף אות ט"ז].

(ס' שכי"ה דף ל"ד ע"ג) ובשכל טוב כל המירא דמשתכח ברשותי דלא ידענא ביה יהא בטל וחשיב כחסף תביר דלית ביה מששא. [הוא פ' בא הלכות פסחים סוף פ"ג על המשנה י"ד שחל להיות בשבת].

(ס' שס"ג דף מ"ה ע"ב וע"ג) ולמה נקרא שמו שבת הגדול שבשעה שאמרו ישראל הן נובח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו. אמר הקב"ה פסח יקחו מבעשור ויראו המצרים צרתם לעיניהם שעתיד לזכות ולא יפצו פה מפקד המכות והוה נס גדול שהקדימו בדבר כל כך ולא השניחו כס וניסן שיצאו ישראל ממצרים א' בניסן שלו בחמשי היה כדאמר בפרק א"ר עקיבא שפסח חל או יום ראשון להיות בחמשי ושבת שלפני הפסח הוא יום עשור לחדש ניסן ובו ביום לקחו כל אחד ואחד לחברותו את פסחם וקשרו בכרעי ממותיהם והיו שואלים המצריים מה ראה על ככה והם היו מגידים להם מה הגיע אליהם. שכל טוב (מח).

(נ) הכתב יד הזה הוא יחיד בעולם, ומנח כעת באוצר הספרים של מונטיפורעי בראמסגאט Montefiore College Bibliothek תחת נומר 115. המחבר ה"י אשכנזי וחי בתחלת אלף הששי. וראיתי כי הרש"ל כתב על גליון הראשון מספר האסופות שהוא ל"ר אליהו ב"ר יצחק קרקשוני אשר ה"י בתחלת האלף הששי ונזכר בשלשלת הקבלה ובשפתי ישנים. והחוקר המתולל רשוח"ה הוסיף בגליון שם וז"ל בדף קמ"ב ע"ד נמצא בכ"י מופס גט משנת ה"א ס"ז בוויזשניא. ועיין בסוף ס' דקדוקי סופרים (סוף כרך ביצה הגיגה ומ"ק) שם כתב איזה דברים אודותיו, ואינו ל"ר אליהו ב"ר יצחק קרקשוני אמנם ס' בעלי אסופות המובא בשלטי הגבורים הוא למחבר אחר, ועיין מ"ש בר"י בהצופה למגיד שוי"ב עמוד ת"ה ות"ו וע"י במכתב חרשי לגרעמיך ש"א 586 הערה 8, וע"י כזה שכתב על תכונת הכ"י החוקר הגדול ד"ר גראס במאגאצין פיר דיא וויססענשאפט דעם יורענשהוטס שנה עשורית צד 64 והלאה. גם כתב בטוב טעם ודעת אודות הכ"י הרב הגדול מהר"ם ד"ר גאסמער 1892/93 „Montefiore“ College Ramsgate für Judith Jahresbericht des Judith גם הביא שם דוגמאות מהספר. הכ"י ה"י לפני על זמן קצר והוצאתי לי המאמרים מכל המקומות אשר המאסף הביא את הספר שכל טוב.

(סז) ואולי הסיוס שכל טוב מוסב למטה המתחיל בס"י שס"ד הלכתא במובאי שבתות ובמובאי ימים טובים אי לית ליה המרא טקדש ארפתא כו'. ועתה ראיתי כי כן הוא ומצאתי המאמר שהביא בשכל טוב בא ה' פסחים סוף פרק י' שהביא והלכתא במוצאי שבת או לית ליה

(סי' שס"ז דף נ' ע"ג) בשכל טוב בשנים קדמוניות שישראל היו שרוים על אדמתם בימי הנביאים והחכמים שהיו מכירין את הדמים ומכחינים בין דם לדם בין דם טמא לדם טהר, כדכתיב כי יפלא ממך דבר וגומר וכתוב וקמת ועלית וגו' וכתוב ובאת אל הכהנים וגו' וכתוב ועשית על פי התורה וגו', אבל בזמן הזה שאנו שרוין בארץ טמאה אין אנו יכולין לטהר את עצמינו בנלות, לפיכך החמירו בית יעקב על עצמן והסכימו בני ישראל על ידיהן שלא להראות דם לחכם שאין בכל מקום חכם בקי מצוי מפני שלא יבאו בני ברית קודש לידי חיוב כרת, קבלו עליהם להוחר משומאת הנדה שהוא קשה לפני המקום וגורו בין נרות בין זבות בין ספקות בין ודאות בין יולדות בין מעוברות בין מניקות בין זקנות בין בחורות בין בתולות בין מפילות בזמן שרואות אפילו טפת דם נחרדל מכל מראה מין דם יושבות וסופרות ז' נקיים לאחר שיפסוק (מט).

(סי' שס"ח דף ג"א ע"ג) הביא מאמר גדול בענין מקוה וסיים משכל טוב ואין לברר מאיזה מאמר החל להעתיק את דבריו.

(סי' שס"ט דף נ"ג ע"א) נתקן משכל טוב בפרשת שלח לך בחלה תרימו תרומה לה' חובה בתרומה גדולה מתרומת חלה הכתוב מדבר מלמד שצריכין ישראל להפריש תרומה גדולה לתרומת חלה ועכשיו בגולה מפרישין תרומה קטנה וזורקה לאור ושורפה וחלה נותן לכהן וכשבא להפרישן מברך בא"י אמ"ה אקבוצ להפריש תרומה וכן להפריש חלה, וממך חלה לפרשת ע"ז להודיעך שכל המקיים המצוות וכופר בע"ז נקרא יהודי, שנאמר איתא גוברין יהודאין די לא פלחו לצלמא.

(סי' שע"ד דף נ"ג ע"ד) בליל שני של פסח מתחילין למנות העומר ומונין יומי ושבועי שכן מצוה למנות יומי ושבועי דכתיב תספרו חמשים יום, וכתוב שבעה שבועות תספר לך, ככל יום ויום חייבין לברך ברכת העומר אחר תפלת ערבית ומעומד דכתיב בקטף מיהו אם בירך בשיבה יצא, כך מברך בא"י אמ"ה אקבוצ על ספירת העומר שהיום כך וכך ימים שהם כך וכך שבועות, ונהגו אחר הברכה לבקש רחמים מלפני הקב"ה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתשיב עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו, והו בשכל טוב.

(שם דף נ"ד ע"ב) בשכל טוב מיום הביאכם כלומר אין הבאה אלא ביום הא קצירה וספירה כלילה ולפי שהספירה כלילה והספירה נשמעת בלשון שבות לפיכך נהגו אבותינו שלא לעשות מלאכה מפסח עד עצרת משתשקע החמה שהוא זמן קצירה.

(סי' שע"ד דף נ"ה ע"ג) בשכל טוב תקיעות של ר"ה מעכבות זו את זו ולא דמיון להפליין אלא לר' מינין שבלולב, לפיכך אין רשאי התוקע לשוח בין ברכה לתקיעה ולא בין תקיעה לתקיעה עד שישלים תקיעות מעומד וכשהצבור יושבין וכן על סדר ברכות אין רשאי לשוח בין סדר מלכיות לזכרונות ולא בין זכרונות לשופרות ולא בין מלכיות לתשרית ולא בין זכרונות לקשיק ולא בין שופרות לקרית עד שיגמור כל הברכות הן ותקיעותיהן ואין אומר זמן לתקיעת שופר כי אם ביום ראשון משום דקרושה אחת היא וכיומא אריכתא דמי כו' כו'. [הוא לפנינו בשכל טוב וירא כב יח].

הטרא מקדשו ארופתא ע"ש הערה ק"א ומה שהובא בס' תאסופות שנקרא שבת הגדול ע"י שבלו הלקט השלם סי' כ"ה בשם ס' הפרדס לרש"י ז"ל.

ע"ט) אחר זה הביא וכתב ר' טוביה בלקחו הטוב בפרשת אשה כי תזרע על פסוק וכפר עליה הכהן וטהרה לאכול בזבחים שהרי לבעלה היא טהורה והשומים אשר חרשו דחות שמקרב באו ולא שערום אבותינו ומעו לומר בכל קודש לא תגע בעלה אם כן מה הפרש בין דמי מוטאה לדמי טהרה כו', אלא שקר בימינם כו', הם ג"כ דברי השכל טוב, כי כן דרכו כאשר הביא את דברי ר' טובי כתב תמיד בלקחו הטוב.

(שם דף נ"ז ע"א) אסור להתענות בריה שבין מצינו בספר עזרא תהיו שמחים בריה מפני שהעם היו בוכים בשוכם מן הגלות, אמר להם עזרא לכו אכלו מעדנים ושתי ממתקים ונו' כי קדוש היום לאדונינו שהרי פסוק הוא ביום השמיני מקרא קודש, על אחד בחדש השביעי נאמר ומכאן עתה למד לכל המועדות שאמרוין בתענית, כן הוא בשכל טוב.

(סי' שע"ה דף נ"ז ע"ב) שכל טוב כשהצבור יושבין התוקע מברך קודם תקיעתו בא"י אמ"ה אקב"ו לשמוע קול שופר, ואין רשאי לומר בקול שופר שאין השופר מלך ורב שנשמע בקול, כדכתיב ושמעת בקול ה', וכתיב כי אם שמוע תשמע בקולו, אלא קולו על ידי אדם אנו מצווין לשמוע וכן אינו רשאי לברך לתקוע בשופר שאם אינו בקי אז אין תוקע, נמצא מחייב את עצמו בדבריו, ומברך שהחינו, כדכתיב ואתם הדרכים ונו', וכתיב ברוך ה' אלהי אדוני אברהם אשר לא עוב חסרו ונו'. [הוא לפנינו בשכל טוב וירא כב יח].

(סי' שע"ז דף נח ע"ג) בשכל טוב ערב יויב חייבין בני ברית לטהר את עצמן בטבילת טהרה מ"ט שעות ולמעלה, שנאמר לפני ה' תטהרו.
(סי' שפ"ה דף ע"ג ע"ג) בשכל טוב שנרצף עליו ביום טוב היינו שדרסו עליו ונעקם אסור לתקנו אפילו לעשות בידים שהרי יכול להשתמש בו כמות שהוא וסירחא דלא צריך הוא.

(סי' שפ"ז דף ע"ד ע"א) בשכל טוב בפרשת פנחס למה חג שבועות נקרא עצרת שבו נעצרו לפני ה' ביום הקהל בששה בסיון יום אשר עמדנו בחרב לקבל התורה ושמענו קולו של הקב"ה, ועל שם שהיינו מונגלין סביב הר סיני לקבל תורת אלהים מפי קדשו לפיכך קדש הקב"ה עלינו, ולפי שמשנה רבינו קרא יום הקהל, לפיכך קראוהו רבותינו יום עצרת, ודומה לדבר קראו עצרה, והוא עצור וכן ת"א בשבועותיכם בעצרתיכון, ולמה נקרא שבועות על שם השלמת ז' שבועות.

(סי' שפ"ח דף ע"ה ע"ד) בשכל טוב אמר שמואל קטן המסורבל בבשר רואין אותו כל זמן שמתקשה הגיד ונראה מהול אין צריך למולו שנית, ואם לאו צריך למול שנית, ובנראה ואינו נראה ק"ל כברייתא דאין צריך למולו, ונראה דשמואל לא שמע ליה ברייתא זו.

(סי' שפ"ט דף פ"ה ע"ב) אין מטבילין את הגר ולא את הגיורת בלילה אלא ביום ולא בשבתות ולא בימים טובים, אבל בשכל טוב מצאתי שיכולין להטביל בשבת, [בשכל טוב לך י"ז י"ד לא מצאתי כן ואולי הוא במקום אחר בשכל טוב]. (שם דף פ"ז ע"א) בשכל טוב זקן דמרתתן ידיה, והוא הרין כחור אי נמי דלא בריין נהוריה אסור לטיטלה שטא יעשנו כרות שפכה, [הוא לפנינו בשכל טוב לך י"ז י"ד]. (דף צ"ה ע"ג) (ג) ובשכל טוב מצאתי פסק דיום שלשים כלפני שלשים וה"מ בחול אבל בשבת אם בא יום שלשים בשבת הרי הוא כלאחר שלשים. (דף ק' ע"א) בשכל טוב ויהי חיי שרה, לפי שמסרה דין בעלה לשמים לפיכך נענשה, שנאמר ויבא אברהם לספור לשרה ולבנתה, לפיכך צריכין בני ברית קודש להתעסק (בית) [במת] ישראל להמציא לו לספור ולבנות עליו שההספד כבוד המת הוא ואם אינו נספד כראוי סי' יפה לו שנפרעין ממנו לאחר מיתה ובהכי סני ליה ולא יחפרעו מניה בדיני [זוטא] [חטאון], אבל מי שיש עליו להספידו ואינו סופדו נענש עליו, [לפנינו חיי כנ כ]. (דף ק' ע"ב) מת בשני ימים של ר"ה לא יטפל ישראל בצרכי המת כי קדושה אחת להן אבל עממין מתעסקין בהם. בשכל

טוב על יום שני של ר"ה לא שמענו בו מעם אך סבירה לי דלא שנא יו"ט שני של ר"ה מיו"ט שני של רגלים, דהא ק"ל דלגבי מת למתעסק ביה ישראל כי הרדי ניהו והכי מסקנא במס' יום טוב. (דף ק' ע"ג) על כל המתים רצה חולץ רצה אינו חולץ מנעליו על אביו ואמו חולץ לאחר יש מפרש חליצת כתף, בשכל טוב כתוב חולץ תפליו. (שם שם) בשכל טוב העומר על אדם חשוב בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע כו'. [הוא בשכל טוב היי כנ ב.]. (דף ק"א ע"ד) לאחר שאמרו קדיש בבית הקברות מצאתי בשכל טוב שקלי עפרא ומנקין ידיהו ואמרי ועתה ה' אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרנו בריך רחמי ומעצר מותנא, ומקמי דעיילי לבית האבל משיין ידיהו תרתין זמנין כי היכי דלבטל רגונא מינן כמיא דמשתפכן, ועיילי לבית האבל ומונין ליה כסא דחמרא ומברכין כוס תנחומין, דהיינו ברכת רחבה הכי, ברוך דייין הרחמים שופט אמונות שדננו בדין אמיתו, ככתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ברוך אתה ה' מנחם אבלים, ולא שחו אינהו אלא יהיב כסא לאבל ומברך בורא פרי הגפן ושותה, ונהוג רבנן לצלווי כל שבעה בבית האבל צפרא ופניא, אבל למקרי כספר תורה החם לאו אורח ארעא, מה שמתוודה אדם בשעת פטירתו מכאן רמוז ואשמה הנפש ההוא וכתוב בתריה והתוודו את חטאתם אשר עשו וגו'.

(ס"י שצ"ב דף ק"ג ע"ד) בשכל טוב צריבין בני ברית קודש להוהר מלחוקק לאשה זולתי בטרה ובקדושה, תחלה צריך לברוק במשפחתה ואח"כ לשרך בערה כיון שנתרצו קרוביה צריך לקרשה בפני שני עדים כשרים ורחוקים ולומר לה בשעת מתן הקדושין הרי את מקודשת לי בחפץ זה כרת משה וישראל, ואם נערה או קמנה היא, יתן החפץ לאביה ויאמר לו תהי בתך פלונית מקדשת לי בחפץ זה כרת משה וישראל, ואם קרשה ע"י שליח יאמר השליח תהי בתך פלונית מקדשת לפלוני בחפץ זה כרת משה וישראל. [התחלת המאמר הוא בשכל טוב היי כ"ד הלכות קידושין].

(ס"י שצ"ג דף ק"ו ע"ד) משכל טוב דין ערלה ופריונו פירי בפרדיסא דארבע שנין אסור למיכל מנהון עד דפריק להו, דכתיב ובשנה הרביעית קודש הלולים וגו', כלומר אחליה סדה אותו והוציאהו לחולין והדר אכליה, פרי דשאר אלנא לא מחייב האדנא למפרק, דכתיב קודש הלולים וגו' דבר שאוסרין עליו שירה מעון חלול מה מעמא הלולים תרתי משמע ויין הוא דאמרי עליו שירה כו'.

(ס"י שצ"ד דף ק"ז ע"ד) לארס או לנשא אלמנה או גרושה מעוברת או מניקה, בשכל טוב ת"ר יונק תינוק עד עשרים וארבעה חדשי, מכאן ואילך כיונק שקץ, ואע"ג דקיימי לן דאין חלב מהלכי שתיים טמא אלא מהור אסור לינק מכ"ד חדש ואילך כו'. [הוא לפנינו בשכל טוב וירא כא כא].

(ס"י שצ"ה דף ק"ח ע"א) סדר חליצה משכל טוב גט חליצה אין מחמירין בו כגט כריתות לומר שאם קצין מן המגילה אחר כתיבתו פסול, דגט כריתות בו האשה יוצאת מתחת ידי בעלה בלבד, אבל היבמה אינה ניתרת לשוק אלא ע"י חליצה ורקיקה וקריאות קודם שתיגש היבמה אל היבם לחלוץ אומר לו כ"ד הנה יבמתך הוצאת עלתה לפנינו ובקשה ממנו שנאמר לך שתייבם אותה כי הכרנו כך שאתה אחי בעלה המת מן האב, ואם הוא ממאן ב"ד מקרין אותה מאן יבמי וגו' בלשון הקודש, ואומר לו ב"ד אמור אם רצונך לייבמה שהרבר תלוי בך, והוא עומד ואומר בלשון הקדש, לא הפצתי לקחתה, מיר באה היבמה וננשת אליו לפני הדיינים הוקנים לחלוץ ועושה כאשר כתוב בסדר חליצה. (ס"י תכ"ח דף קכ"ד ע"ב) בשכל טוב היבא דאיכא אונס דלא מציא למטבל בליל שמיני טובלת ביום שמיני ומותר וכן משמיני ואילך ואעפ"כ אן לא עבדינן הכי,

(סי' תמ"ט דף ק"ל ע"ג) שיעור שהייה בלא שמירת היין תנן כע"ז עד שישתום ויגוף ותגוב, ופי' עד שיפתח החבית שהיין בתוכה, ויגוף כלומר ויסגור פה החבית במיט ותגוב לשון חרבו המים מתרמנין נגובו מ"א, כלומר שלא יראה לחלוחית על גב החבית במקום שנשפך ממנו אם שהה היין כזה השיעור בלא שומר אסור. כן הוא בשכל טוב.

(סי' תק"ד דף קמ"ג ע"ג) בשכל טוב אינה צריכה להמתין שלשה חדשים אחר החליצה שהרי אינה חולצת אלא לאחר שלשה חדשים של הבעל.

(סי' תק"ו דף קמ"ד ע"א) תשב הנערה אתנו. ותתאבל על אביה ותשתהה אצלנו כי קטנה היא. ימים זה שנה תמימה, שנאמר מימים ימימה, אלו י"ב חדש שנותנין לבתולה משתבע בה הבעל, ולמה קורא השנה ימים, שבה כלין ימות החמה, שמה שהלבנה מהלכת ללי יום, החמה מהלכת לשמיה ימים וא"י זורא קטנה בין היא ובין ובין אביה יכולים לעכב, או עשור, יוד חדש, ויאמר נקרא לנערה ונשאלה את פיה, מיכן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה, כן הוא בשכל טוב. [הוא לסנינו בשכל טוב חיי שרה כ"ד נ"ה ונ"ז].

(סי' תקמ"ב דף ק"ג ע"ג) בשכל טוב פרשת חליצה סנדל דחליצה החמירו בו רבותינו שלא יהא דבר חולץ בין הרגל ובין המנעל לא האימרא ממנו כדי שלא יהא העור כפול כנגד בשר הרגל, ומנקבין ותחבין את הרצועה בנקביו כדי שלא יסמיק שום דבר בין בשר הרגל ובין הרצועה, ונהגו רבותינו לקרוע מנעל דחליצה או לקוברו או לאבדו בידים משום שנאמר ולא יהי עוד לבית ישראל למכחט מזכיר עון, וכל זה מפני עונת נפש.

(סי' ... (נא) דף קס"א ע"ב) בשכל טוב שליה ביד מנעיל סנדל כרגל ימין של יבם ועונבו ברצועתו מלפנים כלפי הרגל, כדי שתהא עומדת ומתרת הרצועה לפני הוקנים. (דף קס"ב ע"ד) בשכל טוב ויוד יעקב נזיר אותו יום הלך אברהם לבית עולמו והלך יעקב לבשל עדשים לניחומים, ואמרו רבותינו מפני מה מנחמים בעדשים ובביצים אלא כשם שעדשים אין להם פה כך אבל אין לו פה שאסור להרבות דברים בבית האבל וכשם שביצה זאת עגולה כך אבילות מתגלגל וחוזר בעולם ואמ' אנרא דבי טמיא שתיקתא, וכך אין לאבל פה לפני הקביה אלא לשתוק, או להצדיק את הרין שנאמר וידום אהרן. [הוא לסנינו בשכל טוב תולדות כ"ה כ"ט]. (דף קס"ד ע"ב) ססקי נדרים משכל טוב, כל אשר אסרה על נפשה יקום, שהרי יצאה מרשות הבעל ולרשות אב לא נכנסה, דכיון שנשאת אין לאביה רשות בה, אבל חכם מצי מתיר בין שהיא אלמנה או גרושה או נערה או בוגרת או קטנה שידעה למאי נדרה וטעמי מאי דלא עדיפא מאיש דמתיר ליה חכם, ועוד שאפילו הנשבעת כשהיא תחת בעלה שלא תכיר עם שכינותיה וכיוצא בכבר אין בעלה יכול להתיר שבועתה אפילו בו ביום וחכם מצי מתיר לה, דקיימו לן הילכתא לכל נדר שגודרת האשה תחת בעלה בעל מסיר ביום שמעו אבל שבועה אין מתיר לה כל עיקר, דקיימו לן חכם מתיר ואין בעל מתיר בעל מסיר ואין חכם מסיר (נב). (דף קס"ד ע"ג) ועיקר שבועה בתפיסת הפין כגון ספר תורה או תפלין כך הוא בשכל טוב, (שם שם) ועוד כתב [בשכל טוב] רחש לבי לומר כי האלה היא שמשבע אדם את חבירו כדכתיב ושמעא קול אלה, ושבועה היא שנשבע אדם בעצמו

(ה) בכתב יד לא נרשמים הסימנים בצדו.

(ג) אחר זה הביא עוד שם שאילה מי שנמל ס"ת או של דברי תחנונים או סליחות או תפלות ושאר כתבי הקודש ונשבע שבועה באותו ספר אותה שבועה כשבועת התורה הוא כו' אמר רב האי גאון כך ראיתי ששבועתם כשבועת ספר תורה כו'.

כפיו, ולמה נקראת שבועה, כי היא מצוה שביעית שצוה הקב"ה לאדם שש מצות עשה. בראשונה ציווהו על פיר למלאות את הארץ, בשנייה ציווהו על הכבישה לרדות בכל הבריות, בשלישית לאכול כל עשב וזרעוניו, ברביעית שיעבוד בנן ערן, בחמשית שישמרנה, בששית שיאכל מכל עץ הנן, בשביעית השביעו שלא יאכל מעץ הרעת, ולכך כתב שבעת ה' חסר וי"ו, וכן בפרשת אבימלך על שם השבועה קרא המקום שבועה ואע"פ שאמרנו שאלה היא מפי אחרים מיהו כיון שקבלה עליו הרי היא שבועה חמורה והוא שעונה אמן וכן הוא אומר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, וכתוב ואמרה האשה אמן אמן.

(דף קס"ה ע"ב) משכל טוב. יברכך ה', בברכות המפורשות, שני ברוך אתה בעיר וגו', יברכך בנכסים וישמרך בנימך, ותמצא בברכה ראשונה ג' תיבות כנגד אברהם יצחק ויעקב, וכנגדן קורין ג' אנשים בתורה בשני ובחמשי ובתענית ובחנוכה ופורים ובמנחה לשבת, והן ט"ו אותיות כנגד ג' אבות וי"ב שבטים, בברכה שנייה ה' תיבות כנגד ה' חומשי תורה, וכנגדן קורין ה' אנשים ביו"ט והן כ' אותיות כנגד אברהם שנבחר לסוף כ' דור. בברכה שלישית ד' תיבות כנגד מצות הניחנות ד' ד', שבת לוי ימי קודש, ד' ימי נדה, ד' ימי לידה, ד' ימי מצוה, ד' ימי סוכה, וכנגדן קורין ד' אנשים לשבת, והן כ"ה אותיות, כנגד משה שקבל את התורה אחר כ"ה דורות, הכל ששים אותיות כנגד ששים רבוא יוצאי מצרים, וכנגד ג' יודין, יוד ד"יברך, יוד ד"יאמר, יוד ד"ישא, כותבין את השם חוץ למקרא בני יודין כך י' י' ומסבבין סביבותיהן ב' אחת לפי שמהם יוצא שם שלשים ושנים והוא כתוב כך הפוך י' י' והכותבין בספרים כך כב' יודין י' אינו כלום ותיקנו ג' פסוקים של ברכת כהנים בחומש בלא תרגום, לפי שאמרו רבותינו ברכת כהנים שלשת פסוקים הללו נקראין ולא מתרגמין אפילו כבי רב מ"ט שמה ירגילו הכהנים ויבאו לכרך את ישראל בלשון תרגום והתורה אמרה כה תברכו, בלשון הקודש כמו שאני אומר, והחזן אינו עונה אמן אחר הכהנים מפני מירוף הרעת, פ"י שצריך החזן שיהא מכוין להקרות הברכה לכהנים שלא ימעו ואם יענה אמן שמה יבא להתיאש מן הקריאה וישעו את הכהנים, מה שהכהנים מחלקין כפיהם בשנושאין ידיהם הכף אחת לג' חלקים וכן כף שנייה, משום שש כנפים שש כנפים לאחר.

(דף ק"א ע"א) בשכל טוב בפרשת אתם נצבים, תקרא את התורה הזאת נדר כל ישראל באזניהם [דברים לא יא], שיהו כלם שותקין ומקשיבין לקריאת ספר תורה מכאן אמרו כיון שספר תורה פתוחה שאסור לדבר וכן אתה מוצא בעזרא דכתוב ובפתחו עמדו כל העם ואין עמירה אלא שתוקה, שנאמר כי עמדו לא ענו עוד, וכתוב בעמדם תרפינה כנפיהם, לכך נאמר באזניהם, ודומה לו ואזני כל העם אל ספר תורה (נג).

(נג) פה אעיר דרך אנב כי בס' האסופות הבי"ל סי' ת"י דף קכ"א ע"א הביא וז"ל: מה"ר עוריאל וצ"ל טעם למה קורין "פזמון" לשון חביבות הוא כלומר חביב הוא לענות ולחזור ולשנות אוהו, ובפסיקתא די מאנו כאשר חפץ לומר חביבות שלו אומר פזמון דידיה, ע"א ותען להם מרים בתרגום ירושלמי ופזמון להון מרים, וכן תרגם של יען איוב ופזים איוב עכ"ל המלה די מאנו משובשת וצ"ל דר' כהנא, ונמצא בפסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש השלישי (ק"א ע"ב) פזמון דידיה וע"ש בהערה י"ה בארתי הוראת המלה ועיון שו"ט מוזכר כ"ב הערה ק"ב, והמחבר הזה הביא את הפסיקתא דרב כהנא בס"י ש"פ דף ס"ז ע"א מי שסכתו עריבה עליו כו' והוא בפסיקתא דר"כ פסקא ביום השמיני עצרת דף קצ"ג ע"א וע"ש הערה ס"ג והביא את הפסיקתא עוד שם דף ס"ז ע"ג ובפסיקתא דסוכות תני מר"ה נקצבים מונותיו של אדם כו' והוא בפסקא ולקחתם לכם (קע"ח ע"ב) ע"ש הערה ד' וכן הביא בדף ס"ז ע"ג את הפסיקתא רבתי א"ר לוי עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל כו' והוא ברבתי פסקא א'.

(ב) הרי' גרשם הגוזר ברי' יעקב הגוזר בכללי המילה אשר הוציא לאור החכם מויה יעקב גלאזבערג מכערלין בספרו זכרון ברית לראשונים חלק שני נדפס בקראקא חרניב עפי' ס' האסופות כ"י הנ"ל. והיר' גרשם הגוזר חי בסוף אלף החמישי ובס' האסופות דף קי"ז הובא כי ר' גרשם הגוזר מל' את בנו בשנת ד"א תתקע"ה לפרט. והוא הביא את הס' שכל טוב בספר זכרון ברית לראשונים שם דף קי"ט מתחיל בשכל טוב קמץ המסורבל כבשר רואין אותו כל זמן שמתקשה הניד ונראה מהול אין צריך למולו שנית ונראה ואינו נראה קיל כברייתא דאין צריך למולו ונראה דשמואל לא שמיע לוי כברייתא. הוא אשר הבאתי לעיל מס' האסופות ס' שפ"ח דף ע"ח ע"ד. עוד שם בספר הנ"ל דף קל"ז בשכל טוב זקן דמרתח ידיה והוא הדין בחור אי נמי דלא ברין נהוריה אסור למימהל שמא יעשה כרות שפכה. הוא אשר הבאתי לעיל מס' האסופות ס' שפ"ט דף ס"ז ע"א. והוא בשכל טוב לך י"ז י"ד. יותר מזה לא נמצא בדברי ר' גרשם הגוזר והמיל את הספר הנ"ל החכם הר"י גלאזבערג הוציא לאור ספר זכרון ברית לראשונים חלק ראשון בכערלין שנת חרניב אשר חברו הרי' יעקב הגוזר (אביו של הרי' גרשם הגוזר הנ"ל) כתב על שער הספר בח"א. וכמה ענינים המובאים שם מספר שכל טוב על התורה בלי ספק כוון לחיב מבגו הרי' גרשם הגוזר כי בח"א מאביו הרי' יעקב הגוזר אין זכר מס' שכל טוב. (ג) רבינו מרדכי ב"ר הלל (נפטר ה"א ע"י) בסנהדרין ס' תרצי"ט הביא וז"ל: כתב בשערים דרבינו שמואל בר רבי חפני הכהן ז"ל: פשטוה ממתי' שהקריבים פסולים להעיר המה שמונה והם ד' מעלות כו'. וגי' מעלות ראשונות דאורייתא אם קירש אשה אחת בעדות אחד מהן אינה מקודשת ואינה צריכה גט ומותרת לעלמא. ומעלה הרביעית מדרבנן מקודשת וצריכה גט משום ספיקא, וסיים וכן פסק שכל טוב והלכות גדולות ורבינו שמחה. (ד) רבינו אשר ברי' יחיאל אשכנזי (הרא"ש) (נפטר ה"א ס"ח) בשו"ת הרא"ש תשובה ל"ג הביא באם אין לאיש אלא ביצה אחת וסיים וכן מצאתי בספר המצות דרבינו משה ב"ר מימון ז"ל, וכן בשכל טוב.

(ה) הרי' אהרן הכהן מלונ"ל (חי בסוף המאה הראשונה לאלף הששי) בספרו ארחות חיים חיב כתב יד (דף כ"ז ע"ב) הביא וז"ל והרי' מנחם ב"ר שלמה ז"ל ביאר לפי שנתקלקלו הווסתות עמד רבינו הקדוש והתקין שכל שראתה יום אחד תשב ז' נקיים, והלא ראתה ב' ימים תשב חמשה נקיים והן ראתה ג' ימים אף בימי גדה תשב ז' ימים נקיים ונמצאה גדה דרבנן. כל שראתה יום א' או ב' ימים תשב ז' נקיים לגמרי ואין אותן ג' ימים עולין לה לספירה, ובוה לא היתה צריכה להראות דם לחכם ולא למנות ימי נדות ויובה כלל. ויען כי המדרש שכל טוב לא נמצא לפנינו בשלימות לא אוכל להחליט כי כוון לר' מנחם ברי' שלמה בעל שכל טוב ואולי כוון לר' מנחם ברי' שלמה בעל המאירי.

(ו) הרי' שלום מאסטריוך רב בווענער ניישאדט רבו של היר' יעקב מולין הלוי המכונה מהרי"ל, ובס' מהרי"ל (מנהגים) מובא הרבה דברים בשמו. ובהקדמתו הביא חוספתו ביש מקומות דברי מהיר' שלום מאושטרין ע"ה וכללתיו שמו מהרי"ש. והוא היה רבו מובהק של מהרי"ל ורוב ניהונו עשה אחריו כו'. והנה מהרי"ל ז"ל נולד בערך ה"א קכ"ה (1365 למספרם) ונפטר באלול שנת ה"א קפ"ז (1427). עיין ה' פסח דף ג' ע"א דפוס קרימונה, וסוף ה' ר"ה דף נ"ה ע"ב, וא"כ רבו מהרי"ש הנ"ל חי במאה הראשונה לאלף הששי. ושאל דברים מן ס' שכל טוב. (הלכות שבת דף ל"ז ע"א) הביא וז"ל: ואמר הרי"ש שבשכל טוב כתב הטעם למסתכל בנרות של שבת בשעת הדלקתו משום דפסיעה גסה נוטל אחד מה' מאות מאור עיניו של אדם, וב' פעמים נר עולה ת"ק, והמסתכל בשתי הנרות של שבת יהיו לו לרפואה. עוד כתב שם [בעל שכל טוב] טעם דבאיש

יש בו רמ"ח אברים ובאשה ד' יותר והיינו ת"ק בנימטריא ב' פעמים נר כנגד היסוד איש ואשה. (שם הלכות פורים דף ס"א ע"ב) אמר מהר"ש שכתב בשכל טוב הא דלא עבדינן פורים בארר הראשון דהיינו חדש שנים עשר כאשר כתב במנילה היינו כרי לקרבן גאולת אסתר לנאולת מצרים ואתא כמ"ד פ"ק במנילה קורין אותה בארר השני, ואמרינן מפי מסמך גאולה לנאולה עדיף. (שם) כתוב בשכל טוב אסתר היתה בת ע"ה שנה במעשה דפורים כי הרמ"ה בנימטריא ע"ד ושנה אחת יליף ג"כ התם מקרא ואומר שמעולם לא היה אדם שהיה בו חן וחסד רק אסתר.

(ז) ה"ר אלכסנדר הכהן המכונה ר' זוסלן מפראנקפורט הנקרא מהר"ך הרביץ תורה בקלוניא וכוורמייזא ועיין אודותיו בס' אור החיים סי' 476. ובספרו אנורה (כתובות פ"ב סי' נ"ז דף ק"ט ע"א) הביא וז"ל כתב רבינו מנחם בשכל טוב אם עשה מחק או משמש בכתובה או דילג תיבה או אות קודם שיכתוב שריר וקיים צריך לכתוב בשיטה אחרונה כל גידוע שכתובה פלוני דביני חמי או בריש חמי או דעלויה חמי או דעל המחק שריר וקיים או לא תהא פסולה הכתובה. ואם טעה בשמותם של חתן וכלה או שלא הוכיר שמותם הרי היא פסולה ואין נוחכין שם חתן וכלה ושם העיר דביני חמי גם ראיתי בכתובה סעות בשיטה עליונה שכתב חמשה ימים והיה רק ארבעה ימים והגיהו למעלה על השיטה במקום חמשה בארבעה דתלויה מפני שהיה הסעות בשיטה העליונה וחסיה אני מפני מה לא כתבו בה בארבעה שעל גב השטר.

(ח) מהר"ם מיניץ בשו"ת שלו סי' ק"ט הביא כתב ר' מנחם בשכל טוב בשם האגודה פ"ב בכתובות כל הלשון שהבאתי למעלה בשם האגודה.

(ט) הרד"ך בשו"ת שלו בית כ"ד חדר ב' הביא בשם המרדכי וז"ל וכן פסק שכל טוב והלכות גדולות ורבינו שמחה [הוא אשר הבאתי לעיל אות ג' בשם המרדכי].

(י) ה"ר יעקב מוויינא בספרו פשטים ופרושים על התורה הוציא לאור ה"ר מנשה גראסבערג (מנצא חרמ"ח) בסוף חקת (דף קע"ה) הביא וז"ל: עם כמוש. בשכל טוב שהוא דמות אשה שחורה והוא אבן אחת מששת ימי בראשית, עומד במדבר והלכו שם האומות למעות ואין חורוין אחד מני אלף ובימי סיחון לא נדבקו בו אלא מואב (נד). עוד שם בסוף שופטים (דף ר"ב) הביא וז"ל ובשכל טוב תולעים יוצאים מן העגלה (גה).

(יא) ה"ר יצחק בר' יהודה הלוי אחד מחכמי צרפת (חי באמצע המאה הראשונה לאלף הששי בספרו פענח רזא (נו) פירוש על התורה הביא ב' פעמים את הסי' שכל טוב. ובמקומות ההם לקח דבריו מן הסי' פשטים ופרושים שהבאתי באות י'. ובעל פענח רזא העתיק הרבה דברים מן הספר הזה כלשונו ממש פעמים בשם ר' יעקב סתם ופעמים הביא דבריו סתם ולא בשם אומר. בסוף חקת הביא וז"ל עם כמוש בספר שכל טוב יש שהוא אבן אחת במדבר מששת ימי בראשית בדמות אשה שחורה כו' הוא כמו שהבאתי באות שלשנו מס' פשטים. וכמו כן סוף שופטים הביא וז"ל ובספר שכל טוב אומר שמהעגלה תולעים באים על הרוצח. והוא ג"כ שם בספר הנ"ל שהבאתי.

(יב) עיי' לקח טוב חקת ובמבוא שם דף י"א ע"א.

(יג) עיי' מדרש אגדה (שופטים כא ח) שהיתה העגלה סתלעתת והתולעים היו הולכים עד בית הרוצח, והתולעים היו חורגים את הרוצח כו'. ומה שהביא שם בס' פשטים ורמזים בירושלמי תולעים יוצאים מן ההרוג ונכנס בתוך החורג והורגים אותו, כוונתו לתרגום יב"ע שם, ועיי' בלקושי סוף שופטים והביא שם התרגום ועיין בחיי סוף שופטים.

(יד) נדפס רק קצורו, אך ישנו בכ"י בשלימות וארוך מאד ובעל שם הגדולים ראהו ונמצא באוצר הספרים באקספארד וברומא וכן במינכען קובץ 506. ובנדפס נמצאים הגהות וחסרים הגאון הר' יצחק בר' שמשון כ"ץ ז"ל והוא חי' חתן טהר"ל מפראג עיין מה שכתבתי אודותיו במבוא למדרש תהלים דף נ"ז הערה ד'.

יב) בס' תוכחת מגולה פ"י על קהלת חברו ר' מרדכי גומפל שנאכער (הנקרא ג"כ רופא ופראפעסאר לעוויסאן). נדפס בהאמבורג תקמ"ה בהקדמה שניה דף ו' ע"א הביא וו"ל: והנה מאז באתי פה ק"ק האמבורג לדבר עם איש יקר התורני המשכיל כהר"ר ישראל יצ"ו בן הרב הגדול כמותר"ר מיכל ברעסלויא נ"י אשר ינעתי ומצאתי בענין השרשים, פשט בין הספרים היקרים אשר קבץ האב"ד זקוק"ל דק"ק פראג [הוא הגאון הר"ד אשפענהיים ו"ל] והגם פה בכית הקצין המפורסם התורני כהר"ר איצק כהן יצ"ו ומצא בתוכם ספר ישן נושן אשר גם המחבר דרך במסלה הזאת ושלה אלי [ה"ר ישראל הנ"ל] מכתב מלא טוב טעם ודעת וכלו מחמדים הנה הגו: על דברת הדרת מעלת הרופא המרומם התורני כבוד הר"ר מרדכי גומפל שנאכיר גר"ו, אשר נדברנו יחד על ענין לשונינו הקדושה כו' כו' אמרתי אני אל לבי אסורה נא ואראה למצוא עוד כנגדו בדבר השרשים האלו היש משכיל דורש מקדמונינו נ"ע מזה, ואמצא ספר כתוב יד מיוחס לרבינו מנחם בר' שלמה ונתחבר בשנת ד"א ה' מאות ותשעים ליצירה [צ"ל ותשעים ותשע] נקרא בשם שכל טוב על התורה (איננו מביא ממפרשי התורה והגמרא זולת רבינו חננאל) (גו) הפליא לעשות בפירושו בפשט הפסוק ובמדרשי רז"ל יפה אף נעים, ונשה אף הוא לנטוע ולייסר אר"ש ושרשי התיבות כשנים כשלישים יעשיה ואנכי אציגה נא מאשר אתי עד פ' בשלח (ומפ' בשלח ואילך חסר מהספר) אשר יראה מקצתם כי לא יחד עם מה שידענו משרשיהם עפ"י בעלי הדקדוק ושלישים על כלו (נח).

יג) בספר ביאורים על פירוש רש"י על התורה, לחכם אשכנזי כתב יד קובץ 36 באוצר הספרים בקאמבריש, הובא ברשימה להרה"ח ד"ר שיללער סינעסי, הביא בין שאר ספרים גם את ספר שכל טוב לר' מנחם ב"ר שלמה ובקשתי את החוקר מהר"ז שעכטער להעתיק לי את הכתוב שם ויאות לבקשתי ואלה הדברים מובאים שם, צד 57 בתחלת פ' וארא חדוש נאה מר' מנחם [בספר] שכל טוב וארא אל האבות באל שדי ושמי ה' כלומר נראתי להם באל שדי וכן בשמי ה' עד כאן הגבול, כך לשון הגדול ר' מנחם, כלומר יש על ושמי ה' זקף קטן זה הגבול ע"כ. ולפנינו וארא ו' ג' הביא וו"ל באל שדי הודעתי אותם שאני ארון כל העולמים ולכן נקוד זקף קטן על ה' להודיע כי שם הגבול. וראיתי כי הרש"ל בכ"ח ח"ו צד 68 הביא כי קנה כ"י ביאורים על התורה מאחד מחכמי

(ז) טעה בזה עיני בפרק ז' אשר רשמתי שמות הסופרים והספרים המובאים בו.
 (ח) פה הביא דוגמאות מספר שכל טוב ויען כי הספר ערוך ומסודר לפנינו אביא רק המקומות אשר הביא ובנוף הספר ימצאם הקורא למקומותם למושבותם: (לך לך) וימל עיקר מלת וימל כמו. הוא לך. י"ז כ"ג: (חיי שרה) ותער כדה עיקר מלת ותער כו'. הוא שם כ"ד כו'. (חולדות) הצעוף דבר המוצע על פנים כו'. הוא שם כ"ד ס"ה. (ויצא) וישק אומר אני שק לבדו עיקר המלה כו'. הוא שם כ"ט י"א. (וישלח) הנשה עיקר מלת הנשה כו'. הוא שם ל"ב ל"ג. (וישב) ואת שר האוסים תלה עיקר תלי' זקופה כו'. הוא שם מ' כ"ב. (מקץ) צפנת פענח כי פע לבדו הוא יסוד כו'. הוא שם מ"א מ"ה: (ויגש) להתגולל הוא לשון גלגול כו'. הוא שם מ"ג י"ח. (שם) ותלה ארץ מצרים ואומר אני ותלה לשון שיוגעון ועיקר מלת ותלה לה בלבד כו'. הוא שם מ"ז י"ג. (שמורת) חנו לכם מופת כמו פתאום ולבי רחש להזכירו על אופן פיתו ויסוד התיבה פת כו'. הוא שם ז' ט'. (בא) בצקו טרם יחמץ בצק הוא עסה שנילושה ואותיות צק הם לבד יסוד המלה כו'. הוא שם י"ב ל"ד. (שם) וינצלו את מצרים לדברי רבותינו צל לבד הם יסוד המלה כו'. הוא שם י"ב ל"ו. (בשלח) נבוכים לשון ערבוב מפורסם כו' ואותיות כך לבד הם יסוד המלה. הוא שם י"ד ג'. (שם) וילונו יסוד התיבה לן. הוא שם מ"ז כ"ד (*).

(*) הדוגמאות שהביא בעל תוכחת מגולה העתיקם בשפת רומי החכם דעליטש בספרו ישרון צד 184 עד 188.

אשכנז הראשונים והביא שם גיב הרברים האלו בשם שכל טוב או הוא הכ"י הנמצא כעת בקאמברידזש או היא העתקה אחרת מכ"י ההוא.

(י) כתב יד אחר הנמצא באקספארד קובץ 1101/2 הובא ברשימת נייבוער הביא הרבה פעמים את הס' שכל טוב. וכאשר נסע לאקספארד החכם המופלג מוהר"ר מנשה גראסבערג בקשתי ממנו להגיד לי תכונת הכ"י הזה ולהעתיק לי המאמרים שהובא בו מס' שכל טוב. וכתב אלי הכ"י הזה מכיל 239 דפים (478 עמודים) וכולל הלכות ופסקי דינים ואיזה שו"ת בדרך קצרה כדרך הראשונים ומביא כמה גאונים בשמם. אבל מי הוא המחבר ובאיזה זמן נחבר נעלם ממנו. אבל כאשר הביא באיזה מקומות את רבו רבינו יעקב ב"ר יקר ויכנהו מורי הוקן ר' יעקב ב"ר יקר (הוא רבינו יעקב ב"ר יקר מווירטשא היה תלמיד רגמ"ה ואחד מרבתיו של רש"י) היה המחבר תלמיד מרבינו יעקב ב"ר יקר ו"ל: ואלה הם המקומות אשר הביא בו את הס' שכל טוב:

(1) עד כאן כתבתי מקצת ענין נדה וענין זבה בלשון קצרה כמו שמצאתי בשכל טוב בחבור רבינו מנחם.

(2) טעם זה בשכל טוב רבן שמעון בן גמליאל אומר הראשונים משתמשין ברוח הקדש והיו מוציאין שם בניהם לרבר המאורע ואנו שאין אנו משתמשים ברוח הקדש צריכין להוציא לשם אבותינו לשבח ולשם נאה. לפיכך אסור לבני ברית קדש להוציא שם זרעו בני נכר או על תפלות. וכן אסור ליתן שם ננאי איש לרעהו והעושה כן מי ששם שמות בארץ הוא עתיד לנכות ממנו. ועליו הכתוב אומר בכל זאת לא שב אפי ועוד ידי נטויה כו'.

(3) וראיתי כתוב בשכל טוב שרבינו אלעזר ממיץ לקח כוס ומילא אותו כל מיני בשמים ולא היה אומר בירא עצי בשמים אלא על עצי בשמים וכן הלכה.

(4) תינוק יונק וכו' משכל טוב.

(5) דין קידושין משכל טוב.

(6) וראיתי בשכל טוב לפי שהן ודאי חוק קבוע לכל ישראל מדרבנן שבתחלה

לא מחסת ספק התחילו לעשותם אלא משום עדות החרש כו'.

(7) ואתי למיכל חמץ בפסח בשכל טוב כו'.

(8) וראיתי בשכל טוב שכך כתב רבינו מו"ה בלקח טוב שעיר של חג השבועות

כתיב חסר י' ושעיר של י"ב כמו כן חסר י' כתיב להקיש ליו"ב מה חג השבועות יום מתן שבו נתנו עשרת הרברות כך יום הכפורים יום מתן שבו נתנו לוחות האחרונות לכך הוקשה זה לזה וכו' באריכות נפלא.

(9) ראיתי כתוב בס' שכל טוב שרבינו מנחם אינו נוהג אלא במים שלנו והרבה

ראיותיו כו'.

(10) וזהו מקצת ענינו של חשעה באב כמו שראיתי כתוב בספר רוקח ובשכל טוב.

(11) בספר שכל טוב ושהרה ממקור דמיה מלמד שכל דמים שהיא רואה בין טמא

בין טהור אינן באין אלא מן המקור. ומעיין אחר הוא והתורה מטמאתו והתורה מטהרתו כו'.

(12) ועוד מצאתי בשכל טוב דכותבין הגט במנילת בשיעור שיעור זרת וגודל ויהיו

כל שימי הגט בו' שורות בשתים הראשונים יכתוב המוסס שם האישי ושם האשה ושם המדינה ועיקר שאר הגט יכתוב בה' שורות האחרות כו'.

(13) הכתובת של החתן כבר כתבתי לעיל משכל טוב.

(14) וראיתי בשכל טוב שהכבד אוסרת ואינה נאסרת כו'.

(15) סליק הלכות איסור והיתר מטעמי ר' וגם מס' התרומה ומשכל טוב.

(16) משאר גאונים עולם וזה איסורין של גוים שראיתי כתוב בס' שכל טוב.

- (17) שאלתי ומצאתי כתוב בספר שכל טוב מהו דכתיב יין ושכר אל תשת כו'.
יין זה החדש שכר זה הישן ולמה נקרא שמו יין שמביא אנינות לעולם שנאמר כו'
והתרגום מסייעין כו'.
- (18) גם זה מצאתי בשכל טוב ענין גט וחליצה אין מחמירין בו בנט כריתות כו'.
- (19) הכתובה של החתן כבר כתתי לעיל משכל טוב כתובת אלמנה ככתולה רק
במקום בתולתא תכתוב ארמלתא כו'.
- (20) גם זה מצאתי בשכל טוב על ענין גט וחליצה אין מחמירין בו בנט כריתות
אמר שאם קציץ מן המגלה אחר כתובתו פסול כו'.
- (21) הלכות אלמנה וגרושה ומעוברת ומינקת משכל טוב.
- (22) ובפסקי הגאון רבינו מנחם בספרו שכל טוב דאין מקרשין על יין מבושל
בלילי שבתות ובלילי ימים טובים ולא ברכת אירוסין ולא ברכת נישואין ולא ברכת מילה
ולא ברכת כתובה וכששותין מברכין שהכל נהיה בברו וראיותיו כתובים לעיל בסדר
של פסח.
- (23) משכל טוב פירוש להמוציא תני לגבי ברכת הפת מה הוא אומר המוציא כו'.
- (24) כתב רבינו מנחם בספרו שכל טוב על שיעור קידוש והבדלה רבותינו שיערו
רביעית של תורה כו'.
- (25) בשכל טוב כוס של ברכה צריך שיהא בו רביעית הלוג כדי שימוגנו במים
שני חלקים מים ואחד יין ומעמיד על רביעית הלוג.
- (26) וזהו ענין טומאת אדם שבבית הכנסת שראיתי בשכל טוב כו'.
- (27) בשכל טוב מצאתי נהגו אחר הברכה לבקש רחמים לפני הקביה שתשוב
עבודת בית המקדש למקומה וסדר העבודה לירושלים במהרה בימינו.
- (28) גם זה משכל טוב מיום הביאכם. כלומר אין הבאה אלא ביום. הא קצירה
וספירה בלילה כו'.
- (29) אבל בשכל טוב דאין מנהיג כאוכל פסח בחוץ ולא מגביה קרשים בחוץ
ונהגו העם להגביה הכוסות מלפניך עד גאל ישראל ואינה חובה אלא שמחה בעלמא.
- (30) ועוד אאריך מענייני הבאת דורגות ביו"ט כגון ענבים או פירות או ירקות
משכל טוב.
- (31) אבל ראיתי בשכל טוב אין מבקעין עצים לאמן של קורות שעומדין לבנין כו'.
- (32) וראיתי בשכל טוב לפי שהן ודאי חוק קבוע לכל ישראל מדרבנן שבחלה
לא מחמת ספק התחילו לעשותם אלא משום עדות החדש כו'.
- (33) בשכל טוב אמר רבא המוטל מת ליקבר אם יו"ט ראשון הוא של חג המצות
או של חג השבועות או של חג הסוכות יתעסקו בו עממין כו'.
- (34) זה הלכות אבילות שראיתי בשכל טוב.
- (35) מבטלין תלמוד תורה כו' אפילו בא ממקום רחוק ביום השביעי מונה עמו כן
ספק בשכל טוב. ומאן דשכיב שכיבא ביו"ט האחרון של פסח כו'.
- (36) וראיתי בשכל טוב אפילו ספק גולדה ביו"ט או בחול אסור לאכלה ביו"ט
נתערבה באלה ביצים כשרים שהיו מותרים כולן אסורות משום דיש לה מתירין דכל
דבר שהיום אסור ולסחר מותר אפילו באלף לא בשיל. וקשיא לר' יהודה ולר' יצחק כו'.
- (37) חלב מחובר בחתיכה ונמלה עמה אפילו כל שהוא עושה כל החתיכות נבילה
לפי שמין במינו הוא ולא בטל וזה ראיתי בשכל טוב.
- (38) וראיתי בשכל טוב מים ראשונים מצוה ומים אחרונים חובה ואמצעיים
רשות בין בשר לגבינה אי אכל גבינה ורוצה לאכול בשר ואפילו אמצעיים חובה אבל

בין בשר לבשר או בין גבינה לגבינה וכיוצא בהן רשות, מים ראשונים נוטלין בין לתוך הכלי בין על גבי קרקע, מים אחרונים אין נוטלין על גבי קרקע מפני שרוח רעה שורה עליהן כו'.

(39) וראיתי בשכל טוב חמשה חומי יש בכסלי תלתא מימינא ותרתי משמאלא כו'.

(40) ונס ראיתי בשכל טוב שהחושין שבתוך החזה וכו' וראיותיו הרבה וכו'.

(41) וראיתי כתוב בשכל טוב מאן דמולול בנשילת ידיים בר נידוי הוא, שהרי

רבותינו נידו את אלעזר בן . . . שפקק בנשילת ידיים.

(42) שאלתי ומצאתי כתוב בס' שכל טוב מהו דכתיב יין ושכר.

(ט) כתב יד הנמצא באוצר הספרים בבערלין קובץ 707 שוורים על חמש מגילות.

הביא שם את הס' שכל טוב, עיין מבוא פרק ט'.

(טז) הגאון חיד"א בשם הגדולים ח"ב סי' 66, 67 הביא וז"ל שכל טוב פי' קדמון

על התורה כתב יד מהרב מנחם בר' שלמה חברו שנת ד"א תת"צ [צ"ל תתצ"ט] ומוכר

פירושי רבינו חננאל ונמצא באוצר ספרי הגאון מוה"ר אופנהיים הזכירו בס' תוכחת

מגולה פי' קהלת דף ז' ע"ב ומוכרו המרדכי כמ"ש מהר"ך בתשובותיו בית כ"ד חדר

א' ה' עכ"ל.

(יז) שפתי ישנים אות ש' סי' 122 הביא וז"ל שכל טוב פירוש גדול על התורה

כתב יד.

(יח) בעל סדר הדורות ברשימת שמות הספרים הביא: שכל טוב פי' גדול עה"ת

כו'. ולקח דבריו משפתי ישנים.

(יט) וואלף Bibliotheca Hebraica II S. 1425 No. 687 כתב שכל

טוב פירוש על התורה בכתב יד ממחבר בלתי נודע נזכר בס' שפתי ישנים, הכתי' הוה

נמצא באוצר הספרים אפסענהיים בכתי' פאליע בב' קובצים ושם הספר רשום שם:

"שכל טוב שחבר הד מן קמ"א, חכם ונבון שמו קמ"א שמיא גליא".

(כ) תולדות גדולי ישראל מהרב מוה"ר טרדני שמואל גירונדי צד 230

הביא וז"ל: כמה"ר מנחם בר' שלמה חכם קדמון פירוש על התורה בשם שכל טוב,

ונשאר בכתובים, ופירוש על קהלת נדפס בעיר האמבורג בשנת תקכ"ד ושבוהו חכמים

על רוחב דעתו עכ"ל, פה טעה כי חשב שהוא חבר פי' על קהלת ונדפס בהאמבורג,

והאמת כי הזכירו בעל תוכחת מגולה בפירושו לקהלת שנדפס בהאמבורג בשנת תקכ"ד

כמו שהבאתי לעיל באות י"ב.

(כא) החכם די ראססי בספרו Dizionario II p. 49 הביא בלשון רומי

והעתקתו הוא: מנחם בר' שלמה חי בשנת 1130 [צ"ל 1139] חבר ביאור עה"ת הנקרא

שכל טוב ונמצא בכ"י באוצר הספרים של אפסענהיים, ראה רשימה מאוצר הספרים הנ"ל

צד 22 והמכתב של ר' ישראל ברעסלויער בס' תוכחת מגולה פי' לקהלת, (האמבורג

1784) ושם מהולל ספרו מאד וגם הובא איזה דוגמאות מספרו שכל טוב, מפירושים

עה"ת מובא רק פי' רבינו חננאל אשר חי קרוב לפניו.

(כב) החכם ד"ר יוליוס פירסט בספרו ביבליאשעקא יודאיקא (ח"ב צד 353)

הביא ה"ר מנחם בר' שלמה (בצרפת) חבר ספר אבן בוהן אוצר שרשי לה"ק באריכות

והזכירו בשנת 1143 בצרפת ונמצא באוצר הספרים במינכען קובץ 50 ודוגמאות ממנו

הוציא מה"ר דוקס במחברתו קובץ על יד, וספר השני הוא שכל טוב פי' עה"ת והזכירו

בשנת 1130 [צ"ל 1139] ודוגמאות ממנו נמצא בספר תוכחת מגולה, ונעתק דברי בעל

תוכחת מגולה בשפת רומי מהחכם דעליטש במחברתו ישרון 184—188.

(ג) בס' הכתב והקבלה מהיר יעקב צבי מעקלענבורג הביא בהקדמתו צד 14 וז"ל: מצאנו ראינו למחברים קדמונים שהתעוררו על זה כספר שכל טוב אשר חברו ר' מנחם ברי' שלמה בשנת ד"א תתצ"ט והוא פירוש על התורה ומבאר בו מקור כל המדרשים בפשט הפסוק, על כל פסוק ותיבה ממש ודקדוקו ופשוטו של מקרא, וכספר יורה דעה שהוא ג"כ פירוש על התורה ומבאר בו כל דקדוק המלות ודרשות חז"ל מאין יוצאים עפ"י פשוטו של מקרא אמנם לא זכינו לאור המחברים ז"ל כי לא הוכאו עד הנה תחת מכש הרפוס, והמה עד היום בכ"י מנחים תוך אוצר הספרים להגי' ר"ד אספענהיים, כפי עדות רשימת הספרים הנדפסת בהאמבורג ע"י ר"א כהן בשנת התקמ"ב עכ"ל.

(ד) הרש"ל רפאפארט בתולדות רבינו חננאל צד 18 כתב וז"ל: פירוש מריח על התורה נזכר בקדמונים, והרבה בפירושי רבינו בחיי עה"ת, ונמצא ממנו ג"כ בספר שכל טוב אשר ישנו עוד היום בכתב. ובהערה 29 הביא וז"ל: בשפתי ישנים אות שיין שכל טוב פי' על התורה כ"י עכ"ל. ובשם הגדולים חיב אות ש' סי' 66 כתב וז"ל: שכל טוב פי' קדמון על התורה כתב יד מהרב ר' מנחם ברי' שלמה חיברו שנת ד"א תתצ"ט [צ"ל תתצ"ט] ומזכיר פירושי רבינו חננאל ונמצא באוצר ספרי הגאון מוה"ר ד אספענהיים הזכירו בספר תוכחת מגולה פי' קהלת דף ז' ע"ב [ע"כ לשון הש"ג]. ובאוצר הספרים של הגאון רד"א הג"ל הנדפס מחדש בשם קהלת דוד (האמבורג תקפ"ז) נמצא בין כ"י פאליע (נומר 175) מדרש שכל טוב עד פרשת יתרו לר' מנחם ברי' שלמה: (נומר 176) מפרשת וירא עד פרשת יתרו להג"ל קלף ע"כ. ומצאתי במרדכי פי' דסנהדרין (סי' תרצ"ד) [צ"ל תרצ"ט] מביא שכל טוב בדיני עדות נראה שגם מהוראות ידבר שם. וכן הרי"ח בעצמו ע' לוקטים פי' שופטים. והיה אם אל שדי יתן רחמים בלב איזה איש מבין אשר לו מבוא בבית האוצר ההוא לחמול על שארית ילידי ענק הלזה להעלותם מארץ נשיה ולהוציאם לאור, יעתיק לו משם הנוסחא של ספר שכל טוב מבראשית עד יתרו, או עכ"פ הלוקטים של פירושי רבינו חננאל הנמצאים בתוכו, ויתחבר ללוקטים שאספנו מהם (הנמצאים בס' רבינו בחיי) וגם ללוקטים מס' מקצועות של הרי"ח והיו כלם לסי' אחד מהקדמון ר"ח, כאור מוצל ממהפכת הומן עכ"ל.

(ה) הריש"ל צונץ בספרו נאיל צד 71 הביא: ר' מנחם ברי' שלמה חיבר בשנת 1130 [צ"ל 1139] באיטליה או בצרפת (ובצד 108 כתב לא נודע בבירור מקום מנורו) פי' על התורה בשם שכל טוב ומזכיר פירושי של רבינו חננאל, וחלקים מהספר נמצא באוצר הספרים של הרד"א נומר 176, 175, ודוגמאות מהספר נמצא בס' קהלת תוכחת מגולה (האמבורג 1784) ומתורגם ללשון רומי (ריל אשר כתוב בס' תוכחת מגולה) בישרון מדעליטש 88—184 p.

(ו) הרשד"ל בנחלת שד"ל (אוצר טוב משנת תרל"ט צד 42) מזכיר את ספר שכל טוב ההובא בס' האסופות כ"י שהיה בידו. עוד שם צד 47 בס' שבלי הלקט כ"י חיב סי' נ"ו ונ"ז מובא תשובה שהשיב ר' שלמה ברי' אברהם ברי' יחיאל לר' מנחם ברי' שלמה. ועיין עוד בית האוצר לשכה ראשונה דף נ"ט ע"א (הוצאה שניה דף ק"ט ע"א) ובכרם חמד ח"ו צד 68 הביא כי הסי' שכל טוב מובא בס' כ"י על התורה אשר בידו וגם כמה פעמים בס' האסופות כ"י.

(ז) הרי' לייב דוקעס במחברתו קובץ על יד (דוגמאות מס' אבן בוחן) בהקדמתו הביא וז"ל: המחבר ר' מנחם ברי' שלמה חבר שני ספרים הראשון נקרא שכל טוב והוא פירוש על התורה. והשני ספר אבן בוחן והוא אוצר שרשי להיק והספר הראשון יזכר המחבר בעצמו בספרו השני. כפי הנראה היה צרפת ארץ מולדת החכם הזה, זמן חברו ספרו השני היה בשנת תתקי"ג.

(כח) הר"ר רפאל קירכהיים בעלי המורה (ליטעראטורבלאט דעס אריענטס) משנת 1846 נומר 28 שם נמצא בלשון אשכנז בקורת על מחברת קובץ על יד (הבאתי באות שלפניו) והביא שם המחבר (אבן בוחן) חי בחצי הראשונה למאה השתים עשר למספרם וכנראה כתב את ספרו אבן בוחן בשנת ד"א תתקי"ג (1143) כמעט ברור הוא כי ארץ צרפת היתה מולדתו. כי אך בשפת צרפת לכד יתרנס לפעמים את המלות (לדוגמא יאמר עדר לועזים אותה וניגא. מקצוע סקלפילו) מעמד ומצב ידיעותו בחקרי הלשון לא התנשא למעלה ממעמד ומצב ידיעת המדקדקים מנחם בן סרוק ודוגש אשר היו מריו ומדריכיו. וכשיטת המדקדקים האלה שקדמוהו יבנה כל שרשיו אך מב' אותיות ולפעמים גם מאות אחת כו'.

(כט) הר"ר משה ד"ר שטיינשניידער ידבר בקצרה מן הכ"י אבן בוחן (1 ברשימה שלו מכ"י של אוצר הספרים בנינכען (1875) קובץ 55. 2) בהמוכר נומר 98 (משנת 1877) ואביא דבריו להלן בפרק י"א. 3) ברשימה מכ"י ברלין צד 13 (1878) ושם שער כי שוורים הנמצא בקובץ 707 על חמש מגלות הם מר' מנחם בר' שלמה (עיין להלן פרק ט' הבאתי את דבריו וחיותי דעתי בוח). 4) ברשימה הגדולה מספרי אקספארד (צד 1737 נומר 6364) שם הביא דברים אחדים אודותיו (נאָמֶצֶען).

(ל) הר"ר יצחק אייזיק בן יעקב בספרו אוצר הספרים (תר"מ) אות ש' סי' 669. וייל שכל טוב הר"ר מנחם בר' שלמה פי' עה"ת כמו מדרש על כל פסוק וכל מלה ברקוק ופשוטו של מקרא. ומביא בו פירושי רבינו הנגאל ובפ' בשלח כל דיני שבת ועירובין ובפ' בא דיני מס' פסחים מש"ם בבלי וירושלמי בקצור. חיברו בשנת ד"א תתצ"ט ונמצא קצת ממנו בכ"י רד"א No. 175. 176 בשם מדרש שכל טוב ודוגמא ממנו נדפס בס' תוכחת מגולה על קהלת לר"ם גומפיל שנאבער והתחלת ויקרא בכ"י מינכען קובץ 131 עיין רשימת רמשיש ע' 1737 עכ"ל.

(לא) הר"ה ד"ר נראס במאנאצין אשר יצא לאור ע"י החכמים ד"ר ברלינר וד"ר האפמאן שנה עשירית צד 86 הביא כי בס' האסופות כ"י הובא הס' שכל טוב ולדעתו חי באיטליה.

(לב) הר"ש ד"ר זאלפעלד במאנאצין הנ"ל שנה חמישית צד 154 הביא את ר' מנחם בר' שלמה וכתב לא נודע בבירור מקום מגורו ולפי השערה חי באיטליה או בצרפת וחויץ ספרו שכל טוב ואבן בוחן לפי השערת החוקר שטיינשניידר יש להתייחס לו השוורים הנמצאים באוצר הספרים בכערלין קובץ 707 על חמש מגילות. עיין להלן פרק ט' בהערה נ"ט.

(לג) הר"ר בנימין זאב המכונה פרופיסור ד"ר באכער. כתב מאמר בטוב טעם ודעת אודות ס' אבן בוחן בס' עטרת צבי (יובעלשריפט) ליום מלאת שבעים שנה להחוקר מהר"ה ד"ר גרעטץ (צד 94—110) ודבריו טובים ונכוחים למבין וקצת מדבריו אביא להלן בפרק י"א. גם הביא החכם הגדול הנ"ל לקוטים מספרו הנ"ל באוצר הספרות שנה חמישית (תרנ"ז) 263—257 גם הזכיר את המחבר בס' יודישע ליטעראטור (אשר יצא לאור ע"י החכמים ווינטער ווינשע) ח"ב צד 185 ועוד שם צד 272 ולדעתו חי באיטליה ברומי ושם חיבר ספריו.

(לד) עוד מצאתי כי המעתיק מס' אבן בוחן בשרש נר אחר דברי המחבר שם כתב הגהה וזה מצאתי בספרו שכל טוב והביא מאמר גדול ממנו וסיים ער כאן ההגהה.

ט) איזה ספרים חבר עוד.

מלבד ספרו שכל טוב על חמשה חומשי תורה, ורק חלק ממנו נשאר לסליטה (עיי' לעיל ס' א'), אשר אני מוציא קצת בחסד אל לאור עולם מזכיר בספרו אבן בוחן ספר משכיל, אבל איננו ספר בפני עצמו רק הוא הוא הסי' שכל טוב והסי' הזה יכנהו לפעמים בשם "משכיל" כמו שתראה בכ"י הנ"ל שרש הבל אך הבל בני אדם, אני פשטתיו בספרי סי' משכיל כאשר נראה לי ורבותי הראו פנים אחרים בדבר אך דמיון בני אדם להבל כו': שרש ניפול אך נראה לי דרך אחר... כאשר דרשתי בספרי שכל טוב בספר משכיל במקום הפסוק עצמו בפרשת השרצים כו'. שרש ערנ כן פירשתי בספרי אשר חברתי בס' משכיל. מכל האמור למעלה וביותר משורש ניפול ברור כי ספר משכיל וספר שכל טוב אחד הם, אך לפעמים יכנהו משכיל ולפעמים בשמו העצמי שכל טוב, ובעבור זה לא נמצא בספרו שכל טוב שמוכר הספר משכיל אף פעם אחד.

ספר השני הוא ספרו "אבן בוחן". כולל שרשי לה"ק כסדר א"ב בהמשים פרקים ונמצא בכ"י באוצר הספרים במינכען קובץ 55 ואדבר עוד בס' י"א. מתכונת הספר. עוד ייחס לו הרב החוקר מוהר"ם ד"ר שטיינשניידער השוירים הנמצאים באוצר הספרים בבערלין קובץ 707 על חמש מנלות ונעלם שם המחבר והם ביאורים קטועים בלתי שלמים. הגליונות האלה הפריד הר"ר בוייער בדארמשטאדט מעל כריכת ספרים ויתן אותם במתנה לבית אוצר הספרים בברלין (1874) ושם נחקנו מעט ושער החכם הגדול מהרמ"ש בהמוכר משנת 1877 נומר 98 צד 41 וברשימה שלו לספרי כ"י בעקר הספרים בבערלין, כי מחבר הביאורים האלה הוא כפי הנראה ר' מנחם ברי' שלמה והביא שם דוגמאות מן השוירים הנשארים לסליטה, ותמך השערתו כי נזכר שמה פעם א' הסי' שכל טוב. וכאשר קראתי הדברים האלה בקשתי את כבוד ידידי הנ"ל לעשות למעני ע"י אחד המעתיקים העתקה מן השוירים ההם, ויאות לבקשתי ושלה אלי העתקה אשר נעשתה למעני. וכאשר שמתי עיני בהם ראיתי כי להשערה אין לה יסוד ולא כוון יפה והביאורים רבינו מנחם ברי' שלמה לא הולידם (נש). ומה שהביא בביאורו לאיכה פסוק עורנו כתנור נכמרו וז"ל: "ועיקר המדרש מתואר ומבואר בספר שכל טוב בפרשת יוסף ואחיו" [הוא מקץ מג' ל] אין זה לשון רבינו מנחם, כי כאשר הביא את ספרו שכל טוב כותב תמיד כמו שפירשנו בספרי שכל טוב או כמו שדרשנו (עיי' לעיל ס' א'), גם לא נמצא בכל הספר שכל טוב הלשון "מתואר ומבואר" רק הוא מן מחבר אחד אשר הביא את הסי' שכל טוב. כמו שהביא באסתר "כתב ר' טוביה רמכים אלו הרוכבים שהם מרימים ידיהם בשוט ומכים הסוסים לרויץ". הוא בלקח טוב על אסתר (שהוצאתי לאור) ח' י' דף ג"ה ע"ב (ס). גם היה כבר מסודר לפני הערוך והביא כמו שנמצא בערוך אף כי לא הזכירו בשם. באסתר הביא כרסם ירוק כרסם שבנהרות היינו אפיוו בלע"ז ובלשון

(נט) הלום ראיתי אחרי רואי כי גם תרה"ג מוהר"ש ד"ר זאלפעלד כתבואו ספרשי הקדמונים על שור השירים (מאגאצין של ד"ר בערלינגר וד"ר האפמאן שנה חמישית צד 164) הביא ביניהם גם הביאור על שה"ש אשר שוירים מהם נשארו באוצר הספרים בבערלין עפ"י השערת החוקר הרמ"ש ורשם עליהם "מנחם ברי' שלמה" והציג סימן השאלה (?) כי לא גודע בבירור מי הוא המחבר וגם הרמ"ש מסופק וכתב "דירפטע מן ר' מנחם ב"ר שלמה הערריהרען" ובמאגאצין שנה ששית צד 164 הביא גוף הפירוש ההוא מהנ"ל מן שערך כעדר העוים עד סוף פסוק מה יפו דודיך.
 (ס) רוב דבריו לאסתר נובעים מפ"י לקח טוב לאסתר כאשר תראה זו מול זו ונמצא בלק"ט פירושים לאיזה סלות והמסדר הזה הביאם כלשונם.

ישמעאל כרפס ובגמרא ירושלמי א"ר חנינא כרפס שבנהרות היינו פיתרו סליצון [צ"ל פיתרוסיליגון] הוא בירושלמי שביעית פ"ט דף ל"ה ע"ג והוא לשון הערוך. גם נמצא הרבורים עיקר מלת . . . מדוברת על אופן . . . לשון . . . ובהרבה פעמים כתב "כלומר" ומדרשו, ומדרש הענין" וגם כאשר הביא דברים מדנפשיה סיים בסוף "משלי" וכן הביא "ומליצה" ו"מליצתו" וכל הרבורים ההם לא נמצאים בשכל טוב. כאשר הביא "ורבותינו דרשו ולא נראה לי לפשט כזה אלא מפני מדרש אין להקפיד בכך".

י' תכונת השני כתבי יד מהספר.

מהכתב יד הזה "מדרש שכל טוב" אשר הוא יחיד בעולם ומונה כעת באוצר הספרים באקספארד ומלפנים באוצר הספרים של הנאון הרי"ד אפפענהיים ז"ל נמצאים ב' קובצים האחד הוא קובץ 176 ברשימת אפפענהיים וקובץ 165 אצל נייבויער (וכן רשום על הגליון הראשון מהגיל) והוא כתוב על קלף וזקנה וזקה בו ומרוב ימים האותיות ממושטשות מאד והקלף שחור בגליון וכמעט קשה בהרבה מקומות לקרוא את הכתוב בו ובאיזה מקומות נחתכו הקלפים ובאיזה מקומות קרועים וחסר בצד גם מנוף הספר. הכ"י כמו שהוא מכיל 145 דפים פאליע בכל דף ב' עמודים מצד ימין וב' עמודים מצד שמאל ועולים ס"ה 580 עמודים. הכ"י נלקח בחסר ומתחיל הנשאר לפליטה מן פרשת לך והתחלתו. כך היו צווחין ווי בימי יהויקים, ויהי בימי שפוט השופטים" כו' והוא בפ' לך י"ד א' על הכתוב ויהי בימי אמרפל, וסוכב הולך עד אמצע פ' יתרו פרשה י"ט מסוק י' ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם והסיום באמצע המאמר בשני החדש שהוא שלישי בשבת אמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, בשלישי בשבת החדש. מכאן ואילך חסר ואיננו. והסופר בסוף העמוד הביא מלת "שהוא" ר"ל דף שלאחריו מתחיל במלת שהוא אבל לראבון נפשנו לא נמצא יותר ונאבד ואיננו או לא העתיק יותר מן הכ"י שהיה לפניו לכן חסר מן סוף יתרו עד תשלום ספר שמות וספר ויקרא במדבר דברים.

שנת כתיבת הספר לא נמצא כי חסר יבואנו רק בסוף ספר בראשית אחר אשר מדובר שם מן הנאולה שתהיה לנו סיים הסופר "בימי (ר"ל שתהא בימי) יעקב ב' צדוק הלוי הכותב [ספר] שכל טוב שעשה רבי מנחם ב' שלמה לכבוד יוצרו". בראש הדף הראשון כתב אחד בכתב מאוחר "שכל טוב".

הכ"י כתוב משני סופרים כי נשתנה קצת הכתיבה. קובץ השני נומר 175 אצל אפפענהיים (סא) ונומר 166 אצל נייבויער (כן רשם על הגליון הראשון) כתוב על נייר מחזיק 211 דפים ובכל דף ב' עמודים עולה ס"ה 422 עמודים ונכתב כולו מיד סופר אחד והכתב הוא כתב מאוחר אבל ג"כ ישן מאד והוא העתקה מן הקובץ הראשון הכתוב על קלף אשר הבאתי למעלה. השער מצויר ונכתב בכתיבה מאוחרת ומפוארת בכתב אשורית. מדרש שכל טוב שחבר חד מן קמיה חכם ונבון, שמו קמיה שמיא גליא. וזה כתב אחד אשר שם המחבר נעלם ממנו. וגם בקובץ הזה חסר ההתחלה וסופו ומתחיל בספוק ויהי השמש ותרדמה נפלה על אברם (לך טו יב). ובכ"י הראשון על קלף שהועתק ממנו נמצא בהתחלתו עוד ב' עמודים וקצת מעמוד ג' (כאשר הבאתי לעיל). אבל ממושטש מאד ובאיזה שורות קשה הקריאה ולא נודע הכתוב בהם לכן החל

(bp) סהראוי ה' לרשום על הכ"י הראשון את הנומר 176 ועל כ"י השני 176 כי להכ"י הראשון על קלף משפט הבכורה והשני הוא רק העתקה סהראשון.

המעתיק בפסוק זה, גם בסוף הספר לא העתיק המעתיק הזה את כל אשר היה לפני בכ"י הראשון, וסיים בפרשת בשלח בהל' שבת פרק ט"ז בהמאמר „מתני' כופין הקערה על גבי הנר בשביל שלא תאחזו בקורה וכוה נשלם העמוד האחרון, ולמטה רשום מן המעתיק מלת „ועל" ר"ל בדף שלאחריו מתחיל במלת „ועל" והוא המשך המשנה שם אבל לא נמצא יותר או לא העתיק או נאבדו הגליונות מן מלת ועל ואילך. ואני ערכתי ההוצאה הזאת עפ"י כ"י השני הזה והוספתי את החסר בכ"י זה עפ"י כ"י הראשון על קלף אשר סובב הולך עד אמצע פ' יתרו (כמו שהבאתי לעיל).

בקובץ א' ובקובץ ב' (הנעתק מן הראשון) רשום בכל התחלת הפסוקים „פס" ר"ל פסוק כמו שהיה גם בלקח טוב ואני השמטתי המלה „פס" (גם בלק"ט) ורשמתי ציוני הפסוקים. הסופר הראשון והשני לא נתנו ריוח והפסקה בין מאמר למאמר גם לא רשם התחלת הסדרה ולא הפרשיות ואנכי הצנתי הציונים, גם לפעמים יש חסרון ולפעמים הכתב ממושמש, הוספתי את הנחסר בין שני הצאי מרובע [] ואת אשר מצאתי כי משובש המאמר או המלה הסגרתית בין שני הצאי עגולה (). המעתיק השני (בקובץ שני) העתיק גם לשון הסופר הראשון גם שם הכותב אשר כתב סוף פרשת בראשית (הבאתי לעיל).

יא) תכונת ספרו אבן בוחן.

הספר הזה מונח בכתב יד באוצר הספרים במינכען קובץ 55 והוא יחיד בעולם. הכ"י הזה נשלח אלי הנה עוד בשנת תרמ"א להשתמש בו. ושמתי עיני בו והוצאתי לי דברים הנוגעים אל הספר, מהותו ותכונתו. הכ"י נכתב כתיבה יפה ונקייה בתבנית פאליע גדול על נייר יפה וחזק מחזיק ש"ז דפים, בכל דף ב' עמודים ובכל עמוד שלשים שורות. בקובץ הזה נמצא גם ס' נופת צופים להר"ם די ליאון (גדפס פעם ראשונה במאנובה לפני שנת ר"מ ובפעם שנית ע"י הר"א ד"ר יעללינעק שנת תרכ"ג). ונעתק מירי הסופר ראובן ב"ר שלמה יום ד' ח' אייר בשנת ש"י"ב לאלף הששי. (היינו נעתק עוד הפעם כי נתחבר הספר בשנת ד"א תתק"ג) (סב). בראש הספר נמצא הקדמה מן המחבר. ואמרתיו להעתיקה פה:

ס) בהספר הזה חלו בו כמה כותבים ומעתיקים וכל אחד הוסיף נוסף משלו ולא הכל יצא מתחת יד הסופר ר' ראובן ב"ר שלמה. עיין בשרשים אר, אוי, כי העתיק אשר מצא בגליון, בשרשי שם הביא המעתיק מצאתי ברד"ק כו', בערך קש אמר הכותב רש"י פירש בשרש גר נמצא הגהה והביא את דברי המחבר בספרו שכל טוב, ונמצא הרבה מן המעתיקים דברים אחדים זעיר שם זעיר שם בפנים הספר. בחלק הדקדוק יאמר המחבר פירושו על פסוק קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וגם המעתיק יאמר דעת עצמו בפירוש הפסוק הנ"ל ואח"כ מסיים המעתיק: עד כאן דברי הקטן הלבילי ראובן בן מוהר"ר שלמה שלי"ם, ובעט המקומות אשר גרשם אני הכותב מלולי הנעדרים מכל השלימות וזרקתי כחט בין הברולים. בסוף הספר דף 806 ע"ב נמצא סמנו מאמר אחד ומתחיל אמר הכותב במסכת ברכות ב"י אין עומדין דריש שם אמרה חנה לפני הקב"ה כו' ומסיים שם המעתיק גם בשיר אחד ובראשי החרוזות בשם שמו ראובן והביא כי החל להעתיק הספר יום ד' ח' אייר ש"י"ב. והשלים העתקתו ביום ג' כ"ט סיון ש"י"ב. גם נלקח הספר בחסר, בחלק הדקדוק דף 302—304 חסר מן שער הששי עד שער מ"ט ומתחיל תיכף אחרי הביאו עוד דברים אחדים משער מ"ט את שער החמשים וז"ל המעתיק שם: „זוה מצאתי וכתבתי והעתקתי, ואני הסופר מצאתי בהעתקה שהספר נחסר הרבה ומה שמצאתי כתבתי, וכל שיבין ובקי בספר הזה יכול לידע ולהודיע ולהודיע אשר אין אות במקרא אשר לא ימצא את עיקרו ומשמעו ופירושו וחיברו ויסודו ושרשו וגו' ועומקו ודקדוקו ומתלכתו ומובאו ופעלו ופועלו ושגאו ושעברו ונקודו ולשונתו ודמיונו ודברו וקריאתו ומתכונתו והכל תמצא במאזני צדק וקו אמת ותוכן יושר ואין להרהר אחרי דברי

ואכן בוחן לבנת ספיר דמות כסא בוחנת כל חפץ מזהב שחוש מסגור סרוים מירקק פו מחרוץ וכסף מכסף עלול מרוקע כל צורף נצורף מבדלת כל מבדלת מאשרה כל מאושר, מהללת כל טהור מקרבת כל נקי מספכת (מספחת?) כל ברור פוסלת כל סיג מרחקת כל שמץ דוחה כל זהב וגועלת כל באש משנאת כל צחק, פנת יקרת הנצבת בנויה לימין כסא עליון עושה כל קנין מצלחת כל בניין, משלמת כל מניין, מוסד יסוד עולם נכונה בלי רכס ישרה בלי עקב, קרובה בלי ריחוק המאמין בה לא יחוש ויבהל ברצותו לקנות תחבולותיה כי לא לו ארשת לפתוח פתחיה עד יישר לבכו לאהבת בוראו. ותהיה פחדתו לנגד עיניו ומוראו תמיד עליו או יקבוץ כל שפה ויצבור כל מכטא ויתפוש נתיבותי החכמה ברוח וחיל בהיות כל אלה לעורות (?) עיניו, או ישים לבכו צלול ונכוב יבין וישכיל דבר ממצואו ויונה הריק וישוש ההבל וימאס הפרפור וישנא הסכסוך וירחיק הרכס ויתעב העלג וידחה הרימוס ויחזיק באמונה ויתפש האמת ויבחר הצדק ויאות הנכונה ויבדיל הטוב מן הרע וענין מענין ולשון מלשון ומכטא ממכטא עד תחוק נפשו בדבר הברור בהדוכרו כל דבר על אופניו וקשר את טוטפותיהם לאות על ידו וישים חותמיהם על לבו וטוטפותיהם בין שני עיניו להיותו נצב בעדס על אם הדרך הישרה ללכת בין האש ובין השלג, לא יטה לאש כי לא יכבה, ולא יטה לשלג ולא יאכלנו קרח או תחיישר דרכו בפילסו מעגל דרכו וישגב בכנין החכמה אשר נבנתה בניין עולם בצדק ותיכוננו באמת ותיבנה במשפט ותיבצר מרום עזה עד שחקים ותשפיל שאיחיה עד תהום רבה ותכן מצור לה אבנים יקרות נורת ספיר טורי חפץ, ותשלם מלאכת בניינה בחמשים מרות שערים גדולים אשר אבני שפשיהם מגרות במגרה גזית מחושבות עומדות תכנית היכל.

ואני מגדח בן שלמה וציל לא למדתי חכמה ודעת קרושים איך אדע להיכנס בעומק עמוק ולגשת ברחוק רחוק ממני, אכן פעולתי את אלוה ובו אבטח כי הוא חכם לבב ואמיץ כח יתברך שמו כי חלק מחכמתו לזרע אברהם יצחק ויעקב, והוא המלמד לאדם דעת יתעלה ככודו כי הפליא את עמו כל עם, ודיבר עמהם פנים אל פנים להודיע דברי תורתו ודעת מחצית חכמה אשר לפניו במקרא כתוב כי כפלים לתושיה וזאת אשר הודיעם הוא יסוד בכל כי ברא בה הכל במקרא כתוב למען יראו וידעו וישכילו יחדו כי יד ה' עשתה זאת והיא קנויה קדם כל מפעל במקרא כתוב או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסוד מרע בינה רמו במקרא זה כי ראה הדבר בעצמו תחלה ויספרה כי הניב בה, כי בראותו הדבר וחפץ בו אז הניב בה וניבו אש בוערת ונהייתה להבות הצובות תבנית אותיות שתיים ועשרים וצירפן למכתב תיבות הראויות לניב וצירף התיבות לפסוקים הראוין לספור לספר הכינה כל דבריה על מתכונן וגם חקרה לכלול בה מחשבת ומזמה להבין כל. לכן תחלת אמרתי אתן לו תהלה ופתח דברי אהודנו על כל הטובות אשר נמלני ולא שת חלקי עם יושבי קרנות ועתה יגדל נא חסדו עלי ויישר לבבי ויאיר עיני לעמוד על מדת חכמת תורתו ולצחצהחה לשנותה כרת ודבריה וקריאותיה לבנות במשקלי צדק וקו אמת ותוכן ישר וערך ידוע ולשון למודים לעות כל דבר בעתו, ואם אשנה יעבור משונתי ויעביר הרפתי וישא חטאתי וימחול אשמתי ויכפר עויתי ולא יחשבני

הגאון, ואם בא יבא איש להרהר על דבריו יהי מורא אלהים לנגד עיניו פן יוכיח בו ונכזב ותהי לו חכמתו כמו אכזב והמבין יבין וישכיל לפי ראות עיניו.

כמויד גורע ומוסיף ממיר ופוסל זולתי כשונה ופתי אשר אנסו לבו ונתכוון לעבוד רבו ושנה, ואזכה בתשלום הפעולה כמו בראשונה לשבח ולרומם ולהלל ולברך את שמך ברוך אתה ה' למדני חקיך.

הספר בכללו מתחלק לחמשים שערים, שער הראשון הוא חלק שרשי המלות או כדברי המחבר, אשר לו מדת היסודות ומתחלק לכיב אותיות מספר האי"ב, כל אות מתחלק לחמשה מעלות כזה: מעלה ראשונה יסודי אות אחת, מעלה שנייה יסודי ב' אותיות, מעלה שלישית יסודי ג' אותיות, מעלה רביעית יסודי ד' אותיות, ומעלה חמשתית יסודי ה' אותיות. וכל מעלה מתחלקת למורים ולאופנים ע"פ הסתעפות כל שרש ושרש למפלגותיו: שער הראשון הוא ספר היסודות מכיל 286 דפים. ומכאן עד סוף הספר, הוא דף 307, הוא חלק הרקדוק המתחלק למיט שערים. ולשער הראשון הוא חלק היסודות עוד דברי סיום וסוף דבר על שני דפים עד דף 288, בדף 288 מתחיל שער השני המדבר משלש עשרה אותיות המשרתות וסימני אביה ויכ"ל מנשית, ושתיים הנתרות דיט הבאות באמצע המלה, וסיום השער בדף 295 ע"ב. שער השלישי ידבר מאותות הנעתקות מעלי מלתן ותבא אחרת תחתיהן ומסיים בדף 297 ע"ב. שער הרביעי ידבר מאותות השמושיות א"ת הימין ומסיים בדף 299 ע"ב. שער החמישי ידבר מאותות הנפולות, או כדברי המחבר הבאים רק לצחצה עד דף 202 ופה חסר עד שער החמשים ומתחיל כפי הנראה מאמר קטוע משער מיט ומתחיל תיכף שער החמשים המדבר משני כתובין המכחישים זה את זה. ומסיים בדף 307 את כל הספר ואחרי שבת והודיה לאל מהרב המחבר ומן המעתיק יתום הספר.

עוד הביא המחבר וז"ל: וחמשים שערי צדק אשר להם אבא כם אודה מעלה שמותם אחרי אפרוט מוסדם ומעלותימו מורימו ומשקופימי מנעילימו ובריחימו צירימו ונשמימימו והשלחנות אשר פתוחין לפנימו ערוכי זהב וכסף ואבני שהם ומלואים כדכר ואקרה וכל חפץ יקר וכל מגדים חדשים וישנים ומשמנים ממוחים וממנים מווקקים וערך להם ובויכי לבונה וכל ראשי בשמים ודבש ונופת צופים ונוחים הם לכל הבא לעומם את שכמו לשאת את כולן ולילך לו לא ינע ולא יעף וכל מה שיניח מהם הוא מתייגע, ואם לא ישא מהם מאומה והיה ינע בראותו אותם וירפו ידיו ויתעלף וימת.

שער הראשון. מדתו גדולה אשר עלתה על כל המדות כולינה ורחבה ונסבה למעלה למעלה עד שחקים והעמיקה עד תהום רבה והעמיקה והרחיבה עד ארבע קצוות העולם היא מדת היסודות מעלת חמש מאבני חפץ. מעלה אחת יסוד בו אבן אחת אמנם כי תקשר באבנים מתגלגלות, הן הנה אותיות השירות, כי כאשר לא תיכון מלה באות אחת בלי משרת אותה כי עקב קוצרונה תרבינה ריעותיה לשרתינה.

מעלה השנית. יסוד בן שתי אבנים, גם הוא צריך קישור אבני גלגל שירות רעותיהן מובאות למו.

מעלה השלישית. יסוד בן שלש אבנים הוא הנכון והציב אשר עליו תקשר רוב חומותיה כל הפיאות אשר לבירה בתיבת בעלת שלש אותיות נבנית רוב המקרא ואינן צריכין לשירות זולתי עקב הם בת המלות לעבדים ולאופנים.

מעלה רביעית. קמנה מוריה מעטים בני ארבע אבנים והן מועטין מאד [פה חסר מאמר שלם] כל שכן מורים בני שש אבנים אשר בטלו במיעוטן, ופעמים ישרתו את המלה אות אחת ופעמים שתיים ושלש וארבע וחמש ושש ושבע, עד פה נבול תוספת האותיות באמרת והשתחותם מרחוק ש"ח בלבד יסוד החיבה וגורחם שחי ונעבורה, וישח אדם, ומשרתיה שבע אותיות.

שער השני. מדת השירות אשר לשלש עשרה המועדות לשרת רעותיה הנה עשתי עשר משרתות למלים מפה ומפה הן הנה א'ביה' ו'י'כיל' מ'נישית' ושתיים הנותרות ד'מי' משרשות בקרב המלות בלבד אך שבות כולנה ומתייסרות יסוד ממש ושרש עיקר ביתר ריעות הנה, אבל תשע הנותרות ג'ו'ע'י' ס'ע'ף צ'ק'ר מוסדות בכל מקום יסוד ממש ושורש עיקר נכונות ולא זוות אין להנה עבודת כל ופעולת מאומה לשרש ולהסב זולתי כי תסבינה לפשר ולמרבית פנים כי אמרתי כל הדברים הנכראים והנמצאים כולן נהיו לפני הבורא מאז וכוללן בתורתו בהיראה מחשבות בני אדם וכולל הכל בעשר מודעות שבע מהנה בכלל שער הראשון אשר (שאר) [שער] ליסודות הן המפעל העיקר ואיכה וחיבור וזמן ונציב אחת לשאלה ואחת לפעול אחת לכינוי יסודי המבטאות ניסכות למדבר ולנידבר, ליכר ולנקבה ליחיד ולרבים ולכבר ואשר להיות ויסוד מבטאי השאלה ולכל עבר ולכל פנים ומבטאי הפועל לכל דבר ולכל ערך ויסוד מבטאי הכנוי לכל פועל ולכל מפעל ולגבוה ולמעלה ולגבוה ולגבוהים אשר עליהם וכבוד אלהי ישראל נעלה ונשא ונכבד ונקדש למעלה מכל, ומאספי הדברות חמשה ענין סיפור ושאלה קריאה ציווי ובקשה. שער שלישי. מדת האותיות אשר תיעתק האות מעל המלה בבא ריעותה לעמוד תחתיה, הן ה'א' זו תחת זו ה' במקום אשר, ו'י' זו תחת זו, כ' במקום כמו, ש' במקום אשר, ל' במקום על ובמקום אל ובמקום את, את במקום עם, מלבד תוצאותיהן ותוצאות תוצאותיהן. שער רביעי. מדתו א'ת'ה'י'מ'י' הבאים בראש המלים ומדת מיוסדות נראות ברוב מלים ואין אחיותן עיקר כי בא נצטרף המלים ההם עם אשר כניליסין או נגלו שוליהן כי אינן יסודות ולא באו לא לשרת ולא לפעול זולתי ליפות התיבה לצחצח הלשון. שער חמישי. מדת האותיות המצחצחות המלין בסופן ומסיבת אותנה לעמוד בסופן. שער ששי. מדתי מלים נכפלים בר כבר ויחצו לשתיים במכתב, ויש נחצים לשתיים מבלעדי ראשיתן.

שער שביעי. מדת מלה סרוחת אות בראשה ולא למלאכה וסרוחה בקרבה או בסופה ולא למלאכה.

שער שמיני. מדת מלים נכתבים אהדים שווים במכתב ושונים בטעם ופשוט ולא על ידי כריתה ולא על ידי סמיכה.

שער תשיעי. מדת מלים שווים במכתב ושונים בניקוד ושונים בפשוט ולא לכריתה ולא לסמיכה.

שער עשירי. מדת תיבות נחלקות לשני ענינים אחד לבנות ולנטוע ולקרב, והאחד להשחית ולאבד ולרחק.

שער אחד עשר. מדת מלים שוים בכל דבר מראה ושונין בפשוט לא לכריתה ולא לסמיכה זולתי על ידי הענינים, גם יש דברי הענינין מודיעין פשוט המלה השונה בסתרונה לשני אופנים לשלשה ולארבעה עד חמשה עשר פנים.

שער שנים עשר. מדת המלה אשר על ידי עמדת כריתותיה שונה מרעותיה הסמוכה על ריעותיה ותשונה בטעם בלבד.

שער שלשה עשר. מדת המלות הנכרות והסמוכות השונות בטעם ובניקוד.

שער ארבעה עשר. מדת המלות הנכרות והסמוכות השונות במכתב.

שער חמשה עשר. מדת המלות הנכרות וסמוכות בתוספת אות.

שער ששה עשר. מדת המלות הנכרות ונסמכות בנירעון אות.

שער שבעה עשר. על המלה הנראית חלוקה ולא חלוקה כי אם ישירה על המחוקה.

שער שמונה עשר. על הפסוקין הנראין קצרי תיבה ואין חסרין ויסוד נכון.

(¹) אולי צ"ל גד"ח.

שער תשע עשר. מדת המליץ נראין קצרי אות ולא קוצרים קוצר.
שער העשרים. מדת הפסוקים הנראים כפולים בעניינם והציים יורה על רובן.
שער האחד ועשרים. מדת התמיהה המיוחד בפסוק על ידי ה"א ואחריו אם. או
היא לבד פתוחה או חמופה.

שער השנים ועשרים. מדות עשרה המודעות הכתובות למעלה.
שער השלשה ועשרים. על המלות חסרי אות ובאה הנקודה ותעמוד תחתיה.
שער ארבע ועשרים. מדת המלים תולדות אות עליהן בקרבנה מלמעלה ונקראת.
או בסופה תלויה ולא נקראת.
שער חמשה ועשרים. מדת התיבות החסירות אות בסופה וצריכה למלה והחסרה
בראשה וצריכה למלה.

שער ששה ועשרים. על תיבות הנקודות המש עשרה אשר במקרא.
שער שבעה ועשרים. מדת הענין המוקדם והמאוחר.
שער שמונה ועשרים. על העניין המתפך מלשון ללשון מזכר לנקבה, מרב למעט
מכבר לאשר להיות.

עד פה מדת המקרא על פי המכתב מלבד תולדותיהן ותולדות תולדותיהן
למרבית פניהם, וחכמי היסוד הוסיפו עליהם שערי בינה ומדות השכל ציוני צדק
לצחצח לשונות המקרא ולהניחם על מכונתן. שער אחר מדת א'ח'ה'ע' הוא.
שער תשעה ועשרים. למנין שערי החכמה.
שער השלשים על מדת ב'ג'ד' כ'פ'ר'ת' בהיותן סמוכות ל'ה'ו'א' לראשיתן במה
תודגשינה ובמה תרפינה.

שער אחד ושלשים. מדת כל האותיות מלבד ה'ע' בהיותן בקרב המלות היך
לרבות אות ולמעט אות כמו ולנו, ונתנו, נתנוך. היך תדגשינה והיך תרפינה.
שער שנים ושלשים. מדת פתח גדול ופתח קטון צירי וסגול פתח גדול קטין
מלואפוס ופתח גדול חטף ופתח קטן מה פעלם ומה מלאכתם ככל האותיות.
שער שלשה ושלשים עלת שכונת הטעמים ואתנחתא וזקף קטן ופסק וסגול וכל
הטעמים איך יפרידו, ענין הפסוק מלבד המשרתים אשר הם ישרתו לפלגותיהן.
שער ארבע ושלשים. על יתר הספרים שלושה תהלים איוב ומשלי טעמימו
משרתימו איך ישתנה טבעם.
שער חמשה ושלשים. מדת המלות שרוחות ה' בהותמיהן ונראית לשון נקבה
והטעם אשר בתיבה מודיע אם ה' צריכה ולשון נקבה או היא לציחצוח ולשון זכר,
כמו בערה.

שער ששה ושלשים. על אותיות גדולות וקטנות גלולות ובעלת תניות.
שער שבעה ושלשים. על המדה הכונה והמסר נוספה ושקדה וכן לכל המדות
ועוד יש במקרא שערי סייג ומשמרת שלש עשרה מדות אשר בשעריהן יוצא ובא כל
דורכי נתיב אמת לדעת התורה והמצוות החוקים והמשפטים ובלעדיהם כל יבינם כל
חכם ולא ישכילם כל דורש כי בהתרחקו מהם יטעה וישנה ולא ישיג הנכונה.
ואלה הן: האחד אשר הוא

שער שמונה ושלשים. לשערי החכמה היא מדת קל וחומר.

שער תשעה ושלשים. מדת גזירה שוה.

שער הארבעים. מדת בנין אב מכתוב אחד ומדת בנין אב משני כתובים.

שער אחד וארבעים. מדת כלל ופרט.

שער שנים וארבעים. מדת פרט וכלל.

שער השלשה וארבעים. מדת כלל ופרט וכלל שאין אתה דן אלא כעין הפרט. שער הארבעה וארבעים. מדת כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. שער חמשה וארבעים. מדת הדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא.

שער ששה וארבעים. מדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל להיטען מען אחר בענינו יצא להקל ולא להחמיר.

שער שבעה וארבעים. מדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל להטען מען אחר שלא בענינו יצא להקל ולהחמיר.

שער שמונה וארבעים. מדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לרזן בו דבר חדש, ואי אתה יכול להחזירו לכללו בפירושו עד שיחזירונו [הכתוב] לכללו בפירושו.

שער תשעה וארבעים. מדת הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו.

שער החמשים. מדת שני כתובין המכתישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם.

עד פה גבולות שערי החכמה ומדת המקרא מלבד תולדותיהן והסכתן לעברים בהצטרך להם אנשי לבב אשר יסובו את המלים לעברים לכל חפצם על פי דקדוק הנקודות ותוספות המשרתים, והמבין יבין לאשורו ויפלא דרכו ויהי פחד אלהים לנגד עיניו ואז יבין וישכיל.

ובמסוף סיים המחבר עד פה גבולות המקרא ותוצאותיה לשעריה למעלותיה לטוריה ולדקדוקיה ולמחקרותיה ולכל מתכונת צדקה, ותשלם כל מלאכת יסודותיה ובנייניה ומוצאיה ומובאיה ומהלכותיה למלים ולנקודות ולטעמים ולמדות כולנה מיובאים כל תהלוכותיה בחמשים שערים אשר פתחתי למו לכבוד אלהי ישראל אל עליון קונה שמים וארץ ואני קטן כל הקטנים מנחם ביד שלמה ושיעיים לא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבי וזלתי לכבוד בוראי כי ראיתי בני עמי הולכים ודלים מפני עול הגוים אינם יכולין לעסוק במקרא תמיד, לכן עשיתי את הדבר הזה כמתכוון להורות את בניו לעבודת אדוניהם אולי ידעוין איך ישרתוהו אולי ימצא חן בעיניו, ככה כוונתי להשכיל את בני הקטנים ירדיה ושאלתיאל ויצחק החוש המשולש ברובי ה' איך ישימו שכל ויבינו במקרא. ועסקתי במלאכת הלז חמשה חרשים שלמים ושלמה ועלחה בידי שלמה ומסוימת בשני בשבת בשלשה ועשרים יום לחדש שבת בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושלוש לבריאה בתחלת מחזור רנ"ש האלהים יוכני לראות פניו בישועתו חוק ונתחוק אמן: והעתקתי לי גם דוגמאות אחרות מנף הספר אבל קצר פה המצע מלהעתיקם. והרבה דברים מספרו זה הנוגעים אל המחבר הבאתי לעיל במבוא במקומותם למושבותם. החכם ר' יהודה ליב דוקעס הוציא לאור דוגמאות מהספר אבן בוחן במחברתו קובץ על יד (עסלינגען תר"ו).

והחכם ר' רפאל קירכהיים כתב בקורתו על המחברת והוסיף איזה דברים מרנפשיי בלשון אשכנזי בעלי המורה (ליטעראטור בלאטש דעס אריענטס) משנת 1846 נומער 28. וזה תוכן מהמאמר שלו. מהמחבר ר' מנחם ברי שלמה לא נודע עד עתה כי אם ספרו שכל טוב הנמצא באוצר הספרים להר"ד אשפענהיים. (מן ואפריון נמשייה להר"ל דוקעס

(ג) שם ציין ראה דברי שו"ר בתולדות רבינו הננאל צד 28. ובהערה שם העיר ר' רפאל קירכהיים בתולדות ר"ח שם הערה כ"ט נראה כי טעות הדפוס עלה במצורתו הרב שו"ר יאמר "וכן הר"ח בעצמו ע' לקומים פ' שופטים" ולא תוכל להיות כוונתו על בעל המחבר שכל טוב בשם אופן כי בעל המחבר "שכל טוב" הי כמו מאה שנים אחרי כן גם לא נמצא במקום אשר יציין שם שו"ר (לקומים פ' שופטים) אף מלה אחת מן המחבר הנ"ל אולם אין כאן טעות הדפוס

כי היה את נפשו להוציא לאור עולם דוגמאות יקרות מהכ"י אבן בוחן אשר לא נקל חין ערכו בעיני ביאורי מקראות ופתרון. המחבר חי בחצי הראשונה למאה השתים עשר למספר העמים והמחבר כתב את ספרו בשנת ד"א תתקי"ג (1143) כמעט ברור הוא כי ארץ צרפת היתה מולדותיו כי אך בשפת צרפת לבד מתרגם לפעמים את המלות (והביא שם בהערה כי הביא "עדר" לועזים אותה ונא. מקצוע סקלפילו).

מעמד ומצב ידיעותיו בחקרי הלשון לא התנשא למעלה ממעמד ומצב ידיעת המדקדקים מנחם בן סרוק ודונש אשר היו מוריו ומדריכיו. וכשיטת המדקדקים האלה שקדמוהו יבנה כל שרשיו אך מבי' אותיות ולפעמים גם מאות אחת. ע"כ בניני הפעלים אינם עוד אצלו בתכלית השלימות, ומבניני העבר שלא נשלם וההוה אשר כבר העריכם חיוג לפניו, לא היה לו עוד שום ידיעה. גם הוא כדונש יחשוב את האותיות ד' וגם ט' לאותיות השמוש. גם ישתמש בשמות הכינויים למשפטי הלשון כמנחם ודונש. ככה יקרא לגזרת המלות ובנינו: מלאכה, לשורש המלה: יסוד, לאותיות הנוספות בראשי המלות או בסופן להכשיר או לצחצה, ולהוראות מיוחדות בבניני הפעלים כונה וסותר מבלי להעיר כי הסגולה הזאת מיוחדת אך לבנין הכבד ויחליף עי"ז לפעמים פועל עומד ביוצא, וכן להפך.

כרכינו סעדיה גאון ישתמש באוצר לשון התלמוד והתרגומים לבאר על ידם מלות בודדות במקרא. ובמקום אשר לפי מצב תלמוד דקדוק הלשון בימיו לא ידע לכנות שורש מלה אחת על מכונה, יבקש לו עוד וסעד לבאר דבריו עפ"י סגנון לשון בנמרא ועיר בצדו כי שורש השם הלזה לא נוכל לבנות מן הפעל אשר לזה השורש, והוא כפרט היוצא מהכלל, על כן יאמר כי הנו"ן מן נפל אשת היא שרשית, אף כי במלת המפלת נחסרו הנו"ן ונפלה. וכלל הוא בידו כי לא נוכל לבנות שם דבר מן הפעלים הרומים להם בשרשם, אך להפך נוכל לבנות הפעל מן השם דבר.

המחבר יכנה את המדקדקים שקדמוהו בשם קדמוני עתים או אנשי לבב, אך לא יקראם בשם העצמי, ממחברת דונש יקח לפעמים מאמרים שלמים ומביאם בספרו מבלי להזכיר מקורם, עיין שורש כמה לשד לעע לבן שר וחרגל כי הם מדברי דונש, את הפייטנים יכנה בשרש צר בשם מחורי השירות מפי"ים התלולים. מלבד ספרו שכל טוב הנוכר יכנה עוד (עיין שורש הבל ושורש נפש) את ספרו בשם ספר משכיל (כאשר דרשתי בסי' שכל טוב ובסי' משכיל).

בביאוריו למקרא יביא לפעמים אנדות התלמוד הרחוקים מאד מענין המדובר בו, ויצאו ביאוריו לפעמים מתחת ידו כסגנון באורי המדרשים אשר פוצו לרוב בין בני עמנו זמן מה אחרי חיי המחבר הנ"ל ולא מעט הויקו להבנת הכתובים על פי הפשט הפשוט. ככה מתוך הרגש פנימי העלה לפעמים במצורתו גם ביאורי כתובים כתקין והביא לנו את הפשט הנכון והאמתי, ואשר הביאו חכמים אחרים כוונתו כפירושים חדשים כבר נגלו לו תעלומותיהם כי הביאם המחבר בספרו אבן בוחן על נכונה ורוחו הוא קבץ החכם הרי רפאל קירכהיים הביא עוד ראיות לדבריו מדברי המחבר אשר ראה בקובץ על יד גם מסר לו החכם הרי"ל דוקעס עוד דוגמאות מהספר. אבל שלא להאריך יותר מראי לא הבאתים פה.

והנ"ל לא הבין כונת חרב שו"ד ד"ל שם הביא כי בעל שכל טוב מוכיר פירושי רבינו חננאל ואח"כ הביא כי במדרכי פ"ו דסנהדרין מביא סי' שכל טוב בדיני עדות נראה כי גם מהוראות ודבר שם ואח"כ הביא הדברים שהביא הרי רפאל קירכהיים "וכן הרי"ח בעצמו ע' לקושים פי' שופטים" כונתו כי גם הרי"ח הביא בפירושו דברים בענין ספקי דינים כמו שתראה בלקושים שופטים (צד 64) שהביא בדיני פדיון הבן.

גם החוקר מהר"ם ששיינשניידער כתב דברים אחדים אודות הספר אבן בוחן בהמוכר משנת 1877 נומר 98 בלשון אשכנז ואתן פה העתקה מדבריו: ספרו של המחבר ר' מנחם ברי שלמה בחכמת ידיעת הלשון הנקרא בשם אבן בוחן ואשר אחר עבודתו אשר עבד בו המחבר משך חמשה חדשים נגמר ונשלם ממנו ביום ב' כ"ג טבת ד' אלפים תתקי"ג (11 יאנואר 1143) הנה הוא בתוך הכ"י היחיד הנמצא והידוע בעולם במינכען באוצר הספרים קובץ 55 לדאבון נפשינו לא כולו בשלימותו. מספר ערכים ושרשים רבים עד ערך מ' הוציא דוקעס לאור במחברת מיוחדת (קובץ על יד) אשר באשמת המדפיס שולח רווח בה ונשמט ונפל ממנה רב. וערכים אחרים אחרים נתן לנו קירכהיים בדבריו בקורתו למחברתו של דוקעס הנ"ל בליטעראטור בלאטש שנת השביעית צד 436 ע"פ העתקות אשר נתן בידו דוקעס ושם ינסה א"ע לדבר מתכונת הספר בכלל. משאר חלקי הספר שאינם שייכים לענין חקר השרשים, וכן מאיכותו של הספר ישן נושן הלזה ומתכונתו המיוחדת לו. לא נודע עד עתה מאומה ולא הביא לנו שום אדם עוד ידיעה ברורה מהם. אעפ"י לפי דעתנו היה המחבר הראשון אשר נסה את כחו בזה לסלול דרך לתלמוד דקדוק השפה, ודוגמא מעין ספר תורת הלשון הראשון בשפת עבר מונח פה לנגד עינינו.

הנה הוא מתחיל בהקדמה מליצית, כאשר כן מנמת המחבר בכלל לבור לו דרך צחות וחקן שפתים בכל דבריו (הנה זה תורה לנו המלה המובאה לרוב בזמן מיוחד ולנטייה מיוחדת בין מחברים שווים, וגם אצל המחבר שלנו הרבה פעמים הובאה זאת המלה צחצה או צחצוח). למען כסות על כל מקשה ועקוב בלשון חכמים וספרות העברית אשר לא הרחיבה עוד נבולה ולא היתה עוד מתוקנת כראוי מחוסר מעתיקים רבים וסופרים מועילים כמו בזמננו ואשר על כן נעדרת היא מן קלות ההכנה ומציאות הכוונה הנכונה יסכול תחת משא אמרים והכבדת מלים ללא צורך ויוכירונו לפעמים בלשון הפייטנים, לדוגמא ולראייה על כל האמור יסייע לנו פה בזה ראשית דבריו בהקדמתו. (הבאתי לעיל בראש הפרק את לשון הקדמתו המתחלת אבן בוחן לבנת ספיר כו').

אחרי אשר בעונה יתרה ומחזקה ידבר המחבר מכות נפשו הרפות והמצערות יבא לדבר מבריאת העולם על ידי כ"ב אותיות של הא"ב על פי שמת ספר יצירה במקום אשר יחלק את האותיות על פי מוצא קולן בחמשת כלי המבטא למחלקותיהן כאמור. בומ"ף בין השפתים ובראש הלשון נכרתות. גיכ"ק על שליש הלשון, דמלנ"ת על חצי הלשון משמשת גם בקול אמנם קרובות הן ללשון מביה ומחוק, ד"ס בין שינים ובלשון שוכבת, צר"ש בין השינים. ותיכ"פ בלי הפסק בנתיים יאמר המחבר אחר זה: וחמשים שערי צדק אשר להם אבא במ אודה מעלה שמותם אחרי אפרוש מוסדם ומעלתימו מורימו ומשקופימו מנעלימו ובריהמו צירמו ונשמימימו וכו'.

הספר מתחלק איכ לחמשים שערים (אשר הבאתים למעלה בתחלת הפרק הזה) המכילים בקרבם את כל נבול שרמת השפה העברית וחקר ידיעת לשון המקרא. העשרים ושמונה שערים הראשונים יכנה המחבר בסוף הקדמתו "מדת המקרא" על פי המכתב אשר חכמי היסוד מוסיפים עוד למו את "שערי בינה" ומדת השכל אשר המה אצל המחבר מן שער תשעה ועשרים עד שלושים ושבעה, ולא לה יבואו עוד שם "שערי סייג ומשמרת", הלא המה שלש עשרה מדות של ר' ישמעאל שהתורה עם חוקיה ומשפטיה ודיניה נדרשת בהן, אבל לא לצורך דברי ההלכות בלבד ארניהן הטבעו.

השער הראשון ידבר איפוא מן השרשים (מדת היסודות), ואך הפרק הזה יכלול בקרבו את הכל אשר אנחנו בשם ספר המלים נכננו, וכך איפוא יתפרד למחלקותיו הפרטיים: כל אות ואות מן הא"ב (המחבר יכננו יסוד א' יסוד ב' וכו') יתפרד, הכל לפי

אותיות השורש המוכנות להתדבק בו, למדרגות נפרדות (מעלות) אך לא יסופו להיות ככל מקום יותר מן חמש, יען שרשים בעלי שש אותיות מעט מזעיר הם, כן למשל יש לאות א' אך ארבע מדרגות או מעלות, יען אות א' לברה בלי חיבור עם אות אחרת איננה מלת השורש בפני עצמה, אבל אות ב' היא מלת השרש בפני עצמה ועל כן אות ב' יתפרד לחמשה מדרגות או מעלות, כל מדרגה או מעלה תתפרד ותחלק לכך וכך שדרות או מדרגים כמה וכמה שרשים בה נמצא. כן למשל אות א', מעלה ראשונה (בעלי ב' אותיות) תחלק לשבעה עשר מדרגות ואילו הן: אב, אד, או, אז, אה, אמ, אי, אך, אל, אם, אן, אע, (בשפת כשרי) אף, אר, אש, וגם את. כל שורש ושורש בפני עצמו יתפרד עוד להוראותיו השונות (אופן) ונעשה לו על פי זה מדור בפני עצמו כדברי המחבר. מלת השורש האחרונה הבאה בשער הזה היא מלת תרשיש, אבל יבוא עוד בסוף קצת הערות על השרשים בעלי אות אחת בהתחברן עם אותיות השמוש איתן, ומאמר על דבר השרשים בעלי ב' אותיות, גם מורה באצבע על הרכבת השרשים באותיותיהן למיניהן בכלל, אך כמעט נגע בקצה עמו ולא העמיק הרחיב לדבר מזה כיאות.

שער השני ידבר מן י"ג אותיות השמושיות, ושם ידבר עמנו המחבר כאיש בקי ומנוסה אשר אין לבדוק ולהרהר אחריו, ובפרופרט ידבר מן שבעה תנועות הגדולות (אבות המבטא).

בשער השלישי ידבר המחבר מהשתנות המלות ע"י חילופי אותיות, והשער הזה יתפרד לשלש עשרה מעלות. (א) ה' במקום א' בראש המלה. (ב) א' במקום ה' בסוף (בחתימת המלה). (ג) ה' במקום א' בסוף המלה. (ד) ה' במקום אשר. (ה) ו' במקום י' הנדמה לאות השורש אבל אך בא להקל על ההברה, ולתפארת הקריאה. (ו) במקום י' שרשית. (ז) י' במקום ו' שרשית. (ח) ל' במקום מלת כמו. (ט) ל' במקום על. (י) ל' במקום מלת אל, (יא) ל' במקום מלת את. (יב) את במקום מן. (יג) ה' במקום ל' השער הרביעי ידבר מאותיות הנוספות א"ת ה"ימ"ן בששה מעלות על פי מספר השש אותיות הנ"ל ועפ"י אשר ישחמש בהן העברי לתפארת הקריאה בלי שום כוונה ונטייה מיוחדת.

השער החמישי יאמר המחבר: "זה השער תבואינה בה כל אותיות הקדש מהן לצחצח מלין השניים בהתכפלן בשוליהן ומהן להסב את המלין לעברים בכאן בחותמיהן". השער הזה ידבר מכל שרשי הנפולים וידבר מכל אופני נורותיהם ובניניהם השונים, כאן נראה חסרון גדול בגוף הכ"י כאשר יעיר ע"ז בצדק המעתיק (בכ"י דף 304 ע"ב) ונראה בעליל כי הדברים הבאים אחרי זה שייכים לסוף השער התשיעי כאשר נראה מתוכן העניין, ויבא ב"דף 304 על נכון השער החמישים, החסרון והאברה מן השערים הנשארים (מן התשיעי עד החמשים) שהלכו למיזון הוא נזק גדול עד למאד וחבל על ראב"ן.

המחבר יזכיר גם ספר אחד אשר הי' בדעתו לכתוב ולבאר כמה שרשים ומאמרים המובאים בתלמוד, וכה דבריו (דף 303 ע"ב) ועקב אשר דרשום בתלמוד לכן לא הוצרכתי לאוספם מה בספרי זה, ולולי מרבית המלאכה אשר היתה מינעתי הייתי אוצל מהם רבים ומראה להם פנים כאשר הראוני מן השמים, אך חדלתי ואמרתי אולי יוכני בוראי לדרוש את כולנה איש במקומו. עד מה גבולות שלש עשרה המדות ותולדותיהן הן המדות היוצאות מהן הדומות להן, ועוד שמונה מדות נותרות אשר נהוגות במלות מדות (כן הוא בגוף הכ"י) ריבוי, ומדות מיעוט, ומדות ריבוי אחר ריבוי, ומדות מיעוט אחר מיעוט, ודבר המיוחד במקומו, ומדת דבר גדול הנתלה בקטן, ונימטריא ונומטריקון שמונה מדות וכללי הביאור אלה, ובארם המחבר בתכלית הקיצור. הספר אכן בוחן נכון הוא על פי קדמונות המיוחדת לו הן במהות הספר, הן באיכות לשונו, והן בדבר מלות

ההניחן החדשות אשר ישמש בהן המחבר, להמשיך עליו עיני כל דורשי דקדוק הלשון וחקרי קדמוניות ישראל, כי ישימו עיניהם עליו.

לאחרונה הנני עוד להעיר כי מלבד ספרו שכל טוב על התורה כתב עוד מנחם כפי הנראה וחבר פירוש על חמש מגילות. מאמרים מקוטעים מהפירוש הזה אאמין כי מצאתי לפי דעתי בעלים אחרים, אשר אדבר מזה עוד בפרוטרוש ברשימת ספרי כי מבערלין. בקובץ סימן 707 שם יתן מראה מקום לעיין כפי שכל טוב ויזכר שם שם ר' טוביה (בן אליעזר) (סד).

ואחרון חביב הוא הר' בנימין זאב ד"ר באכער כתב כפי עמדת צבי (יובעלשריפט) להחוקר המצוין ד"ר גרעטין (צד 94—110) מאמר גדול בלי"א על אודות ספר אבן בוחן ודבריו ראויים למי שאמרם. ואביא פה קצת מדבריו: ר' מנחם בר' שלמה בספרו אבן בוחן אינו מזכיר את שם מנחם בן סרוק אפילו פעם אחת, וכן אינו מזכיר בשם כי אם אונקלוס ויונתן בן עוזיאל בעלי התרגום. ועוד ר' אלעזר קליר בעל הפיוטים, אך בוכרו דברי 'קדמוני עתים' על הרוב הוא רומז בזה על מנחם בן סרוק כי ל"ה פעמים מצאחי בספר אבן בוחן זכר קדמוני עתים וכמעט כל הדברים הנאמרים בשמם נמצאו בספר מחברת של בן סרוק, ולפי דעתי כוונת ר' מנחם בר' שלמה בזה לומר כי הדברים הנמצאים בס' מחברת מנחם אינם דברי יחיד אלא כדברי קדמונים הם נחשבים, ואינם כדברי חדשים מקרוב באו לחלוק על דברי מנחם בן סרוק, וגם במקומות אשר מזכיר בהם ר' מנחם בר' שלמה 'רבותיו מוריו' על הרוב על דברי מנחם בן סרוק הוא רומז כי הוא חושב את עצמו כתלמידו, ואולם יש דברים רבים בספר אבן בוחן שאינם נמצאים במחברת בן סרוק, ור' מנחם בר' שלמה מזכירם בשם רבותיו ומוריו. במקומות האלה הוא רומז על מוריו ורבותיו וודאי אשר לקח מפייהם תורה וגם דברים אחרים מכלתי מה שנמצאים במחברת, אחד מרבותיו היה אביו אשר הוא הזכירו בערך כפר ב' ואלה דבריו: ולא שמעתי לאיזה דרך נוטה מלת כפרת עון אם לכיסוי אם להרחקה, ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי כי יכולת להדבריה על אופן כיסוי ואולי הוא רומז על אביו גם בערך הבר באמרו, כפי קבלת הורי ומורי קדמוני עתים ועוד ערך גבן א' שמעתי מפי הוריי ומוריי. מנוף הדברים האלה ניכר כי ר' מנחם בר' שלמה קיבל תורתו בהכמת הלשון מפי אביו וגם דברים הנמצאים במחברת בן סרוק מפי אביו שמעם. ועיין עוד מה שכתב באריכות על אודות הס' אבן בוחן. ידרשם הקורא משם וימצא מבוקשו.

יב) אם היה מריץ שאלות או תשובות לגדולי ישראל.

בא בחליפות מכתבים עם הר' שלמה בר' אברהם בר' יחיאל ז"ל (הר' אברהם היה אחיו של הר' נתן בעל הערוך עיין או"ז הלכות ר"ה סי' ער"ה ובה' מילה סי' ק"ד) והר' שלמה ב"ר אברהם נזכר בשבלי הלקט השלם סי' קכ"ח, ובהקדמה לשבלי הלקט הערה קס"ז הבאתי כי בשבלי הלקט ח"ב כתב יד (אשר היה לפני) סי' נ"ז (סה) הביא תשובת הר' שלמה בר' אברהם בר' יחיאל זצ"ל מן רומא שהשיב לר' מנחם בר' שלמה בר' יצחק ישועים [צ"ל ישועים והוא ר"ת יבוא שלום ינוח על משכבו] ומתחיל ישא ברכה מאת השם המברך את עמו בשלום וצדקה מאת מצדיק ומושיע ומנו. בית רבינו יחיאל ישועים קבל שלומים רבים להשפע אהה ר' מנחם בר' שלמה מעין הנובע.

70) עיי לעיל בפרק ט' מה שהעירותי על זה.

80) נזכר גם מצונץ בקפ"ל עמוד ע"ב וכן שד"ל בבית האוצר דף נ"ש ע"א ובהוצאה

שיניה דף ק"ט ע"א.

מדרש

שכל טוב

על ספר בראשית ושמות

עם הערות ותקונים ומראה מקומות

ממני

שלמה באבער

מלכוב.

ספר בראשית.

לך לך.

[טו] יב) ויהי (א) השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם. כבר (ב) פרשתיהו, אבל יש לנו להוסיף, כי (ג) ד' תרדמות הן, תרדמה לשון שינה, (ד) כאותה של אדם הראשון, ותרדמת נבואה (ה) כשל אברהם, (ו) ותרדמה לשון רואה ואינו רואה, (ז) ותרדמת שמות, שנא' כי נסך (ח) (ה' עליכם) [עליכם ה'] רוח תרדמה ויעצם את עיניכם (ישעי' כט י'): והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו. וראי הדברים כפשוטן, אלא צריכין אנו לידע עיקר ענינם, כי אחר שהראהו הקב"ה סדר הקרבנות, הראה לו ארבע מלכות, (ט) כי כשהפיל עליו אימה רמו לו על בבל ביד נבוכדנצר, דכתיב ביה וצלם אנפיהו אישתני (דניאל ג יט), מאימה: חשיכה. רמו לו על מלכות מדי, שחשכה עיני ישראל בצום ותענית בכבי ומספר: גדולה, רמו לו על מלכות יון, שהי' קשה ממדי, (י) שהעמידה ס' דוכסין, ס' איפרכוך, כעקרב שמשרצת ס' בהשרצה אחת: נופלת עליו. רמו לו שנופלת על בנין מלכות אדום, כנפל הארי על הכבש, ודוגמא לדבר, ותפול שבא ותקחם (איוב א טו), והיא הפילה אלפים ורבבות מישראל, ועליו נאמר מקול (נפלה)

הערות והקונים

(ב) ויהי השמש לבוא. חסר ההתחלה כי נאבדו העלים מהתחלת הספר עד כאן וחבל על דאברין ולא משתכחין: (ג) כבר פרשתיהו. כוון בלי ספק על מה שכתב על הפסוק ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם (בראשית ב כא): (ג) כי ד' תרדמות הן. ב"ר פי"ז אות ה' ופמ"ד אות י"א, רב אמר שלשה תרדמות הן, ורבנן הוסיפו תרדמה הרביעית, ומובא בילקוט רמז כ"ג, ורמז ע"ז, ובשמואל רמז קל"ט: (ד) כאותה של אדם הראשון, דכתיב ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וישן (בראשית ב כא): (ס) כשל אברהם. דכתיב ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם (שם טו יב): (ו) ותרדמה לשון רואה ואינו רואה. בב"ר שם איתא ותרדמת מרמיטה, שנאמר ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם (ש"א כו יב), והמחבר השמיט המלה הזרה והציג "לשון רואה ואינו רואה". ותוראת מלת מרמיטא כתב בעל עיר דוד בערך מרמיטה ואחריו הרמ"ל מבלי להזכיר שמו שהוא מין עכבר mariota נרדם כל ימי החורף, והוא אין רואה ואין יודע ואין מקיץ וזה שינה חזקה כשינת מות, ועיין בהדושי הרש"ש בב"ר שם מה שהביא בשם ספר שער השמים, אבל פי' זה לא ישר בעיני הרב בעל ערוך השלם וכתב שהיא המלה היונית *μορμωτός* ענין בהלה והושאל לתרדמה ושינה עמוקה כעין מות, ובילקוט שמואל רמז קל"ט גורם תרדמת דורמיטא והיא מלה רומית *dormitio* ופי' שנה עמוקה: (ז) ותרדמת שמות. הוא דברי רבנן במדרש ב"ר שם: (ח) ה' עליכם. וכן מובא בב"ר ובילקוט. ותקנתו עליכם ה' כמו שהוא במקרא: (ט) כי כשהפיל עליו אימה רמו לו על בבל כו'. בב"ר פמ"ד אות י"א. פסיקתא דר"כ פסקא החודש (דף מ"ב ע"ב) ופסיקתא רבתי פמ"ז שמי"ר פני"א אות ז' וי"ר פי"ג אות ה' שו"ט סוף מזמור ג"ב מבילתא יתרו ריש פ"ט, פדר"א פכ"ה, ותרגום ירושלמי ויב"ע לקח טוב מ"ו ג"ב, וע"ש ותמצא שינויים, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ב, ועיין מדרש אגדה מ"ז י"א: (י) שהעמידה ס' דוכסין.

בראשית טו לך

[נפלים] רעשה הארץ (ימיה מט כא). (יא) ויש שמחלפין: והיה אברהם עומד ומשתומם על המהוה ואינו יודע מה הוא, מיד

(יג) ויאמר לאברהם. לאחר שהראהו מלכים, התחיל לרומזא בשיעבוד של מצרים שהוא גואלם, וכשם שהוא גואלם ממצרים, הוא גואלם מדי מלכויות, (יב) לכך כפל לו בדיעות, ואמר לו וגם את, שהן לשונות של ריבוי, (יג) ידוע שאני מסורן וממשכנן, תדע שאני מכנסן וגואלם: כי גר יהיה זרעך. משתראה לך זרע חשוב תתחיל הגירות, בארץ לא להם, הויץ מארץ כנען, כשנולד יצחק היה אברהם בגר, כדכתיב ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראשית כא לד). והחשבון נכאר לפנינו במקומן: ועבדום וענו אותם. ועבדום גויי הארץ, וענו אותם כימים אשר יענה אותם אם מעט אם הרבה, אבל הגירות והעינוי יהיה ארבע מאות שנה, עד שתתמלא סאתן של יושבי הארץ, שאין דיני לקפחם:

(יד) וגם את הגוי אשר יעבדו, זרעך אותם: דן אנכי. (יד) ר"א אומר בשם ר"י בן זוטרא בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה את אברהם לגאול את בניו, וכשעשו תשובה גואלם (טו) בע"ב אותיות בשמו, וכן (טז) מן הגסה אלהים עד ובמוראים גדולים ע"ב אותיות, (יז) ואם יאמר לך אדם ע"ה הן, אמור לו הוצא גוי שני שאינו מן המנין: ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. (יח) ואחר כן לא נאמר, אלא ואחרי כן, הוסיף י"י, רמז לו על יי מכות שהביא על אותו גוי:

(טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. ואמר אברהם אף אני עמהם בשעבוד, אמר לו הקב"ה ואתה תבא אל אבותיך בשלום, (יט) בשרו שתרח אביו כגן ערן ומצא נשמתו נוחה, (כ) כי נפטר תרה קודם אברהם מ"ה שנים: בשלום. אע"פ שהגירות מתחלת בימך, אין אחת משתעבד אלא שלום יהיה לך מכל עבריך מסביב: תקבר בשיבה טובה. שהיא שוה וראויה לך:

(טז) ודוד רביעי ישובו הנה. זה אחד מן הרברים שא"א לידע עיקרן, בלעדי מה שמומך מלפניו או מלאחריה, כי יש לומר הנה לשון רבות, כגון הן הנה היו לבני ישראל (במדבר לא טז), ויש לומר הנה לשון כאן, כגון זה ישובו הנה, אמר לו משיעבודן

הערות וחקונים

עיין ב"ר שם: (ב) ויש שמחלפין, מפורש בב"ר שם, ועיין בפרד"א שם: (ג) לכך כפל לו בדיעות ר"ל שאמר ידוע תדע, ועיין בלקח טוב לך ט"ו י"ג: (ד) ידוע שאני מסורן, עיין ב"ר שם ובלקח טוב: (ד) ר"א בשם ריב"ז, ב"ר שם אות י"ט, וילקוט רמז ע"ה, ואדר"ב פ"ג, ועיין דב"ר פ"א ובהדושי הרד"ל אות ל"ה, ובלקח טוב ובהערה נ"ג: (טו) בע"ב אותיות בשמו, הוא שם ע"ב, ועיין ב"ר שם, ופסיקתא דר"ב פסקא התודש (ב"ב ע"ב) שמו של הקב"ה הוא ע"ב אותיות, ועיין רש"י סוכה מ"ה ע"א ד"ה אני והוא: (טז) מן הגסה אלהים, צ"ל מלבוא לקחת גוי, ור"ל מן תיבת לבוא עד סוף תיבת גדולים, אבל הגסה אלהים אינם בחשבון, ועיין ב"ר שם, ופסיקתא שם ובהערה קע"ה, ובזו"ר פכ"ג אות ב' וחזית פסוק כשושנה ותנחומא הנרמס מכבר וירא אות ד', ובלקח טוב ט"ו י"ד וע"ש בהערות שלי: (ז) ואם יאמר לך אדם ע"ה הן, עיין בפסיקתא שם הערה קע"ה: (ח) ואחר כן לא נאמר, ב"ר שם אות כ' מובא זה בשם ר' אחא, וגם בילקוט רמז ע"ה ובלקח טוב חסר שם האומר ובהערות שלי למדרש לקח טוב הערה נ"ו העירוני שרש"י כוון לזה שכתב דן אנכי בעשר מכות ויש לרשום שם בדברי רש"י ועל ואחרי כן, וכיון לדברי המדרש: (ט) בשרו שתרח אביו בג"ע, לקח טוב, ועיין ב"ר פ"ל אות ד' ופ"ח אות י"ב בישרו שיש לאביו חלק לעוה"ב, ועיין תנחומא הקדום שמות אות ט"ו, ורש"י ע"ה הביא וז"ל אביו עובר ע"ז והוא מבשרו שיבוא אליו למדך שעשה תרה תשובה, ובמדרש אגדה לך ט"ו ט"ו בישרו שעשה תרה אביו תשובה: (כ) כי נפטר תרה קודם אברהם מ"ה שנים, יש לתקן מ"י שנה, כי אברהם נולד בשנת תתקמ"ח לאלף חשני, ויגיע וימת בן מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנה, בשנת ב"א קכ"ג ליצירה, ותרה מת בשנת ב"א

שהגוי הוא יעבדו ג' דורות, והרביעי ישובו הנה, לארץ כנען, (כא) כגון קהת עמרם משה היו במצרים, וכני משה גרשום ואליעזר נכנסו לארץ: כי לא שלם עון האמורי. והוא הדין לשבעת עממין, כי עדיין לא מלאה סאתם, כי עד עכשיו היו גדורים בערוה, כי ברשעתן החטיאו וההניפו את הארץ וטמאוה עד שהקיאחן, ולא חתם הקב"ה עליהם גור דין ליאבד, עד שמלאה סאתן, וכה"א במלאות ספקו יצר לו (איוב כ כב):

(יז) ויהי השמש באה, (כב) מעמו בכי"ת, ללמדך כבר נכנס בין השמשות: ועלטה היה. עלטה לשון נקבה, היה לשון זכר, אלא רבותינו (כג) אנשי עיר הקודש, פירשו

עלטה אמיטתא, והיא מראית ערפל, וערפל לשון זכר, וזה הערפל נראית לו בערב אחר בין השמשות: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגורים האלה, כלומר בין הבתרים האלה, אף על פי שהדברים כשמוען, שעבר כבוד אלהי ישראל בין הבתרים האלה בדרך כורתי ברית, אפי"ה צריכין אנו לידע מתוכה עיקר ענינה, כי אחר שהראהו כפרת קרבנות, (כד) הראה עול ד' מלכות, עוד כערב הראהו דין גיהנם, שהיא מלהמת כתנור אש וממעננת ומחשכת רשעי עולם, שכך אמרו רבותינו שפניהם דומין כשולי קדירה, ודוגמא לדבר נאום ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים (ישעיה לא ט): ולפיד אש, הראהו תורתו התמימה, שכתוב בה מימינו אש דת למו (דברים לג ב),

וכתוב בו וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים (שמות כ יח):

(יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית, (כה) והיה אברהם מתמה מהיבא לבניו להשפוט ביום סקודת הטאתם, א"ל הקב"ה ברור לך מלכות, והרי ברית נאמנת לך, ואני נואלם מנולם, ושי"ה אם לא כי צורם (דברים לב ל), זה אברהם, שנאמר הביטו אל צור הצבתם (ישעיה נא א): וה' הסנירים (דברים שם), זה גמר וזה הסכים, רוב כריתות שבמקרא שנאמר בהם כריתה, אינו אלא ע"י חלוקת דבר, כרת ה' את אברהם ברית, בין הבתרים, כשכרת ברית עם אבימלך, ע"י הצבת שבע ככשות לבד, ה' אלהים כרת עמנו ברית בחורב (דברים ה ב), ע"י דם ברית אשר חילק ושם חצין באגנות וחצין זרק על המזבח, ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה (בראשית לא מד), ע"י הגל והמצבה אשר ירה ביניהם, (כו) ובימי ירמיה כשכרתה ברית של העבדים, (כו) ע"י העגל אשר בתרו לשנים, ישמע חכם ויוסף לקח: לאמר, להכטיח גם את שרה: לזועך נתתי, (כה) שגזרתי מעשה היא, ודומה לדבר כי פדה ה' את יעקב (ירמיה לא י): את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, (כט) הוא רביעי שבנהרות, וקראו הכתוב גדול, משום שבה א"י, ולכך הוא חסר ו', שאינו גדול ממש משאר חביריו, אלא כדררשינן:

הערות ותקונים

פ"ג, וא"כ מת מ' שנה קודם מיתת אברהם: (כז) כגון קהת עמרם משה היו במצרים. עיין בלקח טוב וברש"י עה"ת: (כז) מעמו בכי"ת, עיין רש"י עה"ת שכתב מעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה מעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהוא שוקעת כו', ועיין גם ברש"י כ"ש ו' ובדברי המחבר שם: (כג) אנשי עיר הקדש, כונתו למדרש ב"ר פמיד אות כ"א, ומדרש בראשית רבה הוא אגדת ארץ ישראל, וגם רש"י (בראשית מז א) יכנהו «אגדת ארץ ישראל» ובמדרש ב"ר שם ומובא בילקוט רמז ע"ז מפורש ועלטה היה אמיטתא הות, הענן והערפל (דברים ה יט) תרגם ענגא ואמיטתא: (כד) הראה עול ד' מלכות, עיין ב"ר שם, ופסיקתא דרי"כ פסקא החודש (מ"ב ע"ב), ופסיקתא דבתי פט"ו, וש"ס מוזמר נ"ב אות ח', שמ"ר פנ"א אות ז', ומכילתא יתרו פ' וכל העם רואים, ולקח טוב: (כט) והיה אברהם מתמה עיין ב"ר שם: (כו) ובימי ירמיה כשכרתה ברית של העבדים, (ירמיה לד יג), (כו) ע"י העגל אשר בתרו לשנים, ירמיה ליד י"ח העגל אשר כרתו לשנים: (כח) שגזרתי מעשה היא, מפורש בב"ר שם, ומובא בילקוט רמז ע"ה, מאמרו של הקב"ה מעשה אתן את הארץ הזאת אין כתיב כאן אלא נתתי, וגם מה שהביא המחבר ודומה לדבר כי פדה את יעקב, מפורש בב"ר שם כי פודה אין כתיב כאן אלא כי פדה, ולזה כוון רש"י בפיו התורה אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה, וכן מובא בלקח טוב מכאן שאמרו של הקב"ה מעשה כו': (כט) הוא

בראשית טו לך

יט) את הקניזי. (ל) זה שלמאי: ואת הקניזי. ערביי: ואת הקדמוני. (לא) טוטי, (לב) דברי ר"י, וחכמים אומרים אדם ומואב וראשית בני עמלק. (לג) ר' חלבו ור' שמעיה בר אבא בשם ר' יוחנן אמרו כך עלה ברעתו של הקביה להנחיל עשרת עממין לישראל, אולם כרי לנסות במ, הניח מהם קניזי וקדמוני, ודוגמא לדבר ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות במ את ישראל (שופטים ג' א):

כ) ואת החיתי ואת הפרזי ואת הרפאים. (לד) ר' דוסתאי בשם ר' שמואל בר נחמן אומר לפי שלא הזכיר חיוי, לפיכך הביא רפאים:

כא) ואת האמורי והכנעני ואת הגרנשי ואת היבוס. (לה) א"ר יצחק כי אשתו של כנעני יורש בעולם בעשרה בנים, שרה הכשירה אפילו באחד, חזרתא רעיה בעשרה, ואימתא לא בחד, כל אלה הבטיחו, ועדיין שרה אשת אברהם לא ילדה לו:

לו) ורבותינו דרשו אחר הדברים האלה. אחר הרהורי דברים, שהיה אברהם מפחד ואומר שמא באותן אוכלסין שהרגתי היה בהן צדיק אחד או ירא שמים נמצאתי נענש עליו, א"ל הקב"ה במחזה אל תירא אברהם, שכולן היו קוצים כסוחין, וכולן ראויים למשרפות סיד: אנכי מנן לך. (לז) אני מעמיד מגינים ממך, ולא עוד אלא בשעה שבניך באין לידי עבירות אני רוצה צדיק אחד מהם שיכול לומר למדת הדין ד', ומכשלו ומכסר על דורו: שכרך הרבה מאוד. על שפיתתה עולמי מאותן הקוצים: ד"א מנן לך. (לח) [חנם] עשיתי עמך מה שעשיתי, אבל לעתיד שכרך הרבה מאוד: ה' אלהים מה תתן לי. (לט) אברהם ודוד אמרו דבר אחר, אברהם אמר מה תתן לי, רבשע אס עתיד אני להעמיד בנים

הערות ותקונים

רביעי שבנהרות וקראו הכתוב גדול, כן הביאו בעל לקח טוב, וכן הביא רש"י באן ודברים א' ז', ועיין שבועות מ"ז ע"ב עד הנהר הגדול נהר פרת שמעון בן טרפון אמר קרב לגבי דהינא ואידהן, דבי ר"י תנא עבד מלך כמלך, ועי"ש בפירש"י כלומר הוא קטן משלש נהרות שהוא מניו אצלם לבסוף. והנהר הרביעי הוא פרה, וכאן הוא קורא אותו נהר גדול, כשבול שהוא נזכר כאן על שם א"י שהיא חשובה נזכר גם הוא בחשיבות, ועיין שם בה"א למהרש"א ז"ל: (ז) זה שלמאי ב"ר פמיד אור כ"ג, ומואב בילקוט רמז ע"ח, ונשנה בירושלמי שביעות פ"י ה"א, קידושין פ"א ה"ח ובב"ר הגי' ערבית שלמויה וצ"ל שלמויה ערביתה נשוייה, וכן יש לתקן כן בילקוט, וכן בירושלמי שביעות הגי' ערביא שלמויה נבמויה צ"ל שלמויה ערביא נבמויה ונמצא לנכון בירושלמי קידושין שם שבלאי [צ"ל שלמוי] שכיה [צ"ל ערביא], נבמויה, וגם ת"א ויב"ע תרגמו על הקניזי ית שלמאי, ובגמרא בבלי ב"ב נ"ז ע"א לאפוקי קניזי וקדמוני תניא ר"מ אומר נפתחה ערבא ושלמאה, לרעתי יש לתקן שלמאה ערבא נבמויה, או צ"ל נפמויה, ובמעות נעשית נפתחה גם נהפך חסדרי: (ב) טוטי, צ"ל נפמויה או נבמויה כמו שהוא בירושלמי ומדרש, והיא גליל אחד בארץ ערב Nabatha (דאס שטייניגע אראביען) ואנשיה נקראים Nabatäer וכל נשיאי קדר (יחזקאל כז כא) תרג' וכל דררבי נבם, ומזה במדרש ב"ר פמ"ח אות ט' אחד נדמה לו בדמות סרקין (Saracenen) ואחד נדמה לו בדמות נוטי (Nabatäers) ואחד בדמות ערבי (Arabers): (ג) דברי ר"י, וגם בירושלמי בבי המקומות הגי' ר' יודה אומר, ובמדרש ב"ר שם הגי' רבי אומר ואין פסק שצ"ל ר"י אומר: (ג) ר' חלבו ור' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן, בב"ר ר' חלבו בשם ר' אבא בשם ר' יוחנן, צ"ל כמו שהוא בירושלמי שם ר' חלבו ור' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן, וגם לפנינו יש לתקן ור' שמעון בר אבא במקום ר' שמעון בר אבא, ובירושלמי בר בא הוא כמו בר אבא בחסרון האל"ף ור' שמעון בר אבא למד אצל ר' יוחנן ואמר בהרבה מקומות בשמו, עיין אודותיו במבוא הירושלמי דף קכ"ז ע"ב: (ד) ר' דוסתאי, ב"ר ולקח טוב, ובילקוט נשמש שם האומר: (ה) א"ר יצחק, ב"ר וילקוט שם: (ו) ורבותינו דרשו, ב"ר פמיד אור ד', והמחבר הביא את דרשתם בקיצור, והתחלה אחר הירחורי דברים הוא במדרש ב"ר שם אות ה', וכנראה שאב המחבר דבריו מלקח טוב מ"ז א': (ז) אני מעמיד מגינים ממך, ב"ר שם אות ה' ולקח טוב; (ח) חנם עשיתי עמך, מלת חנם חוספתי כמו שהוא לנכון בלקח טוב, ובלשון חז"ל מגן פ"י חנם וכן תרגום חנם מגן, וכ"ה בלשון ערבי: (ט) אברהם ודוד אמרו דבר אחר, ב"ר שם, וילקוט רמז ע"ו ולקח טוב:

שיכעיסוך מוטב לי ואנכי הולך עירי, דוד אמר חקרני (ה') [אל] ודע לבכי כחנני ודע שרעפי וראה אם דרך עוצב בי (תהלים קלמ כג כד), אם עתיד אני להעמיד בנים שמעצבים אותך, ונחני בדרך עולם (שם). זו מיתה, דכתיב (ואנכי) [והנה אנכי] הולך [היום] בדרך כל הארץ (יהושע כג יד): הוא דמשק. (מ) דולה ומשקה מתורתו ומיסר ומהזיר לאחרים: ויוצא אותו החוצה. (מא) א"ל צא מאצטגנינות שלך, (מב) שאין אחה איסטרוולוגוס אלא נביא, בימי ירמיהו בקשו ישראל למדה זו, ולא הניחם הקב"ה, שנא' כה אמר ה' (צבאות) אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י ב). לאברהם הוצאתי ממדה זו, אלא הניתו לגרותי, (מג) כי החשובה והתפלה והצדקה מבטלות אותך, שנאמר (ויצאו) [ויכנעו] עמי אשר נקרא שמי עליהם (דה"ב ז יד), (מד) זו תשובה. ויתפללו (שם), כמשמעו, ויבקשו פני (שם), זו צדקה, שנאמר אני (בצדקה) [בצדק] אחזה פניך (תהלים יז טו), בזכות הצדקה אחזה פניך, (מה) רב הונא בשם ר' יוסי אומר אף שינוי השם ושינוי המקום ושינוי מעשה, [שינוי] שם מאברהם ושרה, שינוי מקום, שנא' לך לך [וגוי] ואעשך לגוי גדול (בראשית יב א), שינוי מעשה מנינה, שנא' וירא האלהים את מעשיהם כי שבו [מדרכם הרעה] וינחם (ה') [האלהים] על הרעה (יונה נ י): כה יהיה זרעך. (מו) הבטיחו שלא יחסר העולם מן שלשים צדיקים נמורים בכל דור מנין יהיה: קחה לי עגלה משולשת. (מז) זו בכל שמשלשת במלכים, נבוכדנצר אויל מרוך ובלשצר: ועז משולשת, זו מדי שמעמדת נ' מלכים, כורש דריוש אחשורוש: ואיל משולש זו יון, שכובשה נ' רוחות בעולם ורוח מורחית לא כבשה, שנאמר ראיתי את האיל מגנה ימה צפונה ונגבה (דניאל ח ד): תור וגויל, (מח) תור זו בת ישראל, שנאמר אל תתן לחית נפש תוריד (תהלים עד יט), וגויל זו בת אדום, שהיא נוולת את ישראל: ויבחר אותם בתוך (מט) כדי להתישן: ואת הצפור לא בתר, שלא נתן קץ למלכות אדום. (נ) ר' אבא (בשם ר') [בר] כהנא בשם ר' לוי אומר הראה לו כל שמעמיד פנים בגל הגל שאתו וכל מי שאין מעמיד בגל (נא) אין הגל שאתו: וירד העיט על הפגרים. (נב) זה מלך המשיח שעתידי להמילם פגרים פגרים: וישב אותם אברם. בתשובתו, [כ] או (יהפוך על) [אהפוך אל] עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעברו שכם אחד (צפניה ג ט): תקבר בשבה טובה.

הערות ותקונים

(מ) דולה ומשקה. יומא כ"ה ע"ב, ועיין לקח טוב מ"ו א' ובהערה י"א: (מא) א"ל צא מאצטגנינות שלך. ב"ר שם, נדרים ל"ב ע"א, שבת קב"ו ע"א, ורש"י עה"ת ולקח טוב: (מב) שאין אתה איסטרוולוגוס. צ"ל איסטרוולוגוס: (מג) כי התשובה והתפלה והצדקה. ב"ר שם, וקה"ר פ' ביום טובה, וירושלמי תענית פ"ב ה"א (ס"ה ע"ב), ולקח טוב, ועיין בבבלי ר"ה מ"ז ע"ב, ופסיקתא דר"כ פסקא שובה דף קס"ג ע"א: (מד) זו תשובה. שם הגי' ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו (דה"ב ז י"ד), הרי זו תפלה. ויבקשו פני (שם), זו צדקה, דכתיב אני בצדק אחזה פניך (תהלים יז טו), וישבו מדרכיהם הרעים (דה"שם), זו תשובה, ואח"כ ואסלח לחמתאם (שם): (מז) ר' הונא בשם ר' יוסי, בב"ר רב הונא בר רב יוסף ובלקח טוב ר' הונא בשם ר' יוסף, צ"ל ר' הונא או ר' הונא, ואין ספק שבמדרש ב"ר נשמטו הקיום מן ב"ר רב והוא ר"ת בשם ר' ובטעות נעשית בר רב יוסף: (מח) הבטיחו שלא יחסר העולם מן צדיקים. כ"ה בלקח טוב, ונשנה בב"ר פ"ט על הכתוב ואברהם היה יהיה, בשרו שאין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם כו' יהיה בגימטריא שלשים וכ"ה בתנחומא הנדפס מכבר וירא אות י"ג, ובפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בשלח (פ"ח ע"א) איתא נשבע הקב"ה לאבינו אברהם שאין העולם פחות משלשים צדיקים כמותו, ומ"ט ואברהם היה יהיה הו תלתין, וע"ש בהערה קמ"ה, ובלקח טוב לך מ"ו הערה כ"ב: (מ) זו בכל, ב"ר פמ"ד אות ט"ה ומובא בילקוט רמז ע"ה, ובלקח טוב לך מ"ו, ועיין יפ"ת ובחדושי הרד"ל ובפי' מהר"ו: (מז) תור זו בת ישראל, בב"ר הגי' משובשת ותור וגויל זו מלכות אדום וצ"ל כמו לפנינו, ועיין לקח טוב ובהערה ל"ז (ע) כדי להתישן, פד"ר"א פכ"ח ולקח טוב: (נ) ר' אבא בר כהנא, כן תקנתי והוא לכבון בב"ר שם: (נב) אין הגל שאתו, בב"ר אין הגל שוטפו: (נ) זה מלך המשיח, פד"ר"א פכ"ח ולקח

בראשית מז לך לך

(נג) אברהם והיא שוה לו. דוד והיא שוה לו. גרעון ולא שוה לו, ויעש אותו [גרעון]
 לאיפוד (שופטים ח כו) לעי: כי לא שלם עון האמורי. זו האמירה שאמרתי ידוע תדע
 (פסוק יג): והנה תגור עשן ולפיד אש. (נד) ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אומר ר'
 דברים הראה לו, קרבנות, ונלות, ומתן תורה, וניהגם, אמר לו כל זמן שבניך עוסקים
 בשמים, בתורה וקרבנות, נצולין משמים מלכיות וניהגם, פירשו משמים, נדונו בשמים,
 כשחללו הקרבנות נשתעבדו במלכיות. (נה) ואנו תורת ה' בפנינו, לא יהא גיהנם שולט
 בנו: (נו) תניא בשי"א שלש כתות הם ליום הדין, אחת של צדיקים גמורים וכו', (נז) וקו"ל
 כביה (דצדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לאור באור החיים), רשעים גמורים
 (נח) כגון המינים והמשומדים והאפיקורסין, ושכפרו בתורה, ושכפרו בתחיית המתים,
 ושפרשו מדרכי צבור, (נט) ופרנסים המטילים אימה יתרה על הצבור שלא לשם שמים,
 ושחמאו והחמיאו (אחרים) [את] הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחבריו, נידונים בניהגם לדורי
 דורות, ועליהם נאמר ואשם לא תכבה (ישעיה סו כד), ועליהם אמרה חנה ה' ממת
 ומחיה מוריד שאול ויעל (שי"א ב ו):

[מז] א) ושרי אשת אברם. א) אעי"פ שהבטיחו הקב"ה להנחילו את כל עשרה עממין,
 עדיין לא ילדה לו, והקב"ה היה רוצה לנסותו לפי שהיה מתאוה לתפלתו,
 וכה"א כי קולך ערב ומראך נאוה (שה"ש ב יד): ולה שפחה. (ב) לה ולא לו, (ג) שהיתה
 שפחה מלוג והיה חייב במוגנותיה: מצרית. (ד) א"ר שמעון בן יוחאי בתו של פרעה
 היתה, וכיון שראתה מעשיה של שרה, אמרה מוטב להיות שפחת שרה, מבת פרעה,
 ועליה הכתוב אומר בנות מלכים ביקרותיך (תהלים מה י):
 ב) הנה נא עצרני ה' מלדת. עצרני מלקלוש זרע: בא נא. בבקשה ממך שתבא עליה,
 כי אולי אוכה להבנות ממנה, וכן אמרה רחל, ואבנה גם אנכי ממנה (בראשית
 ל ג), השפחה יולדת, והגבירה מגדלת, ואז התינוק קרוי על שם הגבירה: וישמע אברם
 לקול שרי. (ה) ברוח הקודש היתה מדברת, שלא יבטל מפריה ורביה, וכה"א כל אשר
 תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא יב):
 ג) ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית. (ו) לקחתה בדברים, התחילה לפתוחה

הערות ותקונים

טוב: (נג) אברהם והיא שוה לו. ב"ר ושם איתא א"ר לקיש ג' שנאמר בהם בשיבה טובה: (נד) ר'
 שמעון בר אבא. ב"ר ולקח טוב: (נס) ואנו תורת ה' בפנינו לא יהא גיהנם שולט בנו. דבריו
 נובעים מלקח טוב (ט"ז י"ז) שכתב וז"ל: אבל הואיל ותורת אלהינו אתנו אין גיהנם לישראל כו':
 (נו) תניא. ר"ה ט"ז ע"ב: (נז) וקו"ל כב"ה. המלות דצדיקים גמורים כו' הסגרתו כי מותרות הן
 כי זה אליבא דכ"ע, גם לדעת ב"ש, והכוונה דקו"ל כב"ה דרשעים גמורים היינו המינין והמשומדים
 והאפיקורסין וכו' הם יורדין לגיהנם ונידונין לדורי דורות, אבל בזולתם הקב"ה רב חסד ומטה כלפי
 חסד: (נט) כגון המינים והמשומדים. ר"ה י"ז ע"א ובמקום והמשומדים הגי' בגמרא והמסורות,
 ופירש"י מלשינים שמוסרין ממון ישראל ביד הנכרים: (נז) ופרנסים המטילים אימה יתירה על
 הצבור שלא לשם שמים. בגמרא שם ושנתנו חיתיהם בארץ חיים, אמר רב חסדא זה פרנס המטיל
 אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים:

[מז] ב) אעי"פ שהבטיחו הקב"ה. דורש סמוכים שאחר שנחשב העשרה אומות כתיב ושרי אשת
 אברם לא ילדה לו. ועיין ב"ר סוף פמ"ד כל אילן אמר הקב"ה לאברהם דיהב ליה את
 הקינו ואת הקניזו וגו' ועדיין ושרי אשת אברם לא ילדה לו: (ג) לה ולא לו. עיין ב"ר ריש פמ"ה,
 וילקוט רמז ע"ה, ולקח טוב, ובמ"ב בב"ר שם: (ג) שהיתה שפחת מלוג. ב"ר וילקוט ולקח טוב:
 (ד) ארשב"י. ב"ר ריש פמ"ה וילקוט ורש"י עה"ת ולקח טוב: (ה) ברוח הקודש היתה מדברת
 וכה"א כל תאמר וגו'. כ"ה בלקח טוב, ובב"ר איתא ר' יוסי אומר לקול רוח הקודש הפמ"ד ואתה
 (תשמע) [שמע] לקול דבריו ה' (שי"א טו א): (ו) לקחתה בדברים. ב"ר פמ"ה אות ג' וילקוט רמז ע"ט

אמרה אשריך שתודרך בנוף הקודש הזה: מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען.
(ז) מכאן ששיבת ה"ל אינה עולה מן המנין:

(ד) ויבא אל הגר ותרה. (ח) מיד מביאה ראשונה, אעיג דאמר (ט) ר"י בן זכאי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, (י) מפני שאין דלתות מתפתחות כל כך עד ביאה שניה ה"מ בצנועות, אבל בפרוצות אתי מביאה ראשונה, שכן אתה מוצא בבנות לומ, שנא' ותבא הבכירה (ותבא) [ותקם] הצעירה (ותהינה) [ותהרין] (בראשית יט לג לה לו) (יא) ואיר תנחום שלמו בעצמן (יב) והוציאו ערותן לחמותן בביאה ראשונה כמביאה שניה: ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה. (יג) כיצד היו מטרונית באות לשאול בשלום שרה, והיתה שרה אומרת צאו ושאלו בשלומה של עלובה (יד) דוכמינר, וכשנכנסות אצל הגר היתה הגר אומרת שרי גבירתי אין סתרה כגלויה, מראה צדקת ואינה צדקת, ראו כמה שנים שלא נתעברה, ואני בלילה אחת נתעברתי, משיבה שרה ואמרת (טו) (אני) [איני] משנחת בדברים הללו, ומדיינת עליה עם אדוניה:

(ה) ותאמר שרה אל אברם חמסי עליך. (טז) ר"י אומר כך אמרה לו חומסני בדברים שאתה שומע ביוני ושוחקת: אנכי נתתי שפחתי בחיקך. שתשמש עמה, ודוגמא לדבר יבקשו (למלך) [לאדוני המלך] נערה כתולה ושכבה בחיקך (מ"א א ב): ישפוט ה' ביני וביניך. (יז) מלא י' שנתה שרה עין הרע בעיבורה הראשון והפילה, לכך אמר לה המלאך הנך הרה מעתה ויולדת בן של קיימא:

(ו) ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתי בידך. (יח) מאחר שעשינו אותה גבירתה אין לנו רשות למנוכרה, שנאמר לא תתעמר בה וגו' (דברים כא יד): עשי לה הטוב בעיניך. (יט) שאיני חושש לא בטובתה ולא ברעתה: ותענה שרי ותברח. (כ) מתשמיש, ודוגמא לדבר, אם תענה את בנותי (בראשית לא ג), כיצד, אם תקח נשים על בנותי (שם), ותמנע את בנותי מתשמיש, אבל על דרך הפשט מדבר הרבר בשיטות (כא) ר' אבא בר כהנא דאמר (כב) מקפחת בקרדוקות על פניה, וכה"א מפני שרי גבירתי (אני) [אנכי] בורחת (פסוק ח), שהיא מקפחת את גופי, ועוד מסיפא דקרק, דכתיב ותברח מפניה:

הערות ותקונים

יבמות ס"ד ע"א, ורש"י עה"ת, ולקח טוב, ומדרש אגדה, ועיין ב"ר פמ"ז ויקח ה' אלהים ר' נחמ"י אמר פיתה המר"א קחו עמכם דברים (הושע יד ג): (ז) מכאן ששיבת חוץ, ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולקח טוב, יבמות ס"ד ע"א, ועיין ברמב"ן: (ח) מיד מביאה ראשונה. ב"ר פמ"ה אות ד' ופנ"א אות ט', וילקוט רמז ע"ט, ורש"י עה"ת ולקח טוב, ועיין יבמות ל"ד ע"ב: (ט) ר"י בן זכאי, בב"ר וילקוט שם טובא זה בשם ר' אלעזר: (י) מפני שאין דלתות כו', הוספת המחבר, ועיין ביפא תואר בב"ר שם: (יא) א"ר תנחום. במדרש ב"ר שם הגי' א"ר תנחומא: (יב) והוציאו ערותן, כ"ה בב"ר וגו' הערוך בערך עד ג' ערותן ותבא פי' בתולים: (יג) כיצד היו מטרונית באות כו', ב"ר שם וילקוט ולקח טוב: (יד) דוכמינר, נעלם ממני פתרונו: (טו) ואמרת אני משנחת בדברים הללו, חקנתי איני משגחת, ובכ"ר שם והיתה אומרת עם דא אני מיסב ומיהן הלאי מיסב ומיהן עם מרה, וכתב המ"כ עם זאת אני נושא ונותן להתקוטט עמה, בתמיה, טוב לי להתקוטט עם אדוניה, ובילקוט הגי' עם דא אנא משגחא מיסב ומיהן הלאי נסיב ומיהן עם מרה: (טז) ר"י אומר ב"ר וילקוט ולקח טוב, ור"י הוא ר"ת ר' יודן: (ז) מלא יוד' שנתנה שרה עין הרע, עיין רש"י עה"ת, ועיין ב"ר שם פמ"ה אות ה' ובפ"ת, ועיין ספרי בהעלותך, מס' סופרים פ"ו ה"ג, אבדר"ג פל"ג ובלקח טוב ובהערות שלי, ועיין רבינו בחיי על התורה, ובמזרחי ובחוקני ובמנחת ש"י: (יח) מאחר שעשינו אותה גבירתה, עיין ב"ר שם וילקוט רמז ע"ט ובלקח טוב והלשון מקוטע קצת: (יט) שאיני חושש, עיין במקומות שרשמתי: (כ) מתשמיש, ב"ר שם וילקוט בשם ר' אבא בר כהנא, ובלקח טוב בשם ר' אבא בר כהנא: (כא) ר' אבא בר כהנא, צ"ל ר' ברכיה כמו שהוא בב"ר וילקוט: (כב) מקפחת בקרדוקות, בב"ר שפחתה בקרדוקיוסון, ובילקוט קפחתה בקרדיוקון, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא

ז) וימצאה מלאך ה' על עין המים. עינו של אדם דומה למעיין, כשם שהמעיין נובע מים ואינו פוסק, כך העין נובע מים ואינו פוסק, וזכר לדבר ועיני מקור דמעה (ירמיה ח כג), ולכך העין קרוי עין, כי מה המעיין כיוון שפסקו מימיו אין בו הנאה, כך העין כיוון שפסקו מימיו אין בו הנאה: בדרך שור. אונקלס תרגם הנרא (כג) בלשון ככל: ח) ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי. ידע היה המלאך, אלא לכך שאלה להשיבה בשיטתה: ותאמר מפני שרי גברתי. כשאמר לה אברהם הנה שפחתך בידך, לא השגיחה הגר עד שעניתה שרי, וכשהמלאך קראה שפחת שרי, היא עצמה אומרת מפני שרי גברתי. וכשאמר התעני תחת ידיה, חזרה ונשתעבדה תחת ידיה:

י) ויאמר לה מלאך ה'. מלאך חמישי, וקיי"ל (כד) כרב חמא בר חנינא, דאמר חמשה מלאכים נודונו לה, ולא כרבנן דאמרי ארבעה, שהרי (כה) ר' חייא בר אבא מפרש טעמא דר' חמא בר' חנינא, דאמר ר' חייא בר אבא בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים, שהרי הגר ראתה חמשה מלאכים יחד ולא נתייראה מהן כ"כ, ומנוח ראה אחד ואמר מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג כב), ואם היו שני מלאכים גם אשתו אמרה כך, (כו) ואמר רב אחא צפרגם של אבות ולא כריסם של בנים, (כז) ור' יצחק אמר כתיב צופיה הליכות ביתה (משלי לא כו), לפי שהיתה בכיתו של אברהם שהיו רגלין שם, לכך לא נתייראה מהן:

יא) הנך הרה. (כח) עוד עיבור שני, שזה שבמעיק לא יהיה בן קיימא. ויולדת בן, (כט) כדררשינן לעיל. וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' (בעניין) [אל ענין].

(כט*) א"ר יצחק שלשה הן מישראל שנקראו בשמם לפני המקום קודם שנולדו, יצחק, ושלמה, ויאשיהו, ויש אומרים אף ישמעאל באומות, לפי שצריכין בני הרוח לבשורת מעשיהם, וכולן נדרשין במקומם:

יב) והוא יהיה פרא אדם. (ל) שהכל גדילין ביישוב, והוא גדל בסראים במדבר, שהן הארי והדוב הנמר והברדלס, וכל כיוצא בהן, ודונמא הן פראים במדבר יצאו (לפעלם) [בפעלם] משחרי (טרף) [לטרף] וגו' (איוב כד ה), הן בני אדם שאין להם ברכות והן הארורין, או יאמר ידו בכל ויד כל אדם בו, שהכל בוזוין ממון והוא בוזו נפשות, זה פשוטו, יד כל בו, כי נבוכדנצר (וכל) [ובכל] די דארין בני אנשא (וחית) [ותיות] ברא (ועופא שמים) [ועוף שמיא] ירב בירך והשלטך (בכולהו) [בכלהוין] (דניאל ב לח) לפי נקרא כל והיתה ידו בבני ישמעאל, ושי"ה לקדר (וממלכות) [ולממלכות] (קדר) הצור אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל (ירמיה מט נא), (לא) שעצרין במדבר והרגן: ועל פני כל אחיו ישכון. בתוך בני קטורה ויעקב ועשו יבוא גבולו ממוצע. (לב) כאן כתיב ישכון שישבו בשלוה ורוח נוחה ממנו (לג) עד שיפשוט ידו בבית המקום:

הערות ותקונים

ותאמר ציון הערה נ"ד: (כג) בלשון בבל. הכוונה כי תרגום אונקלס נקרא ג"כ תרגום בבלי, לכן אמר שתרגם בלשון בבלי, כי בתרגום ירושלמי תרגם חלוצה, וגם ביב"ע יש לתקן כן, וכן מדבר שור (שמות טו כב) תרגם חלוצה, וכן במדרש ב"ר ולקח טוב באורחא דחלוצה, ועיין מה שהערותי בלקח טוב הערה ל"ד: (כד) כרב חמא בר חנינא, כ"ה גם בילקוט ובלקח טוב, אבל בב"ר איתא ר' יוסי בר חנינא: (כס) ר' חייא בר אבא, בב"ר ובילקוט חסרים המלות "בר אבא": (כו) ואמר רב אחא, בב"ר אמר ר' חייא, ובגמרא יומא טו ע"ב מובא זה בשם ר' יוחנן: (כז) ור' יצחק אמר, ב"ר שם: (כח) עוד עיבור שני שזה שבמעיק לא יהיה בן קיימא, ב"ר ספ"ה אות ה' וילקוט ולקח טוב ומדרש אגדה עין הרע נכנס בה והפילה, וכן מובא ברש"י ט"ז ה': (כט) כדררשינן לעיל. פסוק ו': (כט*) א"ר יצחק שלשה הן, ב"ר וילקוט שם, וירושלמי ברכות סוף פ"א פדר"א פ"ב: (ל) שהכל גדילין ביישוב שהכל בוזוין ממון, ב"ר וילקוט ולקח טוב: (לב) שעצרין במדבר והרגן, ור"ל שסבבם וכבשם והרגם, ועיין מ"כ שכתב אצון כמו עצרין ע"ש: (לג) כאן כתיב ישכון, עיין ב"ר שם ב"ר שם הכא את אמר ישכון והתם כתיב נפל: (לג) עד שיפשוט ידו בבית המקום, עיין ב"ר שם

(יג) ותקרא שם ה' הדובר אליה. (לד) ע"י מלאך: אתה אל ראי. (לה) שראיתי בעלבוך, כך כונת השם את אלהי הראיה, לפי שהמעם באלוף (לו) והיא קמוצה בחטף יען כי שם הוא: כי אמרה הגם הלום. אתמה כי יש דרך לראות את אלהים במדברות, והו פשוטו, לכך משמש כי הוא שם, כלומר אלהים הראיה, וכשהמעם ברי"ש משמש לשון מראית, כדכתיב טוב רואי (ש"א מז יב), והאלוף רפויה: כי אמרה הגם. ה' חטופה להשתנות המלה מדרשו. הגם הלום, כלומר הגם המלכות ראיתי שתחת זרעי: אחרי רואי. אחר שראיתי שיצאו ממני רוב עם. (לז) הלום, לשון מלכות שהולך המלך את עמו ודינו דין, ודומה לו כי הבאותני עד הלום (ש"ב יז יח), (לח) ותרנם יונתן בן עוזיאל עד מלכותא: (לח*) ראי השני, הרי"ש והאלוף במלאפום בנתיים והמעם באלוף, להשמיע המלה כגון ראותי:

(יז) על כן קרא לבאר. אברהם הסנים לדבריה וקרא לבאר באר לחי רואי, גם זה ראי השלישי נקרא במלאפום והמעם באלוף ומתג באלוף, כלומר להקב"ה שהוא חי העולמים נגלה צערי שראה אותי בעלבוך, (לט) אבל רבותינו דרשו כי על שם המלאך שקרוי חיה זכרוב, לכך קראו לחי רואי למלאך הקרוי חיה, לראות בעלבוני, (מ) ובשיטת אונקלוס דרשהו, והדברים סותרים זה את זה, כי בתחלה כתיב ותקרא שם ה' וגו' כדררשנו: הגה בין קדש ובין ברד. מזה סיפור הסדרה למדנו (מא) כי ברד זה שור, (מב) והתרגום מוכיח כי (מג) שניהם קורא חגרא, (מד) ואנשי עיר הקדש לשניהם קראו חלוצא: (מה) ורבותינו דרשו ושירי אשת אברם לא ילדה לו. (מו) שאילו נשאת לאחר ג"כ לא היתה ילדה, שנא' ותחי שרה עקרה (בראשית י"א ל), שנתקרו ציריה ממקומן, (מז) ר' יודא בשם ר"ל אמר כל מי שנאמר בו עקרה הרי הרבר כמשמעו, שאין לה עיקר מיטרא, (מח) ובלשון לע"ז הרחם קרוי מיטרא, וכשהקב"ה פוקדה נעשית בריה אחרת, שנגלף בה עיקר מיטרא, (מט) וקיי"ל כר' נחמיה, דדרש לן שהקב"ה מתאוה לתפילתן: ולה שפחה מצרית. (נ) שהיתה שפחה מלוג, שחייב במונותיה, (נא) ומעשה ידיה לאדון, ואינו רשאי

הערות ותקונים

עד שלא פשט ירו בבית המקדש ישכון, כיון שפשט ירו בבית המקדש נפל, ועיין בלקח טוב: (לד) ע"י מלאך. ב"ר פמ"ה אות ו', וילקוט רמז פ': (לה) שראיתי בעלבוך. ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת: (לו) והיא קמוצה בחטף יען כי שם הוא. וכן מובא ברש"י עה"ת מז' י"ג אתה אל ראי נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר, אלוה הראיה: (לז) הלום לשון מלכות. זבחים ק"ב ע"ב: (לח) ותרנם יב"ע עד מלכותא. לפנינו בתרגום עד הלכא ותרגום הלום הלכא כמו אל תקרב הלום (שמות ג ה), וכן מי הביאך הלום (שופטים יח ג): (לח*) ראי השני הרי"ש והאלוף במלאפום בנתיים. עיין מנחת שי גם באיוב ז' ח': (לט) אבל רבותינו דרשו. כן מובא בלקח טוב: (מ) ובשיטת אונקלוס דרשהו. שתרם על כן קרא לביורא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה: (מב) כי ברד זה שור. ר"ל הכתוב לעיל בדרך שור (פסוק ז): (מג) והתרגום מוכיח. ר"ל ת"א: (מג) כי שניהם קורא חגרא. עיין לעיל הערה כ"ג: (נד) ואנשי עיר הקדש לשניהם קראו חלוצא. בב"ר פמ"ה אות ז' וכן בתרגום ירושלמי בדרך שור (בראשית מז ז) וכן ברד (שם מז יד) תרגם חלוצא, והוא שם מחוז עיין לקח טוב מ"ז הערה ל"ד: (נא) ורבותינו דרשו. ב"ר ריש פמ"ה וילקוט רמז ע"ח: (נו) שאילו נשאת לאחר. הוא דעת ר' נחמיה בב"ר שם: (מ) ר' יודא בשם ר"ל. ב"ר פמ"ז אות ב' ושם הגי' ר' יודן בשם ר"ל: (מח) ובלשון לע"ז הרחם קרוי מיטרא. כ"ה בלשון יוני עיין פסיקתא דר"ב פסקא זכור (כ"ג ע"א) חתך מיטרוין שלה, וכן בתנחומא תצא אות ד' וע"ש בהערות שלי: (מט) וקיי"ל כר' נחמיה דדרש לן שהקב"ה מתאוה לתפילתן. אין זה דרשת ר' נחמיה, ובב"ר שם פמ"ה אות ד' איתא ולמה נתקרו האמהות ר' לוי כשום רבי שילא דכפר תמרתא ור' חלבו בשם ר' יוחנן שהקב"ה מתאוה לתפילתן, וכן הוא בחזית פ"ב סוף פסוק יונתי, ובלקח טוב ר' חלבו משום ר' יוחנן ובגמרא יבמות ס"ד ע"א א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים: (נ) שהיתה שפחה מלוג. ב"ר פמ"ה אות א', ומובא בילקוט רמז ע"ח וילקח טוב: (נב) ומעשה

בראשית מז לך לך

למוכרה. (גב) שאלו את ריש לקיש מהו מלוג ששנינו. אמר להן כל מה דאיתאכיל קרוי מלוג. ודומה לו מליגת השיער מראש ורגלים. ועיקר המשפט שהקין קיימין לאשה ולבעל מלוג אוכל פירות. (גג) תניא ולד בהמת מלוג לבעל, ולד שפחת מלוג לאשה. (גד) חנניא אומר (נה) וולד שפחת מלוג כולד בהמת מלוג. מה ולד בהמת מלוג לבעל, אף ולד שפחת מלוג לבעל, (נו) וקיי"ל כ"י חנניא ולא כרבנן, (נז) אמר רבא ומורה ר' חנניא שאם נתגרשה נותנת דמים, ונוטלת הוולדות של שפחה, מפני שבה בית אביה. (נח) הכניסה לו עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה ודקל לפירותיו, אוכל והולך עד שתכלה הקרן, (נט) וכן אם הכניסה לו מלבוש לכסות, הוא מתכסה בו והולך עד שתכלה. (ס) תנן האשה שנפלו לה נכסים, (סא) פ"י שנפלו לה נכסים בירושה, או במתנה, עד שלא תתארם, אע"פ שעכשיו היא מאורסת מוכרת ונותנת במתנה כשהיא ארוסה וקיים ולכתחלה הואיל ובזכותה נפלו קודם שנקנית לבעלה ואם נפלו לה משנתארסה לכתחילה לא תמכור כשהיא ארוסה דאימר בזכותו נפלו, ואם נפלו משנשאת, אפי' מכרה ונתנה הבעל מוציא מיד הלוקחות, שוראי בזכותו נפלו לה, ואם נפלו לה כשהיא ארוסה ומכרה בדיעבד כשהיא נשואה, (סב) א"ר גמליאל מכרה קיים, נפלו לה נכסים ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות, (סג) א"ר יוסי באושה התקינה האשה שמכרה נכסי מלוג כחי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלוקחות, ומתריצינן התניא דתני (סד) נפלו לה משנשאת אלו ואלו מודין שאם מכרה ונתנה שהבעל מוציא מיד הלוקחות בחייה היינו לפירות ותקנת אושה כגופה של קרקע ולאחר מיתה וכשיוצא הנכסים מיד הלוקחות חזרין הלוקחות ונובין מעותיהן מיד הבעל, וכן הלכתא. נפלו לה זתים ונפנים וקנים ימכור לעצים וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות, (סה) כשנפלו לה בשדה אחרים, אבל בשדה שלה דברי הכל לא תמכור, משום שבה בית אביה: (סו) המוציא הוצאת על נכסי אשתו ואפי' דבר מרובה ואכל מהן אפי' רגונרות אחת מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל ואין לו עליו

הערות והקונים

ידיה לאדון. זה ליתא בכ"ר: (ג) שאלו את ריש לקיש מהו מלוג ששנינו. אמר להם כל מה דאיתאכיל קרוי מלוג. ודומה לו מליגת השיער מראש ורגלים. בכ"ר שם בעון קומי ריש לקיש מהו דתניא עבדי מלוג (ר"ל במשנה דיבמות ס"ו ע"א), אמר להון כמה דתימא מלוג מלוג. והערוך ערך מלוג הביא המדרש ב"ר גורם מהו דתנינן [עבדי מלוג] אמר מה דאת מלוג מלוג. ובירושלמי יבמות ס"ו ה"א (דף ח' ע"א) איתא ר' חייא בר אדא בעי קומי ר' מני מהו עבדי מלוג, א"ל כמה דאת אמר מלוג מלוג, וע"ש בפ"י פ"מ וק"ע, ומה שכתב המחבר כל מה דאיתאכיל קרוי מלוג, הם דברי המחבר מדנפשיה ומה שסיים ודומה לו מליגת השיער מראש ורגלים. הערוך בערך מלוג הביא ז"ל פ"י מלוג כענין מליגת הראש שתולשין השער ועובין הראש כך הבעל אוכל הפירות ומניח הקרן ואין לו רשות בהם: (ג) תניא ולד בהמת מלוג לבעל. כתובות ע"ט רע"ב, ועיין ירושלמי יבמות שם: (ד) חנניה אומר בגמרא בבלי שם חנניה בן אחי יאשיהו, ובירושלמי חנניה, בן אחי יהושע, וראיתי בסדר הדרות ערך חנניה בן אחי ר' יהושע הביא ז"ל: בכתובות ע"ט ע"ב חנניה בן אחי יאשיהו אולי מ"ס וצ"ל ר' יהושע עב"ל, ונעלם ממנו במח"כ כי בירושלמי נמצא בן אחי יהושע: (ה) וולד שפחת מלוג כולד בהמת מלוג. כ"ה בגמרא בבלי שם, אבל בירושלמי הגי' וולד בהמת מלוג כולד שפחת מלוג ויפה העירו שם הפ"מ והק"ע שיש לגרום כמו שהוא בבבלי: (ו) וקיי"ל כ"י חנניא. עיין בגמרא שם א"ר הונא בר חייא אמר שמואל הלכה כחנניא, ועיין בירושלמי שם: (ז) אמר רבא ומורה ר' חנניא. בבלי שם: (ח) חנניסה לו עז לחלבה. בבלי שם: (ט) וכן אם הכניסה לו מלבוש. בגמרא שם א"ר"ג עיילא ליה גלימא פורא הוי מכסו ב"י ואזיל עד דכליא: (ס) תנן האשה שנפלה לה נכסים. משנה כתובות ריש פ"ח (ע"ח ע"א): (סא) פ"י שנפלה לה נכסים כ"י, גם כזה שכתב אע"פ שעכשיו היא מאורסת כ"י הם דברי המחבר ועיין בתוס' שם ד"ה האשה: (סב) א"ר גמליאל. משנה שם: (סג) א"ר יוסי באושה התקינה, גמרא שם ע"ח ע"ב דאמר ר' יוסי בר חנינא באושה התקינה כ"י: (סד) נפלו לה זתים. משנה שם ע"ט ע"ב: (סה) כשנפלו לה בשדה אחרים. גמרא שם מחלוקת בשדה שאינה שלה כ"י: (סו) המוציא הוצאת על נכסי אשתו.

כלום, אם גרשה או לירש כשנתארמלה והיא שאוכלה דרך כבוד, אבל אם לא אכלם דרך כבוד ישבע כמה הוציא ויטול: (סז) ושומרת יבם שנפלו לה נכסים מוכרת ונותנת וקיים מתה נכסיה בחזקת יורשיה וכתובתה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסין והיוצאין עמה בחזקת יורשי האב ויורשי הבעל הן קוברין אותה מפני שהן יורשין כתובתה, ואם הביאה אשה לבעלה כלי כסף וכלי זהב ובגדים וכל מיני משלמלין ונתארמלה או נתגרשה כל דבר שמוצאה בעין נוטלת הדבר עצמו משום בית אביה ואם רצתה נוטלת דמים ומה שכלה והולך אינה משתלמת כלום וכן מעות ודבר סחורה או שום ממון שהכניסה לו והיה הבעל נושא ונותן באותן ממון ונתארמלה או נתגרשה נוטלת הקרן והריזה לבעל או ליורשיו ואם כלה הקרן אינה משתלמת כלום, כל זה שאמרנו שאינה משתלמת כלום מה שהביאה כשלא כתב אותן הנכסין בכתובה כגון שמעריכין וכותבין ודין נדוניא דהנעלת ליה ממון כך וכך, אבל אם נכתב בכתובה שםם הוי צאן ברזל ומשתלמת הקרן ממקרקעי, במה דברים אמורים באשה שתבעה גט ויוצאת מתחת ידי בעלה אבל הוציאה הוא שלא לרצונה מגבין לה ביד כל מה שהביאה אצלו וכל מה שכתב לה בכתובתה וכן כשנתארמלה ממקרקע ומזיבורית: (הנה גורנו בקצת דרכי נדני הבנות על גב שפחת מלוג של גברת אמנו שרה ועתה נחזור להלכתינו על סדר חוסן) ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים. (סח) מכאן שנו רבותינו נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה (סט) אלא כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ומגרשה ונוטלת כתובתה: לשבת אברם בארץ כנען. (ע) ללמדך שאין ישיבת חייל עולה מן המנין, (עא) לפיכך אם חלה הוא, או שחלתה היא, או שנחבשו בבית האסירים, אינו עולה מן המנין, (עב) גירשה ראשון מתרת לינשא לשני, אף שאין לו בנים, שהה עמה עשר שנים ולא ילדה, תצא ותטול כתובה, אבל לשלישי לא תנשא אלא אם יש לו בנים, ואם נשאת למי שאין לו בנים תצא בלא כתובה, ואם נתעברה והפילה בתוך עשר שנים מונים לה עוד עשרה שנים משעה שהפילה כמשפט הראשון, ואם הפילה ג' זה אחר זה יוצאת מיד ונוטלת כתובה, ואם הוא אומר ג' פעמים הפילה והיא אומרת ב' פעמים נאמנת:

(סו) ותלד הגר לאברם בן, עכשיו ילדה, אבל בעיבור ראשון הפילה (עג) כדררשנו: ויקרא אברהם שם בנו (הגולד לו) [אשר ילדה הגר] ישמעאל. מן הראוי היה ששרה תקרא לו שם כדרך כל הגבירות שקוראים שם לבני שפחותיהן, כדמצינו ברחל שאמרה ואבנה גם אנכי ממנה (בראשית ל ג), והיא קראה שם לבני בלהה, וכן לאה קראה שם לבני זלפה, וכן נעמי היא ושכניה קראו שם לעובד בן בלתה, שנא' יולד בן לנעמי (רות ד יז), ולכן כפל הפסוק ותקראנה ב'ם, מלמד שעל פיה של נעמי קראו לו עובד, (עד) ושרה למה לא קראתה לו שם כדבר המלאך, מפני שהתקנאה בה על הקלתה: (סז) ואברם בן שמונים שנה ושש שנים, גם מכאן אנו למדין שהפילה עיבור הראשון, כי כשבא אל הגר היה אברם בן פ"ה, ובביאה ראשונה נתעברה והפילה, וחזרה ונתעברה כדבר המלאך וילדה את ישמעאל לשנה האחרת סוף שנת פ"ז לאברהם:

הערות ותקונים

עיין במשנה שם ובגמרא שם: (סז) ושומרת יבם, עיין במשנה שם פ' ע"ב: (סח) מכאן שנו רבותינו נשא אשה, יבמות ס"ד ע"א במשנה, ב"ר פמ"ה אות ג', ירושלמי יבמות פ"ו הל' ד' ע"ג: (סט) אלא כופין אותו, עיין יבמות שם: (ע) ללמדך ישיבת חייל, גמרא יבמות שם וב"ר שם: (עא) לפיכך אם חלה היא, גמרא יבמות שם: (עב) גרשה ראשון, עיין במשנה ובגמרא שם דף ס"ה ע"א ובתוס' שם: (עג) כדררשנו, לעיל ס"ז ה': (עד) ושרה למה לא קראתה לו שם כדבר המלאך, המלאך צוה להגר שתקנה לו ישמעאל אבל לא לשרה, ותפעם שקרא אברהם שם בנו ולא הגר

בראשית יז לך לך

יריחו דורשי הפרשה וישכילו (עח) וסמוך ליה ראיית בכורה בראשיתה, שאין פסולת אלא עוקצה, ואינה נכשרת לאכול אלא בכישולה, וצוה המלך להגטל עוקצה ולהכשר לפניו, ולמה המתין לצוותו עד צ"ש שנים לאחר שנצטרך דמו כדי להפליא נסיון עמו, צא ולמד מקנמן מה קנמן זה כל מה שאתה מובלו ומעדרו הוא מוציא פירות, אף כך אברהם פושט את קמטיו והרגיש את דמו ועורר תאוותו, לאחר זקונו ציוה לימול, כדי שיצא יצחק מטפה קדושה:

[יז] א) ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים. מה ת"ל שנה ושנים, שעתיד לחזור לעולמו כבן תשע שנים, ולא רצה הקב"ה שיבא לק' שנה במומו: וירא ה' אל אברם. הראהו כבודו בראיית נשמה: ויאמר אליו אני אל שדי. (א) שאמרתי לשמים וארץ אל תמתחו עוד שדי לכם בכך, וכגון כן אני גזור לערלתך די ופתח תחת השין של שדי, כאילו היא סגול (ב) כגון בשגם (בראשית ו' ג), כמו בשגם: והיה תמים. (ג) בגופך מעתה, כי עד עכשיו היה כך מום:

ג) ויפול אברם על פניו. (ד) לפי שלא היה מהול לא יכול לעמוד כנגד הדיבור: וידבר אתו אלהים לאמר. כך דיני עליך לאמר לאנשי ביתו ומקנת כספו: (ה) ולא יקרא עוד את שמך אברם. (ה) וכל הקוראך מעתה אברם עובר בלא תעשה: והיה שמך אברהם. גם לעבור בעשה: כי אב המון גוים נתתיך. כך גורתי עליך, וגורתי מעשה הוא:

ו) והפרתי אותך במאד מאד. כדררשינן לעיל: ונתתיך לגוים, מופרשים מזה לזה, ו' המוסף משמשת לשון עתיד: ומלכים ממך יצאו. מעתה: ז) והקמתי את בריתי. שכרתי אתך בין הבתרים, אקיימנה לך ולזרעך אחריו לדורתם. שאזכרנה בכל דור ודור:

ח) ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריך. הארץ שאתה מתגורר בה עכשיו, ולא חברון ובית אל ומקומות מסעך בלבד, אלא את כל ארץ כנען, ולא לשום גירות, אלא לאחוזת עולם, על מנת שהייתי להם לאלהים מיוחד, ואם אינם מקבלים אלוהותי לא ינחלו כלל:

ו) ורבותינו דרשו ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים, למה המתין עם מצות מילה עד צ"ש שנה, (ז) שלא לנעול דלת בפני גרים, שימולו כל זמן לבא תחת כנפי השכינה: והיה תמים. (ח) שאין כך מום אלא הערלה בלבד: ואתנה בריתי ביני וביניך. (ט) ר' עקיבא אמר ד' ערלות הן, ערלת האוון, דכתיב הגה ערלה אונם

הערות ותקונים

עיין ברש"י ורמב"ן: עח) וסמוך לו ראיית בכורה בראשית, שאין פסולת אלא עוקצה כו' עיין ב"ר פמ"ו רמז פ' ותנחומא לך אות כ"א:

[יז] ב) שאמרתי לשמים וארץ כו'. ב"ר פמ"ו אות ג', תנחומא הקדום לך אות כ"ה, ועיין חגיגה דף י"ב ע"א, ופדר"א פ"ג, ורש"י עה"ת ולקח טוב וברמב"ן: ג) כגון בשגם כמו' בשגם, וכן הביא רש"י בפ"י על בשגם שהוא כמו בסגול. וע"ש ברמב"ן: ג) בגופך מעתה, כי עד עכשיו היה כך מום. עיין ב"ר שם ותנחומא לך אות כ"ה ורש"י עה"ת ולקח טוב וע"ש הערה ב': ד) לפי שלא היה מהול. פדר"א פכ"ט ותנחומא לך אות כ"ז ולקח טוב: ס) וכל הקוראך מעתה אברם עובר בלא תעשה. ברכות י"ג ע"א ב"ר פמ"ו אות ז' ופע"ח אות ג', ילקוט רמז פ"א ולקח טוב ומדרש אגדה, וירושלמי ברכות פ"א דף ג' סע"ד: ו) ורבותינו דרשו. ב"ר פמ"ו: ז) שלא לנעול דלת בפני גרים, ב"ר שם אות ב', ועיין בתנחומא הקדום לך אות כ"ד ד"א למה מל בן צ"ט, ללמד לגרים שאם בקש גר להתגייר שלא יאמר זקן אני, מעכשיו איני מתגייר, למד מאברהם שכל בן תשעים ותשע שנה, וע"ש בהערה רכ"ח: ס) שאין כך מום אלא הערלה בלבד. ב"ר שם אות ד': ט) ר' עקיבא אומר. ב"ר שם אות ה' ומובא בילקוט רמז פ"א, וי"ר פכ"ה אות ו',

(י'רמיה ו י). ערלת הפה, דכתיב ואני ערל שפתים (שמות ו יב). ערלת הלב, דכתיב וכל בית ישראל ערלי לב (י'רמיה ט כה). וכתוב ומל ה' אלהיך את (ערלת) לבבך ואת לבב זרעך (דברים ל ו): והיה אברהם יושב ומתמה ואמר אם אמול מן האוון הרני בעל מום, ואם מן הפה הרני בעל מום, ואם מן הלב הרני מת, ולא היה מבין ערלת הנוף, עד שפי' לו הקב"ה, (י) אמר ר' תנחומא (יא) מסתברא להרא קרא וערל זכר, וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שניכר אם זכר אם נקבה משם ימול: ויפל אברהם על פניו. (יב) ר' פנחס בשם ר' לוי אמר ב' פעמים נפל על פניו, ונגנזן נישלה מילה מבניו, א' במצרים, ואחד במדבר, במצרים בא משה ומלם, שנא' ואראך מתבוססת בדמך (יהוקאל מז ו). (יג) דם מילה ודם פסח, במדבר בא יהושע ומלם, שנאמר ושוב מול את בני ישראל שנית (יהושע ה ב):

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו כי לא הפסיק הענין, אלא שדבר הקודש מרויח לאברהם אולי יבין מהיכן ימול, וכיון שמרמוז ולא נרמז, שנה הדיבור ופירש לו, (יד) אמר לפניו רבשיע אם חביבה לפניך המילה למה לא נתתה לאדהר, איל אני ואתה דיי בעולם, ואם אין מקבלה דיי עד כאן, ודיי לערלה עד כאן, והמילה תהא ענומה, אלא רצוני שתקבלי עליך, לפיכך שנה לו בדיבור:

(ט) ויאמר אלהים לאברהם. לא רציתי ליתנה אלא לך: ואתה את בריתי תשמור, אתה זורעך אחריו לדורותם. לדרתם חסר ו', שרוב דורותיו ביטלו מעליהם:

(י) זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם. אתה והגרים וילידי ביתך ומקנת כספך הנמצאים עמך ברשותך הם ולא לזרעם אלא אתה ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר. (זו) המל חסר ו', (זז) לפי שניתנה להם בלא פריעה עד שנצטוו למשה במצרים: כל זכר, במקום זכרות, כדי שיצא טפת זרע ממקום מילה:

(יא) ונמלתם את בשר ערלתכם. (יח) מי שלא מלו אותו בקטנותו ימול את עצמו, (יט) והיה לו לומר ומלתם, כדכתיב ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י טו),

ולמה הוסיף ג', לדרוש בה שהערלה היא כנמי על הבשר, אם נטלה הרופא הרי הבשר מעלה ארוכה, ואם לא, נהפך לטרייה, כלומר נמי לתמם, שהיא תלויה בבשר ואינו מעיקר הנוף: והיה לאות ברית ביני וביניכם. שיכירו אתכם כל הגוים, כי אתם זרע ברכ ה':

(יב) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר. כל מי שאמו טמאה לידה, כגון בת ישראל וניורת, ושפחה משוחררת ימול לשמונה: לדורותיכם. בכל דור ודור: יליד בית. (כ) שלקח ישראל שפחה ע"מ להטבילה ונתעברה ברשותו וילדה: ומקנת כסף, שלקח ישראל שפחה

הערות וחקונים

ופדר"א פכ"ט: (י) א"ר תנחומא. ב"ר שם: (ס) מסתברא להרא קרא. בב"ר שם הגי' מסתברא הרא מקרא ובהתחלת המאמר שם נאמר מקרא אמר, והכוונה הפסוק אומר, וכן מסתברא הרא מקרא הכוונה ג"כ כן, אבל בוי"ר שם הגי' נגדא אמר מסתברא דנגדא, ופי' המ"כ שם חכ"ס: (ג) ר' פנחס בש"ר לוי, ב"ר שם אות ו', והראיות מהכתובים הוסיף המחבר: (ג) דם מילה ודם פסח. עיין פדר"א פכ"ט ר' אליעזר אומר וכי מה ראה הקב"ה לומר שני פעמים בדמך חיי, אלא אמר הקב"ה בזכות דם פסח ודם מילה תגאלו ממצרים: (ד) אמר לפניו רבשיע. ב"ר שם במאמר שלפניו אות ג': (טו) המל חסר וי"ו. בכל הספרים מלא וי"ו, ועיין ב"ר פמ"ו אות י"ב המול ימול כמאן לטוהל שיחיה מהול, וכתב המ"כ המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול עכ"ל. ועיין ע"ז כ"ז ע"א כתב רש"י המול ימול קרי ביה המל ימול כיו שהוא מהול ימול אחרים ועיין לקח טוב י"ז ט' ובהערה ט': (טז) לפי שניתנה להם בלא פריעה. עיין יבמות ע"א ע"ב לא ניתנה פריעת מילה לאברהם ועי"ש בתוס': (יז) מי שלא מלו אותו בקטנותו. לקח טוב י"ז י"א: (יח) היה לו לומר ומלתם ולמה הוסיף ג' כו. עיין רש"י עה"ת שכתב ונמלתם כמו ומלתם והגוף בו יתירה כו', ועי' בראב"ע: (כ) שלקח ישראל שפחה. עיין שבת קל"ו ע"ב וברש"י שם שהביא גי' השאלות:

בראשית יז לך

מעוברת ע"מ להטבילה וילדה: מכל בן נכר. מכל עם ולשון: אשר לא מזרעך הוא. כ"ש זרעך שהוא עיקר שנמול לשמונה:

(ג) המל ימול. (כא) גם זה המל חסר וי' לדרוש כן. וכל ימול אשר הוי"ד בחירק המלה (כב) לשון יתפעל, כלומר קרי ביה כל מי שאינו בכלל גוי ימול. (כג) ואפי' בת ישראל ימול את אחרים, וכה"א ותקח צפורה צור ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה). ולהוציא את הגוי שאינו נימול שלא ימול אחרים, אמר המל ימול, והגוי אינו בכלל נמולים, וכה"א כי כל הגוים ערלים (ירמיה ט כה): יליד ביתך. זה שלקה ישראל שאינה מעוברת ע"מ שלא להטבילה, שהרי היא גויה נמורה, ומגעה עושה יין נסך, ואם בן ברשות ישראל אינו מוהל לשמונה, אלא לאחר שמונה, שהרי הוא גר. ומאי שנא יליד בית ומקנת כסף דקרא, אלא שאותן לירדת בקדושה, לפיכך (כד) נימול לחי, אלא לאחר זמן כנרים בעלמא: ומקנת כסף. לאחר שמונה ימים זה שקנה שפחה מעוברת ע"מ שלא להטבילה וילדה נימול לאחר שמונה: והיתה ברית בבשרכם. כמשפט הוה לברית עולם אשר לא תשונה:

(יד) וערל זכר. כדררשינן, אפס דרך הפשט מדבר על אפנו, כי עד כאן הוהיה, ועכשיו בא לענוש כרת. וערל זכר אשר לא מלוהו אבותיו ולא מל את עצמו לכשהגדיל ונכרתה הנפש ההיא המזידה. ונכרתה ערירי מת בלא יומו, אע"פ שהאב והאדון חייבין בבן ובעבד למולו אם לא מלו הרי עובר בעשה, אבל אינו בכרת, אלא על ערלת הגוף עצמו: את בריתי הפר. (כה) זה המושך לו ערלה לאחר שנימול:

ורבותינן דרשו בן שמונת ימים ימול לכס. (כו) ואפי' אם חל שמיני שלו בשבת דוחה את השבת, (כז) וכל שאמו טמאה לידה כגון כהנת ולויה בת ישראל והגוירת ומשחררת טמורת ונתניה ושתוקית ואסופית ושפחה שטבלה כולן נימולין לשמונה ומילתם דוחה שבת, (כח) ויצא דופן ומי שיש לו שתי ערלות נימול לשמונה, ואפי' דיוצא דופן אין אמו טמאה לידה, אבל לחלל עליהם את השבת (כט) פלוגתא דרב הונא ורב חייה בר אבא, (ל) והיכא דמשתמע קול הולד בין השמשות ולא נולד עד שחשיכה, אין מילתו דוחה את השבת, דודאי הוציא ראשו (לא) חוץ לפרגוד בין השמשות והוה ליה נולד דאי לא הוציא ראשו לא הוה מציין דכמה דאיתא במעיי אמו פיו סתום וטבורו פתוח, ולפיכך זמן מילתו ספק הוא, וכל מילה ספק אינו דוחה את השבת, (לב) והיכא דנולד מהול אין צריך להטיף ממנו דם ברית, (לג) דתניא ימול בשר ערלתו, ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא הנולד כשהוא מהול דוחה את השבת, ולא אנדרונינוס דוחה את השבת, שב"ש אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית, ובי"ה אומרים אין צריך להטיף ממנו דם ברית, (לד) ולא לברך

הערות ותקונים

(כ) גם זה המל חסר וי"ו. לפנינו מלא ועיין לעיל הערה ט"ו: (כז) לשון יתפעל. וכן הביא רש"י ימול לשון יפעל, והביא הרב החכם הגדול מהר"א בערלינר בזכור לאברהם בכ"י הגני יתפעל: (כג) אפילו בת ישראל ימול את אחרים. עיין לקח טוב י"ז הערה י"ב: (כד) נימול לחי, כאן חסר קצת בכתב יד: (כס) זה המושך לו ערלה, יבמות ע"ב ע"א ובי"ר סוף פמ"ו: (כו) ואפילו אם חל שמוני שלו בשבת, שבת קל"ב ע"א: (כז) וכל שאמה טמאה לידה, שבת קל"ה ע"א: (כח) ויצא דופן ומי שיש לו שתי ערלות, שם שם ע"ב ופירש"י שתי ערלות שני עורות זה על זה: (כט) פלוגתא דרב הונא ורי' חייה בר אבא, בגמרא שם הגני ורב חייה בר רב: (ל) והיכא דמשתמע קול הילד, נדה מ"ב ע"ב: (לב) חוץ לפרגוד, בגמרא שם חוץ לפרוודור, ובשאלתות סוף פ' לך הביא ג"כ חוץ מן הפרגוד: (לג) והיכא דנולד מהול אין צריך להטיף ממנו דם ברית, שבת קל"ה ע"א, ועי"ש בתוס' ב"ה לא נחלקו: (לג) דתניא, שבת קל"ד סע"ב ועי"ש ברש"י: (לד) ולא לברך ברכת המילה, עיין בהרא"ש פ"ט בשבת ס"ה ה' שהביא בשם רב האי גאון שאין מברכין על

ברכת המילה, והרי הוא כישראל מהול לכל דבריו. (לה) ובשעה שמכירין בו שהוא מהול קוראין לו שם בפני עשרה, ואם אין שם עדה קורין בפני שנים, (לו) וישראל שמתו אחיו מחמת מילה אין מלין אותו אם הוא אדמדם עד שיבלע בו דמו, ואם הוא ירוק עד שיפול בו דמו, שנאמר אשר יעשה (אותו) [אותם] האדם וחי בהם (ויקרא יח ה) ולא שימות בה, (לז) וכי מהלינן בין מילה בזמנה בין שלא בזמנה בין לגרים בין לעבדים, אין מלין אלא ביום, שנא' וביום השמיני ימול (שם יב ג). (לה) תנן קטן נימול לה' למי לי' ולייא ולייב, לא פחות ולא יותר, כיצד כדרכו נימול לשמונה, נולד בין השמשות בחול נימול לתשעה מפני הספק, נולד בין השמשות בערב שבת נימול לעשרה, לפי שיום שבת ספק יום ה' או ספק יום ט' היא, ומספק לא מחללינן את השבת, לפיכך נימול לעשרה שהוא אחד בשבת, נולד בין השמשות ערב שבת וחל יו"ט שני של נלוות להיות באחד בשבת, נימול לאחד עשר, שאחר שנידחת מילה בזמנה, כשם שאין מחללין שבת מספק, כך אין מחללין יו"ט מספק, לכך נימול לייא, שהוא שני בשבת, נולד בין השמשות ערב שבת וחל יום ט"ו ראשון של פסח, או יו"ט ראשון של שבועות, או של חג להיות באחד בשבת, נימול לשנים עשר, שהוא שלישי בשבת, שכשם שאין מחללין יו"ט הראשון משום ספק, כך אין מחללין יו"ט שני מספק: (לט) יש להשיב כי משנתינו קודם תקנת הדחייה נשנית, ורבנן בתראי תקנו דחיות, כמו שהזכרנו בתחלת שכל טוב, ולמה תקנו לא אד"ו ראש, שאם אינו קובע יו"ט א' ר"ה לשנה הבאה, יהיה ר"ה ביום ד' שאין בין ר"ה לר"ה אלא ד' ימים בלבד, ועד ועד בכלל, ואם השנה מעוברת מרחשון ונסליו כסדרן, חמשה, וכשר"ה חל ביום ד', נמצא יו"ה"כ ביום ו', ונמצאו שבתות סמוכות זו לזו, ומת שנפטר ערב יו"כ עם חשיכה מוטל על פני האדמה עד מוצאי שבת, והרי מבאיש ומתבה על הבריות, וכשחל ר"ה ביום ו' יו"כ ביום א', ונמצאו גם סמוכות לביוון המת, וגדול כבוד הבריות שדוחה את ל"ת שבתורה, להכי תקנו שלא יהא ר"ה באד"ו, ומשום תקנה איתה (מ) כדאמרינן במס' ר"ה, (מא) ואל יאמר קטן האמונה הלא שמבראשית היו מקדשין על פי הראיה בכל יום לעת שהלבנה נראית ואין חידושה תיקון הדחיות, כי יש להכחיד שאלתו תחת לשונו, (מב) שנא' אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם (ויקרא כג לו), שקידוש מועדים תלוין, ואפי' בימי הנביאים לא הלכו אלא אחר קידוש ביד, שנאמר החודש הזה לכם ראש חדשים (שמות יב ב), כזה ראה וקדש, (מג) שאין הדבר תלוי בראיית לבנה, אלא בקידוש ביד [על פי חשבון, שיהיו ביד] מעיינין ואומרים מקודש מקודש החודש, וכתב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגיניו כי חק לישראל הוא (תהלים ס"א ד), תחלה, ואח"כ משפט לאלהי יעקב (שם), וכתב זאת עולת חרש בחדשו (במדבר כח יד), בחידוש קבועו בין נראה ובין לא נראה מקריבין קרבנו בזמן קבועו, אפס כי אם

הערות ותקונים

המילה, ור' יונה כתב שצריך לברך עיין בקרבן נתנאל שם: (לס) ובשעה שמכירין בו כשהוא מהול קורין לו שם בפני עשרה, בשבילי הלקט השלם הלי מילה הביא בשם רב צמח גאון מצות מילה בעשרה: (לו) וישראל שמתו אחיו מחמת מילה, עיין שבת קל"ד ע"א: (לז) וכי מהלינן בו, אין מלין אלא ביום, יבמות ע"ב סע"א ועיין שבת קל"ב ע"א ובתוס' שם ד"ה ההיא: (לס) תנן קטן נימול לה', שבת קל"ז ע"א במשנה: (לט) יש להשיב כי משנתינו קודם תקנת הדחייה, עיין לקח טוב לך יו"ט י"ג (דף ל"ט ע"א): (מ) כדאמרינן במס' ר"ה, דף כ' ע"א: (מא) ואל יאמר קטן האמונה הלא שמבראשית היו מקדשין עפ"י הראיה, לקח טוב שם דף ל"ט ע"ב: (מב) שנאמר אלה מועדי ה', בלקח טוב שם הערה ל"א כתבתי בקרא ליתא למלת אלה וציינתי ויקרא כ"ג ב' אולם מעות היה בידו כי כוון לקרא וקרא כ"ג ל"ו: (מג) שאין הדבר תלוי בראיית לבנה, לקח טוב שם, ועיין רבינו בחיי פ' בא מה שהביא בשם רבינו חננאל, ועיין יסוד עולם מאמר רביעי פ"ו:

לא נראה בזמנו, (מד) דקוייל כריא בר צדוק, (מה) ובישראל מקדשין את המועדות אפי' שונגין אפי' טועין הרי הן קדושין וקבועין, ואין אדם יכול לומר בדי' בנביאים הראשונים כגון משה ואהרן יהושע והוקנים והנביאים, אבל ברורות האחרונים אין יכולין לחדש תיקון, שהרי הוא אומר ה' אשר עשה את משה ואת אהרן (שי"א יב ו), ומצינו שחוקיה כחת נחש הגחושית אשר עשה משה, (מו) ואנשי כנסת הגדולה הוסיפו שלישיית השקל על מחצית השקל אשר צוה ה' את משה, ואלמלא שקשה להאריך בדברים, יש לגרור מן התורה, ומן התלמוד, שיכולין חכמי הדורות ויודעי השם לחדש תיקון לפי הנראה להם, לפיכך תיקון ר"א הגדול וחבריו את הדחיות, וריג מסר סוד העיבור, כאשר קיבל מבית אבי אבא בקבלה מאנשי כנסת הגדולה תלמידי חגי זכריה ומלאכי. (מז) ומילה דוחה את השבת מקי' מצרעת, ומה צרעת דוחה את העבודה, ועבודה דוחה את השבת, מילה דוחה אותה פי' את הצרעת, שבת נידחית מפני העבודה, אינו דין שהמילה תהא דוחה אותה, פי' את השבת, ומגלן דעבודה דוחה את השבת, דכתיב וביום השבת שני ככשים (במדבר כח ט), ומגלן דצרעת דוחה את העבודה, שאם היה מצורע נדחה קרבן פסחו מן י"ד ניסן לי"ד אייר, ומגלן דצרעת נדחה מפני מילה, הא כתיב ביה השמר בנגע הצרעת (דברים כד ח'), דכתיב ימול בשר ערלתו (ויקרא יב ג), אע"פ שיש שם בהרת: (מח) כל צרכי המילה שאפשר לעשותן מערב שבת אין מחללין עליהם את השבת, והי"ט אותן דלקמיה מילה, אבל לכתר מילה מחללין מפני הסכנה, ולא מבטיע מילה דדחיא את השבת, (מט) מל ולא פרע כאילו לא מל. (נ) וחזור על ציצין המעכבין ושאינו תוור ונטול על שאינו מעכבין שאם פרע ולא נטל ציצין המעכבין הוא ענוש בשונג מפני שנראה כעושה חבורה ובר מילקא הוא, (נא) ומצוה למצוץ את הדם, ואפילו בשבת, ומאן דלא מייץ מעברין ליה, (נב) ומאן דמרתתן ידי אינשי לא בידים נהוריה אסור למיסהל שמא יעשנו שפכה, (נג) וקטן שמת קודם שנימול אין מחתכין ערלתו, שנאמר ואתה בריתי תשמור (בראשית יז ט), וכיון שמת אדם נעשה הפשי מן המצות, שנא' כמתים חפשי וגו' (תהלים פח ו), ואין לומר כדי לזכותו לחיי עוה"ב אינו צריך, (נה) דה"ג בתלמוד ירושלמי במס' שבועות דפליגי התם רבנן ור"א, ואמר ר"א דאפי' נפלים של ישראל באין לחיי עוה"ב, והלכתא כרי"א הווא בתרא, (נו) ת"ר המוהל אומר בא"י אמיה אשר קביו על המילה, והאב אומר בא"י אמיה אקביו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו, והעומדים שם עונים כשם שהכנסתהו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, והמוהל פורע

הערות וחקונים

(מד) דקוי"ל כרי"א בר צדוק, לא מצאתי עוד למה כוון: (מה) ובישראל מקדשין את המועדות, עיין לקח טוב שם דף ל"ט ע"ב: (מו) ואנשי כנסת הגדולה הוסיפו שלישיית השקל על מחצית השקל, דכתיב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה (נחמיה י לג): (מז) ומילה דוחה את השבת, שבת קל"ב ע"א: (מח) כל צרכי מילה, שם קל"ג ע"א: (מט) מל ולא פרע, שם קל"ז ע"ב: (נ) וחזור על ציצין, עיין שבת קל"ג ע"ב: (נא) ומצוה למצוץ את הדם, שם שם: (נב) ומאן דמרתתן ידי אינשי, לא בידים נהוריה, המאמר משובש ומצאתי הובא לנכון בס' האסופות כתב יד סי' שפ"ט (עיין מבוא סי' ח' אות א') ונדפס גם בס' כללי המילה לר' גרשום ב"ר יעקב הגורר עפ"י ס' האסופות (עיין מבוא שם אות ב') ושם נאמר לנכון זקן דמרתתן ידיו ותוא הדין בחור, אי נמי דלא בריון נהוריה, אסור למימהל שמא יעשנו כרות שפכה: (נג) וקטן שמת קודם שנימול אין מחתכין ערלתו, עיין אור זרוע ה' מילה סי' ק"ד שהבוא ששאל רש"י מרבינו נתן על קטן שמת קודם שמונה ימים אם צריך לחתוך בשר ערלתו וכן ראה המחבר את התשובה, והפוסקים הביאו בשם רב נחשן גאון שמלין אותו על קברו, וכן הביא הרא"ש פ"ג דמ"ק סי' קל"ה, ועיין הגהות מיימוניות פ"א מה' מילה אות י': (נד) וכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות, שבת ל' ע"א וקנ"א ע"ב: (נה) דה"ג בתלמוד ירושלמי במס' שבועות, צ"ל במס' שביעות

ומוציץ ומולף ונותן עליו איספלונית, (נו) וישמון הערלה בעפר, לקיים מי מנה עפר יעקב (במדבר כג ו), (נח) וכן מצינו אצל אברהם שקבץ את כל הערלות אל מקום אחד, והיה נראה כעין גדיש, וקראו אותו גבעות הערלות, וכשזרחה החמה עליו היה ריחו נודף, וערב לפני הקביה כריה קטורת, ושייה עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך [לי] אל הר המור ואל גבעת [הערלות] [הלבונה] [שה"ש ד ו] וכתוב (וימול) [וימל] את בני ישראל [אל גבעת] [הערלות] [יהושע ה ג], ונוטל כוס של ברכה (נט) ומברך בא"י אמיה אשר קידש ירד מבטן חק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קודש ונו' בא"י כורת הברית, אלהינו ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו, ויקרא שמו בישראל פביש, ישמה האב ביוצאי הלציו, פלוני זה הקטן כשם שיכנס לברית, כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים. (ס) תשתלח אסותיה דחיי ודרחמי מן קדם מרי דבשמיא לרביא הדין, דהוא צריך אסותא, כמה דאתסן מי מרה עיי משה, וכמי וריתו עיי אלישע, כך יתסי רביא הדין מכל מרעין בישין, בענלא ובזמן קריב אמן, והעומדים עונים אמן. ועוד תשלח אסותיה לאמיה דרביא הדין, [דהיא צריכה אסותא, ותתסי כמא דאיתסיוא מי מרה עיי משה וכמיא דיריחו עיי אלישע כן תתסי בענלא ואמרו אמן], ושותה הכוס של ברכה, (סא) ומשגרין המותר לאם הילד, דכיון שנאמרו עליו ברכות מעלי הם לאסותא. (סב) גם מצוה למעבד מושב כבוד לאליהו מלאך הברית, כדררשינן בבביתא דר"א: (סג) המל את העבדים אומר נוסח הברכה כדלעיל, ומוהל ופורע וחוזר על בשר החופה רוב העשרה, ונוטלו ועומד על רגליו ומברך על הכוס בפיה, ואחיב בא"י אמיה אקביו למול את העבדים, ולהטוף מהם דם ברית, שאלמלא דם ברית, לא נתקיימה שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג כה), בא"י כורת הברית: (סד) מי שבא להתנייר, אומרים לו מה ראית להתנייר אי אתה יודע שישאל בוזמן הזה דחופין סחופין ומטרופין, ויסורין באין עליהם, אם אומר יודע אני, וע"מ כן אני בא, מקבלין אותו. (סה) ואי פריש יפרוש, מפני שהגרים קשים לישראל כספחת בבשר החי, שנאמר ונלוה (עליהם הגר) [הגר עליהם] ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד א), (סו) ומודיעין אותו מקצת מצות קלות, כגון לקט שכחה ופאה, משום שבן נח נהרג על שוה פרוטה שלא ניתן להשבון, ומודיעין אותו עונשין של עבירות, כגון כרת על אכילת חלב, סקילה על חילול שבת, ומודיעין אותו מתן שכרן של מצות, ואין מרבין עליו, ואין מדקדקין עליו, שנא' ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח), קיבל

הערות ותקונים

הוא סוף פ"ד (דף ל"ה ע"ג): (נו) ת"ר המוחל אומר, שבת קל"ז ע"ב: (ח) וישמון הערלה בעפר, פדר"א פכ"ט, ועיין אור זרוע ה' מילה סי' ק"ז בשם ס' המקצועות: (ס) וכן מצינו אצל אברהם, עיין ב"ר פמ"ז אות ז', ובשה"ש רבה פ"ד פסוק עד שיפוח היום, ובפדר"א שם, ועיין בתנחומא וירא אות ד' ובהערה כ"ב: (נט) ומברך, שבת קל"ז ע"ב: (ס) תשתלח אסותא, כן מובא בסדר רב עמרם גאון ז"ל דף ג"ב ע"ב ובחדושי אנשי שם על המדרכי סוף יומא, ובמהר"ל ה' מילה, והביאו בשם הירושלמי ואין זכר מזה בירושלמי, והאוי"ח מילה סי' ק"ז הביא זה בשם רבינו שמואל בר נפרנאי זצ"ל שהביא זה בשם ירושלמי: (סא) ומשגרין המותר לאם הילד, עיין בסדר ר' עמרם גאון שם ולמה לאמו של תינוק כו': (סב) גם מצוה למעבד מושב כבוד לאליהו כדררשינן בבביתא דר"א, הוא בפדר"א פכ"ט, ובשבלי הלקט השלם ה' מילה סי' ו' הביא וז"ל מצאתי בהלכות גדולות של ר' שמעון קיירא ז"ל ונהוג רבנן למעבד כסא כבוד בברית מילה משום כבודו של אליהו דמיתקרי מלאך הברית, כדתניא בבביתא דר"א בענין שנאמר קיא קנאתי לה' צבאות כו', ומכאן נהוג רבנן למעבד כסא כבוד למלאך הברית דהוא אליהו זכור לטוב, ולפנינו בפדר"א הגי' מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין מושב כבוד למלאך הברית, ועיין טור יו"ד סי' רס"ה: (סג) המל את העבדים, עיין מה שכתבתי על זה באריכות בלקח טוב לך י"ז י"ג הערה ג"א ואין להכפיל את הדברים: (קל) מי שבא להתנייר, יבמות מ"ז ע"א: (סא) ואי פריש יפרוש, שם שם ע"ב: (סו) ומודיעין

דבריהן (סו*) עושיין ב"ד של ג', ומלין אותו בפניהם, משום דמשפט כתיב ביה, והמל אותו מכסה ערותו (סז) ומברך על המילה, ומל ופורע וחוזר על בשר החופה רוב העטרה ונוטלו, ואפי' גוי שנולד כשהוא מהול, או שעלתה מכה על בשר ערלתו שניטל ע"י הרופא בעצמו (סח) צריך להטיף ממנו דם ברית, ולא קי"ל כרשב"א, דלא איפליגו ב"ש וביה בהא, אלא בקטן בר ישראל שנולד כשהוא מהול, דאמרי ביה דא"צ להטיף ממנו דם ברית משום דמסתמא גוי מולים מקרי, וקי"ל דהמודר הנאה מן הערלים מותר בערלי ישראל, והמודר הנאה מן המולים, אסור במולי גוים, משום דשייך מילה בגוי, ולאחר שמל אותו נוטל אחד מן הביד את הכוס ומברך בפה"ג, וברכה שניה כדלעיל, וקורא לו שם, כדמצינו באברהם אבינו שקרא לאותן שגייר אברהם לשם חניכה, כדדרשינן וירק את הניכיו, (סט) ועד שיתרפא אין מובלין אותו, וכשמטבלין אותו (ע) צריך ב"ד של שלשה להטבילו, ואומר לו כמותן הדברים הראשונים, (עא) וגורוין את שערו, והוחכין צפרני ידיו ורגליו, ואחר שעלה מן הטבילה מטמם חיים אומר ברכת הטבילה, דהכי אמרי רבנן כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, חוץ מטבילה גר בלבד, משום דאכתי גברא לא חזי הוא ואינו קדוש במצות, אבל שאר חייבי טבילות, כגון נדה ויולדת וזבין מברכין קודם טבילתן, (עב) ואין מטבלין את הגרים לא בלילה ולא בשבת, וגר שמטל לשם קרייה, או ניורת שמטלה לשם נידחה, לא עלתה להן טבילה זאת, והורוין וטובלין לשם יהדות, ומברכין על הטבילה, (עג) וגר וניורת שבאו ואמרו נתגיירנו, צריכין להביא עדות שמלו וטבלו בפני שלשה: (הנה אלה קצות משפטי המילה עם הלכותיהן ונחזור על סדר עתך) כתיב את בריתי הפר, (עד) זה המושך לו ערלה, (עז) מכאן אמרו רבותינו אסור להניח ידו כנגד פניו כדי לכבוש מילתו, מפני שממשיך ערלתו ומחפה את העטרה, ומחלל בריתו של אברהם אבינו, (עו) אבל אם בא לצאת מן המרחץ והיו שם שני ב"א או בנו או חותנו ורוצה להצניע מהם לובש כעין מכנסים ומתכסה, כי (עז) הא דרבא כד הוה נחית לנהרא זקף, וכי סליק שחי, משום שמתקשה מחמת חום המים, ולפיכך שחי, דלא לעייני ביה, וכן רבנן דבי ריא כי נחתי זקפו, וכי סלקי שחיין, (עח) ולא ירחץ אדם עם בנו ורבו בבית המרחץ, דכתיב מקוה ישראל ה' כל עובדי יבושו (ירמיה יז יג), מה ים הזה רוחצין בו אב ובנו הרב ותלמידו ואינו בושין זה מזה, אף הקב"ה מתוודין הכל לפניו ומקבלין בתשובה ולא בושין זה מזה, ולא יודעין זה מזה, שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים (שמות ב כה), אבל אם הרב צריך לבנו שימששנו והרב לתלמידו מותר:

הערות וחקונים

אחות, עיין גמרא שם: סו*) עושיין ב"ד של שלשה, וכן הביא הסור ה' גרים סי' רס"ח, וכתב טרן ב"ו אע"פ שלא נתפרש בהדיא בגמרא יש ללמוד כן מטבילה כ"ו, ועיין בגמרא יבמות כ"ז ע"ב, ומה שהביא המחבר דמשפט כתיב ביה, וכן הוא בגמרא שם גם צריך ג' דמשפט כתיב ביה וע"ש ברש"י: קז) ומברך על המילה, שבת קל"ז ע"ב: סס) צריך להטיף ממנו דם ברית, עיין בטור שם ובב"י שם: סט) ועד שיתרפא אין מובלין אותו, יבמות שם: ע) צריך ב"ד של שלשה, גמרא שם: עא) וגורוין את שערו והוחכין צפרני ידיו ורגליו, וכן הביא הסור שם וגיזן מוה"ק ושקיל טופרום דידים ודכרעיה, וכן הביא הרי"ף, ובוודאי הוא לשון הגאונים: עב) ואין מטבלין את הגרים לא בלילה ולא בשבת, יבמות שם: עג) וגר וניורת שבאו ואמרו נתגיירנו, יבמות שם, ועיין בטור ובב"י שם: עד) זה המושך לו ערלה, ב"ר סוף פמ"ו, ויקוט רמז פ"ב, יבמות ע"ב ע"א, ולקח טוב: עז) מכאן אמרו רבותינו, גמרא שם: עו) אבל אם בא לצאת מן המרחץ, לקח טוב: עז) כי הא דרבא, לפנינו בגמרא נוסחא אחרת והמחבר הביא כמו שהוא בלקח טוב: עט) ולא ירחץ אדם עם בנו, פסחים ג"א ע"א: עט) וסמך ליה אשת התן עטרת בעלה, זה לקח טוב: ע"א ריש פמ"ו, ושם מתחיל כתיב אשת חיל עטרת בעלה, א"ר אחא בעלה

ירויהו דורשי הפרשה וישכילו (עט) וסמך ליה אשת החן עמרת בעלה. (פ) שלקח הקב"ה יויד משרי, וחלקה לשתיים, ונתן חציה לשם שרה, וחציה הנשארת קרב לשם בעלה:

(טו) ויאמר אלהים אל אברהם. כך נזירתי שרי אינה יולדת, אבל שרה יולדת, (פא) ומעחה לא תקרא שמה שרי שרית לאומתה, אלא שרה לכל באי עולם:

(יו) וברכתי. המשרת שתחת התיז משמיע המלה לשון עתיד, ואם ה' תחת רי"ש משמיע לשון עבר, כך בישרו וברכתי אותה בנופה: וגם נתתי. כי נזירתי מעשה היא, וכבר נזרתי להיות לך ממנה בן, שיבנה ביתך ממנה: (פב) וברכתיה. בהשפעת הלב: והיתה לגוים. מופרשים זה מזה: מלכי. לא נאמר ומלכי להוסיף על הענין, אלא מלכי, כי פירש מה שאמר והיתה לגוים, שהיתה ממנה גוים מתחלקים למלכויות, לכך נאמר מלכי עמים ממנה יהיו:

(יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. (פג) כבר דרשינן שתי פעמים שנפל: ויצחק בתמי', ודומה לדבר ויהי כמצחק (בראשית יט יד). צחק עשה לי (שם כא ו), כולן לשון תימה: ויאמר בלבו. (פד) בכל מקום אתה מוצא לגבי צדיקים אל לבו, ולגבי רשעים בלבו, ומה ר"ל כאן בלבו, לפי שה' מתמיה כעין קטנה אמנה חיו, ואומר הלבן מאה שנה יולד ה' פתוחה וחטופה להתמיה המלה, ודומה לו הלי"י תגמלו זאת (דברים לב ו). ושרה אומרת הבת תשעים תלד, (פה) שהאיש אינו מוקין ועד ק' שנה מוליד, ואשה מוקנת ואינה מתעברת לאחר שפסקה ממנה דם נדתה: הבת, ה' חטופה ונפתחת להחמיה המלה:

(יח) ויאמר אברהם אל אלהים לו ישמעאל יהיה לפניך. (פו) ר' יודן בשם ר' יהודה אומר דומין דבריו של אברהם (פז) למלך שמעלה ממנא אוהבו לזמן אמר לו המלך אנה מבקש לכפול פרנסתך מטנך, א"ל לא תמלא קדים בטנך הלואי הראשונה לא תמנע ממני:

(יט) ויאמר אלהים אבל. (פח) לשון אמת, ודומה לו אבל אשמים אנחנו (בראשית מב כא), כלומר באמת שרה אשתך יולדת בן של קיימא: וקראת את שמו יצחק.

הערות ותקונים

נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה, ואולי היתה הגי' לפני המחבר אשת חן במקום אשת חיל, וכוונת המפרש ששרה נקראת אשת חיל ובעלה נתעטר בה כמו שדורש במדרש משלי פ"א: (ס) שלקח הקב"ה יו"ד משרי. ב"ר שם וי"ר פו"ט אות ב' ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ז (דף ג' ע"ג) ולקח טוב וילקוט רמז פ"ב ובמ"ר פ"ח אות כ"א, ומדרש אגדה: (פא) ומעחה לא תקרא שמה שרי שרית לאומתה, אלא שרה לכל באי עולם. ב"ר ולקח טוב וילקוט שם ומדרש אגדה. ובב"ר הגי' שרה לעצמה וצ"ל לעמה וכן הביא הילקוט שם בשם ב"ר, ובגמרא ברכות י"ג ע"א שרי היא שרה בתחלה נעשית שרה לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו, ורש"י הביא, שרי משמע לי ולא לאחרים, שרה שתהא שרה על כל: (פב) וברכתיה בהשפעת חלב, ב"ר לקח טוב וילקוט: (פג) כבר דרשינן שתי פעמים שנפל. לעיל בפסוק ג' כתיב ויפל אברהם על פניו, וגם בפסוק זה כתיב ויפל אברהם על פניו, ובב"ר פמ"ז ופמ"ז דרשו שתי פעמים נפל אברהם וכנגדו נימלה מילה מבניו ב' פעמים: (פד) בכל מקום אתה מוצא. ב"ר פל"ד אות י' ופס"ו אות ח' ולקח טוב: (פה) שהאיש אינו מוקין. ב"ר פמ"ז אות ג' וילקוט ולקח טוב: (פו) ר' יודן בש"ר יהודה. ב"ר פמ"ז אות ד', ושם הגי' בשם ר' יהודה ב"ר סימון: (פז) למלך שמעלה ממנא אוהבו. נוסחא משובשת היתה לפני המחבר בב"ר פמ"ז אות ד' ולפנינו משל לאוהבו של מלך שהיה המלך מעלה לו אנונא, א"ל המלך אני מבקש לכפול אנונא שלך, א"ל לא תמלא רוחי קירי, הלואי קדמייתא לא תמנע. ופ"י אנונא מוזן לספוק והמלה יונית ורומית, וכן בלשון סורי ענין כלכל מוזנות: (פח) לשון אמת. כן מובא בלקח טוב, ובערוך ערך אבל הביא מאמר אמר להן אבל (עירובין ל"ח ע"א), ופ"י אבל

(פט) על שם שצחקת על דברי, זה מן ד' שנקרא שמש טרם לידתו, (צ) רמז לו על עשר נסיונות ושתלד שרה לצי' שנה, וימול לה' ימים, ואברהם יולדהו לק' שנה: והקימותי את בריתי. אשר כרתי אתך בין הבתרים אקימנו אותו ומילה שנתתי לך, לברית עולם לזרעו אחריו. ולא לזרע ישמעאל, לפיכך נאמר לזרעו ולא ולזרעו שלא תהא ו' מוסף על ענין ראשון לומר לזרע ישמעאל ולזרעו, אלא לזרעו לבד:

(כ) ולישמעאל שמעתך. מה שבקשת עליו: הנה ברכתי כבר על יד המלאכים: והפרתי אותו והרביתי אותו. מעתה במאוד יותר מלפני, מאוד יותר מנחור אחיך:

שנים עשר נשיאים. (צא) שזכותן משכמת והולכת מלפני כענין בוקר שנקראו נשיאים ורוח וגשם אין (משלי כה יד), ובדברי הפשט נשיאים ממש, (צב) אבל יעקב שבטמים, דבר שיש בו ממש ונמועים ועושים פירות, ושל עשו אלופים, מסורין למבח ביום אף ה' ככבש אלוף יובל (למבח) [למבח] (ירמי' יא יט): ונתתיו לגוי גדול. וקיו לבן הגבירה: (כא) ואת בריתי. שכרתי אתך: אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת. (צג) זמן פסח לשנה האחרת ולא סבירא ל' כמה (צד) דדרשו רבותינו

בברייתא דרי"א דביום הכיפורים נימול אברהם, ודרשו גזירה שוה מן בעצם היום הזה, כתיב (וימול) [וימול] את בשר (ערלתו) [ערלתם] בעצם היום הזה (בראשית יז כג), וכתיב התם כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה (ויקרא כג כט), וקשיא להו קרא דכתיב למועד הזה בשנה האחרת, כי בפירוש קים לן שבחג נולד יצחק, והיינו למועד הזה, ועוד מעונות מצות שאפה לשלשה המלאכים, אלא אי איכא למידרש גיש הכי דרשינון, כתיב הכא בעצם היום הזה וימול אברהם (בראשית י"ז כ"ו) וכתיב ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים (שמות יב מא), אלמא דבפסח נימול אברהם, וליום השלישי בקרו הקב"ה עם נ' מלאכים, וברביעי בפסח נידונו סדום ועמורה, וכן בפסח ה' דבר ה' אליו במחזה בין הבתרים, ובליל הפסח נחלק עליו הלילה, כשנלחם עם המלכים: (כב) ויבל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם. (צה) שהאבות חשובין כמרכבה לפני השכינה ששרה עליהם, (צו) מכאן שנפטר מחבירו צריך ליטול ממנו רשות, ואפילו גדול מקטן, שהרי כשנפטר דבר הקדוש מאברהם אמר אפטר ממך לשלום:

(כג) ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילדי ביתו. שנולדו משפחות שטבלו: ואת כל מקנת כספו. שנולדו משפחות שקנו אותם מעוברת או שקנה הוולדות

הערות וחקונים

אמת, ותרנום אבל שרה אשתך בקושטא. וכן הביא רש"י בגמרא שם ועיין רש"י עה"ת: (פט) זה מן ד' שנקרא שמש טרם לידתו. כ"ה בירושלמי ברכות סוף פ"א (דף ד' ע"א) ד' נקראו עד שלא נולדו ואילו הן: יצחק וישמעאל ואשהו ושלמה. והביא שם ראיות מהכתובים. ובפדר"א ריש פ"ב הובא ששה נקראו בשמותן. עד שלא נולדו וחושב גם משה רבינו ושמו של משיח, ובמכילתא בא פט"ז תנו ג' נקראו מפי הקב"ה: (ל) רמז לו על עשר נסיונות. פדר"א שם ודורש יצחק נוטריקון, וכן נשנה בב"ר פנ"ג אות ז' (ושם הובא ו' כנגד עשרת הדברות), במ"ד פ"ח אות כ"א, ובתנחומא הגדפס מכבר קרא אות י"ב, וגם רש"י עה"ת לך י"ז י"ט הביא בשם יש אומרים ו' על שם עשרה נסיונות כו'. וכן הוא במדרש אגדה, ובמחזור וויטרי צד 688: (ל) שזכותן משכמת והולכת מלפני כענין בוקר ככו'. עיין ב"ר פמ"ז אות ה' כל אלה שבטי ישראל שנים עשר אלו בני גבורה, וישמעאל אינו מעמיד י"ב, אלא אותן נשיאים, המד"א נשיאים ורוח וגשם אין, ועיין פדר"א סוף פ"ל: (כ) אבל יעקב שבטמים. דכתיב כל אלה שבטי יה שבטי יה (בראשית מט כח): (כג) זמן פסח. עיין ב"ר פמ"ח אות י"ב, ועיין ר"ה י"א ע"א ובתוס' שם ד"ה אלא, וכן בפסיקתא רבתי פ"ו אות ה' לוי ועשי ענות שהיה פסח, וחכמי התוס' הביאו ג"כ ור' מאיר שלוח צבור וסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח: (ל) דדרשו רבותינו בברייתא דרי"א. הוא בפדר"א פכ"ט, ומובא בתוס' ר"ה שם: (ל) שהאבות חשובין כמרכבה. ב"ר שם האבות הן הן המרכבה, שנאמר ויעל אלהים מעל אברהם, וכן מובא בלקח טוב, ועיין רש"י עה"ת וברסב"ן: (ל) מכאן שנפטר

עצמן: כל זכר באנשי בית אברהם. ואפי' גרים ועבדים גדולים כולן לקח בדברים טובים אמר להם אשריכם שבחר הקב"ה בכם להיותכם תמימי גוף כמותי ולהיותכם קריבין תחת כנפי השכינה: וימל. עיקר יסוד מילת וימל, לשון מיעוק. ודומה לו ימולל ויבש (תהלים צ ו). ופרח לבנון אומלל (נחום א ד). אומללה יולדת (ירמ' טו ט), וכדומה, כך מעשה המילה שממעך וממסמס הערלה מעל העטרה וקוטף ומשליכה: וימל את בשר ערלתם. שרונג היו רווקים ולא נתמעכו ע"י אשה, לכך כתיב את בשר: בעצם היום הזה. לא שהה אברהם וגם הם לא עיכבו וכולן נודרוו לקיים המצוה ביום שנצטווה: כאשר דבר אתו. כלומר כאותו הלום שדבר אתו אלהים. והיינו ביום הפסח:

(נד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו. (צו) לפי שנתמעך ע"י אשה לא כתיב ביה את בשר ערלתו:

(כה) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמולו את בשר ערלתו. (צח) לפי שלא נתמעך ערלתו על ידי משכבי אשה לכך כתיב את בשר ערלתו:

(כו) בעצם היום הזה. קרא יתירא הוא זה, בא לדרוש בו, כי בפסח נצטוו, ובו ביום נימול אברהם וישמעאל בנו: (צט) היה לומר מל אברהם, ומה תיל נימול, (ק) א"ר לוי הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו:

(כז) וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף. כולן הרגישו ונצטערו וקבלו שכר משלם: (קא) ורבתינו דרשו י"ד שנמל הקב"ה משרי, וזתה להיות בראש יהושע,

שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר יג יז): היום (קב) א"ר ברכי' ושיה לא מראש בסתר דברתי (ישעי' מח יו), אמר הקב"ה אילו מל אברהם בלילה היה כל דורו אומר שלא היו יודעין בו, שאילו היינו יודעין לא היו מניחין אותו לימול, לכך מל אותו בעצם היום. (קג) בעיצומו של יום, כדי שירגישו כל העולם, (קד) וראיתי כברייתא דר"א ששלח אברהם וקרא לשם בן נח שהיה בהן ותמים שנולד מהול, והודיעו מה שנצטווה, והוא עמד ומל את אברהם, שנא' נימול אברהם, ומשמע על ידי אחרים, ודומה לדבר כאשר הם נמולים (בראשית לד כב), (קה) ואברהם מל את ישמעאל ואת כל זכרי ביתו שנא' ויקח ונוי וימל את בשר ערלתם (בראשית יז כג), וכתביב נימולו [אתו] (שם שם כז), על ידו: (קו) תני הלך ליריד של גוים ולקח מהם בתים שרות וזכרים ועבדות ושפחות, (קז) ר' אמי בשם ר"ל (קה) לא סוף עבדים הוא לוקח אלא עבדים ערלים נמי, מפני שמכניסין תחת כנפי השכינה, (קט) ר' יודא בשם ר"ל בעא קומי ר"ל מהו ליקח מן הגוי לעבדים ערלים, אמר לו אימת תשאלני ביו"ט, או אפי' בשבת, א"ל אפי' בשבת:

נשלמה פרשת לך לך:

הערות ותקונים

מחבורו. ב"ר פמי"ז אות ו', וילקוט רמז פ"ב, ועיין מ"י ד"א ריש פ"ה: (ז) לפי שנתמעך. ב"ר פמי"ז אות ח' וילקוט שם: (ט) לפי שלא נתמעך, שם שם: (ט) היה לו לומר מל אברהם. ב"ר פמי"ז אות ט': (ק) א"ר לוי הרגיש ונצטער. זה מובא בב"ר בשם ר' אבא בר כהנא, ובשם ר' לוי מובא מל את עצמו ומצא עצמו מהול, וע"ש בחדושי הרד"ל, ולפני המחבר היתה נוסחא אחרת במדרשו, וכן היה כן לפני בעל לקח טוב עיין שם לך י"ז בהערה פ"ד: (ק) ורבתינו דרשו י"ד שנמל הקב"ה משרי. ב"ר ריש פמי"ז, ולקח טוב י"ז מ"ו: (קב) א"ר ברכיה, ב"ר שם, וילקוט ישעיהו רמז שכ"ה: (קג) בעיצומו של יום. פדרי"א פכ"ט, ומובא בלקח טוב ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (קד) וראיתי כברייתא דר"א. הוא בפדרי"א פכ"ט בשם רבן גמליאל: (קה) ואברהם מל את ישמעאל. עיין בפדרי"א שם שגם וישמעאל נימול ע"י שם בן נח וע"ש בפ"י הרד"ל אות ב': (קו) תני הלך ליריד. ב"ר שם, וע"י י"ג ע"א וצ"ל הולכין: (קז) ר' אמי בשם ר"ל. וכ"ה בב"ר שם, ועיין בגמרא שם דף י"ג ע"ב כי אתא רבין אמר ר"ש בן לקיש, אולי צ"ל כי אתא ר' אמי, ובירושלמי ע"ז פ"א ה"א מובא בשם ר"ל לבר: (קט) לא סוף עבדים הוא לוקח. בב"ר שם לא סוף דבר עבדים מהולים

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. וסמך לה פרשת נילוי שכינה, (א) כי כשמל אברהם אמר לו הקב"ה עד שלא מלת היו בני אדם פחותין באין אצלך, ואם תאמר מעתה אין עוברי דרכים באין אצלך, הריני מתחיל ומבקרך, לפיכך נגלה עליו סמוך למילה בחום שמש צדקה ומרפא, אותה שעה פחדו בציון הטאים (ישעי' לניד) פחדו הטאי הדור, ואחזו רעדה חניפים (שם), אמרו מי יגור לנו אש אכלה (שם), כאברהם שניצל מן האש ומדבק באש אוכלה אש, מי יגור לנו מוקדי עולם (שם), שעה אחת וראי אין הפך בדור זולתי בצדיק זה, הוא מרומים ישכון (שם שם יו), ראוי לעלות למעלה מכיפת הרקיע, מלך ביפיו תחוינה עיניך תראנה ארץ מרחקים (שם שם יז), (ב) רבותינו אנשי עיר הקודש דרשו מקרא זה באברהם, שנגלה עליו מלכו בכבודו והראהו מתן שכרו ופרענות ארץ סדום ועמורה שנתרחקו מלפניו:

וירא

[יח' א] וירא. (ג) בשביל שמל אברהם ונצטער נגלה עליו הקב"ה לבקרו: אליו, ולא לשאר הנימולים: ה'. במדת הרחמים ומרפא: באילוני ממרא. (ה) במישור של ארץ ממרא. שהמרה פנים בו (ו) כדררשינין: והוא יושב פתח האוהל. (ז) דרך שעוברים ושבים עוברים משם: בחום היום. (ח) בשש שעות היום זמן סעודה, כי עד ארבע שעות צל צונן ושמש חום. כמו שנאמר וחס השמש ונמס (שמות יו כא), המן מחום השמש, (ט) ובשש שעות הצל והשמש חמין לפי שאין לבריות צל תחתיו, ומחצות ואילך נקרא ערביה, שנא' כי פנה היום כי ינמו צללי ערב (ירמ' ו ד), ומפורש הדבר בפרשת החדש, (י) לפי שהחיימו פה המכה, לפיכך ה' יושב להחמם, (יא) ביקש לעמוד מפני השכינה, איל הקב"ה סימן לבניך שיהיו יושבין בכתי ננסיות ובתי מדרשות, ואני ניצב עליהן, שנא' אלהים נצב בעדת אל (תהלים סב א):

(ב) וישא עיניו וירא, לאחר שנגלה עליו שכינה: והנה שלשה אנשים, (יב) מיכאל גבריאל רפאל היו, אלא כששכינה עמהן קרא הכתוב אנשים כי תש חילם כבני אדם, וכשנסתלקה השכינה קראן מלאכים, ופעמים קראן אנשים לאחר סילוק שכינה, והמקום יאיר עיני עברו לדורשן: נצבים עליו, (יג) שהי' ביתו של אברהם מפולש

הערות ותקונים

הוא הן לו, אין ספק שהיה כתוב במדרש שם ה' ל' והוא התחלת המלות הוא לוקח, ואח"כ נשתבש ונעשית הן ל' קט) ר' יודא בשם ר' לקיש, צ"ל רבי יהושע בן לוי:

[יח' ב] כי כשמל אברהם אמר לו הקב"ה כו', ב"ר סוף פמ"ז ופמ"ח אות ט' ילקוט רמז פ"ב, והמתבר הביא כלשון הלקח טוב: (ג) רבותינו אנשי עיר הקודש דרשו מקרא זה באברהם, ב"ר פמ"ח אות ו': (ג) בשביל שמל אברהם, תנחומא הנדפס מכבר וירא אות ב' ותנחומא הקדום וירא אות ד' ורש"י עה"ת ולק"ט: (ד) ולא לשאר הנימולים, לקח טוב: (ה) במישור של ארץ ממרא, ב"ר סוף פמ"ב ר' יהודה אמר במשריא דממרא כו', ולמה נקרא ממרא שהמרה פנים באברהם, ודרש ממרא מלשון מרי: (ו) כדררשינון לעיל, לך י"ד י"ג בפסוק והוא שוכן באילוני ממרא אולם לדאבון נפשינו חסר בכ"י מן בראשית עד לך ט"ז: (ז) דרך שעוברים ושבים עוברים משם, בב"ר פמ"ח אות ח', וילקוט רמז פ"ב, ולק"ט, פתח האהל פתח טוב פתחת לעוברים ושבים: (ח) בשש שעות היום כו', עיין ב"ר שם באריכות: (ט) ובשש שעות הצל והשמש חמין לפי שאין לבריות צל תחתיו, בב"ר שם א"ר תנחומא בשעה שאין לבריות צל תחתיו, ועיין בפ"י הר"זו שכתב שיש לתקן שאין לבריה צל אלא תחתיו ע"ש: (י) לפי שהחיימו פה המכה, צ"ל לפי שהחום יפה למכה, וכן הוא בב"ר שם: (יא) ביקש לעמוד מפני השכינה, ב"ר שם אות ז': (יב) מיכאל גבריאל רפאל היו, יומא ל"ז ע"א, מסי' ד"א פ"ג, וב"מ פ"ו ע"ב וב"ר פ"ג ועיין רש"י שבועות ל"ה ע"ב ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (יג) שהיה ביתו של אברהם מפולש, ב"ר שם אות ט'

(יד) לדי רוחות העולם לננוס בו כל עובר ושבו, (טו) וכשראה אותן שהפליגו וחולקין כבוד זה לזה, אמר וראי אנשים הננוים, ואלי נשתלחו, כדי לקבל שכר עליהם, ודומה והוא עומד עליהם תחת העץ (בראשית יח ח), לקבל שכר עליהם: וירא. (טז) מה ת"ל וירא שני פעמים, אלא וירא ששכינה ממתנת עליהם, מיד וירץ לקראתם מפתח האהל. שם התחיל לרוץ עד שהגיע אליהם, כאברהם כתיב וירץ לקראתם, שנדמה כעוף הפורח, אבל בלוט לא כתיב וירץ אלא ויקם (שם יט א), כאדם שהוא יגעוקם: וישתחוו ארצה. כדרך ענוים שמשתחווים לגדולים, שכן מצינו ביעקב, שנא' וישתחוו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו (בראשית לג ג), וכן ברור, שנאמר ורוד קם וישתחוו שלש פעמים (ש"א כ יא), והרבה כמותם במקרא:

ג) ויאמר אדני לשון תחינה, (יז) כל אדני האמור כאברהם לשון קודש, והאמור בלוט לשון חול, והכרת אותותם כל שם שכתוב באדני והגוי' נקמצת דע שהוא שם הנכבד, והגוי' נפתחת לכד בלי קמץ דע שהוא חול, כלומר אדוני שלי:

ה) ואקחה פת לחם, לא אמר ככר לחם אלא פת, חתיכה, (יח) שכן הצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה: וסעדו לבכם, מן התורה ומן הנביאים [ומן הכתובים למדנו שהלחם סועד, בתורה כתיב וסעדו לבכם, בנביאים] כתיב סעד לך פת לחם (שופטים יט ה), בכתובים כתיב לחם לבב אגוש יסעד (תהלים קד טו): אחר תעבורו, לאחר שתסעדו תעבורו מעלי ותלכו לדרכיכם: כי על כן עברתם (מעל עבדיכם) [על עבדכם], כלומר בשביל שעברתם מאצלי אורקק לכם ואקבל עליכם שבר:

ו) וימהר אברהם האהלה אל שרה, (כא) שהיתה צנועה יושבת פנימה: ויאמר מהרי, [כב] מכאן שמזרוין למוזמן: שלש (סאי'ן) [סאים] קמת סלת, (כג) קמת סתם הוא התבואה הנשחנת ולא נתפנית, סלת לאחר שנפרשה מן הפסולת, ואין בה סובין, וכך רמז לה שתקח ג' סאי'ן קמת, ומהן תפרוש סאה סלת: ועשי עונות, להאכילם לחם חמדות: ופשוטו שאין אורחים יכולין להתעכב עד שתחמיץ הבצק, (כד) ושהיה יום הפסח, ובקבלה היה שומר כל התורה, שנא' אשר שמר אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי (בראשית כו ה):

הערות ותקונים

ועיין בלק"ט וירא שם הערה י"ט: (יד) לדי רוחות העולם, זה ליתא בב"ר, וכו"ה גם בלק"ט, ועיין אדר"ג פ"ו: (טו) וכשראה אותן שהפליגו וחולקין כבוד, עיין ב"ר אות ט', ובערוך ערך הגן הביא גוססא אחרת בב"ר ועיין ולק"ט ובהערה י"ז: (טח) מה ת"ל וירא שני פעמים, ועיין בפ"י רש"י עה"ת: (י) כל אדני האמור כאברהם, שביעית ל"ה ע"ב, מסי סופרים פ"ד ועיין ברש"י עה"ת ובמנחת שי: (יח) שכן הצדיקים אומרים מעט, ב"מ פ"ו ע"ב תנחומא הנדפס מכבר וירא אות ד', ולקח טוב ומדרש אגדה: (יט) מן התורה, ב"ר שם אות י"א, וילקוט רמז פ"ב וש"ס מזמור ק"ד אות י"ב ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כ) ומן הכתובים, הוספתי ונשמט ע"י שגגת המעתיקים: (כג) שהיחה צנועה וישבת פנימה, בלק"ט כל כבודה בת מלך פנימה: (כד) מכאן שמזרוין למוזמן, אולי צ"ל מכאן שמזרוין לטורה, מכות כ"ג ע"ב אין מזרוין אלא למורז או צ"ל למזרוין כמו שהוא בספרי נשא פסקא א': (כז) קמת סתם הוא התבואה הנשחנת כ"ו, סלת הוא הקמח שהוא מחון מחינה גסה, ומוזה אמרו נפה שהיא מוציאה את הקמח וקולפת את הסולת (אבות פ"ה מ"ו), ועיין ב"מ פ"ו ע"א וברש"י שם, ועיין בלק"ט טוב אם קמת למה סולת, אלא ג' סאי'ן היה קמת, והוציאה מהם סאה סולת, ועיין ברש"י עה"ת ובתנחומא הנדפס מכבר וירא אות ד' שלש סאים מקמת ושלש סאים מסולת וכן משמע בב"ר וכן הוא במדרש אגדה: (כד) ושהיה יום הפסח, ב"ר פמ"ח אות י"ב, פרס הפסח הוה, ומובא בילקוט רמז פ"ב וכן הוא בפסיקתא רבתי פ"ו אות ה' לוישי ועשי עגות שהיה פסח, וסדר עולם פ"ה, ועיין תוס' ר"ה י"א ע"א ד"ה אלא הביאו דברי המדרש ב"ר, והביאו ג"כ ור' מאיר שליו צבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאללו בלילי חג פסח, ועיין בלק"ט טוב

ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב: [רד]. (כה) ולא זקן וגדול: וטוב. שלישי
 לבטן: ויתן אל הנער. (כו) זה ישמעאל: וימהר לעשות אותו. לזרוז במצות:

ח) ויקח חמאה וחלב. אחר כך ובן בקר אשר עשה אותו ישמעאל תבשילין. (כו) מכאן
 שמתחלה ראוי להביא מיני חלב, ואח"כ מיני בשר, סימן לרבר יצירת העובר.
 שנאמר הלא כחלב תתיכני, ואח"כ עור ובשר תלבישני (עצמות) [ובעצמות] ונידין
 תסוכני (איוב י יא): ויתן לפניו. בזה אחר זה, (כו*) והלחם לא הוצרך לומר, והלא
 דברים ק"ו, ומה חמאה ובשר שלא אמר להם הביא לפניו, פת שאמר להם על אחת
 כמה וכמה, (כה) שהרי הצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה: והוא עומד עליהם. (כט) עד
 שלא יצא ידיהן כתיב נצבים עליו. (פסוק ב). לאחר שיצא ידיהן כתיב והוא עומד עליהם,
 שהיו מרתתין מלפניו, וכן אתה דורש בהוציאו כל איש מעלי (בראשית מה א) שלא
 יכול להתודע ברית מילתו לפני מצרים. וכן ויבאו בני אלהים להתניב על ה' (איוב א ו)
 (ל) שהיה יום הדין והיו הסניגורין והקטיגורין עומדין לפניו, ועדיין לא יצאו ידיהן, ולכך
 כתיב ויאמר ה' אל השמן מאין תבוא (איוב א ו), וכל הענין, וכל צבא השמים (עומדין)
 [עומד] עליו (מיא כ ט). שהיו מלמדין עליו קטגורין על אחאב, ועדיין לא יצאו ידיהן,
 ולכך כתיב מי יפתה את אחאב (שם שם כ), ישמע חנם ויוסף לקח: תחת העין.
 (לא) זה האשל: ויאכלו. (לב) נראין כאוכלין וראשון ראשון מסתלק, וכל כך למה,
 (לג) כדי ללמוד דרך ארץ להתנהג בעיר כנמוס בני העיר, שהרי משה עלה למרום שאין
 שם אכילה ושתי' ועשה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ושתי', ואלו שבאו
 למקום בני אדם הראו עצמן אוכלין ושותין, ליפות כחו של אברהם, ושלא להקפיד שבר
 יציאותיו:

ט) ויאמרו אליו. שלשתן שאלוהו. שאם היה אחד מהן שואלו עליה, הי' משים עצמו
 חשוד, לאחר כך בישר מיכאל לבד: אליו. נקוד על א' י' וי, (לד) אר"ש
 בן אליעזר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה (לה) [אתה דורש את הכתב נקודה
 רבה על הכתב] אתה דורש הנקודה, וכאן נקוד א' י' וי, כי אברהם לאחר סעודה הי'
 עומד אחר המלאך, שנאמר והוא אחריו, והם שאלו עליו ועל שרה ויאמר אי"ו אי"ה או

הערות ותקונים

וירא י"ח הערה ל"א, ובמדרש אגדה: (כס) רך ולא זקן וגדול. עיין ב"ר שם אות י"ג ובלק"ט
 ובהערה ל"ב: (כו) זה ישמעאל. ב"ר שם ואדר"כ פ"ג, וילקוט רמז פ"ב ורש"י ולק"ט: (ס) מכאן
 שמתחלה ראוי להביא מיני חלב כ"ו. לקח טוב, והכוונה שאברהם קיים כל התורה לכן הקדים
 חלב לבשר וכן איתא במדרש אגדה הביא חלב תחלה ואכלו ואח"כ הביא בשר ואכלו על הסדר של מקרא:
 כז*) והלחם לא הוצרך לומר. ב"ר שם אות י"ד בשם רבנן וילקוט שם, ועיין ב"מ פ"ו ע"א, ופיר"א
 פ"ו, ולקח טוב: (כס) שהרי הצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. ב"מ שם, ותחומא הנדפס מכבר
 וירא אות ד' ולק"ט: (כט) עד שלא יצא ידיהן, ב"ר שם אות י"ד וילקוט שם: (ל) שהיה יום הדין
 וחיו הסניגורין והקטיגורין עומדין לפניו. בס' מעין גנים מהשר ר' שמואל בן נסים אשר הוצאתי
 לאור (צד 4) הביאו וז"ל: ויהי היום, יום ראש השנה היה שכל בני עולם עומדים בו לפני הקב"ה
 כבני מרון. והבאתי שם בהערה ל"ד בשם שבלי הלקט השלם (שהוצאתי לאור) ס"י ל"ב שהביא
 וז"ל וכן פ"ו רבינו יוסף קרא ז"ל בפ"ו איוב ויהי היום ויבואו בני האלהים להתניב ויבא גם השמן
 בתוכם יום ראש השנה היה שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון וסניגורין מליצי יושר וקטיגורין
 מקטרגין כ"ו: (ל) זה האשל. לקח טוב: (לג) נראין כאוכלין, ב"ר שם, וילקוט שם, וב"מ פ"ו ע"ב
 ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (לג) כדי ללמוד דרך ארץ, עיין ב"מ פ"ו ע"ב, וב"ר שם אות י"ד:
 (לד) אר"ש בן אליעזר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה ב"ר שם פ"ח אות ט"ו ופיע"ח אות ט'
 ירושלמי מסרחים פ"ט ה"ב, במ"ר פ"ג אות י"ג, היות פ"ו, וילקוט רמז פ"ב, ומס' סופרים פ"ב,
 אדר"ג פ"ד, ב"מ פ"ו ע"א ולקח טוב ורש"י עה"ת: (ל) אתה דורש את הכתב. כן הוספתי:

ואברהם וחזרו ואמרו לו איה שרה אשתך לפיכך נקוד על אייך לדרוש את הנקודה: ויאמר הנה באהל. (לו) שכן דרך האמהות להצטנע באוהל:

(י) ויאמר שוב אשוב אליך. כפל הריבור, כלומר אמת ונכון, כי בודאי אשוב בלי ספק, כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה, וכולכם היו חיין וקיימין, (לו) אבל אלישע שהוא בן אדם ואינו יודע את עתו, לא אמר לשונמית, אלא למועד הזה כעת חי את חובקת בן (מ"ב ד טז): והנה בן לשרה אשתך. (לח) מכאן שבפסח נולד יצחק: ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו. ואברהם אחרי המלאך הי' מצניע את אשתו ממנו, שנדמה לו בדמות ערבי, והערבים שמופי וימה:

(יא) ואברהם ושרה זקנים. (לט) א"ר יוחנן הלא כבר כתיב הלכך מאה שנה וגוי (בראשית יז יז), ומה ת"ל ואברהם ושרה זקנים, אלא לפי שצריך לדרוש שישבו לנערותן, לפיכך חזר והפריש דבריו שבעת הבשורה היו זקנים, וחזרו לנערותן, שנאמר ואברהם זקן בא בימים (בראשית כד א), (מ) א"ר אסא כאן זקנה שיש בה לחלוחית, ולהלך זקנה שאין בה לחלוחית: חדל. (מא) כלומר פסק, ודומה לו כי תחדל לנדוד (דברים כג כג), וחדל לעשות הפסח (במדבר ט יג). חדלו פרוזן (שופטים ה ז). שכבר פסק להיות לשרה אורה כנשים, דרכן של נשים לראות דם נדה, ודם זיבה, וכשהן מוקינות הדם נצרו, והבשר נקלש, והעור נקלש, והמקור יבש, והמעיון נסתם:

(יב) ותצחק שרה בקרבה. בינה לבין עצמה: לאמר. ברוח הקודש נתפרסם שכך צחקה כמתמתה: אחרי בלותי. אחר שכלה הבשר, ונצטר הדם, יהא דבר זה, ואעפ"כ אם היתה לי עדנה, כלומר עידן ווסת של נשים, הייתי יכולה להוליד אלא ואדני זקן, (מב) מוחן ואינו פולט, ולפיכך אי אפשר:

(יג) ויאמר ה'. מכאן שמלאכי השרת אינם יודעין מה שבלבו של אדם, וולתי הקב"ה לברו, שנאמר לא יבצר ממך מוימה (איוב טב ב):

(יד) היפלא מה' דבר. (מג) אמר הקב"ה וכי לא אוכל להחזירכם לנערותיכם, והלא אין דבר נפלא ממני: למועד. הלי' פתחה, כלומר לאותו מועד שאמרתי לך, שנאמר למועד הזה בשנה האחרת (בראשית יז כא): אשוב אליך. אגלה שכניתי עליך בעת הזאת ותהיו חיין וקיימין, ולשרה בן:

(טו) ותכחש שרה. מפני היראה: לאמר. לאברהם: לא צחקתי כי יראה. מפני קול רוח הקדש, (מד) כי בלשון דהא: ויאמר. רוח הקדש: לא כי. בלשון אלא וודאי

הערות ותקונים

(לו) שכן דרך האמהות להצטנע באוהל. עיין גמרא ב"מ פ"ז ע"א הנה באוהל לחודיע ששרה אמנו צנועה היתה: (לז) אבל אלישע. בלקח טוב הביא וז"ל ויאמר שוב אשוב אליך, מיכן ידענו שמלאך היה שאדם אין יודע עתו שיאמר שוב אשוב, שהרי אלישע אמר לשונמית למועד הזה (מ"ב ד יז) ולא אמר שוב אשוב, ועיין רש"י עה"ת וכן הוא במדרש אגדה: (לח) מכאן שבפסח נולד יצחק. סד"ע פ"ה, ר"ה י"א ע"א, ורש"י עה"ת ותוס' עה"ת ומדרש אגדה וילקוט שם ותנחומא הנדפס מכבר וירא אות י"ז בתוספת המדפוסים כמנמובא: (לט) א"ר יוחנן, ב"ר פמי"ח אות ט"ז וילקוט שם ולק"ט, וגם לפני המחבר היתה הגי' א"ר יוחנן במקום א"ר יצחק שהביא בעל לקח טוב, ואין ספק שהי' כתוב לפני המעותיק "ארי" בר"ה, והציג א"ר יצחק במקום א"ר יוחנן וכן יש לתקן בהערה מ"ג בלקח טוב: (נ) א"ר אסא, בכ"ר הגי' א"ר אמי: (נא) כלומר פסק, ב"ר שם, ועיין לקח טוב בהערה ט"ד: (נב) מוחן ואינו פולט. ב"ר שם אות י"ז בשם רב יהודה; (נג) אמר הקב"ה. עיין ב"ר שם אות י"ט ולק"ט: (נד) כי בלשון דהא כו' בלשון אלא, וכן הביא רש"י בפיו' התורה כי יראה כי צחקת, כי הראשון משמש לשון דהא נותן טעם לדרבנן ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא שחקת, שאמרו רבותינו כי משמש בארבע

צחקת. (מה) א"ר יודא בר סימון מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם זו הצדקת (מו) וכמה (סרמורין בדבר) [כרמורין כרכר] בשביל להשיח עמה, (מו) ואף היא ע"י עילה, ואני אומר ע"י בעלה, ויש אם למסורת, שנאמר ויאמר לו כי צחקת, (מה) לו כתיב לא קרי, (מט) וכן עם חוה ע"י אדה"ר, שנא' ויאמר ה' אלהים לאשה (בראשית ג יג), אלו נאמר אל האשה, הייתי אומר דבר עמה ממש, כדכתיב ויאמר ה' אל משה (שמות ד ד), השתא דכתיב לאשה, פירושו שאמר לאדם בשביל האשה, ומה שנאמר ותקרא שם ה' הדובר אליה (בראשית מז יג), (ג) ר"י בר נחמני אומר ע"י מלאך ומפורש בענין, ומה שנאמר ויאמר ה' לה (בראשית כה כג), ר' לוי אומר ע"י מלאך, (גא) ר' יוסי בן זמרא אומר ע"י שם בן נח, וכן עתה דורש בחנה ודבורה ותולדה על ידי מלאך: (י) ויקומו משם האנשים, ממקום הוימון: וישקפו על פני סדום. (גב) כל מקום שנאמר השקפה אינו אלא ממקום גבוה למקום נמוך, וכח"ל השקפה ממעון קרשך מן השמים (דברים כו טו), וישקף אבימלך (בראשית כו ח), בעד החלון נשקפה (שופטים ה כח), ולפי שהיו בחברון שהוא מקום גבוה והיו פונים לסדום שהיא ארץ שפלה ומישור, לכך כתיב וישקפו: ואברהם הולך עמם לשלחם, שכן דרך גומלי חסדים להאכיל ולהשקות לעוברי דרכים, וללוחם ממקום למקום, (גג) וזה שדרשו ויטע אשל (בראשית כא לג), אכילה שתי' ליה:

(יז) וד' אמר המכסה אני מאברהם. המ"ס פתוחה וחטירה להתמיה המילה, (נד) וז"ה כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז), אמר הקב"ה אברהם אוהבי ירא שמים וגביא, ואין ראוי להיות מכסה ומסתיר מאברהם, אשר אני עושה בעולם, לאחר שהוכירו ברכו, שנאמר (יח) ואברהם היו יהי' וגו', (נה) מכאן שכל המזכיר את הצדיק חייב לברכו, שנאמר וזכר צדיק לברכה (משלי יז), (נו) וכן כשהקב"ה זוכר מעשיהן של ישראל ותורתן הוא מברכן, שנא' ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל וגו' (תהלים קטו יב), (נז) ולמה הוצרך להודיע, שהרי קראו אב המון גוים (בראשית יז ח), ואין דנין את הבן אלא

הערות ותקונים

לשונות או דילמא אלא דהא עכ"ל: (נס) א"ר יודא בר סימון, ב"ר פמי"ח אות כ': (נו) וכמה כרמורין כרכר. כן תקנתו, ונשנה בב"ר פ"ב אות ו' ופמי"ח אות כ' ירושלמי סוטה פ"ד ה"א (כ"א ע"ב) שו"ט מזמור ט' אות ז' וע"ש הערה מ"ז: (נז) ואף הוא ע"י עילה, עיין ב"ר שם: (נח) לו כתיב לא קרי, לפנינו לא נמצא קרי וכתיב רק כתוב לא כי צחקת באל"ף: (נע) וכן עם חוה ע"י אדה"ר כו, עיין ירושלמי שם שהקשה והא כתיב אל האשה אמר הרבה ארבה וגו' א"ר יעקב דכפר חנין ע"י המתורגמן, פי' ע"י מלאך: (ג) ר"י בר נחמני אמר, בב"ר הגי' ר' יחושע בר נחמיה בשם ר' איוי: (גא) ר' יוסי בן זמרא, בב"ר הגי' ר' אלעזר בשם ר' יוסי בר זימרא: (גב) כל מקום שנאמר השקפה, עיין לקח טוב וירא י"ט כ"ח ובהערה נ"ו: (גג) וזה שדרשו ויטע אשל אכילה שתיה ליה, עיין לקח טוב וירא כ"א בהערה נ"ד, ובב"ר סוף פמי"ח איתא ואברהם הולך עמם לשלחם מתלא אמר אכלית אשקות ליה, יש לתקן אכלית שקית ליה, ודורש ג"כ נוטריקון, ועיין ברש"י סוטה י' ע"א ד"ה פונדק, וכן במדרש שו"ט מזמור ל"ז אות א' אשל אכילה שתיה ליה, וכן בזמור ק"י אות א' מהו אשל אכלית שתיה ליה ע"ש בהערה ד': (גד) וז"ה כי לא יעשה ה', ע"י ב"ר פמי"ט אות כ', וילקוט רמז פ"ב ותחומא הגדפס מכבר וירא אות ו': (גה) מכאן שכל המזכיר את הצדיק חייב לברכו, ב"ר שם אות א' א"ר יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, וכן נשנה בגמרא יומא ל"ח ע"ב, ובפסיקתא רבתי פ"ב, ועיין שו"ט ריש מזמור ק"ח ובהערה א' ובלקח טוב: (ו) וכן כשהקב"ה זוכר מעשיהן של ישראל, ב"ר שם: (ז) ולמה הוצרך להודיע, זה נובע מב"ר שם ורבנן אמרי כבר קראתי אותו אביהם שני כי אב המון גוים נתתיך דנים את הבן חוץ מן האב ע"כ, ר"ל אין ראוי לדון הבן חוץ מדעת האב, ולזה המאמר כוון גם רש"י קראתי אותו אברהם אבן המון גוים ואשמיר את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי:

מודיעין את האב תחלה: ואברהם הווי יהיה. כפל הדבר, כלומר בעולם הזה ובעולם הבא: לגוי גדול. בלי מספר: ועצום. בתוקף הממשלה: ונברכו בו כל גויי הארץ. (נח) כדררשינן בענין לך לך:

(יט) כי ידעתיו. שלכו תמים: למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו. (נט) כשהוא בריא: אחריו. בצוואת שכיב מרע: ושמרו דרך ה'. ו' שבראש התיבה משמעת לשון עתיד כלומר וישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, מה אני גומל חסדים, דכתיב טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמה ט). אף הם יהיו גומלי חסדים, מה אני מבקר חולים, דכתיב וירא אליו ה' (פסוק א'). וכתוב ה' יסעדנו על ערש דוי (תהלים מא ד) אף הם מבקרין חולים, מה אני מלביש ערומים. דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כננות עור וילבישם (בראשית ג כא). אף הם מלבישים ערומים, מה אני עושה נפשות, שנאמר חיה אשר עשה [לנו] את הנפש (הוה) [הזאת] (ירמי' לח טז). אף הם עושים נפשות, שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב ב): ומשפט. מה אני אוהב משפט ושונא גזל אף הם כן: למען הביא ה' על אברהם [את] אשר דיבר עליו. כלומר כל הטובות אשר אני מביא על זרעו כאילו אני מביא על עצמו, (ס) שהרי לא נאמר לו, אלא עליו. (סא) ותנא רשב"י כל מי שיש לו בן וינע בתורה כאילו לא מת, וכתוב כי שכב דוד עם אבותיו, וכי מת יואב שר הצבא (מ"א יא כא). דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה, יואב שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה, ומה שנאמר מיתה כאבות ובנביאים גדולים, כדי שלא יעשו אלהות:

(כ) ויאמר ה' ועקת סרום ועמורה כי רבה. (סב) האתנחתא לעיל ברי"ש, ומשמע כי רבה כבר, ויגיד עליו ריעו וחטאתם כי כברה מאוד, אבל כי רבה היא שהטעם לרע בבי"ת, משמע שגדולה היא וודאי, רק הולכת ונודלת:

(כא) ארדה. לשון ענוה, (סג) וזו אחד מעשר ירירות הוא שדרשו בפסוק וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בנן (בראשית ג ח), שנסתלקה השכינה על מעשה הדורות עד לרקיע השביעי, (סד) כיון שעמד אברהם הורידה לרקיע ששי, ומשם הי' קול אלהים חיים נשמע לו, ולכך אמר ארדה נא, אוריד רוח קדשי לאויר שלמטה: ואראה. אעפ"י שגלוי לפני כי כן הוא, צריך אני לעיין בדינים בפני עדים גבריאל ורפאל ואתה לוש: הכצעקתה הבאה אלי עשו. אפסיק לומר כלה הן חייבין, ואם לא אודיע מידת הדין בעולם כי לא על חנם רחמתי עליהם: אדעה. דומה לו ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה). (סד*) כי יש ידיעה לשון רחמים, דכתיב יודע ה' דרך (תמומים) [צדיקים] (תהלים א ו), יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב י):

(כד) אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר. (סה) לכך פתח בחמשים שהי' אברהם סבור שיגיע לכל כך עשרה צדיקים שהם עדה ויבקשו רחמים על האחרים: האף תספה. הגם תכלה: ולא תשא למקום. את עונם בשביל חמשים צדיקים אשר בקרבה בקרב

הערות וחקונים

(נט) כדררשינן בענין לך לך. הוא פ' לך י"ב ג' ובכ"ו חסר ההתחלה: (נט) כשהוא בריא, וכן הביא הלק"ט זה צוואת בריא וע"ש הערה נ"ו: (ס) שהרי לא נאמר לו אלא עליו. בב"ר פמ"ט סוף אות ד' אלו לא נאמר אלא עליו, ובילקוט סוף רמז פ"ב הגי' כמו שהביא המחבר, ועיין ברש"י עה"ת גי' אחרת ועיין במזרחי ובלקח טוב וירא י"ח ובהערה נ"ט: (סא) ותנא רשב"י. ב"ר שם ורש"י עה"ת, ועיין ב"ב קמ"ז ע"א כי שכב דוד וכי מת יואב, דוד שהניח בן כמותו: (סב) האתנחתא לעיל ברי"ש. וכן הביא רש"י עה"ת ע"ש ועיין בנה"ש: (סג) וזו אחד מעשר ירירות. ב"ר שם פד"א פ"ד, אדר"ג פל"ה, ספרי בהעלותך פסקא צ"ג ולקט: (סד) כיון שעמד אברהם הורידה לרקיע ששי. עיין פסיקתא דר"ב פסקא ויהי ביום כלות משה (א' ע"ב) ובהערה כ"ב: (סד*) כי יש ידיעה לשון רחמים. לקח טוב: (ס) לכך פתח בחמשים. מדרש אנגד. ולקח טוב ורש"י עה"ת ושם בלק"ט

אחת מהן. (סו) אמר ר' יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדרם חסירין יו"ד האחרונה הן, כלומר ואע"פ שאינם צדיקים נמורין אלא צדיק יותר משאר אנשי מקומן יגון וכותן בעדן, ואם חסירין הם, (סז) אתה צדיקו של עולם, צרף עצמך עמהם ויעלו לחמישים:

(כה) הלילה לך, חסר יו"ד, (סח) כלומר חול הוא לך: מעשות כדבר הזה. ואתה קדוש ומעשיך קדושים, (סט) והי' ראוי לומר כדבר הזה, ומה ת"ל כדבר, (ע) אמר ר' אבין בר כהנא כך אמר אברהם, חילול שם שמים יש בכך, (עא) ואין ראוי לעשות כדבר הזה לא הוא ולא קטן ממנו, (עב) נשבעת שאינך מביא מכול לעולם, ועכשיו אי אתה מביא מכול מים לעולם, אלא מכול של אש ונפרית, א"כ לא יתקיים שבועתך, ואם מערים על השבועה אתה חלילה לך לדבר כך: (עג) השופט. ה' חטופה להתמיה המלה, כלומר וכי בשביל שהמלך שופט את כל הארץ ואין מי מעכב על ידו, א"כ נמצא העולם נספה בלא משפט מקומן, (עד) ועתה אם אתה חפץ בעולמך, יש לך לוותר כמעט, כי אם יש עולם אין משפט בלא צדק, ואם יש משפט בלא צדק, אין עולם מתקיים, שכן לדין בלא משפט להמית צדיק עם רשע, א"כ הי' כצדיק כרשע, ומה הועילו צדקתך, לכך כפל לומר חלילה, ופי' לו הקביה להשיב חיו שאני מערים בשבועה, כי אם בפי' אמרתי לא יכרת כל בשר, כלומר יחד אבל רשעים מעושים שבועולם לא דברתי ולא עלתה על לבי שלא לדינם בין באש ובין במים, אלא מה שלא השיבו, כדי ליפות כהן, ועליו הכתוב אומר אהבת צדק ותשנא רשע (תהלים מה ח), א"ל אהבת לצדיק בריותי ויצאת לחייבין, על כן משחק אלהים [אלהיך] שמן ששון מחברך (שם), שמן זה שם טוב, כי מנה ועדיך עשרה דורות, ולא דברתי עם אחד מהם, וזלתי עמך, לכך הודה לו:

(כו) ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי. כלומר מכיון שהתחלתי לדבר אל הקביה אפי' אם יקטלני לא אמנע מלבקש רחמים: ואנכי עפר ואפר. (עה) שאם הרגני נמרוד בחרב כבר נהייתי עפר, ואם שרף אותי באור כבר נהייתי אפר:

(כז) אולי יחסרון חמשה. כך אמר אברהם רבש"ע אולי ימצאון ארבעים וחמשה (עו) נמצאו מ' לכל כרך וכרך, א"כ צרף עצמך עמהם, והיו עדה להציל הנשואים עבורם, ויאמר הקביה לא אשחית בעבור החמשה, רק אעשה כדברך:

הערות ותקונים

הערה ע' הבאתי כי כ"ה גם בתרגום יב"ע שם: (סו) א"ר יוחנן, ב"ר פמי"ט אות מ' וילקוט רמז פ"ג ולק"ט וע"ש בהערה ע"ד: (סז) אתה צדיקו של עולם. ב"ר שם בשם ר' יהושע בן לוי: (סח) כלומר חול הוא לך. וגם רש"י הביא חולין הוא לך ובלק"ט הביא חלילה לך א"ר אבא בר כהנא אמר אברהם לפני הקביה רבש"ע חולין הוא לך מעשות, וזה ליחא בב"ר לפנינו. וכן המאמר אתה קדוש ומעשיך קדושים טובא בלק"ט שם, וראיתי בתנחומא הגדפס מכבר וירא אות ה' חלילה לך מעשות. חללה כתיב כד"א אשה זונה וחללה (ויקרא כא), לא חול הוא לך, כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אתמהה: (סט) והי' ראוי לומר כדבר הזה. בב"ר שם הגי' א"ר אבא מעשות דבר אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר: (ע) א"ר אבין בר כהנא בב"ר הגי' א"ר אחא חלילת חלילה שתי פעמים חלול שמים יש בדבר וכן הביא הלק"ט ועיין תנחומא הקדום וירא אות מ' ובהערה ע"ד: (עא) ואין ראוי לעשות כדבר הזה. הוא בב"ר בשם ר' אבא ובלק"ט בשם ר' אבא בר כהנא וכן יש לתקן בב"ר: (עב) נשבעת שאינך מביא מכול ב"ר פמי"ט אות מ' בשם ר' אבא: (עג) השופט ה' חטופה להתמיה המלה. וכן רש"י הביא וז"ל נקוד בחטף פתת לשון תמיה וכי טה שהוא שופט לא יעשה משפט אמת עכ"ל: (עד) ועתה אם אתה חפץ בעולמך. עיין ב"ר שם: (עה) שאם הרגני נמרוד בחרב כבר נהייתי עפר. וכ"ה בלק"ט והעירותי שם בהערה ע"ו בב"ר שם אות י"א הגי' אלו הרגני אמרפ"ל לא הייתי עפר ואולי שרפני נמרוד לא הייתי אפר וכ"ה בילקוט רמז פ"ג ובמדרש אגדה אולי הרגני המלכים שנלחמתו עמכם הייתי עפר, ואילו שרפני נמרוד הייתי אפר: (עו) נמצאו מ'

(ט) ויוסף עוד לדבר. (עז) אולי ימצאון ארבעים. לארבע מקומות סדום ועמורה ארמה וצבויים, וצוער ששיבתה קרובה ועונותיה מועטין תכפר להם בעד רחמיק, ואמר הקב"ה לא אעשה כליה עמהם אם אמצא שם ארבעים:

(ל) ויאמר אל [נא] יחר לאדוני. לאדון העולמים: ואדברה. צירי תחת הבי"ת, לפי שהתיבה עומדת על עצמה, וכשהיא נתלית בתיבה שלאחריה, הבי"ת בשב"א תחתיו, כגון ואדברה אך הפעם (פסוק לב), ודומיהם: אולי ימצאון שם שלשים. וי"ד לסדום, וי"ד לעמורה, וי"ד לארמה, ואתה מלא רחמים שבחך יפה תלה לצבויים בעד רחמיק, ואני שחילי תן לי צוער שחטאה קלין בעד בקשתי, ויאמר הקב"ה לא אעשה כלה אם אמצא לי:

(לא) ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה'. כמו שפירשתי: אולי ימצאון שם עשרים. עדה לסדום, ועדה לעמורה, וכיון שהסכמת לדברי תלות לצבויים בעד רחמיק, ולצוער בעד בקשתי, הרי ארמה נשארה יחידה, ואין להשגיח מעשה יחיד במקום רבים, כי היחיד בטל במיעוטו, ויאמר הקב"ה לא אשחית בעבור העשרים כדבריק: (לב) ויאמר אל נא יחר לאדוני. לאדון העולם: ואדברה אך הפעם. כי איני מטריח עוד בדברים: אולי ימצאון שם עשרה. כיון שדברתי כך שאתה רחום וחנון אך אפים ורב חסד כל כך יודע אני שאם ימצאון בדור המבול עדה אחת, שהיו עומדין ומבקשים לפניך היית נושא לכל באי עולם בעדם, (עז) אלא לא נמצא בס אחרי מות משותלה, אלא שמונה, נח ואשתו עם ג' בניו וכלותיו, ולא יכלו להגן על דורם, אבל עכשו אולי ימצאון שם עשרה, ויש לך תלות בכל מקום בשביל העדה האחת של צדיקים, ויש לך להצטרף עמהם, כדכתיב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (תהלים פב א), ולשפוט את כל המקומות במשרים שבם, (עט) כי אברהם סבר שלוש ואשתו וארבע בנותיו וארבע חתניו יהיו צדיקים, ויאמר הקב"ה לא אשחית את המקום בעבור זכות העשרה, אבל גלוי וידוע לפני, כי אין שם אלא פחות משליש עדה לזוט ושתי בנותיו הארוסות, והיחידים בטלים במעוטן:

(ג) וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם. מכאן שהקב"ה מקיים הדברים ולא אברהם, שאמר הקב"ה שאין נקיים אלא ג', כדררשינן, או נסתלקה השכינה: ואברהם שב למקומו. לאלני ממרא אשר בחברון, (פ) וכן דרך העולם כל זמן שהסניגור מלמד זכות, הריין עומד ושומע דבריו ומשיב, נשתתק הסניגור הריין עומד והולך לו:

[יט] א) ויבאו שני המלאכים סדומה. גבריאל ורפאל, (א) שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת, (ב) אלא מיכאל נשתלה לבשר את יצחק, כיון שבישר נסתלק, גבריאל נשתלה להפוך סדום ובנותיה, רפאל נשתלה להציל את לזוט ובנותיו, (ג) ועכשיו קורא אותן מלאכים, שנסתלקה שכינה

הערות ותקונים

לכל כרך, וכן הביא רש"י: (ע) אולי ימצאון ארבעים לארבע מקומות. וכן תראה בתרגום יב"ע שתרגם כן: (עט) אלא לא נמצא בס אחרי מות משותלה אלא שמונה נח ואשתו עם ג' בניו כלותיו. בב"ר פמ"ט אות י"ג ד"א למה עשרה כבר נשתייר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותן, פירש"י בפ"י המיוחס לו נח [ואשתו] ושלושה בניו ונשותיהם: (עט) כי אברהם סבר, ב"ר שם ועיין ב"ר פ"ג אות ט' ארבע בנות היו לו שתיים ארוסות ושתיים נשואות: (פ) וכן דרך העולם כו', ב"ר סוף פמ"ט, וילקוט רמז פ"ד ולק"ט ועי' רש"י עה"ת:

[יט] ב) שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ב"ר פ"ג אות ב' וילקוט רמז פ"ד ועיין לעיל פרשה י"ח הערה י"ב וברש"י עה"ת וירא י"ח ב': (ג) אלא מיכאל נשתלה לבשר את יצחק כיון שבישר נסתלק, שם: (ג) ועכשיו קורא אותן מלאכים, ב"ר שם ולק"ט. כי למעלה קורא אותם

מעליהם ולכשו מלאכות, ואם היה אומר ויבאו שני מלאכים, הייתי אומר מלאכים אחרים אלא כשהוא אומר המלאכים, מלמד שהן המלאכים שעברו על אברהם: סדומה בערב, תימה יש בדבר (ד) כי בשני שעות על היום נפטרו מאברהם, ואיך לא באו לסדום עד הערב, והוא כתיב רצוא ושוב כמראה הבוק (יחזקאל א יד), (ה) א"ר לוי (ו) [כזה] שבוק גפת בכירה, שנאמר משרתיו אש לוהט (תהלים קד ד), (ז) ר' חייא בר אבא אמר כרוחא לויקא, שנאמר עושה מלאכיו רוחות (שם), (ח) רבנן אמרי כויקא לעריצא, שנאמר רוח סערה עושה דברו (שם קמח ח), (ט) אלא מלאכי רחמים היו, כסבורין הן שמה ימצא אברהם זכות לסדום ובנותיה, לכך היו ממתנינים עד הערב, כיון שראו שאין להם זכות, הלכו לעשות שליחותם, וכן דרך העולם כל זמן שהסניגור מלמד זכות אין הדין נמנר, ואין רשות לשליח ב"ד לעשות מעשה, נשתתק הסניגור נמנר הדין, ושליח ב"ד עושה שליחותו לכך כתיב ואברהם שב למקומו ויבאו שני המלאכים סדומה בערב, (י) א"ר לוי אין הקב"ה דן את האומות אלא בלילה (יא) בשישנים מן העבירות, (יב) שנא' ידין לאומים במשרים (תהלים ט ט): ולוט ישב, (יג) חסר ו', שאותו היום מינהו (יד) ערכי הדיינין בשער סדום, (טו) אנשי עיר הקודש אמרו כי חמשה דיינים הקימו עליהם, (טז) נבל רב שקר מסמירין קלפנדר, ולוט ה' ערכי הדיינין, (יז) כשהיה אומר דבריו היו עריבין עליהם ואומרין דברי ביוזין אחר בא לגור: וירא לוט ויקם לקראתם, כתש נח: וישתחוו אפים ארצה, דרך ענוה מלמדו של אברהם:

(ב) ויאמר הגה נא, לשון בקשה: (יח) אדני, לשון חול הוא, כלומר ארון שלי, והכרת אותותיו שהניין פתוחה ואינה נקמצת, כגון אימרי בני נבורי דברי ודומיהן:

הערות ותקונים

אנשים והנה שלשה אנשים (יח ב) ויקומו משם האנשים (יח טו) ויפנו משם האנשים (יח כב):
 (ג) תימה יש בדבר, עיין ב"ר ריש פ"ב: (ד) כי בשני שעות צ"ל בשש שעות, וכ"ה בב"ר שם וכן תראה בב"ר פמ"ח אות ח' כחום היום בשש שעות, וכן הביא שם המחבר בעצמו: (ס) וא"ר לוי, ב"ר שם ריש פ"ג ר"ו בש"ר סימון בשם ר' לוי בר פרטא ובערוך ערך בוק הביא ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בר פרטא: (ו) כזה שבוק גפת בכירה, פי' לשון פיזור ערוך שם ור"ל כזה שהוא מפור גפת שהוא פסולת של תמים בתוך התגור: (ז) ר' חייא בר אבא אמר כרוחא לויקא, זיקא פי' נאד כרוח המגלגל בנוד: (ח) רבנן אמרי כויקא לעריצא, צ"ל לעגנא כמו שהוא בב"ר ופי' כרוח שמפור העננים, והוראת זיקא בלשון סורי רוח, הראשון פי' נוד והשני רוח: (ט) אלא מלאכי רחמים היו, ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת: (י) א"ר לוי, ב"ר פ"ג אות ב' וילקוט ולק"ט וירושלמי ר"ה פ"א ה"ג (דף ג"ז ע"א) ושו"ט מזכור ט' אות י"א וע"ש בהערה ע"ז: (יב) כשישנים מן העבירות, בב"ר חסרים המלות מן העבירות וכ"ה לנכון בילקוט ולק"ט ושו"ט: (יג) שנאמר ידין לאומים במשרים, בפסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי ידין לאומים במשרים דן אותם בישרות שרן אותם בלילה אימתי כשהם ישנים מן העבירות, עיין שו"ט מזכור ט' הערה ע"ז ועיין ב"ר פ"ג אות ג': (יז) חסר ו', ב"ר פמ"ח אות ז' ופ"ג אות ג' ופנ"ח אות ז' וילקוט רמז פ"ד, ופדר"א פכ"ח ופסיקתא דר"ב החודש (מ"ח ע"ב) ולק"ט ורש"י עה"ת, וכתבו חכמי התוס' פסחים ג' ע"ב ד"ה רכבת כל היכי דכתיב ישב בלא וי"ז אתא לדרשא: (יד) ערכי הדיינים, צ"ל ארכי הדיינים, עיין לק"ט וירא י"ט הערה ח': (טו) אנשי עיר הקודש, כוונתו למדרש ב"ר והוא בפ"ג אות ג': (טז) נבל רב שקר מסמירין קלפנדר, במדרש שם קץ שקר, רב מסמירין רב נבל וקלא פנדר ובילקוט הביא הגי' מסמירין, והערוך ערך קלפנדר הביא דברי המדרש וגורם קושקר רב שקר רב נבל מסמיה דין, וקלאפנדר, וכתב המוספי פי' בל, גונב אדם וע"ש בערוך השלם, (יז) כשהיו אומר דבריו היו עריבין עליהם, הלשון משובש ונמצא לנכון בב"ר שם והובא בילקוט בשעה שהיה אומר להם דברים עריבים להם הן אומרים לו גש הלאה סק לעיל, ובשעה שהיו אומר להם דברים שאין עריבים להם היו אומרים לו חאהר בא לגור וישפוט שפוט וכן הוא בלק"ט ומדרש אנדה: (יט) אדני לשון חול, כי כל אדני שנאמר בלוט חול הוא, עיין בלק"ט ועיין שבעות ל"ה ע"ב:

סורו נא אל בית עברכם ולינו. אמר להם בבקשה מכם אפילו איני כדאי, (יט) עקמו עלי את הדרך, שלא תהיו נראין באין אצלי ובלבר שתבאו אל בית עברכם: ולינו. הלילה: ורחצו רגליכם. (כ) אברהם הקדים רחיצה בדרך העולם לעוברי דרכים, אבל לוש הקדים לינה לרחיצה, כדי שיצאו בכקר מראה אבק ברגליהם, כדי שלא יאמרו אנשי סדום היבא לנו הלילה, אלא לומר עכשיו בכקר באו, והראי ראו שהרי רחצו רגליהם עכשיו: והשנמתם והלכתם לררכיכם. לאחר רחיצה לא תתעכבו: ויאמרו לא כי ברחוב גלין:

(ג) ויפצר בם מאוד. (כא) מכאן שמסרבין לקמן ולא לגדול. עיקר מלת פצר לשון דוחק, כלומר פה מיצר ודוחק, ודומה לו ואון ותרפים הפצר (שי"א טו כג), (כב) ותרנום וינתן בן עוויאל דבציר: ויסורו אליו. (כג) עקמו הדרך: ויבאו אל ביתו. דרך עקלתון: ויעש להם משתה. כדי להסעידן היטב: ומצות אפה. (כד) שהי' ליל שני של פסח והי' שומר המצות מתרבות דורו: ויאכלו. (כה) נראין כאוכלין. (כו) באברהם כתיב לושי ועשי עונות (בראשית יח), שאמנו שרה טרחה ועשתה כדבריו, ובלוט כתיב ומצות אפה, שאפי' מלח לא הביאה אשתו של לוש לפניהם: איך יצחק מצות גדולה עמדה על המלה, הוא אומר לה הביא לאילין אכסנאי קליל מלחה, והיא אמרה אוף דין (כו*) סניתא בישתא בעי את מילפא הכא, ושמעתי מרבותי כי סימן הי' לה עם סדומית קרובותיה כששואלת מלח, היו יודעין כי בא אורח אצל בעלה, ויבאו ויקחו, ולפיכך ותהי נציב מלח:

(ד) מרם ישכבו. אני המחבר דקדקתי ולא מצאתי דמיון למרם, לא במקרא ולא בדברי רבותינו, אלא בפני עצמו נדרש, במקום עד לא, כדכתיב במרם [הרים] השבעו (משלי ה כה), וכתיב עד לא עשה ארץ וחוצות (שם שם כו), (כה) התחילו שואלין אותו שאלות, אנשי מקום זה מה הם, השיב להם לוש בכל מקום יש רעים וטובים, אמרו לו אבל כאן רובם רעים, אז הכיר שבאו על אנשי העיר, התחיל לבקש רחמים עליהם: ואנשי העיר, לא תאמר נרים גרורים, אלא אנשי סדום, גדולי העיר נסכו על הבית תחלה, ואח"כ שנער ועד זקן, וכל העם מקצה, (כט) ואין אחר מעכב על חבריו: (ה) ויקראו אל לוש ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה. ואתה כיסית ממנו: הוציאם אלינו. להפקר: (ל) ונדעה אותם. בביאה, ודומה לדבר ואיש לא ידעה (בראשית כב טז), והאדם ידע את חוה אשתו (שם ד א), או אמרו לו המלאכים (לא) עד כאן היית מבקש עליהם (לב) רחמים והיינו מקבלים ממך, ועכשיו ומעתה אין אתה רשאי

הערות ותקונים

(יט) עקמו עלי את הדרך. ב"ר פ"ג אות ד' וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט: (כ) אברהם הקדים רחיצה ב"ר וילקוט ולק"ט ומס' ד"א פ"א, ורש"י עה"ת: (כא) מכאן שמסרבין לקמן. כ"ח בתנחומא הנדפס מכבר וירא אות י"א ובמדרש אנדה וברש"י עה"ת ובב"ר וילקוט ובלק"ט ממאנין בקמן ואין ממאנין בגדול, ועיין ב"מ פ"ז רע"א, פסחים פ"ז ע"ב: (כב) ותרנום יב"ע דבציר. לפנינו בתרגום יונתן דפצר וכן הביא רש"י שם את התרגום: (כג) עקמו הדרך. ע"י לעיל הערה י"ט: (כד) שהיה ליל שני של פסח. ע"י לעיל י"ח הערה כ"ד. וכן רש"י הביא פה פסח היה וע"י במזרחי: (כה) נראין כאוכלין. ב"ר פמ"ח אות י"ד על הכתוב והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו אלא נראין כאוכלין. וכן בגמרא ב"מ פ"ו ע"ב ואכלו ס"ד אלא אימא כמו שאכלו ושתו, וכן ביב"ע ודמי ליה כאילו אוכלין: (כו) באברהם כתיב, לקח טוב: (כז) איך יצחק מצות גדולה עמדה על המלה. ב"ר פ"ג אות ד'. והוא מלשון ריב ומצה ע"י בפי' מהרז"ו ובחדושי הרד"ל: (כח) סניתא בישתא. פ"י מנהיג רע: (כט) התחילו שואלין אותו שאלות. ב"ר פ"ג אות ה'. וילקוט רמז פ"ד ורש"י עה"ת ולק"ט: (ל) ואין אחר מעכב. ב"ר שם: (ל) ונדעה אותם בביאה. ב"ר ולק"ט ורש"י עה"ת: (לב) עד כאן היית מבקש. ב"ר וילקוט: (לג) רחמים. בב"ר הובא סניגוריא וחוראת סניגוריא הכרעת

לבקש עליהם רחמים, כי מעשיהם כמעשה דור המבול. (לג) שהיו כותבין (גמוריות) [גמומסיות] לזכר ולבהמה:

(ו) ויצא אליהם לוש הפתחה. אלו נאמר פתחה, הייתי אומר (לב) בשביל שהוצרך למיד בתחלתה הוטל לה היא בסופה, כלומר לפתח. כשהוא אומר הפתחה ה' בתחלה וה' בסוף, הוי אומר חוץ לפתח, וכן אתה דורש ישוכו רשעים לשאולה (תהלים ט יח), שהי' לומר שאולה, ואני אומר לשאול, ומה ת"ל לשאולה, (לה) א"ר אבא בר זבדא (לו) לאמבטי תחתונה שבשאול: (לו) והדלת סגר לוש אחריו, ורבותינו אמרו הדלת סגר מעצמו לאחר צאת לוש:

(ז) ויאמר אל נא, לשון בקשה: אחי, קרובים אתם מצד אשתי שהבעל כאשתו, והאשה כבעל, לעדות קרובים: אל נא אחי תרעו, לא תעשו דבר זה כי רעה גדולה היא לפני הקב"ה, שנאמר ואיך אעשה (את) הרעה הגדולה הזאת (בראשית לט ט), וכן הזהיר הקב"ה את בני נח, שנאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראשית ב כד) ולא בוכר שאין נעשין בשר אחד, כדררשינן לעיל:

(ח) הגה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש, (לה) ואעפ"כ שהן ארוסות: אוציאה נא, לשון בקשה אמר אוציאה נא אתהן אליכם להפקר: ועשו להן כטוב בעיניכם, כי אפי' נכנסו לחופה ולא נבעלו הרי הן כפנויות ומותרות לביאה: רק לאנשים האל, (לט) שנשתלחו במשלחת האל הגדול אל תעשו דבר: כי על כן באו בצל קורתיו, (מ) ולא בצל אשתי, שהיא אחותיכם, אלו דברי רבותינו, (מא) ועל פי הפשט כך הוא כי על כן באו בצל קורתיו, לפיכך יש לכם לחוס על כבודי שלא אכסוף בכיתי:

(ט) ויאמרו גש הלאה, אע"פ שנדרש בשיטת רבותינו, צריכין אנו לפושטן, שאין המקרא יוצא מידי פשוטו, כך אמרו גש הלאה אל תקרב אצלינו אין גש הלאה אלא לשון רחיפה, ודומה לדבר מהלאה לשערי ירושלים (ירמי' כב יט), וכה"א האומר (אליך קרב הלאה) [קרב אליך] אל [תיגע] [תגש] כי כי קדשתך (ישעי' סה ה).

הערות ותקונים

לכף זכות: (לג) שהיו כותבים גמוריות, תקנתו גמומסיות, עיי' ב"ר פכ"ז אות ה' וי"ר פכ"ג ר' הונא בשם רבי אמר דור המבול לא נימחו מן העולם עד שכתבו גמומסיות לזכר ולנקבה ופוי בלי שטר כתובה ונשואין, והערך גורם גממסיות, ועיי' פסיקתא דר"ב התורש ובהערה קע"ט, ועיי' בערך השלם ערך גמס והובא שם בשמו את אשר הבאתי בהערה הנ"ל: (ל) בשביל שהוצרך למיד בתחלתה, ב"ר פ"ג אות ג' פס"ח אות ה' פפ"ז אות ב', ירושלמי יבמות פ"א ה"ו (דף ג' ע"א), ש"ס מוסור ט' אות ט"ו, וילקוט תורה רמז פ"ד ורמז קי"ז ורמז קמ"ה, וילקוט תהלים, ועיי' בבלי יבמות י"ג ע"ב ומובא גם ברש"י תהלים שם: (לה) א"ר אבא בר זבדא, שם שם: (לו) לאמבטי תחתונה שבשאול, בב"ר פ"ג ופפ"ז הגון לבוטי, ובפס"ח הגי' לאמבטי, ובירושלמי ובש"ס הגי' לדיוטא, וכן הביא הרשב"א והרישב"א בחי' ביבמות, והערך ערך בט הביא המאמר מב"ר וכתב המוספי פוי בלי טקס עמוק, והרב בעל ערך השלם הביא מלה אחרת כול"י ע"ש, ויש לקיים גם הגי' לדיוטא ופוי למדור התחתון שבשאול, עיי' ערך ערך דייט: (לז) והדלת סגר לוש אחריו, ורבותינו אמרו הדלת סגר מעצמו אחר צאת לוש, מה שהביא ורבותינו אמרו שאב מלקח טוב כי הביא וז"ל: והדלת סגר אחריו מעצמו סגר הדלת, ועיי' בביאור שהביא והדלת סגר אחריו סגר הסוגר מבפנים אחריו של לוש אחר שיצא אליהם, ויותר נראה ששב אל לוש שהוא סגר מבחוץ אחר שיצא אליהם כי ירא מן יבואו בחוקה אל הבית לקחת האנשים: (לט) ואעפ"כ שהן ארוסות, עיי' ב"ר פ"ג אות ט' ארבע בנות היו לו שתיים ארוסות ושתיים נשואות, לכן הנשואות היו כבר בבית בעליהן: (לט) שנשתלחו במשלחת האל הגדול, בלק"ט רק לאנשים האל, לשון אלהות, שליות אליהם הם עושים: (מ) ולא בצל אשתי שהיא אחותיכם אלו דברי רבותינו, בב"ר פ"ג אות ו' מלמד שהסתח את הבית עליהם, א"ל אם בעית מקבלתון קבל בחלקך ועיי' בפ"י המיוחס לרש"י שהביא בשם התנחומא מלמד שבקש להכניסן לתוך ביתו ולא הניחה לו אשתו כו', הוא בתנחומא הקדום שהוצאתי לאור וירא אות כ"ב: (מא) ועפ"י הפשט, עיי' ברש"י עה"ת: (מב) ערכי הדיוגין צ"ל

חורו ואמרו זה לזה האחד, האדם הזה בא יחיד לגור בארצנו, ועכשו וישפוט שפוט, כפל הדיבור, כלומר לא די שמנינו אותו (מב) ערכי הדיינין, אלא אפילו דינים שקדמונינו דנו (מג) שכל אכסנאי שבא לכאן נהי' מעוללין בו וליקה ממנו, וזה בא לעות דינם עלינו: עתה נרע לך מהם. כי אין דינם אלא לבעולם ולשוללם לכך נבעלם ונהרגם: ויפצרו באיש בלום. מה ת"ל באיש, שהי' מתעלה בעיניהם על כל דיבור ודיבור ומתוראים לפניו ואינן רשאים להרע לו, והיו מצדיקן בפייהם ומפייסין אותו כשראו שלא שמע להם: ויגשו: לשבור (את) הדלת. לכנסם ולהוציאם: דלת אין לו דמיון וולתי דלית זו נסמכת על דבר אחר וסוכבת על צרה. אף דלית זו נסמכת באסקופה וסוכבת על צרה שנא' הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד):

(י) וישלחו האנשים את ידם. משלחת זו ע"מ לחזור, שאין אדם שולח את ידו אלא להשיבו אליו, אלו נאמר את ידיהם היית אומר כל אחד שלח את ידיו כדכתיב ירחצו את ידיהם על העגלה (דברים כא ו), כל אחד רחץ שתי ידיו, ועכשו שנא' ידם, זה ידו אחת, וזה ידו אחת: ויבאו את לוש אליהם הביתה, כלומר חדר בחדר, וזה נדרש כמו הפתחה לפתח, וכמו לשאולה: ואת הדלת סגרו. שלא יבאו לנסות שם שמים:

(יא) ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים. עיקר מלת סנורים הטחה וכיסוי, ואע"פ שאין לו דמיון במקרא וולתה רעותה בדברי אלישע (מ"ב ו יח), יש לה דמיון בדברי רבותינו (מד) דתנן בפרק במה אשה יצאה, ולא בקסדא, ואמר רב סנוורתא, (מה) וזה כובע של ברזל שהוא מוטח על הראש ומכסהו, (מו) ואמר'י אשה החוגרת בסינר (מו) דמחאתא כו' מיד עד שנראית כגבשושית בשיפולי מיעיה, (מח) ואמר'י סינר מפסיק בינו לבינה, אלו מכנסים קטנים שמניחים בין בשרם. ותרווייהו דברי הטחה ומכסה, וכן נמי סנורים דבר הטחה ומכסה בעינינו, כדכתיב כי טח (עיניהם מראות) [מראות עיניהם] (ישעיה מב יח), (מט) ומתרגמינן בירושלמי הכו בסנורים [בתכרביה]:

(יג) כי משחיתים אנחנו. (ג) חסר ב' יודיין, כי בשביל שתלו הגדולה בעצמן, לפיכך נדחו ממחיצתן קליח שנה עד שעלו מכאר שבע, שנאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראשית כה יב). כי (נא) שנה אחת קודם שנולד יצחק נשתלחו לסדום, וכשהוליד יצחק את יעקב היה יצחק בן ס' שנה הרי ס"א, וכשנברך יעקב ויצא מכאר שבע היה יעקב בן ע"ז שנה, ובאותו פרק עלו, צרף ס"א עם ע"ז הרי קלי"ח. (נב) ור' לוי

הערות ותקונים

ארכי הדיינין ע"י לעיל הערה י"ד: (מג) שכל אכסנאי שבא לכאן נהיה מעוללין בו. בכ"ד פ"ג אות ד' וילקוט רמז פ"ד ושם הגוי' יהו בועלים אותו. וכן בלקח טוב הביא מתעללים בו: (מד) דתנן בפרק במה אשה יצאה. שבת ס"ב ע"א: (מט) וזה כובע של ברזל. וכן פ"י הערוך בערך סנוורתא: (מו) ואמר'ינן אשה החוגרת בסינר. שבת צ"ב ע"ב במשנה: (מז) דמחאתא כו' מיד עד שנראית כגבשושית בשיפולי מיעיה. הלשון משובש ע"י המעתיק וכן צ"ל דמחתה ביה מידעם שנראית כגבשושית בשיפולי מיעיה, והוא פ"י ר"ח הנדפס בש"ס ווילנא והובא בערך ערך סנר סתמי ולא בשם הר"ח: (מט) ואמר'ינן סינר מפסיק בינו לבינה. שבת י"ג ע"ב: (נא) ומתרגמינן בירושלמי הכו בסנורים. פה חסר ולא הביא את לשון התרגום. ובת"י שם על בסנורים תרגם בתכרביה ובתרגום יב"ע בחוורוריא, ובי' נוסחאות הם בטעות וצ"ל בחוורוריא וכן הביא הערוך ערך חור סנורים ת"י בחוורוריא (ווייסע שטאאר) ותרגום לבן חור: (ג) חסר ב' יודיין. לפנינו חסר יו"ד קדמאה, ויש מחלוקת בספרים. ע"י מנחת שי ירמיה ו' כ"ח כלם משחיתם המה: (נב) כי שנה אחת קודם שנולד יצחק נשתלחו לסדום. החשבון מובאר ג"כ בלקח טוב: (נב) ור' לוי בשם ר' לוי בר נחמני. תקנתו בשם ר' שמואל בר נחמני. ובכ"ד פ"ג אות ט' וילקוט רמז פ"ד ר' לוי בשם רב נחמן אולם בפס"ח אות י"ב וילקוט רמז קי"ט נאמר ר' לוי בש"ר שמואל בר נחמן:

בשם (ר' לוי) [ר' שמואל] בר נחמני אומר על שגלו (נג) מסטירין של הקב"ה לכך נדחו. שנא' כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' לשחתה. ללישנא קמא ניחא ליה רישא דקרא, ללישנא בתרא ניחא ליה סיפא:

(יד) ויצא לוט. כי ששמע שהאנשים אשר פחה הבית אינן יכולין להזיקו יצא: וידבר אל חתניו. (נד) ד' בנות היו לו ב' נשואות וב' ארוסות: (נה) לוקחי בנותיו. לוקחי בנותיו אין כתיב כאן, אלא לוקחי בנותיו, שעתידין להיות לוקחי בנותיו: ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית ה' את העיר, על רעת יושבי בה: ויהי כמצחק בעיני חתניו. היה בעיני' כמשתמה, (נו) רבותינו אמרו (נו) ארדכלין וכרבלין בעיר, והעיר נהפכת: (סו) וכמו השחר עלה. (נח) א"ר חנינא (נט) משעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ד' מיל, שנא' השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה (פסוק נ). ומסרום לצוער ד' מילין, (ס) א"ר יוסי אם אמר לך אדם הרא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא היא אל תאמין, (סא) שפעמים שהיא מקדמת ופעמים שהיא מאחרת [פעמים שהיא פוחתת], ופעמים שהיא מוספת, (סב) אלא כמין שני דוקרנא עולין ומאירין את העולם, (סג) וזהו ששנינו אמר להם הממונה צאו וראו אם הניעה זמן השחיטה אם הניעה הרואה אומר ברקאי וכו', (סד) ואמרינן למאי הלכתא, (סה) ומהרירין דחיישינן דלמא מיחלף, שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודימו שהאיר המזרח ושחטו התמיד והוציאו לבית השריפה, (סו) ואמרי' ומי מיחלף, והתניא רבי אומר אינו דומה תימור הלבנה לתימור של חמה, תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל, ותימור של חמה (סז) מתפצל לכאן ולכאן, (סח) אף שחר מפצל לכאן ולכאן, (סט) וזה שאמרינן מאי מעמא דרבי, דכתיב למנצה על אילת השחר (תהלים כב א), מה אילת זו קרניה מפצלין, (ע) אף שחר קרניו

הערות ותקונים

(נג) מסטירין, פ"י בל"י ול"ד סוד וסתר: (נד) ד' בנות, ב"ר פ"ג אות ט'. דרש חתניו שנשאו כבר ולוקחי בנותיו הארוסות שהיו עתידין לוקח, והראב"ע כתב לוקחי בנותיו, ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסודם והעד הנמצאות, ועי' בהמבאר: (נה) לוקחי אין כתיב כאן אלא לוקחי, ב"ר וילקוט שם: (טו) ורבותינו אמרו, ב"ר שם וילקוט שם: (מ) ארדכלין וכרבלין, בב"ר ארדכולין וכרבלין, וילקוט ארדכולין וכרבלין, ובכ"ר פכ"ג אות ג' כנור ועוגב אדריכולין ובורבלין, ויש לתקן בכל המקומות ארדכלין, וכן בפכ"ג שם צ"ל וכרבלין, ומובא לכונן בערוך ערך הרדולים והוראתם בל"י עוגב ע"ש כמוספי ובדברי הר"א קאהוט ז"ל: (נח) א"ר חנינא, ב"ר וילקוט וירושלמי ברכות פ"א (דף ב' ע"ג) וירושלמי יומא פ"ג ה"ב (דף מ' ע"ב) ולקח טוב, ועי' בבלי פסחים צ"ג ע"ב: (נט) משעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח, מה חסר וצ"ל ומשחטאיר המזרח עד הגן החמה ד' מילין: (ס) א"ר יוסי, בב"ר ובירושלמי א"ר יוסי בר אבין: (סא) שפעמים שהיא מקדמת ופעמים שהיא מאחרת פעמים שהיא פוחתת ופעמים שהיא מוספת, בירושלמי שם נאמר רק זימנין דהיא מקדמא וזימנין דהיא מאחרת, ובמדרש ב"ר ליתא זה ונאמר פעמים פוחתת ופעמים שהיא מוספת, ועי' בפ"י המיוחס לרש"י בב"ר שם, ונראה כי לפני המחבר היו ב' הנוסחאות בב"ר שם: (סב) אלא כמין שני דוקרנא עולין, בב"ר כמין תרתי קרניו, ובירושלמי תרין דוקרניו, והערוך ערך דקרן הביא המאמר מ"ב וגורם ג"כ כמין תרין דקרניו וכתב שהוא מלשון כי קרן עור פניו (שמות לד כט), ולדעתי היה כתוב כמין דוקרניו מורכב מן דו שפ"י ביוני שנים זמן קרן ואח"כ הוסיף אחד בגליון לבאר מלת דו שפ"י תרין וחובא אח"כ פנימה, ועתה ראיתי כי גם בעל ערוך השלם העיר על זה: (סג) וזהו ששנינו, יומא כ"א ע"א במשנה: (סד) ואמרינן למאי הלכתא, צ"ל ולמה הוצרכו והוא במשנה שם: (סה) ומהרירין כו' שפעם אחת כו' משנה שם: (סו) ואמרינן ומי מיחלף, גמרא שם דף כ"ח ע"ב: (סז) מתפצל לכאן ולכאן, בגמרא שם מפציע לכאן ולכאן, וכן הערוך ערך פצע הביא המאמר מגמרא יומא שם מפציע לכאן ולכאן, וכתב פ"י מפצע כמו מפצל, והעיר בעל ערוך השלם בפסקי ר"י ליומא כ"ח ע"ב אי' באמת הגי' מפצל, וכאשר הביא המחבר היה לפניו הגי' מתפצל: (סח) אף שחר מפצל לכאן ולכאן, בגמרא שם הוא במאמר שלאחריו: (סט) וזה שאמרינן מאי מעמא דרבי, יומא שם כ"ש ע"א: (ע) אף שחר קרניו מפצלין,

מפצלין כו': ויאיצו. לשון דוחק, ודומה לו אל תאיצו לנחמני (ישעיה כב ד): קח את אשתך. בדברים: ואת שתי כנותיך הנמצאות (לך). מהורות וכשרות: פן תספה בעון העיר. (עא) מכאן כיון שניתן רשות למשהית ולמחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע:

מז) ויתמהמה. (עב) תמהון אחר תמהון, (עג) אמר אריק אוצרי בזה ובכסף ובאבנים טובות: ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי כנותיו בחמלת ה' עליו. (עד) ע"י רפאל: ויוציאוהו ויניחואו מחוץ לעיר. הכא קרא הכתוב למלאכים אנשים. על שם שהיו עושים מעשה אנשים, מחזיקים בירי נשים נשואות וארוסות:

יז) ויהי כהוציאם אותם החוצה. שניהם הוציאו אותו ואת הנשים: החוצה. רחוק מן העיר: ויאמר. רפאל לברו שבא להצילו: המלט על נפשך. והוא הדין לנשים: אל תבט אחריו. שלא תתעכב: ואל תעמוד בכל הככר. כי על כולן נגורת הגזירה: ההרה המלט. (עה) בזכות אברהם: פן תספה. כמו שדרשנו לעיל:

יח) ויאמר לוֹש אליהם. חלק כבוד לשניהם ע"י רפאל, ובקש מהם: אל נא אדוני. בקשה מכס רבות. (עו) ואע"פ שהגו"ן נקמצת לשון חול הוא, אלא דרך האתנחתא וסוף פסוק להקמיץ אותותם:

יט) הגה נא מצא עברך חן בעיניך. אע"פ שחלק כבוד לנביראל, עיקר בקשתו לא היה אלא לרפאל, שנשתלח להצלתו, שהרי יודע היה לוֹש שנביראל לא נשתלח אלא להפוך את סדום ובנותיה, לכך נתחזק בבקשה כלפי רפאל לבר. ואמר הגה נא מצא עברך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמרי. שבאת להחיות את נפשי, את לרבות הנשים. ועתה אתה אומר ההרה המלט אל אברהם, ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצלו. כי (עז) עד שאני בסדום היו מעשי הטובים רבים משל בני עירי ראה הקב"ה וריחם עלי, ועשיו שאדור אצל אברהם והיו מעשיו רבים ממעשי, (עה) ואינו יכול לעמוד בגורלו, ומתירא אני פן תדבקני הרעה ומתי: (עט) וזהו ששנו רבותינו כשם שהגוה הרע בודק, כך הגוה הטוב בודק, כי סדום היתה בעומק הככר, והמלאך אומר ההרה המלט, והוא מושיבו לא אוכל מפני שהדבר קשה עליו. בקשה זו היה מבקש מנביראל, שלא יפוך את צוער מפני שינוי הווסת:

הערות ותקונים

בגמרא שם אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן: (עא) מכאן כיון שניתן רשות למשהית. ב"ק ס' ע"א: (עב) תמתון אחר תמהון. ב"ר פ"ג אות י"א וילקוט ולק"ט: (עג) אמר אריק אוצרי. בב"ר אמר כמה אבוד בכסף ובוזהב וכן תובא בלק"ט. ובפירש"י לב"ר המיוחס לו ובילקוט במה אברור: (עד) ע"י רפאל. וכן בב"ר מי היה זה, זה רפאל. וע"י לעיל י"ח הערה י"ב וי"ט הערה א', וכן בלקח טוב ויאמר המלט זה רפאל שבא להצילו ע"י מדרש אגדה בפסוק ויאמר המלט: (עס) בזכות אברהם. בב"ר וילקוט בזכות אברהם שנקרא הר כ"י וע"י פסיקתא רבתי פ"ג אות ג', וע"י רש"י עה"ת שכתב וי"ל ההרה המלט אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר, שנאמר ויעתק משם ההרה כ"י: (עז) ואע"פ שהגו"ן נקמצת לשון חול הוא. גם הראב"ע ורבינו בחיי פירשו לשון חול, ובגמרא שבועות ל"ה ע"ב ומס' סופרים פ"ד ה"ז ורש"י עה"ת ששם זה קודש. וגם הראב"ע כתב כמו שהביא המחבר אדני חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק: (עח) כי עד שאני בסדום. ע"י ב"ר סוף פ"ג, וילקוט רמז פ"ד, ופסיקתא רבתי פ"ג ולק"ט ורש"י עה"ת: (עט) ואינו יכול לעמוד בגורלו. בב"ר אינו יכול לעמוד בנחלתו יש לתקן בגחלתו בגימ"ל במקום ב"ן, וכן הביא לנכון הילקוט והלק"ט והוא מלשון היו זהיר בגחלתן שלא תכוה, ובב"ר פנ"ב אות ד' ויסע משם אברהם שמעית מינוקא יתיבין וקריון ויסע משם אברם אמרתי גדולים דברי חכמים שאמרו היו זהיר בגחלתן שלא תכוה כו'. ובפסיקתא רבתי שם ר' חייא בר אבא נכנס לבית הכנסת ושמע תינוקת שהיו קורין ויסע משם אברם אמר יפה שנו חכמים היו זהיר בגחלתן שלא תכוה כו' וע"ש ברע אפרים אות י': (עט) וזה ששנו רבותינו. בב"ר שם וילקוט ולק"ט כתובות ק"ז ע"ב: (ס) שעוונותיה צעירים מסדום.

(כ) הגה לשון ענוה: נא, לשון בקשה: העיר הזאת קרובה לנום שמה. יותר מן ההר, כי אינה בריחוק אלא ר' מילין: והיא מצער. (ע) שעוונותיה צעירים מסדום, ששיבת סדום ניב שנה, ושיבת צוער נ"א, כדררשנו: אמלטה, לשון ענוה: נא, לשון בקשה: שמה. כמו לשם, ולפי שהוצרך למ"ד בראש, הוטל לה ה' בסוף: הלא מצער הוא. ונקל בעיני הקב"ה להצילה: ותחי נפשי. בה:

(כא) ויאמר אליו הגה נשאתי פניך. א"ל נבריאל בשביל שחלקת לי כבוד לפיכך נשאתי פניך גם לדבר הוה, בין לחיות נפשך בה בין על העיר לבלתי הפכי את העיר צוער, אשר דברת בבקשתך:

(כב) מדר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר. של פורעניות לסדום ובנותיה: עד בואך שמה. פן חספה גם אתה עמהן: על כן קרא שם העיר צוער. שנאמר עליה הלא מצער הוא (פסוק כ), כי מתחלה היה שמה בלע, ואע"פ שלא נהפכה צוער באותו פעם בבקשת לוט, לאחר שעלה לוט מצוער וישב לו בחר, (פא) נבלעו דוירות של צוער במקומו, לכך נקראת בלע שנבלעו דויריה, סדום שהיתה כמשרפות סיד, עמורה שנתעמרו יושביה ונקטפו, אדמה שנהפך כמו אדמה, צבויים שנפלו נפשות מן האש והגפרית והיו צבויים בדם, ודין אחד לארבעתן:

(כג) השמש יצא על הארץ. כלומר האירה על הארץ: ולוט בא צוערה. כלומר לצוער: (פכ) השמש היה יוצא מן המזרח, ולבנה עדיין במערב, והיה יום ששה עשר בניסן, שהוא יום שני של פסח, שנאמר למועד הזה בשנה האחרת (בראשית י"א), וכתוב למועד אשוב אליך כעת חיי ולשרה בן (שם יח כד), ויצחק נולד בשנה האחרת בפסח, וביקש הקב"ה לשפוט סדום ואת בנותיה בי"ו בניסן, כצאת השמש על הארץ, קודם שקיעת הירח, ובאותו יום שהירח במלואתה ולעיניהם דנם שהן היו עוכדין ומשתחוים לשמש ולירח, שלא יאמרו באי העולם קפיץ עליהם פתאום ושפטן כשאינן אלהיהם בעולם, שאלמלא היו בעולם היו עומדין להם בצרתן, לכך שפטן לעיני השמש והירח: יצא פעמים תמצא במקרא ששמש לשון זכר, כדכתיב השמש יצא, וירח לו השמש (בראשית לב לב), כצאת השמש בנבחרתו (שופטים ה' לא), ופעמים בלשון נקיבה, כגון והשמש זרחה על (הארץ) (הימים) (מי"ב ג כב), ויהי השמש באה (בראשית טו יז), וכן הירח פעמים לשון זכר, שנאמר שמש (וירח) [ירח] עמד וזולו (הבקוק י' יא), וירח יקר הולך (איוב לא כו), וידום השמש וירח עמד (יהושע י' יג), ופעמים לשון נקיבה, כדכתיב צר ואור חשך בערפייה (ישעי' ה' ל), אלא עיקר לשונם לשון זכר, שכך נקראו בתחילתם, את שני המאורות הגדולים (בראשית א טז):

(כד) והי המטיר. ע"י בית דינו: על סדום ועל עמורה נפרית. הגפרית מין עפר הוא, כגון המלח הנחצב. (פז) וצוה הקב"ה לנבריאל ולבית דינו ולקח נפרית מן העפר והמטיר על סדום ועל עמורה, והכל ע"י רוח קדים נשא הגפרית ממקומו, מן הנחל של נפרית, כדכתיב נשמת ה' כנחל נפרית (ישעי' ל' לג), וכהיא מנשמת (אלהים) [אלוה] יאברו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט), וכן אתה דורש בפסוק ויט משה את ירו על הים (שמות יד כא), ויש שם אתנחתא ונכול המלים, התחיל ואמר כל זה

הערות ותקונים

וכ"ה בלק"ט וע"י שבת י' ע"ב וע"ש ברש"י ותוס' ד"ה ושל סדום וברש"י עה"ת ומדרש אנדה, וע"י ב"ר פמ"ט על הכתוב אדרה נא וע"י סד"ע פ"א: (פח) נבלעו דוירות של צוער במקומו לכך נקראת בלע שנבלעו דויריה, ב"ר פמ"ב אות ה' בלע היא צוער שנתבלעו דויריה: (פז) השמש היה יוצא מן המזרח. ע"י ב"ר סוף פ"ג וילקוט סוף רמז פ"ד ורש"י עה"ת ולקח טוב: (פג) וצוה הקב"ה לנבריאל ובית דינו, ב"ר פמ"א אות ב' וחי המטיר זה נבריאל, מאת ה' מן השמים זה הקב"ה,

הוא מאת ה' מן השמים היתה הגניורה, וזאת נלקחה מן הארץ, כמו הגפרית, (פד) וכך מנהג בני אדם, אם ארה רודה פת בתנור וכא בני רעב לפניו נתן לו לחם, וכשיבא אורה הופכו בנחלים ונותנו על ראשו, אף הקביה כן, כשבאו בניו רעבים המטיר להם לחם מן השמים, וכשמרדו סדומיים חתה עליהם נחלים, אבל גפרית חיו שיאמר אדם שעלה לשמים, או שירד מן השמים, אלא אמיתת הצדק כדרדשנו, וכן אתה דורש ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים יא ו), שאינה יורדת מן השמים, אלא רוח זלעפות הוא מנת כוסם, הוא בית קבולם של פחי אש וגפרית ה' נושא אותם, את האש מתופת, ואת הגפרית מנחל של גפרית אשר שם, והיא ממטרת על רשעים בניהנם בגניורתו של הקביה, וכן אתה דורש וברד שלג וקישור (תהלים קמח ח), כי אינם יורדין מן השמים, אלא רוח סערה עושה דברו של הקביה, ומתנברת ולוקחת אותם מאוצרות אשר בתחתית הארץ, כדרדשנו בתחלת שכל טוב, וממטרת אותם בגניורתו על הארץ, (פה) וכן אמר ר' חנינא בן פוי אין דבר רע יורד מן השמים, (פו) איך יודן מפני מה אדם מפחד מאש ונפשו (סוללת) [סולדת] עליו בנופו, מפני שהיא נידונית בה לעתיד, ואיך יודן מפני מה אדם מריח גפרית ונפשו (פו) [סוללת] [סולדת] עליו, שיוודעת שנידונית בה לעתיד:

כה) ויהפוך את (כל) הערים האל. (פח) איך לוי בשם ר' שמואל בר נחמני חמשה כרכים הללו יושבות על צור אחר, לכך נאמר האל, שהיו קשות, שלח המלאך את ידו והפכן, ושיה בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים (איוב כח ט): ואת כל הכנר. השדות והכרמים וכל הקרקע שבמישור וצמח הארמה, (פט) איך יהושע בן לוי ואם יקלט אדם מטר מאוירה של סדום ויתן אל ערוגה אחרת אינה מצמחת: (נו) ותבט אשתו מאחריו. (צ) מאחרי המלאך לראות מה יהא בבית אביה, ועברה על דבר המלאך, שאמר אל תבט אחריך: ותהי נציב מלח. (צא) על שחמאת במלח, (צב) כדרדשנו:

כו) וישכם אברהם בכפר. (צג) שהיה זריו ומקדים לתפלה, (צד) והוא קבע את תפלת השחר, והוא קבע מקום לתפלתו, שנא' אל המקום אשר עמד שם: כח) וישקפה על פני סדום ועמורה ועל [כל] פני ארץ הכנר. (צה) אין השקפה אלא ממקום גבוה למקום נמוך, כדרדשינן: (צו) וירא והגה עלה קישור הארץ בקישור

הערות וחקונים

אר"א כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, ועי' רש"י עה"ת וברמב"ן: (פד) וכך מנהג בני אדם, עי' ב"ר שם, וילקוט, א"ר אבון לשפחה שהיתה רודה פת בתנור, ועי' בלקח טוב: (פה) וכן אמר ר' חנינא בן פוי, בב"ר פנ"א אות ג' איתא א"ר חנינא אין דבר רע יורד מלמעלה, יש לתקן ר' חנינא בן פוי כמו שהביא המחבר, וזה שפיים שם מילתא דרשב"ל פליגא אהא דא"ר חנינא בן פוי: (פו) א"ר יודן מפני מה אדם מפחד מאש, זה ליתא במדרש ב"ר רק כן מובא בלקח טוב, והמאמר השני שהביא המחבר וא"ר יודן מפני מה אדם מריח גפרית הוא בב"ר פנ"א אות ג', ומובא בילקוט רמז פ"ה, וכן בפסיקתא דר"ב פסקא בחדש השלישי (ק"ג ע"א), וכן הוא בשו"ט מזמור ו"א אות ה': (פז) סוללת עליו, תקנתי סולדת כמו שהוא במקומות הנ"ל ומובא בערוך ערך סלד וע"ש הערה ס': (פח) איך לוי בש"ר שמואל בר נחמני, ב"ר פנ"א אות ד' וילקוט רמז פ"ה, ועי' רש"י עה"ת ובמזרחי, ועי' מדרש אגדה ובהערה י"ז: (פט) א"ר יהושע בן לוי ב"ר וילקוט ולק"ט: (ז) מאחרי המלאך, ורש"י והראב"ע כתבו מאחרי לוש ועי' במבאר: (זא) על שחמאת במלח, ב"ר שם, ורש"י עה"ת ועי' ב"ר פ"ג אות ד' ועי' במדרש אגדה: (זב) כדרדשנו, לעיל פ"ט פסוק ג': (זג) שהיה זריו, עי' פסחים ד' ע"א מיכן שהזריון מקדימין למצות: (זד) והוא קבע תפלת השחר, ברכות ו' ע"ב, כ"ז ע"ב, אין השקפה אלא ממקום גבוה למקום נמוך, עיין לקח טוב ו"ט ובהערה ג"ו: (זט) כדרדשינן, לעיל ו"ח מ"ו: (זז) ולכן קראו רבותינו לעמוד

הכבשן. עיקר מלת קיטור, הוא העשן הפרוש על ההרים בשחר, ויש לו אוצרות בתחתיות הארץ ויוצא ומשליט בעולם, ואח"כ חזר לאחוריו, וכן העשן של כבשן ששורפין בו את האבנים למיד קרוי קיטור. ומשמע לשון קישור, (צו) וכן קראו רבותינו לעמוד ענן עמוד קישור, שמתקשר ועולה, וכן ותקשר (בראשית לח כח). (צח) ומתרגמינן וקמרת, (צט) ובדברי רבותינו קמרא, לכך דימה הכתוב עישונה של סדום שעלה מתוך השרפה לעשן הכבשן שהוא קיטור:

(ט) ויהי בשחת אלהים. במדת הדין: את ערי הכנר ויוכזר אלהים. מתוך הדין: את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה. (ק) בזכות ששתק לאברהם כשאמר לשרה אשתו אחותי היא, והוא ידע ושחק: בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט. וכי בכללן ישב אלא היה מלוה בהן כרבית, (קא) זו דברי רבותינו, (קב) ובדברי הפשט ישיבה ממש, ואע"פ שהיה יושב בסדום, אותו הפרק בכללן הי' נוסע וחונה, וכה"א ולוט ישב בערי הכנר (בראשית י"ג יב), (קג) וכך דרש ר' שמואל בר נחמני:

(ל) ויעל לוט מצוער וישב בהר. בקצה ארץ ישראל: ושתי בנותיו עמו כי ירא לשבת בצוער. אמר כיון שנגזרה נזירה אינה ניצולית וכן היה (קד) שנבלעו דיוריה: וישב במערה הוא ושתי בנותיו. ביחוד ולכך נעשו:

(לא) ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן. שמה נתעכב בדרך וימות: ואיש אין בארץ לבא עלינו. בבעילה: כדרך כל הארץ. שגזר הקב"ה לזכרים פרו ורבו ומלאו את הארץ, (קה) כסבורין היו שנתכלה העולם כבדור המבול, ולשם שמים עשו, ואע"פ שנסתיירה צוער היא עם מצער, ושמה לא יתא לנו ממנה תובעין:

(לב) לכה. לשון עונה: נשקה את אבינו י"ן. (קו) לפי שהיו לאמוריים י"ן הרבה, והיו מכניסין אותו לתוך מערות ואותו י"ן המוצנע שם מצאו במערה: ונשכבה עמו. שלא ירגיש ויפרוש: ונחיה מאבינו זרע. כמו שנחזיו מנה אחר המבול:

(לג) ותשקין את אביהן י"ן. בלא מדה: כלילה הוא. לא נאמר ההוא, אלא הוא, כלומר כי הוא עצמו השכים להשתכר: וחבא הבכירה ותשכב את אביה. משמשתו בערותו (קז) והוציאה ערותה לחוץ [ונתעברו] כמביאה שנייה כל כך שלטה בעצמה עד שהרגיש הזרע ויצא וידע בקומה מתחתיו, (קח) לכך נקוד על ובקומה, ולפי שהרגיש וידע בקומה היה לו להזהר עוד שלא ישתכר בי"ן כל זמן שמייחדת עמו כדי שלא ירגילוהו לעבירה, שאע"פ שהן סבורין שאין איש בעולם בלעדיו אבל הוא ודאי יודע כי אברהם וכל ביתו

הערות ותקונים

ענן עמוד קישור. לא אדע אל איזה מאמר כוון: (ט) ומתרגמינן וקמרת כוון לת"א: (ט) ובדברי רבותינו קמרא. עיי' ערוך ערך קמר: (ק) בזכות ששתק. ב"ר פנ"א אות ו' ורש"י עה"ת ולק"ט וילקוט רמז פ"ה ומדרש אגדה: (קא) זו דברי רבותינו, ב"ר וילקוט ולק"ט: (קב) ובדברי הפשט. והראב"ע כתב אשר ישב בהן, באחת מהן: (קג) וכך דרש ר' שמואל בר נחמני. ב"ר וילקוט ארשב"ג שהיה שרוי בהן: (קד) שנבלעו דיוריה. עיי' לעיל פסוק כ"ב: (קז) כסבורין היו. ב"ר וילקוט ורש"י ולק"ט: (קו) לפי שהיו לאמוריים י"ן הרבה כו' מצאו במערה. עיי' ספרי עקב פסוקא מ"ג ובמכילתא בשלח מסכת דשירתא פ"ב וכן רש"י בפ"י עה"ת הביא י"ן נודמן להן במערה להוציא מהן שני אומות, ובב"ר שם וילקוט סוף רמז פ"ה מניין היה להם י"ן במערה אלא ממה שהיו מרובה להן היו מחביאין אותו במערות וכן הביא הלק"ט. ורבינו בחיי הביא וזה שדרשו רבותינו ז"ל הקב"ה סיוע באותו מעשה ונודמן להן י"ן במערה. וכן במדרש אגדה הביא וי"א במערה מצאהו ומעשה נסים וע"ש מה שכתבתי בהערה כ': (קז) והוציאה ערותה לחוץ. בב"ר פנ"א אות מ' א"ר תנחומא שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה, וכן הביא רש"י עה"ת והובא גם בילקוט, והערוך ערך עד ג' הביא המאמר מבי' וגורס ערותן וכתב ערותן היינו בתולים: (קט) לכך נקוד על ובקומה. ב"ר פנ"א אות ח' אדר"ג פל"ד, ספרי בהעלתך נזיר כ"ג ע"א

וארצו ניצול, וקיו ממנו (קט) אלא מתחלה היה להוש אחר בולמוס של עריות, לכך האכילו מבשרו, ולפי זכרי עמון ומואב נתרחקו מקהל ה', והבנות טהרו לבוא בקהל, כי אמותיהן נתכוונו לשם שמים:

לד) ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכנתי אמש. לכך נקרא אמש תחלת הלילה, שהחושך ממשמש ובא והיינו ערב: עם אבי. והרגיש בקומי, ועתה נשקנה יין גם הלילה הזה, גם יותר ממה שהשקיננהו אתמול, ובאי שכבה עמו, כמו שעשתה היא למדה לאחותה לעשות: ונחיה מאבינו זרע. כי לשם שמים אנו עושים: לה) ותשקין גם בלילה. יותר בלילה הזה מבלילה שעברה: את אביהן יין. בלא מדה: ותקם הצעירה ותשכב עמו. כמשכב אחותה: ולא ידע לא בשכבה ולא במקומה.

קז) בשכבה דבכירה השיין נפתח וקמוצה, דמשמע בשכבה אצלו סתם, ודומה לו ויהי בשכבו (רות ג ד), שכיבה בלערי ביאה, כי בעת שבאה לשכב אצלו לא ידע, ובעת החימום ידע ונתאוה לו יותר ממנה. בשכבה דצעירה חירק תחת השיין, ומשמע בשכבת זרעה, ודומה לו שכבת זרע (ויקרא טו ז), שכבת הטל (שמות טו יג), כי כשבאה אצלו ידע ונתאוה לה יותר ממנה, אלא מרוב השכרות ישן לו וכשמשמשה עמו, היה מהרהר, ומתוך הרהורו קפצה שכבת זרעו עליו, ולא הרגיש כך, כמנהג בעל קרי:

וירא אליו ה'. ללמדנו בא שנאמר אחרי ה' (אלהים) [אלהים] תלכו (דברים יג ה), אחרי דרכיו, (קיא) שכן הוא כבודו בא לבקר החולים עם פמליא שלו. (קיב) וכתיב ה' יסעדנו על ערש דוי (תהלים מא ד), וכתיב ופקודת כל אדם יפקד עליהם (במדבר טו כט), ומתרגמינן וסעודת כל אדם יסעד עליהם, ולפי שמל אברהם וחלה לכך בא לבקרו, (קיג) לפי אמרו רבותינו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא, כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, וביקור חולים, ובקור לשון פשוט הוא, כדכתיב לא יבקר בין לטוב לרע (ויקרא כג ג): (קיד) הוא שאדם הולך ושואל לחולה מה אתה צריך, ולהודקק לו כפי הענין, ואם הוא בן גילו (קטז) נוטל מעליו אחר משישים שבחליו, (קטז) ואם בא להתפלל עליו צריך להזכיר שמו, שנאמר אל נא רפא

הערות ותקונים

וילקוט רמז פ"ה לק"ט ורש"י עה"ת וסדרש אגדה: קט) אלא בתחלה היה להוש אחר בולמוס של עריות. ע"י ב"ר שם א"ר נחמן בר חנין כל מי שהוא להוש אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו וכן הובא ברש"י עה"ת: קי) בשכבה דבכירה השיין נפתחת וקמוצה כו' בשכבה דצעירה חירק תחת השיין. לפיכך גם בשכבה דבכירה חירק תחת השיין: קיל) שכן הוא כבודו בא לבקר החולים עם פמליא שלו. עינין ב"ר פמ"ח אות טו ולקח טוב ריש וירא ורש"י ריש וירא: קיז) וכתיב ה' יסעדנו על ערש דוי, וכתיב ופקודת כל אדם יפקד עליהם, ומתרגמינן וסעודת כל אדם יסעד עליהם. לפיכך בתי"א וסערה דכל אינשא יסתער עליהון. ברי"ש. וכן בלקח טוב ריש וירא לפי שהקב"ה מבקר חולים, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי מאי משמע דכתיב ופקודת כל אדם יפקד עליהם מתרגם וסערה דכל אינשא יסתער עליהון, וע"י שבת י"ב ע"ב מנין שהשכינה סועדת את החולה, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי, וכתיב רש"י סועד סומך בתשות כתיב, ומשום רבינו יעקב סועד תרגומו של פוקד כלומר מבקר, כמו ואת אחיך תפקוד לשלום (ש"א יז יח), ומתרגמינן ואת אחיך תסער לשלם, ולהך לישנא גרסינן אל תקרי יסעדנו אלא יסערגנו עכ"ל. וכן בערוך ערך סר ב' הביא ז"ל: מנין שהקב"ה סר את החולה, שנאמר ה' יסעדנו, קרי ביה יסערגנו, מ"י סר סער בהבלעת עי. תרגם פוקד מסערה, והגאון הרי"ב הגיה כן בגמרא שם ולא זכר את הערוך. ובגמרא נדרים מ' ע"א לא לסעור איניש כתב רש"י כמו ופקודת כל האדם מתרגמינן וסעודא, יש לתקן לא לסעור וכן ברש"י ופקודת מתרגמינן וסעודא, וכן עוד שם ברש"י שנאמר ה' יסעדנו קרי ביה יסערגנו, צ"ל קרי ביה יסערגנו: קיג) לפיכך אמרו רבותינו שבת קכ"ז ע"א: קיד) הוא שאדם הולך ושואל לחולה כו'. פה הביא המחבר עניני ביקור חולים: קטז) נוטל מעליו אחר משישים. ע"י גמרא נדרים ל"ט ע"ב: קטז) ואם בא להתפלל עליו צריך להזכיר שמו. צ"ל

נא לה (במדבר יב יג), (קין) וכל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא יסורין מכווערין ומעכרין אותו, שנא' נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהלים לט ג), (קין), וכל שהקב"ה הפיץ בו מדכאו ביסורין, שנא' וה' הפיץ דכאו החלי (ישעי' נג י), ואם קבל עליו מאהבה, יראה זרע יאריך ימים, (קיש) וכל יסורין שאין בהן ביטול תפלה, הן יסורין של אהבה, שנא' ברוך ה' אשר לא הסיר (חסדו ותפלתו) [תפלתו] וחסדו] מאתו (תהלים סו כ), ואמר ריש לקיש נאמר ברית במלה, ונאמר ברית ביסורין, (קבא) דכתיב והבאתי אתכם במסורת הברית (יחזקאל כ לו), מה מלה ממתקת בשר הקרבנות, אף יסורין (קכב) ממרקין כל גופו של אדם, לכך צריכין כל בני ברית לבקר חולי עמם, ולהודקק להם, ולהמציא עצמם לחולים, כדי לסעדם ולסייעם בין בגופן בין בממונם בין בחפלתן: ויאמר ארזני. (קכג) תני ר' חייא למלאך הגדול שבהן (קכד) וזהו מיכאל: יוקח נא מעט מים. (קכה) ר' אליעזר בשם ר' סימאי אומר אמר הקב"ה חייך שאני פורע כל זאת לבניך במדבר ובארץ ולעתיד לבא, אתה אמרת יקה נא מעט מים, ואני פורע לבניך במדבר ובארץ ולעתיד לבא. במדבר, עלי באר ענו לה (במדבר כא יז). ובארץ, [ארץ] נחלי מים (דברים ח' ו'). ולעתיד, יצאו מים חיים מירושלים (זכרי' יד ח): ורחצו רגליכם. אני פורע לבניך. במדבר, וארחצך במים (יחזקאל טז טז). ובארץ, רחצו (והוכו) [הוכו] (ישעי' א טז). לעתיד, אם רחץ ה' את צואת בנות ציון (שם ד ד): והשענו תחת העץ. אני פורע לבניך. במדבר, ענן (במסך) [למסך] (תהלים קה לא). בארץ, בסוכות תשבו (ויקרא כג מב). לעתיד, וסוכה תהיה לצל (ישעי' ד ו): ואקחה פת לחם. אני פורע לבניך. במדבר, הנני ממטיר לכם לחם (שמות טז ד). בארץ, [ארץ] הטה ושעורה (דברים ח ה). לעתיד, יהי פיסת בר [בארץ] (תהלים עב טז): ואל הבקר רץ אברהם. אני פורע לבניך. במדבר, (קכו) של מים. בארץ, ומקנה רב ה' לבני ראובן (במדבר לב א). לעתיד, יחי איש ענלת בקר ושתי צאן (ישעי' ז כא). המרחם על העני הקב"ה מרחם עליו, שנאמר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' (תהלים יא ב). (קכז) עני המבקש מוונות נותנין לו מיד, ואין צריך בדיקה, והמבקש כסות ולבוש בודקין אותו שמא רמאי הוא, דהכא חי נפש, והתם לאו חי נפש, וקיייל כר' יהודה, (קכח) דתניא כוותיה הבא ואמר כסוני בודקין אותו, פרנסוני אין בודקין אותו: ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה. (קכט) למד אברהם אבינו מיצירת האדם, שנאמר כחלב תתיכני (איוב י י), זה תחלת שכבת זרע, וכנבינה תקפיאני (שם), זה אחר קליטה. עור ובשר תלבישני (שם שם יא), זה תחלת יצירה.

הערות ותקונים

אין צריך להזכיר שמו. כמאמרם ברכות ל"ד ע"א א"ר יעקב א"ר חסדא המבקש רחמים על חביו אינו צריך להזכיר שמו שנאמר אל נא רפא נא לה (במדבר יב יג). ולא קמדבר שמא דמרים: (קח) וכל מי שאפשר לו לעסוק בתורה. ברכות ה' ע"א: (קיא) וכל שהקב"ה הפיץ בו. שם שם: (קיע) וכל יסורין שאין בהן בטול תפלה. שם שם: (קכ) ואמר ריש לקיש. שם הגי' ר' שמעון בן לקיש: (קכז) דכתיב והבאתי אתכם במסורת הברית. בגמרא שם נאמר ברית במלה ונאמר ברית ביסורין, נאמר ברית במלה. דכתיב ולא תשבית מלה ברית (ויקרא ב), ונאמר ברית ביסורין, דכתיב אלה דברי הברית (דברים כח): (קכג) ממרקין כל גופו של אדם. בגמרא ממרקין כל עונותיו של אדם. ונראה כי כן תיקן רש"י שם: (קכג) תני ר' חייא. ב"ר פמי"ח אות י' שבעות ל"ח ע"ב ורש"י עה"ת: (קכד) וזהו מיכאל. ב"ר שם. ומס' ד"א פ"ד: (קכה) ר' אליעזר ב"ר סימאי. ב"ר שם ילקוט רמז פ"ב ולק"ט פסיקתא רבתי פ"ד אות ג' מכילתא בשלה מסכת דיוסע ריש פ"ב: (קכו) של מים. יש לתקן כמו שהוא בב"ר ורוח נסע מאת ה' ויגז שלום מן הים (במדבר יא): (קכז) עני המבקש מוונות נותנין לו מיד ואין צריך בדיקה. בגמרא ב"ב ט' ע"א רב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למוונות ועי' רמב"ם ה' מתנות עניים פ"ו ה"ו: (קכח) דתניא כוותיה הבא ואמר כסוני בודקין אותו. גמרא שם. (קכט) למד אברהם אבינו מיצירת האדם. עי' לעיל י"ח

ובעצמות ונידין תסוככני (שם), זה סוף יצירה. (קל) ולפי נתן לפניכם חמאה וחלב תחלה, ואחיב וכן הבקר, והקביה הסכים על ידו, ואמר לא תכשל גדי בחלב אמו (דברים יד כא), ורבתינו עשו משמרת למשמרת החוקים, (קלא) דתנן ב"ש אומרים העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל, וביה אומרים אינו עולה ואינו נאכל, ובשלחן שאוכלין עליו אסור, אבל בשלחן שאין אוכלין עליו נותן זה בצד זה בקערותיהן, ואינו חושש, והלכתא כביה. (קלב) תיר ב"ש אומרים מקנה, וביה אומרים מדיה, ומסיק דב"ש וביה בעי מקנה ומדיה, ומר אמר חדא, ומר אמר חדא ולא פליגי, ולדברי הכל אם אכל מין חלב צריך קנוח הפה בפת, ובכל מילי הוי קינוח, לבר מתמרא וקמחא וירקא, ואחיב צריך הדחה, ואחיב אוכל בשר, מדמתרצינן דמים אמצעים בין גבינה לבשר חובה, (קלג) אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה, אפי' לבתר קנוח והרהה, אכל גבינה (אסור) [מוחר] לאכול בשר, ולא מצאנו מי שמתיר לאכול גבינה אחר בשר בפחות מעת לעת, אלא מר עוקבא דהוי אכל בשר בסעודה אחרת כגון בבקר ולערב אכל גבינה, אי נמי אפכא, ואמר על עצמו דבהא (קלד) מילתא חלא לגבי חמרא אנא, דאבא כי הוי אכיל בשרא האידנא לא הוי אכיל גבינה עד למחר כי האיך שעתא, דהוי מעת לעת, ואלו אנא בהאי סעודה לא אכילנא, אבל בסעודה אחריתא אכילנא, ואי אפשר להתיר בפחות משיעור זה, (קלה) והבשר של בין השיניים חייב לנוטלו כשבא לאכול גבינה, שבשר גמור הוא. (קלו) אמרינן בהשוכר את הפועלים ויקח בן בקר רך וטוב, אמר רב בן בקר חד, רך וטוב תרי, הרי שלשה לשלשה אנשים, וכל חד וחד הביא לנער חד, וכל כך למה כדי להאכילם שלשה לשונות בחדל: (קלז) ר' יהושע אומר תשע סאין קמח היו, (קלח) ג' למצות, ג' ללחמניות, (קלט) ג' למיני מלטוסיות, (קמ) ואותו היום פרוס הפסח היה: כתיב קמח וכתיב סלת, (קמא) מכאן שהאשה עיניה צרה באורחין יותר מן האיש, ולכך פירש לה, ואילו לחם לא אתיא קמיהו, (קמב) אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משום ר' מאיר, (קמג) אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היי, ושרה אמנו אותו היום פרסה נדה: ויאמרו אליו איז שרה אשתך. (קמד) איז יהודה אמר רב יצחק יודעין היו מלאכי השרת ששרה

הערות ותקונים

ח': קל) ולפיכך נתן לפניכם חמאה וחלב תחלה ואחיב וכן הבקר. בלקח טוב י"ח ח' ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה. מוכן שבתחלה ראוי להביא חלב ואחיב תבשיל של בשר: קלג) דתנן ב"ש אומרים העוף עולה עם הגבינה על השלחן. חולין ק"ד ע"ב במשנה: קלג) תיר ב"ש אומרים מקנה. בגמרא שם ק"ה ע"א ושם הגי' תניא ב"ש אומרים: קלג) איז חסדא. שם: קלד) חלא לגבי חמרא הוא. בגמרא שם חלא בר חמרא לגבי אבא. פירש"י לדבר זה אני גרוע מאבי כחומץ בן יין: קלס) והבשר שבין השיניים חייב לנוטלו כשבא לאכול גבינה. עיי' בגמרא שם בשר שבין השיניים מהו, קרי עליה הבשר עודנו בין שיניהם פירש"י אלמא מיקרי בשר. וכן בש"ע יו"ד סי' פ"ט אם יש בשר בין השיניים צריך להסירן. ועיי' בענין זה ברו"ף פרק כל הבשר ובר"ן שם וברמב"ם ח' מאכלות אסורות פ"ט ובכסף משנה לחם מושגה שם: קלז) אמרינן בהשוכר את הפועלים ב"מ פ"ו ע"ב ומוכא ברש"י עה"ת: קלז) ר' יהושע אומר. בב"ר פמ"ח אות י"ב הגי' ר' אביתר אמר, וילקוט רמז פ"ב חסר שם האומר: קלס) ג' למצות ג' ללחמניות. בב"ר שם וילקוט הגי' ג' לעוגות ג' לחביץ: קלט) ג' למיני מלטוסיות. צ"ל מלטוסיות, ועיי' ערוך ערך מלטמיה והביא המאמר מב"ר החמלה יונת ופי' מאכל מתוקן בדבש (האניגמא) ועיי' פסיקתא דר"ב פוסקא את קרבני ובהערה ל"ח: קמ) ואותו היום פרס הפסח היה. ב"ר וילקוט ופסיקתא דרבי פ"ו: קמא) מכאן שהאשה עיניה צרה באורחין. כ"מ פ"ז ע"א: קמב) אמר אפרים מקשאה. ב"ר פמ"ח אות י"ג וילקוט ולק"ט וגמרא שם. פד"א פל"ז ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: קמג) אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה. זה הוא בגמרא שם, ובמדרש אגדה, וליהא במדרש שם: קמד) איז יהודה אמר רב יצחק. בגמרא שם אמר רב יהודה אמר רב ואיתמא ר' יצחק:

באוהל היתה. אלא מאי הנה באוהל. להודיע שצנועה היתה. כדי לחבכה על בעלה. (קמח) ר' יוסי בר חנינא אומר כדי שישגר לה כוס של ברכה. וס"ל כיש אומרים דברכת המזון טעונה כוס. (קמו) דתניא עשרה דברים נאמרו בברכת וכו'. (קמו) ויש אומרים משגרו לאשתו במתנה. ואמרינן מאי טעמא. ומתריץ (קמח) כי היכי דליתבריך דביתהו. ואנן סבירא לן כרב אחא. דלא צריך: (קמט) תנא ר' יוסי למה נקוד על אליו. לימד תורה דרך ארץ. שישאל אדם בשלום אכסנאי שלו. ואקשינן והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל. ומהדר ע"י בעלה קאמר. (קנ) ור' אומר בפרק עשרה יוחסין אין משתמשיין בנשים לא בקמנה ולא בנדולה. שלא ירגילה אצלו. ואין שואלין בשלום אשה כלל. (קנא) אפי' ע"י שליח: והוא אחריו. (קנב) זה ישמעאל: ד"א והוא אחריו. (קנג) הרגיש שבא אורח: אחרי בלותי. (קנד) אחר שכלה הבשר ורבו הקמטים: היתה לי עדנה. (קנה) תכשיטין. אמרה אשה זו כל זמן שהיא ילדה צריכה תכשיטין. זקינה אינה צריכה תכשיטין. שנאמר המלבשכם שני עם עדנים (ש"ב א כד). וכתיב ואערך עדי (יחזקאל טו יא): ואברהם היו יהי'. (קנו) ר' תנחום בר חנילאי אומר בשרו שאין העולם חסר משלשים כמותו כמנין יהיה: כי ידעתיו [ונגו] לעשות צדקה ומשפט. (קנז) ר' עזריה בשם ר' סימון אומר בתחלה צדקה ולבסוף משפט. כיצד אברהם עשה. תחלה הי' מאכיל לכל עובר ושב לשום צדקה. לאחר האכילה אמר לו אמור (קנח) ברוך אל עליון שאכלנו משלו. אם הי' אומר כך. הי' פוטרו לשלום ומלוהו. ואם לא אמר כך. אמר תן לי דמים ממה שאכלת. והוה משפט. לכך נאמר ויטע אשל ונו' (בראשית כא לג): זעקת סדום ועמורה כי רבה. (קנש) ר' ברכי' בשם ר' יוחנן אומר נאמר כאן כי רבה. ונאמר במבול כי רבה (בראשית ו ה). ליתן את האמור במבול בסדום. ואת האמור בסדום במבול. שאלו ואלו נידונין באש ובמים: ואם לא ארעה. (קס) ר' אבא בר כהנא אמר פתח להם פתח לתשובה. כדכתיב וידע אלהים (שמות ב כה): הכצעתה הבאה אלי. (קסא) אמר ר' לוי אמר הקב"ה אפי' אם אני מבקש לשתוק דינה של נערה. אינה מניחני לשתוק. מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן המעיין. אמרה אחת לחברתה למה פניך חולנית. אמרה לה כלו מזונותינו וכבר אנו רעיעים למות. מה

הערות ותקונים

קמח) ר' יוסי בר חנינא אומר. גמרא שם: (קמו) דתניא עשרה דברים נאמרו בברכת וכו'. צ"ל נאמרו בברכת הכוס, ברכות נ"א ע"א: (קמז) ויש אומרים משגרו לאשתו במתנה. גמרא שם וי"א אף משגרו במתנה לאנשי ביתו: (קמט) כי היכי דליתבריך דביתהו. גמרא שם: (קנ) תני ר' יוסי למה נקוד על אליו. ב"מ פ"ז ע"א. ור"ל על איו שבאליו. ועיי' ב"ר פמ"ח אות ט"ו. ולקח טוב, וילקוט רמז פ"ב, וירושלמי פסחים פ"ט ה"ב (דף ל"ו ע"ד) ומדרש חיות פ' צוארך, ועיי' מסי' סופרים פ"ב, ואדר"ג פ"ד: (קנ) ור' אומר בפרק עשרה יוחסין אין משתמשיין בנשים. צ"ל ור' שמואל אומר והוא בקידושין ע"י ע"א: (קנא) אפילו ע"י שליח. עיי' בגמרא שם: (קנב) זה ישמעאל. ב"ר וילקוט ולק"ט: (קנג) הרגיש שבא אורח. צ"ל אורח וכן בלקח טוב הרגיש שבא אורח ותקנתו אורח. וה"ל המדרש ב"ר שם והוא אחריו זה המלאך שהביט לאחוריו והרגיש שבא אורח מלאחוריו: (קנד) אחר שכלה הבשר ורבו הקמטים. בגמרא ב"מ פ"ז ע"א אמר רב חסדא אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטים נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטים. לכן יש לתקן לפנינו שכלה: (קנה) תכשיטין. ב"ר שם אות י"ז: (קנו) ר' תנחום בר חנילאי אומר כו'. ב"ר פמ"ט אות ג' ובילקוט הגי' ר' תנחום בש"ר ברכיה ועיי' שו"ט מזמור ה' ובהערה כ"ח. והמחבר הביא דרשת ר' יודן ונכלל עם דרשת ר' תנחום. עיי' במדרש שם: (קנז) ר' עזריה בש"ר סימון. בב"ר פמ"ט אות ד' ר' עזריה בשם ר' יהודה. ובילקוט רמז פ"ב ר' יהודה בר סימון: (קנח) ברוך אל עליון. כ"ה גם בילקוט, ובב"ר הגי' ברוך אל עלום: (קנש) ר' ברכיה בש"ר יוחנן. ב"ר שם אות ה', גם בפכ"ז אות ג' וילקוט רמז פ"ג וילק"ט: (קס) ר' אבא בר כהנא אומר. ב"ר וילקוט ולק"ט: (קסא) א"ר לוי. ב"ר שם אות ו' וילקוט

עשתה מלאת את הכר קמח והחליפו, נטלה זו את שביד זו, כיון שהרגישו סדומיים נטלוה ושרפוה באש. (קסב) ובפ' חלק אמרינן ההיא רבייתא דהוי מפקי ריפתא לעניא כחצבא, אנלאי מילתא שפיוה דבשא ואוקמוה על אינר שורא, אתי זבורי ואכלוה, והיינו דכתיב ועקת סדום ועמורה כי רבה. [ואמר ר' יהודה] על עיסקי ריבה: ואנכי עפר ואפר. אמר הקב"ה אתה אמרת כך, חייך שאני נותן בהם כפרה לפניך, אפר חטאת, ועפר שריפת החטאת: האף תספה. (קסד) רבי ורבי יונתן אמרו בשר ודם האף כובשן, אבל הקב"ה כובש האף, שנא' נקם ה' ובעל חימה (נחום א ב), ר' יהושע אומר בשר ודם קנאה כובשו, אבל הקב"ה כובש את הקנאה, שנא' (ה') [אל] קנא ונוקם (ה') [שם שם]: האחר בא לגור וישפוט שפוט. (קסה) אמרו דין שדנו ראשונים בא זה לעוות עלינו: ומקצת מדרש נפרש להצדיק דין בוראינו עליהם. (קסו) ת"ר אנשי סדום לא נתנאו אלא בשביל טובה שהשפיע עליהם הקב"ה, גאון (שבע לחם ושלוח והשקט) [שבעת לחם ושלוח השקט] ה' לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל מז מט), וכתיב ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש (איוב כח ה), וכתיב מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו (שם שם ו), לפי' לא הדריכוהו בני שחץ ונז' (שם שם ח), (קסז) כדגרסי' בפ' חלק (קסה) ארבע דינים היו בסדום, שקראי ושקרואי זייפי ומצלי דיני' דמחי ל' לאיתתא דחברי' ומפלת לה אמר ל' יהבה ניהל' דנעברה [ניהלך] דפסק ל' לאודנא דחברי', אמרו ל' יהבי' ניהל' עד (דקרחא) [דקרחא] דפדע ל' לחברי', אמרי ל' הב ל' אנרא דשקיל לך דמא דעבר במכרא יהיב ארבע זוזי דעבר במיא יהיב תמני זוזי, זימנא חרא אתא ההוא כובס איקלע להתם, אמרו ל' הב ארבע זוזי, אמר להו אנא כמים עברי, א"ל איב הב תמניא דעברת במיא [לא יהיב פדיוהו אתא לקמיה דריינא א"ל הב ליה אנרא דשקיל לך דמא ותמניא זוזי דעברת במיא]: אליעזר עבר אברהם איתרמי התם פדיוהו, אתא לקמי' דרייני אמרו ליה הב ל' אנרא דשקיל לך דמא שקל גללים פדיוהו איהו לדייני אמרו מאי האי אמר להם אנרא דנפק ל' מנך הב ניהל' להאי זוזי דידי כדקיימי קיימי הוויא להו פרוייתא דמגיר עלה אורחים כי מאריך גייוי כי גויץ מתחין ל': אליעזר עבר אברהם איקלע להתם אמרו ל' קום נני אפוריא אמר להם נרדא נדרנא מן יומא דמיתת אימא לא ננינא אפוריא, ויתר דברי חטאתם ורעתם נאמרים שם: ואת שתי בנותיך הנמצאות. (קסח*) ר' טוביא בר יצחק אומר שתי מציאות, רות המואביה, ונעמה העמונית, וכן הוא אומר מציאתי דוד עברי

הערות ותקונים

שם, ובעל הילקוט הביא בתחלה מאמר מפרד"א פכ"ה ואח"כ כתב „ואית דמפקין כהאי לישנא" א"ר לוי כו', המלות שהסגרתו חוסף בעל הילקוט: (קסז) ובפ' חלק. סנהדרין ק"ש ע"ב: (קסג) אמר הקב"ה כו', ב"ר פ"מ"ט אות י"א וילקוט ולק"ט (בראשית יח כו), ובמדרש במ"ד פ"ט אות ט"ו רבותינו אמרו בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה, וכוון במה שאומר אמרו רבותינו למדרש ב"ר או יותר נכון למאמרם סוטה י"ז ע"א. וכן הובא במדרש אגדה: (קסד) רבי ור' יונתן אמרו, עיי' ב"ר שם אות ח' ושם הגי' רבי ור' יונתן רבי אומר ב"ו חמה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החימה, שנאמר נוקם ה' ובעל חימה, ר' יונתן אומר ב"ו קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה שנאמר אל קנא ונוקם ה', והמחבר הביא מאמר הראשון בשם רבי ור' יונתן, והמאמר השני הביא בש"ר ר' יהושע, והילקוט רמז פ"ג הביא בשם ב"ר כמו שהוא לפנינו, ובעל לקח טוב (וירא י"ח כ"ד) הביא רק המאמר הראשון בלי שם המאמר: (קסד) אמרו דין שדנו ראשונים בא זה לעוות, כן הביא גם בעל לקח טוב (וירא יח ט), ובב"ר פ"ג אות ז' דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס: (קסו) ת"ר אנשי סדום. סנהדרין ק"ש ע"א ע"ש: (קסז) כדגרסינן בפרק חלק, שם שם: (קסח) ארבע דינים. סנהדרין שם ע"ב וע"ש בפירשו': (קסח*) ר' טוביה בר יצחק, ב"ר פ"ג אות ז' וילקוט רמז פ"ד, ועיין יבמות

בשמן קדשי משחתיו (תהלים פט כא). היכן מצאתיו בסדום: הגה נא העיר הזאת קרובה. (קסט) כל עיר ששיבתה קרובין עוונותיה צעירין. (קע) וישיבת צוער נ"א שנה, וישיבת סדום נ"ב שנה. (קעא) א"ר ירמי' עיקר שלותה של סדום לא ה' אלא המשים ושתים שנה, ומהם עשרים ושתים שנה ה' הקב"ה מרעים עליהם הרים ומביא עליהם זועות, כדי שיעשה תשובה ולא עשו. הה"ד (המרניו) [המעתיק] הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה): וה' המטיר על סדום. (קעב) ר' יהודה בר סימון אומר זה גבריאל שנקרא בשם רבו: מאת ה'. מן הגבורה. (קעג) אמר ר' יצחק בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שבן אדם מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד, כל שכן לגבוה. בתורה דכתיב ויאמר למך לנשיו נשי למך (בראשית ד כג). בנביאים דכתיב ויאמר המלך [להם] קחו עמכם את עבדי אדוניכם. (קעד) וה' יכול לומר את עבדי, בכתובים דכתיב כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בשבעת המלך (אסתר ג יב) כ"ש לגבוה. (קעה) שנאמר ושמו דרך ה' ונני למען הביא ה' (בראשית יח יט), וכן ה' המטיר [ונני] מאת ה': וישכם אברהם בבקר. (קעו) זירו עצמו לתפלה, וכבר פסקנו בפרשת לך לך, (קעז) דהלכתא כר' יהודה בתפלת השחר עד ארבע שעות: אל המקום אשר עמד שם. (קעה) מכאן אמרו רבותינו כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו: את פני ה'. (קעט) מכאן למתפלל שיראה עצמו כאילו שכניה כנגדו, וכתוב שוית' ה' לנגדי תמיד כי מימיני כל אמוט (תהלים מז ח), ולפי שגרמו עונינו ובטלו התמידין שמלבנין עוונותינו, צריכין בני האבות להתפלל תפלות אשר תקנו לנו, להיות איש שוחר טוב וזרו לתפלה, להקדים בשבחה בוראו, ולקבל עליו מלכות שמים, ולקרוא קריאת שמע מעת הנין החמה עד רביעית היום, זמן ג' שעות, ותפלתו לעמוד בה לפני מלכו, עד שלישי היום, זמן ד' שעות, שכן תמיד של שחר קרב עד ד' שעות, ותפלת מנחתו לגשת בה לפני מלכו של עולם, מתשע שעה ומחצה ולמעלה, עד הערב, (קפ) כדברי רבנן שמכשירין תמיד של בין הערבים להשחש בח' שעות ומחצה, ולחקרב בטי' ומחצה ועד הערב, ולדברי ר' יהודה עד י"א שעות ומחצה ביום, (קפא) ופסקו הגאונים דעביר כרבנן עביר, ודעביר כר' יהודה עביר, ואנן סבירא לן כרבנן וכרבי יוסי דמקשי תפלת המנחה לקטורת, שנא' תכון תפלתו קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהלים קמא ב), (קפב) ואבינו יצחק תקנה, שנא' ויצא יצחק לשוח

הערות וחקונים

ע"ז ע"א : קסט) כל עיר. שבת י' ע"ב ולק"ט ומדרש אגדה : (קע) וישיבת צוער נ"א שנה. עיין בגמרא שם וברש"י ותוס' שם וברש"י עה"ת וירא י"ט כ', ובלק"ט ובהערה ל"ט : (קעא) אמר ר' ירמיה, ב"ר פמי"ט אות ו', ושם הגי' א"ר ירמיה בן אלעזר ועיין סד"ע רבה פ"א ובגמרא שבת שם ובפ"י טהרו"ו כ"ב שם : (קעב) ר' יהודה בר סימון אומר זה גבריאל. ב"ר פמי"ט אות ב', וילקוט רמז פ"ה ולק"ט : (קעג) א"ר יצחק, ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת : (קעד) והיה יכול לומר את עבדי" זה הוספת המחבר, וגם רש"י עה"ת הביא וז"ל : וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדניכם ולא אמר עבדי, ועי' לקח טוב בהערה מ"ו והעירוני שבמדרש ב"ר את עבדי אין כתיב כאן אלא את עבדי אדניכם. ומדברי המחבר נראה שבמדרש את בן המלך אין כתיב כאן אלא את שלמה בני הוא הוספה : (קעט) שנאמר ושמו דרך כו'. הוספת המחבר : (קעו) זירו עצמו לתפלה. פסחים ד' ע"א זרזין מקדימין למצות : (קעז) דהלכתא כר' יהודה בתפלת השחר עד ארבע שעות. נראה כי חסר פה וכצ"ל אל המקום אשר עמד שם זו תפלת שחרית, מיכן ארז"ל אברהם תיקן תפלת שחרית ועל זה הביא המאמר תפלת השחר עד ארבע שעות והוא בברכות כ"ו ע"א במשנה כמו שהובא בלקח טוב וירא י"ט כ"ז : (קעט) מכאן אמרו רבותינו. ברכות ו' ע"ב : (קעט) מכאן למתפלל שיראה כאילו שכניה כנגדו. סנהדרין כ"ב ע"א : (קפ) כדברי רבנן. עי' ברכות כ"ו ע"ב וכ"ז ע"א : (קפא) ופסקו הגאונים. כן היה לפניו בדברי הגאונים : (קפב) ואבינו יצחק תקנה. ברכות כ"ז ע"ב : (קפג) ואבינו יעקב תקנה. שם שם :

בשרה לפנות ערב (בראשית כד סג) ומדיצא לפנות ערב שי"ם דגמר תפלה עד הערב. ותפלת הערב אין לה קבע לסומכה וזולתי על אברים ופררים שלא נתעכלו מבעוד יום שמקריבין כל הלילה. (קפג) ואבינו יעקב תקנה. שנא' ויפגע במקום (בראשית כה א). ונדרש במקומה הלכך עונת פגיעתה משקיעת החמה עד סוף הלילה. אבל קריאת שמע לא יעבור על סייגו המסויג עד חצות לילה. ופורץ גדר ישכנו נחש:

ירווחו דורשי הפרשה וישלילו [כ] א) ויסע משם אברהם. מאלוני ממרא אשר בחברון: ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור. במקום שנגלו המלאכים להגר: ויגר בגרר. נתר לו אוהל בגרר. א) לפי שחרבה סדום ובנותיה. ופסקו העוברים ושבים. אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי. הלך ונטע לו אוהל בגרר כדי להכניס אורחין. ב) ואנשי עיר הקודש דרשו בגררודקי:

ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. ג) בעל כורחה. שהרי בראשונה אמר לה אמרי נא אחותי את. וכן עשתה. ולפי שנלקחה במצרים לא רצתה עכשיו לומר כן. והוא ה"י על כרחך אומר כך והיא שתקה: וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה. בתומו בחזקת פנויה:

ג) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה. ד) כבר דרשו רבותינו שאין הקב"ה נגלה לגוים ולנביאי או"ה אלא בלילה. שנא' בסעיפים מחזיונות לילה (איוב ד יג):

ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. ה) אמר אבימלך מי מפיסו להודיע שלא ננעתי בה. א"ל הקב"ה כי נביא הוא. ואני הודעתיו שלא באת על אשתה. לכך אין בלבו עליך: ויתפלל בערך. בשביל כך וחיה ואם אינך משיב דע כי לא תהנה רק מות תמות אתה וכל אשר לך (ו) מכאן שבן נח נהרג בלא התראה. שהיה לו ללמוד ולא למד:

ח) וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם. (ז) מה שנדבר עמו דבר הקודש ומעייניו נעצרים ממימי רגליו ומשכבת זרעו: ויראו האנשים מאוד. יותר ממה שהיו יראים עד עכשיו. (ח) כיון שראו עשנה של סדום עולה כקיטור הכבשן נתייראו. ועכשיו אמרו שמא אותן המלאכים שהפכו לסדום נשתלחו לכאן בשביל חטא זה שחטא זה והרי כולנו מתים:

ט) ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר [לו] מה עשית לנו. שרימית בנו כך: ומה חטאתי לך. שגרמת לי דבר זה: כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה. לפרוץ בעריות כמעשה דור המבול ואנשי סדום: מעשים אשר לא יעשו עשית עמרי. שאין אדם עשוי לומר על אשתו שהיא פנויה ולהתירה לאחרים. שהרי אחרים לוקחין אותה והוא נענש. ושמא דימתה להענישנו בה שנהפך כסדום:

י) ויאמר אבימלך [אל אברהם] מה ראית. מכאן שראוהו עניו ושפל רוח ואינו משיב

הערות ותקונים

[כ] ב) לפי שחרבה סדום ובנותיה. ב"ר פנ"ב אות א', וילקוט רמז פ"ה, ולק"ט ורש"י עה"ת, ופסיקתא רבתי פנ"ב: 3) ואנשי עיר הקודש. ב"ר שם אות ד' ופס"ד אות ג' וי"ל יצחק אל אבימלך גררה לגרדיקי וחבל גרר נקרא בימי הרומים גרדיקי (Gerariticus): ג) בעל כרחה. ע"י ב"ר ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא ע"כ שלא במובתה. וע"י רש"י עה"ת ובלק"ט וילקוט רמז פ"ח ופ"י מהר"ו: ד) וכבר דרשו רבותינו. ב"ר שם וילקוט ולק"ט: ה) אמר אבימלך מי מפיסו. ב"ר שם אות ח' וילקוט רמז צ': ו) מכאן שבן נח נהרג. ב"ר שם וילקוט רמז צ"א, מנהדרין ג"ז ע"ב, ב"ק צ"ב ע"א ולק"ט: ז) מה שנדבר עמו. ע"י ב"ק שם ורש"י עה"ת: ח) כיון

לו רחק בשאילה. אמר מה מעם ראית שעשית את הדבר הזה, שהרי לא נאנסת.
(ט) וגם אנו אין שמוסין בוֹימה כמצרים:

(יא) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה. (י) כי ראיתי שאיש נפנה לפני האשה, ואשה לפני איש, ולא מצטנעים זה מזה, לכך אמרתי אינם נדורים מן העריות, ויעלו על לבכם לקחת אשתי ממני ויהרגוני על דבר אשתי, לפיכך סמך הקב"ה לא תרצח ולא תנאף, לומר כל הבא לגלות ערות אשת איש בורוע שהוא שופך דמים שאם ימצא לו בעלה הרי הוא מרצחו:

(יב) וגם אמנה. לשון אמת. ודומה לו אמונה אומן (ישעי' כו א): אחותי [בת אבי] היא. (יא) כשיסתן השיבן, (יב) שהרי גר שהיתה הורתו ולידתו שלא בקדושה יש לו שאר האם ולא שאר האב, כיצד נשא אחד אחותו מן האם ויציא, מן האב יקיים, אחות האב מן האם ויציא, מן האב ר"א יוציא וחביא יקיים. נשא אשה ובתה כונס אחת ומוציא אחת, ולכתחילה לא יכנס, מתה אשתו מותר בחמותו, וכך השיבו אברהם קורבה דאחות אית לי בה מן האב, אבל לא מן האם, שהרי היא בת הרן כרלעיל:

(יג) ויהי כאשר התעו. (יג) עזרא כהן צדק נביא ה' ציין עלינו מעם הפסוק להבין פשוטו, הוי"ן ממדרש רבותינו, מן ויהי עד אתי, הוא ענין אחד שעל תיז אתי מפסיק, ומן אלהים עד אבי ענין אחר, והורקא וסגלתו מודיע, וכן יאמר לה דברים כפשוטו, וכך הפסוק מדובר על הפשיטו, ויהי כאשר התעו אותי נמרוד ועמו לכבשן האש ונצלתו, ודומה לו והנה תועה בשרה (בראשית לו טו). אלהים מבית אבי לקחני, ואומר לה כשלקחתיה ללכת עמי, זה חסדך אשר תעשה עמדי, שלא אהרונג עליך, כל המקום אשר נבוא שמה, כלומר לשם, אמרי לי בפני בני המקום, אחי הוא:

(יד) ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם. לפי שידע כי לא נתכוון עליו לרעה להחטיאו אלא מפני דאגת נפשו: וישב לו את שרה אשתו. שהורה לו ככתחלה:

(כא) ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך (כטוב) [כטוב] בעיניך שב. (יד) וז"ה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי מז ז) (טו) ושהי' אבימלך חסיד שבאומות, לכך רצה להיות שכן עם הצדיק:

הערות ותקונים

שראה עשנה של סדום. ב"ר שם אות מ' וילקוט רמז צ' ולק"ט: (ט) וגם אנו אין שמוסין בוֹימה כמצרים. לקח טוב: (י) כי ראיתי שאיש נפנה לפני האשה. לקח טוב: (יב) כשיסתן השיבן. ב"ר שם אות י"א וילקוט רמז צ"א ולק"ט, ושם בלק"ט סיים קורבא דאחותה אית לי בה מאבא ולא מאמא שהיא בת הרן אחיו. ועי"ש בהערה כ"ז שכתבתי שבני נח לא היו נוהגים איסור בשאר האב רק בשאר האם. עי' סנהדרין נ"ח ע"ב, ורש"י עה"ת ועי' תנחומא וירא אות כ"ז בהערה קנ"ג וכן הובא במדרש אגדה. וכן כעל הערוך ערך אח א' הביא דברי המדרש ב"ר כשיסתן השיבן וכתב שבת אב מותרת להם ובת אם אינה מותרת לפיכך השיבן כמנחגן: (יג) שהרי גר. עיין ב"ר פ"ה אות ה' תניא גר שנתגויר כו', ועי' יבמות צ"ח ע"א ובתוס' שם וסנהדרין נ"ח ע"ב, ועיין ירושלמי יבמות פ"א ה"ב וברש"י עה"ת: (יג) עזרא כהן צדק כו'. מן ויהי עד אתי הוא ענין אחד שעל תיז אתי מפסיק, ומן אלהים עד אבי ענין אחר והורקא וסגלתו מודיע כו'. עיין במבאר שכתב המתבונן בנגינת הטעמים ידע שאף הוא כוון להרחיק פעל התעו מן השם ב"ה, ולזה הפירוד מלת אותו במעם רביע שהוא מפסיק יותר מן הזרקא שבמלת אלהים ויהיה כאלו אמר האלהים אשר בבית אבי ויהיה אלהים חול, ובאור הכתוב שהאלילים אשר בבית אביו גרמו לו לעזוב את ארץ מולדתו ולהיות תועה בארץ אחרת. אולם לדעתי אלהים קדש ע"ש: (יד) וז"ה ברצות ה' כן הובא בלק"ט: (טו) שהיה אבימלך חסיד שבאומות. לק"ט: (טז) ונכתת התיז

(טז) ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף. סלעים: לאחיד. לאברהם: הנה הוא לך כסות עינים. כי הלך למצרים וסחר כך, בא לכאן וסחר כך, ועכשיו הכסף הזה הרי הוא לך לכסות קלון שהרי נפל אור פניך, כדכתיב ואור פני לא יפולין (איוב כט כד). וכתיב למה חרה לך ולמה נפלו פניך (בראשית ד ו), כי כשאדם בא לידי בושה אין מרים פניו, ואין מביט היטב לא למבייטיו ולא ליודעים בושתו, ואם עושה לו קורת רוח, כגון ריצוי ותשלום, הרי מכסה קלון פניו באותו דבר, כדכתיב ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). לכן אמר הנה הוא הכסף לך כסות עינים על הלבנת פניך, ולמה לכל אשר עשיתי אתך, שלקחתך מבעלך והבאתך אצלי ועינתי כך ומשמשתי ידיך: ואת כל ונוכחת. כלומר את כל הדברים האלה שגם לך תזכיר ותהיי ונוכחת ולא תסכים לו עוד לומר אחי הוא. ואני אומר המלה משמש לשון כי, אם אמר הכתוב (טז) ונוכחת התינו דגושה, הייתי אומר ותתנוכחתי אמר לה, כמו ורחצת וסכת (רות ג ג), וכל דומיהן, אבל השתא שהתינו רפויה משמש שקיבלה תוכחתו כגון וידוע ואומר שהיא כבר:

(יז) ויתפלל אברהם אל האלהים. שבא עליהן בדיון: וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו. (יז) א"ר יוסי ב"ר חנינא מתחלה הספר ועד כאן (יח) לא נאמר לשון פלול, כיון שהתפלל אברהם הותר אותו הקשר, (יט) ומה וילדו, נתרווחו:

(יח) כי עצר עצר ה'. (כ) קי"ל כרבנן כי עצר עצר שתים באיש שכבת זרע וקטנים, ושלשה באשה שכבת זרע וקטנים ולידה, לכן כפל העצירה לאיש ולאשה: בעד כל רחם לבית אבימלך. (כא) אמרי דבי ר' ינאי אפי' תרנגולת של בית אבימלך לא השילה ביצתה, והכל אומרים על דבר שרה אשת אברהם:

ורבותינו דרשו ויסע משם אברהם. (כב) שלא לשמוע דבר קלקולו של לוט: והיא בעולת בעל. א"ר אחא (כג) בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בו, (כד) כדכתיב אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב ד), (כה) רבנן אמרי מרתי דבעלה, בכל מקום האיש גווה, אבל הכא כתיב כל אשר תאמרי אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא יב): ואבימלך לא קרב אליה. אפי' שום קריבה בעולם, ומה עשה זאת שנענש על הלקיחה, כי נביא הוא, מתוך דבריו למד לומר אחותי היא, כי (כו) כשאכסנאי בא לעיר אין שואלין אותו על עסקי אשתו, אלא על עסקי אכילה ושתייה, ואתם ששאלתם אותה על אשתו, לכן דאג ואמר כך: מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. (כו) א"ר חלבו בכל מקום היתה הרווחה מקרמתך: ויהי כאשר התענו. (כח) א"ר חנינא הלוי נדרש הדין קרא תלת אפי' וגיפוק ידיו, בשעה שבקשו א"ה להרווגו לי להורגו עד שאני בבית אבי [נתקיים עלי

הערות ותקונים

דגושה. עי' במבאר: (ז) א"ר בר חנינא, ב"ר פנ"ב אות י"ג ושם הגי' א"ר חמא בר רבי חנינא: (יח) לא נאמר לשון פלול, בכ"ר איתא לא נאמר בלשון הזה, וכתב המ"כ שיהא אדם מתפלל על אחרים, והר"ל כתב לא נאמר בלשון זה, לשון תפלה וי"ל לא התפלל אדם ונענה לבטל הגזרה עד אברהם שפתח הפתח הזה: (יט) ומה וילדו נתרווחו, כן ת"א ואתרווחו, וכן הביא הלק"ט וכן הובא במדרש אגדה ורש"י עה"ת: (כ) קי"ל כרבנן, בגמרא ב"ק צ"ב ע"א איתא כמתניתא תנא שתים באיש שלשה באשה: (כא) אמרי דבי ר' ינאי, גמרא שם: (כב) שלא לשמוע דבר קלקולו של לוט, ב"ר פנ"ב אות ד', וילקוט רמז פ"ז, ורש"י עה"ת וילק"ט: (כג) בעלה נתעטר בה, ב"ר פנ"ב אות ה' וילק"ט וילקוט רמז פ"ט ושם הגי' אמר רב, וצ"ל א"ר אחא: (כד) כדכתיב אשת חיל עטרת בעלה, הסיום הזה ליתא בב"ר וילקוט, ונמצא בב"ר ריש פמ"ז כתיב אשת חיל עטרת בעלה א"ר אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה וכן מובא בילק"ט: (כט) רבנן אמרי, ב"ר שם: (לו) כי כשאכסנאי בא לעיר, ב"ק צ"ב ע"א וילק"ט: (כו) א"ר חלבו, ב"ר שם אות י' וילק"ט: (כח) א"ר חנינא הלוי, ב"ר שם אות י"א וילקוט רמז צ"א ושם הגי' א"ר חנון הלואי

הקב"ה, ובשעה] שבקשו להתעוטי מדרגי, נגלה עלי הקב"ה, ואמר לי לך לך (בראשית יב א). וכשבקשו להתעוטי מדרך הקב"ה העמיד לי שני גדולים מבית אבי שם ועבר, והם היו מתריסין בהם: הנה הוא לך כסות עינים. (כט) שתעשה לך כסות שיהיו הכל מביטין בה ולא ביופיך: כסות עינים. (ל) א"ר ברכי' שתהא מטרונא מכוסה מן העין, כדכתיב כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה יד). ר"ל אמר ביקש להקנותה בפני בעלה שיאמרו בני אדם כל השנים הללו היתה אצלו ולא עשה לה דבר משונה ובא זה לילה אחר ועשה לה כל השבת הזה. (לא) בפי' החובל בחכירו אמרינן א"ר יצחק אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בורעה, שנאמר הנה הוא לך כסות עינים, אמר אבימלך הואיל וכיסתה ממני ולא גלית לי שאתה אשת איש וגרמת לי כל הצער הזה יהי רצון שיהיו לך בנים כסות עינים, ונתקיים בורעה, שנא' ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות (בראשית כז א): ואת כל ונוכחת. (לב) אמר לה כבר תוכחה דההיא נברא נביה, מפני שמרד בך וריחקה מאצלו באומרו אחותי היא, לפיכך המעט הזה שהיא מציאתך וראוי להיות שלו יהי' שלך, והיכן מצינו שהתורה כנגד שבעה מלאכות שהיית לעשות לבעלה, טוחנת ואופה ומכבסת ומבשלת ומניקת את בנה ומצעת המטה ועושת בצמר, לפיכך פוחתין לה מכתובתה ז' דיגין בכל שבת, (לד) ומכריזין עלי' ארבע שבתות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואומרים לה הוי יודעת שאפי' כתובתך מאה מנה הפסדת, (לו) והוא דאמרה בעינא לי' ומצערנא לי' בתשמיש, (לז) שצערן של איש קשה משל אשה, שנא' ויהי כי הציקה לו [בדבריה] כל הימים ותאלצהו (שופטים טז טז), שהיתה שוממת עצמה מתחתיו בשעת גמר תשמיש, דכתיב ותקצר נפשו למות (שם שם), (לח) א"ר יוחנן הוא קצר נפשו למות והיא לא קצרה נפשה, שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר, (לט) אבל אמרה מאים עלי, (מ) כגון מוכה שחין ובעל פוליסום והמקמין, וכדומה להם, לא כיופינן לה, (מא) ומורדת אע"פ דתפסה מידי דכתיב לה בעלה ככתובתה, מפקינן מינה, ומתהריגין לי' לבעל, אבל מידי דאייתת מבית אביה בין תפשת ובין לא תפשת מגבינן לה מה דאייתא בעינא ודלית' בעיני' מגבינן לה דמי, והמורד על אשתו, שמרחקה בטרתה מתשמיש, מוסיפין ביד על כתובתה שלשה דיגין בשבת כנגד שלשה דברים שהוא חייב לה שאר כסות ועונה, והמורד על אשתו, וחוזר בו לרצון חכמים אין כופין אותו להוציא, אלא יקיים, ואם נתארמלה לאחר הקיום אינה גובה תוס' זו וזולתי כשנתגרשה בתוך המרד, אבל המורדת על בעלה יהיב לה גט לאלתר ויהיב לה כתובתה שבעה דיגין פחות לכל שבוע משך ימי המרד, ומה שהביאה מבית אביה גובה את הכל ואין

הערות ותקונים

נדרוש הדין קריא תלת אפין: (כט) שתעשה לך כסות שיהיה הכל מביטין, ב"ר שם אות י"ב ולק"ט: (ל) א"ר ברכיה שתהא מטרונא מכוסה מן העין, בכ"ר ובילקוט ר' ברכיה אמר עשאה מטרונא כסות שהיא מכוסת מן העין, עיין במ"כ שם, ובאגדת בראשית פכ"ו ובלק"ט: (לא) בפרק החובל, ב"ק צ"ג ע"א ומגילה כ"ח ע"א: (לב) אמר לה, ב"ר שם אות י"ב: (לג) דתנן המורדת על בעלה, כתובות ס"ג ע"א במשנה ירושלמי כתובות פ"ה ה"ה וב"ר שם אות י"ב ולק"ט, ועיין בתוס' כתובות שם ד"ה פותחין: (לד) שצערן של איש קשה משל אשה, ב"ר שם: (לס) ומכריזין עליה, שם ס"ג ע"ב: (לו) והוא דאמרה, שם שם ב"ר: (לז) שהיתה שוממת עצמה, ב"ר שם וגמרא סוטה ט' ע"ב: (לח) א"ר יוחנן, עיין בב"ר שם: (לט) אבל אמרה מאים עלי, כתובות שם: (מ) כגון מוכה שחין ובעל פוליסום והמקמין, הוסיף המחבר והוא שם דף ע"ו ע"א במשנה: (מא) ומורדת אע"פ דתפסה כו', המחבר נקיט לישנא דהגאונים ועיין הרי"ף כתובות פ"ה ס' רפ"ג, העיטור ה' מרד דף ג"ט, מור אה"ע ס' ע"ו, ובבית יוסף שם, וברמב"ם ה' אישות פ"ד, ובתרא"ש

לה מזונות כל זמן שהיא במררה ולא בלאות כשהיא יוצאת: כי עצר עצר ה'. (מב) רבותינו אנשי עיר הקדש דרשו נאמר עצירה בפה, ועצירה בנרון, ועצירה בעין, ועצירה באוזן, עצירה מלמעלה, ועצירה מלמטה, והכל אומרים על דבר שרה אשת אברהם: (מג) אמר ר' ברכיה כל אותו הלילה היתה שרה שמוחה על פניה ואמרה רבש"ע אברהם יוצא בהבטחה ואני באמנה, אברהם חוץ לסירה, ואני נידונה בסירה, אמר לה הקב"ה כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה, והכל יאמרו על דבר שרה אשת אברהם שהיא ראויה לו: (מד) א"ר לוי כל אותו הלילה המלאך עומד (מה) (ומלגבין) [ומגלגבין] בידו, אם אמרה לו שרה מתי הוי מחי, ואם אמרה לו שבוק הוי שביק, כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת אברהם אני, ולא הוי משלחה, וכן אתה דורש בפרעה. (מו) ר' אליעזר בן יעקב אומר שמענו בפרעה שלקה בצרעת, ואבימלך נלקה בעיצור, מניין ליתן את האמור כזה לשל זה, נאמר כאן על דבר שרה, ונאמר להלן על דבר שרי, לגיירה שוה:

ירוחו דורשי הפרשה וישכילו וסמיך ליה פרשת פקדונות, (א) א"ר אחא אמר הקב"ה בעל פקדונות אני, עמלק הפקיד אצלי הכילה של קוצים, (ב) שהוי מחתך זמורות ומשליכן כלפי מעלה, והחורתי לו קוצים, שנא' פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (ש"א טו ב), (ג) שרה הפקידה אצלי צרקה וגמילות חסדים, ואני מחויר לה, שנא' והי' פקד את שרה, (ד) א"ר יצחק כתיב ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונורעה ורע (במדבר ה כח), וזו נכנסה לבית פרעה ויצאתה טהורה, לבית אבימלך ויצאת טהורה, דין היא שתפקד בבן זכר, לכן נסמכו הפרשיות זו לזו: כל מעשה אבימלך היתה בתכלית ניסן והמתין הקב"ה לפקדה לטובה עד ר"ה (ה) כדי שלא יאמרו גרוף הוי הולד מבית אבימלך:

[כא] (א) והי' פקד את שרה, (ו) א"ר יהודה בר סימון אעי' דאמר רב הונא מלאך הוא הממונה על התאוה ועל ההריון, אבל שרה לא נפקדה ע"י המלאך

הערות ותקונים

כתובת פ"ה ס"י ל"ג: (נז) רבותינו אנשי עיר הקודש, ב"ר פנ"ב אות י"ג ועיין ב"ק צ"ג ע"ב ופסיקתא רבתי פסקא מ"ב: (נח) א"ר ברכיה, ב"ר שם ופמ"א אות ב' וילקוט רמז ס"ט: (נד) א"ר לוי, שם: (ס) ומלגבין, תקנתו ומגלגבין, כמו שהוא לנכון בב"ר ומגלב בידו, ועיין ערוך ערך מגלב מתג לחמור ת"ר ומגלבא לחמרא: (נו) ר' אליעזר בן יעקב, בב"ר שם רבי אלעזר תני לה משום ר' אליעזר:

[כא] (ב) א"ר אחא, בב"ר פנ"ג אות ה' הגי' א"ר אדא, אולם בפסיקתא רבתי פמ"ג אות ה' הגי' כמו שהביא המחבר א"ר אחא, לכן יש לתקן כן במדרש ב"ר, וכן בילקוט רמז צ"א הגי' א"ר אחא, וכן יש לתקן במדרש אמר הקב"ה בעל פקדונות אני, וכן צ"ל והחורתי לו קוצים: (ג) שהיה מחתך זמורות ומשליכן כלפי מעלה, זה ליתא בב"ר וילקוט, וכן ליתא בפסיקתא רבתי שם ובפסיקתא רבתי סיים והפקיד אצלו קוצים כמ"ש ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, וכן אשר קרך בדרך ויוזג בך כל הנחשלים, ומפורש בפסיקתא דר"ב פסקא זכור (כ"ז ע"ב) ע"ש בהערה קי"ט: (ג) שרה הפקידה אצלי צדקה וגמילות חסדים, בב"ר וילקוט הגי' מצות ומעשים טובים, ועיין בפסיקתא רבתי שם אברהם מגייר אנשים ושרה מגיירת נשים והיו מביאים את הבריות תחת כנפי השכונת: (ד) א"ר יצחק, ב"ר וילקוט שם: (ה) כדי שלא יאמרו גרוף היה הולד מבית אבימלך, עיין בב"ר שם וילקוט רמז צ"ב ר' יודן אמר לשי' חדשים נולד שלא יהיו אומרים גרוף הוא מביתו של אבימלך, ופי' גרוף ענין הריון: (ו) א"ר יהודה בר סימון, ב"ר פנ"ג אות ו' וילקוט

כי אם על ידי הקבי"ה בעצמו, שנא' והי פקד את שרה. (ו) ופקידה זאת היתה בר"ה ולמחר פירסה שרה נדה, שנאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה (בראשית יח יב), ושהתה בנדתה בי ימים ומינה הי ימים על הב' הרי ז', כי כן הי דרך הראשונים, ובליל שמיני סבלה שהיא תשיעי לראש השנה נותרו כ"ב ימים לתשרי, וכ"ט למרחשוון, ולי' לכסליו, וכ"ט למנחם, ולי' לשבט, כ"ט לאדר, וכ"ט לאדר שני, כי אותה שנה מעוברת היתה, ובי"ד בניסן ילדה בחצי היום, זמן שחיטת הפסח, והן שבעה חרשים מנין היריב'ה ארבה עצבונוך, ר"כ יום הם שבעה חרשים, חוץ מיום שנולד בו, וחוץ מיום שנתעברה בו, ומניין שבזמן שחיטת הפסח נולד יצחק, (ח) א"ר הונא בשם חזקיה, כתיב הכא למועד אשר דבר אתו, וכתיב התם מועד צאתך (מאריך מצרים) [ממצרים], לנייש':

(ג) ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו [שרה, כל כך הכתוב מהור על הדברים כדי להעיד עליו שהוא בנו: יצחק, (ט) יצא חוק לעולם:

(ד) וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים. זה שממנו יצא חוק לעולם, שנזר הקב"ה ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר (בראשית יד יב), וזהו ראשון לנימולים לשמונה:

(ו) ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים. כל צחוק שנאמר בו באברהם ושרה לשון תימה היא, כי כשאמרו לו לאדם בשורה טובה מופלאת הוא מתמיה, ובתוך התמיה מצחק בפיו, אבל אין שמחה הבאה מן הלב, שנאמר ויפול אברהם על פניו ויצחק (בראשית יז יז), לשון תימה. צחוק עשה לי אלהים דבר של תימה עשה לי אלהים, כי בבחורתי לא נתן לי אלהים הריון, ואחרי בלותי נתן לי הריון: כל השומע יצחק, יתמה לי איך נהיה דבר זה ללדת אשה בת תשעים, וכן ותצחק שרה (בראשית יח יב), חמה כלכה, ויש צחוק שהוא על דבר עבירה, כדכתיב בישמעאל אשר ילדה לאברהם מצחק (שם כא ט), וכתיב בעגל ויקומו לצחק (שמות לב ו), וכתיב בן איש רימה את רעהו (ויאמר הלא מצחק) [ואמר הלא משחק] אני (משלי כו יט), ויש צחוק שהוא כשחוק, כגון ויהי כמצחק בעיני חתניו (בראשית יט יד), שהשחוק לשון ביוון ולעני הוא, וכה"א (ה') [וישב] בשמים ישחק (תהלים ב ד), שחוק לרעהו אהיה (איוב לב ד), וזולת במקומות מיוחדין נמצא שחוק וצחוק לשון שמחה, כדכתיב ויצא מהם תודה וקול משחקים (ירמ' ל יט), (ו) לכך דרש ר' ברכי' צחוק עשה לי אלהים שמחה יתירה עשה לי הקב"ה, כי נתן לי הריון עם בן זכר: כל השומע יצחק לי. (יא) שהרי עקרות הרבה נפקרו עמי, הרבה חרשים נתפקחו, הרבה סומין נפתחו, הרבה שומים (יב) נשתפו: (ז) ותאמר מי מלל לאברהם. (יג) לשון תרגום, כלומר מי דיבר לאברהם זאת, (יד) כשילדה שרה לא היו מאמינים אלא הכל אומרים אספו להם אסופי אחד מן השוק, ואומרים עליו בנינו הוא זה, והיו השרות מבקרות אותה ומביאין גוריהן בחיקן, אמר אברהם לשרה אין זו שעת הצנע, גלי לדרך והניקי תנוקות הללו, לפרסם מפעולת אלהינו, ולפי שהי' הרבר קשה בעיני שרה, לכך אמרה מי מלל לאברהם הניקה שרה בנים זרים:

תערות והקונים

רמו צ"א: (ז) ופקידה זאת היתה בר"ה. עיין ד"ה י"א ע"א: (ט) א"ר הונא בשם חזקיה. ב"ר שם וילקוט רמו צ"ב ושם הגי' בשם ר' חזקיה: (ט) יצא חוק לעולם. ב"ר שם וילקוט. שם והכוונה יצא חוק מילה שיצחק היה הראשון שנמול לחי'. כמו שהביא המחבר בעצמו בפסוק שלאחריו: (י) לכך דרש ר' ברכיה. עיין ב"ר שם אות ח' וילקוט רמו צ"ג: (יא) שהרי עקרות הרבה. ב"ר וילקוט שם ופסיקתא רבתי פמ"ב ופסיקתא דר"ב פסקא שוש אשיש (קמ"ו ע"א): (יב) נשתפו ע"י בפסיקתא דר"ב שם הערה ו' ובילקוט בטעות נשתפו צ"ל נשתפו: (יג) לשון תרגום. כי תרגום דבר מלל וכן וידבר ומליל וברגאל ו' עם מלכא מליל: (יד) כשילדה שרה. עיין ב"מ פ"ו ע"א וילקוט

(ח) ויגדל הילד וינמל. עיקר מלת וינמל לשון תשלום נמול, כמו (כי נמל) [כגמל]
 עלי נפשי (תהלים קלא ב), ורומיהן: ויעש אברהם משתה גדול. כדי לפרסם
 מפעלות ה', וכל מלכי האמורי וימן לשם על המשתה, ואמר שרה אשתי עקרה היתה,
 וה' פתח את רחמה והולידה, והיו רואין את יצחק ומורדים ומשבחים להקב"ה:
 (ט) ותרא שרה את בן הנר המצרית ונוי מצחק. כתוך המשתה משבחת היתה להקב"ה,
 ואמרה ברוך המקום שנתן לי בן הראוי לירש את אביו, וישמעאל ה' מתמיה
 עליו (טז) ואמר הלא אני הוא בכורו ואמול פי שנים:

(י) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני
 עם יצחק. הואיל ואמ' ליקח פי שנים לא יירש כלל: עם בני. אפי' אינו
 יצחק: עם יצחק. אפי' אינו בני, כ"ש השתא, והוה שהבטיחו הקב"ה ואת בריתי אקים
 את יצחק אשר תלד לך שרה (בראשית יז כא):

יא וירע הדבר מאוד בעיני אברהם. לעשותה ולמה על אדות בנו ישמעאל שבקש
 עליו לו ישמעאל יהיה לפניך (בראשית יז יח), והקב"ה השיבו ולישמעאל
 שמעתיק (שם שם ב):

(יב) ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער. שנפרש ממך לתרבות רעה:
 ועל אמתך. שיצאת להפקר: כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה.
 כי כל דבריה ברות הקודש: כי ביצחק. בורעו של יצחק: יקרא לך זרע. שהן מייחסין
 אחריו ואחר אלהותיו, שכן אמרתי לך ואת בריתי אקים את יצחק (בראשית יז כא):
 (יג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו. מופרד מיצחק ויהי גוי גדול בפני עצמו: כי ורעך
 הוא. ושי"ה ועלהו לא יבול (תהלים א ג):

(יד) וישכם אברהם בבקר. וזרז עצמו לקיים מה שאמר לו הקב"ה, כל אשר תאמר
 אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא יב): ויקח לחם וחמת מים. חמת
 הוא נוד שעושיין מן העור, וראיה מן דברי רבותינו חמת של קנים שהבצים שלה מקבלות
 כו' (טז) במס' כלים פ"ד, (יז) ועוד שנינו חמת הלילין, פי' שפושטין הנדי ועושיין
 הרועים ממנו נוד להיות מחלילין בקולם בו, (יח) ותנן נמי חמת שעשאה תרמל, ותרמל
 שעשאה חמת, הרי למדנו שהחמת נוד של עור היא: (יט) וביתו של אברהם אבינו
 וותרנין היו, ולפיכך נתן להם לחם וחמת מים, כאשר תוכל שאת מצד אחד: שם על
 שכמה. (כא) שכן דרך העוברים: ואת הילד. משכמה אחר. (כב) והיה באותו פרק בן
 י"ז שנה כי כשנמל היה בן י"ג שנה, ולבסוף שנה באה שהיא שנת י"ד לו, נולד יצחק.

הערות ותקונים

רמז צ"ג פד"א פנ"ב תנחומא הגרסא מכבר תולדות אות ג'. בהוספת המדפים ממנוטובה ותנחומא
 הקדום וירא אות ל"ז. ב"ר פנ"ג אות ט' ובפסיקתא דר"ב פסקא שוש אישוי (קמ"ז ע"ב), וברבתי
 פסקא כי פקד את חנה. ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (טז) ואמר הלא אני הוא בכורו ואמול פי
 שנים. עיין ב"ר שם אות י"א. וילקוט שם: (טז) במס' כלים פ"ד צ"ל פו"ט והוא במשנה ח':
 (יז) ועוד שנינו חמת הלילין. שם פ"ב משנה ב': (יט) ותנן נמי חמת שעשאה תרמל. שם פכ"ח
 משנה ה': (יט) וביתו של אברהם וותרנין היו. ב"ר שם: (כ) ולפיכך נתן להם לחם וחמת מים
 כאשר תוכל שאת מצד אחר. הוסיף המחבר: (כא) שכן דרך העוברים. בב"ר שכן דרך עבדים
 שהיו ממלאים כדים על שכמם. יש לתקן שכן דרך עוברים. (כב) והיה באותו פרק בן י"ז שנה.
 ובב"ר שם הגוי' בן כ"ז שנה. אולם בילקוט רמז צ"ד הובא ג"כ בן י"ז שנה כמו שהביא המחבר
 ועיין פד"א פ"ל ושם הגוי' בן כ"ד שנה היה ישמעאל וע"ש בבואר הרד"ל ועיין רבינו בחיי שהביא
 בן י"ז שנה היה עו"ש, ובלקח טוב (וירא כא יד) הביא ז"ל בן כ"ז שנה, י"ד קודם ליצחק וי"ג
 היה יצחק, דכתוב כי לא יירש וגו', בן הראוי לחלק בירושה הוא יצחק, וי"א ישמעאל היה בן י"ז
 שנה, י"ד עד יצחק, וג' עד הגמל את יצחק הרי י"ז: וע"ש מה שהעירוני בהערה כ"ג וב"ר:

ולבסוף ב' שנים אחרות. שהיא שנת ט"ז לו נגמל יצחק, וזה הדבר בשנת י"ז לו: (כג) אלא שרה הכניסה בו עין הרע, וחלצתה חמה, ונקלש בשרו, ושופו עצמותיו ונוטלתו על שכמה מצדה השנית: וישלחה. ששלחה לשם גירושין, שלא תחזור עוד אל ביתו: ותלך ותתע במדבר באר שבע. היא הלכה ותתעה במדבר. שבא שתחתי מודיע כי היא מדברה של באר שבע, ועוד כל המדבר שהוא עומד על עצמו כגון במדבר בערבה (דברים א א), אחר המדבר (שמות נ א), ובמדבר אשר ראית (דברים א א לא), וכל שכמותה כולן הביית נקמצת, וכל מדבר שהוא סמוך על תיבה הבאה כמו מדבר שור (שמות טו כב), מדבר סין (שם טז א), במדבר הגדול (דברים ח טו), במדבר הזה (במדבר יד ב), מדבר סיני (שמות יט א), מדבר פארן (במדבר יג כו), וכל שכמותה, הכל פתוח לכד:

(טו) ויכלו המים מן החמת. (כד) שהי' קרוח וחולה כמו שדרשנו, והי' שותה בכל שעה כדרך בעלי קרוח: ותשלך את הילד תחת אחד השיחים. (כה) אילן רותם היה, שכן דרך הרתמים להיות גדלין במדבר, ולמה נקראו השיחים, (כו) א"ר יוסי ששם הסיוח עמה מלאכי השרת, ודומה לו לשוח בשדה (בראשית כד מג), וכענין זה דרשינן וכל שיח השדה (שם ב ה):

(טז) ותלך ותשב לה מנגד. הרחק ממנו אלפים אמה, ולכך הה"א חטופה, (כז) כדי שנלמוד הרחק מרחוק בג"ש, כתיב הכא הרחק, וכתיב התם אך רחוק יהי' ביניכם ובינו כאלפים אמה (יהושע נ ד), מה התם אלפים, אף הכא אלפים, וזה כמטחוי קשת, (כח) דא"ר יצחק שני מטחוי קשת מיל, ואם הי' אומר כמטחוי קשת, הייתי אומר שני טחוי קשת אחר והוא שהיא מיל אחר, כשהוא מוסף מ' כמטחוי לדרשה, לומר לך שני ענייני טחוי, והן ד' טחוי קשת שהן ב' מילין, ועיקר יסוד המלה שמטיח החץ על יתר הקשת וזורקו, וכה"א כוננו חצים על יתר לירות (תהלים יא ב), ודומה לו טחי (טפל) [תפל] (יחזקאל יג יא), וטח את הבית (ויקרא יד מב), וכל דומיהן, (כט) ותחי המלה כמו ו' בחגוי הסלע (שה"ש ב יד), הנגדרת מן המצרי לאנה יחוגו ויגיעו: כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד. זה מנגד בא להיותו מופנה לג"ש ללמוד (ל) נגד מנגד: ותשא את קולה ותבך. (ל*) א"ר ברכי' היתה מטחת דברים כלפי מעלה אמרה אתמול אמרת הרבה ארבה את זרעך (בראשית טו י), ועכשיו הוא מת בצמא (לא), וזה שאמר דוד המלך ע"ה משיח ה', גודי ספרת אתה שימה [רמעי] בנאדך הלא

הערות ותקונים

(כג) אלא שרה הכניסה בו עין הרע וחלצתה חמה. בב"ר פנ"ג אות י"ג אלא מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע ונכנסה בו חמה ואבאבית. יש לתקו ואבאבית והיא מלה ערבית ופירושה קדחת (פיעבער) וכן חמה פ"י בערבי קדחת: (כד) שהיה קרוח וחולה והיה שותה בכל שעה. בב"ר שם שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה, וכן הובא בלק"ש: (כז) אילן רותם היה שכן דרך הרתמים. זה דברי ר' מאיר בב"ר שם, ושם חסרים המלות "אילן רותם היה" ונמצא לנכון בילקוט רמז צ"ד ובלק"ש: (כו) א"ר יוסי. בב"ר א"ר אמי ובלק"ש א"ר אסי, ובילקוט חסר שם האומר: (כ) כדי שנלמד הרחק מרחוק בג"ש. ב"ר שם: (כח) דא"ר יצחק. ב"ר שם, ע"ש במ"כ ובפי רש"י המיוחס לו, ובמדרש אגדה כמטחוי קשת, כשני חומין שבקשת, וברש"י עה"ת כתב כמטחוי קשת כשני מוחות: (כט) ותחי המלה כמו ו' בחגוי הסלע הנגדרת מן המצרי לאנה יחוגו ויגיעו, וי"ל רש"י משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מוגרת והיתה אדמת יחודה למצרים לחגא, ומגורת יחוגו ויגיעו כשכור, וכן קצוי ארץ מגורת קצה: (ל) ללמוד נגד מנגד. עיין ב"ר שם נאמר כאן מנגד ולהלן הוא אומר מנגד סביב לאהל מועד (במדבר ב), ולדעתי הוא חוספת איזה מעתיק והיה כתוב ולהלן הוא אומר מנגד והכוונה לסיפא דקרא ותשב מנגד כמו שהביא המחבר: (ל*) א"ר ברכי'. ב"ר וילקוט שם: (ל) וזה שאמר דוד. עיין ב"ר פנ"ג אות י"ד וילקוט רמז צ"ד

בספרתך (תהלים נו ט). פי' נודי ספרת אתה וגורת כמה ימים אתה גולה שיטה דמעתי רצוני לפניך, כדמעות בעלת נוד המים. ואם בשביל שהיתה גיורת היתה חביבה לפניך, כי נר אנכי עמך (שם לט יג). נמצא מוכח גם מאן שהחמת נוד הוא:

(יו) וישמע אלהים את קול הנער. (לב) אמרו רבותינו יפה תפילת החולה וצעקתו בחוליו יותר משל כל אדם. (לג) וכה"א ויבך חוקי' כפי גדול (ישעי' לח ג). ויקרא מלאך אלהים אל הנר מן השמים. (לד) בזכות אברהם: ויאמר לה מה לך הנר. להטיח דברים כלפי מעלה: אל תראי. מן הנער שהוא חולה וצמא למים: כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם. (לה) אעפ"י שהוא עתיד לבוא ענש בדיון אינו נידון אלא כאשר הוא עכשיו צדיק. (לו) ואין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה: (יז) קומי שאי את הנער והחוקי את ידיך בנ. בישר רפואתו, בתחלה שאי ולכסוף החוקי רק ירך בו, כמנהל ביד, ודומה לו אין מנהל לה (אין להחוקי) (ואין מחוקי) בידה (ישעי' נא יח): כי לנוי גדול אשימנו. כמו שבשרתך כבר, ויש לומר כי הוא היה המלאך שנרבר עמה כבר בתחלה:

(יט) ויפקח. לשון פתיחה, ורוב תמצא סמוך לפנים, ודומה לכולן. פקח קוח (ישעיה סא א). יעור פקחים (שמות כג ח). חכמה שלכם ועיניכם פתוחין בתורה: ויפקח אלהים את עיניה. (לז) ר' בנימין בר לוי ור' יונתן בן עמרם תרווייהו אמרין הכל בחזקת סומין עד שהקב"ה מאיר עיניהן: ותרא באר מים. הוא באר לחי רואי שהרי העלימה הקב"ה ממנה וחזר והעלה אותן, להודיע גבורותיו לעולם: ותלך ותמלא [את] החמת מים. תחלה, (לח) שהיתה חסרת אמנה שמא יחסרו מי הבאר ויבשו, ואחר כך ותשק את הנער ממי הבאר:

(כ) ויהי אלהים את הנער. (לט) דרש ר"ע את לרבות חמרין ונמלין ובני ביתו וכל אשר לו לברכה: ויגדל בנכסים: ויהי רובה קשתו. (מ) רובה גדול ומתלמד להיות קשתו, כי כל בעלי קשת נקראים קשתיים, וכל בעלי קלע קלעים:

(כא) וישב במדבר פארן. לפי שהוא סמוך לפארן. (מא) לפי' ב' פתוח לבר, וכן דרך כל המקרא: ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים. (מב) א"ר יצחק זרזק חומרא לאוירא ועל עיקרי' קאי, לפי שהיתה שפחה מצרית ולכך נשאה לבנה מאבותיה (מג) ושמה עדישה (מד) גירשה שהיתה מרשעת ולקח גם משם אשה שהיתה טובה מן הראשונה:

הערות ותקונים

ובפי' מהר"ו: (לג) אמרו רבותינו. ב"ר וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט: (לג) וכה"א ויבך חוקי' כפי גדול. הוספת המחבר: (לד) בזכות אברהם. ב"ר וילקוט ולק"ט: (לה) ואעפ"י שהוא עתיד. ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט: (לו) ואין דנין. ר"ה ט"ז ע"ב ולק"ט וע"ש הערה ל"ב: (לז) ר' בנימין בר לוי ור' יונתן בן עמרם תרווייהו אמרין. כן הביא בעל לקח טוב והעירותי שם בהערה ל"ה בב"ר פנ"ג איתא א"ר בנימין לבר, והמלות „בן לוי ור' יונתן בן עמרם" חסרות שם ובגראח היו ג"כ לפני המחבר במדרש ב"ר: (לח) שהיתה חסרה אמנה. ב"ר שם וילקוט רמז צ"ה: (לט) דרש ר"ע. ב"ר שם אות ט"ז וילקוט שם ולק"ט וע"ש הערה ל"ו: (מ) רובה. ב"ר וילקוט ולק"ט: (מא) לפיכך ב' פתוח. עיין לעיל פסוק י"ד מה שכתב שם המחבר: (מב) א"ר יצחק. ב"ר וילקוט שם ולק"ט ורש"י עה"ת, ובב"ר סוף פפ"ו הגי' זרזק חומרא לארעא ועל עיקרא נפק, צ"ל זרזק חומרא לאוירא ועל עיקרא נפל, כזורקין מטה כלפי מעלה הוא יורד וגופל על הארץ למקום שרשו. ובתחומא הקדום בלק אות כ"ו ובגדפס מכבר אות י"ז ובמדרש במ"ר פ"ב אות כ"ג זרזק מטה לאויר לעיקרא נופל: (מג) ושמה עדישה. כ"ה בת"י (בראשית כא כא) ונסיב איתתא ית עדישא ותרכה ונסיבת ליה אמיה ית פמיטא אתתא, ונובע מפד"א פ"ל ואשתו ראשונה של מחמד נקראת Chadyga ושם בתה Fatima. ובפד"א שם ועיפה שמה צ"ל ועדישא שמה, ובילקוט שם בשם הר"א ועשויה שמה צ"ל ועדישא שמה: (מד) גירשה שהיתה מרשעת. עיין

ורבותינו דרשו (מה) למה נסמכה פרשת פקידת שרה לענין אבימלך, והלא רחוק ענין אבימלך מפקידת שרה כחצי שנה, ומן הלידה שנה אחת. אלא לדרוש בה (מו) גבורי כח שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה, מה כתיב למעלה מן הענין, ויתפלל אברהם על אבימלך (בראשית כ יז), וסמוך לו והי' פקר את שרה כאשר אמר, אברהם: ויעש ה' לשרה כאשר דיבר, לאברהם בתפלתו של אבימלך: בן זקוניו. (מו) דומה לזיו איקונין שלו. (מח) וכן אתה דורש ביוסף: למועד אשר דבר אתו אלהים, באותו מועד שדבר הבשורה, מה התם בחצי היום, שנא' כחום היום (בראשית יח א), (מט) אף הכא בחצי היום, כדי שישמעו הכל חבלי לידתה ויכנסו ויראו: מי מלל. (ג) רמז לק' שנה שהוא מוליד כמנין מלל: ויגדל הילד ויגמל. (נא) נגמל מחלבו לסוף כ"ד חדשים: (נב) ת"ר תינוק יונק והולך עד כ"ד חודש מכאן ואילך כיוצא שקץ, ואע"ג דקיי"ל דאין חלב מהלכי שתים טמא אלא טהור, דכתיב טמא הוא לכם (ויקרא יא ד), הוא טמא ואין חלב מהלכי שתים, דהיינו אדם טמא אלא טהור אסור לינק אלא עד כ"ד חודש, וזה זמן למניקה שאם נתארמלה או נתגרשה והיא מעוברת או מניקה אסורה ליארם כל שכן ליגשא עד כ"ד חודש. (נג) דת"ר מניקה שמת בעלה בתוך עשרים וארבע חודש הרוז לא תיגשא ולא תיארם עד שעברו כ"ד חודש, דברי ר' מאיר, וקיי"ל כר"מ בגיורתיו, ואע"ג דאמרינן הלכה כר' יהודה סבירא ל' דאמר שמונה עשר חודש, ואב"י שרא לאריסי' לא סבירא לן הכי (נד) כדאורי ל' ר' יוסף לאב"י דהא רב ושמואל דאמרי תרווייהו צריכה להמתין כ"ד חודש הוי' מיום שנולד והוי' מיום שנתארסה בו: (נה) ות"ר לא ישא אדם מעוברת חבירו ולא מינקת חבירו עד כ"ד חודש, ואם נשא יוציא ולא יחזירה עולמית דברי ר' מאיר, והכמים אמרו יוציא בנט וכשהגיע זמנו לכנסו יכנסו ובהא לית הלכתא כר"מ בגיורתיו אלא כרבנן, הלכך אם ישראל הוא יוציא בנט ולאחר שימלאו לה כ"ד חודש לולד יחזור ויקדש ויכנסו. (נו) (סמ"ג) אפי' כהן יוציא בנט או יפריש ממנה עד תכלית הזמן, ואם מת הולד בתוך כ"ד חודש מותרת ליגשא אחר ג' חדשים ולא היישינן לעובדא דסורא דההיא איתתא שהנקה את בנה, כדי להגשא דההיא שומית הוית, ואפי' נתנה בנה לאשה אחרת להניק או גמלתהו בתוך כ"ד חודש מצאתי בתשו' הגאונים שאין קרוי מינקת חבירו אם נתנה בנה לינוק במינקת ג' חדשים קודם מיתת בעלה והיא לא הניקה כלל בתוך ג' חדשים, וטעמא מאי אסורה ליגשא תוך ימי מניקתה דלמא מעברא משני ומעכרא לה לחלבא וזה בעלה השני כיון דלא ברי' הוא לא יחיב ל' מדיליה דתהוי ממסמסת ל' בביצים וחלב וקרובים נמי לא יחיב ל' והיא נמי מכנסא למתבע מנייהו ונמצא הוולד בא לידי סכנה, וכתיב אל תשיג גבול עולם (ובשדה) [ובשדרי] יתומים (משלי כג י), קרי ביה עולם וקרי ביה ובשדרי, ואע"ג דפסקינן נמי מניקות כ"ד חודש בדברי ר"א, הגי מילי

הערות וחקונים

בפדר"א שם: (מס) ורבותינו דרשו למה נסמכה, וכן הביא רש"י בפ"י עה"ת ולא נמצא הדרשה לפניה, ועיין ב"ק צ"ב ע"א: (מו) גבורי כח שכל המבקש בו, מכנה כן את חכמינו ד"ל והוא בנמרא שם: (מז) דומה לזיו איקוניו שלו, ב"ר וילקוט ולק"ט: (מח) וכן אתה דורש ביוסף, עיין הכתוב כי בן זקונים הוא לו (בראשית לו ג), וכן הובא בלק"ט: (מט) אף הכי בחצי היום, עיין לק"ט בהערה ז: (נ) רמז לק' שנה, ב"ר פנ"ג אות ט' וילקוט רמז צ"ג ולק"ט: (נא) נגמל מחלבו, ב"ר שם וילקוט רמז צ"ד ולק"ט בשם רבנן, והמלות לסוף כ"ד חדשים, הוא הוספת המחבר: (נב) ת"ר תינוק יונק, כחובות ס' ע"א: (נג) דת"ר מניקה שמת בעלה, שם: (נד) כדאורי ל' ר' יוסף לאב"י דהא רב ושמואל דאמרי תרווייהו, גמרא שם דף ס' ע"ב: (נה) ות"ר לא ישא אדם מעוברת חבירו, יבמות ל"ז ע"ב: (נו) סמ"ג, זה הוסיף המעתיק והוא בסמ"ג עינין ס' ג', והרב ר' משה מקוצי בעל הסמ"ג חיבר את ספרו בתחלת האלף הששי' וא"כ חיבר ספרו מאה שנים אחר

לענין אלמנה וגרושה כדי שלא תענין עוד, אבל ביושבת תחת בעלה קיי"ל כר' יהושע דאמר אפילו ארבע או חמש שנים ונושא חבילה על כתפו אבל פירש שלשה ימים מעת לעת לאחר כ"ד חודש וחזר וינק אפילו ר' יהושע מודה שהרי הוא כיונק שקין. (גו) וגרסינן בירושלמי במה דברים אמורים שפירש מתוך בוריו אבל פירש מתוך חוליו מחזירין מפני הסכנה: ויגדל הילד ויגמל. כדררשינן: ויעש אברהם משתה גדול. (נח) היה שם גדול העולמים ושש, והיינו דכתיב כי ישוב ה' לשוב עליך [לשוב] כאשר שש על אבותיך (דברים ל ט), במשתה יצחק: ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. (נט) דרש ריע אין צחוק אלא לשון ערוה, שנא' בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק כי (בראשית לט יז), שהיה מכביש וצד נשי אנשים ומענה אותן, (ס) ר' ישמעאל אומר לשון עיו, כדכתיב ויקומו לצחק (שמות לב ו), שהיה (סא) בונה במות (סב) וצד חגבים ומקריב עליהן, (סג) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי אומר לשון שפיכות דמים, (סד) כדכתיב כמתלהלה יורה (החצים) [וקים חצים] ומות, כן איש רימה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח יט), והלכתא ככולהו תנאי: כי ביצחק יקרא לך זרע. (סה) ר' עזריה בשם ר' הונא אומר בשם ר' יודן בר שלום ושיה זכר עשה לנפלאותיו (תהלים קיא ד) וכתיב זכרו נפלאותיו אשר עשה מופתיו ומשפטי פיו (שם קה ה), מופת נתתי שמוצא דבר מפיו, כי כל מי שמודה בפיו בבי עולמות יקרא לך זרע, (סו) וזה שדקדק ביצחק הביית יתירה לדרשה, וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא נקרא לך זרע: כי שמע ה' את קול הנער באשר הוא שם. (סז) א"ר סימון קפצו מלאכי השרת לקטרנו, אמרו לפניו רבשיע אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר, מנלן דכתיב משא בערב (שער) [ביער] בערב תליגו אורחות דרניס (ישעיה כא יג), וכתיב לקראת צמא התיו מים וגו' (שם שם יד), ולא די שלא נתן להם מים, אלא האכילום מלוחים לשמונים אלף לבושי שריונים, אמר להן הקבי"ה למלאכי השרת, אין דנין את האדם אלא לפי שעתו, ועכשיו צדיק הוא מדבר זה: והוי רובה קשת, (סח) וקשיותו עמו, (סט) רבה על כל המורים בקשת:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו ומסך לו פרשת שלל האויב, שני ברצות ה' דרכי איש כל אויביו ישלים אתו (משלי טז ז), ולמה נסמכו (ע) שהיו אומרים אילו היה אברהם צדיק לא היה מורד את בנו בעצת אשתו, כיון שראו מעשיו של ישמעאל שהיה מלססם את הבריות, ונשא אשה מארץ מצרים, חזרו והודו למעשיו לומר אלהים עמך בכל אשר אתה עושה (פסוק כב), אפי' כטרידת בך ממך:

הערות ותקונים

חיבור הסי' שכל טוב, ועיין גם בפוסקים הראשונים: (ח) וגרסינן בירושלמי, גם הר"ף כתובות פ' ה סי' רע"ה הביא הירושלמי: (נח) היה שם גדול העולמים, ב"ר פנ"ג אות י' ולק"ט: (נט) דרש ריע, ב"ר שם אות י"א וילקוט רמז צ"ד ולק"ט, ועיין תוספתא סוטה פ"ו וספרי ואתחנן פסוקא ל"ד: (נז) שהיה מכבש, בב"ר שם מכבש גנות וע"ש במפרשים: (ס) ר' ישמעל אומר, שם ורש"י 'עה"ת (סא) בונה במות, בב"ר שם בונה בימוסיות, והוראתה במה: (סג) וצד חגבים, עיין בפ"י הרד"ל שם אות ט"ז: (סד) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי, בב"ר שם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: (סד) כדכתיב כמתלהלה, עיין בב"ר שם ותראה כי חסר פה ומה שהביא המחבר הכתוב כמתלהלה הוא דברי ר' עזרי' ועיין רש"י עה"ת, וכאשר הובא בילקוט רמז צ"ד משמע שגורם כדברי המחבר: (סס) ר' עזרי' בש"ר הונא אומר בש"ר יודן, עיין בב"ר שם אות י"ב ותראה כי לפני רבינו היתה ג"י אחרת כמדרש, ועיין שו"ט מזמור ק"ה ובהערה ג': (סז) וזה שדקדק ביצחק הביית יתירה, זה דברי ר' יודן בב"ר שם: (סז) א"ר סימון, ב"ר שם אות י"ד, והמחבר הרכיב בי מאמרים מב"ר ומדרש איכה פ"ב פסוק בלע ה' ולקח דבריו מלקח טוב וע"ש מה שהעירתי: (סח) וקשיותו עמו, בב"ר הגי' רבה וקשיותו עמו: (סט) רבה על כל המורים בקשת, ב"ר ולק"ט: (ע) שהיו אומרים אילו

(כח) ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן לברהן, צאן לא נאמר, אלא הצאן, הנזכרים למעלה: לברהן, שהפליגן מן הבקר:

(כט) ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשות האלה. ולא כבר נתתם לי עם הבקר ועבשיו מה מעם הצבת לברהנה, כמו לברן, ודומה לו עדנה, כמו עדן, וכן דרך המקרא כל מקום שהתיבה לשון רבים, כגון ותאמרן, ותבאן, ותלדן, ותהרין, וכל דומיהם, פעמים נכתבים בני' לבד, ופעמים בניה':

(ל) ויאמר כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי הצבה זו לעדות כי חפרתי את הכאר הזאת ושלי היא: (עא) כל כבשות שבענין זה חסרים וי, שבעבורם נקנס זרע אברהם וחסרו שכרו, (עב) שבעבור וי הכבשת הרגו פלשתים וי חסידו ישראל. שמשון וחפני ופנחס ושואל ושלוש בניו, והחריבו וי משכנות אהל מועד וגלגל וגוב ושילה ונבעון ובית עולמים בראשונה ובשניה, ושהה ארון ה' בשדה פלשתים וי חרשים, (עג) רי ירמיה בשם רי שמואל בר נחמני אומר אמר הקב"ה אלו תרנגולת של אהר מכס אברה היה מחור עליה כמה פתחים ואיזה מכס השניה על ארוני. כל עדות המסור לזכר, הרי הכתוב קראו עד, ושטמורה לנקבה קוראה עדה, ובניין אב לכולהון עד הנל הוה ועדה המצבה (בראשית לא נב), ומה בין עדה שהיא לשון עדות, לעדה שהיא קיהול עשרה, עדה שהיא לשון עדות הע' ננקרת בצירי, שהיא קמוצה קטנה, כגון תהיה לי לעדה (בראשית כא ל), ועדה המצבה (שם לא נב), אבל עדה של עשרה הע' נסגלה, כגון לעדה הרעה הזאת (במדבר יד כו), בתוך העדה (שם כו ג), ועוד עדה שהיא עשרה, כשתדמימה לתיבה שלפניה, הע' נחטפת, וה' שלסוף נתמרת בתיי', כגון עדת ה' (שם כו יז) בעדת קרה (שם כו ט), אבל עדה שהיא לשון עדות, אין לה תמורה: (לא) על בן קרא למקום ההוא באר שבע, באר שבע כבשות, ועוד כי שם נשבעו שניהם, שלא יזיקו זה לזה עד שלשה דורות:

(לב) ויכרתו ברית, הנאי קיים בבאר שבע: ויקם אבימלך ופיכול שר צבאו, קומה היתה כשהשלימו עם הצדיק: וישובו אל ארץ פלשתים, בשלום:

(לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, יותר ממה שעשה בחברון, (עד) כי בחברון עשה חמש ועשרים שנה, וכאן עשרים ושש שנים: אשר גזלו עבדי אבימלך.

איזהו גזילה, (עה) ר"א אומר זה שגזלו בפני עשרה בפרהסיא, כדכתיב ויגזלו כל אשר עובר [יעבור] עליהם בדרך (שופטים ט כח), מה דרך בפרהסיא, אף גזל בפרהסיא, (עו) רשב"י אומר מהכא, והבאתם (את הגזול) [גזול] ואת הפסח (מלאכי א יג), מה פסח שהוא בעל מוס בגלוי, אף גזל בגלוי: (עז) רי יוסי בשם רי אבהו אומר לפני תשעה ננב, לפני עשרה גזלן: רי תנחומא בשם רי הונא אומר לעולם אינו גזלן עד שיגזול מתחת ידו, שנאמר ויגזול את החנית מיד המצרי (שייב כג כא): בעבור תהיה לי לעדה, (עה) רבנן אמרי רועיו של אבימלך היו מדוייגין עם רועי אברהם לאמר לנו המים, ונתנו סימן ביניהם, שכל מי שיעלו המים לקראת פני צאנו הרי הבאר שלו, וכיון שעלו לפני צאן אברהם, היתה הבאר שלו, (עט) א"ר יצחק בעבור היתה, אין כתיב כאן, אלא תהיה,

הערות ותקונים

היה אברהם צדיק, ב"ר פנ"ד אות א' ואות ב' וילקוט רמז צ"ה ולק"ט: (עא) כל כבשות שבענין זה חסרים וי', בעל מנחת שי לא הביא זה: (עב) שבעבור וי הכבשת, ב"ר פנ"ד אות ד' ולקט טוב ומדרש שמואל פ"ב אות א' וע"ש מה שכתבתי בהערה ב' וג': (עג) רי ירמיה בש"ר שמואל בר נחמני, בב"ר שם ובלק"ט הגי' בשם רי שמואל בר רב יצחק: (עד) כי בחברון עשה כ"ה שנה ב"ר סוף פנ"ד, ועיין סדר עולם פ"א ובהערות הרב הגדול מוה"ר"ב ראטנער: (עט) ר"א אומר זה שגזול, בב"ר שם אות ג' הגי' בר קפרא אמר: (עו) רשב"י אומר, שם: (עז) רי יוסי בשם רי אבהו, בב"ר שם הגי' רי אבהו בשם ריש לקיש: (עט) רבנן אמרי, ב"ר שם אות ה' ולק"ט: (עט) א"ר

(פ) כלומר לעתיד סימן לבניך שתעלה באר לפניהם, שנאמר' עלו באר ענו לה (במדבר כא יז): ויטע אשל. (פב) ר' יודן אומר פרדס, תיבה הפוכה (פג) אשל אשל, ומה תשאל ענבים תאנים ורימונים, (פד) מלמד שנטע בו כל מיני מאכל. ר' נחמיה אומר פונדק, שאל, מה תשאל יין בשר ובצים. (פו) ר' יודן אומר אשל זה סנהדרין, דכתיב ושאל יושב בגבעה תחת האשל (אשר בחברון) [ברמה] (שי"א כב ו), והכי אמרי רבנן (פו) במסכתא יומא, לא פסקת ישיבה מאבותינו מעולם, אברהם זקן יושב בישיבה היה, שנאמר ואברהם זקן (בראשית כד א), וכן יצחק ויהי כי זקן יצחק (שם כז א), וכן יעקב דכתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן (שם מח י), וכן אבותינו במצרים דכתיב לך ואספת את זקני ישראל (שמות נ טז), וכן במדבר דכתיב אספו לי שבועים איש מזקני ישראל (במדבר יא טז): (פח) רבנן אמרו אשל אכילה שתיה ולויה:

ורויהו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לו נסיון עשירי, ובא מקרא זה לעשות משתה של יצחק, ומיהרת ישמעאל, ודברי אבימלך עניין אחר. ועל כולן אמר ויהי אחר הדברים האלה, ואע"פ שהזמנים מופלגין, (א) ובכל מקום שנאמר אחר משמע לשון מיד וסמוך, אפ"ה שייך כאן אחר, (ב) לפי שהיו הרהורי דברים על משתה של יצחק, לפיכך סמוך העניין ואמר אחר הדברים האלה, כלומר האלה שכבר כתבנו ויעש אברהם משתה גדול, והנסימות תכופין ומראין הענין סמוכין ונכתבין סמוכין, לכך כתיב אחר, לומר לך אחר סמוך הוא:

[כב] א) ויהי אחר הדברים האלה. אחרי באו מארץ פלשתים לחברון, (ג) ועשה בחברון שתיים עשרה שנה, ובסוף י"ב שנה והאלהים נסה את אברהם. (ד) אחרי הרהורי דברי מלאכי השרת, והאלהים הוא ובית דינו ניסה את אברהם. (ה) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבשי"ע אברהם זה שמה ושימח לכל, ולא הפריש לך לא פר ולא גוזל אחה, אמר להן הקבי"ה אם אומר לו ישקריב את בנו אינו מעכב, לכך כתיב והאלהים שהסכים לדברי בית דינו ונסהו: ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני. כלומר הנני במה שאתה מצוה. (ו) א"ר יהושע בן קרח בשתי מקומות דימה עצמו משה לאברהם וא"ל הקב"ה אל

הערות ותקונים

יצחק. בב"ר ר' יצחק בר קהורה: (פ) כלומר לעתיד סימן לבניך. עיין בב"ר ג' אחרת ונסחת המחבר נכונה: (פג) ר' יודן אומר פרדס. ב"ר סוף פ"ד סוטה י' ע"א ולק"ט רש"י עה"ת, ורש"י הביא שם רב ושמואל במקום ר' יהודה ור' נחמיה: (פג) אשל אשל. ב"ר ולק"ט: (פד) "מלמד שנטע בו כל מיני מאכל" הוספת המחבר: (פה) יין בשר ובצים. בב"ר שם עיגולא (פ"י לחם) קופר (בשר) חמר (יין) ביעון (ביצים): (פו) ר' יודן אמר אשל זו סנהדרין. צ"ל ר' עזרי' בש"ר יהודה בר סימון. כמו שהוא בב"ר שם: (פז) במסכתא יומא. כ"ח ע"ב: (פח) רבנן אמרי אשל אכילה שתיה ולויה. בלקח טוב הביא רבנן אמרי אכילה שתיה לויה ודרשו אשל נוטריקון, וכן הובא במדרש אגדה (דף ג'), וזה נשמט בב"ר לפנינו והי' גם לפני רש"י כי הביא בגמרא סוטה י' ע"א ד"ה פונדק, אשל נוטריקון הוא אכילה שתיה לויה, שהיה כואכילן ונושקן ואח"כ מלוה אותם ע"כ"ל, וכן ראיתי במדרש ש"ס מזכור ל"ז אות א' אשל אכילה שתיה לויה, וכן במזמור ק"ו אות א', מהו אשל אכילה שתיה לויה ע"ש בהערה ד':

[כב]. (ב) ובכל מקום שנאמר אחר משמע מיד וסמוך. ב"ר פמ"ד אות ה', ועיין תוס' גיטין דף ס' ד"ה ופרשת: (ג) לפי שהיו הרהורי דברים. עיין בב"ר שם ופנ"ה אות ד': (ג) ועשה בחברון שתיים עשרה שנה. עיין רש"י עה"ת (וירא כא לד) שסוים שם מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קרמה לפני עקדתו של יצחק ו"ב שנה והביא זה בשם סדר עולם, והסיום הזה מרש"י ליתא בסדר עולם פרק א' ועיין שם בדבריו הרב הגדול מהר"ב ראמנער הערה ל"ש: (ד) אחרי הרהורי דברי מלאכי השרת והאלהים הוא ובית דינו. ב"ר פנ"ה אות ד', וילקוט סוף רמז צ"ה: (ה) אמרו מלאכי השרת. ב"ר שם ולק"ט וילקוט רמז צ"ו ורש"י עה"ת וסנהדרין פ"ט ע"ב: (ו) א"ר

תתהדר לפני מלך וכמקום גדולים אל תעמוד (משלי כה ו), אברהם אמר בשני מקומות הנני, הנני למלכות, הנני לכהונה, וכה לוי ולווי, ומשה כמו כן אמר בשני מקומות הנני, ואיל הקב"ה אל תקרב הלום (שמות ג ה), ואין קריבה אלא כהונה, שנא' והזר הקרב יומת (במדבר א נא), ואין הלום אלא מלכות, שנא' כי הבאתי עד הלום (ש"ב ז יח):

(ב) ויאמר קח נא את בנך את יהידך אשר אהבת. קח. בדברים: (ז) נא. לשון בקשה, א"ל הקב"ה בבקשה ממך עמוד לי כנסיון זה, כדי שלא יאמרו אין ממש

בראשונים: את בנך. (ח) א"ל איזה הוא, א"ל את יהידך. א"ל זה יהיד לאמו וזה יהיד לאמו, א"ל אשר אהבת, א"ל וכי תחומין במעיין, שמוליד אדם זה ממקום טוב, וזה ממקום רע, שניהם אני אוהב, א"ל את יצחק, ולמה לא פירש לו מתחלה, אלא כדי להכבה בעיניו וליתן לו שכר על דיבור ודיבור, וכן אתה דורש באל הארץ אשר אראך (בראשית א יב) ולא פירש לו תחלה, כדי להכבה בעיניו, וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה: ולך לך. (ט) הראשונה לך לך והשניה לך לך. הוסיף לה ו' להוסיף לה חבה:

אל ארץ המורית. (י) שקטורת המור שם קריבה לפניך, וכח"א אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שה"ש ד ו): והעלהו שם לעולה. (יא) להעלאה ולא לזביחה: אל אחד ההרים אשר אומר אליך. (יב) רב הונא בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הקב"ה מחהא דבריו בעיני צדיקים כדי להכב דבריו לפניהם, ואח"כ מגלה להם טעמו של דבר, שנאמ' אל הארץ אשר אראך (בראשית יב א). את הקריאה אשר (אני) [אנכי] דובר אליך (יונה ג ב). קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (יחזקאל ג כב):

(ג) וישכם אברהם בבקר. (יג) זירו עצמו למצות בוראו: ויחבוש את המורו. (יד) ארשב"י אהבה מקלקלת את השורה. כי כמה עבדים היה לו לאברהם, ומאהבתו את בוראו

חבש עצמו, וכן אתה דורש כבלעם שהבש בעצמו מתוך שנאתו. הבישה עיקר לשונו קשירת מרדעת בקשירת חיתול על המכה, כדכתיב לשום חתול (לחבש) [לחבשה] (יחזקאל ל כא): ויקח את שני נערו אתו. (טו) אליעזר וישמעאל, (טז) מכאן שאין אדם הגון ראוי לילך יחידי, (יז) וכן מצינו בשאול וילך הוא ושני אנשיו אתו לבקש האתונות: ויבקע עצי עולה. (יח) לפיכך זכו בניו להתבקע הים לפניהם: עצי עולה. הראויין למערכה: ויקם וילך. ליתן לו שכר קימה והליכה: אל המקום אשר אמר לו האלהים.

באותו היום הגיעו שם (יט) והמקום נקרא צופים:

הערות ותקונים

יהושע בן קרחא. ב"ר שם אות ו' וילקוט שם: (ז) נא לשון בקשה. סנהדרין שם, תנחומא הנדפס טכבר וירא אות כ"ב ורש"י עה"ת ולק"ט: (ח) א"ל איזהו הוא. שם שם ב"ר פל"ט אות ט' ופניה, אות ז', ופסיקתא רבתי פ"מ פדר"א פל"א שו"ט מזמור כ"ט אות א' ומדרש אגדה (דף ג'): (ט) הראשונה לך לך. ב"ר שם בשם ר' לוי, וכן הוא בלק"ט: (י) שקטורת המור שם קריבה לפניך. ב"ר וילקוט בשם רבנן: (יא) להעלאה ולא לזביחה. לקח טוב ועיין רש"י עה"ת: (יב) רב הונא. ב"ר שם ולק"ט וע"ש בתערה ו"א: (יג) זירו עצמו למצות בוראו. פסחים ד' ע"א וע"ש בתוס': (יד) ארשב"י אהבה מקלקלת את השורה. ב"ר פניה אות ח', וילקוט רמז צ"ז ורש"י עה"ת ולק"ט סנהדרין ק"ה ע"ב ומכילתא בשלה פ"א. ומדרש אגדה. (דף ג"א): (טו) אליעזר וישמעאל. פדר"א פל"א ו"ר פכ"ז אות ד' ותרגום יב"ע ורש"י עה"ת ומדרש אגדה. (טז) מכאן שאין אדם הגון. ב"ר סוף פניה וילקוט רמז צ"ז א"ר אבהו שני בני אדם נהגו בד"א. ו"ר פכ"ז אות ז', מדרש שמואל פכ"ד ותנחומא אמור אות ד' וע"ש הערה ט"ה ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה וירא ע"ש הערה ט': (יז) וכן מצינו בשאול וילך הוא ושני אנשיו אתו לבקש האתונות. אין זה לשון הכתוב, רק קח נא אתך את אחר מהנערים וקום לך בקש את האתונות (ש"א ט ג). ופה יש לתקן ולהביא את הכתוב וילך הוא ושני אנשים עמו (ש"א כ"ה ח') כמו שמוכא בב"ר ובלק"ט וילקוט סוף רמז צ"ג וגם במדרש שמואל פכ"ד נדרשה הדרשה על וילך הוא ושני אנשיו עמו: (יח) לפיכך זכו בניו. ב"ר שם וילקוט רמז צ"ח ולק"ט: (יט) והמקום נקרא צופים. פדר"א פל"א ביום השלישי הגיעו לצופים:

(ד) ביום השלישי. (כ) היה השמן מבלבלו ואינו מניחו לראות כבוד השכינה עד ג' ימים. (כא) אמר הקב"ה איני מניח הצדיק בצער יותר מג' ימים. (כב) וכן אתה מוצא בשבטים. ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי ואת עשו וחזו (בראשית מב יח). וכן במתן תורה ויהי ביום השלישי בהיות הבקר (שמות יט טז). וכן נחבאתם שם (שלושה) [שלשת] ימים (יהושע ב טז). וכן באסתר ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות (אסתר ה א). וכן ביונה ויהי יונה במעי הדגה שלושה ימים (יונה ב א). וכן בעולי הנולה. ונחנה שם (שלושה ימים) [ימים שלשה] (עזרא ח טז). וכן לעתיד לבא. דכתיב יחינו מזימים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו (הושע ו ב): וישא אברהם את עינו וירא את המקום מרחוק. שנים עשר מיל. וכן אתה דורש ויעמוד העם מרחוק (שמות כ כא). ומה ראה. (כג) אנשי עיר הקודש הביאו דרשה. ראה ענן קשור על ההר. ועמוד של אש בתוכה. והבין כי שם כבוד השכינה ממתנת לו. אמר לנעריו אליעזר וישמעאל רואים אתם כלום. אמרו לו לאו. אמר להם שבו לכם וגו'. והשיב יצחק רואה אני עמוד אש וענן קשור: (ח) ויאמר אברהם אל נעריו. אליעזר וישמעאל: שבו לכם פה. ברחוק י"ב מיל נהג כבוד במקום הקודש שאין דרך כבוד לכנס אדם במקום שכינה עם בהמה טמאה: עם החמור. (כד) עם הדומה לחמור מה חמור לא ראה ולא הבין. אף אתם כן: ואני והנער. שהבין: נלכה עד כה. כלומר עד כאן: ונשתחוה. להקביה: ונשובה אליכם. (כט) נפלה בשורה טובה בפיו שיהיו חזוין סהר המוריה בשלום:

(ו) ויקח אברהם [את] עצי עולה. מעל החמור לקחם: וישם על יצחק בנו. (ל) כזה שמוען צלובו על כתפו: ויקח בידו את האש ואת המאכלת. שהיו ביד הנערים: וילכו שניהם. הוא ויצחק. ולכך לא הוליד אחר מהנערים עמו. שלא לעכב על ידו לשחוט את יצחק: יחרינו. בלב תמים. (לא) זה לעקור. וזה להשתחוות. כי לא נילה לו שהוא יהיה לעולה. ולמה נקרא הסבין מאכלת. (לב) איר חנינא שמכשרת את הבשר ומאכלת אותו לישראל בהיתר. שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו (בראשית ט ד). וכתיב וזבחתי [שלמים] ואכלת (דברים כו ז). (לג) ואני אומר סבין שמסכן את הבריות: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי. כפל הכתוב בדברים אבי אבי. ויאמר ויאמר ג' פעמים. כדי שיתמלא עליו רחמיו: ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה. כמתנכר מיריעה:

(ח) ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעולה. (לד) א"ל זעף להתוא גברא דינער ביה מימ' אלהים יראה לו השה. והוא יומנו לפניך. ואם לאו לעולה בני. או

הערות ותקונים

(כ) היה השמן מבלבלו. וכן הביא הל"ק"ט ועיין מדרש אגדה וירא כ"ב הערה י': (כג) אמר הקב"ה אינו מניח הצדיק בצער יותר מג' ימים. ב"ר פצ"א אות ז', ובאסתר רבה פ"ט אות ב' ושו"ט סומור כ"ב אות ה' וע"ש בהערה כ"ט ולקח טוב. ונראה מדברי רבינו ולק"ט כי חסר ההתחלה בכ"ר ריש פנ"ו: (כד) וכן אתה מוצא בשבטים. ב"ר ריש פנ"ו וילקוט רמז צ"ט ולק"ט. ועיין במדרש שו"ט שם המאמר ברחבה: (כג) אנשי עיר הקודש הביאו דרשה. ב"ר פנ"ו אות א' וילקוט רמז צ"ט ותנחומא הגדפס מכבר סוף וירא ותנחומא הקדום וירא אות מ"ו ע"ש בהערות ופסקתא דר"ב אחרי מות ק"ע ע"ב) ומדרש אגדה ורש"י עה"ת ולק"ט ותנ"ע: (כד) עם הדומה לחמור. ב"ר שם: (כט) נפלה בשורה טובה בפיו. ב"ר שם ולק"ט. ובלק"ט שם במקום פ"ו מבשרו צ"ל פ"ו מבשרו: (ל) כזה שמוען. ב"ר פנ"ו אות ג', וילקוט רמז ק"א: (לג) זה לעקור וזה להשתחוות. בכ"ר הגי' זה לעקור וזה ליעקד וכן הביא הל"ק"ט: (לג) א"ר חנינא כו'. ב"ר שם ושם הגי' שמכשר אוכלים. ועיין בערוך שהביא שמכשרת את האוכלים ועיין בתנחומא וירא ובהערה רנ"ט ובלק"ט הערה כ"ג: (לג) ואני אומר סבין. הביא דרך אגב לפרש למה נקרא מאכלת סבין: (לד) זעף להתוא גברא דינער ביה. בכ"ר הגי' יצף להתוא גברא. פ"ו ידאג. והיפ"ת הביא גי' הילקוט יזעף כמו שהביא

הבין יצחק כי הוא נבחר לעולה, ויתחזק לבו: וילכו שניהם יחדו. (לה) זה לשחוט, וזה לישחט:

(ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח. (לו) מזבח לא נאמר, אלא המזבח, כלומר המזבח המיוחד ששם הקריבו קין והבל, ונח ובניו, הוא אשר הקריב עליו אדם הראשון פר הודאה מקרין מפרים, כדררשינן: ויערוך את העצים. שעל גבי יצחק: ויעקד. (לז) כפת את יצחק בנו בידיו וברגליו שלא יפסול את השחיטה, ופן יבעוט באביו, ויעבור על מצות כיבוד אב: וישם אותו על המזבח ממעל לעצים. של מערכה:

(י) וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו. (לח) ובנו מלאכי השרת לפניו, שנאמר הן אראלים צעקו הוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה לג ז): (יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים. כל מלאך שסמך לשם קודש האל"ף נפתחת לבד, וכל העומד על עצמו האל"ף נקמצת: ויאמר אברהם אברהם. (לט) כל מי שנכפל שמו מפי דבר הקודש אין בדורו כמותו, אברהם אברהם. יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל, כולן קוראין דבר בכפול, ואין בדורן כמותן. וא"ת יצחק אמאי לא נכפל שמו, ויש להשיב כי קודם שנפטר אברהם היה יעקב ממלא את מקומו: ויאמר הנני. (מ) תני ר"ח לשון חיבה וזיווה:

(יב) ויאמר אל תשלח ירך אל הנער. (מא) מלמד שזולו דמעות של מלאכי השרת על הסכין. אמר להנקה, א"ל אל תשלח ירך אל הנער, (מב) אמר אברהם אוציא ממנו מיפת דם, א"ל אל תשלח ירך אל הנער ואל תעש לו מאומה: כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ידעתי לכל כי ירא אלהים אתה: ולא חשבת. כלומר לא מנעת את בנך: את יחידך ממני. (מג) שלא תאמר כל חליים שחויץ לגוף אינם חליים, אלא מעלה אני עליך כי נשם שלא חשבת את בנך, כך לא היית חושך את יחידך, כלומר את נפשך ממני להקריב אותה לפני, והו מדרשו.

(יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל. (מד) שנברא ונודמן לדבר זה מששת ימי בראשית אחר כל המעשים היי: נאחו בסבך בקרניו. סבך הוא אילן שענפיו צפופין מאד, דומה לו ונקף סככי היער בברזל (ישע"י י לד). בסבך עץ קרדמות (תהלים עד ה). היה השמן מעכבו, (מה) והי' נשמש מסבך זה, ונסבך בחורש אחר. וי"א טעם אחר שנאחו בסבך בקרניו, כדי שיהא נח לו לתפסו, והוא דרך הפשוט: וילך אברהם ויקח את האיל. מן הסבך: ויעלהו לעולה תחת בנו:

הערות ותקונים

המחבר ולפנינו הגי' גם בולקוט יצף, וכן ראיתי בערוך ערך צף ו' שהביא המאמר מב"ר יצף להתוא דגער בית וכתב המוספי פי' יגער ויצער וידאג ע"ב, ותרגום ודאג לנו (ש"א טה) יצף לנא, וכן תרגום עצב, ובתנחומא סוף וירא הוא בא ליצף אותך, וע"ש מ"ש בתערה רס"ב ורס"ג: (לה) זה לשחוט וזה לישחט. ב"ר שם: (לו) מזבח לא נאמר אלא המזבח כו'. טובע ספדר"א פל"א ומוכא בולקוט רמו ק"א: (לז) כפת את יצחק בנו בידיו וברגליו. פדר"א שם וילקוט, ועיין בביאור הרד"ל מה שהביא מתרבי"א רבה פכ"ז ופסיקתא רבתי פסקא דבאחד לחדש ותיב"ע: (לח) ובנו מלאכי השרת ב"ר ופדר"א וילקוט (לט) כל מי שנכפל שמו. ב"ר שם ולקוט וילקוט רמו ק"א: (מ) תני ר' חייא לשון חיבה וזיווה. ב"ר פנ"ז אות ז' ולק"ט וגם שם הובא בשם ר"ח ונשנה בספרא ויקרא פ"א והמדרש בטה שהביא "תני ר' חייא" כוון להספרא כמו שהעירוני בלקח טוב וירא כ"ב הערה כ"ד. וכן נשנה המאמר הזה בתוספתא ברכות פ"א ומדרש שמואל פ"ט אות ח': (מא) מלמד, ב"ר וילקוט: (מב) אמר אברהם אוציא ממנו מיפת דם. ב"ר וילקוט ולק"ט: (מג) שלא תאמר כל חליים. ב"ר וילקוט: (מד) שנברא ונודמן לדבר זה מששת ימי בראשית. אבות פ"ה פדר"א פל"א תנחומא הנדפס מכבר סוף וירא זה אחד מעשרה דברים שנבראו בין השמשות ורש"י עה"ת ומדרש אנדה: (מס) והיה

יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. כלומר ה' יראה. (טו) כי יש לי להשיב תשובות וכו', כדמפורש בדברי רבותינו. ודרך הפשט כך הוא, לכך קרא שמו ה' יראה, על שאמר לו ליצחק ה' יראה לו השם: אשר יאמר היום כלומר היום שהקביה בוה המקום למנוחתו: בהר ה' יראה. [על שם] יראה כל זכורך (דברים טו טז):

טז) ויאמר בי נשבעתי נאם ה'. שכן אמר ה', יש נאום שהוא לשון עבר, כלומר אם בין שסמוך לשם קודש, כגון נאום ה', בין שסמוך לשם חול, כגון נאום בלעם (במדבר כד ג). ויש נאום שהוא מאמר ממש, והכרת אותותם, כל נאום שהוא חסר ו' הרי הוא לשון עבר, וכל שהוא מאמר ממש מלא ו', כגון נאם פשע (תהלים לו ב). כאן נשבע המלאך בעצמו ויאמר נאום ה', כך אמר ה', כדרך הנביאים שאומרים נאום ה', ומה צורך לשבועה זו, שידע שלא יניסוהו עוד: כי יען אשר עשית את הדבר הזה. ששקול כנגד הכל: ולא חשכת את בנך את יחידך. מלעשות רצון בורא: בקריאה ראשונה נאמר ממני, בשני' לא נאמר ממני, וזה אמיתת הדבר על דרך הפשט, כי בתחלה קראו המלאך שיסכים לדבר הקביה, וכן דרך העולם כשהמלך רוצה לדבר פותח עברו, ואומר שמעו לדברי המלך, וכיון שהעם שותקים המלך מדבר, וכן המלאך קראו והשיב הנני, לאחר כך דיבר הקביה שנא' אל תשלח ירך, (טז) וכבר דרש ר' יהודה שהשמיע הקביה קולו מבין שני הכרובים ואמר אל תשלח ירך וגוי', ולכך סיים ממני, ממה שציוויתך לעשות בו, אכן בקריאה השנית לא נאמר ממני, כי הם דברי המלאך במצות הבורא, ולא ראוי מלאך לומר ממני, דקם לוי בדרבה מני':

יז) כי ברך אברכך. כפל הדבר ברכה לאב שלא ינסוהו עוד, ברכה לבן, כמו שמפורש בפסוק: והרכה ארבה. רבות לאב ורבות לבן: את זרעך ככוכבי שמים וכחול אשר על שפת הים. למניין: וירש זרעך את שער אויביו. בני כנען: יח) והתברכו בזרעך. בזכותם: כל גוי הארץ. (טח) כדררשינן בלך לך: עקב. כמו בעבור: אשר שמעת בקולי. בדבר הזה שציוויתך:

ד"א ויעקב את יצחק. (טט) איר חנינא בר' יצחק כל מה שהי' אברהם (ג) [עוקד את יצחק בנו מלמטה היה הקביה] כופת שרי אויה מלמעלה, (נא) וכיון שחטאו ישראל בימי ירמיה, אמר להן הקביה (גב) ישרתיהו הנה כפיתו, שנאמר כי עד סירים סבוכים וגוי' (נחום א י'): ויקח את המאכלת. (נג) מכאן שאין שוחטין אלא בדבר המטלטל (נד), ותנן השוחט במגל יד ובקנה שחיתו כשרה בדיעבד, (נה) ותנן היו נעוצים מחחילתן הרי אלו פסולים, תלושין ונעצנין. הרי אלו כשרים בדיעבד, (נו) איר יוסי בר אבא חמשה דברים נאמרו בקרומית של קנה, אין שוחטין בה, ואין מזהלין בה.

הערות ותקונים

נשמט מסבך זה. בב"ר פניו אות ט' ולק"ט ניתוש מן תחורש הוה, ועי' פסיקתא דר"כ פסקא בחדש השביעי ובהערה ע': (טו) כי יש לי להשיב תשובות. ב"ר שם אות י' בשם ר' יוחנן: (טז) וכבר דרש ר' יהודה שהשמיע הקביה קולו מבין שני הכרובים. פד"א פל"א: (טח) כדררשינן בלך לך. י"ח י"ח: (טט) איר חנינא בר' יצחק. בב"ר פניו אות ה' ושם במעות רבי חסני בר יצחק צ"ל כמו שהביא המחבר וכן תוקן שם הרד"ל ז"ל: (ג) עוקד את יצחק. הוספתי כמו שהוא לכונן במדרש שם ובליקוט רמז ק"א: (נא) וכיון שחטאו ישראל בימי ירמיה. בב"ר שם הגוי' שהפליגו: (גב) ישרתיהו הנה כפיתו. בב"ר וילקוט אשתרון יתהון כפתיא: (נג) מכאן שאין שוחטין אלא בדבר המטלטל. עי' בב"ר שם אות ו' ועי' חולין מ"ז ע"א: (נד) ותנן השוחט במגל. חולין מ"ז ע"ב ובב"ר שם: (נח) ותנן היו נעוצים. שם: (נו) איר יוסי בר אבא. בב"ר חסרים חמולת "בר אבא" וברושלמי שבת פ"ח ה"ו (דף י"א ע"ג) איתא רבי יוסי בי רבי בון בשם ר' חונא. ושם הגירסא בגלגולת במקום בקרומות ובגמרא חולין מ"ז ע"ב איר חסדא איר יצחק ואמרי לה במתניתא תנא

ואין חותכין בה בשר, (גו) ואין מקנחין בה את המכה, ואין מחצצים בה את השינים, (נח) מפני שרוח רעה שורה עליה: ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. כלומר רואה הוא שיש לי עליו שיחות, (נט) תחלה אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, וחזרת ואמרת לי קח נא את בנך, ועכשיו אתה אומר אל תשלח ירך, דומה שיש שינוי בדברים, וא"כ איך יקיים כי ביצחק יקרא לך זרע, א"ל הקב"ה לא אהלל את בריתי, ואמרת את בריתי אקים את יצחק, ומוצא שפתי לא אשנה, שלא אמרתי לך ושחטתו שם, אלא והעלהו שם, עליה ממש על מנת לירד, ומכיון שהעליתו על המזבח ממעל לעצים קיימתה הדבר: ר' (ס) יודא אומר כיון שהגיעה חרב לצוארו פרחת נשמתו כנ"ע וראה נשמת שרה אמו שכבר מתה שהלך סמאל והודיעה ואמר לה עלובה בן שניתן לך לעת זקנתך כבר שחטו אביו וצווחה ויצאת נשמתה, וכיון שהשמיע הקב"ה קולו מבין הכרובים ואמר אל תשלח ירך אל הנער, חזרה נשמתו לגופו והתירו אביו ועמד על רגליו ואמר בא"י מחיה המתים: וירא והנה איל אחר. (סא) א"ר יודן אחר המעשים הללו ישראל (סב) נאחזין בע"כ ונסבכין בצרות, וסופן להנאל בשופר של איל, שנא' וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן, ה' צבאות יגן עליהם (זכרי' ט יד טו). (סג) א"ר חנינא בר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזין בעבירות ונסבכין בצרות, ובראש השנה ניצולין בשופר של איל, נוטלין אותו ותוקעין ומערבין את השמן וניצולין מידו, שנא' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מז ו). וכתוב תקעו בחרש שופר בכנסא ליום חגנו כי חוק לישראל הוא וגו' (שם פא ד), וכתוב יום תרועה יהיה לכם (במדבר כט א). (סד) ואמר ר' אבהו מפני מה תוקעין בראש השנה בשופר של איל, כדי לזכור עקרתו של יצחק, אמר הקב"ה תקעו לפני ביום הזה בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקדת יצחק שנעקד כאיל, ומעלה אני עליכם כאילו נעקדתם עצמיכם לפני: (סה) תנן בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר היוצר יחד לכם המבין אל כל מעשיהם (תהלים לג טו), מאי כבני מרון, (סו) כבני אימרי,

הערות ותקונים

ה' דברים נאמרו בקרומות: (ט) ואין מקנחין בה את המכה. בכ"ר שם ואין מקנחין בה את הידים. והמלות "את המכה" הוספת המחבר ובמדרש נוסף "את הידים" והיא גירסא משובשת עיין בפורש"י בגמרא שם ובירושלמי שבת נאמר "ואין מקנחין בה" לא יותר: (ס) מפני שרוח רעה שורה עליה. כ"ה בירושלמי שם ובכ"ר שם וליתא בגמרא. וע"ש בפורש"י: (נט) תחלה אמרת לי. ע"י ב"ר פניו אות ה' וברש"י ע"ה"ת פסוק י"ב: (ס) ר' יודא אומר כיון שהגיע חרב לצוארו פרחת נשמתו כנ"ע וראה נשמת שרה אמו שכבר מתה שהלך סמאל והודיעה כו'. פה הביא המחבר ב' מאמרים מסדר"א יחד. המאמר הראשון הוא מסדר"א פל"א ר' יהודה אומר כיון שהגיע החרב על צוארו פרחת ויצאה נשמתו של יצחק, כיון שהשמיע [הקב"ה] קולו מבין שני הכרובים ואמר אל תשלח ירך אל הנער, חזרה הגפש לגופו והתירו ועמד על רגליו כו' באותה השעה פתח ואמר בא"י מחיה המתים. ואחר זה בפל"ב הובא בסדר"א כשבא אברהם מהר המוריה חרה אפו של שמן, מה עשה הלך ואמר לשרה לקח אישך הזקן לנער ליצחק והקריבו לעולה מיד התחילה בוכה ומייללת ופרחה נשמתה ומתה. וע"י ב"ר פניו אות ד' בא' לו סמאל אצל אברהם וגם אצל יצחק. וע"י פסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות ובהערה ס' ס"א ס"ב, ובזו"ר פ"כ אות ב', ובתנחומא הגרפס מכבר וירא אות כ"ג הוסיף המדפיס טמנטובה מאמר בתנחומא מן מיד בנו שניהם את המזבח עד מהיכן בא מהר המוריה, וע"י בתנחומא הקדום וירא אות מ"ו וע"ש בהערה רס"א, וע"י שם גם בהערה רכ"ז ואין להכפיל הדברים, וע"י גם בספר הישר ובתיבוע ע"ה"ת: (ס) א"ר יודן אחר הכעשים הללו. ב"ר פניו אות ט'. וירושלמי תענית פ"ב ה"ד (ס"ה ע"ד), ושם הגי' א"ר יודה בר סימון, וע"י בפסיקתא דר"כ פסקא בחדש השביעי ובהערה ע': (סג) נאחזין בע"כ. צ"ל בעבירות כמו שהוא בכ"ר שם, ובפסיקתא שם הגי' נאחזין בעונות, ובירושלמי ליאחז בעונות: (סד) א"ר חנינא בר יצחק, ב"ר שם בקצת שינויים: (סד) ואמר ר' אבהו. ר"ה ט"ז ע"ב ולקח טוב ומתחיל שם "ענין ראש השנה": (ס) תנן, במשנה שם: (סו) כבני אימרי. שם י"ח ע"א, ולפנינו מאי

כרתיב כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כג לב). (סז) ר"ל אומר שלשה ספרים נפתחים בראש השנה לפני הקב"ה, אחד של צדיקים גמורים, ואחד של רשעים גמורים, ואחד של בינונים, צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עד, רשעים גמורים נכתבין ונחתמין (סח) לדין מות, בינונים תולה להם ברחמיו עד יום הכפורים, וזו נכתבין לחיי עד, לא וזו נכתבין למיתה. (סט) ומלאכי דין ומלאכי רחמים באים להתיצב על ה', אלה לקטרגו, ואלה להמליץ יושר, והשטן בא ועומד בתוכם להשטין בני ברית בקרב העמים, ומאהבת ה' אותנו קבע יום זה פקודה טובה ורחמים. (ע) בו פקד את אמנו שרה ורחל וחנה, (עא) בו ביום פקד את יוסף והוציאו מבית הסוהר, (עב) שנא' עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים (תהלים פא ו), (עג) בו ביום בטלה עבודה מאבותינו ולא נתעברו לפרעה עד יום צאתם משם, בו ביום קבע לעמו פקודה טובה ורחמים, שנא' ונזכרתם לפני ה' אלהיכם (כמדבר י ט): (עד) כתיב שבתון וזרון תרועה מקרא קודש (ויקרא כג כד). שבתון קדשהו בעשיית מלאכה, וזרון אלו וזכרונות, תרועה אלו שופרות, מקרא קודש אלו קדושת היום, ומניין שאמרינן מלכיות, שנא' והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם אני ה' אלהיכם (במדבר י י), זה בנה אב שכל מקום שנאמרו וזכרונות יהיו מלכיות עמהן, ולפי שהשטן בא לקטרג בדין, (עה) לכך אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות וזכרונות ושופרות בראש השנה, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, שנא' ונזכרתם לפני ה' אלהיכם (שם שם י), וזכרונות שיעלה וזכרוניכם לפני לטובה, שנא' ונזכרתם לפני ה' אלהיכם (שם שם ט), ובמה בשופר, שנא' (והעברתם) שופר תרועה בחרש השביעי (ויקרא כה ט). (עו) ותוקעין ומריעין כשהן יושבין תשר"ת תשר"ת תשר"ת תשר"ת תשר"ת תשר"ת תר"ת תר"ת, כולן סמוכין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין בתפלת המוספין, (עז) כדתנן סדר ברכות של ר"ה אומר אבות ונבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום, ותוקע תשר"ת, ואומר וזכרונות ותוקע תשר"ת, ואומר שופרות ותוקע תר"ת, ואומר עבודה והוראה וברכת כהנים, וכל כך למה תוקעין, כדי לערבב את השטן, ולעלות הקב"ה מכסא דין לכסא רחמים. (עח) אין פוחתין מעשרה פסוקים של מלכיות, כנגד יו"ד הלולים שבהללו אל

הערות ותקונים

כבני מרון, הכי תרגמו כבני אמרנא. והעריך ערך אמר אי הביא המאמר מגמרא שם, והמלות "הכי תרגמו" לא הביא. ומובא ג"כ בלקח טוב, ובלשון סורי פי' כבשים: (סז) ר"ל אומר. בר"ה פי' ע"ב הובא בשם ר' כרספדאי בשם ר' יוחנן: (סח) לדין מות. שם הגי' לגיהנם וכן הביא הל"ט: (סט) ומלאכי דין ומלאכי רחמים באים להתיצב על ה' כו'. במעין גנים מהשר ר' שמואל בן ר' נסים מסנות (אשר הוצאתי לאור ברלין תרמ"ט) הביא על הכתוב (איוב א ו) ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם: ויהי היום היה יום ראש השנה שכל בני עולם עומדים בו לפני הקב"ה כבני מרון. נתיצבו כחות של מלאכים באותו היום לדין כנגד הבריות מהם מלמדיו עליהם זכות ומתם מלמדים עליהם חובה כו' והעירותי שם בתערה ל"ד בשבלי הל"ט השלם (שהוצאתי לאור) סי' ש"ב הביא וז"ל וכן פי' רבינו יוסף קרא ז"ל בפי' איוב ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב, יום ר"ה היה שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון וסנוגורין מליצי יושר וקטיגורין מקטרגין ובא השטן לקטרגו, ולפי שהקב"ה חובב את ישראל והפך להצדיקם בדין הודיעם איך לזכותם. וכן מובא בתניא סי' ע"ה, וגם התרגום תרגם והוא ביומא דדינא בריש שתא, וכן הביא הראב"ע בפי' איוב: (ע) בו פקד את אמנו שרה ורחל וחנה. ברכות כ"ט ע"א ור"ה י' ע"ב בר"ה נפקדה שרה ורחל וחנה: (עא) בו ביום פקד את יוסף להוציאו מבית הסוהר. ר"ה י' ע"ב בר"ה יצא יוסף מבית האסורים: (עב) שנאמר עדות ביהוסף שמו. ע"י שופ"ט מזמור פ"א אות ז': (עג) בו ביום בטלה עבודה מאבותינו. ר"ה י"א ע"א: (עד) כתיב שבתון וזרון תרועה מקרא קודש. ר"ה ל"ב ע"א: (עה) לכך אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות וזכרונות ושופרות. ר"ה מ"ז ע"א וז"ל ע"ב: (עו) ותוקעין ומריעין כשהן יושבין. ע"י שבלי הל"ט השלם סדר ר"ה סי' ש"א וסי' ש"ב שהאר"ך בזה והביא שם דברי הגאונים. וע"י או"ז ה' ר"ה סי' רע"א וע"י בהעשור: (עז) כדתנן סדר ברכות, ר"ה ל"ב ע"א במשנה: (עח) אין פוחתין. ר"ה ל"ב ע"א

בקדשו, ומן יו"ד זכרונות, כנגד יו"ד הרברות, ומן יו"ד שופרות, כנגד י' מאמרות שבהן נברא העולם, (עט) וקיי"ל כר' יוחנן בן נורי בדיעבד דאמר פסוק אחד של מלכויות, ואחד של זכרונות, ואחד של שופרות יצא. (פ) ואין מזכירין מלכויות זכרונות ושופרות של פורעניות של ישראל, אלא של אומות העולם מזכירין, כגון זה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכר' ט יד), מלכויות כגון ה' מלך ירגוון עמים (תהלים צט א), זכרונות כגון זכור ה' לפני אדום (שם קלו ז), ולא של יחיד אפי' לטובה, כגון זכרה לי (אלהים) [אלהי] לטובה (נחמיה ה' יט), ופקדונות אבות כרבים דמי, כגון זה' פקד את שרה כאשר אמר (בראשית כא א), (פא) ומתחיל בפסוקים של תורה, (פב) ואומר בשל כתובים, ומסיים בשל נביאים, (פג) ר' יוסי אומר המשלים בשל תורה הרי זה משובה, וכך היו וותיקין עושין. (פד) העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה, השני מתקיע, (פה) ובשעת הלל, כלומר ביום שאומרין בו הלל, כגון פסח ועצרת וסוכות, הראשון מקרא הלל, (פו) בתפילת יוצר, משום זרוין מקדימין למצות, וכך היו מקדימין לתקוע בשופר ביוצר בריה בראשונה, (פז) אלא בשעת השמר שינו הרבר ואיחרו התקיעות לעשותן במוסף, (פח) מפני מעשה שהי', ודייקין בשעת הלל, (פט) מכלל דבראש השנה ויו"ב ליכא הלל, שאפשר שיהא מלך יושב בדין וספרי היים וספרי מתים לפניו פתוחים וישראל אומרים שירה: (צ) תקיעות של ר"ה ויה"כ מעכבות זו את זו, (צא) ולא דמין לתפלה, אלא לארבע מינים שבלולב, לפיכך אין רשאי התקוע לשוח בין ברכה לתקיעה, ולא בין תקיעה לתקיעה, עד שישלים לי' קולות מתקיעות מעומד כשהציבור יושבין, וכן על סדר ברכות אין רשאי לשוח בין סדר מלכויות לזכרונות, ולא בין זכרונות לשופרות, ולא בין מלכויות לתשרית, ולא בין זכרונות לתשרית, ולא בין שופרות לתשרית, עד שיגמור ברכות כולן הן ותקיעתן. (צב) ומי שברך על סדר הברכות מלכויות זכרונות ושופרות וסיים תפלתו ולאחר עושה השלום נתמנה לו שופר, שלא נמצא לו שופר מעיקרא, ועכשיו נמצא לו, אם הוא בחבר עיר, דהיינו ציבור, צריך להשמיע התקיעות על סדר הברכות, שחזור שליח צבור ותקוע שלשים על הסדר ברכות שחזור ופתח בתפלת מוסף, ואומר מן ומחיה האל הקדוש, וכולל מלכויות עם קרושת היום ותקוע תשרית, ואומר זכרונות, ותקוע תשרית, ואומר שופרות, ותקוע תשרית, אבל בלחש

הערות ותקונים

במשנה שלאחריה: (עט) וקיי"ל כר' יוחנן בן נורי, ר"ה שם: (פ) ואין מזכירין מלכויות זכרונות ושופרות של פורעניות, ר"ה שם במשנה והובא בלק"ש, וכן הגיה שם הגאון הר"ב במשנה כמו שהובא בלק"ש וכמו שהביא המחבר: (פא) ומתחיל בפסוקים של תורה, ר"ה ל"ב ע"ב: (פג) «ואומר בשל כתובים», זה ליתא בגמרא, ורש"י שם הביא והכתובים בינתים: (פג) ר' יוסי אומר, שם: (פד) העובר לפני התיבה, ר"ה ל"ב ע"ב במשנה: (פס) ובשעת הלל, כלומר ביום שאומרים בו הלל, כגון פסח ועצרת וסוכות, במשנה שם נאמר רק ובשעת ההלל, וכן בלקח טוב הוסיף לפרש המשנה וכתב ובשעת ההלל כגון שאר ימים טובים שקורין בהן את ההלל, וכן הביא כן המחבר וע"ש בהערה נ"ב: (פו) הראשון מקרא הלל בתפלת יוצר, במשנה שם הראשון מקרא את הלל והוסיף המחבר בתפלת יוצר, וכן הלך טוב הביא כלומר בתפלת היוצר: (פז) אלא בשעת השמר שינו הדבר, כן הוא בגמרא שם א"ר יוחנן בשעת גזרת המלכות שנו: (פט) מפני מעשה שהיה, ע"ש בפירש"י ובתוס' ד"ה בשעת גזרת המלכות ועיי' שבלי הלקט השלם סי' שו"ד מה שהביא בשם הירושלמי והוא בירושלמי ר"ה ס"ד ה"ה דף כ"ט ע"ג: (פג) סבלל דבריה ויו"ב ליכא הלל, בגמרא שם מכלל דבראש השנה ליכא הלל, והמחבר הביא גם «ויו"ב» וכן הביא הלק"ש ובראש השנה ויום הכפורים אין בהם הלל, ובש"ס מיגבען הגי' דר"ה ויו"ב לית בהו הלל ועיי' בדקדוקי סופרים דף ל"ב הערה א': (ל) תקיעות של ר"ה ויו"ב מעכבות זו את זו, ר"ה ל"ד ע"ב ועיי' בתוס' ר"ה דף ל"ג ע"ב, ד"ה שיעור, ועיי' באו"ז ה' ר"ה סי' ע"ד: (לב) ולא דמין לתפלה, הוא דברי המחבר: (צב) ומי שברך כו' נתמנה לו שופר, עיי' ר"ה ל"ד ע"ב ועיי' או"ז ה' ר"ה סי'

אין צריך היחיד לחזור ולהתפלל, ואם הוא ביחיד ונתמנה לו שופר אחר תפלת מוסף, אינו צריך לחזור ולהתפלל תפלתו כדי לשמוע סדר התקיעות על סדר הברכות, אלא שומע על סדר התקיעות חשרית ג' פעמים, תשית ג'פ, תרית ג'פ. (צג) יחיד שלא תקע, חבירו תוקע לו, ויחיד שלא בירך סדר הברכות אין חבירו מברך לו, כלומר שזה מתפלל, וזה יוצא בתפלת חבירו וזלתי בתפלת שליח ציבור, (צד) דקיי"ל כריג דאמר שליח ציבור מוציא הרבים ידי חובתו, וכשם שמוציא את שאינו בקי, כך מוציא את הבקי, (צה) וא"ר יוחנן הלכה כריג בברכות של ר"ה ויו"ט, ולא עוד אלא אפי' מי שאינו אנוס ואינו נמצא בעיה, ננון עם שבשדות ואינן בקיין בסדר תפלות וברכות היה פוטרן ריג בתפלת שליח ציבור, אעיג שלא שמעו הברכות, אבל הנמצא בעיר אינו יוצא ידי חובתו עד שמתפלל בעצמו סדר ברכות או שומע ומתכוין לתפלת שליח ציבור, ומה שפטר ריג עם שבשדות שבתוך התחום לא פטרן אלא מן הברכות שהן מדרבנן, אבל מתקיעות אינן פטורין, כי התקיעות הן מן התורה, ואם איש מישראל תוך התחום חייב לבוא לשמוע התקיעות על הסדר, ואם לא שמע עבר על מצות עשה, שנא' יום תרועה יהי לכם (במדבר כט א). אבל אם נמצא חוץ לתחום אין מחללין עליו את היו"ט, (צו), דתנן שופר של ר"ה אין מעבירין עליו את התחום, ואין מפקחין עליו את הגל, ולא עולין באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה, ולא שטיין על פני המים, ולא הותכין אותו לתקנו בדבר שהוא משום שבות, כגון מגל וכ"ש בדבר האסור משום לא תעשה, כגון סכין, ואם רצה ליתן לתוכו מים או יין (צה) כדי לצחצחו מותר, אבל לא יתן לתוכו מי רגלים מפני הכבוד, וכן (צט) אתה מוצא בפסוקים הקטורת, (ק) ואין מעכבין את התינוקת שלא הגיע לחינוך מלתקיע בשבת, כיון שאינן בני מצות לא גורין עליהו שמא יטלטל ארבע אמות, וכשהגיע לחינוך מעכבין אותן בשבת, משום גזירה, שמא יוליכנו אצל בקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, (קא) אבל ביו"ט אין מעכבין אותו, שהותרה הוצאה, בין לצורך, בין שלא לצורך ומעסקין בתינוק שלא הגיע לחינוך אפילו בשבת, (קב) והשומע מן המתעסק לא יצא, (קג) ושליח ציבור דעתיה אכולא עלמא, ולפי' אם שמע אדם קול שופר או קריאת מגילה מספיו וכיוון לבו לשמוע יצא, אבל יחיד ויחיד לא יצא, עד שיתכוין שומע ומשמיע, (קד) דאמר ל"י ר' זירא לשמעיה כי לא שכיח חבר עיר איכותן ותקע לוי: (קה) ואם חל יו"ט הראשון של ר"ה בשבת אין תוקעין, (קו) דא"ר זירא גזירה הוא דגזרו אנשי כנסת הגדולה על השופר ועל הלולב ועל המגילה שלא להגות בשבת שמא יוליכם אצל בקי ללמוד עניינים אי נמי בברכותיהן ויעבירונו ארבע אמות כר"ה נמצא מחלל את השבת, ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה, (קז) והא דאמר ר' יצחק כל שנה שלא תקעו בה בתחלה מריעין לה בסופה, (קח) לא אמר כשחל ר"ה בשבת, דהא גזירת הכתוב שלא יתקעו, שנא' זכרון תרועה (ויקרא כג כד), אלא

הערות ותקונים

רע"א ובשבלי הלשם השלם ה' ר"ה ס"י ש' : (ג) יחיד שלא תקע, ר"ה ל"ד ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה כ' : (ד) דקיי"ל כריג, גמרא שם : (ה) וא"ר יוחנן, שם : (ו) דתנן שופר של ר"ה, ר"ה ל"ב ע"ב במשנה : (ז) ואם רצה ליתן לתוכו מים, שם במשנה : (ח) כדי לצחצחו, בגמרא שם ל"ג ע"א : (ט) וכן אתה מוצא בפסוקים הקטורת, חוספת הכוכב : (ק) ואין מעכבין התינוקת, במשנה שם : (קא) אבל ביו"ט אין מעכבין אותו, ע"י תוס' ר"ה ל"ג ע"א ד"ה תניא : (קב) והשומע מן המתעסק, משנה שם : (קג) ושליח ציבור, חוספת רבינו : (קד) דאמר ליה ר' זירא, ר"ה ל"ג ע"ב : (קה) ואם חל יו"ט הראשון של ר"ה בשבת אין תוקעין, ע"י במשנה ר"ה כ"ט ע"ב : (קו) דא"ר זירא גזירה הוא דגזרו אנשי כנסת הגדולה כו', בגמרא ר"ה שם הובא בשם רבה גזירה שמא יטלטל בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירונו ר' אמות כריג והיינו מעמא דלולב ומגלה : (קז) והא דאמר ר' יצחק כל שנה שלא תקעו בה בתחלה, ר"ה ט"ז ע"ב : (קח) לא אמר כשחל ר"ה בשבת כו' אלא כגון

כגון שנאנסו או נתרשלו מלתקוע. (קט) מאי מעמא מריעין לה משום דלא נתערבב השמן (קי) כי כששומע קיל שופר אומר שמא זהו יום, שנא' בו ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעי' כו יג), לפיכך עומד ושיתק ואין לו רשות לקטרגי, ואם לא תקע בראש השנה הוא מקטרגי ונוטל רשות ובא ומגלגל פורעניות לעולם, לפיכך צריכין גוי צדיק שומר אמונים להיות מאמינים בבוראם שהוא מוציא צדקם כאור ומשפטם כצהרים, לבוא בקחת דברים לפניו בראש השנה, (קיא) יום בו נוצר אדם הראשון, ובו ביום נידון ומצא כופר, וביום זה כל באי עולם נסקרין בסקירה ונידונין בו מה יהא עליהם עד סוף השנה, דכתיב תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו (תהלים פא ד), (קיב) איזהו חג שהחודש מתכסה בו שאין הירח נראה, הוי אומר זה ר"ה, וכתיב כי חק לישראל הוא (שם שם ה), שהן נכנסין תחלה לדין מקמיה דליפוש חרון אף, ואח"כ משפט לאלהי יעקב (שם), שגם כל העולם כולו נידונין בו ביום, וצריכין לומר סדר מלכות שקבלו מלכותו עליהן, שנא' אני ה' אלהיכם (במדרב"י), ולחתום בא"י וזכר הברית, כדי שיוזכר לנו עקידת יצחק שנעקר כאיל בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הוחרון, ולתקיע תשר"ת, ולומר סדר זכרונות, ויחתום ויכתבו לחיים, שנא' ונזכרתם לפני ה' אלהיכם (שם שם ט), ולתקיע תש"ת ולומר סדר שופרות, כדכתיב יום תרועה יהי לכם (שם כט א), ולחתום בא"י שומע תרועה, פי' ששומע ומקבלה ברצון, שנא' עלה (ה') [אלהים] בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מז ו), וכשהציבור יושבין והוא מתחיל לתקוע, צריך לברך קודם תקיעה בא"י אמ"ה אקב"ו (קיג) לשמוע קול שופר, ואין רשאי לומר בקול שופר, שאין השופר מלך ורב לשמוע בקולו, כדכתיב ושמעת בקול ה' (דברים כו י), וכתיב כי אם שמוע תשמע בקולו (שמות כג כב), אלא קולו ע"י אדם אנו מצויין לשמוע, וכן אינו רשאי לברך לתקיע בשופר, שאם אינו כך או אינו תוקע נמצא מחייב את עצמו בדבריו, (קיד) וצריך לברך שהחיינו, דכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד ד), וכתיב ברוך ה' [אלהים] [אלהי] אדוני אברהם אשר לא עזב חסדו וגו' (בראשית כד כו): (קטז) שופר של יום הכיפורים ביעל ופשוט, של ראש השנה של אילים, (קמז) ויהיו שופרות כפופים, (קיו) ואם ציפתו זהב או כסף במקום הנחת פה פסול, שמצות היום בשופר של איל, ולא במיני הציצרות ושאריו כלי שיר, וזהו קולו משתנה, (קיח) וכן אם ציפתו מבפנים פסול, (קיט) נסרק

הערות ותקונים

שנאנסו או נתרשלו מלתקוע, הוא דברי המחבר, ונובע מכה"ג ה' ר"ה והביא וז"ל פירושו ולא דאינקלע ר"ה בשבת אלא דאיתוליד אונסא, ודבריו הובא בתוס' ר"ה שם ד"ה שאין וכן הובא בר"ן ובספר אר"ה סי' תקפ"ה: (קט) מאי מעמא מריעין לה, גמרא שם: (קי) כי כששומע קול שופר כו' לפיכך צריכין גוי צדיק כו', הם דברי המחבר: (קיא) יום בו נוצר אדם הראשון, ע"י פסיקתא דר"ב פסקא בחדש השביעי ובהערה י' ובש"ט מזמור צ"ב ובהערה ל"ו: (קיב) איזהו חג שהחודש מתכסה בו, ביצה ט"ז ע"א, וע"י פסיקתא דר"ב פסקא בחדש השביעי ובהערה מ"ו: (קיג) לשמוע קול שופר ואין רשאי לומר בקול שופר, רב עמרם גאון בסדר שלו דף מ"ה ע"ב הביא בקול שופר וכן ג"י הבה"ג וע"י הרא"ש וכו' סי' תקפ"ה, ובאר"ז ר"ה סי' רע"א וכן הביא הלק"ט, ועיין בשו"ת פאר הדור שאלה נ"א החילוק בין לשמוע קול שופר ובין על תקיעת שופר והב"י הביא שם בשם הרמב"ם דמכרך קול שופר, וכן בתשובת שערי תשובה להגאונים סי' ע"ט בשם רב האי גאון וכן באבודרהם ה' ר"ה בשם רב האי שיש לברך לשמוע קול שופר: (קיד) וצריך לברך שהחיינו, וכן הביא רב עמרם גאון בסדרו, וגם איתא בשו"ת הגאונים חמדה גנוזה סי' ס"ד בשם רב משה גאון ד"ל, וכן הביא האר"ז ולק"ט: (קטז) שופר של יום הכיפורים ביעל ופשוט, ר"ה כ"ז ע"ב במשנה איתא שופר של ראש השנה של יעל פשוט, וע"ש בתוס' ד"ה של יעל ובאר"ז ה' ר"ה סי' רנ"ה: (קמז) ויהיו שופרות כפופים, גמרא שם ע"ש בתוס' הנ"ל: (קיו) ואם ציפתו זהב או כסף במקום הנחת פה פסול, גמרא ר"ה כ"ז ע"א, וכן הוא בשבלי הלקט השלם ה' ר"ה סי' רצ"ג: (קיט) וכן

לאורכו ודבקו פסול, ארוך וקיצרו, או שנמדק לרחבו ונשתייר בו כדי שיאחזנה בידו ויהא נראה מכאן ומכאן כשר, ואם לא פסול. נירדו בין מבפנים בין מבחוץ, ואפי' העמידו על גלדו כשר. הכנים שופר לתוך שופר אחר ותקע בו, אם קולו של סנימי שמע יצא, מפני שהוא עיקר, והחיצון מפל לו, ואם קולו של חיצון שמע לא יצא, הרחיב את הקצר, וקצר את הרחב, ותקע לא יצא, שהרי נאמר והעברת שופר תרועה (ויקרא כה ט), דרך עברתו אמר הקב"ה. דיבק שברי שופרות פסול. ניקב נקב מפולש וסתמו במינו, (קכ) רב יהודאי גאון פסק דקיי"ל כתרי לישנא דר' יוחנן להומרא, דהיבא דסתמו שלא במינו אעיג שגשתייר רובו שלם פסול, סתמו במינו אם נשתייר רובו ולא עכבו הנקבים שנסתמו התקיעה הרי זה כשר, ואעיפ שנפחת רובו אבל שלא במינו פסול, ואעיפ שנשתייר רובו, הוסיף עליו כל שהוא בין במינו בין שלא במינו פסול. (קכא) קדחו בזכרותו ותקע בו יצא, ולא תימא מין במינו חוצץ. (קכב) התוקע לתוך הבור או כיוצא בו אותן העומדין בבור יצאו ידי חובתן, אבל העומדים על שפת הבור, אם שמעו ממש קול שופר יצאו, ואם קול הברתו שמעו לא יצאו, והוא שתוקע ועולה לו. (קכג) שופר של עולה ושלמים לא יתקע בו לכתחלה, ואם תקע בשופר גזול יצא, וכן בשל ע"ז ושל עיר הנדחת, משום דמצות לאו ליהנות ניתנו. (קכד) והמודר הנאה מחברו מותר לתקוע לו בשופר. (קכה) הכל חייבין לשמוע קול שופר, שנא' יום תרועה יהי' לכם (במדבר כט א), וכתוב תורה אחת יהיה לכם (שם טו כט), ישראלים גירי צדק עבדים משוחררים מומטום ואנדרונוגוס, ומי שחציו עבד וחציו בן חורין, ואפי' כהנים ולוים שאינם במצות יוכל, שהרי מוכרין לעולם, וגואלין לעולם, מיהו בתקיעת דריה איתנייהו, דהא בשילוח עבדים מיהייב, כהנים לויים וישראלים וגרים ועבדים משוחררין יוצאין ומוציאין אחרים ידי חובתן, מומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו, אנדרונוגוס מוציא את מינו לבד, מי שחציו עבד וחציו בן חורין הרי הוא כמומטום, ואפי' לעצמו אינו מוציא. (קכו) והנשים אינן חייבין לא בשופר ולא בכל מצות עשה שהומן גרמא, (קכז) וכל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן, ומי שיצא ידי חובו מוציא אחרים ידי חובתן;

נשוב לענין מדרש הפרשה. וירא והנה איל. (קכח) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר לפי שהי' רואה אברהם שהאיל ניתוש מחורש זה לחורש אחר ונסבך, אמר לו הקב"ה כך עתידין בניך להסתבך במלכיות מבבל למדי, וממרי ליון, ומיון לאדום, ומאדום עתידין להנאל בתקיעת שופר, שנא' (קכט) ביום ההוא (נאום ה') יתקע בשופר גדול וכאו האובדים בארץ אשור וגו' (ישעי' כז יג): ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. (קל) גלוי לפניך שהי' לי מה להשיב, וכבשתי רחמי לעשות רצונך, כן יהי רצון מלפניך

הערות ותקונים

אם ציפחו מבפנים פסול. גמרא שם כ"ז ע"ב ועי' בשבלי הלקט שם הערה ד': (קט) נסדק לאורכו. גמרא שם: (קכ) רב יהודאי גאון פסק. עי' בשבלי הלקט השלם ה' ר"ה סי' רצ"ג שהביא וכן פסק ר' יהודאי גאון זצ"ל בתשובותיו להומרא עי' שם ועיין בשערי שמחה ה' הרי"ץ גיאות ה' ר"ה דף ל"ג ע"ב: (קכא) קדחו בזכרותו. ר"ה כ"ז ע"ב: (קכב) התוקע לתוך הבור. שם: (קכג) שופר של עולה ושלמים. עיין ר"ה כ"ח ע"א: (קכד) והמודר הנאה. גמרא שם: (קכה) הכל חייבין. ר"ה כ"ט ע"א: (קכו) והנשים אינן חייבין לא בשופר. עיין שבלי הלקט סי' רצ"ה: (קכז) וכל מי שאינו מחויב בדבר. ר"ה כ"ט ע"א במשנה: (קכח) ר' יהושע דסכנין בשי"ר לוי אמר. בלקח טוב (וירא כב יג) מובא זה בשם ר' יוסי דסכנין בשם ר' לוי. ובב"ר פנ"ו אות מ' מובא זה בשם ר' לוי סתמו, ובוי"ר פכ"ט אות י' איתא ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אולם שם מובא מאמר אחר בשמו, והמאמר שלפנינו מובא שם בשם ר' הונא בר יצחק, ועי' בפסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש השביעי ובהערה ע"ב: (קכט) שנאמר ביום התוא וגו'. במדרש שם ובלקח טוב הובא הכתוב והי' אלהים בשופר יתקע והלך בסערת תיכון (זכריה ט יג): (קל) גלוי לפניך שהיה לי

שינכשו רחמין את כעסך על בני ועל דורותיהם: ד"א ה' יראה. (קלא) אברהם קראו יראה, שם קראו שלם, לכך נקרא ירושלים: וישב אברהם אל נערו. (קלב) יצחק היכן הי', מלמד ששלחו אצל שם ללמוד תורה, (קלג) ועשה שם נ' שנים:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה פרשת שמועה טובה, (קלד) היה אברהם מהרהר ואומר אלו מת בני בהר המוריה הייתי מת בלי בנים, עכשיו שנעשה נס אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא שהן צדקניות, ומי איכפת לי ביוחסין, א"ל הקב"ה אין אתה צריך שכבר נולד זיוונו של יצחק בנך:

כ) ויהי אחרי הרברים האלה. (קלה) כל מקום שנאמר ויהי אחרי הענין מופלג, וכאן מופלג הוא ענין תחילת הלידה של מלכה לז' שנה, כי כשנפקדה שרה נפקדה מלכה אחותה, ולמה נסמכו עניינין מפני לידתה של רבקה בת בתואל שנולדה באותה שנה שנעקד יצחק, (קלו) והיה אברהם מהרהר דברים אחר העקידה אמר בני קדש הוא כליל הוא, והיאך יצא לחוץ לארץ לישא אשה, או היאך ישא אשה מבנות כנען, ועד שהוא עומד בהר המוריה נתבשר: הנה גם היא ילדה מלכה בנים לנחור אחיך. (קלז) מה ת"ל גם היא, אלא מה שרה יהיו לה בני גבירות שמונה, ו' ללאה, ב' לרחל ובני פלגשים ארבע, ב' לבלהה, וב' לזלפה, אף מלכה בני גבירה שמונה, ובני פלגשים ארבע, כאמור בענין:

כא) את עוץ בכורו. לא הוצרך הכתוב אלא לייחס את רבקה. ולמה פתח בעוץ, שהי' מתירא מן היסורין, א"ל אי אתה צריך (קלח) כבר נולד איש ואיוב שמו, שנא איש הי' בארץ עוץ איוב שמו (איוב א א). וזה מדרשו: (קלח*) את בוז. זקיניו של אליהו בן ברכאל: קלט) ואת קמואל. שקם על אומתו של אל, וזה בלעם: אבי ארם. אבי הרמאין זה לבן:

כב) ואת כשר וגו'. לא שמעתי מדרש לשמותם:

כג) ובתואל ילד את רבקה. קרא שמה על שם עגלה מרבק, וכן אתה דורש ברחל על שם הכבשות: שמונה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם. מעת שנפקדה שרה היא יסכה כל זה בא להראות ולקיים מ"ש ומהי אשה משכלת (משלי יט יד):

נשלמה פ' וירא.

הערות ותקונים

מה להשיב. ב"ר פנ"ו אות י' פסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש השלישי (קנ"ט ע"א), ויקרא רבה פכ"ט אות ט' ירושלמי תענית פ"ב הל' ד' (ס"ה ע"ב) שוחר טוב מזמור כ"ט אות א', ופסיקתא רבתי פ"ט, ותנחומא סוף וירא. ולקח טוב: (קלח) אברהם קראו יראה. ב"ר שם. שוחר טוב מזמור ע"ז אות ג', ולקח טוב: (קלג) יצחק היכן היה. ב"ר שם אות י"א, וילקוט רמז ק"ב, ולקח טוב, ומדרש אנדה וע"ש הערה ל"ח: (קלג) ועשה שם ג' שנים. זה ליתא במקומות הנ"ל. ובפדר"א פל"ב אות א' ויסי אומר שלש שנים עשה יצחק אבל על שרה אכזר לאחר ג' שנים לקח את רבקה. כי בן לז' היה בעקדה ובן ט' שנה הי' בקחתו את רבקה. ועיין סדר עולם פ"א ובהערות הרב הגדול מהר"ב ראמנער הערה ל"ח: (קלד) הי' אברהם מהרהר. ב"ר פנ"ז אות ג': (קלס) כל מקום שנאמר אחרי הענין מופלג. ב"ר פנ"ד אות ה' ר' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג: (קלו) והי' אברהם מהרהר דברים. לקח טוב: (קלג) מה ת"ל גם היא. ב"ר שם ולק"ט: (קלח) כבר נולד איש ואיוב שמו. ב"ר שם אות ד' ולק"ט: (קלח*) את בוז. זקיניו של אליהו בן ברכאל. זה לא מצאתי במדרש: (קלט) ואת קמואל שקם על אומתו של אל וזה בלעם. ב"ר סוף וירא. ושם יש לתקן הוא בלעם הוא קמואל ע"ש בחדושי הרד"ל:

חיי שרה.

[כג] א) ויהיו חיי שרה מאה שנה. (א) מה ראה לומר כל כך שנה שנה שנים. (ב) אלא בת מאה שנה כבת עשרים לגוי, בת עשרים שנה שוותה לבת שבע ביופי: שני חיי שרה. שכך היתה חייה, וכולן עברו בשמחה ובששון.

ב) ותמת שרה. בהיות אברהם בהר המוריה כשדר בקרית ארבע (ג) שהיא של אחימן שישי ותלמי וענק אביהן: היא חברון. ששם נוחין האבות וחברותיהם: בארץ כנען. המבוזה שבארץ כנען היפך הפשט: ויבא אברהם לספור לשרה ולבנותה. כך דרך פשט המקרא, לאדם המודמן לעשות הדבר בעצמו קוראו בא, כגון בא אלי לשכב עמי (בראשית לט יד), ויבא אברהם. (ד) מהר המוריה, כאותו היום נעשה שמת שרה ונתעסק לספור לשרה ולבנותה. כדי לקבל עליה שכר. (ה) ולמדנו שהיה יצחק בן לוי שנה בשנעקד על הר המוריה, וכשנפטרת ביום עקידתה היתה בת קב"ו שנה:

ג) ויקם אברהם מעל פני מתו. היה לו לומר מעל פני שרה, ומה ת"ל מתו, כלומר מותו. (ו) מלמד שהיה רואה מלאך המות עומד ומתרים כנגדו:

ד) גר ותושב. (ז) אם רציתי גר, ואם לא תושב, שכבר אמר לי הקב"ה לך (ולורעד אתננה) [אתננה ולורעד] (בראשית יג טו). תנו לי אחוזת קבר עמכם. בנבולכם: ואקברה מתי מלפני. זו יחידה מלפני, שאין דרך העולם להשהות את האשה:

ה) ויענו בני חת את אברהם לאמר לו. בלשון עגוה:

ו) שזמננו. רפי שעל הנו"ן משמיענו לשון רבים, ואם הנו"ן היתה דגושה אומר כלפי היחיד: אדני. היה לו לומר אדונינו, אלא הגרול שבהן קראו אדון, וכן יתר בני עמו קראו נשיא אלהים ולא גר, כלומר מלך אתה בתוכנו, אעפ"י לא היה מקבל: במבחר קברינו קבר את מתך. בקברי מלכים וגרולי המלכות: איש מטנו את קברו. אפי' הקבר המוזמן לו: לא יבלה. כלומר לא ימנע, ודומה לו לא (תכלה) [תכלא] רחמ"ך ממני (תהלים מ יב), ויכלא הגשם (בראשית ח ב). אפס כי יש לדרוש בלא הנכתב באל"ף הוא לשון מסגר למנוע היוצא, וכל שהוא נכתב בה"א הרי הוא לשון מניעה ברבור וגזירה: מקבר מתיך. (ח) אפי' מתים הרבה:

ז) ויקם אברהם. שהיה יושב ביניהם וקם: וישתחו לעם הארץ. הם בני חת, (ט) לימד על שמודין על בשורה טובה:

הערות ותקונים

[כג] ב) מה ראה לומר כל כך שנה שנה שנים. ר"ל למה נכתב שנה בכל כלל וכלל: (ג) אלא בת מאה שנה כבת עשרים לגוי בת עשרים שוותה לבת שבע ביופי. צ"ל בת עשרים שוותה לבת שבע לחטא, וכן הביא הל"ק"ם. אולם בב"ר ריש פ"ח וילקוט ריש חיי ומדרש אגדה הגי' בת עשרים כבת שבע לגוי בת מאה כבת עשרים לחטא, וכן הביא רש"י עה"ת, אבל בפ"י המיוחס לרש"י בב"ר שם, ובילקוט תהלים רמז תש"ל, הביא כנוסחת המחבר ולק"ם, ועיין במזרחי: (ג) שהיא של אחימן שישי ותלמי וענק אביהם. ב"ר שם וילקוט ריש חיי ורש"י ולק"ם: (ד) מהר המוריה. ב"ר שם אות ה' וילקוט, וי"ר פ"ב סדר"א פל"ב ולק"ם: (ה) ולמדנו שהי' יצחק בן ל"ז שנה כשנעקד, וכן מובא בל"ק"ם ועיין סדר עולם פ"א ובהערות הרח"ח מהר"ב ראטנער: (ו) מלמד שהי' רואה מלאך המות. ב"ר שם אות ו': (ז) אם רציתי גר כו', בב"ר שם אות ו' אם רציתם גר ואם לאו מארי ביתא שכך אמר לי הקב"ה לורעד נתתי את הארץ הזאת. וכן הביא רש"י עה"ת: (ח) אפילו מתים הרבה. ב"ר שם מיתון סניאון ר"ל מתים הרבה: (ט) לימד על שמודין על בשורה

(ח) וידבר אתם לאמר. לומר לעפרון: אם יש את נפשכם. כלומר ברצון נפשכם. ודומה לדבר ונפשו אותה ויעש (איוב כג יג): לקבור את מתי מלפני. שאין ראוי לי שתשהה: שמעוני. במה שאני חפץ: ופגעו לי. מלשון בקשה, ודומה לו (אל יפגעו נא בה) [ופגעו נא בה] (ירמיה כו יח). כלומר סרסרו עצמכם בעבורי עד שתפגעו בעפרון בן צוחר, אם מתפיים מוטב, (י) ואם לאו צלו עלי:

(ט) ויתן לי את מערת המכפלה. (יא) שכל מי שקבור שם בטוח ששכרו כפול ומכופל: בכסף מלא. כלומר כל מה שהוא שוה: יהנהג לי בתוכם לאחות קבר. ולא לבנין:

(י) ועפרון יושב. (יב) חסר ו' כתיב ישב, (יג) א"ר יצחק בר אמי מינהו (יד) שוטר עליהם (טו) וגזרו שלא יקנה אדם גדול קרקע ממי שהוא קטן ממנו: ויען עפרון החתי את אברהם. שהיה שם לפניו: באזני בני חת. ולא בינו לבין עצמו, אלא להשמיע לכל באי שער עירו שלא תהא מתנתא טמירתא ויערער חד עליה: לאמר. לא היית צריך סרסר אלא פיד אל פי היה לך לומר:

(יא) לא ארני. כמו שאתה אומר שאני נוטל דמים ממך, אלא שמעני וקבל ממני הנם: השרה נתתי לך. נמרתי בלבי לך למוצא ומוצא משעה שדברת לבני עמי:

והמערה אשר בו. כמו כן לא נתתיך לקברך בנמר הלב, לעיני בני עמי אני מודיע כי דברי כל פיד כמעשה, וכאילו נתתיה לך כבר, לא לאחוזת עולם אלא קבר את מתך:

(יב) וישתחו אברהם. עוד חזר והורה על שבישרו הוא עצמו טובה: לפני עם הארץ.

(טז) מלמד שנעלו דלתותיהן והלכו לגמול חסד לשרה:

(יג) וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר. שלא על ידי סרסור. אך לשון מעוט, כלומר איני מבקש ממך חנם, כי דבר גדול הוא, אלא אם היה חפץ בטובתי

לו ישמעני הלואי שתשמעני: נתתי. לשון עבר, כלומר כבר נמרתי בלבי לקנותה בדמים, ודברי מעשה הם: כסף השרה קח ממני. שתהא נקנית לי בכסף: ואקברה. לשון ענוה:

את מתי שמה. לשם שאיני רוצה שתהא נקברת בקרקע של אחרים, שלא תבוזה אחר זמן:

(יד) ויען עפרון את אברהם לאמר לו. מה תיל לו, אלא בשיטת דבריו השיבו:

(טז) אדני שמעני. בקצב הרמים: ארץ ארבע מאות. כלומר ודאי הארץ הזו שוה ארבע מאות שקל כסף, ולהלקה בינו לבינך מה היא אינו כרי לשני בני אדם: ואת

מתך קבר. כלומר תקנהה כאילו נתת הרמים: (יז) א"ר חנינא כל שקלים הנאמר במקרא הן סלעים, (יח) ד' דיגרין בסלע, ו' מעה בדינר, כ"ד מעות בסלע, והאמור בנביאים

לישראל, והאמור בכתובים קנטרין, חוץ מכסף עפרון שהן קנטרין, ושי"ה נבהל להון איש רע עין (משלי כח כב), זה עפרון: ולא ידע כי חסר יבואנו (שם). שחסרו על כך נכסיו,

(יט) והתורה חסרה ו' משמו. שהרי מתחלת הפרשה עד וישמע אברהם לעפרון הרי

הערות ותקונים

טובה. ב"ר שם אות ו' מכאן שמודים על בשורה טובה, וכן הובא בלק"ט: (י) ואם לאו צלו עלי. עיין ב"ר שם אות ז' והובא בלק"ט: (יא) שכל מי שקבור שם בטוח ששכרו כפול. ב"ר שם אות ח' וילקוט ולק"ט: (יב) חסר ו"ו. ב"ר וילקוט ולק"ט: (יג) א"ר יצחק בר אמי. כ"ה גם בלק"ט ובב"ר חסרים המלות "בר אמי": (יד) שוטר עליהם. בב"ר ארכיסכרטיגוס וחיא מלה יוגית ופי' ראש שרי החול (פעלדהער): (טו) וגזרו שלא יקנה אדם גדול ממי שהוא קטן ממנו. בב"ר שם דלא יהא בר נש זבין טן בר נש זעיר. והמחבר הביא זה בלשון עברי: (טז) מלמד שנעלו דלתותיהן. ב"ר שם אות ז' וילקוט ולק"ט בשם ר' פנחס: (ח) א"ר חנינא. ב"ם פ"ז ע"א, כבודות ג' ע"א, ירושלמי קדושין פ"א (ב"ם ע"ד). ב"ר שם אות ז'. פסיקתא דר"ב עשר תעשר (צ"ח ע"א) פסיקתא רבתי פ"א אות ד', רות רבה פ"ג, תנחומא ראה, שמ"ר פל"א ולקט טוב, ומדרש אגדה: (יט) ד' דיגרין בסלע, ו' מעה בדינר כ"ד מעות בסלע. זה חוסף המחבר: (יע) והתורה חסרה ו"א

כלו מלא ו', ומן וישקול אברהם כל עפרון חסר ו', (ב) מכאן אמרו רבותינו שהרשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושין, שהרי עפרון אמר לתת השרה לאברהם במתנה, ואחי"כ העלה אותו בדמים יקרים:

(זו) וישמע אברהם (לעפרון) [אל עפרון]. שלא שינה אחר דבריו לומר לו פחת לי מקצב זה: וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר. שלא פחת פרוטה: ארבע מאות שקל. קנטרין של כסף: עובר לסוחר. (כא) איך אבא בר אינא פרגמטיא נפוק, (כב) שהיה שוקלה בהכרע מתקבל לכל סוחר:

(יז) ויקם שרה עפרון. (כג) אפי' שאמרו רבותינו שהיתה נפולה ביד הריוש, וקמה ביד בן אדם גדול, אבל דרך הפשוט אינו מדבר אלא על אופן קום, ודומה לדבר וקם הבית אשר בעיר (ויקרא כה ל): אשר במכפלה אשר לפני ממרא. בא לשנות הענין כדרך הקונים צריכין לשנות הענין המקנה לומר שרה פלוני במקום פלוני במצר פלוני: והמערה אשר בו. מכאן שצריך לפרש כל אשר בה בניינים ומעלות ומורדות מערות ונקיקים: וכל העץ אשר בשדה. (כד) מכאן שצריך לפרש כל אשר בה בחיבור: אשר בכל (גבול) [גבול] סביב. מכאן שצריך לפרש מצריה:

(יח) לאברהם למקנה. כל מקום שנאמר קנין הרי הדבר סתם בין במתנה, בין בתמורה, בין בכסף, בין בשטר, בין בחזקה, עד שיפירוש לך במה קנה, וכל מקום שנאמר נקנה אינו אלא מקנת כסף ממש: לאברהם למקנה. בכסף זה: לעיני בני חת. מכאן שצריך לקנות בעדים: בכל באי שער עירו. שכולן באים לגמול חסד לשרה, (כה) כדררשינן לעיל:

(יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו. אחר שקמה לו לאחזה: אל מערת שדי המכפלה. (כו) שנכפל בעיני כל שוכבי' ששכרן כפול ומכופל: על פני ממרא. כנגד אילני ממרא: הוא חברון. המנונה שבארץ כנען, ארבע מקומות הן המנונים שבא"י ואלו הן. (כז) דנה וקרית סנה ותמנת סרק וחברון:

(כ) ויקם השרה. קנין בקיום: והמערה אשר בו לאברהם לאחות קבר. בישר גם הוא וורעו נקברין שם: מאת בני חת. מה ת"ל מאת בני חת, והלא של עפרון היתה וממנה קנאה אלא הם נתעסקו לברר מקחו, ונעשים לו מליצים ועדים, (כח) לפיכך שיפך עליהם כמה דיו ושיבר כמה קולמסין לכתוב בני חת עשרה פעמים, (כט) ללמדך כל המברר מקחו של צדיק כאילו מקיים עשרת הדברות:

הערות ותקונים

כו'. ב"ר שם שמי"ר פל"א ותנחומא שם ופסיקתא שם, ומכילתא ריש יתרו ומדרש אנדה ולק"ט ורש"י עה"ת: (כ) מכאן אמרו רבותינו. עיני נדרים כ"א ע"ב והובא בלק"ט: (כא) א"ר אבא בר אינא פרגמטיא נפוק, ב"ר פני"ח אות ד' הגי' רבי אבא בר ביזנא אמר פרגמטיא נפק: (כב) שהי' שוקלה בהכרע מתקבל לכל סוחר. הוספה המחבר, וכן בת"א מתקבל סחורתא בכל מדינתא: (כג) אפי"ס שאמרו רבותינו שהיתה נפולה ביד הדיים וקמת ביד בן אדם גדול. ב"ר שם אות ח' דהוה נפילה וקמת דהוה דבר אינש זעיר, ואיתעבירה לבר נש רב. וכן הובא ברש"י עה"ת ובלקח טוב וע"ש בהערה מ': (כד) מכאן שצריך לפרש כל אשר בת. בב"ר שם אמר רבי חמון חנינן המוכר את שדהו צריך לכתוב את שדהו ואת סימניה, וכן הובא בילקוט ובלק"ט וכווננו למאמרם ב"ב ס"ט ע"ב אמר ר' יהודה אמר רב דאמר קרא ויקם שרה עפרון כו'. מכאן למצרים מן התורה, ועיין ברש"י שם: (כט) כדררשינן לעיל. פסוק י"ב: (כו) שנכפל בעיני כל שוכביה. לעיל בפסוק מ': (כז) דנה וקרית סנה ותמנת סרק וחברון. שמות המקומות לא נתברר: (כח) לפיכך שיפך עליהם כמה דיו ושיבר כמה קולמסין לכתוב בני חת עשרה פעמים. ב"ר פני"ח אות ח' ולק"ט. והיינו ח' פעמים בפסוק י"ח ופעם אחד בראשית כ"ח י' ועוד שם מ"ט ל"ב הרי עשרה פעמים: (כט) ללמדך. ב"ר ולק"ט:

ורבותינו דרשו ויהיו חיי שרה. לפי שמסרה רין בעלה לשמים. לפיכך נענשה. שנא: ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. לפיכך צריכין בני ברית קודש להתעסק במתי ישראל. להמצא לו ולספוד ולבכות עליו. שהוא כבודו של מת, ואם אינו נספד כראוי לו. (ל) סימן יפה הוא לו שנפרעין לו אחר מיתה. (לא) ובהכי סני ליה לאיתפרועיה מיניה כדינא מטא. אבל מי שעליו להספידו ואינו סופדו נענש עליו: (לב) הרואה את המת ואינו מלווהו עובר משום לועג לרש חרף עשהו (משלי יז ה'). ואם ליווהו מה שכרו, עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו (שם יז יז). אבל אם אינו נספד ואינו נקבר, זה חלק אדם רשע, שנאמר לא יספדו ולא יקברו (ירמיה מז ד). (לג) והעומד על המת בשעת יציאת נשמתו (לד) של אדם חשוב חייב לקרוע. וחכם שמת כבודו בהספידו, וכל אדם חייבין לספדו כאילו הן קרובין. ושבר ההספד להרים קול: (לה) ותניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים, מפני שלא התאבלו על אדם כשר, והמתאבלין עליו מוחלין לו על עונותיו, בשבר כבוד שעשה:

(לו) תנו רבותינו בעת פטירתו של חולה מלאך המת עומד למעלה מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו, כיון שרואה מזדעזע ופותח פיו וזורק לתוך פיו, ממנה מת, ממנה מסריה, ממנה פניו מוריקות: (לז) ת"ר לעת פטירתו של חולה אומרים לו התורה, שכן דרך המומתין, (לח) שכל המתורה על עונותיו יש לו חלק לעוה"ב, ואם אינו יודע להתודות אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתהא מיתתי כפרה על כל עונותי: (לט) ואינו נפטור עד שיראה פני שכניה, שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה (תהלים כב ל). (מ) וכל זכיותיו ועונותיו (מא) נפטרין לפניו, ואומרים לו חתום, והוא חותם, שנאמר ביד כל אדם יחתום לדעת כל (אנוש) [אנושי] מעשיו (איוב לו ז): ואקברה את מתי מלפני. שכל זמן שמת מוטל לפניו עליו לקברו כמוטל לפניו דמי, ואפי' במקום אחר, (מב) דת"ר מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפילין ומן התפלה, (מג) וקו"ל כדתי"ר רב אשי דהוא בתרא, ואפילו הוא בבית אחר מתו הוא וכמוטל לפניו דמי, דכתיב ואקברה את מתי מלפני, וההיא שעתא לאו לפניו הוות. (מד) נושאי המטה והלופיהן וחילופי חילופיהן, את שהמטה צורך בהן פטורין, ואת שאין המטה צורך בהן חייבין, ואלו ואלו פטורין מן התפלה. והמשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור, ובשבת שאין המת מוטל עליו לקברו, בו ביום מיסב ואוכל בשר ושותה יין, ומברך ומומן, וחייב בכל מצות האמורות בתורה, אבל בחול מחזיר פניו ואוכל, ואינו חייב בכל אלו. (מה) ת"ר העם העסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם

הערות ותקונים

(ל) סימן יפה הוא לו שנפרעין לו אחר מיתה. סנהדרין מ"ז ע"א בשם ר' נתן ועיין תוס' דף מ"ז ע"ב ד"ה קבורה: (לב) ובהכי סני ליה לאיתפרועיה מיניה. הוא לשון השאלות פ' חיי: (לג) הרואה את המת. ברכות י"ח ע"ב: (לד) והעומד על המת. מ"ק כ"ה ע"א: (לה) של אדם חשוב. זה הוסיף המחבר ובגמרא שם בגליון כתוב משמע ליה לה"ש"ס דמירי אפילו באינו כשר כ"כ החוס' בשבת ק"ה ד"ה דתניא: (לז) ותניא. גמרא שם: (לח) תנו רבותינו. ע"ז כ' ע"ב: (לז) ת"ר לעת פטירתו של חולה. שבת ל"ב ע"א: (מ) שכל המתורה על עונותיו יש לו חלק לעוה"ב ואם אינו יודע להתודות כו'. הוא כמשנה סנהדרין מ"ג ע"ב אצל הנסקל עפ"י ב"ד, והמחבר הרכיב ב' מאמרים יחד. ולקח דבריו מן הלק"ט כי הוא הביא כן: (מב) ואינו נפטור עד שיראה פני שכניה. גם זה הוא בלק"ט שם ונזכר מספרי בתעלותך פסקא ק"ב ובירוש ת"כ ובמ"ד פ' נשא ובפדר"א פ"ד טובא בילקוט שמות רמז שצ"ו בשם פרקי דר"א, ובפדר"א טובא הכתוב כי לא יראני האדם וחי: (מג) וכל זכיותיו. תענית י"א ע"א והובא ג"כ בלק"ט: (מד) נפטרין לפניו. וכ"ה בגמרא שם וכן הובא בלק"ט וצ"ל נפטרין כמו שהגיה הר"יב וכ"ה לנכון בשאלות האוינו ס"י קס"ג: (מה) דת"ר מי שמתו מוטל לפניו. ברכות י"ז ע"ב: (מז) וקו"ל כדתי"ר רב אשי. גמרא שם י"ח ע"א: (מח) נושאי המטה. שם י"ז ע"ב: (מט) ת"ר העם העסקים בהספד.

[נשמטים א' א' וקורין, אין המת מוטל לפניהם] הם יושבין וקורין, והוא יושב ודומם, הם עומדים ומתפללים, והוא עומד ומצדיק עליו את הרין, ואומר רבון כל העולמים הרבה שמאתי לפניך [ולא נפרעת ממני אחד מני אלף]. יהי רצון שתגדור פרצותי ופרצות עמך ישראל ברחמים. ואין אומרים לפני המת אלא דברים של מת. תנו (מז) קברו את המת וחזרו, אם יכולין להתחיל ולגמור אפי' פרשת שמע עד שלא יגיעו לשורה יתחילו:

(מז) ת"ר העומדים בשורה, הרואה שורה פנימה, פי' שרואה פני האבל פטור, ואעפ"י שאינן קרובין, ושאינה רואה פני האבל חיובין, ואע"פ שהן קרובין, וקיי"ל נתיק ולא כר"י: (מח) תנא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין או ספר תורה בורעו וקורא ועובר משום לועג לרש חרף עושהו, (מט) וקיי"ל מת תופס ארבע אמות, אבל הוי' לארבע אמות שרי לאנחי תפילין וליצלווי. (ג) פי' לועג לרש, כיון דאינהו לא מצי לעסקי במצות, דכתיב לא המתים יהללו יה (תהלים קמו יז), הלשא דעתייהו, והמחליש דעתם כאלו חרף לעושהו. (נא) ודבר ברור הוא שהקבורה מן התורה, שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג יט). (נב) נתעסק אדהיר וחצב לו מערת המכפלה, כדרשנו לעיל, ונקבר שם הוא וחזו, ולפיכך נתעסק אברהם אבינו לקנותה לקבורה, ואעיג דאסמכוה רבנן כי קבר תקברנו (דברים כא כג), (נג) הני מילי לזכר, אבל לאשה נפקא לן מן ותמת שם מרים ותקבר שם (במדבר כ א), (נד) ועוד דביוזנא דאינשי הוא, וגדול כבוד הבריות לפני המקום. (נה) דתניא קברו את המת וחזרו וכו': נתתי כסף השדה קח ממני. (נו) חנן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף בשטר ובחוקה, בכסף מנלן אמר חזקיהו דאמר קרא שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים (ירמיה לב מד), ואימא עד דיהיב כספא לא קני עד דיהיב ליה שטרא, מי כתיב בכסף ובספר יקנו, אלא בכסף הוא דקנו ושטרא ראייה בעלמא הוא, בשטר מנלן, אי אמרת מהאי קרא הא אמרת שטרא לראייה בעלמא הוא, אלא מהכא, דכתיב ואקח את הספר המקנה (ירמיה לב יא), (נז) אמר שמואל לא שנו אלא בשטר מתנה, אבל במכר אע"פ שנכתב לו שטר לא קנה עד שיתן לו דמים, (נח) מכאן שכותבין שטר על המכר, אע"פ שנתן דמים לא קנאו עד שיכתוב לו שטר, ואם פירש הקונה ואמר אי בעינא בכספא איקני דאי בעי' למיהדר בי

הערת ותקונים

גמרא שם דף י"ט ע"א ותקנתו בפנים כמו שהוא בגמרא: (עו) תנן קברו את המת וחזרו, שם י"ז ע"ב במשנה: (עא) ת"ר העומדים בשורה כו', שם י"ט ע"ב: (עב) תני לא יהלך אדם בבית הקברות, שם י"ח ע"א: (עג) וקיי"ל מת תופס ארבע אמות, עיין בגמרא שם: (כ) פי' לועג לרש כיון דאינהו לא מצי לעסקי במצות חלשא דעתייהו, כן הביא הל"ק"ט, והעירותי שם בהערה י"א כי לקח מהשאלות דרב אחאי גאון חיי אות י"ד, ובה"ג ה' ברכות פ"ג ה"ל לא יהלך אדם בבית הקברות כו' דכיון דאינהו לאו בני הכי נינהו חלשא דעתייהו, ועיין הרא"ש ברכות פ"ג אות ה' ובמעדני יו"ט שם ובהעמק שאלה בשאלות שם אות ז': (על) ודבר ברור שהקבורה מן התורה, שני' כי עפר אתה וגו', בגמרא סנהדרין מ"ו ע"ב א"ר יוחנן משום רשב"י רמז לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבור תקברנו, והמחבר הביא מן כי עפר אתה, ובלק"ט הביא ה"ל וקבורא דנהוג עלמא ודאי דאורייתא הוא, ואע"ג דאסמוכותו רבנן מכו קבור תקברנו והביא מדכתיב כי עפר תהי ואל עפר תשוב, והעירותי שם בהערה י"ז בגמרא סנהדרין מ"ו ע"ב, ופי' דלפי "מסקנת הש"ס" שם אין ראייה מן התורה לקבורה לזה קאמר דאע"פ היא דאורייתא והביא ראייה מסברת עצמו מקרא כי עפר אתה ואל עפר תשוב, ועיין ספר המצות להרמב"ם בפרשיו ובהשגת רמב"ן ובסמ"ג עיין סד"ס ב': (נז) נתעסק אדם הראשון עד לקנותה לקבורה הוא מאמר מוסגר: (נג) הני מילי לזכר אבל לאשה נפקא לן מן ותמת שם מרים ותקבר שם, הוספת המחבר: (נד) ועוד דביוזנא דאינשי הוא, עיין בגמרא שם: (נח) דתניא קברו את המת וחזרו, משנה, ברכות י"ז ע"ב ולדעתי צ"ל תניא והוא מאמר בפני עצמו: (נו) תנן נכסים שיש להן אחריות כו', קרושין כו' ע"א במשנה ובגמרא שם: (נז) אמר שמואל, גמרא שם: (נח) מכאן שכותבין שטר על המכר עד דבריו קיימין, הוסף

לא מצית הררי, ואי בעינא בשטר אקני דאי בעינא למיהדר כך הדרנא דבריו קיימין. (נט) והמוכר שדהו מפני רעתה, אם כתב לו על הנייר או על החרס, אע"פ שאין בו שוה פרוטה, שדי מכורה לך, שדי נתונה לך במתנה, הרי זו מכורה ונתונה. רב אשי אמר במתנה ביקש ליתנה לו, ולמה כתיב בלשון מכר כדי ליפותו כהו. (ס) בחוקה מנלן, אמר חוקיה דאמר קרא ושבו בעריכם אשר תפשתם (ירמיה מ' י), במה תפשתם בישיבה, דבי ר' ישמעאל תנו וירשתם אותה (דברים יא לא), בישיבה. וחזקת קרקע ג' שנים, וכל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה, ולפי שלא הניענו למקור לא הארכנו במשפטה. וחזקת המתנה והתמורה והחלוקה ונכסי הגוי והגר אי רפק בה פורתא או נעל ונדר ופרין כל שהוא הוי חזקה:

השדה והמערה אשר בו. (סא) אמר רב נחמן אמר רבה בר אבון המוכר שדה לחבירו בבקעה גדולה, אע"פ שמצר לו מצריו החיצונים, (סב) כגון שכתב לו למורח הבקעה נהר לצפון הר למערבה יער לדרומה רשות הרבים ובה היא אתרא קוץ לשדה שדה ולבקעה בקעה לא קנה, אלא שיעור שדה אחר. שיהיו רוחותיה מכוונות כנגד מיצריו הללו, וכן אתה דן במוכר בית בכירה גדולה מפני שצריך לדקדק ולברר מקחו ולכתוב מיצריו, וצריך לכתוב לו כל שיכות הוביני שנאמר וכל העץ אשר בשדה. (סג) ותנן מכר את השדה מכר את האבנים שהן לצורכה, ואת התבואה שהיא מחוברת לקרקע [ואת היצת הקנים שהיא פחותה מכית רובע], פ' שפחותה מכית רובע קים לן דלא השיבא ומדת קרקעיתה ב' אמות וכ' אצבעות, האורך והרוחב ארבע ספחים, ואצבע ושליש, כי סתם שדה פ' קבין דהיינו ע"ה אמה אורך על ג', ופחות מכאן אינו קרוי שדה, ואת (סד) (הגשמה) [השומירה] העשויה בטיש וכי' (סד*) אבל לא מכר את האבנים שאינן לצורכה וכי', (סה) ולא חרוב המורכב, שכל זמן שאינו מורכב אינו חשוב, ומשהרכיבוהו הרי הוא חשוב, (סו) ולא סדן בשקמה, הוא ארוז שנקצצה נפשו התחתונה כדי שישביח ויגדל, כלל העולה המוכר בעין רעה הוא מוכר, וכל מה שלא פירש לא קנה הלוקח: אלה הם קצות משפטיהם על סדר הישועות, ונחזור על סדר הפרשה: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו, שלמד מדרגו של בוראו שהוא גומל חסד עם החיים ועם המתים, עם החיים, מתחלת תורתו, שנא' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג כא). עם המתים, מתחלת תורתו, שנא' ויקבור אותו (כנאי) [בני] (דברים לז ח), לפי' למד אברהם לגמול חסד עם החיים, דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב ח). את המתים, מהכא דכתיב ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו (סז), ועליו הכתוב אומר ורדף צדקה וחסד ימצא חיים (צדק) [צדקה] וכבוד (משלי כא כא), בשביל שרדף אברהם לעשות צדקה וחסד עם החיים והמתים, לפיכך היה שרה (סח), ואעפ"כ כבוד היה לה לשרה למות קודם אברהם שלא תתבוה אחריו. אברהם זכה בשרה, לפיכך זכו בניו יצחק וישמעאל אחריו, אשריהן לצדיקים שזוכין ומוזכין גם לבניהם אחריהן:

הערות ותקונים

המחבר: (נט) והמוכר שדהו מפני רעתה כו'. גמרא שם: (ס) בחזקה מנלן. גמרא שם: (סא) אמר רב נחמן. ב"ב ס"א ע"ב: (סג) כגון שכתב לו למורח הבקעה הוספת המוכר: (סד) ותנן מכר את השדה. שם ס"ח ע"ב: (סד) ואת השומירה העשויה בטיש. במשנה שם: (סד*) אבל לא מכר את האבנים שם: (סה) ולא חרוב. שם: (סו) ולא סדן בשקמה. שם: (סז) ועליו הכתוב אומר ורדף צדקה וחסד. עיין ב"ר פנ"ח אות ט', ועיין לקח טוב חיי כ"ג הערה מ"ז: (סח) ואעפ"כ כבוד היה לה לשרה למות קודם אברהם כו'. הוא לשון הלך לקח טוב חיי כ"ג ג'.

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה עטרת זקנים, (א) עד שלא בא אברהם לא היתה זקנה, ולא היה ניכר בין בחור לזקן, ולא היה הזקן מתכבד על הכתור, כיון שנמל אברהם חסד עם שרה, בקש רחמים על הזקנה שיהא היכר בין זקן לבחור, אמר הקב"ה אתה תפשת אומנותי שעשית צדקה ונמילות חסדים, בוא ולבוש לבושי, שנא' שער (רישיה) [ראשה] כעמר (נקי) [נקא] [דניאל ז ט], וכתוב ואברהם זקן:

[כד] (א) ואברהם זקן בא בימים. לא שקפצה עליו זקנה כשמואל, אלא בא בימים באלו ימים שאין אדם יכול לצאת ולבא. בשנה שמתה שרה נהיה זקן מלא ימים, והיה בן קל"ז שנה: וה' בירך את אברהם בכל. בכל מיני ברכה הרבה, שהיו לו עבדים ונכסים, ויכול לשלוח שלוחים הרבה. (ב) ומדרשו שלא נתן לו בת כל עיקר, והשליטו ביצרו, ועשה ישמעאל תשובה בימיו, ולא חיסר כלום, ולא נסדו עוד: (ג) ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו. שכבר היה זקן ועדיין היה בביתו. (ג) אפס כי אנשי עיר הקודש דרשו שהיה זיו איקינין שלו דומה לו. המושל בכל אשר לו. שמינהו אפוטרופוס בנכסיו: שים נא ירך תחת ירכי. נא לשון בקשה, (ד) ולפי שנתנה להם המילה בצער היו נשבעין בה, (ה) שעיקר שבועה בנקיטת חפץ, כגון ספר תורה ותפילין, וזה הרבר היה ג' שנים אחר פטירת שרה:

ואשביעך בה' אלהי השמים. (ו) עד שלא נודע יחודו לבריותיו, ואלהי הארץ, אחרי שנודע יחודו לבריותיו: אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבן. (ז) הזהירו על בנות ענר אשכול וממרא, ואע"פ שהן צדקניות, וכ"ש על הרשעיות. יושב מלא ו', שהיה לו באותו סרק ישיב מלא שם:

(ד) כי אם אל ארצי. שהייתי בה תחלה: ואל מולדתי תלך. (ח) זו שכונתי: ולקחת אשה לבני. המיוחד, ליצחק:

(ה) ויאמר אליו העבר אולי. שמא לא תלך ולא תאבה האשה ללכת אחרי, לבא אצל בנך אל הארץ הזאת, ההשיב אשיב את בנך כדי לקחת אל הארץ אשר יצאת משם:

(ו) ויאמר אליו אברהם השמר לך. (ט) א"ר אלעאי כל מקום שנאמר השמר פן ואל, אינו אלא לא תעשה, (י) ולפי שנקרב כליל לא רצה להוציא אל חוץ לארץ ולהורידו מקדושה, לכן הזהירו ואמר פן תשיב את בני שמה:

(ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני. בדבריו: מבית אבי ומארץ מולדתי. משכונתי ואותו שעה לא נודע יחודו לבריותיו בארץ: (יא) ואשר דיבר לי. בהר המוריה:

הערות ותקונים

[כד] (ב) עד שלא בא אברהם לא היתה זקנה. ב"מ פ"ז ע"א סנהדרין ק"ז ע"ב: (ג) ומדרשו. ב"ר פנ"ט אות ז' וילקוט רמז ק"ג: (ג) אפס כי אנשי עיר הקודש דרשו. ב"ר שם אות ח' וילקוט רמז ק"ו ומדרש אגדה: (ד) ולפי שנתנה להם המילה בצער. ב"ר שם בשם ר' ברכי ועיין רש"י עה"ת ובתרגום יב"ע וספרי האזינו וספא שו"ג: (ה) שעיקר שבועה בנקיטת חפץ. שבועות ל"א ע"ב ורש"י עה"ת: (ו) עד שלא נודע יחודו לבריותיו. ב"ר וילקוט שם ולק"ט בשם ר' פנחס: (ז) הזהירו. ב"ר וילקוט ולק"ט: (ח) זו שכונתי. ב"ר וילקוט ולק"ט: (ט) א"ר אלעזר. סוטה ה' ע"א ושם הגו' ר' אבין א"ר אילעא ועיין לק"ט הערת מי: (י) ולפי שנקרב כליל. לקח טוב: (יא) אשר דבר לי בהר המוריה ואשר נשבע לי בין הבתרים. וזעירותי שם בהערה מ"ט בב"ר בשעות ואשר נשבע לי בחרן ואשר דבר לי בין הבתרים, וצ"ל כמו שהביא בעל לקח טוב, וכן מובא לנכון בילקוט רמז ק"ז בשם ב"ר והכוונה אשר דבר לי בחרן לך לך מארצך וממולדתך וגו' ואשר נשבע לי בין הבתרים לאמר לזרעך

ואשר נשבע לי. בין הבתרים: לאמור. כמו שאמר לי בארץ בנימתי שם: הוא ישלח מלאכו לפניך. ללוותך ועוד אחרי ישלח להוציא לפניך אשה הגונה, ולקחת על ידו אשה לבני משמי. (יב) ולא מגכסיא אחרת:

(ח) ואם לא תאבה. זה אחד מן הדברים שאין מעמן נודע, בלעדי תיבות הסמוכות להן. כי יש לומר תאבה כנגד זכר, כגון לא תאבה לו (דברים יג ט), ויש לומר לשון נקבה, כגון זה, עד שיפרוט העניין, כגון ואם לא תאבה האשה ללכת אחרך, עד שהוא הולך אצלה: ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשיב שמה. (יג) רק לשון מיעוטא, נתכווין ברוח הקודש שבנו אינו חוזר לשם, אבל בן בנו חוזר שם ע"כ:

(ט) וישם העבד [את] ידו תחת ירך אברהם אדוניו. לפי שלא היה מזרעו לכך לא בוש: וישבע לו. בתפיסת מילה: על הרבר הוזה. שהשביעו וקיבל שבועתו עליו וענה אחריו אמן:

(י) ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וילך. (יד) גמליו של אברהם היו נכרין בכל מקום שהיו יוצאין ומזמין, שלא ישלחו פיהם בגול: וכל טוב אדוניו בידו. (טו) זו דייתיקי, להראות שהוא אפוטרופוס של אברהם, והיה דייתיקי יוצאת על שמו, וכן אתה דורש ביוסף בבית פוטיפר, דכתיב ויפקדוהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו (בראשית לט ד), דכתיב ויבא (הבית) [הביתה] לעשות מלאכתו (שם שם יא). ויקם וילך. (טז) מלמד שקפצה להם הדרך ובו ביום הלך אל ארם נהרים. שהיתה ממוצעת בין שני לשונות של נהר פרת אל עיר נהור, אחיו של אברהם:

(יא) ויברך. (יז) הכריען על ברכיהן, שכן דרך הגמלים להיות כורעין בשעת שתיה, ודומה לו ויברך על ברכיו (דהיב ו יג): מתוין לעיר אל באר המים. וכן אתה מוצא ביעקב ובמששה שיצאו ממקומן והלכו אל הבאר והצליחו: לעת ערב. של אותו היום שיצא מחברון: לעת צאת השואבות. הנשים המלאות מים ומוליכות לצורך סעודת ערבית ולא נודע לי דמיון לחיבת השואבות, זולת מעיקר עניינה, כגון ותשאב (בראשית כד כ), שואב מימך (דברים כט י), ושואבי מים (יהושע ט כא), והיה לי לרמותו לשאף, דכתיב ושאף צמים (איוב ה ה), שאפה רוח (ירמיה ב כד), וכל דומיהן, ופירושו שקולט דבר ותפסו, אלא שאין דרך לפנינו להמיר אות באות ולדרוש ולא לעקם התיבה ולדרשה, זולתי בשמות:

(יב) ויאמר. זו אחד מן שבעה דברים הנמעמין בשלשלת, וכולן לדרושה, וזה לפי שהרים קולו ואמר כיון שהתחלת גמור: ה' אלהי אדוני אברהם שנתייחרת עליו מכל בריותיך: הקרה. כלומר זמן בבקשה לפניך מה שאני מבקש, ודומה לו כי הקרה ה' אלהיך לפני (בראשית כז כ), אשר קרך בדרך (דברים כה יח), את כל אשר קרהו (אסתר ד ז), וכל דומיהן: היום. היום הזה התחלת לעשות נס שקפצה לי הדרך (יח) היום גמור הרבר: ועשה חסד עם אדוני אברהם. (יט) שאע"פ שהוא צדיק גמור

הערות ותקונים

אתן את הארץ הזאת: (יג) ולא מגכסיא אחרת. המלה משובשת ולא אדע לתקן: (יג) רק לשון מיעוט כו'. ב"ר וילקוט ולק"ט: (יד) גמליו של אברהם. ב"ר שם אות וי"א וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט: (טו) זו דייתיקי. ב"ר וילקוט ולק"ט ופדר"א פט"ז ות"י ויב"ע ורש"י עה"ת ומדרש אגרת: (טז) מלמד שקפצה להם הדרך ובו ביום הלך אל ארם נהרים. ב"ר שם ר' יצחק אמר בן יוסף פ"י באותו יום שיצא בא לחרן ועיין סנהדרין צ"ה ע"א ומוכא בילקוט רמז ק"ז: (יז) הכריען על ברכיהן שכן דרך הגמלים. בב"ר שם ויברך ארבעין, פ"י הרביעם על ברכם כרי שויכולו לשתות מן הבאר: (יט) היום גמור הרבר. ב"ר פ"ט אות ב' התחלת גמור וילקוט רמז ק"ז ולק"ט: (יט) שאע"פ

צריך הוא חסר שהוא מתחנלגל ואומר הוא ישלח מלאנו לפניך (בראשית כד ז). והצליח דרכך:

(ג) הנה אנכי נצב על עין המים: כבר פירשתי למה נקרא על עין המים. ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים. (כ) ובנת חסר ו', שלא יצאת באותו הפרק, וולתי רבקה לברה:

(ד) והיה. ו' שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד, וראויה לומר והיתה הנערה, כענין שנאמר והיתה לך לאשה (דברים כא ג). אלא כל מקום שסמוך והיה לענין נקבה אינו אלא נס, או דבר מופלא, ועליו הוא אומר, והיה בגוים (?), והיה העיר הקרובה אל החלל (דברים כא ג). ונס גדול היה שם כשנדרוש בענייננו, וכן כאן והיה הנערה שמעשה נס היה (כא) ששאל שלא כהוגן, וכשהענין משתנה, כגון כי יהיה נערה בתולה (דברים כב כג), נדרוש בענין אחר: (כב) הנער. כולן חסר ה', (כג) שהיתה קטנה בת ג' שנים, כי בשנה שנעקר יצחק נולדה רבקה, והיה יצחק בן ל' שנה, ושהה ג' שנים עד שנשא את רבקה. שנאמר ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה, נמצא רבקה בנשואיה בת שלש שנים, ואל תתמה איך יצאה לשאוב מים, שהרי דורות הראשונים בת שלש שנים כבת עשר של דורות הללו, ומכל מקום בת ג' ראויה לביאה, ועוד תראה כי הרן הוליד את מלכה ל' שנים, ואת שרה ל' שנים, כדררשנו: אשר אומר אליה הטי נא כרך (ואשת) [ואשתה]. כד היא לנין של כלי חרס, וראויה לדבר ותשבר כד על המבוע (קהלת יב ו'): (ואשת) [ואשתה]. שבי"א תחת הו' משמעת להבא, ואם היתה נפתחת היתה משמע לשון עבר: ואמרה שתה. כדרך הנדיבים: ונס גמליך אשקה אותה הוכחת. להיות עור נכחו: לעבדך ליצחק ובה אדע. אם היא הוננת: כי עשית חסד עם אדוני. שאין מזדווגין לו לאדם אלא לפי שראוי לו. שנאמר כי לא ינוח שבט (רשע) [הרשע] על גורל הצדיקים (תהלים קכה ג). ינוח. מלשון מנוח אשר ייטיב לך (רות ג א). וזהו זוונו:

(טו) וירי הוא טרם כלה לדבר. (כד) שלשה נענו במענה פיהם, אליעזר עבד אברהם, ומשה, ושלמה. אליעזר, דכתיב טרם כלה לדבר. משה, דכתיב ויהי ככלותו וגו' (שמות לא יח). שלמה, דכתיב ויהי ככלות שלמה להתפלל (מ"א ח ג). ונדרוש הדבר במדרש רבותינו כי לא נראה דבר פשוט, שהרי במשה ושלמה נענו לאחר שכלו תפילתן, ואילו אליעזר בטרם כלה וציע: והנה רבקה יוצאת. חסר ו' שמעולם לא יצאה לברה, אלא בפעם הזאת: אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם. חזר הכתוב לייחסה: וכדה על שכמה. אילו נאמר כד הייתי אומר כד ואפילו גדול, אלא דכתיב כדה הראוי לשכמה קטן:

(טז) והנערה היתה טובת מראה מאוד. בזיו איקונין של חוה, וכן דרשנו בשרה: בתולה. שלא איברה בתוליה אפילו בהכאת עץ, כ"ש ע"י איש: ואיש לא ידעה. שלא תבע בה איש מעולם והרהרה והשיר בתוליה: ותרד העינה. מעלות

הערות ותקונים

שהוא צדיק גמור צריך הוא חסד. ב"ר שם וילקוט ולק"ט: (כ) ובנת חסר וי"ו. לפנינו מלא כתיב: (כא) ששאל שלא כהוגן. ארבעה שאלו שלא כהוגן. ב"ר שם אות ג' ויקרא רבה פל"ז ולק"ט: (כב) הנער כולן חסר ה'. היינו פסוק ויר, ט"ז, כ"ח, נ"ה נ"ו. ובכולם הכתיב חסר והקרי מלא הנערה: (כג) שהיתה קטנה בת ג' שנים כו'. סדר עולם רבה פ"א. ופדרי"א פל"א ובילקוט רמז ק"י תדב"א רבה פכ"ו, ועיין תוס' יבמות ס"א ע"א ד"ה וכן. ועיין בסד"ע שם בהערת הרב המופלג מוהר"ר ראטנער הערה ל"ח. ועיין לקח טוב חיי צד ב"ר מה שתביא בשם אביו ז"ל ודברי המחבר גובעים משם: (כד) שלשה נענו במענה פיהם. ב"ר שם אות ד' וילקוט רמז ק"ח ולק"ט: (כס) שהמים

היו לו לאותו העין וירדה שם: ותמלא כדה. בידה ולא בחבל: ותעל. מלמד שהיתה זריזה במלאכתה:

(יז) ויריץ העבד לקראתה. כשראה בה (כה) זכות שהמים עלו לקראתה ולא הצריכה למלאות בחבל: ויאמר הנמיאני נא מעט מים מדרך. מלת הנמיאני אין לה דמיון בטקרא, (כו) אלא בדברי רבותינו, גמיעה ולגימה, (כז) כדאמרי' בנמרא מלא לוגמיו ושיעורו כדי שיקלוש אדם בפיו מן הכלי בפעם אחת:

(יח) ותאמר שתה אדוני. (כח) נדיבה בת נדיבה מכבר הבריות והן מכובדין על הבריות, כדכתיב נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וגוי' (תהלים מז' י): ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו. בידה ולא שלקה הכר מידה.

(יט) ותכל. יש דורשין לשון אות נפש. כמו (ותכל) [ויכל] דוד (ש"ב ו' יח), כלו תפלת דוד (תהלים עב כ'), אבל המדרש אינו מדובר על אותו הפשט אלא ותכל להשקותו (כט) הוא שאל לוגמא אחת, והיא השקה כל צורכו, ודומה לו טרם כלה לדבר (בראשית כא טו), ככלותו לדבר (שמות לא יח), ככלת שלמה (מ"א ח נד), וכל דומיהן: ותאמר גם לגמליך אשאב. מן המעיין לצרכו: עד אם כלו לשחות. אחרל לשאוב ואם לא כלו, לא אחרל:

(כ) ותמהר כשראתו שותק: ותער כדה. מה שנשאר בכר משתיית כל צרכו. עיקר מלת ותער לשון ריקון, ודומה לו אל תער נפשי (תהלים קמא ח), ויסוד התיבה ער, ולבי רחש להזכיר גם כעורער בערבה (ירמיה יז ו'). על אופן זה: אל השוקת. כעין אנן היה שם מאבן, ובה משקין את הבהמות, וכן אתה מוצא כבנות יתרו, ותדלנה ותמלאנה את ההרמים (שמות ב טז): ותריץ עוד אל הבאר לשאוב. חזר וקראו באר בשביל שעלו המים לקראתה, כדכתיב עלי באר ענו לה (במדבר כא יז): ותשאב לכל (עשרה) גמליו. כדי צרכן:

(כא) והאיש. מעתה הכתוב קראו איש על כל דבר, לפי שהיה נוהג עצמו בפרישות ובחצנע, בדרך רבו, עד שאמר עבד אברהם אנכי (פסוק לד), ומכאן ואילך קראו עבד כבתחלה, מכאן שאין אדם נענש בכינוי שם לחבורו, אם הוא הודיע בעצמו הכינוי; משתאה לה. (ל) רבותינו פירשו לשון שהות, ולא נראה בחבורי זה להמיר המלה אות באות ולדרשו כענין הפשט, (לא) ורחש לבי להזכיר תיבת משתאה על אופן כהלה ומחשבה (לב) שהיה סמצמין ומצמצם שתייתו מחשב ומביט לה ומתבהל, ודומה לו אשתומם (כחדא שעה) [כשעה חרא] (דניאל ד טז), ויסוד התיבה שאה לכד, ותתיי המתכוננת הרי היא תכשיט, כגון ט' שבתית נצטרק, וכן ת' שבתית ויתהלך, ודומה לו שאו ערים (ישעיה ו' יא), ושאייה יכת שער (שם כד יב), כולם לשון צמצום וחסרון, ואין להחבירו בלשון שאון, שאין לו מעמד בלא נו"ן, ועוד שאין שאון בלי קול, שנא' קול שאון מעיר (ישעיה סו ו'), וכאן כתיב מחריש לדעת מחשבותיה מתוך מעשיה, אם היא מרחמת על הבריות והגונה לבן אדוניו יודע אני שהצליח ה' דרכי, ואם לא לא הצליח דרכי בקפיצת הארץ, ואינו מעשה גם, אלא מרוצה בעלמא היחה:

הערות ותקונים

עלו לקראתה. ב"ר וילקוט ולק"ט: (כו) אלא כדברי רבותינו גמיעה ולגימה. מה שהביא "ולגימה", נעלם ממני הכוונה: (כז) כדאמרינן בגמרא מלא לוגמיו. פסחים ק"ז ע"א ועוד בהרבה מקומות: (כח) נדיבה בת נדיבה. כן הביא בעל לקח טוב: (כט) הוא שאל לוגמא אחת. בלק"ט הוא שאל גמיעה אחת, ובב"ר גמיעה אחת, וכן בפסיקתא דר"כ את קרבני (ב"ש ע"א) וע"ש בהערה מ"ו: (ל) רבותינו פירשו לשון שהות. לא נמצא כן בחז"ל שפירשו כן רק בת"א שתרגם וגבר שהיו ועיין ברש"י עה"ת שהביא תרגום אונקלוס: (לב) ורחש לבי להזכיר תיבת ישחאה על אופן כהלה ומחשבה

כב) ויהי כאשר כלו הגמלים לשותות. אז ידע שהיא הגונה לבן אדוניו שהיא מרחמת על הבריות, כדכתיב יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב י'): ויקח האיש נוס זהב. הוא נוס האף:

כו) ויקוד האיש. קידה על אפיים. (והשתחו) [וישתחו] לה'. שוימן לפניו אשה הגונה: כט) ולרבקה אח ושמו לבן. (לג) שהיה מלובן ברשע:

לג) ויושם לפניו לאכול. (לד) וישם כתיב, (לה) מלמד שנתנו לפניו סם המות, ועד שמדברין בא מלאך והפך הקערה לפני בתואל ואכל ומת בלילה ההוא. תדע שהרי בפסוק דלקמן כתיב ויאמר אחיה ואמה (פסוק נה). ובתואל היכן היה, אלא כדררשנו, שמת באותו סם המות:

לד) והי'. הוא וכית דינו: ברך את אברם בכל. בני ארצו נתברכו בשבילו: ויגדל בעושר: ויתן לו צאן ובקר וגו'. אינו נהנה מן הגזל, אלא מתת אלהים היא לו: לו) ותלד שרה אשת אדני בן לאדוני. הודיעם שהוא יחיד לירושה: אחרי זקנתה. הודיעם נפלאות ה': ויתן לו את כל אשר לו. (לו) הוציא דייתקי מכיסו להראות שאין ישמעאל יורש עם יצחק:

לז) וישבעני אדוני לאמר. ברוח הקודש: לא תקח אשה לבני מבנות (הכנעניים) [הכנעני]. ענר אשכול וממרא: אשר אנכי יושב בארצו:

לח) אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי. הודיעם שהוא מחבבן: ולקחת אשה לבני. הודיעם שמינהו שליח:

לט) ואומר אל אדוני אולי. שמא לא תלך האשה אחרי אלא עד שילך בנך אצלה:

מ) ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי לפניו. הודיעם שבטחנו בהקביה: ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך. הודיעם שמלאכי השרת מלווין אותו ואינו דואג: ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי. שאינו ראוי להזדווג עם שאר משפחות:

מא) אז תנקה מאלתי. אלה לשון שבועה. ודומה לו ושמעיה קול אלה (ויקרא ה א):

כי תבוא אל משפחתי. ואם לא יתנו לך. אחר שתבקשנו מאתם: והיית נקי מאלתי. כאילו נתנה לך:

הערות וחקונים

כו' עיין רש"י עה"ת והראב"ע: (לג) שהי' ממצמץ ומצמצם וגם בב"ר פ"ס אות ו' ממצמץ ומביט בה וכן הובא בלק"ט ופי' המ"כ ממצמץ מצמצם עיניו להביט בה היטב, ויהי' לדעתו מצמץ כמו צמצם בחיפך האותיות: (לג) שהי' מלובן ברשע. ב"ר שם אות ד' בשם ר' ברכיה: (לד) וישם כתיב. כי הקרי ויושם: (לס) מלמד שנתנו לפניו סם המות כו'. כן הביא בעל לקח טוב. והעירוני שם בהערה צ"ו הדרש הזה הביא הילקוט רמז ק"ה בשם מדרש זו"ל הניחו קערה לפניו וסם המות בתוכה ובוכות אברהם נחלפה הקערה ואכל כתואל ממנה ומת ואין ויושם אלא לשון סם עכ"ל. וזה לא נמצא בב"ר לפניו רק על הכתוב ויאמר אחיה ואמה, איתא ובתואל היכן הוא. בקש לעכב וינאם בלילה. וכן הביא רש"י שם ובתואל היכן היה רוצח לעכב ובא מלאך והמיתו, וכן תרגום יב"ע הביא הדרש הזה וסדרא קומיה למיכל תבשילא דביה סמא דקטול וארגיש בה, וכן בפסוק כ"ה כתב בתואל הוה אכיל מההוא תבשילא ואשכחנהו בקריצתא דהא מיית, וגם בעל המורים הביא ג"כ ויושם כתיב מלמד שנתן לו סם המות בקערה כו', וכן הביא הבחיי זו"ל ויושם כתיב ודרשו רז"ל סם המות השיל לו בקערה כדי שימות ויטלו כל ממונו כו'. וכעת ראיתי כי הובא גם במדרש אגדה פסוק ל"ג ויושם לפניו ששם לפניו סם המות ובפסוק כ"ב אחיה ואמה היכן הי' בתואל. אמרו עליו שאותו המלאך שאמר אברהם לאליעזר הוא ישלח מלאכו, החליף הקערה שהי' בה סם המות לפני אליעזר ונתנה לפני בתואל ואכלה ומת. בכתב יד בראשית רבתי הנמצא באוצר הספרים בפראג הובא שם ויושם לפניו לאכול כמו שנכנסו לבית הניח הקערה לפניו וסם המות בתוכה, שנאמר ויושם כתיב סם המות הניחו לפניו לאכול, מיד עמדה ברכת אברהם נוכח מלאך והחליף הקערה לפני בתואל ומת באותה הלילה ע"כ. כמו שהבאתי שם בהערה כ"ו: (לז) הוציא דייתקי. וכן הביא

(מג) הנה אנכי נצב על עין המים. וממתין: והיה העלמה. כלומר הנערה, ודומה לו הנה העלמה הרה (ישעיהו ז יד), ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה):
 (מד) ואמרה. ו' שבראש התיבה משמעת להבא: גם אתה שחה. גם לרבות האנשים שעמו.

(מה) אני טרם אכלה לדרב. נענתי כמענה פי: אל לבי. שלא הוצאתי הדיבור מפי אלא רחשתי בלבי. (לז) כל מי שנאמר בו אל לבו. הוא צדיק, וכל מי שנאמר בו בלבו, הוא רשע. בר מן חר, ויאמר בלבו הלבן מאה שנה (בראשית יז יז), ובאמת דרשנהו למה שינה: והנה רבקה יוצאת. מוזמנת לצאת באותו שעה: וכדה. קפן מעין נופה על שכמה: ואמר אליה השקיני נא. השקני משמע כרי צרכי ושינה בדברים: (מו) ותמהר [ותורד] כדה מעליה. לאחותו בידה: ותאמר שחה. כל צרכך: וגם נמליך אשקה. כדררשנו:

(מז) ואישאל אותה. זהו כלל במקרה כל תיבה שהוא פועל או מפעל או סיפור ותחלתה ואינו, ויש פתח תחת הוי, הרי היא לשעבר, ואם שבא תחתיה, הרי היא להבא, כגון ואמרה אליו אחי ובית אבי (בראשית מז לא), ואכלה מצירי (שם כז יט), ואבאה אליה (שם כט כא), ואנידה לכם (שם מט א), ודומיהן. ולשעבר, ואמר ה' אלי (שם כד מב), ואכל מכל (שם כז לג), ואבא היום (פסוק מב), ואהיה מתהלך (ש"ב ז ו), וכל דומיהן. אבל כל תיבה שהוא דיבור ממש יוצא מתנאי זה, כי כל מקום הוי נפתחת בין לשעבר בין להבא. כגון שמעה ואדברה (תהלים נ ז), ואדברה אליך (דברים ה לא), וכל דומיהן, והכרת אותה. כי דיבור שהוא להבא הוטל לו ה' בסופה: ואישאל אותה. להחבש בפי לאמר בת מי את, שדאנתי שמא אינה הוננת: ותאמר בת בתואל. ומיר: ואשים הנזם על אפה והצמידים על ידיה:

(מח) ואקוד ואשתחוה [לה'] [ואברך [את ה']] אלהי אדוני אברהם. (לח) לימדם שצריך לברך שם הנכבד על בשורה טובה: אשר הנחתי בדרך אמת. התחיל ראש אמנה: לקחת את בת אחי אדוני לבנו. כמו שציוה עלי:

(מט) ועתה כלומר ועתה שאתם מכירין שמאת הנכורה היא: אם ישכם עושים חסד. שלא להמריחו לכאן: ואמת את אדוני. שתעשו כמו שציוה עלי שימצאו דבריו אמיתים כאילו הוא אצליכם: הגידו לי. ואם לא ואפנה על ימין. (לט) וזהו מדרשו ואקח לו את בת ישמעאל: או על שמאל. (ט) או מבנות לוט. שאמר לו אברהם אם השמאל ואימינה (בראשית יג ט). כדררשנו:

(נג) ויען לבן ובתואל. אביו שעדיין היה חי: ויאמרו (אם) מה יצא הדבר. הוה, (מא) כי שמענו בהר המוריה נחבשר דבר זה, ועוד שאנו שומעין מפיך שקפצה הארץ לפניך: לא נוכל דבר אליך רע או טוב. אלא כמו שנגזר מאת הקב"ה: דבר. כמו לדבר:

(נא) הנה רבקה לפניך. אין אנו מעכבין אותה: קח ולך. כל סוף ענין ולך הוי נפתחת. כגון קח ולך (בראשית יב יט), נהג ולך (מ"ב ד כד), וכל שכמותה, וכל תחלת הענין שבא תחת הוי, כגון ולך לך (בראשית כב ב), ולך (ואשלחך) [אשלחך] (ש"א

הערות וחקונים

הלק"ט וע"ש בהערה נ"ב. ונ"ב ונ"ג: (לז) כל מי שנאמר בו אל לבו הוא צדיק. כ"ד פלי"ד אות ו' ופס"ז אות ח', קה"ר פ"ה פסוק ב' אסתר רבה פ"י אות ג' שו"ש מוזכר י"ד אות ב' ולקח טוב תולדות כ"ז מ"א. ופ"י חיי כ"ד מ"ה: (לח) לימדם שצריך לברך שם הנכבד על בשורה טובה. ב"ר פ"ס אות ו' וילקוט רמז ק"ט. ולק"ט: (לט) וזהו מדרשו. ב"ר פ"ס אות ט' ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (ט) או מבנות לוט. שם: (עא) כי שמענו בהר המוריה נחבשר דבר זה. ב"ר שם וילקוט

טז א): ותהי. לשון נקבה ולהבא שהיא נשרקת ותתיי נרפית, ואם הוי נפתחת והתיי נדנשת, הרי הוא לשעבר, כגון ותהי ראשית ממלאכתו (בראשית י י), ותהי שרה עקרה (שם יא ל), ודומיהן: ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'. אליו בהר המוריה, (מב) מכאן אמרו רבותינו מה' אשה לאיש:

נב) ויהי כאשר שמע עבר אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה'. (מג) [הודה] על בשורה טובה:

נג) ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים. לאחר שנתרצו ליתנה לו לאשה: ויתן לרבקה. (מד) לשם קידושין: ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. (מה) ר"ג אומר נתן להם מיני מגדים קליות של תבואה ואגוזים, שהקליות היו חביבות מן הכל בעיניהם, (מו) והביאן עמו מארץ ישראל. לימדך שאין אדם יוצא לדרך אלא (מז) אם כן אסמרכא עמו מסחקף:

נד) ויאכלו וישתו הוא ואנשים אשר עמו. מעבדי אדוניו: וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדוני. (מח) זשיה כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו (משלי כה יג):

נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל מת, (מט) כי היה ברעתו לעכב ונינף בלילה ההוא, כדררשינן מוישם לפניו (פסוק לג): תשב הנערה אתנו. ותתאבל על אביה ותשהה אצלינו כי קטנה היא: (ג) ימים. זו שנה תמימה. (נא) שנאמר מימים ימימה (שמות יג י), (נב) אלו י"ב חודש שנותנין לבתולה משתבעה הבעל, (נג) וא"ר קטנה בין היא בין אביה יכולין לעכב: או עשור. י' חדשים: אחר תלך. עמך:

נו) ויאמר אליהם אל תאחרו אותי. עליו הכתוב אומר וציר אמונים מרפא (משלי יג יז): וה' הצליח דרכי. אין לכם לעכב גזירתו: שלחני ואלכה. לשון ענוה: לאדוני. אקדם את עצמי ואשמהנו:

נז) ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה. (נד) מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה:

נח) ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה. ה' של התלכי פתוחה ונחמטפת להתמיה המלה. (נה) רב נחמן בר יצחק אמר מרמזין היו לה שלא תלך עמו עד שיבא יצחק אצלה: ותאמר אלך. אפילו על כרחם:

הערות ותקונים

שם ולק"ט: (צ) מכאן אמרו רבותינו מה' אשה לאיש. עיין מ"ק י"ח ע"ב מן התורה ומן הנביאים וכן הכתובים מה' אשה לאיש מן התורה דכתיב ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר, וכן הובא במדרש אנדה: (נג) הודה על' בשורה טובה, לק"ט ורש"י עה"ת: (נד) לשם קידושין. ז"ל בעל לקח טוב אלו נתן לשם קידושין כי הראשונים לשם סתנה היו, מה טעם שאין אדם רשאי שיקדש אשה עד שישדך: (מח) ר"ג אומר נתן להם מיני מגדים קליות של תבואה ואגוזים. בכ"ר פ"ס אות י"א רבנן אמרו קליות ואגוזים וקליות היו חביבים מכל, אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכיא מסתגף: (עו) והביאו עמו מארץ ישראל. זה ליתא במדרש וגם רש"י עה"ת הביא מגדנות לשון מגדים שהביאו עמו מיני פירות של ארץ ישראל. וגם בעל לקח טוב כתב שהביא מארץ ישראל: (מז) אלא אם כן אצטרכיא עמו מסתגף, עיין לעיל הערה מ"ה הבאתי בכ"ר הגי' ואין אצטרכיא עמו מסתגף. וכן הובא בערוך ערך אצטרכיא מאמר המדרש וכתב פי' ואין צרכו עמו מתענה, ועיין בערך סגף: (מח) זשיה כצנת וגו'. כן הובא בלק"ט: כי הוי ברעתו לעכב, ב"ר שם אות י"ב ועיין לעיל הערה ל"ה: (ג) ימים זו שנה תמימה. כתובות נ"ז ע"ב, ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אנדה: (גא) שנאמר מימים ימימה, וכן הוא בלק"ט ובמדרש אנדה. ובגמרא שם מובא היתוב ימים תהיה גאלתו: (גב) אלו י"ב חודש. ב"ר שם ובגמרא שם: (גג) וא"ר, צ"ל וא"ר זורא כמו שהוא בגמרא שם: (גד) מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה. ב"ר שם וילקוט רמז ק"ח ורש"י עה"ת ולק"ט: (גח) רב נחמן בר יצחק, בכ"ר איתא א"ר יצחק סתמי, ובלק"ט הביא ר'

(נט) וישלחו. ה' דגושה שהיא שילוח על מנת שלא לחזור: את רבקה אחותם. אחותו היה לו לומר, אלא מלמד שבאו כל קרוביה ובני העיר לגמול לה חסד ולשלחה: ואת מנכתה. (נו) זו דבורה: ואת עבד אברהם ואת אנשיו. כולם ליוום: (ס) ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את ה' אלפי רבבה. כלומר תהיה, וכן בלשון זכר, הוה נביר (בראשית כז כט). הוה אריץ (איוב לו ו). היה אתה לעם (שמות יח יט), כולץ לשון קל, וכאילו התייז בתחילת תיבתם, והה"א נחמפת. אמרו לה שמענו שהקב"ה אמר לאברהם, והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית יח כד), ועכשיו יהי רצון שאת תהיה עיקר הברכה, וממך יהיו אלפי רבבה ששנינה שורה בקרבם. (נז) ופליגא דר' אבהו, דאמר ר' אבהו דוויין ושפופין היו, (נח) ולא היו מברכין אלא בפה, שהרי אמרו לה את ה' אלפי רבבה, ואפ"ה לא נפקדה עד עשרים שנה משניסת ונתפלל עליה יצחק ונפקדה, ולכך כתיב ויעתר לו ה' (בראשית כה כא), לו ולא לקרוביה, (נט) שלא יאמרו האומות חפלינו עשתה פירות, ועמדו ממנה אלפי רבבה, שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י לו): וירש זרעך את שער (איובי) [שונאיו]. בני כנען:

(סא) ותקם רבקה ונערוותיה. לא נאמרה קימה אלא בלשון יחידה, כנגד רבקה (ס) שקימה היתה לה, שיצאת מבית הפסול, ונודודנה לצדיק: ותרכבנה על הגמלים. כלומר הגמלים שלקח עמו, (סא) שכן דרך הגמלין גדילין במורה: ותלכנה אחרי האיש. (סב) א"ר מכאן שאסור לאיש להלך אחרי האשה. ותרכבנה ותלכנה, וכל דומיהן, הו' והת' שבראש התיבה משמע המלה לשעבר אם הו' נפתחת וגם הת' נדגשת, אבל אם שבא תחת הו"ו והת"ו נרפית התיבה נשמעת להבא, כגון ותשמענה הנבעות (מיכה ו א), (ותשאנו) [ותשנה] עלינו (ירמיה ט יז), (ותרדנו) [ותרדנה] עינינו (שם): ויקח העבד את רבקה, בדברים, אמר לה אשריך שזכית להודווג בצדיק שבחר בו הקב"ה להיות קודש כליל, וברוכו שבו ובורעו יתברכו כל גויי הארץ: וילך. ה' נפתחת, כי סוף ענין הוא, ואם צירי תחתיו, היא תחת ענין:

(סג) ויצחק בא מבוא. (סג) כלומר בא מלהביא את הגר שישבה על הכאר ואמרה לחי עולמים אתה רואה בעלבוני, והלך יצחק והביאה לאביו לישאנה. (סד) ואית

הערות ותקונים

חגיגה בריה דרב אדא: (ט) זו דבורה. בעל לקח טוב הביא זו דבורה שנאמר ותמת דבורה מינקת רבקה (בראשית לה ה), ועי' בלק"ש שם ובהערה ט"ז: (ס) ופליגא דר' אבהו, דאמר ר' אבהו דוויין ושפופין היו. בכ"ר פ"ס אות י"ג הגי' א"ר אייבו ועי' בערוך השלם ערך שף ז' ובערך פרן ו' והביא ג"כ א"ר אייבו: (סג) ולא היו מברכין אלא בפה. בכ"ר שם ולא היו מפרגין אלא בפה. ובלק"ש א"ר חייא בפה היו מברכין, וזה שהביא המחבר הוא כמו שהביא הלק"ש ושם בהערה קל"א הבאתי את פי הערוך בערך פרן שפי' מפייסין בפה ולא בלב, והמוספי כתב שם פי' בל"י פעל המחויק בדברים ועוזר בפה את תבירו. כלומר שהיו צרי עין ונתנו ברכות לרבקה תחת הנדווגא, ועי"ש בערוך השלם שפי' ולא היו מפרגין לא נתנו מהר אלא בפה, כי ת"י של מוהר פורנה גם הבאתי שם שהרמב"ן בפ"י עה"ת על הכתוב בן מורת יוסף הביא לשון המדרש ולא היו מפרגין וכתב שהוא לשון ברכה ושבה ע"ש. ובעבור זה הביא בעל לקח טוב ואחריו המחבר שלפנינו לא היו מברכין: (סד) שלא יאמרו האומות. כ"ר פ"ס אות י"ג ולק"ש: (ס) שקימה היתה לה. לקח טוב: (סא) שכן דרך הגמלין גדילין במדרב, כ"ר שם אות י"ד: (סג) א"ר מכאן שאסור לאיש להלך אחרי אשה. בכ"ר שם ובילקוט שבעור לאיש להיות מהלך אחר האשה. וחסר שם האומר. אולם בברכות ס"א ע"א טובא בשם ר' יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה, וגם הלק"ש הביא מר' יוחנן מפני שאין ראוי לאיש להלך אחרי אשה, לכן יש לתקן לפנינו א"ר יוחנן ובמדרש אגדה מכאן שאין רשות לזכר ללכת אחרי אשה: (סג) כלומר בא מלהביא את הגר. כ"ר שם ובילקוט ולק"ש ומדרש אגדה ועיין רש"י עה"ת: (סד) ואית והלא עדיין היה נפרד מאצל אביו. הוספת

והלא עדיין היה נפרד מאצל אביו ויושב עם עבר ת"ל והוא יושב בארץ הנגב, כבר שמשו נ' שנים ובא בפרק זה ויושב אצל אביו בחברון, כדכתיב ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה (בראשית יב ט), כנגד בית הבחירה:

(סג) ויצא יצחק מחברון: לשוח בשדה לפנות ערב. להתפלל לפני בוראו שהיה מוראו תמיד על פניו שלא ינסהו, לפיכך הוסיף על מעשה אביו, שאביו היה מתפלל בבקר לבד, וזה הוסיף וקבע תפלת המנחה, כדררשינן, (סח) ועיקר מלת שיה אינה אלא תפלה, שנאמר אשפוך לפניו שיהי (תהלים קמב ג), וכתיב תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיהו (שם קב א): לפנות ערב, בעונת המנחה, כדררשינן בתפלת השחר של אברהם: וישא עיניו וירא והנה נמלים באים. הכיר שהם נמליו:

(סד) ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל. (סו) הרכינה עצמה מעל הנמל, ודומה לו כי יפול (ולא) [לא] יוטל (תהלים לו כד).

(סה) ותאמר אל העבד מי האיש הלזה. (סז) ראתהו הרר כלו, ודומה לו דבר אל הנער (הלזה) [הלוי] (זכריה ב ח), וכן הגה בעל החלומות הלזה בא

(בראשית לו יט) שהראה עצמו הדור לפניהם בכתנת פסים, וכן הארץ הלזו (יחזקאל לו לה) שהיתה הרוחה ומעוטרת באילנות ועכשיו היא נשמה, רבנן אמרי הלזה כאלון זה: ההולך בשדה לקראתינו ויאמר העבד הוא אדוני, שתיגשאי לו: ותקח הצעיף ותתכס, עצמה בו, צעיף לא מצאתי לו דמיון במקרא, זולתי [ותכס בצעיף (בראשית לח יד) וכן], ותסר צעיפה (שם שם יט), ויש לו לדורשו המוצע על פניה, ועיקר המלה היא רדיה, כי ותקח הצעיף, מתרגמינן בירושלמי ונסיב רדיא, ובלשון רבותינו נקרא הצעיף כבינתא, וכן יונתן בן עוזיאל תרגם והרדדים (ישעיה ג כג), וכבינתא, והוא בנר דק מאוד שמשוימות הנשים על הראש, (סח) וכן גרסינן בשבת גבי רחילים, מאי כבינות שמכבנין אותו למילת, והוא צמר דק, פי' שמכבנים אותו למלאים לעשותו נקי למילות, וכן (סט) צמר צחר (יחזקאל כו יח), מתרגמינן צמר נקי כבונא, ואונקלוס תרגם עיפא, שמרוב דחיקתו הוא נכפל שלא וראה שער ראשה, שכן מתרגם על וכפלת (שמות כו ט), ותעיף:

(סו) ויספר העבד ליצחק את כל הרברים אשר עשה, כפשוטו, (ע) רבנן אמרי דברי שבה גילה, איך קפצה הארץ לפניו, (עא) א"ר אליעזר כללותיו של תורה

מרוכין מפרטותיה, שאילו בא לכתוב כל הרברים, היה כותב ב' ג' דפין:

(סז) וביאה האהלה שרה, (עב) כלומר כל מה שפסק באהל של שרה אחר מיתת שרה, (עג) כדאמינן בגמרא, חזר בכיאת רבקה כמות שהי' בחייה של שרה, ולכך: ויאהבה (יצחק וינחם) [וינחם יצחק] אחרי אמו, כיון שחזרו כל הברכות שהיו אצל אמו:

הערות וחקונים

המחבר: (סד*) כנגד בית הבחירה, ב"ר סוף פ"ט וילקוט סוף רמז ס"ז הלך ונסוע הנגבה, היה מכיון והלך כנגד בית המקדש: (סס) ועיקר מלת שיה אינה אלא תפלה, ב"ר שם וילקוט ברכות כ"ו ע"ב, ע"ז ז ע"ב, וכן ת"א לצלחה, וכן הביא הלק"ט: (סו) הרכינה עצמה מעל הגמל, ב"ר שם אות ט"ו וילקוט ולק"ט, ותפול מעל הגמל איתרכינת, והוא לשון תחיא, ועיי' רש"י עה"ת: (סז) ראתהו הרר כלו, ב"ר שם ראתה אותו הדור, והמלה כלו: הוסיף המחבר, ועיין בלק"ט ובהערה קמ"ב: (סח) וכן גרסינן בשבת, דף כ"ד ע"א: (סט) וכן צמר צחר מתרגמינן צמר נקי כבינא, בתרגום מתרגם ועמר מילת כבינא, וכן הביא הערוך את התרגום, ועיין בערוך השלם שם: (ע) רבנן אמרי, ב"ר פ"ס אות ט"ו: (עא) א"ר אליעזר, ב"ר שם וילקוט רמז ק"ט ולק"ט: (עב) כלומר כל מה שפסק באהל של שרה אחר מיתת שרה חזר בכיאת רבקה, הוא בב"ר שם אות ט"ז ושם חושב ה' דברים שהיו בזמן שרה ופסקו וחזרו אח"כ כשנכנסת רבקה, ועיין בלק"ט הערה קמ"ז: (עג) כדאמינן בגמרא, צ"ל במדרש והוא בב"ר שם, ובגמרא אין זכר מזה:

ד"א והנערה טובת מראה מאד בתולה. (עד) אר"ל בנות הגוים משמרות עצמן ממקום אחר, אבל זו בתולה ממקום בתולין: ואיש לא ידעה. ממקום אחר: (עה) תנן הגדול שבא על הקטנה, והקטן שבא על הגדולה ומוכת עין כתובתן מאתים, דברי ר"מ והכמים אומרים מוכת עין כתובתה מנה. (עו) ר' אבהו בשם ר"א אומר מעמא דר"מ ואיש לא ידעה, הא אם נבעלה מעין בתולה נקראת, מעמייהו דרבנן בתולה היא הא אם נבעלה מעין בעולה היא נקראת: והלכות בתולים (עז) בפרשה ושם לה עלילות דברים (דברים כב יד) יוכינו הקב"ה לדורשן: ויקח האיש נוס זהב וניי. נתן לה לשום מתנה, ומתנות הללו בלשון רבותינו סבלונות, (עז*) דאיכא אתרא דמסבלי והדר מקדשי, והני סבלונות לא הררי בין שמתה היא אחר שנתקדשה, בין מת הוא, בין שחור, בין שחורה בה, אבל באתרא דמקדשי והדר מסבלי משפטן. (עח) תנן השולח סבלונות לבית חמיו שילח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן, (עט) שאפילו שוה פרוטה בלבד ומתה היא או חורה בה, אין ננבין, שעל דעת סעודה שולה, ואגב שאכל שם סעודת חתן דינר מחל לו הכל, אבל לא אכל ושתה שם שוה דינר לא חשיב וננבין הכל. (פ) סבלונות מרובין, כגון כלי כסף וכלי זהב ובגדים יקרים שיחזרו עמה לבית בעלה, הרי אלו ננבין, בין שמתה היא, בין שמת הוא, בין שחורה היא, בין שחור הוא, אבל סבלונות מועטין אינן ננבין, וכן מאכלות ששילח לבית חמיו אינן חורין כשמתה או כשמת הוא או שחור בו הוא, אבל חורה היא אפילו אגודת ירק מחזרת ושמן לו הדמים בזול: ומוהר הן תכשיטין שנותן לאהר קידושין, עלייהו (פא) אמר רב פפא הלכתא בין מתה היא בין מת הוא בין חור הוא בין חורה היא מוהרי הדרי, קידושין לא הררי, דאי הדרי קדושין אתי למיטעי לומר שמותר באחותה משום הכי אמרי דקידושין לא הררי: (פב) תנן האשה נקנית בשלשה דרכים, וקונה את עצמה בשתי דרכים, נקנית בכסף בשטר ובביאה, בכסף [כ"ש] אומרים דינר ובשוה דינר] ב"ה אומרים בפרוטה או בשוה פרוטה, וכמה הוא פרוטה אחר משמנה באיסור האימלקין, הוא של כסף דמיו ח' פרוטות נחושת. (פג) ת"ר כיצד בכסף, נתן לה כסף או שוה כסף ואמר לה הרי את מקודשת לי, הרי זו מקודשת, נתן הוא ואמרה היא הריני מקודשת לך הוי קידושין מדרבנן, נתנה היא ואמר הוא אינה מקודשת, נתנה היא ואמרה היא אינה מקודשת, אבל אמר הילך דבר זה במתנה, וחורה ואמרה הרי הוא שלך ואקדש לך בו חיישינן ליה מדרבנן וצריכה נט, (פד) וכן אם

הערות ותקונים

(עד) אר"ל בנות הגוים כו'. ב"ר פ"ס אות ח' ושם הוא בנוסח אחר אר"ל לפי שבנותן של הגוים משמרות עצמן ממקום ערותן ומסקרות עצמן ממקום אחר אבל זאת בתולה ממקום בתולים ואיש לא ידעה ממקום אחר. ועיין בלק"ט (כ"ד ט"ז). ועיי"ש בהערה ע"א וע"ב: (עס) תנן. משנת כתובות י' ע"ב. וב"ר פ"ס אות ח': (עו) ר' אבהו בשם ר"א אומר. ב"ר שם והגוי שם ר' חנינא משום ר' אליעזר: (עז) בפרשת ושם לה עלילות דברים. הוא דברים כ"ב י"ד: (עז*) דאיכא אתרא. עיין קידושין ג' ע"ב: (עח) תנן השולח סבלונות לבית חמיו. משנה ב"ב קמ"ו ע"א: (עט) שאפילו שוה פרוטה בלבד ומתה היא או חורה בה אין ננבין. המחבר הוסיף על לשון המשנה כי במשנה שם נאמר "אפילו דינר אינן ננבין" ותו לא. גם המלות שהביא על דעת סעודה שילח ואגב שאכל שם סעודת חתן דינר מחל לו הכל, הוסיף ג"כ. ועיין בפ"י הרשב"ם שם שהביא מצאתי גירסא בפ"י ר"ח שאינה כספרים שלנו ע"ש, ועיין גם בתוס' שם ד"ה איבעיא להו. ועיין בערך ערך סבלונות: (פ) סבלונות מרובין. מוסב על המשנה שם שלח סבלונות מרובין שיחזרו עמה לבית בעלה. ועיי' כתב כגון כלי כסף וכו', וכן מה שהביא אבל סבלונות מועטין אינן ננבית הוא גם כן במשנה שם. והסיום וכן מאכלות ששלח לבית חמיו אינן חורין כשמתה כו' הם ג"כ דברי המחבר: (פא) עלייהו אמר רב פפא. ב"ב קמ"ה ע"א ועיי"ש בפ"י הרשב"ם: (פב) תנן האשה נקנית בשלשה דרכים. קדושין ב' ע"א במשנה: (פג) ת"ר כיצד בכסף. שם ה' ע"ב ועיי"ש והמחבר הוסיף הרבה מדרגשות: (פד) וכן אם אמר כנסי סלע זה. קידושין י"ב ע"ב: (פס) קידשה בגזל. עיי' קדושין

אמר כנסי סלע זה בפקדון וחזר ואמר התקדשי לי בו בשעת מתן הסלע, בין שאמרה ובין ששתקה מקודשת, אבל לאחר מתן סלע אם אמרה הין מקודשת, אבל אם שתקה אינה מקודשת, ואם אמר כנסי סלע זה שאני חייב לך וחזר ואמר התקדשי לי, ובשעת מתן סלע אמרה הן מקודשת, שתקה אינה מקודשת, לאחר מתן סלע אפילו אמרה הין אינה מקודשת. (פו) קידשה בגול דידיה בחמס דידיה בגניבה דידיה, או שחמס סלע מידה וקידשה אם שירכה מקדם לכן מקודשת, והגול ישלם לאשה, ואם לא שירכה אינה מקודשת. (פו) היה מדבר עמה על עסקי קידושיה ונתן לה דבר לשם קידושין ולא פירש, ר' יוסי אומר דין, וקיימא לן כוותיה, והוא שעסקו בענין קידושין ולא פסקו עד שעת המתן וכן בגמ'. (פו) ואם אמר הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך כך וכך ממון, הרי זו מקודשת, והוא יתן, (פח) וקיי"ל כרב הונא דקאי ר' יוחנן כוותיה. (פט) ואם היה פקדונו אצלה ואמר לה התקדשי לי בפקדוני שאצלך, אם נגנב או אבד ונשתתיר ממנו שוה פרוטה מקודשת, וקיי"ל כר' אליעזר. (צ) אמר רב נחמן האומר לאשה התקדשי במנה והניח לה משכון על אותו המנה אינה מקודשת, וקיי"ל כוותיה. (צא) והמקדש במלוה שיש עלה משכון מקודשת, (צב) פ"י שהלוה לה מעות תחילה והניחה משכון עליהם ועכשיו מחל לה המלוה ומסר לה המשכון לשם קידושין, (צג) דאמר ר' יוסי ביר יהודה מעות הראשונים לא לקידושין ניתנו, וקיי"ל כוותיה, אבל במלוה עצמה שכבר הלוח אותה ויצאו המעות או שום דבר ועתה אומר לה מה שאתה חייבת לי היא מחול לך והתקדשי לי בו אינה מקודשת, דהא מעות אין כאן ומשכון אין כאן: (צד) ת"ר בשטר כיצד כתב לה על הנייר או על החרס אע"פ שאינה שוה פרוטה בתך מקודשת לי בתך מאורסת לי הרי זו מקודשת, והיא שלא בגרה וקיבלו: (צה) בביאה כיצד כגון שאמר לה מכור לי בתך לביאה שתהא מקודשת בנמר ביאה זו, ואפילו בת שלשה שנים ויום אחד מקודשת, אבל בפחות מכאן כנותן אצבע בעין ואינה ביאה, והוא שיש עדים שמסר לו האב ושנתייחד עמה ושהוציא האב את בתוליה לפניהם, וכשם שקידושין זו ע"י האב, כך כל ענייני קידושין ע"י האב, עד סוף שתיים עשרה שנה, ומתחלת י"ג ולמעלה שנעשה בוגרות ואין לאביה רשות בה רק היא מקבלת קידושיה בין ע"י עצמה בין ע"י שליח, היו ע"י שליח צריכין להיות כפני שני עדים כשרים ורחוקים, שיכירו האיש והאשה, ויראו מה שהוא נותן לה, וישמעו מה שהוא אומר לה, וכיצד קבלת החפץ: ואם המינים אחרי גרה, אע"פ ששמעו דבריה, כיון שלא ראו מתת החפץ וקבלתו אינה מקודשת, וכן אתה אומר במקדש בלילה, אם לאור הנר והלבנה והאבוקה היה, וראו ושמעו הרבר מקודשת, והמקדש בעד אחד אין חוששין לקידושיה, ואפילו זה וזו מודין, וכן המקדש בשני פסולים, או בשני קרובין או עד אחד כשר ואחד פסול דאורייתא אינה מקודשת, אבל עד אחד כשר ואחד פסול דרבנן חיישינן לה וצריכה גמ'.

הערות ותקונים

ג' ע"א וג"ב ע"א וע"י במור אבן העזר סי' כ"ח ובב"י שם: (פו) היה מדבר עמה על עסקי קידושיה כו' ר' יוסי אומר דין, קידושין ר' ע"א וע"י במור אה"ע סי' כ"ז ובב"י שם: (פו) ואם אמר לה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך כך וכך, קידושין סי' ע"א במשנה: (פח) וקיי"ל כרב הונא דקאי ר' יוחנן כוותיה, בה"ג ה' קידושין: (פט) ואם היה פקדונו ואמר לה התקדשי לי בפקדוני, קידושין מ"ז ע"א: (ל) אמר רב נחמן האומר לאשה התקדשי לי במנה, קידושין ח' סע"א, וע"י במור אה"ע סי' כ"ח: (לב) והמקדש במלוה שיש עלה משכון מקודשת, קידושין י"ט ע"א: (לג) פ"י שהלוה לה מעות תחילה כו', ע"י בתוס' שם ד"ה במלוה, וע"י בהרא"ש ובקרבן נתנאל שם: (לד) דאמר ר' יוסי ב"ר יהודה מעות הראשונים לא לקדושין ניתנו, גמרא שם: (לז) ת"ר בשטר כיצד, קידושין סי' ע"א וע"י מור אה"ע סי' ל"ב ובב"י שם: (לח) בביאה כיצד.

(צו) תיר האיש מקדש בו ובשלוחו, (צז) אלא מצוה בו יותר מבשלוחו. האשה מתקדשת בה ובשלוחה, דאמרה טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלא: (צח) אמר רב שליח נעשה עד לקידושין, והלכתא כוותיה דהא ר' נחמן קאי כוותיה. (צט) דאמר רבא אייר נחמן האומר לשנים צאו וקדשו לי את האשה הן הן עדין הן הן שלוחיו, בין בקידושין בין בניטין בין בממון. (ק) האיש מקדש את בתו כשהיא נערה, (קא) פ"י מאחת עשרה שנה ומחצה עד סוף שתיים עשרה שנה, כל שכן כשהיא קטנה משנולדה עד שהיא בת י"א שנה ומחצה, בו ובשלוחו: (קב) תנן התם נערה המאורסה בין היא ובין אביה מקבלין את נישא, ר' יהודה אומר אין שתי ידים (קג) וזכות בגוף אחר, אלא אביה מקבל את נישא ולא היא, (קד) וקיי"ל כר' יוחנן דאמר מחלוקת בניירושין דמכנסת עצמה בקבלת נישא לרשות האב, אמרינן אביה נמי ניחא ליה שתקבלנו, משום הכי הוי נישא, אבל בקידושין דמפקעת עצמה מרשות אביה, דברי הכל אביה ולא היא: (קה) יתומה שהשיאה אמה או אחיה כשהיא קטנה ברעתה ויודעת לשמור קידושיה, יכולה למאן, ובשנדרלה והניעה לבוגרת אמר' אי אפשי בקידושין שקידשני אמי או אחי הרי זה מיאון. השיאוה שלא לדעתה ואינה יכולה לשמור קידושיה אינה צריכה למאן. הגדילה ונתקדשה לאחר קידושיה הן הן מיאונה, (קו) וקיי"ל כר' חנינא בן אנטיגנוס, וכרב יהודה בן בתירה, והיא מותרת לכל קרוביו אלא שפסולה מן הכהונה: (קי) קידושי טעות, כגון דאמר לה התקדשי לי כנס זה של יין, ונמצאת של דבש, על מנת שאני עשיר ונמצא עני, קיי"ל כתנא קמא בין לשבח בין לגרועותא בין שהמעתו היא אינה מקודשת, ואע"פ שאמרה בלבי היה להתקדש בו לו דברים שבלב אינו כלום: (קיב) האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני, והלך וקידשה במקום אחר אינה מקודשת, דדוקא קאמר מקום פלוני שאין לי שם אויבים, אבל אם אמר לו הרי היא במקום פלוני והלך וקדשה במקום אחר מקודשת, שמראה מקום הוא לו ולא דוקא קאמר ליה משום איבה: קטן שקידש אינן קידושין: קיבל קידושי בתו קטנה מקודשת ובאותו קידושין מקבלת את נישא אבל קידשה ביהדותו של אב לגרשה בשמרו לא פשיטא לי: קטנה שקידשה אמה ואחיה ונמצא שאביה קיים אפילו מיאון אינה צריכה ושריא לעלמא: (קיג) המקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים, ונמצא עליה נדרים אינה מקודשת, כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה, (קי) דמצי אמר אי אפשי באשה נדרנית אבל נישא בעי מדבריהם מספיקא, כיון דלא פירש דלמא דעתיה נמי אדרונא, וכן נמי במומין: (קיב) המקדש שתי נשים בפרוטת אחת או אשה בפחות משוה פרוטה, אע"פ ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלה ולא היה יודע שאין קידושיה קידושין: (קיג) וכן קטן שקידש בפרוטת אם שלח סבלונות לאחר שהגדיל אינה

הערות והקונים

ע"י כל זה בפוסקים הראשונים. (טו) תיר האיש מקדש בו ובשלוחו. קידושין מ"א ע"א: (טז) אלא מצוה בו, גמרא שם: (טז) אמר רב שליח נעשה עד, קידושין מ"ג ע"א: (טז) דאמר רבא אמר רב נחמן, גמרא שם: (ק) האיש מקדש את בתו כשהיא נערה. קידושין מ"א ע"א במשנה: (קא) פ"י מאחת עשרה שנה ומחצה, הוספת המחבר: (קב) תנן התם נערה המאורסה, משנה ג' וט"ו ס"ד ע"ב, ובגמרא קידושין מ"ג ע"ב: (קג) וזכות בגוף אחר, במשנה שם וזכין כאחת, ובגמרא קידושין וזכות כאחד: (קד) וקיי"ל כר' יוחנן, גמרא קידושין שם: (קה) יתומה שהשיאה אמה, יבמות ק"ז ע"ב במשנה: (קו) וקיי"ל כר' חנינא בן אנטיגנוס וכרב יהודה בן בתירה, גמרא שם ק"ח ע"א: (קי) קידושי טעות כגון דאמר לה התקדשי לי כנס זה של יין כו', משנה קידושין מ"ח ע"ב: (קי) האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית, משנה קידושין ג' ע"א: (קי) המקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים, כתובות ע"ב ע"ב במשנה: (קי) דמצי אמר אי אפשי באשה נדרנית כו', שם ע"ג ע"ב: (קיב) המקדש שני נשים בפרוטת אחת, קידושין ג' ע"א במשנה: (קיג) וכן קטן שקידש בפרוטת, משנה שם וכן קטן שקידש, ופירשי' ושלח סבלונות משהגדיל:

מקודשת: (קיג) א"ר פפא באחרא דמקדשי והדר מסבלי חיישינן, פי' אם שידך לאשה ונתרצית וקדם ושלח לה סבלונות, כיון דאורחיהו לקדש ברישא חיישינן שמא שלח הני לשום קידושין, מסבלי והדר מקדשי לא חיישינן לסבלונות: (קיד) האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני אלא שהלך ברמאות (קמו) וכן האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאתר למיד יום, ובא אחר וקדשה בתוך למיד, מקודשת לשני, (קמו) לא קדשה אחר בתוך לי רב ושמואל דאמרי תרויהו מקודשת ואע"פ שנחאכלו הני זווי ולא לפקרון דמי ולא למלוה דמי, אלא בתורת קדושין יהבינהו להו. (קמו*) לא קדשה אחר וחזרה בה, ר' יוסי אומר חזרת, והלכתא כוותיה. (קיו) וכן היא שנתנה רשות לשליח לקדשה והלכה היא וקדשה את עצמה, אם שלה קדמה לשל שליח קידושיה קידושין לא קדשה עצמה וחזרה בה, ר' יוחנן אמר חזרת דאתי דיבור ומבטל דיבור, וקיייל כוותיה. (קיט) המקדש אשה ע"מ כך וכך, נתקיים התנאי הרי זו מקודשת, לא נתקיים התנאי אינה מקודשת. (קכ) ע"מ שירצה אבא מכאן ועד שלשים יום לא מחה האב מקודשת, מחה האב אינה מקודשת, מת האב בתוך למיד יום מקודשת, דאמרינן תו מאן ימחה. (קכא) מת הבן בתוך שלשים יום מלמדן את האב שיאמר איני רוצה שלא תצטרך להליצה או ליבום: (קכב) האומר קדשתי את בתי ואיני יודע למי קדשתי, ובא אחר ואמר אני קדשתי נאמן, בין לכנוס בין ליתן נט, אבל באו שנים זה אומר אני קדשתי וזה אומר אני קדשתי צריכה נט משניהם, ואם רצו אחד נותן נט ואחד כנוס. (קכג) אמרה נתקדשתי ואיני יודע למי נתקדשתי, ובא אחר ואמר אני קדשתי, נותן נט ואינו נאמן לכנוס, דלא מירתת דידע שתהא מחפה לקחתו ותיבוש לומר אין זה שקידש אותי. (קכד) האומר לאשה קדשתיך (קכה) בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים, והיא אומרת לא קדשתי כלל, הוא אסור בקרובותיה, (קכו) משום דשוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא, והיא מותרת בקרוביו (קכז). משום דאמרי איהו שקורי קמשקר. (קכח) וכן האומר קדשתיך בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים, והיא אומרת לא קדשת אלא בתי, היא מותרת בקרוביו והוא אסור בקרובותיה ומותר בקרובות בתה, והבת מותרת בקרוביו, משום דאמרה אמי לאו כל הימנה לאוסרני. (קכט) וכן האומר קדשתי את בתך והיא אומרת לא קדשת אלא אותי, הוא אסור בקרובות הבת שהוא אסרן עליו ובבת שהיא אסרה עליה: (קל) המקדש את האשה סתם ואמר סבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה, לויה והרי זו כהנת, עשירה והיא עניה, עניה והיא עשירה, הרי היא מקודשת מפני שלא הטעתו, (קלא) אלא דברים שבלב היו, ואין בהם כלום: (קלב) הרי זו מקודשת לי לאחר שאתנייר, לאחר שתתנייר, לאחר שאשתחרר,

הערות ותקונים

קיג) א"ר פפא באחרא דמקדשי והדר מסבלי חיישינן, קידושין נ' ע"ב: קיד) האומר לחבירו צא וקדש לי אשה, קידושין נ"ח ע"ב במשנה: קמו) וכן האומר לאשה, משנה שם: קמו*) לא קדשה אחר בתוך לי רב ושמואל, גמרא שם נ"ט ע"א: קמו*) לא קדשה אחר וחזרה בה, ר' יוסי אומר חזרת, גמרא שם ולפינו הגי' ר' יוחנן אמר חזרת: קיט) המקדש אשה ע"מ כך וכך, משנה קידושין ס' ע"א: קכ) על כנת שירצה אבא, קידושין ס"ג ע"א וע"ב: קכא) מת הבן, שם ס"ג ע"ב: קכב) האומר קדשתי את בתי, שם במשנה: קכג) אמרה נתקדשתי, גמרא שם: קכד) האומר לאשה קדשתיך, משנה קידושין ס"ה ע"א: קכז) בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים, גמרא שם: קכו) משום דשוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא, הוספת המחבר, וכן פירש"י: קכז) כוונת דאמרי איהו שקורי קמשקר, הוספת המחבר: קכח) וכן האומר קדשתיך בפני פלוני ופלוני, במשנה שם: קכט) וכן האומר קדשתי את בתך, משנה שם: קל) המקדש את האשה סתם ואמר סבור הייתי, קידושין במשנה ס"ב ע"ב: קלא) אלא דברים שבלב היו ואין בהם כלום, הוספת המחבר, וכן פירש"י: קלב) הרי

לאחר שתשתחררי, לאחר שימות בעלך, לאחר שיהלויך יבמך, לאחר שתמות אחותך, אינה מקודשת, משום שאין הדברים מסורין בידו באותה שעה לפיכך לא קנאה אפילו להתנייר הוא לא ביריה דבעי ב"ד של שלשה, דהא משפט כתיב ביה, ומי יומר דמודקקי ליה ביה תלתא. (קלג) וכן האומר לחבירו אם ילדה אשתך נקבה תהא מקודשת לך, לא אמר ולא כלום. (קלד) א"ר חנינא לא שנו אלא שאין אשתו מעוברת, אבל אשתו מעוברת ועוברת ניכר דבריו קיימין, ודברי הכל: (קלה) הממנה שליח נאמן ואומר לו צא וקדש לי אשה בכל מקום שאתה מוצא והלך ונאנס, ולא יכול להחזיר שליחותו, אם קידש אם לא קידש, או היכן קידש ואימתי קידש, ומת אותו שליח או נשבה למרחוק, יש לומר חוקה שליח נאמן עושה שליחותו, והרי זה נאסר בכל הנשים שבעולם, שבכל אחת ואחת יש לומר שמא אחותה קידש לו שלוחו או אמה או בתה, והרי זו נאסרת עליו, ואע"פ שהנשים אשר בסתם זה מותרות לכל אדם בלעדיו, הוא ודאי אסור בהן, שחוקה שליח נאמן עושה שליחותו. (קלו) ומודה רב נחמן באשה שאין לה לא אם ולא בת ולא אחות ולא שאר קרובות שהיא נאסרת לאיש בעבורו שהוא מותר לקחתה, וכן אם היו לו קרובות הללו ובעת שהלך שלוחו לקדש לו אשה היו אלו הקרובות נשואות או ארוסות ונמצא כי אחר לכת השליח נחארמלו או נתגרשו הרי זו מותרת לו. כי אם זו קידש שלוחו מוטב כי הקרה ה' לפניו אותה, ועל קרובותיה אין לחוש שהרי הן נשי אחרים ולא היה יכול השליח לקדשן, וצריך הדבר להיות מעומד על בוריו בדרוק ע"פ עדים, אבל נבי גט אעיג דהדר אמר נתתי לה לא אמרינן חוקה שליח עושה שליחותו, ופיו שאומר נתתי לה הרי הוא כשני עדים ופטורה, אלא אסורה עד שתגרש בעדים. (קלז) דאתמר בעל אומר לגירושין, (קלה) ושליח אומר לגירושין, ואשה אומרת נתנו לי ואבד ממני (קלט) ר' יוחנן אמר אין דבר שבערוה פחות משנים, והלכתא כוותיה לחומרא, דהיינו קידושין אמרינן חוקה שליח עשה שליחותו, אבל להקל להתיר אשת איש לעלמא לא: (קמ) ונערה המאורסה דפסקינן דהלכתא דברי הכל אביה ולא היא, (קמא) הני בדלא שדך לאביה, אבל שדך ליה מעיקרא ואירצי ליה ובתר הכי קדשה שלא מדעתו רב ושמואל דאמרי תרווייהו צריכה גט וצריכה מיאון, (קמב) ולא קי"ל כותיהו, אלא כרבינא דהוא בתרא, דאמר דשייך לא ניהא ליה דלפקעה עצמה מרשותיה דהא זיכה ליה רחמנא בכסף קידושין, הלכך לא אירצי דלתקדישי בלא דעתיה, וכיון דלא ניהא ליה בהני קידושין אינה מקודשת: וצריכינ בני ברית קודש כשבאין לישא אשה לכדוק תחלה

הערות וחקונים

זו מקודשת לאחר שאתגויר, טשנה שם: (קלג) וכן האומר לחברו, משנה שם: (קלד) א"ר חנינא, גמרא שם ס"ב ע"ב: (קלה) הממנה שליח כו', עיי' גיטין ס"ד ס"א דאמר ר' יצחק האוכר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם ומת שלוחו אסור בכל הנשים שבעולם חוקה שליח עושה שליחותו, ועיי' נזיר י"א ס"ע"ב וי"ב ר"ע"א וברש"י שם, ועיי' מור אה"ע סי' ל"ה ובב"י שם, ונראה כי היחבר נקוט לישנא דהשאלות פ' חיי סי' י"ז ע"ש: (קלו) ומודה רב נחמן, צ"ל ומודה ר' יוחנן עיי' נזיר י"ב ע"א, ועיי' בשאלות שם: (קלז) דאתמר בעל אומר לגירושין, גיטין ס"ד ע"א: (קלס) ושליח אומר לגירושין, צ"ל ושליח אומר: (קלט) ר' יוחנן אמר, גמרא שם: (קמ) ונערה המאורסה דפסקינן דהלכתא דברי הכל אביה ולא היא, משנה גיטין ס"ד ע"ב נערה המאורסה היא ואביה מקבלים את גיטה, א"ר יהודה וכו' אלא אביה מקבל את גיטה לבד, וכן הוא בקידושין כ"ג ע"ב ור' יוחנן יצ"ר לקדושין דברי הכל אביה ולא היא: (קמא) הני בדלא שדך לאביה אבל שדך ליה מעיקרא ואירצי ליה ובתר הכי קדשה שלא מדעתו רב ושמואל דאמרי תרווייהו צריכה גט וצריכה מיאון, כונתו למאמר קידושין מ"ד ע"ב איחמר קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון כו' שרורה לקמיה דרב אמר האלהים צריכה גט וצריכה מיאון כו' א"ר נחמן והוא ששדכו וע"ש בתוס' ד"ה קטנה שכתבו ונראה דה"ה בנערה כו': (קמב) ולא קי"ל כוותיהו אלא כרבינא דהוא בתרא, כונתו למה דאיתא בגמרא שם מ"ה ע"א

במשפחה ובקרובותיה ולקדש בפני שני עדים כשרים, (קמג) ואח"כ נוטל כוס של יין ומברך בפה"ג, (קמד) שהכל ברא לכבודו, יוצר האדם, שמה תשמה, שהוא ברכה להווג, וכל מה שיכולין לברך ולשמה ההתן והכלה עושין, (קמה) שכל המברכו ומשמחו זוכה לחמשה קולות. וזו ברכת הללו, כנגד זו ברכת שבירך הקביה את אדם וחיה, שנאמר ויברך אותם אלהים (בראשית א כב). ראשונה ברכת היין המשמה אלהים ואנשים, והיא קודמת לכל קידוש והברלה. ואחריה שהכל ברא לכבודו, ואע"פ שאינו מן הענין והסדר אלא מאשר יצר ואילך שמתחיל בדבר שניהם, אלא על שברא הקביה כל בריות העולם וכולם לא בראו אלא לכבודו, שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו (ישעיה מנ ז). וכתוב כל פעל ה' למענהו (משלי מז ד). ואחריו יוצר האדם, כי אחר יצירת כל בריות יצר את אדם הראשון, (קמו) כי ביום הששי בשעה ראשונה עלה במחשבה, בשניה נמלך במלאכי השרת, בשלישי הוצרך עפרו, ברביעית נבלה, בחמישית רקמו, בששית נפח בו רוח חיים ועמד על רגליו, לפיכך מברך יוצר האדם על יצירת אדם לבדו, ומתחיל בסדר הווג ומברך אשר יצר את האדם בצלמו, שבשעה ששית הפיל עליו תרדמה, שהרי כבר בראו צלם ודמות ותכנית ועכשיו התקין לו ממנו, כלומר מצלעו בניין עדי עד, דכתיב ויבן ה' את הצלע (בראשית ב כב), ומסיים יוצר האדם, כי שניהם להדרי נקראו אדם, שנאמר וזר ונקבה בראם (שם ה ב): (קמז) ברכת אירוסין. אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, (קמח) בתורה שבכתב, דכתיב איש איש אל כל שאר בשרו לא (תקריבו) [תקרבון] לגלות [ערותה] [ערותה] [ויקרא יח ז], ואסר לנו, בתורה שבעל פה, דכתיב לא תסור מן הדבר אשר ינידו לך (דברים יז יא). אסר לנו ארוסות עצמינו שלא להתייחד עמה עד שיכניסנה לחופה ויתן לה כתובה, ויברך שבע ברכות, ואז תבעל לו בטוהר ובנקיון, ואם נתייחד עמה קודם לכן נמצא מרבה ספק ממורת בישראל. (קמט) דתנן ראוה מעוברת ואמרו לה מה טיבו של עובר זה, אמרה להן מאיש פלוני וכהן הוא ר"א (ורבנן) [ור' נמליאל] אומרים נאמנת, ר' יהושע אומר לא מפיה אנו היין אלא הרי זו בחזקת בעולה לנתין ולממור עד שתביא ראיה לדבריה. (קנ) ואמרינן ההוא ארום וארוסתו דאתו לקמיה דרב יוסף היא אומרת מניה, והוא אמר אין מנאי, ומשום

הערות ותקונים

וע"ב אמר ליה רבה בר שימי בפירוש אמר מר דלא סבר להא דרב ושמואל. וע"ש בתוס' ד"ה בפירוש והביאו שם בשם רב אלפס ושאלות דהלכתא כרבינא דהוא בתראה וסוף הוראה היה ע"ש, וכן ראיתי בבה"ג סוף הל' קידושין שחביא וז"ל אמר להו רבא בר שימי לרב אשי בפירוש לא סבר לה מר לדרב ושמואל דאמרי נערה שנתקדשה שלא לדעת אביה כי שדיך צריכה גמ וצריכה מיאון אלא לא אמרינן כיון דשדיך הוה ליה כמאן דארצי קמיה ושתיק וכיון דשתיק בשעת קידושין דילמא מינה ניח לי והלכתא כרבינא. ובאלפסי פ"ב דקדושין הביא וכלהו רבואתא קמאי ז"ל הכי פסקו כגון רב אחא משבחה (הוא בעל השאלות) ובעל הלכות גדולות ורבינו האי בתשובותיו הני כלהו פסקו הלכתא כרבינא דהוא בתרא ע"ש: (קמג) ואח"כ נוטל כוס של יין ומברך בפה"ג. בגמרא כתובות ז' ע"ב ליתא שמברך על הכוס ברכת הגפן, רק כ"ה בשאלות פ' חיי אדם מ"ז וכן בבה"ג ריש ח' כתובות, ועיי' מסי' סופרים פ"ט ח"א, וכן הביאה רב עמרם גאון בסידורו צד נ"ג, וכן הביא הלק"ט חיי כ"ד ג': (קמד) שהכל ברא לכבודו יוצר האדם שמה תשמה, חסרון הניכר יש כאן כי לא הביא כל הברכות, והביא במאמר שלאחריו: (קמה) שכל המברכו ומשמחו זוכה לחמשה קולות. עיי' ברכות ז' ע"ב: (קמו) כי ביום הששי בשעה ראשונה עלה במחשבה. עיי' פסיקתא דר"כ פסקא בחדש השביעי (ק"ג ע"ב), וי"ר ריש פכ"ט, תנחומא הקדום שמינו אות י"ג, פדר"א פ"א, אדר"ג פ"א, ופסיקתא רבתי פסקא מנה אחת אפים, וש"ס מזמור צ"ב אות ג', וסנהדרין ל"ח ע"ב, ותראה שנויים וחלופים: (קמז) ברכת אירוסין אשר קדשנו כו, כתובות ז' ע"ב: (קמח) בתורה שבכתב, הוא דברי המכתב: (קמט) דתנן ראוה מעוברת. משנה כתובות י"ג ע"א: (קנ) ואמרינן ההוא ארום וארוסתו דאתו לקמיה דרב יוסף, גמרא שם

דקא מודים אסיק ר' יוסף הלכתא כרי"א וכרי"ג דאמרי נאמנת ואת לא תעביד עובדא להשיאה ליוחסין, ואי נשאת לה מפקינן לה מניה, אבל היכא דלא מודי ודאי רוב פסולין אצלה, ובתר רובא אולינן ומאינש דעלמא היא מעברא והולד ממזר. והתיר לנו את הנשואות, פי' נשואות שלנו עיי חופה הבאה מחמת קידושין, והתם באיי מקדש ישראל עיי חופה וקידושין. אלמא דבלא חופה וקידושין אין הורתה של ישראל בקדושה, אלא כבא אל אשה וזנה: (קנא) ושבע ברכות של חופה מברכין אותה ז' ימי המשתה בדאיכא פנים חדשות, ואי ליכא פנים חדשות אינה מברך, אלא ברכה שביעית ותו לא: ובמכתב שטר כתובה יש שינוי מנהג בישראל על מכתב התוספת והנדוניא ולא פסיקא מילתא אפילו מדרבנן אלא כפי מנהג העיר, וזולתי מאתים וזו לבתולה, שהן כ"ה סלעים דנפקא לן מן מוהר הבתולות, ולא למנה מנה מדרבנן כשמה דהיינו אל מנה: ואנב שהוקתי לכל כך כתבתי מופס השטר דצריך למקני לך קנין כתובה באנפי עשרה כי היכי דלישתעביד באחריותה, וצריך לשרטטין, והיה לכל שמרי ביד, ולא יהא בה תיבה שאינה נמורה, ואם נחסר בה תיבה צריך לכותבה בין חטי ולמכתב בשיטה אחרונה דביני חטי קיימא, וכן אם אירע בה שום שיבוש ומחקה צריך לקיימו בשיטה אחרונה, אם יש לה אב כותב ודין נדוניא דהנעלת ליה מבית אביו, ואם לא כותב דהנעלת ליה סתם, ואם היא בחוקת בתולה כותב פלונית בתולתא, ואם היתה כבר אלמנה כותב פלונית בת פלוני סתם, וכן אם היא בחוקת בתולה כותב ויהיבנא ליכי כסף זווי מאתן מוהר בתוליכי דחוי לכי מדאורייתא, ואם היא אלמנה כותב זווי מאה סתם, והנדוניא והתוספות כותב כמנהג, והותם החתן ואחריו שנים או שלשה עדים כשרים כמעשהים ורחוקים מקרובות, וצריכים בני ברית קודש ללמוד מצור הצבתם להדבק בטובים שנעולם, שנאמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני משם (בראשית כד ד). וכל הנושא אשה לשם שמים דרכיו מוצלחים, ויש לו חלק לעולם הבא, (קנב) והנושא אשה שאינה הוגנת לשום ממון, עליו הכתוב אומר בה' נגדו כי בנים וריים ילדו עתה (יאכלו) [יאכלם] חדש את חלקיהם (הושע ה ז). חדש נכנס וחדש יצא, וממון בלה, והנושא לשום יופי חויין לו עוי פנים, (קנב) והנושא בת עם הארץ, נמשל כענבי הגפן שמשתרנות בסנה דבר כיעור ואינו מתקבל, והחויין לו בנים קשים ומורדים בישראל, וכתו ככלב, ועליו הכתוב אומר כל שוכב עם בהמה מות יומת (שמות כב יח), (קנד) והנותן בתו לע"ה כאילו כופתה ונותנה לפני ארי, מה ארי דורס ואוכל, אף ע"ה דורס ובוועל ואינו מתבייש, ואיזהו ע"ה כל שאין יודע גבורותיו של הקב"ה, ואינו יודע תפלה וברכות שאפילו נראה שהוא חסיד, ארור הוא לאלהי ישראל, שאינו יודע שבתו של הקב"ה, אע"פ שנראה חסיד עיקרו רשע, (קנה) שכך אמרו רבותינו אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד, (קנו) ולפיכך ימכור אדם מה שיש לו וישא בת ת"ה, שאם מת או גולה, בניו ת"ה, וישיא בתו לת"ה, משל לענבי גפן כענבי גפן דבר נאה ומתקבל:

ירויהו דורשי הענין וישבילו. (א) וסמוך לה פרשה תלמוד דרך ארץ, שישא אדם

הערות ותקונים

י"ג סע"ב: (קנא) ושבע ברכות של חופה מברכין אותה ז' ימי המשתה בדאיכא פנים חדשות. כתובות ח' ע"א, ושאלחות חיי ולק"ט: (קנב) והנושא אשה שאינה הוגנת. קידושין ע' ע"א: (קנב) הנושא בת ע"ה. פסחים מ"ט ע"א: (קנד) והנותן בתו לע"ה כאילו כופתה ונותנה לפני ארי. גמרא שם: (קנה) שכך אמרו רבותינו אין בור ירא חטא. אבות פ"ב מ"ו: (קנו) ולפיכך ימכור אדם מה שיש לו. גמרא פסחים שם:

[כד] (ב) וסמוך ליה פרשה תלמוד ד"א שישא אדם אשה לבנו הגדול. ב"ר סוף פ"ם וילקוט רמז ק"ט ותחומא הנדפס מכבר חיי אות ח' ולק"ט וע"ש בהערה א' ומדרש אנדה הביא

אשה לבנו גדול, ואח"כ ישא לעצמו, שנא' ויביאה יצחק האהלה וגו', וכתוב בתריה
 ויוסף אברהם ויקח אשה וגו' :

[כה] א) ויוסף אברהם. עיקר תוספות זו כאדם שעסק בדבר ופוסק ומוסיף עוד לעשות
 בו, כענין שנא' ויוסף ה' דבר אלי עוד (ישעי' ה ה) וכתוב מה יוסף
 ה' דבר עמי (במדבר כב יט): ויקח אשה. ולא לשון פילגש: ושמה קטורה. לשון קישור,
 ולשון תרגום היא, כדכתיב ותקשר (בראשית לח כח), ותרגם וקשרת, דאע"ג דכתיב כה
 ותלך ותתע במדבר (בראשית כא יד), תאמר שנחשד עליה בריה, ת"ל ושמה קטורה,
 (ב) קטורה כאדם שחותם גזויו ומצאו כחותמו, ודומה לדבר בן נעול מעין חתום (שה"ש ד יב):
 (ג) ותלד לו. (ג) ריש לקיש אמר תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר, קין עיקר ושת
 לשון תוספות, ונתמלא העולם משת, ישמעאל עיקר ובני קטורה ע"י שהן לשון
 תוספות נתרבו, יוסף עיקר של רחל והוליד שנים, ובנימין שהוא לשון תוספת העמיד
 עשרה, שנא' ובני בנימין בלע וגו' (בראשית מו כא), ער עיקר, ושלח שהוא לשון תוספת
 (ד) מעמיד שני בתי דינין. עיקר שנות איוב ק"י שנה, ונוספו לו ק"מ שנה, עיקר מלכות
 חזקיהו י"ד שנה, ונוספו לו מ"ו שנה, ודומה לדבר ונפשו קטורה בנפשו (בראשית מד ל):
 את זמרן. (ה) שמומר (בתוף) לע"ז: ואת יקשן. שמקיש בתוף לע"ז. ומדרש השאר
 לא שמעתי:

ג) אשורים ולטושים ולאומים. (ו) א"ר שמואל ב"ר נחמני תגרין לופרין וראשי
 אומין כלהון:

ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. (ז) זו מערת המכפלה והדייתקי:
 ו) ולבני הפלגשים. (ח) חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת. היא קטורה היא
 הגר כדדרשנו: נתן אברהם מחנות. (ט) שמסר להם שם טומאה, היינו
 איצטננינות שהיה יודע: וישלחם מעל יצחק בנו. שלא יערערו עליו עוד, (י) ובכך נצח
 גביהה בן פסיסא את בני ישמעאל ובני קטורה, כשבאו לדון עם ישראל לפני אלכסנדר
 מוקדון, על עסקי ארץ כנען, שאומרים יש להם חלק בו שהיו דנין מתורת משה, שנא'
 ישמעאל בן אברהם (בראשית כה יב), וכתוב יצחק בן אברהם (שם שם יט), בהגר

הערות ותקונים

וה"ל: ולמה נסמכה פרשה זו למעלה לומר לך שאם יש לאדם בן גדול צריך שישואנו תחלה
 ואח"כ ישא הוא אשה: (ג) קטורה כאדם שחותם גזויו ב"ר וילקוט שם ולק"ט. וע"ש בהערה ח':
 (ג) ריש לקיש אמר תוספתו של הקב"ה. בב"ר פס"א אות ד' בר קפרא אמר תוספתו של הקב"ה
 מרובה על העיקר, ובילקוט סוף רמז ק"ט ובלק"ט (כ"ה א') טובא ר' שמעון בן לקיש בשם בר
 קפרא. ומה תראה כי במדרש ב"ר לפנינו נשמטו המלות "רשב"ל בשם" והסתבר הביא ריש לקיש
 אמר, ורשב"ל וריש לקיש הכל אחד, והשמיט המלות בשם בר קפרא: (ד) מעמיד שני בתי דינין,
 בב"ר שם מעמיד עשרה בתי דינים. וכתב מתרדיו צ"ע מנ"ל על עשרה ב"ד ובכתוב יש ראייה על
 שני בתי דינים כמ"ש ער אבי לכה ולעדן אבי מרשה ודרשו ברות רבה רפ"ב אב"ד של לכה
 ואב"ד של מרשה וע"ש בחידושי הרד"ל: (ה) שמומר בתוף לע"ז. בב"ר שם אות ה' בשם רבנן:
 (ו) ארשב"ג תגרין לופרין וראשי אומין כלהון. בב"ר שם רשב"ג אמר אע"ג דאיתון מתורגמינן אימרין
 תגרי לופרין וראשי אומין, כלהון ראשי אומות הן. ע"י ערוך ערך אמפר וערך תגר: (ז) זו מערת
 המכפלה והדייתקי. בב"ר שם אות ו' ולבנן אמרי קבורה ודאיתקי: (ח) חסר כתיב שלא היתה
 אלא פילגש אחת היא קטורה היא הגר. לפנינו מלא כתיב. וכן בב"ר פס"א אות ד' ולבני הפלגשים
 אשר לאברהם פלגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה להי העולמים ראה בעלבוני. וגם
 רש"י בפ"י עה"ת (כ"ה ו') הפילגשם חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה,
 וע"י מנחת שי: (ט) שמסר להם שם טומאה. סנהדרין צ"א ע"א ורש"י עה"ת ומדרש אגדה:
 (י) ובכך נצח גביהה בן פסיסא את בני ישמעאל כשבאו לדון עם ישראל לפני אלכסנדר מוקדון.

וקטורה כתיב אשה, ובשרה כתיב אשה, לכך ראויין להיות שווים בירושה, והשיב להן מתורת משה, ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו, אב שחילק נכסיו לבניו וישלחם זה מעל זה, כלום יש להם טענה זה על זה, ויצאו בכושפת פנים: בעודנו חי אל אריץ (קרמה) [קדם]. (יא) אמר להם כל מה שאתם יכולין ללכת לפאת מזרח הוריתו שלא תכוון בנחלתו של יצחק:

ז) ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי, כדכתיב וצדיק באמונתו יהיה (חבקוק ב ד). (מאה) [מאת] שנה ושבעים שנה וחמש שנים. (יב) ראה את יעקב בן ט"ז שנה:

ח) ויגוע. (יג) א"ר יהודה בר אלעאי חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים בעשרה בעשרים יום, (יד) לומר שהחולי ממרק: וימת אברהם בשיבה טובה. כמו שהבטיחו בין הבתרים: זקן ושבע. (טו) מלמד שהקב"ה מראה להן להצדיקים שכתן לפני מיתתן ונפשם שבעין וישונן להם, כמו שנאמר כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי (איוב ג יג): (ויאסף) [ויאסף] אל עמיו. (טז) מלמד שעשה תרה אביו תשובה ונפשו בניע, (יז) וכבר דרשינן ג' אנשים שנאמר בהן שיבה טובה:

ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. (יח) כאן בן האמה חלק כבוד לבן הגבירה: אל מערת המכפלה. (יט) שהיתה כפולה בדמים כשתי שדות אחרות:

י) השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו. (כ) קבר כתיב חסר ו', ללמדך שכל מי שנמל חסד בקבורת שרה, וכה לגמול חסד בקבורת אברהם: (כא) א"ר שמואל בר נחמני שם ועבר היו מהלכין לפני מטתן, וכבר דרשנו כמה נכנסו משנותיו של שם בשנותיו של יצחק, וראו איזה מקום מופנה לאברהם, וקברו את שרה (כב) בדייטרין שלו:

יא) וידוי אחרי מות אברהם. (כג) א"ר יודן כל מקום שנאמר ויהי אחרי מות, אילולי שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיהם חור העולם לאחוריו: ויהי אחרי מות אברהם.

הערות ותקונים

סנהדרין שם. ובב"ר פס"א אות ז' ולק"ט ע"ש: (י) אמר להם כו'. ב"ר שם וילקוט רמז ק"י ולק"ט וע"ש הערה י"ד: (יב) ראה את יעקב בן ט"ז שנה. כן הובא בלקח טוב. ועיי' סד"ע רבא פ"א יעקב שימש את אבינו אברהם ט"ז שנה: (יג) אריץ בר אלעאי. ב"ר פס"ב אות ב'. וילקוט רמז ק"י ולק"ט: (יד) לומר שהחולי ממרק. עיי' רש"י שבת קי"ה ע"ב ועיי' בתוס', ועיי' בלק"ט שם בהערה י"ז: (טו) מלמד שהקב"ה מראה. ב"ר וילקוט ולק"ט: (טז) מלמד שעשה תרה אביו תשובה ונפשו בניע. בב"ר פל"ח אות י"ב בישרו שיש לאביו חלק בעוה"ב, ובלקח טוב בישרו שתרה אביו בגן עדן, ובמדרש אגדה (ט"ז ט"ז) בישרו שעשה תרה אביו תשובה. וכן בלק"ט (י"א כ"ז) הודיענו הכתוב כי תרה עשה תשובה: (יח) וכבר דרשינן ג' אנשים שנאמרו בהם שיבה טובה. ב"ר פמ"ד אות כ', ופס"ב אות ב': (יט) כאן בן האמה. ב"ר שם ובלק"ט שחלק לו כבוד וישמעאל ליצחק: (יט) שהיתה כפולה כו' לקח טוב: (כ) קבר כתיב חסר וי"ו ללמדך שכל מי שגמל חסד כו'. הדרוש חסר כתיב ליתא במדרש ב"ר רק בב"ר שם פס"ב אות ג' איתא כך: השדה אשר קנה אברהם א"ר תנחומא והלא מקבורתו של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה והכא את אמר שמה קבר אברהם ושרה אשתו, אלא בא ללמדך שכל מי שגמל חסד לשרה וכה לגמול חסד לאברהם, וכן הובא בילקוט רמז ק"י ובלק"ט: (כ) א"ר שמואל בר נחמני שם ועבר היו מהלכין לפני מטתן. ב"ר שם וילקוט שם. (כג) בדייטרין שלו. בב"ר שם בדיוטרין שלו "במקום מוכן ומוזמן". המלות שהסגרתו הם הוספה מאיזה מפרש, וכן כתב המ"כ, והמאמר טובא בערך ערך דיוטר והמלות האלה ליתא שם, וכן ליתא בילקוט סוף חיי, ופי' מערה כפולה 'דאפפעלעהלע': (כג) א"ר יודן,

(כד) סתמו פלשתים בארות של אברהם: ויברך אלהים את יצחק בנו. העמיד תחתיו ושב ויחפור אותן. ויהי אחרי מות משה (יהושע א א), פסק המן והבאר וענני כבוד, העמיד הקב"ה את יהושע, וכבש לו לישראל את הארץ. ויהי אחרי מות יהושע (שופטים א א), נתגרה בהן יתירת הארץ, העמיד הקב"ה יהודה תחתיו וכבשן. שגא' ויאמר ה' יהודה יעלה (שם שם ב), תחילה. ויהי אחרי מות שאול (ש"ב א א), היו פלשתים גלחמים בישראל, העמיד הקב"ה תחתיו את דוד וכבשן: ויברך אלהים את יצחק בנו. (כה) אמר אברהם אני בשר ודם עובר, אם אני מברך את יצחק הרי אני מגרה בו את ישמעאל ובני קטורה, אלא אני הולך לבית עולמי, ומה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה, לכך נגלה דבר קדשו על יצחק וברוכו, והעמידו על כוננת אביו: וישב יצחק עם באר. סמוך ישוּבו לבאר שנגלה דבריו של חי העולמים על הגר, ואמרה אתה רואי בעלבון: (יב) ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם. לא שפסל את הראשונים בני קטורה, אלא לייחסם אחר מות אברהם, מפני כבודו של אברהם, להודיע שקיים הקב"ה מה שאמר לאברהם, ולישמעאל שמעתיד הנה ברכתי אותו וגו' (בראשית יז ב), מכיון שבירך את יצחק הפסולת ממנו, לומר שאינן בכלל אחד, לכך הורז הכתוב לומר: אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם. שאין בן האמה בכלל בן הגבירה: (יג) ואלה שמות בני ישמעאל בשמותם. ולא שיקרא בהם שם האבות אברהם ויצחק אלא לתולדתם נתייחסו, אחר מולדת אמם: כבוד. חסר ו' כתיב, שלא יירש בכורה. ולא שמעתי מדרש שמותם:

טז) אלה הם בני ישמעאל, הפסולין להתייחס אחר זקינם: ואלה שמותם [בחצריהם ובמירותם]. אחר הצריהן ועל שם טירותם. הצרים אלו כפרים (כו) ותרגם פצחיהן, כלומר פתוחין בלי חומה, כמו יפצחו הרים רינה (ישעיה מט יג), טירות אלו בתי טייטראות, וית כל בית סגרתהן, וכאן חרנם כרכיהן, כדי ללמוד זה מזה כי לא היו מניחין בתי ע"ז שלהן וולתי בכרכין: שנים עשר נשיאים. כמו שאמר הקב"ה לאברהם: לאמתם. חסר ו' כתיב, שכולם יהיו לאומה אחת:

יז) ואלה שני חיי ישמעאל (מאה) [מאת] שנה ושלושים שנה ושבע שנים ויגוע. (כז) בחולי מעיים, כדי למרק עונותיו, (כח) כי עשה תשובה ונתיימר בחולי מעיים: וימת ויאסף אל עמיו. שחלקו בניע, (כט) ולמה נמנין שנותיו, לפי שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאברהם. (ל) א"ר לוי בר חמא מה ראה הכתוב לייחס שנותיו של ישמעאל, כדי לייחס שנותיו של יצחק, בן כמה שנים היה כשבירך את יעקב, ובן כמה שנים היה יעקב כשנתברך, (לא) מפורש במגילה, באותה שעה שנחברך יעקב מת ישמעאל, שנאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם, וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל [בן אברהם] אחות נביות (בראשית כה ז ט), מלמד שקדשה ישמעאל לעשו, ומת באותו הפרק, והשיאה נביות אחיה, וישמעאל קדם ליצחק י"ד שנה, הוציא י"ד מן קליו, פשו להו קניג, הרי שייצחק היה בן קניג כשבירך

הערות ותקונים

ב"ר שם אות ד' וילקוט שם: (כד) סתמו פלשתים. שם: (כה) אמר אברהם אני בשר ודם עובר וכו'. ב"ר פס"א ועיין רש"י עה"ת ויהי כ"ה י"א ומדרש אגדה (כה יא): (כו) ותרגם פצחיהן כו' וכאן חרנם כרכיהן, כונתו לת"א: (כז) בחולי מעיים. עיין ב"ר פס"ב אות ב': (כח) כי עשה תשובה. כ"ב ט"ז ע"ב, ומדרש אגדה ורש"י עה"ת: (כט) ולמה נמנין שנותיו. ב"ר סוף חיי: (ל) א"ר לוי בר חמא, ב"ר שם ולפנינו בב"ר הגורסא א"ר לוי בשם ר' חייא, ובגמרא ובמות ס"ד ע"א אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב, וכ"ה בגמרא מגילה י"ז ע"א: (לא) מפורש במגילה י"ז ע"א וסובא ברש"י עה"ת. ועיין רש"י תולדות

את יעקב, ויצחק היה בן ס' כשהוליד את יעקב, נמצא יעקב היה בן ס"ג כשנתברך, והלך יעקב אצל עבר, ולמד תורה ממנו י"ד שנה, עד שלא הלך לחרן, הרי בעמדו על הבאר בן ע"ז שנה היה, וי"ד שנים עבר בשתי נשיו, עד שלא נולד יוסף, ויוסף בן ל' שנה היה בעמדו לפני פרעה, ושבע שני השבע, ושנתיים של רעב, הרי ק"ל ליעקב בעמדו לפני פרעה, וכח"א ימי שני מגורי שלושים ומאת שנה (בראשית מז ט), הא למדת כל אלו י"ד שנה אצל עבר היה:

(יח) וישכנו. כלומר בני ישמעאל: מחוילה. שכחוב כה ארץ החוילה אשר שם הוזהב (שם ב יא): עד שור. היא קרש: אשר על פני מצרים. נבול כנגד נבול:

באכה אשורה. מצר השלישי: על (כל פני) [פני כל] אחיו נפל. באחותו בין בני קטורה לבני יצחק. (לב) הכא אמר נפל, ולהלן הוא אומר ישכון (בראשית מז יב), אלא כל ימים שהיה אברהם קיים אמר ישכון, לאחר שנפטר אברהם נפל ישמעאל, (לג) ויש אומרים עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכון, כיון שפשט ידו בבה"מ נפל, (לד) ועליו הכתוב אומר על כן לא השכילו וכל (מרשתה נפרצה) [מרעיתם נפוצה] (ירמיה י כא):

שלמה פרשת לחי שרה ויריחו דורשי הפרשה וישכילו וסמך לה פרשת עמרת הוקן ותפארת הבנים. עמרתו של אברהם שניצל מכבשן האש, אלא בשביל יעקב ובניו שעתידין לצאת ממנו, שנא: כח אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם וגו' (ישעיה כט כב). יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאווה (שה"ש ב יד). אמר הקב"ה בת עמי דמיתך ליונה המתחופפת בכנפיה וניצולת, כך אתה מחופפת במצותי וניצלת ומסתתרת בחגוי וכמדרגה בשביל שאני מכסך, וכל כך למה, מפני שאני מתאוה שתשחרי פני בצר לך, כי קולך ערב לפני בשיוחת תפילתך, ומראך נאווה לפני בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וזה דרכך מנעורך ואהבת כלולותיך, כי לאמותיך עקרת ארבעתן שהייתי מתאוה לשיחתם ולתפלה בעליהן ונעתרו לי ופקרתי אותם:

תולדות.

(יט) ואלה תולדות יצחק. אע"פ שתולדות ישמעאל ובני קטורה פסולין, (א) אע"פ לא כתב אלה, אלא ואלה, להוסיף על צדקותיו של אברהם: אברהם הוליד את יצחק, מה תלמוד לומר אלא שלא נקרא אברהם עד שנתבשר שיוליד את יצחק: (כ) ויהי יצחק בן ארבעים שנה. (ב) ג' שנה אחר שנעקר: בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי. (ג) רמאי הוא בעל רמאות ומרמות: מסדן ארם. ממש: (אחות) [אחות] לבן הארמי. כאביו: לו לאשה. כלומר ראיה היא לו לאשה, שגודלה בין רמאין הללו, והיתה תמימת דרך:

(כא) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. עתירה לשון בקשה, ודומה לו העתירו (שמות ח ד), העתרתם (יהוקאל לה יג), אבל אין להם דמיון במקרא שילמדו ממנו, וולתי

הערות ותקונים

כ"ה ט': וכן הובא בלק"ט (כ"ה י"ב): (ב) הכא את אמר נפל. ב"ר סוף חיי ורש"י עה"ת: (ג) ויש אומרים. ב"ר שם: (ד) ועליו הכתוב אומר הוספת המחבר:

תולדות. (ח) אע"פ לא כתב אלה אלא ואלה, להוסיף בו, ר"ל ואלה מוסיף על הראשונים. עיי' ב"ר פ"ב ופ"ל ושמו"ר ריש משפטים: (ז) ג' שנים אחר שנעקר. עיין ברש"י עה"ת (כ"ה כ') ועיין תוספות ובמות ס"א ע"ב ד"ה וכן: (ז) רמאי הוא. ב"ר פס"ג אות ד':

מן והעתרתם עלי דבריים (שם), ועיקר תיבותיו לשון היפוך המדה, (ד) ודומה להן בדברי רבותינו עתר דמוסבדיתא, (ה) ועל זה אמרו רבותינו למה נמשלו דברי תורה לעתה, לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום, אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות, וכן יש לפתור והעתרתם עלי דבריים (שם), כלומר והפכתם עלי דבריים, וכן כתיב אחד אומר והפכתם [את] דברי אלהים חיים (ירמיה כג לו), וכן פשוטו של פסוק ויעתר יצחק, התפלל יצחק והיפך מדה בלבו של הקב"ה: לנכה אשתו, שהיא שמוחה בתחינה, והוא שמוח נוכחה, (ו) ואומר רבש"ע יודע אני שנוירתך קיימת, ואתה אמרת לאברהם אבי, כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כא יב), ועכשיו כל בנים שאתה עתיד ליתן לי תן לי מצדקת זו: כי עקרה היא, (ז) שנעקק עיקר מיטרא שלה: ויעתר לו ה', היפך הקב"ה מדתו בזכותו שכבר נעקד באהבתו לה', לכך שמח לעשות רצונו, ולכך שהתה עמו עשרים שנה, כדי שלא יאמרו אחיה וקרוביה ברכת תפלתם עשאה פירות: ותהו רבקה אשתו, (ח) נזר הקב"ה ונגלף לה עיקר מיטרא לקבל הוולד הריון:

(כב) ויתרוצצו, (ט) היו מתחתכין ודוחקין זה את זה כשתי גבורים, (י) שזה רץ להרוג את זה, וזה להרוג את זה, ודומה לדבר ותרץ את גלגלתו (שופטים טג): בקרבה, במעיה, יש קרב שהיא כרס ממש, כדכתיב ואת כל החלב אשר על הקרב (ויקרא ג ג), ויש שהיא מעים, כדכתיב ותצחק שרה בקרבה, ודומה לו ותורתך בתוך מעי (תהלים ט ט), ויש שהיא תוך סתם, כדכתיב בקרב העם הוה (במדבר יד יד), וכל דומיהן: ותאמר אם כן, (יא) ר' חגי משום ר' יצחק אמר מלמד שהיתה רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים (יב) [ואמרת להן הניע לכם הצער הזה] ואמרת לאו, והיא צועקת ואמרת איך ששאר נשים לא הניע להן כך: למה זה אנכי, בצער הזה: ותלך, (יג) לבית מדרשו של עבר: לדרוש את ה', לבקש רחמים על העובר, ואע"פ שאברהם קיים, הלכה אצל זקנים (יד) ללמדך שכל המקבל פני זקן שברור, כאילו מקבל פני שכינה:

(כג) ויאמר ה' לה, (טו) לא שנודקך דבר קרשו ממש להשיח עם אשה מעולם וזלתי עם שרה כדררש"י, (טז) אלא ע"י שם בן נח כהן צדק שחי אח"כ ג"א שנה, כי כל ימי חיי שם היו תיר שנה פחות שתי שנים, ועכשיו נמצא שהוא בן תקמ"ז שנה: שני גוים בבטן, (יז) גיים כתיב, (יח) זה מתגבר בעולמו, וזה במלכותו, (יט) זה מלביש כלאים, וזה מלביש ציצית, זה עורך מערכות מלחמה, וזה סומך זקנים וסנהדרין: ושני לאומים ממעיך, מתוך מעיך יהיו נפרדין, זה מחול, וזה מושך ערלה: ולאם מלאם, מכאן עד סוף הפסוק אינו אלא דברים תלויין בסתם, שלא פירש מי יאמץ מזה, (כ) וכן

הערות וחקונים

(ד) ודומה להן בדברי רבותינו עתר דמוסבדיתא, נעלם ממני מקומו: (ט) אמרו רבותינו יבמות ס"ד ע"ב: (ו) ואומר רבש"ע, ב"ר פס"ג אות ה': (ז) שנעקק עיקר מיטרא, עיין ב"ר שם: (ח) גזר הקב"ה ונגלף לה עיקר מיטרא, ב"ר שם: (ט) היו מתחתכין כ"ו, לקח טוב ועי"ש הערה ל"ט: (י) שזה רץ להרוג את זה, ב"ר פס"ג אות ו' ולק"ט: (יא) ר' חגי משום ר' יצחק, וכן הוא בלק"ט אבל במדרש ב"ר פס"ג אות ו' איתא ר' יצחק אומר והמלות "ר' חגי משום" חסרים שם: (יב) ואמרת להן הניע לכם הצער הזה, הוספתי, וכן איתא בלק"ט טוב כלום הגיע לידכם כזה הצער ויאמרו לה לאו: (יג) לבית מדרשו של עבר, בב"ר פס"ג אות ו' הלכה למדרש של שם ועבר, וכן הביא רש"י בפ"י התורה וכן במדרש אגדה לבית מדרשו של שם: (יד) ללמדך שכל המקבל פני זקן שברור, ב"ר שם: (טו) לא שנודקך כ"ו, עיין ב"ר פס"ג אות ו' וש"ס מוזכר ש' אות ו' ועי"ש הערה מ"ז: (טז) אלא ע"י שם בן נח, ב"ר שם ר' אלעזר אמר על ידי שם בן נח, ועיין ש"ס שם הערה מ"ט: (יז) גיים כתיב, עיין ב"ר פס"ג אות ו' שני גוים שני גויא גוים, ובמדרש ש"ס שם הגי' שני גוים גיים כתיב, ועיין במדרש לקח טוב כ"ה כ"ג ובהערה מ"ט: (יח) זה מתגבר בעולמו וזה במלכותו, ב"ר שם, ועיין ש"ס הערה נ"ג: (יט) זה מלביש כלאים, זה מחול כ"ו, הוספת המחבר: (כ) וכן

ורב יעבוד צעיר, או ולרב יעבוד, אלא משמע האומין והשיעבוד לזה ולזה, כל זמן שיעקב אמיץ עשו משועבד, שנאמר (ותהי) [יהי כל] אדום עבדים לדוד (ש"ב ח יד), וכתוב עד הכרית כל זכר באדום (מ"א יא טז), וכיון שפשע יעקב בבוראו עשו אמיץ, ויעקב משועבד, שנאמר היו צריה לראש (איכה א ה), וזכר ה' לבני אדום את יום ירושלים (תהלים קלו ז), וכתוב ועבדת את אויבך (דברים כח מה), וכן יצחק לעשו אמר ואת אחיך תעבוד והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו' (בראשית כו ט):

(כד) וימלאו ימיה ללדת. לסוף מאתים ושבעים יום: והנה תומים בבטנה. (כא) חסר א' כתיב, שלא היה מהם אלא תם אחד. אבל בתמר (שם לח כז) תאומים מלא כתיב, ששניהם היו תמימי דרך:

(כה) ויצא הראשון אדמוני. שהיה עיקר יצירתו מטיפת אודם של אמו, ולפיכך היה אדום, ולפיכך יצא תחלה: כלו כאדרת שער. שלא היה בו מקום חלק אלא כאיצטלית הוו שעושין מן הצמר ומניחין במחצית קצוות הצמר לחוץ בשביל הנשמים שלא ישמשו את בעליהן עוברי דרכים: ויקראו (את) שמו עשו. (כב) כאיש גדול ובעל שער. (כג) ויש אומרים עושה שוא, הוא שוא, ואלוהותו שוא, וזה מדרש:

(כו) ואחרי כן יצא אחיו. שעתיד לתפוש אחריו ממשלת עולם: וידו אוחות בעקב. ברנל של עשו: ויקרא שמו. (כד) קראהו הקב"ה יעקב: (כה) א"ר יצחק אמר הקב"ה אתן קריתם לחוורתכון שם, אף אני קורא לבני בכורי שם, שנאמר כה אמר ה' בני בכורי ישראל (שמות ד כב), ועיקר הפשט לכך נקרא יעקב על שיצא נאחו בעקב אחיו, אבל רבותינו אמרו שהקב"ה קראו יעקב שתופס מלכות בעקב, ומתברך בלשון עקב, כדכתיב והיה עקב תשמעון (דברים ז יב): ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, ורבקה בת כ"ג שנה, ואברהם בן ק"ס, וראה את יעקב בן ט"ו שנה יושב באהלי תורה, ואם יאמר אדם למה לא היה אברהם מבקש רחמים על רבקה, יש להשיב כי רצה הקב"ה להכב את יצחק בימי אביו ולהעמידו על מכונת אביו שיאמרו הכל ממלא מקום אבותיו הוא, ומה שכתב לפני זה וינעו וימת אברהם (בראשית כה ח), וכתוב ויהי אחרי מות אברהם (שם שם יא), לא שיש מוקדם ומאוחר בתורה, רק כך דרכה של תורה, שפותח איש איש בפני עצמו ומסיימו:

(כז) ויגדלו הנערים. (כו) עד שהיו בן י"ג שנים לא היו מעשיהן ניכרין, כיון שהוגדלו מעשיהן ניכרין, (כז) א"ר פנחס בר לוי (כח) כהדם ועצבונית, (כט) פי' קמשיין, שגדלין זה על נבי זה, כיון שהגדילו, זה נותן ריחו, וזה נותן ריחו, כך אלו כל י"ג שנים היו שניהן הולכין ללמוד מצות ושניהם חוזרין בספר, (ל) מכאן אמר ר' אליעזר

הערות וחקונים

ורב יעבוד צעיר או ולרב יעבוד. עיון לקח טוב בהערה נ"ב, ושם הארכת: (כ) חסר א' כתיב. ב"ר פס"ג אות ח', וילקוט רמז ק"י ולק"ט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה. ולדעתו יש לתקן בב"ר במקום להלן חסרים וכאן מלאים צ"ל להלן מלאים וכאן חסרים, ובב"ר פס"ה אות י"ג כאן חסרים ולהלן מלאים. צ"ל כאן מלאים ולהלן חסרים: (כג) כאיש גדול ובעל שער. בלקח טוב על שם הגוף שיצא עשו כאיש בעל שער: (כג) וי"א עושה שוא כו', בלק"ט ד"א עשו עשוי להיות שוא ודתו שוא: (כד) קראהו הקב"ה יעקב. לקח טוב ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (כט) א"ר יצחק. ב"ר פס"ג אות ח': (כו) עד שהיו בן י"ג שנים לא היו מעשיהם נכרים. ב"ר פס"ג אות י' ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כז) א"ר פנחס בר לוי. בב"ר שם נאמר ר' לוי אמר והמלות ר', פנחס ב"ר ליתא שם, וילקוט רמז ק"י השמיים שם האומר, ובלקח טוב ר' פנחס בשם ר' לוי, והמאמר נשנה בתנחומא הנדפס מכבר אות ד' וגם שם מובא בשם ר' לוי לבד: (כט) כהדם ועצבונית. ב"ר שם ותנחומא הקדום תולדות אות ב': (כט) פי' קמשיין, צ"ל פי' קוצין: (ל) מכאן אמר

ב"ר שמעון צריך אדם לטפל בבנו י"ג שנים, מכאן ואילך צריך שיאמר (לא) ברוך שפטרני מעונש בני: ויהי עשו איש יודע ציד. מתרבותו של נמרוד, שהיה צד את הבריות בפיו כדרשנו. ועיקר הפשט ציד ציד ממש, ודומה לו לצוד ציד (בראשית כה). אשר יצוד ציד חיה (ויקרא יו יג). ולבי רחש להרבירו על אופן צידה, כדבר צידה שלה להם לשובע (תהלים עח כה). צידה לדרך (בראשית יב כה) כולן לשון מוון, אבל צידה שהוא לשון פועל כגון לצוד [ציד]. יצוד ציד, הוא לשון מארב, כגון ואשר לא צדה (שמות כא יג), ודומיהן:

כה) ויאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בָּסִיף, ולפי שהיה יצחק בן זקונים היה מעונג ומפונק והיה אוהב מיני מערנים והיה עשו צד חיות ועופות ומבשל ומאכילו היפה ומביא יין מובחר ומשקוהו: ורבקה אוהבת את יעקב. (לב) לא נאמר אהבה אלא אוהבת, כל זמן ששומעת דבריו הנעימים ורואת דרכיו התמימות מוספת לו אהבה על אהבה: כט) ויִוֹד יַעֲקֹב נֹיֵד. לפי שכבר סיים סדרו של עולם לא הזכירו עוד, (לג) אלא כאן היה זמן פטירתו כשהיו הנערים בני מ"ו שנים אז נפטר אברהם, ויעקב שהיה נומל חסד הלך לנחם את אביו במיני תבשילין: ויוד יעקב ניד. (לד) חבירו מוכיח עליו שתבשיל של עדשים היה, יסוד מלת זה הוא זר לכד, ולא מצאתי לו דמיון אלא עניינו מפרשו לשון תבשיל: ויבא עשו מן השרדה. (לה) שבא על נערה המאורסה, ורמו לדבר ואם בשרה ימצא האיש את (נערה) [הנערה] המאורסה (דברים כב כה): והוא עיף. שהרג את הנפש, וכה"א כי עיפה נפשי להורגים (ירמיה ד לא):

ל) ויאָמַר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הֲלֵעִשְׂתִּי נָא. עיקר מלת לעט סבירא לי (לו) כדכתב רב חסדא הוא שמאכיל אדם את הנער או את החולה או לשום בריה ביד להיותו אוכל מחמת מאכיל, ואין לו דמיון במקרא וזלתי בדברי רבותינו, (לז) דאמר' במסכת שבת איזו הוא המראה ואיזה הוא הלעטה, אמר רב חסדא המראה הוא בכלי, והלעטה ביד, פי' המראה פיתום שור ומריא, (לח) ואנשי עיר הקודש פירשו הלעיטני נא, שפער פיו כגמל, ואמר אני אפתח את פי, ואתה הלעיטני ביד. (לט) ותנן אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו מאכלות הרבה כרי שילך ימים הרבה בלא מאכל: נא. לשון בקשה: מן האדום האדום הזה. כפל הדיבור שראה המאכל מבושל היטב והמרק מאודם מחמת העדשים האדומים, לכך ביקש לו מן העדשים ומן המרק שבו: כי עיף אנכי. כלומר כרי שירחם עליו: על כן. כשביל טיפול דבריו שהיה כופל לנייד ב' פעמים, לכך קרא יעקב את שמו אדום:

לא) ויאָמַר יַעֲקֹב מַכְרָה. לשון ענוה: כיום. כלומר כאותו יום שאתה עתיד לירש את

הערות ותקונים

ר' אלעזר ב"ר שמעון, כ"ה בלק"ט. ובב"ר איתא א"ר אלעזר לבר: (לא) ברוך שפטרני מעונש בני. בב"ר מעונשו של זה ובלק"ט מעונשו של בן זה ועיין ש"ע אורח סי' רכ"ה: (לב) לא נאמר אהבה אלא אוהבת. לשון הלכה טוב: (לג) אלא כאן היה זמן פטירתו. ב"ר שם וב"ב מ"ז ע"ב ולק"ט: (לד) חבירו מוכיח עליו שתבשיל של עדשים היה. מה שנאמר לחם וניוד עדשים. ועיין לקח טוב (כ"ה כ"ט): (לס) שבא על נערה המאורסה כו' שהרג את הנפש. עיין פסיקתא דר"ב פסקא זכור (כ"ב ע"ב) ובהערה ל"ב ול"ג וב"ר פס"ג אות י"ב. ותנחומא הקדום תולדות אות ג' ובהערה מ"ז ותנחומא חצא, ובגמרא ב"ב מ"ז ע"ב ובתנחומא, הנדפס טכבר ריש שמות, ובתיב"ע ובלקח טוב ובהערה מ"ז פ"ז מ"ח וברש"י עה"ת: (לו) כדכתב רב חסדא. עיין בהערה שלאחריה: (לז) דאמרין במס' שבת, דף קנ"ה ע"ב: (לח) ואנשי עיר הקודש פירשו. ב"ר פס"ג אות י"ב, וילקוט רמז ק"ט, ובפסיקתא דר"ב פסקא את קרבני (נ"ט ע"א), ובפסיקתא רבתי פסקא את קרבני, ובתנחומא פנחס, ובמ"ר פנחס, ורש"י עה"ת, ולק"ט, וע"ש הערה צ"א: (לט) ותנן אין אובסין. גמרא שם, וב"ר שם.

בכורתך, מכור אותו לי מעכשיו, כי כבר הבטיח הקב"ה את אברהם לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו' (בראשית טו יח). והיה עשו ראוי ליטול סי' שנים:

(לב) ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. כשראה שנפטר הצדיק זקינו, אמר באותו זמן נגעה הדין, אי"ב לא מתן שכר ולא תחית המתים ועכשיו אני עוף וקרוב למות, ולפי פשוטה הולך בכל יום לצוד חיות בשרה ומסכן עצמו למיתה ואיך ארע שאירש את אבי, אבל אתה יושב בבית המדרש בהשקט, יש לכמות שתחיה ותירש: ולמה זה לי בכורה. מה צריך לי להאמין דבר זה שאהא נוחל בארץ חלק בכורה:

(לג) ויאמר יעקב השבעה לי כיום. א"ל אע"פ שאין אתה מאמין בכך השבעה לי באותו היום שתהא ראוי לנחול שלא תערער עלי, וישבע לו שלא יבקש חלק בארץ כלל אפילו כפשוטו: וימכור את בכורתו ליעקב. בדמי המאכל והמשחה, וכן הוא אומר וילך (מאיליו) [אל ארץ] מפני יעקב אחיו (בראשית לו ו). שנשבע לו על כל חלקו:

(לד) ויעקב נתן לעשו. בדמי הבכורה: לחם ונוזד ערשים ויאכל וישת. כל צרכו: ויקם וילך. ולא נשתהה אצל אביו לנחמו: ויבו עשו. לשון ביוון, דומה לו ויבו בעיניו (אסתר ג ו). בוו יבוזו לו (שה"ש ח ז). לא יבוזו לנגב כי ינגוב (משלי ו ל). והכנים עמו כת של פורנים אמר נאכל ונשתה ונלעג עליו ואמסור לו דבר בטל מה שלא בא לידו, ולא עתיד לבוא לידו לעולם:

ורבותינו דרשו ואלה תולדות יצחק. למה הוצרך לומר בן אברהם, אלא לומר (ט) לך כל תולדותיו של אברהם האחרות אין בהם חפיץ, זולתי תולדותיו של יצחק בן אברהם: אברהם הוליד את יצחק. (מא) שהיו דומין זה לזה וכן במעשיו הטובים, והיו הכל אומרים ודאי אברהם הוליד את יצחק: ויעתר יצחק. (מב) כמו ויחתר יצחק, מלשון מחתרת, כאדם שחותר בקיר לפתוח לו פתח: לה'. לשם הנכבד שקרא אביו, שנאמר ויקרא [שם] אברם בשם ה' (בראשית יג ד), ולהר המוריה הלכו למקום שנעקד שם. ויעתר כלומר ויחתר, כמו שיצחק מחתר פתח רחמים, כך הקב"ה שמה לעשות רצון צדיק לפתוח לו פתח רחמים: ויתרוצצו הבנים. (מג) אמר ריש לקיש זה מתיר ציווי של זה, וזה מתיר ציווי של זה, וממעי אמן זרתו מתוחה כנגדו: (מד) ד"א ויתרוצצו הבנים בקרבה. כשהיא עוברת על בתי ע"ז היה מפרכם עשו לצאת, ועליו נאמר וזרו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב (תהלים נח ד), וכשהיתה עוברת למקום קדושה, כגון בית המדרש היה יעקב מפרכם לצאת, ונדרש ויתרוצצו לשון מרוצה: ותלך לדרוש את ה'. (מה) להביא קרבן: ויאמר ה' לה. על ידי מלאך: שני גויים. (מו) גיים כתיב, יו"ד באל"ף מתחלף, (מז) שלמה ביעקב אנדריינוס בעשו: ורב יעבוד צעיר. כלומר והרבה יעבוד צעיר כמו ורב [ש]יהיו ימי [חייו] [שניו] (קהלת ו ג).

הערות ותקונים

ובפסיקתא שם: (ט) כל תולדותיו של אברהם האחרות אין בהם חפיץ. וכן הובא בלק"ט: (מא) שהיו דומין זה לזה. תנחומא הנדפס מכבר תולדות אות ג' בחוספת המדפוס ממנוטובה ועיין ב"מ פ"ז ע"א, ורש"י עה"ת ובי"ע ולק"ט, ומדרש אגדה: (מב) כמו ויחתר יצחק. עיין ב"ר פס"ג אות ה' ולק"ט (כ"ה כ"א): (מג) אמר ריש לקיש. ב"ר שם אות ו'. תנחומא תצא אות יו"ד (דף י"ח ע"א) ובפסיקתא דר"ב פסקא זכור וע"ש הערה מ"ז ולקח טוב ופי' זרתיה אגרופו: (מד) ד"א ויתרוצצו. שם שם: (מז) להביא קרבן. וכן הובא בלק"ט: (מו) גיים כתיב. עיין לעיל הערה י"ז: (מז) שלמה ביעקב אנדריינוס בעשו. בבי"ר פס"ג אות ז' אנדריינוס בגוים שלמה בישראל: (מט) יעבד חסר וי"ו, ז"ל בעל מנחת שי ורב יעבד צעיר יעבד חסר וי"ו כתיב וכל יעבד באורייתא דכותיה, ובבי"ר פס"ג א"ר הונא אם זכה יעבוד ואם לא יעבד, וכתב בעל יפ"ת סי' ט' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ואם למסורת, אם זכה הצעיר יעבד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר, ונראה

(מח) יעקב חסר ו' זכה צעיר יעקב, לא זכה יעקב: ויצא הראשון. (מט) למה יצא ראשון כדי שתצא סריותו עמו, (ג) כעבר שנכנס תחלה ומשטף את המרחץ, ואח"כ נכנס רבו ורוחץ: אדמני. (*ג) א"ר אבא בר כהנא שהוא שופך דמים, כשראה שמואל הנביא את דוד והוא אדמוני (שי"א מז יב), נתיירא ואמר אף זה שופך דמים, משיבו רוח הקדש ואומר עם יפה עינים (שם), עשו מדעת עצמו עושה, אבל זה מדעת סנהדרין, שנאמר עיניך בריכות בחשבון (שה"ש ז ה), (גא) יבא אדמוני ויפרע מאדמוני, ושי"ה ויך את אדום בניא מלך שנים עשר אלף (תהלים ס ב), אלו שהכה יואב, וכתוב ער הכרית כל זכר באדום (מ"א יא מז): כלו באדרת שער, חסר ו', כלומר כולו באדרת שער, הה"ד באדין דקו (כחדא) [כחדה] פרולא חספא נחשא חספא ודהבא (והוא כמו עור) [והו כעור] מן אידרי קיש (דניאל ב לה), (גב) א"ר חנינא בר יצחק מי גרם להם להיות כעור מן אידרי קיש, על שפשמטו ידיהם באדירים: ויקראו שמו עשו. (גג) משמש לשון עשב, הוא מלא שער, כשרה מלא עשב: איש יודע ציר. (גד) ר' אבהו אמר ציירני סידני, צד בכית צד כשרה, בכית האיך מתקנין מילחא, כשרה האיך מתקנין תיבנא, (גה) ר' חייא בר אבא אמר איש שדה שהסקיר עצמו כשרה, אמרו ישראל רבשיע לא דיינו שנשנתעבדנו לכל האומות אלא אף לזה שנבעל כנשים, אמר להן הקב"ה אף אני בו כלשון אפרע ממנו, שנאמר והיה לב נבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה (ירמיה מט כב): ויעקב איש תם. בדרכיו: יושב אהלים. (נו) אמר הקב"ה אתה פתחת באהלים, חייך כי בזכותך אשיב שבות בניך, שנאמר הנני שב (את) שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם (ירמיה ל יח). (נז) יעקב יו"ד על שם כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח יב), אחד מן עשרה, ע' על שם בשבעים נפש (דברים י כב), ק' על שם ק"ג ברכות שקיבל מאביו בק"ג אותיות, מן ויתן לך עד ברוך, ק' כנגד ק' של יעקב, ג' כנגד אמן שענו לו מן השמים, ב' שנתברך מן ב' אהיות: ויוד יעקב נזיר. (נח) אותו היום הלך אברהם לבית עולמו, והלך יעקב לבשל ערשום לניחומים, (נט) אמרו רבותינו מפני מה מנחמים בביצים, שכשם שאין פה לביצה שהיא עגולה, כך אסור בכית האכל

הערות ותקונים

שכן צריך להגיה בשו"ט מזמור ט', ועיין לקח טוב ובהערה נ"ב: (עז) למה יצא ראשון, ב"ר וילקוט ולק"ש: (ז) כעבר שנכנס תחלה ומשטף את המרחץ, בב"ר וילקוט כהדין פרביטא ועיין לקח טוב בהערה נ"ז: (*ג) א"ר אבא בר כהנא, ב"ר פס"ג אות ח' וילקוט רמז ק"י: (גב) יבא אדמוני ויפרע מאדמוני כו', ליתא כמדורש והובא כן בלק"ש (כ"ח כ"ה): (גג) א"ר חנינא בר יצחק, ב"ר שם וילקוט שם: (גד) משמש לשון עשב כו', כן הובא בלק"ש: (גה) ר' אבהו אמר ציירני סידני, ב"ר שם אות י' ולפניו הגוי שם שודני צירני, ועיין במ"כ שם וילקוט רמז ק"י הגוי צירני צודני ועיין תנחומא הקדום תולדות הערה ח': (נס) ר' חייא בר אבא אמר, ב"ר שם ושם נאמר ר' חייא אמר והמלות "בר אבא" ליתא: (נו) אמר הקב"ה אתה פתחת באהלים, תנחומא הקדום תולדות אות ב' וע"ש הערה י' והובא בלקח טוב: (מ) יעקב יו"ד על שם כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ע' על שם כו', כל זה שאב מן לקח טוב (כ"ח כ"ז), והעירותי שם בהערה ס"ש כי מובא באיזה שינויים בתנחומא הנדפס מכבר קרה אות י"ב, ובמ"ר פ"ח אות כ"א ד"ה מנצפ"ך, וכן מצאתי מובא בס' המעשים כ"י באוצר הספרים במינוען ונדפס מטנו איזה אגדות ומדרשים במחברת נוה שלום שהו"ל הר"ש טוסיג דף ע"ה, יעקב יו"ד כנגד נרד שנדר עשר אעשרנו לך, כשאתה מחשב השכמים מכנומין שבט לוי עשירי, ע' כנגד שבעים נפש, ק' כנגד אותיות שנחברך בהן והם ויתן לך הוציא מהם השם ונשאר מאה, ב' כנגד שני מלאכי אלהים עולים ויורדים: (נס) אותו היום הלך אברהם אבינו לבית עולמו, ב"ב ט"ז ע"ב, וב"ר פס"ג אות י"א, ופד"א פל"ה: (נט) אמרו רבותינו מפני מה מנחמים בביצים, בגמרא ב"ב שם איתא מאי בינייהו איכא בנייהו לבחומי בביעי, פירשי' אין להם פה אבל אינם מתגלגלים כגלגל, ועיין רש"י בפ"י עה"ת ולפיכך חמתגה להברות האכל בתחלת מאכלו בציס שהם עגולים ואין להם פה, כך אבל אין לו פה:

להרבות דברים. (ס) ואמרינן אגרא רבי טמיא שתיקתא, שנאמר וידום אהרן (ויקרא יג), וכתוב ישב בדר וידום (איכה ג כח). (סא) ד"א לפי שהביצה עגולה ומתגלגל, כך המיתה נלגל לעולם, דור הולך ודור בא (סב) ומתחלה היו מנחמין בעדשים שאין להם פה, (סג) כמו שיש לבטנים ולפולים, ועוד שהוא עגול: ויבא עשו מן השדה והוא ע"ף. (סד) רבנן אמרי משום ר' סימון את מוצא אברהם שחי קע"ה שנה, ויצחק ק"פ שנה, אלא אותן ה' שנים שמנע הקב"ה מחיי אברהם, מפני שבא עשו על נערה המאורסה, דכתיב כי בשדה מצאה (א"ש) וגו' (דברים כב כז), וכתוב הכא ויבא עשו מן השדה, והרג את האדם, כתיב הכא והוא ע"ף, וכתוב התם עיפה נפשי להורגים (ירמיה ד לא). אמר הקב"ה אני אמרתי לאברהם תקבר בשיבה טובה (בראשית ט מז), ואין זו שיבה טובה, שיהא בן בנו עובר ע"ז, ומגלה עריות, ושופך דמים, מוטב לו שיפטר מן העולם, הידי כי טוב חסדך מחיים (תהלים סג ד), וכתוב מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעיה נז א): מן האדום האדום הזה. (סה) ר' יוחנן אמר מיניה מן פטרוניא. ר"ל אמר מיניה ומן דכוותיה, הוא אדום, ותכשילו אדום, וארצו אדומה, דכתיב [ארצה] שעיר שדה אדום (בראשית לב ד), מן נבוריו מאורם, לבושו מאורם, שנאמר אנשי חיל מתולעים (נחום ב ד). בעולם הזה פורע מהם דוד שהוא אדום כדלעיל, ולעתיד יפרע ממנו הקב"ה, דכתיב דודי צח ואדום (שה"ש ה יא). בלבוש אדום, דכתיב מדוע אדום ללבושך (ישעיה סג ב): מכרה כיום. (סו) בפרהסיא כיום שהוא גלוי: (סז) ד"א א"ל הב לי יום חד מדריך, א"ר אחא כל מי שיודע לחשוב [כמה שנים ישב אבינו יעקב בשלוה ימצא] יום אחד ישב אביר יעקב (סח) בשלוה שלא היה בצל עשו: (סט) ד"א כיום, מה יום הולך ואינו חוזר, אף מכירתך קיימת ואינה חוזרת לך: מה ראה יעקב ליתן נפשו על הבכורה. (ע) דתנן עד שלא הוקם המשכן היו מותרין בכמות והעבודה בכבורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות וניתנה העבודה לכהנים, אמר יעקב חס ושלום שיהא רשע זה עומד ומקריב, וה"ש אם (לרם) [לא דם] שנאת (יחזקאל לה ו) זה דם קרבנות, ודם ירדפוך (שם), זו שפיכות דמים. (עא) ר' חמא בר חנינא אמר זה דם ברית מילה, שכפר בה, (עב) ומנע מורעו, ומשך ערלתו: ולמה זה לי בכורה. (עג) רשב"ל אמר התחיל מחרף ומנרף, למה לי אין כתיב כאן, אלא למה זה לי, כפר בעיקר אמר שאין לו חלק בהקב"ה, דכתיב ביה זה אלי ואנוהו (שמות טו ב). (עד) בכורה, שכפר ולא היה חושש אלא בדבר שלפניו, ולא היה

הערות ותקונים

(ס) ואמרינן. ברכות ו' ע"ב. כן היא הגי' לפנינו בגמרא והערוך ערך אגר הביא אגרא רבי טעמא שתיקתא ועיין מה שהביא בעל ערוך השלם: (סא) ד"א לפי שהביצה עגולה כו'. לקח טוב: (סב) ומתחלה היו מנחמין בעדשים. עיין ב"ב שם, וב"ר פס"ג וברש"י עה"ת, ולק"ט: (סג) כמו שיש לבטנים ולפולים. בגמרא ב"ב שם עדשים אין להן פה, פירש"י כמו שיש לפולין ולשאר מיני קטנות כמין סדק. ובמקום שהביא המחבר כמו שיש לבטנים ולפולים חובא בלקח טוב כמו לאפונים ולפולים: (סד) רבנן אמרי משום ר' סימון, ב"ר פס"ג אות י"ב, וילקוט רמז ק"י ופסיקתא דר"כ פסקא זכור (כ"ב ע"ב) תנחומא הנדפס מכבר תצא אות ג' ותנחומא הקדום תצא אות ד' וע"ש בהערה י"א י"ב ו"ג ט"ז ט"ז ו"ז וכן הובא בלק"ט (כ"ה כ"ש) וע"ש בהערות שלי ועיין ב"ב ט"ז ע"ב: (סה) ר' יוחנן אמר, ב"ר פס"ג אות י"ב: (סו) בפרהסיא. לק"ט: (סז) ד"א א"ל הב לי יום חד מדריך כו'. ב"ר פס"ג אות י"ג וילקוט רמז ק"יא: (סח) שלא היו בצל עשו. במדרש וילקוט נמצא שיום אחד ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו: (סט) ד"א כיום מה יום הולך ואינו חוזר, לקח טוב: (ע) דתנן עד שלא הוקם המשכן, זבחים ק"ב ע"ב, ב"ר פס"ג אות י"ג ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגרה: (עא) ר' חמא בר חנינא אמר זה דם ברית מילה, בב"ר שם ר' לוי אמר והמלות בשם ר' חמא בר חנינא ליתא וכן ליתא בילקוט רמז ק"יא ובלק"ט הובא ר' לוי בש"ד חמא בר חנינא: (עג) ומנע מורעו ומשך ערלתו, הוספת המחבר: (עד) רשב"ל אמר, ב"ר שם ושם הגי' ריש לקיש אמר והכל אחד וכן נשנת בלקח טוב ועיין ב"ב ט"ז ע"ב: (עד) בכורה שכפר לקח

מאמין במה שהבטיח הקב"ה את אברהם ליתן לזרעו את הארץ. (ע) ראיתי בפני ר' טוביה ב"ר אליעזר ז"ל מן האדום האדום, כי גם זהב שהוא אדום שאל לו על דמי הבכורה יחד עם התבשיל האדום, ולכך כופלן הכתוב, כי כתבשיל לברו לא היה מוכרה. ומה דכתיב ויאכל וישת, אחר שנתן לו הזהב בדמי הבכורה, עוד הוסיף והאכילו והשקוהו, כדי שימכור לו בעין יפה: ויבו עשו. שהיה מלעיג על הבכורה, אמר דבר שאין אני עתיד לירש אני מוכרה לזה בממון: ויקם וילך. יצא מירי עולמו מה שביזה את הבכורה. (עו) א"ר לוי מתחיית המתים, אמר לית אלא עולם הדין ולית עולם אחר, אין עונש ואין שכר, פה דוברי שקר יסכרו:

יריחו דורשי הפרשה וישכילו וסמך לפרשת בוו פרשת חרפה, שנאמר בבא רשע בא גם בוו ועם קלון חרפה (משלי יח ג), בבא רשע זה עשו הרשע, שנאמר ויבא עשו מן השדה, בא גם בוו, שבא לבנות את דבר בוראו ותחיית המתים והעולם הבא, ועם קלון חרפה שבעבור להודיע קלון חטאו, הביא הקב"ה חרפה במקומו, ואין חרפה אלא רעב, שנא' למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזקאל לו ל):

[כו] א) ויהי רעב בארץ. (א) זה אחד מעשרה רעבון שבא לעולם, וכבר דרשנו: מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם, ומה ת"ל, אלא כשנפטר אברהם בא רעב לעולם, (ב) אותו שהיה בימי אברהם לא היה אלא לנסותו, וזה רעב לא בא על נסיון, אלא להודיע כי צדיק נפטר מן העולם, ועשו יצא מתרבותו: וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה. כמו לגרר, ולפי שהוצרך לתיבה למ"ד בראש התיבה הוטל לה ה"א בסופה:

(ב) וירא אליו ה'. קודם שהגיע לגרר: אל תרד מצרימה. (ג) שאתה עולה תמימה מה עולה תמימה אם יוצאת חוץ לקלעים נפסלת, אף אתה אם תצא חוץ לארץ תפסל: שכון בארץ. (ד) שכן כתיב חסר ו', כלומר שכן שכינתי בארץ: (ג) גור. לאחר שהגיע שם א"ל גור בארץ הזאת: ואהיה עמך. דבר קדשי יהיה עמך להושיעך מכל רע: ואברכך. ואכבדך: כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. (ה) דרשו רבותינו האל קשות האלה יותר, (ו) וכן אתה דורש האל מקצתן ולא כולן, כי לא ינחלו ישראל אלא ז' גוים, והנותרים ינחלו לעתיד לבא, שנאמר וירד מים עד ים ומנהר (ועד) [עד] אפסי ארץ (תהלים עב ח): והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. בהר המוריה:

(ד) והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל. אע"פ שהן תמימים: והתברכו בזרעך. כמו שדרשנו באברהם:

הערות ותקונים

טוב: (עס) ראיתי בפני ר' טוביה ב"ר אליעזר ז"ל. הוא בלקח טוב (כ"ה ל"ד) ושם בהערה ק"א הבאתי כי זה הביא בשמו הגאון חיד"א בספרו פני דוד על התורה (דף כ"א ע"ב): (ע) אמר ר' לוי. עיין ב"ר סוף פס"ג:

[כו] ב) זה אחד מעשרה רעבון שבא לעולם. עיי' ב"ר פס"ד אות ב': (ג) אותו שהיה בימי אברהם לא היה אלא לנסותו. לקח טוב: (ג) שאתה עולה תמימה. ב"ר פס"ג אות ג' ותנחומא הקדום תולדות אות ו' ולק"ט וילקוט רמז קי"א ולזה המאמר כוון רש"י בפני עה"ת: (ד) שכן כתיב חסר כלומר שכן שכינתי בארץ. בכ"ר שם שכון בארץ שכן את השכינה בארץ. ובעל מנחת שו' הביא ז"ל שכן בארץ חסר וי"ו ויש בו דרש בב"ר פס"ה [צ"ל פס"ד]: (ס) דרשו רבותינו. עיי' ב"ר שם. ובעל לקח טוב הביא הארצות האל, הקשות שהיו האומות חזקות, וע"ש בהערה ד', ועיי' יבמות כ"א ע"א: (ו) וכן אתה דורש. ב"ר שם ולק"ט: (ז) רבותינו אמרו גררה

(ה) עקב. בשביל. ורומה לו עקב תשמעון (דברים ז יב), ומלח עקב מתפרד לחמשה ראשים, עקב לשון עקבי רגל, כמו בעקב עשו (בראשית כה כו). עקב לשון רמאות, כמו ויעקבני (שם כו לו). עקב לשון עיקום הלב, כמו חילוף עקב אשר שמע. עקב לשון מניעה, כמו ולא יעקבם כי ישמע קולו (איוב לו ד). עקב הוא לשון סוף הענין, והכרת אותותם ע"י המעם והנקודות, והוא מפורש במקום אחר, כידוע לאותן הבקיאין בהכמת הדקדוק:

(ו) וישב יצחק בנרר. מקום שדר בו אביו, (ז) רבותינו אמרו נררה זו נרדיקי:

(ז) וישאלו אנשי המקום לאשתו. (ח) לא ששאלו אותה, אלא לו שאלו על עסקי אשתו, ורומה לדבר אל הנער הזה התפללתי (ש"א א כז): ויאמר אחותי היא כי ירא לאמור אשתו. וכן אמר בדעתו: פן יהרנני אנשי המקום על רבקה. שאינם נדרין מן הערוה ועוד: כי טובת מראה היא. (ט) כמו שאמר אברהם כך אמר יצחק, אלא מפני המעשה שאירע לאבימלך על שרה לא לקח את רבקה:

(ח) ויהי כי ארכו לו שש הימים. שעשה שש ימים הרבה, ורומה לדבר אורך ימים עולם ועד (תהלים כא ה), אורך ימים אשביעהו (שם צא טז): וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון. אין השקפה אלא מלמעלה למטה. וכבר דרשנו בוישקף על פני סדום (בראשית יט כח): וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו. (י) היה משמש ממתו ביום, (יא) ובשביל שנתגנה יצחק בכך, (יב) לפיכך נזרו הקדושים על כך אאיב בבית אפל, או תלמיד חכם מאפיל בטליתו, ועיקר לתשמיש בלילה, (יג) וכן הוא אומר הלילה אמר הורה גבר (איוב ג ב), שקילל ליל עיבורו, וירמיה שקילל יום עיבורו, שחלקיהו אביו נזקק לאשתו ביום ועיברה בו, מפני איובל שהיתה הורגת נביאי ה', וחלקיהו הכהן היה נחבא כמורה ויצא ונא ושימש ממתו וברה, וכל כך למה, (יד) אמרו רבותינו שמא יראה באשתו דבר מנוגה ותתגנה עליו, והתורה אמרה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח), הלכך במקום אופל מותר:

(ט) ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך. לשון מיעוט, כלומר מיעוט עצמך מדוברי אמת: הנה. כלומר הנה נמצא מתוך מעשיך שאשתך היא: ואיך אמרת אחותי היא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה. כלומר בשבילה, כמו שאמר אביו:

(י) ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו. להחמיאנו: כמעט שכב אחר העם את אשתך. כלומר (טז) המיוחד שבכם, והוא המלך, אמר ברמו על עצמו. כל אחר שהאליף פתוחה הרי הוא נתלה על תיבה הבאה סמוכה לו, וכל שהאליף בסגולה הרי הוא עומד על עצמו: והבאת עלינו אשם. (טז) שהאשם בא על המעילות ועל השונג, והיה בדעתו לשדך עליה כדרך המלכות ונמצא שונג עליה, כי בחוקת פנויה הרי ששידך עליה:

הערות ותקונים

זו נרדיקי. ב"ר שם, וכן הוא בתי"י: (ח) לא ששאלו אותה אלא לו שאלו על עסקי אשתו. בעל לק"ט הביא לאשתו כמו בשביל אשתו, לו שאלו אבל לא לאשתו. וכן רש"י הביא לאשתו על אשתו: (ט) כמו שאמר אברהם כך אמר יצחק. ע"י לקח טוב: (י) היה משמש ממתו ביום. רש"י עה"ת, וע"י ב"ר פס"ד אות ה': (יא) ובשביל שנתגנה יצחק בכך. הוספת המחבר: (יב) לפיכך נזרו הקדושים על כך אאיב בבית אפל או ת"ח מאפיל בטליתו. שבת פ"ו סע"א. כתובות ס"ב ע"ב: (יג) וכן הוא אומר. ע"י ב"ר שם וע"ש בפי' מהר"ד"ו: (יד) אמרו רבותינו. נדה י"ז ע"א: (טו) כלומר המיוחד שבכם והוא המלך. וכן בתרגום אונקלוס דמיוחד בעמא, וכיבוע מלכא דמיוחד בעמא, וכן הביא רש"י עה"ת ולק"ט: (טז) שהאשם בא על המעילות ועל השונג כו. הוא מלק"ט

יא) ויצו אבימלך את כל העם לאמר. זה לוח משמו: הנוגע באיש (ההוא) [הות]. להרע. ודומה לו אל תנעו במשיחי (תהלים קה טו): ובאשתו. לשום ביהא, ודומה לו לא ינקה [כל] הנוגע בה (משלי ו כט), (יו) א"ר אבהו כל הנוגע אפי' צרור אל יזרוק אדם בהן: מות יומת. בשום מיתה:

יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא. (יח) אע"פ שהיתה ארץ קשה: וימצא בשנה ההיא. אע"פ שהיתה שנה רעה: מאה שערים. מאה כורין. לשון שיעור. (יט) ודומה לו בדברי רבותינו אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, יצא השער פוסקין, (כ) מלמד שאמד אותן ועשאת במאה, (כא) והלא אין ברכה שורה על דבר שהוא במרה ובמשקל ובמניין, ומפני מה אמדוהו, אלא בשביל המעשרות, (כב) שכן מצינו באברהם ויתן לו מעשר מכל (בראשית יד כ), וביעקב עשר אעשרנו לך (שם כח כב) וכאן מצינו ביעקב ויברכהו אלהים, תיכף למעשרות, וכה"א ובהנוני נא בזאת ונו' (מלאכי ג י), (כג) ואלו היה הארץ רפה והשנה טובה על אחת כמה וכמה:

יג) ויגדל האיש. בעושר ובנכסים: וילך הלוך וגדל. בכל יום: עד כי גדל מאד. במטלטלין יותר מאבימלך, (כד) א"ר יצחק עד שהיו הכל אומרים ובל פירותיו של יצחק ולא כספו וזכבו של אבימלך, (כה) שלש לשונות גדל כתיב בפסוק, גדול במעשים. גדול בעושר, גדול בשם:

יד) ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אלו עבדים ושפחות, (כו) ועבדה חסר ו', דניאל חטיי'א אמר אם אין אדם נעשה כעבר לעברו אינו קונה אותו, לכך חסר ו': ויקנאו אותו פלשתים. (כז) היינו דתנן הקנאה והתאוה מוציאין את האדם מן העולם:

טו) וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמו פלשתים. מקום מוצא מימיהם: וימלאום עפר. עד שלא פורצים ונובעים:

טז) ויאמר אבימלך אל יצחק לך ממנו כי עצמת ממנו מאד. אפי' ממנו, (כח) אפס רבותינו דרשו ממנו כמו משלנו. א"ל כל העצימות שעצמת משלנו הוא, לשעבר הות לך חדא (כט) קווקין, וכדין אית לך קווקין סנין, ואין הרבר מדובר על אופן הפשט, כי לא תמצא במקרא ממנו דמסתבר מדבר שלנו, זולתי בלשון יחיד משלו, או כמו מאותו הרבר ממש, דכתיב כי ממנו נקח (שמות י כו), לקטן ממנו, ממנו פנה ממנו יתר (זכריה י ד), או בלשון רבים, כמו מעצמינו, וכגון זה כי עצמת ממנו, וכגון איש ממנו (בראשית כג ו), כי חוק הוא ממנו (במדבר יג לא), לא נפקר ממנו איש (שם לא מט):

יז) וילך משם יצחק. הרחיק עצמו מן המחלוקת, ולא שנסתלק לגמרי מנבול נרר בשביל מה שאמר לו הקב"ה נר בארץ הזאת (פסוק ג), אלא ויחן בנחל נרר וישב שם. מפני רוב מקניהו נתישב על המים:

הערות ותקונים

ושם איתא שהאשם בא על מעולת השונג: (י) א"ר אבהו. ב"ר פס"ד אות ז', ושם הגירסא א"ר אייבו: (יט) אע"פ שהיתה ארץ קשה כו' אע"פ שהיתה שנה רעה. ב"ר שם אות ו' ולק"ט, וילקוט רמז קי"א, ורשב"ם עה"ת: (יט) ודומה לו בדברי רבותינו אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער. ב"מ פ"ה מ"ז, (כ) מלמד. ב"ר פס"ד אות ו': (כא) והלא אין ברכה שורה על דבר שהוא במרה ובמשקל. ב"ר שם, ותענית דף ח': (כב) שכן מצינו באברהם כו', שאב מן לקח טוב: (כג) ואלו היה הארץ רפה. ב"ר שם: (כד) א"ר יצחק. בב"ר שם אות ז' הובא זה בשם ר' חנין, ובילקוט ובלק"ט חסר שם האומר, וכן הובא ברש"י עה"ת: (כה) שלש לשונות גדל כתיב בפסוק. ר"ל שלשה פעמים כתיב גדול בפסוק זה, וע"י לק"ט בהערה כ"א: (כו) ועבדה חסר וי"ז דניאל חטי'א אמר. ב"ר שם: (כז) היינו דתנן. אבות פ"ב, והובא בלק"ט. (כח) אפס רבותינו דרשו ממנו כמו

(יח) וישב יצחק ויחפור את בארות המים. מיעוט בארות שתיים, ולכך חסר וי: אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמו פלשתים. כדלעיל: ויקרא להן. יצחק: שמות

כשמות אשר קרא להן אביו. שלא לסתור את דבריו, ולהודיע כי משל אביו היה:

(יט) ויחפרו. מלת חפר אחד מן הדברים שאין יכולת לדעת טעמו, בלעדי תיבה הסמוכה לה. כי יש לומר חפר לשון כניעת הרפה, כגון ויחפרה הלכנה (ישעיה

כד כג), כי לא תחפירי (שם נד ה), וכל דומיהן, ויש לומר לשון מרגלים, כגון לחפור את הארץ (יהושע ב ב), וכגון לחפור פארות ולעטלפים (ישעיה ב כ), ומתרגם למעייתא, היא עין של אשירה המחפית עובדיה, וכגון ויחפרו מהנגות (שם א כט),

ויש לומר לשון כרייה ויחפירה בקרקע, כגון באר חפרוה שרים (במדבר כא יח), וכגון זה ויחפרו עבדי יצחק בנהל. (ל) ה' בארות חפרו חוץ מאותן של אביו, כנגד ה' ספרי

תורה הקרואה מים חיים, הראשון זה, שנאמר וימצאו שם באר מים חיים, כלומר נובעין שאין פוסקין:

(כ) ויריבו רעי נרע עם רועי יצחק לאמר לנו המים. אע"פ שמתחם ויחפרתם, מ"מ המים מן הנחל שלנו נוגרין ולאחר שנצח: ויקרא שם הבאר עשק כי

התעשקו עמו. (לא) ובמדרש רבותינו כנגד ה' בראשית שבו מגיד שעסק הקביה וברא את עולמו:

(כא) ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שמנה. משמינין אותי כלפי המלכות. (לב) ובמדרש רבותינו כנגד ה' שמות דכתיב וימררו את חייהם בעבודה

קשה (שמות א יד):

(כב) ויעתק. כלומר ויסתלק, ודומה לו המעתיק הרים (איוב ט ה): ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחובות וגו'. והרבה בשמועה, (לג) ובמדרש

רבותינו כנגד ה' ויקרא שהוא ממולא ומרובה הלכות ותורות:

(כג) ויעל משם באר שבע. (לד*) במדרש רבותינו כנגד ה' וידבר שהוא משלים שבעה ספרי תורה, (לד) כדברי בר קפרא דעביר מן רישיה דספרא דוידבר עד ויהי

בנסוע ספר בפני עצמו, מן ויהי בנסוע עד רבבות אלפי ישראל ספר בפני עצמו, מן ויהי העם כמתאוננים עד סופא ספר בפני עצמו:

(כד) וירא אליו ה' בלילה ההוא. (לה) שהוא מקום המזומן להיוון: ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא. מפני שאמרתי לך שתגור בארץ הזאת, ואתה עלית

לכאן בלי דברי, כי מסכים אני על ירך: כי אתך אני. לסייעך מן האומות שהתחילו לקנאות בך: וברכתך. בעושר ובנכסים: והרבתי את זרעך בעבור אברהם אביך שהוצאתיו

מבית אביו ולא הרדה אחר מדותי:

(כה) ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה'. שקראו לשם הקביה: ויש שם אהל. ממש, זה אם למקרא, ונדרש אם למסורה, אהלה (לו) שקבע אוהל לרבקה: ויכרו שם

עבדי יצחק באר. (לז) במדרש רבותינו כנגד אלה הדברים, כשם שהבאר תיכף למזבח, כך ספר זה תיכף לביאת הארץ:

הערות ותקונים

משלנו. ב"ר שם: (ט) קוקין. פי בקר ועדר: (ז) ה' בארות כנגד ה' ספרי תורה. ב"ר פס"ג אות ה' בשם רבנן, והוא בל"ט: (ל) ובמדרש רבותינו כנגד ה' בראשית. ב"ר פס"ד אות ח': (ג) ובמדרש רבותינו כנגד ה' שמות. שם: (ג) ובמדרש רבותינו כנגד ספר ויקרא. שם: (ג*) במדרש רבותינו כנגד ה' וידבר. שם: (ל) כדברי בר קפרא. שם: (ל) שהוא מקום המזומן להיוון. ל"ט: (ט) שקבע אהל לרבקה. ל"ט: (ז) במדרש רבותינו כנגד אלה הדברים. ב"ר שם ויקרא שמה רחובות כנגד משנה תורה על שם כי ורחיב כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ:

(כו) ואבימלך הלך אליו מגדר. ששם היה בית מלכו: ואחות מרעהו. (לח) כלומר משרתו, ודומה לו (ויתנו לרעהו) [למרעהו] אשר רעה לו (שופטים יד כ) (ואתנה לזרעך) שלשים מרעים (שם שם יא): ופיכול שר צבאו. שלשתן הלכו אצלו: (לט) פיכול. פה שכל צבאותיו נושקין כלי זיין על פיו: וז"ה ואיבי חיים (עצמת) [עצמו] (תהלים לח כ). כל אלו היו בימי אברהם ועכשיו הן מקנאים בבנו, אברהם נפטר והן חיים ועומדין:

(כו) ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי. מלת מדוע לא מצאתי לה דמיון, וי"ל מאיזה דעה לשון תימה: ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם. הלמיד דגושה, כלומר וטרדתם אותי על מנת שלא לחזור, לא החניפם בדברים, אלא נתוכח עמהם, כמו שעשה אביו (ט) שהוויכוח מביא לידי אהבה:

(כז) ויאמרו (ראה) [ראו] ראינו. כפל הראייה, כלומר ראינו מעשה אביך ומעשיך, ונדרש למסורת ה' כתיב, כלומר ראה הקב"ה אתך צדיק לפניו והיה עמך ואנו כשראינו כך: ונאמר תהי נא אלה בינותינו. השבועה שהייתה בינותיך בין אביו ובנינו תהי עכשיו בינותינו בינינו וביניך: ונכרתה ברית עמך. ברית חדשה:

(כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא ננענך. דכתיב כל הנוגע באיש הזה וגו' (פסוק יא): וכאשר עשינו עמך רק טוב. (מא) רק לשון מיעוט מלמד שלא עשו עמו טובה שלימה: ונשלחך בשלום. שאמרנו לך מעמנו (פסוק טז), ולא שהווקנו לך: אתה עתה ברוך ה'. (מב) כי מוצלח אתה בכל מקום בין עמנו ובין זולתינו ואין לך לחוש אם נתפרדת מאתנו:

(ל) ויעש להם משתה ויאכלו וישתו. וז"ה דוד משיח ה', ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם (תהלים מא יא). טובות ולא רעות, שהרי באמת אל תאמר אשלמה רע:

(לא) וישכימו בבקר וישבע איש לאחיו. אחוה זו אינו לא לשום קרובות, ולא אחים בתורה ובמצות, אלא אחות ברית שלום, וחידוש השבועה שהיה לאברהם עם אבימלך: וישלחם יצחק. שילוח ע"מ שלא לחזור: וילכו מאתו בשלום. (מג) דרך העולם כשנפטר אדם מחבירו לא יאמר לך בשלום אלא לך לשלום, כמו שאמר יתרו למשה, אלא הם אמרו לו ונשלחך בשלום (פסוק כט). ענה הוא גם לכסילים כאולתם, וילכו מאתם בשלום:

(לב) ויהי ביום ההוא. יום ששלחם: ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אדות הבאר אשר חפרו. הוא הבאר הכתוב לעיל, דכתיב ויחפרו עבדי יצחק בנחל (גזר) וימצאו שם באר מים חיים (פסוק יט), וכאן בא לומר כי מצאנו מים, ולא שייך מוקדם ומאוחר בתורה, אלא מכאן שהווקס הסדרן לומר, וישב יצחק ויחפור את בארות המים (פסוק יח), סיים סדר הבארות כולן, ואח"כ מתחיל ומפרש דברי אבימלך ופירש לך הזמן כי ביום אחר ששלחם בו ביום היתה בשורת הבאר הראשון:

(לג) ויקרא אותו שבעה. על שם השבועה כי נשבעו שניהם. רחש לבי לומר כי האלה הוא שמשביע אדם את חבירו, דכתיב ושמעיה קול אלה (ויקרא ה א).

הערות ותקונים

(לח) כלומר משרתו. בכ"ר שם אות ט' ר' נחמיה אמר סיעת מרחמוהי, וכן ת"א, ענינו חביב: (לט) פיכול פה שכל צבאותיו נושקין כלי זין על פיו. בכ"ר פנ"ד אות ב' ופס"ד אות ז' ר' נחמיה אמר פה שכל צבאותיו נושקין לו על פיו: (ט) שהוויכוח מביא לידי אהבה. לק"ט שמתוך התוכחות באה האהבה: (מא) רק לשון מיעוט מלמד שלא עשו עמו טובה שלימה. בכ"ר שם אות י' ולק"ט: (מב) כי מוצלח אתה בכל מקום בו. לק"ט: (מג) דרך העולם כשנפטר אדם מחבירו לא יאמר לך

ושבועה היא שנשבע אדם בעצמו בפיו, ולמה נקרא שבועה, כי היא מצוה שביעית שצויה הקב"ה לאדם, שש מצות עשה, והשביעית לא תעשה, בראשונה צויהו על פריה ורביה למלאות את הארץ, בשניה צויהו על הכנישה לרדות בכל הבריות, בשלישית צויהו לאכול כל עשב וזרעונין, ברביעית צויהו שיעבוד בנן, בחמישית צויהו שישמרנה, בשישית שיאכל מכל עץ הגן, בשביעית השביעו שלא לאכול מעץ הדעת, ולכך שבעת ה' (שמות כב י), חסר ו', וכן נאן בפרשת אבימלך על שם השבועה קרא למקום שבעה ואע"פ שאמרנו כי אלה הוא מפי אחרים, מכל מקום כיון שקיבלה עליו הרי היא שבועה חמורה, והוא שעונה אמן, והדבר מפורש במס' שבועות ובמסכת סוטה:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמך לה פרשת חויר משוקין, ואע"פ שרחוק הענין זה, אפ"ה סמכו הענין למעשה אביו, (מד) דתני ר' חלקיה בשם ר' סימון מכל הנביאים שעמדו לא פירסמו את החזיר אלא משה ואסף, אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ יד), משה אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה (דברים יד ח) (מה) והוא משונה מכל חיות, (מו) והוא מלכות הרשעה, (מו) ולמה נמשלה לחזיר, לומר לך מה חזיר כשהוא רובץ מפשיט את מלפיו ואומר ראו שאני טהור, כך מלכות הרשעה נוולת וחומסת ומראית עצמה כגומלת חסד, ועליה הכתוב אומר וחסד לאומים חסאת (משלי יד לד), ועשו עשה מעשה אביו, כדי להראות עצמו חסיד כמו אביו, שכל הימים היה צד נשי כל האנשים ומענה אותם בסתר, וכיון שהגיע לארבעים שנה דומה עצמו לאביו, אמר ראו מה אבי נשא בן ארבעים שנה, אף אני נושא בן ארבעים שנה, לכך הסמך הענין:

(לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה, ויצחק היה בן ק': ויקח אשה את יהודית, היא אהליבמה, אלא היא כינה לה שם שבה: בת בארי, הוא צבעון: החתי, וקרי ליה חזוי, שהוא ב' משפחות (מה) הוא היה ממור שבא על אמו והוליד את ענה כנדרש במקומו, (מט) הכינה הקב"ה מהיק שמא, שנאמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א ג), לישא את מחיקת שם, שהרי כתיב בחזוי וחתי, כי החרם תחרימם (דברים כ יז), (ג) וכדרי' סימון דאמר ר' סימון אפי' ממור אחד בסוף העולם, וממורת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזונן, שנא' אלהים מושיב יחידים ביתה (תהלים סח ז): ואת בשמת, היא עדה: בת אילון החתי, אלא שכינה הוא שם לשבה:

(לה) ותהיין מורת רוח, כלומר ממרות רוח, ודומה לו סורר ומורה (דברים כא יח), מרו ועצבו (ישעיה סג י), ימרה את פיך (יהושע א יח), אל תמר בו (שמות כג כא), וכל דומיהן, והכל לפי הענין:

הערות ותקונים

בשלוש אלא לך לשלום, עיי' ברכות ס"ד ע"א ושמי' פ"ה אות ג': (מד) דתני ר' חלקיה בשם ר' סימון, ב"ר פס"ה אות א' ויקרא פ"ג אות ח' ולפנינו בב"ר ר' פנחס בשם ר' סימון צ"ל ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון, כמו שהובא בו"ר וכן היה לפני המכירי בב"ר וכן בשו"ט מזמור פ' אות ו' מובא לנכון ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון: (ע) והוא משונה מכל חיות, צ"ל והיא משונה מן כל חיות (דניאל ז ז), ור"ל היא חיות רביעתא שראת דניאל: (עו) והוא מלכות הרשעה, ר"ל מלכות רובי ועל דגלה היתה חרותה המונת חזיר; (עז) ולמה נמשלה לחזיר, ב"ר שם וי"ד שם, ורש"י עה"ת ועיון כל זה בלק"ט: (עח) הוא היה ממור שבא על אמו והוליד את ענה, פסחים נ"ד: (עט) הכינה הקב"ה מהיק שמא, עיון ב"ר שם: (ג) וכדרי' סימון דאמר ר' סימון, בב"ר הגי' ר' יהודה, ובולקוט רבו ק"יב ר' יודן בר' סימון, והמאמר נשנה בירושלמי קדושין פ"ג הי"ד (דף ס"ד ע"ג), ושם הגי' ר' יודן בר' פ"ז:

ורווחו דורשי הפרשה וישכילו וסמך לה פרשת כהיית מאור, ואע"פ ששנאוות מורת רחוק מקבלת ברכות בומן כיב שנה סמכו לענין, ללמדך (א) שהכעם מכהה את המאור, וכה"א ותכה מכעם עיני (איוב יז ז):

[כז] א) ויהי כי זקן יצחק. בן קציג שנה: (ותכהינה) [ותכהין] עיניו מראות. שחשך מאורו, ודומה לו והנה כהה הננע (ויקרא יג ו), (ב) כל כך למה, כדי שיקבל יעקב את הברכות ולא יכורחה, ולפיכך נלגל הקב"ה כמה דברים על יצחק להכהות עיניו, (ג) כנדרש במדרש רבותינו: מראות. כלומר שלא יוכל לראות: ויקרא את עשו בנו הגדול. שיצא ראשונה לכך קראו גדול, אבל הקב"ה קראו קטן, שנא' קטן נתתיך בנוים (ירמיה מט טו), וכתוב בני בכורי ישראל (שמות ד כב): ויאמר אליו בני. כמחניף לרשע: ויאמר אליו הנני. לעובדך ולכבודך, וכן דרכן של ראשונים להשיב, ודבר (ד) זה היה ערב פסח, כמו שנדרש במדרש רבותינו:

ד) ויאמר הנה נא זקנתי, (ה) א"ר יהושע בן קרחה הגיע לפרק אבותיו קודם לחמש שנים, ידאג מן המיתה, שכן יצחק היה קציג שנה, ואמר אם לשנותי של אבי אני מגיע עד עכשיו מתבקש לי ג"כ שנה, אבל אם לשנות אמי אני מגיע, הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי, שלא נילוהו הקב"ה לבן אדם, שנא' כי [נס] לא ידע האדם את (קצו) [עתו] (קהלת ט יב):

ג) ועתה שא נא. כלומר מול, כדומה לו וישא משאות (בראשית מג לד) בתחלה אמר לו דרך כלל, ואח"כ פרטו לו מהו: כליך תליך וקשתך. תליך, זו הסייף שהיא חגורה ומצומרת ותלויה על הירך: וקשתך, כמשמעו: וצא השדה וצודה לי צדה. ולמה לא ציוהו לקח מן הבקר או מן הצאן, כדי להטריחו לקבל שבר על פסיעותיו אילו היה לו לכפרת עון: צידה. (ו) אם למקרא, היא ציד ממש, כדכתיב ציד חיה או עוף (ויקרא יז יג), ואם למסורה, צידה לשון מזון, ודומה לו צדה שלח להם לשובע (תהלים עח כה), צדה לדרך (בראשית מב כה), והכל נדרש באיש יודע ציד (שם כה כז):

ד) ועשה לי מטעמים. אלו מיני תבשילין שיש בהן תכלין ומיני טעימה, כגון שמן ומלוח ופלפלין או כרכום או כמון: כאשר אהבתי. (ז) לשעבר הייתי נהנה מן הראייה, כי הייתי רואה דבר נאה, (ח) דא"ר אליעזר בשם ר' יוסי ג' דברים נאמרו בנאה, טוב למאכל, שנאמר כי טוב העיץ למאכל (בראשית ג ז), ויפה לעינים, שנא' כי תאור הוא לעינים (שם), ומוסף חכמה, שנאמר ונחמד העיץ להשכיל (שם). וכולן ע"י ראייה, שנא' ותרא האשה כי טוב (שם), ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם, כדכתיב וחיך אוכל יטעם לו (איוב יב יא): והביאה לי. דבר הראוי לי, לא מן הגזל, ולא מן החמס: ואכלה. לשון ענוה: והביאה. לשון ענוה כמחניף לרשע: בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. כמשמעו:

ה) ורבקה שומעת. שומעת לא נאמר אלא שמעת, (ט) מכאן שהנשים צייתניות הן:

הערות ותקונים

[כז] ב) שהכעם מכהה את המאור. לק"ט מלמד שהכעם מסלק את המאור. וכן הובא במדרש אגדה: (ג) כל כך למה כדי שיקבל יעקב את הברכות ולא יכורחו. ע"י ב"ר פס"ה אות ח' וילקוט רמז ק"א ולק"ט ומדרש אגדה: (ג) כנדרש במדרש רבותינו. ב"ר שם אות י'. וע"י לק"ט ובמדרש אגדה: (ד) זה היה ערב פסח כמו שנדרש במדרש רבותינו. הוא בפדר"א פל"ב הגיע ליל יום הפסח וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר לו בני זה הלילה כל העולם כלו אומרים (ו) אל למקרא כ"י ואם למסורה ציד קריגן וצידה כתיב. ע"י לק"ט וע"ש הערה כ"ד ומדרש אגדה ובהערה י': (ז) לשעבר הייתי נהנה מן הראייה. ב"ר פס"ה אות י"ג, וילקוט רמז קט"ז ולק"ט: (ח) דאמר ר' אליעזר בשם ר' יוסי. ב"ר וילקוט ולק"ט: (ט) מכאן שהנשים צייתניות הן. לק"ט וע"י

בדבר יצחק אל עשו בנו. לפי שהוא אוהבו קוראו בנו: וילך עשו השרה. כלומר לשרה, ולפי שלא יכול להוסיף ה' בסוף הטיל לה בראש: לצוד ציד, (ו) אם מוצא טוב ואם לאו: להביא. מן הגזל ומן החמס:

(ז) ורבקה אמרה אל יעקב בנה. לפי ששומע לדבריה קראה בנה: לאמר. ברוח הקדש: הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך:

(ח) הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה. (יא) מלא ה', על שם עוה"ו שנברא בה' שיתברך בזה ולא בכא: לפני ה'. ששכינה עמו מסכמת שאם לא הזכירה לו שם המיוחד היה אומר לה וכי מפני שיברכני מפי עצמו אני מתעהו ח"ו הברכות לא יועילו ונמצא חוטא, לכך שינתה בדבר ואמרה כך שמעתי מאביך שאמר לברך את עשו לפני ה' דהיינו מפי ה':

(ח) ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך. כמשמעו:

(ט) לך נא אל הצאן. של אביך: (יב) וקה לי משם. משלי: שני גדיי עזים טובים: (יג) א"ר חלבו שכך כתב לה יצחק בכתובתה שתהא מעלה לה שני גדיים בכל יום: טובים. חסר ו', כל מקום שאתה מוצא טובים חסר ו', אינו אלא בינונים: ואעשה אותם מטעמים לאביך כאשר אהב. כמשמעו:

(י) והבאת לאביך ואכל. כמו ויאכל, ו' שבראש התיבה משמשת להבא: בעבור תברך לפני מותו. בשכר איתה הנאה:

(יא) ויאמר יעקב אל רבקה אמו. שהיתה עליו מוראה, לכך נאמר אמו: הן עשו אחי. אע"פ שהוא אחי אינו דומה לי שהוא איש שעיר כשעיר: ואנכי איש חלק. שאין שעיר בעורו רק הראש והוקן ובית השחי:

(יב) אולי ימשני. השי"ן הנדגשת משמעת המלה לשון מישוש. כאילו יש בה שני שיני"ן, כגון וימשש לבן (בראשית לא לד), ממשש בצהרים (דברים כח כט), וכל דומיהן, ואם היתה נרפית היתה משמעת לשון הסרה. כגון לא ימיש עמוד (שמות יג כב), וימש חושך (שם י כא), לא ימיש מתוך האהל (שם לג יא), וכך אמר שמא ימששני אבי בצואר או בפנים או בידים וימצאני חלק: והייתי בעיניו כמתעתע. שאני אומר לו שאני עשו והוא ימששני וימצא חלק הרי נמצאתי כמתעהו בדרך: והבאתי עלי קללה. שהרי הוא מקללני על שאני מתעהו, וכד"א ארור משנה עור (דברים כז יח): ולא ברכה. אפי' ברכה אחת שהוא עתיד ליתן לי בסוף לא יתן לי:

(יג) ותאמר לו אמו עלי קללתך בני. אמרה לו כך דרבו של עולם כשארם חוטא [אמו נתקללה], רמו לדבר ובן כסיל תונת אמו (משלי י א), (יד) שהרי אדם הראשון חטא והארץ נתקללה, ואני עלי להכנס ולומר לאביך יעקב צדיק ועשו רשע, אם בא לקלל לא יקלל אלא אותי: אך שמע בקלי ולך קח לי. (טו) משלי מכתובתי:

הערות וחקונים

ב"ר פי"ח אות ב'. צייתנית שנאמר ושרה שומעת: (י) אם מוצא טוב ואם לאו להביא מן הגזל ומן החמס. ב"ר שם: (יא) מלא ה"א על שם העולם הזה שנברא בה"א שיתברך בזה ולא בכא. לק"מ ועי' שם בהערה ס"ג. ציינתי ב"ר פי"ח מנחות כ"ט ע"ב מס' חיובות פ"ז: (יג) וקה לי משם, משלי. בב"ר שם אות י"ד אמר ר' לוי אם מצאת הרי מוטב ואם לאו תבא לי מפרפרונין שלי, ובלק"ט מהו לו, אמרה לו אם תמצא משל אביך הרי טוב, ואם לאו תבא לי משלי מכתובתי, והעירותי שם בהערה ס"ה מפרפרונין היא ביוני מה שיותן לארוסה בלתי המורה ורבינו טוביה השמים המלה הזרה והציג "מכתובתי" ועי' רש"י עה"ת, ומדרש אגדה ובהערה י"ג: (יג) אמר ר' חלבו. בב"ר שם הוא בשם ר' לוי ובשם ר' חלבו הובא מאמר אחר: (יד) שהרי אדם הראשון כו', ב"ר פי"ח אות מ"ו ומדרש אגדה: (טו) משלי מכתובתי. עיין לעיל חערה י"ב: (טז) כדלעיל.

יד) וילך. אנוס כפוף ובוכה ומתפלל שלא יבוש, ורוח הקודש אומר, לא עתה יבוש יעקב וגו' (ישעיה כט כב): ויקח. הגדיים: ויבא לאמו. כדבריה: ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו:

טז) ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול, חסר וי, שהן קוראין אותו גדול, והקביה קראו קטן ובווי, (טז) כדלעיל: החמדות. לשון נקיבה, כדכתיב וחמש חליפות שמלות (בראשית מה כב), והוא מתכסה (בשמלה) [בשמלה] חדשה (מ"א יא כט), שהיו חדשים, שמלות נאים ונחמדות, ושמלה לשון נקיבה, (יז) ורבותינו אמרו כמו לחם חמדות (דניאל י ג), (יח) ולחם לשון זכר, וכן בגדים לשון זכר, וכתיב בגדי עשו החמדות, (יט) אלא זהו החמדות, זהו חמודים, כגון דברים דברות, אמרים אמרות, (כ) והיו בגדיו של אדם הראשון, ובאו ליד נמרוד וחמדן עשו ולקחן: אשר אתה בבית, והלא שתי נשים היו לו לעשו, והיה לו להניח בגדיו אצלן, (כא) אלא אלו הבגדים היו בבית אביו שהיה משמש בהן לאביו, ובגדיו שהיה יוצא בהן לא היה משמש בהן את אביו: ותלבש את יעקב בנה הקטן. (כב) היא קראתו קטן, אבל הקביה קראו גדול, שנאמר ומי גוי גדול (דברים ד ז), וכתיב בני בכורי ישראל (שמות ד כב):

טז) ואת עורת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צוואריו, (כג) א"ר יוחנן שני זרועי יעקב היו כשני עמודים של שיש, ואתה אומר הלבישה, אלא חותכתן (כד) וחייטן על ידיו, וכן על מקום חלק שבצווארו, ולכך נקראת שדה הלכן חלק השדה, שהוא חלק מאילנות, (כה) והיה מעשה נסים שאלמלא כך לא היו העורות להצי הידים כ"ש לידים ולחלקת הצוואר:

יז) ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה. (כו) כי ליותהו עד הפתח, מכאן ואילך נתנה הכל בידו והיא שימרה ועמדה לפני הפתח ואמרה מכאן ואילך עמוד לך בוראך:

יח) ויבא אל אביו ויאמר אבי. (כו) לשון צניעות קראו תחילה, ואח"כ דיבר עמו כדרך התורה, שנאמר ויקרא אל משה, ואח"כ וידבר אליו ה' (ויקרא א א): ויאמר.

הערות ותקונים

ספוק א': ז) ורבותינו אמרו כמו לחם חמדות, אולי כוון לדברי בעל לק"ט שכתב ועלה בדעתי לומר כי זה הוא כמו לחם חמדות (דניאל י ג): יס) ולחם לשון זכר, וכן הביא חלק"ט והעירוני שם בהערה ע"ז לחם מצינו לשון זכר ולשון נקיבה ע"י תוי"ט מנחות פ"א מ"א ד"ה שתי: יט) אלא זהו חמדות זהו חמודים כו'. לק"ט: כ) והיו בגדיו של אדם הראשון ובאו ליד נמרוד וחמדן עשו ולקחן, כן הובא בלק"ט, והעירוני שם בהערה ע"ז כמדדש ב"ר פס"ה וילקוט רמז קמ"ו איתא רק החמדות מה שחמד נמרוד והרגו ונטלן, אולם בפרד"א פכ"ד מצאתי ר' אומר עשו ראה את הכתונת שעשה הקב"ה לאדם וחותה על נמרוד וחמד בלבו והרגו ולקח אותם ממנו, ומנין שחיו חמדות בעיניו, שנאמר החמדות ע"כ, וראיתי בב"ר פס"ג אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש לחמית אותו בשביל אותו הבגר שהיה לאדם הראשון כו', וע"י רש"י פסחים נ"ד רע"ב שכתב וז"ל בגדו של אדם הראשון שהיו חקוקות בו כל מין חיה ובהמה והוא נמסר לנמרוד על כן יאמר כנמרוד גבור ציד ועשו הרגו ונטלו לפיכך היה איש ציד, והוא שכתב בהן החמדות אשר אתה בבית, עכ"ל, וע"י מדרש אגדה ובהערה כ"ב: כל) אלא אלו הבגדים היו בבית אביו כו', הוא לשון בעל לק"ט, וע"י ב"ר פס"ה אות מ"ז, וילקוט רמז קמ"ו, וע"י מדרש אגדה, ובתנחומא תולדות אות י"ב עשו היה רואה את נשיו עובדות ע"ז והפקידן אצל אמו, וע"י אגדת בראשית פמ"ב: כג) היא קראתו קטן, לק"ט: כג) אמר ר' יוחנן שני זרועי יעקב היו כשני עמודים של שיש, ב"ר פס"ה אות י"ז אמר ר' יוחנן תרין אדרעין דאבונן יעקב כתרי עמודין דיפרא סופא הערך בערך פרסא הביא עמודין דפרסופא מלה אחת: כד) וחייטן על ידיו, בב"ר חייטתהון, פ"י המ"ב היתה תופרת אחד אל אחד עד שהספיקו על ידיו: כס) והיה מעשה נסים, ע"י בב"ר שם שם אות י"ז ובפ"י המיוחס לרש"י ובמ"ב: ט) כי ליותהו עד הפתח כו', ב"ר שם, וילקוט ולק"ט: ט) לשון

יצחק: הנני מי אתה בני. לא הקפיד הכתוב בין הנני רפה, להנני רגש, ולא בין הנני להבא:

(ט) ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך. (כח) ראיתי בפי ר' טוביה עשו הפסיק הענין, וכן אמר יעקב לאביו אנכי הוא המדבר, אבל עשו הוא בכורך, ולא נראו לי הדברים כפתור ופרח, כי יש להם סתירה בכמה מקראות שהן דומין בטעם ובנקודין, ואין לדרוש כך, כי איך יכול לומר אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב). אנכי הוא הוא המדבר, אבל ה' אלהיך, ונשמע הרבר כשתי רשויות חלילה, וכן אנכי רות אמתוך (רות ג ט), איך יכשר לומר אנכי השוכנת מרגלותיך, אבל רות היא אמתוך, ונשמע הרבר כשתי נשים, ועוד אם הודיעו שאיננו עשו האיך השיבו ויאמר אני. אבל אם יש לדון את אבינו יעקב לזכות כך יש לדנונו, כי ודאי אמר שהוא עשו, ומבוראו למד לשנות מפני דרכי שלום, כמו שמצינו בשרה שאמרה ואדוני זקן (בראשית יח יב), ודבר הקודש אמר, ואני זקנתי (שם יג), וזה אבינו נתכוין לשם שמים לקנות הברכות ולהאכיל אביו במצות אמו: קום נא שבה. לשון בקשה, כלומר (כט) שב בהסיבה, (ל) כל ישיבה שאין לה הסיבה, עמידה [שיש בה הסיבה] נוחה הימנה: ואכלה מצידו בעבר תברכני נפשך. ואכלה הראשון לשון בקשה ולהבא והיא כמו ואכול. ואכלה שני, כמו ואוכלה ואוכל, והכרת אותותם כי האליף תמופה והטעם בה', והשני מלאפזים בין א' לבין כ' וא' נחרטת תחתיה: תברכני. בשביל שהוא מתחלל כנגד לשון אשה הכ"ף פתחה והגוי' דגושה, ודומה לו תכברני חית השדה (ישעיה מג ב), ואם כנגד זכר, היה הגוי' של תברכני ושל תכברני ננקרת בצירי' תחתיהן, הגוי' רפיון:

(כ) ויאמר יצחק אל בנו. סתם: מה זה מהרת למצוא. הציד בני, דרכן של ציידין לשטוח הרמים ומצודות ולא יזכר ולמצוא במתינות ואתה מהרת כלוקה אדם מעדרו: ויאמר כי הקרה ה' אלהיך, בוכותך הציד לפני ולהביאו לעשות רצונך, (לא) ואם לקרבנך המציא איל, למאכלך לא כ"ש:

(כא) ויאמר יצחק אל יעקב. עכשיו קראו הכתוב יעקב, (לב) כי כששמע שמזכיר שם הנכבד והנורא, מה שאין דרכו של עשו להזכיר שם שמים, לכך אמר שמא יעקב הוא זה, לכך נאמר: גשה נא. בבקשה אל יקשה בעיניך שאני חושדך: ואמשך בני, גם זו השייך נדגשת ונשמע כאילו יש שני שיניין כמו ואמשך: האתה, היא חטורה לשון תימה, האתה זה בני עשו אם לא, א"ר אושיעיה (לג) אותו שעה התחיל יעקב נשפך מים על ברכיו, והיה לבו רפי בשעוה, ווימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד מימינו, ואחד משמאלו, (לד) והיו אוהוין אותו במרפקו שלא יפול, ושיה אל תירא

הערות ותקונים

צניעות כו'. לק"ט ומדרש אגדה: (כח) ראיתי בפי ר' טוביה כי עשו הפסיק הענין. הוא בלק"ט (כ"ז י"ט) וכן הוא במדרש אגדה, וכן רש"י עה"ת הביא אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך, והוא נובע מתנחומא הקדום תולדות אות י' אנכי יעקב, עשו הוא בכורך ועי' בפי הראב"ע: (כט) כלומר שב בהסיבה כו'. לק"ט ודרוש שבה כאלו הוא בשייך שמאליות כמו סבה גם רש"י כתב שבה לשון מוסב על השלחן לכך סתרגם אסתחר: (ל) כל ישיבה שאין לה הסיבה כו'. לק"ט והוא נובע מגמרא כתובות ק"ב סע"א, ושם הגי' ישיבה שאין בה סמיכה עמידה שיש בה סמיכה נוחה הימנה, וכן מובא במדרש אגדה כמו שהביא הלק"ט: (לז) אם לקרבנך המציא איל, ב"ר פס"ה אות י"ט, וילקוט רמז קמ"ו ולק"ט: (לז) כי כששמע שמזכיר שם הנכבד, ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט, ורש"י עה"ת: (לג) אמר ר' אושיעיה אותה שעה התחיל יעקב נשפך מים על ברכיו, ב"ר שם, וילקוט שם, וחסר שם האומר, ובלק"ט מובא ג"כ אמר ר' הושעיא, והעירוהו שם בהערה פ"ט גם בב"ר לך פמ"ד אות ג' איתא לנכון א"ר הושעיא לכן יש לתקן גם בב"ר פס"ה א"ר הושעיא, ועוד תראה בילקוט ישעיה רמז שייג מובא המאמר הזה ונרשם בצדו "ב"ר פס"ה", והובא לנכון בשם ר' אושיעיה: (לד) והיו אוהוין אותו במרפקו, פי תחת אצילי ידיו אצל הגוף, תרג' אצילי ידיו (יחזקאל

כי (אתך) [עמדך] אני (ואל) [אל] תשתע כי אני אלהיך (ישעיה מא י). (לה) אל תשוע מלגשת:

כב) ויגש יעקב אל יצחק אביו וימושהו. גם זאת השייך נדגשת: ויאמר הקול קול יעקב. וודאי הקול שלך קולו של יעקב הוא. כי אפילו סומא ואפילו שאר אדם באישון לילה מכיר את חבירו ואת מכירו לשמע קולו. כך יצחק היה מכיר את קולו של יעקב שאינו דומה לקולו של עשו. ועוד שהוא מזכיר שם הנכבד והגורא: והידים. ודאי שעירותיהן דומות לירי עשו:

כג) ולא הכירו. כלומר מפני שיש ממדתו של יעקב ומשל עשו, לכך לא הכירו ודאי: כי היו ידיו כירי עשו אחיו שעירות ויברכהו:

כד) ויאמר אתה זה בני עשו. עוד שינה לשאלו. כלומר אם יעקב הוא זה ובמטמה הוא בא הרי הוא תמים לב שמא שיקר לו בתחלה ועתה חזר בו ואינו משקר ומודה על האמת אבל יעקב יוהק בפרו ובראו וחזר ואמר לקנות שלום בינו לבין אביו לכך שינה בדבריו:

כה) ויאמר הגישה [לי] ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי. בשכר שאתה מהנה אותי: ויגש לו ויאכל. הלחם והתכשיל: ויבא לו יין. מאת אמו ששימרה לו לפני הפתח: וישת. כוס אחד:

כו) ויאמר (לו) [אליו] יצחק [אביו] גשה נא. לשון ענוה ובקשה: ושקה לי בני. (לו) והיא נשיקה תיכף לגדולה, וכן אתה [מוצא] בשמואל כשמשח את שאול, דכתיב וישקוהו (ש"א י א). וכתיב (ויאמר ראה. משחק ה' למלך על ישראל) [ויאמר הלוא כי משחק ה' על נחלתו לנגיד (שם שם)]:

כז) ויגש וישק לו וירח את ריח (הבגדים) [בגדיו]. (לו) איר [יוחגן] אין לך ריח קשה מן השטף של עוים, ויאמר וירח את ריח בגדיו. אלא בשעה שנכנס יעקב אבינו הפיח הקב"ה עליו ריח גן עדן כדי לחבבו על אביו, לכך הריח מהנה נפשו: ויברכהו. כלומר ויהללוהו, וכן אתה דורש מברך רעהו בקול גדול (משלי כו יד): ויאמר ראה. כלפי הקב"ה אפילו גלוי וידוע הוא לפניך שיעקב הוא זה, איני נענש כלפי עשו מפני שאינו מבין, ועוד שריח בני כריח השדה. זהו גן עדן, (לה) שכן בלשון רבותינו שדה האילן ושדה הלבן: אשר ברכו ה'. ששם הברכה האמורה לצדיקים משתלמת, ושם עץ החיים ורוחניות הטובים להרגיע ולדשן ולנהל על מי מנוחות כל רנעי ארץ ומצוקיה. ויש לי לפשטו כך, ראה ריח בני, עשו ודאי הוא זה כי ריחו כריח השדה, כי כן הוא איש שדה, ועכשיו אני מבין ברעתי כי ברכו ה' לתת לו פי שנים בארץ כנען. ומעתה צריך הוא לברכת טל. פתח ואמר:

כח) ויתן לך. אם היה תחלת הענין היה לו לומר יתן, אלא מפני שהוא סמוך לברכות הראשונים, שנאמר ויברכהו, שדימהו לגן עדן שבירכו ה', לכך התחיל לומר ויתן, ו' מוסף על ענין ראשון, שבתחלה בירכו בריח, ועכשיו הוא מברכו במאכל שני לו: מטל השמים. ולא שתהא הארץ מליחה: ומשמני הארץ. ולא שאמר קצת בעיני מצאנך ומגרנך אלא כך אמר עיקר ריח ארצך לא יהא מימי אוקינוס אלא מאוצר הטוב של ברכה, כדכתיב מטל הרמון שיוורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה (תהלים

הערות ותקונים

יג יח) מרפסו: (ס) אל תשוע מלגשת. בב"ר שם אל תשתע אל תשוע, דרש תשתע לשון שעה, ובילקוט רמז קמ"ו סוים אל תהיה לכך כשעוה: (ט) והיא נשיקה תיכף לגדולה. לק"ט: (ז) איר יוחגן. ב"ר פ"ס"ה אות כ"ב, ותקנתו כמו שהוא במדרש שם וילקוט שם: (ס) שכן בלשון רבותינו

קלג ג): ומשמני. דושנה של ארץ. כמו כן תהנה בורעך ובנמיעתך לא שילקו אחרי עלותם. אלא יהיו לרוב דגן ותירוש. והוא הדין לשאר פירות. ומפני מה פרט לאלו. מפני שהם עיקר, תלה כולן באלו. למה נקרא דגן שמדגין את הגוף. תירוש שכך גור הקביה שחהא ראש לכל הבשמים. (לט) והכי אמרינן בנויקין בב"ב כדברי ר' בנאה בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר באתר דלית חמר תמן מתבעי סממנין:

(כט) יעבדוך עמים. אלו משפחות שאר בני נח. שעליו הוא אומר בהנחל עליון גוים [וגו'] יצב גבולות עמים (דברים לב ח), כלל עמים: וישתחוו לך לאמים. (מ) בני ישמעאל ובני קטורה: היו גביר לאחיק. (מא) אלו אלופי עשו שהבנים במקום אביהם היו עומדים: גביר. מלשון גבר נבור, ופי' משמעתו לשון גבורה. וסימן לדבר כי יהודה (נבור באחים ונגיד) [גבר באחיו ולנגיד] ממנו (דה"א ה ב): וישתחוו לך בני אמך. (מב) מדברי רבותינו אנשי עיר הקודש אנו למדין שלא בא אלא לדרוש לומר לך יצחק שלא היה לו אשה אחרת אלא אשה אחת. כתיב ביה בני אמך. שאין לך להוציא מן הכלל אורריך ארור יהיו ומברכך ברוך יהיו. (מב"י) א"ר יצחק בר אבא הרשעים שתחילתן שלשים וסופם יסורין פותחין בברוך ומסיימין בארור. כגון בלעם. והצדיקים שתחילתן יסורים וסופם שלום פותחין בארור ומסיימין בברוך, כגון יצחק. (מג) י"ב ויאמר כתיב בס' זו, כנגד י"ב שבטים:

ל) ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב ויהי אך. לשון מיעוט: יצוא יצא. (מד) כפל הציאות שנראה כיוצא ועדיין לא יצא מן הבית אלא מאת פניו של יצחק אביו יצא שהיו הדלתות של יצחק מקופלות לאחריהן. וכשראה יעקב את עמד לו אחורי הדלת, וכיון שנכנס עשו. מיד קפץ יעקב וברח לו אצל בן נח ואצל עבר, ונשתהה שם י"ד שנה עד ששלחה רבקה וקראתו והביאתו אצל יצחק, וקיים לו הברכות וצויהו ללכת לחרן אצל לבן: ועשו אחיו בא מצידו. מוויין, (מה) מלמד שהיה מצויד וקושר, והמלאך מתירן כדי ליתן שהות ליעקב עד שיקבל הברכות:

לא) ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר (קום) [לאביו יקם] אבי ויאכל מציד בנו בעבור תברכני נפשך. כמשמעו. (מו) אלא שאמרו רבותינו אמר רוח הקודש ליעקב אתה אמרת קום נא שבה (פסוק יט), בלשון ענוה ובקשה, חייך בו בלשון אני עומד לבניך, שנא' קומה ה' (לשפוט) [ויפצו] אויביך וגו' (במדבר י לה). ועשו שאמר יקום, בו בלשון אני פורע לבניו, שג' יקום אלהים [ויפצו] אויביו (תהלים סח ב): לב) ויאמר לו יצחק אביו מי אתה ויאמר אני [בנך] בכרך עשו. כמשמעו:

לג) ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. אלמלא לא נאמר עד הייתי אומר יותר מדאי וממה שחרד ונתירא על גבי המזבח, וכשהוא אומר עד, כלומר קרוב להיות

הערות ותקונים

שדה האילן ושדה הלבן. משנה ריש שביעית: (לט) והכי אמרינן בנויקין בב"ב כדברי ר' בנאה בריש כל מרעין כו'. הוא בב"ב דף ג"ח ע"ב: (נ) בני ישמעאל ובני קטורה. ב"ר פס"ו אות ד' ולק"ט ומדרש אגדה: (ס) אלו אלופי עשו. עי' ב"ר שם: (נז) מדברי רבותינו אנשי עיר הקודש. ב"ר פס"ו אות ד' ולק"ט וילקוט שם ורש"י עה"ת: (נח*) א"ר יצחק בר אבא. בב"ר שם ר' יצחק בר רב חייה: (נח) י"ב ויאמר כתיב בפרשה זו כנגד י"ב שבטים. הוא לקוח מן לק"ט שכתב אומר אני כי י"ב ויאמר בפרשה זו מן ויבא אל אביו ויאמר עד סוף כל הברכות והם כנגד שנים עשר שבטים. היינו מן כ"ז י"ח עד פסוק כ"ז נמצא י"ב ויאמר: (נד) כפל הציאות כו'. ב"ר ולק"ט וע"ש הערה קי"ד ומדרש אגדה וע"ש הערה מ' וכן בתחומא הקדום תולדות אות י"ז, ובהערה ק"ג: (נע) מלמד שהיה מצויד וקושר. ב"ר פס"ו אות ב' ותחומא הגדפס מכבר תולדות אות י"א ותחומא הקדום אות י"ז: (נו) אלא שאמרו רבותינו. ב"ר פס"ה אות י"ח ולק"ט טוב

חרד (מז) יותר ממה שחרד על גבי המזבח: ויאמר מי אפוא. כלומר מי עכשיו: הוא הצד ציד ויבא לי. כל אפוא הנכתב בסופו באל"ף משמש כמו עכשיו, כגון אפוא [זאת עשו] (בראשית מג טו), אפוא בני והנצל (משלי ו ג), ואיה [אפן] תקותי (איוב יז טו), מי יתן [אפן] ויכתובן מלי (שם יט כג), ואם לא [אפן] מי יכזיבני (שם כד כה), וכל דומיהן, וכל אפוא שנכתב סופו בה"א, משמש כמו אנה, כגון אפוא האנשים אשר הרגתם בתבור (שופטים ח יח), ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז), איפה לקמת היום (רות ב יט), וכל דוגמיהן, וגם נשמע כאילו נחצה לשתי תיבות אי פה, או כמו אנה, אי הכל אחיך (בראשית ד ט), אי אלהימו (דברים לב לו), אי חנית המלך (ש"א כו טו), אי זה הדרך (מ"א יג יב), וכל דומיהן. פה כמו כאן, ודומה מי לך פה (בראשית יט יב), וכל דומיהן, ולא שחרד לדעת מי הוא כי קודם שיצא מפיו הכיר בו, שנאמר הקול קול יעקב (שם כו ב), אלא חרד איך הסכים להקב"ה לעשות את הצעיר נביר, ואת הפשוט בכור, מה שרימה בני יעקב אותי אין לתמוה, כי כהו עיני, אבל הקב"ה שהכל גלוי לפניו איך הסכים על ידי, אלא שמע מיניה כי עתיד הוא בעצמו לברכו, לכך נאמר גם ברוך יהיה: ואוכל מכל. מה שברא הקב"ה בעולמו שראוי לאכילה טעם יצחק. (מח) וכן אתה דורש כאן דברי ר' יהודה ור' נחמיה דאמרי אף מכל טוב המתוקן לצדיקים לעתיד לבא טעם: בטרם תבא ואברכהו. (טט) כי מן השמים היה עיכובך: ואברכהו. על כרחי, (ג) א"ר יצחק בא לקללו, אמר דבר הקדש הזה שאם תקללו לעצמך אתה מקלל, שכך אמרת אורריך ארוך (פסוק כט), ואם תברכהו לעצמך אתה מברך, שכך אמרת ומברכך ברוך (שם), לפיכך חתם ברכתיו וקיימם, ואמר גם ברוך יהיה, (נא) א"ר אליעזר אין קיום הגש אלא בחותמיו, שלא תאמר אילולי שלא רימה יעקב את אביו לא נטל את הברכות, ת"ל גם ברוך יהיה הזהיר מפי הקב"ה לברכו וחתם ברכתיו מרצונו:

לד) כשמע עשו [את] דברי אביו. (גב) שאלו ואמר לו עיקר הדבר מה האכילך, א"ל טועם הייתי טעם פת, טעם דגים, טעם בשר, וכל מיני מטעמים, (גג) א"ר ברכיה כיון שהוכיר אביו בשר, מיד: ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד. היה צועק על הבכורה וקרוב להיות על הברכה אמר ומה בשביל קערה אחת של עדשים שהאכילני נטל ממני את הבכורה, עכשיו שהאכילך בשר ודגים חנבין וכל מיני מטעמים על אחת כמה וכמה: ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי. כלומר גם לעצמי:

לה) ויאמר בא אחיך במרטה. (גד) כלומר בחכמה, ואע"ג שאנו מתרגמינן כך מפני כבוד אבינו יעקב, מ"מ לא מצינו מרמה זולת אצל הרשעים, וגם הוא עצמו מדבר מרמאות הצדיקים כנגד הרשעים המרמין אותם כשנדרוש בויגד יעקב לרחל: ויקח (ברכותיך) [ברכתיך]. ברכות כבוד הראוי לך, שהיחה מוזמנת בפי לברכך:

לו) ויאמר הכי. גי הכי במקרא, ואין אחד נדרש כחבירו, הכי אחי אתה (בראשית כט טו), כלומר כיון שאחי אתה, הכי אמרתי הבו לי (איוב ו כב), לשון כן בדברי רבותינו, וכאן לשון תימה הכי קרא שמו יעקב, ששמו מוכיח כי עקבן הוא:

הערות ותקונים

(כ"ז ל"א) וע"ש בהערה קט"ז: (מ) יותר ממה שחרד על גבי המזבח. ב"ר ריש פס"ז וילקוט רמז קט"ה ולק"ט. ועיין חנחומא הקדום תולדות אות כ"ב ובהערה קט"ט וכן מובא במדרש אגדה: (מח) וכן אתה דורש כאן דברי ר"י ור"ג, ב"ר שם וילקוט ולק"ט: (מט) כי מן השמים היו עיכובך. לק"ט: (נ) אמר ר' יצחק. ב"ר פס"ז אות ג/ וילקוט: (נב) א"ר אליעזר. ב"ר שם אות ב' וגמרא גיטין כ"ב ע"ב ולק"ט: (נג) שאלו ואמר לו עיקר הדבר מה האכילך, א"ל טועם הייתי כו', ב"ר שם אות ב': (נד) א"ר ברכי. ב"ר שם: (נז) כלומר בחכמה ואע"ג שאנו מתרגמינן, כך הוא בת"א בחכמתא, וכן

ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח והנה לקח את ברכתי. (נה) כיון ששמע יצחק על הבכורה שמה שהיה מתפחד ואמר שלא עשיתי כהונן שעשיתי בכור למי שאינו בכור. כי עד עכשיו לא שמע על עסק הבכורה שמכר לו, וכיון ששמע אמר כהונן ברכתי: ויאמר. לכן התחיל בוואמר כי היה שם הפסק: הלא אצלת לי ברכה. עיקר המלה לשון רבוי, ודומה ואצלתי מן הרוח (במדבר יא יז). ויאצל מן הרוח (שם שם כה), א"ל דרך הקב"ה לרבות מדברו אחד דברים הרבה ואתה אפשר שאין לך ריבוי דברים לתת לי ברכה אחת (נו) מן הניצולות:

(לו) ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך. (נו) א"ר ברכיה גביר ברכה שביעית היא, שנאמר הוי גביר לאחיד (בראשית כו כט), אלא א"ל ברכה הראויה לך נתתי לו: ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. זו ברכה המישיית שנאמר ועבדוך עמים (שם), ולמה אמרו תחלה, אלא כך אמר לו מלך עשיתי עליך וברכותך שלו הן עבדים וכל דיליה למאריה: (ולך) [ולכה] איפוא. כלומר עכשיו כמו שדרשנו: מה אעשה בני. אין הדברים הזורין לאחור, אפי' בזמן שישראל כנלות ברכות הללו מתקיימות בהן, (נז) שהאומות חורשין וזורעין וקוצרין נוטעים גנות ופרסים, וישראל אוכלים ושותין ומבהיקים בתורה:

(לח) ויאמר עשו אל אביו הברכה. ה' פתחה וחטורה להתמיה המלה: הברכה אחת היא לך אבי. וכי בענין אחר נטית לברך: ברכני גם אני אבי. יודע אני שהברכה ליעקב אלא ברך אף אותי: וישא עשו (אח) קולו ויבך. (נט) שתי טיפות דמעות הוריד מעינו וירש מהם מלכות וסיף, מיד נתמלא עליו יצחק רחמים. (ס) אמר רבשיע יוחן (ישעיה כו י'). אמר הקב"ה רשע (שם) הוא, אמר יצחק בתימה כל למד צדק (שם), והלא הוא למד לעשות לי צדקה לכברני, א"ל הקב"ה בארץ נכוחות יעול (שם), עתיד הוא לפשוט ידו בבית המקדש, אמר יצחק א"כ השפע לו טובה בעוה"ז, וכל יראה נאות ה' (שם), לעולם הבא:

(לט) ויען יצחק אביו. לדבריו של עשו: ויאמר אליו. אחר דברי רוח הקודש: הנה משמני הארץ יהיה מושביך. (סא) ומשמני של יעקב, וי' מ' הן חכמים התיבה, וכמו שדרשנו שם, והחומר שתחת המ' מוריע כי הוא נשמע כך ששם נאמר ממל ומשמני, אבל משמני של עשו המ' מיסודות התיבה, כמו משמן בשרם ירוה (ישעיה יז ד), ובמשמני מדינה (דניאל יא כד), כלומר בכח שכל כך דחקתני לברכך שמנה של ארץ שם יהיה מושבך, (סב) היא אימליא שהיא ארץ שמינה ובעלת פירות. וממל השמים מעל. שלא תדור בארץ ציה ומלח, אלא בארץ שהיא שותה ממה שיוורד לה מן השמים, מל של ברכה, כגון בית גברין:

הערות ותקונים

הביא רש"י במרמה בחכמה: (נה) כיון ששמע יצחק על הבכורה שמה כו'. עיין ב"ר פס"ג אות ב' בשם ר' לוי. והמחבר הביא כמו שכתב הלק"ט: (נו) מן הניצולות. ב"ר שם והובא בערוך ערך נצל בשם ב"ר וכתב פי' החסוכים. ועיין לקח טוב ויצא ל"א פי' ובהערה ט': (נז) א"ר ברכני גביר ברכה שביעית היא. ב"ר שם וילקוט רמז קמ"ו, ורש"י עה"ת ולק"ט. שנאמר ממל השמים, ומשמני הארץ, ורוב דגן, ותירוש. ועבדוך עמים. וישתחוו לך לאומים הרי וי"ר ברכות, הוי גביר, שביעית היא: (נח) שהאומות חורשין כו'. וזה ליתא במדרש ב"ר לפנינו ועיין סדרש אגדה כ"ז ל"ו ובהערה ז': (נט) שתי טיפות דמעות הוריד מעינו. בתחומא הקדום תולדות אוח כ"ר סדרש אגדה כ"ז ל"ו ובהערה ז': דמעות הוריד עשו וע"ש הערה קס"ח ועיין שו"ט מזכור פ' אות י"ד ובהערה י"ד ועיין רש"י תהלים פ' ו' וברש"י סנהדרין צ"ז ע"ב: (ס) אמר רבשיע יוחן. עיין ב"ר פס"ז אות ה' באזהר שינויים: (סא) ומשמני של יעקב, בפסוק כ"ח ומשמני הארץ: (סב) היא אימליא כו' כגון בית גברין. ב"ר

(ט) ועל חרבך תחיה. לא בזכות תורה ומצות אתה מתפרנס, אלא בלסמיות: ואת אחיך תעבד. חסר ו', (סג) אם זכה תעבוד, ואם לא זכה תעבד: והיה כאשר תריד. כלומר תרד, תניל תדין תעין תכין, וכל שכמותך, (סד) א"ל אתה יש לך ירידים, והוא יש לו ירידים, (סה) אתה יש לך נימוסית, והוא יש לו נימוסית, (סו) א"ר יוסי בן הלפתא כך אמר לו אם ראית יעקב אחיך פורק עולו של תורה נוזר עליו שמדות להתניפו לאבות: ופרקת עולו מעל צוארך. ואתה שולט עליו ולדברי ר' יוסי מסתבר תריד כמו תוריד, הה"ד כי אתה אבינו כי אברהם לא ירענו וישראל לא יכירנו (ישעיה סג ז), ויצחק היכן הוא, אלא מי שאמר לעשו נוזר שמדות על יעקב שלא תעבוד אותו, ופרקת לשון שברון ודומה לו פרקו (שמות לב ב), מפרק הרים (מ"א יט יא), התפרקו (שמות לב כד), (והתפרקו) [ויתפרקו] (שם שם ג), וכל דומיהן:

(מא) וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו. עיקר מלת שטום לשון שמירת דבר איבה, כדכתיב ואביו שמר את הדבר (בראשית לו יא), וכן תרגם אונקלוס וישטום עשו ונטר עשו דבבו, ודומה לו ישטמנו יוסף (שם נ טו), והרבה כמותו, וכולן לשון נטירת איבה ותחרות, וגם יש להביא ראיה (סז) מהא דאמרין סיטומתא לא קניא, פ' חותם שחומטין בו העסק אם נותנין אותו ערבון אינו קונה, והחותם הוא דבר הנעשה לשמירה ולזכרון, וכדאי שמני כחותם על לבך כחותם על [זרועותיך] [זרועך] כי עזה כמות אהבה (שה"ש חו), שלא תשתבח וכן הפסוק מדובר העלה עשו קנאה ואיבה על לבו ועל זרועותיו כחותם שחומטין בו שלא ישתכח שביעת העין ממנו, כך קבע האיבה בלבו עליו ועל זרועיו, כדי להרגו על הברכה אשר ברכו אביו, (סח) ועוד יש לדמותו לסנשר, דא"ר אליעזר בר' יוסי עד כדון קריין סנשרי (דחמי) [דרומי], ותנן (סט) רשב"ג אומר המוכר את העיר מכר את הסנשר, (ע) ואמרין מאי סנשר, ומותבינן הכי תרגימו [בר]

הערות ותקונים

שם אות ו', וילקוט רמז קס"ז: (סג) אם זכה תעבוד ואם לא זכה תעבד. וכן בב"ר פס"ז אות ד' א"ר הונא אם זכה תעבוד ואם לאו תעבד. וכן בב"ר פס"ג אות ז' ורב יעבד צעיר א"ר הונא אם זכה יעבד ואם לאו ייעבד, והכוונה אם זכה יעקב תעבוד אותו ואם לאו תעבד ממנו, ועיין לקח טוב כ"ה כ"ג ובהערה ג"ב: (סד) א"ל אתה יש לך ירידים והוא יש לו ירידים, ב"ר פס"ז אות ז'. ובב"ר שם את יש לך ירידים שווקים והוא יש לו שווקים. אין ספק שמתל שווקים נוסף בפנים לפרש מלת ירידים ואח"כ הציג המדרש והוא יש לו שווקים במקום והוא יש לו ירידים והי' לנכון לפני המחבר וכן תראה בילקוט סוף רמז קב"ו הביא בשם ב"ר את יש לך ירידין והוא יש לו ירידים ובגליון הובא "פ' שווקים": (סס) אתה יש לך נימוסית. פ' חוק ומשפט והיינו ספר החקים: (סו) א"ר יוסי בן הלפתא. ב"ר שם וילקוט שם: (סז) מהא דאמרין סיטומתא לא קניא. תרגום ירושלמי החותמת (בראשית לח יח) סיטומתא: (סח) ועוד יש לדמותו לסנשר, דא"ר אליעזר בר' יוסי עד כדון קריין סנשרי דרומי. המחבר שאב זה מן ב"ר פס"ז אות ח' וישטום עשו א"ר אליעזר בר' יוסי סנשרי נעשה לו שונא ונוקם ונוטר עד כדון קריין סנשרי דרומי, אבל זה שכתב יש לדמותו לסנשר הוא לא נכון כי במדרש שם המלה "סנשרי" הוא בטעות והמדרש הביא רק הדרשה נעשה לו שונא נוקם ונוטר שהוא נוטריון ומייתי סמך עד כדון כו' שקורין גם היום לאויב הרומי סנשרי שהוא ג"כ לשון נוטריון וכ"כ היפה תואר ויותר נכון להגיה במדרש כמו שהוא בירושלמי ע"ז פ"א (דף ל"ט ע"ג) וישטום עשו את יעקב א"ר יצחק בי ר' אליעזר ברובי צוחין להו סנשרייתא דעשו. וכן יש לתקן בב"ר והדרוש הביא כי ברובי קורין סנשר והוא ג"כ נוטריון מן' שונא נטר בירושלמי בילקוט סנשרי דרומי ועיין עוד בלקח טוב כ"ז מ"א ובהערה קל"ז ושם הרחבתי לדבר בכונת המדרש ע"ש: (סט) ותנן רשב"ג אומר המוכר את העיר מכר את הסנשר. הוא במשנה ב"ב ס"ח ע"א: (ע) ואמרין מאי סנשר ומותבינן הכי תרגימו בר מחונייתא. הוא בגמרא שם. ובאמת אין המלה הזאת שייכות לדברי המדרש כי הוראה אחרת לה היינו שומר:

מחזוניתא, פי עבר בקי בהסגרת העיר ותשמישיה וכל מוצאה ומובאה. (עא) ותניא ישראל שנעשה לנוי אפטרופוס או סנטר, (עב) ועוד תניא הביילין והחופרין והסנטר והאונקלמוס, באין ונוטלין מן האמצע, ועכשיו כשאני מדמה שומם לסנטר, כראמרי רבנן שונא נוקם ונוטר, נמצא שהיה מספר בדעתו כבר מחזוניתא, שמספר ענין כל בני העיר למושל: ויאמר עשו בלבו. (עג) הרשעים ברשות לבם, כדכתיב אמר נבל בלבו (תהלים יד א), (עד) וכבר דרשנו: יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי. (עה) שאם אני הורגו עכשיו הריני מכריע את אבי, ונורם קללה לעצמי, אלא הריני ממתין עד שימות אבי, בתוך כך ימותו שם ועבר ולא יבואו עלי בדיון. לומר למה הרגת את אחיך, ואלך ואתחתן לישמעאל, והוא בא ומתעורר על הבכורה עם שלו שנתנה אברהם ליצחק ושלחו מעליו, ועכשיו הרי היא ביד יעקב, ולכך בא והורגו ואני עומד עליו כנואל הרם, ואהרוג את ישמעאל, ואירש את שניהם, (עו) וזשה יען אמרך את שני הגוים ואת שני (המשפחות) [הארצות] לי תהינה וירשונה וה' שם היה (יחזקאל לה י), כדכתיב אני ה' חוקר לב (ירמיהו י):

(מב) ויוגד לרבקה. (עז) עיי מלאך, (עה) דאיר חגי אמנו רבקה נביאה היתה: את דברי עשו בנה הגדול. חסר ו', (עט) כענין שדרשנו בו: ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. (פ) כבר דרשינן, (פא) ומהיכן קראה ממדרשו של עבר שברה שם זה י"ד שנה: ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך. (פב) אמר בעיניו להורגך ולהנחם ממך כמת, וכבר הוא שותה עליך כוס תנחומין:

(מג) ועתה בני שמע בקולי וקום. קימה יהיה לך: ברח לך אל לבן אחי. (פג) כל הצדיקים נתנו פנאי לשעה, ויברח יעקב (הושע יב יג), ויברח משה (שמות ב טו), ויברח דוד (ש"א כ א). יעקב לימד לבריחת ובו לבסוף כתיב ויברח הוא וכל אשר לו (בראשית לא כא), (פד) מכאן שכל הרוחק את השעה השעה דוחקת, וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחה מפניו: הרגה. לחרן לפי שהוצרך ה' הרי הוא כמו ל' בראשה: (מד) וישבת עמו ימים אחרים. (פה) א"ר חנינא בן סוי נאמר כאן ימים אחרים, ונאמר להלן ויהיו בעיניו ימים אחרים (בראשית כט כ), מה להלן ו' שנים, אף כאן ו' שנים, ולפי פשוטו ימי שנה אחת: עד אשר תשוב. הענין מודיע כי תשוב זה לשון נקבה שהוא סמוך לו חמת אחיך וחמה היא לשון נקבה:

הערות ותקונים

(עא) ותניא ישראל שנעשה לנוי אפטרופוס או סנטר. תוספתא ב"מ פ"ה, וירושלמי ב"מ פ"ה ה"ז (דף י"ע"ג): (עב) ועוד תניא הביילין והחופרין והסנטר והאונקלמוס באין ונוטלין מן האמצע. תוספתא ב"מ פ"ה ה"ה. ויש לתקן הכיילין ופי' מודד שדות (פעלדמסער) וכן תראה בירושלמי ב"מ פ"ה ה"א החופר והכייל והסנטר שומרי העיר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע. נאמר הכייל במקום הכייל. ולדעתי המלות „שומרי העיר“ היא הוספה לפרש מלת סנטר ולעומת זה נמצא לנכון בירושלמי והאיקונומוס במקום אינקלמוס והיא המלה היוונית והרומית (Oekonom): (עג) הרשעים ברשות לבם. ב"ר פל"ד ופס"ז אות ח' וילקוט רמז קס"ז ולק"ט: (עד) וכבר דרשנו. לעיל י"ז י"ז: (עה) שאם אני הורגו עכשיו הריני מכריע את אבי. עיין ב"ר וילקוט שם ולק"ט וע"ש בהערות: (עו) וזשה יען אמרך. עיין לק"ט הערה קמ"ב: (עז) עיי מלאך. כן הביא הל"ק"ט ועיין ב"ר שם אמהות נביאות היו ועיי רש"י עה"ת ברוח"ק הוגד לה. וכ"ה בשר"ט מוזכר ק"ה אות ד' וכן הוא בתרגם יב"ע: (עט) דאמר ר' חגי. ב"ר שם ר' חגי בשם ר' יצחק אמהות נביאות היו ורבקה מן האמהות: (פ) כענין שדרשנו בו. לעיל פסוק א' ופסוק ט"ו: (פא) כבר דרשינן לעיל פסוק ט"ו: (פב) ומהיכן קראו ממדרשו של עבר. עיין לעיל פסוק ל': (פג) אמר בעיניו להורגך ולהנחם ממך כמת. עיין ב"ר שם סוף אות ט': (פד) כל הצדיקים נתנו פנאי לשעה. לקח טוב והביא כל הצדיקים נתנו פנאי לקח טוב. עיין לעיל פסוק ט': (פה) א"ר חנינא בן סוי. ב"ר פס"ז אות י' וילקוט רמז קס"ז: (פז) רבקה בצדקתה דברה כך, לקח

(מה) עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו. (פו) רבקה בצדקתה דברה כך עד אשר תשוב חמת אחיך, על הברכה, עד שוב אף אחיך. על הבכורה, אבל עשו לא עשה כך, אלא ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא): ושלחתי. (פז) את דבורה מניקתי: ולקחתוך משם. מתרן: למה אשכל גם שניכם יום אחד. שאתה נהרג וזוא נטרד, אלא כשמועו כן היה שהרגו חושים בן דן יום שנקבר יעקב. (פח) כמו שנדרש במס' סוטה:

(מו) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי. כמו ואקוץ במ (ויקרא כ כג). ויקץ מואב (במדבר כב ג), (פט) איר חונא התחילה נורפת מחוטמה ומשלכת: מפני בנות חת. נשי עשו: אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה. אהליבמה וערה: מבנות הארץ. מבנות ענר אשכול וממרא: למה לי חיים. (צ) הרני מקופחת מזו ומזו:

[כח] א) ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו. (א) איר אבהו לפי שהיו הברכות מסופקות בידו היכן נתאוששו בידו כאן ויברך אותו (ב) כראמר ר' אליעזר אין קיום הגש אלא כחוטמיו: ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען. ואפי' מבנות ענר אשכול וממרא שהן צדקניות:

(ב) קום. (ג) קימה הוא לך להסרד מרשע זה: לך פדנה. כמו לפדן: (ביתו) [ביתח]. כמו בית בתואל אבי אמך: וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך. כמו שהתחתן אבא למשפחת אבא:

(ג) ואל שרי. (ד) שאמר לעולמו די ודי לעולם אלהותו, הוא יאמר די לגלותך ולטרחתך: יברך אותך בנכסים: [ויסרך] ויברך. בבנים: והיית לקהל עמים. ג' עמים בקהל אחד, כהנים ליום וישראלים:

(ד) ויתן לך. (ה) הראשון כבר דרשנוהו למה התחיל ויתן, אבל זה ויתן לך אינו נדרש כך שבא להוסיף על ענין ראשון, שכבר נאמר יברך אותך, ועכשו מתנבא: את ברכת אברהם. זו נחלת הארץ: לך [ולזרעתך] [ולזרעך] אתך. בחיך ונחלו זרעך וכן היה שקנה את שכם ולקחה מיד האמורי: לרשתך את ארץ מגוריך. שאת מתגורר בה עכשיו ויתנהו לך ירושת עולם: אשר נתן אלהים לאברהם. בכרית נרותה ודברו מעשה הוא:

(ה) וישלח יצחק את יעקב. בכרכות מקוימות: וילך פדנה ארם (אל בתואל הארמי ואל לבן בנו) [אל לבן בן בתואל הארמי]. מניד עליו שהוא רמאי: אחי רבקה אם יעקב ועשו. בא ליחסו על הרן שלא יאמר ארם לבן אחר היה:

(ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. אמר דומה הוא יעקב אחי (ו) כבן מלך שהוא

הערות ותקונים

טוב: (פ) את דבורה מניקתי. כן הביא הלק"ם היא דבורה, דכתיב ותמת דבורה מינקת רבקה. והעירותי שם בהערה קט"ח זה לקח רבינו טוביה ממדרש רבי משה הדרשן, כמו שתראה ברש"י וישלח ל"ח ח' ותמת דבורה, מה ענין דבורה בבית יעקב, אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתך משם. שלחה דבורה אצלו לפדן אדם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למרחיה עכ"ל: (פז) כמו שנדרש במס' סוטה. דף י"ג ע"א וז"ל במדרש אגדה וכן הביא הלק"ם: (פט) איר חונא. ב"ר פס"ז אות י"א ושם הגו' איר חונא: (צ) הרני מקופחת מזו ומזו. בב"ר שם קופחות זו לזו וזו לזו. פי' ענין פסיחה מכה והרג על ראש במטה:

[כח] ח) איר אבהו. ב"ר פס"ז אות י"ב: (ג) כראמר ר' אלעזר. ב"ר שם וגומין כ"ב ע"ב ולק"ם: (ג) קימה הוא לך להסרד מרשע זה. לקח טוב: (ד) שאמר לעולמו די. עיין ב"ר פס"ז אות ג' ותנחומא לך אות כ"ה וילקוט רמז פ"א ורש"י עה"ת (י"ז א'): (ס) הראשון כבר דרשנוהו. לעיל כ"ז כ"ח: (ו) כבן מלך שהוא חותר לאביו ליטרא של חב. ב"ר פס"ז אות י"ב בשם ר'

(חחס) [חותר] לאביו ליטרא והב, אמר לו אבא ולמה כמטמוניות, בא וטול בפרהסיא, כך זה עד כדין דמיתי שלא ברכו אבא מדעתו, ועכשיו הוסיף לו ברכות כהנה, גילה דעתו שנגמר בלבו לברכו בראשון: ושלח אותו פדנה ארם, אפילו על מנת שלא לחזור מוטב לו שיקח אשה, משיחור ויתחתן בבנות כנען, שכן הדברים מוכיחים בכרכו אותו: ויצו עליו לאמר, כמו כן לזרעו העומדים אחריו: לא תקח אשה מבנות כנען: (ז) וישמעע יעקב, כלומר ראה עשו שציוהו אביו ליעקב ושמעע יעקב אל אביו ואל אמו ושהלך לו לפדנה ארם, על עשו נאמר רשע יראה וכעס וגוי (תהלים קיב י). ועל יעקב נאמר שומע לעצה חכם (משלי יב טו):

(ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, שהגלה את יעקב לארץ אחרת כדי שלא יתחתן לכנען:

(ט) וילך עשו אל ישמעאל, (ז) א"ר יהושע בן לוי נתן דעת להנטייר: ויקח את מחלת, זו בשמת, (ח) ולמה קוראה מחלת, שמחל לו הקב"ה, בשמת שנתכסמה דעתו עליה: בת ישמעאל בן אברהם, שנתייחס אחר אברהם, (ט) לומר שעשה תשובה בימי אברהם כמו שדרשנו: אחות נביות, (י) שקידש ישמעאל לעשו ומת ישמעאל עכשו כשיצא יעקב מבאר שבע ובאותו פרק הלך עשו אצל נביות אחיה והשיאה לו: על נשיו, (יא) שלא הוציא את הראשונות אלא כוב על כוב תוספת על בית מלא: לו לאשה, (יב) מין במינו שראוי לרשע להתחתן ברשע, ולהצדיק עם הצדיקים, וזכר לדבר כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (בן סירא יג): (יג) בימי ר' חייא בא זרזיר בארץ ישראל שאלו אותו תלמידים ר' טמא הוא או טהור, אמר להם שאוהו על הנג ואתם מבחינים על הנג, בא עורב המצרי ושכן עליו, אמר להו לא הלך העורב אצל הורזיר אלא מפני שהוא מינו, וכתוב ואת כל עורב למינו (דברים יד יד):

(יד) ורבותינו דרשו לא פסקה ישיבה מאבותינו, אברהם זקן יושב בישיבה היה, שנא' ואברהם זקן (בראשית כד א), וכן יצחק, [שנאמר ויהי כי זקן יצחק (שם כז א)], וכן יעקב, דכתיב ועיני ישראל כבדו מווקן (שם מח י), וכן אבותינו במצרים, שנא' לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טז), (טז) וכן במדבר, שנאמר ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה (שם כד יד): ולמה כהו עיני יצחק, (טז) א"ר יהודה בר סימון אברהם תבע את הזקנה והותחלה ממנו, יצחק תבע את היסורין, אמר רבשיע' אם אדם מת בלא יסורין מרת הדין מתוחה כנגדו, א"ל הקב"ה הייך יפה תבעת, וממך אני מתחיל, לכך נאמר ויהי כי זקן יצחק וגוי', יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבשיע' אדם מת בלא חולי ואינו מישב בין בניו, ומתוך שהוא חולה ב' או ג' ימים מיישב בין בניו, א"ל הקב"ה הייך יפה תבעת, וממך אני מתחיל, לכך נאמר הנה אביך חולה: ותכהינה עיניו מראות.

הערות ותקונים

ברכות: (ז) אמר יהושע בן לוי, ב"ר שם אות י"ג ומדרש שמואל פ"ז ולק"ט: (ח) ולמה קראה מחלת שמת לו הקב"ה, ב"ר שם, ומדרש שמואל שם ולק"ט: (ט) לומר שעשה תשובה בימי אברהם, ב"ב ט"ז ע"ב ולק"ט: (י) שקידש ישמעאל לעשו ומת כו', סדר עולם פ"ב ומגילה י"ז ע"א שאין ת"ל אחות נביות ומת ת"ל אחות נביות מלמד שקדשה ישמעאל ומת והשיאה לעשו נביות אחיה, ועיין רש"י עה"ת וברש"י בגמרא שם ובלק"ט: (יא) שלא הוציא את הראשונות אלא כוב על כוב, ב"ר סוף תולדות: (יב) מין במינו, לקח טוב ועיין ב"ק צ"ב ע"ב: (יג) בימי ר' חייא בא זרזיר בארץ ישראל: הוא בב"ר פס"ה אות ב' ושם הוא בלשון ארמי והמחבר הביא בלשון עברי: (יד) ורבותינו דרשו לא פסקה ישיבה מאבותינו, יומא כ"ה ע"ב בשם ר' חמא ב"ר חנינא: (טו) וכן במדבר שני ואל הזקנים אמר וגו', בגמרא שם מובא הכתוב אספה לי שבעים איש מוקני ישראל (במדבר יא): (טז) אמר יהודה בר סימון, ב"ר פס"ה אות ט', וילקוט רמז ק"ה, ולק"ט כ"ז א', ועיין ב"ב פ"ז ע"א

(יז) א"ר אליעזר בן עזריה מראות ברעתו של אותו רשע אמר הקב"ה יהא צדיק זה יוצא לשוק והבריות יאמרו זה אביו של אותו רשע, הריני מכה עיניו ויושב, וז"ה בקום רשעים (יתר) [יסתר] אדם ובאדם ירבו צדיקים (משלי כח כח). (יח) מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות, בן רשע מיצחק, תלמיד רשע מאחיה השלוני, שהעמיד את ירבעם, ולכך כהו עיניו, שנא' (ואחיה) [ואחיהו] לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו (מ"א יד ד): ד"א מראות, מי נרם לו, קללה שקילל אבימלך, שנא' הנה [הוא] לך כסות עינים (בראשית כ מז), כמו שדרשנו: ד"א מראות, מכה הראייה (יט) בשעה שנעקד על גבי המזבח בנו מלאכי השרת, שנאמר הן אראלים צעקו הוצה מלאכי שלום מר יכיון (ישעיה לג ז), ונולד דמעות מעיניהם לתוך עיניו, והיה רשומות בתוך עיניו, וכיון שהזקיף כהו עיניו, (כ) ועוד שהציץ ותלה עיניו וראה שכינה, אמר הקב"ה אם אני הורגו מכריע את אברהם אוהבי, אלא הריני נוזר שיכהו עיניו לעת זקנה: (כא) ד"א כשהיה הולך כנגד בתי ע"ז של עשו ראה מקמיר לע"ז ונשא לו פנים ולא דנו למיתה, ויצא עשנה של קמורת תועבה לעיניו וכהו מאורו: ויקרא את עשו בנו הגדול, (כב) ערב פסח היה א"ל בני הלילה הוה הקב"ה דן את העולם על תבואות שבשדות, ואוצרות טללי ברכה מתפתחין, והוא מועד שמור לנסים לדורות וטוב הוא לקבל ברכה: בנו הגדול, (כג) אם בעיניכם גדול, בעיני הוא קטן, שנא' הנה קטן נתתך בנוים (ירמיה מט טז), ואם גדול הוא, (כד) לקבל תורא טבחה, וז"ה כי זבח לו בכצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעיה לר ו): ויאמר אליו הנני, (כד*) עליו הכתוב אומר גם כי יחנן קולו אל האמין [בו] כי שבע תועבות בלבו (משלי כו כה), חוקיה תרגמינא אמר על שבע תועבות בלבו אתה מוצא תועבה אחת בתורה, היא הכשפניות, וכתוב בה עשר תועבות, שנא' ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' (דברים יח י), וכתוב וחובר חבר ושואל אוב [וירעוני] ודורש אל המתים (שם שם יא), וכאן שכתוב שבע תועבות, עשר על כל אחת הרי ע': לא ידעתי יום מותי, (כה) תני ז' דברים מכוסים מבני אדם, עת המיתה, שנא' [כי נם] לא ידע האדם את עתו וגו' (קהלת ט יב), ומה שבלב חבירו, שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (דברים א יז), ואיזה דרך הרוח לנפש, הוולד במעי אמו, [שנאמר] כאשר אינך יודע (איזה) [מה] דרך הרוח (בעצמים) [כעצמים] בכמין המלאה (קהלת יא ה), ובמה אתה משתכר, [שנאמר] [זו] [זה] מתת אלהים היא (שם ה יח), ומתי שיכלה מלכות הרשעה, שני יום נקם בלבי (ישעיה סג ד), ומתי נאולה באה שני בעתה אחישנה (שם ס כב): ועתה שא נא כליך, כלומר נשא נא כליך (כו) לא תאכילני מן הנול: ד"א שא נא כליך, מלשון (חרב שנונה) [וחרב וחץ שנון] (משלי כה יח), היצי

הערות ותקונים

וסנהדרין ק"ז ע"ב: פ) א"ר אליעזר בן עזריה, ב"ר שם אות י', וילקוט רמז קי"ד ועיין פסיקתא דר"כ פסקא זכור ובהערה מ"א: יס) מכאן אמרו, ב"ר שם, ופסיקתא דר"כ שם, ואגדת שמואל פ"ח: יט) בשעה שנעקד על גבי המזבח בנו מלאכי השרת, ב"ר שם ורש"י עה"ת: כ) ועוד שהציץ ותלה עיניו וראה שכינה, ב"ר שם ולק"ט ומדרש אגדה: כל) ד"א כשהיה הולך כנגד בתי ע"ז בו יוצא עשנה של קמורת, עיין תנחומא הגדפס מכבר תולדות אות ח', ורש"י עה"ת כ"ז א' והילקוט רמז קי"ד הביא בשם מדרש אבכיר נשוי עשו עוברין ע"ז ויצחק רואה ומצר מיד כהו עיניו: כג) ערב פסח היה כו', פרקי דר' אליעזר פל"ב וע"ש בשינוי לשון: כד) אם בעיניכם גדול בעיני הוא קטן, ב"ר פס"ה אות י"א: כד) לקבל תורא טבחה, ב"ר שם בשם ר' ברכי, וכן הובא בלק"ט ופי' כנגד גודל השור צריך טבח גדול ועיין פסיקתא דר"כ סוף פסקא החודש (ב"ז ע"ב) ובהערה רמ"ד ורמ"ה, ופסקא פרה (מ"א ע"ב) ובהערה ר"ט: כד*) עליו הכתוב אומר בו' חוקיה תרגמינא אמר, ב"ר שם וילקוט רמז קמ"ו ועיין בלק"ט בהערה י"ג: כס) תני ז' דברים, ב"ר שם אות י"ב, וילקוט שם וקה"ר פ"א, וככילתא דויסע פ"ה ופסחים כ"ד ע"ב ולק"ט: כו) לא תאכילני

נבור שנונים (תהלים קכד), ואני המהבר אומר השאה ממש, לשון השחזה, (כו) כדאמרין אין משחיוין את הסכין במשחות של אבן, אבל משיאין אותו על נבי חברתה, א"ל בבקשה ממך השחו כל"ך ואל תאכילני נבילות: וצורה לי צידה. (כה) רבותינו דרשו אם למסרת, היא יתירה, רמו לו בה' על ה' הלכות שחיטה, (כט) שלא יתמהמה בין תחילת שחיטה לסופה, כדי שחיטת בריה אחרת כיוצא בה, ושלא יכרות הסימנים בבת אחת בסכין קטן בלא הולכה והובאה כחיה הדרוסת, ושלא יחליד המאכלת בין עור לבשר או בין בשר לסימנין, או בין סימן לסימן כחולדה המסתתר בעקרי הבתים, ושלא ישחוט משיפוי כובע ולמעלה כלפי הראש, ושלא יעקר הסימנים ביד או בדחיפת רגל הבהמה בקיר, וכאן זכרתי, והקביה יזכני לכברו כהמה לדורשו במקומו ורמוזות בספוק (ל) זובחת כאשר צויתך: (לא) ד"א שא נא כל"ך. רמו לו שעתיד להתחבר עם מלכות בבל להוציא כלי בית אלהים לבית אוצר אלהיו, [שנאמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו (דניאל א ב)]: תליך. רמו לו שיגדל כבודו במלכות מדי ופרס ועתיד לתלותו, שנאמר ויתלו את המן (אסתר ז י): וקשתך. רמו לו שעתיד להתחבר עם מלכות יון, שנאמר קשת נבורים חתים (ש"א ב ד), וכתוב כי דרכתי לי יהודה קשתי מלאתי אפרים עורתי בניך ציון על בניך יון (ושמתים) [ושמתך] כחבר נבור (זכריה ט יג): וצא השדה. רמו לו שעתיד להיות מלכות רביעית שלו, שנאמר ארצה שעיר שדה אדום (בראשית לב ד): וצורה לי צידה, בניג המתייחסים אתה עתיד לצודם אבל לבסוף אתה מצוד אמן בימינו: לך נא אל הצאן, (לב) א"ר לוי לך וקדם את האומה [שמשולה לצאן], כענין שנאמר (ואתה) [ואתן] צאני (וצאן) [צאן] מרעיית (יחזקאל לד לא): וקח לי משם שני גדיי עוים טובים, (לג) ר' ברכיה בשם ר' אליעזר טובים לך וטובים לבניך, טובים לך שתקבל הברכות על ידיהן, וטובים לבניך שעל ידיהן מתכפר להן ביום הכפורים: איש שעיר, (לד) איש שידן, כדכתיב ושעירים יקדו שם (ישעיה יג כא): ואנכי איש חלק, כדכתיב כי חלק ה' עמו (דברים לב ט): כמתעתע, (לה) כמת תועה ועובר עויו, כדכתיב הבל המה מעשה תעתועים (ירמיה י טו): אנכי עשו בכורך, (לו) עשו הספיק הענין, ד"א (לו) אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות, אנכי ה' אלהיך (שמות ב ב): מה זה מהרת למצוא בני, מה זה קראתה לאביך למצוא הברכות י"ב שנה לשנותיו, (לז) אביך

חערות ותקונים

מן הגזל, ב"ר שם סב מאני זיךך שלא תאכילני גזילות וחמסים ועיין במ"כ: (כ) כדאמרין אין משחיוין את הסכין במשחות של אבן, ביצה כ"א ע"ב, וכן הביא רש"י עה"ת שא נא מלשון השחזה כמותה ששנינו אין משחיוין כו: (כא) רבותינו דרשו אם למסרה ה' יתירה רמו על ה' הלכות שחיטה, זה שאב מן לקח טוב, ציד קרינו וצידה כתיב מיכן רמו להלכות שחיטה חמשה שהיה דרסה חלדה הגרמה ועיקור, כנגד ה' של צידה, והעירותי שם בתערה כ"ד שכן הביא החזקוני ורבינו בחיי ובעל הטורים וכן ראיתי בסוף הרד"ק על התורה וז"ל צידה כתיב בה"א וקרי ציד בלא ה"א והדרש ידוע ע"כ, כוון לדבריו ר' טוביה, ועיין מנחת שי שהביא ג"כ במסורת כתב יד מסור עליו ציד קרי והביא ג"כ דבריו רבינו טוביה ז"ל וכעת ראיתי כי הובא זה ג"כ במדרש אגדה צידה כתיב וקרינו ציד ואני אומר לך בני שתזהר בהלכות שחיטה והם חמשה דברים המפסידים את השחיטה שהיה דרסה חלדה הגרמה ועיקור ע"ש: (כט) שלא יתמהמה בין תחילת שחיטה כו, הסהבר מבאר החמשה הלכות שחיטה ועיין בלקח טוב שהביא לבאר החמשה הלכות וע"ש בהערה כי העירותי שדבריו נובעים מבה"ג ה' שחיטת חולין ע"ש: (ל) זובחת כאשר צויתך, כוונתו לקרא דברים י"ב כ"א זובחת מבקרך ומצאנך אשר נתן לך כאשר צויתך: (לא) ד"א שא נא כל"ך רמו לו כו', ב"ר פס"ה אות י"ג וילקוט שם ולק"ט: (לב) א"ר לוי, ב"ר שם אות י"ד: (לג) ר' ברכי בשי"ר אליעזר, ב"ר שם והובא זה בשם ר' הלבו וילקוט רמו קי"ד ספיקתא דר"כ אחרי (קע"ז ע"ב), וי"ד סוף פס"א ותחומא אמור: (לד) איש שידן, ב"ר שם אות ט"ו גבר שידן ודרש שעיר מלשון שעירים: (לה) כמת תועה, ב"ר שם וילקוט רמו קמ"ו ולק"ט: (לו) עשו הספיק הענין, עיין לעיל כ"ז י"ט: (לז) ד"א אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות, ב"ר וילקוט ולק"ט: (לח) אביך

נתברך בן ע"ה שנה, שנא' ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כה יא). אברהם היה בן קע"ה שנה, מול ק' עד שלא נולד יצחק נותרו ליצחק ע"ה שנה בעת מות אברהם, ובאותו הפרק יצחק. ויעקב נתברך בן ס"ג שנה, כדררשינן באלה שני חיי ישמעאל (בראשית כה יז): ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני. (לט) אמר ריש לקיש אם לזיווגו כך המציא, דכתיב וישא עיניו והנה נמלים באים (בראשית כד סג), למאכל לא כ"ש: (מ) א"ר אחא כעורבא דמייתי נורא לקינה, כך כשהזכיר יעקב את השם אמר יעקב הוא זה, שהרי עשו אינו מזכיר את השם, לכך אמר גשה ואמשך בני: הקול קול יעקב. (מא) אין יעקב שליט אלא בקול, ואין עשו שליט אלא בידים. (מב) ר' פנחס אמר קולו של יעקב מכניס, והידים ידי עשו (מג) מבדרי ליה. (מד) א"ר ברכיה כשיעקב מכריו בקולו, הידים ידי עשו שולמות, וכשמצפצף בקולו ידי עשו רפות. (מה) ר' יהודה בר אלעאי בשם ר' היה דורש קולו של יעקב צוח ממה שעשו לו הידים ידי עשו, שהרג את חסידיו, והחריב את מקדשו: ולא הכירו כי היו ידיו כידיו עשו שעירות. כמשמעו: גשה נא ושקה לי בני. (מו) אתה נושקני בקבורה ואין עשו ישקני בקבורה: וירח את ריח בנדיו. (מז) אל תקרי בנדיו אלא בנדיו. (מח) כגון יוסי בן מסית (מט) ויקים אש צרות, וכן הוא אומר כפלה הרמון רקתך (שה"ש ד ג), אפילו רקנין שבך מלאים מצות כרימון: ויתן לך. (נ) לא אמר יתן אלא ויתן, (נא) כלומר יתן לך שלך, ויתן לך של אחיך, (נב) ר' אחא אומר ויתן לך אלהים יתן לך אלהותך, שתגזור אומר ויקים לך: מטל השמים. (נג) זה המן: ומשמני הארץ. (נד) זה הבאר שהיתה

הערות ותקונים

נתברך בן ע"ה שנה, ב"ר פס"ה אות י"ט וילקוט רמז קמ"ו, ומבאר היטב בלק"ט כ"ז כי וע"ש בהערות פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו: (ל) אמר ריש לקיש. ב"ר וילקוט שם והובא שם ב' דרשות בשם ר' יוחנן ובשם ריש לקיש והמחבר הביא רק את דרשת ריש לקיש: (מ) א"ר אחא כעורבא דמייתי נורא לקינה. ב"ר שם ושם הגי' ר' יוחנן אמר לעורבא דאייתי נורא על קינה, ופי' המ"כ לעורב שהביא אור על קנו כדי להתחמם בו, וקנו נשרף בו כן יעקב אבינו הזכיר שם שמים מפני יראת שמים ונכוח בו שבעבור זאת חשב יצחק כי איננו עשו. והילקוט רמז קמ"ו השמיט שם האומר: (מא) אין יעקב שליט אלא בקול. ב"ר שם אות ה' וילקוט שם ולק"ט ועיין מכילתא דבשלח פ"ב: (מב) ר' פנחס אמר. ב"ר וילקוט שם וע"ש בפ"י המ"כ: (מג) מבדרי ליה. נוסחא אחרת בב"ר שם ופי' מבדרי כפזר, ומשם הפיגס (בראשית יא ט) תרג' ומתמן כדריון: (מד) א"ר ברכי' כשיעקב מכריו בקולו. ב"ר שם, ושם הגי' מכריו בקולו, ויותר נכון כמו שהוא בפסיקתא דר"ב פסקא איכה (קכ"א ע"א) הקול קול יעקב כל זמן שקולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו וכל זמן שאינו קולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הידים ידי עשו, וכן הוא בפתיחתא באיכה ס"י ב': (מה) ר' יהודה בר אלעאי בשם רבי חי' דורש כו', זה טובא בלקח טוב (כ"ז כ"ב) ר' יהודה בר' אלעאי היה דורש הקול קול יעקב, אלו ישראל שצועקים בגלות ע"י עשו שהחריב מקדשם והרג את חסידיהם ואבד את טובם, והעירוני שם בהערה צ"ה במדרש ב"ר השמיטו כל זאת והציגו קולו של יעקב מצווחת ממה שעשו לו הידים ידי עשו. ואין ספק שהמדפיסים השמיטו במדרש מפני אימת הבקורת (צענזור) שבימיחם, וכזונו אל הרומים שהצירו והציקו עד כאד, ובירושלמי תענית פ"ד ה"ו (דף ס"ח ע"ב) איתא תני א"ר יהודה בר אלעאי רבי היה דורש הקול קול יעקב והידים ידי עשו קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתו, ועיין בבלי גיטין כ"ז ע"ב הקול קול יעקב זה אספסיאנוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא, והידים ידי עשו זו המלכות שהחריבה ביתנו ושרפה את היכלנו והגליחנו מארצנו: (מו) אתה נושקני בקבורה. ב"ר שם אות כ"ב, וע"ש בפ"י המפרשים: (מז) אל תקרי בגדיו אלא בגדיו. כשהדרין ל"ז ע"א, ונראה כי ה"י כן לפני המחבר במדרש ב"ר, וכן הובא בילקוט רמז קמ"ו בשם ב"ר יורח את ריח בגדיו ריח בנדיו כגון יוסי משיחא: (מח) כגון יוסי בן מסית. בב"ר שם יוסי משיחא: (מט) ויקים איש צרות, ב"ר שם ומדרש שו"ט סוף מומור י"א, וע"ש בהערות שלי: (נ) לא אמר יתן אלא ויתן. הוא לשון רבינו טוביה: (נא) כלומר יתן לך שלך. ב"ר פס"ו אות ג': (נב) ר' אחא אמר. ב"ר שם: (נג) זה המן. ב"ר שם וילקוט ולק"ט: (נד) זה הבאר. ב"ר שם

מעלת להם דנים שמנים ביותר: (נה) ורוב דגן. אלו אבטיחים המסעדים ללב: ותירוש. (נה*) אלו הבתולות, שמשמחות בעליהן בחופתן כיון המשמח ללב אנוש. וכן הוא אומר ותירוש ינוכב בתולות (זכריה ט יז): דבר אחר מטל השמים. (נו) זה ציון, שנא' כמל הרמון שיוורד על הררי ציון (תהלים קלג ג): ומשמני הארץ. אלו הקרבנות: ורוב דגן. אלו הביכורים: ותירוש. אלו הנסכים: (נו) ד"א מטל השמים. זו מקרא: ומשמני הארץ. זו משנה: ורוב דגן. זה תלמוד: ותירוש. זהו אגדה: אך יצא יצא. בב' קפיצות: ויעש גם הוא מטעמים. (נח) זה שאמר הכתוב שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך (משלי ל כה). (נט) סממית היא מלכות הרשעה, שכך רמוזות בדברי אגדה ד' מלכויות. (ס) א"ר חמא בן חנינא באיזה כח סממית זו מתפשטת ממשלה ושולטת בהיכלי מלך, בזכות אותן הידים שנתעסקו לעשות מטעמים לזקן: ויחרד יצחק ויאמר מי אפוא. (סא) אמר מי הוא זה שנעשה סרסור ביני לבין הקב"ה שיטול אחיך הברכות. (סב) א"ר יוחנן מי שיש לו שני בנים, אחד נכנס לשרתו, ואחד יוצא לשירותו איך הוא חרד לכך אלא בשעה שנכנס עשו נכנס הגיהנם עמו. (סג) ר' נתן בשם רב אחא אמר התחילו כותלי הבית להיות מרתתין, הוא שיעצק אמר מי אפוא. (סד) א"ר יהושע בן לוי כל אותו היום היה עשו צד צביים וכופתן, ומלאך בא ומתירן, (סה) עופות וקושרן, ומלאך בא ומפרידן, כרי שלא ימהר וימצא את יעקב עומד לפני אביו, ועליו הכתוב אומר לא יחרוך רמיה צידו (משלי יב כו), לא יאחר הקי' ולא יאריך רוחו לא לרמאי ולא לצידו: ויעצק צעקה גדולה ומרה. (סו) א"ר חנינא כל האומר הקב"ה ונתן הוא יותרון מעיו. אלא מאריך חימה. ועקה אחת ועק לאביו, היכן נפרע בשושן דכתיב במדרכי (ויעצק צעקה) [ויעצק ועקה] גדולה ומרה (אסתר ד א): בא אחיך במרמה. (סז) ר' יוחנן אמר בחכמת תורתו: ויאמר הכי קרא שמו יעקב. (סח) רשב"ל אומר התחיל מחכך בנרונו ואמר את בכורתו לקח ושתקתי והגה עתה לקח את ברכתי: ולך אפוא. (סט) ברם לך פיתא: ועל

הערות ותקונים

וילקוט ולק"ט: (ס) ורוב דגן אלו אבטיחים המסעדים ללב, זה דברי המחבר, ובמדרש ב"ר שם ומוכא בילקוט ורוב דגן אלו הבחורים, דכתיב כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים (זכריה ט יז) ונוסחא משובשת היתה לפני המחבר: (ס*) אלו הבתולות. ב"ר וילקוט שם והמלות "שמשמחות בעליהן בחופתן כיון המשמח ללב אנוש" הוספת המחבר: (נו) ד"א זה ציון. ב"ר שם וילקוט שם: (ס) ד"א זו מקרא. ב"ר שם וילקוט שם ותחומא הקרום תולדות אות מ"ז ושם איתא שם ומטל השמים זו תורה ומשמני הארץ אלו הנביאים, ורוב דגן זה תלמוד, ותירוש אלו המדרשים: (ס) זה שאמר הכתוב סממית בידים תתפש. ב"ר פס"ז אות ז': (נט) סממית היא מלכות הרשעה שכך רומזת בדברי אגדה ד' מלכויות. זה ליתא במדרש ב"ר לפנינו. ובילקוט משלי התקס"ד הביא בשם מדרש והוא מדרש משלי פ"ל, אבל לפנינו במדרש נשתנה המאמר ע"ש בהערות הערה ל' ל"א. וז"ל וילקוט שם ארבעה הם קטני ארץ הם ארבעה מלכויות כו' שממית בידים תתפש זה מלכות הרביעית שאין ככל הרצאים שנואה כשממית, וכתיב ואת עשו שנאתי והיא בהיכלי מלך (מלאכי א ג') שהחריבה מקדשו של מלך מלכי המלכים: (ס) אמר ר' חמא בר חנינא. ב"ר שם, ובמדרש ב"ר שם באיזה זכות השממית מתפשטת בזכות אותן הידים, ופי' רש"י בפי' המיוחס לו באיזו זכות השממית מתפשט. באיזו זכות עשו תופש מלכות בזכות אותן הידים שברכו אביו ועל חרכב תהיה: (ס) אמר מי הוא זה שנעשה סרסור. ב"ר פס"ז אות ב': (ס) א"ר יוחנן. ב"ר שם בסגנון אחר: (ס) ר' נתן בשם ר' אחא אמר. ב"ר שם ולפינו הגי' רבי אחא אמר, והמלות "ר' נתן בשם" חסרים ומוכא לנכון גם בילקוט רמז קט"ו: (סד) אמר ר' יהושע בן לוי. ב"ר שם וילקוט שם: (ס) עופות וקושרן ומלאך בא ומפרידן. במדרש שם ועופות ומסכסכן ומלאך בא ומפרידן, ובתחומא הנרפס מכבר הולדות אות ו"א עשו היה רץ וצד צבי וקושרו ומניחו ורץ ותופס אחר וקושרו ומניחו והשפן מתירן ומבירחין: (סו) אמר רב חנינא. ב"ר פס"ז אות ד' וילקוט רמז קט"ו: (סז) ר' יוחנן אמר. ב"ר וילקוט שם: (סח) רשב"ל אומר. ב"ר שם, ושם הגי' ריש לקיש אמר, והמחבר הביא ר' שמעון בן לקיש והכל אחד, וגם בלק"ט הביא ר' שמעון בן לקיש: (סט) ברם לך פיתא. במדרש ב"ר

חרבך תחיה. (ע) א"ר לוי על חרבך ואתחי: ויגד לרבקה. (עא) א"ר חגי אמרות נביאות היתה בהם, ורבקה מן האמהות היא. (עב) ר' ברכיה בשם ר' יצחק אפילו הדיוט אינו חורש תילים, (עג) ואומר אל תגעו במשיחי (תהלים קה טו): מתנחם לך להרנג. כמת שהוא תולה עליך. ויש אומרים מתנחם מתיעץ בלבו להורנג: וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת. (עד) א"ר אליעזר אילו הוציא את הראשונות יפה עשה אלא כוב על כוב, כלומר על הטאתו הוסיף פשע. (עה) דרש ר' יודן בשם ר' אייבו בפשע שפתים מוקש רע ויצא מצרה צדיק (משלי יב יג), ממרד שמרדו עשו וישמעאל באת להן תקלה. ויצא מצרה צדיק זה יעקב, שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כה י), (עו) ושם נתגדל והצליח ששמע לאביו ולאמו, עליו הכתוב אומר אורח חיים למעלה למשכיל: (משלי טו כד):

שלמה פרשת ואלה תולדות יצחק, ירויחו דורשי הפרשה וישכילו, וסמוך לליקוחי הרשע זיווני הצדיק זה שלש וזה ארבע, ללמדך שאין זיווני של אדם אלא מאת הקב"ה, ושלש שעות בכל יום הקב"ה עוסק ומוזוג וזוגת, יש נושא במקומו, כגון אברהם לשרה, ויש שהאשה הולכת אל האיש, כגון רבקה ליצחק, ויש שהאיש הולך אצל האשה, כגון יעקב לנשיו, שנא' אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח ז), רננו צדיקים בה' לישירים נאווה תהלה (שם לג א), אמר דוד משיח ה' במה ראוי לצדיקים לרנן ולהתפאר בכוראו, שהרי לא שם חוקת שמים וארץ אלמלא בריות אשר עמהם, והוא משנה תפקידם, להודיע אהבתו בעבדיו, פעמים מדמים שמש וירח לעיני כל פעמים משקיע השמש לפני תקופתה, כדכתיב וילך שם כי בא השמש (בראשית יח כא), פעמים לפני עתו מוצאו, כדכתיב ויזרח לו השמש (שם לב לב), לפיכך נאה להם להשתבח בתפילתם:

ויצא.

(י) ויצא יעקב. (א) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון אומר הצדיק בעיר הוא זיווה הוא שבחה הוא הדרה, פונה משם, פינה זיווה, פינה הדרה, שהרי כמה שיירות יצאו משם באותו היום ואינו מזכירן, ואע"פ שנשאר יצחק אינו דומה וזתו של צדיק אחד, לזכותן של שני צדיקים, לכך נאמר ויצא יעקב מבאר שבע. (ב) ר' יודן אמר מבארות של שבועה, שלא יעמוד אבימלך ויאמר שבעה לי כדרך שנשבע לי זקניך, ונמצאתי משהה שמחת בני שבעה דורות: וילך חרנה. כמו לחרן, (ג) דא"ר נחמיה כל תיבה שצירכה ל' בתחלתה הטיל לה ה' בסופה, וכבר דרשנום:

הערות וחקונים

שם ברם לך פיתך אפויה. פי' המ"כ כלומר מוונתיך יהיו מווננים לך: (ע) א"ר לוי על חרבך ואתחי. בב"ר שם אות ז' ר' לוי אמר עול חרבך ואת חיי, פי' הכנס חרבך אל גרנה שלא תרצה ואתה תחיה, כמו שפי' רש"י במדרש שם: (עא) א"ר חגי אמרות נביאות היתה בהם. בב"ר שם אות ט' רבי חגי בש"ר יצחק אמרות נביאות היו: (עב) ר' ברכי' בש"ר יצחק. בב"ר שם הגי' רבי יצחק אמר אבל בילקוט רמז קי"ו הובא כמו שהביא המחבר ר' ברכי' בש"ר יצחק: (עג) ואומר אל תגעו במשיחי. במדרש שם הגי' אפילו הדיוט אינו חורש תלם בתוך תלם ונביאים חורשים תלם בתוך תלם ואת אמר אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו, וענין במ"כ שם: (עד) א"ר אלעזר. ב"ר סוף תולדות: (עה) דרש ר' יודן בש"ר אייבו. ב"ר שם וילקוט שם: (עו) ושם נתגדל והצליח. מכאן עד הסיום הוסיף המחבר:

(י) ויצא ב' ר' עזרי' בש"ר בר סימון. ב"ר פס"ח אות ו' וילקוט רמז קי"ו ולק"ט ומדרש אגדה: (ב) ר' יודן אמר. שם שם: (ג) דא"ר נחמן שם שם וכן בפ"א אות ג' ופס"ו אות ב' וירושלמי

(יא) ויפגע במקום. הוקרה באותו מקום ששם שכינה שורה: וילך שם. אותו הלילה. כי לא יכול להלך: כי בא השמש. (ד) מלמד שהשקיע הקב"ה חמה שלא בעונתה כדי לדבר עם יעקב בצנעה, וכבר דרשנו: בא השמש. יצא על הארץ, כי פעמים (ה) המאורות נקראים לשון זכר, ופעמים לשון נקבה: ויקח מאבני המקום. (ו) שתיים [עשר] מהם לקח: וישם מראשותיו. שהרי יצא בכריחה שלא היו עמו כר וכסת. כל דבר שמינה אדם תחת ראשו לשכב עליו קורא הכתוב מראשותיו. כלומר מתחת הראש: וישכב במקום ההוא. שכיבה נעימה. (ז) דא"ר יוסי בן זימרא עשאן לאותן האבנים כמרוכ ושם אותן תחת ראשו שהיה ירא מן החיות. (ח) ור' ברכיה אמר מי שנללה עליו הקב"ה אפשר שהיה ירא מן החיות, דכתיב [כי] הנה ה' יוצא ממקומו וירד [דרך] [ודרך] על במתי ארץ, ונמסו הרים תחתיו (והנבעות תמוגגנה), [והעמקים יתקעו] [מיכה א ג ד], וכיצד רשות לחיות לבא ולהזיק במקום שכינה, אלא אותן האבנים שם תחת ראשו ונעשו תחתיו אחת כר ואחת כסת, ומנעימות שכיבתו עליהן, (ט) שהרי י"ד שנה שהיה משמש בבית עבר לא שכב אלא מתנמנם כסוס:

(יב) ויחלום והנה סולם מוצב ארצה. (י) כל החלומות הכתובין במקרא פתרונם בצד, ולפי דברי ההדיוט זמן הראשון חלומו של יוסף, ופתרונו כדברי אחיו, המלוך תמלוך (בראשית לו ח). זמן שני חלומות של שר המשקים ושר האופים, ופתרונם כאשר אמר להם יוסף, שכל החלומות הולכים אחר הפה, כמו שדרשינן בסדר בראשית, זמן שלישי חלום פרעה ופתרונו כדברי יוסף, זמן רביעי צליל שעורים מתהפך במחנה מדין (שופטים ז יג), ופתרונו חרב גרעון, זמן חמישי חלום נבוכדנצר, ופתרונו ארבע מלכיות, זמן ששי חלום דניאל, ופתרונו כדברי המלאך, וכל חלום הנראה בדבר ה', בין לנביאי אומות העולם, כגון אבימלך, ולבן, ובלעם, ואליפו התמני וחבריו, ואליהו בן ברכאל, ובין לנביאי ישראל, כדכתיב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (כמברר יב ו), כולם אין צריכין פותר זולתי מה שמפרש לו דבר הקודש, ואע"פ שנאמר לו במשה (במראה) [ומראה] ולא בחזרות (שם שם ח), מכלל דלשאר נביאים מדבר בחזרות, מ"ט מדיע הקב"ה להם העניין כדי שיהיו את בני הרור, או ינלה אוזן ה' ומסרם יחתום, אבל חלום זה של יעקב אע"פ שנדרש כפשוטו פתרוהו רבותינו במדרשם פסוק הראשון מקצר וסותם לומר כי עשה יעקב בציווי אביו ואמו ויצא מבאר שבע שלא להתגרה עם עשו והלך לחרן לישא שם אשה להתרחק מבנות כנען, ומפסוק השני ואילך מתחיל וסודר מה שאירע לו קודם שהלך לחרן: ויחלום. נראית לו שכינת הקב"ה בחזון לילה: והנה סולם. כלומר דמות סולם של אש: מוצב ארצה. במקום בית המקדש: וראשו מגיע השמימה. שפועו מגיע השמימה כנגד בית המקדש: והנה מלאכי אלהים עולים. (יא) אלו גבריאל ורפאל (יב) שנדרחו ממקומן קל"ח שנה, מיום שאמרו כי

הערות ותקונים

יבמות פ"א ה"ז דף ג' ע"א, וש"ס מזמור ט' אות ט"ו וכן בבבלי יבמות י"ג ע"ב: והובא בלק"ט: (ד) מלמד שהשקיע. ב"ר שם אות י' וילקוט שם ועיין סנהדרין צ"ה ע"ב ולק"ט: (ס) המאורות נקראים לשון זכר ופעמים לשון נקבה. עיין לקח טוב (כ"ח י"א): (ו) שתיים עשר מהם לקח. כן תקתי ובב"ר שם אות י"א וילקוט שם ולק"ט ר' יהודה אומר שנים עשר אבנים לקח כנגד י"ב שבטים שעתידין לצאת תחציו והובא בשו"ט מזמור צ"א ופד"א פל"ה ופד"ש אגדה: (ז) דא"ר יוסי בן זימרא. ב"ר שם: (ח) ור' ברכיה אמר. ב"ר שם והמחבר הביא בסגנון אחר: (ט) שהרי י"ד שנה. ב"ר שם. והמחבר הוסיף אלא "מתנמנם כסוס": (י) כל החלומות הכתובין במקרא פתרונם בצידם כו'. עיין לקח טוב (כ"ח י"ב) ודברי המחבר נובעים משם וע"ש שחושב שבעה זמנים, וע"ש בהערה ל"ח וכתבתי כי דבריו נובעים מדברי הגאונים: (י"ב) אלו גבריאל ורפאל. ב"ר פ"ג אות ב' וילקוט רמז פ"ד ב"ט פ"א ע"ב: (י"ג) שנדרחו ממקומן קל"ח שנה. ב"ר פס"ח אות י"ב ולק"ט, וכן תרגם

משחיתים אנהנו את המקום הזה (בראשית יט יג). ויג' שגלו סודו של הקב"ה. עד שהגיע יעקב לכאן, והיה מלוין אותו מבית אביו לכאן, ועכשיו נתנה להם רשות לעלות למחיצתן: ויורדים בו. (יד) אלו מלאכים אחרים שירדו ללותו חוצה לארץ:

(יג) והנה ה' נצב עליו. על אותו סולם נראה כבודו: ויאמר אני ה'. אמר לו בזה השם נגלתו להם: אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. לימד שבני בנים הרי הן כבנים: הארץ אשר אתה שוכב עליה. אע"פ שאינה אלא כרי ארבע אמות, הרי כל הארץ סדן אחד כסדן של שקמה, ובאלו ד' אמות אתה קונה את כל הארץ כחוקה דכתיב לך אתננה ולזרעך (בראשית כח יג). (טו) מכאן אמרו רבותינו מבר לו עשר שדות בעשר מדינות כיון שהחזיק באחת מהן קנה כולן, מאי טעמא כולו סדנא דארעא חד הוא. פי' (טז) שורש וגוף חדא הוא:

(יד) והיה זרעך כעפר הארץ. ואם תאמר מה אני צריך לכולהו, לכך נאמר והיה זרעך כעפר הארץ. (יז) מה עפר אינו מתברך אלא במים, כך בניך אינם מתברכין אלא בתורה, שנמשלה למים שנא' הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה א). ומה עפר הארץ (יח) מכלה מיני מתכות והוא קיים, אף בניך מכלין את המלכויות והן קיימין, (יט) ומה עפר הוא יסוד העולם, אף בניך הן יסוד העולם, ומה עפר הארץ עשוי דייש לכל ומצמחת, אף בניך עשויין דייש למלכויות ומצמיחין זשיה אשר אמרו לנפשיך שחי ונעבורה ותשימי (בארץ) [כארץ] ניווך וכחויץ לעוברים (שם נא כג). והקב"ה מצמיחין ומחליין עצמותיהן, דכתיב כי כארץ תוציא צמחה וגו' (ישעיה סא יא): ופרצת לשון ממשלה, ודומה לו עלה הפורץ לפניהם (מיכה ב יג). כי ימין ושמאל תפרוצי (ישעיה נד ג), ואני אומר עיקר המלה לשון פרצה ממש, כמלך הפורץ לעשות לו דרך ואין מוחה בידו: ופרצת ימה. (כ) א"ר (אבהו) [אבא] בר כהנא אתה שוער (שלים) [של ים], כלומר שיהא שליט במחוזות ובנסיים, ודומה לו עלה הפורץ בו' (מיכה ה יג). כי ימין ושמאל תפרוצי (ישעיה נד ג), ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י), מה פרצת עליך פרץ (בראשית לח כט), וכל דומיהן נדרשת כך, וזו הבשורה אינה אלא לעתיד, (כא) דא"ר יוסי בר חנינא אף חלוקת יחוקאל נראה לו, והלא לא פירש יחוקאל אלא מן המורה [למערב], בא ישע"י ופירש כי ימין ושמאל תפרוצי (ישע"י נד ג), זשיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך (שם נה יד), שנאמר לו ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה: ונברכו בך כל משפחות הארמה וזרעך. כענין שדרשונה באברהם:

תערות ותקונים

יב"ע ואימרו מסחיצהון מן בגלל דגליין מסטורין דמרי עלמא, ובלקח טוב מפורש לפי שקדם לידת יצחק שנה אחת וששים עד יעקב וס"ג עד שיוצא יעקב מבית אביו וי"ד בבית עבר הרי קל"ח: (יג) שגלו סודו של הקב"ה. במדרש שם שגילו מסטורין של הקב"ה, ופי' מסטורין בל"י ול"ד סוד וסתר: (יד) אלו מלאכים אחרים שירדו ללותו חוצה לארץ, ב"ר שם ולק"ט ורש"י עה"ת: (טו) מכאן אמרו רבותינו, ב"ק י"ב ע"א, קדושין כ"ז ע"ב: (טז) פי' שורש וגוף חדא הוא, הערוך בערך סדן א' כתב פי' גוף הקרקע כמו סדן השקמה ורש"י בקידושין שם כתב סדנא כמו סדן של נפחים, כלומר עשת וחיבור הקרקע חר הוא דהא כולה מחוברת עכ"ל: (יז) מה עפר אינו מתברך אלא במים, ב"ר פמ"א אות ט' וילקוט רמז ע"א וב"ר פמ"ט אות ה' וילקוט רמז ק"ב: (יח) מכלה מיני מתכות, בב"ר שם הגי' מבלה, אבל בילקוט הגי' מכלה: (יט) ומה עפר הוא יסוד העולם, זה נשמש בב"ר וילקוט: (כ) א"ר אבא בר כהנא אתה שוער של ים, כן תקנתי ובב"ר הגי' א"ר אבא בר כהנא את הוא תרע"א דימה, והוראת המלה תרע"א פרץ ושבורה, וכן תרגום פרץ תרע, ומאמר המדרש מובא בערך ערך תרע ב' אולם המחבר הביא אתה שוער של ים, כי עוד הוראת אתרת יש למלת תרע שפ"י שער, וכן תרג' שער תרע, ומה שסיים המחבר כלומר שיהא שליט במחוזות ובנסיים, בלתי מובן: (כא) דא"ר יוסי בר חנינא, ב"ר שם, ועיין במ"י הספרשים: (כב) מלמד, עיין

(טו) והנה אנכי עמך. שיהיו שלוחי מלווין אותך שהשלוחי הרי הוא בשלוהו: ושמתוך ככל אשר תלך. ולא תירא מעשו, כמו שאמר לבניו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך (שמות כג כ): והשיבותוך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך. שיהא דברי עמך: עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. להשיבך כאן. וכן קיים לו, וכיון שחוד והנה לפני שכס לא נהיה עמו דבר הקודש. לפיכך נלקחה דינה לשכס בן חמור, כיון שנסעו משם נדבר עמו פעמיים. כיון שנתיישב בארץ מגורי אביו לא נהיה עמו דבר הקודש, לפיכך נמכר יוסף ולא נדבר הקב"ה י"ב שנה:

(טז) ויקץ יעקב משנתו. אז ידע שנדבר עמו הקב"ה: ויאמר אבן. כל מקום שנאמר אבן הרי הוא לשון בירור, כמו בן ונכון, כלומר אך בן כך אמר בירור ונכון שיש ה' במקום הזה, (כב) מלמד שהשכינה שרויה בכל מקום בין בנוי בין הרב, ושכינה חנויה כאן: ואנכי לא ידעתי. והייתי חפץ לעבור לולא כי בא השמש ואיחרתי, ואם ידעתי לא נהגתי בו קלות ראש לשכוב עליו:

(יז) ויירא ויאמר. לאחר שהעלה הדבר ללבו שהשכינה שורה שם נתיירא, שהרי ראה שיפועו של סולם כנגדו, לכך אמר: מה נורא המקום הזה. כלו' מה ירא לי המקום הזה: אין זה. סולם כשאר סולמות שהן חול שאין דרך העולם להיות סולם בין השמים ובין הארץ: כי אם בית אלהים. מקום שהשכינה שורה בו: וזה שער השמים. (כג) שעתיד להפתח לצדיקים, שנאמר זה השער לה' צדיקים יבואו בו (תהלים קיח כ): (יד) וישכב יעקב בבקר. כל מי שנאמר בו וישכב בבקר, הרי הוא שדרגו להקדים בבקר: ויקח את האבן אשר שם מראשותיו בתחלה הוא אומר ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו (פסוק יא). ומיעוט אבנים שנים, ועכשיו הוא לשון יחיד, (כד) אלא אמרו רבנן אבני כתיב, ומיעוט אבני שתיים, אמר יעקב, זקני אברהם יצאו ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה. יצחק אבי יצא ממנו עשו ואלופיו, ואני אם מתאחות שתי אבנים הללו זו לזו ארע שאין פסולת בורעי, וכיון שהשכים בבקר וראה שנתאחזו שתיהן זה לזה, שמח וידע שאין פסולת יוצא ממנו: וישם אותה מצבה. קידשה וזכר לסולם שראה: ויצוק שמן על ראשה. (כה) כמפי הפך, (כו) לימד שעתידין בני בניו להמשח לכהונה ולמלכות:

(יט) ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. על שם בית אלהים ששרתה שם שכינה: ואולם. לשון בירור זו דברי, ונראה לי כי אולם במקום אלא הוא עומד, כלומר אלא: לזו. שם המקום: לראשונה. קודם חוון זה, ומה שכתוב באברהם בין בית אל ובין העי (בראשית יג ג), הרי הוא מניד מראשית אחרית, כמו את כל שדה העמלקי (בראשית יד ז), וכמה כמותם במקרא, ולמה הזכיר הכתוב שם העיר, ללמדך שמשם לקח השמן שיצק על ראש האבן, ולא מקום ששכב שם יעקב בתוך העיר, אלא סמוך הוא לעיר בתוך מנרשה, ולמה נקרא שמה לזו, (כו) א"ר אבא בר כהנא שכל מי שנכנס שם (כח) הטריף מצות ומעשים טובים כלזו, (כט) רבנן אמרי מה לזו אין לה פה, כך אין אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר, (ל) א"ר סימון אילן לזו היה עומד על פתחה של עיר, והיה הלזו חלול ועומד על המערה, והיו נכנסין דרך הלזו למערה, ודרך המערה לעיר,

הערות וחקונים

ב"ר שם אות ז': (כג) שעתיד להפתח לצדיקים. ב"ר שם בשם ר' אחא: (כד) אלא אמרו רבנן. ב"ר פס"ח אות י"א, וילקוט רמז קי"ט: (כה) כמפי הפך. בב"ר פס"ט אות ח' ויצק שמן על ראשה שופע לו מן השמים כמלא פי הפך: (כו) לימד שעתידין. לקח טוב: (כז) א"ר אבא בר כהנא. ב"ר שם: (כח) הטריף מצות ומיט כלזו. כ"ה בב"ר שם, אבל בב"ר פס"א אות ד' הגי' הרשיב מצות ומעשים והיא גי' יותר מושרת: (כט) רבנן אמרי. ב"ר שם: (ל) א"ר סימון. ב"ר שם:

וש"ה ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראינו נא את מבוא העיר (שופטים א כד): לראשונה. חסר ו', (לא) כי יושביה היו חסרין שאין להם מוצא ומבא כשאר ערים:

(כ) וידר יעקב נדר. (לב) עיקר מלת נדר לשון גלגול, כדכתיב ויגל את האבן (בראשית כט י), ומתרגמינן ונדר ית אבנא. וגללו (שם שם ג), ונדרו. זה שמגלגל עליו איסור על דבר המותר לו. (לג) יעקב אבינו פתח תחלה בנדרים, לפיכך כל מי שהוא נדר לא יהא תולה הנדר אלא ביעקב: לאמר. (לד) לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם, וסתמו של נדר הוא על דבר שצריך לו לאדם ואמר אם אוכה לך וכך, אעשה כך וכך, שכן אמר יעקב אם יהיה אלהים עמדי, שיתקיימו התנאים שהבטיחני על הפרנסה, שנאמר כי לא אעזבך (שם). ודומה לו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים לו כה):

(כא) ושברתי בשלום אל בית אבי. כמו שהבטיחני והשבותיך אל האדמה הזאת (פסוק טו): והיה ה' לי לאלהים. כמו שאמר שהוא אלהי אברהם ואלהי יצחק:

(כב) והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. שתהא שכניה שורה עלי שם בחזירתי: וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. אבן לשון נקבה, יהיה לשון זכר, אלא כך אמר יהי רצון לפניו שתהא בית אלהים: עשר אעשרנו. כפל הדיבור, כלומר עשר הנכסין אעשרנו, אפי' הבנים, והיה מובטח שיעמיד י"ב שבטים, לפיכך נדר לעשרן, (לה) וכן עשה והפריש את לוי, שנאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מה ה), והרי י"ד שבטים או הפריש ד' בכורות לד' אמהות, שהכבוד קדוש מרחם, ואין קודש פודה קודש, נותרו עשרה, והפריש מהן את לוי לשרת את ה':

[כ"ט א] וישא יעקב (את) רגליו. בקלילות, כיון שנתבשר בשורה טובה ניתן בו כח וקלילות, וכן הוא אומר ושמועה טובה תדשן עצם (משלי א ל), וכתיב וקווי ה' יחליפו כח (ישעיה מ לא). סעד ועמד והלך, (א) ומשל הוא לבני אדם כריסא טעין רגליו: וילך ארצה. (ב) כמו לארץ: בני קדם. מקום מולדתו של אברהם לארץ ארם, וכן הוא אומר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כג ז):

(ב) וירא והנה באר בשדה. סמוך לחרן: והנה שם שלשה עררי צאן. משל אנשי העיר: רובצים עליה. על אותה הבאר, כי כבר רעו עד הצהריים, ועכשיו נאספים שם לשנות: כי מן הבאר [ההוא] ישקו העדרים. של כל בני העיר, ואין להם מעיין ונחל ולא באר אחרת. והאבן גדולה על פי הבאר. כדי שלא יפול שם אדם או בהמה:

הערות ותקונים

(לב) כי יושביה היו חסרין כו'. לק"ט: (לג) עיקר מלת נדר לשון גלגול כדכתיב ויגל את האבן ומתרגמינן ונדר ית אבנא וגללו ונדרו. נוסחא משובשת היתה לפניו בת"א כי על יוגל תרגם וגנדר, ועל וגללו תרגם ומגנדרין ומורגל הרבה בדד"ל ופי' גלגל ועיין ערוך ערך גנדר ב' והמוספי הביא שם וגללו את האבן (בראשית כט ח) ויגנדרון ית אבנא: (לג) יעקב אבינו פתח תחלה בנדרים כו'. ב"ר פ"ע אות א': (לד) לאמר לדורות כו'. ב"ר שם וילקוט רמז קכ"ב ולק"ט: (לס) וכן עשה והפריש את לוי כו' והרי י"ד שבטים כו'. ב"ר שם אות ו', ופסיקתא דר"כ פסקא עשר תעשר (צ"ח ע"א) וע"ש בהערות שלי:

[כ"ט ב] ומשל הוא לבני אדם כריסא טעין רגליו. ב"ר פ"ע אות ח' וילקוט רמז קכ"ג: (ג) כמו לארץ כו'. מקום מולדתו, הוא לשון הלק"ט וכן מה שהביא המחבר סעד ועמד והלך הוא

(ג) ונאספו. לאחר שאספו: שמה. כמו לשם: העדרים. של בני העיר: וגללו. הרועים: את האבן. לא שמסלקין אותו לגמרי, אלא גוללין אותו על צדה: מעל פי הבאר. ודומה לו וגולל אבן אליו (ישוב) [תשוב] (משלי כו כז). גולו (אבן) [אבנים] גדולות (יהושע י יח), וכל דומיהן: והשקו הצאן. ששואבים את המים ומערים לשקתות הם המורכבות בעין אגנות של אבן: והשיבו את האבן. אחר כך: על פי הבאר. למקומו: (ד) ויאמר להם יעקב. לאותן רועי שלשת העדרים: אחי. לשון ענוה: מאין אתם. יש מאין שהוא כמו מאנה, כמו זה מאין אתם, מאין נחוי (מ"ב ה כה). מאין תבא (איוב א ז), ויש מאין שהוא אין, כגון הן אתם מאין (ופעולתכם מאפס) [ופעלכם מאפע] (ישעיה מא כד). ויש אין שהוא לשון מיעוט. כי אין (כי) פקד אפו (איוב לה טו). ויש שהוא כמו לאו, כגון ואם אין מתה אנכי (בראשית ל א), ואם אין מחני (שמות לב לב). היש פה איש ואמרת אין (שופטים ד' כ). כולם מתפרשים על פי הענין, איש על דגלו באותותם: ויאמרו מחנן אנחנו. כשמועו:

(ו) ויאמר [להם] השלום לו. ולביתו, השלום לו עמכם: ויאמרו שלום. יש לו, ושלום לו עמנו, ואם אתה רוצה לשאול על עניינו: הנה רחל בתו באה עם הצאן. (ג) מכאן שהשיחה בנשים. (ד) כל באה שבמקרא וטעמו באל"ף כולן נדרשין לשון עתיד, או לשום דבר שעדיין לא הגיע ולשון נקבה, כלומר משמשת ובאה. וכן כל שמספר מלכים ויחוקאל שטעמם באל"ף נדרשין כך, ואילו כגון ורחל בתו באה, באה מגלעד (בראשית לו כה), ויתרם מפורשים במסורה, וכל שטעמם בבית כגון והשמועה באה (אל) [עד] יואב (מ"א ב כח), באה הצפירה (יחוקאל ז ז), כולן לשון עבר: (ז) ויאמר הן עוד היום גדול. ואם שלכם אתם רועים עצה טובה משיאכם, כי עדיין לא עת האסף המקנה אל העדרים, אין לכם אלא: השקו הצאן ולכו רעו. (ה) מכאן לאדם הגון שהולך למקום ורואה דבר שאינו הגון שצריך למחות ולמנוע: (ח) ויאמרו לא נוכל. להשקות: עד אשר יאספו כל העדרים. של עיר: וגללו את האבן מעל פי הבאר. כי האבן נבדה וגדולה מאוד וכולן צריכין לגללו: והשקינו הצאן. בבת אחת כי צריכים כולם יחד להשיב את האבן למקומה, כי אין היחידים יכולין לה:

(ט) עודנו. כשהגוי' דגושה לשון יחיד, ושהגוי' רפויה לשון רבים, ועיקר מלת עודנו כמו עד שהוא מדבר: עמם. עם הרועים: ורחל באה. לשון עבר, לפי שהטעם בבית: עם הצאן אשר לאביה. כלומר צאן מועשת שנתתו לאביה: כי רועה היא. באותו הפעם לפי שהצאן מועטות ולא היה זולתם שבעים, וכהיא כי מעט אשר היה לך לפני (בראשית ל ל), ולפי שהיתה ילדה ואינה ראויה להנשא, לפיכך שלחה עם הצאן: (י) ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו. שהראוהו לו שאמר לו אביו, וקח לך משם אשה מבנות לבן (בראשית כח ב): ואת צאן לבן אחי אמו. מיד חס על ממונו של לבן קרובו: ויגש יעקב. אל הבאר: ויגל את האבן, באחד מרועותיו (ו) להודיע כח גבורתו: מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו. כי השקם, לא שהיה

הערות ותקונים

מלק"ט: (ג) מכאן שהשיחה בנשים. בב"ר שם אות י"א ואין פסטיק את בעי, והנה רחל בתו באה עם הצאן, היא אמרת שהדבור מצוי בנשים. פי' אם חפץ את בני שירכה דברים עמך, ועל זה הביא שהדבור מצוי בנשים: (ד) כל באה שבמקרא וטעמו באל"ף כו'. עיין רש"י עה"ת: (ה) מכאן לאדם הגון כי זה לקח מן הלק"ט וי"ל: מוכן לאדם חשוב שהולך למקום אחר ורואה דבר שלא כהוגן, שצריך למנועם ואל יאמר שלום עלי נפשי: (ו) להודיע כח גבורתו. לק"ט. ועיין ת"י

שואב כדרך אותם רועי העיר. (ז) אלא עלו מימי הבאר לפניו, והיתה הבאר נובעת, ומלאה על כל גדותיה ומימיה נפוצים לכאן ולכאן: ויגל. שנים הם במקרא בבי לשונות ואין להם היכר שינוי נקודה וטעם, זולתי הענין מודיע, כי ויגל את האבן לשון גילגול, ויגל כבודי (תהלים מז ט), לשון גילה ושמחה ממש. (*ו) ארשביני בוא וראה כמה יש בין שכינות לשכינות, ולהלן הוא אומר ויבואו הרועים ויגרשום (שמות ב יז), אע"פ שהן שבע שהי' בהן פסולת, אבל רחל שהיא יחידה לא ננע בה בריה משום שהיתה צרקה, וש"ה הונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם (תהלים לד ה). (ח) א"ר יצחק גלגל יעקב את האבן בנחת כאדם מעביר פסק מעל פי צלוחית:

(יא) אומר אני כי עיקר המלה שק לבד ומדבריר אני את הנשיקה קרוב אל אופן תשוקה. (ועלי) [ואל אישך] תשוקתך (בראשית ג טז), ואע"פ שדרשנו בסדר בראשית בענין אחר. (ט) כל נשיקה היא לתפלות חוץ מן ג' ואלו הן של גדולה, ושל פרקים, ושל פרישות, (י) לגדולה דכתיב וילך ויפגשוהו בחר האלהים וישק לו (שמות ד כז), לפרקים ויקה שמואל את פך (שמן) [השמן] ויצק על ראשו וישקהו (ש"א י א). לפרישות ותשק ערפה לחמותה (רות א יד), (יא) ר' תנחומא מוסיף אף של קריבות, שנא' וישק יעקב לרחל, שהיא בת דודו: וישא את קולו ויבך. (יב) למה בכה שראה בני אדם שם מתלחשים זה עם זה ואומרים בא זה לחדש עלינו את הערוה, שמשעה שלקה העולם גדרו עצמן מן הערוה. (יג) ואנשי מורה גדורים מן הכלל, שהרי ריבה אחת מהלכת עם כמה רועים ולא ננעו בה, ולכך בכה על שחשדוהו חנם על הנשיקה:

(יב) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא. כי אמר לה שרצונו לדור עמו, אמרה ליה רמאי הוא ואי אתה יכול לדור עמו. (יד) אמר לה אם לרמאות אחיו אני בהיתר, כדכתיב עם עקש תחפתל (תהלים יח כז), ואם לתמימות בן רבקה אני, דכתיב עם נבר תתברר (שם): ותרץ ותגד לאביה. (טז) מלמד שאין לה אם, שהרי ברבקה כתיב לבית אמה (בראשית כד כח):

(יג) ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו. היאך גילגל האבן הגדולה, והאיך עלו המים לפניו: וירץ לקראתו. (טז) אמר אליעזר פסול הבית הביא עשרה גמלים טעונין כלי כסף וכלי זהב ובגדים, וזה שהוא אהוב הבית על אחת כמה וכמה, כיון שראהו ואין עמו כלום: ויחבק לו. אמר שמא זהובים קשורין במתניו מישמש ולא מצא: וינשק לו. אמר שמא מרגליות בפיו משמש ולא מצא: ויביאהו אל ביתו. לשואלו, אמר לו יעקב מה אתה סוכר שאני טוען ממון איני טוען אלא דברים, שנאמר ויספר ללבן את כל הדברים האלה. מה שאירע לו:

הערות ותקונים

ויב"ע ריש ויצא: (ז) אלא עלו מימי הבאר לפניו. לק"ט וכן איתא בפרד"א פל"ג, ועיין בלק"ט שם הערה כ"ד: (*ז) ארשב"ג בוא וראה. ב"ר פ"ע אות י"א ובמדרש שם נשטט שם האומר, ודברי המדרש הובא בילקוט ברמז קכ"ד ותהלים רמז תשי"ב וגם שם מובא לנכון ר' שמעון בן גמליאל אומר: (ח) א"ר יצחק כאדם מעביר פסק מעל פי צלוחית. ב"ר שם אות י"ב ולפנינו הגי' א"ר יוחנן. ובילקוט רמז קכ"ד וברש"י עה"ת הובא סתמי בלי שם האומר ונשנה המאמר בקה"ר פ"ט פסוק כי לא לקלים ושם וגם בלק"ט הובא בש"ר יוחנן: (ט) כל נשיקה היא. ב"ר שם. וילקוט רמז קכ"ד ולק"ט. ומררש רות פ"ב פסוק ותשק ערפה ומדרש שמואל פ"ד אות ח': (י) לגדולה דכתיב וילך ויפגשוהו. לפרקים ויקח שמואל. יש לתקן לגדולה ויקח שמואל את פך השכין ויצק על ראשו וישקו לפרקים וילך ויפגשוהו בחר האלהים וישק לו: (יב) ר' תנחומא מוסיף אף של קריבות. שם שם: (יג) למה בכה. ב"ר שם סוף אות י"ב וילקוט שם ולק"ט: (יד) ואנשי מורה. שארם לצד מורה של א"י כמ"ש ארם מקדם: (יד) אמר לה אם לרמאות. עיין ב"ר שם אות י"ג וב"ב קב"ג ורש"י עה"ת ולק"ט: (טז) מלמד שאין לה אם. כי מתח אמה, ב"ר שם וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט: (טז) אמר

(י) ויאמר לו לבן אך. לשון מיעוט. (יז) כלומר סבור הייתי לעשותך מלך עלי ועכשיו שאין עמך כלום: עצמי ובשרי אתה. כמותי אתה: וישב עמו חרש ימים.
(יח) א"ר אמי מכאן שצריך אדם לטפל בקרובו חרש ימים:

(טו) ויאמר לבן ליעקב הכי. כלומר מכיון שאחי אתה ראוי לך לעבדני הנם וי שבראש התיבה ועבדתי משמעת המלה להבא. (יח*) ולא חנם ממש אלא אם אדם נשכר בעשרה עובדני בהמשה. א"ל איני צריך ממון. א"ל א"כ: הנידה לי מה משכורתך. שכר הוא שפוסק עמו ג' או ד', או כך ממון ליום. או כך לשבוע או לשנה. אבל משכורת הוא כעין הענקה מנכסין:

(טז) וללבן שתי בנות. כלומר בניות זו כזו כשתי זויות מחוטבות. (יט) זו העמידה אלופים וכן זו. מוזו עמדו הורני אריות [ומזו עמדו הורני אריות. מוזו עמדו] מכבשי הארצות ומוזו עמדו מכבשי הארצות. (כ) קרבן בנה של זו ושל זו דוחין את השבת. מלחמות בנה של זו ושל זו דוחין את השבת. לזו. פ"י ללאה. שתי לילות ניתנו ליל פרעה וליל סנהריב. וזו לרחל שתי לילות לילו של גדעון ולילו של מרדכי: שם הגדולה לאה. גדולה בלידתה (כא) וגדולה במתנתה. במתנת כהונה ומלכות לעולם: ושם הקטנה רחל. קטנה בלידתה וקטנה במתנתה. מלכות יוסף לשעה. ומלכות שאול לשעה. (כב) ולמה נקראת לאה על שנילאת בכבי ובתהנונים שלא תנשא לעשו. ולמה נקראת רחל. על שם רחילי הצאן כי רועה היא:

(יז) ועיני לאה רכות. (כג) מכניה ולכך לא דיבר יעקב בה. ושכך היו התנאים לאה לעשו ורחל ליעקב. והיו הכל מוילין לעשו ומשבחין ליעקב. והיא שומעת דומעת ונוכה. ואמרה רבש"ע אל אפול בחלקו של רשע. (כד) א"ר חוניא גדולה היא התפלה שמבטלת את הגיורה. ולא עוד אלא שקדמה לאחותה: ורחל היתה (כה) יפת תואר. בקומה: ויפת מראה. בדמות. ועיקר סמניה לא היו אלא אנני:

(יח) ויאדה יעקב את רחל. שמשעה שראה אותה על הבאר נקשרת נפשה בנפשו: ויאמר אעבדך שבע שנים. כנגד ימי השבוע: ברחל בתך הקטנה. א"ל בשביל שאני יודע שאנשי מקומך רמאים הם. לכך אני מפרש עיסקי עמך בפירושו. (כז) ברחל ולא בלאה. בתך ולא שתביא אחרת מן השוק ותקראה רחל. הקטנה שלא תחליף שמה של זו לזו. ואעפ"כ לא הועיל (כז) שאפ"י את נותן לרשע במסר של חרשים ומנסרו. אין את מועיל ממנו כלום:

הערות ותקונים

אליעזר פסול הבית ב"ר שם ולק"ט ורש"י עה"ת: (ח) כלומר סבור הייתי לעשותך מלך. ב"ר שם אות י"ד וילקוט ולק"ט: (יג) א"ר אמי שם שם: (יח*) ולא חנם ממש אלא אם אדם נשכר בעשרה כו'. שם שם: (יט) זו העמידה אלופים. ב"ר פ"ע אות מ"ז וילקוט רמז קכ"ד ולק"ט: (כ) קרבן בנה של זו וזו דוחין את השבת מלחמות בנה של זו וזו דוחין את השבת. עיון שם בחרושי הר"ל ובהרושי הרש"ש: (כא) גדולה במתנתה. ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט: (כב) ולמה נקראת לאה כו' ולמה נקראת רחל. דברי המחבר מדגפשיה: (כג) מבכיה ושכך היו התנאים. ב"ר שם אות ט"ז וילקוט רמז קכ"ה ולק"ט ותנחומא ותי"י ויב"ע. ב"ב קכ"ג ע"א ורש"י עה"ת: (כד) א"ר חוניא. וכיה בלק"ט וילקוט. אבל בב"ר שם הגי' א"ר חוניא. והכל אחד: (כה) יפת תואר בקומה ויפת מראה בדמות. הוא לשון בעל לקח טוב ועי"ש בהערה מ"ה: (כו) ברחל ולא בלאה כו'. ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת: (כז) שאפ"י את נותן לרשע במסר של חרשים ומנסרו. בב"ר שם אפילו את נותן את הרשע בחמור של חרשים אין אתה מועיל ממנו כלום. וכן בב"ר פס"ה אות כ"ב מה עשו נתנו לו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו. ודברי המדרש חובא בערוך ערך חמור א' ועי"ש וכן בפסוקתא דר"כ שקלים (מ"ז ע"א) אם תבתוש את האויל במכתש של חרשים אין אתה מועיל ממנו

(ט) ויאמר לבן טוב תחי. כלומר שאהא נותן לך שאתה קרוב, שכן עשה אבא שנתן בתו לאביך, והרן את בתו לוקנד: מתתי אותה לאיש אחר. שאין כמותך: שבה. לשון ענוה היא: עמדי. ועורני:

(כ) ויעבד יעקב ברחל. בשביל רחל: שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים. כלומר בשני ימים, ודומה לדבר וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך (יחזקאל לו יז). אלא שנכתב גזירה שוה, כדררשינין, שהן ו' שנים, אך דרך הפשט מודיע מה שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים (בראשית כו מד), הן שנה אחת, וכן כאן כתיב ויהיו בעיניו ו' שנים הללו כשנה אחת, שאמרה לו אמו, כל כך באהבתו אותה שחיבתה קשורה בנפשו:

(כא) ויאמר יעקב אל לבן הבה (לי) את אשתי כי מלאו ימי. היה לו לומר כי מלאו הימים, כמו שכתוב בדוד מלאו הימים (ש"א יח כו), מה ח"ל ימי, אלא כך א"ל, הקב"ה הבטיחני שאעמיד י"ב שבטים (כח) והריני היום מלא ימים בן פ"ד שנה, ס"ג כשקיבל הברכות, י"ד שנה שהיה בבית עבר, וז' של עבודה, הרי פ"ד, ואם איני מעמידם עכשיו אימתי אעמידם, לכך החציף ואמר ואבואה אליה, למדנו שהקב"ה מקדים לרשעים, שהרי עשו נשא בן מ' שנה, ומשהה לצדיקים, וכן דרשנו בדרורות הראשונות: ואבואה אליה. מלא ו', שהוא עתיד להעמיד ממנה ו' שבטים:

(כב) ויאסוף לבן את כל אנשי (העיר) [המקום]. כדי לרמאות ביעקב ולרמות בהן: ויעש משתה. משלהם, ולכך נקרא לבן הארמי, שאפילו באנשי מקומו היה מרמה. אמר להם, (כט) יודעין אנחנו שאנו דחוקין למים, ומיום שבא צדיק זה נתברכו המים ונתרווחנו בהן, אם רצונכם נשמחה במשתה ונרמה בו את לאה, ומאחבתו את רחל הוא שוהה אצלינו עוד ו' שנה. אמרו מה שטוב בעיניך עשה, אמר להן תנו משכנות שלא תפרסמו הדבר, נתנו משכנות, הלך ולקח בהן בשר ולחם ויין והאכילם משלהם, והיו מקלסין לפניו הילייה הילייה, כלומר היא לאה, אפס כי לא מכיר ומבין:

(כג) ויהי בערב ויקח את לאה בתו. לקחה בדרכים מאת אחותה (ל) שמסרה לה כל הסימנים שמסר לה יעקב: ויבא אותה אליו. (לא) מלמד שכיבו הנרות, אמר למה אתם מכבין הנרות, א"ל וכי מבזין אנו נשותינו לשמש לאור הנר, (לב) ועוד שכל המשמש לאור הנר הוויין לו בנים נכפין, הכניסום בחדר אפל, שאל לה הסימנין, והגידה לו ויבא אליה:

(כד) ויתן לבן [לה] את זלפה (שפחתה) [שפחתו]. בתו מפילנשו: ללאה בתו שפחה. שתהא עומדת לפניו ומשרתת אותה:

(כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. כל מקום שאתה מוצא והנה אינו אלא בלשון ענין הפוך, כענין והנה הלום (בראשית מא ז), וכל כיוצא בו, וכן כאן כל הלילה קראה רחל והיא עונה, בבוקר צפה בה, והנה היא לאה, אמר לה רמאית בת רמאי, למה עשית כך, אמרה לו ולא כך עשית לאביך, שהיה קורא עשו וענית: ויאמר אל לבן הלא ברחל. בשביל רחל: עבדתי עמך ולמה רמיתני. לחלפה לי, (לז) ובשביל שרחל בצניעותה מסרה סמניה מיעקב לאחותה שלא תבטיש, זכתה ויצאו ממנה בנים צנועים

הערות ותקונים

כלום וע"ש הערה צ"ה: (כח) והריני היום בן פ"ד שנה. עיין ב"ר פ"ע אות י"ח, ורש"י עה"ת ולק"ט וע"ש בהערה מ"ז: (כט) אמר להם יודעין אנחנו שאנו דחוקין למים. ב"ר שם אות י"ט ולק"ט וילקוט שם: (ל) שמסרה לה כל הסימנים שמסר לה יעקב. עיין מגילה י"ג ע"ב ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אנדה: (לא) מלמד שכבו את הנרות. ב"ר וילקוט שם וספון בוציניא, פ"י וכבו הנרות וכן הוא בלק"ט: (לב) ועוד שכל המשמש לאור הנר. פסחים ק"ב ע"ב, והובא בלק"ט: (לז) ובשביל

אנשי סוד, יוסף היה יכול להודיע מכירתו במצרים בכתב או בעל פה, ולא עשה שלא יקלל את אחיו, וכן אחה מוצא בשאול, שנא' ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (שי"א י מז).

וכן באסתר, שנא' אין אסתר מגדת מולדתה (אסתר ב ב):

כן ויאמר לבן לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה. שנגאי הוא ברב, (לד) מכאן שאין משנין מנהג המקום במקום שאין חילול השם, שהרי משה עלה למרום ולא אכל ולא שתה, והמלאכים באו לבית אברהם ולוט והראו עצמן כאוכלין ושוחין:

כן מלא שבוע. חסר ו' שלא היו שלימין אלא ברמיות, (לה) שבוע בכל מקום לשון זכר, שנאמר שבעה שבועות (דברים טז ט): ונתנה לך. כלומר ותהא נתינה לך: גם את זאת. מיד, גם לרבות שפחתה עמה. (בעבור) [בעבורה] אשר תעבוד [עמדי] עוד שבע שנים אחרות. ואינו רוצה ממך אלא תנאי בעלמא:

כה) ויעש יעקב כן. לא רצה לשנות מנהג המקום: וימלא שבוע זאת. (לו) כלומר ז' ימי המשתה של לאה. (לז) א"ר יעקב [בר אחא] מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה, שמחת חובה בשמחת חובה, (לח) ולפיכך אין נושאין נשים במועד, לפי שאין מערבין שמחת נשואין בשמחת מועד החג, כדכתיב ושמחת בחגך (דברים טז יד), ולא באשתך: ויתן לו [את] רחל בתו [לו] לאשה. שלא תאמר נשואין הללו הן בעבירה, אלא אשה בהיתר ובכושר, שעדיין לא נצטוו על שתי אחיות, ומשנתנה תורה נתחדשה הלכה:

כט) ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו. (לא) בתו מפילגשו: לה לשפחה. (לט) לשפחת מלוג. וכבר פרשנו הדבר בפרשת חיי שרה:

ל) ויבא גם אל רחל. גם לרבות שזיה מרבה זקוק עמה יותר מלאה: ויאהב גם את רחל מלאה. (מ) שמתחלה היה אוהב את לאה משבא אליה וכשמצאה ברמיות וקראה רמאית בת רמאי, והיא לא שתקה אלא התריסה כנגדו, ואמרה גם אתה רמאי כמוני, שהרי אביך היה קוראך עשו ואתה עונה, לכך לא אהבה כל כך: ויעבוד עמו עוד. אחר נישואי רחל שבע שנים אחרות:

לא) וירא ה' כי שנואה לאה. כלפי רחל: ויפתח את רחמה. (מא) שאף היא היתה עקרה וגזר הקב"ה ונגלף בה עיקר מיטריא, וש"ה בכל עצב יהיה מותר (משלי יד כג), (מב) שנתעצבה לאה בדברים נתיירתה בכנים, (מג) וכתוב שומע אל אביונים

הערות ותקונים

שרחל בצניעותה מסרה סימניה מיעקב כו'. עיי' מגילה י"ב ע"ב, ובלק"ט ובהערה נ"ו: לד) מכאן שאין משנין מנהג המקום. ב"ט פ"ו ע"ב, והובא בלק"ט: לה) שבוע בכל מקום לשון זכר. עיין ברש"י עה"ת: לו) כלומר ז' ימי המשתה של לאה. וכן הובא בלק"ט והעירותי שם בהערה נ"ח בפד"א פמ"ז ר' יוסי אומר מנין אנו למדין שבעת ימי המשתה מיעקב אבינו כשנשא את לאה עשה שבעת ימי המשתה, שנאמר מלא שבוע זאת והובא בילקוט שופטים רמז ע': לז) א"ר יעקב בר אחא מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה. ב"ר שם אות כ' ועיין בבלי מ"ק ח' ע"ב ועיין מה שהכאתי בלק"ט טוב בהערה נ"ט ושם הארכתי: לח) ולפיכך אין נושאין נשים במועד כו'. גמרא שם: למ*) בתו מפילגשו. עיין פד"א פל"ו וכן רש"י ויצא ל"א ג' כתב אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: לט) לשפחת מלוג. ב"ר פמ"ה על ולה שפחה מצרית אמרו שפחת מלוג היתה והיה חייב במוזנותיה ולא היה רשאי למכרה והובא בלק"ט: מ) שמתחלה היו אוהב את לאה כו'. לקח טוב וע"ש בהערה ס"ב: מא) שאף היא היתה עקרה וגזר הקב"ה ונגלף בה עיקר מיטריא. כן הובא במדרש ב"ר פמ"ז אות ב' ופ"ג אות ה' אצל שרה. וכן בפס"ג אות ה' אצל רבקה. עיקר מיטריא לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מיטריא, ופ"י מיטריא בל"י ורובו אם של אשה. ופ"י גלף חקק: נג) שנתעצבה לאה בדברים נתיירתה בכנים. צ"ל נתיירתה בכנים, וכן תראה בלק"ט לפי שנתעלבה לאה נתיירתה בכנים, והוא לשון יתר: נג) וכתוב שומע אל אביונים כו' אלא אלו

ה' ואת (אסוריו) [אסיריו] לא בזה (תהלים סט לד), והיה לו לומר בסוף בלשון ראשון, אלא בתחלה אל אביונים, ולבסוף שינה ואמר אסיריו, אלא כי שומע אל אביונים ה', אלו ישראל, (מד) דא"ר יוחנן כל מקום שנאמר סתם דל עני ואביון, בישראל הכתוב מדבר, ואת אסיריו לא בזה, אלו העקרות, שהן אסורות לפני הקב"ה בתוך בתיהן, וכיון שהן נפקדות בבנים הרי הן ניתרות ונפתחות מבית מסגר, ודומה לו (אסוריו) [אסיריו] לא סתם ביתה (ישעיה יד יח): ורחל עקרה. כי דיי ללאה בכיותה ודמעתה עד כאן (מה) שאלמלא לא נפקדה גירשה, ומעתה הקב"ה מתאוה לשיחתה של רחל, לכך עיקרה, כמו שדרשנו בחלת תולדות:

(לב) ותהר לאה ותלד בן. (מו) לסוף שבע שנים הראשונות נתן לכן לאה ליעקב, ואחר ז' ימי המשתה נתן לו גם את רחל, בשנה הראשונה של אחר המשתה ילדה לאה את ראובן, בשניה למשתה נתעברה עם שמעון, וכשנתעברה בשמעון ותקנא רחל בה, ומוסרה ליעקב לאשה, ונתעברה גם בלהה בשנה השניה למשתה, ובאותו שנת ב' נולד שמעון ללאה, ודן לבלהה, שנת ג' ילדה לאה את לוי, ובלהה את נפתלי, שנת ד' ילדה לאה את יהודה, ותעמוד מלדת, כשעמדה מלדת נתנה את זלפה ליעקב לאשה ונתעברה, שנת ה' ילדה זלפה את גד, ונתעברה גם לאה עוד באותה שנת ה', וילדה את יששכר, שנת ו' ילדה לאה את זבולן, וזלפה את אשר, בשנת ז' למשתה ילדה רחל את יוסף, ולאה את דינה, נמצאו י"א שבטים ודינה, שנוולדו בו' שנים: ותקרא שמו ראובן. (מז) א"ר יוסי בר חנינא ארבע מדות נאמרו בשמות, יש ששמותן נאין ומעשיהן כעורין, כגון ישמעאל שמו שומע ואינו שומע, עשו שמו עושה ואינו עושה, שמותיהן כעורין ומעשיהן נאים, כגון בני הגולה, בני בקב, בני חקופה, בני (סרסור) [חרחור] (עזרא ב נא), ועלו ובנו בית המקדש. שמותיהן כעורין ומעשיהן כעורין, (מח) כגון י' מרגלים סתור בר סתור. שמותיהן נאין ומעשיהן נאין, כגון י"ב שבטים: ראובן. (מט) ראו בן בין הבנים: כי אמרה כי ראה ה' בעיני כי אתה יאהבני אישי. שעד עתה היה אומר לגרשני אלמלא שפקדני הבורא בכני זה:

(לג) ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי. שהייתי אמורה לשונא: ויתן לי גם את זה. (נ) א"ר [יוסי] ב"ר חנינא מת"ל גם את זה, אלא כך אמרה ברוח הקודש עתיד זה להעמיד שונא, ומי מרפא מכתו, גם את זה העמיד מכן שאני מעמדת אחריו, זה פתחם הבא מלוי: ותקרא (את) שמו שמעון. (נא) שומע בקול אביו שבשמים:

הערות ותקונים

ישראל, ב"ר ריש פ"א. (נד) דא"ר יוחנן, ב"ר שם: (נח) שאלמלא לא נפקדה גירשה. עיין ב"ר שם אות ב': (נו) לסוף שבע שנים הראשונות כו' נמצאו י"א שבטים ודינה שנוולדו בו' שנים. דבריו לקוחים מן לקח טוב (כ"ט ל"ב) ובלק"ט שם יש לתקן וכצ"ל בשנה הרביעית ילדה את יהודה ותעמוד מלדת [ובשנה החמישית] ילדה זלפה את גד. ובלק"ט שם בהערה ס"ד העירותי בסדר עולם רבא פ"ב איתא כל השבטים נולדו בו' שנים הוין מבנימין כל אחד ואחד לז' חדשים ע"כ. וכן ראיתי בפרד"א פ"ז ר"א אומר מו' חדשים ילדה לאה את בניה, ולשבע שנים נולדו ליעקב י"א שבטים ובת אחת ע"כ, ומדבריו רבינו מוכיח נראה דס"ל שלא נולדו כולם זה אחר זה ועיין במדרש תדשא ושם מפורש כל אחד מהשבטים באיזו חדש נולד ומשמע שנוולד כל אחד מהן בשנה אחרת לגמרי והמאמר במדרש תדשא נמצא בילקוט ריש שמות רמז קס"ב באיזה שינויים מאשר הוא לפנינו שם: (נז) א"ר יוסי בר חנינא. ב"ר פ"א אות ג' וילקוט רמז קכ"ו: (נח) כגון י' מרגלים סתור בר סתור, במדרש שם סתור בן סתורים, גדי גרדים ומרדין עיין במ"כ ועיין נתיבא הנדפס מכבר האיונו אות ז' דרוש של רבי משה הדרשן בענין שמות המרגלים: (נט) ראו בן בין הבנים. ב"ר שם: (נ) א"ר יוסי בר חנינא. ב"ר שם אות ד' אולם שם האומר הוא שם במאמר אחר שלפני זה ע"ש: (נב) שומע בקול אביו שבשמים. ב"ר שם אות ג', וילקוט רמז

לד) ותהר עוד ותלד בן ותאמר [עתה] הפעם. כלומר הפעם הזאת, וכן אתה דורש היום אתם יוצאים (שמות יג ד). היום אם בקולו תשמעו (תהלים צה ז). וכל דומיהן שיוצאין לבדין, ונדרשין כאילו סמוכין להן את השנה הזאת: ילוח אישי אלי. לשון טיפול ותוספת, ודמיון לרבר, וילוח עליון וישרתוך (במדבר יח ב), ונלוה הגר (עלה) [עליהם] (ישעיה יד א), ועל כל הגללים (על ה') [עליהם] (אסתר ט כז): כי ילדתי לו שלשה בנים על בן קרא שמו לוי. (נב) ר' יודן אומר זה עתיד ללות הבנים לאביהם שבשמים. (נג) ומי קרא לוי, יעקב אבינו ברוח הקודש, שכולן את מוצא ותקרא, קראה, חוץ מלוי ובנימין:

לה) ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה'. (נד) יודעת היתה לאה אמנו ברוח הקודש שיעקב עתיד לישא את ארבעתן ושיעמיד מהן י"ב שבטים, והיתה סבורה שיהיו נ' בנים לכל אחת, וכשילדה את יהודה אמרה זה הוסיף לי הקב"ה על חלקי והתחילה להודות, (נה) דאמר ר' יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את עולמו לא בא אדם שנתן הודאה לפניו, עד שבאתה לאה ואמרה הפעם אודה את ה', וכדרך שהודית היא, כך הודו בניה, (נו) וכמפורש במדרש רבותינו: על בן קראה שמו יהודה. (נז) כל מקום שנאמר על בן מרובה באוכלוסין: ותעמוד מלדת, יש עמידה שהוא לשון הצבה ממש, כגון [הארץ] [המקום] אשר אתה עומד [עליה] [עליו] [שמות ג ה], ועמד פתח האוהל (שם לב ט), ויעמוד מאחריהם (שם יד יט), וכל דומיהן, ויש שהוא לשון שתיקה, כגון כי עמדו לא ענו עוד (איוב לב טו), (ובפתחו) [ובפתחן] עמדו כל העם (נחמיה ה ה), וכל דומיהן, ויש שהוא לשון מניעה, כגון זה ותעמד מלדת, והוא

הערות ותקונים

קכ"ו ולק"ט: (נב) ר' יודן אמר. ב"ר וילקוט שם: (נג) ומי קראו לו. יעקב אבינו ברוח הקודש שבכולן את מוצא ותקרא קראה חוץ מלוי ובנימין. ז"ל רש"י קרא שמו לוי. בכלום כתוב ותקרא וזה כתב בו קרא, ויש מדרש אנדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל ותיבאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה, ועל שם שלהו במתנות קראו לו ע"כ. ומה שהביא רש"י, ויש מדרש אנדה באלה הדברים רבה" העירותי בפתח דבר צד 5 ללקוטים ממדרש אלה הדברים זוטא כי ה' לפני הראשונים מדרש על דברים ונאבד מאתנו ונשאר לפליטה פרשת דברים באוצר הספרים כמינכען ואשר הרפסתי בלקוטים שם וכתבתי כי בזה יבין וישיכיל הקורא אשר רש"י בפירושו בראשית כ"ט ל"ד הביא בשם אלה הדברים רבה, אין ספק כי הדברים לקוטים ממדרש אלה הדברים רבה הנאבד ורש"י שמע ממנו לכן כתב "ויש מדרש אנדה" ובעבור כי לא היה לפניו לא הביאו בפירוש לספר דברים ואין צורך לדברי הרב בעל תולדות ר"ב שכתב בהוספות שלו שבוודאי כוון רש"י למדרש רבי משה הדרשו, ויפה העיר ידידי הרב החוקר מה"ר ברלינער בזכור לאברהם ברש"י שם, ז"ל המדרש אלה הדברים רבה הוא מדרש אחד אשר נאבד אצלינו והילקוט מעתיק ממנו הרבה דברים, וגם הבחינו הביאו בפירושו לתורה עכ"ל. והאמת כן, רק כמה שכתב והילקוט מעתיק ממנו הרבה דברים, לא כוון יפה, כי כל המאמרים שהביא הילקוט מאלה הדברים רבה כולם הם במדרש רבה לפנינו. כמו שיראה הקורא מרשימה אשר עשיתי מכל המקומות בילקוט ואנה הם לפנינו, רק הילקוט הביא מאמרים בשם אלה הדברים זוטא אשר אינם נמצאים לפנינו ואספתים כולם שם בלקוטים: (נד) יודעת היתה לאה אמנו ברוח הקודש שיעקב עתיד לינשא את ארבעתן ושיעמוד מהן י"ב שבטים כו'. בב"ר פע"א אות ד' מובא בקצרה לפי שהיו אמהות סבורות שזו מעמדת שלשה וזו מעמדת שלשה, וכיון שילדה לאה בן ד' אמרה הפעם אודה את ה', ורש"י עה"ת הביא הפעם אודה שנאמרה יותר מחלקי מעתה יש לי להודות, ורש"י בגמרא ברכות ז ע"ב הביא ז"ל לפי שראתה ברוח הקודש שיעקב מעמיד י"ב שבטים ולו ד' נשים כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה, וכעין זה הובא בתנחומא הנדפס מכבר ויצא סוף אות ט': (נז) דאמר ר' משום רשב"י, ברכות ז' ע"א: (נו) וכמפורש במדרש רבותינו. ב"ר פע"א אות ה' וילקוט רמז קכ"ו ולק"ט (כ"ט כ"ח): (נ) כל מקום שנאמר על בן מרובה באוכלוסין, ב"ר שם אות ד' ורש"י עה"ת ולק"ט וילקוט שם:

מדובר על אופן ענבה, כמו לא תוסיפון לעמוד (שמות ט כח), ואנכי עמרתו בה (דברים י יא), ואתה פה עמוד עמדי (שם ה כח), והעניין מודיע טעמו:

[ל] א) ותרֹא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה. כל קנאה הסמוכה לבי הרי היא לשון תחרות, וכל הסמוכה ללמ"ד הרי היא לשון חיבה, ונדרש ב' פנחס. א) ורבותינו דרשו ותקנא רחל באחותה, לא שקנאת בה, דכתיב אל יקנא לך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום (משלי כג יז), אלא כמעשיה הטובים, אמרה אלמלא שהיתה צדקת לא היתה נפקדת: ותאמר אל יעקב הבה לי בנים. ב) אמרה בקש עלי רחמים שיתנו לי בנים בתפלתך, כדרך שנתנה לאמך בעבור תפלה: ואם אין מתה אנכי. כלומר כמתה אני חשובה, ג) דאמר שמואל ד' חשובין כמתים. עני, דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים נפשך (שמות ד יט). סומין, דכתיב במחשבים הושיבני כמתי עולם (איכה ג ו). מצורע, דכתיב אל נא תהי כמת (במדבר יב יב). מי שאין לו בנים דחשיב כמת, דכתיב ואם אין מתה אנכי. מתה שהטעם בתינו משמע מתה ממש מתה כבר היינו אפעל, אבל בצאת נפשה כי מתה (בראשית לה יח), שהטעם במי משמע קרובה למות, דהיינו פועל:

ב) ויחר אף יעקב ברחל. ד) א"ל הקב"ה וכי כך עונין את המעיקות, חייך שבניך עומדים לפני כנה, והוא אומר להן, כי התחת אלהים אני (בראשית ג יט), ה) ולא עוד שאתה אומר בתימה, וכנה אומר בלשון אמיתית, כי התחת, ופשוטו של דבר כך הוא, התחת כלומר וכי מיני הקב"ה תחתיו, או נתן בידי מפתח של עקרות, אין הדבר מסור אלא בו: כ) [אשר] מנע ממך פרי בטן. שאי אתה מקבל הריזון, ו) ממך ולא ממני, אמרה לו כך עשה אביך לאמך לא חגר מתניו כנגדה, אמר אבא לא היו לו בנים, ולי יש לי בנים, אמרה לו ווקינך לא היו לו בנים וחגר מתניו כלפי שרי, אמר לה ויכולה את לעשות נוקנתי שהכניסה צרתה תחתיה, אמרה לו ואם הדבר הזה מעכב אני עושה כך:

ג) ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי, שתהא יולדת ואני מגדלת וטוענת בחיקי, ודומה לדבר ילדו על ברכי יוסף (שם ג כג). וכן אתה מוצא בנעמי, שנאמר ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה (רות ד טז): ואבנה גם אנכי ממנה. שיהיו הבנים נקראים בשמי, גם לשון רבותא, כלומר ממה שאני עושה לה אהיה זוכה ונפקדת, כדרך שנפקדה שרה ע"י הגר:

ד) ותתן לו, ו) שיחררה, ותתן לו את בלהה שהיתה שפחתה, לאשה ולא פלגש: יובא אליה יעקב, בכדרך אישות:

ה) ותהר בלהה ותלד [ליעקב] בן, מתיחס אחר יעקב כשאר שבטים: ו) ותאמר רחל דגני אלהים, בין דגני שהוא דגוש, ובין שהוא רפה, אין הפרש ביניהם. ח) דגני וחייבני, דכתיב ורחל עקרה (בראשית כט לא), דגני וחייבני, ויתן לי

הערות ותקונים

[ל] ט) ורבותינו דרשו. ב"ר פנ"א אות ו' וילקוט רמז קכ"ז ורש"י עה"ת ולק"ט: ג) אמרה בקש עלי רחמים. לקח טוב (לי א') וכדרש אגדה, ועיין רש"י עה"ת: ג) דאמר שמואל ד' חשובין כמתים. ב"ר שם אות ו' ושם הגי' ר' שמואל. ובילקוט רמז קכ"ז הביא ר' שמואל בר נחמני ובגמרא נדרים ס"ד ע"ב היא ברייתא ובלק"ט הובא ג"כ אמר שמואל ע"ש הערה ג': ד) א"ל הקב"ה וכי כך עונין את המעיקות. ב"ר פנ"א אות ז': ט) ולא עוד. דברי המחבר מדגפשי: ו) ממך מנע ולא ממני אמרה לו כו', ב"ר שם. וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת וכדרש אגדה: ז) שיחררה ותתן לו את בלהה שהיתה שפחתה לאשה ולא לפלגש. לקח טוב (לי ט'): ט) דגני

בן, שהוא קרוי על ידי ואני נרמתי לו לבוא לעולם: (ט) על בן מרובה באוכלסין: על בן קראה שמו דן. כל דן שהוא שם אדם. הדי' קמוצה, ושהוא פועל כגון דן דין (יתום) [עני] (ירמיה כב טז), הדי' פתוח לבד:

(ז) ותהר עוד ותלד [בלהה] שפחת רחל. למה קוראין שפחות אחר שחרורן שהיתה בהן ענוה ושפלות ויהיו משועבדות וכפופות תחת ידי גבירתן ככתחלה: בן שני ליעקב. מתייחס אחריו:

(ח) ותאמר רחל נפתולי. יסוד המלה לשון נפתל ועקש (משלי ח ח). וכן אמר בדברו של הקביה באתי לידי נפתל ועיקש שמנעני מלהוליד לפי פשוטו וכענין שנאמר מי ויכל לחקן את אשר עותו (קהלת ז יג). נפתול כענין שנאמר סתיתני ה' ואפת (ירמיה כ ז). כי נפתלתי עם אחותי. כי בשעה שבאו להכניסי לבעלי פתל את דעתי וכאילו פיתלו דעת העליונה: גם יכולתי. לומר תן דעתך שהן מרמין בך ולא היה פורש ממני אלא אמרתי אם איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי ולכך נקראתי: ותקרא שמו נפתלי. נפת לי דברי תורה, שנאמר בהן ומחוקים מדבש ונופת צופים (תהלים יט יא). יהא נאמרים בחלקי של זה:

(ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת. (ט*) וכן הוא אומר הנותן אמרי שפר (בראשית מט כא) כיון שנשתנה ווסתה ידעה שפסקה מלדת: ותקח את זלפה שפחתה. לקחה בדברים, כמו שדרשנו בהגר: ותתן אותה ליעקב לאשה. (ו) שיחררה ונתנה לו דרך אישות:

(י) ותלד זלפה שפחת לאה. (יא) ככולן כתיב ותהר, וכאן כתיב ותלד, אלא בחורה היתה, ולא היתה ניכרת בעיבורה, ופתאום שמעו שילדה: ליעקב בן. מתייחס אחריו:

(יא) ותאמר לאה בא גד. (יב) יש אם למסורה שנכתב בלשון אחד ותיבה אחת. (יג) כלומר בגד בי בעלי שנאני, אבל אני לא בגדתי בו. אלא מסרתי לו שפחתי לאשה, ויש אם למקרא בא גד ב' תיבות, (יד) כלומר בא מזל של בית, ודומה לו העורכים לגד שלהן (ישעיה סה יא), (טז) ויש דורשין לשון גרוד, ודומה לו גודו אילנא (דניאל ד יא), לא תתגודדו (דברים יד א), ויתגודדו כמשפטם (מ"א יח כה), כלומר בא מי שמגודד נביאי. הבעל ונביאי האשרה, (טז) וכדברי ר' (גבוריי) [נהוראי].

הערות ותקונים

וחיבני. ב"ר שם: (ט) על בן מרובה באוכלסין. עיין לעיל כ"ט הערה ג"ז: ט* וכן הוא אומר הנותן אמרי שפר. ברור כי נשמטו הדברים משורה שלפניה על שהביא נפתלי נפת לי דברי תורה יהו נאמרים בחלקו של זה, ועל זה הביא וכן הוא אומר נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר וכן מצאתי במ"כ בב"ר פנ"א אות ח' שהובא דברי הטחבר בסגנון אחר קצת וכתב שם המ"כ בחלקו של נפתלי. כמה שנאמר הנותן אמרי שפר: (י) שיחררה ונתנו לו דרך אישות. לקח טוב: (יא) ככולן כתיב ותהר. ב"ר פנ"א אות ט' וילקוט רמז קכ"ז ורש"י עה"ת ולק"ט וע"ש הערה י': (יב) יש אם למסורה ויש אם למקרא. ר"ל הכתיב בגד תיבה אחת והקרי בא גד שתי תיבות: (יג) כלומר בגד בי בעלי כו'. עיין רש"י עה"ת ד"א למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים וע"ש בזכור לאברהם כי זה הפירוש הזה שייך לר' יוסף קרא: (יד) כלומר בא מזל של בית. ב"ר שם וילקוט רמז קכ"ח ולק"ט אתיא גדת דביתא פי מזל הבית. ועיין בלק"ט שם בהערה י"ב והבאתי שם דברי הרשב"ם והראב"ע והביא ג"כ רא"י מן העורכים לגד שלהן וכן רש"י הביא בא גד בא מזל טוב ודומה לו העורכים לגד שלהן: (טז) ויש דורשין לשון גודו ודומה לו גודו אילנא. בב"ר שם בא מי שעתידי לגדד משחתן של אומות וכן הוא בלק"ט ודורש גד לשון כריתה, וכן ת"י למגדעא משחתין ופי' יסודותיהם וע"ש בלק"ט הערה ט"ז: (טז) וכדברי ר' גבוריי. תקנתי נהוראי כמו שהוא בב"ר שם וילקוט שם:

דאמר אליהו מבני נר היה, דכתיב אליהו התשבי (מתוך) [מתושבי] גלעד (מ"א יז א).
 וכתיב ויהי להם (גבול) [הגבול] יעזר (יהושע יג כה), וכתיב [ובני] נר לנגדם (ישכון)
 [ישבון] בארץ הבשן עד סלכה (דה"א ה יא), וכתיב (וישכון) [וישבון] בגלעד בבשן
 ובבנותיה וגו' (שם שם טז), אפס כי מיירי בחלוקה, (יז) דא"ר [אליעזר] אליהו מבני
 בנימין [דכתיב ויערשיה ואליהו וזכרי בני ירוחם] (שם ח כז), וכל אלה בני בנימין הם,
 כמפורש בדברי הימים, (יח) פעם אחת נחלקו רבותינו אלו אומרים משל נר, ואלו
 אומרים משל בנימין, בא [אליהו] ועמד לפניהם, אמר [רבותינו] אתם חולקים עלי, אני
 מבני בניו של רחל, ועוד מצינו חלוקה, (יט) דאשכחי רבה בר אבהו לאליהו דקאי
 בבית הקברות, וא"ל לאו כהן הוא מר, ומאי טעמא קאי בבית הקברות, אל אין, כהן
 אנא, ומיהו קברי גוים אינם מטמאין, ואני אומר בא מי שמתגודר לפני אחיו, דכתיב
 והוא יגר עקב (בראשית מט יט), כי יסוד המלה של גודר גוד אחת, (כ) וכן כימי דוד
 כתיב וטן הגדי נבדלו אל דוד [למצד] מדברה נכורי חיל אנשי צבא (דה"א יב ט),
 וכתיב אלה בני נר ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף (שם שם טז):

(יב) ותלד זלפה ושפחת לאה בן שני ליעקב, מתייחס אחריו:

(יג) ותאמר לאה באשרי, באישור גדול הוא לי שיש לי בנים ומסרתי שפחתי לאישי,
 לפיכך יאשרוני כל בנות צדקניות: ותקרא את שמו אשר, מאושר,

(כא) דאמר ר' לוי [לא לן] אשר באכסנאי מימיו, ירש אשר (גני) [גנה] פלטוראת מה
 שלא ירש יהודה (ארצו) [ארצות], וזשיה ובני בריעה [חבר] ומלכיאל הוא אבי בריות
 (דה"א ז לא), (כב) א"ר לוי שהיו בנותיהן נאות והיו נשואות לכהנים ולמלכים שנמשחים
 בשמן זית הוא שמן הקודש:

ורבותינו דרשו ויצא יעקב מבאר שבע, (כג) א"ר אושיעיא בשעה שבקש יעקב לצאת
 לחרן לחוץ לארץ, [אמר] אבא מבאר שבע הורשה, אף אני הריני הולך
 לבאר שבע, ואם נתן לי רשות הריני הולך ויוצא, ואם לאו איני יוצא: וילך חרנה.
 (כד) ר' ברכיה בשם ר' יצחק דברה תורה בלשון בני אדם כאומר פלוני הולך למקום
 פלוני ועדיין הוא בביתו, (כה) ורבותינו אמרו בן יומן הלך (כו) ואמר בלבו מקום
 שהתפללו בו אבותי עברתי עליו ולא התפללתי, חזר ללון שהוא בית אל, ששם בנה

הערות ותקונים

(ח) דא"ר אליעזר, ב"ר וילקוט שם: (יט) פעם אחת נחלקו רבותינו, ב"ר וילקוט שם: (יט) דאשכחי
 רבה בר אבהו לאליהו דקאי בבית הקברות כו', ב"ט ק"א ע"א ע"ב. המחבר הביא המאמר הזה
 כי אמר שהוא כהן וא"כ אינו מבני בניו של רחל, וע"ש בחוס' ד"ה מהו, שהביאו בשם תשובת
 גאון שכתב שיש בסדר אליהו רבה שנחלקו עליו (על אליהו) יש אומרים שהיה מבני בניו של
 לאה ואמר להם איני אלא מזרעה של רחל, וא"כ לא היה כהן, וכאן אומר שהיה כהן כו' וסיימו
 וכן בב"ר [פע"א] גבי ותאמר לאה בגד, נחלקו רבי נהוראי אמר דאליהו מגד, ור"א אמר משל
 בנימין ועמד לפניהם ואמר להם רבותי למה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל ע"כ.
 ודבריו סדר אליהו רבה שהביאו הוא בתדב"א רבא פ"ח ובתדב"א זוטא פט"ז ושם הגי' אני איני
 בא אלא מזרעה של לאה, והילקוט סוף נצבים רמז תתק"ם הביא המאמר בשם תדב"א וגורם ג"כ אין
 אני אלא מזרעה של לאה, והוא גי' מופתת וצ"ל אלא מזרעה של רחל: (כ) וכן כימי דוד כתיב,
 הוא נובע מלקט טוב: (כא) דאמר ר' לוי לא לן אשר באכסנאי מימיו, ב"ר שם אות ג' ותקנתו
 כמו שהוא במדרש וע"ש בכ"כ וביפה תואר: (כב) א"ר לוי, שם: (כג) א"ר אושיעיא, ב"ר פס"ח אות
 ה' וילקוט רמז קי"ז וע"ש בכורדש בחידושי הרד"ל והרש"ש ובפ"י מהר"יו: (כד) ר' ברכי' בש"ר
 יצחק, ב"ר שם אות ה' ושם איתא כלישנהון דברייתא הוא פלן אזיל לקשרין ועד כדון הוא על
 זורדיא, ופי' כלשון הבריות שאומרים פלוני זה הלך למקום קשרין ועדיין יש בידו הצידה שלקח לררכו
 ובלקח טוב הוא כמו שהביא המחבר רק בלי שם האומר: (כה) ורבותינו אמרו, בב"ר שם רבנן
 אמרו בן יומן, פי' בו ביום שיצא בו ביום בא לחרן: (כו) ואמר בלבו מקום שהתפללו בו אבותי

אברהם מוכח וקרא בשם ה', מיד פנע במקום, כי אין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואתה אל [תתפלל] בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי (ירמיה ז מז), וכתוב אם יש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות (שם כו יח). (כו) מכאן שאבינו יעקב תקן תפלת ערב, (כח) ואעיג דקיי"ל כרב דאמר הלכה כר' יהודה, דאמר תפלת ערבית רשות, פשט דבר זה בכל ישראל להיות חובה עליהם, ואפי' רב דאמר הלכתא כדברי מי שאמר רשות (כט) אמר שכח ולא הזכיר ר"ח ערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום, ש"מ דאי מעי בתפלת ערבית זולתי ר"ח, כגון בשבת ויו"ט מחזירין אותו, כמו בתפלת שחרית ומנחה, (ל) ואפי' ר' יהושע דאמר רשות לא אמר אלא שמנה עשרה, אבל קריאת שמע וברכותיה הוי דאורייתא חובה, דכתיב בשכבך ובקומך (דברים ו ז): (לא) א"ר חונה בש"ר אמי למה מכנין שמו של הקב"ה וקוראו מקום, (לב) לומר הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, שנאמר הנה מקום אתי (שמות לג כא), וכתוב ויפגע במקום, שפגע בשכינה: (לג) א"ר יצחק כתיב מעונה אלהי קדם (דברים לג כו), ואין אנו יודעין אם הקב"ה מעון עולמו, ואם העולם מעונו, כשהוא אומר [ארני] מעון אתה היתה לנו (תהלים צ א), הוי אומר הקב"ה מעון עולמו, ואין העולם מעונו: וילן שם כי בא השמש, ביקש לחזור אחר שהתפלל, (לד) אמר הקב"ה צדיק בא לביתי אין אני פוטר בלא לינה, (לה) עשה את העולם כותל לפניו והשקיע בעבורו את החמה שתי שעות קודם זמנה, שנאמר ויורה לו השמש, ונרמו לו ברוח הקודש לומר שאתה סימן לבניך, כשם שאתה ביציאתך השקעתו לך חמה קודם זמנה, ובהזירתך החזרתיה קודם זמנה, כך בניך ביציאתם לגולה השקעתו להם חמה קודם זמנה, ולעתיד אני החזרתיה קודם זמנה: ויקח מאבני המקום, (לו) רבנן אמרי מיעוט אבנים שנים, ר' יודן אמר י"ב אבנים היו לידע אם יצאו ממנו י"ב שבטים, (לז) ר' נחמיה אומר ג' אבנים היו לידע אם יתייחד שמו עליו, כמו שנתייחד על אברהם ויצחק: ויהלום והנה סולם, (לח) ר' יהושע בן לוי אמר אותו הלילה הראה

הערות ותקונים

עברתי כו, עיין סנהדרין צ"ה ע"ב, וחולין צ"א ע"ב וברש"י עה"ת: (מ) מכאן שאבינו יעקב תקן תפלת ערב, ב"ר שם אות ט' וגמרא ברכות כ"ו ע"ב, ועוד בהרבה מקומות: (כח) ואעיג דקיי"ל כרב דאמר הלכה כר' יהודה דאמר תפלת ערבית רשות, ברכות כ"ז ע"ב וע"ש במסורת הש"ס שהביא ס"א ורב אכר הלכה כדברי האומר רשות: (כט) אמר שכח ולא הזכיר ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום, ש"מ דאי מעי בתפלת ערבית כו, הוא לשון האלפסי ברכות פ"ד סו' צ"ז: (ל) ואפילו ר' יהושע דאמר רשות, גמרא שם: (לב) א"ר חונה בש"ר אמי, בב"ר פס"ח אות ט' א"ר הונא בש"ר אמי, וכן הוא בשו"ט מזמור צ' אות י' ופסיקתא רבתי פכ"א ולק"ט וע"ש הערה כ"א: (לג) לומר הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, עיין בלק"ט הערה כ"ב: (לד) א"ר יצחק, ב"ר ושו"ט ופסיקתא רבתי שם: (לה) עשה את העולם כותל לפניו, ב"ר פס"ח אות י': (לו) רבנן אמרי מיעוט אבנים שנים ר' יודן אמר כו, ב"ר שם אות י"א וילקוט רמו קי"ז ושו"ט מזמור צ"א ופדר"א פל"ה ולק"ט ומדרש אגדה: (לז) ר' נחמיה אמר, עיין ב"ר שם: (לח) ר' יהושע בן לוי אמר אותו הלילה הראה לו הקב"ה את כל האותות והראה לו ארבע מלכויות הראהו שר מלכות בבל עולה עי' עוקין ויורד כו, נראה כי לפני המחבר היה כל המאמר בפדר"א פל"ה ולפינו נשאר רק התחלת המאמר "ר' לוי אומר" ולפני המחבר ה"י הנוסח ר' יהושע בן לוי) באותה הלילה הראה לו הקב"ה את כל האותות" והשאר נשמט, וכעין זה נמצא בפסיקתא דר"ב פסקא בחדש השביעי (קב"א ע"א) וביו"ד פכ"ט אות ב' בשם ר' שמואל בר נחמן אבל קצת בסגנון אחר וכן נשנה בשו"ט מזמור ע"ה ע"ה אות ו' ג"כ באופן אחר וכן נשנה בתחומא הנדפס מכבר ויצא אות ב' והמחבר הביא המאמר מפדר"א וה"י לפניו המאמר

לו הקב"ה את כל האותות, והראה לו ארבע מלכיות. הראהו שר מלכות ככל עולה (לט) ע' עוקין ויורד, שר מלכות מדי עולה נ"ב עוקין ויורד, (מ) שר מלכות יון ק"ב עוקין ויורד, שר מלכות אדום עולה עולה ומתנאה, לומר אעלה על במתי עב (ישעיה יד יד), אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר אם בין כוכבים שים קינך משם אורידך נאום ה' (עובריה א ד): אמרתי אני אעיפ שאין הטקרא יוצא מירי פשוטו, מה שהיו ביד רבותינו הקדושים הראשונים בקבלה, הסמיכו הרברים על דברי תורה, איש איש לפי קבלתו, ולא שמררשים סותרים זה את זה, אלא כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת: (מא) תני בר קפרא אין חלום שאין לו פתרון: ויחלום והנה סולם. (מב) [זה הכבש: מוצב ארצה.] זה כנבין המזבח שעתידין בניו לעשות, מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד), וראשו מגיע השמימה. זה ריח קרבנות שעולה עד לשמים, שנא' ריח ניתוח לה' (ויקרא א ט): והנה מלאכי אלהים. אלו כהנים גדולים: עולים ויורדים בו. כשם שעולין בכבש כך יורדין בכבש: והנה ה' נצב עליו. ראה בחוץ שהקב"ה עומד שם לנוור חורבן על ירושלים, שנאמר ראיתי את ה' ניצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים (עמוס ט א): (מג) רבנן פתרי לוי בסני: ויחלום והנה סולם. זה סיני (מד) שנתלש ממקומו כסולם: מוצב ארצה. ויתצבו בתחתית ההר (שמות יט יז): וראשו מגיע השמימה. וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד יא): והנה מלאכי אלהים. זה משה ואהרן: עולים ויורדים. כדכתיב עלה אל ה' (שמות יט ג), וכתיב וירד משה מן ההר (שם שם יד): (מה) ר' חייא רבה ורב ינאי, (מו) חד אמר עולים ויורדים בו בסולם וניחא ליה, וחד אמר עולים ויורדים בו ביעקב, שהיו מלאכי השרת מעלים בו ויורדים בו, (מז) אופזין בו, קופזין בו סוטנים בו, וז"ה ישראל אשר כך אתפאר (ישעיה מט ג), (מח) את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה, עולים למעלה (מט) ורואים חיה רביעית שבכסא הכבוד ששמה כמותו, דהיינו ישראל, ויורדין למטה ומוצאים אותו ישן, ולכך היה סוטנים בו: והנה ה' נצב עליו. שכינת כבודו נצבת על יעקב שהצדיקים שכינת בוראם נצבת עליהם, כדכתיב ויעל מעליו אלהים (בראשית לה יג), וכתיב הנה ה' נצב עליו. (נ) מכאן אמר ריש לקיש

הערות ותקונים

בשלימות: (לט) עוקין. היא בלשון סורי מעלות ועיין בפסיקתא שם בהערות: (מ) שר מלכות יון ק"ב עוקין. צ"ל ק"פ כמו שהוא בכל המקומות שרשטתי: (מא) תני בר קפרא אין חלום שאין לו פתרון, ב"ר פס"ח אות י"ב ובספרי פ' קרח פסקא קי"ט מובא בשם ר"א הקפרי: (מב) זה הכבש כו. כן תקנתו כמו שהוא בב"ר שם וילקוט רמז קי"ט: (מג) רבנן פתרי לה בסני. שם שם: (נד) שנתלש ממקומו כסולם. דברי המחבר: (נה) ר' חייא רבה ורב ינאי. ב"ר שם ושם הגי' ר' חייא ורבי ינאי: (נו) חד אמר עולים ויורדים בו בסולם וניחא ליה. נוסחא משובשת היתה לפניו. וצ"ל כמו שהוא לכונן לפניו חד אמר עולים ויורדים בסולם, וחד אמר עולים ויורדים ביעקב. מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא, ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב כו' ומלת ניחא ידוע ומורגל בדרז"ל: (מז) אופזין בו קופזין בו סוטנים כו. ב"ר שם ופי' אופזין קפיצה ובמקום סוטנים צ"ל סוטנים כמו שהוא לפניו וכן הובא לנכון בערוך ערך אפזים ובערך סנט ופי' מצחקים. ובפירש"י בב"ר שם הביא ג"כ סוטנים, אבל לפי שמפרש מקטרגים אותו כמו אפילו הגתיות מאחורי הקרוי' הי' סוגנין, נראה שרק מ"ם הוא בפי' ברש"י, והמ"כ כתב שם סטנים גרסינן, נראה ג"כ שהי' לפניו סטנים: (מח) את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה כו'. ב"ר שם: (מט) ורואים חיה רביעית שבכסא הכבוד ששמה כמותו דהיינו ישראל. זה הוספת המחבר. ונובע מפירוש פל"ה ורואין פניו של יעקב ואומרים זה הפנים כפני החיה ויורדין ומסתכלין הכבוד. וכן תראה בפירש"י בגמרא חולין צ"א ע"ב תנא עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה ויורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה, ופירש"י בדיוקנו של מעלה פרצוף אדם שבארבע חיות ברמות יעקב ע"כ. ולזה כוון יב"ע דאיקונין דיליה קביעה ככורסא יקרא, וכן בלק"ש שדמות דיוקנו מחוקקת בכסא הכבוד וע"ש בהערה נ"ב. וכן הובא במדרש אגדה ויצא ע"ש בהערה ט"ז, וכן תראה בב"ר פס"ב אות ב' יעקב שאיקונין שלו קביעה בכסא: (נ) מכאן

האבות הן המרכבה, (נא) אבל הרשעים בחייונם שהן ניצבין על נבי אלהיהן, שנאמר ופרעה חולם והנה עומד על היאור (שם מא א), וכיון שנתייחדה השכינה על יעקב ברחו המלאכים מעליו, שנאמר וה' נצב עליו: [אני] ה' אלהי אברהם אביך. (נב) ר' חנניא בשם ר' פנחס אומר י"ח פעמים הוא מזכיר האבות, (נג) וכנגדם קבעו כתפלה י"ח ברכות: הארץ אשר אתה שוכב עליה. (נד) ריש לקיש אמר משום בר קפרא קיפלה כפנקס ושמה תחת מראשותיו, (נה) כאיגוש דאמר לחבריה מה דתחות רישך דיליך הוא, (נו) ר' חונא בשם ר' אלעזר אמר ובלבד שתקבר בה: ויקרא ויאמר מה נורא המקום הזה. (נז) א"ר יהודה הסולם היה עומד בבית המקדש ושיפועו [מגיע] עד בית אל, (נח) ארשב"י אין בית המקדש של מעלה נבונה מבית המקדש של מטה י"ח מילין, מנין וי'הי, מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, הרי בנוי, שנאמר נורא אלהים ממקדשיך (תהלים סח לו): אין זה, הרי חרב, שנאמר על זה [היה] דוה לבנו (איכה ה יז): כי אם בית אלהים, זה בנוי: וזה שער השמים. הרי משוכלל לעתיד לבא, שנאמר כי חוק בריחי שערריך ברך בניך בקרבך (תהלים קמז יג): וישנם יעקב בכקר ויקח את האבן. (נט) מצא אותן נעשות אבן אחת: וישם אותה מצבה. בתוך המקום: [ויצוק שמן על ראשה]. הלך ללזו ולקח משם שמן ויצק על ראש האבן. (ס) וראיתי כברייחא של ר"א בן הורקנוס, שירד לו שמן מן השמים ויצק עליו, ושיה לריח שמניך טובים שמן תורק שמך (שה"ש א ג), (סא) צוה הקב"ה ונתגלגלה האבן מאותו המקום שהוא סמוך עד הר המוריה, והיתה עליו נירתו ונשתקעה עד עמקי תהומות, ועשה אותו סניף לארץ, כאדם שעושה סניף לכיפה, ולפי נקראת אבן שתיה, ששם הוא טבור כל הארץ, ועליו היכל ה' עומד, שנאמר והאבן הזאת אשר שמת ימצבה יהיה בית אלהים: וידר יעקב נדר, ושיה אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב (תהלים קלב ב), (סב) תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה, (סג) ארבע הן שנדרו, שנים נדרו והפסידו, ושנים נדרו והשכירו, יעקב נדר והפסיד את דינה, לפי שהוציא את הנדר לשם שמים לבטלה, שהרי הבטיח כבר הקב"ה על כל התנאים הללו ולא היה צריך לנדרו. יפתח נדר והפסיד את בתו ואת איבריו, לפי שנדר שלא כהוגן, כמו שדרשנו בפסוק והיה הנערה אשר אומר אליה הטי (בראשית כד יד), ישראל בימי הכנעני מלך ערד נדרו ונשכרו, וכן חנה נדרה ונשכרה, הואיל שנדרו כהוגן ונדרו לצורך, ומערכת הנדר והנדרה יזכני הקב"ה לכבודו כהנה לדורשו במקומו: אם יהיה אלהים עמדי, שלא חסלק שכינה ממני. (סד) ושמרני הקב"ה מע"ז ומניע ומשפכות דמים ומלשון הרע,

הערות וחקונים

אמר ריש לקיש, האבות הן המרכבה. ב"ר פמ"ז אות ו' ובפ"ב אות ו': (נא) אבל הרשעים. הוספת המחר: (נב) ר' חנינא בש"ר פנחס. ב"ר פס"ט אות ד' וילקוט רמז ק"כ והובא בלק"ט: (נג) וכנגדם קבעו כתפלה י"ח ברכות. ב"ר שם ועיין ירושלמי ברכות פ"ד ה"ג (דף ח' ע"א) למה שמונה עשרה ר' חנינא בש"ר פנחס כנגד י"ח פעמים שאבות כתובים בתורה ע"ש ועיין תנחומא הקדום ריש וארא ובהערות שלי: (נד) ריש לקיש אמר משום בר קפרא קיפלה כפנקס. ב"ר שם וילקוט שם רמז ק"ב: (נה) כאיגוש דאמר לחבריה מה דתחות רישך דילך הוא. בב"ר שם מן תחות רישא דידך, ובילקוט שם מאן תחות רישך דודך הוא: (נו) ר' חונא בשם ר' אלעזר. ב"ר שם וילקוט שם הגי' ר' חונא והכל אחד: (ס) א"ר יהודה. ב"ר פס"ט אות ז' ושם הגי' ר' יהודה בר סימון ובילקוט שם א"ר יוחנן צ"ל ר' יהודה: (סא) ארשב"י. ב"ר וילקוט: (נט) מצא אותן נעשות אבן אחת. חולין צ"א ע"ב ורש"י עה"ת ויצא כ"ה ו"א ומדרש אגדה כ"ה י"ח ועיין פדרי"א פל"ה: (ס) וראיתי כברייחא של ר"א בן הורקנוס. הוא בפרקי דר"א פל"ה: (סא) צוה הקב"ה ונתגלגלה האבן מאותו המקום. פדרי"א שם. (סב) תלה את הנדר. ב"ר פ"ע אות א' וילקוט רמז קכ"ב: (סג) ארבע הן שנדרו. ב"ר שם וילקוט שם, ומדרש שמואל פ"ב ע"ש: (סד) ושמרני הקב"ה מע"ז

שנא' בדרך הוה, וארבעתן קרויין דרך, ע"ז דכתיב ואמרו חי [אלהיך] דן וחי דרך באר שבע (עמוס ח יד), גילוי ערוות דכתיב דרך אשה מנאפת (משלי ל ב), שפיונות דמים דכתיב אל תלך בדרך אתם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם (שם א טו), לשון הרע דכתיב וידרכו את לשונם קשתם שקר וגוי' (ירמיה ט ב): ונתן לי לחם לאכול. (סה) זו תורה, דכתיב לכו לחמו בלחמי (משלי ט ה): ובגד ללבוש. זו מלית, וכשזכו בני לתורה יוכו למינוי להשיא בנותיהם לכהונה, ובניהם זוכין ללחם הפנים במקדש, וכן לבגדי כהונה, ובגבולין חלה וראשית הגז: והיה ה' לי לאלהים. (סו) רבי יהושע דסכנין [בשם ר' לוי] אמר נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לנאולת הבנים, א"ל אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים, חייך הרבה טובות ונחמות אני נותן לבניך בלשון זה, כדכתיב והיה ביום ההוא ישפו ההרים עסיס (יואל ד יח), וכל שנמותר: וירא והנה באר בשדה. אע"פ שהמקרא אינו יוצא מידי ששומו, (סו) דרשו רבותינו ענין זה לוי' מדרשות, כרי לסמוך קבלתן על דברי תורה:

(א) וירא והנה באר בשדה. הראה לו הקב"ה כרוח הקודש מה שעתיד לנוסם לבניו: (סח) באר. זו באר שניתן להם במדבר: ג' עדרי צאן. זה משה ואהרן ומרים מנהיגי העדרים: כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שכל אחד מושך [מים] לשבטו ולמשפחתו: והאבן גדולה. כמלא פי כברה קמנה היה בה, אלא שנודולה במעשיה וניסיה: ונאספו שמה כל העדרים. בשעת החנייה: ונללו והשקו. שמשם כל אחד מושך לרגלו ולמשפחו: והשיבו את האבן. בשעת המסעות:

(ב) וירא והנה באר בשדה. (סט) זו ציון: ג' עדרי צאן. אלו ג' רגלים: כי מן הבאר ההוא ישקו. זה רוח הקודש שהיו שואבין משם: [והאבן גדולה. זו שמחת בית השואבה]: ונאספו שמה כל העדרים. שבאו מלבוא חמת עד נחל מצרים: ונללו והשקו. זה רוח הקודש שהיו שואבין משם: והשיבו את האבן. (ע) לרגל רביעי:

(ג) וירא והנה באר בשדה. זו ציון: (עא) ג' עדרי צאן. אלו ג' בתי דינין שהיו שם, אחד בפתח הר הבית, אחד בפתח העזרה, ואחד בלשכת הגזית: כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שמשם היו שומעין את הדין: והאבן גדולה. זו ביד הנדול שבלשכת הגזית: ונאספו שמה כל העדרים. אלו שאר כל בתי דיינין שבארץ ישראל: ונללו והשקו. שמשם שומעין את דבר הנפלא מהם: והשיבו את האבן. שנושאיין ונותנין בדבר עד שמעמדין אותו על בריו:

(ד) וירא והנה באר. זו ציון: שלשה עדרי צאן. (עב) אלו ג' מלכות הראשונות: כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שהן העשירו את ההקדשות הצפונות בלשכות: והאבן גדולה. זו זכות אבות: ונאספו שמה כל העדרים. (עג) זו מלכות הרשעה

הערות ותקונים

ומג"ע כו. ב"ר מ"ע אות ד' בשם ר' אבהו: (ס) זו תורה כו. ב"ר שם אות ה' וילקוט רמז קכ"ג: (סו) ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי. ב"ר שם אות ו', וילקוט שם: (סז) דרשו רבותינו ענין זה ז' מדרשות. בב"ר שם אות ה' וילקוט שם רבי חמא בר חנינא פתח ביה שית שיטין. ומה שהביא המחבר ז' דרשות וכן הביא בפרש"י דרשות כי מונה גם דברי ר' יוחנן (ב"ר שם אות ט') ביניהם: ומספרם שבעה עיין להלן הערה פ"א: (סס) באר זו באר שניתן להם במדבר. ב"ר וילקוט שם: (סע) זו ציון. ב"ר וילקוט שם: (ע) לרגל רביעי. בב"ר הגי' מונה לרגל הבא. וילקוט שמונת עד רגל הבא: (עא) ג' עדרי צאן אלו ג' בתי דינין. ב"ר וילקוט: (עב) אלו ג' מלכות. ב"ר וילקוט שם: (עג) זו מלכות הרשעה. בב"ר זו מלכות רומי, וילקוט הביא ג"כ כמו שהביא המחבר:

(עד) שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם: ונללו את האבן. שבזו וגולו כל ההקדשות הצפונות בלשכות: והשיבו את האבן. לעתיד לבא וזות אבות עומדת:

(ה) וירא והנה באר בשדה. (עה) זו סנהדרין: ג' עדרי צאן. (עו) אלו ג' שורות של עשרים ושלושה שהיו יושבין לפנייהם: כי מן הכאר הוא ישקו העדרים. שמשם היו פוסקין את ההלכה: והאבן גדולה. זו מופלא שבבית דין: ונאספו שמה כל העדרים. אלו תלמידים שבארץ ישראל: ונללו והשקו. שמשם יוצאה תורה לכל ישראל. והשיבו את האבן על פי הכאר למקומה. (עז) שהיו נושאים ונותנים בדבר ז' שבתות. עד שמעמידן אותו על פירקו:

(ו) וירא והנה באר בשדה. (עח) זו בית הכנסת: ג' עדרי צאן. (עט) אלו קרויין שמשם שומעין ספר קריאת התורה: והאבן גדולה. זה יצר הרע: ונאספו שמה כל העדרים. זו הציבור: ונללו את האבן. (פ) שמסלקין יצר הרע בכה תפלתם: והשקו הצאן. שמשם משמיעים תורה לרבים: והשיבו את האבן. שכיון שהן יוצאין יצר הרע חוזר למקומו:

(ז) וירא והנה באר בשדה. (פא) זה סיני: ג' עדרי צאן. אלו כהנים לויים וישראלים: כי מן הכאר הוא ישקו. שמשם שומעין עשרת הדברות: והאבן גדולה. זו גילוי שכינה: ונאספו שמה כל העדרים ונללו את האבן. (פב) ר' שמעון אומר אלו היו ישראל חסרים איש אחר לא היו כדאי לקבל את התורה: והשיבו את האבן. אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ כב): וישא את קולו ויבך. (פג) למה בכה שראה שאינה נכנסת עמו לקבורה, שכך היא אמרה ללאה, לכן ישכב עמך (פסוק טו), עמך לעולם ולא עמי: ועיני לאה רכות. (פד) שהיתה בוכה ודומעת עד שנישירו ריסי עיניה ומתפללת שלא תנשא לעשו: ויאמר נקבה שכרך. שכרך אתה ממני שלא עסקת בפריה ורביה לשם שמים. אלא שברעתך למכור בנותיך לאישות, שכך דרכן של רשעים. וכן הוא אומר וכי ימכור איש את בתו לאמה (שמות כא ז), שמגלגלין וזות עיי זכאי.

הערות והקוננים

(עד) שהיא מכתבת טירוניא. עיין בערך השלם ערך טרן ב' ופי' מס: עפ' זו סנהדרין. ביר וילקוט שם: עו) אלו ג' שורות של עשרים ושלושה. עיין סנהדרין דף ל"ז ע"ב ול"ז ע"א: עז) שהיו נושאים ונותנים בדבר ז' שבתות עד שהעמידן אותו על פירקו. בב"ר ובילקוט הגי' שהיו נושאים ונותנים בהלכה עד שמעמידים אותה על בוריה, והמקור לדבריו המחבר נעלם ממני: עפ' זו בית הכנסת. ב"ר וילקוט: עט) אלו קרויין שמשם שומעין ספר קריאת התורה. צ"ל שומעין קריאת ספר התורה ובב"ר וילקוט הגי' אלו שלשה קרואים. ובלק"ט כ"ט ג' בהערה י"ב העירוני המעריך בערך קר הביא וז"ל בב"ר פ"ע אלו ג' קרואים. פי' בערך ג' ארונים של בית הכנסת, וקשה וכו' בכל בית יש ג' ארונים, ועוד כי אין קרויים ארונים וגי' שפי' ג' העולים לקרוא בתורה, ומצאתי כדברי בירושלמי ברכות דף י"א אילין ג' קרויות וכו' ע"ש, ובירושלמי תענית דף ס"ז ע"ג ולא שבעה קרויין אינון. עוד שם דף ס"ח ג' קרויות שבתורה עכ"ל. עם כי פירושו עולה יפה שפי' שלשה קרואים העולים לקרוא בתורה בשני ובחמישי, עיין ב"ק פ"ב ע"א, אולם נוסחא משובשת היתה לפניו בדברי העורך כי העורך כתב ג' ארונים של בית הכנסת והביאה בערך קרא שפי' ביוני אדון: פ) שמסלקין יצר הרע בכה תפלתם. זה ליתא במדרש ושם הגי' ונללו את האבן. שמשם היו שומעין את התורה. ובילקוט הגי' ונללו את האבן זה ספר תורה, שגולגלין ושומעין ממנו דברי תורה: פא) זה סיני. הוא בב"ר שם אות ט' בכואמר בפני עצמו ר' יוחנן פתר לה בסני. והמחבר טונה גם את זה יחד בין הדורות לכן מספרם שבעה: פב) ר' שמעון אומר. בב"ר שם ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו, ובילקוט שם השמיט שם האומר: פג) למה בכה. ב"ר פ"ע אות י"ב וילקוט רמז קכ"ד ורש"י עה"ת ולק"ט: פד) שהיתה בוכה ודומעת עד שנישירו ריסי עיניה. כן הוא בגמרא ב"ב וכו"ג ע"א והיתה בוכה עד שנישירו ריסי עיניה. ובב"ר פ"ע"א אות ט"ז רכות מבכיה שהיו אומרים כך היו התנאים הגדולה לגדול והקטנה לקטן והיתה בוכה ואומרת יחי רצון שלא אפול בגורלו של רשע, וכן מובא

וחובה עיי חייב, זה שלא עסק בפריה ורביה לשם שמים סוסו יעני ומוכר את בתו: וירא ה' כי שנואה לאה. (פה) שעשתה מעשי השנואים שהיתה אמורה לשונא. ורחל עקרה. (פו) אמר רב (אבהו) [אבא] בר כהנא רוב מסובין של לאה היו, לפיכך עושה רחל עיקר, כי היא היתה עיקר הבית. (פז) א"ר שמואל בר נחמני לפי שהדברים אמורים ברחל לכך נקראו על שמה, שנאמר ורחל מבכה על בניה (ירמיה לא טו), ולא לשמה אלא לשם בנה, שנאמר אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף (עמוס ה טו), ולא לשם בנה כל כך, אלא לשם בן בנה, שנאמר הבן יקר לי אפרים (ירמיה לא כ): הפעם אודה את ה'. (פח) ר' ברכיה בשם ר' לוי לכהן שירד לגורן ובא אחר ונתן לו כור של מעשר ולא החזיק לו טובה, ובא אחר ונתן לו קומץ של חולין והחזיק לו טובה, כך האמהות היו סבורות כל חדא להעמיד שלשה בנים, כיון שילדה לאה בן רביעי, אמרה אודה את ה'. הה"ד וקח מאתם מטה מטה (במדבר יז יז), (פט) ר' לוי אומר עלו טהן שני שבטים, שבט כהונה ושבט מלכות, מה שכתוב בזה כתוב בזה, משיחה בזה וכוה, ברית מלח בזה וכוה, פעם בזה וכוה, נזר, קריבה, שלשלת יוחסין, וציץ, בזה וכוה, (צ) א"ר לוי לא יגרע מצדיק עינו (איוב לו ז), (צא) רגמר דידיה. (צב) לאה תפשה סלך הוראה, ועמדו מבניה בעלי הוראה, יהודה הודה במעשה תמר, דוד אמר הודו לה' כי טוב (תהלים קו א), דניאל אמר [אלה אבהתי מהורא ומשבה אנה] (דניאל ב כג). (צג) רחל תפשה סלך שתיקה, ועמדו מבניה בעלי מסמורין, וסימן לדבר (צד) בנימין ישפה יש מה שיוורה במכירתו של יוסף אחיו ושותק. שאול, ואת דבר המלוכה לא הגיד לו (שי"א י טו). אסתר, אין אסתר מגדת מולדתה (אסתר ב כ): ותעמוד מלדת. (צה) א"ר אמי מי מעמיד רגלה של אשה בתוך ביתה, בניה: נסחולי אלהים נפתלתי. (צו) נוספתי פתיתי. תליתי אחותי עלי. (צז) א"ר יוחנן נגפוי היה לי לעשות לפני אחותי, שהרי בעלי לא בא אלא בשבילי, ואני מסרתי לאחותי סימנין שמסר לי בעלי כדי שלא לביישה. (צח) בלהה זלפה על מעשי הגבירות הן קרואות, בלהה על שם הבלהות, ודומה לו לעת ערב והנה בלהה (ישעיה יז יד), כי היתה מצטערת ומתבהלת על עקירות גבירתה. זלפה שגם היא ענייה מולפות דמעות, על שהיתה גבירתה אמורה לעשו: ורויחו דורשי הפרשה וישנילו וסמוך לה פרשה שכר שביעה. (צח*) זשיה שביעים בלחם [נשכרו] (שי"א ב ה). לאה שהיתה שביעה בדי' בנים נשכרה עוד וילדה

הערות ותקונים

בילקוט רמז קכ"ה. ורש"י עה"ת ולק"ט ות"י ויכ"ע ועיון בגמרא שם: (פס) שעשתה מעשי השנואים שהיתה אמורה לשונא. ב"ר פע"א אות ב' וילקוט רמז קכ"ה. ובמדרש שם חובא בפנים נ"א אמורה וכתב המ"כ כך היא גי' רש"י וילקוט: (פו) אמר ר' אבא בר כהנא. ב"ר פע"א אות ב' וילקוט שם והשמיט שם האומר: (פז) א"ר שמואל בר נחמני. במדרש ב"ר פע"א אות ב' הגי' תני ר' שמעון בן יוחאי. ובילקוט רמז קכ"ה חשמיט שם האומר ובילקוט ירמ"ו רמז ש"ז ועמוס רמז תקמ"ד הביא זה בשם ר' יצחק ומעות הוא כי במדרש ב"ר שם טובא במאמר שלפניו א"ר יצחק רחל היתה עוקרו של בית, אבל המאמר לפי שכל הדברים תליון רחל חובא בשם רשב"י: (פח) ר' ברכי' בשי"ר לוי. ב"ר פע"א אות ד' וילקוט רמז קכ"ז: (פט) ר' לוי אמר עלו מהם ב' שבטים. ב"ר שם אות ה' וילקוט שם: (ל) א"ר לוי לא יגרע מצדיק עינו. ב"ר וילקוט שם: (לז) רגמר דידיה. צ"ל דוגמה דידיה פי' דוגמא שלו וכו"ה בב"ר שם ובילקוט וכן במדרש שמואל ריש פכ"א ובמדרש דב"ר רפ"ו. ועיון עוד במדרש שמואל שם שסוים כאיגז דאמר ענינו דפוריה וע"ש בפ"י המ"כ ובפ"י מהר"ז וו עיון במדרש שמואל שם בהערה ג'. ויש לחקן שם במקום "גבו"ר" צ"ל ובב"ר: (לז) לאה תפשה. שם שם: (לח) רחל תפשה סלך שתיקה. עיון מדרש שמואל הערה ז': (לד) בנימין ישפה יש פה. פי' שהי' קבוע באמוד אבן ישפה ודורש נוטריקון: (לס) א"ר אמי. ב"ר שם: (לו) נוספתי פתיתי. ב"ר שם אות ה' וע"ש בפ"י המ"כ: (לז) א"ר יוחנן. ב"ר שם: (לח) בלהה זלפה על מעשי הגבירות הן קרואות. דבריו המחבר מדגמשיה: (לח*) זשיה שביעים בלחם נשכרו כו'. ב"ר ריש פע"ב:

את יששכר וזבולון, ורעבים חרלו (שם), ורחל שהיתה חללה ורעבה לבניה מלהוליד עד שלאה היתה עיקרה מן הבית ילדה שבעה, ו' בנים א' נקבה: [ורבת בנים אומללה] (שם) ורבת בני רחל שהייתה ראויה להעמיד רוכן של בנים, אומללה:

(יד) [וילך] ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים. (צט) זה מעשה היה בשנת ה' לכינוס לאה בשעה שניתן ולסה ליעקב, ובאותו הפרק היה ראובן בן ד' שנה: וימצא. בהפקר, שהרי היה בימי קציר חטים. (ק) זמן שכל מיני אסורה ובכורין נמצאים בשדה ובכרמים ולא הביא אלא ממין המוסקר. להודיע כמה הן נדורין מן גול של ארץ, כיש משאר גול: דודאים בשדה. (קא) ר' חייא בר אבא אמר יבריהון, (קב) והן פירות הארץ כעין ראשי לפתות, וכה"א הדודאים נתנו ריח (שה"ש ז יד), אסס כי מצאנו דודאים (קג) שהן כעין (כלים) [סלים], כדכתיב שני דודאי תאנים (ירמיה כד א), והן מיני פירות דמתרגמינן דודאים. וכתיב [כסין] מדוד תעבורנה (תהלים פא ז), זה שיעבוד מצרים, כדכתיב ביה בשבתנו על סיר הבשר (שמות מז ג), וכן הדוד אחד תאנים טובות (ירמיה כד ב), והענין מודיע שאותן דודאים (כלי) [סלים] הם, והללו פירות: ויבא אותם אל לאה אמו. (קד) להודיע כמה היה כבוד אמו עליו, שלא טעמן עד שהביאן לאמו: ותאמר רחל אל לאה תנה נא לי. לשון בקשה: מדודאי בנגד. שזכה מן ההפקר, (קה) ולמה נקרא דודאים שמרגילים דודים בריחן, שריחן מביא את התאונה, ומחממת את הטוח, ומוריד את הורע:

(טו) ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני. מ"ט בעלי היה תחלה, ואת נכנסת ונעשית לי צרה, ונראה הרבר מעט בעיניה, אם היה המ' דגושה וה' פתוחה היתה התיבה נשמעת לשון פועל נקבה ממש, ועכשיו שהיא רפויה וה' פתוחה משמע פועל סתם, בין זכר ובין נקבה, ודומה לדבר ולקחת אותנו לעבדים (בראשית מג יח), ולקחת בנדים (מ"ב ה כו), ולקחת רצון (מלאכי ב יג), ארבעתן נדרשות כמו וילקה, ויש מדייקין ונוקדים ח' בו וזה כשבא ולקחתם והתיזו רפויה: ולקחת גם [את] דודאי בני. מעט בעיניך: ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה. כלומר הלילה הזה, וכן אתה דורש היום, כגון היום אתם [יוצאים] (שמות יג ד), וכן השנה, כגון השנה אתה מת (ירמיה כח כו), (קו) תני רשב"י לסי שולולה בצדיק: לכך לא נכנסה

הערות וחקונים

(ט) זה מעשה היה בשנת ה' לכינוס לאה, זה לקח מדברי הלק"ט: (ק) זמן שכל מיני אסורה ובכורין נמצאים בשדה ובכרמים. בלק"ט בימים שכל מיני אסורה ובכורים. והעירתי שם בהערה כ"ה בב"ר ובילקוט הגי' שחלך בשעת בכור כל מיני אסוריא, ומובא בערוך ערך אסוריא ב' וכתב המוספי פי בל"י מיני פירות הנשמרים בקליפה רכה כגון חבושים וענבים ותאנים, וכתבתי שם כי בדברי ר' טובי' יש לתקן שצ"ל בימים שכל מיני אסורה מבכורים, ועתה יש לתקן גם בדברי המחבר שלפנינו שכל מיני אסורה נמצאים בשדה, ומלת "ובכורין" מיותר: (קא) ר' חייא בר אבא אמר יבריהון, ב"ר פע"ב אות ב' וכן ת"א יבריהון וכן ביב"ע והוא דעת רב בנמרא סנהדרין צ"ט ע"ב: (קב) והן פירות הארץ, הוא לשון הלק"ט: (קג) שהן כמין כלים, תקנתי סלים כמו שהובא בלק"ט: (קד) להודיע כמה היה כבוד אמו עליו, ב"ר פע"ב אות ב' וילקוט רמו קכ"ט ולק"ט: (קה) ולמה נקרא דודאים שמרגילים דודים בריחן, שריחן מביא את התאונה כו', הראב"ע כתב וז"ל דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש לתן ריח טוב, וכן כתוב הדודאים נתנו ריח, והן על צורת בן אדם, כי יש להם דמות ראש וידיים, וי"א כי יועילו להריון, ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדותם קרה, ועיין ברמב"ן עה"ט וברבינו בחיי: (קו) תני רשב"י, בב"ר פע"ב תאני ר' שמעון, ובלק"ט מובא כמו שהחבר תני רשב"י, וגם בילקוט

עמו לקבורה. שאמרה לכן ישכב עמך, וכן היא שוכבת עמו בקבורה, (קו) א"ר שמואל בר נחמני לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שני שבטים וקבורה, ורחל נשתכרה דודאים והפסידה קבורה:

(מז) ויבא יעקב מן השדה בערב. (קח) וז"ה יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (תהלים קד כג): ותצא לאה לקראתו. (קח*) כשמעה קול נהק חמור הבינה שבעלה בא, זה שאנו דורשין יששכר חמור גרם (בראשית מט יד), חמור גרם לו, (קט) מלמד שלא הניחתו לרחוץ רגליו: ותאמר אלי תבא. (קי) א"ר אמי צפה הקב"ה שלא היתה כוונתה אלא להעמיד שבטים, לפיכך כתוב הפסוק הזה בתורה להיות לה לשבת. (קיא) מכאן אמרו כל מי שאשתו תובעתו לדבר מצוה מעמיד בן ת"ח וכו': כי שכר שבתריך. כסל הדיבור, (קיב) כלומר לשתי ביאות, כדי שאלד בן זכר, ואין בו משום וא"ן ברגלים חוטא (משלי יט ב): (קיג) א"ר לוי בא וראה כמה היו סרסרתן של דודאים שעל ידיהם עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולון, יששכר עוסק בתורה, וזבולון מפרש בימים, ובא ונותן לתוך פיו של יששכר, והתורה רבה בישראל, וז"ה הרודאים נתנו ריח (שה"ש ז יד): וישכב עמה בלילה הוא. (קיד) מלמד שנשתייעה מן השמים וקבלה הריון מיד, לכך נאמר הוא:

(יו) וישמע אלהים אל לאה. זה שדרשינן שלא כיוונה אלא להעמיד שבטים ונסתעייה מן השמים: ותהר. מיד: ותלד [ליעקב] בן חמישי. (קמז) חמישי הוא ליעקב מלאה, אבל תשיעי הוא לשבטים, והוא הקריב שני למלך בנשיאים, דכתיב ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר (במדבר ז יח), ולמה מפני שהיה בן תורה, שנאמר מכני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א יב לג), (קמז) מהו לעתים לעבורא. (ראשי) [ראשיהם] מאתים וכל אחיהם על פיהם (שם), (קין) אחיהם ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד וכל אחיהם ססבימין הלכה על פיהם, והוא משיבין הלכה למשה מסיני, וכל השבט הזה ליששכר מזבולון שהיו עוסק בפרגמטיא שלו ומאכיל ליששכר, שנאמר וזבולון לחוף ימים ישכון (בראשית מט יג), וכתוב שמח וזבולון בצאתך ויששכר באהליך (דברים לג יח), בשכר זה הקדים מחוקק וזבולון ליששכר לברכה:

(יח) ותאמר לאה נתן אלהים (את) שכרי. לא רצתה לתלות הדבר ברבר קל ברודאים שננתה לרחל, אלא: אשר נתתי שפחתי לאישי. והעמדת ממנה ב' שבטים: ותקרא שמו יששכר. (קיח) כלומר יש לי שכר על מה שעשיתי, וכו' בלשון הכתיב

הערות וחקונים

רמז קכ"ט הגי' רשב"י: (ק) א"ר שמואל בר נחמני. ב"ר וילקוט שם: (קס) וז"ה יצא אדם לפעלו וגו'. ב"ר שם סוף אות ד' וילקוט ולק"ט: (קס*) כשמעה קול נהק חמור, הבינה שבעלה בא. ב"ר פצ"ט יששכר חמור גרם חמור גרם אותה, וכי מנין היתה לאה יודעת שבא יעקב אלא נהק החמור ושמעה קולה ויצאת לקראתו ועפ"י הדרש תרגם כן ב"ע שם ועיין ערך ערך חמר א': (קט) מלמד שלא הניחתו לרחוץ רגליו. ב"ר שם אות ה' וע"ש ב"ר תנאי: (קי) א"ר אמי. בב"ר שם אות ה' נאמר א"ר אבהו. וגם בלק"ט הגי' א"ר אבהו והעירותי שם בהערה ל"ב בכ"ו פלארענין הגי' א"ר אמי, ובילקוט שם הוא בלי שם האומר: (קיל) מכאן אמרו. עירובין ק' ע"ב ולפנינו הוי"ן לה בנינים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן: (קיג) כלומר לשתי ביאות כדי שאלד בן זכר. עיין בגמרא שם ובפירש"י: (קיג) א"ר לוי. ב"ר וילקוט שם ומרדכי שה"ש פ"ז פסוק הרודאים ולק"ט: (קיד) מלמד שנשתייעה מן השמים וקבלה הריון מיד. כוון למאמרם נדה ל"א ע"א מלמד שהקב"ה סייע באותו כועשה ע"ש בפירש"י: (קמז) חמישי הוא ליעקב מלאה אבל תשיעי הוא לשבטים. ב"ר פצ"ב אות ה' וילקוט שם ולק"ט: (קמז) מה לעיתים לעבורא. ב"ר שם מה לעתים ר' וסו בן קיצרו אמר לעבורים. פ"י שהיו יודעים לעבר השנה ולחשוב תקופות ותנועות והילוך כוכבים ומזלות ועיין מה שהעירותי בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי ביום כלה משה בהערה קכ"ו וקכ"ה, ועי' בערוך השלם ערך קרם: (קיח) אחיהם ראשי סנהדראות. שם שם: (קיס) כלומר יש לי שכר.

הקביה לבעלי תורה, שנאמר כי יש שכר לפעולתך נאום ה' (ירמי' לא טו). קיט) ולמה שייך השנייה נכתבת ואינה נקראת, כי ה' שם שני ענייני שכר, שכר נתינת זלפה ליעקב, ושכר נתינת דודאים לרחל, והיא לא תלחה הדבר אלא בשכר הראשון, להכי אין אנו קורין רק לשייך הראשון, והשנייה נכתבת לדרוש בה אם למסורה שכר דודאים, ובענין שדרשנו:

יט) ותהר עוד [לאה] ותלד בן ששי ליעקב. מלאה ומתייחס אחריו:

כ) ותאמר לאה זבדני אלהים [אותי] זבד טוב. ראיתי רוב המפורשים שפירשו מלת זבד בלשון חלק, (קכ) ובשיטת אונקלוס פירשו, (קכא) אפס כי ר' טובי דימהו ללשון זבל, ונראה לי לומר בלשון רבותינו, כלומר זבדני אלהים עשאתי הקביה אותי ליעקב חלק טוב: הפעם הוה, כלומר מעתה: יזבלני אישי ועמדני, ודומה לדבר בית זבול לך (מ"א ח יג). מזבול קדשך (ישעי' סג טו) וכל דומיהן, כזבול מעמיד את האשה בבית בניה, כך יוקיני בעלי לעמוד בבית זבולון כדי שתלגל עם בני: כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו זבולון:

כא) ואחר ילדה בת. (קכב) עיקר בריאה של דינה זכר היתה, ומתפללתה של רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר (בראשית ל כד). נעשית נקבה, (קכג) א"ר חנינא בן סוי רחל אמנו נביאה היתה, אמרה עוד בן אחד הוא עתיד להעמיד, יהי רצון שיהא ממני. (קכד) ואמר רב חנינא בן סוי נתכנסו כל האמהות ואמרו דינו תפקד גם זה, קכה) לכך נאמר ואחר ילדה בת, כלומר לאחר שנתפללה לאה ואמרה יהי רצון שיהא עובר בבטני נקבה, כדי שתלד רחל אחותי זכר שלא תהא פחותה מן השפחות שילדה כל אחת ב' שבטים, מכאן שנתפללה דינה בבנימין, והיתה תפלה זו אחר שנולד יוסף, אבל מקצת רבותינו דרשו שנתפללה ביוסף: ותקרא את שמה דינה (קכו) א"ר אבהו שרנה לאה דין בעצמה אמרה לפניו רבש"ע י"ב שבטים עתידים לצאת מעקב, ששה ממני, וארבע משתי שפחות, אם זה עובר שלי זכר לא תהא רחל כאחת מן השפחות.

הערות וחקונים

בב"ר שם ויש אומרים יש שכר באהלי זבולון, ודרוש יששכר נוטריון: קיט) ולמה שייך השנייה נכתבת ואינה נקראת כו', בעל מנחת שו (ויצא טו י"ח), הביא ז"ל כי יששכר כל אורייתא חרון שניין כתיב, חד קרי בקמ"ץ ודגש וחד לא קרי הרמיה ז"ל כו' ובמכלול הביא פעמים יהי שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו הראשונה ולא השנייה כלל, וכן יששכר לקריאת בן אשר ע"ש והמחבר ר' מנחם לפניו הביא על זה דרשה: (קכ) ובשיטת אונקלוס פירשו, כי תרגם חולק טוב: קכ) אפס כי ר' טוביה דימהו ללשון זבל, כוונתו לר' טובי בעל לקח טוב, אולם ר' טוביה הביא זבדני אלהים וגו' יזבלני אישי ועל זה הביא לשון יזבלני מענין זבול שכשם שחזבול מחסה ומסתיר לבני אדם בן בעלי יזבלני, לכן ר' טובי לא פ"י כלל מלת זבדני רק מפרש מלת יזבלני וכן הראב"ע מפרש יזבלני יזבול עמי יהי יזבול עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול, ומזה תראה במדרש ב"ר פע"ב אות ו' זבדני אלהים אותי זכר טוב, השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות, חסר סופא דקרא "יזבלני אישי" ועל זה הביא השדה כל זמן שאתה מזבלה והמ"ב מעת כזה ע"ש: (קכג) עיקר בריאה של דינה זכר היתה, ב"ר סוף פע"ב ועיין ברכות ס' ע"א מאי ואחר, וכן בתרגום יב"ע ושמוע קדם ה' צלואת דלאה ואתחלפי עובריא במעיהון כו' ועפ"ז יסד הפייטן ביוצר ליום א' דר"ה עובר להמיר בכספן אחות כו', ועיין בתחומא ויצא אות י"ט אמרו רבותינו זכר היתה מעוברת כו' והעירותי שם בהערה קכ"ב אמרו רבותינו ירושלמי ברכות פ"ט ה"ח (דף י"ד סע"א) רבי בשם דבית נבאי עיקר עיבורה של דינה זכר היה מאחר שנתפללה רחל נעשה נקבה הח"ד ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה מאחר שנתפללה רחל נעשה נקבה, ועיין מדרש אגדה (ל' כ"א) ובהערה י"א: (קכד) א"ר חנינא בן סוי רחל נביאה היתה, ב"ר שם: (קכד) ואמר ר' חנינא בן סוי, ב"ר שם: (קכס) לכך נאמר, הוספת המחבר: (קכו) א"ר אבהו, ברכות ס' ע"א ושם

מיד נהפך וזכר לנקבה, ודבר זה הי' בתוך ארבעים יום הראשונים, דמהנה רחמי וכנון שהוריעו שניהם בבת אחת, והני פסקינן (קכו) בברכות פ' הרוואה: (קכח) ורבנותינו דרשו וילך ראובן בימי קציר הימים, וז"ה חנוך לנער על פי דרנו גם כי יוקין לא יסור (טמנו) [ממנה] שנאמר יותן [את] הארץ הוות לעבדיך (במדבר לב ה): ויבא יעקב מן השדה בערב, (קכט) מכאן שנו רבותינו השוכר פועלים ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב, אינו רשאי לכוסן. (קל) ואמרו' פשיטא, ומתריך לא צריכא דטפי להן אנגרייהו, מהו דתימא אמר להן מאי דאטפאי לנו אנגרייכוון אדעתא דקדמיתו ומחשכיתו בהדאי טפי קמיל דאמרו לוי האי דאטפת לן אדעתא דעבידנא לך עבירתא שפירתא: (קלא) אמר ריש לקיש פועל בכניסתו אוכל משלו, שנאמר תורה השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהלים קד כב) וביציאתו אוכל משל בעל הבית שנא' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (שם שם כג), (קלב) ופירשו אנשי עיר הקודש בתלמודא, איר מני כנון מקום שאין בו מנהג אלא דין תורה והו תנאי בית דין, אבל אם נהגו בענין אחר יעשו כמנהגם, ובלבד שלא יפסיד הפועל, (קלג) ואיר אמי בשם ריש לקיש הטריחו על בעל הבית שאם היתה ערב שבת שתהא הכנסה משלו, עד היכן עד שיהא כל אחר מטלא לו חבית של מים וצולה לו דגה ומדליק לו את הנר: (קלד) ותאמר אלי תבא, איר שמואל בר נחמני איר יוהנן כל אשה שתובעת לבעלה לדבר מצוה לסוף הוויין לו בנים שאסוי' כדורו של משה לא הי' כמותן, דאילו התם כתיב הבו לכם אנשים חכמים ונבונים (דברים א יג) וכתיב ואקה את ראשי שבטכם (אנשי חכמה) [אנשים חכמים] וידועים (שם שם טו) ואילו נבונים לא אשכח, ונבי לאה דאמרה אלי תבא כתיב בה, ומכני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל (דהיא י"ב לג), (קלה) ואעיג דרשינין והוא יששכר כך (בראשית ג יו), מלמד שהאיש חובע בפה, והאשה בלב, וזו מידה יפה בנשים שאינן חובעת בפה אסיקנא דמרצא ארצוי קמיי: הפעם יוכלני, (קלז) לשון זבל כלומר מה שרה זו כל זמן שאתה מובלה ומעדרה היא עושה סירות, (קלח) כך בעלי כיון שנוקק לי ילדתי לו בנים: ואחר ילדה בת, (קלח) תנן הצועק לשעבר הרי היא תפלת שוא, כיצד היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי וזכר הרי זו תפלת שוא, אלמא לא מהני רחמים, ואקשינן והא כתיב ואחר ילדה בת ומסקנת דכולא הלכתא אין למדין ממעשה נסים, ואיבעית אימא התם בתוך ארבעים יום הוה, דתניא עד שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח, משלשה עד ארבעים יבקש שיהא זכר,

הערות ותקונים

הג' אמר רב: קמ) בברכות פ' הרוואה, הוא שם דף ס' ע"א: קכט) ורבנותינו דרשו, ב"ר ריש פ"ב וילקוט רמז קכ"ט: קכט) מכאן שנו רבותינו, משנה ריש השוכר את הפועלים ב"מ פ"ג ע"א ומשנה במדבר ב"ר שם אות ד': קל) ואמרינן פשיטא ומתריך כו', גמרא שם: קלב) אמר ריש לקיש גמרא שם: קלג) ופירשו אנשי עיר הקודש בתלמודא א"ר מני כו', בירושלמי ב"מ פ"ז ה"א (יא ע"ב) לא נמצא זה, רק הסיום עד איכן עד כדי לטלאות לו חבית מים ולצלות לו דגה ולהדליק לו נר, ובלי ספק נובעים דברי המחבר מאיזה גאון ואולי מדברי ר"ה שהביא זה בשם ירושלמי, אבל כוונתו היא לדברי הב"ר פ"ב אות ד' והגאונים הביאו לפעמים הב"ר בשם ירושלמי, והתוס' ב"מ פ"ג ע"א ד"ה פועל הביאו המאמר הזה בשם ב"ר, ועיין בהרא"ש ב"מ שם מה שהביא בשם רב האי גאון ור"ה ועיין כסור ח"מ סי' של"א וכב"י שם, ועיין בלקח טוב: קלג) ואמר ר' אמי בשם ריש לקיש, גם זה הוא בב"ר שם: קלד) ארשב"י א"ר יונתן, עירובין ק' ע"ב ושם איתא א"ר יונתן ונרשם בגליון צ"ל יונתן: קלה) ואעיג דרשינין, גמרא שם: קלז) לשון זבל, כלומר מה שרה זו כל זמן שאתה מובלה כו', ב"ר פ"ב אות ו' ועיין לעיל הערה קכ"א, ותמצא ראיה למה שהעירותי שם: קלח) כך בעלי כיון שנוקק לי ילדתי לו בנים, הסיום הוסף המחבר: קלח) תנן הצועק לשעבר

אלמא דמהני רחמים, ואקשינן (קלט) והאמר ר' יצחק מאי דכתיב אשה כי תוריע וילדה זכר (ויקרא יב ב). איש מזרע חלה יולדת נקבה, אשה מזרע חלה יולדת זכר, ואסיקנא כשהזרעו שניהם בבת אחת, והא דחנן במתניתין, (קמ) אסיקי דבי ר' ינאי ביושבת על המשבר, דכתיב הנה כחומר ביד היוצר (ירמיה יח ו), אלמא דאפילו על המשבר יכול להשתנות, איכא למימר דאין למידין ממעשה נסים:

ירויהו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה ללדת דינה פקידת רחל, כי בשנת שבע לכינוס לאה ורחל, היא שנת י"ד לעבודה, נפקדת רחל לטובה לפני הקב"ה, (קמא) דא"ר אליעזר בראש השנה נפקדו שרה רחל וחנה, ומייתי להו בגזירה שוה, ובפסח נולד יוסף, ובפסח יצא מבית האסורים, ודינה נולדה לסוף אותה שנה, ואע"פ שלידת יוסף היתה קודם לידת דינה, סמך הכתוב ענין זה לזה, שהרי התחיל בבני לאה וסוים ענין של כולם, ואחר מתחיל ומספר מעשה רחל, וזה דרך המקרא, והפריש הכתוב מעשה דודאים מפקידת רחל, שלא יאמרו בני אדם על ידי דודאים נתרווחה, אלא ע"י זכות הרבה, זכות יעקב, וזכות עצמה, וזכות לאה, וזכות האימהות, ותפילותיהן, ומעשה דודאים היתה בסיון של שנת ה' לכנוסן של לאה ורחל, ופקידת רחל היתה מ"ו חרשים אחר כך:

(כב) ויזכור אלהים את רחל, (קמב) זכר לה זכות ששחקה בשעה שהכניסו את לאה ליעקב, ולמה כתיב אלהים לשון דין, (קמג) א"ר שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה' מדת רחמים, שנא' ה' אל רחום והנון (שמות ל"ד ו), וכתיב ברשעים וירא ה' כי רבה רעת האדם וינחם ה' כי עשה את האדם ויאמר ה' אמחה וגו' (בראשית ו' ז ו), וכתיב וירא אלהים את הארץ והנה נשחחה, ויאמר אלהים לנה קץ כל בשר (שם יב ג), ואשריהן לצדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים, שבכל מקום שנאמר אלהים לשון דין, שנאמר אלהים לא תקלל (שמות כב כז), עד האלהים יבא דבר שניהם (שם שם ה), ופלו אלהים (ש"א ב כה), ובמעשה הצדיקים כתיב ויזכור אלהים את נח (בראשית ח א), וישמע אלהים את נאקתם ויזכור [אלהים] את בריתו (שמות ב כד), וכתיב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' (שמות ו ב), כבר נסתלקתי ממדת הדין למדת רחמים, ישמע חכם ויוסף לקח: וישמע אליו אלהים (קמד) והדין נתן שישמע הקב"ה לתפלתה, שהרי הכניסה צרתה לביתה, ויפתח את רחמה, (קמה) [שלשה מפתחות ביד הקב"ה] מפתח של קברות שנאמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם (יהוקאל לו ג), מפתח של גשמים, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (מן) [את] השמים לתת מטר (דברים כח יב), [מפתח של רחם, שנאמר ויפתח את רחמה] וי"א אף מפתח של פרנסה, שנאמר פותח את ירך ומשביע וגו' (תהלים קמה מז):

ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי, עד כאן הייתי נסויית כלימה וחרפה, ועכשו אסף הקב"ה את חרפתי מעלי, כאדם שלבוש בגד צואה, ובא אוהבו ואוספו ומגלו מעליו, ודומה לדבר היום גליתי את חרפתי מצרים מעליכם (יהושע ה ט):

הערות וחקונים

כו', ברכות ס' ע"א ועיון ב"ר פע"ב אות ו': קלט) והאמר ר' יצחק, בגמרא ר' יצחק בריה דר' אמי: קע) אסיקו דבי ר' ינאי ביושבת על המשבר, ב"ר שם וילקוט רמז ק"ל, ועיון בירושלמי ברכות ס"ט: קעל) דא"ר אליעזר, ר"ה י" ע"ב עם הוספות המחבר והמאמר א"ר אליעזר ב"ר נפקדה שרה רחל ולא הובא גם בב"ר ריש פע"ג: קענ) זכר לה זכות ששחקה, ב"ר פע"ג אות ד' וילקוט רמז ק"ל: קעג) א"ר שמואל בר נחמני, ב"ר פע"ג אות ג': קעד) והדין נתן, ב"ר שם אות ד': קעס) שלשה מפתחות, ב"ר שם וכן תקנתו בפנים, ועיון ש"פ מזכור ע"ה אות ה'

כד) ותקרא את שמו יוסף לאמר. ברוח הקדש, (קמו) מלמד שהיו האימהות נביאות, לא נאמר יוסף ה' לי בנים אחרים, אלא בן אחר, יודעת היתה שייב שבטים עתידים לצאת מעקב ולא יותר, וכבר נולדו ששה ללאה, ודי' לשפחות, ויוסף לה, הרי י"א, אמרה יהי רצון בן אחד הנותר להשלים י"ב, יוסף הקב"ה לי על זה שיהא ממני:

כה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף. (קמו) כיון שנולד [גולד] שטנו של עשו: ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה. לשון ענוה דבר לו: אל מקומי. למקום שאני ראוי לדור שם: ולא רצי. שהבטיחני הקב"ה לתתה לי אחוזת עולם. (קמח) א"ר פנחס בשם ר' נחמיה מסורת בירינו שאין בני עשו נופלים אלא ביד בני בניה של רחל, שנאמר אם לא (יסחבו) [יסחבו] צעירי הצאן (ירמי' מט ב), שצעירים הם לשבטים, וכתיב בית יעקב (לאש) [אש] ובית יוסף להבה (עובדי' א יח), לכך אמר לו מיד שלחני:

כו) תנה. לשון ענוה: את נשי. את בלהה וזלפה שנתנו לו לנשים: ואת ילדי. אלו הבנים כולן: אשר עבדתי אותך בהן. אלו רחל וזלפה: ואלכה. לשון ענוה: כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתך. כשם ששבע שנים הראשונים קודם שהיו בנותך ברשותי עבדתך באמונה. כן בשבע האחרונות לאחר שנמסרו בנותך לרשותי:

כז) ויאמר אליו לבן אם נא. לשון בקשה: מצאתי חן בעיניך. תודיע שאתה אוהבני: נחשתי ויברכני ה' בגללך. נחש היה בירי, (קמט) ניסיתי ובחנתי שברכני ה' בשבילך, (קנ) שמתחלה לא היה לו בן זכר, שנאמר ורחל באה עם הצאן (בראשית כט ח), אלמלא היה לו בן זכר לא ה' מעמיד בתו להיות רועה ומשבאת אצלי היו לי בנים, שנאמר וישמע את דברי בני לבן (בראשית לא א), (קנא) זה שאמרו רבותינו תיבף לצדיקים ברכה, (קנב) וזה שדרשנו ונברכו בך כל גויי הארץ:

כח) ויאמר נקבה. לשון ענוה, ועיקר המלה (קנג) לשון פירוש, ורומה לו ונוקב שם ה' (ויקרא כד יו) אשר נקבו בשמות (במדבר א יז), ויקב בן האשה (ויקרא כד יא), וכל דומיהם, (קנד) כך אמר פירש שכרך עלי: ואתנה. לשון ענוה, שהי יכול לומר נקוב ואתן, וכל דומיהן גדרש לשון ענוה:

כט) ויאמר אליו אתה ידעת את אשר (עבדתי) [עבדתך]. בלי עצלות: ואת אשר היה מקנך אתי. מועטים מתחלה ונהרבו:

ל) כי מעט אשר היה לך לפני. (קנד*) ר' יהודה ב"ר סימון בשם חזקי' אמר מעט

הערות וחקונים

וע"ש בהערות שלי: (קמו) מלמד שהיו האימהות נביאות כו. ב"ר סוף פ"ב וילקוט רמז ק"ל ורש"י עה"ת ולק"ט: (קמח) כיון שנולד נולד שטנו של עשו. ב"ר פ"ג אות ז' וילקוט שם ולק"ט ועיין רש"י עה"ת ותרנגו יב"ע: (קמח) א"ר פנחס בש"ר נחמיה, בב"ר שם ר' פנחס בש"ר שמואל בר נחמן וכן הוא בפסיקתא דר"כ פסקא זכור (דף כ"ח ע"א) וכן בבבלי ב"ב קכ"ג ע"ב ר' שמואל בר נחמן אמר ראה יעקב אבינו כו' ובלק"ט דא"ר פנחס בש"ר נחמן צ"ל בשם ר' שמואל בר נחמן וגם בדברי המחבר צ"ל כן: (קנע) ניסיתי, וכן ת"א וכן בב"ר שם אות ח' נחשתי ניסיתי וכן בלק"ט, וכן כתב הרמב"ע והרמב"ן: (קנ) שמתחלה לא היה לו בן, ב"ר שם אות י"ב ולק"ט (לי כ"ז): (קנא) זה שאמרו רבותינו תיבף לצדיקים ברכה. כן הביא בעל לק"ט תיבף לצדיקים ברכה, והעירותי שם בהערה מ"ח עיין ברכות מ"ב ע"א שלש תכיפות הן כו' תיבף לתלמידי חכמים ברכה, שנאמר ויברכני ה' בגללך: (קנב) וזה שדרשנו ונברכו בך כל גויי הארץ, בפסוק (בראשית י"ח י"ח) כתיב ונברכו בו כל גויי הארץ אבל שם לא נמצא דרשה על זה ואולי צ"ל ונברכו בך כל משפחת הארמה (בראשית י"ב ג'): (קנג) לשון פירוש, וכן ת"א וכן הובא בלק"ט: (קנד) כך אמר פירש שכרך עלי, בב"ר שם אות ח' סכום קטע פריש, ואח"כ נוסף במדרש שם לפרש זה "אמור הסכום קצוב ופרש מה שכרך": (קנד*) ר' יהודה ב"ר סימון בשם חזקי' אמר, בב"ר שם ר' יהודה בשם

שבעים, נאמר כאן מעט, ונאמר להלן ויגר שם במתי מעט (דברים כו ה), מה להלן בשבעים, אף כאן שבעים: ויפרוץ, לשון ריבוי, ודומה לו ומקנהו פרוץ בארץ (איוב א י): ויברך ה' אותך לרגלי, בשביל רגלי שנכנסו לביתך, (קנה) שכל מקום שהצדיקים הולכים הברכה הולכת עמהם, ירד יצחק לגר, וכתוב ויצא יצחק בשנה ההיא מאה שערים (בראשית כו יב), וירד יוסף למצרים, וכתוב ויברך ה' את בית המצרי כנלל יוסף (בראשית לט ה), ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי, מקנה וקנין לצורך ביתי, שהרי ראובן מבקש בית, שמעון מבקש בית.

לא) ויאמר מה אתן לך, בשכרך ותעמוד עמי, ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה, כלום ממון ונכסים אחרים, אלא, אם תעשה לי הדבר הזה, מה שאני מתנה עמך עכשיו: אשובה, מדרכי שאני מבקש ללכת: ארעה צאנך אשמור, אותו, (קנו) כי יש רועה ואינו שומר ויש שומר ואינו רועה, אבל אני ארעה ואשמור.

לב) אעבור בכל צאנך היום, כלומר היום הזה יהי חסדך זו ולא עוד: הסר משם, עכשיו: כל שה נקוד, שהוא מלא נקודות נקודות מלא מגוון אחד, ורחש לבי לומר כי על שם זה נקרא מישע מלך מואב נוקד, (קנו) [דכתיב ומישע מלך מואב היה נוקד] (מיב ג ד) דמתרגמינין מרי גיתין, וכן עמוס שנאמר אשר הי' בנוקדים (עמוס א א), ומתרגמינין רב מרי גיתין, כי במקומות הרבה רוב הצאן נוקדים: ושלוא, הוא צאן שכולו גוון אחד ובמקום אחד או ב' או ג' כתם מגוון אחד, ונראה כנגד ישן ונקרע וטיפלו לו חתיכות חדש, ונראה המלאים מרחוק ודומה לו נעלות בלות ומטולאות (יהושע ט ה), וכן בדברי רבותינו קורא מלא: וכל שה חום בכשבים, חום הוא השחור שלקה, (קנה) ודומה לדבר חם הוא אבי כנען (בראשית ט יח), שהוא מפותם בעורו, כל הנמצאות עכשיו כך הסירם ויהיו ביד בניך כי כולם שלך ומכאן ואילך ושלוא ונקוד הנולדות בעיזים והיה לחום הנולד בכשבים והיה שכרי, ולמה הסירם מתוך הצאן שלא יחשדהו לכן לומר שעירב יעקב הנקודות והמלואות והשחורות של לכן הנמצאות בשעת התנאי עם אותן הנולדות אחר כך שהן של יעקב, (קנט) נקוד מתרגמינין נמור, ודומה לו ונמר חברבורותיו (ירמיה יג כג), שכן עורו מלא כלו נקודות, מלוא מתרגמינין רקוע מלשון רקועי פחים (במדבר יז ג), והן חתיכות מסין, חום מתרגמינין שחום, וכן הקודרים מני קרח (איוב ז טז), מתרגמינין דשחימן מן צינתא:

לג) וענתה, בי צדקתי, שאני עושה עמך בתמימות תהא מעירת עלי: ביום מחר כלומר לאחר זמן כי תבא לראות, צאני היולדות מעתה עקודים נקודים ושלואים ושחורין שאני נוטלן על שכרי ויהיו לפניך ותראה כל אשר איננו נקוד ושלוא בעיזים וחום בכשבים אמור כי נגוב הוא אתי שננכתהו מעמך:

לד) ויאמר לכן הן, יש משרשים כמו כן, ואמרו כי מכאן אמרו רבותינו הין במקום כן: לו יהי כדברך, כלומר הלואי יהי כדברך, ודומה לדבר לו ישמעאל

הערות וחוקנים

ר' סימון בשם ר' חזקיה ובלק"ט ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' חזקיהו, ובילקוט רמז ק"ל השמיט שם האומר: (קנס) שכל מקום שהצדיקים הולכים הברכה הולכת עמהם, ב"ר שם, וסנהדרין ל"ט ע"ב ולק"ט: (קנו) כי יש רועה ואינו שומר, לקח טוב: (קט) דמתרגמינין מרי גיתין, מקנה צאן ומקנה בקר תרי גיתיו ענא וגיתיו תורא וכן את כל מקנהו תרגי ית כל גיתוהי וזוהו כתרנגום נוקד, וכן בנוקדים מרי גיתין, (קנס) ודומה לדבר חם הוא אבי כנען שהוא מפותם בעורו, עיין ב"ר פל"ז אות ז' חם יצא כעור ופוחם, ובעל לקח טוב הביא רק כמו חם שהוא שחור כך החום שחורים, וע"ש בהערה נ"ג והבאתי דברי הב"ר והעירותי אולי צ"ל כמו שחם וכן ת"א שחום ועיין ערוך ערך שחם ועיין רש"י עה"ת וברמב"ן ועתה נראה כי המחבר הביא ודומה לדבר חם הוא אבי כנען: (קנט) נקוד מתרגמינין נמור כו, כל התרגומים

(בראשית יז יח). לו מתנו (במדבר יד ב). לו גוענו (שם כג). לו חמנו (דברים לב כט). ולו הואלנו (יהושע ז ז), וכל דומיתן, ויש לו שהוא אלמלא, כגון לו החייתם (שופטים ח יט). ולו אנכי שוקל על כפי (ש"ב יח יב), והענין מודיע כסבור היה לכן שיהיו הילודים בענין זה, לסיכך נתרצה לו במהרה:

לה) ויסר ביום ההוא [את] התיישים. הם השעירים, ולמה נקראו תישים, שמתישין כחות של בהמות דקות. (קס) וגם נקרא עו. (קסא) וכך אמרו רבותינו במסכת י"ט שלשה עיון הן, ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות, (קסב) במתנתא תני אף עז בבחמה דקה, וי"א אף צלף באילנות: (קסג) העקודים והטלואים. העקודים בכלל נקודים הם, לסיכך מזכיר פעמים את אלו, ועקר מלת עקודים שבארבע רגליהם לבנים (קסד) כמו עקידת רגל ויד, ולהכי (קסה) מתרגמינן רגולייא: ואת כל העוים הנקודות והטלואות כל אשר לבן בו, שהיו בו נקודת שיער לבן: וכל חום בכשבים ויתן ביד בניו. של לבן הארמי, (קסו) הוא עצמו הסירם אותו היום ביד ינוס וימרם בניו:

לו) וישם דרך שלשה ימים בינו ובין יעקב. כלומר בין צאן זה שלו שביד יעקב, ובין צאנו של יעקב, כדי שלא יתערבו אלו הנקודים והטלואים שלו, עם הילודים לאחר כך שהתנה יעקב: ויעקב רעה את צאן לבן, חסר ו' כתיב מהן רעות, מהן עקרות, ומהן חולות, כל טלאים עקודים וברודים עצמים קשרים דיעקב, חסורים ו', לפי שהיתה לידתם לא כדרך כל הארץ, אלא מעשה נסים מופלאים:

לו) ויקח לו יעקב מקל לבנה. לבנה הוא אילן ואין לו שם אחר במקרא ובלשון הקודש, (קסו*) ומתרגמינן חוטרא דלבן, ודומה לו תחת אלו ולבנה ואלה כי טוב צילה וגי' (הושע ד יג), ותרגם יונתן בן עוזיאל תחות בלוט ולבן ובוטמה ארי מעפאי טולה. והיה לקח יעקב בר כעין מקל של אילן לבנה כשהוא לח ולא יבש, כדי שיחשוף היטב, ולמה לבנה על שם האבן אשר שם מראשותיו, שהיתה לבנונית, ומקל של אילן לוו, (קסז) על שם העיר לוו, שנראתה עליו שכינה בחלום, שנאמר אל שדי נראה [אלי] בלוז (בראשית מח ג), וכתיב ואולם לוו שם העיר בראשונה (שם כח יט). ומקל של ערמון, (קסח) על שם ערמוניות של לבן הארמי שהיה מחליף את משכורתו: ויסצל לשון קילוף והפשט, ואין לו דמיון במקרא, וזלתי פצלות סיצל האמור בענין, (קסט) ובדברי רבותינו תרי מפצלי לתלת, בשחיטת חולין: פצלות לבנות. היו נוטל הקליפות מעל המקלות וחוטבן כאן וכאן במקומות הרבה ונשארין במקום הפיצול לבנים, כן דרך האילנות שקליפתה כעין ירוקה והעין לבן כשהוא לח, והיו המקלות נראין מנוקדים וטלואים מחשוף הלבן אשר על המקלות כמו שדרה, ודומה לדבר חשוף (חשפתם) [חשפה] והשליך

תערות ותקונים

שחביא הוא כן בת"א: (קס) וגם נקרא עו. רש"י כתב התישום עוים זכרים: (קסא) וכן אמרו רבותינו במסכת י"ט. הוא כנמרא ביצה כ"ה ע"ב: (קסב) במתנתא תני. כנמרא הגי' יש אומרים: (קסג) העקודים בכלל נקודים הם. כן הביא בעל לק"ש והבאתי שם בהערה ג"ה את דברי הרד"ק בפירושו התורה שכתב וז"ל: זכר עקודים במקום נקודים כי עקודים הם נקודים אלא שעקודים ר"ל על נקודת חיד והרגל לבד כשרוצים לגוון הצאן קישרים אותו ביד וברגל, ונקודים כולל נקודות כל חגף בו. (קסד) כמו עקידת רגל ויד. בלק"ש כמו עקידת יד ורגל. והוא לשון הו"ל שבת נ"ד ע"א עקוד עקידת יד ורגל: (קסה) מתרגמינן רגולייא. כן ת"א: (קסו) הוא עצמו הסירם אותו היום ביד ינוס וימרם בניו. אין ספק שצ"ל ינוס וימרם. והם שמות פרטים לשני מכשפים וכן הובא בת"י שמות א' ט"ז ינוס וימברוס רישי חרשיא, והוא כמו ינוס וימברס ונעלם ממני אשר המחבר מתייחס אותם לבניו של לבן: (קסו*) ומתרגמינן חוטרא דלבן. כן הוא בת"א ולפינו חוטרוין. (קסז) על שם העיר לוו בו, לקח טוב: (קסח) על שם ערמונית של לבן. לקח טוב: (קסט) ובדברי רבותינו תרי

(והלבינו) [הלבינו] שריגיה (יואל א ז). השפתי את עשו (ירמי' מט י). ויחשוף יערות (תהלים מט ט). חשפי שובל (ישעי' מז ב). כולן מדוברין על אוסן נילוי :

לח) ויצג את המקלות אשר פיצל, ודומה לו הצנ על הארץ (דברים כח ג). לשון העמדה: ברהמים. במרביות של מים, ולמה נקראו רהמים, שמרהיטין את המשקים, כגון אותן שבארצנו. כעין גת שדורכין שם הענבים, ומשם יורד היין לבור וכן הויתים: בשקתות המים. ששם משקים את הבהמות, ודומה לו ותער כרה אל השוקת (בראשית כד כ) והיא כעין אגנות של אבן: אשר (תבאנה) [תבאן] הצאן: הנקבות: לשותת לנוכה הצאן. הוכרים: ויחמנה בבאן לשתות. וראתה המקלות ונרתעת לאחריה והזכר רובעה לפני המקל ויולדת כיוצא בו:

לט) ויחמו הצאן. כל חמימות שבענין הן לשון תשמיש. דברה תורה לשון נקיה: אל המקלות. לפני המקלות: (ותלדנה) [ותלדן] הצאן עקודים נקודים וטלואים. כעין הפצלות המקלות שלפניהם, (קע) לכך אמרו רבותינו שאם טבלה אשה ועלתה ופנעה בכלב לא תשמש את ביתה עד שתחזור ותטבול, שלא תעמיד בן שפניו דומין לכלב, וכן אם פנעה בחמור שלנו טפס בחמור, וכן אם פנעה בעם הארץ, אבל אם פנעה בסוס תעלה ותשמש, (קעא) וכן היה ר' יוחנן עושה, עומד ועולה בשערי טבילה, שהיה יפה תואר וחכם, כדי שיסתכלו בו בנות ישראל כשעולות מן הטבילה, ותלדנה בנים נאים וחכמים כמותו. ולא שהיה הרבר מסור ליעקב ומערים כנגב, אלא ע"י מלאך היה, וכן הרברים נוכחים בסוף הענין, ויאמר אלי מלאך האלהים וגו' (בראשית לא יא). וכתוב שא נא עניך וראה כל העתדים העולים וגו' (שם שם יב), וכן מה שאמרו רבותינו בטובלת הכל מעשה שמים, (קעב) שכן דרך האות שבא ע"י מעשה. השחין בא במצרים, ע"י הפיח שזרק משה, וכן הדם והכנים ובקיעת הים ע"י מטה, וכיוצא בו, אלישע קצב עץ זורק במים ויצף הברזל, מי מרה נמתקו ע"י עץ, מי יריתו ע"י מלה, סיר אלישע ע"י קמה, ללמדך נכורות ה' שניסיו משונים זה מזה. ואם היה הדבר מסור ביד אדם, היה מוליד כרצונו, והוליד את בהמתו בכל גוון שירצה, אלא הכל בגיורת היוצר ובשעת רצונו:

טז) והכשבים הפריד יעקב. לאחר שהתחילו ללדת עקודים וטלואים ושחורים היה מפריד אלו האלונות הלבנות: ויתן פני הצאן אל עקר. (קעג) רבותינו אנשי עיר הקודש מתרגמינון ויהיב בריש ענא משכוכית כל דבר גלוי חיוור, (קעד) והוא שאמרו רבותינו משכוכית דאולא בריש ענא. הוכרים של צאן הנולדים עקודים ה' נותנן לפני הבהמות, ומהם היו נרבעות כדי שתלדנה עקודות כמותן, וכן היה נותן לפני הבהמות כל חום זכר שגולדו בצאן של לבן, אלא הוא היה נותן לפני הנקיבות כל חום זכר שגולדו בצאנו של לבן לאחר שרבו אלו העקודים והטלואים: וישת לו עדרים לברו, וקנה לו עדרים והיו רועין אותו: ולא שחם על צאן לבן, אלא הוא ה' רועה צאן לבן לברו, וישת לשון השמה, ודומה להם למען שיתי אותותי (שמות י א), שיתי כליל (ישעי' מז ג), כי שת

הערות וחקונים

מפצלי תלת בשחימת חולין, הולין צ"ג ע"א: (קע) ולכך אמרו רבותינו. עיין פסחים ק"א ווי"ד סי' קצ"ח ושי"ך שם ובכלבו בסוף הספר בפסקי בעל ספר התרומה: (קעא) וכן היה ר' יוחנן עושה עומד ועולה בשערי טבילה. ב"מ פ"ד ע"א: (קעב) שכן דרך האות שבא ע"י מעשה כו'. נובע מן לקח טוב ובלק"ט שם וכן בירוחו ששם המלך בתוך המים. יש לתקן ששם המלח: (קעג) רבותינו אנשי עיר הקודש מתרגמינון ויהיב ריש ענא משכוכית. כן הוא בתרגום יב"ע עה"ת ולפנינו משכוכיתא צ"ל משכוכיתא: (קעד) והוא שאמרו רבותינו משכוכית דאולא בריש ענא. בגמרא ב"ק ג"ב ע"א מא

לִי אֱלֹהִים זֶרַע (בראשית ד כה), וכל דומיהן. עכשיו בא לשנות ולומר מה שאמר למעלה מן המקלות. כי צריך לחדש דברים כי מן הבכירות עושה כך ולא מן הלקישות: (מא) והיה בכל יום הצאן. בכל זמן שהיו עיבורן של צאן: המקושרות. וזה עדר מתעברות הבכירות כעיקר משנתנו המיוסדות על המקרא, זה דכתיב לבשו כרים הצאן והעמקים יעטפו בר (תהלים סה יד). (קעה) ואימתי עמקים יעטפו בר באדר מתעברות באדר, ויולדות באב, ברי"ה שלהם למעשר אלול, ואותן המככרות המתעברות הן הן הנקראות מקשרות, (קעו) וכדברי רבותינו חרפתי, שיש להן כח להתקשר בחורף עם זכריהן ולרוץ אל שקתות המים, לפיכך שם יעקב את המקלות המפוצלות לעיני הצאן המקושרות ההם ברהטים ליחמנה במקלות, כדי שתהיינה נרבעות כנגד המקלות להוליד וולדות מטולאות כמו המקלות. זה ליחמנה נשמע כאילו הוא לשון יחירי והוא לשון רבותינו עיני תראנה בה:

(מב) ובהעמיק הצאן. כשהיו מתאחרות הצאן החלושות מן החורף ובאות בניסן ומתעברות הן האפלות היולדות באלול לא ישים יעקב את המקלות לפניהם בעת ייחומם, שלא היה רוצה לקחת את הכל מיד לבן, והיה לשון יחיר, כלומר והיה הענין כך העטופים ללבן וקשורים ליעקב החלושות מן החורף הן הן נקראים העטופים. כלומר שמעמיק ראשו בין כרכיו, ודומה לו העטופים ברעב (איכה ב יט). תפלה לעני כי יעמיק (תהלים קב א). וכל דומיהן, (קעז) וכדברי רבותינו אפלה, וגם כלשון תורה כמו כן. דכתיב כי אפילות הנה (שמות ט לב). אופל ועיטוף עניין אחר להם:

(מג) ויפרוץ האיש. לשון תוקף, ודומה לו ופרצת ימה וקדמה (בראשית כח יד). מה פרצת עליך פרוץ (שם לח כט). ומקנהו פרוץ בארץ (איוב א י). (על) [עלה] הפורץ (מיכה ב יג). וכל דומיהן, (קעה) ר' סימון בשם ר' שמעון בר כהנא אמר נפרצה לו פירצה מעין עולם הבא: מאוד. יותר מאביו: מאוד. יותר מלבן: ויהי לו צאן רבות. (קעט) ר' אבא בר כהנא אמר מאה ושנים ריבוא ושבעת אלפים ומאתים: ושפחת. חסר וי, שהיו מועטות שלא רצה להרבותן מפני הזמה: ועבדים. הרבה לרעות את צאנו: וגמלים וחמורים. בכלל רבות:

[לא] א) וישמע את דברי בני לבן. (א) היינו דאמר חזקיה עד שלא ירד יעקב לשם לא נפקד לבן בכן זכר, דכתיב כי רעה היא (בראשית כט ט). וכבר דרשנו: לאמר. שהיו אומרים מפי אביהם: לקח יעקב. בחכמה: את כל אשר לאבינו

הערות ותקונים

משכוכית ר' יעקב אומר עיזא דאזלא בריש עדרא: (קעה) ואימתי עמקים יעטפו בר באדר כו, ר"ה ח' ע"א: (קעו) וכדברי רבותינו חרפתי. כגמרא שם התוא בחרפיתא: (קעז) וכדברי רבותינו אפלתא. הוא כגמרא שם, ועיין בערך השלם ערך אפל מה שהביא בשם ר' יונה בן גנאח: (קעה) ר' סימון בש"ד שמעון בר כהנא. בב"ד סוף פ"ג אות י"א איתא ר' שמעון בר אבא אמר וחסרים המלות ר' סימון בשם" ובלק"ט ר' סימון בש"ד שמעון בר אבא אמר, ובלקוט רמז ק"ל טובא בלי שם האומר: (קעט) ר' אבא בר כהנא אמר מאה ושנים ריבוא ושבעת אלפים ומאתים. כן הוא בב"ד שם והובא גם בילקוט ותרתיין רבון שבעה אלפים מאתיין עדריון הוה ליה לאבינו יעקב. ובעל יפה תואר הביא שהוא לפי הטעם שבתב רש"י כי הוא כפלים מאשר היו בדגלים וצריך לגרום מאה ועשרין רבון שבעת אלפים ומאה כי סכום הדגלים היו תר"ג אלף ותק"ן אנשים ע"כ. ובהנחומא הקדום סוף ויצא. איתא כך וכמה צאן הו' לו א"ר תנחומא בר אבא ק"כ רבוא הו' שנאמר ויפרוץ האיש מאד מאד (בראשית ל' מ"ג) ונאמר במצרים מאד, והם ס' רבוא וכאן נאמר מאד מאד, הרי ק"כ רבוא. ועיין שם בהערה קע"ב:

[לב] ב) היינו דאמר חזקיה. ב"ר פ"ג אות י"א וילקוט רמז ק"ל ולק"ט ל"א א': (ג) וא"ר לוי

ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. כלומר קנה לו, כבר שניים במקרא, ושניהם נדרשו לשון עושר, ושניהם חסר ו', כדי להודיע כי אינם כשאר כבוד, כגון שבת ותהלה ותשורה, כדכתיב כבר את אביך (שמות כ יב), כבר את ה' מהונך (משלי ג ט), ושימו לה' כבוד (ישעי' מב יב), וכל דומיהן, אלא כגון כסף וזהב לבד, (ב) וא"ר לוי אין כבוד אלא כסף וזהב לבד, שנאמר בוז כסף בוז זהב ואין קצה (לתכונת) [לתכונה] כבוד מכל כלי חמדה (נחום ב י) לפיכך נכתבו חסר ו' :

(ב) וירא יעקב את בני לבן. (ג) אמר בר סירא לב אדם ישנה פניו בין טוב לרע, כך הביט יעקב בפני לבן והיו רעים וזועפים: והנה איננו עמו. מיד הכיר בו כי איננו מסביר לו פנים כתמול שלשום:

(ג) ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך [ד] א"ל יעקב הרי חמוך אינו מסביר לך פנים ואת יושב כאן, שוב לך כמו שהבטיחך, שנאמר והשבותיך אל האדמה הזאת (בראשית כח טו):

ורבותינו דרשו ויזכור אלהים את רחל. ושי"ה זכר חסרו ואמנתו לבית ישראל (תהלים צח ג), מהו לבית ישראל ישראל סבא שרחל היתה עיקר ביתו שבכל השבטים כתיב, בני לאה בכור יעקב ובני בלהה שפחת רחל ובני זלפה שפחת לאה, ובה כתיב ובני רחל אשת יעקב: ותאמר אסף אלהים הרפתי. (ו) א"ר לוי עד שלא תלך האשה הסירחון נתלה בה, ומשתלד הסירחון נתלה בבנה, מאן אכיל הוה מקמתא בריך מאן תבר הוה מקמתא בריך: אסף אלהים את הרפתי (ז) דברה ברוח הקדש מה שעתיד להיות לבניה בימי פילגש בגבעה שהחרימו לאמר ארור נותן אשה לבנימין (שופטים כא יח), ונאספה הרפתם, דכתיב (חוגנו) [חוגנו] אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה (שם שם כב), ועוד בימי ירבעם, דכתיב ולא עצר כה ירבעם (לפני אביו) [עוד בימי אביהו] ויגפהו ה' ויטות (דה"ב יג כ), א"ר שמואל בר נחמני לא ירבעם ניגף אלא אביה ניגף, (ח) כדררשי בגמרא באריכות: וענתה כי צדקתי ביום מחר. (ט) אמר ר' יהודה אמרה רוח הקדש אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה יולד יום (משלי כו א), מחר בתך יוצאת ומתענה, ואחא אומר וענתה כי צדקתי ביום מחר: ויאמר לבן הן. (י) א"ר חייא כל דבר ודבד שהיה לבן מתנה עם יעקב היה חוזר בו עשר פעמים למפרע מהן ללאו, רבנן אמרי מאה פעמים, שנאמר והחליף את משכורתי עשרת מונים (פסוק ז), כלומר עשרה מניינים ואין מנין פחות מעשרה: ויהמנה כבוא לשתות. (יא) א"ר יהושע נעשה (הומס) [המים] זרע בתוך מעיהן ולא היו חסרות אלא צורת הולד בלבד: (יב) ירווחו דורשי הפרשה וישכילו, וסמך לה בטחון חניות ארץ החיים, (יג) ושי"ה זעקתי אליך ה' אמרתי [אתה] מחסי חלקי בארץ החיים (תהלים קמב ו),

הערות ותקונים

אין כבוד אלא כסף וזהב לבד, ב"ר שם, ושם איחא א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי, ובילקוט שם השמיט שם האומר: (ג) אמר בר סירא, ב"ר שם את י"ב וילקוט שם: (ד) א"ל יעקב הרי חמוך כו', לקח טוב: (ה) ורבותינו דרשו, ב"ר פ"ע"ג אות ב' וילקוט רמז ק"ל: (ו) א"ר לוי, ב"ר שם את ה' ולק"ש (ל' כ"ג) ושם הגי' א"ר לוי בר זכרי' והובא בילקוט שם והשמיט שם האומר, וכן הובא ברש"י עה"ת: (ז) דברה ברוח הקדש, ב"ר וילקוט שם: (ח) ארשב"ג לא ירבעם ניגף, שם שם וגם בב"ר פס"ה אות כ' וירושלמי יבמות פ"ו ה"א (דף מ"ז ע"ג), וי"ר פ"ל"ג אות ד', מדרש שמואל פ"ח אות ה' וע"ש בהערה י': (ט) כדררשינן בגמרא באריכות, אין זכר מזה בבבלי: (ט) אמר ר' יהודה, ב"ר פ"ע"ג אות מ' ושם הגי' ר' יהודה בר סימון: (י) א"ר חייא, ב"ר שם ושם הגי' א"ר חייא רבה ועיין לקח טוב ל"א ז' ובהערה ו' ה': (יא) א"ר יהושע, ב"ר שם את י' ולפנינו א"ר הושעיה, ותקנתי בפנים נעשה המים: (יג) וירוחו דורשי הפרשה וישכילו, אין כאן התחלת הפרשה וגם בב"ר מתחיל פה פרשה ע"ד: (יג) ושי"ה זעקתי אליך ה', ב"ר ריש

והוא ארץ ישראל שמתיה חיים תחלה לימות המשיח, א"ל הקב"ה אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך: ויאמר ה' אל יעקב. בלשון רחמים היה הדיבור עמו דין הוא שנכנסים של הוצה לארץ אינם בכלל ברכה אלא שאני מרחם עליהם: שוב אל ארץ אבותיך. שאביך מצפה לך אמך מצפה לך: ולמולדתך. שאפי' כל בית שכונתך מצפים לך: ואהיה עמך. ותהיה שכינתי מסייעת לך שלא ייוקך עשו ובני כנען:

(ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה. בכל מקום היה מודיע חיבתו לרחל יותר מלאה. וכן את מוצא באלקנה. שנא' ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב (ש"א א ה): השדה אל צאנו. (יד) זה שאמר ריש לקיש בשלשה דברים אוהב אני את בני מורה. שאינן נושכין ואוכלין, אלא חותכין ואוכלין, ואין נושקין בפה אלא ביד, ואין יועצין אלא בשדה. (טו) ותניא א"ר עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכין בשר אין חותכין אלא על גבי השלחן, ואין נושקין אלא על גבי פיסת היר, ואין יועצין אלא בשדה, לכך כתיב השדה אל צאנו:

(ה) ויאמר להן רואה [אנכי] את פני אביכן. לפי שמדבר כנגד נקיבות לכך כתיב כן: כי איננו אלי. כלומר ברוע פניו אני מכיר שאין דעתו קרובה אלי: כתמול שלשום. כי הוא מקנא אותי: ואלהי אבי היה עמדי. וסמכני והצליחני:

(ו) וארתנה. לשון רבות, ודומה לו ואתנה צאני (יחזקאל לד יז): ידעתך. שהיית מכירות בתמימות ששמעתך כי אני פועל נאמן, ועכשיו שראיתך (טז) לא תהא שמיעה גדולה מן הראיה:

(ז) ואביבך התל בי. התול זה התולה דברי אמת לשקר, כדי לשחק באנושו, כמו ויהתל בהם אליהו (מלכים א' יח כז), שהיה משחק בנביאי הבעל ומתלוצץ לע"ה, ודומה לו אל יוסף פרעה התל (שמות ח כה), הוה מהתלות (ישעיה ל י), אם לא התולים עמדי (איוב יז ג), וכל דומיהן: והחליף את משכורתו עשרת טונים. (יז) ק' פעמים כדברי רבותינו: ולא נתנו אלהים. כלומר לא נתנו הקב"ה מושל עלי כדי שיוכל להרע עמדי בשכרי:

(ח) [אם] כה יאמר נקודים יהיה שכרך. (יח) צופה היה הקב"ה מה עתיד אביכן לאמר והיה צר הוולדות כיוצא בה: וילדו כל הצאן נקודים ואם כה יאמר עקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקודים. וה"ה לשחורין ולמולאין, (יט) דתניא ר' ברכיה בשם ר' לוי אם כה אמר אין כתיב כאן, אלא אם כה יאמר, צפה הקב"ה מה עתיד לבן לעשות ליעקב, והיה צר צורה כיוצא בה:

(ט) ויצל אלהים את מקנה אביכם. (כ) כזה שמצילין מן הניצולות, כך היו ענני כבוד

הערות ותקונים

פע"ד: (יד) זה שאמר ריש לקיש ב"ה פע"ד אות ב' וילקוט רמז ק"ל הגי' אמר ר' שמעון בן גמליאל, וכן בפסיקתא דר"כ פסקא פרה (ל"ג ע"ב) הגי' ג"כ ארשכ"ג ועי' בהערה ס"ג, וכן בקה"ר פ"ז פסוק כ"ג מובא כן בשם רשכ"ג, אבל בלק"ה טוב הביא אמר ריש לקיש כמו שהוא בדברי המחבר ואולי היה לפניו רשכ"ל והציג ריש לקיש: (טו) ותניא א"ר עקיבא, ברכות ה' ע"ב ובמדרש ב"ר שם [ואין חותכין בשר אלא על גבי השלחן] נוסף מגמרא ברכות שם: (טז) לא תהא שמיעה גדולה מן הראיה, וכן הובא בלק"ש ועיין מכילתא דבחדש פ"ב: (יז) ק' פעמים כדברי רבותינו, כוננתו לדברי רבנן ב"ר פע"ג אות ט' ופע"ד אות ג': (יח) צופה היה הקב"ה, ב"ר פע"ד אות ג' בשם ר' ברכיה בשם ר' חנינא ובילקוט רמז ק"ל חסר שם האומר ובלק"ה טוב ר' לוי בש"ר חמא בר חנינא: (יט) דתניא ר' ברכיה בש"ר לוי, ב"ר שם ועיין בהערה שלפניה: (כ) כזה שמצילין מן הניצולות, ב"ר שם אות ג' כזה שהוא מציל מן הניצולות, וכן הובא בלק"ש והבאתי שם בהערה ט' עיין ערוך ערך נצל שכתב ה"ל בב"ר פס"ה [צ"ל פס"ז] הלא אצלת לי ברכה מן הניצולות, בפרשה ע"ה [צ"ל ע"ד] ויצל אלהים את מקנה שמציל מן הניצולות פי' החסומים, ר"ל חסרון ורקות, ורבינו

טוענין בתוך צאנו של לבן ובאין ונותנין לתוך צאנו של יעקב, (כא) א"ר חונא רבתי חורין מלאכי השרת היו:

(י) ויהי בעת יחס הצאן. כל כך היה מספר הענין להם כרי שלא יחשדוהו כנגב, מכאן שאדם חייב לצאת מידי הבריות, ואפי' מיד אשתו ובניו, ואעיפ' שכפופין לו, כדי שלא יתגנה עליהם: ואשא עיני [וארא] בחלום והנה העתודים העולים על הצאן. הנקבות לרבען היו: עקודים נקודים וברודים. כלומר היו בהן כתמי לבן כפיתי ברד, ברדים לבנים כבשניהם, טולאים לבנים במתניהם, (כב) א"ר חונא רבתי חורין עולין מאליהם, (כג) והוא שאמרינן שהיו ענני כבוד טוענים העתודים והאילים העקודים והנקודים והטולאים של לבן אותן שנאמר בהן הסר משם כל שה נקוד וטלוא, והיו עולים בגזירת הקב"ה מתוך עררי בני לבן ורובעים את הצאן שאצל יעקב, כדי להוליד כיוצא בהן, וסוף הענין מוכיח לראשו שלא במרמה פיצל יעקב את המקלות ונתן פני הצאן אל עקד, אלא על פי מלאך שרצה הקב"ה להציל את מקנהו של רשע מידו שהיה עומד לאבד והצילו ונותנו ליעקב עברו שלא להקפיד שברו:

(יא) ויאמר [אלי מלאך האלהים] בחלום יעקב, (כד) ר' אליעזר בן יעקב אומר לו ולדורותיו, שאין דור שאין בו כאברהם, אין דור שאין בו כיעקב: [ואומר] הגני. הודיען שכן דרך הנביא להשיב לגבורה וכן קטן לגדול, כלומר הגני עומד בציוויך:

(יב) ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן. כלומר העולים מאליהם מעררי לבן ובאין על הצאן שלך והם עקודים נקודים וברודים: כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך. (כה) ר' אבהו ור' יודן שעתיד לעשות ראיתי מתחלה וסיעתי להיות הוולדות כמו שהוא מתנה עמך. ללמדך שלא מפני המקלות היו נולדין כך אלא בגזירת עירין פתגמין:

(יג) אנכי האל בית אל. עוד הודיען ששכינה נדברה עמו אחרי דברי המלאך, שהרי כבר דרשנו שכן דרך המלך כשרוצה לדבר עם עבדיו מקדים אחד ממשרתיו ומברך, כדי להסותם אל המלך, כך דיבר תחילה המלאך על עסקי הצאן, אח"כ דבר הקב"ה ממש: אנכי האל בית אל אשר [משחת] שם מצבת. לשמי: ואשר נדרת לי שם נדר. שנאמר עשר אעשרנו לך (בראשית כה כב): עתה קום צא מן הארץ הזאת. קימה היא שתצא מחוצה לארץ: ושוב אל ארץ מולדתך. שאתה עתיד ליורשה:

(יד) ותען רחל ולאח. (כו) כשם שבקריאה רחל תחילה, כך בענייה רחל תחלה, ולמה כתיב ותען לשון יחידה, (כז) א"ר יוסי ראית מיטיך אדם קורא לשמעון, וראובן עונה אותו, אלא לרחל קרא ורחל ענתה אותו, אלא שלא הודית לדברי רחל, שנאמר ותאמרנה לו העוד לנו. ה' פתחה ונחמרת לשון תימה, כלומר וכי יש לנו עוד חלק ונחלה בבית אבינו, שנעמוד כאן ונצפה לירש מנכסיו:

הערות ותקונים

טוביה מבאר כוונת המדרש וכתב כלומר דבר שהוא נאבד מן העולם: (כא) א"ר חונא רבתי חורין מלאכי השרת היו, בב"ר פע"ג א"ר חונא רבתי חורין מלאכי השרת היו אבל בב"ר פע"ד אות ג' נשמט זה: (כב) א"ר חונא רבתי חורין עולין מאליהם. ב"ר שם: (כג) והוא שאמרינן שהיו ענני כבוד טוענים בו, צ"ל והוא שאמרו רבנן והוא בב"ר שם רבנן אמרי ענני כבוד: (כד) ר' אליעזר בן יעקב אומר לו ולדורותיו, ב"ר פע"ד אות ג', ולקח טוב וע"ש מה שכתבתי בהערה י"א: (כה) ר' אבהו ור' יודן שעתיד לעשות ראיתי מתחלה. בב"ר פע"ד אות ג' נוסחא אחרת ר' יודן ור' אייבן אמרו כי ראיתי את כל אשר עשה לך לבן אין כתיב כאן אלא את כל אשר לבן עושה לך, וע"ש במ"כ: (כו) כשם שבקריאה רחל תחילה, לקח טוב: (כז) א"ר יוסי, ב"ר שם אות ד':

(טו) הלווא. (כח) י"ג מלאי ו' במקרא וכולן לדרשה, וזה לשון שבועת חימה, כלומר הלא כי נכריות נחשבנו לו כי מכרנו לו בדמי עבודת י"ד שנה ולא כמשיא בתו לאיש ונותן לה משלו, ולא כאביו שהשיא את רבקה לאביך ושלחה, אלא זה נתעמר בנו ויאכל שכר טרדך י"ד שנה: גם אכל את כספנו. (כט) שאם הוא בא וראה בכתינו כלי נאה הרי הוא לקחה, כסף או כתם טוב שאנחנו מסגלות מגויי כבשינו ומחריצי הלבן הרי בא ולוקח:

(טז) כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו. לפי שהיו צדקניות האמינו והודו שגזירת הקב"ה היה ולא מרמה והוא שעושרו של רשע עומד הוא ליאבד ופעמים שהקב"ה מצילו מידו ונותנו לצדיק, כדכתיב אם יצבור [כעפר] כסף וכחמר יכין מלבוש, יכין וצדיק ילבש (איוב כו טז י'): לנו הוא ולבנינו. ראוין אנו ליורשו יותר מבניו שהן עובדי ע"ז: ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה. הכירו באוחו צדיק ששכינה עמו בכל מקום:

(יז) ויקם יעקב, נתקיים בעצתו: (ל) וישא [את] בניו, תחלה, ואח"כ נשיו על הנמלים, ושי"ה לב חכם לימינו (קהלת י ב), אבל עשו ויקח את נשיו (בראשית לו ו), תחלה לזנות, ואח"כ את בניו, ועליו אמר הכתוב לב כסיל לשמאלו (קהלת י ב): (יח) וינהג את כל מקנהו, זה הצאן שלו: ואת כל רכושו אשר רכש, אלו כל מהלכי רגל, ודומה לו רכבי הרכש (אסתר ח י), וכבר דרשנו: קנינו, זה שאר מטלפלין: אשר רכש, חוזר ועונה על כל מהלכי רגל לומר שלא ניהג פרסה משל לבן בגול ובמרמה אלא הכל משכר עמלו שעמל: בפרן ארם, אותו מקום קרוב לחרן, והוא ממוצע בין ארם נהרים לארם דמשק, שני ארמים סמוכין זה לזה, ולכך קרוי פרן, כי צמד מתרגמינן פרן: לבא אל יצחק אביו ארצה כנען, לימד שחזרתו לשם שמים לעמוד לשרת לאביו, כמו שאמר לו דבר הקודש שוב אל ארץ אבותיך (בראשית לא ג), שאביך ואמך מסתינין לך:

(יט) ולבן הלך לנוו את צאנו, שהסיר מתחלה, דכתיב הסר משם כל שה נקוד וגוי (בראשית ל לב): את, לרבות של לבן שהיה יעקב רועה אותן וכבר שלם הצאן, (לא) כל מקום שנאמר גזיזה עשתה רושם, (לב) באבשלום נהרג אמנון והוא נטרד, (לג) בנבל ניגף, ביהודה בא על כלתו, בלבן ותגנב רחל ונענשה מיתה על קללות הצדיק, (לד) והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים, אמרה היאך אני הולכת ומנחת לוקן זה בקלקולו: ותגנוב רחל, שהסתירה עצמה לקחת: את התרפים אשר לאביה, חבר חברים בהם ומשתתזה להם שהן ע"ז, כענין שנאמר ואון ותרפים הפצר (שי"א טו ג), ושם נגאי הוא, (לה) והוא לשון תלמוד מקום התורפה, הוא מקום לכלוך, כדאיתא

הערות ותקונים

(כס) י"ג מלאי וי"ז במקרא, כן הוא עפ"י המסורה: (כט) שאם היה בא וראה בכתינו כלי נאה הרי הוא לקחה, לקח טוב, ובכ"ר שם סוף אות ד' הוא בלשון ארמי אפשר כן אלא אם הוה קקיא טבא הוה נסוב לה, ופי' המעריך קקיא כלי טוב, והיובא בערוך ערך קוק ב' ופי' עדר, ומה שהובא במדרש שם פטיוקלין טבי, יש לחקן פטיוקלין עיין ערוך החדש בערכו: (ל) וישא את בניו תחלה כו', ב"ר שם אות ה' ולקח טוב וע"ש הערה י"ד ופי"ו: (לב) כל מקום שנאמר גזיזה עשתה רושם, ב"ר שם ובפ"ה אות ו' איתא על גזיזו צאנו בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם וכן מצינו בנבל ולבן ואבשלום: (לג) באבשלום נהרג אמנון, כי כתיב ויהי גזיזים לאבשלום (ש"ב י"ג כ"ג) וצוה והרגו את אמנון אחיו: (לד) בנבל ניגף, כי כתיב כי גזיזים לך (שי"א כ"ה ו') וכתיב ויגף ה' את נבל וימת (שם שם ל"ח) וכן הובא כן בלקח טוב: (לז) והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים כו', ב"ר שם אות ה' וילקוט ותנחומא ופד"ר"א פל"ז ורשי"י עה"ת ולקח טוב ומדרש אגדה: (לס) והוא

בפסחים עומדת במקום המוצנע יניחנה במקום התורפה. (לו) ועיקרן מיני קסמניות שמשוחזרין את האדם בשמן עד שבלה בתוכן ואוחז בשער קרקרו ומושכן ונשמטת מן הראש ושורה עליו רוח הטומאה ומדבר עמו, והוא אחד מן חוברי חבר:

(כ) ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי. שהצניע דברו ממנו כדי שלא יעלה ללבן שהוא הולך, וסוף הפסוק מפרש, על בלי הגיד לו כי בורה הוא:

(כא) ויברח הוא וכל אשר לו. (לז) כל הצדיקים שברחו הצליחו, שנתנו מקום לשעה, ולא עמדו לפני השעה: וכל אשר לו. שלא השאיר משלו אחריו כלום:

ויקם. קימה היתה לו: ויעבר את הנהר. זה פרת שהוא בין ארם ובין ארץ ישראל: וישם את פניו הר הגלעד. כלומר כיוון פניו ללכת להר הגלעד, ודומה לדבר בן אדם שים פניו אל ירושלים (יחזקאל כא ז), וכתוב אנה פניך מועדות (שם שם כא), כלומר מועדות ללכת:

(כב) ויגד ללבן, חסר וי, שהיה דבר רכילות: ביום השלישי כי ברח יעקב. כי היה דרך ג' ימים בינו ובין יעקב, והלך השליח באותו היום שנסע יעקב להגיד ללבן, והגיע אצל לבן לסוף ג' ימים, ומצאו עם קרוביו מקובצין ועומדין על הגזיוה, כי כן דרך הראשונים לעשות:

(כג) ויקח את אחיו עמו. הם קרוביו שמקובצים עמו על המשתה: וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אותו בהר הגלעד. ביום הרביעי לבריחת יעקב הוא יום עצמו שהתחיל לבן לרדפו: וידבק אותו. כלומר קפיץ עליו והשיגו, ודומה לו פן תדבקני הרעה ומתי (בראשית יט יט). וכן קפיץ הדרך לפרעה וחילו, וכל כך למה כי הגיע יום הנס ואין ראוי להתאחר שמגלגלין זכות ליום זכאי, וחובה ליום חובה:

(כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. שמין דבר נהיה לו בפנים מחשיכות, בדכתיב בסעיפים מתחזקות לילה כנפול תרדמה וגו' (איוב ד יג), וכתוב ואלו דבר יגונב ותקח אזני שמין מנהו (שם שם יב), ופרשה זו מועדת איך נגלה הקב"ה לנביאי או"ה, (לח) וכבר פרשנו הדבר, מה בין נביאי ישראל לנביאי או"ה: בחלם הלילה, חסר וי שחזיונו חסרה, אבל מה שכתוב בישראל שנאמר ה' במראה אליו אתורע בחלום אדבר בו (במדבר יב ו), מלא וי שחזיונו שלימה: ויאמר לו השמר לך פן תדבר, כלומר

הערות ותקונים

לשון תלמוד כדאיתא בפסחים עומדת במקום המוצנע יניחנה במקום התורפה, הוא בפסחים ט"ז ע"א וצ"ל אם היתה מונחת במקום המוצנע יניחנה במקום התורפה: (ל) ועיקרן מיני קסמניות שמשוחזרין את האדם בשמן כו', דבריו נובעים מן לקח טוב (ל"א ל"ד) יש אומרים אלו התרפים הם מיני קסמניות, וכה"א כי התרפים דברו און (זכרי' י" ב'), והאיך דומין התרפין שהם מיני קסמנויות, היו משימין את האדם בחכית של שמן, והיה בה ימים רבים, עד שבלה בשרו ואוחזין בשער קרקרו, ומושך ונשמטה הריאה עם הראש ודומה כמו שהוא שורה עליה רוח טומאה, וכל מה שהיו שואלין ממנה היתה משיבה להם, ומדברת עמהם והוא אחד מן חוברי חבר, והעירותי שם בהערה ל"ה בפדר"א פל"ז ומובא בילקוט רמז ק"ל ובזכרי' רמז תקע"ז בשם פדר"א וכן מובא בערוך ערך תרף בשם פדר"א ונשנה גם בתחומא הנדפס מכבר ויצא את י"ב, ונובע מפדר"א ושם איתא רק: מה הן התרפים שוחטין אדם בכור ומולקין את ראשו ומולחין אותו במלח ובשמן וכותבים על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין גרות לפניו ומשתחווים לו והוא מדבר עמהם ע"כ, וכן מובא ביב"ע בראשית ל"א ו"ט ועיין דמיונו במערכי לשון בהערה לערך ארגל, וראיתי בציונו ויצא דף כ"ג ע"ד הביא זה בשם מגלת סתרים, ובמקום ומולחין אותו במלח ובשמן, הביא הוא במלח ובכשמים הידועים, גם סיים שם ו"א כי תרפים הוא ענין אחד מחוברי חבר לוקחין אדם ומשימין אותו בשמן עד שבלה ואוחז בשער קרקרו ושומט הריאה עם הראש ושורה עליו רוח הטומאה ע"כ: (ל) כל הצדיקים שברחו הצליחו, לקח טוב: (לס) וכבר פרשנו הדבר מה בין נביאי ישראל לנביאי או"ה, הוא לעיל וירא כי ג' ויבא אלהים אל

שלא תדבר: עם יעקב משוב ועד רע. (לט) שאפילו דברים שאתה אומרם למוכתו הוא יחשבם לרעה. לפי שמוכתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים, וזה רשע לא שמר דבר יוצרו:

(כה) וישג לבן את יעקב. כדכתיב וידבק אותו (בראשית לא כג), ועכשיו שינה בדברים כדי לחדש בם דברים הכתובים בפרשה, ולהודיע כי אחרי החלום השיגו: ויעקב תקע את אהלו. כלומר תקע ודעץ בפס יתירות אהלו בהר, ודומה ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד כא), (ט) ומתרגמינן ובפסת, ויונתן בן עוזיאל תרגם ודעצת, (מא) ובלשון רבותינו דומה לדבר נפל מן הנג ונתקע: ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד. כמו כן נדרש אלא שביעקב כתיב אהל, שהיה עמו מחנה רב, ובלבן לא כתיב אהל, שהיה הוא ואחיו לבד:

(כו) ויאמר לבן ליעקב מה עשית. כלומר מה טעם עשית כך, התחיל לערער ולהרהר אחר דבריו: ותגנוב את לכבי. שהסתרת את דבריך ממני שלא הייתי יכול להעלות על לבי שאתה נפרד ממני והולך: ותנהג את בנותי כשבויות הרב. שנהגו בשבי בלי רצון קרוביהן:

(כז) למה נחבאת. לשון הסתרה, ודומה (ויחבא) [ויתחבא] האדם (בראשית ג ח), ואחבא (שם שם י), חבי כמעט רגע (ישעיה כו ב), וכל דומיהן, וכך אמר ליה למה נחבאת במסתרים כדי לברוח, ותגנוב אותי גנבתני מן העולם כאילו אין לבנותי אב: ולא הגדת לי. כלומר שאם לא עשית כך: ואשלחך בשמחה ובשירים ובתוף ובכנור. (מב) ד' מיני שמחה, כנגד ד' חופות שעשה לר' נשים:

(כח) ולא נמשחני לנשק לבני ולבנותי, לשון זה נשיקה של פרישות, כגון ותשק ערסה לחמותה (רות א יד), (מג) וכבר דרשנו לנ' הנשיקות: לבני. אלו השבטים, כדכתיב הבנים בני (בראשית לא מג): ולבנותי. כמשמעו. (מד) עתה הסכלת עשה, כל (מה) שכל שהוא בש"י לשון חכמה, ושהוא בסמ"ך לשון שטות, וכן אמר לו את הסכלת כל מה שעשית מעורך היה בשכל טוב ודעת, אבל עתה לסכלות ולשטות עשית: (מו) עשה, ה' כתיב, וקורין ו', והן ד' במקרא שנכתבין בה"א, ונקראין בוא"ו, עתה הסכלת עשה, [למען] עשה כיום הזה (בראשית נ ב), עשה שמים [תהלים קא ג], עשה [צדקה] ומשפט (משלי כא ג), וכולן נדרשין, לומר לך שאין אותן דברים נעשין אלא ע"י שרגיל בהם ולבן בסכלות שהוא רגיל בו הקדים ואמר ליעקב:

(כט) יש לאל ידו, אל לשון תוקף, ונגקרת בצירי, ודומה לו אילי מואב (שמות טו טו), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז ג), כרים ואילים (דברים לב יד), התועבות האל (ויקרא יח כו), כולן מדוברין על אופן תוקף, כלומר יש לתוקף ידי לעשות עמכם רע שהרי הייתי בא בחיל כבוד וכלי זיון עליכם אם רציתי: ואלהי אביכם, צירף הנשים והבנים אל זכות של אברהם ובצל ייחוד אלהי אברהם: אמש אמר אלי, כלילה שעבר, ועיקר המלה לשון מישוש, ודומה לדבר ימששו חושך ולא אור (איוב יב כה), כאשר ימשש העור באפלה (דברים כה כט), ימששו בצהרים (איוב ה יד), לומר לדורות בלי

הערות וחקונים

אבימלך בחלום הלילה ועיין בב"ר פ"ג אות ה' ופ"ד אות ז': (לט) שאפילו דברים שאתה אומרם למוכתו, ב"ר פ"ד סוף אות ז' ולק"ט וגמרא יבמות ק"ג ע"ב וילקוט ורש"י עה"ת: (ט) ומתרגמינן ובפסת, לפנינו בתרגום שופטים ד' כ"א תרגם ונקישת ית סכתא: (מ) ובלשון רבותינו דומה לדבר נפל מן הנג ונתקע, ב"ק כ"ז ע"א נפל בראש הגג ונתקע: (מג) ד' מיני שמחה כו', לקח טוב: (מב) וכבר דרשנו לנ' הנשיקות, לעיל כ"ט ו"א: (מד) עתה הסכלת עשה, במקרא כתוב עשו והוא מקור בו"ו במקום ה"א ועיין מנחת שני ירמיו כ"ב ד' וגם בעל לקח טוב הביא עשה בה"א:

לחרע ורעך, שנאמר אל תנעו במשיחי ובנביאי אל תרעו (תהלים קה טו). וכתוב לא הניח [לאיש] לעשקם (דה"א טו כא): השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע. גירע ד"ה קונה, שנאמר לו פן וזה אמר מדבר, כלומר השמר לך ממעשה אבל תהא מדבר עמו כרצונך בין טוב ובין רע, ודומה לו וישמע הקול מדבר אליו, וכן ט' במקרא:

ל) ועתה הלוך הלכת. כפל הדברים, כלומר בין כהונך בין שלא כהונך: כי נכסף נכספת. כפל הדברים כלומר נכסף לארץ מולדתך נכספת לבית אביך, ועיקר המלה לשון חימוד, ודומה לדבר נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פד ג), ועל כן נקרא כסף שהוא נחמד בעיני אדם יותר מזהב, כי הוא עובר לכל סוחר ובכל מקום, דכתיב והכסף יענה את הכל (קהלת י יט): למה נגבת. כלומר מאחר שהלכת מאצלי על שחמדת ללכת אל בית אביך למה נגבת את התרפים שהוא אלהות, (מו) אמרו השבטים בשנו כך אבי אמותינו, שבעת זקנותך אתה אומר שהתרפים הם אלהיך ונגנבו ממך:

לא) ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי. (מח) והוא ששנו רבותינו שבעה דברים בגולם, ושבעה בחכם, חכם אינו מדבר וכו', ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון וכו', וכך השיב יעקב ללבן אמרת מחלה מה עשית ותגנוב את לבבי ותנהג את בנותי, ויעקב השיב בתחלה כי אמרתי פן תגזול וגו' מה שקראו בלשון גנאי שאמר עתה הסכלת, ודבר עתק יש לאל ידי לעשות עמך רעה, לא רצה לענות כסיל כאולתו, כי לא היה לבן חכם בעיניו בדבר זה, שהרי ע"כ הודה לו שהקב"ה מנעו לעשות עמהן רעה, ועל מה שאמר לו באחרונה למה נגבת את אלהי השיבו לו באחרונה:

לב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, שהרי אסור לנו מאבותינו להשתות ע"ז אצילינו: נגד אחינו. אלו קרוביו בני משפחתו וקרובי אשתו שבאו עם לבן: הכר לך. תן סימנין מובהקין, ודומה לו הכר נא הכתונת בנך (בראשית לו לב) הכר נא למי החותמת (שם לח כה), ויכרה ויאמר כתנת בני (שם לו לג), ויכר יהודה (שם לח נו), הכרת פניהם (ישעיה ג ט), ויכר יוסף (בראשית טב ח), וכל דומיהן, כולן מדוברים על טביעת העין בסימנים מובהקים, וכה"א עד דרוש אחיך אותו (דברים כב ב), דרשהו אם הוא רמאי אם לאו ושאלהו על סימנין מובהקין: מה עמדי, ואפי' בדברים המותרים בהנייה והן שלך: וקח לך, ואהא מתבייש: ולא ידע יעקב כי רחל נגבתה, לשם שמים שלא יעמוד אביה בקלולו, לפי החרים ואמר לא יחיה, ואעפ"כ פנעה בו קללתו, (מט) וזה שאמרו רבותינו קללת חכם אפי' על חנם היא באה, דכתיב לא יחיה, וכתוב ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה (בראשית לה יט), וכתוב מתה עלי רחל (שם מח ז), על הגרמת קללתו:

לג) ויבא לבן באהל יעקב, (ג) שהיה מיוחד לו לתפלה: ובאהל לאה, שהיה בצד שמאל לאוהל יעקב: ובאהל שתי האמהות, שסמוכין לאהל לאה: ולא מצא כלום משלו: ויצא מאהל לאה, עד חזר ופשפש שהיה יודע בה שהיא ממשמשת ולא

הערות וחקונים

(מ) כל שכל שהוא בשו"ן לשון חכמה, כן הוא בלקח טוב והעירותי שם בהערה כ"ה הר"ק בשרשים שרש שכל הביא וז"ל: ואמר במסורה כל לשון טפשותא כתוב בסמוך, בר מן חד כתוב בשו"ן ודעת הוללות ושכלות (קהלת א'). ובעל מנחת שי בקהלת שם הביא ג"כ כן וכתב אבל המתרגם מתרגמו מלשון שכל: (טו) עשה ח' כתיב וקורין עשו, עיין לעיל הערה מ"ד: (מ) אמרו השבטים, כב"ר פנ"ד סוף אות ח' א"ר אייבו כיון ששמעו השבטים כך אמרו בושנו כך אבי אמתו שלעת זקנותך אתה אומר למה נגבת את אלהי: (מח) והוא ששנו רבותינו, אבות פ"ה, וכן הובא בלק"ט: (עט) וזה שאמרו רבותינו, ברכות נ"ז ע"א סנהדרין צ' ע"ב: (ג) שהיו מיוחד לו לתפלה

מצא שם כלום: ויבא באהל רחל. שהוא בצד ימין של אהל יעקב ושם נתענב כי ראה רחל יושבת על הכר וחשדה עליה:

לד) ורחל לקחה את התרפים. ממקום שהיו שם מוצנעים: ותשמש. חסר י', לפי שנחסרו חייה על הגרמת התרפים: בכר הגמל. היא מרדעת כעין כר שעושיין לסוס ולפרד ולגמל ולהמור שיגן על נבן מפני האוקף, (נא) ומכאן אמרו רבותינו כרים וכסתות: ותשב עליהן כדי שלא יבין: וימשש וגו' ולא מצא. ברק היטב ולא מצא כלום משלו:

לה) ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדוני כי לוא אוכל לקום מפניך. (נב) לוא מלא וי, אמרה מחוייבת הייתי לקום ולהדר פניך, אלא בשביל שאתה בא לבקש ע"ז לא אוכל לקום מפניך, וכיוצא בו אם לוא יגיד ונשא עונו (ויקרא ה א), אע"פ שהגיד לאהרים ולא יגיד למשביעו ונשא עונו: כי דרך נשים לי. כי כיוזבה לו מפני דרכי שלום. (נג) ויש לומר באותו הפרק נתעברה וילדה לו' חדשים: ויחפש. ברק היטב, ודומה לו איך נחפשו עשו (עובדיה א' ו'), אחפש את ירושלים בנרות (צפניה א' ב), שאור הנר יפה לבדיקה: ולא מצא את התרפים. (נד) א"ר יוחנן תרפים לא מצא קיתונות מצא. נעשו תרפים קיתונות:

לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. (נה) ר' חנינא בר יצחק אמר קפרותן של אבות, ולא ענוותנותן של בנים, שהרי כתיב ויחר ליעקב וירב בלבן, ולא היה שם לא מכות ולא פצעים, אלא דבר פיוסים, דכתיב מה פשעי וגו'. וענותנותן של בנים, דכתיב בדוד ויכרה דוד מניות ברמה ויבא לפני יהונתן [מה עשיתי מה עוני] ומה חטאתי לפני אביך (ש"א כ א), ומזכיר שפיכות דמים בפיוסיו, דכתיב כי מבקש את נפשי (שם): ויען יעקב ויאמר ללבן, הגיד כעסו ואמר דברי פיוסין: מה פשעי [מה] חטאתי כי דלקת אחרי. כלומר רצת מהר אחרי כאש דלקת המקפצת והולכת, ודומה לדבר בנאות רשע ידלק עני (תהלים י ב):

לז) כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך וגו' כלומר מה מצאת משלך אצלי: שים כה. לפני קרובינו ואהיה בוש: נגד אחי ואחיך. אלו בני משפחתם שבאו עם לבן: ויוכיחו בין שנינו. אם אני חייב לו כלום, או אם רדפני הנם. (נו) א"ר סימון כך אמר לו חתן שהוא דר בבית חמיו, אי אפשר שלא יהנה מביתו, אפילו כלי אחר, אבל אתה ברקת ולא מצאת אצלי אפי' מחט ואפי' צינורא:

הערות ותקונים

כו'. הוא מלק"ט וע"ש הערה ל"ב: (נא) ומכאן אמרו רבותינו כרים וכסתות. כלאים פ"ט מ"ב: (נב) לוא מלא וי"ז אמרה מחוייבת הייתי לקום ולהדר פניך כו'. עיין בלק"ט שכתב וז"ל לפי שמבקש ע"ז, אבל אלמלי לא היית מבקש ע"ז הייתי חייבת לעמוד לפניך לכך כתוב לוא מלא כיוצא בו אם לוא יגיד ונשא עונו כו'. והעיריות שם בהערה מ"א במסורה קטנה איתא כי מלאים בתורה, כי לא אוכל לקום וחברו אם לא יגיד, ועיין בבעל הטורים שכתב וז"ל לוא מלא כלומר לא אוכל לקום מפני התרפים, אבל מפני אחר אקום ואין דרך הנשים מעכבת, כי היכי דרשינן חתם אם לוא יגיד, פ"י לריונים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו עכ"ל ועיין שבעות ל"ה ע"א אר"א אם לוא יגיד כתיב (פירש"י כתיב מלא למדרש ביה לו לא) אם לו לוא יגיד (לחובע) ונשא עונו ואם לאחר לא יגיד פטור. ועיין עוד שם בהערה מ"ג מ"ד: (נג) ויש לומר באותו הפרק נתעברה וילדה לו' חדשים. עיין עוד שם בהערה מ"ג מ"ד: (נד) א"ר יוחנן. ב"ר פנ"ד סוף אות ט': (נא) ר' חנינא בר יצחק אמר. ב"ר שם אות י' וילקוט רמז ק"ל ופסיקתא דר"ב ריש פסקא י"ד (קט"ז ע"ב) ומדרש שמואל פ"ב אות ה' וע"ש בהערה י"ב וי"ג וכן חובא בלק"ט: (נו) א"ר סימון

לה) זה עשרים שנה אנכי עמך. בשעבודך: רחלך ועויןך לא שכלו. (נו) שנשתלחה בהם ברכה לרגלי: ואילי צאנך לא אכלתי. (נח) שאר הרועים אוכלים האילים ואומרים הזאבים אכלוהו. (נט) כדאיתא במסכת שבת פרק כמה בהמה יוצאה, והזכרים יוצאין לבובין. (ס) ובגמרא מפרשי רבותינו טעמא דמתניחין מאי לבובים, ומסקנא משום דמסני בריש עדרא (ומפקין) [חוקפין] חוטמיהו ואולי (בו) [כי] דיבי משום הכי נפלי דובי עלייהו:

לט) טרפה לא הבאתי אליך. שבוכותי לא היתה חיה רעה שולטת בהן לטרפן, ואע"פ שדרך הרועים כשמביאין גוף הטרפה לבעליהם אינם משלמין, מ"מ אני לא הבאתי אליך כדי לפטור את עצמי כי לא היתה שם: אנכי אחטנה. כלומר אנכי אהא חוטא עליה והיתה נטרפת או אוכלת: מידי תבקשנה. שאשלמנה לך, (סא) ודומה לדבר קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ טז): ננכתי יום ננכתי לילה. ואם ננכת בין ביום בין בלילה הנגבה באחרותי היא לשלם, (סב) שהרי (נושא) [שומר] שכר נשבע על השבויה ועל השבורה ועל המתה ופטור ומשלם את הנגיבה ואת האבירה (סג) בין ביום בין בלילה. אבל אני היה עלי לשלם את הכל:

טז) הייתי ביום. בזמן של קיץ: אכלני חורב. כלומר החום של שמש, ודומה לו חרבו המים (בראשית ח יג), כחורב [בציון] (ישעיה כה ה), וכן תרגם אונקלוס חורב שרבא, ודומה לו שרב ושמש (ישעיה מט יג): וקרח בלילה. בזמן החורף, קרח הוא הכפור, (סד) וכן התרגום מוכיח וקרח מתרגמינן וגלידא, דק ככפור (שמות טו יד). מתרגמינן דעדק כגליד, ודומה לדבר משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמוד (תהלים קמו יז): ותרד שנתי מעיני. ודומה לו גדרה שנת המלך (אסתר ו א), שבעת שארם מעלה חשבונות ללבו בלילה הרי שנתו גדרת, וכן יעקב היה אומר שמא למחר היה רעה שולטת בצאן ותמרף מהן ואת חיוב, לכך ותרד שנתי:

מא) זה לי עשרים שנה. ארבע עשרה שנים עבדתי בשתי כנותיך, ושש שנים בשכר עקודים נקודים וטלאים ושחורים: ותחלוף את משכרתי עשרת מונים. כשפרשתי. ותחלוף חסר ו', שחסר מחשבתו רצה לחלוף ולא החליף, כל כך היה מרצה דבריו לפני קרובו של לבן כדי לזכות עצמו בעיני הבריות:

מב) לולי. (סה) א"ר יהושע בן לוי כל מקום שנא' לולי בא בזכות אבות, חוץ מני לולי התמהמנו (בראשית מג י), שבא על קדושת השם: לולי. כלומר אם לא אלהי אבי שהוא אלהי אברהם, (סו) שאברהם הודיע אלהותו בעולם: ופחד יצחק, שפחד על נבי מובח ה' ופרחה נשמתו והחזירה הקביה בטללי תחייה. אותו סיוע היה לי וזכותם שעמדה לי: כי עתה ריקם שלחתי. מנשי ומצאני: את עניי ואת יגיע כפי

הערות ותקונים

ב"ר שם ולק"ט: ט) שנשתלחה בהם ברכה לרגלי. לקח טוב: (סא) שאר הרועים כו. לקח טוב: (סב) כדא"י במס' שבת. דף נ"ב ע"ב במשנה: (ס) ובגמרא מפרשי רבותינו. דף נ"ג ע"ב: (סא) ודומה לדבר קולע באבן אל השערה ולא יחטיא. זה מוסב למעלה על אנכי אחטנה, וכן מובא לנכון בלק"ט: (סג) שהרי שומר שכר. ב"מ צ"ג ע"א במשנה: (סג) בין ביום ובין בלילה. ע"ש בגמרא עד מתי שומר שכר חייב לשמור עד כדי חייתי ביום אכלני, חורב וקרח בלילה ע"ש וכן הובא המאמר בלק"ט ושם יש לתקן במקום ששומר שכר חייב על השבורה צ"ל שומר שכר נשבע על השבורה: (סד) וכן התרגום מוכיח וקרח מתרגמינן וגלידא כו, דק ככפור מתרגמינן דעדק כגליד. כוון בזה ג"כ לח"א. ולפנינו בתרגום אונקלוס דעדק כגור כגלידה על ארעא וע"ש בפרש"י ורמב"ן: (סה) א"ר יהושע בן לוי. ב"ר פע"ד אות י"ב ולקום רמז ק"ל. שו"ש סוף מוזמר כ"ז וע"ש הערה ס"ב ובמוזמר צד אות ח' ובהערה י"ט: (סו) שאברהם הודיע אלהותו בעולם כו

ראה אלהים. והיתה הכיבה עליו מלאכתי על שהיתה באמונה: ויוכה אמש. כמו שאמרנו ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגוי (בראשית לא כט):

(מג) ויען לבן ויאמר אל יעקב. התחיל מוצא את עצמו מן החשר שלא היה בלבו להרע להם, אפס כי דברי מרמה בפיו: (סז) הבנות. שאתה נשואי ארבעתן בנותי, והבנים שיש לך מהם בני הם חשובים, והצאן משל צאני היו, וכל אשר רואה לפניך משלי הוא נסגל, ולבנות הללו מה רעה אעשה להם היום או לבניהם אשר ילדו לך, ובלעדי תוכחת הקבי"ה לא היה בלבי להזיקם:

(מח) ועתה לכה [נכרתה] ברית אני ואתה והיה לעד. אותו דבר הכרית: ביני ובינך. ושיה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו (משלי מז ז):

(מח) ויקח יעקב אבן וירימה מצבה. האבן היתה גדולה וארוכה והיתה מוטה, וכיון שהעמידה היתה נראית כהר רם, (סח) דא"ר יוחנן בשן זו טבריה היתה, לכך כתיב וירימה:

(מו) ויאמר יעקב לאחיו. (סט) אח אחד היה לו ולוואי שקברו, אלא אלו השבטים שהיה קוראן אחיו בלשון חבה. (ע) וא"ר חונא גיבורים וצדיקים כיוצא בו היו: לקמו אבנים. כלומר אבנים קטנות המתלקטות ביד, כדי שלא להמריחו ביותר: ויקחו אבנים. אבני מסע גדולה ביותר: ויעשו גל. מהם: ויאכלו שם. יעקב ובניו לברם: על הגל. כדי להודיע כי המקום ההוא בחוקתו הוא, לפיכך בנו שם מחיצה גדולה ואכלו עליו, כי שם משלים הנבול בין ארם לכנען:

(מז) ויקרא לו לבן. בלשונו: יגר שהדותא. (עא) א"ר נחמיה אל יהי לשון מורסא זה קל בעיניך, שבתורה ובנביאים ובכתובים חלק לו הכתוב כבוד, בתורה כתיב יגר שהדותא, כנביאים כתיב [כדנה] תאמרן [להום] וגוי (ירמיה י יא), ובכתובים כתיב וידברו הכשרים למלך ארמית (דניאל ב ד): ויעקב קרא לו גלעד. אע"פ שכתוב תיבה אחת, נדרש לשתי תיבות, גל עד, גל יגר שהדותא עדות:

(מח) ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך היום. הוזה שעשו השבטים מן האבנים שלקחו: על כן קרא יעקב שמו גלעד. על שעשאהו לבן עד ביניהם:

(מט) והמצפה. זו האבן שלקה יעקב לכרות עליה כה: אשר אמר יצף ה' ביני ובינך. ענין זה מודיע שלבן הרימה מצבה והיא קרוי מצבה אשר לבן יצף ה',

וזה היא מצפה גלעד האמור בכנביאים, ודומה לדבר צופה נתתיך (יחזקאל ג יז), [צפה] דרך (נחום ב ב), שדה צופים (במדבר כג יד), צופה (מהר) אפרים (הושע ט ח): יצף לשון הבטת ראייה: כי נסתר איש מרעהו. (עב) א"ר אבהו כי יסתר אין כתיב כאן, אלא כי נסתר, עד כאן היינו רואים זה את זה, מעתה אין אנו רואין זה את זה:

(נ) אם תענה את בנותי. (עג) אלו דחל ולאח הנבירות: ואם תקח נשים. (עד) להכניסן להיות צרות, כדכתיב וכעסתה צרתה (ש"א א ו): על בנותי. אלו האמהות בלהה

הערות ותקונים

שפחד על גבי המזבח כו'. לקח טוב: (סז) הבנות שאתה נשואי ארבעתן בנותי. ב"ר שם אות י"ג וילקוט שם ועיין רש"י ל"א נ: (סח) דא"ר יוחנן בשן זו טבריא היתה. ב"ר שם וצ"ל כשן הזה של טבריא היתה: (סט) אח אחד ה' לו כו'. ב"ר שם ותנחומא וישלח ועיין פדרי"א סוף פל"ז וכן כתיב"ע ואמר יעקב לבניו דהוה קרו להום אחיו: (ע) וא"ר חונא. ב"ר שם ושם הגי' ר' הונא: (עא) א"ר נחמיה. צ"ל א"ר שמואל בר נחמן. כמו שהוא בב"ר פע"ד אות י"ד וילקוט רמז ק"ל ובירושלמי סוטה פ"ז ה"ב (דף כ"א ע"ג) ובלק"ט. ובמדרש ובילקוט שם צ"ל לשון סורסי במקום לשון פרסי: (עב) א"ר אבהו. ב"ר שם: (עג) אלו דחל ולאח. לק"ט: (עד) להכניסן להיות צרות.

חולפה, (עח) דא"ר ארבעתן בנותיו היו, רחל ולאה מגבירות, ובלהה חולפה מפלגש: אין איש עמנו. שיבא וימחה בידך, אלא: ראה אלהים [עד] ביני וביניך. ושם הקודש שנדבר עמו בחלום היה מוכיר להריא בהעדאה:

נא) ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה. שעשיתם: והנה המצבה. שהרימותי בירי: ואשר יריתי ביני וביניך. (עו) א"ר יצחק כזה שמורה את החנית, וזה שכבר דרשינן שרוב בריתות אינן נברתין אלא ע"י דבר מופלג, כמו ברית של בין הכתרים, וברית זה שע"י הגל ומצבה, וברית חורב ע"י החציית הדם, וברית התורה שעל שתי הלוחות, וברית יהוידע ע"י החציית הדם, וברית ירמיה ע"י בתי העגל: יריתי. תרנס (עקולס) [אונקלוס] דאקימת, להודיע כי לבן הרימה, אפס כי עיקר המלה (עו) כדברי ר' יוחנן לשון יריתי פינתה, וכל דומיהן, ודומה לו או ירה יירה (שמות יט יג), ירה כים (שם טו ד), ויאמר [אלישע] ירה [יורד] (מ"ב יג יז), או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו), וכל דומיהן:

נב) עד הגל הזה. (עח) ד' פעמים קרא עליו עדות, כנגד ד' בנותיו נשי יעקב, שלא ינבל לאחת, א' יגר שהדותא, ב' הגל הזה עד ביני וביניך היום, ג' ראה אלהים עד, ד' עד הגל הזה ועדה המצבה. מחצה פתח ומחצה קמין, בעבור להבחין בין עדה שהיא לשון עדות, ובין עדה שהיא עשרה, וכן עתה דורש בעבור תהיה לי לעדה (בראשית כא א): אם אני לא אעבור עליך. כלומר מכאן ואילך שהוא נבולך: את הגל הזה ואם אתה לא תעבור אלי. מכאן והלאה למקום תחומי שלפיכך הצבנו כאן: את הגל הזה ואת המצבה הזאת. שהיא ממוצעת בין הגבולות: לרעה. (עט) לרעה אין לנו רשות לעבור, אבל אנו עוברין לפרקמטיא:

נג) אלהי אברהם. קודש: ואלהי נחור. חול, כך שיתף אותו רשע שם שמם לע"ז להיותם שופטים ביניהם: אלהי אביהם. (פ) משמע קודש ומשמע חול, כל כך היה דוחקו בדברים עד שנושבע לו: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. במלך מלכי המלכים הקב"ה שמפחדו פרחו נשמת אביו יצחק על גבי המזבח וחזרה לו בטלליו, ולכך שינה לו לשון השבעה שלא יראה עליו כמורה בע"ז, ושלא להזכיר מכל מה שאמר לבן, שלא לשתף שם הקודש עם שם החול, וכן בתחלה אמר לו אלהי אבי אברהם ולא אלהי אביו של אברהם ופחד יצחק כך פירש לו שלא יראה עליו כמורה באלהי אבותיו אשר בעבר הנהר:

נד) ויזבח יעקב זבח בהר. שחט מצאנו ומבקריו כרי להסעידם: ויקרא לאחיו. אלו לבן וקרוביו שהן בני משפחתו ומשפחת נשיו: לאכול לחם. כך דרכן של צדיקים שאומרים מעט ועושין הרבה: ויאכלו לחם. כלומר סעדו, ודומה לדבר לנו

הערות וחקונים

יומא ע"ז רע"ב והסיום כדכתיב וכעסתה צרתה הוא מלק"ם, ועיין רש"י בגמרא שם: (עס) דא"ר ארבעתן בנותיו היו, כב"ר פע"ד אות י"ג הגי' אמר רבי אבון כולהו בנותיו היו ושם אות י"ד הגי' א"ר ראובן וגם רש"י ער"ת כתב בבתי בתי שני פעמים אף בלהה חולפה בנותיו היו מפלגש: (עו) א"ר יצחק. כב"ר שם אות ט"ו הגי' א"ר יוחנן, ובילקוט רמז ק"ל השמיט שם האומר ובלק"ט הובא ג"כ בשם ר' יוחנן, וכן יש לתקן לפנינו והי' כתוב אר"י והציג הספתיק א"ר יצחק: (עט) כדברי ר' יוחנן לשון יריתי פינתה, כוון למאמר ר' יוחנן שאמר כזה שהוא מורה את החנית, וזה רא"י ג"כ שצ"ל כדברי המחבר א"ר יוחנן ע"י בהערה שלפניה, ואולי יש לתקן לשון יריתי חנית: (פ) ד' פעמים קרא עליו עדות כנגד ד' בנותיו, נובע מלקח טוב: (עט) לרעה אין לנו רשות לעבור אבל אנו עוברין לפרקמטיא, ב"ר וילקוט ולקח טוב ורש"י ער"ת: (פ) משמע קודש ומשמע חול, ב"ר פס"ז וילקוט שם ורש"י ער"ת ומס' סופרים פ"ד ה"ה, ועי' לק"ט הערה ע"ד:

לחמו בלחמי (משלי ט ה), ועוד כל מיני מזון קרוי לחם: [ויליגן] בהר. שלא פטרם
עד הבקר:

[לב] א) וישכם לכן בבקר וינשק לבניו. אלו בני בנותיו ולבנותיו ארבעתן, זו היא
נשיקה של פרישה: ויברך [אתהם] א) א"ר ראובן השנים הוא
וקרוביו דוואיין וסחופין ולא היה מברכם אלא בפה ולא בלב שלם: וילך וישב לכן
למקומו. ב) לדוויי, מלמד שנכנסו לסמים לתוך ביתו ג) והיו מרקדקין בו כל הלילה:
ב) ויעקב הלך לדרכו. בארץ כנען: ויפגעו בו. לשון פגישה, ודומה לו ויפגע במקום
(בראשית כח יא). פגעת [את] שש (ישעיה סד ד): מלאכי אלהים. ד) אלו
המלאכים שהניח בבית אל, דכתיב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראשית כח יב).
ועכשו פגעו בו ובאו לקראתו ללותו בשלום:

ג) ויאמר יעקב כאשר ראם. כלומר כאשר ראה אותם: מחנה אלהים זה. ה) נאמר
כאן מחנה אלהים, ונאמר בדברי הימים כשבאו להמליך את דוד, [למחנה]
גדול כמחנה אלהים (דה"א יב כג). יליף מחנה אלהים ממחנה אלהים, כנגד אותם
היו אלו: ויקרא שם המקום ההוא מחנים. ו) על שפגעו בו פעמיים מחנה אלהים
ללותו בשלום:

ז) ורבותינו דרשו שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך (בראשית לא ג). דוד שהיה
מפרנס כל ישראל צריך הכתוב לומר ואהיה עמך בכל אשר הלכת (ש"ב
ז ט), אבל יעקב שהיה מפרנס את ביתו לבד לא כתיב ביה אלא ואהיה עמך לבד:
עשרת מונים. ח) א"ר חייא בר אבא כל דבר שהיה לבן מתנה עם יעקב היה חזור בו
עשר פעמים למפרע הן ללאו: ותען רחל ולאה. ט) א"ר יהודה על שדברה לפני
אחותה, לפיכך מתה תחילה: עם אשר תמצא את אלהיך לא יהיה. י) והיה הדבר

הערות וחקונים

[לב] ב) א"ר ראובן השנים הוא וקרוביו דוואין וסחופין ולא היו מברכים אלא בפה ולא בלב
שלם. בב"ר פע"ד אות ט"ז הגי' א"ר אייבו דוויס וסגופים היו בעל כרחם ולא היו
מפרינים אלא בפה. והמאמר הזה הובא בערוך ערך מפרים וגורם א"ר אייבו דוויס וכפויים ולא היו
מפריסין אלא בפה. אין ספק שנוכח משובשת היתה לפניו וצ"ל מפרינין. וכן נמצא המאמר מ"ר
אייבו בב"ר פ"ס אות י"ג. ויברכו את רבקה א"ר אייבו דוויין ושפופין היו ולא היו מפרינין אלא בפה
ולדעת בעל ערוך השלם בערך מפרים הוראת מלת מפרינין בלשון פרסי ברכה ור"ל היו מברכים
ועי' ערוך ערך פרין והמלות "בעל כרחם" היא הוספה וליתא בערוך וכן בילקוט רמז ק"ל. והמחבר
הוסיף בדברי ר' אייבו והביא סחופין במקום סגופין. ובמקום מפרינין הביא הוא מברכים, לפי הענין:
ג) לדוויי. וכן בערוך ערך קרקר ב' ובילקוט סוף ויצא הביא הגי' חור לדוויי, אבל במדרש ב"ר
שם הגי' לסורו: ג) והיו מרקדקין בו כל הלילה. בב"ר ובילקוט הגי' מרקדקין וכן יש לתקן לפנינו.
ובמדרש שם מובא בפנים "ג"א מקרטעים" והערוך ערך קרקר ב' הביא המאמר בב"ר פס"ד אות ט' מלמד
כל הלילה. והביא מלשון מרקדקין קיר (ישע"י כ"ב ה'). וכן נשנת המאמר בב"ר פס"ד אות ט' מלמד
שנכנסו לסמים לתוך ביתו והיו מרקדקין בו כל הלילה. והגי' מקרטעים הוראתה דילוג ורקד:
ד) אלו המלאכים שהניח בבית אל ועכשו פגעו בו כו'. ד"ל בעל לקח טוב אותם מלאכים שהניח
ויפגע במקום באותם פגע עוד שמלאכים של ארץ ישראל פגעו בו. וכן כתב רש"י מלאכים של
ארץ ישראל באו לקראתו ללותו לארץ, ועי' הנחומא הקדום וישלח אות ג' ועי' בתרגום ירושלמי
ויב"ע: ה) נאמר כאן מחנה אלהים כו'. כן הביא הלקח טוב בשם יש אומרים: ו) על שפגעו בו
פעמים מחנה אלהים ללותו בשלום. בל"ט מחנים מחנה המלאכים שבאו עמו מחוץ לארץ, ומחנה
המלאכים שפגעו בו בכניסתו לארץ ישראל, וכן רש"י הביא מחנים שתי מחנות של חול שבאו עמו
עד כאן, ושל א"י שבאו לקראתו, והוא מתנחומא שם: ז) ורבותינו דרשו. ב"ר פע"ד אות א' ומדרש
שמואל פכ"ז והובא בילקוט רמז ק"ל: ח) א"ר חייא בר אבא. ב"ר שם אות ג' וכן ב"ר פע"ג
אות ט' ושם הגי' א"ר חייא רבה: ט) א"ר יהודה. ב"ר שם אות ד' ושם הגי' ר' יודן: י) והיה

כשגגה היוצא מפי השליט: טרפה לא הבאתי לך. זו היא שבורה חיה: אנכי אחמנה. (יא) אנכי הייתי חוטא על החיה שגזר הקב"ה על הארי להיות אוכל שמונה שיין בכל יום מצאנו של לבן, וא"ת אילו היה רועה אחר היה מציל יחדי מיד הארי, ת"ל כי כה אמר ה' [אלין] כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם [לא יחת] ומהמונם לא [יענה] [ישעיה לא ד]: (יב) תנן זאב אחד אינו אונס, שני זאבים אונס, ר' יהודה אומר בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד אונס, יש לו שני כלבים אינו אונס הארי והדוב והנמר והבדדלם והנחש הרי אלו אונס, אימתי בומן שכאו מאליהן, אבל הוליכן [למקום] גדודי חיות ולסטים אינו אונס, עלה לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס. (יג) ותניא אלו הן אונסין ששומר שכר פטור [עליהן], כגון שהוא אומר ותפל שבא ותקחם [איוב א טו], ותניא עד מתי שומר שכר חייב לשמור, עד כדי הייתי ביום אכלני חורב וקרה בלילה [בראשית לא מ], ותניא רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף או ארי ודרס, אין אומרים אילו היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו אם היה יכול להציל חייב, ואם לאו פטור, ואע"ג דעאל בעידנא דעיילי אינשא חייב, דמ"מ היה תחילתו פשיעה וסופה באונס חייב, מפני שהיה יכול להציל אילו היה שם, ושומר חנם צריך לקדם ברועים ובמקלות בחנם שלא ישכור מצילין משלו, ושומר שכר חייב לשכור מצילין משלו עד כדי דמיהן ובעל הבית נותן דמים דמהני ליה רועה לבעל הבית לכשרותן ועילוין של בהמתיו שמא כשיקנה אחרות תחתיהן לא יהיה כמותן ועוד שאינו מטריחו לך, ולא סבירא לך כרבא בהני שמעתתא, אלא ההיא דשריקא ונפל למאי חייב בה, ואי על למתא בעידנא דעיילי אינשי אי נמי גנא פורתא פשיעה הוי וחייב לשלם, דא"ל להכי יהבא לך אנרא לנשורי לי נשירותא יתירתא, והלכתא כל מי שיכול לצעוק ולקבץ מצילין בין שומר שכר בין שומר חנם בחנם ולא עשה פושע הוא וחייב לשלם ולסמין מזויין ורועה מזויין אסיקנא דאונס הוא משום דלסטים מסרי נפשייהו ורועה לא מסר נפשיה: גנבתי יום וגנבתי לילה. (יד) קריה ליה גנבא ביממא ובלילא: ותדר שנתו מעיני. (טו) ומה היה אומר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים, מה טעם דכתיב בהן [לולין] ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל (תהלים קכד א), ישראל סבא: את עניי ואת יגיעי כפי ראה אלהים. (טז) א"ר נחמיה חביבה היא המלאכה יותר מוכות אבות, שוכות אבות הצילה מממון, שנא' לולא אלהי אבי כי אתה ריקם שלחתי, וזכות מלאכה הציל את נפשי, שנאמר את עניי ואת יגיעי כפי ראה אלהים וזכה אמשי, כדכתיב

הערות וחקונים

הרבר כשגגה היוצא מפי השליט. ב"ר שם. ויש לתקן כשגגה שיצא מלפני השליט, והוא לשון הכתוב קחתי י' ה'. ועיי' לקח טוב ל"א ל"ב הערה ל"א: (יב) אנכי הייתי חוטא על החיה שגזר הקב"ה על הארי להיות אוכל שמונה שיין בכל יום מצאנו של לבן, ב"ר שם אות י"א, ובילקוט רמז ק"ל הגי' אני הייתי חוטא על הארי שכך גזר הקב"ה על צאנו שהיה הארי אוכל ממנו בכל יום חמשה, והמלה "חמשה" חסר לפנינו במדרש, והמחבר הביא שמונה שיין וברור שהיתה הגי' בב"ר שיהי אוכל מצאנו של לבן ה' בכל יום, הילקוט הציג חמשה והמחבר חשב שהוא ח' והציג שמונה, ושיון שהביא הוא חרבו מן שה, וראיתי בפי מהרזיוו בב"ר שם רמז הארי בכאן שמעתי מאיש אמונים מעיר הקודש ירושלים שיש שם שער אחד שנקרא בערבי אבכ חמא שפירושו שער ארי על שיש בראשו אריות חצובים באבן, ואבכ פי' שער, וחמא פי' ארי ולפי' מרומז בחיבת אחמנה על הארי (מלשון חמא בערבי): (יג) תנן זאב אחד אינו אונס כו'. משנה ב"מ צ"ג ע"ב: (יד) ותניא אלו הן אונסין ששומר שכר פטור עליהן, גמרא שם במאמר שלפניו על המשנה שלפניה ד' שומרין הן, ועיי' בגמרא שם: (יד) קרין ליה גנבא ביממא ובלילא, ב"ר שם: (טו) ומה היה אומר, ב"ר וילקוט שם: (טז) א"ר נחמיה חביבה, בב"ר שם אות י"ב הגי' ר' ירמיה אמר, ובילקוט

השמר לך מדבר עם יעקב וגו': אם אני לא אעבור עליך את הנל הזה. (טו*) בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים [ולארם צובה] פגע באדומיים וכקש לונבן (זו) הוציאו לו איצטלאות שלחן. רב לכם סב את ההר הזה וגו', ואת העם צו לאמר אתם עוברים וגו' (דברים ב ג—ד), שלח יואב והודיע לדוד בא דוד לסנהדרין העביר העטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו ולימד שאדום פרצו את הגדר תחלה, דכתיב וקסמים בידם (במדבר כב ז) [כמה איגרת כתב], איגרת אחת לכלעם ואיגרת אחת לאדומיים, שהרי בלעם מלך עליהם, דכתיב (יז*) ומלוך בלעם, וגם בלעם פרץ את הגדר והלך לקלל את ישראל, לפיכך מותר להתנרות במלחמה. ושיה בהצותו את ארם נהרים וגו' (תהלים ס ב): ויפגעו בו מלאכי אלהים. (יח) ר' הונא בשם ר' אייבו אמר ששים רבוא מלאכים (יט) היו מלווין לפני אבינו יעקב בכניסתו לארץ, שנאמר מחנה אלהים זה (בראשית לב ג), ואין השכינה שורה כפחות מששים ריבוא, ורבנן אמרי מאה ועשרין רבוא, וכן נדרש בפסוק ובנחה יאמר שובה ה' רבבות [אלפי] ישראל (במדבר י לו): ויקרא שם המקום ההוא מחניים. א"ר יודן נטל מאלו ומאלו ושלח (ב) פרוובין לפניו, וכבר דרשנו כשבא יעקב לחרן היה בן ע"ז שנה, ויצחק בן קל"ז שנה, ולסוף י"ד שנות עבודת יעקב בנשיו נולד יוסף, ואחי"ב עבד שש שנים בצאן, הרי ד' נמצא יעקב בן צ"ו שנים בצאתו מחרן, ובי שנים עשה בדרך, ובשנת צ"ט ליעקב שב אל ארץ אביו, ובאותו הפרק היה יצחק בן קנ"ט שנה, ועשה עמו אחרי כן כ"א שנה, לפי ששנות יצחק ק"פ שנה, נמצא כשמת יצחק היה יעקב בן ק"ב שנה, כי י"ד שנה מת יצחק קודם שירד יעקב למצרים לגור שם, נמצא שמת יצחק בשנת י"ב למכירת יוסף, נמצא יעקב כשיצא מארץ טמאה וחזר לארץ החיים עומד על פרקו של זקינו כשאמר לו הקב"ה התהלך לפני והיה תמים, ועמד ושימש את אביו כ"א שנה, והצליח דרכו והשכיל:

שלמה פרשת ויצא יעקב:

ירויחו דורשיה וישכילו: וסמוך לפניעת המלאכים מיניו משלחתם, והוה שדרש ר' יודן נטל מאלו ומאלו ושלח פרוובין לפניו: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו יושלים אתו (משלי טו ז), זה אבינו יעקב שנקרא איש תם, שהקב"ה רצה להצליח דרכיו, לפיכך השלים אתו את לכן הארמי שרדף אחריו להויקו וחזר בפחי נפש ואת עשו שטמו ומתנחם להרנו התיש כנדרו, אלא שדומה יעקב עצמו למעיין חתום המתרפש ולמקור נעול שהוא מושחת, ולא היה צריך להכניע עצמו לפני הרשע שהרי עשו היה הולך לדרכו, ויעקב נתעבר על ריב לא לו, והחזיק באוני כלב, ושלח לו מנחה וקרא עצמו עברו, וגרם לבניו לעשות כן, מכאן שאין הכטחה לצדיקים בעולם הזה:

וישלח.

(ד) וישלח יעקב מלאכים לפניו. (כא) א"ר יצחק בר נחמן בא וראה כמה הצדיקים מתיראין מן ההטא, אחר כל ההבטחות שהבטיח הקב"ה את יעקב היה

הערות וחקונים

השמיט שם האומר: (טו*) בשעה ששלח דוד, ב"ר שם אות מ"ז שוי"ט מזמור ס': (פ) הוציאו לו איצטלאות שלחן. לפנינו אפיסטולי שלחן, ובעל הערוך הביא המאמר מהמדרש בערך אסטולי וגורם הוציאו לו אסטליאות שלחן, וכן היה לפני המחבר אצטלאות שלחן. אבל הגי' אפיסטולי היא הגי' הנכונה ופי' כתבים, עי' בערוך שם ועי' ערך פסטל: (יז*) צ"ל וימלך באדום בלע בן בעור (בראשית לו לב). (יח) ר' הונא בש"ר אייבו, ב"ר שם אות י"ז: (יט) היו מלווין, בב"ר היו חלים. פי' המ"ב לשון מחול וריקוד: (כ) פרוובין, פי' שליח בל"י:

[וישלח] (כב) א"ר יצחק בר נחמן כו', זה לקח מן הלחם טוב והעירותי שם בהערה ה' המאמר

מתירא אמר זה לי עשרים שנה ושתי שנים שלא שמשתי את אבא, שמא יוגרם החטא ויעמוד לעשו שעמד לפניו ושרתו, לפיכך שלח מלאכים לפניו לפייסו: מלאכים. אלו שלוחי בשר ודם שלח מעבדיו הפקחים שבהם: לפניו. קודם שיוניע אצלו כדי שיופייסוהו: אל עשו אחיו. כדי שיתפייס לו כאח: ארצה שעיר. שכבר נלחם הוא ובניו עם החרי ושבתי הר שעיר והורישו וישבו תחתם. לכך נפלה אימת עשו על יעקב: שדה אדום. כל נחלת נוי שהיא מרווחת ומקשטת. הכתוב קראה שדה פלוני, שדה אדום שדה פלשתים:

(ה) ויצו אותם לאמר. (כב) לומר לדורות שלא יתקשו כנגד הגל, שכל המתקשה כנגד הגל, הגל שוטפו, וכל הנכנע מלפני הגל, הגל עובר עליו, והוא ניצול, שנאמר [כל] משבריך ונליך עלי עברו (תהלים מב ח): כה תאמרין. (כג) ט' מלאין, וכולן משלחת צדיק לרשע או רשע לצדיק: לאדני לעשו. (כד) שמנה אדוני כתובים בפרשה, ולפיכך מלכו שמנה מלכים באדום לפני מלך לבני ישראל: כה אמר עבדך יעקב. אע"פ שקניתי ממנו הבכורה ואע"פ ששמני אבי נביר איני קורא עצמי כך, אלא עבד כנגדו: עם לבן גרתי. בנירות אכסנאי: ואחר עד-עתה. כדי להשתכר בעמלי שלא לשוב בידים ריקנות:

(ו) ויהי לי. במשכורת, ולא בשביל ברכות שברכני אבי, ולא כמו שברכני מל ומשמני ודגן ותירוש, אלא: שור וחמור צאן ועבד ושפחה. דבר כלשון בני אדם המצניע נכסיו מפני הרשות, (כו) ועוד שהבריות אומרים חמרתא גמלתא, כלומר קוראין הרבה כלשון מועט: ואשלחה להניד לאדוני. שלא נהנתי ממה שברכני אבא: למצא חן בעיניך. שלא תשטימני עוד על הברכה:

(ז) וישוּבו המלאכים אל יעקב לאמר. לומר לו שיוודו למלחמה: באנו אל אחיך אל עשו. אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו צייד ורצחן: וגם הולך לקראתך. מתיל וגם, מלמד שהיה הולך לדרכו ובין שבישוהו הלך כנגדו: וארבע מאות איש עמו. (כז) כל אחד עשוי על ארבע מאות איש, (כח) א"ר לוי אמר אי יכילנא ליה מוטב ואם לאו אני אומר לו הביא מכס ומתוך כך אני קם עליו והורגו:

(ח) ויירא יעקב. שמא יגרום החטא, ואע"פ שהבטיחו הקב"ה ירא מאוד יותר ממה שנתירא קודם ששלחתו אמו לחרן כשהיה עשו מתנחם להרגו, שהרי אותו שעה היה ירא על גופו לבד, ועכשיו על גופו ועל נשיו ועל בניו: ויצר לו. לשון צרה, ודומה לו, ויצר לאמנון (ש"ב יג ב), [וכהצר] לו (ד"ה"ב לג יב), צר לי עליך אחי (ש"ב

הערות ותקונים

הזה לא מצאתי ואולי הוא מולמדנו הנאבד, ועיי' מגילה ט"ז סוף ע"ב: (כג) לומר לדורות שלא יתקשו כנגד הגל. לקח טוב: (כג) ט' מלאין, במסורה תאמרין חד מן ט' וחושב שם את כלם: (כד) שמנה אדוני כתובים בפרשה כו', לקח טוב, ונזכר בכ"ר פע"ה אות י"א והובא בילקוט רמז ק"ל באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדוני א"ל הקב"ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים, חייך אני מעמיד מבניו ח' מלכים קודם לבניך, שנאמר ואלה המלכים אשר מלכו: (כז) ועוד שהבריות אומרים חמרתא גמלתא, ב"ר פע"ה אות ו' ר' נחמי' אמר לישנהון דברייחא היא חמורתא גמלתא, והמחבר מפרש כלומר קוראין הרבה כלשון מועט, ובעבור זה נאמר והי לי שור וחמור, וכן בתחומא הקדום וישלח אות חי דרך ארץ השיח כאדם שהוא אומר על הכל הלך חמור קרא תרגול, ולמאמר הזה כוון רש"י, עיי' תחומא שם הערה י"ד: (כו) אתה נוהג בו כאח, ב"ר שם אות ז' ורש"י עת"ה, ותמלות, "צייד ורצחן" הוסיף המחבר: (כז) כל אחד עשוי על ארבע מאות איש, ב"ר שם וילקוט ותחומא הקדום וישלח אות ו' ועיי' לקח טוב (ל"ב ז) בהערה י"ח: (כח) א"ר לוי, ב"ר שם, ושם הוא כלשון ארמי והובא שם הלך ונשל אגרימי ממצרים, ט"ז

א כו), וכל דומיהן, (כט) א"ר יהודה ב"ר עלאי ולא היא יראה, ולא היא צרה, אלא וירא שלא יהרונ, ויצר לו שלא יהרג. אמר כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל שמא הוא בא עלי מכה ישיבת ארץ ישראל, כל השנים הללו הוא מכבד את אביו, ושמא יבא עלי בכיבוד אב ואם, ונוסף לזה שאמר יקרבו ימי אבל אבי, ואהרנה את יעקב אחי (בראשית כז מא), שמא מת אותו הזקן: ויחץ. לשון חלוקה, ודומה לדבר, וחצו את כספו (שמות כא לה), וכל דומיהן: את העם אשר אתו. אלו העבדים והשפחות: ואת הצאן ואת הבקר והגמלים. כמשמעו: לשני מחנות. מחצה למחנה אחד ולמחנה לאה ומחצה למחנה שנייה לכתובת רחל:

ט) אם יבא עשו אל המחנה. שחיציתי לכתובת האחת רחל או לאה: והכהו. כלומר והכה את היקום אשר במחנה: והיה המחנה הנשאר לפלישו. לכתובת שנייה:

י) ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. (ל) האל עשו לא, אלא הבורח בדרכיהן והעושה כמעשיהם שמם מתקיימת עליהם. (לא) ר' הונא בשם ר' אחא אמר מי היה קרוב (לחזקיה) [לדוד לא אחו] כה אמר [ה'] אלהי דוד אביך (מ"ב כ ה). והכתוב מניח את אחו ואמר לחזקיה, לפי שבחר בדרכיו ועושה כמעשיו, אבל הפורש מדרכי אבותיו וממעשיהם, אין שמם מתקיים עליו: האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך. ועל הבטחתו נשענתי לברוח לפני לבן:

יא) קמנתי מכל החסדים. כלומר החסדים והאמת שנמלחתי להשיב לי כפעלי הרי הן גדולין ומרובין ואני קטן ואיני כראי להשתלם חסד כל כך: אשר עשית את עבדך. יותר מכותי: כי במקלי. ממש: עברתי את הירדן הזה. שלא הוצאתי כלום מארבע שבע: ועתה הייתי. מרובה בנכסים ועבדים ושפחות עד שחלקתי לשני מחנות גדולים:

יב) הצילני נא מיד אחי. מיד ולדורות: כי ירא אנכי אותו פן. כיון שהוא אכזרי פן יבא עלי מכבוד אביו וישיבת ארץ ישראל: והכני אם על בנים. כלומר אותי ואת נשי ואת בני ואתה מרחם את בריותך, עתידים בני להוחר על לא תקח האם על הבנים (דברים כב ח), ועל אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כב כח): יג) ואתה אמרת. לי בכית אל: היטיב איטיב עמך. כפל הרבוב, היטיב בזכות עצמך, אטיב בזכות אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב. והלא לא אמר ליה הקב"ה בבית אל אלא כעפר הארץ (בראשית יג טז), אלא תלה ברכתו על ברכת אביו וקנו, שאמר לו הקב"ה בהר המוריה, והרבה ארכה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים (שם כב יז), אמר יודע אני שזרעו של אברהם על שחוטאים לפניך אתה מביא פורעניות, אבל אתה ברכתם כחול, (לב) מה חול זה אדם עושה נומא מכערב ודורם לתוכו, ולמחר משכים והוא נתמלא ושוה, אף זרעו של אברהם אם חבא עליהם פורעניות על חטאם, אתה ממלא חסרונם ברחמים, למען לא יחסרו ממכות שהיו, ועכשו אם עשו בא והורגני ואת בני, נמצאת הבטחה בטילה, ונמצא שם שמים מתחלל: יד) וילך שם כלילה ההוא. יש לומר שנתחייב יעקב אבינו אותו היום על שנתירא כחושד בהבטחת יוצרו, אלא כיון שעבר כלילה ההוא אותו היום בטל וגם דינו

הערות ותקונים

מכס, וזה לא הביא המחבר: (כט) א"ר יהודה ב"ר עלאי, פעיז אות ב' וילקוט ורש"י עה"ת ותנחומא הנדפס מכבר וישלח אות ד' ומדרש אנגרה ועיי' במזרחי: (ל) האל עשו לא אלא הבורח בדרכיהן. ב"ר שם אות ד' ושם הגי' הא לעשו לא, וכן הובא בילקוט רמז קל"א ובלק"ט וכן יש לתקן לפנינו: (לא) ר' הונא בש"ר אחא אמר. ב"ר שם: (לב) מה חול זה אדם עושה נומא מכערב. עיי' ברכות

בטל, (לג) היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא. ויקח מן הבא בידו. לא כסף ולא זהב, אלא מן הבא בידו בשכרו מלבן: מנחה לעשו אחיו. עיקר מלת מנחה לשון מנוחה, שמניח כעס וחרון אף מעל שולחה: לעשו אחיו. שינהג עצמו באחיה עמו: (טו) עזים מאתים. (לד) כל הפסוק הזה סופן תיבות מים, מלמד שכולן היו בעלי מומין, שלא יקריב מהן עשו לעיו: עזים מאתים. א"ר אלעזר מכאן לעונה האמורה בתורה, עזים מאתים שהן צריכות תישיש עשרים, וכן רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים, לפי שאינן בני עבודה נוטל זכר אחד עשרה נקבות, ולפי פשוטו בניהן ממש: (טז) גמלים מניקות. (לה) ר' ברכיה בשם ר' שמעון בן גמליאל אומר לפי שהגמל צנוע בתשמישו, פ"י שאינו משמש לפני בני אדם, לא פירסמו הכתוב, (לו) אלא הן ובניהן ובניהן הזכרים שלהם בין הכל שלשים: פרות ארבעים. שיש בהן כח צריכות פרים עשרה ד' לאחד: אתונות עשרים. שהן צריכות עיירים עשרה. לפי שעבודתן כבירה צריכה שיהיו איש ואשתו, (לז) ושם הבנים והגמלים באמצע, כלומר היו רואה את עצמך כאילו אתה יושב על בימה גדולה ודן אותי, ואני נידון לפניך, ותחמלא עלי רחמים. (לח) כל אתונות שבמקרא מלאין ו', חוץ מן אתונות שנתן פרעה לאברהם, לפי שהיו עקרות (לט) שהיו המצויות חותכות האם שלהם שלא תלדנה, וכן אתונות ששלח יעקב לעשו של לבן הארמי, גם הוא ברמיות, התך האם שלהם שלא תלדנה ולא יהנה יעקב ושלחם לעשו, כבר דרשנו למה נקראו עזים ותישיש: רחל. רוח היל שאין בריה מתהללת מפני חיה רעה כרחל: אילים. על שם איל ותוקף, כמו אילי מואב (שמות טו טו), אילי הארץ (מ"ב כד טו) יחזקאל יז יג), וכן כתיב ואילי צאנך (בראשית לא לח), שמתרמינן בקניהן כנבורי חיל: גמלים. שנמלים גמול הצנוע מכל חיה ובהמה: פרות ופרים. שעבודת הקרקע פרה ורבה על רב כחן, שנא' [ורב] תבואות בכח שור (משלי יד ד): אתונות. על שם איתן שלה, הוא האבוס, וזכר לדבר וחמור אבוס בעליו (ישעיה א ג): עיירות. אלו נקראין נערי בני אתונות:

יו וירתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו. עדר כל בהמה לפני עצמה, (מ) ושיה כל ערום יעשה בדעת (משלי יג טז), (מא) הפריש העדרים זה מזה להראות הרבה, כדי למלאות עינו של אותו רשע ויתפייס לו: ויאמר אל עבדיו, מנהיגי העדרים: עברו לפני ורווח תשימו בין עדר ובין עדר. (מב) רמז לבניו שלא ישתרגו עליהם המלכיות: ריוח.

הערות ותקונים

ג' ע"ב בתוס' ד"ה אין הכור מתמלא מחולתו, ובתוס' סנהדרין ט"ז ע"ב: (ג) היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא. סנהדרין צ"ה ע"א, פ"י לן הרין בטל הרין, בת הוא תרגום של לן: (לד) כל הפסוק הזה סופן תיבות מים כו'. לקח טוב (ל"ב ט"ז) והעירותי שם בהערה ל"ח גם בעל המורים הביא הדרשה הזאת וסיים היו בעלי מומים שלא יקריב מוחם קרבן: (לה) ר' ברכי' בש"ר שמעון בן גמליאל אומר, ב"ר פ"ע"י אות ז' ולק"ט: (לו) אלא הן ובניהן ובניהן הזכרים שלהם. בלקח טוב אלא אמר גמלים מניקות ובניהם עם בנאיהם אלו הזכרים הכל היו שלשים, הוסיף לפרש בנאיהם היינו הזכרים שהנקבות נבנות מהם, ופ"י בניהם בניהם, וכן רש"י עה"ת הביא ובניהם עתהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פירסמו הכתוב: (לז) ושם הבנים והגמלים באמצע כו'. ב"ר שם ולק"ט וע"ש הערה ל"ז: (לח) כל אתונות שבמקרא מלאין ויש כו'. וכן אתונות ששלח יעקב לעשו. אתונות ששלח יעקב (ל"ב ט"ז) כתיב אתנת ב' ווי"ן חסרים לפי המסורה: (לט) שהיו המצויות חותכות האם שלהם, פ"י בל"ע פ"י הרחם: (מ) ושיה כל ערום יעשה בדעת, וכן הובא בלק"ט: (מא) הפריש העדרים זה מזה להראות הרבה כדי למלאות עינו כו'. ב"ר שם אות ח' ולמה לא הכניסין כולן כאחת כדי להשיב עינו של רשע, וכן הוא בילקוט וכן הביא רש"י בפ"י התורה, וכן בלק"ט וכן במדרש אגדה: (מב) רמז לבניו שלא ישתרגו עליהם המלכיות, ע"י

לשון הפרשה זה מזה, ודומה לו, עליות [מרוחים] (ירמיה כב יד), ודרך הפשט כך הוא, לפיכך נתן ריוח ביניהם ולא הכניסן בערבוביא, כדי להתמיהו על הדורון:

(יח) ויצו את הראשון לאמר, לאמור לדורות, (מג) לימדך תורה דרך ארץ שאם יפגע אדם בדרך ושואלו מי את יהודי, ומה אומנותך, ולאן אתה הולך לסחור, יאמר לו יש לנו שיירה באה אחרינו, ולפי שהיה יעקב בקי בדרך ארץ הוזהר כך: כי יפגשך עשו אחי, כלומר אם אתם פוגעים את אחרים לא תחושו להבין: ושאלך לאמר, אף לדורות בענין זה: למי אתה, כלומר שלוחו של מי אתה: ואנה תלך, עם מקנה זה, ולמי נשלחין אלה הבהמות שלפניך:

(יט) ואמרת לעבדך ליעקב, אמר לו בפירוש מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו, שאיני נוהג בפניו כנביר, אלא כעבד לפני אדוני: והנה גם הוא אחרינו, בא לפייסך: שלוחה, מלא ו', רמו לדורות שיהיו משלחין דורונות לבני עשו:

(כ) ויצו גם את השני, מנהיג את הכבשים: גם את השלישי, מנהיג את הגמלים: גם את כל ההולכים אחרי העדרים, עדר הבקר והחמורים: לאמר, לומר לדורות, רמו למנהיגי הדורות בארבע מלכיות: כדבר הזה תדברון אל עשו, מלא ו', כלומר בפה מלא: במוצאכם אותו, אבל לאנשיו שעמו אל תחושו להם:

(כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו, בא לפייסך: כי אמר אכפרה פניו, נועמים עליו והוא מרצהו בפיוס הרי הוא מכסה זעם פניו, וכן הוא אומר על כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב), וכל כפרות עון מדוברות על אופניהם, דכתיב ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א ד), וכתיב [כסית כל חטאתם] (תהלים פה ג): במנחה ההולכת לפני, קודם שאגיע אליו: ואחרי כן אראה פניו, בפיוס: אולי ישא פני, בעבור המנחה: (מד) ב' פעמים כתיב פניו בעניין, א' לפייס על הבכורה, ואחד על הברכה, ב' פעמים פני, אחת עתה, ואחת לבני בגליות, וכן ד' עדרים כתיב בעניין, כנגד ד' מלכיות, שארבעתן תמצא שהיה אדם שותף לאוברן של ישראל, ועיכ אמר משיח צדקנו, זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים (תהלים קלזו), במלכות בבל, וכתיב ואל תרא ביום אחיך ביום [נכרו] (עובדיה א יב), רמו באותו ענין ד' מלכיות שנשתתף בו אדם:

(כב) ותעבור המנחה על פניו, והוא, אף הוא היה בצער: לן כלילה ההוא במחנה, צועק ומתפלל לבוראו.

(כג) ויקם כלילה הוא, (מה) כלומר כל מקום שצריך לומר ההוא, ואמר הוא, אינו אלא לדרשה, וזה למה, מלמד שדבר הקודש הוא היה עמו אותו הלילה לעורתו: ויקח את שתי נשיו, אלו רחל ולאה: ואת שתי שפחותיו, זלפה ובלהה שפחותות לו מן הגבירות: ואת אחד עשר ילדיו, שבנימין לא נולד עתה, (מו) ואת דינה בתו נתן בתיבה ונעל בפניה, אמר יעקב רשע זה עינו רמה היא שמא יתלה עינו בה ויקחה ממני, א"ל הקב"ה מנעת מאחריך שהוא מהול, הרי היא נמסרת לשכם, שהוא ערל, לא רצית להשיאה דרך היתר, הרי היא נישאת דרך איסור: ויעבור את מעבר יבוק, לברו עבר את מעבר הנחל, לבחון את הנחל כמה הם עמוקים, ולמה קראה יבוק, ששם נאבק עמו מלאך: כל אחד שהוא ניתלה על תיבה הבאה הרי כולן נפתחין, כגון אחד עשר ילדיו.

הערות ותמונים

לקח טוב ובהערה מ': (נג) לימדך תורה דרך ארץ, לקח טוב וע"ש הערה מ"א: (נד) ב' פעמים כתיב פניו בעניין כו', ב' פעמים פני כו', לקח טוב: (נז) כלומר כל מקום שצריך לומר ההוא כו', עי' לקח טוב: (ח) ואת דינה בתו נתן בתיבה ונעל בפניה, לקח טוב, ועיין ב"ר פעמי' אות מ'

אחד העם (בראשית כו י), וכל שהוא עומד על עצמו, מחצה סגול ומחצה קמין, כגון ה' אחד (דברים ו ד). איש אחד (בראשית מב יא). יום אחד (שם כו מה): כד) ויקחם. לאחר שבדק המים שיוכל לעוברם חזר ויקחם על הגמלים: ויעבירם. תחלה לנשים שלא להפריד מהם בעוברים בנחל מפני הכבוד ולאחר כך לילדים: ויעברם. חסר יו"ד, שמעברים בקלילות כדבר קל: ויעבר את אשר לו. המקנה והרכוש והמטלטלין, (מז) ור' הונא בשם ר' אידי אמר עשה עצמו כנשר, נשא מעבר זה של נחל, ונתן לעבר זה:

כה) ויורר יעקב לברו. (מח) לאחר שהעביר כל אשר לו חקר לראות שמה שנח כלום. לימדך תורה דרך ארץ שיחפוש אדם מקום שחנה שם קודם שיסע משם: ויאבק איש עמו. (מט) זה שר של אדום שנדבק להלחם אתו, וכה"א כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים (שם לג י). וכתוב וישר אל מלאך ויוכל (הושע יב ה). ודומה לו (ג) בדברי רבותינו בפרק ארבע מיתות, (נא) אמר רב יהודה אמר רבא יודעין הו ישראל בע"ז שאין בה ממש [ולא עברו ע"ז] אלא להתיר להם עריות בפרהסיא, ואותבינן כוכר בניהם מוכחותם וגו' (ירמיה יז ב), אלמא דחביבא היא בעיניהם, ומתציגין בתר דאביקו ביה: (נג) ובפרק ראשון דע"ז תנן ושאר כל הדברים סתמן מותר ופירושו אסור, (נד) ואמרינן סתמא דקאמר חיטי חיורתא וכו', (נה) ומסקינן כי היכי דאביק ביה איהו הכא נמי אביקי ביה אחרינא. (נה) ורבותינו דימו ויאבק לאבק ועפר, כיון שבא המלאך להיוקו תלה יעקב עינו לשמים, ראה המלאך שכינה עומדת לעזרת יעקב, מיד הרפיש עצמו לפניו, (נו) אמר ר' ברכיה אין אנו יודעין מי ניצח, אם המלאך אם יעקב, מרכיב ויאבק איש עמו, הו אומר איש אשר עמו נתמלא אבק, וכתוב וישר אל מלאך ויוכל (הושע יב ה), בכה המלאך ונתחנן לו ליעקב, הו אומר יעקב ניצח: עד עלות השחר. זמן שבני אלהים מצויין לקלם, שנאמר [ברן] יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים (איוב לח ז):

כו) וירא. כל מקום שנאמר וירא יתיר א', על שם ראייה יתירה, ראיית הלב וראיית העין: כי לא יכול לו. לנוצחו, (נז) א"ר חנינא ב"ר יצחק אמר לו דבר הקודש למלאך הרי חמשה קמיעין תלוין ביעקב, זכות עצמו, וזכות אביו, וזכות וקינן, [וזכות וקינתן]. וזכות אמו, מדוד עצמך אם אחא יכול לעמוד כנגד זכותו, כיון ששמע כך פירש מלהלחם עמו: ויגע בכף ירכו. הוא ראש העצם שבירך נגע בו כדי לשמוטו: ותקע כף ירך יעקב. (נח) ר' ברכיה ור' אליעזר בשם ר' יוסי סדקיה כדג, (נט) ר' נחמיה ב"ר יעקב אומר

הערות ותקונים

וילקוט סוף רמז קל"א, ורש"י עה"ת: (מ) ר' הונא בש"ר אידי אמר. ב"ר סוף פע"ו וע"ש במ"ב: (מח) לאחר שהעביר כו'. לקח טוב: (מט) זה שר של אדום. לקח טוב ובב"ר פע"ז אות ג' שרו של עשו היה, וכן מובא ברש"י: (נ) בדברי רבותינו בפרק ארבע מיתות. סנהדרין ס"ג ע"ב: (נא) אמר רב יהודה אמר רבא. צ"ל אמר רב: (נב) ובפרק ראשון דע"ז תנן. משנה ע"ז יוג ע"ב: (נג) ואמרינן. שם בגמרא יו"ד ע"ב: (נד) ומסקינן כי היכי דאביק ביה איהו הכי נמי אביקי ביה אחרינא. בגמרא שם כי היכי דהוא גברא אביק ביה כ"ע נמי אביק, וע"ש בפירש"י, וברש"י עה"ת (וישלח ל"ב כ"ה) ויאבק, ולי נראה שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקי ביה [סנהדרין ס"א ע"א] ואביק ביה מויבק [מנחות מ"ב ע"ב] כו': (נא) ורבותינו דימו ויאבק לאבק ועפר. ע"ז ב"ר פע"ו אות ב' וחולין צ"ב ריש ע"א. ועין רש"י עה"ת בשם מנחם ועין ברמב"ן: (נו) א"ר ברכי ב"ר שם: (נז) א"ר חנינא בר יצחק. ב"ר שם: (נח) ר' ברכיה ור' אליעזר בשם ר' יוסי. בב"ר סוף פע"ז ר' ברכי ור' אליעזר, ר' אליעזר אמר שעינא, ר' ברכי בשם ר' אסי אמר סידקא כדג ובילקוט רמז קל"ב הביא הגי' ר' ברכי ור' אליעזר, ר' ברכי אמר שתייה [צ"ל שעינא] ור' אליעזר בש"ר יוסי סידקא וע"י לקי"ט ובהערה נ"ח: (נט) ר' נחמיה בר יעקב. בב"ר רב נחמן בר יעקב:

שפירש הכף ממקומה, ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו ח), והכרת אותותם שהתיזו שלהם ננקדת בצירי או בסגול והטעם בקי' בהאבקו עמו. זה מוכיח על מה שדרשנו תחלה ויאבק לשון דיבוק וסידור מלחמה שלפיכך נקעה הכף. (ס) ר' חמא ב"ר חנינא כל אותו הלילה (סא) היו שניהן שגושין. זה לזה, זה כנגד זה (סב), תריסו של זה כנגד תריסו של זה, כיון שעלה השחר הניחו ויאמר שלחני:

(כו) ויאמר שלחני. כיון שנשתדלתי עמך אין לי רשות ללכת אלא אם כן פוטרני: כי עלה השחר. כבר פירשנו עליית השחר, (סג) א"ל יעקב וכי נגב אתה או קוביוסמוס אתה, שאתה ירא מן השחר שלא יראוך בני אדם, א"ל לא אלא (סד) שהגיע זמן קלוסי לקלס, א"ל יקלסו חבירך, א"ל איני יכול שלמחר אם אני בא לקלס יאמרו לי כשם שלא קילסת אתמול, כך לא תקלס עכשיו. (סה) א"ל סיימת ולא אשלחך כי אם ברכתני, שאותן המלאכים שבאו אצל זקיני לא פירשו ממנו כי אם בכרכה. א"ל הם נשתלחו לכך, אבל אני לא נשתלחתי לכך:

(כז) ויאמר [אליו] מה שמך ויאמר יעקב. (סו) א"ל הונא כך אמר מלאכי השרת עיי שנילו מסטירין של יעקב נדחו ממחיצתן קליה שנה, ואני אם אשמע לך אדחה נם אני ממחיצתי, אלא אנלה ברכה שעתיד הקב"ה לברכך, ואם אומר לי למה גלית לו, אני אומר לפניו רבש"ע בנדך נוזרין נזירה ואי אתה מבטלן, ואני איך הייתי יכול לבטלן, אמר לו הקב"ה עתיד להגלות עליך בבית אל, ולהחליף את שמך ואני עומד שם, ושיה בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הושע יב ה), עמך אין כתיב כאן, אלא עמנו, לכך שאלו מה שמך ויאמר יעקב:

(כט) ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך. משעה שהקב"ה נגלה עליך: כי אם ישראל. (סז) ולא שיעקר שם יעקב כלל, כמו שנעקר שם אברם מפני אברהם, אלא ישראל עיקר, ויעקב טפילה. (סח) ר' זכריה אמר מכל מקום יעקב שמך, אלא כי אם ישראל יהיה שמך, (סט) ויעקב מוסיף עליו: כי שרית. נשתוררה ונתגברה, בדמיון בי שרים ישורו (משלי ח טז), שרתי במדינות (איכה א א): עם אלהים. עם המלאך, הוא עצמו, דכתיב וישר אל מלאך ויוכל (הושע יב ה): ועם אנשים. אלו עשו ולבן, שהם אנשים גדולים שכרו: ותוכל. כשם שנתגששה עמי ונצחת, כך תנצח ויכולת לעשו שלקחת הבכורה והברכה ממנו, ואת לבן שנצלתו ממקנו ובאתה:

(ל) וישאל יעקב. למלאך: ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי. איני יודע לאיזה שם אני מתחלף, שמי של היום אינו כשמי למחר, וכן לענין מנוח הוא אומר, למה זה תשאל לשמי והוא [פלאי] (שופטים יג יח), מכוסה ממני חילופו, דכתיב כי יפלא ממך דבר (דברים יז ח), (ע) ר' אמי בשם ר' יוסי בן דוסא אומר כתוב אחר אומר המוציא במספר צבאם (ישעיה מ כו), וכתוב אחר אומר היש מספר לגדודיו (איוב כה ג), כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, מלמד שאין שם שינוי.

הערות וחקונים

(ס) ר' חמא בר חנינא, בב"ר שם וילקוט שם א"ר חנינא בר יצחק: (סב) היו שניהן שגושין, בב"ר וילקוט פוגעין: (סג) תריסו של זה כנגד תריסו של זה, בב"ר וילקוט מגיניה דרין לקבל מגיניה דרין: (סד) א"ל יעקב וכי נגב אתה, חולין צ"א ע"ב: (סד) שהגיע זמן קלוסי לקלס, גמרא שם וב"ר פע"ח, אות ב' וילקוט רמז קל"ג: (סז) א"ל סיימת, בב"ר אמר ציוצא סייבת, וע"ש במ"כ: (סו) א"ר הונא, בב"ר שם טובא זה בשם ר' לוי בשם רשב"ג, ובשם ר' הונא טובא המאמר בסוף אמר אני מגלה לו, והוא המאמר שהביא המחבר אלא אנלה ברכה שעתיד הקב"ה לברכך: (סז) ולא שיעקר שם יעקב כלל, ב"ר שם אות ג': (סח) ר' זכריה אמר, בב"ר שם ר' זכריה בש"ר אחא: (סט) ויעקב מוסיף עליו, בב"ר שם יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו, (ע) ר' אמי בש"ר יוסי

(עא) א"ר חלבו בכל יום ויום הקב"ה בורא כת מלאכים חרשים, והן אומרים שירה חדשה שאין בת של מעלה מקלסת ושונה, שנאמר חרשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג כג), חוץ ממיכאל ונבריאל שרי מעלה שאינם מתחרשים, אלא עומדים בכבוד מששת ימי בראשית, ואין שמותן מתחלפין לעולם, שנאמר והאיש נבריאל אשר ראיתי בחוץ בתחלה מועף ביעף (דניאל ט כא), וכתוב [ואין] אחד מתחוק [עמי על אלה] כי אם מיכאל [שרכם] (שם י כא), וכיון שמקלסין חולכין לנהר דינור, מקום בריאתם שהוא מושך נהר מים, שנאמר נהר דינור נגד נפק מן קדמוהי אלה [אלפים] ישמשוניה [וריבו רבון קדמוהי] יקומון [שם ז י], ועיקר נהר דינור אש אוכלת ונידלן מויעות חיות הקודש שמויעות מטעינת כסא הכבוד, ומאימת מלך מלכי המלכים הקב"ה, שמנתאה עליהם בשחקים: ויברך אותו שם. שמעתי שיעקב בירך למלאך שם:

(לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל, פני המלאך: כי ראיתי אלהים, מלאכים, (עב) וכן התרגום מוכיח [שחרנם] מלאכי דה', ודומה לדבר אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פב ו), ראיתי מלאכו של עשו שנתאבק עמי פנים אל פנים, ונתנששתי עמו ותנצל נפשי, כדאי הייתי לחוב בעצמי אלא שהצילני הקב"ה ברחמיו:

(לב) ויזרח לו השמש, (עג) א"ר ברכיה לו לרפואה ולכל העולם לאורה, (עד) ואמיתת הדבר אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב"ה בציאתו מבית אביו ואמו החזירתו לו בחזירתו לבית אביו, לכך כתיב ויזרח לו, וזחה לה ב' שעות בעבורו קודם זמנה: כאשר עבר [את] פנואל, כלומר פנו אל, הם מלאכי השרת שהלכו למחיצתן: והוא צולע על ירכו, טמה שננע בו: צולע, לשון צלע ממש, שיריכו מתקפל בשר שלמעלה הימנה, וצלע התחוננה משתרבת על הירך:

(לג) על כן לא יאכלו בני ישראל, (עה) זהו סיפורו של משה רבינו ע"ה, שכתב איסור גיד הנשה במקום סיפור המעשה, ולא שנו בסני, לפי שאין בני נח מוזהרין עליו, שלא פשט איסורו אלא בישראל, שהן נהגו בו איסור, שכל מצוה שנאמרה לבני נח וגשנית בסני, כגון שבת מילה וע"ו ונילו עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי ופריה ורביה ושבעות שוא ודינין, לזה ולזה נאמרו, פירוש שגם בני נח מוזהרין עליו, ואליבא דר' יודא, (עו) וכן פסק ר' טוביה בחיבורו: ומהו על כן, זכר להם שנתנוסס אביהם, ודומה זכור את היום הזה אשר [יצאתם] ממצרים ונ' ולא יאכל חמץ (שמות יג ג), וכתוב זבח פסח הוא לה' (שם יב כז), ולמה על אשר פסח על בתי בני ישראל (שם שם), בסכת תשבו (ויקרא כג מב), למה כי בסכות הושבתי את בני ישראל (שם שם מג), ובנין אב של כולן, זכר עשה לנפלאותיו (תהלים קיא ז): את גיד הנשה, למה נקרא גיד שמתגודד אנודיות, וחזור ומתפשט לקנוקנות הרבה: הנשה, (עז) א"ר חנינא שנשה את מקומו ועלה, (עח) זה שדרש ר' נחמיה ב"ר יצחק שפירש הכף ממקומו, ועיקר מלת הנשה, לשון שכחה, ודומה לו כי נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מא נא), נשיתי טובה (איכה ג יז), ובלשון חרנום לא תשכח (דברים כה יט), לא תתנשי, ויש מעמיקים בלשון הפשט לומר כי נישת ונחלש כח יעקב, לפיכך קראו נשה, ודומה לו נשתה נבורתם

הערות ותקונים

בן דוסא, במדרש ב"ר אות ד' רב אמר בש"ר יוסי בר דוסתאי, והר"ל הביא בספרי נשא ובמ"ד סוף פ"א הג"י רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי: (עא) א"ר חלבו, ב"ר ריש פנ"ח ושם איתא ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן וע"י חגיגה י"ד ע"א: (עב) וכן התרגום מוכיח, כוונתו לחשא: (עג) א"ר ברכיה, ב"ר פנ"ח אות ה': (עד) ואמיתת חדרב כ"ו, עיין סנהדרין צ"ב ע"ב: (עס) זהו סיפורו של משה רבינו ע"ה, עיין כל זה בלקח טוב ל"ג ובהערות שלי: (עז) וכן פסק ר' טוביה בחיבורו כוונתו ללקח טוב שם: (עח) א"ר חנינא שנשה את מקומו, ב"ר פנ"ח אות ו'

היו לנשים (ירמיה נ"א ל). שהנשים כחן תש. ולכי רחש להרביר ונשתו מים [מהים] (ישעיה י"ט ה). על אופן זה. כלומר ונחלשו מים מן הים. שלא יביעו צינורא. וכן לשונם בצמא נשתה (שם מא יז). מרוב הצמא לשונם נחלשת ודוממת: אשר על כף הירך. (ע"ט) בשל ימין ובשל שמאל. שהמלאך נגע בשתיהן. ובשתיהן נאסרו. דהא קי"ל כרבנן ולא כרב יהודה. וכן הדעת מכרעת שבשתיהן פשט איסורו: עד היום הזה. לדורות עולם. ולמה: כי נגע בכף ירך יעקב. הימיני והשמאלי: בניד הנשה. וניצל. זה שכבר דרשנו. כי שבאמצע הפסוק אינו אלא לפרש מה טעם. כנון זה. וכנון לא יהיה לך אלהים (שמות כ"ג). מה טעם כי אנכי ה' אלהיך (שם שם ה). וכל שכמותן במקרא:

[ל"ג א] וישא יעקב עינו וירא והנה עשו בא. מזויין: [ועמו ארבע] מאות איש. וכל אחד עשוי על ת' איש: ויחץ. לשון חילוק. ודומה לו ויחץ את העם (בראשית לב ח). ויחצו את כספו (שמות כא לה). יחצון (שם). וחצית (במדבר לא כו). וכל דומיהן. ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות. (א) א"ר סימון כך אמר להם יש בי כח לסדר תפלה. ר' לוי אמר יש בי כח לערוך מלחמה. כיון שהגיע אליו (ב) אמר כל אחד זכותו תעמוד לו:

(ב) וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה. אמר חס ושלום אם בא לרבר נקימה. מוטב שיפגע באלו. משיפגע בבכורות: ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים. (ג) למדנו שהאחרון אחרון חביב עליו ביותר:

(ג) והוא עבר לפניהם. (ד) בשם אש להבה. זהו מדרש. ודרך הפשט כך הוא. והוא עבר לפניהם. כדכתיב כרחם אב על בנים (תהלים ק"ג). כרחמן שבאבות. (ה) ר' לוי אמר זה יעקב. שנאמר והוא עבר לפניהם. אמר מוטב שיפגעו בו ולא בהם: וישתחוו ארצה שבע פעמים. נגד הקב"ה היה משתחוה שיטה לב עשו עליו לטובה. (ו) דא"ר חנינא בר יצחק לא זו משם. משתטח והולך. עד שהכניס מרת הרין למרת הרחמים:

הערות ותקונים

וילקוט רמז קל"ג וכן בגמרא חולין צ"א ע"א א"ר יהושע בן לוי למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו ועלה ועיין בלק"ט בהערה ס"ז וכן הובא ברש"י עה"ת: (ע"ט) זה שדרש ר' נחמ"י ב"ר יצחק שפירש חב"ב ממקומו. לא מצאתי דבריו במדרש ב"ר: (ע"ט) בשל ימין ובשל שמאל שהמלאך נגע בשתיהן ובשתיהן נאסרו דהא קי"ל כרבנן ולא כרב יהודה וכן הדעת מכרעת שבשתיהן פשט איסורו. במשנה חולין פ"ט ריש ע"ב פ' גיד הנשה ונוהג בירך של ימין ובירך של שמאל ובגמרא שם צ' ע"ב מחנ"י דלא כר' יהודה דתניא רבי יהודה אומר אינו נוהג אלא באחת והדעת מכרעת את של ימין. ומקור המאמר הוא בתוספתא חולין ריש פ"ז גיד הנשה נוהג בשתי יריכות בירך של ימין ובירך של שמאל. ר' יהודה אומר אין נוהג אלא באחת ודעת מכרעת שהיא של ימין. ובב"ר פעה"ח אות ו' איתא בסגנון אחר ר' יהודה ור' יוסי. ר"י אמר באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אמר באחת מהן נגע ושתיהן נאסרו. כו'. וע"ש במ"כ ובחידושי הרד"ל. וכאשר הביא המחבר ליתא שם:

[ל"ג ב] א"ר סימון. ב"ר פעה"ח אות ד' ושם הגי' ר' יהודה בר סימון והובא בילקוט רמז קל"ג והשמיט שם האומר: (ג) אמר כל אחד זכותו תעמוד לו. בב"ר אמר כל איניש ואיניש דכוחא תקום ליה. צ"ל זכותא תקום ליה. פ"י זכותו. וכן הובא לנכון בילקוט שם וכן היה לנכון לפני המחבר וכן לפני בעל לקח טוב: (ג) ומדרש אגדה למדנו שהאחרון אחרון חביב. ב"ר שם אות ח' וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט: (ד) בשם אש להבה זהו מדרש. ודרך הפשט כך הוא כדכתיב כרחם אב על בנים. מה שהביא זהו מדרש אין מדרש זה לפנינו ומה שהביא ודרך הפשט הוא במדרש ב"ר שם ותובא בילקוט ולק"ט: (ס) ר' לוי אמר. שם ופסיקתא דר"כ פסקא אנכי (קל"ט ע"א) שו"ט מזכיר ק"ג את ו"ד וע"י בהערות שלי בפסיקתא ושו"ט: (ז) דא"ר חנינא בר יצחק.

עד גשתו עד אחיו. דימה עשו שהוא משתחוה לו, לפיכך נתלנלו רחמיו, ושיה כי שבע יפול צדיק וקם (משלי כד מז):

(ד) וירץ עשו לקראתו ויחבקו ויפול על צוואריו. (ו) צווארו כתיב, שלא המה אלא מצד אחד, אבל נבי נשיקות חיבה שלימה כתיב ויפול על צווארי בנימין אחיו ובנימין בכה על צוואריו (בראשית מה יד), מלא וייד, וכן וירא אליו ויפול על צוואריו (שם מז כט), דיעקב ויוסף מלא וי: וישיקהו. (ח) איר שמעון ביר אלעזר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה, אתה דורש את הכתב, ואם הנקודה רבה על הכתב, (ח*) שהוא בין אותן תיבות שאינן נכתבות אלא נקראות, ובמקומן חלק ונקודות שם נגד אותיות הכתיבה, אתה דורש את הנקודה, כאן לא כתב רבה על הנקודה, ולא הנקודה רבה על הכתב, שהתיבה וי אותיות ועליהן וי נקודות, מלמד שלא נשקו בכל לבו, איר ינאי איכ למה נקוד עליהם, אלא מלמד שלא נשקו (ט) אלא רצה לנשכו, כחמור שנושך ומשבר את העצם: ויבכו. (י) זה בכה על צער צווארו שנתקשה כברול לפי שעה, וזה בכה על צער שניו ששלח הקב"ה מכה בלחיו לפי שעה, (יא) והיו שינוי מתמוזוין כשעוה, זה שאמר הכתוב כי הכית את כל אויבי לחי [שני] רשעים שברת (תהלים נח). (יב) ורבותינו דרשו שרבת, מלמד שיצאו שינוי לכאן ולכאן ששים אמה. ומעמיקי לשון הפשט דרשו וישקו ויבכו, אע"פ שהיו שוטמים, נתלנלו רחמים זה על זה, מפני שהיו בשר אחד:

(ה) וישא [אח] עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך. כל הנשים שפחות הן או נשיך, והילדים בנך הן או עבדים, זה התחכם עליו ולא השיבו על הנשים, אלא: ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדיך. (יג) מה ראה יעקב להכנס בלשון חנינה, אלא שנסתכל ברוח הקודש וראה שבניו עתידין להתברך בששים אותיות, שהן חמש עשרה תיבות, שבע מכאן ושבע מכאן, ויהנך באמצע. (יד) איר בנימין בר לוי שמענו חנינה ב"א שבטים, ובבנימין לא שמענו, בא יוסף ואמר לו אלהים יחנך בני (בראשית מג כט):

הערות ותקונים

ב"ר שם אות ח' ולק"ט: (ז) צווארו כתיב, והקרי צוואריו: (ס) איר שמעון ב"ר אלעזר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה. ב"ר שם אות ט' וילקוט רמז קל"ג, מדרש חיות בפי צוארך כמדל השן ונמנה בין עשר נקודות בתורה ע"י מס' סופרים ס"ז ח"ב, וספרי בהעלותך על הכתוב או בדרך רחוקה, ובדאר"ג פל"ג ובמ"ר פ"ג אות י"ג: (ח*) שהוא בין אותן תיבות שאינן נכתבות אלא נקראות ובמקומן חלק ונקודות שם נגד אותיות הכתיבה זה הוסיף המחבר: (ט) אלא רצה לנשכו. ובפדר"א פל"ז אל תהי קרא וישקו אלא וישכחו: (י) זה בכה על צער צווארו שנתקשה כברול כו'. בב"ר בסגנון אחר ונעשה צווארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שינוי של אותו רשע: (יא) והיו שינוי מתמוזוין כשעוה. גם בלק"ט הביא ושינוי של עשו של שעוה לקיים מה שנאמר שיני רשעים שברת, והעירוני שם בהערה י' זה ליתא בב"ר רק וקהו שינוי של אותו רשע אולם במדרש חיות שם סיום ונמסו כדונג, ובפדר"א פל"ז דרש לה מדכתיב שינוי חרוק ונמסו, וכן במדרש אגדה הביא ונעשה שינוי כמו שעוה, וע"י תנחומא הגדפס מכבר וישלח סוף אות ד', ומה שהביא המחבר והיו שינוי מתמוזוין כשעוה וכן בתוב"ע בראשית ל"ג ד' על צערא דשינוי דאתמוזוין, ופי' תמוזו ענין נדנד: (יב) ורבותינו דרשו שרבת, כוונתו שדרשו על שני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבת, גמרא ברכות נ"ד ע"ב, אבל הסיום שהביא מלמד שיצאו שינוי לכאן ולכאן ששים אמה. נעלם ממני המקור: (יג) מה ראה יעקב להכנס בלשון חנינה כו' בששים אותיות שהן חמש עשרה תיבות ז' מכאן וז' מכאן ויהנך באמצע. בלקח טוב הביא וז"ל מה ראה יעקב אבינו לומר בלשון חנינה לפי שהנינה מוצעת בברכת כהנים ט"ו תיבות יש בהן ז' מכאן וז' מכאן ויהנך באמצע, ומה שהביא המחבר עתידין להתברך בששים אותיות, כך איתא במדרש שח"ש רבה פ"ג מסוק ששים גבורים סביב לה, ששים גבורים, אלו ששים אותיות שבברכת כהנים וכן במדרש במ"ר פ"ח אות כ"א ששים גבורים ששים אותיות שבברכת כהנים וכן הוא בהוספה בתנחומא הגדפס מכבר קרא אות י"ב: (יד) איר בנימין בר לוי, ב"ר פנ"ח אות י' והובא בלקח

(ו) ותגשנה השפחות הנה וילדיהן ותשתחווין. להקביה שלא יתגרה בהן אותו רשע:
 (ז) ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו. להקביה כמו שדרשנו: ואחר גש יוסף ורחל וישתחו.
 בשפחות ובלאה הקדים האמהות לילדים, וכאן הקדים יוסף לרחל. (טו) אמר
 יעקב רשע זה עינו רעה, שלא יביט ברחל שהיא יפת תואר ויגולנה, לפיכך נתן את יוסף
 לפני אמו, וכסה אותה בקומתו, שלא יסתכל בה. זשיה בן פורת יוסף בן פורת עלי עין
 (בראשית מט כב), לכסות עלי עין של אותו הרשע:

(ח) ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פנשתי. כלומר מה צורך לך ששלחת לפניך:
 המחנה. הן העדרים ומנהיגים שנראו לו בלילה כמחנה גדול: הוה. מלמד
 שלא קיבלן עשו וחזרו והמתינו עד שהגיע יעקב אצל עשו, לכך נאמר הוה: ויאמר
 למצוא חן בעיני אדוני. שלחתי:

(ט) ויאמר עשו יש לי רב אחי. מכאן ראה שלא חסרתי כלום על הברכה אשר נטלת
 ממני, מעתה איני שומטך, אלא מחבבך כאח. יהי לך אשר לך. מזה שקנית
 בעמלך איני נוטל ממך, (טז) א"ר אבהו לפי שהיו הבכורה והברכות מפוסקות בידו, בא
 עשו וקיימן בידו, ואמר:

(י) יהי לך אשר לך, כלומר מה שנאמר לך, ויתן לך האלהים (בראשית כו כח): ויאמר
 יעקב אל גא. בבקשה ממך אל תסרב בי: אם נא מצאתי חן בעיניך. וחדלה
 שטמתך מעלי: ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך. כלומר כי על אשר ראיתי
 פניך: כראות חסר וי, שלא ראהו מרצונו: פני אלהים ותרצני. כאדם החוטא מביא קרבן
 להתכפר, כך שלחתי לך מנחה להסביר פניך:

(יא) קח נא. לשון בקשה: את ברכתי. כלומר זה הוא לך תחת הברכה שלקחתי ממך:
 (יז) אשר הבאת לך. לא נאמר הבאתי, אלא הבאת, חסר וי, כך אמר לו כמה
 צער ויגיעה היה לי עד שהגיע לירי, אבל אתה מאיליה הבאת לך: כי חנני אלהים וכי
 יש לי כל ויפצר בו ויקח. (יח) נראה מחזור פניו וידו פשוטה הפציר בו, כדרדשינן
 בפרשת לוט:

(יב) ויאמר נסעה. מכאן: ונלכה. לשעיר: ואלכה לנגדך. אע"פ שאני מוויין, ואתה
 יש לך מקנה והולך במתינות, הרי אני הולך במתינות כמותך, ואיני
 עובר לפניך:

(יג) ויאמר אליו אדני יודע. בראיית עין: כי הילדים רבים. קטנים בשנים ומפונקים הם:
 והצאן והבקר עלות עלי. עלות הן מניקות שצריכות שאטפל להן, כענין שני
 ובחיקו [ישא] עלות ינהל (ישעיה מ יא), ושתי פרות עלות (ש"א ו ז), מלשון עולל ויונק
 (איכה ב יא), ועל שם עולליהם קראן עלות: ודפקום יום אחר. כלומר אם יתכתשון בהן
 אוכלסך יום אחר, כדי ללכת מהר ימותו כל הצאן, שהן כבר חלושות מן טרדות הדרך:
 ודפקום. ודומה לו מתדפקים על הדלת (שופטים יט כב), קול דודי דופק (שה"ש ה ב):
 (יד) יעבר נא. בבקשה: אדוני לפני עברו. שכן דרך ללכת לפני רועי הצאן: ואני
 אתנהלה לאשי. אנהיג עצמי ואת רכושי, ודומה לו, עלות ינהל (ישעיה מ יא),

הערות ותקונים

טוב וגם בילקוט רמז קל"ג: (טו) אמר יעקב. ב"ר שם ולקח טוב ושם יש לתקן לכסותה במקום
 לכפותה: (טז) א"ר אבהו. בב"ר שם אות ו"א ובילקוט הגי' א"ר אייבן. וגם בלק"ט חובא א"ר איבו
 והבאתי שם בהערה י"ז ככ"ו פלארענין הגי' בלק"ט א"ר אבהו: (יז) אשר הבאת לך. לא נאמר
 הבאתי אלא הבאת. בב"ר שם אות י"ב הגי' לפנינו אשר הבאתה אין כתיב אלא אשר הובאת. אולם
 גם בילקוט רמז קל"ג הביא כמו שהביא המחבר אשר הבאתי אין כתיב כאן אלא אשר הובאת לך:
 (יח) נראה מחזור פניו וידו פשוטה הפציר בו. בב"ר מתחמי חזר וידיה פשטה, וכתב המ"כ היה

[על] מי מנוחות ינהלני (תהלים כג ב), וינהלם בלחם (בראשית מז יז): לרגל המלאכה אשר לפני. זו נהילות המניקות והמלאים לשאת ולקבץ בזרוע: ולרגל הילדים. כמו שרגלי אלה ואלה יכולין להלוך, כך אני מתנהל, (יח*) ודומה לדבר בדברי רבותינו במס' שבת, הבהמה והכלים כרגלי הבעלים, כלומר למקום שרגלי הבעלים יכולין להלך על ידי עירוב לשם. בהמה וכלים שלו מותרין להוליכין לשם: עד אשר אבא אל אדני שעורה. כלומר לשעיר, ושם אחיה עמך, (יש) א"ר אבהו חזרנו בכל התורה ולא מצאנו שהלך יעקב מימיו אצל עשו לשעיר, אפשר יעקב אמתי והיה מרמה בו, אלא אימת בא אצלו לעתיד הוא בא, שנא' [ועלו] מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א כא), וזה מדרש, אלא כך דרש הפשט שמפני דרכי שלום הפליגו בדברים, (כ) והיינו דאמרי רבנן נרשאה נשקך מני כניך נהר פקודאה [לזווייך מגלימא שפירא דחוי עלך פומבודיתאה] לזווייך אנשי אושפיך:

(טו) ויאמר עשו אציגה נא עמך. לשון ענוה, ולשון בקשה, כלומר אני מהם שיעמדו מתוך ללוותך: ודומה לו רק צאנכם ובקרכם יוצג (שמות י כד) ויצג את המקלות (בראשית ל לח), וכל דומיהן: מן העם אשר אתי. ללוותך: ויאמר למה זה. אתם מציינים אתי איני צריך לכך, ואיני מבקש ממך אלא: אמצא חן בעיני אדוני:

(טז) וישב ביום ההוא. שהלך מהלך כמה ימים מבית אל לשעיר, וקפצה לו הדרך, כדי שלא ישוב לבו לחזור להרע ליעקב: לדרכנו. לאותו דרך שהלך לפניו קודם משלחת מלאכי יעקב: שעורה. כמו לשעיר. (כא) ואותן ת' אנשים שהלכו לקראת יעקב, כל אחד בפני עצמו אמר נלך שלא תכווה בנחלתו של יעקב, ופרע להן הקב"ה גמול לדורותם, שנא' ולא נמלט מהם [איש] כי אם ארבע מאות איש (ש"א ל יז):

(יז) ויעקב נסע סכותה. כמו לסוכות, (כב) כי כל תיבה שצריכה למיד בתחילתה הטיל לה ה' בסופה, כגון מצרימה, שעורה, סדומה, גושנה, סכותה, וכל דומיהן, וכבר דרשנו: ויבן לו בית. לחורף לששה חדשים, וכבר שהה ששה חדשים הרי י"ב חודש: ולמקנהו עשה סכות. באלו חדשי החורף שבנה לו בית: על כן קרא שם המקום סכות. שחור ועשה לו סכות לששה חדשי הקיץ האחר, מכאן (כג) א"ר ברכיה ושמונה עשר חדש עשה יעקב בבית אל:

ורבותינו דרשו וישלח יעקב מלאכים. (כד) א"ר חמא ב"ר חנינא הגר שפחת שרה נודווגו לה ד' מלאכים, זה שהוא אהוב הבית על אחת כמה וכמה: לפניו. (כה) לזה שהוא עתיד ליטול המלכות לפניו תחלה: אל עשו אחיו. אפי' הוא אחיו (כו) אין שני זרורין

הערות וחקונים

נראה כמו שאינו רוצה לקבל וידיו פשוטות לקבל, והוא כמו שפ"י רש"י שם בפ"י המיוחס לו. ובלקח טוב מיתחמו מחזר וידיו פשוטין. יס*) ודומה לדבר בדברי רבותינו במס' שבת הבהמה והכלים כרגל הבעלים. צ"ל במס' ביצה והוא במשנה ל"ז ע"א: (ע) א"ר אבהו חזרנו בכל התורה. ב"ר פע"ח אות י"ד וילקוט רמז קל"ג דב"ר פ"א אות כ' תדב"א זוטא פ"ט מדרש אגדה ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א (דף מ" ע"א) ותנתומא הקדום תרומה אות ז' ושם הגי' א"ר יעקב, ובד"ר א"ר שמואל בר נחמן ושם הוא בסגנון אחר ובירושלמי שם הגי' א"ר הונא. אבל שם הגי' חזרנו על כל המקרא והמחבר הביא חזרנו בכל התורה: (כ) והיינו דאמרי רבנן. חולין קכ"ז ע"א וע"ש בפ"י רש"י ושם הוא בשם ר' גידל אמר רב: (כא) ואותן ת' אנשים. ב"ר פע"ח אות ט"ו וילקוט רמז קל"ג ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כג) כי כל תיבה שצריכה למיד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ובמות יג. ע"ב: (כג) א"ר ברכי. עיין ב"ר שם אות ט"ז: (כד) א"ר חמא בר חנינא הגר שפחת שרה נודווגו לה ד' מלאכים. ב"ר פע"ח אות ד' ויש לחקן חמשה מלאכים כמו שהוא בב"ר שם ועיין פמ"ח אות ז': (כס) לפניו לזה שהוא עתיד ליטול המלכות לפניו תחלה. ב"ר שם לפניו לזה שבא שעתו ליטול המלכות לפניו: (כו) אין שני זרורין ישנים על דף אחד.

ישינים על דף אחד: שדה אדום. (כז) הוא אדום, תבשילו אדום, ארצו אדומה, גבוריו אדומים, לבושו אדומים, שנא' אנשי חיל מתולעים (נהום כ ד), ויפרע ממנו אדום בלבוש אדום: עם לבן גרתי. (כח) שהוא אבי הרמאין נתתי נזיפתי ולאותו האיש על אחת כמה וכמה: כה אמר עבדך יעקב. עתיד עובדיה להתנבאות על עשו בלשון זה, כה אמר ה' אלהים לאדום שמועה שמענו (עובדיה א א), (כט) ומאי שנא עובדיה לאדום, (ל) לפי שאמר יעקב כה אמר עבדך יעקב, יבא עובד יה ויפרע מעשו, וזה היא סברא, (לא) אלא אמר ר' יצחק אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים גמורים אחאב ואיובל, ולא למד ממעשיהם, (לב) ויפרע מן עשו שדר בין שני צדיקים גמורים, ולא למד ממעשיהם, אמר אפרים מקשאה תלמיד דר' מאיר משם ר' מאיר עובדיה גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי (לג) מיניה וביה נזייל בתר נרגא: (לד) עם לבן גרתי. אמר יעקב בבית לבן השלמתי תרי"ג מצות, שהרי כבר הייתי מקיים את כולם והוין מפריה ורביה, ובבית לבן השלמתי, שנאמר ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע יב יג), שמר הצאן: ואחר עד עתה, (לה) עד שנולד יוסף שטמנו של עשו, (לו) שנא' [והיה בית יעקב אש] ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א יח): ויהי לי שור וחמור. (לז) ר' יהודה אומר משור אחד יצאו שוורים הרבה, וכן כולן. (לח) רבנן דרשו, שור זה משיח בן יוסף, שני בכור שורו הדר לו (דברים לג יז). וחמור הוא מלך המשיח, דכתיב עני ורוכב על [חמור] (זכריה ט ט), (לט) ויש אומרים זה יששכר, דכתיב יששכר חמור גרם (בראשית מט יד), (מ) צאן אלו עשרת השבטים, שנא' [ואתן] צאני צאן מרעיתי [יחזקאל לד לא], ועבד ושפחה אלו יראי שמים, שנאמר הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם [כעיני] שפחה וגו' (תהלים קכג ב): (מא) וירא יעקב, אמר אם אהרונ אותה, אני מכריע את אבא ואם יהרנני יתחלל בי שם שמים, יעקב בחר האבות, דכתיב ביה, כי יעקב בחר לו יה (תהלים קלח ד) הובטח ונתירא, ומשה בחר הנביאים [שנא' לולי משה בחירן] (תהלים קו כג),

הערות וחקונים

ב"ר שם ושם אינו מוסב על אל עשו אחיו ע"ש כמ"כ: (כ) הוא אדום. ב"ר שם: (כח) שהוא אבי הרמאין נתתי נזיפתי כו'. ב"ר שם אות ה' לבן דהוא רבהון דרמאי יחיבתיה בחפתי. וכן הוא בילקוט רמז ק"ל וכן הובא בערוך ערך חפת בשם ב"ר. וע"ש בדברי הערוך ובדברי בעל ערוך השלם שפ"י שוליו ואימרא של בנד. ועי' בפ"י רש"י המיוחס לו ובמ"כ, לכן נראה להגיה בדברי המחבר נתתי בחיפתי: (כט) ומ"ש עובדי' לאדום כו'. סנהדרין ל"ט ע"ב. ודבריו נובעים מלקח טוב (ל"ב ח'): (ל) לפי שאמר יעקב כו' וזה היא סברא. הוא דברי המחבר: (לא) אלא אמר ר' יצחק. סנהדרין שם: (לב) ויפרע מן עשו. בגמרא ויבא על עשו. ורש"י פ"י שם שני רשעים אחאב ואיובל. שני צדיקים יצחק ורבקה וכן הוא בלק"ט וע"ש הערה י': (לג) מיניה וביה נזייל בתר נרגא. בגמרא שם מיניה וביה אבא לזייל ביה נרגא, ופ"י רש"י אבא פ"י יער מעצמו של יער [צ"ל מעצו של יער] יכנס בתוך הגרון להיות בית יד ויקצו כו' את היער וכן עובדי' לאדום ודוד למואב והוא יצא מרות המואביה ע"כ: (לד) עם לבן גרתי. אמר יעקב בבית לבן השלמתי תרי"ג מצות כו'. זה לקח מן לקח טוב (ל"ב ח') עם לבן גרתי. מדרש אמר יעקב אבינו קיימתי כל התורה חוץ מכבוד אב ואם חוץ מפו"ר, עם לבן השלמתי תרי"ג מצות, מנין גרתי והערותי שם בהערה י"ד זה לא נמצא בכ"ד לפנינו, וגם רש"י עה"ת הביא הדרש הזה וזה לשונו ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים ע"כ. ואולי לקח מן הילמדנו הנאבד וכן הובא במדרש אגדה: (לה) עד שנולד יוסף שטמנו של עשו ב"ר פנ"ה אות ה' וילקוט רמז ק"ל ולק"ט: (לו) שנאמר והי בית יעקב אש וגו'. עי' ב"ב קכ"ג והבאתי בלק"ט הערה י"ג: (לז) ר' יהודה אומר, ב"ר אות ו' וילקוט שם ולק"ט: (לח) רבנן דרשו, ב"ר שם וילקוט שם: (לט) ויש אומרים זה יששכר, ב"ר שם אות י"ב: (מ) צאן אלו עשרת השבטים. במדרש שם צאן אלו ישראל אבל כמו שהביא המחבר אלו עשרת השבטים גם מה שהביא ועבד ושפחה אלו יראי שמים לא נמצא לפנינו. רק הכתוב שהביא הנה כעיני עבדים וגו' הובא ג"כ בכ"ר פנ"ה אות ו' ע"ש וכוונתו ה"י מוקד אחר: (מא) אמר אם אהרונ. עיין ב"ר ריש פנ"ו ובלק"ט (ל"ב ח'): (מב) וכן אתה

הובטח, שני כי אהיה עמך (שמות ג יב), ונתירא דכתיב ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו (במדבר כא לד), מכלל שנתיירא, (מב) וכן אתה מוצא בבנייהו, דכתיב ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן [כן יאמר] ה' אלהי אדוני המלך וגו' (מ"א א לו), והלא כבר נאמר הנה בן נולד לך וגו' (דה"א כב ח), אלא אמר בניהו הרבה קמיגורין עמדו לך מכאן עד גיחון מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה: קטונתי מכל החסדים ומכל האמת. לבסוף החסדים, וכן דורש רוב חסד ואמת (שמות לד ו), ולך ה' [חסד] כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (תהלים סב יג). (מג) במס' ר"ה מלמד שכל מי שהניסים מתרבים עמו, מנכיז לו מוכיותיו: כי במקלי עברתי את הירדן הזה. (מד) א"ר לוי מקום הוא שנקרא כבחלה (מה) נכנס יעקב אבינו לשם ונעל עשו בפניו וחתר לו הקב"ה חתירה ממקום אחר, שני כי תעבור במים אתך אני ובגהרות לא ישמפוך (ישעיה מג ב): הצילני נא מיד אחי. (מו) שהוא בא עלי מכחו של עשו. זשיה מסתכל [הוית] בקרניא [ואלו] קרן אחרי [זעירה סלקת] ביניהון (דניאל ז ח). זו מלכות בן נצר, ותלת מן [קרניא קדמיתא] איתעקרו מן [קדמית] (שם), אלו שלש מלכויות הראשונות, [ואלו עינין כעיני אנשא] בקרנא דא (שם), זו מלכות הרשעה שהיא מכנסת עין הרע בממנון של ישראל: ויצו את הראשון לאמר. דור שבגלות בית ראשון: גם את השני. זה דור מלכות מדי ופרס: גם את השלישי. דור מלכות יון: גם את כל ההולכים אחרי הערבים. זה דורות שבגלות ארום, (מז) שהשביחה מן כל גליות: כדבר הזה תדברון אל עשו. בדברי ענוה ולא בקשיות עורף, (מח) שהרי מלכותו מושכת עד ביאת מלך המשיח: במוצאכם אותו. (מט) א"ר פנחס אותו בגדולתו, וכה"א וייראו מכם ושמרתם מאד (דברים ב ד), אם בזמן שמתירא מכם ושמרתם, כ"ש כשאתם משועבדים תחתם, לך נאמר אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי (תהלים לג ב): ואמרתם גם הנה עברך יעקב אחרינו. (ג) זכותו באה אחרינו, וכן לדורות הבאים, שנא' יענך ה' ביום צרה ישנבך שם אלהי יעקב סלה (תהלים כ ב): (נא) ד' פעמים עדר כתיב בפסוק, כנגד ד' מלכויות גליות, וכה"א כי נשבה עדר ה' (ירמיה יג יז): ויותר יעקב לברו. (נג) ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר כתיב אין כאל ישורון (דברים לג כו), ישראל סבא, מה הקב"ה כתיב ביה, ונשגב ה' לברו (ישעיה ב יא). אף יעקב כתיב ביה לברו: ויאבק איש עמו. (נד) רבנן אמרי כרועה נדמה לו לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים, א"ל העבר את שלי, ואני מעביר את שלך, העביר מלאך את של יעקב כהרף עין, והיה יעקב מעביר וחזור ומשכת, מעביר וחזור ומשכת.

הערות וחקונים

מוצא בבנייהו כו', ב"ר שם סוף אות ב': (נג) במס' ר"ה. לא נמצא בגמרא ר"ה רק הוא בשבת ל"ב ע"א ותענית כ' ע"ב א"ר ינאי לעולם אל יעמוד אדם בטקום סכנה ויאמר עושין לי גם שמו אין עושין לי גם ואם תמצא לומר עושין לו גם, מנכיז לו מוכיותיו, א"ר חנן מאי קרא דכתיב קטונתי מכל החסדים ומכל האמת: (נד) א"ר לוי מקום הוא שנקרא כבחלה, המלה כבחלה נשתכש, ובב"ר פע"ז אות ה' א"ר לוי אתר הוא תמן מצווה ירדן בחמי טבריה וע"ש בחרושי הרש"ש: (נז) נכנס יעקב אבינו לשם, ב"ר שם: (נו) שהוא בא אלי מכחו של עשו זשיה מסתכל וגו', ב"ר שם אות ו': (נז) שהשביחה מן כל גליות, בלק"ט (ל"ב כ) שהשביחה כל הגליות: (נח) שהרי מלכותו מושכת עד ביאת מלך המשיח, לק"ט שם: (נע) א"ר פנחס אותו בגדולתו, כ"ה בב"ר שם אות ח' וכן וכה"א וייראו מכם ושמרתם מאד, אם בזמן כו' לקוח מן לק"ט: (ג) זכותו באה אחרינו כו', לק"ט: (ג) ד' פעמים עדר כתיב בפסוק כנגד ד' מלכויות גליות, לא מוצאתי הדרשה וצ"ל כנגד ד' מלכויות, או צ"ל כנגד ד' גליות, וראיתי בבבל הטורים שכתב ויצו את הראשון ד' פעמים כנגד ד' גליות יש לתקן וכצ"ל ויתן ביד עבדו עדר עדר לברו ד' פעמים כו' הוא בפסוק שלפניו וכונתו ד' פעמים עדר כתיב: (נב) ר' ברכיה בש"ר סימון, ב"ר פע"ז אות א': (נג) רבנן

נשל אצבעו ונתנו בארץ, והתחילה (נד) תוספת אש, א"ל יעקב מזה אתה מיראני משלי הוא, שנאמר והיה בית יעקב אש (עובדיה א יח). (נה) ר' נחמיה ב"ר חנינא אמר שרו של עשו שמתגנש עם ישראל: עד עלות השחר. (נו) עד שיאור שחר של ישראל: וירא כי לא יכול לו. (נז) שאין יכול להוציאו מיחודו של הקב"ה: ויגע בכף ירכו. (נח) אלו בני ברית היוצאים מירכי יעקב, וכן גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא ימולו את בניהם: ותקע כף ירך יעקב. (נט) זחה לבס של מקצת בני דור השמד יוצאי ירך יעקב וניטמאו: בהאבקו עמו. ובהבריתו אותם וניטמאו ברפש אבק פיגול. (ס) זה דרשו רבותינו בפרק גיד הנשה א"ר יהושע בן לוי בהאבקו עמו, כאדם שחובק את חבירו (סא) וידו מגעת לכף ירכו, (סב) ורבנן אמרי מאחוריה אתא ונשייה בתרווייהו, ומאי בהאבקו עמו מלמד שהעלו אבק כרגליהם עד כסא הכבוד, כתיב הכא בהאבקו, וכתיב התם וענן אבק [רגליו] (נחום א ג): ויותר יעקב לבדו. (סג) א"ר אליעזר שנשתייר על פכים קטנים, מכאן לצדיקים שממוגן חביב עליהן יותר מגופן, לפי שאין פושטין ידיהן בגול: עד עלות השחר. (סד) מכאן לתיח שלא יצא יחדי בלילה: כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. (סה) רמו לו שעתידין שני שרים לצאת ממנו, ראש הגולה שבבבל, ונשיא שבארץ ישראל, מכאן שרמו לו הגליות, כי שרית עם אלהים (סו) שזיו איקונין שלך חקוקה בכסא הכבוד: ועם אנשים ותוכל. שאתה יפה מכל אנשים שבדורך. ותוכל. שגם במעשים טובים אתה גדול מהם: ויברך אותו שם. (סז) שזיכו בניו לעבוד לבוראם בירושלים, שנא שם [יעברוני] כל בית ישראל [כלה] בארץ שם ארצם וגו' (יחזקאל כ מ), שם אצמיה קרן לרוד (תהלים קלב יז), וכתיב ושם העיר מיום ה' שמה (יחזקאל מח לה): ויזרח לו השמש. (סח) ר' חונא בשם ר' אחא אמר השמש היתה מרפאה ליעקב, ומלחמת לעשו ולאופיו, גם בניך לעתיד השמש מרפאן, שנא וזרחת לבס יראי שמי שמש צדקה ומרפא [בכנפיה] (מלאכי ב ג), ומלחמת לאויה, שנאמר והיה קול זדים [וכל עשה רשעה] קש ולהט אותו היום הבא אמר ה' צבאות (שם נ"ט): על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. (סט) תנן גיד הנשה נוהג בארץ ובהיין לארץ, פי' מפני שאינה מצויה תלויה בארץ, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין ובמוקדשין, פירוש במוקדשין הנאכלין ללקות עליו, ושאינן נאכלין להעלות בחיבור, בבמה ובחיה, בירך של ימין וברך של שמאל, ומאי דכתיב אשר על כף הירך, היינו

הערות ותקונים

אמרי ב"ר שם אות ב' (נד) תוספת אש. צ"ל תוספת: (נה) ר' נחמיה ב"ר חנינא אמר. בב"ר שם אות ג' ר' חמא ב"ר חנינא ורש"י בפי' התורה הביא ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו: ובלק"ט שרו של אדם היה: (נו) עד שיאור שחר של ישראל. לק"ט ועי' מדרש חיות פ' מי זאת הנשקפה, וירושלמי ברכות פ"א ה"א: (נז) שאין יכול להוציאו מיחודו של הקב"ה. לק"ט: (נח) אלו בני ברית היוצאים מירכי יעקב. עיי' ב"ר סוף פ"ז נגע בצדיקים ובצדיקות בבניאום ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו ואיזה זה זה דורו של שמד. וכן מובא בלק"ט והביא וכן גזרה מלכות הרשעה שמד שלא ימולו את בניהם כמו שהביא המחבר ואח"כ במאמר שלאחריו הביא נגע בצדיקים שעתידין לצאת ממנו: (נט) זחה לבס של מקצת בני דור השמד יוצאי ירך יעקב וניטמאו בהאבקו עמו ובהבריתו אותם וניטמאו ברפש אבק פיגול. המאמר בלתי מובן, ובלק"ט מובא רק ותקע ירך יעקב בהאבקו עמו. אלו שניטמאו ביד השמד: (ס) זה דרשו רבותינו בפרק גיד הנשה אריב"ל כו'. חולין צ"א ע"א: (סא) וידו מגעת לכף ירכו. בגמרא וידו מגעת לכף ימינו של חבירו, ועי' בפירשי': (סב) ורבנן אמרי, גמרא שם ועי' בפירשי': (סג) א"ר אליעזר. גמרא שם: (סד) מכאן לתיח. גמרא שם בשם ר' יצחק: (סה) רמו לו. חולין שם צ"ב ע"א: (סו) שזיו איקונין שלך חקוקה בכסא הכבוד. ב"ר פ"ח סוף אות ג': (סז) שזיכו לעבוד לבוראם בירושלים. לק"ט מוב: (סח) ר' חונא בש"ר אחא, ב"ר שם אות ד' ושם הגי' ר' חונא בש"ר אחא: (סט) תנן גיד הנשה נוהג בארץ

דפשיט איסוריה בכל הירך, לאסוקי חיצון דלא אסור מדאורייתא אלא מדרבנן, והו דאמר רב אשי לשמנו, ואינו נוהג בעוף מפני שאין לו כף עגולה כבהמה וחיה, אבל אי איכא עוף דאית ליה כף ירך עגולה, אי נמי לבהמה וחיה כף ירך דלא עגול סלקא לו שמעתתא בחיקו, וכל תיקו דאיסורא לחומרא, ואסור בתרווייהו באותו עוף ובאותו בהמה וחיה, משום דסתם אמר רחמנא אשר על כף הירך, לא שנא בהמה וחיה, לא שנא עוף והוא דאית ליה כף עגולה. (ע) ונוהג בשליל, הוא העובר שבמעיו בהמה וחיה, (עא) ודומה לו שלל של בצים, ובלשון תורה דומה לו ובשליטה היוצאת (דברים כח נו). (עב) וחלבו של גיד לא אסרה תורה וישאל נהגו בו איסור, ושמוהו כניד לכל דבריו, ומדרבנן אסור, דתנן שמנו של גיד לא אסרה תורה, (עג) וקיייל כעולא דאמר עץ הוא ותורה חיבה עליו ולא על קנוקנות שבו, (עד) פי' שהן קרימיות וגידין דקין הדומין לקנוקנות הנספן שפושטין לכאן ולכאן, ומסתברא כעולא, דאמר חוטיין שבחלב אסורין ואין חיביב עליהן כרת כחלב, אלא חלב אמר רחמנא ולא חוטיין, הכא נמי גיד אמר רחמנא ולא קנוקנות, פי' גיד שהוא חשוב כעץ, כלומר כסדן של אילן אוסרתו תורה וקנוקנותיו שהן חשובות כקנוקנות העץ לא, ואע"ג דלא חיבה תורה בשמנו ובקנוקנות, צריכין בני ברית קודש לעשות משמרת למשמרת בוראם (עה) דתנן הנוטל גיד הנשה צריך שיטול את כולו, (עו) ואמרינן בר פולי הוי קאי קמיה דשמואל, הוי קא מנקר איטמא (עז) חוייה דהוה גיים בגיד הנשה כלומר מניה שמנו וקנוקנות וחוטין ולא היה מדקדק ומחטט אחריו ליטול את כולן, (עח) בדרב אסי בלובן כוליא דהוה גיים ליה (עט) אמר ליה שמואל חותבין ספי, כלומר חטט אחריו הרבה, (פ) אי לאו דחיותך הוי ספי לן איסורא אירתת בר פולי נעל סכיניה מידיו א"ל [לא תירתת] דאורי לך כר' יהודה אורי לך דאמר לקיים מצות נטילה, ולא קיימא לן כר' יהודה, אלא כי הא דשמואל, אמר רב ששת מאי דשקיל בר פולי מן הגיד הוא דאסר ר"מ מה"ת דהוא תנא במתניתא ומאי דשירי שייר מה דאסר ר"מ מדרבנן, (פא) דתנן גיד הנשה מחטט אחריו כל מקום שהיא וחותרך שמנו מעיקרו, דברי ר"מ, ר' יהודה אומר גומעו עם השופי והכא לא קיייל כר"י אלא כר"מ דאסרי לעיל, חלבו דגיד הנשה אומר דמותו מדאורייתא, מודה שמואל דאסור מדרבנן, וקיייל כשמואל דקיימי רבנן כוותיה (פב) דתנן האוכל גיד הנשה כוית סופג את הארבעים, (פג) אוכלו ואין בו כוית חיבי, מאי טעמא דרבנן, דבריה היא והתורה חיבת עליו בכל שהוא, ר' יהודה אומר עד שיהא בו כוית, מיט אכילה כתיב ביה, על כן לא יאכלו, ואין אכילה פחות מכוית, (פד) ואמרינן ר' יהושע אומר הירך דכתיב בכוליה ירך אסור, ורבנן האי דכתיב הירך דפשיט בכוליה ירך דידיה איסור לאסוקי חיצון הסמוך לכשר דאין

הערות ותקונים

ובחול' חולין פ"ט ע"ב במשנה והמחבר חוסף לבאר דברי חז"ל: (ע) ונוהג בשליל, חולין שם: (עא) ודומה לו שלל של בצים, ביצה ז' ע"א: (עב) וחלבו של גיד, חולין צ"ב ע"ב: (עג) וקיייל כעולא דאמר עץ הוא, גמרא שם: (עד) פי' שהן קרימיות וגידין דקין כו', עיין בפירש"י בגמרא שם ובערך השלם ערך קנוקנות: (עס) דתנן הנוטל גיד הנשה צריך שיטול, חולין צ"ו ע"א במשנה: (עז) ואמרינן בר פולי, גמרא שם: (עח) חוייה דהוה גיים בגיד הנשה, בגמרא שם הוה קא גאים ליה ע"ש בפירש"י וראיתי ברקדוקי סופרים חולין (דף ל"א) הביא גי' קא קיים ליה וכן הוא בבב"ג ב' גיד הנשה: (עט) בגמרא דף צ"ו ע"א א"ל חות ביה מפי וכן הוא בבב"ג שם: (פ) אי לאו דחיותך הוי ספי לן איסורא, בגמרא השתא לא חיותך ספיתא לי איסורא ובבב"ג ג"כ הגי' אי לא והביא ג"כ ספת לי: (פא) דתנן גיד הנשה מחטט, חולין צ"ב ע"ב: (פב) האוכל גיד הנשה כוית, חולין צ"א ע"א, צ"ו ע"א במשנה: (פג) אוכלו ואין בו כוית, גמרא שם דף צ"ו ע"א, (פד) ואמרינן ר' יהושע אומר, צ"ל ר' יהודה אומר, והי' כתוב ר"מ אומר והציג המעתיק ר' יהושע

איסורו אלא מדרכנו, וזה שכתבנו לעיל. (פח) תנן ירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנותן טעם אסורה. (פו) אמר שמואל לא שנו אלא שנתבשל בה, אבל נצלה בה קולף ואוכל עד שמגיע לגיד, (פז) וכתוב הכא דברי שמואל כדי לבטלם דהא מקשינן עליה (פח) והא אמר רב הונא גדי שצלוהו בחלבו אסור לאוכלו אפי' (מריש אוניה) [מראש אונו] ופריקנא שאני חלב דמפפע, פי' בהתחממו נובע ומתבלע באבריו שלו. (פט) ומדמקשינן מדברי רב הונא על שמואל ופריק להו ולא דחי לה שמעינן מיניה דהלכתא כרב הונא, ותוב מדאמרינן בחושי אסירי משום תרבא דלית להו תקנתא עד דשליף להו שמעינן מיניה דהלכתא כוותיה דרב הונא ולא כשמואל. (צ) והא נמי דרבה בר בר חנא דאמר משום דר' יוחנן גדי שצלאו בחלבו קולף ואוכל עד שמגיע לחלבו. נדחו דבריו. (צא) דאמר רבין בר אדא כולכית כאילפס הוה, פי' [דג] טמא שנתערבה חתיכה ממנו בקדרה הוה ולא גדי בחלבו, ואתא ושייליה לר' יוחנן ואמר לטעום קפילא גוי, ולדבריהם הא דרב הונא לא נדחית וסוגיין כוותיה ואסור לאכול אפי' מריש אונו בין שנתבשל בו בין שנצלה בו גיד בין שנתבשל בו חלב בין שנצלה בו, ואפי' שנשתייר בו כזית, וכן אם נשתיירו מאותן קרימיות או מאותן גידין שאסורין משום חלב או משום דם או משומן של גיד הנשה או מקונקותיו ונתבשל או נצלה באחד מכל האסורים הללו אסור לאכול אפי' מראש אונו שהרי מתחמם הדבר האסור ונבלע בכל האברים, אבל ירך שנמלה וגיד הנשה לתוכו נוטל ממנו גיד הנשה וחלבו וקונקותיו כראוי והבשר מותר, ולית הלכתא כרבינא דאסור מדשמואל דאמר מלוח הרי היא כרותח דהא לא אמר שמואל כרותח דמבושל בלי טעמא דאסור אלא כרותח לצלי דליטעמיה שרי, אלא קי"ל כרב אחא דשרי. (צב) א"ר אמנון כשמשערין משערין בקדירה בחתיכות ובקופות וברוטב, פי' הרוטב זה תבלין כגון מורק והקופות זה חלא דקריש ומאי דבלעה קדירה. (צג) א"ר יוחנן כל [איסורין] שבתורה רואין אותו כאילו הן בצל וקפליש שיערו חכמים ואין נותן טעם באיסורין יותר מבצל וקפליש, פי' רישא דכרתי. (צד) אמר ר' נחמיה גיד הנשה עולת להיתר בששים, ואין גיד מן המנין, כחל היכא דלא קרעה ובשלה בהדיה בשר משערין ליה בששים, וכחל מן המנין וכחל עצמו אסור. ביצה שנמצאת בה אפרוח ונתבשלה שלימה עם ביצים אחרות שלימות בששים, ואין ביצה מן המנין. אמר ר' אמרי רבנן תלתא שיעורי באיסורין טעמא וקליפה וששים, הא כיצד מין במינו דליכא למיקם אמעמא משערין ליה בששים והוא דליכא קליפה והוא עצמו אסור והתבשיל מותר כגון שמנונית של בשר אי נמי חתיכת נבילה בחתיכת כשר כיוצא בהן, מין בשאינו מינו ואסורא כגון בחלב טעים ליה קפילא ארמאי וסמכינן עליו דלא מפסיד אנפשיה דאמר דלא פקיעה, מין ושאינו מינו דהיתר כגון תרומה שנתערבה בחולין וקדירה שבישל בה תרומה ואחי"כ בישל בה חולין ליטעמיה כהן ואם אינו מכיר את דבר האיסור בטל בששים, וכל איסורין שבתורה בששים, הוין מאותן דברים ששנינו ואלו דברים אסורין ואיסורן בכל שהוא וכו', כגון תרומה שהיא באחד ומאה, וכגון דברים שדרךן למנות, וכגון שאר פירות ערלה וכלאי הכרם שמקדשין ועלייתן במאתים, כגון תבלין וכמו ששיערו לפי טעמא.

הערות ותקונים

אומר וע"ש בגמרא בשינויים קצת: (פח) חנן ירך שנתבשל בה גיד הנשה. משנה דף צ"ו ע"ב:
 (פו) אמר שמואל. גמרא שם: (פז) וכתוב הכא דברי שמואל כדי לבטלם. דברי המחבר: (פח) והא אמר רב הונא. גמרא שם: (פט) ומדמקשינן מדברי רב הונא על שמואל כו'. הוא דברי המחבר:
 (ל) והא נמי דרבה בר בר חנא דאמר משום ר' יוחנן כו'. גמרא שם צ"ז ע"א: (לז) דאמר רבין בר אדא כולכית כאילפס הוה. גמרא שם: (צג) א"ר אמנון צ"ל א"ר חנינא גמרא שם צ"ז ע"ב:
 (צג) א"ר יוחנן כל איסורין שבתורה. גמרא שם: (לד) א"ר נחמיה. בגמרא שם אמר רב נחמן:

וכגון דבר שיש לו מתירין דאפילו באלף לא בשיל משום דלכתר הכי שרי, וכגון כל המומאות ובניד הנשה שנתכשל עם שאר גידין המתרים ואינו מכירו כולן אסורין לכלל חד וחד אמרינן שמא זהו ניד הנשה, ואם תאמר ליבטל בששים בריה היא ושאיני בריה, כלומר הגיד כמין בריה היא שאינה בשילה ברוב, וכן חתיכה של נבילה וחתיכה של דג טמא שנתכשלו עם חתיכות בשרות בזמן שמכירו בששים דהיינו בנותן טעם, כולן אסורות ואם תאמר ליבטל בששים, שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני אורחים לפיכך לא בשלה, דקיימא לן כל דבר חשוב לא בשיל. (צד*) ונוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה שהרי בסיני נאמר כשנאסרו בהמות וחיות טמאות, אלא שנכתב במקומו כדי לידע מאיזה טעם נאסר, וזה שכתבנו בענין הפרשה הגיד הנשה נאמר לבני נח ולא נשנית בסיני, ואליבא דר' יהודה היא. (צה) דתנן נוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה, ר' יהודה אומר אף בטמאה, הן אלה קצות דיני ניד הנשה, נשוב למדרש הפרשה:

והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים. (צו) אמר לו הוי רואה את עצמך כאילו את נתון לפנים משבעה קנקולין ויושב ודן ואני נדון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים: ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. (צו) כל אותו [הלילה] נעשו מלאכי השרת כמות כחות והן מניעות לגודריו של עשו, והי מחנה של עשו שואלין של מי אתם, והם אומרים משל עשו, אמר ילכו להם, כת אחרת שואלין אותן של מי אתם והם אומרים משל בנו של יצחק, אמר ילכו להם, כת שלישית שואלין אותם משל מי אתם והן אומרים משל אחיו של יעקב, אמר הניחו כי משלנו הם, בכקר אמר מי לך כל המחנה הזה: כראות פני אלהים. (צה) דומה לאדם שיושב וסוער והיה שם שונאו וברעתו להרגו אמר הסוער סעודה זו כסעודה שהסעדי המלך אצלו, אמר השונא הואיל וזה קרוב למלכות לא אשלח בו יד, כך אמר יעקב כראות פני אלהים, הודיעו שהמלאך נתאבק עמו ויוכל לו: ויפצר בו ויקח. (צט) חד מן דרונא אמר ליה לר' אושיעיא כל אותו הדורון שנתן אבינו יעקב לעשו עתידין מלכי אומות העולם להחזירן למלך המשיח, שנאמר מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו (תהלים עב י). יביאו לא נאמר, אלא ישיבו, א"ל מלה טבא אמרת ומשמך אמינא לה בציבורא: ויאמר נסעה נא ונלכת. (ק) אמר עשו ליעקב נחלק עולם הזה ועולם הבא: ואלכה לנגדך. שנהיה אני ואתה שווין בהן, א"ל יעקב אדוני יודע כי הילדים רכים, כלומר רבוננו של עולם יודע שהילדים היינו מנהיגי הדורות של בני רכים הם, (קא) כגון דוד ושלמה, כל שכן שאר פרנסים: והצאן והבקר עלות עלי. (קב) אלו ישראל, כדכתיב [ואתן] צאני צאן מרעיתי (יחזקאל לד לא), הלואי שיהיו מדברים בזכותי: ודפקום יום אחד. (קג) כגון בימי המן ובימי אנדריוס קיסר, ואלולי רחמי הקב"ה ומחו כל הצאן: יעבור נא אדוני לפני עבדך. (קד) איני משתחף עמך בעולמך, אלא אתה תירש העולם הזה תחלה, ואני אירש עולם הבא לבד, (קה) אמר עשו ואי אתה ירא מדוכסי ומאיפרכסי, א"ל יעקב: ואני אתנהלה לאמי.

הערות ותקונים

לד*) ונוהג בטהורה. במשנה דף ק' ע"ב: (ט) דתנן. משנה שם: (ט) אמר לו הוי רואה את עצמך. ב"ר פע"ח אות ח': (ז) כל אותו הלילה. ב"ר שם אות י"א וילקוט רמז קל"ג: ולק"ט, ע"ש הערה ט"ז ובתנחומא הנדפס מכבר נוסף מן המדפוס ממנוטובא וכן הובא ברש"י עה"ת: (ט) דומה לאדם שיושב וסועד. סוטה ט"א ע"ב בשם ר' לוי ותובא בלק"ט וע"ש הערה כ"י: (ט) חד מן דרונא. צ"ל חד עמא דארעא, כמו שהוא בב"ר. פע"ח אות י"ב ובילקוט ובלק"ט ופ"י עם הארץ: (ק) אמר עשו ליעקב נחלק עולם הזה ועולם הבא. בלקח טוב מובא זה בשם מדרש וע"ש בתערה כ"ד: (קא) כגון דוד ושלמה. ב"ר שם אות י"ג: (קב) אלו ישראל. שם: (קג) כגון בימי המן ובימי אנדריוס. ב"ר שם: (קד) איני משתחף עמך. עיין ב"ר שם אות י"ד: (קה) אמר עשו ואי אתה

(קל) להוני להוני אני מהלך, (קו) בנחת, (קח) בפנים כרוכות אני מהלך לפני המלכים לסבול עולם: עד אשר אבא אל אדני שעירה. (קט) לעתיד [לכא]. דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א כא), (קי) וכתוב והיה אדום ירשה והיה (אדום) ירשה [שעיר] אויביו (במדבר כד יח): ויאמר עשו אציגה נא עמך. (קיב) ביקש ללותו ולא קיבל: ויעקב נסע סכותה. (קיג) ר' פנחס בשם ר' סימון כל ימים שעשה יעקב בבית אל, לא נמנע מלנסך. (קיג) א"ר יוחנן כל מי שיודע לחשוב כמה ניסוכים ניסך יעקב בבית אל יודע לחשוב מי מבריא:

יריחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה פרשת שלום והצלה, (קיד) זשיה רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה' (תהלים לד כ). רבות רעות אלו ששמת ומרמת לבן ודליקתו מפנישת עשו ואלופיו, שנתנששו ביעקב שהיה צדיק, שנאמר ביה וענתה כי צדקתי (בראשית ל לג), ומכולם יצילנו ה', דכתיב ויבא יעקב שלם:

(יח) ויבא יעקב שלם, משום שכבר נאמר והוא צולע על ירכו (שם לב לב), הוצרך לומר שלם, (קטו) ובא שלם בנופו, שנתרפא מצלעתו, שלם בכניו, שכבר נאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו (שם שם ט), הוצרך לכתוב שלם, שלא ניזק אחד מהם. שלם בממונו, שכבר נאמר מנחה לעשו אחיו (שם שם יב), ושילם לו הקבי"ה הכל, וכשבא לשכם לא נמצא חסר כלום: עיר שכם. (קטז) כך שמה שכם על שם בנו שכם, ודומה לדבר ויקרא שם העיר [כשם] בנו הנוד (שם ד יז), וכתוב ויקראו ללשם דן [כשם] דן אביהם (יהושע יט מז), ולמה נקראת שכם, שהוא מקום שיושבין מוזמנים לפורעניות, שם עינו את דינה, שם מכרו את יוסף, שם נתחלקה מלכות בית דוד, שם נמצאו רצחנים, דכתיב דרך ירצחו שכמה (הושע ו ט): אשר בארץ כנען, לימד שהכנעניים שטופי זימה, שנאמר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר [לפניהם] (ויקרא יח כז): בבואו מפרץ ארם. (קיז) כלומר מתוך הרשעים יצא ולמקום רשעים נכנס: ויחן את פני העיר, קבע חנייתו הויץ לעיר נגד פני השער, (קיח) התחיל מעמיד איטליסין, פ"י שווקים, ומוכר בזול, (קיח*) ללמדך שצריך אדם להחזיק טובה למקום שיש לו הנייה ממנו:

(יט) ויקן את חלקת השדה, שדה לבן היתה שאין בה אילנות, ודומה לדבר ועל חלקת צואריו (בראשית כו טז), שאין בה שיער, ואנכי איש חלק (שם שם יא): אשר נטה שם אהלו, שנאמר ויחן את פני העיר* הויץ לעיר: מיד בני חמור אבי שכם. (קיט) זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין לערער על ישראל לומר שהן גזולין מידם. מערת המכפלה, דכתיב לאברהם למקנה (שם כג יח), וכתוב ויקן את חלקת השדה

הערות ותקונים

ירא מדוכסי, ב"ר שם: (קו) להוני להוני, ב"ר שם: (קז) בנחת, הוא הפ"י על להוני וכן בערוך הביא דברי המדרש וכתב פ"י להוני בנחת ועיון לק"ט ובהערה כ"ה: (קט) בפנים כרוכות, ב"ר שם. (קט) לעתיד לבא, ב"ר שם: (קי) וכתוב והיה אדום ירשה וגו', הוספת המחבר: (קיל) בקש ללותו ולא קיבל, ב"ר שם אות ט"ו: (קיג) ר' פנחס בש"ר סימון, בב"ר סוף פ"ח הגי' ר' פנחס בשם ר' אבא ובילקוט רמז קל"ג ר' פנחס בש"ר אבין: (קיג) א"ר יוחנן, בב"ר שם ובילקוט שם א"ר חנן: (קיד) זשיה רבות רעות צדיק וגו', עיון ב"ר פע"ט אות ב' וילקוט רמז קל"ג: (קטו) ובא שלם בנופו, ב"ר שם אות ה' ועיון שבת ל"ג ע"ב וברש"י עה"ת וכן בלק"ט ובמדרש אגדה: (קטז) כך שמה שכם על שם בנו שכם, לקח טוב: (קח) כלומר מתוך הרשעים יצא כו', לק"ט: (קיח) התחיל מעמיד איטליסין ומוכר בזול, ב"ר פע"ט אות ו' ובילקוט שם, והמחבר מפרש ש"פ שווקים" עיון ערוך ערך אטלס ובגמרא שבת ל"ג ע"ב שווקים תוקן להם וכן בפסיקתא דר"ב והי בשלח (פ"ט ע"ב) צריכונו אנו להחזיק טובה כדרך שעשו אבותינו שעשו אטליסין ומוכרין בזול וע"ש הערה קס"ה ובלק"ט ובהערה מ: (קיט*) ללמדך, ב"ר וילקוט ולק"ט: (קיט) זה אחד מג' מקומות,

(שם לג יט). ומקום בית המקדש, דכתיב ביה ויתן דוד [לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות] (דהיא כא כה): במאה קשיטה. במאה נכשות כבורות, (קכ) וכן תרגם אונקלוס במאה חורפן, (קכא) שכן בחיגרא דערבאי קורין לכבשה קשיטתא. (קכב) ואנשי עיר הקודש תירגמו במאה מרגליין, (קכג) וכן אמר ר' יהושע דסכנין אלו הליות שדרכן להנתן בנומים. (קכד) ויתר רבותינו אמרו במאה מעה, שכן בכרכי הים קורין למעה קשיטה, (קכה) ומה לשון קשיטה, כלומר קציצה שהמעות קצוצות ועגולות הן כדינר: ולמה קנאה מכני חמור, והלא חמור אביהן היה עדיין בחייו, אלא חמור קל דעת היה, ולבו טפש כחמור, כי כשמו כן הוא, ושכס בנו בקי וחרף, ושמהו אפוטרופוס על ביתו, וכהיא והוא נכבד מכל בית אביו (בראשית לד יט). וכיון שהזקק ליעקב לקנות משכס, קנה גם מאחי שכס:

כ) ויצב שם מובח. (קכו) ויבן לא נאמר, אלא ויצב, שהבניין הוא באבנים וחומר או סיד, והצבה בלי בנין וחומר, ודומה לו והנה סולם מוצב ארצה (שם כה יב), הציבי לך ציונים (ירמיה לא כא), ויצב יעקב מצבה על קבורתה (בראשית לה ב), שהקים יעקב האבנים ועשאם מובח: ויקרא לו אל אלהי ישראל. זה ויקרא אינו קריאת השם, אלא לשון תפלה, דכתיב קולי אל ה' אקרא (תהלים ג ה), קראתי שמך ה' איכה ג נה), וכמה כמותם במקרא: (קכו) בנה מובח לשם הקביה, וקרא לו בלשון זה אל, לפי שנתברך באל, דכתיב ואל שדי יברך אותך (בראשית כח ג): אלהי ישראל. (קכח) לפי שהמלאך קראו ישראל אמר עד כאן לא הייתי רשאי לקרות אלהותו של הקביה על שמי, שהרי נאמר לי בבית אל, אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (שם כח יג) ואני נדרתי ואמרת, והיה ה' לי לאלהים (שם שם כא), שיהא מיחד שמו עלי, לכך נאמר אלהי ישראל:

ורבותינו דרשו ויבא יעקב שלם. (קכט) שלם בתלמודו, אבל יוסף שכח תלמודו, שנאמר כי נשני אלהים את כל עמלי וגו' (שם מא נא): ויחן את פני העיר. (קל) חגן את פינות העיר, התחיל שולח דורונות, פינות העם אלו שרי העיר, שלם לא נאמר על שם העיר, שאין עיר שנקרא שלם, (קלא) אלא ירושלים, דכתיב ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון (תהלים עו ג), אבל שלם על יעקב נאמר, שבא לשכס חמים בלי מום, תמים מתרגמינן שלים, שלא היה צולע אלא בשעת מעשה, ואות היה לבניו על דור השמר, כדדרשנו. ויקרא לו אל אלהי ישראל. (קלב) הוכיר עליו ישועת אלהים.

הערות וחקונים

בי"ר שם אות ז' וילקוט שם: (קכ) וכן ת"א במאה חורפן. וכן שבע כבשות (בראשית כ"א כ"ח) תרגם כן. ועיין בחדושי הרש"ש מה שהביא בשם בנו הגי' מתתי' שטראשון ז"ל: (קכא) שכן בחיגרא דערבאי קורין לכבשה קשיטתא. לא מצאתי ומלת "בחיגרא" אין לה מובן: (קכב) ואנשי עיר הקודש תירגמו מרגליין. כן הוא בתרגום ירושלמי: (קכג) וכן אמר ר' יהושע דסכנין. בי"ר פע"ט אות ז': (קכד) ויתר רבותינו אמרו במאה מעה שכן בכרכי הים קורין למעה קשיטה. בגמרא ר"ה כו' ע"א אמר ר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה, למאי נפקה מיניה לפרושי מאה קשיטה דאורייתא מאה דבקי. וגם רש"י עה"ת (ל"ג י"ט) הביא אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים קורין למעה קשיטה. וגם העירך בערך קשיטה הביא בכרכי הים קורין למעה קשיטה: (קכד) ומה לשון קשיטה כלומר קציצה כו'. הוא לשון הלכה טוב: (קכו) ויבן לא נאמר כו'. הוא דברי הל"ש ועיין מגולת י"ח ע"א: (קכז) בנה מובח לשם הקביה כו'. לק"ש ועיין רש"י וראב"ע, ורסב"ן ועיין מגולת י"ח ע"א: (קכח) לפי שהמלאך קראו ישראל. עיין בל"ק"ט: (קכט) שלם בתלמודו אבל יוסף שכח תלמודו. בי"ר פע"ט אות ה' בשם ר' יוחנן ועיין שבת ל"ג ע"ב ואמר רב שלם בתורתו: (קל) חגן את פינות העיר. בי"ר פע"ט אות ו' וילקוט ולק"ט חגן את הפניג שבעיר. והסיום פינות העם, אלו שרי העיר הם דברי המחבר: (קלא) אלא ירושלים. לק"ט: (קלב) הוכיר עליו ישועת אלהים. בי"ר שם ולק"ט: (קלג) הוכיר עליו ישועת אלהים, לפי שהקביה מצרף את ויראיו ונתיאש כמעט וקיפרג השטן. הוא

לפי שהקב"ה מצרף את יראיו ונתיימש כמעט וקוטרי השמן, ותצא דינה (קלד) אמר רשב"ל אמר יעקב לפני הקב"ה רבשיע אתה הוא אל בעולמך, ואני קרוי אל בתחתונים, אל הקב"ה (קלח) אפי' חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו, ואתה נוטל שררה לעצמך, חייך למחר יוצאת בהך ומתענה, וכך היה, ולכך נסמכו שתי הפרשיות זו לזו:

[לד] ירויחו דורשי הפרשה וישכילו: (א) ותצא דינא בת לאה, למה פתח הכתוב ותצא, מלמד שהסרונה נתלה באמה, (א) שכשם שיצאת אמה מקושמת לקראת יעקב לדבר מצוה [שנאמר ותצא לאה לקראתו] ותאמר אלי תבא (בראשית ל טו), כך יצאת בתה מקושמת לפריצות וראתה כזונה ולא מיחתה: בת לאה, בת תרבותה, (ב) וז"ה [הגה] כל המושל עליך ימשול [לאמור] כאמה בתה (יחזקאל טו טד): אשר ילדה ליעקב, זו בלבד נולדה בת ליעקב: לראות בכנות הארץ, שהיו משחקות במחול לפני העמים הלכה זו להראות העמים את יופיה שיראו שאין בהם כמותה:

(ב) וירא אותה שכס בן חמור, (ג) לא נצנעה ממנו: החוי נשיא הארץ, מלמד שכל פירצה שאינה מן הגדולים אינו פירצה, שמשעה שיצאה מן התיבה נדרו גדר על העבירות ולא היו פרוצין אפי' בפניות ויפות תואר, וכה"א באיוב ברית כרתי לעיני ומה אחבונן על בתולה (איוב לא א), ובכנעניים הוא אומר והכנעני או בארץ (בראשית יב ו), שעדיין מתבקשת להן זכות שגדורים מן הערוה, וכתוב כי לא שלם עון האמרי עד הנה (שם טו טז), שעדיין נדרין מן הערוה, וכיון שנתפרצה לו ויצאתה לפניו מקושמת כזונה וראה שאין יפת תואר בארץ כמותה, נתפתה לבו אחר ראות עיניו, וכן הקב"ה מזהיר לישראל ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (במדבר טו טז): ויקח אותה, אע"פ שלא נצנעה ממנו באונס לקחה, כעוף החוטף ודורס פתאום: (ד) וישכב אותה, כדרכה: ויענה, שלא כדרכה, כל שכבת ביאה שבמקרא, אפילו החילתה באונס וסופה ברצון, אבל עיניו ביאה לא בא ללמד אלא שתחלתה וסופה שלא ברצון, או שלא כדרכה, וכן הוא אומר, אם תענה את בנותי (בראשית לא ג), על דבר אשר עינה (דברים כב כד), אל תענני (ש"ב יג יב), ואע"פ שהפועל נפרד מחבירו, יש להדבירו מקצת לשונו על אופן יחר העינויין, דכתיב ויענך וירעיבך (דברים ח ג), וכתוב עינה בדרך כחי (תהלים קב כד):

(ג) ותדבק נפשו בדינה בת יעקב, שנקשרה חיבתה כנפשו: ויאהב את הנערה, כדי לקחתה לו לאשה: וידבר על לב הנערה, (ה) מה דיבר על לבה, אמר אביך נתן לי מאה קשיטה בחלקת שדה אחת, ואני נתן לך מתנה כמה שדות וכרמים, (ו) מפרשתו של אותו רשע אנו למדין שחמש לשונות של חיבה הן, ותדבק נפשו, ויאהב

הערות ותקונים

לשון חלק"ט: קלד) אמר רשב"ל אמר יעקב לפני הקב"ה כו, ב"ד סוף פ"ט ושם הגי' אמר ריש לקיש והמחבר הביא ר' שמעון בן לקיש והכל אחד: קלס) אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו, ב"ד שם, וכתב הרד"ל כלומר שאינו עולה לתורה עד שיקראוהו, כדתינו בתוספתא דמגילה [ריש פ"ג] והובא בא"ח סי' קל"ט פ"ג וגם י"ל שאינו עובר לפני התיבה עד שימלך בצבור כדאיתא בערכין י"א והראשון עיקר עכ"ל: ועיין ערוך השלם ערך חזן, שמבאר הנוראת מלת חזן.

[לד] (ב) שכשם שיצא אמה מקושמת, ועיין ב"ד פ"ה אות א, ותחומא הקדום אות י"ד וברשי' עה"ת ולק"ט, וע"ש הערה א' וכן מובא במדרש אנדה: (ג) זש"ה כאמה בתה, ב"ד ריש פ"ה ועיין בתחומא שם וברשי' עה"ת: (ג) לא נצנעה ממנו כו' מלמד שכל פירצה שאינה מן הגדולים אינה פירצה, עיין לקח טוב: (ד) וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה, ב"ד פ"ט אות ה' ולקוט רמז קל"ד ולק"ט ומדרש אנדה ועיין יומא ע"ז ע"ב וברשי' ד"ה מביאות: (ס) מה דיבר על לבה כו, ב"ד שם אות ז' וילקוט ורשי' עה"ת ולק"ט והמחבר הביא כלשון חלק"ט: (ו) מפרשתו

את הנערה, וידבר על לב הנערה, חשקה נפשו, כי הפיץ בבת יעקב, אמר ריש לקיש בשלשה לשונות הללו חיוב הקביה את ישראל. בדביקה, שנאמר ואתם הרבקים בה' אלהיכם (דברים ד ד). בחשיקה, (ז) דכתיב רק [באבותיך] חשק ה' (שם י טו). בחפיצה, (ח) שנאמר כי הפיץ ה' בך (ישעיה סב ד): (ט) ר' יוסי מוסיף אף אהבה ודיבור, אהבה דכתיב אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי א ב), בדבור דכתיב דברו על לב ירושלים (ישעיה מ ב). (י) כל נערה שבמקרא הכתובים חסרים ה', בידוע שלא הגיעו לשנות נעורים, וכל שנכתבה מלא ה', בידוע שמלאו לה ימי נעוריה, והיא בכלל בוגרות:

(ד) ויאמר שכם אל חמור אביו לאמור. מהו לאמור. מלמד שהכיר באביו שהוא קל דעת ולא סמך עליו אלא גם שלח לאמר ליעקב ע"י שלוחים אחרים: קח לי. בפיוסים מקרוביה: את הילדה. לימד שלא הגיעה לימי נעורות, וזה בנין לכל נערה שבמקרא הנכתבות חסרות ה', שאינה מגעת עדיין לימי נעורות, שהרי נולדה דינה בשנת שבע לכניסת לאה, שהיא שנת ארבע עשרה לעבודה, שנת צ"א ליעקב, ואחר כך עבד יעקב שש שנים בצאן, הרי לדינה ז' שנים, וזה המעשה היה בסוף שמינה עשר חדש, שעשה יעקב בסוכות, הרי לדינה שמונה שנה וחצי, היא שנת צ"ט ליעקב, וסוף שנה זו הגיע יעקב לקרית ארבע אל יצחק אביו: לאשה. לימד שנחתם על מה שפרץ גדר ובא אליה בזנות ומעתה אינו רוצה לבוא עליה אלא דרך אישות:

(ה) ויעקב שמע, שהכל מרגנין על שכם שפרץ גדידן של ראשונים: כי טמא את דינה בתו. לימד על גוי הבא על בת ישראל שטמא אותה, וכח"א וישפכו (את) תזנותם עליה (יחזקאל כג ח), וכתיב ויבואו [אליה] בני [בבל למשכב הודים] וישמאו אותה בתזנותם ותטמאו בהם ותקע [נפשה] מהם (שם שם יז), אבל בת ישראל שנקנית לבר ישראל הרי היא קדושה, שהארוסה קורין אותה מקודשת, וכשהיא נמסרת לו לחופה, הרי היא מנוכרת על הכל, וזכר לדבר כי על כל כבוד חופה (ישעיה ד ה), וכיון שנבעלת לו בטהרה ובמצוה היא מדבקת עמו, ולשון בעולה שהיא בעילויא, וכן אמרו רבותינו שהאיש תהא אשתו עולה עמו בחיים ובמות ואינה יורדת: ובניו היו את מקנהו בשדה. בא ללמד כיון שגדלו בניו נהגו כבוד באביהן והם היו רועין את הצאן והוא יושב בישיבה: והחריש יעקב עד בואם. (יא) חסר וי', שתיקה נמורה, כמו שנאמר ואיש תבונות יחריש (משלי יא יב):

(ז) ובני יעקב באו מן השדה כשמעם, זה אחד מחמש המקראות שאין להם הכרע, דתנן (יב) חמש מקראות הן שאין להם הכרע, ואלו הן: שאת, ארור, מחר, משוקדים,

הערות ותקונים

של אותו רשע אנו למדין שחמש לשונות של חבה חן. ב"ר שם אות ז' וילקוט רמז קל"ד ובילקוט מלאכי רמז תקפ"ז וסדרש שו"ט מוטור כ"ב אות כ"ב ולק"ט: (ז) דכתיב רק באבותיך חשק ה'. בב"ר ושו"ט ולק"ט וילקוט הובא הכתוב חשק ה' בכם (דברים ז' ז): (ח) שנאמר כי הפיץ ה' בך. בב"ר ובילקוט ולק"ט הובא הכתוב כי תהי אתם ארץ הפיץ (מלאכי ג' י"ב). ובשו"ט הובא כמו שהביא המחבר: (ט) ר' יוסי מוסיף, בב"ר וילקוט ושו"ט הגי' ר' אבא בר אלישע מוסיף: (י) כל נערה שבמקרא הכתובים חסרים ה"א בידוע שלא הגיעה לשנות נעורים. כך נדרש בכתובות מ' ע"ב ומ"ד ע"ב: (יא) חסר וי"ו. עיין מנחת שי: (יב) דתנן חמש מקראות הן שאין להם הכרע. ב"ר שם אות ו'. בשם איסי בן יהודה ושם מובא ד' מקראות שאין להם הכרע. והמאמר נובע מירושלמי ע"ז פ"ב ה"ח (דף מ"א סע"ג), ונשנה במדרש חיות כפ' כי טובים דודיך מיון, ובמדרש ב"ר שם יש לתקן חמשה מקראות במקום ארבע מקראות כמו שהוא בירושלמי וחיות שם. גם צ"ל ואלו הן: שאת ארור מחר משוקדים וקס. כמו שהביא לנכון המחבר שלפנינו, ובירושלמי שם חסר שם האומר, וגם בנמרא בבלי יומא נ"ב ע"א, ובמכילתא סוף בשלח פרשה יובא עמלק ובתנחומא הנדפס סכבר בשלח אות כ"ז הוא ג"כ בשם איסי בן

וקם, ור' תנחומא מוסיף עוד א' כשמעם, באו מן השרה כשמעם או כשמעם ויתעצבו האנשים, וכן נפרשין בולן. ויתעצבו לשון צער, ורומה לו [בעצב] תלרי בנים (בראשית נ טז), ויתעצב אל לבו (שם ו ו). נעצב המלך (ש"ב יט ג), כי ילדתי בעצב (דה"א ד ט), וכל הומיהו: ויתר להם מאד. ויתר ממה שחרה ליעקב על דברי לבן, שנאמר ויתר ליעקב וירב בלבן (בראשית לא לו), וכאן חרה להם ויתר, כל כך למה, לפי שנבלה עשו בישראל, שהכל מנבלין את פיהם ומדברים גנות עליהם: בישראל. אלו הכנים: לשכב את בת [יעקב]. מפני שהוא חשוב ולשכב עלה כהפקר ככת שאין לה תובעין: וכן לא יעשה. (יג) אפי' בשאר בנות הדיוטות שהיו גדורין מן הערוה ואסורין ביפת תואר, עד שבא רשע זה ופרץ הגדר, ועליו ועל כיוצא בו נאמר, ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י ח):

ח) וידבר חמור אתם. פה אל פה: לאמר. ע"י שלוחים: שכס בני חשקה נפשו. לשון חיבה, ורומה לו חשק ה' לאהבה [אותם] (דברים י טו), (יד) אלו דברי רבותינו, ולבי רחש להדביר מלת חשק על אופן חיבור וכיבוש. כגון שני דברים מתאחזין בחיבור זה עם זה, ורומה לו מחושקים כסף (שמות כו יז), וכן חשקה נפשי לשון איהוי וחיבור וכיבוש יצר הרע, וכל דומיהו נדרשין כך: בכתבם. מלמד שפייס גם לאה, ומפני דרך הכבוד לא הזכירה הכתוב אלא ברמו: תנו נא אותה. נא לשון בקשה: לו לאשה. שהרי תמה על מה שעשה:

ט) והתחתנו אותנו. לא נאמר אתנו, אלא אותנו, כלומר עשו אותנו חתנים לכם מצד: בנותיכם חתנו לנו. (טו) א"ר אליעזר לעולם אין ישראל נותן אצבעו לתוך פיו של גוי תחלה, אלא א"כ הגוי נותן אצבעו לתוך פיו של ישראל, וכן הקב"ה מזהיר לא תתחתן עם (דברים ז ג), כיצד בתך לא תתן לבנו (שם), כדי שלא תבא לקחת בתו לבניך, וכתיב ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם (עזרא ט יב), כדי שלא תקחו בנותיהם לבניכם, וכן כאן: בנותיכם חתנו לנו. תחלה, ואח"כ ואת בנותינו תקחו לכם:

י) ואתנו תשבנו והארץ תהיה לפניכם. (טז) לפי שידעו שהארץ חביבה עליהם לכן היו מרצין אותם בה: שבו וסחרוה. (יז) לפי שראו כעת שעשו שם שווקים והיו מוכרין בוול, אמרו מעתה אינכם זקוקין למכור בוול, ולא לשלוח דרונות לראשי העיר, אלא סחרו זמרת הארץ בשוהה, ורומה לדבר עובר לסוחר (בראשית כג טז), (יח) סחרך ועובונך, [וסוחרך] תרשיש (יחזקאל לח יג), וכל דומיהו, וקרוב בעיני לומר, שבו וסחרוה, הקיפהו באלהיכם, ורומה לו סחרו אל ארץ [ולא] ידעו (ירמיה יד יח), וסופו מוכיח: והאחוזו בה, וכה"א סובו ציון והקיפוה (תהלים מח יז):

יא) ויאמר שכס אל אביה ואל אחיה. החציף פניו לדבר הוא עצמו עמהם: אמצא חן בעיניכם. שתמחלו לי מה שעשיתי ואם עונש ממון אני מתחייב: ואשר תאמרו עלי אתן. על שאנסתיה:

הערות וחקונים

יתורה ועיין במכילתא שם מה שהעיר הר"ג מהראש"ו במדות סופרים ועיין בחוסי' יומא שם ד"ה שאת שהקשו דלא נקטיננהו כסדר כתובין בתורה והכי הוה ליה למוטר שאת ארור מחר משוקים וקם, ולפלא שלא העירו על דברי הירושלמי, וחכמי התוס' בעצמם הביאו הירושלמי ע"י ל"ה ע"א ד"ה מאי, וע"ש בהגהות הר"ב שהתעורר מתנחומא בשלח: (יג) אפילו בשאר בנות הדיוטות שהיו גדורין מן הערוה. ב"ר שם סוף אות ו' וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט: (יד) אלו דברי רבותינו. ב"ר שם אות ז': (טו) א"ר אלעזר. ב"ר שם. וילקוט ולק"ט: (טז) לפי שידעו כו', לק"ט ויש לתקן שם חביבה בעיניהם במקום בפניהם: (יז) לפי שראו כעת שעשו שם שווקים והיו מוכרין בוול. עיין לעיל ל"ג י"ח ובהערה ק"ח: (יט) סחרך ועובונך. אולי צ"ל ארם סוחרתך וגו' נתנו בעובונך

(יב) הרבו עלי מאד. יותר ממה שהייתי צריך תחלה: (יש) מוהר. זו נדן, פי' נדוניא. כדכתיב כמוהר הכתולות (שמות כב טז): ומתן. זו תוספת נדוניא: ואתנה. לשון ענוה: כאשר תאמרו [אלי]. ולא על פי מוכיחים אחרים: ותנו לי את הנערה. מרצונכם דרך כבוד והיתר לאשה:

(יג) ויענו בני יעקב. זה שמעון ולוי, אלא כאן סתמו, ובא כתוב אחר ופירשו, ולמה קפצו לדבר לפני אביהן. שהיו יודעין בו שהוא תם וחסיד ביותר, ולא היה מכריע לשכם ולא מרמה בו, כיון שבא והשפיל את עצמו כל כך, לכך קפצו לדבר: במרמה. ושיה כסדם אל תבא נפשי (בראשית מט ו), וכתיב ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי (בראשית לד ל), וכל כך למה: אשר טמא את דינה אחותם. כדררשנו: (יד) ויאמר אליהם לא נוכל לעשות (את) הדבר הזה. להתרצות בממון: לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה. ולא מל: כי חרפה הוא לנו. (כ) איך יונתן היכן מצינו שנקרא ערלה חרפה, מהכא, דכתיב כי חרפה הוא לנו, (כא) הוא כתיב היא קרי, אמרו לו הערלה חרפה היא ומאוסה, והבירית הוא לנו מאבותינו:

(טז) אך בזאת נאות לכם. לשון תאוה ורצון, (כב) ודומה לו, לא תתאוה (דברים ה יח), ויאותו הכהנים (מ"ב יב ט), נפשי אויטיך כלילה (ישעיה כו ט), אזה למושב לו (תהלים קלב יג), ויתאו המלך [יפיד] (שם מה יב), וכל דומיהן, ואונקלוס תרגם נטפס, כלומר נתפיים, אע"פ שאחם בני כנען: אם תהיו כמונו. בנופכם: להמול לכם כל זכר. (כג) לשם שמים ולא לשם חיתונים, מילת קדושה, ולא מילת טומאה, כשם שקבלה אברהם אבינו בקדושה:

(טז) ונתנו. היה לו לומר ונחננו, אלא הדגש שכנוין פוטר התיבה מנו"ן השנייה וכיוצא בו, ולנו בנבעה (שופטים יט יג), הלמיד פתוחה לכד והנו"ן דגושה, כיוצא בו, נחנו יד (איכה ה ו), התי"ו פתוחה והנו"ן דגושה, והרבה כמותם במקרא, שהתיבה צריכה ב' אותיות בתווד, כגון אלו, והדגש אשר באחת מהן פוטר את האות האחרת חברתה, בין בלשון יחיד, בין בלשון רבים: ונתנו את בנותינו לכם ואת בנותיכם נקח לנו. כדרך ששאלו תחלה, כך השיבו להם: וישבנו אתכם. שאמרו ואחננו תשבו (פסוק י'): והיינו לעם אחר. כלומר אם באמת ובתמים אתם נמולים תכשרו להיות עמנו עם אחר. (כד) זה שפסקו רבותינו גוי שקידש את בת ישראל וכן עבד הוולד כשר, שכל מי שהקדישין תופסין בהן הוולד כמוהו, וכן נאמר למשפחותם לבית אבותם (במדבר א ב), וכל מי שאין קדושין תופסין בה הוולד כמוהו. כגון בר ישראל הבא על הגויה ועל השפחה, וגוי ועבד הבא על בת ישראל, שאין קדושין תופסין בהן, ולפיכך הוולד כאמו:

(יז) ואם לא תשמעו אלינו להמול, (כה) עשו עצמן כמתנכרין על אודות הנבלה: ולקחנו את בתנו והלכנו. בחוקה מכאן לארצנו. (כו) בתנו חסר וי"ד, כלומר אע"פ שנפגמה וחסרה מכתובתה, אין אנו חוששין:

הערות ותקונים

(יחזקאל כ"ז ט"ז) או סחרך וגוי בעובדיך (שם י"ח י"ט), או סחרך וגוי עובדיך (שם כ"א כ"ב): (יט) טוהר זו נדן, ומתן זו תוס' נדוניא. הוא דברי הלק"ט וע"ש מה שהעירוני בהערה ט': (כ) איך יונתן היכן מצינו שנקרא ערלה חרפה. בב"ר שם אות ח' הגוי ר' נחמ"ו אמר: (כא) הוא כתיב היא קרי בו'. לקח טוב והעירוני שם בהערה י"ג. כתיב בוי"ו ונקודתם כאלו כתוב היא, ועיין מנחת שו"פ לך י"ד ב': (כב) ודומה לו לא תתאוה, ויאותו הכהנים. המחבר ערב שרש אות ושרש יאת: (כג) לשם שמים בו', לקח טוב: (כד) זה שפסקו רבותינו גוי שקידש את בת ישראל וכן עבד הוולד כשר בו'. יבמות מ"ה ע"א וע"ב: (כה) עשו עצמן כמתנכרין, לקח טוב: (כו) בתנו חסר וי"ד

יח) וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור. (כו) כשם שלא היה דעת באב להכיר מרמתם שהוא קל דעת, כך לא היה דעת בשכם בנו להכיר:

יט) ולא אחר הנער. הבעירו יצרו ותקפו כדי לעשות הרבר מהר שאמרו לו למול ולמה כי חפץ בבת יעקב להודווג לו ולא לשם שמים: והוא נכבד מכל בית אביו. זה שדרשנו בוין את חלקת השרה (בראשית לג יט):

כ) ויבא חמור ושכם בנו. (כח) בעצה אחת ובכיוון דעת אחת באו, אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם. הן עצמן: לאמר. ע"י קרוביהן, רוב פסוקים במקרא מודיעים כי היו לראשונים שער אחד מיוחד לעיר להתקבץ שם, ושם ישיבת גדולי העיר וקניה למשפט ולדברים גדולים, שנא' בצאתי שער עלי קרת (איוב כט ז), וכן בני חת, שנא' לכל באי שער (עירם) [עירו] (בראשית כג י), וכן הוא אומר כל יוצאי שער (עירם) [עירו] (פסוק כד) וכישראל הוא אומר אל זקני העיר השערה (דברים כב טו):

כא) האנשים (ההם) [האלה] שלמים הם אתנו. שלמים ברצון ובלב שלם, ושלמים בנכסים שנוכל ליהנות מהם: וישבו בארץ ויסחרו אותה. שהרי ידענו בהן שהן מוכרין בול: והארץ הנה רחבת ידים לפניהם. ידים לשון מקומות מצויינים ודומה לדבר ויד תהיה לך (דברים כג יג), כל יד נחל יבק (שם ב לו), והנה מציב לו יד (ש"א טו יב): את בנותם נקה לנו לנשים (כט) בכל מקום מקדים בנות ישראל לגויות, (ל) כמו שדרשנו, ואחר כך ואת בנותינו נתן להם:

כב) אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד. ולהודווג: בהמול לנו כל זכר כאשר הם נימולים כמשמעו:

כג) מקניהם. אלו הבקר והצאן: וקנינם. השרה שקנו והמטלטלים והעבדים: וכל בהמתם. אלו הגמלים והחמורים ושאר בהמות: הלא לנו הם אך נאותה להם. בערמה שנמול עד שיאתו לנו: וישבו אתנו. ואחר כך נתעולל עליהם ונבזו מעליהם את הכל, (לא) מכאן שלא נמולו לשם שמים, אלא נתנו עיניהם בממונו של יעקב, ולא הרויחו, ומה שבידם נטלו מידם:

כד) וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יוצאי (השער) [שער]. כשהתיר להם לגמול ממונו של יעקב, שהרי הגול נאסר לבני נח: וימולו כל זכר. לשום גול: כל יוצאי שער עירו. כל הענין מדבר בעניין זה: יוצאי שער עירו, מלמד שהיו כולם בעלי שדות וכרמים, והיו כל יום ויום יוצאים לפעלם ולעבודתם עדי ערב, ולערב כשבאין לכנוס הכניסם בשער אחד ואמר שבו והמולו וכן עשו, והיו בהם אחד טוען חבילתו על כתיפו אומרים לו שב ונמול אותך, אמר להן ולמה, איל עבד שיקח שכם את בת יעקב (לב) איל שכם בועל ומכנאי מוהל בתמיה:

כה) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים, מצער המילה, (לג) מכאן שנו רבותינו מרחיצין את המילה ביום השלישי שלה שחל להיות בשבת מפני שיום שלישי קשה למכה: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי. ממשמע שנאמר שמעון ולוי איני יודע שהן בני יעקב,

הערות וחקונים

כלומר כו', לקח טוב וע"ש בהערה י"ד: מ) כשם שלא היה. לק"ט: כט) בעצה אחת. לק"ט: כט) בכל מקום. לק"ט: ז) כמו שדרשנו, לעול פסוק ט: ז) מכאן שלא נמולו לשם שמים. לק"ט: ז) אמר להם שכם בועל ומכנאי מוהל. הוא עפ"י מאמרם, מכות י"א ע"א שכם נסיב ומכנאי גזר, ע"ש בפירוש"י וכן בב"ר פ"א אות ח' שכם נסיב ומכנאי [צ"ל ומכנאי] קמע. ועיין לקח טוב ובהערה ט"ו: ז) מכאן שנו רבותינו שבת קל"ד ע"ב במשנה, וב"ר שם אות ט' וילקוט רמז קל"ה ולק"ט:

(לד) אלא בני יעקב לא נמלו עצה זה מזה: אחי דינה. (לה) והלא אחות כל השבטים היתה, אלא אלו שמסרו נפשם עליה נקראו על שמה, וכן אתה דורש ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות טו ב), שמסר נפשו עליה שנאמר אל [נא] תשת עלינו חטאת (במדבר יב יא). לכך נקראת על שמו: איש חרב. זה בנין אב לכל איש שבמקרא, (לו) דא"ר שמעון בן אליעזר כל מי שנאמר בו איש אינו פחות משלש עשרה שנה, (לז) שהרי לוי בן י"ג שנה ויום אחד, וזה מדוייק מן המניין, שהרי בסוף שבעת שנת העבודה אסף להן את כל אנשי מקומו ועשה משתה, ולערב שהיא שנה שמינית הכנים את לאה לחופה, והרתה בליל יום ט"ו לכניסתה, ח' ימים אחר חופת רחל, ולסוף ז' חדשים ילדה את ראובן, ושבילה בליל ט"ו ונוקקה לערב לבעלה והרתה, ראתה שהחלב נעבר ונתנה את בנה למניקה, וילדה את לוי לסוף ז' חדשים, נמצא נולד לוי במחצית חדש י"א, שנה השנית לכניסתה, ועוד עבד יעקב את לבן ח' שנים ברחל, הרי ללוי השלים שבע ושש שנים בצאנו, הרי ללוי י"א שנה וא' חדש ומחצה, וי"ח חדשים עשה יעקב בסוכות הרי י"ב שנים וז' חדשים ומחצה, ועכשיו מול י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים מכל שנה, שיתירה שנות החמה על שנת הלבנה, שלא היו מונין ללבנה אלא לחמה, עד שאמר הקב"ה למשה החודש הזה לכם (שמות יב ב), ויבא לכל העורך לייב שנים ח' חדשים ומחצה קל"ז ימים קרוב לשש שעות פחות, קח מהם קל"ג ימים על חדשי לבנה ומחצה, הרי י"ג שנות הלבנה פשוטות לילדת לוי נותרו ד' ימים להשלמת י"ח חדשים שעשה בסוכות, קח אחד מהן להשלים י"ג שנים ויום אחד, ובאותו היום באו על שכם והרגו כל זכר, וליום השני באו על החללים, ובשלישי נאמר בו קום עלה בית אל (בראשית לה א), ועשה שם ששה חדשים אחרים, כי כ"ב שנה לא ראה יעקב פני אביו, וכן יוסף כ"ב שנה לא ראה את פני יעקב אביו, ולכך נאמר איש חרב, שהקטן שבשניהם ה' בן י"ג שנה ויום אחד, וזה בניין אב לכולן, ושמעון גדול מלוי ד' חדשים ומחצה: ויבאו על העיר בטח שהיה להם שלום עמם, כדכתיב שלמים הם אתנו (בראשית לא כד), ודומה לו, ויבטחו בו בעלי שכם (שופטים ט כו): ויהרגו כל זכר כי הוברים קלקלו:

כו) ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב. שלא תאמר שניצולו בשביל שנתחנתו אתנו בהן, לכך פירשה: ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו. (לח) ר' יהודה אומר גורדין בה ויצאו. (לט) א"ר חמא הנבעלת לגוי קשה לפרוש, היתה אומרת אנה אול"ך את הרפתי, עד שנשבע לה שמעון שיקחנה לו לאשה, זשיה ושאל בן הכנענית (בראשית מו י), שנבעלת לחוי שהוא בן כנען. (מ) ורבותינו אמרו נטלה שמעון וקברה בארץ כנען:

כו) בני יעקב, שאר השבטים: באו על החללים, לפשוט את חללי העיר ומתוך כך עמדו: ויבוזו העיר, וכל כך למה: אשר טימאו אחותם. מלמד שכלם היו באותה עצה לטמאה:

הערות וחמונים

(לד) אלא בני יעקב לא נמלו עצה זה מזה. ב"ר שם אות י' וילקוט ולק"ט ומדרש אגרה: (לס) והלא אחות כל שבטים היתה אלא שמסרו נפשם עליה. ב"ר שם. ומכילתא בשלח וילקוט רמז קל"ה ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגרה: (לו) דא"ר שמעון בן אליעזר, בב"ר שם ר' אלעזר אומר בני י"ג שנה היו ובעל הילקוט השמיט שם האומר: (לז) שהרי לוי בן י"ג שנים ויום אחד כו', הוא דברו המוחבר ועיין בלק"ט ובהערות שלי ועיין במדרש שם בפ"י בהרדיו: (לח) ר' יהודה אומר, ב"ר שם אות י"א וילקוט ולק"ט ושם הגי' ר' יודן: (לט) א"ר חמא, ב"ר שם ושם הגי' א"ר הונא: (ע) ורבותינו אמרו נטלה וקברה בארץ כנען, ב"ר שם בשם רבנן, ועיין ברמב"ן: (עא) ורבותינו דרשו

(כח) את צאנם ואת בקרם ואת (חמורים) [חמורים] כמשמעו: ואת אשר בעיר. שאר המטלטלין הכל לקחו:

(כט) ואת כל חילם. אלו העבדים והשפחות: ואת כל טפס ואת (כל) נשיהם. כמשמעו: שבו. הטעם בבי' שהוא לשון שביה: ויבזו. שבי וביזה ענין אחד הוא. אלא שהשבי אינו אלא במהלכי ברנל, והביזה בין במהלכי ברנל בין בכל מטלטלין: (וכל) [ואת כל] אשר בכית. אלו אלהי נכר ותשמישן:

(ל) ויאמר יעקב אל שמעון (ולוי) [ואל לוי] עכרתם אותי. עיקר מלת עכר כעין בלבול דבר המסכסך את השלום ומחזיר את הקטטה, ודומה לדבר, מה עכרתנו יעקב (יהושע ז כה), עוכר ישראל (מיא יח יז), עכר אבי את הארץ (ש"א יד כט), וכל דומיהן: (מא) ורבותינו דרשו ודימוהו ללשון דילוח מים צלולים ומרפס ברנל, אמר יעקב מצוללת היתה חבית שלי ועכרתם אותי, (מב) ודומה לו בדבריהם, מים עכורים: להבאישני. לשון סריחה, כשם שאדם מדמה שהאוכל מתובל ומנוקף ריח נעים ונמצא מבואש, כך אדם שדומה לו שחבירו נאמן ונמצא שבגד בו, ודומה לדבר, אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה כא), וגם נבאש ישראל בפלשתים (ש"א יג ד), וכל שכמותן מדוברין על באוש ריח. כדכתיב ותבאש הארץ (שמות ה יד), ויבאש האזור (שמות ז כא) ועלה באשו (יואל ב כ). (ותעל הבאוש) [ואעלה באש] (עמוס ד י) וכל דומיהן: להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי. (מג) מסורת בידם שעתידין ליפול בידי, אלא שהקביה אמר עד אשר תפרה ונחלת (שמות כג ל), בשישים ריבוא: ואני מתי מספר. עדיין, ואני יכול כנגדם: מתי כלומר אנשים ודומה לו [את כל עיר מתים] והאנשים והטף (דברים ב לד), מעיר מתים ינאקו (איוב כד יב), מתי אהלי (שם לא לא), אשר דרכו מתי און (שם כב טו), וכל דומיהן. ולמה נקראו הגברים מתים, שהן שלמים בגוף, ודומה אין בו מתום (ישעי' א ו), ותרגם ונתן בן עוויאל לית בהן דשלים: מספר. כלומר כעשרה אנשים: וגאספו. כלומר אם נאספים עלי: והכוני ונשמדתי, מן העולם: אני וביתי שאין פליט נשאר שכולנו קבוצים כאן, ונמצא שם שמים מחולל בנו:

(לא) ויאמרו הכוונה יעשה. לשון חימה, כמו הכמנת מכהו (ישעי' כו ז). האם יחרוש, וכל דומיהן. אמר הכל יודעין שאנם את אחותינו ואם הנחנוה חי, הרי נתרצית לו כוונה, ומעתה יהיו הכל נוהגין בנו ככני אדם של הפקר, וזו היא תשובה נצחת:

(מה) ורבותינו דרשו לפי שאמר יעקב אבינו וענתה בי צדקתי (בראשית ל לג), לכך הכריזו עליו מן השמים, אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה יולד יום (משלי כו א), למחר בתך יוצאת ומתענה, שנאמר ותצא דינה: (מו) רב הונא אמר למס מרעהו חסד (איוב ו ד), זה יעקב שמנע את בתו מעשו אחיו, לפיכך יראת [שרי] יעווב (שם שם), שאם השיאה לו היה חוזר למיטב: ויאמר [אליהם] לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת אחותינו לאיש אשר לו ערלה. (מו) מכאן אמרו רבותינו גוי ועבד שקידש בת

הערות והקונים

אמר יעקב מצוללת היתה חבית שלי ועכרתם אותי. בכ"ר סוף פ"ה הגי' צלולה היתה חבית ועכרתם אותה וכן הביא רש"י עה"ת ובלקוט הגי' אמרו עכורה כו' פי' בני יעקב אמרו: (עכ) ודומה לו בדבריהם מים עכורים. ספרי עקב פוסקא מ"ח וברכות כ"ה ע"ב וכן הביא רש"י עה"ת: (עכ) מסורת בידם. בי' שם וילקוט שם ולק"ט ורש"י עה"ת: (עכ) האם יחרוש. אין זה לשון הכתוב: (עכ) ורבותינו דרשו בי' פ"ל אות ד': (עו) רב הונא אמר. בכ"ר שם ר' הונא בשם ר' אבא הכהן ורש"י אות ט' איתא ר' הונא בשם ר' אבא הכהן ברדלא. וגראי כי לפני המחבר היה גם בכאן הגי' בכ"ר ר' הונא: (עכ) מכאן אמרו רבותינו גוי ועבד שקידש בת ישראל ולקחה לא

ישראל ולקחור, לא תפסי בה קידושין, ואינה צריכה הימנו נט, עבד מפני שהוא כבהמה שמאה, דכתיב שבו לכם פה עם החמור (בראשית כב ה), כלומר עם הדומה לחמור, גוי דתניא ר' הנינא [אומר] בעולת בעל יש להם לבני נח, נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם, וגבי ישראל אקיש הוויית להרדי כל היכא דקני בכסף ובשטר קני [נמי] בביאה וכל היכא דלא קני בכסף ובשטר, לא קני בביאה, והיכא דאיתעברא וילדה לא שדינן ליה בתריה דהכא אמר רחמנא למשפחותם לבית אבותם, (מח) דתפסי בה קידושין, אבל היכא דלא תפסי קידושין לא קרינן בה וילדו לו, ובת ישראל דאולידא מגוי לא הוי גוי מעבד לא הוי עבד, וכשר הוא לבא בקהל, דלא הוי ממזר, מאי טעמא כיון דלא שדינן ליה בתר אביו לא מהני פסולתא דאבוה כלל, ואם תמצא לומר הני מילי בפנויה מאי טעמא כיון דאתנייר גוי או משתחרר עבד הויא ליה ומשום הכי לא הוה ממזר לאפוקי אשת איש שכיון דבהרה לא תפסי קידושין אי מגייר או משתחרר אבל באחרת תפסי בה קידושין לאפוקי שהוא גוי או עבד דלא תפסי קידושין כלל, לא בה ולא באחרת, ולית בה חיים ולא אויל ורעין בתרי' לא הוי ממזר, וקיי"ל כר' שאין לו קידושין לא בה ולא באחרת כמותה, ואיזה גוי ועבד הבא על בת ישראל, (מט) ואמר רב אשי איקלע ר' יוסי בר זבידא לאתרינן, ואבשר בין בפנוי בין באשת איש רב אשי אנשרי לרב מרי בר רחל (נ) ואוקמי ופירסיה דשוקא דבבל, ואעיג דאמר מר כל משימות שאתה משים לא יהי' אלא מקרב אחיך, האי כיון דאימיה מישראל מקרב אחיך קרינן ביה, (נא) אמר ליה רב אחא בר רב לרבינא איקלע אמימר לאתרינן ודרש הוולד כשר בין בפנויה בין באשת איש, והלכתא גוי ועבד שקידשו בת ישראל בין פנויה בין אשת איש הוולד כשר: (גב) ובר ישראל הבא על הגויה ועל השפחה זנות הוא ולא תפסי בה קידושין, ואי מגייר גויה או משתחררת שפחה לא צריכא ניטא מיני' [גויה מנלן] דכתיב ואחר כן תבא אליה ובעלתה וגוי' (דברים כא יג), מכלל דמעיקרא לית הווייה בגויה, שפחה [מנלן] דכתיב שבו לכם פה עם החמור (בראשית כא ה), עם הדומה לחמור, והיכא דמיעברא וילדה [מישראל] בתר דידה שדינן לוולד דגויה הוי גוי דשפחה הוי עבד, דתנן כל מי שאין בה קידושין לא עליו ולא על אחרים הוולד כמוה, ואיזה זה וולד שפחה ונכרית, שפחה מנלן דהוית מעבד, דכתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה (שמות כא ד), דנכרית מנלן דהוה גוי, דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים וגוי' (דברים כא טו), כל היכא דקרינן ביה כי תהיין קרינן ביה וילדו לו, וכל היכא דלא קרינן ביה כי תהיין לא קרינן ביה וילדו לו וגוי, לית בה הווייה כדררשנו:

ויענו בני יעקב [וגוי] במרמה, (נג) כשם שלקח יעקב את הברכה במרמה, (נד) בכמה

הערות ותקונים

תפסי בה קידושין כו', כל המאמר לקוח מן השאלות דרב אחאי גאון פ' וישלח ס' כ"ה, ושם איתא כ': וגוי ועבד דקדשו בת ישראל ונסבוה לא תפסי בה קידושי ולא צריכא ניטא מינייהו והמחבר הוסיף רק איזה פירושים: (עט) דתפסי בה קידושין, אבל היכא דלא תפסי קידושין לא קרינן בה וילדו לו, בשאלות לפנינו הגי' היכא דתפסי בה קידושי האי כיון דלגבי דידה קרינן ביה כי תהיין לא קרינן ביה וילדו לו בניס: (עט) ואמר רב אשי איקלע ר' יוסי בר זבידא לאתרינן, עיין בשאלות שם ואמר רב אשי לדידי אמר לי רב גוא לא ר' יוסי בר אבין הוה אלא רבי יוסי בר זבידא הוה: (ז) ואוקמי ופירסיה דשוקא דבבל, בשאלות הגי' לטיקס בפורסי דשוקא דבבל: (ח) אמר ליה רב אחא בר רב לרבינא, בשאלות אמר ליה רב אדא בר אבהו לרבינא, וגרשם שם בראשון לציון ביבמות דף ו' הגי' רב אחא בריא דרבא: (נ) ובר ישראל הבא על הגויה ועל השפחה כו', כל המאמר הוא בשאלות במאמר שלפניו בהתחלת ס' כ"ה והמחבר הוסיף הסדר או היה לפניו כן בשאלות, ובביאור דברי השאלות עיין בשאלת שלום שם ובהעמק שאלה שהאריכו בזה: (נג) כשם שלקח יעקב את הברכה במרמה, לקח טוב: (נד) בכמה, וכן

(גה) ושמא תאמר חנם, ת"ל אשר שימא את דינה אחותם כדון וכשורה עשו: האנשים האלה שלמים הם אתנו. (נו) יש מפרשים כמו יובא ועקב שלם (בראשית לג יח), ואומרים כי הוא שם מקום, וכן שלמים מאנשי מקומנו והוא דבר של תהו ופירוש של בהו, ולא כתבתי אלא לכטלו: ויהי ביום השלישי בהיותם באבים. (נז) תנן ר"א בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי של מילה שחל להיות בשבת א"ר יעקב בר אחא כל שעה היו ר' יונתן ור' יוחנן מפקדא לחייתא ואמרין לה (נח) כל שיקועין דאתון עבדין כחול עבדי בשבתא בשלישי למילה שחל להיות בשבת, שמואל א"ר מפני סכנה נעשה חמין בשבת. (נט) תנינא מריחו אדם אלונטה, (ס) פ"י לבונה, ומניחה על גבי כריסו בשבת, (סא) אבל עריבה מלאה מים חמין לא יטול ויניח על גבי כריסו. (סב) א"ר יהושע בן לוי לית כאן איסור אלא מותר. (סג) כי אתא רבין אמר רב כהון ואמרי לה ר' יוחנן אמר הלכה כר' אליעזר בן עזריה דאמר סכנה היא לתינוק ומחממין לו חמין בשלישי למילה שחל להיות בשבת, ולא כרבנן בין להרחצת מילה, בין להרחצת כל גופו, בין בחמין שהוחמו בשבת, בין שהוחמו בחול. ויחר צרכי מילה יוכני בוראי במקומו לכבדו כהנה: ויבאו על העיר בשבת. (סד) שמואל שאל ללוי בן סיסי מהו בשבת, א"ל בשבת על כחו של זקן, שלא היה יעקב רוצה שיעשו בניו כך, אלא כיון שעשו אותו מעשה, אמר מה אני מניח את בני ליפול בידי אומות העולם, נטל חרבו וקשתו עמד על פתח העיר, אמר אם יבאו אומות העולם להודונו לבניי, אני נלחם עמהם, שכן אמר ליוסף ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בהרבי ובקשתי (בראשית מח כב) מכאן למדנו שנשלח יעקב בחרבו ובקשתו:

[לה] א) ירויחו דורשי הפרשה וישכילו וסמך לה לבקרת פנקס תשלום הנדר, (א) א"ר ינאי אם איחר אדם נדרו נתבקרה פינקסו, יעקב על שאיחר נדרו שנה ומחצה, לפיכך נתבקר פנקסו ונצטער במעשה דינה ולפיכך הקב"ה מזהירו קום עלה

הערות ותקונים

ת"א וכן הביא רש"י ולק"ט: (ס) ושמא תאמר חנם. צ"ל ושמא תאמר ברמייה, וכן הובא בלק"ט וברש"י עה"ת, ועיין ב"ר פ"פ מה את סבור רמיות דברים יש כאן רוח"ק אומרת אשר שמא את דינה, ועיין ברמב"ן: (נו) יש מפרשים כמו יובא ועקב שלם כו', וכן הביא בן הלק"ט כי יש מפרשים כן, וכתב והוא מעות ושבושי, ומפרש ועיקרו שלמים ברצון ואין בלבם חילוק רצון כי אם בלב שלם: (ס) תנן ר"א בן עזריה אומר, ב"ר פ"פ אות ט', והוא כמשנה שבת קל"ד ע"ב, והמחבר הביא כמו שהוא במדרש: (נח) כל שיקועין דאתון עבדין בחול, כ"ה בב"ר שם ובירושלמי שבת פ"ט (דף י"ז ע"א) הגי' כל שקיין, ופי' שקיין רפואת. ויש לתקן כן גם בב"ר, וע"ש בפ"י המיוחס לרש"י: (נט) תנינא מריחו אדם אלונטה. צ"ל מחמין, וכן בב"ר שם דתגן מחמם אדם אלונתות, ובירושלמי שם ר' יוסי בר בון בשם רבנן דתמן מחמין לו חמין בשבת ותני כן מחמין הוא אדם אלונמית ונותנה על גבי מעיים בשבת, ובגמרא בבלי שבת מ' ע"ב הובא זה בלשון ת"ר: (ס) פ"י לבונה, לא כוון יפה כי אלונמית הוראהה בל"ר ול"י בגד שמסתפגין בו לאחר שרוחצין (ליינטוך) ע"י ערוך בערכו: (סא) אבל עריבה מלאה מים חמין לא יטול ויניח על גבי כריסו. בב"ר סי' אב' חמין לרפואתו מותר וכן ליתא זה בירושלמי שם: (סג) אריב"ל לית כאן איסור אלא מותר, ב"ר וירושלמי שם: (סד) כי אתא רבין אמר רב כהון, זה הוסיף המחבר מגמרא שבת קל"ד ע"ב וצ"ל כי אתא רבין אמר ר' אבהו א"ר אליעזר ואמרי לה א"ר אבהו א"ר יוחנן: (סד) שמואל שאל ללוי בן סיסי, ב"ר פ"פ אות י' וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט:

[לה] ב) א"ר ינאי אם איחר נדרו נתבקרה פינקסו. ב"ר ריש פ"א ושם איתא תדע לך שכן, שהרי אבינו יעקב ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו שני, ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח א"ל הקב"ה ליעקב שכחת נדרך כו', ובתנחומא הנדפס מכבר וישלח אות ח' מובא א"ר ינאי הנודר ואינו משלם פנקסו מתבקר לפני הקב"ה, ואולי נשמט בב"ר

בית אל קימה היא לך, עלייה היא לך, שתשלם נדרך ולא תיענש עליו עוד: בית אל. למקום שאמרת יהיה בית אלהים: ושב שם. אין ישיבה אלא איחור, (ב) ששהה שם ששה חרשים מקריב עולות ומשלם פרים ומנכך נסכים: ועשה שם מזבח (לה) [לאל] הנראה אליך (בבורהך) [בברכהך] מפני עשו אחיו. הודיעו שאלהים מיוחדת ואין זולתה, ולמה הזכיר את עשו, לומר לך מה עשו נודר ואינו מקיים, אף אתה נדרת ולא קיימת: (ב) ויאמר יעקב אל ביתו. זו נשיו: ואת כל אשר עמו. אלו בניו ועבדיו: הסרו, חסר " (ג) לימד שלא היו שאר נשיו חשודות בכך, זולתי רחל על תרפי לבן: את אלהי הנכר אשר בתוככם. שלקחו משכם, שנא' ואת כל אשר בבית (בראשית לד כט) זו ע"ז: בתככם. חסר ו', לימד על הבנים שלא היו חשודין בכך זולתי העבדים: והטהרו. לימד שיש טהרה בע"ז בלא אפר הפרה, (ד) לפי שע"ז מטמאה כנדה, שנא' תורם כמו דוה צא תאמר לו (ישעיה ל כב), (ה) הכנס אל תאמר לו, דכתיב לא תביא תועבה אל תוך ביתך (דברים ז כו): והחליפו שמלותיכם. א"ר יוחנן כל כסות תשמישי ע"ז בכלל ע"ז הן:

(ג) ונקומה ונעלה בית אל. ביתו של אל: ואעשה שם מזבח (לה) [לאל] העונה אותי ביום צרתי. כלל כל הצרות צרות שטמת עשו ודליקת לבן ומוראת עשו: והי עמדי בדרך אשר הלכתי. לימדם שבסויעת הקביה נתברך והצליח וניצול:

(ד) ויתנו (ליעקב) [אל יעקב] את כל אלהי הנכר אשר בידם. של עבדים שהסתירו מבית שכם, וגם התרפים שביד רחל: ואת הנזמים אשר באזניהם. שהי בהן צורת ע"ז, (ז) מכאן שנו רבותינו המוצא כלים ועליהם צורת המה צורת לבנה צורת דרקון ויליכם לים המלה, לפי שהן אסורין בהנאה (ח) שנאמר כי חרם הוא (דברים ז כו): ויטמון אותם יעקב. שלא יכשלו בהן אחרים: תחת האלה. אילן היא ממיני ארזים: אשר עם שכם. כלומר שזו האלה בתוך מגרשה של עיר שכם:

(ה) ויסעו. משם: והי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם. כלומר על יושבי הערים: ולא רדפו אחרי בני יעקב. (ט) א"ר אליעזר בקשו לרדוף ולא הניחן הקביה. והיכן נתכנסו בחצור, ושיה רק כל הערים העומדות על תלם לא שרפם ישראל (כי אם) [זולתי את] חצור לבדה שרף יהושע (יהושע יא יג), מת"ל שרף יהושע, ומה ת"ל על תלם, א"ר אליעזר חצור היתה עומדת במסרת שריפה, רמזה הקביה למשה, ומשה ליהושע, ושער הערים עומדות במסרת של קיימא, ושיה והבוסח בה' חסד יסובכנהו (תהלים לב י), אמרו האומות מה שניים מהם הרגו עיר שלמה, כולם על אחת כמה וכמה:

(ו) ויבא יעקב לזוה. ללוז (י) ולפי שהוצרך למ"ד בראשה המיל לה ה' בסופה, וכבר דרשנו למה נקראת לזו: היא בית אל. שכך קרא יעקב שמה. הוא וכל העם

הערות ותקונים

שם האומר: (ג) ששהה שם ששה חרשים כו'. מגולה י"ז ע"א ע"י לקח טוב ל"ג י"ז ובהערה ל"ב: (ג) לימד כו'. לק"ט: (ד) לפי שע"ז מטמא כנדה. שבת פ"ב ע"ב ומובא בלק"ט שם: (ה) הכנס אל תאמר לו. בלק"ט שם כלומר צא תאמר לו, הכנס לא תאמר לו: (ו) א"ר יוחנן כל כסות תשמישי ע"ז בכלל ע"ז הן, ב"ר פפ"א אות ג' וע"ש בחידושי הרד"ל אות י: (ז) מכאן שנו רבותינו. ע"ז מ"ב ע"א במשנה, וב"ר פפ"א אות ג' וילקוט רמז קל"ה ולק"ט: (ח) שנאמר כי חרם הוא, בלק"ט מובא הכתוב ואבדתם את שכם מן המקום ההוא (דברים י"ב ג'): (ט) א"ר אליעזר בקשו לרדוף ולא הניחו הקביה. ב"ר שם אות ד' ושם איתא א"ר שמואל ובילקוט יהושע רמז כ"ב בשם ב"ר הגי' א"ר שמואל בר נחמני ושם סהוסף הסדר והביא בתחלה דברי ר' אליעזר אשר הוא במדרש אחר דברי רשב"י: (י) ולפי שהוצרך למ"ד בראשה. יבמות י"ג ע"ב ותובא

אשר עמו. (יא) מה הוא שלם אף הן שלמים. לימד על השיירות שעוברות ממקום למקום שבאו עמו שלמים בזכותו.

ז) ויבן שם מזבח. יסוד המזבח בנה בשאר אבנים וטפלים בחומר, ועליהם חירש אשר שם מצבה, שנאמר והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים (בראשית כח כב), ואימתי היה בית אלהים בבואו מפרץ ארם, שנאמר ויקרא למקום אל בית אל, כלומר כאן נגלה אל בית אל: כי שם נגלו אליו האלהים. אלו מלאכי השרת, שני והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (שם שם יב), שהרי דיון בן אדם קרוי אלהים, שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח), וכן צדיקי ישראל קרויין אלהים, שני אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פב ו), (יב) ועל דעת רבותינו שם נגלו אליו האלהים, זה הקבי"ה שהוא יחיד ומיוחד ואין וולתו, ולמה הוציא הריבור לשון רבים, (יג) ישתבח שמו הוא וסנקלוטין שלו, (יד) וא"ר יוחנן מקום שפקרו המינין תשובתן בצדן, וזה אחר מהן, שנא' כי שם נגלו אליו האלהים, ותשובתו בצדו לה' העונה בברחו מפני אחריו, כאן לא הוצרך לפרש את עשו ובתחלת הענין פירש לדרשה כדררשנו:

ח) ותמת דבורה מינקת רבקה. (טו) ומהיכן נמצאת דבורה עם יעקב, והכתיב כי במקלי עברתי את הירדן הזה (בראשית ל"ב י), אלא מלמד ששלחתה רבקה להביא את יעקב, כדכתיב ושלחתי ולקחתך משם (שם כו מה), ואירעה אסון בדרך ומתה בבית אל, ובא הכתוב ופירש מי היתה דבורה, שעד עכשיו לא נודע לנו שמה, אלא סתם כתיב וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה (שם כד נט): ותקבר מתחת לבית אל. (טז*) במקום הקדוש, מלמד שזכותה גרמה לה להקבר שם תחת האלון: ויקרא שמו אלון בכות. ממש אלון של בנייה, אלון הוא אילן ממיני ארזים, כדכתיב כאלה וכאלון (ישעיה ו יג), וכתיב תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב [צלח] (הושע ד יג), ונפלא בעיני איך תרגם אונקלוס מישרת, (טז) כי יונתן בן עוזיאל תרגם בכל מקום אלון, בלוט, דהיינו אילן, (יז) וזה אמר בשיפולי מישרא, והדביר האלון בכות, המודגש בלי והנפתח באליף (יח) על אופן אלון מורה, שננקדת האליף בצירי והלמ"ד נירפית, ואמרתני אני בלבי קבלה היא בידו כך. (יט) ורבותינו פירשו ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה, לפי שהיה מתיירא מיושבי הארץ לכך אמר ליה קום עלה: כי שם נגלו אליו, כדררשנו: ותמת שם דבורה מינקת רבקה ותקבר, (כ) מכאן שנו רבותינו אין מניחין את המטה ברחוב במועד (כא) מפני שמרגילין את ההספר, ולא של נשים לעולם מפני הכבוד, שנא' ותמת דבורה ותקבר, וכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם (במדבר כ א), סמוך למיתה קבורה: ויקרא שמו אלון

הערות ותקונים

בלק"ט: (י) מה הוא שלם. לק"ט: (י) ועל דעת רבותינו זה הקב"ה. לק"ט וע"ש בהערה: (יג) ישתבח שמו הוא וסנקלוטין שלו. לקח טוב ופי' סנקלוטין בל"י בית דין עיני שם הערה י"ד: (יד) וא"ר יוחנן, סנהדרין ל"ה ע"ב והובא בלק"ט: (טו) ומהיכן נמצאת דבורה עם יעקב, אלא מלמד כ"י. לקוח מן לק"ט, ושם בהערה ט"ו הבאתי כי רש"י הביא זה בשם רבי משה הדרשן: (טז*) במקום הקדוש, לקח טוב וי"ל ותקבר מתחת לבית אל. במקום קדוש מלמד שזכותה גרמה לה להקבר שם, וכח"א ותמת שם מרים ותקבר שם (במדבר כ' א') ללמדך שמעשיה גרמו לה: (טז) כי יונתן בן עוזיאל תרגם בכל מקום אלון בלוט, כמו תרוה ואלון (ישעיה ט"ד י"ד) תרגם תרו ובלוט, וכן אלונים מבשן (יחזקאל כ"ו ו') תרג' בלוטין סמתנן וכן תחת האלון ת"י תחת בלוטין וכן בגמרא ר"ה כ"ג ע"א אלונים בלוט: (יח) וזה אמר בשיפולי משרא, כוונתו לת"א: (יט) על אופן אלון מורה, צ"ל אלוני מורה (דברים י"א ל'): (יט) ורבותינו פירשו, כן הוא בלק"ט: (כ) מכאן שנו רבותינו, מ"ק כ"ז ע"א במשנה: (כא) מפני שמרגילין את ההספר, וכן מובא בלק"ט, אולם במשנה

במות. אחר במות (כב) דא"ר שמואל בן נחמן שכן בלשון יון קורין לאחר אלון, ובלשון לעזו אליין, שער שהיה בוכה על דבורה, באתה לו שמועת אמו:

ידווחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לאבל ברכת אבלים:

(ט) וירא אלהים אל יעקב עוד. כלומר לאחר שנגלה לו ואמר קום עלה בית אל: בבואו מפרן ארם. מת"ל אלא לומר לך (כג) בבואו לבית חמוי טיענו ברכות, שנא' ואל שדי יברך אותך (בראשית כה ג) ובהזירתו טיענו ברכות: ויברך אותו. (כד) א"ר אחא ברכת אבלים בירכו:

(י) ויאמר לו אלהים שמך יעקב. לפי שאמר לו המלאך, לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל (יהיה שמך) (שם לב כח). (כה) יכול הקורא יעקב עובר בלאו ת"ל שמך יעקב, ועוד הור הקב"ה בלכתו למצרים וקראו יעקב, ולכן משה רבינו ע"ה קראו יעקב, שנא' וזכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ט כו): לא יקרא [שמך עוד] יעקב וגו'. (כו) זה ששנו רבותינו אין קיום השמר אלא בחותמיו, לפי שאמר לו המלאך שנאבק עמו עתיד הקב"ה להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם, שנא' בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הושע יב ה). לפיכך נגלה עליו הקב"ה ואמר לא יקרא עוד שמך יעקב, כדי לקיים דברי המלאך, וזשיה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מד כו), ואעפ"כ הפה שאסר הוא הפה שהתיר, שנא' אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג ו), מכאן שמנו כל הנביאים לקרותו פעם יעקב ופעם ישראל:

(יא) ויאמר לו אלהים אני אל שדי. (כו) שאמרתי לשמים וארץ די, ודי לעולם אלהותי: פרה ורבה. בא להחזיק טובה על שנתעסק בפריה ורביה ובשרו גוים שורעו פרה ורבה: גוי. זה שבט בנימין: וקהל גוים. שהרי כל שבט ושבט נקרא קהל, (כח) כדברי ר' יהודה דאמר במס' הוריות, והקריבו הקהל פר בן בקר (ויקרא ד יד). לחייב על כל הקהל, ולהביא פר הוראה: ומלכים מחלצין יצאו. (כט) זה שאול ואיש בושת שעתידין לצאת מבנימין, שעדיין לא נולדו, ומדרש זה דרש אבנר והמליך את איש בושת, שאפשר לאבנר שהיה צדיק והיה חולק על מלכות בית דוד, אלא מכאן דרש והמליכו, ומה ראו לרחק ולקרב שבט בנימין במעשה פילגש בגבעה, אלא מקרא קראו ורחקו, רחקו, מדכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מח ה). קירבו, מדכתיב גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם מח ה), כלומר י"ג שבטים צריכין להיות ליעקב, גוי חר, קהל עשרה, גוים תרי, הרי י"ג:

(יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה. ישייחדה עשו מפניך: ולורעך אחרוך אתן את הארץ. שלש נתינות כתובות כאן, כנגד שלש ארצות יהודה, ועבר הירדן, והגליל:

הערה ותקונים

שם הגוי שלא להרגיל את החסד: (כג) דא"ר שמואל בר נחמן שכן בל"ו קורין לאחר אלון. ב"ר פפ"א אות ה' ורש"י עה"ת ולק"ם ופסיקתא דר"ב פסקא זכור (כ"ד ע"א) וע"ש בהערה נ"ח ובלק"ט הערה י"ט: (כג) בבואו לבית חמוי טיענו ברכות. ב"ר פפ"ב אות ב': (כד) א"ר אחא ברכת אבלים ברכו. ב"ר סוף פפ"א ושם איתא ר' אחא בשם ר' יונתן וילקוט רמז קל"ה וכן מובא כן בפסיקתא דר"ב שם. ובב"ר פפ"ב סוף אות ג' איתא ר' אבוי בש"ר יונתן יש לתקן ר' אחא. וכן הוא ברש"י עה"ת ותרגום ירושלמי: (כס) יכול הקורא יעקב עובר בלאו. עיין לק"ט ובהערה כ"ג: (ט) זה ששנו רבותינו. עיין במ"מ ז' ע"א וכתובות כ' ע"ב: (כז) שאמרתי לשמים וארץ די. ב"ר פ"ה אות ח' ופמ"ז אות ג' פרי"א פ"ג, חגיגה י"ב ע"א לק"ט ורש"י עה"ת (בראשית י"ז א') וע"ש בפ"י הרמב"ן: (כט) כדברי ר"י דאמר במס' הוריות, דף ה' ע"ב וע"ש בפרי"ש: (כט) זה שאול ואיש בושת שעתידין לצאת מבנימין. ב"ר פפ"ב אות ד' וילקוט רמז קל"ז ומובא ברש"י עה"ת וכתוסי

(יג) ויעל מעליו האלהים. (ל) איר שמעון בן לקיש האבות הן המרכבה. (לא) שני ויעל מעליו אלהים, והנה ה' נצב עליו (שם כח יג). אשריהן לצדיקים ששכינה למעלה מן ראשיהן, והו' שררשנו בתחלת שכל טוב, על דבר הקודש הננלה לנביאי ישראל כשהוא לאוש במראות הכבוד, כענין שנאמר לשכון כבוד בארצנו (תהלים פה י). (לב) מכאן אמרו רבותינו אסור לאדם להלך בקומה זקופה ששכינה למעלה מראשו, ואסור להלך ארבע אמות בראש פרוע, שני מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו ג'): במקום אשר דבר אתו. שלמעלה מזה הענין כתיב כי שם ננלו אליו האלהים (פסוק ז), וסמוך לו וירא אלהים אל יעקב עוד (פסוק ט):

(יד) ויצב יעקב מצבה. הקים אבן אחת: במקום אשר דבר אתו מצבת אבן. אבן אחת היא האבן אשר שם מראשותיו: ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן. (לז) שמן וית כמפי הנוד:

(טו) ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו [שם] אלהים בית אל. (לד) ללמדך שהוא המקום הראשון אשר פגע וראה בחלום את הסולם, והוא האבן אשר שם מראשותיו, והוא המקום אשר נאמר לו קום עלה בית אל (פסוק א), שהיה שם העיר בראשונה לזו, (לה) לכך נאמר ג' פעמים בענין זה, אשר דבר אתו, כנגד ג' פעמים שדיבר עמו באותו מקום:

(טז) ויסעו מבית אל. לפי שכבר היו בניו חשובין, לכך נאמר ויסעו לשון רבים: ויהי עוד ככרת ארץ. ככרת לשון ריבוי, ודומה לו וילך מאתו ככרת ארץ (ט"ב ה יט), הן אל כביר [ולא] ימאס (איוב לו ה), וכי כביר מצאה ידי (שם לא כה), ירע כבירים [לא] חקר (שם לד כד), וכל דומיהן, כלומר עדיין היה רוב הארץ להלך כדי לבוא אפרתה, כמו לאפרת: ותלך רחל ותקש בלדתה. (לו) מלמד שאין אשה נברקת ליענש אלא בשעת הלידה, לפיכך קשתה בשעת לידתה, לקיים קללת הצדיק שאמר, עם אשר תמצא את אלהיך לא יהיה (בראשית לא לב):

(יז) ויהי בהקשותה בלדתה. על המשבר: ותאמר לה המילדת. למה נקראת מילדת, שמסייעת ללידה: אל תיראי. (לז) כך ממסמסין נפשה של חיה ומדברין על לבה, וכן אתה מוצא שאמרו לאשת פנחס בן עלי, אל תיראי כי בן ילדת (ש"א ד כ), וכן אמרה לרחל: כי גם זה לך בן. כלומר שמע הקב"ה בקשחך שאמרת, יוסף ה' לי בן אחר (בראשית ל כד):

(יח) ויהי בצאת נפשה כי מתה. הפסוק נדרש מוקדם ומאוחר, כלומר ויהי כי מתה כשהגיעה למות, ודומה לו והרנה אשר ביאור מתה (שמות ז כא), לשון פועל, דתרווייהו טעמם לעיל במ', אבל כל שהטעם לרע בת', היינו שכבר מתה, והיינו מפעל: ותקרא שמו בן אוני. (לח) בן צערי, ודומה לו מה יתאונן (איכה ג לט), לא אכלתי באוני

הערות וחקונים

סנהדרין כי ע"א ד"ה ששהא. וכן הובא בלק"ט: (ל) איר שמעון בן לקיש האבות הן המרכבה. ב"ר שם אות ו' ושם הגוי אמר ריש לקיש, וכ"ה בלק"ט אמר ריש לקיש. וכן נשנה בב"ר פמ"ז אות ו' וגם שם הגוי אמר ר"ל וטובא בילקוט רמז קל"ה, ועיין ברמב"ן עה"ת: (לא) שנאמר ויעל מעליו אלהים. צ"ל שנאמר ויעל אלהים מעל אברהם (בראשית י"ז כ"ב), כמו שטובא במדרש שם: (לג) מכאן אמרו רבותינו אסור לאדם להלך בקומה זקופה, ברכות מ"ג ע"ב והובא בלק"ט שם: (לז) שמן זית כמפי הנוד. בב"ר שם אות ו' כמלא פי הפך: (לד) ללמדך. לקח טוב: (לס) לכך נאמר ג' פעמים בענין זה אשר דבר אתו. לק"ט: (לו) מלמד שאין אשה נברקת כו'. לק"ט: (לז) כך ממסמסין נפשה של חיה. ב"ר פמ"ב אות ח' והמאמר מב"ר הובא בערוך ערך כסמס א'. והוראתה (כעונענפטיגען): (לח) בן צערי. ב"ר שם אות ט' וילקוט שם בן אוני בר צערי בלשון ארמי, וכן תרגם אונקלוס וירושלמי ויב"ע וכן הובא בלק"ט וברש"י עה"ת ומדרש אגדה ועי' ברמב"ן:

(דברים כו יד), כלומר שמצטערת עליו ומתה: ואכיו קרא לו בנימין. בלשון הקודש. בן שמחויק בימיני לנהלי, בן ימין שנוטה לימין ולא לשמאל, (לט) ולמדרש זה נכתב מלא ב' יודיין, והן י"ז במקרא:

יש) ותמת רחל ותקבר בדרך [אפרתה]. (מ) מה ראה יעקב לקברה בדרך, היה יכול להוליכה סמוך לעיר, אלא צפה ברוח"ק שהגליות עתידות לעבור משם, לכך קברה בדרך שתהא נשמתה מבקשת רחמים עליהם, ושי"ה קול ברמה נשמע נהי בכי תמורים רחל מבכה על בניה וגוי' (ירמיה לא יד). וכתוב כה אמר ה' [מנעי קולך] מכבי וגוי' (שם שם טו), וכתוב ויש תקוה לאחרייתך נאם ה' (שם שם טז): היא בית לחם. זה בנין אב לכל המקרא שבית לחם יהודה היא אפרת, וכן הוא אומר ואתה בית לחם אפרתה: צעיר להיות וגוי' (מיכה ה א):

כ) ויצב יעקב מצבה על קבורתה. (מא) מלמד שכל אחד מן השבטים שמו עליה אבן אחד, והם י"א: היא מצבת קבורת רחל. מהו מצבת, (מב) לשון כיפה, ודומה לדבר שש עגלות צב (במדבר ז ג): עד היום. (מג) בכל מקום שנאמר עד היום, הרי הוא סימן זכר לדורות:

כא) ויסע ישראל. אע"פ שאמר לו המלאך לא [יעקב] יאמר עוד שמך (יעקב) כי אם ישראל (בראשית לב כח), לא נמנע הכתוב לקרואו יעקב, ולא קראו ישראל עד שנגלה עליו הקב"ה וקראו ישראל, ואחר כך קראו יעקב, לפיכך קראו הכתוב פעמים יעקב, ופעמים ישראל. ויש מפרשים ויסע [ישראל] על האב ועל הבנים הוא אומר, קראו עם אחד ומיוחד: ויש אהלה. (מד) ה' כתיב, לפי שנתורה לאה לברה נבירה לפיכך נטה אהלה תחלה, (מה) ודומה לו נש' הלאה (שם ט יט), וזה הלאה (במדבר יז ב), כולם מדוברים על אופן ריחוק לעבר האחר, וכן בדברי רבותינו קורין לזה האיך ולכשכנגדו הלא: למגדל עדר. כך נקרא שמו ברוח הקודש שמשם עתיד הקב"ה לעדור את עדרו הנעדר בין משנאיו. יש לומר עדר לשון עזר, ודומה לו, ולעדור בלא לב ולב בדברי הימים (אי יב לב), ויש לומר עדר ממש, ויש לומר לשון חסרון, ודומה לו איש לא נעדר (ישעיה מ כו), לפיכך סנפתים שלשתן במדרשו, וכן הוא אומר [ואתה] מגדל עדר עופל בת ציון עריך [תאתה ובהא] הממשלה הראשונה (מיכה ד ח). זו זכות יעקב אבינו:

כב) ויהי בשכון ישראל בארץ ההוא וילך ראובן. הלך וראה מצעתה של בלהה מתוקן ובעלה רוצה להורקק לה: וישכב את בלהה. חלילה לנו ממנו לדרוש הרבר כקריאתה, כי לא נכתב וישכב, אלא להזהיר אדם מן העבירה, ולהרחיק מן הכיעור, ומן הרומה לו, וכן דרשו רבותינו מנוקה היה אותו הצדיק מאותו העון שאי אפשר שבניו עומדין בהר עבל, ואומר ארור שוכב עם אשת אביו (דברים כו כ), והוא אומר וישכב את בלהה, אלא מלמד שתבע עלבון אמו, [אמר] אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחתה תהא צרה לאמי, עמד ובלבל מצעותיה, ושי"ה כי עלית משכבי אביך (בראשית מט ד), והעלה עליו הכתוב כאילו שכבה: פילגש אביו. מהו פילגש פילוש שימוש: וישמע

הערות ותקונים

(לט) ולמדרש זה נכתב מלא ב' יודיין והן י"ז במקרא. במסורה כתוב והן י"ז מלאים ואיתא בגמרא סופה ל"ו ע"ב כל התורה כולה בנימן כתיב והכא בנימין שלם. ועיין סנחת שי ויגש מ"ה י"ב ברכה ל"ג י"ב: (מ) מה ראה יעקב לקברה בדרך. כ"ר שם אות י' וילקוש רמז קל"ו ולק"ש ומדרש אגדה: (מא) מלמד שכל אחד מן השבטים. לק"ש: (מב) לשון כיפה ודומה לדבר שש עגלת צב. הוא לשון הל"ק"ש: (מג) בכל מקום שנאמר עד היום הרי הוא סימן זכר לדורות. בלק"ש כל מקום שנאמר עד היום זכר לדורות ומרחמן: (מד) ה' כתיב. וכן חובא בלקח טוב ור"ל כתיב אהלה בה"א ונקודתה כאלו כתוב אהלו: (מה) ודומה לו. הוא דברי הסתבר: (מו) וכן דרשו

ישראל. שמע מה שעשה ראובן כבש כעסו ולא קיללו, לא לו ולא לזרעו, כמו שעשה נח, ללמד שיש יתרון לחכם מן הכסיל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. (מז) הפסוק הוא מופלג לשנים וריוח בתוך, ללמדך שאפי' בשעת קלקולו אין מיחסין תחלה אלא לראובן, שהרי הוכיר חטאו, וסמוך לו ויהיו בני יעקב שנים עשר, שכולם כשרים, (מח) איר סימון קשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת יוחסין ממקומן, (מט) שנא' [ובני] ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו (נ) ניתנה בכורתו (ליוסף) [לכני יוסף בן ישראל], ולא להתיחס לבכורה (דה"א ה א). (נא) ר' לוי ור' סימון חד אמר לא להתיחס ראובן, וחד אמר לא להתיחס יוסף, וקיימא לן כמאן דאמר לא להתיחס יוסף לבכור, (נב) לומר בכורות טמון נישלה הימנו להחכפר לו בכך, וזו היא שכם, ולא בכורת יוחסין:

(נג) בני לאה בכור יעקב ראובן. (נד) א"ר אחא ראובן בכור לעיבור, בכור ללידה, (נה) בכור ליוחסין, בכור לנחלה, (נז) בכור לעבודה, פי' באבני זכרון, דכתיב כתולדותם (שמות כח י). (נו) בכור לבשורה, (נז) בכור לתשובה, (נח) ר' עזריה אומר אף בכור לנבואה באותו הפרק, (נט) וז"ה תחלת דבר ה' בהושע (הושע א ב):

(נד) בני רחל, לפי שהיתה גבירה קדמה לשפחות וסמכה ללאה: יוסף ובנימין. זה כזה, לכך נאמר ולא להתיחס לבכורה (דה"א ה א), ולהקרא יוסף הבכור:

(נה) ובני בלהה שפחת רחל, לפי שקדמה בבנים לולפה קדמה לייחוס: (נו) ובני זלפה שפחת לאה, כשם שנתנה באחרונה כך נתייחסה באחרונה: אלה, פסל עשו: אשר יולד לו בפרך ארם. מכאן שרובו ככולו, שהרי בנימין לא נולד אלא בדרך, ולכך חסר ו' ילד, שייחד כולן כילד אחד:

(נז) ויבא יעקב אל יצחק אביו. (ס) בן צ"א שנה היה יעקב כשנולד לו יוסף, ועוד עבר שש שנים בצאן, ושנתיים עשה בדרך, נמצא יעקב בן צ"ט בבואו ליצחק אביו, ויצחק היה בן קנ"ט שנה, ויוסף בן ח' שנה, ואח"כ היה יצחק כ"א שנה, וכשנמכר יוסף היה יוסף בן י"ו, ויעקב אביו בן ק"ה שנה, ויצחק וקנו בן קס"ה שנה, וז"ה ויבך אותו אביו (בראשית לו לה), זה יצחק, ואחר מכירת יוסף היה יצחק י"ב שנה, שכל ימי יצחק ק"פ שנה, נמצא שנפטר יצחק שנה אחת קודם שיצא יוסף מבית האסורים, שנא' ויוסף

הערות ותקונים

רבתינו. שבת נ"ה ע"ב ועיין רש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (מ) הפסוק הוא מופלג לשנים וריווח בתוך, ר"ל פסקא באמצע פסוק: (מח) א"ר סימון, כ"ה בלק"ט וכן מובא בילקוט רמז קל"ו בשם ב"ר, אולם לפנינו במדרש ב"ר פפ"ב אות י"א הגי' א"ר יהודה ב"ר סימון ובירושלמי סוכה סוף פ"ה ה"ז (דף נ"ה ע"ד) ר' סימון בשי"ר יהושע בן לוי: (מט) שנאמר ובני ראובן וגו', וכ"ה בלק"ט וכן בילקוט שם בשם המדרש ולפנינו בב"ר גי' אחרת, ועיין בכ"ב קכ"ג ע"א: (נ) ניתנה בכורתו ליוסף, גם הילקוט והלק"ט הביאו כן לשון הכתוב אולם לפנינו בקרא נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל, וכן תגנתי בפנים: (נא) ר' לוי ור' סימון ב"ר שם אות י"ב וילקוט רמז קל"ז: (נב) לומר בכורות ממון כו', ב"ר שם במאמר שלפניו וילקוט שם ועי' ב"ב קכ"ג ע"א: (נג) א"ר אחא, בב"ר שם ר' יודן בשי"ר אחא, והילקוט רמז קל"ז השמיט שם האומר, וכן בלק"ט הובא ר' יודן בשם ר' אחא: (נד) בכור ליוחסין, בב"ר ולק"ט וילקוט הגי' בכור לבכורה וכתב היפ"ת כלומר ליוחסין ועי' במ"כ ובפ"י מרדכי: (נז) בכור לעבודה פי' באבני זכרון דכתיב כתולדותם, הפי' הוסיף המחבר והמ"כ כתב בכור לעבודה להקריב קרבנות שהעבודה היתה בבכורות עד שהתאו בעגל ואולי כל הקרבנות שהקריב יעקב הוא היה מקריב ועי' בפ"י מהר"ז: (נו) בכור לבשורה, זה ליתא בב"ר וילקוט ולק"ט: (נז) בכור לתשובה, ראובן פתח בתשובה עי' ב"ר פפ"ד ובפסיקתא שובה (קנ"ט ע"ב) חיך שבן בנך מחזיר את ישראל לאביהם שבשמים ואיזה זה הושע כו' והושע מראובן הי': (נח) ר' עזריה אומר, ב"ר שם: (נט) וז"ה תחלת דבר ה' בהושע, הוא היה ראשון לארבעה נביאים שהיו בימיו והושע מראובן היה, עי' ב"ר שם ופסיקתא שם: (ס) בן צ"א שנה הי' יעקב כשנולד לו יוסף כו', זה לקוח מן לק"ט וע"ש בהערה ס' ושם הארכתי ותקנתי

בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (שם מא ו'): ממרא. הוא כינוי שם העיר על שם ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר: קרית [הארבע]. של ענק ושלשה בניו: הוא חכרון, (סא) ו' כתיב על שם המקום: אשר נר שם אברהם ויצחק. נר לשון יחיד, כלומר וכן ליצחק, ושיה כי נר אנכי עמך חושב [ככל אבותי] (תהלים למ ג):

(כה) וידיו ימי יצחק מאת שנה ושמונים שנה. לא שנפטר בפרק אלא שנה אחת קודם שירד יעקב ובניו למצרים, ולמה נכתב כאן, שכך דרך המקרא לפסוק ענין כל הגדולים איש איש בפני עצמו, ומפני שצריך לספר בעניין יעקב, לכך פסק עניין יצחק: (כט) ויגוע יצחק. (סב) כל האבות נאמר בהן גויעה, שמתו בחולי מעיים: וימת ויאסף אל עמיו. מלמד שהנשים עם בפני עצמם הם, לכך כתיב עמיו, לשון רבים, הן אברהם וכל החסידים ראשי הדורות ונשמותיהן: זקן ושבע ימים. ה' שנים יותר מאביו: ויקברו אותו עשו ויעקב בניו. חלק כבוד יעקב לעשו כדי להפסיד דעתו: (סג) ורבותינו דרשו וירא אלהים אל יעקב עוד. א"ר יוסי ב"ר חנינא עוד כבראשונה, ומה ראשונה ע"י מלאך, אף אחרונה על ידי מלאך. (סד) א"ר יודן עוד, עוד פעם אחרת אני מדבר עמך: גוי וקהל גוים. (סה) מה קהל עמים מקריבין (סו) באיסור כמה, אף בניך מקריבין באיסור כמה: ויסעו מבית אל ויהי עוד ככרת ארץ. (סז) א"ר אליעזר בן יעקב בשעה שהארץ חלולה ככברה (סח) והבר מצוי בתוכה, (סט) רבנן אמרי כבר הבר מצוי ועונת הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא: ותקש בלדתה. (ע) שלש נשים נתקשו בשעת לידתן ומתו. רחל כמפורש בענין, אשת פנחס כמפורש בענין, מיכל בת שאול, כדכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה (ש"ב ו כג). הא לאחר מותה היה לה וולד, ושיה [הששי] יתרעם לעגלה אשתו (דה"א ג ג), ולמה נקראת עגלה, (עא) א"ר יהושע (עב) שנעת כעגלה ומתה, (עג) מלמד שאין האשה נברקת אלא בשעת הלידה, (עד) והיינו דתנן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן והירות בנדה, בחלה, ובהרלקת הנר, (עה) ואע"פ שלא נענשה רחל בכל אלה, מ"מ לפי שאמר יעקב עם אשר תמצא את אלהיך לא יהיה (בראשית לא לב), נענשה בכך ולא ניגבה דינה אלא בשעת הלידה, (עו) והיינו דאמרי אינשי נפל תורא חרדי לסכינא, (עז) ושאר בני אדם אין דינם נכבה אלא בשעת סכנה ובמקום סכנה, כגון נשר וקר נשוו וספינה ודומיהן: כי גם זה לך בן. (עח) א"ר אבהו בן קוריא תאומה יתירה נולדה עם

הערות וחקונים

בדברי ר' טובי'. והרועה לעמוד על עיקרו של דבר שם ע"י שם: (סא) וי"י כתיב על שם המקום. בלק"ט הוא על שם העיר הוא כתיב שנקרא שם המקום כלשון זכר: (סב) כל האבות נאמר בהן גויעת שמתו בחולי מעיים. בגמרא שבת קי"ח ע"ב רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים. ובב"ר פס"ב אות ב' ויגוע החסידים הראשונים היו מתווסרים בחולי מעיים, ר"י אמר כל מי שנאמר בו גויעת מת בחולי מעיים: (סג) ורבותינו דרשו א"ר יוסי בר חנינא. ב"ר פס"ב אות ג': (סד) א"ר יודן, שם וחכונה ביודתו למצרים: (סה) מה קהל עמים, שם אות ח': (סו) באיסור כמה. בב"ר הגי' בשעת איסור כמות: (סז) א"ר אליעזר בן יעקב. ב"ר שם אות ז': (סח) והבר מצוי, כ"ה בב"ר שם ולק"ט, וברשי עה"ת (ל"ה ט"ז) הביא שהגור מצוי הסתוו עבר והשרב עדיין לא בא, וערב יחד גם דברי רבנן בב"ר שם: (סט) רבנן אמרי, ב"ר שם: (ע) שלש נשים, ב"ר שם וילקוט רמז קל"ז ומדרש שמואל פ"א אות ג' ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ג בשם ב"ר: (עא) א"ר יהושע שנעת כעגלה ומתה. בב"ר שם לפנינו א"ר יהודה בר סימון וכן במדרש שמואל שם ר' יודה בר ר' סימון: (עב) שנעת כעגלה ומתה. בב"ר שנעת כעגלה ומתה, ובמדרש שמואל שם שפועה ומתה כעגלה ובמדרש במ"ר סוף פ"ד שנעתה כעגלה ומתה: (עג) מלמד שאין האשה נברקת. לק"ט: (עד) והיינו דתנן. שבת ל"א ע"ב במשנה: (עה) ואע"פ שלא נענשה רחל. הוא לקוח מן לק"ט: (עו) והיינו דאמרי אינשי. שבת ל"ב ע"א והובא בלק"ט וע"ש הערה ל"ז: (עז) ושאר בני אדם, לק"ט וע"ש הערה ל"ח: (עח) א"ר אבהו בן קוריא. ובלק"ט א"ר אבא חלבו בר קרייה, ובב"ר שם אות ח' אבא חלפו בן

בנימין. (עט) וכן דרש ר' יהושע אין לך כל שבט ושבט שלא נולד תאומה עמו: ויהי בצאת הנפשה כי מתה ותקרא שמו. (פ) שלשה מתין כשהן משיחין אלו הן: היה הדרוקן, וחולי מעיים:

יריחו דורשי הפרשה וישכילו וסמך לבר תבן, ולמה סמכן, כדי לבוררו מתוכו להתעסק כבר עד שיוכשר ללחם הפנים:

[ל] (א) ואלה תולדות עשו. (א) לא פסל את הראשונים שהן כשרין מהן, אלא להוסיף עליהן, ולמה יחסן כדי לגלות פגם פסולתן: הוא אדום, ותכשילו אדום, כדררשנו כבר:

(ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען. המרוחק, שנאמר ויאמר ארור כנען (בראשית ט כה): את עדה בת אלון החתי. עדה על שם עדה אשת למך, וכבר דרשנו שמה: ואת אהליבמה. שהיתה עושה אוהלה במה טלואה ומונה שמה: בת ענה בת צבעון [החוי]. למה דקרק כל כך, (ב) מלמד שניטפל עם הממזרים, (ג) שהרי צבעון בא על אמו והוליד את ענה, שנאמר ואלה בני צבעון איה וענה (בראשית לו כד), וזשה כי אני חשפתי את עשו (ירמיה מט י), (ה) ר' סימון אומר קלפתי בצלוי, כל כך למה, גליתי את מסתריו (שם שם), בשביל לגלות ממזרין שבו, (ו) ונחבה לא יוכל אע"פ שהוא נוכר בין בני יעקב לא יוכל להחביא פסלותו, שורד ורעו ואחיו ושכניו משלשלת היוחסין, ואיננו מתיחס עם בני יעקב, (ז) וכמה ממזרים העמיד, רב אמר שלשה, ר' לוי אמר ארבעה, א"ר בנימין הדין קרח דהכא ממזר הוא: עדה בת אלון, היא בשמת בת אלון, שמתערן כבושם: אהליבמה, היא יהודית שמתייחדת במה טלואה: (ח) ענה, הוא בארי, פי' ר' טוביה כי עין ובאר דבר אחר הוא:

(ג) ואת בשמת בת ישמעאל, היא מחלת: אחות נביות, וכבר דרשנו:

(ד) ותלד עדה לעשו את אליפו. שניבא בימי איוב ריעו: ובשמת ילדה את רעואל. לא זו בשמת בת אלון, אלא בשמת בת ישמעאל:

(ה) ואהליבמה, זו בשמת בת אלון: ילדה את יעוש. יבנה כעש ביתו: ואת יעלם. שהעלים עינו מדרכי יוצרו: ואת קרח. שהקריח והפריע עצמו מעול יוצרו, ולא זה קרח בן אליפו ששמו תמנע כשנדרוש לפנינו באלופים: אלה בני עשו. חמשה: אשר ילדו לו בארץ כנען. קודם שחור יעקב אחיו מפרץ ארם:

(ו) ויקח עשו את נשיו, לזימה, ואח"כ את בניו ואת בנותיו, לימד שהיו לו בנות ולא הוצרך להזכירן: ואת כל נפשות ביתו, אלו בני בניו: ואת מקנהו ואת כל בהמתו.

הערות ותקונים

קרייה: (עט) וכן דרש ר' יהושע. ב"ר שם במאמר שלפניו וע"ש בחדושי הרד"ל אות י"ג. וכן חובא ברש"י עה"ת ועיי בתוס' ב"ב קכ"ג ע"א ובמהרש"א בח"א: (פ) שלשה מתין כשתן משיחין. עורובין מ"א ע"ב והובא בלק"ט:

[ל] (ב) לא פסל את הראשונים. עיי ב"ר פי"ב אות ג': (ג) מלמד שניטפל. לק"ט (ל"ו ב'): (ג) שצבעון בא על אמו. ב"ר פ"ב אות ט"ז ורש"י עה"ת ולק"ט ועיי ב"ב קס"ו ע"ב: (ד) וזשה כי אני חשפתי את עשו. בב"ר פ"ב אות י"ב בטעות הה"ד איך נחפשו עשו (עובדי' א') וצ"ל כמו שהביא המחבר אני חשפתי את עשו וכן הביא לנכון חילוקים רמז קל"ה, ובעבור זה הביא סיפא דקרא גליתי את מסתריו (ירמיה שם): (ה) ר' סימון אומר קלפתי בצלוי. בב"ר שם ר' סימון אומר קליפת בצלים וכו' מסתריהם לו פי' קליפת בצלים כאדם שקולף בצלים כך גליתי אותו: (ו) ונחבה לא יוכל עד ואיננו מתיחס עם בני יעקב. תוספת המחבר: (ז) וכמה ממזרים העמיד רב אמר שלשה כו'. הוא בב"ר שם: (ח) ענה הוא בארי פי' ר' טוביה כי עין ובאר דבר אחר היא. כוונתו לקח טוב מרי טוביה (ל"ו ח') שכתב ואהליבמה בת ענה, היא אהליבמה בת

כמשמעו: ואת כל קנינו. אלו המטלטלין: אשר רכש בארץ כנען. אלו עבדים ושפחות. (ט) וביעקב כתיב ויקם ויעקב וישא את בניו (בראשית לא יו). תחלה, ואח"כ כתיב את נשיו. אבל בעשו כתיב להפך וז"ה לב חנם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהלת י ב): וילך אל ארץ. תרגם יונתן בן עוזיאל אימלטלי לארעא, ולא פירש כאן שם הארץ. (י) ר' אליעזר אומר מפני שטר חוב, שהרי מבר כבודתו וחלקו בארץ שבא עניין של מטה ופירושו הר שעיר: מפני יעקב אחיו. (יא) ר' יהושע בן לוי אומר מפני הבושה, (יב) שראה את יעקב אחיו מעוטר בכנים הגונים ובנות הגנות וכל טוב. אבל דרך הפשט מדבר הדברים על אופניהם, כי פסוק הסמוך לו מודיע למה הלך:

(ז) כי היה רכושם רב. עבדיו ומקנהו. משבת יחדיו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם. שאי אפשר לכנעני יושב הארץ להדחות מפניו אלו שהן גרים ולא לה צר המקום להם: מפני מקניהם. כי רב הוא:

(ח) וישב עשו בהר שעיר. וז"ה ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו (יהושע כד ד): עשו הוא אדום. זה שכתב על כן קרא שמו אדום, ופירושו להיות בניין אב לכל מקום שנאמר אדום הוא עשו:

(ט) ואלה תולדות. לא פסל אלה אלא להוסיף י"ב אלופים בני בניו של עשו: אבי אדום. שכולם נקראים על שמו, ולא כבני יעקב שהן כהנים ליום וישראלים: בהר שעיר. שעיקר ישובם שם:

(י) אלה שמות בני עשו אליפו בן עדה אשת עשו. זה מחלת בת ישמעאל:

(יא) ויהיו בני אליפו. שבעה, תימן ואומר צפו וגעתם וקנו ותמנע ועמלק. וכה"א בדברי הימים (דה"א א לו), (יג) ואע"פ שהפסיק בתורה בין קנו לבין תמנע, ונשמע כי תמנע היתה פילגש לאליפו, לא סבירא לן הכי בתמנע שאמורה כאן, שהרי בדברי הימים מפרש כי תמנע זה זכר היה, ובנו של אליפו היה, ולפיכך עשו לנו מלכי צדק ציון, כי טעם לגרמיה מפסיק לתת כח לדרשי התורה לדרוש כי תמנע וקנו אחיו בני אליפו היו:

(יב) ותמנע היתה פילגש. כך הוא אומר תדע לך שהרי היתה פילגש אחות לאליפו בן עשו ולא שנאמר שמה כאן אלא היא היתה תמנע אחות לוטן. ומפני קרח בן אליפו ששמו תמנע שרינה לייחסו בקרב אחיו, לפיכך לא הוזכר שמה כאן, להודיע בין תמנע שהוא זכר לתמנע שהיא נקבה, וממדרש רבותינו אנו יודעין שתמנע אחות לוטן היא היתה פילגש לאליפו. (יד) דתני ר' שמעון בן יוחאי מה לי לדרוש ותמנע היתה פילגש לאליפו, אלא להודיע שבחו של אברהם, כמה מלכות ושלטונות היו רוצות להדבק בו, לוטן זה היה אחד מהשלטונים, דכתיב אלוף לוטן אלוף שובל (פסוק כט), וכתיב ואחות לוטן תמנע (פסוק כב), והיא היתה פילגש לאליפו אמרה הואיל ואיני כדאי

הערות וחקונים

בארי, כי עיין ובאר אחד היא עכ"ל: (ט) ביעקב כתיב. ב"ר פפ"ב אות י"ג בשם ר' יוחנן: (ז) ר' אליעזר אומר מפני שטר חוב. ב"ר שם פפ"ד אות ב', ורש"י (ל"ו ז') הביא וז"ל ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך הוטרל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא בבתנה שנתנה לי הארץ הזאת ולא בפרעון השטר, ומפני הבושה שמכר כבודתו: (י) ר' יהושע בן לוי אומר. ב"ר שם: (יג) שראה את יעקב בוי. הוספת המחבר: (יג) ואע"פ שהפסיק בתורה בין קנו ובין תמנע כו'. עיי' בלק"ש שהביא וז"ל יש מפרש ותמנע על פירוש לגרמיה, כי הפרידו הכתוב וכתב ותמנע, כי תמנע זכר הוא וכן מפורש בדי"ה ותמנע ועמלק (דה"א א' ל"ו), והעירתי שם בהערה ז' כי הפרידו הכתוב, ר"ל בקו המפסיק, וראיתי ברש"י"ם ע"ה"ש שכתב וז"ל ראיתי בשוחר טוב ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדי"ה ותמנע ועמלק, אין ספק שצ"ל ראיתי בלקח טוב וכוון למאמר שהבאתי מהלקח טוב: (יד) דתני רש"י

להנשא לו לאשה אחיה לו פילגש, והלא דברים קל וחומר, ומה אם עשו הרשע שלא היתה בידו מצוה אלא כיבוד אב, רוצין הכל להרבק בו, יעקב שקיים כל התורה כולה על אחת כמה וכמה: ותלד לאליו את עמלק. שבא ללוק דם עם ה': אלה בני עדה אשת עשו. שמנה בנה ובני בנה:

(יג) ואלה בני רעואל. שמשתף ריע לאל: נחת זורח שמה ומוה. נחת לרוח בוראו. וזריחת אורה לישראל, כשיעשה הקב"ה שמה בהם, ויו נצחם על בגדיו: אלה היו. כהווה אחת, כדררשינן ארבעתן:

(יד) ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את יעוש. כבר דרשתיו: ואת יעלם ואת קרח. כבר דרשתים:

(טו) אלה אלופי בני עשו. פסל שאר בני משפחות אמותם: בני אליפו בכור עשו. שבעה: אלוף תימן. על שם מקומן בדרום: אלוף אומר. מורה וסורר: אלוף צפו אלוף קנו. קנאוי זנאי, על שם הקנאי בני כנען:

(טז) אלוף קרח. זה חמנע, שבתחלת הפסוק שלמעלה שמופסק בטעם לגרמיה, כשדרשינן כי דבר המקרא הרי היא מתמנע ממקומו, לכך הוכיר את קרח במקום תמנע: אלוף געתם. עת גע יום פקודת עונו מיד תם עונך בת ציון: אלוף עמלק. כבר דרשינן: אלה אלופי אליפו בארץ אדום. אבל קרח האחר בנו של אהליבמה נולד בארץ כנען: אלה בני עדה. שמונה:

(יז) ואלה בני רעואל בן עשו אלוף נחת אלוף זרח [אלוף שמה אלוף מוה] אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו:
(יח) אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח. זה קרח אין לו שם אחר: אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו:

(יט) אלה בני עשו. לפסול שאר בני משפחות אחותם: ואלה אלופיהם. הוסיף בני בנים: הוא אדום הוא ברשעו מתחלת ועד סופו, ומה שכתוב וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (פסוק ו), לא לשום דבר, אלא לעניין שדרשנו בו בפסוק:

(כ) אלה בני שעיר. פסל שאר בני כנען: החרי. משוחררין, שכן בדברי רבותינו קורין למשוחרר חויר, והן נקראין תרפולי, שהן בני חורין ולא חורי ממש, אלא כשקילל נח את כנען ואמר לו, עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט כה), אז היה משתעבד כנען הוא ובניו עד עת נפלגה הארץ, וכאשר בללה שפת כל הארץ ברחו להם אלה הכתוב בענין זה ותפשו להם את הר שעיר ויחוקוהו ובנוהו. וישב דוד במצודה (ש"ב ה ט), מתרנמין וישב דוד בחקרא, פקר מצודה עליוה לבעבור לא יכבישם אדם עוד לעבדים, בא עשו ובניו ויירשום וישבו תחתם אז נפוצו ונחפורו בתוך אחיהם כנען: יושבי הארץ. כלומר מיושבי הארץ, (טז) שהיו יודעים איזה קרקע טובה לחטים ואיזה לשעורים ואיזה לכוסמין ואיזה לדקליו ולגפנים: (טז) לומן. שלמון, ודומה לו הלום הלום (ישעיה כה ז), וכבר דרשתי בלומן בן הרן (בראשית יא לא) מכה התרנום ונהפך להיות לומ מרור: ושובל. שנחשף ממקומו גולה, כענין חשפי שובל גלי שוק (ישעיה מז ב), שמדוברים הדברים על אופן גולה: וצבעון. שדומה לעיט צבוע, ועיקר שם צבעון היא כעין בנר לבן שמתמלא צבעי כתמין, כך נחפס עונו (יז) שבא

הערות ותקונים

ב"ר פס"ב אות י"ד: (טז) שהיו יודעים איזה קרקע טובה לחטים. שבת פ"ה ע"ב ומובא ברש"י עה"ת וילקוט רמז קל"ט ולק"ט: (טז) לומן שלמון. עיי' ב"ר פס"ב אות י"ד: (יז) שבא על אמו.

על אמו והוליד את ענה: וענה. שענה עדות שקר במעשה בראשית (יח) שהביא כלאים לעולם:

(כא) ודישון. (יט) מלא יו"ד נקרא ונכתב. שהיה מרשן בניו ובנותיו להעבירן למולך ולא ענלים לע"ז לתקרובת ע"ז: ואצר. שהיה אוצר ממון גול וחמס: ודישון. חסר וי' נקרא ונכתב. שאינו מרשן ורעו להעביר למולך אלא ענלים לע"ז: אלה אלופי החורי בני שעיר. כענין בני ציון הם בני שעיר: בארץ אדום. כי הר שעיר ממוצע בתוך אדום:

(כב) ויהיו בני לושן חרי. על שם חרי אף: והימם. וי' כתיב על שם מהומה: ואחות לושן. שנתיימתה ונדלה אצל לושן אחיה: תמנע. שמנעה עצמה מבני משפחתה: תיר והנפש אשר תעשה ביר רמה (במדבר טו ל). (כ) זו מנשה בן חוקיה שהיה יושב ודורש אנדות של דופי אמר וכי לא היה לו למשה רבינו לכתוב אלא ואחות לושן תמנע, ותמנע היתה פילגש. וילך ראובן בימי קציר חמים (בראשית ל יד). יצתה בת קול ואמרה לו. רשע באחיק תדבר בכך אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי וגוי' (תהלים נ כ כא), ועליו מפורש בקבלה הוי מושבי העון כחבלי שוא וגוי' (ישעיה ה יח), תמנע בת מלכים היתה בעית לאניורי באתה אצל האבות ולא קבלוה, הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו, אמרה מוטב להיות שפחה לפסולין של אומה זו. מלהיות נברת לאומה אחרת, נפק מנה עמלק דצעריגהו לישראל, דלא מבועיה להו לאברהם יצחק ויעקב לרחקונה:

(כג) ואלה בני שובל עלון. מלשון על בני עולה: ומנחת. שהי' מנחתו מנחת לפני ע"ז: ועיבל. על שם עיבל שהיו עובדים אותו על ההרים הרמים והנבעות, וכתוב ונתצתם את מזבחותם (דברים יב ג): שפו. מתחלף ברברי שפי שהיה חגור ברנלו, (כא) וכן דרשו רבותינו בבלעם דכתיב ביה וילך שפי (במדבר כג ג): ואונם. מלשון יושב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם (תהלים צד כג):

(כד) ואלה בני צבעון. צבעון הוא צבוע וכנו איה עוף טמא, כדכתיב הראה ואת האיה (דברים יד יג). (כב) וי' של ואיה יתירה היא, ואינה נדרשת להוסיף על הענין, כי לא הוזכר הכתוב בן לצבעון לפני איהו וברברי הימים (דה"א א מ) כתיב איה בלא וי' (כג) ויש מרבותינו אומרים כי וי' של איה מיסוד השם היא כמו ופסי, (במדבר יג יד), ואינה טפילה כשאר ווי"ן, שהן בראשית שמות, כמו וי' ודישון ואצר, וכל שמות שאהרי ריעיקן, אלא מעיקר השם היא, כי לא הוזכר לצבעון בן לפני זה. ואני אומר א"כ היא היתה ראויה הוי' להיות נפתחת כוי"ו של ופסי והאל"ף רפויה, אבל השבא שתחתיה היא מטפלת. וענה הוא ענה הנזכר למעלה בפסוק אלה בני שעיר החורי

הערות וחקונים

ב"ר שם אות ט"ז: יס) שהביא כלאים לעולם. ב"ר שם כלאים אימתי נכראו בימי ענה ע"ש: יט) ודישון מלא יו"ד נקרא ונכתב. לפנינו חסר יו"ד ע"י במסורה וע"י מנחת שי (ל"ז ל'): כ) ת"ר זו מנשה בן חוקיה. סנהדרין צ"ש ע"ב: כל) וכן דרשו רבותינו בבלעם דכתיב ביה וילך שפי, סוטה י' ע"א: כז) ווי"ו של ואיה יתירה היא כו'. כן היא דעת דונש שכתב הווי"ן האלה נוספת בתחלת המלים ללא ענין וכן הוא דעת רש"י בפ"י התורה: כח) ויש מרבותינו אומרים כי וי' של איה מיסוד השם הוא כמו ופסי. כן כתב הל"ק"ש ווי"ו של ואיה הוא עיקר בשם כמו ופסי כו', והעיוותו שם בהערה ט' כי דבריו נובעים מדברי מנחם בן סרוק (מחברת מנחם צד ע"ז) שלדעתו אינם נוספת אבל לכלם יש טעם כענין וחושב שם בפסוקים שחשב דונש שהם נוספת ללא ענין ולדעת מנחם הם כלם לענין וחבוא גם הכתוב ואיה וענה הוי"ו הוא מעיקר השם כמו ופסי וכי:

(פסוק כ). הן כן אשתו של שעיר אמו של צבעון הוא בנו של צבעון ממש, (כד) מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה את ענה, (כה) ואקשינון דילמא תרי ענה הוו ומתריץ רב פפא אנא אימר מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו רבה, אמר קרא הוא ענה, הוא ענה דמעיקרא, פ' הוא הנוכר בפסוק אלה בני שעיר החורי כדרדשונו, וזה ענה היה אביה של אהליבמה ואשת עשו היתה, שנאמר ואהליבמה בת ענה בת צבעון, וצבעון אבי אביה הוא, וקראה הבתוב בת צבעון, לפי שהיה שטוף בוימה, וכשם שבא על אמו, כך בא על כלתו ולא נתברר לפני הדור אם היא בת הבעל או בת הבעול, ומה שרוב מקומה כתיב בת ענה, לפי שרוב בעילות אחר הבעל: אשר מצא את הימים. אלו בריות רעות של כלאים שאימתן מוטלת על הבריות, ומה עשה ענה, בשביל שהיה ממור הביא ממורות לעולם, (כו) והביא סוסיא וזיווג לה חמור ויצאה ממנה פרידה, (כח) אמר הקב"ה אני לא בראתי בריה של הזיק ואתה הבאת לעולם, חייך אף אני בורא בריה של הזיק, הביא בניורתו חכינה ונודווג לה חרדון, ויצא ממנה חברבה, (כט) מעולם לא אמר אדם שנשכו חברבר וחי, (ל) ושבעטתו פרדה לכנה וחי, (לא) לקץ ימים ברעותו את החמורים לצבעון אביו, מצא בריות רעות הללו ונכנסה אימתן בלבו וקראן ימים, לשון אימה, ודומה לו איום ונורא הוא (חבקוק א ז): (לב) ויש מפרשים מצא הימים, (לג) כלומר הביא את האומים, מצא לשון תמצא ירך לכל אויבך (תהלים כא ט), ימים כמו ושני לאומים ממעיד וגו' (בראשית כה כג), ואין הרברים נראין כפתור ופרת, (לד) תני האש והכלאים לא נבראו בששת ימי בראשית, אבל עלו במחשבה להבראם, כלאים אימת נבראו, בימי ענה, כדרדשינו, (לה) א"ר יונתן כל שאזניה דקות וקטנות, אמה סוסה ואביה חמור, האש, (לו) ר' לוי אומר שלשים וששה שעות שמשא אורה בלי הפסק, י"ב של ערב שבת, וי"ב של לילי שבת, וי"ב של יום שבת, וכיון ששקעה החמה בלילי שבת בראשית, בקשה האורה להיגנו, וחלק הקב"ה כבוד לשבת, שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית ב ג), במה ברכו באורה, המתינה האורה והיתה משמשת והולכת, התחילו הכל מקלטין להקב"ה, וזיה תחת כל השמים (ישורוה) [ישרוה] ואורו על כנפות הארץ (איוב לו ג), וכיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא, ונתירא אדם הראשון ואמר זהו שנאמר לי ואתה תשופנו עקב (בראשית ג טו), שבא להזדווג, שנאמר ואומר אך חשך יושפני (תהלים קלט יא), מה עשה לו הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור, פתח וברך, ברוך בורא מאורי האש, וז"ה ולילה אור בעדני (שם שם), אתיא כרשמואל דאמר מברכין על האור במוצאי שבת

הערות ותקונים

(כד) מלמד שבא צבעון על אמו. ב"ב קט"ו ע"ב: (כה) ואקשינון דילמא תרי ענה הוו. גמרא שם: (כו) הביא סוסיא וזיווג לה חמור ויצאה ממנה פרידה. בב"ר פפ"ב אות ט"ו הביא חמורה וזיווג לה סוס וזכר יצאת ממנו פרדה. וכאשר הביא המחבר כ"ה בלק"ט וכן הביא רש"י עה"ת והרמב"ן, וכאשר הוא בב"ר כ"ה גם בירושלמי ברכות פ"ח ה"ד (דף י"ב ע"ב). עיי' בלק"ט הערה י"ב: (כז) אמר הקב"ה. ב"ר שם: (כח) הביא חכינה ונודווג לה חרדון ויצא ממנה חברבה. ב"ר שם עיי' בלק"ט הערה י"ב: (כט) מעולם לא אמר אדם. ב"ר שם: (ל) ושבעטתו פרדה לכנה וחי. בב"ר שם נשמטה המלה "ושבעטתו" והוא לנכון בירושלמי ברכות שם, והובא בערוך ערך חברבר: (לב) לקץ ימים כו'. הוא דברי המחבר: (לג) ויש מפרשים. כ"ה בלק"ט: (לד) כלומר הביא את האומים. בלק"ט אות א' וי"א מצא את הימים הנה את הימים, ויהי' כצא כמו תמצא ירך לכל אויבך וע"ש בהערה י"ג: (לה) תני האש והכלאים. ב"ר שם בהתחלת המאמר, וירושלמי ברכות שם: (לה) א"ר יונתן כל שאזניה דקות וקטנות אמה סוסה ואביה חמור. בב"ר שם וירושלמי כלאים פ"ד ה"ד (דף ל"א ע"ג) א"ר יונה כל שאזניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור: (לו) ר' לוי אמר. בב"ר שם ר' לוי בשם ר' נזירא, ונשנה בירושלמי ברכות פ"ח ה"ו (דף י"ב ע"ב) ובשו"ט מזמור צ"ב אות

שהיא תחלת ברייתא, רב הונא אמר [בשם ר' יוחנן] אף ביום הכיפורים מכרכין עליו, ובאור ששבת כל אותו היום:

(כה) ואלה בני ענה דשן. חסר וי"ד, וחסר וי' כתיב, לפי שחסרה גדולתו: ואהליבמה בת ענה. לפי שנדרוונה לעשו גתייחסה עם האלופים:

(כו) ואלה בני דישן. פעם קוראו דישון במלאפום ופעמים קוראו דישן השי"ן נפתחת. ועוד יש דישן אחר שאינה משתנה שנאמר ודישון ואצר ודישן (פסוק כא), והכרת אותותם דישן שהוא משתנה כתיב ביה ואלה, ושאינו משתנה כתיב ביה אלה: ואלה בני דישן חמדן ואשבן. שחמדתן נתנה לשבאין: ויתרן וכרן. ויתר אחיו נזכרו ביד בני עשו:

(כז) [ואלה] [אלה] בני אצר בלהן. מלשון בלהות היית ואינך (יחזקאל כח יט): [זעורה] [זעון] מלשון והיית לזעורה (דברים כח כה): ועקן מלשון שמת מועקה במתנינו (תהלים סו יא):

(כח) אלה בני דישן. שאין שמו משתנה: עויץ. נעשק, (לו) שהרי בירושלמי עושק מתרגמינן עוציאי: וארץ. שחזר לשעבודו לתת מס וארנונה שהרי אלו כולן בני אלופין הן יחד בימי עשו ובניו, ונצחום בני עשו והגלום, כדרשינן מן המקרא: (כט) אלה אלופי החרי. פסל את בנים מאלופיהם שהרי גלו: אלוף לזמן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה. וזה עיקר המדרש למעלה כי בחיי אביו בא צבעון על אמו והוליד ממנה את ענה, ומקצת בני הדור אמרו כי ענה בן שעיר הבעל הוא וחכם אחד אומר כי ענה בן צבעון הנועל הוא, וכן יסוד ההלכה שפסקו רבותינו, וכן דרשנו באהליבמה בת ענה בת צבעון:

(ל) אלוף דישן. (לח) שקראו הכתוב דישן על שם אחיו הקטן דישן בן המישי של שעיר דישן בן שביעי של שעיר, ולמה קורא לדישון דישן, מלמד שמת אחיו הקטן לפניו והן קוראין אותו על שמו: אלה אלופי החרי. שבעה: לאלופיהם. כלומר לממשלתן, כמו למלכותן לשולטנותם לאומתם. בארץ שעיר. שם היו אלופיהן לא במקומות אחרים לא בתחלה ולא בסוף:

יריחו דורשי הפרשה וישכילו וסמוך לה פרשת משומי אלוני בשן וקרשי איי כתים. (לט) דא"ר יצחק למה נמשלו אומות העולם לספינה, מה ספינה זו עושין לה תורן ממקום אחר, והוגנים ממקום אחר, ונס ממקום אחר, כך אומות העולם שמלה ממשרקה שאל מרחובות הגהר וכן כולם. (מ) אבל בישראל כתיב (מא) ממנה פנה ממנה יתד (זכריה י ד), (מב) כרכא דכולא ביה, ממנו כהניו, ממנו נביאיו, ממנו מלכיו, ממנו שריו:

(לא) ואלה המלכים, הוסיף על האלופים שהמלכים הם באים ממקומות הרבה ומולכין באדום לפני מלך מלך לבני ישראל משפרצו בני אדם עד שמלך שאל בן קיש בישראל, וכתבם הסדרן יחרו (מג) כרי לסיים ענין התבן והקש לסלקם מעל הבר, שנאמר מה לתבן את הבר נאום ה' (ירמיה כג כח), וכשמסלק את הקש הרי הרוח מסורו

הערות ותקונים

ד' וע"ש מה שהעירותי בהערות ושם הארכתני. וע"ש וימצא מבוקשו: (לו) שהרי בירושלמי עושק מתרגמינן עוציאי. העושק אשר עשק (ויקרא ח' כ"ג) ת"י עציא: (לס) שקראו הכתוב דישן על שם אחיו הקטן. עי' בלקח טוב, ושם יש לתקן הרי ז' אלופים לשעיר וי"א אלופים לעשו וה' בני עשו: (לט) דא"ר יצחק, ב"ר ספ"ג אות א' וילקוט רמז ק"מ: (ע) אבל בישראל כתיב, לק"ש: (על) ממנה פנה ממנה יתד. בקרא כתיב ממונו. ועי' בלק"ש הערה ס"ו: (עג) כרכא דכולא ביה. הובא ג"כ בלק"ש והוא בתולין ג"ו ע"ב וספרי האוינו מ"סא ש"ס: (עג) כרי לסיים ענין התבן

ובאו הכל ומנשקין את הבר, שנאמר תורם ורוח (תנשאם) [תשאם] (ישעיה מא מז). והבר מתנשק להיכשר ללחם הפנים, זה ישראל, שמתייחס אח"כ למלכי כהנים וגוי קדוש, שנאמר ואתה תנל בה' בקדוש ישראל תהלל (שם שם), ואע"פ שהקש והתבן נזרין הרי הן עומדין לינכב לשריפת האש, שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגוי' (עובדיה א יח):

(לב) וימלך באדום בלע. זה בלעם הקוסם שרצה לבלע נחלת ה' בני בנותיו, שנאמר ארמי אובר אבי וירד מצרימה (דברים כו ה): בן בעור. בן שנבער אביו מנביאות: ושם עירו דנהבה. כשירד למצרים להיות יועץ לפרעה הוא יועצו לומר לעצמו הבה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א י):

(לג) וימת בלע וימלך תחתיו יובב. אויבו של מקום: בן זרח. שהזריח אורה של מלכות הרשעה שכתבה (מד) שהיתה מלכות עקורה מאדום ובא זה ומלך עליהן ופרנסו מבצרה שעתיד להיבצר דכתיב אם בוצרים באו לך הלא ישאירו עוללות (עובדיה א ה). והקב"ה בוצרן לגת ודורקן, שנאמר פורה דרכתי לבדי (ישעיה סג ג), וכתיב ובגדיך כדורך גת (שם שם ב), (מה) א"ר אבהו כך אמר הקב"ה כבר היתה מלכות עקורה מאדום ובאתה בצרה וסיפקה לה מלכים מעתה אין לי עסק אלא עם בצרה, שנאמר כי זבח לה' בבצרה (ישעיה לד ו), (מו) ואח"כ ושבת גדול בארץ אדום (שם):

(לד) וימת יובב וימלך תחתיו (חשים) [חשם]. גם זה חש שם לכבוד מלכות הרשעה אחרי מות יובב בא מבצרה ממקומו של יובב שהרי אינו אומר מארץ תימן סתם, אלא מארץ התימני, מארץ של יובב שהיה מעיר תימן בצרה, ודומה לו אליפו התימני:

(לה) וימת חשם וימלך תחתיו הדר. שהשחית ערי מדין ועונה עליהם הירד: בן בדר. שהושיב בני העיר בדר: המכה את מדין בשדה מואב. וכי מה ענין מדין אצל מואב, אלא בימי עמלק היתה מלחמה זו נזדונו יחד מדין ומואב, שנא' ויאמר מואב אל זקני מדין וגוי' (במדבר כב ד), גירא להם הקב"ה את הדר מלך אדום בא מדין לעזור את מואב והכס הדר בנבול מואב: ושם עירו עוית, שהיו מעוותין שם את המשפט:

(לו) וימת הדר וימלך תחתיו שמלה ממשרקה. זה היה מארץ הצמרי מארץ כנען שהיו משרקין את הצמר ועושיין שמלות, (מו) דאמר ר' יהודה למה נקרא שמלות צמרי, שעושיין בצמר:

(לז) וימת שמלה וימלך תחתיו שאול. שהשאל עצמו לעבירה, וכן אתה דורש בשאלו בן הכנענית: מרחובות הנהר. מקום היה על יד נהר פרת וקראו כך:

(לח) וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן. שהיה עושה חינות לבעלים: בן עכבר. בן שקיפה שוקי אביו ועיכבו כביר זמן מרובה:

(לט) וימת בעל חנן בן עכבור וימלך תחתיו הדר. נצטער המחבר שלא שמע על רשע זה מדרש של גנות שראוי להתלוצץ בע"כ ובעבורה, אלא זה הדר הדור היה

הערות ותקונים

הקש. עי' ב"ר סוף וישלח: (נד) שהיתה מלכות עקורה. עי' ב"ר פ"ג אות ג': (ס) א"ר אבהו. עי' ב"ר שם: (ט) ואח"כ ושבת גדול בארץ אדום. במקום ואח"כ צ"ל ואר"ב והוא ר"ת וא"ר ברכיה כמו שהוא בב"ר שם: (ט) דאמר ר' יהודה למה נקרא שמלות צמרי שעושיין בצמר. יש לתקן למה נקרא צמרי שהן עושיין בצמר והוא עפ"י מאמרם ב"ר פל"ז אות ו' את הצמרי. זו חמץ ולמה הוא קורא אותה צמרי יהודה בר רבי אמר שהן עושיין בצמר. וחמץ שם עיר בסוריא, וכן איתא

במקומו יותר משאר בני אדם ובנה לו עיר נאה ושמה פעו. מלשון פועה הופיע: ושם אשתו מטבאל. (מח) א"ר סימון שהיו מטיבין אותה אל בעלה: בת מטרה. בת שנמדרה מבעלה: בת מי זהב. בת צורף היתה שמתוך את הזהב לתוך הכור במים. (מט) זה דרך הפשט בשיטת התרגום, אבל רבותינו חלקו על מקרא זה. (נ) ר' לוי ור' סימון אמרו מטיבין אלהותן שהיו יושבי מטיבין את עצמן לעבוד ע"ז. בת מטרה, שהיתה [מעמדת] טוריות לע"ז. (נא) וי"א שנמדר מן העולם מהר. (נב) ור' סימון אומר מהטבאל מטיבי נשים היו משהיו מטיבין אותה לבעלה טורדין אותה ממנו. בת מי זהב, (נג) סררין הוון מה דעתרן אמרון מהן דהבא מהן כספא:

(מ) ואלה שמות אלופי עשו. מוסיף על האלופים הראשונים שהיו ג' בני עשו, וי"א בני בנים ברור אחר הרי י"ד, ואלו היה בזה אחר זה: למשפחותם. שנפוצו למשפחותם: למקומותם. לאחר שחלקו להם הארץ וישבו איש במקומו: בשמותם. שמקצתן קרויין בשם אלופים. הראשונים ורובם בשמות אחרים: אלוף תמנע. זה מוכיח על תמנע בן אליפו כשנדרש וזה נקרא בשמו: אלוף עלוה. מלשון מלחמה על בני עלוה: אלוף יתח. לא שמעתי עליו מדרש:

(מא) אלוף אהליבמה. על שם ממור בת ענה: אלוף אלה. אלה יהיה כאלה נובלת עליה: אלוף פינן. על שם פונין הוא צלמונה מקום ציה וצלמות, וכן אתה דורש ומתרגם ויסעו מפונין:

(מב) אלוף קנו. על שם קנו בן אליפו: אלוף תימן. על שם תימן בן אליפו: אלוף מבצר. על שם עירו מבצר:

(מג) אלוף מגדיאל. (נד) יום שמלך ליטצום נראה לר' אמי בחלום היום מלך מגדיאל ועוד מלך אחר מתבקש לאדם: אלוף עירם. שעתיד להערים תשבחות למלך המשיח: אלה אלופי אדם. מלכים בלי כתר, כדכתיב ומלך אין באדם נציב מלך (מ"א כב מח). נציב מתרגמינן אילהון איסטרטגי מלכא: למושבותם בארץ אחוזתם. אחר שהיה להם ישוב ואחווה מלמד שהאלופים הללו עמדו אחר שמנה מלכים הנוכרים למעלה: הוא עשו. הוא ברשעו מתחלחו ועד סופו: אבי אדם. (נה) תבשילו אדם, מלכו אדם, ארצו אדומה, גבוריו אדומים, מנן גבוריו אדם, ובגדיהם אדומים, (נו) והקביה הנקרא צה ואדם, (נז) יפרע ממנו בלבוש אדם, (נח) ויו דם על בגד אדם, (נט) ע"י אדם, ויקיים

הערות ותקונים

בירושלמי מגילה פ"א (דף ע"א ע"ב) את הצמרי חמץ: (מח) א"ר סימון שהיו מטיבין אותה אל בעלה. ב"ר פ"ג אות ד': (מט) זה דרך הפשט בשיטת התרגום. אונקלוס תרגם בת מצרף דהבא, וגם הראב"ע הביא והגאון אמר צורף זהב: (נ) ר' לוי ור' סימון אמרו. ב"ר שם: (נא) וי"א שנמדר מן העולם מהר. לא מצאתי המקור ובב"ר ליתא ואולי כוון לת"י שמתרגם בת מטרה גברא טרודא דהו לעולם כי טרודא כל ימי חייו: (נב) ור' סימון אומר. ב"ר שם: (נג) סררין הוון, מה דעתרן אמרון מהן הכא מהן כספא. המלה "סררין" אין לה טובן ובב"ר שם טרודים היו, והילקוט כוף וישלח השמיט המלה, גם יש לתקן לפנינו מן דעתרין אמרון מהוא דהבא מהו כספא פי' משהעשירו אמרו מהו זהב מהו כסף. וכן בלק"ט בת מי זהב מרוב עשרו היה אומר מה כסף מהו זהב, וכן רש"י הביא בת מי זהב מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום. ועיי' בתרגום יב"ע וירושלמי: (נד) יום שמלך לופצום נראה לר' אמי בחלום. ב"ר שם ולפנינו לושיינוס. ויש לתקן גם לפנינו לוטנוס. והוא שר רומי לוינוס: (נז) תבשילו אדם כ"ו. ב"ר פ"ג ופע"ה ולק"ט: (נו) והקביה הנקרא צה ואדם. דכתיב דודי צה ואדם (שה"ש ה' י'): (נז) יפרע ממנו בלבוש אדם. דכתיב מרוע אדם ללבושך (ישע"י ס"ג ב'): (נח) ויו דם על בגד אדם. דכתיב ויו נצחם על בגדו (ישע"י ס"ג ג'): (נט) ע"י אדם. ע"י משיח בן דוד, דכתיב והוא אדמוני (ש"א ס"ז י"ב)

בימי, אני עבדו, מה שכתוב, והקימותי לדוד צמח צדיק (ומלך) [ומלך] מלך והשכיל (ירמיה כג ה):

שלמה פרשת וישלח. וסמוך לה פרשת ישיבת יעקב בארץ והיתה ראויה לכתוב תיבה לפרשת ויקח עשו את נשיו וגו' (פסוק ו'). במקרא הנדרש עליהם. שנא' נסו ואין רודף [רשע] (משלי כח א). רשע זה עשו, שנא' ביה וילך אל ארץ מסני יעקב אחיו (בראשית לו ו). (וצדיק) [וצדיקים] ככפיר יבטח (משלי שם). זה יעקב, דכתיב ביה וישב יעקב בארץ מגורי אביו (פסוק א') אלא סילק הכתוב את הקש ואת התבן תחלה, ואח"כ סיגל את הכר, שנאמר כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו (תהלים קלה ד): שבתי (וראיתי) [וראה] תחת השמש כי לא לקלים המרוץ (קהלת ט יא). זה יעקב שברח בקלות מפני לבן, ואעפ"כ לא נהנה ממרוצתו שהרי דלקו לבן וגרם לו לקלל את רחל ומתה עליו, ולא לגבורים המלחמה (שם שם). אעפ"כ שנאבק עם המלאך כנבור נמצא כדקר צולע. וגם לא לחכמים לחם (שם שם). אעפ"כ שיעקב חכם ונביא שנודע לו על הרעב בחלום, חסר לחמו והוריד בניו לשבור בר במצרים, (ולא) [וגם לא] לנבונים עושר (שם שם). אלו בני יעקב שהיו נבונים ועשירים, שנא' כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו (בראשית לא טז). ואעפ"כ ירדו מנכסיהון על שמכרו את יוסף שכן אתה מוצא ביהודה, שנא' ירד יהודה (שם לח א). מלמד שירד מנכסיו. וגם לא ליודעים חן (קהלת ט יא). זה יוסף שהיה יודע לכוון ברוח הקודש, ולא היה לו חן אצל אחיו. כי עת ופגע (אחד) יקרה את כולם (שם), שהשמן מצוי לקמט את הצדיקים, שני אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג (איוב ט כג). (ס) אמר רב אחא בשעה שהצדיקים מבקשין לישב בשלוה בעולם הזה, השמן מקמטנו ואומר לא די מה שמתוקן להן לעתיד, אלא שמבקשין לישב בשלוה בעולם הזה שכן יעקב שבקש לישב בשלוה בעולם הזה, נדרונו לו שטנו של יוסף:

וישב.

[לז] א) וישב יעקב. (א) מלמד שכל אותן השנים שהיו בחוץ לארץ לא היתה ישיבתו חשובה עד שבא לארץ ישראל, שנאמר קום עלה בית אל ושב שם (בראשית לה א). וכשבא להברון נתישב שם ישיבה קבועה: בארץ מגורי אביו כנען. וש"ה כענין אברהם גר ותושב אנכי עמכם (שם כג ד) ובענין יצחק גר בארץ הואת (שם כו ג). שעדיין לא נכבשה הארץ לפניהם אלא הכנעניים וחוצבים בורות, שנאמר ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דברים ו יא):

ב) אלה תולדות יעקב יוסף. ססל את השאר לומר לך (ב) התולדות לא באו אלא בזכות יוסף, כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל, והתולדות הללו לא היו ממתנינם אלא עד שנולד יוסף, שנא' והיה כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני (בראשית ל כה). וכתיב נאלת בורוע עמך בני יעקב ויוסף סלה (תהלים עז טז). יעקב הוליד ויוסף כלכל, לפיכך נקרא על שמו. הניח מעשה כולם ועסוק במעשה יוסף, כדי להתחיל ולסדר ירדת מצרים שנזכרה לזרע אברהם בין הבתרים: יוסף בן שבע עשרה שנה היה. באותו הפרק תחלת ירדתו למצרים ט' שנים אחר שבא יעקב

הערות וחקונים

(ס) אמר רב אחא. ב"ר ספ"ד אות ג' וילקוט רסו ק"ט:

[לז] ב) מלמד: עני' לק"ט ריש וישב: (ג) התולדות לא באו אלא בזכות יוסף כו'. ב"ר שם

אל יצחק אביו בחברון: רועה את אחיו. כלומר עם אחיו: בצאן. (ג) הצאן לא נאמר אלא בצאן, שהיה נאמן לאביו ושומר בצאן מה יעשו אחיו בהם שלא ישחיתם: והוא נער. (ד) מתגעגע כנער ועושה מעשה נערות, מתקן שעריו, מתלה בעקבו, ולא שהוא חושד בכל אחיו, אלא: את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו. עמם היה מתגרה כסבור שבני פילגשים הם: ויבא יוסף את דבתם. עיקר מלת דבה לשון סתר, ודומה לדבר, דובב שפתי ישנים (שה"ש ז י): רעה. לשון הרע דרכו ליאמר בסתר, (ה) במרגלים כתיב ויוציאו דבת הארץ (במדבר יג לב), שהוציאו מלבם, וביוסף כתיב ויבא, כי מה שהיה מדבר עליהם לא היה אלא לפני אביהם בלבד, ואעפ"כ נענש: איזה דבה הביא (ו) ר' מאיר אומר כך אמר השודרן בניך על אבר מן החי, אמר הקב"ה חייך אפ"י בשעת הקלקלה הן שוחטין, שני וישחטו שער עזים (בראשית לו לא). (ז) ר' שמעון אומר כך אמר תולין בניך עיניהן כבנות הארץ, אמר הקב"ה חייך שאני מגרה כך את הדוב, שנא' ותשא אשת ארדוני וגו' (שם לו ז). (ח) ר' יודא אומר כך אמר מולולין בניך בבני השפחות וקורין להם עבדים. א"ל הקב"ה חייך שאתה נמכר לעבר, ר' יודא ב"ר סימון אומר על שלשתן הוא אומר פלם ומאוני (משקל) [משפט] לה' (משלי טו יא):

(ג) וישראל. פעמים קראו הכתוב יעקב, ופעמים ישראל, כדררשינן: אהב את יוסף מכל בניו. ולמה: כי בן וקונים הוא לו. (ח"י) ר' יודא אומר שהי' זיו דיוקנו דומה לו. (ט) ור' נהמיה אומר שהיה זריו וחכם כמותו, שכל הלכות שמסרו לו שם ועבר מסרן ליוסף: ועשה לו כתונת פסים. שהייתה [מנעת עד פס ידו], ויש אומרים שנתן מילת בגד פסי ידיו סביב אף בכל הכתונת שמנעת עד פסי ידיו. ודומה לדבר פס (ידיו) [ידא] דרניאל (רניאל ה ה). (י) אר"ל צריך אדם שלא לשנות בנו בין בניו שבשביל שני סלעים מילת, פ"י שנתן יעקב בכתונת יוסף בפסי ידיו ולא בכתונת אחיו, הכנים קנאה ביניהם, אלמא כתונת זו מצמר נקי היתה, והמילת לא היתה אלא כנגד פסי ידיו:

(ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו. ואפילו מראובן ושמעון ויהודה: וישנאו אותו. בלב גם בני הגבירות: ולא יכלו דברו לשלום. לכך לא נאמר דבר עמו, אלא דברו, כלומר ולהזכירו ולדבר בשמו לשלום, אלא לאיבה, (יא) דא"ר אחא בר זעירא מגנותן של שבטים אתה למד שבחן, שהרי באבשלום כתיב ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב (שי"ב יג כב). שהיה הרבר טמון בלבו אבל כאן לא יכלו דברו לשלום מה שבלבם היה בפייהם, (יב) מכאן שגו רבותינו הקנאה התאוו והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, (יג) לכך לשלם חסר ו', [שהיה בדעתם לשלם לו רעה שנאמר

הערות ותקונים

אות ה' וילקוט שם ולק"ט: (ג) הצאן לא נאמר בו. לק"ט: (ד) מתגעגע כנער. לק"ט, עיין ב"ר פס"ד אות ז' ורש"י עה"ת וילקוט שם, ופי' מתגעגע תרגום ואשעה בחוקך ואגעגע: (ס) במרגלים כתיב. הוא לקוח מן הלק"ט: (ו) ר' מאיר אומר. ב"ר שם ועי' פדר"א פליח: (ז) ר' שמעון אומר. ב"ר שם: (ח) ר' יודא אמר בו. ב"ר שם: (ט) ר' יודא אומר שהי' זיו דיוקנו דומה לו. ב"ר שם אות ה' וילקוט רמז ק"מ ר' יהודה אומר שהיה זיו אוקינון שלו דומה לו: (ס) ור' נהמיה אומר שהיה זריו וחכם כמותו שכל הלכות בו. ב"ר שם. והמלות "שהיה זריו וחכם כמותו" הוספת המחבר: (י) אר"ל צריך אדם שלא לשנות. ב"ר שם וילקוט רמז קמ"א וכן בגמרא שבת י" ע"ב: (יא) דא"ר אחא בר זעירא. בב"ר שם אות ט' א"ר אחא בר זעירא וילקוט שם השמיט שם האומר וילקוט שמואל רמז קמ"ט הביא המאמר בשם ב"ר גורם א"ר אחא בר זעירא, כמו שהביא המחבר ובלק"ט א"ר אחא בר זעירא ובמדרש שו"ט מוזכר כ"ח אות ד' איתא א"ר אבא בר זעירא ועי"ש בעהרה פ"ו: (יג) מכאן שגו רבותינו. אבות פ"ד טכ"ח: (יג) לכך לשלם חסר וי"ו. הוספתי

ואתם חשבתם עלי רעה (בראשית נ ב), כל שנאה כתיב בשיין שהיא משנה את הלב ממדה למדה :

ה) ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו ויוסיפו עוד שנוא אותו. כמו לשנוא, והוא דבור קל :
 ו) ויאמר אליהם. (יד) לאחר שנאמר ויגד לאחיו, מה ת"ל ויאמר אליהם, אלא אע"פ שהיה יודע שמוסיפין שנאה לא היה נמנע מלשנות ומלספר להם חלומו.
 טו) אליהם מלא י', מלמד שהיה רואה בשעה שהן כולן מקובצים ומספר להם :
 שמעו נא. לשון בקשה. מלמד שהיה אומר להן ולא היו מקשיבין, והוא מפיסן שישמעו חלומותיו :

ז) והנה אנחנו מאלמים אלומים. אלו אנודות של שבלים, וכן תרגום אונקלוס מאסרין אסרין. (טז) ואנשי עיר הקודש מתרגמין מפרכין פרוכין, וכן דרשנו תאלמנה שפתי שקר (תהלים לא יט), יתפרכו, (יז) ודומה להן בדברי רבותינו התייה והחלית והאלום. (יח) תייה קורא בלע"ז דירא, והוא מין עץ, (יט) חלית בלע"ז לורו פולאנטו. אלום (כ) ויש שונין והאלים, הוא בושם דם ונכתש עם המלח לתבלין, ולדבריהם עיקר מלת אלימה, שבתחלה קוצרין המלח ועושין אותו כרי וערימה מסוימת וכשעושה את הקמה אלומות הוא שמחלקין אותה לחלקים דקים, בדבר שהיה שלם ועכשיו נפרד : והנה קמה אלומתי. מתוך חברותיה : וגם נצבה. על עצמה השבלין דרך גדולין : והנה תסובנה אלומותיכם. שהיו באות ומקיפות לשלי : (ותשתחוינה) [ותשתחויין] לאלומתי. מה ראה שר החלום להראות לו החלום אלומות, אלא מלמד כשם שראה פרעה חלום של רעב, כך ראו יעקב ויוסף, אלא יעקב שמר בלבו, ויוסף סופרו, וזה שדרשינן וגם לא לחכמים לחם (קהלת ט יא). בתחלת הפרשה. אמר להם כינסו סירות מפני הרעב העתיד לבא, וגם אני כונס סירות בפני עצמו, שלכם ושלי עומדין, ואתם צריכים לשלי אפס כי לא נודע להם ולו הדבר בסירוש, כי היה חלום הדיוש ולא בחזיון נבואה, וזה שדרשינן בויהי האדם לנפש חייה (בראשית ב ז). (כא) ה' פעמים כתיב והנה בענין, כנגד ה' פעמים שנשתחוו לו :

ח) ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו. לשון תימה : (ואם) אם משל תמשול בנו. לשון תימה, (כב) א"ר סימון לפי שענו אותו בשתי לשונות כפולות, לפיכך

הערות ותקונים

שהיה בדעתם כו' כמו שהוא בלק"ט ומובא במנחת שי וז"ל כריש וישב לשלם חסר וי"ז עש"י המסורת והעתק הללי וספרים מדויקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר וי"ז שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן כתב בעל המורים עכ"ל : (יד) לאחר שנאמר לקח טוב : (טו) אליהם מלא וי"ד, לק"ט : (טז) ואנשי עיר הקודש מתרגמין. הוא תרגום ירושלמי : (יז) ודומה להן בדברי רבותינו התייה והחלית והאלום. הוא במשנה סבול יום פ"א מ"ו : (יח) תייה קורא בלע"ז דירא אין למלת זו הבנה ואולי צ"ל תייה נקרא בלע"ז דירא. ופתרון המלה הורה נעלם ממני. והוראת תיה במשנה שרש עשב שמושימים טהם באוכל ע"י ערוך השלם ערך תייה ומה שהביא המחבר והוא מין עץ אינו נכון : (יט) חלית בלע"ז לורו פולאנטו המלות משובשות. וגם הערוך בערך חלית הביא בלע"ז לורו פודלינטו ויש לחקן לסרפיטיון Laserpitium. ע"י ערוך השלם ערך חלית : (כ) ויש שונין והאלים. הוא לשון רב תאי גאון בפני למהרות שם שכתב והאילום פ"י יש שונים והאלים ופ"י מלות. ר"ל בושם נכתש עם המלח, ומה שהביא המחבר הוא בושם דם. מלת "דם" אין לה הבנה : (כא) ה' פעמים כתיב ותגה לקח טוב : (כב) א"ר סימון לפי שענו אותו בשתי לשונות כפולות לפיכך עמדו ממנו שני זוגי מושלים יהושע וגדעון מושלים ורבעם ויהו מלכים. הוא דברי המדרש ב"ר פס"ד אות י' בהוספת דברים כי במדרש נאמר רק ר' סימון אמר מפני שענו אותו בלשון כפול לפיכך הוא מעמיד מלכים. וכן חובא בילקוט רמז קס"א. ומה שהביא המחבר יהושע וגדעון מושלים כי יהושע וגדעון היו שופטים

עמדו ממנו שני זוגי מושלים, יהושע ונרעון מושלים, ירבעם ויהוא מלכים, (כג) מכאן אמרו רבותינו כל החלומות הולכין אחר הפה, וכן הוא אומר ויהי כאשר פתר לנו כן היה (בראשית מא יג), ולא שכך היה פתרונו אלא הלום הראשון פתר על הפירות כדררשינן, והשני בישר על הממשלה:

(ט) ויחלום עוד הלום אחר, מהו אחר דבר אחר זו על הממשלה: ויספר אותו לאחיו. (כד) מכאן אמרו חלמא דלא משתעי, כאיגרתא דלא מיקרי: והנה השמש, כנגד יעקב אביו, שכך אמרו רבותינו וילן שם כי בא השמש (שם כח יא), (כה) ר' פנחס בשם ר' חביב אמר שמע יעקב כל מלאכי השרת אומרים בא השמש בא השמש, ובשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח וגו', (כו) אמר יעקב מי גילה לזה ששמי שמש, לכך פתר לו הבוא נבוא אני: והירח, כנגד בלהה אומנתו, כשם שהירח פעמים חסירה ופעמים נדחית כך האשה פעמים מלאה עצמה בכטנה, פעמים פשוטה, פעמים נדחית בדוה וליבונה: ואחד עשר כוכבים, כנגד אחד עשר אחין, וכן בכל מקום נזכרין שבטי ישורון כנגד משטרן של מולות: משתחיים לי, כך ראה שמשתחיים י"א מולות למולו שהוא י"ב:

(י) ויספר אל אביו ואל אחיו, בא הפסוק הוה לומר כי תחלה סיפר לאביו ואחייב לאחיו: ויגער בו אביו, הנערה נחלקה לשני ענינים, האחת שגוער אדם בקטנו ובכנו ובתלמידו, והוא ניופות של תוכחת מגולה, כגון ויגער בו אביו, טוב לשמוע נערת חכם (קהלת ז ה), למה לא נערת בירמיהו (ירמיה כט כז), וכל דומיהן, השני, נערת מאמר השמר, כמו (נערת) [נער] חית קנה (תהלים סח לא), נערת גוים אבדת רשע (שם ט ה), מנערת סניך יאברו (שם פ יז), וכל דומיהן: ויאמרו לו מה החלום הזה אשר חלמת, מכלל שעל הראשון לא נער בו, שהיה בשורת אצירת הפירות: הבוא נבוא, ה' חטופה להתמיה המלה: אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה, (כז) א"ר חמא בר חנינא אם כך אמר היה סבור יעקב שתחיית המתים יגיע בימיו, שנאמר אני ואמך, ניחא אני אלא אמך רחל כבר מתה ואתה אומר והירח, ולא היה אבינו יודע שהדברים מניעים לבלהה שגדלתו כאמו:

(יא) ויקנאו בו אחיו, כל קנאה הסמוכה ללמיד לשון חיבה, כגון אשר קינא לאלהיו (במדבר כה יג), קנא קנאתי לה' צבאות (מ"א יט י), וכל דומיהן, ואם יאמר לך אדם, ויקנאו למשה במחנה (תהלים קו טז), יש להשיב כי גם אותה קנאה של חיבה שהיו מחביבין את הכהונה, שנא' ובקשתם גם כהונה, (במדבר טו י), וכל קנאה הסמוכה לבי"ת הרי היא לשון חרות, כגון כי קנאתי בהוללים (תהלים עג ג), אל תקנא בעושי עולה (שם לו א), ויקנאו בו אחיו, וכל דומיהן: ואביו שמר את הדבר, (כח) א"ר לוי

הערות ותקונים

ויהושע היה משבט אפרים (זבחים כ"ד ע"ב) וב"ר פצ"ז אות ה' יהושע משל אפרים, וכן תראה בב"ר פס"ח יהושע בא מיוסף, וגם נדעון היה משל מנשה ב"ר פצ"ז אות ה', ומה שהביא המחבר ירבעם ויהוא מלכים, ב"ר שם קדמו במלכים ירבעם משל אפרים והוא משל מנשה, וכן בב"ר פס"ב אות ד' ומלכים מחלוציך יצאו זה ירבעם והוא, ועיין פסיקתא רבתי סוף פסקא ג': (כג) מכאן אמרו רבותינו, ברכות כ"ה ע"ב: (כד) מכאן אמרו חלמא דלא משתעי כאיגרתא דלא מיקרי, בגמרא ברכות כ"ה ע"א וא"ר חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מפריא, פירש"י דלא מפשר שלא פתרוהו: (כט) ר' פנחס ב"ר ש"ר חביב אמר, ב"ר פס"ח אות י' וצ"ל ר' פנחס ב"ר חנין: (כו) אמר יעקב מי גילה לזה, ב"ר שם ופס"ד אות י"א: (כז) א"ר חמא בר חנינא, ב"ר שם פס"ד אות י"א ולפינו ר' לוי ב"ר ש"ר חמא בר חנינא והוא בילקוט רמז קמ"א והשמיט שם האומר וכן הובא במדרש אגדה: (כט) א"ר לוי, ב"ר שם אות י"ב ולק"ט ובילקוט שם בחמין שם האומר: (לט) א"ר

היה יעקב רואה את הרברים ממשמשין ובאין, אמר אם נתקרה פגסו מה אני יכול לעשות, נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה מקום. (כט) א"ר חייא ראה רוח הקודש אימרת ליעקב, שמור את הרבה, עתידין הרברים להיות: (יב) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם. (ל) את נקוד עליו, מלמד שלא הלכו לרעות אלא את עצמן בנדיים ומלאים שבצאן אביהם, שהרי כמה עבדים רועים היו ליעקב ולא היה להם ללכת לרעות, וזה שדרשינן רועה את אחיו בצאן (בראשית לו ב): בשכם. כבר דרשנו שמו:

(יג) ויאמר ישראל אל יוסף, שנשאר בבית אצלו ועוסק בתורה עמו, (לא) ואותו שעה היו עוסקין בענין ענלה ערופה, וכן אנו עתידין לררוש ביורא את הענלות אשר שלח יוסף (בראשית מה כז): הלוא, מלא ה', כבר דרשנו: הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני. (לב) ה' תנחומא אומר נהג בו כבוד כראוי במורא האב על הבן, (לג) א"ר חמא הרברים הללו היה יעקב אבינו נוכר (לד) ומתחתך עליו, אמר בני היית יודע שאחיק שונאין אותך ואמרת הנני, ולא עכבת ללכת אצלם. כל לכה שהיא לשון הליכה, כתיב בה', כגון [לכה] ואשלחך, לכה נא אקחך (במדבר כז כז), וכל דומיהן, והיה לו לומר לך, אלא לפי שהן לשון ענוה נכתבין מלאין ה', וכל שהוא במקום אליך חסירין ה', כגון לך לך (בראשית יב א), לך ה' הצדקה (דניאל ט ז), וכל דומיהן חוץ מארבעתן שהן מלאין ה', ולכה איפוא מה אעשה בני (בראשית כז לו), ולכה אין בשורה (ש"ב יח כב), זכיני בוראי להניע למקומי לכברו כהנה:

(יד) ויאמר לו, בתחלה אמר לו לכה לשון ענוה, אמר שמא לא ילך אצלם שהרי שונאין אותה, כיון שקיבל עליו לילך, א"ל בציווי לך נא, לשון בקשה פייסו לומר שתהא רואה שלום אחיך האין שריוון: ואת שלום הצאן, שמא ניווקו, כל מלה שהיא חסופה פ"ה הפועל, כגון שלום דיבר, הרי היא ניתלית על חברתה, ואם היתה נפתחת ונקמצת, כגון שלום רב (תהלים קיט קסו), את בריתי שלום (במדבר כה יב), וכל דומיהן, הלא דבר הוא: והשיבני דבר, הרי עומדת על עצמה, ועוד יש ללשונות הללו דרכים מוחלקין ואין להאריך בהם: וישלחהו מעמק חברון, ליווהו על מנת לחזור: ויבא שכמה. (לה) מקום מוזמן לפורענות, וזכר לדבר, דרך ירחצו שכמה (הושע ו ט):

(טו) וימצאהו איש, (לו) זה גבריאל, שנאמר והאיש גבריאל אשר ראתי (בחזיון תחילה) [בחזון בתחלה] מועף ביעף (דניאל ט כא): והנה תועה בשדה, יוסף היה תועה בשדה שאינו יודע לכיון הדרך, ודומה לדבר תעיתי כשה אובד (תהלים קיט קעז), או חמורו תועה (שמות כג ד): וישאלהו האיש לאמר, לו בקול גדול שיכול לשמוע מה תבקש:

(טז) ויאמר את אחי אנכי מבקש, כדי לראותם: הנידה, לשון ענוה: נא, לשון בקשה: לי, בפירוש: איפה הם רועים, כבר דרשנו איפא באל"ף, ואיפה בה"א, מה ביניהם:

הערות ותקונים

חייא ראה רוח הקודש כו', בכ"ר שם א"ר חייא רבה רוח הקודש כו' ובילקוט שם בהשמטת שם האומר: (ל) את נקוד עליו מלמד, ב"ר שם אות י"ג וילקוט שם במ"ר פ"ג אות י"ג לק"ט, ספרי בעלותך פיסקא ס"ט, אדר"ג פ"ד ורש"י על התורה ומדרש אגדה: (לא) ואותה שעה היו עוסקין בענין ענלה ערופה, ע"י ב"ר פצ"ה אות ב' ותנחומא הקדום ויגש אות י"ב וברש"י עה"ת (מ"ה ל"ז): (לב) ר' תנחומא אומר, ב"ר פפ"ד אות י"ג ושם איתא ר' תנחומא בש"ר ברכיה: (לג) א"ר חמא, ב"ר שם הגי' א"ר חמא בר הונא: (לד) ומתחתך עליו, בב"ר וילקוט ומעו סתתכין: (למ) מקום מוזמן לפורענות, תנחומא הנדפס מכבר וישב אות ב' וע"י סתהדרין ק"ב ע"א ורש"י עה"ת (ל"ז י"ד): (לו) זה גבריאל, פדר"א פ"ח ותנחומא שם ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (לז) חסר

(ז) ויאמר האיש נסעו מזה. כלומר שמעתי בני אדם אומרים, ושוא הם אחיך שאתה אומר: נלכה דותינה. כמו לדותן: וילך יוסף אחר אחיו. מהו אחר אחיו. וכי היה רואה אותן שילך אחריהם, אלא שהלך בשביל אחר חיקור שרשי רגליהם, ודומה לדבר, ותשמור כל [אורחותי] [ארחותי] על שרשי רגלי תתחקה (איוב יג כז): וימצאם בדותן:

(ח) ויראו אותו מרחוק. (לז) חסר ו', והן שבעה חסר ו' במקרא, וכולם למדרש, וזה היה ברחוק מלא עיניהם: ובטרם יקרב אליהם. בתוך ד' אמות: ויתנכלו אותו להמיתו. אין בכל המקרא אלא במקום ערמות מות, וכח"א (להורגו) [להרגו] בערמה (שמות כד א'), (לח) תרגום אוינקלוס למיקם בנכילה. והיה לו לומר ויתנכלו בו, כענין שני והפך לבם לשנוא (אותו) [עמו] להתנכל בעבדיו (תהלים קה כה), או לומר ויתנכלו לו, כלומר הערימו להמיתו אותו, כענין שנאמר בנכילהם אשר נכלו (להם) [לכם], ומה ת"ל אותו, מלמד שלא הערימו להמיתו אותי בידי, אלא להמיתו אותו על יד כלבי הצאן, (לט) לשסות בו הכלבים:

(יט) ויאמרו איש אל אחיו. (מ) שמעון אומר ללוי תחילה שהיו אחים כלי חמס, וכולם הסכימו להם, לכך כתיב ויאמרו: הנה בעל החלומות בא. ודומה לו מי בעל דברים (שמות כד יד): הלזה בא. (מא) כלומר מתהדר לפנינו כלו ומראה גדולה לפנינו, ודומה לו מי האיש הלזה (בראשית כד סה), ודרשינן כבר הדור ונאה כלו, וכן אחת דורש ר' דבר אל הנער הלז (זכריה ב ח):

(כ) ועתה לבו ונהרגהו. בידי: ונשליכהו באחד הבורות. מפני שצריך קבורה ושלא ירגיש אדם: ואמרנו. לאבינו: חיה רעה אבלתהו ונראה מה יהיו חלומותיו. והאיך הן מתקיים, (מב) אמר הקב"ה אתם אומרים נראה, ואני אומר אראה, עכשיו נראה דבר מי יקום, מני או מסם:

(כא) וישמע ראובן. (מג) שהיה עוסק בשקו ותעניתו על מעשה בלהה בא וכלל עצמו עמהם עבור להצילו: ויאמר לא נכנו נפש. כלומר הכאה של מיתה, ומה ראה ראובן להקדים בהצלתו, (מד) א"ר נחמיא כך אמר בכור אני ואין הסירחון תלוי אלא בי, ורבנן אמרי כך אמר הוא מונה אותי עם אחי, שנאמר ואחד עשר כוכבים (בראשית לו ט), דין עלי הוא להצילו, אמרו לו אחיו ואם אינך מסכים עמנו הרי אני הורגין אותו בלעדיך:

הערות ותקונים

וי"ו והן שבעה חסר וי"ו במקרא. היינו בתורה והם בראשית כ"ב ד', ל"ז ו"ח שמות ב' ד', כ' ו"ח, כ' כ"א, כ"ד א', דברים כ"ח מ"ט: (לח) ת"א למיקם בנכילה. לפנינו בת"א למקפליה בנכילו: (לט) לשסות בו הכלבים. בב"ר וילקוט אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים והוא ע"פ מאמרם פסחים ק"ח ע"א כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים, ונשסה הוא כולשון המשנה סנהדרין ע"ז ע"ב שיסה בו את הכלב ופי' רש"י שיסה גירה וכן הביא הלק"ט מיר שיסו בו את הכלבים: (מ) שמעון אומר ללוי. עיין לק"ט (ל"ז ו"ט) ובהערה ג"ה ושם נסמין: (מא) כלומר מתהדר לפנינו כלו כ"ו הדור ונאה כלו. עיין תנחומא תולדות הערה מ"ו שו"ט מזמור צ' הערה צ"ח לקח טוב חיי כ"ד מ"ה ובהערה קמ"ב. והמחבר הבין הכוונה הדר כמו לז' ר"ל הלז של שקדים ע"י בשו"ט שם בהערה הנ"ל ויותר נכון כמו הלז ר"ל רוע דבר אל הנער הלז (זכריה ב' ח') וע"י במקומות הנ"ל ושם הארכתי: (מב) אמר הקב"ה. ב"ר פס"ד אות י"ד ולק"ט וע"ש בהערה ג"ז ותנחומא הקדום וישב הערה מ"א ורש"י עה"ת ומדרש בגדה ושם בהערה כ"ג: (מג) שהיה עוסק בשקו ובתעניתו. ב"ר פס"ד אות ו"ט וילקוט רמז קמ"ב. ופסיקתא דר"כ פסקא שובה (קב"ט ע"א) וע"ש בהערה ג"ב. וכן הובא במדרש משלי מזמור א' אות י"ב וע"ש בהערה ס"ד: (מד) א"ר נחמיא כך אמר בכור אני.

(כ) ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם. אפילו בלעדי, שנבר אמר הקב"ה שופך דם האדם באדם דמו ישפך (בראשית טו), ואם רוצים אתם לטלוך מאתכם השליכו אותו אל הבור הזה, ואם תאמרו הרי בני אדם באים ומעלים אותו, הרי הוא במדבר מקום שאין בני אדם מצויין לעבור שם, ולמה עצם כל כך: למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו. אולי יסבור לו פנים, (מו) אמר הקב"ה אתה פתחת בהצלת נפשות תחלה, חייך אין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך, שנאמר את בצר במדבר בארץ המישור לראובני (דברים ד מג):

(כג) ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשימו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים. כלומר כתנתו המיוחד לו, ואת כתנת הפסים אשר עשה לו אביו, (מו) זה פרגוד מצוייר של מילת: (מח) אשר עליו. לרבות בנר אחר פשוט שלובשין בדרכים שלבש על הכתנתו ביציאתו לדרך:

(כד) (מט) ויקחהו. חסר ו': וישלכו חסר ו', מלמד ששמעון לברו לקחו והוא השליכו, וגם נדרש אם למקרא, שלקחו והשליכו בעצמם, והשליח הזה הוא כשולחיו, ואע"ג דאמרו רבנן אין שליח לדבר עבירה, הני מילי לדיני אדם, אבל בדיני שמים איכא, (נ) והיכן פרע לשמעון במצרים, דכתיב ויקח את שמעון ויאסור אותו לעיניהם (בראשית מב כד), (נא) לכך אמר יעקב ארור אפס כי עז (שם מט ז), ולכך לא בירכו מחוקק עם אחיו, אלא רמזו בכרכת יהודה שהציל את יוסף, כענין שנאמר שמע ה' קול יהודה (דברים לז ז): הבורה, כלומר לאותו הבור שאמר ראובן: והבור רק, יכול היה לומר והוא ריק, מה תלמוד לומר והבור, (נב) מלמד ששני בורות היו, אחד מלא צרורות, והשני מלא נחשים ועקרבים, וכן דרך המקרא, שנאמר נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דברים ח טו):

(כה) וישבו לאכול לחם. (נג) א"ר אחא בר זעירא אכילת (נד) עבירתן של שבטים רווחה היא לעולם, שאע"פ שאכלו על דם של יוסף, שדומה כאילו הרגוהו, נתיישבו להאכיל לחם לעוברים ושבים: וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים. עיקר מלת ארחת שירא המהלכת בדרכים ממקום למקום, ודומה לדבר, דלתי לארה אפתח (איוב לא לב), ארה ברגליו לא יבא (ישעיה מ ג), לארה הבא (ש"ב יב ד), שכן דרך מתרגם ארה, לכך קורין לעובר דרך ארה: באה מגלעד, שמשם לקחו סחורתם זו: וגמליהם נושאים (נה) נכאת, זו שעוה: וצרי, (נו) זה שרף של עצי הקטף, והוא מוכחר

הערות וחקונים

ב"ר פפ"ד אות מ"ז וילקוט ולק"ט: (ע) ורבנן אמרו, ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט והסוים אמרו לו אחיו ליתא שם: (עו) אמר הקב"ה אתה פתחת בהצלת נפשות, ב"ר שם, ועי' מכות י' ע"ב ומהרש"א בח"א, ועי' כדרש שמואל פ"ט אות ו': (עז) זו פרגוד, ב"ר שם אות מ"ז וילקוט שם, ויב"ע הרגם פרגוד מצוייר וטובא בערך ערך פרגוד ופ"י ברומי מלבוש מרוקם: (עח) אשר עליו לרבות בנר אחר כו'. הלך טוב הביא את כתנת הפסים זה פרגוד בנר פשוט הוא שלובשים בדרכים: (עט) ויקחהו חסר וי"ו וישלכו חסר יו"ד כו'. בב"ר פפ"ד אות מ"ז ויקחהו ויקחהו כתיב, מי ה"י זה שמעון, וכן הביא בעל המורים ויקחהו כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון, ומה שהביא המחבר וישלכו חסר יו"ד ע"י מנחת שי שהביא בשם הרמ"ה ז"ל שכתב וישלכו חסר יו"ד בין למ"ד לכ"ף, וכן הוא בכל ספרים מדויקים חסר כתיב: (פ) והיכן פרע לשמעון, ב"ר שם: (פא) לכך אמר יעקב כו'. הוספת המחבר: (פב) מלמד ששני בורות היו, ב"ר שם: (פג) א"ר אחא בר זעירא, ב"ר פפ"ד אות י"ז ושם הגי' א"ר אחוה בר זעירא ובילקוט רמז קמ"ב כלי שם האומר: (פד) עבירתן של שבטים רווחה היא לעולם, בב"ר שם ובילקוט שם הגי' זכורה היא לעולם תקוה היא לעולם, ועי' ב"ר פ"ט ובמ"ב ובפ"י מהר"ו: (פה) נכאת זו שעוה, ב"ר סוף פצ"א ונכאת שעוה, וכן תרגום אונקלוס שעף: (פו) זה שרף של עצי הקטף, כריתות ו' ע"א ירן תיא שם צרי

שכבשמים למרסא ולמיני אירס, וכהיא הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם (ירמיה ח כב):
 (ג) ולוט. זו מסטיני הנעשים בול כבול מלה. (נח) א"ר כהנא והלא אין דרכן של
 ערביים לטעון אלא עורות ועיטון שריחו רע, אלא זימן להם הקב"ה סחורה זו בשביל
 צדיק זה שקים מליאי בשמים שתהא הרוח מנשבת בהם ולא ינוק מריחן של ערביים:
 הולכים להוריד מצרימה. סחורה זו ששם היא משוכחת, וכהיא קחו (לכם) מזמרת הארץ
 בכליכם וגו' (בראשית מג יא), בכל מקום נאמר ירידה למצרים, ועליה ממצרים. שהיא
 ארץ שפלה, ועליה לארץ ישראל, וירידה מארץ ישראל, שהיא ארץ הרים ובקעות:
 (כו) ויאמר יהודה אל אחיו. (נט) בני מקומות דיבר יהודה לפני אחיו ועשאוהו מלך
 עליהם, [ויאמר יהודה אל אחיו] ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עורנו
 שם (שם מד יד). וינש אליו יהודה ויאמר (שם שם יח). היינו דכתיב כי יהודה נבר
 באחיו (דהיא ה ב): מה בצע כי נהרונ את אחינו. כלומר מה ממון אנו מרויחין בכך,
 שאנו עוברים על מה שהזהיר הקב"ה שופך דם האדם (בראשית ט ו), ואם בשביל
 הלומותיו שלא ימשול בנו, הרי כבר נאמר באדם דמו ישפך (שם ט ו), ואם תאמרו
 וכסינו את דמו, הרי כבר נאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה (שם ד י):

(כו) לכו ונמכרנו לישמעאלים. (ס) אמר נלך ונתפוש דרכו של עולם, כנען שחטא לא
 לעבד נתקלל, אף זה שחטא והוציא דבה רעה לפני אבינו נמכרנו לעבד
 ונתהנה מדמיו: וירנו. חסר י', דמשמע יד אחד ממנו אל תהי בו בלשון יחידה: כי אחינו
 בשרנו. כלומר שאר בשרינו בני אב אחד, שעל כך נקנסו קין ורעו למחות מן העולם:
 וישמעו אחיו. כלומר קבלו ממנו, אבל מראובן לא קבלו, לכך החויק לו אביו טובה,
 שנאמר מטרף בני עלית (שם יט ט):

(כה) ויעברו. (סא) כלומר קדמו אנשי מדינים סוחרים והגיעו אצל אחי יוסף קודם

הערות וחקונים

קמף ובמדרש ב"ר שם סוף פצ"א ומעט צרי בלסם קמף: (ח) ולוט זו מסטיני. יש לתקן מסטיכוי.
 ובב"ר שם ולוט מוצטבה יש לתקן מוצטכוי בכ"ף ופי' בל"י ורומי (Mastiche) מין שרף ע"י סוספי
 ערך מסטיכוי. ויבליקוט רמז קמ"ט טובא לנכון מצטיכא ובגליון כתוב פי' מין שטן מסטיק בלע"ז
 (mastic) וברש"י בפ"י המיוחס לו בב"ר שם הביא מנטיכוי. מסטיגא בלע"ז יש לתקן מצטיכוי מן
 אות צ' נעשית נ': (נח) א"ר כהנא. ב"ר פפ"ד אות י"ז ושם הגי' א"ר אבא בר כהנא ויבליקוט רמז
 קמ"ב בלי שם האומר, ומובא שם ברש"י עה"ת. ובתוספתא ברכות פ"ד איתא הלא אין דרכן של
 ערביים לחיות נושאין אלא עורות ריה רע ועיטון אלא שנתנו את הצדיק ההוא בין דברים החביבים:
 (נט) בני מקומות. ב"ר פפ"ד אות י"ז ויבליקוט רמז קמ"ב ולק"ט והסיום היינו דכתיב כי 'יהודה גבר
 באחיו' הוא מלק"ט: (ס) אמר נלך ונתפוש דרכו של עולם כנען שחטא. ב"ר ויבליקוט ולק"ט ומדרש
 אגדה וע"ש הערה ל"ב: (סא) כלומר קדמו אנשי מדינים סוחרים והגיעו קודם שהגיעו הישמעאלים
 ומכרוהו להם והמדינים מכרוהו לישמעאלים. המתברר כתב כן ממה שכתוב בב"ר שם אות י"ח עברו
 אותן המדינים, והשב שפי' המדינים אנשי מדינים ולפנינו במדרש עברו אותן הדיונין, אבל גי' רש"י
 בפ"י המיוחס לו המדינים ופי' המחלוקת שביניהם ליוסף, מפרש מלשון דינים ומדון, ובתנחומא
 הקדום וישב אות י"ג נאמר נעשו עליו שלש אוניות, והעירותי שם בחערה מ"ה בב"ר סוף פפ"ד
 אות כ"ב ומובא ויבליקוט סוף רמז קמ"ג כמה אוניות נכתבו ר' יודן אמר ארבעת ר"ה אמר חמש
 וע"ש בפ"י מהר"ז וכן בלקח טוב (וישב ל"ז ל"ח) ד' פעמים נמכר לישמעאלים וישמעאלים לסוחרים
 וסוחרים למדינים ומדינים למצרים, ועי' רש"י עה"ת (וישב ל"ז כ"ח) וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים
 למדינים והמדינים למצרים עכ"ל. ורש"י הביא כמו שהוא בתנחומא שנמכר רק ג' פעמים, ועיין
 בכעלי התוס' עה"ת בפ"י וימכרו את יוסף, וכן בטנחת יהודה הגרפס שם שהביא בשם ה"ר אליקים
 שמצא רא"י לדברי רש"י במדרש תנחומא נעשה עליו ג' אוניות וכוון לדברי התנחומא שהוצאתי
 לאור, ועי' ברמב"ן, וראיתי בחוקוני וישב הביא ג"כ במרס הגיעו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשי
 מדינים סוחרים ומכרוהו להם בעודו בכור והמדינים מכרוהו לישמעאלים והישמעאלים מכרוהו

שהגיעו הישמעאלים. (סב) ומאי משמע דהאי ויעברו לישנא דאקרומי הוא, דכתיב וירץ אחימעץ דרך הכנר ויעבר את הכושי (שי"ב יח כנ), ואיבעית אימא מהכא, ויעבור מלכם לפנייהם והי בראשם (מיכה ב יג), ולפי שאלו מדינים מבני אברהם הם וקדמו לבא לפני הישמעאלים מכרוהו להם והם עצמם המדינים כתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור. כיון שהעלוהו נתחרמו עליו, או הגיעו ארחת ישמעאלים ומכרוהו המדינים ההם לפני אחיו לישמעאלים בעשרים כסף כמה שנתנו בו, כי זה בעשרים כסף, משמע למדינים, ומשמע לישמעאלים, (סג) דא"ר יודן אנאת ארבע נכתבו עליו אחיו לסוחרים, סוחרים לישמעאלים, ישמעאלים למדינים, מדינים לפוטיפר, (סד) ר' הונא אמר חמש, שנאמר והמדינים מכרו אותו אל מצרים (פסוק לו), (סה) לדימוסאי של מדינים, ובא פוטיפר ולקחו מן דימוסאי של מדינים, ואין לומר מדינים הם הן מדינים שכבר נאמר את מדין ואת מדין. עשרים כסף. (סו) הם חמש סלעים, כי סלע ד' דינרין, וזה כסף דינר של כסף הוא, (סז) אמר הקב"ה אתם מכרתם בכורה של רחל בחמש סלעים, לפיכך צריכים אתם לפדות פטר רחם שגולד להם בה' סלעים:

(טז) וישב ראובן אל הבור. כדי להעלותו בחבל שהביא בידו, כי לא נמצא שם בעת מכירתו. (סח) דא"ר אליעזר עסוק היה בשקו ובתעניתו על מעשה בלהה, וכיון שנפנה הלך והציץ בבור: והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו. לרצות את אביו, (סט) אמר לו הקב"ה מאדם הראשון עד כאן לא חמא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה, וזה הושע בן בארי, שאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך (הושע יד ב):

(ל) וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו. הישוב לאביו. ואני אנה אני בא. ואיך אראה פני אבי והסירחות נתלה בי:

(לא) ויקחו את כתונת יוסף. אותו של פסים ושני הבגדים כבשו: וישחמו שעיר עזים. ואע"פ שצריכין לדם ולא לבשר, לא נהגו בו מנהג הסקר ושחטוהו, זה שדרשינן בויבא יוסף את דבתם (בראשית לו ב): ויטבלו את הכתונת. כלומר הכתונת המיוחדת: בדם. ברמו של שעיר, (ע) ולמה בדם של שעיר, שדומה לרמו של אדם, ולפיכך בכל מקום השעיר לחטאת, יבא רמו ויכפר על דם הדומה לו, וכתיב כי הדם הוא הנפש (ויקרא יז יא):

(לב) וישלחו את כתונת הפסים. כשהיא מגולגלת בדם שעיר: ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו. וישלחו משמע על ידי שליח, ויביאו ויאמרו. הן עצמן, אלא וישלחו ע"י בני השפחות, ויביאו בני השפחות אל אביהם ולא אמרו כלום, אלא זאת מצאנו, בא יהודה ואמר הכר נא הכתונת, ה' פתוחה ותמורה והוא לשון שמא, שמא כתונת בנך היא אם לא, עשה עצמו כמתנכר ומתעתע בעיני אביו. (עא) א"ר יוחנן אמר

הערות והקונים

למדינים ומדינים לפוטיפר הרי כאן ד' מכירות כו' ע"ש: (סג) ומאי משמע דהאי ויעברו לישנא דאקרומי הוא. פסחים ד' ע"ב: (סג) דא"ר יודן אנאת ארבע. ב"ר שם אות כ"ב וילקוט רמז קמ"ג ויש לתקן בדברי המחבר אוניות, ופי' אוניות שפירות: (סד) ר' הונא אמר חמש. שם: (סד) לדימוסאי של מדינים, צ"ל לדימוסאי של מדינה, פי' הנחת כלל המדינה והמלה יונת ע"י ערוך בערכו: (סו) הם חמש סלעים. ב"ר שם אות י"ח וע"ש בהדושי הרש"ש: (סז) אמר הקב"ה. ב"ר שם ופסיקתא דר"ב פסקא ב' שקלים (י"ט ע"ב) וע"ש בהערה קנ"ה וע"י לק"ש ובהערה ע"ב: (סח) דא"ר אליעזר עסוק בשקו ובתעניתו. ב"ר שם אות י"ט ופסיקתא דר"ב פסקא כ"ה וילקוט רמז קמ"ב וילק"ש ויב"ע עה"ת ורש"י עה"ת, ומובא בתוס' ב"ק צ"ב ע"א ד"ה מי בשם המדרש: (סח) אמר לו הקב"ה. ב"ר פס"ד אות י"ט ופסיקתא דר"ב שם: (ע) ולמה בדם של שעיר שדומה לרמו של אדם. ב"ר שם וילקוט שם ויב"ע ורש"י עה"ת וילק"ש ומדרש אגדה: (עא) א"ר יוחנן, ב"ר שם

הקב"ה חייך בו בלשון אני גובה ממך, שכן תמר אומרת לך הכר נא למי החותמת וגו' (בראשית לח כה), וכן יעקב לפי שרימה באביו רימו בו בניו:

לג) ויבררה חסר יו"ד שלא היה מכירה במראיתה שהן סימנין מובהקין שכבר היתה לבנה שהיא מצהיר צהיר רך וגני מילת ועכשיו היא מנועלת בדם ואין לו בה סימנים מובהקין אלא טביעת העין במדותיו: ויאמר כחונת בני (הוא) היה רעה אכלתהו. ושיה למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ כז), כך אמר יעקב עד עכשיו בשביל שהייתי שומר בצאן לבן לא היתה חיה רעה מתגרה בהם, ועכשיו נשתלחו בכנ זקוני: טרף טרף יוסף. כפל הדבור כלומר דרכו של מריפה להציל הרועה ממנו כרעים או אוזן, וזה נטרף על הכל, אבל שניהם חסרים ו', שלא כיוון את דבריו באמת. (עב) שנסתרה ממנו רוח הקודש:

לד) ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו. (עג) ר' פנחס אומר שבשים נרמו לאביהם לקרוע, והיכן כפר עליהן במצרים, שנאמר ויקרעו שמלותם ויעמוס וגו' (בראשית מד יג). (עד) איר אייבו לפי שתמש יעקב השק, לפיכך אינו זו מבניו לדורות, שכן כתיב באחאב וישם שק על בשרו (מ"א כא כז), במרדכי וילבש שק (אסתר ד א), וכן רבים: ויתאבל על בנו ימים רבים. (עה) אלו עשרים ושנים שנה:

לה) ויקומו כל בניו וכל בנותיו. בנותיו אלו בלותיו, (עו) ואיר נחמיה כנעניות היו מעיר שבם לקחו, שכן אדם קורא לחתנו בנו, ולכלתו בתו: לנחמו. להשקותו כוס של תנחומין להברותו, כדרך שעשה יעקב ביצחק בגיור: וימאן להתנחם. (עז) מתנחמים על המתים ואין מתנחמין על החי, שהרי ביהודה כתיב, וינחם יהודה (בראשית לח יב), וכתיב אל תבכו למת ואל תנודו לו כבו [בכו] להולך כי לא ישוב עוד וגו' (ירמיה כב י): ויאמר כי ארד אל בני. כלומר בשביל בני, ודומה לו אל אודות הרעה בתמר ואמנון (ש"ב יג טז), כלומר לא בפעם זו לבד אני מסרב להתנחם אלא אפי' כשארד שאולה ארד אבל: אבל שאולה. כלומר לשאול, (עח) כסבור שקצף הקב"ה עליו שחסרו מן י"ב שבמים: (עט) ויבך אותו אביו. של יעקב שחיה י"ב שנה אחרי מכירת יוסף, (פ) דאיר לוי יצחק היה בוכה אצל יעקב, ויצא מאצלו היה יצחק רוחץ וסך ואוכל ושותה, שהיה יודע ברוח הקדש שיוסף חי, ולמה לא גילה גם ליעקב, שאמר בדעתו, הקב"ה לא גילה לו, והיאך אני מגלה לו:

לו) והמדונים. שקנאו מן הישמעאלים: מכרו אותו אל מצרים. (פא) אל דימוסא של מדינים, ודימוסא של מדינים מכרוהו לפוטיפר סרים פרעה שר הטבחים, כשנדרוש לפנינו:

הערות ותקונים

וילקוט שם וסופה ט' ע"א ולק"ט: (עג) שנסתרה ממנו רוח הקודש. ענין שבת ל' ע"ב: (עג) ר' פנחס אומר. ב"ר שם אות כ' וילקוט רמז קמ"ג ולק"ט וש"ש מומרו י': (עד) א"ר אייבו. שם שם: (עפ) אלו כ"ב שנה. ב"ר וילקוט ולק"ט ומרדש אגדה, ועי' רש"י עה"ת ספורש המספר, ועי' מגילה י"ז ע"ב: (עז) וא"ר נחמיו כנעניות היו. בב"ר לפנינו פפ"ד אות כ' המאמר נלקח בחסר והיה לכוון לפני וילקוט רמז קמ"ג וכמו כן לפני המחבר, ועי' תנחומא הקדום וישב אות י' ובתערה ל', וכן רש"י עה"ת הביא כסו שהוא בתנחומא: (עח) מתנחמים על המתים. ב"ר וילקוט ולק"ט ומס' סופרים פכ"א ומרדש אגדה: (עט) כסבור שקצף הקב"ה עליו. לק"ט: (עז) ויבך אותו אביו. של יעקב, שחי י"ב שנה אחר מכירת יוסף. ב"ר שם ויבך אותו אביו זה יצחק, וכן הובא ברש"י עה"ת ולק"ט ומרדש אגדה וכן הביא הראב"ע וז"ל קדמוניו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה עכ"ל. ועי' במנחת יהודה: (פ) דא"ר לוי. ב"ר שם וילקוט רמז קמ"ג: (פא) אל דימוסא של מדינים ודימוסא של מדינים. עי' לעיל הערה ס"ח שצ"ל דימוסא של מדינה:

(סב) ורבותינו דרשו וישב יעקב בארץ מגורי אביו. אין ישיבת מנוח לצדיק בעולם הזה. שכן את מוצא באבות העולם כולם: בארץ מגורי אביו. (סג) באברהם כתיב ואת הנפש אשר עשה בחרן (בראשית יב ה). וכבר דרשנו אלו העבדים שניירו. שנאמר הסירו את אלהי הנכר (בראשית לה ב). ביצחק כתיב לא מצאנו. בא ספוק זה ולימד שנם יצחק מגייר גרים. שנאמר בארץ מגורי אביו. (סד) אל תקרא מגורי אלא מגויירי אביו: בארץ כנען. (סה) תנן הכל מעלין את נשותיהן לארץ ישראל. ואין הכל מוציאין. (סו) אחד נשים, ואחד עבדים, כיצד נשא אשה בארץ ישראל ונירשה בארץ ישראל נתן לה ממעות ארץ ישראל, נשא אשה בקפוטקיא ונירשה בארץ ישראל נתן ממעות קפוטקיא כדברי רשב"י: (סז) ת"ר הוא אומר לעלות [והיא אומרת שלא לעלות], כופין אותה לעלות. ואם לאו תצא בלא כתובה, היא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות, כופין אותה. ואם לאו יוציא ויתן כתובה, היא אומרת לצאת. והוא אומר שלא לצאת, תצא בלא כתובה, הוא אומר לצאת, והיא אומרת שלא לצאת. ויציא ויתן כתובה. (סח) א"ר אבי מקולי כתובה שנו כאן, וקסבר רשב"י כתובה דאורייתא:

(סט) ת"ר לעולם ידור אדם בארץ ישראל, ואפי' בעיר שרובה גוים, ואל ידור בחוצה לארץ, אפי' בעיר שרובה ישראל, (צ) שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שקיבל עליו מלכות שמים. שנא' לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים (ולורעד אחריו) (ויקרא כה לח). וכל הדר בחוץ לארץ, דומה כמי שאין לו אלוה. וכן דוד הוא אומר, כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כו יט). (צא) א"ר אליעזר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון, שנאמר העם היושב בה נשא עון (ישעיה לג כד): אלה תולדות יעקב יוסף. (צב) היה צריך לומר אלה תולדות יעקב ראובן, (צג) אלא שענינו של יוסף דומין לשל יעקב, לכך סמכין, מה יעקב נולד מהול, אף יוסף נולד מהול, מה יעקב היתה אמו עקרה, אף יוסף היתה אמו עקרה, זו קשתה אמו בלדתה, אף זה קשתה אמו בלדתו, אמו של זה ילדה שנים, אף אמו של זה ילדה שנים, מה יעקב שנאוהו אחיו, אף יוסף שנאוהו אחיו, יעקב נתברך בעושה, אף יוסף נתברך בעושה, יעקב יצא חוץ לארץ, אף יוסף יצא חוץ לארץ, יעקב נשא אשה בחוץ לארץ, וכן יוסף, יעקב ליווהו מלאכים, וכן יוסף, יעקב נתגדל ע"י חלום, וכן יוסף, יעקב נתברך בית לבן בגללו, וכן יוסף בית אדוניו, יעקב ירד למצרים, וכן יוסף, וזה כלה הרעב, וכן זה, יעקב משיבוע וכן יוסף משיבוע, יעקב מצוה על הסקודה, וכן יוסף על עצמותיו, יעקב נחנמ, וכן יוסף, יעקב מת במצרים, וכן יוסף, יעקב נאמר בו ננבתי יום וננבתי לילה (בראשית לא לט), וכן יוסף נאמר בו כי ננב ננבתי וגו' (שם טו טו), יעקב נסרד מאביו כיב שנה, וכן יוסף: והוא נער. שהיה (צד) ננער על מעשה בני בלהה ועל בני זלפה לאמר עשו כך וכך ולא על כולם, ודומה לדבר ויען הנער [הנצב] על הקוצרים (רות ב ו): ועשה לו כחונת פסים. (צה) שהפסו עליה מי מהם יוליכנה אל אביהם.

הערות ותקונים

(סב) ורבותינו דרשו. ב"ר פפ"ד אות ג' ע"ש: (סג) באברהם כתיב ואת הנפש. ב"ר שם: (סד) אל תקרי מגורי אלא מגויירי אביו. ב"ר בס אות ד' ודייק מלשון גירות: (סז) תנן הכל מעלין. משנה כתובות ק"י ע"ב: (סח) אחד נשים ואחד עבדים. במשנה שם אחד האנשים ואחד הנשים: (סח) ת"ר הוא אומר לעלות. גמרא שם: (סח) א"ר אביו. בגמרא שם אמר רבה: (סח) ת"ר לעולם ידור אדם בא"י. גמרא שם: (ט) שכל הדר בא"י דומה כמי שקיבל עליו מלכות שמים, שנאמר לתת לכם וגו'. בגמרא הגוי שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה: (ט) א"ר אלעזר. שם דף ק"א ע"א: (סז) היה צריך לומר אלה תולדות יעקב ראובן. ב"ר שם אות ו': (ט) אלא שענינו של יוסף דומין לשל יעקב. ב"ר שם. ובמ"ד פ"ד ותנחומא וישב וילקוט רמז ק"ט ולק"ט ועיין רש"י עה"ת: (גד) שהי' ננער. לק"ט ור"ל שיוסף התנשא לשמור על דרכיהם ומעשיהם: (ס) שהפסו עליה. ב"ר

ועלת ליהודה. פסים ד' אותיות על שם אדוניו שנתעמרו בו פ' פומיפר ס' סוחרים י' ישמעאלים מ' מדינים: (צו) ריש לקיש בשם ר' אליעזר בן עזריה אומר מאי דכתיב לנו [וראו] מפעלות אלהים וגו' הפך ים ליבשה וגו' (תהלים סו ה ו), ולמה וישנאו בשביל שיקרע הים לפניהם, וז"ה ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו וגו' (שם עו יז), וכתיב נאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה (שם עז מז), מלמד שלא נקרע הים אלא בזכות יוסף: ויאמר אליהם שמעו נא החלום. אמר להם בלשון הזה יהיה נביאכם מוכיח אתכם, שנא' שמעו נא [את] אשר ה' אומר קום ריב את ההרים וגו' (מיכה ו א): והנה אנחנו מאלמים אלומים. (צז) אני רואה שאחם עתידין לעשות אילמין לפני ענלי ירבעם ולומר אלה אלהיך ישראל (שמות לב ד). (צח) ר' אחא אמר כך אמר יוסף עתידין לעשות אילמין להעלים עלי דברים לפני אבא וגם אני מעלים כמו כן: והנה השמש והירח כמשמעו: ואחד עשר כוכבים. אלו י"א ממות ישראל חוי' מלוי שנבדל: משתחווים ל'. (צט) נגד יהושע בן נון, ועל כן סמך יהושע ואמר שמש בנכעון דום (ולכנה) [וירח] בעמק אילון (יהושע י יב), (ק) אמר עבדי דמרי לאו זבונתיכו בספרא דאבא, דכתיב משתחווים ל'. (קא) א"ר ינאי ג' מלאכים נודונו לו, שנאמר וימצאוהו איש (פסוק טו), וישאלהו האיש (שם), ויאמר האיש נסעו מזה (פסוק יז): הנה בעל החלמות. (קב) רבנן אמרי אתי טעין חילמא, (קג) ר' לוי אמר אמרו זה שעתיד להשיאנו לבעלים: והבור רק. (קד) א"ר אחא נחרוקן בורו של יעקב ואין בו דברי תורה הנמשלת למים, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה א), כתיב כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו וגו' (דברים כד ז), והם מוכרים את אחיהם: ויעברו אנשים מדינים וגו'. (קה) אמר הקב"ה אחם מכתם בנה של רחל בעשרים כסף, לפיכך היא כל אחד מכם נותן בקע לגלגולת: וישב ראובן אל הבור. (קו) ר' יהושע אמר מרחת הבית מושלכת עליו, וכיון שנפנה הלך והציץ אל הבור, (קז) ר' יהודה אומר כל אחד היה משרת את אבא יום אחד, ואתו יום היה יומו של ראובן, ואין הדברים נראין: כתנת בני חיה רעה אכלתהו. (קח) תרגמו אנשי עיר הקודש לא חייתא בישתא אכלתיה אלא חמי אנא (דחיתא) [דאיתחא] בישתא קיימא לקובליה, (קט) ובשיטת רב הונא דאמר גצנצה בו רוח הקודש ואמר חיה רעה זו אשת פומיפרע, (קי) ויש מרבותינו אומרים שלא דבר

הערות והקוננים

שם אות ח' ולק"ט וילקוט ופי' שהטילו גורל: (ז) ריש לקיש בש"ר אלעזר בן עזריה, ב"ר שם ושם הגי' ר' שמעון בן לקיש והכל אחד. (ז) לעשות אלמין לפני ענלי ירבעם. ב"ר שם אות י' בשם ר' לוי ושם הגי' לעשות אלמין לפני ענלין של ירבעם: (ח) ר' אחא אמר. ב"ר שם ודורש מאלמים לשון העלמה בחילוף עי"ן באל"ף: (ט) נגד יהושע בן נון. עי' ב"ר שם אות י"א: (ק) אמר עבדי דמרי לאו זבונתיכו בספרא דאבא. בב"ר שם אמר יהושע לשמש עבדא בישא לאו זבינת יתך בכספיה דאבא את. לא כך ראה אבא אותך בחלום והנה השמש והירח אף את דום מולפני. ובב"ר סוף פ"ז עבדא בישא לא זבינא דאבא את, פי' עבד רע ומורד וכי אין אתה עבד נמכר לאבי יוסף. ונראה במקום "בספרא" צ"ל "בכספא": (קא) א"ר ינאי ג' מלאכים. ב"ר שם אות י"ד: (קב) רבנן אמרו אתי טעין חילמא. בב"ר שם היידי ליה אתו ומעין חלמיה: (קג) ר' לוי אמר אמרו זה שעתיד להשיאנו לבעלים. ב"ר שם ושם הגי' זה עתיד להשיאם לבעלים: (קד) א"ר אחא. ב"ר שם אות ט"ז: (ק) אמר הקב"ה. ב"ר שם אות י"ח. וילקוט רמז קמ"ב ופסיקתא דר"כ פסקא שקלים (י"ט ע"ב) ועי'ש בהערות ולק"ט (ל"ז כ"ח) ובהערה ע"ב: (ק) ר' יהושע אמר. בב"ר שם אות י"ט נשמט בשנגה דברי ר' יהושע ונמצא לנכון בפסיקתא דר"כ פסקא שובה (קנ"ט ע"ב) ועי'ש בהערה ג"ב והערתו כי מאמר ר' יהושע חסר שם ונמצא לנכון בילקוט רמז קנ"ב בשם ב"ר: (ק) ר' יהודה אומר. ב"ר שם אות ט"ז ושם הגי' ר' יוסי אומר והמאמר כובא גם ברש"י עה"ת: (ק) תרגמו אנשי עיר הקודש. כונתו לתרגום ירושלמי: (ק) ובשיטת רב הונא. ב"ר שם סוף אות י"ט. וכן הביא רש"י עה"ת גצנצה בו רוח הקודש סופו שחתגרה בו אשר פומיפר: (קי) ויש

ברוח הקודש. (קיא) שאין רוח הקודש שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות וכו'. אלא כנגד יהודה דבר, אתה חיה רעה שבחיות אנלחהו: ויקרע יעקב שמלותיו. (קיב) ר' פנחס אומר שבטים גרמו לאביהם לקרוע נפרע להם במצרים, שנאמר ויקרעו [שמלותם] (בראשית מד יג), יוסף גרם להם לשבטים לקרוע, עמד בן בנו וקרע, שנא' ויקרע יהושע שמלותיו (יהושע ז ו), בנימין גרם קריעה לשבטים, עמד בן בנו וקרע, שנא' ויקרע מרדכי את בגדיו (אסתר ד א), מנשה גרם קריעה לשבטים, לפיכך נקרעה נחלתו, חציה בעבר הירדן, וחציה בארץ כנען:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו: וסמוך לה ירידת נור אריה, ולא היה ראוי לסמוך אלא ויוסף הורד מצרימה, אלא כדי לסמוך ירדה לירידה, (קיג) ר' יוחנן אמר כדי לסמוך הכר נא להכר נא, (קיד) ר' שמעון ב"ר נחמיה אמר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשת פוטיפרע, מה זו לשם שמים, אף זו לשם שמים, (קמו) דא"ר יהושע בן לוי ראתה באסטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בן ממנו, החיד החושים ככוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבוא עליך (ישעיה מז יג), א"ר אבא מאשר [ולא כל אשר, ודכוותה ולא יתבששו והנחש היה ערום] (בראשית ב כה, וג א), לא היה ראוי לסמוך אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור, א"ר יהושע בן קרחה להודיע מאיזה חמא קפץ עליהם שלא נצטנעו מן הנחש, ועל שראה אותן עסוקין בדרך ארץ נתאוה להם, (קמז) א"ר יעקב דכפר חנן שלא להפסיק בפרשת נחש, ורבנן אמרי כדי לסרנ על הספר, כמו שאמר ברוח הקודש:

[לה] א) ויהי בעת ההיא, שיעץ יהודה את אחיו למכור את יוסף: וירד יהודה מאת אחיו, כיון שראו אביהן עוסק בשקו ותעניתו אמרו ליהודה מלך הייתה עלינו, ואמרת לנו למכרו, ושמענו לך, ואם היית אומר פטרורו לשלום, היינו שומעין לך כמו בן, ועד עכשו היה אבינו מזוקק לנו להשיאנו נשים, ועכשו שעמוק בשקו ובתעניתו אינו דין להזדקק לנו כל כך, (א) אמר להן באו נפזור עצמינו, שכל זמן שאנו טכונסין השטר מצוי להינבות, וכן הוא אומר בנביע אלהים מצא את עון עבדיך (בראשית מד מז), לפי שהיו מכונסין, אמרו לו ולא אתה הראש שלנו רד ופרנס את עצמך, מיד ירד יהודה מאת אחיו, ולמה פתח בלשון ירידה, (ב) שהיתה ירידה לו שקבר אשתו ובניו, ולפי שפתח בדברי הצלת אחיו ויאמר מה בצע כי נהרון את אחינו (בראשית לו כו), ולא סיים אלא במכירה, (ג) דת"ר כל המתחיל במצוה ואינו גומרה סוף בא למדה זו: ויש, נטה בגדולתו וחלך להגורר: עד איש עדלמי, והוא היה דיינו מתחלה שהכבר השיאו את בת שוע: ושמו חירה, (ד) רבנן אמרו הוא חירם, ולא סבירא לן כוותייהו, (ה) אלא כר' יהודה דאמר חירם אחר היה, ואמו מישראל היתה, שנמנית אחר אמונתה

הערות ותקונים

טרבותינו אומרים, לא מצאתי המקור: קיא) שאין רוח הקודש שורה, שבת לי ע"ב: קיב) ר' פנחס אומר, ב"ר שם אות כ' וילקוט רמז קמ"ג, וש"ס מזמור י' אות ג' וע"ש בהערה י"ז: קיג) ר' יוחנן אמר כדי לסמוך הכר נא להכר נא, ב"ר פפ"ה אות ב' וילקוט וילקוט, ור"ל הכר נא דתמר להכר נא דכתנות יוסף, ומה שהביא המחבר כדי לסמוך ירדה לירידה, הוא דברי ר' אלעזר בב"ר שם ור"ל ירדה ביהודה לירידה של יוסף: קיד) ר' שמעון בר נחמיה, ב"ר שם, ושם הגי' ר' שמעון בר נחמן וכן בלק"ט ר' שמואל בר נחמיה: קמו) דאמר ריב"ל, ב"ר שם: קמז) א"ר יעקב דכפר חנן כו', ורבנין אמרי, ב"ר שם וילקוט וילק"ט:

[לה] ט) אמר להן באו נפזור עצמינו כו', ב"ר פפ"ה אות ב': ז) שהיתה ירידה לו שקבר אשתו ובניו, ב"ר שם וילקוט וילקוט: ג) דת"ר כל המתחיל, ב"ר שם אות ג' וילקוט וילק"ט, דב"ר פפ"ה סוטה י"ב ע"ב: ד) רבנן אמרו הוא חירם, ב"ר שם אות ד': ט) אלא כר' יהודה.

ונבעלה לגוי וילדה לו את חירם, שנאמר וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר, בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי (מ"א ז יג יד). ועל דעתיה דר' [יהודה בר] סימון חי חירם קרוב לתיק שנה:

(ב) וירא שם יהודה. קודם מכירת יוסף במקומו של חירם והוא השיאהו לו. (ז) והיינו דאמרי אינשי בר אתרא בוצינא דאתרא: בת איש כנעני. תגר, ודומה לו, אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי הארץ (ישעיה כג ח). כנען בירו מאזני מרמה (הושע יב ח). יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). וכל דומיהן, ויש לומר כנענית ממש, שהרי עדולמי בתוך כנען הוא: ויקחה. דרך אישות: ויבא אליה. (ח) ואילו לקיחת בת שוע היה קודם מכירת יוסף. אלא סדר הכתוב בפרשה מסויימת שלא להפסיק בין לקוחיה ולידתה, שהרי ער ואונן נולדו קודם מכירת יוסף, ושלה נולד באותה שעה שהיה עסוקין במכירת יוסף, ונכתב הענין מסויים אחרי מכירת יוסף, להודיע כי לכך קבר אשתו ובניו: ושמו שוע. משם הצדיק, ויש לומר שלכך נקרא שמו שוע, שהיה מגדולי הארץ, ודומה ללשון ולא ניכר שוע לפני דל (איוב לד יט): ויקחה. בדברים לגיירה אמר אשריך שאת מתחבר לזרע אברהם ויצחק ויעקב ונכנסת תחת כנפי השכינה, שמעה לו ונתגיירה: ויבא אליה לשם אישות:

(ג) ותהר ותלד בן ויקרא [את] שמו ער. (ט) שהוער מן העולם, זה שכבר דרשינן שהראשונים משתמשין ברוח הקודש, לכך מכניין שם לבניהן על שם מעשה שעתיד להיות, ומתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין, ומגידים מראשית אחרית, וושיה אשר שם שמות בארץ (תהלים מז ט), אל תקרא שמות, אלא שמות, שמו של אדם הוא על מעשיו, אבל אנו מוציאין שם בנינו על שם אבותינו הראשונים:

(ד) ותהר עוד ותלד בן ותקרא [את] שמו אונן. גם היא כיוונה ברוח הקודש, לאחר שנשטרשה ביראת שמים (י) וקראה שמו אונן שהביא אנינה לעולם:

(ה) ותוסף עוד. מה ת"ל ותוסף, שהרי ער ואונן נולדו קודם שנמכר יוסף, כי משלקח יהודה את בת שוע, היה יוסף בן ט"ז שנה, ובאותה שנה נולד ער, ובשנה האחרת נולד אונן ופסקה, ואחר כך נמכר יוסף, בשנת י"ז לו, וירד יהודה ונפרש מאחיו לפרנס את עצמו ואת ביתו, ונוקק בעיר אכזיב לאשתו, והרתה אחי"ב בשלה, לכך שינה כתוב בלשון ואמר ותוסף עוד ותלד בן: ותקרא את שמו שלה. לפי ששנג יהודה במכירת יוסף נקרא זה שלה, לשון תרגום, שגגה מתרגם שלה, ולבי רחש להדבירו על על אופן שנאמר והיה בכזיב בלדתה אותו, (יא) כזיב ושלה עניין חד הם, שכן כתיב באלישע לא תשלה אותי (מ"ב ד כח), וכתיב אל תכזב בשפחתך (שם שם מז), וזכר לדבר בתי אכזיב לאכזיב (מיכה א יד): והיה בכזיב. יהודה היה בעיר אכזיב: בלדתו אותו. אמו לשלה:

הערות וחקונים

ב"ר שם ושם הגי' ר' יהודה בר סימון: (ז) ועל דעתיה דר' יהודה בר סימון (כן תקנית) חי חירם קרוב לתיק שנה. ב"ר שם וע"ש בפ"י רש"י המיוחס לו, ובמ"כ ובפ"י מהר"ו ובחדושי הרש"ש: (ז) והיינו דאמרי אינשי בר אתרא בוצינא דאתרא. אין זה לשון הב"ר כי במדרש שם ושמו שוע בר גברא תגרא בוצינא דאתרא, ורש"י בפ"י המיוחס שלו הביא הגי' אביינס [צ"ל אכגנס] דאתרא ואין ספק במדרש "בר [צ"ל בת] גברא תגרא" נוסף עפ"י ת"א שתרגם בת גברא תגרא: (ס) ואלו לקיחת בת שוע חי קודם מכירת יוסף. ע"י לקח טוב: (ט) שהוער מן העולם. ב"ר שם: (י) וקראה שמו אונן שהביא אנינה לעולם. בב"ר שם אונן שהביא אנינה לעצמו: (יא) כזיב ושלה עניין חד

(ו) ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר. (יב) שתימרה מעשיה כקמורת, שלא רצתה לצאת מבית חמיה:

(ז) ויהי ער בכור יהודה רע. כמשמעו: בעיני ה', ולא בעיני אדם, (יג) שלא היה אדם יודע רשעו אלא הקב"ה, והוא עושה כמעשה אונן והקב"ה פרסמו בנגות: ומיתתו ה'. שהרי דינו בדיני שמים:

(ח) ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה. שהרי בביאה אתה קונה אותה לך: והקם זרע לאחיק. כלומר על אחיך, (יד) למדנו שהיו נוהגין במצות יבום קודם מתן תורה ממצות הדעת, (טו) מכאן תשובה למינים האומרים שאין יבום תלוי אלא בנחלה, שהרי עדיין לא היתה נחלה בישראל, שנאמר וישב יעקב בארץ מגורי אביו (בראשית לו א), ואמר דוד רביעי ישובו הנה (שם טו טז), ותשובה לאומרים כי ישבו אחים יחדיו (דברים כה ה), קרובים ולא אחים ממש, שהרי ער ואונן אחים ממש היו בני אב אחר ואם אחת, ולמדנו יבום מיבום, מה כאן אחיה ממש אף להלן אחיה ממש:

(ט) וידע אונן. על פי אביו: כי לא לו יהיה הזרע. שלא יקראו הבנים שיעמיד על שמו שכן אמר לו אביו: והיה אם בא. באקראי בעלמא לא שנוהג בה חיבה אלא לפרקים כשמתאוה ובא אל אשת אחיו: ושחת ארצה, כמו לארץ, (יז) היה חורש בנגות ומערה לאשפות, ופי' דש מבפנים וזורה מבחוץ שכבת זרעו שלא תתעבר: לבלתי נתן זרע לאחיו. שיקרא לשם אחיו:

(י) וירע בעיני ה' אשר עשה. שהיה משחית את זרעו, והקב"ה צוה לאדם ולחיה פרו ורבו (בראשית א כח), וכתוב לא תוהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מה יח), וזה ממית את הוולדות שראויות לצאת ממנו, לפיכך: וימת גם אותו. מה ת"ל גם אותו, שדינו כדין אחיו, מה אחיו מיתתו בידי שמים, ומה זה משחית זרעו בשביל שלא תתעבר ותכחש יופיה, והעלה עליהם הקב"ה כאילו הרגו הוולדות וזרעותיהן, (יח) וכן אתה דורש קול דמי אחיך (בראשית ד י), לא דמו בלבד, אלא דמו ודם זרעוניהו, וכן אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו (מי"ב ט כו):

(יא) ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך. נהני מנהג אלמנות ושמרי את יבמיתך שלא תנשאי לאחר עד יגדל שלה בני, שיהא בן י"ג שנה ויום אחד, שהיה באותו הפרק בן י"ב שנה: כי אמר. כלומר כי אמר אבל לא על מנת להשיאה לשלה שמא המקור גורם ואם יבא עליה פן ימות עליה גם הוא כאחיו. דחיהו מביתו: ותלך תמר ותשב בית אביה. שומרת יבם:

(יב) וירבו הימים. (יט) י"ב חודש, ומה ת"ל וירבו שמלאו ימים של שלה י"ג שנה ועוד: וחמת בת שוע אשת יהודה וינחם יהודה. על ידי אחיו שבאו לנחמו: ויעל על גזווי צאנו. (כ) סגולה של עצמו, שהרי כבר נאמר וירד יהודה מאת אחיו

הערות ותקונים

הס. לקח טוב וע"ש הערה י"ד: (יב) שתימרה מעשיה כקמורת, לק"ט: (יג) שלא היה אדם יודע רשעו, לק"ט: (יד) למדנו שהיו נוהגין במצות יבום קודם מתן תורה ממצות הדעת, לקח טוב: (טו) מכאן תשובה למינים, לק"ט: (טז) ותשובה לאומרים כי ישבו אחים יחדיו, לק"ט וע"ש הערה י"ט מה שהבאתי בשם הראב"ע: (יז) ח"י חורש בנגות ומערה לאשפות פי' דש מבפנים וזורה מבחוץ, המאמר ח"י חורש הוא לשון הב"ר שם אות ד', ומה שהביא פי' דש מבפנים, הוא לשון חז"ל ביבמות ל"ד ע"ב: (יח) וכן אתה דורש קול דמי אחיך לא דמו בלבד, ב"ר פכ"ב ילקוט רמז ל"ח סנהדרין ל"ז ע"א: (יט) י"ב חודש, ב"ר פפ"ה אות ו', ועיין סד"ע פ"ב ומבא בילקוט רמז קמ"ה ובתוס' עה"ת, ועיי' גזיר ח"י ע"א ובמכילתא בא סוף פ"ז: (כ) סגולה של עצמו, לקח טוב וז"ל

(פסוק א). (כא) כל מקום שנאמר גויזה עושה רושם, וכבר דרשנו: הוא וחירה רעה העדלמי. שאין דרכו של אדם חשוב להלך בדרכים יחידים: תמנחה. כמו לתמנת: (יג) ויגד לתמר. חסר וי, שהוא לשון רכילות: לאמר. מגיד אחר מגיד. הנה חמיק. מה ראה הכתוב לשנות בפרשה זו מלשון מקרא ללשון משנה, שהרי בכל המקרא קורא אדם לאבי אשתו חתן, וכן אשה לאבי בעלה חותן, וכאן שינה לומר חמיק, אלא חמיק דחמי לך שכן דבר הראוי קוראו חמי בירושלמי: עולה תמנתה לנו צאנו. איר (כב) סימון תמנת אחת היתה, ולמה נאמר ביהודה עלייה, ובשמשון ירדה, דכתיב וירד שמשון תמנתה (שופטים יד א), (כג) אלא שהיתה נבנית באמצע ההר, ההולך לתמנת ממקום שהיה הולך יהודה היה עולה, שמשון היה יורד שהרי תמנת נבנה מאותו המקום. (כד) ר' אבין בר גרמא אמר. (כה) יהודה שנתעלה בה, נאמר בו עלייה, שמשון שנכשל בה בעבירה, נאמר בו ירדה:

(יד) ותסר בגדי אלמנותה מעליה. בגדי אלמנותה היו בנדים שחורים: ותתעלף. הראה עצמה חלושה וכך דרך הצנועות: ותשב בפתח עינים. זהו אם הדרך, וזו היא פרישת דרכים בלשון רבותינו. פתח עינים עוברי דרכים פותחים עיניהם אנה יהיו פניהם מועדות לצפון או לדרום למזרח או למערב: אם הדרך. כמו שהאם יולדת, כך זו מולדת רעה לתועים בדרך. פרישת דרכים. שמתפרשת לדרכים הרבה, פתח עינים מכוונת מצד זה של דרך תמנתה ובאותו הצד ישבה לה שלא יהא חמיה יכול לעבור שלא יראה, וכל כך למה, לשם שמים, כדי שלא תצא מבית אבות ריקנית ולהעמיד משם בן:

(טו) ויראה יהודה. עומדת על הדרך: ויחשבה לזונה, שכן דרך הזונות לעמוד בדרך, שנא' פעם בחוץ פעם ברחובות (משלי ז יב), אז לא השגיח בה: כי כסתה. כלומר שנסתכל בה כשכסתה פניה: מיד ויש אליה, והרבה כי נדרשים במקרא אמר אלו היתה זונה לא היתה מנסית פניה:

(טז) ויש אליה. מה ראה לומר ויש אליה, היה יכול לומר ויבא אליה, (כו) איר יוחנן מלמד שבקש לעבור, ווימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאווה, א"ל להיכן אחת הולך ומהיכן מלכים ומהיכן גואלים עומדים, ונטה אליה אל הדרך בעל כרחו: ויאמר הבה נא. אלא בבקשה ממך הבה לי עצה אם אבוא אליך, (כז) א"ל טהורה אני ופגויה אני: כי לא ידע כי כלתו היא. שאם היה יודע לא היה שואלה לכך כיון שראתה מהפס, מיד ותאמר מה חתן לי כי תבא אלי, כיון שאני מסקרת לך את עצמי הריני רוצה להשתכר:

(יז) ויאמר אנכי אשלה (לך) גדי עזים מן הצאן. למה נודמן בפיו גדי עזים ולא דבר

הערות ותקונים

ויעל על גוויזו צאנו. צאן סגולה של עצמו, כי היה לכל אחד ואחד סגולה, והיו רועים גם את צאן אביהם: (כב) כל מקום שנאמר גויזה עושה רושם. ב"ר שם אות ו' וילקוט רמז קמ"ח ולק"ט ומדרש אגדה: (כג) א"ר סימון. ב"ר שפ"ח אות ו': (כד) אלא שהיתה נבנית באמצע ההר, ובמדרש ב"ר שם חסר הסיום במאמר דר' סימון ונמצא לכונן בירושלמי סומה פ"א ה"ח (דף י"ז ע"א) ובגמרא סומה י' ע"א איתא רב פפא אמר הרי תמנת הוא. דאתי מאי גיסא ירדה ודאתי מהאי גיסא עליה, ושירש"י שהיתה מיושבת באמצע שיפוע ההר הבא לה מראש החר יורה, הבא לה סרגלי חחר עולה, עיין לקח טוב ובהערה כ"ח: (כד) ר' אבין בר גרמא אמר. בב"ר שם ר' אייבון בן אנרי: (כט) יהודה שנתעלה בה כו', בב"ר ג' אחרת וע"ש בפ"י רש"י המנוחם לו ובחדושי הרש"ש. והוא דברי ר' אלעזר בגמרא בבלי שם ועי' בלקח טוב אלא יהודה שנתעלה בפרץ חרר כתיב בו עליה, שמשון שנתגנת נאמר בו ירדה: (כו) א"ר יוחנן, ב"ר שפ"ח אות ח' וילקוט שם ולקח טוב: (מ) אמרת

אחר. (כח) יש דורשין לשבת, יעקב נתברך בגדי עוים, ויהודה העמיד מלכים ונואלים בגדי עוים שנדר, ויש דורשין מרה כנגד מדה: ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך. כלומר עד שאתה שולח לי את הגדי. עיקר מלת ערבון, לשון ערכות, שהוא ערב בין הסוחרים לקיים הסחורה, ודומה לו אנכי אערבנו (בראשית מג ט), בני אם ערכת לרעך (משלי ו א), ועתה [התערב] נא (מיב יח כג), עורב ערובה (משלי יז יח), וכל דומיהן, מדוברים על אופן משכון ולשון משכון הוא שמושך את האדם לאותו דבר, וסימן לדבר משכני (שה"ש א ד) כל זמן שמשכני בידך, אחר כך נרוצה (שם):

(יח) ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך. (כט) זה חותם שהיה חותם בו את הצאן: [פתילך, שהיה קושר בה את הצאן]. ומטף אשר בידך. שהיה אוחז בו את הצאן, שכך עושין הרועים קושרים הכל בראש המטה, והוא ענבו, ומכניסו בראש הכבש, והוא מושך, והעניבה מתקשרת והצאן נאחו. אלו דברי רבותינו מקצתן. (ל) ויש דורשין חתמך ופתילך, שמכניסין רצועה או פתיל עב כפה כים של מעות, וחומין בחותם והותם קשור בפתילים, והפתילים כמטה קטן, וכאשר הכים קשור נשארו החותמות והפתילים והמטה ביד החותם ויש לה שלשלת ליעודי: ויבא אליה. למקום צנעה לשם פריה: ותהר לו. (לא) מיד מביאה ראשונה, ואע"פ שאמרו רבותינו אין אשה מתעברת מביאה ראשונה, תמר באצבע מיעכה, והכל לשם שמים, כדי להעמיד בנים מן האבות אברהם יצחק ויעקב, וכיוצא בעיבור זה דרשינן בהגר ובנות לוט: ותהר לו. כלומר ממנו:

(יט) ותקם. ממשכבה: ותלך וחטר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה. שלא יקפצו עליה בני אדם בדרך:

(כ) וישלח יהודה את גדי העוים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון [מיד האשה] ולא מצאה. כי לא היתה ישיבתה לשם, רק הולכת למקומה: ולא מצאה. כי איננו מכירה בסימנים שמתחלה היתה מכוסה בצעיף, ועכשיו היתה מלובשת בגדי אלמנותה בגדים שחורים:

(כא) וישאל את אנשי מקומה. של אוחז מקום שישבה שם בפתח עינים: לאמר. לומר לזה ולזה: איה הקדשה היא בעינים. כלומר שהיא בעינים, במקום שכל בני אדם מסתכלין בו: על הדרך. כמשמעו: ויאמרו לא היתה בזה. במקום הזה קדשה:

(כב) וישב אל יהודה. והגדי בידו: ויאמר לא מצאתיה. כמביעת עין: וגם אנשי המקום אמרו. ומעידים: לא היתה בזה קדשה. מעולם לא היתה בזה קדשה, שאנו גדורין מן העריות ומן הוימה. קדשה זו זונה מוסקרת, וכן הווהיר הכתוב, לא תהיה קדשה [מבנות] ישראל (דברים כג יח), ולא בשיטת אונקלוס, אלא בשיטת רבותינו נוכח לדורשו במקומו, ומתוך שנשגלת לכל עובר אינה מבחנת ממי נתעברה ואין הולד יודע אחר מי להתייחס, ודומה לדבר מן תקדש המלאה והזרע (דברים כב ט). שמתוך שנזרע כלאים אינו ראוי לביכורים, והוא כתוקד אש, וכן הדין של זו הביאה לתוך אש, שנאמר הוציאוה ותשרף:

(כג) ויאמר יהודה תקח לה. התייז של תקח לה נחרטת להשמיע המלה לשון נקבה, שכך אמר לו מעתה אל תשנה לבקשה אלא תהא לוקחת לעצמה הערבון.

הערות ותקונים

לו סחורה אני. ב"ר שם אות ז' ומרש אנדה: (כט) יש דורשין לשבת. לקח טוב: (כט) זה חותם שהיה חותם בו הצאן כו'. לקח טוב ועיין בהמבאר מה שהביא בשם הר"ק והרמב"ן: (ל) ויש דורשין. מוכא בקיצור ב"לק"ם: (לב) מיד מביאה ראשונה. יבמות ל"ד ע"א וע"ב: (לג) כלומר כמו

שאם תבקשה עוד, רואג אני פן נהיה לבו, ואם תאמר אין בהם אמונה, שהרי שלחת את הגדי הזה בידך, ואחה לא מצאתיה, מה אוכל לעשות ככך נפטרת באמונתי:

(כד) ויהי כמשלש חדשים. (לב) כלומר כמו שלש חדשים, ודומה לו כמבנה עיר (יחוקאל ט ב), כלומר בוני עיר. (לג) סומכוס אומר משום ר' מאיר מניין שאין העובר ניכר עד שלשה חדשים, שנא' יהי כמשלש חדשים, (לד) ר' הונא בשם ר' יוסי לא שלשה חדשים שלמין, אלא רובו של ראשון, ואמצע כולה, ורובו של שלישי, ומאי כמשלש, כמו שלשה, ולא שלשה שלמין: (לה) ויגד, חסר ו', שנאמר לו דרך רכילות: ליהודה לאמר. מגיד אחר מגיד: ונתה תמר כלתך, ונס [הנה] הרה לזנוגים. (לו) שהיא עצמה מטפחת על כריסה, ואומרת מלכים אני מעוברת, גואלים אני מעוברת: ויאמר יהודה הוציאה ותשרף. והלא אין מיהתן של בני נח בשריפה כלל, (לז) אלא אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר בשם ר' מאיר תמר בתו של מלכי צדק היתה, ומתורת הדעת דנה יהודה בשריפה, דכתיב ובה כהן (ויקרא כא ט), כלומר כל מי שאביו כהן, כי תחל לזנות [וגו'] באש תשרף (שם):

(כה) היא. (לח) אמר ר' הונא הוא כתיב, שהוא והיא צריכין לצאת לדון: היא מוצאת. (לט) א"ר יודן מלמד שנתעלמו הערבונות ממנה ובקשה מלפני הקב"ה והמציאו לה, ודומה לדבר או מצא אברה (ויקרא ה כב), (מ) מוצת כתיב מוצאת קרינן כשהיא באה לישרף, ודומה לדבר ויצת אש בציון (איכה ד לו): והיא שלחה אל המיה, כלומר דחמי לה, וכן אתה דורש בנעמי חמותה, דחמי עמה למידר: לאמר, לומר לדיינים שאינה חייבת מיתה, אמרה מימי לא נמר אדם אחר ביאתו בו, ואם תאמרו שנכנסתי לחופה עם בניו, הרי לבני נח בעולת בעל יש נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם ובניו של זה הוי מערים ורעם לאשפות ועוברים על גזירתו של הקב"ה, אלא: לאיש אשר אלה לו אנכי הרה, עד כאן דברי שליחות, מכאן ואילך באתה ודברה בעצמה: ותאמר הכר נא, (מא) בקש לכפור אמרה לו בבקשה הכר נא את בוראך, ודע והגד למי החותמת והסתילים והמטה האלה:

הערות ותקונים

שלוש חדשים. לקח טוב ועי' בהמבאר מה שהביא בשם שרשי הרד"ק וכן כתב כן בפירושו עה"ת: (לג) סומכוס אמר בש"ר מאיר, ב"ר פפ"ה אות י' וילקוט רמז קב"ה ולק"ט. נדה ח' ע"ב ועיין וירושלמי יבמות פ"ד ה"א ובבבלי יבמות מ"ג ע"א: (לד) ר' הונא בש"ר יוסי, ב"ר שם וילקוט שם ורש"י עה"ת: (לה) ויגד חסר ו"ו כו', וכן הביא כן לעיל פסוק י"ג: (לו) שהיתה עצמה מטפחת על כריסה כו', ב"ר שם וילקוט ולקח טוב: (לז) אלא אמר אפרים מקשאה, ב"ר שם וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה, ועי' סוטה ח' ע"א וברש"י עה"ת ד"ה יתובה ועי' ברמב"ן: (לט) א"ר הונא הוא כתיב, ב"ר שם אות ו"א: (מ) א"ר יודן, ב"ר שם אות ו"א, ודורש מוצאת לשון מציאה: (מ) מוצת כתיב מוצאת קרינן כשהיא באה לישרף, ודומה לדבר ויצת אש בציון, נראה שמלת מוצאת היתה כתובה באל"ף גם בחסרון אל"ף, עי' תוספות כתובות ס"ז ע"ב ד"ה דכתיב היא מוצת שכתבו ר"ח גרים מוצת בלא אל"ף לשון ויצת אש בציון עכ"ל, וגם מנחת יהודה על החורה הביא כן בשם ר"ח וכתב ולא שחסר כי הוא מלא בכל הספרים מדויקים, אך אינה נקראת כו' ועי' במנחת שי שכתב וז"ל כתובות פ' מציאת האשה [דף ס"ז ע"ב], וסוטה פ"ק [דף י' ע"ב] ומציעא פ' הוהב [דף ג"ט ע"א] נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש, ואל ילכין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת ור"ח גרים מוצת חסר אל"ף כלשון ויצת אש בציון, וכבר כתב הירושב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא מוצאת לשון יציאה, ובערוך ערך צת נראה דכתיב גרים בפרק הוהב בגמרא אל הקרי מוצאת אלא מוצת, וכן רש"י הביא בהדיא בפ"י ב"ר המיוחס לו היא מוצאת מוצת קרי לומר שהיתה ראוי לשריפה, ורבינו בחיי עה"ת על הכתוב היא מוצאת הביא דברי חז"ל מכתובות וסוים ואעפ"י שמלת מוצאת כתובה באל"ף יש לפרשו לפי הדרך הזה מלשון ויצת אש בציון, ונראה כי גם דברי המחבר בעל שכל טוב נובעים מן ר"ח ויותר נכון להגיה מוצאת כתיב מוצת קרינן: (מא) בקש לכפור, ב"ר שם אות ו"א סוטה י' ע"ב ולק"ט: (מב) כאן

(כו) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. כלומר צדקה נפשה יותר ממני, שהרי לרבריה בחוקת היתר נבעלת ולשם שמים, ואני בשונג בדבר איסור באתי עליה בחוקת זנות, וכל כך לא עשתה אלא: כי על כן לא נתתיה לשלה בני, כלומר כי על אשר לא נתתיה לשלה בני אחר גדלו: ולא יסף עוד לדעתה, בביאה זו עדות הכתוב בדבר הקודש: (כו) ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה. (מב) כאן תאומים כולו מלא, לפי ששניהם צדיקים, וברבקה חסר, שאחד היה צדיק, ואחד רשע:

(כז) ויהי בלדחה ויתן יד. הילד הוציא את ידו: ותקח המילדת ותקשור על ידו שני, כלומר חוט הצבוע בתולעת השני: לאמר. מהו לאמר לאלתר: זה יצא ראשונה כלומר בראשונה, (מג) דא"ר אבא בשם ר' חסדא. שלשה נאמנן לאלתר החיה על הוולד כזה, שזירה על השבויה, והמטהרת הברותיה, אמר רבא המטהרת הברותיה ובלבד מעת לעת:

(כט) ויהי כמשיב ידו, הוולד לרחם: והנה יצא אחיו. כלי סיועת המילדת: ותאמר. המילדת: מה פרצת עליך פריץ. לשון פירצה, ודומה לו ופריץ גדר (קהלת י ה), [פריץ] גדרו (ישעיה ה ה), ויפריץ בחומות ירושלים (מ"ב יד יג), וכל דומיהן, כלומר אחיך היה מבקש לצאת ואתה דחת ופרצת הרחם: עליך. כלומר בשבילך: [ויקרא] שמו פריץ. (מד) רב על כל הפורצים, ממך יעמוד הפורץ באחיו העולה לפניהם זה מלך המשיח:

(ל) ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני. חוט של זהרית שקשרה לו: ויקרא. יהודה: שמו זרה. כלומר זה זרה תחלה שהוציא ידו בראשונה. (מה) ארבע ידיים כתובין בורה, כנגד עין בן בנו, שפשט יד בארבע הרמים. חרם עמלק וחרם הכנעני, שנאמר והחרמתי את עריהם (במדבר כא ג), וחרם סיחון ועוג אלא שלא נענשין על הנסתרות, עד שהיו במדבר לאחר שעברו את הירדן עבר על חרם יריחו ונענש. היינו דכתיב [זכותא] וזאת עשיתי (יהושע ז ב), (מו) אלו דברי ר' יודן, (מז) ור' הונא אמר (מח) כנגד ד' דברים שלקח מחרם יריחו, שנאמר [ואראת] בשלל אחת וגו' (שם שם כא): ורבותינו דרשו ויהי בעת ההיא, באותו הפרק שכבר נמכר יוסף: ויש. (נ) נטה דעתו אצל חירם: ויאמר יהודה [לאונן] בא אל אשת אחיך ויבם אותה. (נא) יהודה התחיל במצות יבום תחילה, (נב) תני כל דבר שהיה בכלל היתר, כגון יבמה ונאסרה

הערות ותקונים

תאומים מלא וברבקה חסר. ב"ר שם אות י"ג וגם בפס"ג אות ח' והנה בב"ר פס"ג נאמר כאן מלאים ולהלן חסרים, צ"ל להיפך כאן חסרים ולהלן מלאים. ובפס"ה נאמר כאן חסרים ולהלן מלאים צ"ל כאן מלאים ולהלן חסרים. וכן הובא ברש"י עה"ת, ובלק"ט ובילקוט: (נג) דא"ר אבא בש"ר חסדא. ב"ר פס"ה אות י"ג ושם הגי' רבא בר רב חסדא, ובילקוט חסר שם האומר, ובגמרא קידושין ע"ג ע"ב טובא זה בשם רב חסדא לבר, ובירושלמי קידושין פ"ד ה"ב (דף ס"ה ע"ד) ובב"ב פ"ג ה"א (דף י"ג סע"ד) הגי' ר' בא בשם רב חסדא לכן הגי' שהביא רבנו ר' אבא בש"ר חסדא נכונה כי בירושלמי ר' בא הוא כמו ר' אבא, ואולי גם בב"ר ה"י הגי' אמר ר' בא ואח"כ נתחברו האותיות ונעשית אמר רבא, וכן בסיום המאמר אמר רבא ובלבד מעת לעת, צ"ל אמר ר' בא כמו שהוא בירושלמי, או ר' אבא: (נד) רב על כל הפורצים. ע"י ב"ר פס"ה אות י"ד וילקוט שם וע"י במ"כ שם: (נז) ארבע ידיים כתובין בורה. ב"ר שם וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט: (נו) אלו דברי ר' יודן. כן טובא בשמו בב"ר שם: (נז) ור' חונא אמר. בב"ר ר' הונא אמר: (נח) כנגד ד' דברים שלקח מחרם ויחוו, וז"ל רש"י בפ"י התורה ארבע ידות כתובות כאן, כנגד ארבע הרמים שמעל עין שיוצא ממנו, ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות סכף של מאתים שקלים ולשון זהב וסוים, «בראשית רבה» וכן טובא במדרש אגודה: (נט) ורבותינו דרשו, ב"ר ריש פ"ה: (נ) נטה דעתו אצל חירם. ב"ר שם אות ד' רבנן אמרי חירה הוא חירם שהיה בימיו דוד: (נא) יהודה התחיל במצות יבום תחלה. ב"ר שם אות ה': (נב) תני

והורה והותרה יכול תחזור להתירה הראשון, [ת"ל] יבמה יבא עליו מצוה. (נג) ר' יוסי בן חלפתא אומר חמש בעילות בעלתי ושניתי, (נד) דרך השדים בעלתי פי מצניע ושותק כמי שכפאו שד, ונמנעתי מיבמתי חמשה ארוים בישראל, ואלו הן: ר' ישמעאל ברי' יוסי, ור' אליעזר ברי' יוסי, (נה) ור' מנחם בר יוסי דהיינו וורדימוס, ואמאי קרי ל' וורדימוס שפניו דומה לוורד, ור' חלפתא ברי' יוסי, ור' אבדימי ברי' יוסי, ומשפטי היבום יזכנו כוראי לרורשן בפרשתן, אבל משפטי שומרת יבם אינם רמוזים בתורה וולתי כאן. ויאמר יהודה לתמר בלתי שבי אלמנה בית אביך. (נו) מכאן אומרים שומרת יבם שנישאת בלא חליצה תצא מבעל בנט ומיבם בחליצה ואסורה להם עולמית, נתקדשה ולא נישאת אם היה יבמה ישראל נוחן השני נט ומותרת ליבם, (נז) אבל למקדש אסורה, (נח) ואם היה יבמה כהן נותן המקדש נט וליבם אסורה משום גרושה, (נט) נישאת והיו לה בנים משני אם הוא ישראל חולץ להיבם, וישבת תחת בעלה, ואפוקי לא מפקינין מיני' שלא להוציא לעז על בניה (ס) ואם היה בעל כהן ויש לה בנים ממנו אפילו חליצה אינה צריכה שלא להוציא לעז עליו מעתה. (סא) מתו הבנים חזרה לאיסורה הראשון תצא מבעל [בנט] ומיבם בחליצה, (סב) וקו"ל יבמה תפשי בה קידושין ולא הוי הולד ממור, דכי אמר רחמנא לא תהי' אשת המת החוצה (דברים כה ה). ללא הוא דאתא ולא למיפסל זרעיה דפסקי ליה מהא דתניא אמן שלא סמיחי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה, ואמר רב המנונא שומרת יבם שזינתה אסורה ליבם אלמא כאשר איש דמיא לנבי עלמא ממאי מדקתני שומרת יבם וכנוסה ואי ס"ד שריא ליבם, והתנן זה הכלל כל שתיבעל לאהרים ולא תהא אסורה לו היה מתנה עמה ואמרו במערבא לית הלכתא כר' המנונא אלא שרי' ליבם אלמא כפנויה דמיא ותפשי בה קידושין (ווראי) [ואי אולא] לעלמא אין הולד ממה, ומתניתין דתנן זה הכלל כל שתיבעל וכו', ר' עקיבה היא ואנן סבירא לן כרבנן, דתניא זו דברי ר' עקיבה אבל חכמים אומרים אין הולד ממור ביבמה, (סג) ותניא אחריתי ושון על הנדה ועל הסוטה, פי' אשתו נדה ועל אשתו

הערות ותקונים

כל דבר. ב"ר שם וירושלמי יבמות פ"א ה"א (דף ב' ע"ב) ובבלי יבמות דף ל"ט : (נג) ר' יוסי בן חלפתא אומר חמש בעילות בעלתי ושניתי. ב"ר שם. ומה שהביא המחבר "ושניתי" הוא עפ"י סמכום שבת קי"ח ע"ב אלא אימא חמש בעילות בעלתי ושניתי: (נד) דרך השדים בעלתי פי מצניע ושותק כמי שכפאו שד. נוסחא משובשת היתה לפניו, כי במדרש שם כתוב ודרך סרין בעל, וכן הוא כן בירושלמי שם: (נה) ור' מנחם בר יוסי דהיינו וורדימוס. בב"ר שם וירושלמי שם כתוב ור' מנחם בר יוסי, ובגמרא בבלי שם אמרו ור' מנחם בר יוסי, והאיכא ורדימוס, היינו ורדימוס היינו מנחם, ואמאי קרי ליה ורדימוס שפניו דומה לוורד: (נו) מכאן אומרים שומרת יבם שנישאת בלא חליצה כו'. המאמר נובע מן בה"ג הלכות יבום וחליצה (ד' ויניציא דף ג"ט ע"ד) ומובא שם בשם גאון סתם. ובבה"ג אשר יצא לאור עפ"י כתב יד רומי (בערלין תרמ"ח ע"ו חברת מוקיצי נרדמים) דף רס"ה הובא זה בשם רב מר יהודאי גאון וכן הוא בתשובת הגאונים שערי צדק סי' י"א. וכמו כן כתובה החשובה בהלכות פסוקות מן הגאונים נדפסו ראשונה בקונסמטינה שנת רע"ו. ונדפסו שנית ע"י ה"ר יואל הכהן מיללער ז"ל (קראקא תרנ"ג) ושם בתשובה סי' ק"ג בשם מר רב יהודאי ומתחלת שומרת יבם שנישאת בלא חליצה וכן באלפסי יבמות פ"ו הביא ואיתמר משמיה דרב יהודאי גאון ז"ל וע"ש בנימוקי יוסף ובשלמי הגבורים וע"י אור זרוע ה' יבום וקידושין סי' תרמ"ז ועיין סי' והזוהר אחרי דף פ' ע"א ובענפי יהודה שם: (נ) אבל למקדש אסורה. ע"י ספר הישר סי' כ"ג: (נז) ואם הוי יבמה כהן כו'. ע"י בב"ה"ג שם: (נט) נישאת והי' לה בנים משני. ע"י בס' והזוהר שם ועיין מה שהעיר הר"ה"ג מהר"י הילדעסהיימער ז"ל בבה"ג הערת צ"ה וחלקו הר"ה"ג והרא"ש בפ"י דיבמות וגם בגאונים יש חלוקי דעות בזה: (ס) ואם היה בעלה כהן, בה"ג שם: (סא) מתו הבנים בה"ג שם, ושם איתא מתו בניה בלא זרע: (סב) וקו"ל יבמי תפשי בה קידושין. כל המאמר עד ועל שומרת יבם שאין הולד ממור לקוח מן השאליות אחרי סי' צ"ה ד"ה ברם צריך יבמה לשוק מאי וע"ש בשאליות שלום ובהעמק שאלה: (סג) ותניא אחריתי ושון

שקינא לה ועל שומרת יבם שאין הוולד ממזר. (סד) ושומרת יבם שזינתה מותרת לבעלה, ואע"ג דבעל כהן, ולא תימא כאשת איש דמיא, ואסורה אלא פנויה היא ושריא ליבם. ואמרינן לית הלכתא כו' אליעזר דאמר פנוי הבא על הפנויה שלא לשום אישות עשאה זונה. (סה) שומרת יבם שלשה חדשים הראשונים ניוזנית משל בעלה, מכאן ואילך לא משל בעל ולא משל יבם. עמד היבם בדיון וברח ניוזנית משל יבם, נפלה לפני יבם קטן מיבם וודאי לא אכלה ומשל בעלה נמי לא אכלה, דמן שמיא הוא דקנסוה, (סו) ואפי' פירות אין לה, דתנן הניה אחיו מעות ילקח כהן קרקע והוא אוכל פירות וכו' ולא מצינו מונונת ליבמה כלל אלא שנכסי בעלה כולן בחוקתן שהן אחראין לכתובתה, ואם מבר כהן היבם או היורשים אחראין אין מכירתן מכירה, ונכסים הנכנסין ויוצאים עמה הרי הן בחוקתה, מתה הרי הן בחוקת האם וכתובתה בחוקת יורשי הבעל, ואם היא צריכה מונונת וביקשה מכתובתה נותנין לה מקצת ע"י שליח עד שיגדול היבם ואם יבם יחזור הממון לידו חולץ יוסף לה עליו תשלום כתובה, ואם רוצה להשיבוע משביע אפי' על פילכה ועל עיסתה, ואע"פ שהיבם הוא בן י"ג שנה ויום אחד אסור לו לקרשה וליבמה עד משלם שלשה חדשים, שאם חמצא מעוברת נמצא בא על אשת אחיו שלא לבנות ביתו, ומגלך דכי מלו תלתא ירחי מנכרא מלחא, דכתיב ויהי כמשלש חדשים (פסוק כד). הן אלה קצות דרכי שומרת יבם מכה מקרא בפרשת יהודה ותמר, ויתר משפטי במס' חמש עשרה על סדר חוסן: ותכס בצעיף ותחעלף. (סז) שתי נשי נתכסו בצעיף ושתיהם ילדו תאומים רבקה ותמר. ותשב בפתח עינים. (סח) איך אמי חורנו בכל המקרא ולא מצינו מקום ששמו פתח עינים, אלא מלמד שתלתה עיניה לפתח שכל העינים תולות שם, וזה פתח הרחמים, אמרה יהי רצון שלא אצא מבית זה ויקניתי. (סט) מכאן שנו רבותינו כל מעשיך יהיו לשם שמים, (ע) שהרי זמרי זנה באחת מחייבי לאוין, והפיל כ"ד אלף מישראל, תמר זינתה באיסור מיתות בית דין, והעמידה כמה מלכים ונביאים מישראל. (עא) דיא בפתח עינים, מלמד שפתחה לו עינים ואמרה לו טהורה אני ופנויה אני, (עב) וראיתי שחלק ר' טובי' על דברי ר' אמי ואמר, פתח עינים שם מקום הוא, (עג) כדכתיב ביהושע תפוח והעינים (יהושע טו לד), ולא מסתבר: (עד) ויש אומרים בפתח עינים. עיני בני אדם: ויראה

הערות והקוננים

על הגדה ועל הסומה. בשאולות שם ושווין בבא על הגדה ועל השפחה ועל שומרת יבם והגיה הגאון הר"יב בשאולת שלום במקום ועל השפחה צ"ל ועל הסומה כמו שהוא ביבמות מ"ט ע"ב והגאון בעל העטק שאלה הביא כי כן הוא בכתב יד כן השאולות וכן היה לנכון לפני המחבר שלפנינו: (קד) ושומרת יבם שזינתה מותרת לבעלה כו' ואמרינן לית הלכתא כו' אליעזר. הוא לקוח מן בה"ג שם (דפוס בערלין צד רפ"ז ורפ"ח): (קס) שומרת יבם שלשה חדשים הראשונים כו'. בה"ג שם (צד רפ"ז) והוא מגמרא יבמות מ"א ע"ב: (קן) ואפילו פירות אין לה דתנן כו'. מכאן עד סוף המאמר דכתיב ויהי כמשלש חדשים. ליתא בב"ה"ג והמקור אשר שאב המחבר נעלם ממני: (קפ) שתי נשים נתכסו בצעיף כו'. ב"ר פ"ס אות מ"ו ופפ"ה אות ז': (קס) א"ר אמי. ב"ר פפ"ה אות ז' וסומה י' ע"א בש"ר אלכסנדרי ומדרש אגדה עיין מדרש שמואל פ"ז אות ד' ובהערה כ"ב: (קט) מכאן שנו רבותינו. אבות ס"ב מ"ז: (ע) שהרי זמרי זנה. עיין נזיר כ"ג ע"ב אמר עולא תמר זינתה זמרי זינה כו' וע"ש בפירוש: (עא) דיא בפתח עינים מלמד. ב"ר שם וסומה שם ולק"ט ומדרש אגדה: (עב) וראיתי שחלק ר' טובי' על דברי ר' אמי ואמר פתח עינים שם מקום הוא כדכתיב תפוח והעינים ולא מסתבר. כוונתו ללקח טוב (ל"ח י"ד) שכתב ויש אומרים פתח עינים שם מקום כמו שנאמר תפוח והעינים. והמחבר טעה במח"כ וחשב שבעל לקח טוב הביא כן בשם איוה מפרש אולם ר' טובי' כוון למאמרם סומה י' ע"א שהובא שם בשם ר' חנין. ועיין גם ברשב"ם שהעירוהו בלק"ט שם הערה ל"ז: (עג) כדכתיב ביהושע תפוח והעינים. וכן מובא בגמרא שם ובלק"ט ובקרא כתיב והעינים: (עד) ויש אומרים בפתח עינים עיני בני אדם. כן הביא בעל לקח טוב וי"א

יהודה ויחשבה לוונה, (עח) מכאן אמר ר' חייא בר ועירא (עו) צריך אדם לרנל את עצמו להיות מכיר אהות אשתו וקרובותיו וקרובותיה האסורות לו, שלא יבשל באחת מהן, שנאמר ויראה יהודה ויחשבה לוונה כי כסתה פניה בבית חמיה ולא היה יהודה מכירה: אם נתן ערבון עד [שלחך]. (עז) ערב קונה ומקנה פעמים כולו ופעמים כנגדו, וכל החזור בו לקבל מי שפרע (עח) שהמטלטלין קונין את המטבע כיון שמשך מטלטלין יקנה מטבע בכל מקום שהוא וכל המטלטלין קונין זה את זה, אבל מטבע אינו קונה את המטלטלין. משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו, אבל מי שפרע מדור המבול שמלאו הארץ חמס, הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד כדיבורו. (עט) אמר רבא ומי לייטינן ל'י והא כתיב ונשיא בעמך לא תאור (שמות כב כז), בעושה מעשה עמך. איתמר ערבון רבא אמר כנגדו הוא קונה (פ) שאם הסחורה שוה ב' דינרין ונתן לו דינר אחד בתורת ערבון קנה מחצה הסחורה לקבל החזור בו מי שפרע והיה בפתות או ביותר, ור' יוחנן אמר כנגד כולו הוא קונה (פא) לקבולי מי שפרע שאינו קונה מן הסחורה כלל וערבון חזר לברו לבעליו והחזור בו בא לביד ומקבל עליו קללת מי שפרע. (פב) ואותבינן לר' יוחנן מהא דתניא הנותן ערבון לחבירו על הבית או על השדה וא"ל אם אני חוזר כך הרי ערבוני מחול לך, והלא אומר אם אני חוזר כך אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאים דברי ר' יוסי, ור' יוסי לטעמי דאמר אסמכתא קניא, ר' יהודה אומר דין שיקנה כנגד ערבונו, אמר רשב"ג במה דברים אמורים דרין בומן שאמר ערבוני יקון, (פג) כלומר יקנה אולי דעת' דבההוא ערבון ניהא ל'י דלוקני טפי לא, (פד) אבל מכר לו בית או שדה באלף זוז ונתן לו מהן חמש זוז קנה הקרקע כולה, (פה) ופורע לו את השאר לאחר כמה ימים מאי לאו הוא הדין למטלטלין, דבסתמא קנה כולהו, דאי יהיב ערבון סתם ולא אמר ערבוני יקנה קנה הכל ומשלם לו הדמים אפי' לאחר זמן, וקשיא לר' יוחנן דוחינן לא לעולם מטלטלי בסתמא לא קני כלל ואקשינן מאי שנא ושני קרקע דקני ל'י בכספא לגמרי, דתתן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף וכו', כי יהיב נמי מקצת דמים סתם דלא אמר ערבוני יקון קונה כנגד כולן, אבל מטלטלין דכסף דבכספים לא מקני לגמרי, דתתן ושאיין לה אחריות אין ניקנין אלא במשיכה אעי' דיהיב ל'י כול'י וזו לא קני אלא לקבולי עליה מי שפרע, והלכך מקרקע שנתן ערבון היינו מקצת פירעון בסתם קנה הכל לגמרי ומשלם לו את הדמים אפי' לאחר זמן, אבל אמר ערבוני יקון קנה כנגד ערבונו, ומטלטלין נמי נתן ערבון בהם סתם קנה הכל לקבולי, ועל החזור בו קללת מי שפרע, אבל לא הסחורה, וכן נמי כנגדו כשאמר ערבוני יקון קנה כנגדו לקבל על החזור בו קללת מי שפרע אבל

הערה ותקונים

בפתח עינו כי אדם שלא יעבור יהודה ולא וראנה: (עס) מכאן אמר ר' חייא בר ועירא, בב"ר פס"ה אות ה' הגי' ר' חייא בר זבדא, וילקוט רמז קמ"ה השמים שם האומר, ובלק"ש הגי' רב חמא בר חנינא: (עו) צריך אדם לרנל את עצמו, כ"ה גם בלק"ט, ובב"ר וילקוט הגי' צריך אדם להזהר עצמו באהות אשתו ובקרובותיו שלא יבשל באחת מהם, אכן בפ"י המיוחס לרש"י בב"ר שם הביא להרגיל עצמו באהותו ובקרובותו שיכירנה יפה ולא יבשל בה, נראה שה"י לפניו הגי' במדרש כמו שהביא המחבר ובעל לקח טוב: (עז) ערב קונה ומקנה, פי' הערבון שנתן אחד לחברו על המקנה, ודברי המחבר נובעים מאיזה ספרי הגאונים אבל לא מצאתי עוד המקור: (עח) שהמטלטלין קונין את המטבע, עיי' במשנה ב"מ ריש פ' הזהב מ"ד ע"א: (עט) אמר רבא, גמרא שם מ"ח ע"ב: (פ) שאם הסחורה שוה כו', דברי המחבר, ושאל מדברי הגאונים: (פא) לקבולי מי שפרע כו' עד ומקבל עליו קללת מי שפרע, הוא דברי המחבר: (פב) ואותבינן לר' יוחנן, גמרא שם: (פג) כלומר כו', דברי המחבר: (פד) אבל מכר לו בית, גמרא שם: (פה) ופורע לו את השאר לאחר כמה ימים,

לא הסחורה כלום, והני מילי דאמר כנגדו הוא קונה לקללת מי שפרע במירי דמופלג, (פו) דגרסינן בירושלמי מודה ר' חייא בר' יוסף לר' יוחנן דאמר כנגד כולן הוא זוכה במקח שאין דרכן לקנות לחצאין, (פז) כגון מלית, (פח) אבל במקח שדרכן לקנות חצאין כגון פירות, סבר לה כרב וזה וזה למי שפרע, ר' יעקב בר אידי ור' אבהו (פט) בשם ר' יוסי טבעת אין בה משום ערבון אפי' לקבולי' עלי' מי שפרע ואינו אלא דברים בעלמא, והנושא והנותן אינו קונה אלא לקבולי' עליה החוזר בו קללת מי שפרע אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו, והלכתא ערבון ומעות קאי באבל ואם שמע לדברי חכמים וקיים תנאו פטור מאבל דברים לא קאי באבל ויש בהם משום מחוסרי אמנה, והני מילי בתנאים שיכול לקיים כגון מתנה מועטת ופירות דלא אייקר, אבל מתנה מרובה קייל כר' יוחנן דיכול לחזור בו משום דלא סמכא דעתיה, וכן נמי פירות דאייקר (צ) כהדיא כיתגא דרב כהנא דובר אמת בלבבו הוה ויהביה לי זוזי אכיתגא ואייקר, אתי לקמיה דרב א"ל (צא) במאי דנטלית מנייהו זיל הב להו ואידך הוו להו דברים בעלמא ודברים אין בהן משום מחוסרי אמנה. הן אלה קצות דרכי הערבון על סמך הערבון יהודה ותמר, ויתר דבריו על פרק הזהב ומשכורת האומנין בשנים אוחזין בשמלה, על סדר ישועות:

ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חותמך ופתילך. (צב) א"ר אמי נצנצה בה רוח הקודש, חותם זו מלכות, וכה"א מלך יהודה חותם על יד ימיני (ירמיה כב כד), ופתילך זה סגהדרין המתעטפין בציצית, דכתיב ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (במדבר טו לח). ומטך זה מלך המשיח, דכתיב מטח עוון ישלח ה' מציון וגו' (תהלים קי ב). נרמו להם שעתידין לצאת ממנה וממנו מלכים וחכמים ונואלים: [ותקם] ותלך. (צג) קימה היה לה שעבירה במלכים ובנביאים: ויכר יהודה. (צד) אמר ר' יוחנן אמר הקב"ה ליהודה אתה אמרת לאביך הכר נא, חיך שתמר אומרת לך הכר נא. (צה) ר' אליעזר אומר בשלשה מקומות הופיע רוח הקודש, בכ"ד של שם, ובבית דינו של שמואל הרמתי, ובבית דינו של שלמה. בבית דינו של שם, דכתיב צדקה ממני, (צו) ואמר ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק רוח הקודש אמר ממני יצאו הדברים. בבית דינו של שמואל הרמתי, דכתיב עד ה' בכס ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד (ש"א יב ה). בבית דינו של שלמה, דכתיב תנו לה את [הילוד] החי והמת לא תמיתוהו היא אמו (מ"א ג כו). (צז) וא"ר ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק רוח הקודש אמרה מנא

הערות וחקונים

בגמרא שם ומחזור לו את השאר אפילו לאחר כמה שנים: (פו) דגרסינן בירושלמי. הוא ב"מ פ"ד ה"ב דף ט' סע"ג: (פז) כגון מלית. בירושלמי כגון פרה ומלית: (פח) אבל במקח שדרכן לקנות חצאין כגון פירות סבר לה כרב וזה וזה למי שפרע, היא הוספה ואין ספק שהם דברי איזה גאון: (פט) בשם ר' יוסי. בירושלמי הגי' בש"ר יוחנן: (ל) כהאי כיתגא דרב כהנא. בגמרא בבלי ב"מ שם דף מ"ט ע"א: (לב) במאי דנטלית מנייהו זיל הב להו. בגמרא שם במאי דנקיטת זוזי הב להו: (לג) א"ר אמי נצנצה בה רוח הקודש. ב"ר פפ"ה אות ט' בשם ר' חוניא, וילקוט רמז קמ"ה בחסרון שם האומר, ולק"ט ובדרש אנדה: (לד) קימה היה לה. לק"ט: (לז) אמר ר' יוחנן, כן תקנתו והוא בב"ר שם אות י"א: (לס) ר' אליעזר אומר, בכ"ד שם אות י"ב הגי' ר' ירמיה בשם רב שמואל בר רב יצחק, וכן הובא בלק"ט ובילקוט רמז קמ"ה הביא ג"כ הגי' אמר ר' אליעזר, וכן מובא כן בשו"ט מוזכור ע"ב אות ב' ובמדרש קה"ר פי' פסוק אי לך ארץ הגי' א"ר שמואל בר נחמני בג' מקובות צווחת מרת הדין, ועי' מכות כ"ג ע"ב וגם שם הגי' א"ר אלעזר: (לו) ואמר ר' ירמיה בש"ר שמואל בר יצחק רוח הקודש אמר ממני יצאו הדברים. בב"ר הגי' ר' ירמיה בש"ר יצחק אמר הקב"ה אתם תהיו מעידים מה שבגלו ואני טעיד עליו מה שבסתר, ובילקוט הגי' כמו שהוא בשו"ט שם, וכאשר הביא המחבר כ"ה בקה"ר שם, ונראה כי כן הי' לפניו גם בב"ר ועיין רש"י עה"ת (ל"ח כ"ו), ובגמרא מכות כ"ג ובפירש"י שם: (לז) ואמר ר' ירמיה בש"ר שמואל בר יצחק רוח

ידע שלמה דלמא הא איתתא אערומי קא מערמא. דשמואל נמי ויאמר עד, ויאמרו מבטיא ליה למימר ובית דינו של שם נמי כי היכי דאזיל איהו אזיל נמי אחרני, אלא בת קול יצאה ואמרה ממני יצאו כבושין. (צח) (א"ר) [אמר רבא] ממאי דלמא יהודה כיון דחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה דהוינן מחזקי דלא הוינן לא מחזקי, דשמואל נמי דכולהו ישראל קרי להו בלשון יחיד, דכתיב ישראל נושע בה' (ישעיהו מה יו). שלמה נמי סברה היא מדהא מרחמי והא לא מרחמי אלא נמרא: (צט) באותו שעה גזרו בית דינו של שם שלא תתייחד אשה עם מי שאינו ירא שמים, שני' ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, (ק) ואמרינן החם גזרו בית דינו של שם בנוי הבא על בת ישראל משום דמשכה בתריה, אבל ישראל הבא על הגויה לא גזרו משום דלא ממשך בתרה, אלא הלכה למשה מסיני היא, (קא) דכתיב וירא פנחס בן אלעזר (במדבר כה ז), (קב) ואמר מר הבא על הארמית קנאין פוגעין בו, (קג) והני מילי בצנעה וכמעשה שהיה, אבל בצנעה דגויה ולמחרדא ליה גזרו עליו בית דינו של חשמונאי, דכי אתא רבין אמר בית דינו של חשמונאי גזרו הבא על הגויה חייב משום גדה ומשום שפחה משום גויה ומשום זונה, (קד) וסימנך נשני', ובאקראי בעלמא אפילו ביהודי בת ישראל פנויה גזרו בבית דינו של דוד, (קה) דאמר רב יהודה אמר רב באותה שעה גזרו על היהודי בפנויה בת ישראל, ותלמידי הלל ושמאי גזרו על יהודי פנויה ואפילו באקראי בעלמא, אבל יהודי דאשת איש ושאר עריות מדאורייתא נפקא לן מכי יסיתך אחיך בן אמך (דברים יג ז), (קו) לכן צריכין בני ברית קודש להזהר להתרחק מן העבירה ומן הדומה לה ומדבר המביאו לכך, שלא ימציא אדם עצמו למקום סתר שלא יתהדר עם אשה זולתי עם אשת חיקו פן יסיתנו יצר הרע ויבאיש ריקוה שמנו ולא יכול לכבושו, שכן דרך צפוני המסית להמריא עבד על מלכו, כי יודע האדם כי עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ, והוא רואה כל סתר וכשנוקק אדם לעבירה ויכול הצניע עצמו מבני האדם אינו חושש מפני מלכו, שני' ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים (איוב כד טו). וכן מצינו בשני גדולי שבטי ישורון, כי לא יכלו לעמוד ביצרם בשעת היחוד, דכתיב ביהודה ויט אליה [אל] הדרך, כיון שנצנע מעוברי דרכים מיד אמר הבה נא אבוא אליך (בראשית לח ו), וביוסף כתיב ויבא הביתה לעשות מלאכתו (שם לח יא), אימתי בשעה שאין איש מאנשי הבית שם בבית, ומאי מלאכה, (קז) אמר מר מלאכתו ודאי, (קח) ותניא שניהם לדבר עבירה נתכוונו, אלא שסייעו אביר יעקב, שנאמר ותשב באיתן קשתו וגו' (שם מט כד): ויהי כמשיב ידו. (קט) ארבע ידיים כתובים בענין, (קי) ר' חונא [אמר] (קיא) כנגד ד' דברים שעתיד עכן ליטול מן החרם שנאמר אדרת שנער וגו' (יהשע ז כא).

הערות ותקונים

הקודש אמרה מנא ידע שלמה כו'. הוא מגמרא מכות שם, אבל לא חובא שם בשם ר' ירמיה בש"י שמואל בר יצחק ע"ש: (לח) א"ר, תקנתי אמר רבא, כמו שהוא בגמרא שם: (לט) באותו שעה גזרו. עי' סנהדרין כ"א סע"א ועי"ב באותה שעה גזרו על הייחוד, וכן ע"ז ל"ו ע"ב, ותמחבר הביא בשו"ת לשון: (ק) ואמרינן החם, ע"ז שם: (קא) "דכתיב וירא פנחס בן אלעזר". זה ליתא בגמרא: (קב) ואמר מר, בגמרא שם דאמר מר: (קג) והני מילי בצנעה וכמעשה שהיה, בגמרא שם אלא דאורייתא בפרהסיא, וכמעשה שהיה: (קד) וסימנך נשני'. בגמרא שם הציגו בתוספת "גויה" כלה "כותיה" לכן יש שינוי בסימן ונדפס בגמרא נשכ"ז: (קס) דאמר רב יהודה אמר רב, המלות "אמר רב" ליתא בגמרא שם רק בסנהדרין כ"א סע"א נאמר לכתוב אמר רב יהודה אמר רב: (קי) לכן צריכין בני ברית קודש כו'. הוא דברי המחבר: (קי) אמר מר מלאכתו ודאי, סופה ל"ו ע"ב, וב"ר פפ"ז אות ז': (קס) ותניא שניהם לדבר עבירה נתכוונו, גמרא שם בשם ר' יוחנן: (קט) ארבע ידיים כתובים בענין, ב"ר שם אות י"ד וילקוט שם, ותנחומא הנדפס מתכר משפטים ורש"י עה"ת ולק"ט: (קי) ר' חונא אמר, בב"ר ר' חונא אמר, וכן הוא בילקוט רמז קמ"ה ושם שמות האוטרים מהופכים: (קיב) כנגד ד' דברים, עיין ברש"י עה"ת שהביא בשם ב"ר ארבעה דברים

ומאי אדרת שנער, (קיב) ר' חנניא בר יצחק אומר פורפירא בבלאה, (קיג) ומאי עבדא בכל הדא, אלא כל מלך שלא היה לו שלטון בארץ ישראל לא היה מלכותו כלום, (קיד) ומלך בבל (הוא) אנטוקס שלו יושב בירחו, (קטו) והיה זה משלח לזה מכתכות וזה משלח לזה דורונות:

הריוחו דורשי הפרשה וישכילו. וסמוך לירידת נור אריה ירדת שור, כלומר יהודה שיעץ את אחיו למכור יוסף, לכן גרם ומתו בניו, ויוסף שהורד מצרימה היה ה' עמו והצליח שהרי זה נענש ע"י זה וזה נענש ע"י זה. וז"ה בחבלי אדם אמשכם וגו' (הושע יא ד), בחבלי אדם אמשכם זה יוסף, דכתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (בראשית לו כח), בעבותות אהבה (הושע שם), דכתיב וישראל אהב את יוסף (בראשית לו ג), ואחי להם כמרימי עול (הושע שם), זו אשת פוטיפרע, שבקשה להרים ולפרוק עול שמים מעל יוסף, כל כך למה, בשביל דבר דבה שהוציא על אחיו, שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה (בראשית שם ב), ואט אליו אוכיל (הושע שם), ואעפ"כ המה הקב"ה אליו חסד והשליטו על הארץ כדי לכלכל האב והבנים, שנאמר ויוסף הוא השליט על הארץ (בראשית מב ו):

[למ] א) ויוסף הורד. (א) ו' מוסיף על ענין ראשון, לפי שפסק בענין ירדת יוסף, וסיפר בירידת יהודה, ועכשיו חוזר למקום שפסק, לפיכך התחיל ויוסף, ודומה לדבר את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו (שם א א ב): ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר. (ב) הוא פוטיפרע, פוטיפר שהיה מפתם ענלים לע"ה, פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע"ה, (ג) ולא קנאו אלא לתשמישו, ובא מלאך ופרעו: סרים פרעה. (ד) לא שהיה סרים בכצים מתחלה, שהרי אסנת אשת יוסף בתו היתה, אלא כיון שקנה יוסף לדבר עבירה, מיד בא מלאך וסירסו ופרעו: שר הטבחים. (ה) שר של הורגים: (ו) איש מצרי, איש ערום, שהמצריים ננבים, והגנבים ערומים הם, ומה היתה ערומותו אמר בכל מקום גרמני, פי' הלבן, מוכר את הכושי, וכאן כושיים מוכרים את גרמני, אין זה עבד אלא הביאו לי ערב, שנאמי מיד הישמעאלים, אין מיד אלא לשון ערבות, שנאמי אנכי

הערות וחקונים

אדרת שנער ושתו חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב: (קיב) ר' חנניא בר יצחק אומר. בכ"ר סוף פס"ה הגי' ר' הונא אמר, וראיתי בערוך ערך אנטוקסר שהביא האמור מב"ר והיה לפניו הגי' ר' חנניא בר יצחק: (קיג) ומאי עבדא בכל הדא, יש לתקן וכצ"ל ומאי עבדא בכל הכא, כמו שהוא לנכון בכ"ר שם והכוונה ומה בכל עביד כאן בירחו, וע"י תנחומא הקדום משפטים אות י' ובהערה ע"ב וע"ג: (קיד) ומלך בבל אנטוקס שלו, צ"ל אנטוקסר כמו שהוא לפנינו במדרש בכ"ר וכן הובא בערוך ערך אנטוקסר, ופי' כל"ו ורומי משנה לקיסר: (קטו) והיה זה משלח לזה מכתכות וזה משלח לזה דורונות. וזה משלח לזה דורונות, וגם הגי' דוריות יהושע רמז י"ח הביא בשם בכ"ר זה משלח לזה מכתכות וזה משלח לזה דורונות. וזה הגי' דוריות נכונה שפי' כל"ו משאת ומנחה, עיין ערוך השלם ערך דרית: (קטו) וז"ה בחבלי אדם כו, בכ"ר ויש פרשה פ"ו וילקוט רמז קמ"ה ולק"ט (ל"ט א):

[למ] ב) וי"ו מוסיף על ענין ראשון, לק"ט ועיין רש"י עה"ת: (ג) הוא פוטיפרע, פוטיפר שהיה מפתם כו, בכ"ר פס"ז אות ג': (ג) ולא קנאו אלא לתשמישו ובא מלאך ופרעו, בגמרא סוטה י"ג ע"ב אמר רב שקנאו לעצמו ובא גברואל ופירעה, ובכ"ר שם מלמד שלא לקחו אלא לתשמישו וסרסו הקב"ה: (ד) לא שהיה סרים בכצים מתחלה, לק"ט, ועיין סוטה שם וברש"י: (ה) שר של הורגים, לק"ט וכן ת"א רב קטוליא ובת"י רב ספקלוריא ועיין ברמב"ן: (ו) איש מצרי

אערכנו מירי תבקשנו (שם מג ט): אשר הורידה שמה. אלו אותן שקנאו מן הסוחרים ומכרוהו למדנים הן הן שנתערבו בו:

ב) וידדי ה' את יוסף. (ז) סילק הקב"ה שכינתו מאת אחיו שהן גדולים וברשות אביהם, והשרה שכינתו אצל זה שהוא קטן, וברשות עצמו: ויהי איש מצליח. (ח) ר' ברכיה אמר גבר קפו, כענין שנא' וצלו (את) הירדן לפני המלך (ש"ב יט יח), (ט) ר' חונא אמר לשון הצלחה ממש, שהיתה לחיבתו מצלחת, שהיה מלחיש ונכנס, מלחיש ויוצא, ולבסוף שבה, שנאמר נשני אלהים (מכל) [את כל] עמלי (בראשית מא נא), (י) כשהיה רבו אומר לו מווג רותחין נעשין רותחין, פושרין נעשין פושרין, ואפי' חמין לחוץ צונן נעשו: ויהי בבית אדוניו המצרי. (יא) כיון שראה שעסקו מצליחין לא מכרו אלא היה בכחו:

ג) וירא אדוניו. (יב) על רוב עבודה הכתוב קוראו אדוניו בלשון כבוד: כי ה' אתו. (יב*) כסבור היה פוטיפר כי יוסף אמנוש הוא, עד שראה שכינה שוכנת למעלה הימנו: וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו. ולא כמעשה הרשיו:

ד) וימצא יוסף הן בעיניו וישרת אותו. (יג) שמינהו למווג לו הכוס: ויפקדוהו על ביתו, מינהו על האוצרות: וכל יש לו. כלומר כל הנמצא לו ובאותו שעה, וכל הבא בידו הכל נתן בידו. (יד) ויש אומרים אלו מפתחות של גנויו:

ה) וידדי מאז. מאותו זמן שהפקיד אותו בכיתו וכל אשר לו. ריבה מטלטלין ועבודתו מקרקעי: ויברך ה' את בית המצרי. (טז) מקום שהצדיקים הולכים הברכה הולכת עמהם, וכן אחה מוצא ודורש ביצחק אצל אבימלך, וביעקב אצל לבן: ויהי ברכת ה'. פתח ויהי לשון זכר וסיים ברכת ה', שהברכה לשון נקבה, דכתיב ברכת ה' היא העשיר (משלי י כב), (טז) אלא חזר הדבור ליוסף, כלומר ויהי יוסף ברכת ה' הוא היה הברכה בכל אשר לו לפוטיפר: בבית ובשרה. לאחר ששהא אצלו בבית ששה חדישים הוציאו למלאכתו השרה ושהה שם ששה חדישים חרשי החמה, וכמו כן נתברכו: (יז) שהרי י"ב חודש עשה שם:

ו) ויעזב כל אשר לו ביד יוסף. מלאכת הבית והשרה: ולא ידע אתו מאומה. שלא היה חושדו ולא היה בודקו בשום דבר: כי אם הלחם אשר הוא אוכל. יש לומר כמשמעו ממש, (יח) אלא אמרו רבותינו לשון נקי הוא, כדכתיב ולחם סתרים ינעם (משלי ט יז), וכן חבירו מוכיח עליו, כי אם אותך באשר את אשתו (פסוק ט), לכך אוכל מלא ו' כתיב, לדרוש בו גבורי כח לשון אכילה ולשון ביאה, כשדרשינן: ויהי יוסף יפי תואר. מה ת"ל אלא ללמדך אע"פ שנתבייש מפני שהוא נמכר לעבד לא קיבצו

הערות ותקונים

איש ערום. ב"ר שם וחסיים "שהמצרים גנבים והגנבים ערומים הם" לקח מן הלק"ט: (ז) סילק הקב"ה כו. ב"ר שם אות ד': (ח) ר' ברכיה אמר, ב"ר שם: (ט) ר' חונא אמר לשון הצלחה ממש שהיתה לחיבתו מצלחת כו. בב"ר שם אות ה' הובא בשם ר' חונא בסגנון אחר, ויילקוט רמז קמ"ה הובא בשם ב"ר כלשון המחבר שלפנינו, רק בחסרון שם האומר, ועיין במ"כ שהתעורר על ג' הילקוט והמלות שהביא המחבר לשון הצלחה ממש שהיתה לחיבתו מצלחת, חוסף מרזיחה: (י) כשהיה רבו אומר לו מווג רותחין, ב"ר וילקוט ולק"ט ומררש אגדה וע"ש הערה ח': (יא) כיון שראה שעסקו מצליחין, לק"ט: (יב) על רוב עבודה. לק"ט: (יג*) כסבור היה פוטיפר כי יוסף אמנוש הוא. לק"ט וע"ש מ"ו ועיין ב"ר שם: (יד) שמינהו למווג לו הכוס כו. לק"ט: (יד) וירא אלו מפתחות של גנויו, לק"ט: (טז) מקום שהצדיקים הולכים, ב"ר שם אות ו' מגילה כ"ט ע"א ולק"ט: (טז) אלא חזר הדיבור ליוסף, לק"ט: (יח) שהרי י"ב חודש עשה שם. סד"ע מ"ב וב"ר שם ולק"ט: (יט) אלא אמרו רבותינו לשון נקי הוא, ב"ר שם וילקוט ויב"ע ורש"י עה"ת ולק"ט

פניו כרום ולות: (יש) יפה תואר. הוא הקומה: יופה מראה. זו צורת הפנים, (כ) א"ר יצחק זרוק חוטרא לאוירא ועל עיקריה קאי, שכך כתיב באמו, ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה (בראשית כט ז), (כא) זשיה לא יגרע מצדיק [עיניו] (איוב לו יז):

ירויחו דורשי הפרשה וישבילו. סמוך לסיפור היופי שיסוי הומיה וסורת (כב) דומה לגבור שהוא עומד בשוק ממשמש בעיניו מחקן בשערו מתלה בעקיבו ואומר כמה אני נאה ויאה, כמה אני גבור, אמרו לו מלאכיו המלוין לו ואם גבור אתה הרי הרוב קופין לפניך, צא נא עתה והלחם בו:

(ז) ויהי אחר הדברים האלה. (כג) הרהורי דברים היו שם, הרהר יוסף ואמר אבא נתנסה, וזקיני נתנסה, ואני איני מתנסה, א"ל דבר הקודש הריני מנסה אותך יותר מהן מיד נתגרת גבירתו ביפיו: ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף. שראתהו יפה תואר ויפה מראה: ותאמר שכבה עמי. (כד) א"ר שמואל בר נחמני ארורין הן הרשעים שכל דבריהם נבלה, ולהלן כתיב ופרשת נכפיך על [אמתך] (רות ג ט) לשון נקי, אבל זו כבהמה שכבה עמי:

(ח) וימאן. (כה) טעמו בשלשלת, מיאון אחר מיאון, וכן אתה דורש ויתמהמה (בראשית יט טז). (כו) ר' יודא בן אבין אמר (כו) מכאן שממאנין בדבר עבירה, ואין ממאנין בדבר מצוה: ויאמר אל אשת אדוניו הן אדוני. כל מקום שאחה מוצא הן, הרי היא במקום הגה, כמו הן הגה היו לבני ישראל (במדבר לא טז), הן לה' אלהיך (דברים י יד), וכל דומיהן, התחיל ואמר הן אדני מגני בביתו: לא ידע אתי מה בבית. שלא בודקני על שום דבר: וכל אשר יש לו נתן בירי. כשמועו:

(ט) אינגו גדול בבית. כלומר אין הוא גדול בבית הזה יותר ממני: ולא חשך ממני טאומה. לא בנגויו ולא בעבודת קרקעותיו: כי אם אותך. ולמה: באשר את אשתו ואין אעשה הרעה הגדולה הזאת. לקחת גם אותך מתחת ידו, ולשלם לו תחת טובה רעה, ולא עוד אלא הריני מוסיף על המצאת פשע: וחטאתי לאלהים. ו' שבראש התיבה משמשת לשון עתיד, כלומר והריני חוטא לפני הקב"ה ומתחייב בנפשי, שנאמר הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל (בראשית כ ג), (כח) אמרה לו אהרונ אורך, אמר לה לא די שאמנה עם כת נואפים, כ"ש שאמנה עם כת רוצחנין, (כט) א"ר אבין הכניסתו להררי חררים עד שהעמידתו לפני מטתה, והיתה לה ע"ז הקוקה ע"ג מטתה, נטלה סדין וכסתה פניה אמרה יכול אני לכסות פניה ומי יודיע, אמר לה פני ע"ז זו יכולה

הערות ותקונים

ומדרש אגדה, ועיין בפ"י הראב"ע והרמב"ן: (יט) יפה תואר הוא הקומה ויפה מראה זו צורת הפנים. לק"ש: (כ) א"ר יצחק זרוק חוטרא לאוירא. כן הביא הל"ק"ש וכ"ה בב"ר סוף פ"ג ובילקוט רמז קמ"ה ובב"ר סוף פ"ט זרוק חוטרא לארעא ועל עיקרא נפיק, והכוונה כשזורקין עץ כלפי מעלה הוא יורד ונופל על הארץ למקום שרשו אשר לוקח משם: (כב) זשיה לא יגרע מצדיק עיניו. כן הוסיף בעל לקח טוב והעירותי שם בהערה כ"א שכונן על מדרשם מגילה י"ג ע"ב. ועי' עוד וזכחים ק"ב ע"א ומה שדרשו הם על הגדול ועל המדות, דרש הוא על התואר והתכונה החצונית: (כג) דומה לגיבור, ב"ר פפ"ז אות ג': (כד) הרהורי דברים היו שם כו'. ב"ר שם אות ד' ולק"ש וילקוט רמז קמ"ה ומדרש אגדה: (כה) ארשב"ג, ב"ר שם, ורות רבה פ"ו ולקח טוב ומדרש אגדה ובילקוט שם בחסרון שם האומר: (כס) טעמו בשלשלת. בל"ק"ש הביא מיאון אחר מיאון דכתיב בפסוק ובשלשלת דורש הטעמים כי על יומאן הוא שלשלת ואח"כ הוא בפסוק: (כו) ר' יודא בן אבין אמר. בב"ר שם אות ה'. יהודה ב"ר אבהו, ובילקוט רמז קמ"ה בלי שם האומר: (כז) מכאן שממאנין בדבר עבירה. עיין בב"ר ובילקוט שם ובמ"כ: (כח) אמרה לו אהרונ אורך. יש לתקן כמו שהוא בב"ר שם ד"א הן אדוני, מתיירא אני מאדוני, אמרה לו הורגתו אני, ועל זה הובא שם אמר לה לא דיי שאמנה באסרטיין של נואפים אלא באסרטיין של רצחנין: (כט) א"ר אבין, ב"ר שם: (ל) ואפילו

את לכסות פניה, אבל פני צור עולמים אי אתה יכול לכסות, שנאמר עיני ה' המה (משומטמות) [משומטמים] בכל הארץ (זכריה ד י), לכך כתיב וחמאתי לאלהים:

(י) ויהי נדברה אל יוסף יום יום, כלומר בכל יום ויום: ולא שמע אליה. לשמש עמה, (ל) ואפ' לשכב אצלה שכיבה בלא תשימש, ואפ' להיות ביחוד בלא שכיבה:

(יא) ויהי כהיום הזה, (לא) ר' יהודה אומר (לב) גידול גילום היה, והלכו הכל לראות, והוא לא הלך, (לג) שכן דרך המצריים כשנהר גילום גדול והולך על גדותיו ומשקה את כל הארץ, הולך המלך ושרים לשמוח בנהר, והוא יום איד שלהם: ויבא הביתה, כלומר להדר הפנימי: לעשות מלאכתו, (לד) לחשוב חשבונות של רבו, (לה) שכך היתה מלאכתו שהוא אפטרופס של בית, אונות ושטרות ויצאות על שמו, ומלוח ונותן לסוחרים, וכותב בפנקסאות ונקראת מלאכה, ואסורה היא לבני ברית בשבת וי' לחשב חשבונות שאינם של דבר מצוה, ועוד כי עיקרה מלאכה היא, שהרי בשעת מתן מעות רושם, ובשעת פרעון מוחק: ואין איש מאנשי הבית שם בבית, לימד על הייחוד שאסור לאדם להמציא עצמו לכך, שהרי בכל יום בשביל אנשי הבית הנמצאים לא הציקה כל כך להחזיק בו זולתי היום נתייחד עמה:

(יב) ותתפשהו בגדו, (לו) מלמד שהיה בגדו העליון פתוח מלפניו שהיה לבוש, כמו הרכבים, כמו שאמרו על כתונת הפסים, והיא תופשתו מאחוריו והוא התיר הלולאות מן הקרסים: לאמר, בעזות מצחה: שכבה עמי, בלי בוש: ויעוב בגדו בידה וינס, ברה מן העבירה: ויצא החוצה, מת'ל החוצה מלא ב' ההיץ, מלמד שיצא חוץ לשכונה, והלך לרחוב העיר, ומעין זה אתה דורש לשאולה, הביתה, האהלה, וכל דומיהן, בין לפנים בין לחוץ:

(יג) ויהי כראותה כי עוב בגדו (אצלה) [בירדה] וינס החוצה, (לז) אז הוסיפה חימה על חימתה:

(יד) ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר, (לח) מה לאמר, שנתנה אותה בפה כי לא ראו הטילו לובן של ביצה חרנגולת על הדרגש, ואמרה ראו שכבת זרעו מכח תאותו לבוא עלי, כך עשה לי אדוניכם: הביא לנו איש עברי, שאינו אוכל עמנו לחם: לצחק בנו, ולהלעיני עלינו, ועכשו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול, כדי שתבואו ותצילוני מידו:

(טו) ויהי כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא, לבני הבית שיבואו ויסייעוני מידו: ויעוב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה:

(טז) ותגה בגדו אצלה, נוין דנושה, שהוא לשון הנחת הפין, (לט) א"ר אייבו הניח

הערות וחקונים

לשכב אצלה, ב"ר שם אות ו' וילקוט רמז קמ"ו ולק"ט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (לב) ר' יהודה אומר, ב"ר שם אות ו' וילקוט שם: (לג) גידול גילום היה, בב"ר שם ולק"ט יום גבול של גילום היה, ובפסיקתא רבתי פ"ז ספקא ותשלם כל המלאכה יום זבול גילום היה צ"ל גבול גילום והוא מלשון מכול, ובגמרא סוטה ל"ז איתא יום חגם היה, ובריש מדרש שה"ש ר' יהודה אומר יום גבול חבול היה, אין ספק שמלת זבול הובא מחוץ פנימה, וכאשר הביא המחבר כ"ה בילקוט שם יום גידול גילום: (לג) שכן דרך המצרים כו, לק"ט: (לד) לחשב חשבונות של רבו, ב"ר וילקוט ולק"ט ומדרש אגדה, וכן תרגם אונקלוס למיבדק בכתבי חושבניה: (לס) שכך היתה מלאכתו, דברי המחבר: (לו) מלמד שהיה בגדו העליון פתוח מלפניו, לק"ט: (לז) אז הוסיפה חימה, לק"ט: (לח) מה לאמר שנתנה אותה בפה כי לא ראו, בב"ר שם אות ח' ובילקוט שם נתנה אותו בפיהם של כולם וע"ש ברד"ל, ויש לתקן גם בדברי המחבר נתנו אותו בפה כלם, ובלק"ט הביא נתנו אותו בפניהם להתנפל עליו כולתם: (לט) א"ר אייבו, בב"ר שם סוף אות ח' הגי' רבי אמר מחבבתו

בגדו אצלה ומחבקתו ומנפפתו ומנשקתו מפני האותה, (ט) זהו שדרשו רבותינו שלא יסתכל אדם בבגדי צבעונין של אשה כמתכוין, ואפי' שמוחין על גבי יתירות: עד בא אדוניו אל ביתו. (מא) א"ר אייבו בעת התשמיש הנידה לו:

(יז) ותדבר אליו כדברים האלה. לא כשאמרה לאנשי ביתה כך אמרה לבעלה: לאמר. שגם הנה בני הבית אומרים לו כך: בא אלי העבר העברי אשר הבאת לנו. ומניתו אפוטרופס על עצמך, ועל עצמי, ועל כל בני ביתי, מתוך כך גבה לבו: לצחק בי. לשאלי לדבר עבירה, ולא שאמרה לו לשכב ממש, כמו שאמרה לאנשי ביתה, וכח"א ותדבר אליו כדברים, ולא הדברים כולו:

(יח) ויהי כהרומי קולי ואקרא. לאנשי הבית שיצילוני מידו: ויעזבו בגדו אצלי. שהפשיט מעליו בעת שקפץ לבוא עלי לצחק בי: וינס החוצה:

(יט) ויהי כשמע אדוניו את דברי אשתו אשר דברה אליו. בפיה: לאמר. גם על פי בני הבית: כדברים האלה. שאתה שומע כך עשה לי עבדיך, הראתו לובן של ביצה שהוטלה על הדגוש: ויחר אפסו. עליה חרה אפסו שהרגילה רבים לספרם בקלונה ובקלון עצמו:

(כ) ויקח אדוני יוסף אותו. כדברים, הביא כומרים ובדקו הדבר, אמרו שימו נחלת של אש על לובן זה אם מפעפע ונימחה. בידוע שהוא שכבת זרע והוא חייב מיתה, ואם היא נצלה בידוע שהוא לובן של ביצה ופטור, בדקו אותו ומצאו שהיא לובן ביצה ופטורוהו. אמר לו אדוניו (מב) יודע אני כך שאין הדבר ממך, אלא לוקחך אני מביתי, שלא ליערב פסולת בכני: ויתנהו אל בית הסוהר. למה סהר, שהוא מנקה סביב (מג) כסהרון אשר עונק את צואר הגמל, ודומה לדבר שדרך אגן הסהר (שה"ש ז ג): מקום אשר אסורי המלך אסורים, אותן שעומדין למיתה, ועדיין לא נגמר דינם: ויהי שם כבית הסהר. עומד כפוי מותר ולא כפות:

(כא) ויהי ה' את יוסף. עוד היתה כבוד שכינה ניגלת עליו בבית הסהר: ויש אליו. היה הכבוד נוטה אליו לעשות עמו חסד: ויתן חנו. כל החן שהיה בו בתחלה נותנו בעיניו שר בית הסהר הוא פוטיפר שהוא ממונה על ההורגים והוא ממונה על האסורים. (מד) ר' הונא בשם ר' אחא אומר שימושיו היה ערב לרבו, והיה יוצא ומדיח הכוסות ועורך השלחנות ומציע המטות והיא אומרת לו בדבר זה עשיתך, חייך שאני עושקתך כדברים אחרים, והוא אומר לה הקביה עושה משפט לעשוקים (תהלים קמו ז), חותכת אני (מה) אנונה שלך, והוא אומר לה נתן הקביה לחם לרעבים (שם שם ח), (מו) מכלתך אני, אמר לה ה' מתיר אסורים (שם), מסמא אני את עיניך, אמר לה ה' פוקח עורים (שם),

הערות ותקונים

ומנשקתו, וכתב המ"כ היתה מנשקת הבגד לאהבת יוסף: (ט) זהו שדרשו רבותינו שלא יסתכל אדם כו', בגמרא ע"ז כ' ע"ב איתא ולא בבגדי צבע של אשה אפי' שמוחין על גבי כותל: (עא) א"ר אייבו בעת התשמיש, בב"ר שם אות' מ' הובא זה בשם ר' אבהו וכן בלק"ט מובא א"ר אבהו וברש"י עה"ת ובילקוט ובמדרש אגדה מובא בלי שם האומר: (עב) יודע אני כך שאין הדבר ממך. ב"ר שם אות' מ', ובגוף המדרש הובא מ' המאמר פנימה ועיון לק"ט ובהערה נ"ג: (עג) כסהרון אשר עונק את צואר הגמל, הוא מלשון ואת הזתירונים אשר בצוארי הגמל (שופטים ח' כ"א), ופי' עונק מלשון וענקים לגרורותיך: (עד) ר' הונא בש"ר אחא, ב"ר שם אות' י' ולק"ט: (עס) אנונה שלך, בב"ר שם הגוי' פרנסה שלך, ולפני המחבר וגם לפני הילקוט ובעל לק"ט ה' הגוי' בב"ר אנונה שלך והמדפיסים השמיטו המלה הזרה והציגו תחתיה מלת "פרנסה", והוראת אנונה בל"ד מוזגות עיון לק"ט הערה נ"ד: (עו) מכלתך אני, צ"ל ככלתך אני כמו שהוא בב"ר ובילקוט, מ' אסור

כופפת אני את קומתך, אמר לה ה' זוקף כפופים (שם), עד היכן (מו) ר' הנינא בשם ר' אחא עד (מה) שנתנה שרתוע, פי' שפוד של ברזל, תחת צוארו כדי שיתלה עיניו ויביט בה, ואעפ"כ לא ה' מביט בה, וז"ה עינו בכבל (רגלו) [רגליו] ברזל באה (על) נפשו (תהלים קה יח). הכל נאמר על מרשעת הזו:

(כב) ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירים אשר בכית הסהר. אם ו' כתיב וייד קרי, או ייד כתיב ו' קרי, ענין אחד להם, אפס כי כל מקום שתמצא אסור ביוד, אינו כפות בדבר, זולתי סגור במסגרו, וכן הוא אומר (ואספה) [ואספן] אספה אסיר [על בור וסגרו על מסגר] (ישעי' כד כב), וכל דומיהן אבל אסור בויו, הוא הדבר, כמו אסור ברהמים (שה"ש ז ו) אסורים ידה (קהלת ז כו), וכל דומיהן ומכאן סמכו רבותינו לומר בדבר שאינו רשאי אדם לעשותו שהוא אסור, מפני שהוא כפות בדברי מצות לא תעשה ולא תסיר: את כל אשר עושים שם. אכילה או שתי' כפיתה או התירה יסורין או ניפוש הוא ה' עושה בדברו נעשה ונקרא הדבר על שמו:

(כג) אין שר בית הסוהר. כל שר שנתלה על תיבה הסמוכה לפניו הרי השיין פתוחה לכה, כגון שר בית הסהר, שר צבא ה' (יהושע ה ד), וכל דומיהן, וכל שר העומד על עצמו כגון אליך השר (מ"ב ט ה), וכל דומיהן, הרי השיין קמוצה: רואה את כל מאומה בידו. כלומר שום דבר רע או סרהון: באשר ה' אתו. המשמרו מכל רע. (ג) וכל זה בשעת הצרה, מניין שבשעת הרוחה כך, ת"ל ואשר הוא עושה ה' מצליח:

(גא) ורבותינו דרשו ויהי אחר הדברים, הירחורי דברים שם היו, ומי הרהר, יוסף הרהר, אמר כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה מנה יפה ונותנו לי, והיו אחי מכניסין בי עין הרע, ועכשו שאני כאן מודה אני שאני ברוחה, (גב) אמר לו הקב"ה חיך שאני מגרה כך את הרוב: ותשא אשת אדוניו את עיניה. (גד) אין ותשא אלא לשון אוסטרונוני, ודומה לו, ופן תשא עיניך השמימה (דברים ד יט), (נד) ראבי"א אמר כך ה' (נה) ווסתן של אומות העולם, כיון שהיה אחד מהם לוקח עבד ה' הולך לו אצל אוסטרונונים ואמר לו (נו) הנה טב נחש טב: וימאן. (נז) אמר לה לימד הוא הקב"ה להיות בוחר מאוהבי בית אבא לעולה, בחר את אברהם למילה, ואת יצחק לעולה, ואם יבחר בי לעולה, ועכשו אני שומע לך, הריני נפסל מקרבך, לימד הוא הקב"ה להיות נגלה על אוהבי בית אבא בלילה ואם יגלה עלי בחוון הלילה, הרי הוא בא ומצאני טמא: הן אדוני. (נח) אמר לה מתוירא אני (נט) (מן האדם) אדם הראשון עבר על מצוה קלה

הערות וחקונים

אורך בכבלי ברזל: (מ) ר' חנינא בש"ר אחא. בב"ר ר' הונא בש"ר ר' אחא: (מא) עד שנתנה שרתוע, פי' שפוד של ברזל. חסי' הוסף המחבר, וכ"ה בערוך, והמוספי הוסף שבל"י פי' מתג שבו מושכים הבהמה עיני לק"ט הערה נ"ו: (מב) אם וי"ו כתיב וייד קרי או וייד כתיב וי"ו קרי. עיין מנחת שי. (ג) וכל זה בשעת הצרה מניין שבשעת הרוחה כך. ב"ר סוף פס"ו ובמדרש שו"ט מוזכר כ"ד אות י"א אין לי אלא בשעת הרוחה בשעת הצרה מנין, ת"ל אין שר בית הסוהר וגו' באשר ה', אתו, ועיין בשו"ט שם הערה ס' שהבאתי דברי המדרש ב"ר שהוא להיפך: (מ) ורבותינו דרשו כו', ב"ר פס"ז אות ד' וילקוט רמז קמ"ה ולק"ט: (מ) א"ל הקב"ה. בב"ר ויילקוט שם אמר לו הקב"ה הטלום וחטר גם בלק"ט, והובא בערוך בשם המדרש ב"ר ומפרש הטלום יחידה, וי"ל הרי אתה אדם יחיד והמוספי הוסף פי' בל"י בדר, והמערך כתב פי' הטלום בועס מרוב טוב: (מ) אין ותשא כו'. ב"ר שם: (מ) ראבי"א אמר. בב"ר ר' מנחמא בש"ר ביבי, ויילקוט השמים שם האומר: (מ) ווסתן. פי' מנהגן: (מ) הנה טב נחש טב. הערוך ערך אוסטרונוני הביא את המדרש חנא טבא נחשא טבא: (מ) אמר לה לימד הוא הקב"ה. ב"ר שם אות ה': (מ) אמר לה מתוירא אני. ב"ר שם: (מ) "מן האדם" הסגרתו וליתא בב"ר, ובלק"ט מתוירא אני מתן האדם (בראשית ג' כ"ב):

ונמרד מן עדן, זו היא עבירה חמורה על אחת כמה וכמה: (ס) ד"א הן אדוני, מתיירא אני מאבי מורי שבארץ כנען, דאובן בלבל מצעו ניטלית בכורתו, ואני אם אשמע לך אדחה מברכתו: ד"א הן אדני, אמר לה (סא) אין אתה מבקשת אלא תשמיש וכי בשביל שאני יפה יותר מאדוני מה את נהנית בכך, (סב) חלב עז שחורה, וחלב עז לבנה מעם אחד להם, ולא היא דכתיב טוב מראה [עינים] מהלך נפש (קהלת ו ט): (סג) ד"א הן אדוני, מתיירא אני מאדוני, כלומר מה' אחד, אמרה לו ואיננו, אמר לה גדול ה' ומהולל מאוד (תהלים קמה): והטאתי לאלהים. נשבע שלא ליגע בה, אמר אלהים יודע שלא אעשה דבר זה: (סד) ויהי כדברה אל יוסף יום יום. [בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה, נסן שוה ויהי כדברה אל יוסף יום יום]. ובמרדכי כתיב ויהי באמרם אליו יום יום (אסתר נ ד), וגדולתן שוה, דכתיב ביוסף ויסר [פרעה] את טבעתו מעל ידו (בראשית מא מב), ובמרדכי כתיב ויסר המלך את טבעתו (אסתר ג י), ביוסף כתיב וילבש אותו בגדי שש (בראשית שם), ובמרדכי כתיב (ותתן) [ונתון] הלבנוש והסוס (אסתר ו ט), ביוסף כתיב ויקרא לפניו אברך (בראשית מא מג), במרדכי כתיב ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש (אסתר ו יא): ולא שמע אליה לשכב אצלה. (סה) בעולם הזה, שלא להיות עמה לעולם הבא בניהגם. (סו) מטרונה שאלה את ר' יוסי אמרה לו (סז) אפשר יוסף בן י"ח שנה (סה) עומד על פירקו ולא חטא, הוציא לפניו ספר בראשית, התחיל קורא מעשה ראובן ובלהה, ומעשה יהודה ותמר, ואמר לה ומה אלו שהן גדולים וברשות אביהן לא כיסה עליהם הכתוב, זה שהוא קטן וברשות עצמו איך היה התורה מכסה: ויבא הביתה לעשות מלאכתו. (סט) א"ר שמואל בר נחמני לעשות מלאכתו ודאי, אלא מאי ואין איש, בדק עצמו ולא מצא עצמו איש. (ע) דאמר ר' שמואל בר נחמני מתחת קשתו ושבה לקדמותה, שנא' ותשב באיתן קשתו (בראשית מט כד). (עא) ר' יצחק אמר נחפור זרעו ויצא דרך ציפרניו, שנאמר ויפוזו זרועי ידיו (שם), (עב) אל תקרי ויפוזו זרועי אלא ויפוזו זרעו ידיו. (עג) ר' חונא בשם ר' מתניי אומר איקונין של אביו ראה בחלום וצנן דמו, (עד) אמר עתידין אחיך להיות חקוקין על אבני זכרון, רצונך שלא תמנה עמם: ותשב באיתן קשתו. מלמד ששבה לאיתנה, כל כך למה, מדי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל (שם), משם זכה להימנות רעה ולהתחתם באבני האפור עם שאר שבטי ישראל. (עה) א"ר יוחנן תקפו של יוסף ענותנותו של בועז, תוקפו של בועז ענותנותו של פלמי בן ליש. תוקפו של יוסף, דכתיב ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו, תנא ושניהם נחכונו לדבר עבירה. ענותנותו של בועז, דכתיב ויחרד האיש וילפת (רות ג ח), (עו) א"ר יהודה שנעשה בשרו כראשי לפתות. תוקפו של בועז ענותנותו של פלמי בן

הערות וחקונים

(ס) ד"א הן אדוני מתיירא אני מאבי מורי. ב"ר ומדרש אגדה: (סא) אמר לה מה אתה מבקשת תשמיש. לק"ט: (סב) חלב עז שחורה. ב"ר שם בשם ר' יצחק ותמתבר הביא כלשון הל"ק"ט: (סג) ד"א הן אדוני מתיירא אני מאדוני כלומר מה' אחד. ב"ר שם ומדרש אגדה: (סד) ויהי כדברה אל יוסף יום יום בניה של רחל כו'. כן תקנתו והוא מבי"ר שם אות ו': (סה) בעולם הזה כו'. ב"ר שם ומדרש אגדה: (סו) מטרונה שאלה. ב"ר שם: (סז) אפשר יוסף בן י"ח שנה. בב"ר הגי' י"ז שנה וע"ש בחרושי הר"ש"ש: (סח) עומד על פרקו ולא חטא. בב"ר שם עומד בכל חומתו וגראה מפ"י הכיחוס לרש"י שגם לפניו היתה הגי' עומד על פרקו: (סט) ארשב"ג לעשות מלאכתו ודאי. ב"ר שם אות ז': (ע) דאמר רשב"ג. בב"ר הגי' ד"א ר"ש אמר ונוסחת המחבר נכונה וכ"ה בב"ר פצ"ח אות כ' וכן הוא בירושלמי הוריות פ"ב ה"ה (דף מ"ז ע"ד). וגם לנכון הוא במדרש שמואל פ"ה אות מ"ז ע"ש בהערה ע"ד: (עא) ר' יצחק אמר. שם שם: (עב) אל תקרי. ליתא שם: (עג) ר' חונא בש"ר מתניי. בב"ר הגי' ר' חונא והכל אחד. ובירושלמי שם איתא ג"כ ר' חונא: (עד) אמר עתידין. סומה ל"ו ע"ב ולק"ט: (עו) א"ר יוחנן תקפו כו'. סנהדרין י"ט ע"ב: (עז) א"ר

ליש, דא"ר יוחנן פלמי שמו ולמה נקרא פלמיאל שפלטו אל מעבירה שנעץ חרב בינו ובין מיכל בת שאול, אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב זו: ויעזוב כגדו (בידו) [בידה] וינס ויצא החוצה. (עו) ניצל בזכות אברהם, דכתיב ביה באברהם, ויוצא אותו החוצה (בראשית טו ה):

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. וסמוך לעינוי ככל רגלי צדקה פרשת גדולות עלילות הצלתו, (עח) דא"ר יהודה מאי דכתיב (עט) לכו (חוו) [וראו] מפעלות אלהים נורא (עלילות) [עלילה] על בני אדם (תהלים טו ה), מקציף אדוניהם על עבדיהם ליתן גדולה לצדיק, למה ויקצוף פרעה על שני סריסיו, כדי להוציא יוסף מבית הסהר ליתן לו גדולה, כיוצא בו קצף בנתן ותרש (אסתר ב כא), כדי ליתן גדולה למרדכי, (ב) ר' אביתר אומר סמך חטאו לוחטאתי לאלהים, מה וחטאתי לאלהים בתשמיש, אף חטאו משקה מלך מצרים והאופה בתשמיש, מלמד שבקשו להודונו לבתו של מלך: (פא) ר' חמא בשם ר' חנינא אומר ראויין דברים הללו לסמוך, ושיה מכל פשעי הצילני חרפת נכל אל תשימני (תהלים לט ט), לפי שכתוב למעלה מן הענין ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר, מה לאמר שנתנה אותו בפי כל, לכך סמך חטאן של אלו, אמר הקב"ה מוטב שיפנו אלה באלה, ואל יפנו בצדיק זה:

[מ] א) ויהי אחרי הדברים האלה. (א) רב הונא בשם ר' יוסי בר יוירא אמר כל מקום שנאמר אחר, הרי הדבר מופלג, וכל מקום שנא' אחרי, הרי הדבר סמוך אחר הרהורי דברים שהיתה מדת הרחמים מהרהרת להפליא גם לצדיק: חטאו משקה מלך מצרים. המוסך ממש ולא שר המוסכים: והאופה, ממש ולא שר האופים, שהוא המלצר, למי חטאו, לאדוניהם, ומה ת"ל למלך מצרים, שלא נהגו בו משפט המלך, שהמשקה נמצא זבוב (ב) בתוך פושרין שלו, פי' בתוך הכוס ששותה בו המלך, והאופה נמצא צרור (ג) בתוך גלסקין שלו פי' פת בג המלך:

(ב) ויקצוף פרעה אל שני סריסיו. אלו שני משרתיו, ולא בשביל שהן סריסי אדם:

הערות ותקונים

יהודה, בגמרא שם אמר רב: (עו) ניצל בזכות אברהם. כ"ר שם אות ה': (עט) דאמר ר' יהודה, כ"ר פפ"ה אות ג' ושם הגי' ר' יודא בר סימון ור' חנין בש"ר יוחנן, עיין לק"ט הערה ד': (עט) לכו חוו, תקנתי לכו וראו: (פ) ר' אביתר אמר, עיין כ"ר פפ"ה אות ב' קצת בסגנון אחר: (פא) ר' חמא בש"ר חנינא אמר, עיין כ"ר ריש פפ"ה, וילקוט רמז קמ"ו הובא בשמו מאמר אחר והמחבר שם בפיו דרשה אחרת:

[מ] ב) רב הונא אמר בש"ר יוסי בר יוירא אמר כל מקום שנא' אחר הרי הדבר מופלג, וכ"ש שנא' אחרי הרי הדבר סמוך. המאמר נשנה בב"ר פמ"ד אות ה' ושם הגי' ר' יודן בש"ר יוסי בן זימרא בכל מקום שנאמר אחרי סמוך, אחר מופלג ובשם ר' הונא הובא כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג: (ג) בתוך פושרין שלו, פי' בתוך הכוס ששותה בו המלך. הפי' חוסף המחבר, והמאמר הוא בב"ר פנ"ח אות ב' ולפנינו במדרש שם זבוב נמצא בתוך פוילי פושרין שלו, וגם הלק"ט הביא נמצא זבוב בתוך פוילי פושרין שלו וכן הביא כן הילקוט רמז קמ"ו וכן הוא במדרש אגדה, והעירתי בלק"ט שם הערה ה' שהיא נוסחא מוטעת וצ"ל פוילי פושרין, והן מלות יונית פויל פי' ספל וקערה, ופושרין פי' כוס לשותת בו, וכן בב"ר פ"ו פוילי פושרין של יין, וכן הוא לנכון ברש"י עה"ת, אולם בנוסחאות ישנות היתה גם ברש"י הגי' פושרין וז"ל בעל התקוני פי' וישב והובא במנחת יהודה בלי הזכרת שמו, פירש"י נמצא זבוב בפוילי פושרין שלו, טעות סופרים הוא לכתוב פושרין שהרי כתוב בערך שכוס נקרא בלשון יין פושרי ופוילי, אלא פשוטא דפושרין צ"ל, והכא איתא בב"ר עכ"ל: (ג) בתוך גלסקין שלו פי' פת בג המלך, הפי' חוסף המחבר ועיין ערוך ערך

על שר המשקים. שלא הוהיר למשקה שתחת ידו שישמרו בשירות המלך, וכן על שר האופים שלא הוהיר לאופה שתחת ידו להשמר בעבודת המלך:

(ג) ויתן אותם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר. (ד) עינה אותם כדי לייסרם ביסורים ולבסוף להמיתם: מקום אשר יוסף אמור שם. (ה) שכל זה לא היה אלא בשביל יוסף:

(ד) ויפקד. (ו) הוא עצמו שר הטבחים מינה את יוסף אתם שהוא אדם הנגן: וישרת אותם. לפי שהיו חשובין ונכבדים הנהיג בהן דרך כבוד: ויהיו ימים. (ז) י"ב חודש: במשמר. בבית כלא:

(ה) ויחלמו חלום שניהם איש חלומו. כל אחד מעין פקודתו מהרהורי לבן שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, שנאמר (מנא) [אנת] מלאא רעיונך על משכבך סליקו (דניאל ב כט): כלילה אחד איש כפתרון חלומו. ר' חייא בר אבא אמר כל אחד ראה חלומו ופתרון חלומו הכירו: המשקה והאופה. לא המשקה ממש, ולא האופה ממש, אלא השרים: אשר למלך מצרים. ולא סריסים אחרים אלא: אשר אסורים בבית הסהר. ולכן קוראם משקה ואופה שנתפסו על ידם:

(ו) ויבא אליהם יוסף בכקר. (ח) כמנהגו לתת מים לרחיצה: וירא אותם והנם זועפים. (ט) שהיו פניהם מכורכמות, (י) תרגם אונקלוס נסיין, שנס ליחס ואור פניהם, וכן מתרגם ויתעצבו (בראשית לד ז), ואתנסימו, שבומן שאדם עצב וזעף פניו מוריקות, וכן אתה דורש רוח ה' נססה בו (ישעי' נט יט), לשון מנוסה, כלומר זעף ויעף, ועיקר מילת זעף לשון נויפה, וכה"א זעף ה' אשא (מיכה ז ט), וכשבן אדם גזוף מרבו הרי אור פניו נס ונופל, כדכתיב ואור פני לא יפילו (איוב כט כד) וכתיב ולמה נפלו פניך (בראשית דו):

(ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר. לא כפותים אלא נסגרים בבית אדונו: לאמר. (יא) בדרך החכם השואל לאשר עמו, (יב) וכן אתה מוצא ביונדב בן שמעי' לאמנון. (יג) וכן (בארתחששתא) [בארתחששתא] לנחמיא בן חכליא: מדוע פניכם רעים היום. כלומר שתואר פניכם רע ומוריק היום הזה יותר ממה שאתם נוהגים להיות מיום שנתתם במשמר:

(ח) ויאמרו אליו חלום חלמנו, כלומר כל אחד חלומו: ופותר אין אותו. שאין אחד ממנו יודע לפתור לא שלו ולא של חברו: ויאמר אליהם [יוסף] הלא לאלהים (פתרונו) [פתרונים] (יד) הוא נותן דעת לבני אדם לפתור חלומות והם הולכים אחר הפה, לכך ספרו נא לי:

(ט) ויספר שר המשקים את חלומו ליוסף. סיפר לו שחלומו לא בא אלא ע"י הרהורי

הערות ותקונים

גלסך וערך קלסן ופי' ג"כ פת בג': (ד) עינה אותם כו'. לק"ט והביא שנה את דינם כדי לייסרן ביסורים ואח"כ להמיתם: (ס) שכל זה לא הי' כו'. לק"ט: (ו) הוא עצמו. לק"ט: (ז) י"ב חדש לק"ט ורש"י עה"ת: (ח) ר' חייא בר אבא אמר. ב"ר שם אות ד' ברכות ג"ה ע"ב ורש"י עה"ת ולק"ט: (ט) כמנהגו. לק"ט: (י) שהיו פניהם מכורכמות. פי' נשתנה פניהם ככרכום מרוב צער: (י) תרגם אונקלוס נסיין, שנס ליחס ואור פניהם. לא כוון יפה כי נסס בארמית הוא תרגום של עצב וזעף, עיין מתורגמן שרש נסס: (יב) בדרך החכם השואל לאשר עמו. כן הביא הלק"ט שכן דרך החכם לשאול לאשר עמו מדוע פניו משוננת היום משאר הימים: (יג) וכן אתה מוצא ביונדב בן שמעיה לאמנון. ששאל מדוע אתה ככה דל בן המלך (ש"ב י"ג ד'), ויש לתקן בן שמעיה במקום בן שמעיה: (יד) וכן בארתחששתא לנחמי'. הוא בנחמי' ב' א' ובי' ויאמר המלך מדוע פניך רעים אין זה כי אם רוע לב: (טז) הוא נותן דעת לבני אדם. לק"ט: (טז) ודומה לו בדבריו רבותינו אין

פקודתו: ויאמר לו בחלומי. שהייתי מהרהר על משכבי ושנתו, ונראה לי מעין מלאכתי: והנה נפן לפני. לפי שעה:

(י) ובגפן ב' פתוחה. כלומר ובגפן היא שלש שרינים לא שהיא עדיין גדולה ואדרת, אלא יש בה נ' שרינים: שרינים. הן כעין חומין שנמשכים מן הגפן ומתאחזין בקנים ובכלונסות, ודומה לו ישתרנו [עלו] על צוארי (איכה א יד), הלבינו שריניה (יואל א ז), והיא אותה הגפן הקטנה כשהתחילה לפרוח, מיד עלתה נצה ונגמר לה שני אשכולות ואשכולותיה נהיו בה ענבים:

(יא) וכום פרעה בירי. כשהייתי רגיל: ואקה את הענבים ואשחט אותם. לשון עיצור, (טו) ודומה לו בדברי רבותינו, אין שוחטין פירות להוציא מהן משקין, והרבה כמותם, וזו עצירה ביד: אל כום פרעה. לתוך כום פרעה: ואתן. ו' פתוחה לשון עבר: ואתן [את] הכום על כף פרעה. כמנהגו:

(יב) ויאמר לו יוסף זה פתרונו. ועליו הכתוב אומר הן לחכם ויהנם עוד (משלי ט ט), מפני שזה פתח לו פתח, וכך היו מעשיו להיות שר המשקה גם היה יודע כי ביום השלישי עתיד להיות יום משתה יום גנוסיא של מלכים, לפיכך כיוון ברוח הקדש לפתור לו מעין דברי החלום, ושי"ה (יאה) [יהב] חממתא (לחכימא) [לחכימין] (דניאל ב כא): שלשת השרינים שלשת ימים (הן) [הם]. שהגפן נתלית בגן ונאחות בהן שלשה ימים מבשרין שהחלום נתלה להם:

(יג) בעוד. שלא ימתין אלא שלשה ימים ועוד בכלל, והו בעוד: ישא פרעה את ראשך. כך דרכן של מלכים כשדנין את האדם משפט מוח, באין ודנין אותו בפניו, כיוצא בו דינו לזכות הרי מעליהו על גבי בימה. כרי שידעו הכל שיצא דינו לאור, תמצא זה בגדולי מלכות, וכן אתה מוצא ביהויכין מלך יהודה נשא אויל מרודך [גנו] את ראש יהויכין (מ"ב כה כז): ויש מרבותינו אומרים (טו) כל מקום שנאמר נשיאות ראש, אינו אלא גדולה, כלומר תלוי ראש, כמו כבודי ומרים ראשי (תהלים ג ד), שא את ראש כל עדת בני ישראל (במדבר א ב), כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל יב), וכל דומיהו, וכן נשא אויל מרודך (מ"ב כה כז), וכן ישא פרעה את ראשך, יעשה לך תלוי ראש, שידעו הכל שלא חמאת לו: והשיבך. ו' פתוחה ליסד המלה בלשון ישוב וקיבוע: על כנך. על בסיס שלך, כלומר יושב אותך על מקום מכוונתך ככבוד המתישב על כנו, אבל והשיבך ה' (מצרימה) [מצרים] (דברים כח סח), לשון השבה וחזרה, והכרת אותותם, והשיבך על כנך ו' פתוחה, והשיבך ה' [מצרים] צירי תחת ו': ונתת כום פרעה בידו. ולא יהשך עוד: כמשפט הראשון. קודם שנתמנו משקים אחרים תחת ירך: אשר היית משקהו. בעצמו:

(יד) כי אם זכרתי אתך. משמש לשון עבר, כאדם שאומר לחבירו אם עשיתי כך לזמן פלוני הרי נמול חסד, כך אמר לו כי אם זכרתי אתך בעת שמחתך: כאשר [וישב] לך. פתרוני זה: ועשית נא עמדי חסד, לספוק לי מזונות בעודני כאן. והזכרתי על ידי נלגול אל פרעה, ואם תזכרני, אז תוכל להוציאני בקש מאליו: מן הבית הזה. של אסור עוני וברול:

(טו) כי ננב. חסר ו' שלא היתה גניבה ממש, אלא שנתכסה מאת אביו: ננבתי. חסר ו', שלא ננב ממש מבית אדוניו אלא לוקה משם כך הוא כי ננב ננבתי ב' פעמים

הערות ותקונים

שוחטין. משנה שבת קמ"ג ע"ב ולפנינו במשנה סוחטין בסמ"ך: (ט) כל מקום שנאמר נשיאות ראש אינו אלא גדולה כלומר תלוי ראש. עיין פסיקתא דר"ב שקלים (י ע"ב) תחת שהייתי חייב לך

כלומר מיד אל יד: מארץ [העברים]. אלו אברהם יצחק ויעקב שהם בני עבר ולשונם לשון עברי: וגם פה לא עשיתי מאומה. רע: כי שמו אותי בבור. כהנם שאם נמצא בי דבר עבירה הריני נתחייב מיתה, וכשנודע לחכמים כי לא נמצא בי דבר הרע ההוא פטרוהו אותי, ועכשיו נמצא שחייבוני עיניו כבל על לא דבר:

(טז) וירא שר האופים כי טוב פתח. כי נזכר מה שראה חלומו ופתרון חלומו הכירי כדררשיני: ויאמר אל יוסף. אף אני הייתי מהרהר כמו כן, ומתוך הרהורי מעשי ישנתי וראיתי בחלומי והנה שלשה סלי חורי. סלים של חריות: על ראשי. כאן פתח לו פתח שנדולתו נישלה הימנו, שאין דרך השרים לשאת הסלים על ראשם וולתי הנחתום: חרי. למפרע יחר (יו) ודומה לו בדבר רבותינו יחור של תאנה, והם סלים של נצרים, (יח) ויש מפרשים סלים של חרראות:

(יז) ובסל העליון מכל מאכל פרעה. ולא הכל ככלל אלא מעשה אופה בלבה, כגון עוגת רצפת וגלסקאות וככרות ענולות, ואין לומר כי מכל מאכל ריבה כל מיני אוכל, שאין לומדין מן הכללות אפי' במקום שנאמר בו חוץ, אמרתי אני בלבי אין אפיה כתובה במקרא אלא בפה, ואין צלייה אלא בשאר מיני אוכלין, כגון בשר דגים וביצה על נבי גחלה, ואין בשול פירות המחוברות לקרקע אלא על ידי שמש: והעוף אוכל אותם. את מיני האוכל: מן הסל מעל ראשי. פתח לו פתח בדברו שהספיקלטור בא ומתיו ראשו ושירותו כטילה הימנה:

(יח) ויען יוסף. כאן הוסיף ענייה, כלומר ויען יוסף את הכסיל באוולתו ויאמר מעין חלום זה פתרונו של שלשת הסלים שעל ראשך זה על זה שלשת ימים הן מבשרים שהחלום נתלה להם:

(יט) בעוד שלשת ימים. ועוד ככלל: ישא פרעה את ראשך. בסיף ע"י ספיקלטור. מאכל שבסל העליון תמור הראש שהוא עליון לנוף: ותלה אותך על עץ. שאר הנוף, כמו שראית סלי הנצרים ניתלין זה על זה: ואכל העוף את בשרך מעליך. כמו שראית העוף אוכל את מיני המאכל:

(כ) ויהי ביום השלישי. לחלומי: יום הולדת [את] פרעה. יש לי לומר יום זה תכלית שנתן ביום שנולד, ודומה לו ביום הולדת (אוחם) [אותך] [יחזקאל מזד], וגראה לי הולדת מהולדת, ורוב בני אדם מחבבים יום שהוא תשלום שנתן, שהוא כנגד אותו היום שנולד ושמחים בו ועושין בו משתה. אפס (יט) כי אנשי עיר הקודש אמרו כי הוא יום גנוסאי של מלכים, שמביאין ספר יחסי המלכים וקוראין לפני פרעה, ודומה לו, ויתילדו על משפחותם (במדרב א יח): ויעש משתה לכל עבדיו. כי כך מנהגו: וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו. הוציאם מבית הכלא והעמיד גלגליהם על הבימה: בתוך עבדיו. המסובים במשתה, ובאו והעידו עליהם ודגום. (כ) ויש

הערות ותקונים

הרמת ראש נתח לו תלוי ראש. ועיין שו"ס מזמור ג' אות ו' ובהערה ע"ז: (ז) ודומה לו בדבריו רבותינו יחור של תאנה. כלאים פ"א מ"ח: (ח) ויש מפרשים סלים של חרראות. חרראות מלשון חררה, וכן ת"א חרירא ובעל לק"ט הביא ויש אומרים חורי כמו חורים. כונתו שפי' חרי סנוקבים, ועיין ברד"ק שרש חור ובהנ"ש: (ט) כי אנשי עיר הקודש אמרו יום גנוסאי של מלכים. ב"ר פפ"ח אות ו' וילקוט רמז קמ"ז ולק"ט וחרגום יב"ע והמלה יונת ופי' יום הולדת למלכים, ובגמרא ע"ז י' ע"א מאי יום גנוסאי יום הולדת, וכן רש"י עה"ת כתב יום לידתו וקורין לו יום גנוסאי. ומה שפיים המחבר שמביאים ספר יחסי המלכות וקורין לפני פרעה, כתב כן כי גנם הוראתה ג"כ יחוס ותולדות בית אב: (כ) וי"ט סנאן כו'. וכן הביא בעל לק"ט ורש"י עה"ת: (כב) וכך דנו הריניס

מפרשים מנאן, דכתיב כי תשא את ראש בני ישראל (במדבר א ב), שא את ראש [מלקוח] (במדבר לא כו), וכשיטת התרגום: וישב את שר המשקים על משקו. כמו שדרשנו: כא) ויתן. הוא בעצמו על כף פרעה: הכוס. מלמד שהמשקה שתחתיו שנאמר בו המאז משקה מלך מצרים והאוסה שתחתיו של שר האופים לא המתין לדנם אלא מיד נהרגו ואלה שריהם נחשבו:

כב) ואת שר האופים תלה. עיקר מלת תלייה זקיפה היא, ופעמים תמצא לה דומה בלשון אחת כגון תל עולם (דברים יג יז), אלף המגן תלוי עליו (שה"ש ד ד), ותלו עליו כל כבוד בית אביו (ישעיה כב כד), וכל דומיהם: כאשר פתר להם יוסף, לזה מה שפטר לו ולזה מה שפטר לו, (כא) וכך דנו הדיינים זכוב הנמצא בפילין של משקה אנוס היה זה עליו ואין לו משפט מות, כי לא בידו היה, אבל הצרות הנמצא בגלוסקין של אופה פושע הוא זה, שנתייאש בעבודת המלך ובמוראו וכן מות הוא: כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף, ושמה תאמר מרצונו, ת"ל וישכחהו בעל כורחו, (כב) שבכל יום ויום היה מתנה תנאים לזכרו לפני פרעה ומלאך בא והופכו, קושר קשרים להשיבו, ומלאך בא ומתירן, אמר הקב"ה אם שוכחתו אני לא שכחתיו, שני עד עת בא דברו וגוי' שלח מלך ויתירו וגוי' שמו ארון לביתו וגוי' (תהלים קה יס כ כא): כג) ורבותינו דרשו והנה גפן לפני, תלה הגדולה בבעלים, (כד) תניא ר' אליעזר אומר וכו', אמר ליה ר' יהושע וכו' מראין לו לאדם מה שהיה, והלא לא מראין לו אלא מה שעתיד להיות, אלא גפן זה תורה, שלשה שרינים אלו משה אהרן ומרים, והיא כפורחת עלתה נצה זו סנהדרין, הבשילו אשכולותיה ענבים אלו הצדיקים שבכל דור ודור, א"ר גמליאל עדיין אנו צריכין למודעי (כה) שהיה ר' אליעזר המודעי אומר גפן זו ירושלים, שלשה שרינים זו מקדש ומלך וכהן גדול, והיא כפורחת עלתה נצה, אלו פרחי כהונה, הבשילו אשכולותיה ענבים, אלו נסכים, ר' יהושע בן לוי אומר גפן זו תורה, שלשה שרינים זו באר ועמוד ענן ומן, והיא כפורחת עלתה נצה אלו הבכורים, הבשילו אשכולותיה ענבים אלו נסכים, ר' ירמיה בר [אבא] אמר גפן אלו ישראל, וכן הוא אומר גפן ממצרים תסיע חגרי גוים (ותמעם) [ותמעם] (תהלים פ ט), שלשת שרינים אלו שלשה רגלים שישראל עולין ככל שנה, והיא כפורחת הגיע זמנן [של ישראל] לפרות ולרבות, דכתיב ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א ז), עלתה נצה [הגיע זמנן של ישראל לינאל כו], הבשילו אשכולותיה ענבים, הגיע זמנן של מצרים לשחות כוס התרעלה, והיינו דאמר רבא שלשה כוסות האמורים בפסוק למה, אחד ששתה בימי משה, ואחד בימי פרעה נכה, ואחד שעתידה לשחות עם חברותיה, אמר ריש לקיש אומה זו כנפן נמשלה, וזורות שבה אלו בעלי בתים (קנוקות) [קנוקות] שבה אלו ריקנים שבישראל, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עם הארצים, והיינו דשלחו מתם יבעון רחמי אתכלייה על עלייא דאילמא עלייא לא מתקיימת אתכלייה, (כו) ר' בניי" אמר ד' כוסות הן כנגד ד' נאולות שנאמרו במצרים, והוצאתי, והצלתי,

הערות ותקונים

זכוב הנמצא בפילין של משקה אנוס זה היה עליו, לק"ט והעיוותי שם בהערה כ"ט זה לוחא במדרש וטובא ג"כ במנחת יהודה עה"ת: כג) שבכל יום ויום היה מתנה, ב"ד שם אות ז' וילקוט רמז קס"ו ולק"ט: כג) ורבותינו דרשו והנה גפן לפני, תלה הגדולה בבעלים, כוונתו לבי"ד פס"ח אות ד' אבל הדרש נדרש שם על הלא לאלחים פתרונים ועל זה דורש תלה את הגדולה בבעליה, וכן בפס"ט אות ט' ויאמר בלעדי אלהים טובא ג"כ הדרש תלה הגדולה בבעליה: כד) תניא ר' אליעזר אומר, חולין צ"ב ע"א: כס) שה"י ר' אליעזר המודעי אומר, עיין בגמרא שם: טו) ר' בניי" אמר, ב"ד שם אות ה' א"ר הונא בש"ר בנייה, ובירושלמי פסחים פ"ה ה"א (דף ל"ז ע"ב) הגי' ר'

ונאלתי, ולקחתי, וכנגדן תקנו ד' כוסות בליל פסחים, ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה לאומות העולם, שנא' קח את כוס (מיין החמר) [היין הזה] וגו' (ירמיה כה טו), כוס זהב (ככל יד) [ככל ביד ה'] וגו' (שם נא ז), ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים יא ז), וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ד' כוסות ישע לעתיד לבא, שנא' מנת חלקי וכוסי (שם טו ה), דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (שם כג ה), כוס ישועות אשא (שם קמו יג), שתי ישועות אחד לימות המשיח ואחד בימי נוג ומגוג, (כו) א"ל יוסף אתה בשרתני בשורה טובה, אף אני מבשרך בשורה טובה, בעוד שלשה ימים ישא פרעה: אף אני בחלומי, (כח) א"ר חנינא בר חמא ארבע פתחו באף ואברו באף, נחש אמר אף כי אמר אלהים (בראשית ג א), שר האופים אמר אף אני בחלומי, עדת קרח אמרו אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש (במדבר טו יד), המן אמר אף לא הביאה אסתר וגו' (אסתר ה יב): והנה שלשה סלי חרי, (כט) אלו שלשה מלכיות הראשונות בכל ומדי ויון: ובסל העליון, מכל מאכלים, זו מלכות הרשעה (ל) שהיא מכתבת טרוניא מכל אומות העולם: והעוף אוכל אותם, (לא) משאכל את העליון אכל את התחתונים, א"ל יוסף אתה בשרתני בשורה רעה, אף אני מבשרך בשורה רעה, בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך וגו', (לב) ולפי שאמר שתי זכירות לשר המשקים לפיכך נתוספו לו שתי שנים להיות אסור, זשיה בכל עצב יהיה מותר ודבר שפטים אך למחסור (משלי יד כג):

ירויהו דורשיה וישכילו: וסמוך לשכחת רהבי סמי כוב פקודת בטחון הבורא שכתוב אשרי הגבר אשר שם ה' מכסחו ולא פנה אל רהבים (דוברי) [ושמי] כוב (תהלים מ ה) (לג) וכתיב קץ שם לחשך (איוב כה ג), קץ שם הקב"ה ליוסף כמה שנים יהיה בבית הכלא, לא יגרע מצדיק (עינו) [עיניו] ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו (איוב לו ז) אע"פ שתלה יוסף הצדיק בטחונו בשר המשקים לא גרע הקב"ה רחמים ממנו אלא שם עיניו עליו לטובה, וישלח המלך ויתירהו והרכיבו בכסא מרכבת משנהו ויושיבו לאהיו ולאחיו בארץ גושן ויגבהו ויאחזו בה:

מקץ.

[מא] א) ויהי מקץ שנתיים ימים, לסוף שתי שנים לישיבת שר המשקים על כנו, (א) ולמה נתאחר ב' שנים כנגד ב' זכירות שאמר לשר המשקים, שנא' כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה (בראשית מ יד), לכך נקנס להתאחר ב' שנים, וכן הוא אומר עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו (תהלים קה יט), מאחר שנאמר שנתיים מה ת"ל ימים, (ב) שלא תאמר שנתיים שתי שנים הם קיץ וחורף, אלא שנים ממש,

הערות ותקונים

יוחנן בשרי בנייה, ועיין בלק"ט ובהערה י"ג: (כ) א"ל יוסף, ב"ר שם: (כא) א"ר חנינא בר חמא ארבע פתחו באף, בב"ר שם הגי' א"ר אחא גם נתקצר המאמר ולא נתפרש בפרטות ונשנה בב"ר פ"ט אות ב' ושם הגי' אמר ר' חנינא בן סנסן ומפורש כמו שהביא המחבר, ובאסתר רבה פ"ט פסוק ויאמר המן אף לא הביאה טובא זה בלי שם האומר ומפורש ג"כ: (כב) אלו שלשה מלכיות, ב"ר ולק"ט שם ומדרש אגדה: (כג) שהיא מכתבת טרוניא מכל או"ת, בב"ר שם פרומסויאה וכאשר הביא המחבר הביא כן הערוך בשם המדרש וכן הובא בילקוט רמז קמ"ז וכ"ה במדרש אגדה ופ"י ס: (כד) משאכל את העליון, ב"ר שם: (כה) ולפי שאמר שתי זכירות לפיכך כו', ב"ר פ"ט אות ב' וש"ס מזמור ק"ה אות ו' ועיין שמי"ר ריש פ"ז: (כז) וכתיב קץ שם לחושך, עיין ב"ר ריש מקץ:

[מא] ב) ולמה נתאחר ב' שנים, ב"ר פ"ט אות ב' וש"ס מזמור ק"ה אות ו' ולק"ט מקץ מא א':

וכן אתה דורש ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם (ישעיה ז ח), (ג) והם תקופות ששים וחמש שנה, כלומר ששים וחמש שנים, לכך נאמר שנתיים ימים שתי שנים מלאים ימים: ופרעה חולם, היה לו לומר ופרעה חלם, אלא היה חולם כל הלילה, חולם ומקיץ, ועוד חולם ומקיץ: והנה עומד על היאור, עומד על אלוהו ומתוך שהיה מהרהר על משכבו ואומר לי יאורי (יחזקאל כט ג), שהוא אלוהי, ואני עשיתיני (שם), ולא בגזירת היוצא, לכך נראה לו בחלום מעין הרהוריו, ראה שאלהיו נכבש תחתיו, (ד) שהצדיקים מקיימין השכינה עליהן, שנא' והנה ה' נצב עליו (בראשית כח יג), וכתיב ויעל מעליו אלהים (שם לה יג), אבל הרשעים הראשונים עומדים על אלהיהם, ומניין שהיאור הוא אלהיו, שנא' הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור (שמות ז טו), שהיה בכל בוקר משמש למימי היאור, (ה) וגם מכאן אמרו רבותינו שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, שנא' אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו (דניאל ב כט), תדע דלא חוי איניש פילא דעייל בקופא דמחטא, שהוא דבר שאי אפשר, ואינו מהרהר עליו, לפיכך אין רואהו בחלום:

(ב) והנה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה, כלומר נאות לראייה: ובריאות בשר, שמינות, ודומה לו ענלון איש בריא (שופטים ג יז): ותרענה באחו, אחו הוא מקום גדול גומא, (ו) וכן אנשי עיר הקודש מתרגימו (מעין) [רעין] בנו גומיאי, וגם נקרא ערק, ודומה לדבר ישנא אחו בלי מים (איוב ח יז), ומתרגמן ישנא ערקא בלי מיא, וגם דומה לו, כי הוא בין אחים יפריא (הושע יג טו):

(ג) והנה שבע פרות אחרות עולות אחריהן מן היאור רעות (המראה) [מראה], מפני כחשות: ודקות בשר, שהן רוות: ותעמודנה, אלו הרעות: אצל הפרות, הטובות: על שפת היאור, ואין ביניהן הפסק:

(ד) ותאכלנה הפרות, כן נראה לו שפתחו פיהן ובלעו את הבריאות: רעות המראה ודקות הבשר, שעלו לבסוף: את שבע הפרות יפות המראה והבריאות, שעלו בתחלה: ויקץ פרעה, זה סיפור הסדרן:

(ה) ויישן ויהלום שניות, שנית כדומה לחלום ראשון: והנה שבע שבליים, שבוליים קרוב להשמע לאוזן שהוא לשון זכר, (ז) אלא ודאי שבולי לשון נקבה הן, ולאחר קורין שבול, ודומה לדבר נשים ולאחר קורין אשה, וכן שנים ולאחר קורין שנה, וכן ערים, וכל שכמותן, לשון נקבה: עולות בקנה אחד, כסדרן של אלו שעולין בו שבעה בדין: בריאות, כלומר עבות: וטובות, מלאי נגרים:

(ו) והנה שבע שבליים דקות, קלושות נגרתה ודקים מתקשקות בקליפתן, (ח) וכן התרגום אומר שקיפן קידום, (ט) כמו ושקפינן לידוהי, ולכך נקרא שמו משקוף, שהדלת חובטו תמיד: ושדופות קדים, שלקן במכת שדופן מרוח קדים שהוא קשה מכל הרוחות שהוא חם והזק, שנא' (רוח) [ברוח] קדים עזה (שמות יד כא), רוח קדים

הערות ותקונים

(ג) שלא האמר, לקח טוב: (ג) והם תקופות ששים וחמש שנה, לק"ט ועיין רש"י ורד"ק ישע"י ז' ח' ובסדר עולם מ"ט: (ד) שהצדיקים מקיימין השכינה עליהן, ב"ר פס"ט אות ד': (ס) וגם מכאן אמרו רבותינו, ברכות נ"ה ע"ב: (ו) וכן אנשי עיר הקודש מתרגימו רעין בנו גומיאי, כן תקנתו, וכוון לתרגום ירושלמי: (ז) אלא ודאי שבולי לשון נקבה הן, ודומה לדבר נשים כו', וכן הראב"ע כתב שבליים רבות נקבות ואם הוא במים כמו נשים, וגם הלק"ט כתב שבליים שבוליים כלשון שבלת: (ס) וכן התרגום אומר שקיפן קידום, כוון לת"א, וגם רש"י עה"ת הביא שקיפן קידום חבושות, לשון משקוף החבוט חמיד על ידי הדלת המכה עליו: (ט) כמו ושקפינן לידוהי, כונתו

חרישית (יונה ד ח), ברוח קדים תשביר אניות תרשיש (תהלים מח ח), (י) ואמר רבא בשעה שהיא מנשבת משתקת כל רוחות שבעולם. (יא) ואמר רב אשה מפלת בו כו', (יב) ואפילו מרגליות שבים מרקבת בו. ור' יוחנן אמר אפי' שכבת זרע שבמעו אשה תוך ג' ימים מסרחת בו, (יג) א"ר יצחק ושלשתן מקרא אחר דרשו, שנאמר יבא קדים רוח ה' (ממדי שלה) [ממדבר עולה] ויבוש [מקורה] [מקורו] (הושע יג טו), זו מקורה של אשה, ויחרב מעיינו (שם), זו שכבת זרע, הוא ישסה [אוצר] כל כלי חמדה (שם), זו מרגליות שבים:

(ז) ותבלענה השבלים הדקות. לא בליעה ממש, אלא שנראית הדקות מכסות את הבריאות, ודומה לדבר, כבלע את הקודש (במדבר ד כ), הוא מכסין כלי הקודש בבגדי שרד:

(ח) ויהי בבקר ותפעם רוחו. היתה רוחו מקשקשת בנדנה, כפעמון המתקשקש בתוך הרימון, ודומה לדבר נפעמתי (תהלים עז ה), לפעמו (שופטים יג כה), ונס הרגל נקרא פעם, כדכתיב פעמי מרכותיו (שופטים ה כח), מדובר על אופן זה על תיכוי קשקש הליכתו. (יד) א"ר יהודה כאן פתרוני הוא שנעלם ממנו לבד, אבל החלום זכור היה, ולפיכך אין לו אלא הפעמה אחת בתינו אחת, (טו) אבל בנבוכדנאצר החלום והפתרון נעלמו ממנו, לפיכך היו לו שתי הפעמות בשתי תוויו, (טז) א"ר יוחנן כל חלום שהוא סמוך לבקר מיד בא בקרוב, שכן חלום פרעה סמוך לבוקר היה, ולפיכך בא לבקרו, ושהוא מבערב הוא מתאחר, אפי' עד כ"ב שנה, כחלומי של יוסף: וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים. אלו בעלי פה שפוחתים פיהם לפני הכל לכל דבר מועצת ודעת: ואת כל חכמיה, כלומר חכמי העיר: ויספר פרעה להם את חלומי ואין פותר אותם לפרעה. פתח ואמר חלומי לשון יחיד, ומסיים ואומר אותם לשון רבים, ועוד אותם מלא ו', (יז) א"ר יהושע דסננין בשם ר' לוי פותרין היו לו אלא שלא היה קולן נכנס באזניו, שבע פרות הטובות שבע בנות אתה מוליד, ז' פרות הרעות ז' בנות אתה קובר, שבע שבלים הטובות (יח) ז' איפרכיות אתה כובש, שבע השבלים הדקות ז' איפרכיות מורדות בך, וזש"ה בקש לין חכמה (לו) ואין (משלי יד ז), אלו חרטומי מצרים, ודעת לנבון נקל (שם), זה יוסף:

(ט) וידבר שר המשקים. (יט) כל תחלת ענין הרי הוא בדבור, וכל שענייתו למעלה, הרי היא במאמר: את פרעה לאמר, עיי שליח: את חטאי, שהיו הכל מרגנים עלי, ואמרו חטא משקה מלך מצרים: אני מוכיר היום, מה אירעני על כך: (י) פרעה קצף על עבדיו, לא נאמר המלך קצף, אלא פרעה קצף, (כ) מלמד ששם פרעה הוא גדולתו, לכך הנביא הוא מבוה שמו וקורא פרעה הפרע (ירמיה

הערות ותקונים

לח"א (במדבר כ"ד י) על ויספוק את כפיו: (י) ואמר רבא, גיטין ל"א ע"ב, ולפינו הגי' רבה: (ב) ואמר רב, שם: (יג) ואפילו מרגליות שבים, הוא דברי שמואל: (יג) א"ר יצחק, בגמרא שם א"ר נחמן בר יצחק: (יד) א"ר יהודה, ב"ר שם את ה' וילקוט רמז קמ"ו ולק"ט: (טו) אבל בנבוכדנאצר, כתיב ותתפעם רוחו (דניאל ב' א'): (טז) א"ר יוחנן, ב"ר וילקוט ולק"ט ומדרש אגדה, ובגמרא ברכות נ"ה ע"ב נאמר בשם ר' יוחנן שחלום של שחרית מתקיים: (יז) ר' יהושע דסננין, ב"ר שם את ו' וילקוט רמז קמ"ז ולק"ט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (יח) ז' איפרכיות אתה כובש, כ"ה בילקוט ובלק"ט ובמדרש אגדה, אולם בב"ר השמיטו המדפיסים המלה הזאת והציגו שבע מלכות, ופי' אפרכיות בל"י טחוז: (יט) כל תחלת ענין הרי הוא בדיבור וכל שענייתו למעלה, הרי הוא במאמר, ז"ל בעל לק"ט (מ"א י"ז) וידבר פרעה כל תחילת המעשה הדיבור משמע, שנאמר וידבר פרעה, אבל אמירה מענהו למעלה עכ"ל: (כ) מלמד ששם פרעה הוא גדולתו כו', לק"ט ועיש הערה כ"א והעירותי כי דבריו טובאים בהרש"ם ופיים ובספר לקה טוב פירש כמותי:

מד ל): ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים אותי. ב' פעמים, (כא) אותי עיקר והוא מפל לי:

יא) ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא. שכבר נגזר עלינו דיננו: איש כפתרון חלומי חלמנו. כל אחד חלם חלמו ופתרון חבירו:

יב) וישם אתנו. בבית הסהר: נער (עבד) עברי. (כג) א"ר שמואל בר נחמני ארורים הם הרשעים שאינן עושין טובה שלימה. (כד) נער שוטף, עברי שונא: עבד לשר הטבחים. (כה) שכן כתיב בסיקרוקין של פרעה שאין עבד מולך, (כו) ואין לובש כלי זיין: ונספר לו ויפתר לנו את חלומותינו איש כחלומי פתר. מעין דברי חלומות פתר: יג ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כני. בשררה: ואתו תלה. (כז) מכאן אמרו רבותינו כל החלומות הולכין אחר הפה, (כח) ובלבד שיהא פותרן מעין החלום, (כט) ובמס' ברכות פרק הרואה נרטינן, אמרו עליו על בר הדיא מפשר חילמי וכו', (ל) ובברייתא דבראשית רבה תנא הוה עובדא בהדיא איתתא דאולית לגבי ר' אליעזר אמרה ליה הדיא איתתא (לא) (תניכה) [תניתה] דביתא סקע, ופתר לה לשיבוי, אמר לה בר דבר את מתעברת, וכן הוי, מי נרם לזה, פתרונו נרם, (לב) זימנא חדא חמית הכין תוב אולת לבי מדרשא ולא אשכחא לר' אליעזר אלא לתלמידיה, אמרה לו חיותי תניתה דביתא סקעה, אמרו לה הדיא איתתא קבר לבעלה, כיון דאתא ר' אליעזר שמע קול צוחה, אמר הוא כדון תנין ליה עובדא, אמר ווי לנו דחמיתו לבעלה, דכתיב כאשר פתר לנו כן היה, מלמד שכל החלומות הולכים אחר הפה, (לג) א"ר יוחנן כל החלומות הולכין אחר הפה חוץ מן היין, יש שותהו וטוב לו, ויש שותהו ורע לו, שאם ת"ח ש ותהו טוב לו, (לד) כדכתיב לנו לחמו בלחמי ושחו (יין) [ביין] מסכתי (משלי ט ה), וכתב וחכך כיון הטוב וגו' (שה"ש ז י), ואם עם הארץ שותהו רע לו, כדכתיב

הערות ותקונים

כא) אותו עיקר והוא מפל לי. לק"ט: (כג) כל אחד חלם חלמו ופתרון חבירו. ב"ר ספ"ח אות ב' ורש"י עה"ת ולק"ט וברכות ג"ה ע"ב: (כד) ארשב"ב ארורים כו. ב"ר ספ"ט אות ז' וילקוט רמו קמ"ז ורש"י עה"ת ולק"ט ותחומא מקץ: (כד) נער שוטף עברי שונא. ב"ר וילקוט ורש"י ולק"ט, ובלק"ט הובא עברי שונה, צ"ל שונא וכן במדרש במ"ד פי"ד במאמר ד"א אני פי מלך שמור הגוי עברי שונא, וכן הערוך ערך כלידר הביא עברי שונא: (כה) שכן כתיב בסיקרוקין של פרעה. ב"ר ספ"ט אות ז' הגוי שכך מוכתב בסקרדין, והיא גי' נכונה, וכן הובא בערוך ערך סקרדין בשם ב"ר, והמוספי כתב שם פי' סקרדין בל"ר כתיב סגולה של מלכים ושרים, ועיין בערוך השלם, ובלק"ט כשעות בסיקרוקין צ"ל בסקרדין וברש"י עה"ת הביא וכתב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך, ובלק"ט הביא שכך היה מוכתב לפני פרעה שאין עבד מולך וע"ש בהערה כ"ד: (כו) ואין לובש כלי זיין, בכ"ר שם ואין לובש כלידים והובא שם בפנים הפירוש "פי' אצורה כלי ידים", אולם בערוך ערך כלידר הביא ולא לובש כלידרין, ופי' מין תכשיט ואין ספק שהי' כן לפני המחבר במדרש ובשעות נעשית כלי זיין: (כז) מכאן אמרו רבותינו, ברכות ג"ה ע"ב: (כח) ובלבד, גמרא שם: (כט) ובמס' ברכות פרק הרואה, ברכות נ"ו ע"א: (ל) ובברייתא דבראשית רבא, הוא במדרש ב"ר ספ"ט אות ח', ונשנה גם בירושלמי מעשר שני סוף פי"ד ה"ט (דף ג"ה ע"ג) וגם הלק"ט הביא, ובברייתא דבי"ר: (לב) חניכה דביתא סקע, תקנתה ניתת, וכן הוא לנכון במאמר שלאחריו וכן הביא הלק"ט תנייתא דביתא סקעה, וכן ה"י הגוי לפני פי' המיוחס לרש"י, ובירושלמי שם תניתא דביתא מתכרה, ולפנינו בכ"ר שם שריתא דביתו תבירא, ובמדרש איכה פי' רבתי בגוים שריתא דביתו סקעה, פי' אמרה לו ראיתי בחלומי קורה שבביתי נשברה, וכן תנייתא פי' קורה עיין ערוך השלם ערך תנייתא, ובלק"ט הערה ל"א הבאתי: ובעל הערוך ערך תנה הביא יום שני תרג' יום תנין, כל זה יש למחוק סן הספר, בראשון כי הוא דברי המוספי ואין לו ענין למאמר המדרש ודברי המדרש מובאים בערוך ערך תנייתא: (לג) זימנא חדא, ויתר נכון שצ"ל זמן אחר, פי' זמן אחר: (לג) א"ר יוחנן, ב"ר שם וילקוט רמו קמ"ז: (לד) כדכתיב לנו לחמו בלחמי וגו', הראיות מתכתובים ליתא במדרש, ורש"י

משוכחות: (ודקות) [ורקות]. כלומר מעושות בבשר שהיו רוות: לא ראיתי כהנה. בודאי בכל ארץ מצרים: לדע. אבל כמותן של טובות ראיתי בודאי:

כ) ותאכלנה הפרות הרקות והרעות. כשררשנו: את שבע הפרות הראשונות (הבריאות) [הבריאות]:

כא) ותבאנה אל קרבנה. שלמות נבלעו בנופן: ולא גודע כי באו אל קרבנה. שלא נראו כריסן עבה כדרך בהמה שבעה: ומראהו רע. שלא עלה בשרם ולא נמשך צפר עורם אלא, כאשר בתחלה: ואיקץ. משנתי:

כב) וארא בחלומי והנה שבע שבלים עולות בקנה אחד. כי הקש דומה הוא לקנה מלאות נגרנין: וטובות. מבושלים נגרניה:

כג) והנה שבע שבלים צנומות. לא מצאתי למלה זו דמיון במקרא. (מא) זולתי בדברי רבותינו פת צנומה בקערה, כלומר פת פרורה ופתחה כעין צנון דקות,

מכ) אבל רבותינו פירשו פת יבשה וקשה. (מג) ודומה לו צונמא. הוא אבן קשה, וכן צנומות מרוח הקדים יבשו ונתקשו ונהיו דקות. שכן דרך דבר רטוב כשמתייבש נעשה דק וקלוש: [ושדופות] [שדופות] קדים. עיקר מלות שדופות לשון הדיפה, שמתוך כובד רוח הקדים מתהדפות זו לזו והוא כעין ספיקות כפיים, ואין לה דמיון במקרא זולתי

(מד) בדברי רבותינו שאינו משדפו, כלומר אינו שודפו לדבר אחר אפס כי התרגום מבריר השירפון והנידוף וסיפוק כפיים על אופן אחד, שהרי שדופות קדים (מה) מתרגמינן

קל טרפא דשקף, ויספוק את כפיו (כמדבר כד י'). מתרגמינן ושקפינן לידוהי, אלמא תלתיהו ענין חד הוא: צומחות [אחריהן] [אחריהם]. (מו) לא תמצא כמות מלה זו במקרא שהיא לשון רבותינו ומים סתומה בסופה זולתי כאן, ויש לומר כי אחרי הצגם

ואחרי הקדים צומחים ונהיו עומדות על קינתן:

כד) [ותבלענה] [ותבלען] השבלים הרקות. לשון כיסוי: את שבע השבלים הטובות ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי. דבר הנשמע לאוזן כשבייל שהיו

בעלי פה ופותחין פיהם לפני הכל, לכך נקראו חרטומי, (מו) ודומה לדבר בדברי רבותינו החרטות והצפורן, (מח) וחרטומים כנגד זרועיו, (מט) חתומה דסנדלא, פיו של עוף ושל

כלי נקרא חרטות בלשון רבותינו:

הערות ותקונים

שהחזיר יוסף לפרעה, ג' פעמים י"ד הרי ט"ב: (על) זולתי בדברי רבותינו פת צנומה בקערה. ברכות ל"ט ע"א: (נג) אבל רבותינו פירשו פת יבשה וקשה. גם הערך הביא פ"א צנימא יבשה, וכן רש"י בגמרא ברכות שם כתב פת צנומא יבשה שנתנה בקערה לשרות, וכן צנומות דקות ועיי רש"י עה"ת וברמב"ן עה"ת שהביא דברי רש"י ולא יתכן בעינוי הפירוש ומפרש כפי הראשון מהערך שפי' פרורה: (נז) ודומה לו צונמא, הוא אבן קשה. כוונתו למאמרם ב"ב פ"ט ע"ב של זכוכית ושל צונמא, שפי' אבן קשה: (נד) בדברי רבותינו שאינו משדפו, לא מצאתי עוד לשון זה בדר"ל ועיי ערוך ערך שדף: (נח) מתרגמינן קל טרפא דשקף כו' מתרגמינן ושקפינן לידוהי, כוונתו לת"א: (נו) לא תמצא כמות מלת זו במקרא שהוא לשון רבותינו, ומ"ם סתומה בסופה. וז"ל בעל מנחת שי צומחות אחריהם, במסרת כל בראשית אחריהן בנו"ן בר טן חד צמחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תנינא דכתיב אחריהם: (נח) ודומה לדבר בדברי רבותינו החרטות והצפורן. צ"ל החרטום והצפרנים. משנה טהרות פ"א מ"ב: (עא) וחרטומים כנגד זרועיו, כוונתו למשנה חמ"ד פ"ד מ"ג, ל"א ע"ב ולפניו וחוטמו כלפי זרועו אבל הערך הביא וחרטומו כלפי זרועו: (עב) חתומה דסנדלא. צ"ל חרטומא דסנדלא, והוא המאמר שהביא הערך בשם מדרש איכה חרטומא דסנדלא ולפניו ליתא עיי' מבוא למדרש איכה צד 64 ובהערה מ"ו, ואולי ראה בפ"י רב האי גאון לטהרות שהביא כל המאמרים אשר מלת חרטם נמצאת בתוכם, ולפניו בפירושו טהרות הנדרסם חסר זה ואולי הי' הפ"י יותר שלם, כי את ספר הערך לא ראה עוד המחבר בעל שכל טוב, וגם הסיום

(כה) ויאמר יוסף אל פרעה הלום פרעה אחר הוא. הלום של השבלים פירושו של פרות הוא: את אשר האלהים עושה. לעתיד: הגיד לפרעה. מתחלה כדי להזהיר.

בשני דברים האיר הקב"ה את עיני יוסף להבין את החלום הזה, כי בהיותו אצל אביו נראה לו בחלום האלומות בשורת אוצרת הפירות מפני הרעב, כשדרשנו, ועתה מדברי החלום פרעה הבין פתרונו. כשנדרוש לפנינו:

(כו) שבע פרות הטובות שבע שנים הנה. שבע זימני חריש בשבע השנים מכשרות כי בעת שזמן החריש יפה שהקרקע נרטבת הרי היא נחרשת בבקרים היטב והיא תחלת עיקר השובע, דכתיב (ורוב) [ורב] תבואות בכח שור (משלי יד ד): ושבע השבלים הטובות. שבע זמני הצלחת קציר בשבע שנים הנה מכשרות: חלום אחד הוא. כי החריש הכשירו של קציר הוא:

(כז) ושבע הפרות הרקות והרעות העולות אחריהן. שבע זימני חריש רע בשבע שנים הנה מכשרות שיהא הנילום יבש והקרקע קשה ואינה נוהה ליחרש בבקרים והיא תחלת הרעב: ושבע השבלים (הדקות) [הרקות] שדופות הקדים. יהיו שבע זימני קציר רע בשבע שנים ויהיו זמנים הללו שבע שני רעב, וכן הוא אומר אשר אין חריש וקציר (בראשית מה ו):

(כח) הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה. קודם הפתרון: (את) אשר אלהים עושה. לעתיד: הראה את פרעה. תחלה בחלום:

(כט) הנה. בקרב זמן: שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים. כנגד ז' פרות הבריאות וז' שבלים המלאות שבישרוך ז' זימני חריש וקציר יפה:

(ל) וקמו. וי שבראש התיבה משמעתה לשון עתיד: ונשכח כל השבע. שבע שני השובע שהיו בארץ מצרים מכובד הרעב: וכלה הרעב את הארץ, שיהיו יושביה מוי רעב ומושלכין בחוצות:

(לא) ולא יודע השבע. שהיה בארץ שפירותיה של שנות השבע יכלו ויאספו: מפני הרעב ההוא. הבא אחריהם תיכף: כי כבר הוא מאוד ובתחלתו יכלו פירות הישנות:

(לב) ועל השנות החלום אל פרעה. שהרי מן הפרות לבד או מן השבלים לבד יש ללמוד כל הענין אלא שנעשה בשני פנים: פעמים. זהו שדרשנו ופרעה חולם שחלם ומקיץ חולם ומקיץ, כל כך למה לידע: כי נכון הרבר. מאלהים יצא, (ג) מכאן אמרו רבותינו כל חלום שנשנה ונפתר מוזמן הוא: וממהר האלהים לעשותו. ואינו שוהה זמנו לבא:

(לג) ועתה ירא פרעה. כמו יראה, ודומה לו, ירא ה' עליכם וישפטו (שמות ה כא). אל ירא בפלנות (איוב כ יז), וכן הרבה: איש נכון. זה המבין דבר מתוך דבר שיוודע מה שקיבל מרבו, וכן אתה דורש אנשים חכמים ונבונים (דברים א יג), שהנכון גדול מן החכם: וישיתהו. ישים אותו סקיד, על ארץ מצרים, ודומה לו כי שם לי אלהים (בראשית ד כה), שיתי אותותי (שמות י א), וכל דומיהן, לשון השמה:

(לד) יעשה פרעה. מה שאני מיעצהו: ויפקד פקידים. אלו הגויזברין ממונין על אוצרות פירות של ארץ וחמש את ארץ מצרים. יקה אחד מן החמשה בפירות, ודומה לו, לחמש (בראשית מז כז), ויגיד עליו ריעו ונתתם המישיית לפרעה (שם שם כד), כי בשביל שנתן להם החומש של שבע השבע שאצרו, לפיכך צוה לתת לו חומש כתבואות כל השנים:

תערות ותקונים

פ"י של עוף ושל כלי נקרא חרמות הובא בערוך ערך חרמום: (ג) מכאן אמרו רבותינו כל חלום.

לה) ויקבצו. פקידים הללו את כל אוכל חמשה שנים המוכות הבאות מקרוב תכופות האלה אשר אמרתי לך: ויצברו. לשון אוסף, ודומה לו, ויצברו אותו חמרים חמרים (שמות ה ו), שני צבורים, וכן לערה הנאספת קורין ציבור: בר. אלו הגרגרים שנבררו מן הקש ומן התבן, ודומה לו, נשקו בר פן יאנף (תהלים ב יב), כיון שהגורן גורה קש נפוץ והתבן נסתלק ובאין הכל ומנשקין את הבר, ונתיב מה לתבן את הבר (ירמיה כג יח): תחת יד פרעה. תחת רשותו: אוכל בערים ושמרו. זו הכנסת תבואה בקשה שהיא נשמרת כך אמר לו באוצר המלך יהיו ובאוצרות שבערים תהא התבואה בקשה שיהא הבר נשמר והקש לבהמה:

לו) ויהיה האוכל לפקדון לארץ. כלומר מוסקד לפרנסת יושבי הארץ: לשבע שני הרעב אשר (תהייתה) [תהיין] בארץ מצרים. שאין חריש וקציר: ולא תכרת הארץ. כלומר שלא יכרתו יושביה ברעב כשאין מוצאין שבר:

לז) וייטב הדבר בעיני פרעה. שנזכר מיד פתרון החלום כי כמו שפתר לו כן היה רואה גם הוא אלא ששכחו ועכשיו נזכר: ובעיני כל עבדיו. על שנתן עצה להחיות יושבי הארץ, ושיה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו (משלי מז ז), שאפילו שר הטבחים והחרטומים הודו לדבריו:

לח) ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא. ה' פתוחה וחטופה להחמיה המלה, וכך אמר להם (גא) אפילו אם היינו הולכים מסוף העולם ועד סופו לא נמצא: אשר רוח אלהים בו. שמכווין ברוח הקדש ואומר באמת מה שלא ראה ולא שמע, ושיה פלני מים לב מלך ביד ה' (אל) [על] כל אשר יחפוץ יטנו (משלי כא א):

לט) ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע (ה') [אלהים] אותך את כל זאת: הפתרון והעצה: אין נכון והכס כמך. לשיתו על ארץ מצרים כשיעצתה אלא אתה תהיה גוי:

מ) אתה תהיה על ביתי. ממונה ואפוטרופוס: ועל פיך ישק כל עמי. על דברי פיך יתפרנס כל עמי, ודומה לו וישק יעקב לרחל (בראשית כט יא). ויגש וישק לו (שם כז כז), ובן משק ביתי (שם טו ב), נמצא לפעמים לשון פרנס וממונה, ופעמים לשון נשיקה ממש, וכל דומיהן, אמר לו הכל יהיו משתחווין לך ונושקין על פיך כמו לאלוה, אלא שלא קיבל עליו: רק הכסא אנדל סמך. כלומר גדולתי תהא למעלה מגדולתך:

מא) ויאמר פרעה אל יוסף ראה. הוזהר בגדולתך שהרי גורתי ונתתי אותך על כל ארץ מצרים למושל:

מב) ויסר פרעה את טבעתו. המיוחדת לחותמו: מעל ידו ויתן [אותה] על יד יוסף. כך דרך המלכים לעשות כשממנין את המשנה, וכן אתה מוצא באחשורוש המן ומרדכי, וילבש אותו בגדי שש. כלי פשתן המגוהצים בדים דקים: וישם רביד [הזהב] על צוארו. (גב) ר' יוסף אמר הפה שלא נשק בעבירה (גג) [ועל פיך ישק כל עמי. צואר

הערות ותקונים

ל"ט ועי' ברכות נ"ח ע"ב: (לא) אפילו אם היינו הולכים מסוף העולם. ב"ר פ"צ אות א' ומדרש אגדה: (כז) ר' יוסף אמר הפה שלא נשק בעבירה, צ"ל ר' שמעון בן גמליאל אמר יוסף משלו נתנו לו הפה שלא נשק בעבירה, כמו שהוא בב"ר פ"צ אות ג' וכן הוא בוי"ר פכ"ג אות ט', ובתנחומא הנדפס מכבר סוף פ' בראשית אות י"ב מוכח בשם ר' שמעון סתם, ובמדרש במ"ר פי"ד אות ז' גם בילקוט רמז קמ"ח הוא בלי שם האומה, ובתנחומא הנדפס מכבר טקין סוף אות ג' קצר המעתיק וכתב, "וכו' כדאימא לעיל". ובמדרש אגדה הוא ג"כ בלי שם האומר כדרכו תמיד, ובלק"ט הובא א"ר יודן בש"ר בנימין בר לוי: (גג) ועל פיך ישק. חוספתי, והמעתיק השמיט מן בעבירה

שלא דבק בעבירה] ויתן רביד [הזהב] על צוארו, יד שלא משמש בעבירה ויתן אותה על יד יוסף, גוף שלא דבק בעבירה וילבש אותו בנדי שש, (גד) רגלים שלא פסעו לעבירה יפסעו בקרונוין, פי' במרכבת המשנה, (גה) מחשבה שלא הרהרה לעבירה תקרא לפניו אברך, (נו) אב בחכמה ורך בשנים:

(מד) ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה. (נז) אמר רב אחא מן אני של בשר ודם, אתה למד אני של הקב"ה, ומה פרעה שאמר ליוסף אני פרעה, וזה לכל הברכה

הזאת, לכשיבא אני של הקב"ה, דכתיב אני עשיתי [ואני] אשא ואני אסכול ואמלט (ישעיהו מז ד), וכתיב ראו עתה כי אני אני הוא וגו' (דברים לב לט), על אחת כמה וכמה שיהו כל באי עולם מודין לו: (ומבלעדך) [ובלעדך]. כלומר בלתי גזירתך: לא ירים איש את ידו. (נח) לחגור כלי זיין לרכוב במרכבת הרכש בכל ארץ מצרים:

(מה) ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. (נט) א"ר יוחנן צפונות מופיע ונחות לו לאומרן, (ס) ר' יודן אומר צפונות מופיע ונוח רוח הבריות בהן, כי פע לבדו יסוד מלת

פענח, כי תמצא הופיע תופע פועה, וגם נח לבדו יסוד מלת הנחה, כי תמצא הנחה נחת וינח, ולכך הרבירו ר' יוחנן ור' יודן תיבת פענח לשני אופנים: ויתן לו את אסנת.

(סא) כך כינויה על שם שפי', כלומר לאמה תהא זאת לך תחתית: בת פוטיפרע כהן און. כך דרשנו כהן הגדול שלמונים, ודומה לו, כהן מדין (שמות ג א), ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח): לאשה. דרך היתר: ויצא יוסף מלפני פרעה, ברשות: על ארץ מצרים. כדי ליכנס לממשלה, ודומה לדבר, קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתנגה (בראשית יג יז):

(מג) וירכב. (סב) מפני השנחה כתבתי במדרש מוקדם ומאוחר: וירכב אותו במרכבת המשנה. כי יש למלכים סוס ומרכבת שרוכבין עליהן ביום שניתן כתר

מלכות בראשיהם. ועוד יש להם מרכבת וסוס משנים, ועוד יש שלישים שאינם מקפדין עליהם לרכוב, והסגנים והשרים והמשנים אין רוכבין בהם, אלא משנה המלך ביום מולכו, ואין רוכב אדם עליו וזלתי המלך לבדו. (סג) וכן שנינו במשנה פרק כהן גדול אין רוכבין על סוס ואין יושבין על כסאו ואין משמשין בשרביטו וכו': ויקראו לפניו אברך. כלומר רבו של מלך שכן לרב קרוין אב, שנאמר אבי אבי רכב ישראל (מיב ב יב), וכתיב אבי יושב אהל (בראשית ד כ), אבי כל תופש כנור (שם שם כא) וכל דומיהן. רך. (סד) בלשון

הערות וחקונים

עד בעבירה: (נד) רגלים שלא פסעו בעבירה יפסעו בקרונוין, פי' במרכבת המשנה. הפי' הוסיף המחבר, ובב"ר שם רגליו שלא פסעו בעבירה יתון וירכבו על קרוכין, וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו, ובילקוט גם בפ"י רש"י בב"ר שם ה"י הגי' קרונוין והכל אחד והוראתה מרכבת: (נז) מחשבה שלא הרהרה לעבירה. ע"י תנחומא שם בראשית את י"ב גי' אחרת וע"י מדרש אגדה בהערה כ"ג:

(נו) אב בחכמה ורך בשנים. ב"ר שם ותיב"ע ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (מ) א"ר אחא, בב"ר פ"צ אות ב' מובא זה בשם ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי, וכן נשנה בוי"ר סוף פכ"ד ושם איתא ר' יהושע בש"ר לוי, וגם הילקוט ברמז קמ"ה הביא הגי' א"ר אחא כמו שהביא המחבר: (ס) לחגור כלי זיין, בב"ר שם לא ירים איש את ידו, כלי ידים, ואת רגלו כלי רגליה, והוא אשר תיקן אחד המדפיסים והגי' הנכונה כמו שהביא הערוך בערך כלידה, לא ירים את ידו ואת רגלו כלידה, שפי' בינוי מתג ורסן הסוס והמחבר חשב על מלת כלידה שהוראתה כלי זיין, ע"י ערוך השלם ערך זגרי, ובפירש"י במדרש שם גורס לא ירים איש את ידו, כלי ידים את רגלו כלידה, אין ספק שהמלות "כלי ידים" נוספו ברש"י וצ"ל לא ירים איש את ידו ואת רגלו כלידה:

(סז) א"ר יוחנן, ב"ר שם אות ד' וילקוט ולק"ט: (ס) ר' יודן אמר, בב"ר וילקוט שם ר' חזקיה אמר, אולם בלק"ט הובא ר' יהודה בר סימון אמר: (סא) כך כינויה כו, בלתי מובן: (סב) מפני השנחה כתבתי במדרש מוקדם ומאוחר, ר"ל כי היה לו להביא הדרשה בפסוק מ"ג והביא כאן את הדרשה על פסוק מ"ה שלא במקומו: (סג) וכן שנינו במשנה. סנהדרין כ"ב ע"א: (סד) בלשון רומי מלך

רומי מלך ריכו, (סה) וכן שלחו להורדוס אם לא סתרתה אל תסתור, ואם סתרתה אל תבנה, ואם סתרת ובנית עבדא בישא בחר דעברין מתמלכין, אם ויינך עלך ספרך כאן לא רכא ולא בר רכא, הורדוס קלנית מתעבד, ובעינא מאי משמע דהאי רכא לישנא דמלכותא היא, דכתיב ואני היום רך ומשוח מלך (ש"ב ג לט), ואי בעית אימא מהכא ויקראו לפניו אברך ונתן אותו על [כל] ארץ מצרים. למושל: נשוב לאשורי הפרשה: (מו) ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים. ויצא יוסף מלפני פרעה. ברשות: ויעבר בכל ארץ מצרים. להכנס בהוקת הממשלה, כשרדשונו:

(מו) ותעש הארץ. כלומר יושבי הארץ עשו: בשבע שני השבע, כמו שגזר יוסף לחמש את הארץ: לקמצים. תחלה היו מורדין להוציא החומש באיפות ואח"כ בהינין וברביעית ובתומן ובעשירית האפה וההין, ולבסוף מורדין בקומץ מכל ה' קמצים נוטל קומץ אחד, ודומה לדבר וקמץ משם מלא קומצו (ויקרא ב ב):

(מח) ויקבוץ את כל אוכל. אוכל התבואה בקשה הבר למאכל אדם והקש והתכן לבהמות. שבע שנים אשר היו בארץ מצרים. מצליחות בפירות: ויתן אוכל. התבואה בקשה: אכל שדה העיר אשר סביבותיה. של עיר: נתן בתוכה. של עיר. (סו) ר' יהודה אומר (סו) נתן של תחום נושן בנושן, ושל תחום נוף בנוף, ושל תחום תחפנתם בתחפנתם, מפני שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה, ולמה גזר האוכל, לפי שהברכה מצויה באוצרות:

(טז) ויצבור יוסף בר. באוצרות המלך הרגן לברו: כחול הים הרבה מאד. יותר מכל מה שמשערים: עד כי חרל. יוסף לספור את המידות: כי אין מספר. שאין אדם יכול לעמוד על מספרם:

(ז) וליוסף יולד שני בנים. היה לו לומר ילדו, אלא יולד לשון יחיד, כששניהם בעלי מדה אחת שוין בנוי ובנכורה: בטרם תבא שנת הרעב. (סח) מכאן אמרו רבותינו אסור לו לאדם לשמש מטחו בשנת רעבון: אשר ילדה לו אסנת וגוי: (נא) ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה. כלומר משכח, כי אמר כיון שנולד לי זה: נשני אלהים את כל עמלי. הצרות שבאו עלי בשעה שנפדתי מאבי: ואת כל בית אבי. גם כל אשר הצירוני אנשים של בית אבי:

(גב) ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי. במקום שעינו בכבל רגלי: (נג) ותכלנה. נגמרו שבע שני השובע, ודומה לו ויכלו השמים (בראשית ב א), ותכל כל (עבודתם) [עבודתם] (שמות לט לב), ויכל משה (שם לד לג), וכל דומיהן: אשר היו. השבע: בארץ מצרים, כי שבע לשון נקבה, וכן שני לשון נקבה, היה לשון זכר ויחיד ואינו נתאמץ על אופן הפשט, אלא כך הרבירם, ותכלנה שבע, לשון השבע אשר היה, ושובע לשון זכר ויחיד כמו היה: אשר היו בארץ מצרים ולא בשאר מלכות, כיון ששמעו דברי החלום ושהם נגונין הפירות אז היו למדין ועושיין כמו כן:

הערות ותקונים

ריכו, היא המלה הרומית ex, וכן רש"י בפי התורה כתב רך בלשון רומי מלך ויש נוסחאות ברש"י בלשון ארמי: (סה) וכן שלחו להורדוס כו' לא רכא ולא בר רכא. הוא בב"ב ד' ע"א ורש"י בגמרא שם פ"י לא מלך ולא בן מלך ותרגומו אבא למלכא: (סו) ר' יהודה אומר, כן הובא בשמו בל"ק"ט וכן בילקוט רמז קמ"ח בשם ב"ר, אבל בב"ר לפנינו פ"צ אות ה' נשמט שם האומר ואח"כ הובא במדרש שם דרש ר' נחמ"י ורבנן כדרך המדרשים להביא שלשתן: (סז) נתן של תחום גושן בגושן ושל תחום נוף בנוף ושל תחום תחפנתם בתחפנתם. בב"ר וילקוט ולק"ט נוסחא אחרת שבתחום מברית במבריא ומה שבתחום ציפורי בציפורי: (סח) מכאן אמרו רבותינו. תענית י"א ע"א:

(נד) ותחלינה. התחילו לבא, ודומה לו החל רש (דברים ב כד), ויחל (לבנותו) [לבנות] (דהיב גב), היום החילותי לשאל לו באלהים (ש"א כב טו), וכל דומיהן, לשון התחלה: שבע שני הרעב לבא. תנופות: כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל (הארץ) [הארצות]. שלא אצרו פירות: ובכל ארץ מצרים היה לחם. שהרי אצרו:

(נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (טט) שהיו יושבין על השלחנות בקשו פת קיבר ולא מצאו. (ע) לפי שהרעב מתמר את התאוה לאכול, אדם שהוא נהוג לאכול ליטרא אחת אוכל ג' ליטרות: ויצעק העם אל פרעה ללחם. בשביל לחם: ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. (עא) אמר ר' אבא בר כהנא נפתן לימול, (עב) א"ר שמואל בר נחמיני חייטנו אין כתיב כאן, אלא החייטנו, נתת לנו חיים בעולם הזה ובעולם הבא:

(נו) והרעב היה על (פני כל) [כל פני] הארץ. ולמעלה הוא אומר ויהי רעב בכל הארצות, אלא הארצות שהן ארץ אחת, כלומר מלכות אחת, (עג) ואלו אפריקי ערביה ופליסני, וכולן תחת מצרים: ויפתח יוסף [את] כל אשר בהם. כלומר כל האוצרות אשר בהם אוכל: וישבור למצרים. היה מוכר להם במדות קטנות וקטועות, כגון תומן ועשירית שהן שברי ההין, ולא בהין שלם, לכך: ויחוק הרעב בארץ מצרים. שאין להם ראות עינים בהשבע אוכל כדי להשביע עיניהם במראיתם:

(נז) וכל הארץ. אותן ג' ארצות שכתבנו: לשבור. אוכל באו אל יוסף, לסבור אסימון ולעשות מטבע ולקנות אוכל: כי חוק הרעב בכל הארץ. שאין מוצאין לקנות במקום אחר:

[כב] א) וירא יעקב כי יש שבר. כל מקום שתמצא שבר שהוא קניית תבואה, אינו אלא בזמן רעבון, ולמה נקרא שבר, שהוא שברון ממש, כדכתיב שבר על שבר נקרא (ירמיה ד כ), וכשהשערים כוול והאיפות שלומות הרי יש לבני אדם חיים ממש, ולכך נקרא שבר, ששבר נאון בעלי בתים שקונין בשבר איפה ולא באיפה שלימה: וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ראה עוברין ושבין מביאין בר ממצרים: ויאמר יעקב לבניו למה חתראו. כל מקום שהוא ענין שאדם מראה עצמו לאחרים הרי הוא בלשון זה, שכך אמר להן יעקב (א) למה תראו עצמכם שביעים בפני הננעניים, ודומה לדבר, (לא) [לכה] נחראה פנים (מ"ב יד ח), ויתראו פנים (שם שם יא), וכל דומיהן:

ב) ויאמר הנה שמעתי. מעוברי דרכים: כי יש שבר במצרים רדו שמה. בכל מקום נאמר ירידה למצרים מארץ ישראל, ועלייה ממצרים לארץ ישראל, שא"י ארץ הרים, ומצרים ארץ מישור: ושברו לנו. בר: ונחיה ולא נמות. ברעב:

הערות ותקונים

(טט) שהיו יושבין על השלחנות בקשו פת קיבר ולא מצאו בכ"ר שם אות ו' ותחלינה וגו' נכנסו חולניות עד שהם יושבין על השלחן בקשו אפילו פת קיבר ולא מצאו. וכן הוא בלק"ט: (ע) לפי שהרעב מתמר את התאוה לאכול כו', לק"ט ושם הובא מגרה את המאכל: (על) א"ר אבא בר כהנא. ב"ר שם: (עג) ארשב"ג. שם: (עג) ואלו אפריקי ערביא ופליסני. ב"ר שם בכל הארצות בשלש ארצות בפנקיא ובערביא ופלסמונא. והערך ערך פנקיה וערך פלסמיני הכיז מאמר המדרש וגורס בפנקוא ובערביא ובפלסמיני והיא Phœnicien גם Palestina, וכן יש לתקן בדברי המחבר לפינו:

[מב] ב) למה תראו עצמכם שביעים בפני הננעניים. לק"ט ועיין תענית י' ע"ב ורש"י עה"ת:

ג) וירדו אחי יוסף עשרה. אותן שהיו במכירתו: לשבור בר (במצרים) [ממצרים].
 ב) א"ר בנימין בר לוי ממשמע שנאמר אחי יוסף, איני יודע שהם עשרה.
 ג) אלא עשרה חלקים ואחד לשבור בר:

ד) ואת בנימין אחי יוסף. א' של אחי המופה, מפני שהתיבה ניתלית על חברתה, וכל שעומד על עצמו, כגון אחי הוא (בראשית כה), הרי האליף נקמצת: לא שלח יעקב את אחיו. עם אחיו: כי אמר פן יקראנו אסון. שמא יארע בו שונא הוא שטן המצוי לקטרנ בשעת הסכנה, והוא מלאך המות, ומניין שנקרא שונא, שנאמ' אם רעב שונאך האכילוהו לחם (משלי כה כא), (ד) משכחו לבית המדרש וכו', וכבר דרשנו כבי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח כא), והוא שתרנגם אונקלוס דלמא יארעיניה מותא, זה מלאך המות, שאם על מיתה ממש הוא אומר, היה לו לומר פן תקראנה אסון, לשון נקבה כי מיתה לשון נקבה:

ה) ויבאו בני ישראל לשבור. (ה) מכאן סמכו רבותינו לומר כל דבר שבקרושה לא היא פחות מעשרה, כתיב הכא בני ישראל, וכתיב התם ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב לב), (ו) א"ל ר' יוסי בר אבא אם בתוך הבאים אפי' עד כמה אלא בני עדיף למילף לשבור בתוך הבאים בתוך שבניהם בני כנען, לפיכך באין מולן לשבור:

ו) ויוסף הוא השליש על הארץ. מה ת"ל ויוסף הוא השליש, והלא כבר נאמר ראה (נתחך) [נתתי אותך] על [כל] ארץ מצרים (בראשית מא מא), אלא אותו היום הוסיף על שלטונותו, ידע שאחיו באין לשבור בר, (ז) גזר שלש גזירות בעיר, שלא יכנסו לה עבר, ושלא יכנסו אדם בשני חמורים, ושלא יכנסו שום אדם עד שיכתוב שמו ושם אביו ושם זקנו, (ח) והיה מנשה מקבל הפיתקין: הוא המשביר לכל עם הארץ. באותו היום ולא היה ממנה איש אחר על המוכרין. אלא הוא עצמו היה עומד עליהם כדי שלא יוכלו אחיו לבוא לשבור בר ולא יראו אותם: ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה. ראוי לומר בני ישראל מה ראה לשנות ולומר אחי יוסף שנוכר אהבתו אמרו נכנס בעיר ונראה אם רואין אנו אותו נושא סבל ונוכל לפדותו בממון מוטב, ואם לאו נראה מה נעשה:

ז) וירא יוסף את אחיו ויכרם. ממש: ויתנכר עליהם. (ט) נעשה להם כנכרי שאין מכיר, ודומה לו למה (אתה) [זה את] מתנכרה (מ"א יד ו), נטל הגביע והי' מקשקש

הערות וחקונים

3) א"ר בנימין בר לוי. ב"ר פצ"א אות ב' ושם חסרים המלות «בר לוי»: ג) אלא עשרה חלקים. בב"ר שם אלא תשעה חלקים לאחיה, וע"ש במ"כ ובחרושי הרד"ל, ועיון רש"י עה"ת ובמדרש אגדה: ד) משכחו לבית המדרש וכו'. כוונתו סוכה נ"ב ע"ב תנא דבי ר' ישמעאל אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש: (ס) מכאן סמכו רבותינו. ברכות כ"א ע"ב ועיון בב"ר שם אות ג' וירושלמי ברכות פ"ז ה"ג (דף י"א ע"ג) וכן בלק"ט: (ו) א"ל ר' יוסי בר אבא. בב"ר שם א"ר יוסי בן אבון, ובירושלמי שם בר בון, והוא כמו אבון: (ז) גזר שלש גזירות. ב"ר שם אות ד', וילקוט רמז קמ"ח ולק"ט ומדרש אגדה. ובלק"ט הביא גזר שלש גזירות שלא יכנסו שני אחים משני פתחים ושלא יכנס אדם אחד בשני חמורים ושלא יכנס אדם עד שיכתוב שם אביו ושם זקנו. והעירתי שם בהערה ט' בכ"י פלארעניץ הגי' שלש גזירות גזר שלא יכנס לה עבר ושלא יכנס אדם בשני חמורים ושלא יכנס אדם עד שיכתוב שם אביו ושם זקנו (והוא כמו שהביא המחבר כי לפניו היה כ"י מן הלק"ט השוה לכ"י פלארעניץ). ובב"ר הגי' שלש גזירות גזר שלא יכנס עבד למצרים ושלא יכנס אדם בשני חמורים ושלא יוליכו חמורים תבואה ממקום למקום, ושלא יכנס אדם עד שלא יכתוב שמו ושם אביו, בפרטם אתה מוצא ד' גזירות. ובילקוט רמז קמ"ח בשם המדרש לא הביא ושלא יוליכו חמורים תבואה ממקום למקום, לכן היא הוספה חיצונית במדרש: (ט) והי' מנשה מקבל הפיתקין. ב"ר ולק"ט וילקוט: (ט) נעשה להם כנכרי שאין מכיר נטל הגביע. ב"ר שם אות ו' ותנהומא

בו, ואמר להם כך אומר הנביע: וידבר אתם קשות. כמפורש בענין: ויאמר אליהם מאין באתם. מאיזה מלכות נשלחתם כאן, ולמה באתם, ויאמרו מארץ כנען. באנו: לשבור אוכל. ולא על ענין אחר:

ח) ויבר יוסף את אחיו. מכיון שנאמר וירא יוסף את אחיו ויבירם, לא הוצרך לשנות ולומר ויבר יוסף אלא לחדש דבר שהם לא הכירוהו: (י) ר' לוי אמר בשעה שנפלו בידו ויבר יוסף את אחיו שריחם עליהם וכשנפל הוא בידם הם לא הכירוהו ולא ריחמו עליו, ודומה לדבר (אין מכיר לי) [ואין לי מכיר] (תהלים קמב ה) אבד מגוס ממני. ורבנן אמרי הכרה ממש היא, הוא הניחם בחתימת זקן, לכך ויבר יוסף את אחיו, והוא הלך בלא חתימת זקן, ובא בחתימת זקן, לפיכך והם לא הכירוהו.

ט) ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם. כיון שהשתחוו לו זכר מה שחלם עליהם, והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחוינה לאלומתי (בראשית לו ז), ואחר עשר כוכבים משתחויים לי (שם שם ט): ויאמר (להם) [אליהם] מרגלים אתם. התחיל מקשקש בנביע הכסף, ואמר כך אומר לי הנביע: לראות את ערות הארץ באתם. שהרי נכנסתם בשוק של זונות לראות ערותן, אמרו ליה לא אלא אבידה נאבדה לנו ואנו מבקרין אחריה, (יא) ונראה לי שהוא מדרש, ועיקר הפשט כך הוא מרגלים אתם שנשתלחו ממלכי כנען לראות את ערות הארץ, פרצותיו של עיר מהיכן יכלו השודדים לנכס, לכך באתם, ודומה לדבר ערות (היסוד) [יסוד] עד צואר (חבקוק ג יב), ערו ערו עד היסוד (תהלים קלו ז), ערער תערער (ירמי' נא נח), וכל דומיהן:

י) ויאמרו אליו לא אדני, כמו שאתה אומר אלא: ועבדיך באו לשבור אוכל. לא אמרו לשבור בר שהוא דגן ברור שראוי לעשירים, אלא מיעטו עצמם ויאמרו לשבור אוכל, כלומר כגון קמניות, או שום אוכל הראוי לעניים:

יא) כולנו בני איש אחד נחננו. לשון ענוה, ולמה שינו בלשון ואמרו כנים אנחנו, (יב) כך אמרו רבותינו אנשי עיר הקודש מלמד שנצנצה בהם רוח הקודש אמרו כולנו אנו ואתה בני איש אחד, ולפי שלא היו יודעים מה הם אומרים, לפיכך אמרו בלשון ענוה, אבל כשאמרו כנים אנחנו, אמרו בלשון חזק כנים בעלי נכונה, כי תמצא כן במקום נכון. כתיב ותאמר כן באו אלי האנשים (יהושע ב ד): לא היו עבדיך מרגלים. כדרשנו:

יב) ויאמר אליהם לא. כמו שאמרתם אלא: [כי] ערות הארץ באתם לראות. מה הוצרך לשנות בדבריהם, אלא להיות מופנה לדרשה, מלמד שהביא מנשה הפיתקין וקרא לפניהם, ראובן בן יעקב בן יצחק, שמעון בן יעקב בן יצחק, וכן כולן, אמר להן (יג) וכי מאחר שכולכם אחים אתם למה לא נכנסתם בשער אחד, אלא כל אחד בשער בפני עצמו, אמרו לו כך ציוונו אבא מפני העין, אמר להם כך אמר לי הנביע ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם במרמה, ואת אחד מכם מכתם לערביים מפני קנאתכם בו, מיד נודעו:

יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו. וראי: בני איש אחד. כמו שכתוב בפיתקין שבידיך: בארץ כנען, אנחנו יושבין ברשותך: והנה הקטן את אבינו היום.

תערות ותקונים

הנדפס מכבר אות ח' ומדרש אנדה: (י) ר' לוי כו' ורבנן אמרי, ב"ר שם אות ז: (יב) ונראה לי שהוא מדרש, הוא ב"ר שם אות ז' והובא בלק"מ, והמחבר ראה זה בלק"מ וכתב ונראה שהוא מדרש כי הוא כמדרש שם במאמר שלפניו: (יג) כך אמרו רבותינו, ב"ר שם: (יג) אמר להן וכי

כלומר עדיין הוא חי שבה לבורא כל: והאחד איננו. נדד והלך לו ואין אנו יודעין
אנה הלך:

(ד) ויאמר אליהם יוסף הוא. כלומר הוא הדבר: אשר דברתי אליכם. שמכרתם לערביים:
לאמר מרגלים אתם. שהחרכתם כבר כרך גדול:

(טו) בזאת תכחנו. אם כנים אתם או מרגלים: חי פרעה. (יד) כשהי' רוצה לישיבע
לשקר הי' נשבע חי פרעה. (טו) א"ר יהושע בן לוי דומין דבריו של יוסף
לרועה שאבד לו גדי, מצאתו אשה אלמנה שחמתו והפשיטתו ונתנתו במיטה וכיסתו,
נכנס הרועה אצלה לבקשו. (טו) אמרה יהי רצון שאוכל בשרו של בני זה המושכב על
מטתו זו אם ראיתוהו. דומה הרועה שבנה הוא והאמין לדבריה והלך לו: אם הצאו
מזה. כלומר מזה הבית: כי אם בבוא אחיכם הקמן הנה. כאן הנה אחת מן התיבות שאין
מעמן נודע בלעדי תיבות הסמוכות להן, כי יש הנה שהוא כאן, כגון הקמן הנה, עד
הנה דברי ירמי' (ירמי' נא סד), וכל דומיהן, ויש הנה שהוא לשון נקבה, כדכתיב הן
הנה היו לבני ישראל (במדבר לא טז), (לאחת להנה) [מאחת מהנה] (ויקרא ד ב), עד
שיפרוט לך הענין, כגון שני, יש שני כמו שנים, כדכתיב שני אנשים עברים (שמות ב יג),
שני בניך (בראשית מח ה), וכל דומיהן, ויש שני שהוא לשון שנה, וכל תיבות הללו
אין להם הכרת אות ולא בניקוד, וזאת מתוך הענין נודע מעמם, ומתוך תיבות הסמוכות
לצור', ישמע חכם ויוסף לקח:

(טז) שלחו מכם אחד. את מי שאתם רוצים: ויקח את אחיכם, ויביאהו אצלי: ואתם
האסרו. עד בואם: ויבחנו דרכיכם האמת אתכם. ה' פתוחה וחטורה היא
לשון ספק קרוב למתמיה, כלומר אם אמת אתכם שיש לכם אח עדיין אצל אביכן יודיעני
אם כנים אתם לו: ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם:

(יז) ויאסף אותם אל משמר. לא שאסרם בכבל אלא הפקיד עליהם שומר ונתנם במסגר:
שלושת ימים. (יז) מכאן שאין הקביה מניח לצדיק בצרה יותר מג' ימים:

(יח) ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי. שלא רצה להתאכזר עליהם כל כך להניחם ג'
ימים שלמים במסגר: וזאת עשו וחיו. כלומר ותחיו, ודומה לו עבדו את מלך
בבל וחיו (ירמי' כו יז): את אלהים אני ירא. דואנני מן החטא, כל בני ביתכם מצפים
עליכם להביא להם מה יאכלו, ואם תשחו כאן שמת ימותו ברעב:

(יט) אם כנים. בעלי נכונה: אחיכם אחד יאסר, בכבל בבית משמרת שכולכם קשה הי'
עלי לאסור בכבל אלא זה יחודי יאסר שם שלא יברה ואתם לנו והביאו לבני
ביתכם שבר רעבון שבאתם לשבור על רעבון בתיכם קודם שימותו ברעב:

(כ) ואת אחיכם הקמן הביאו אלי ויאמנו דבריכם. לפני ולא תמותו על ידי: ויעשו כן.
כלומר הסכימו לדבריו לעשות כן:

(כא) ויאמרו איש אל אחיו. שמעון אומר ללוי. לפיכך נמחל לו מה שאמר תחלה, דכתיב
ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות גו'. ועתה לנו ונהרגוהו (בראשית

לוי יט ב), ועכשיו קורא עצמו כמורה ועווב ומצדיק עליו את הדין: אבל אשמים אנחנו
על אחינו ונני בהתחננו אלינו. שלא נמסור אותו בידי אנורים, ולא שמענו לתחינתו.

הערות ותקונים

מאחר שכולכם אחים אתם. ב"ר שם: (יד) כשהיה רוצה לישיבע לשקר, ב"ר שם ולק"ט ורש"י
ומדרש אנדה: (טו) א"ר יהושע בן לוי. בכ"ר שם א"ר לוי וכן בלק"ט הובא בשר לוי: (טז) אמרה
יהי רצון כו'. עיין בכ"ר שם ובמ"ב, וכן בלק"ט: (יז) מכאן שאין הקביה. ב"ר שם וילקוט רמז
קמ"ה ולק"ט וש"ס מזמור כ"ב אות ה' ובאסתר רבה פ"ט אות ב' ומדרש אנדה ועיין ב"ר ריש

(יח) א"ר אבא בר כהנא לשון דרומאי הוא, (יט) אבל ברור אשר ראינו צרות נפשו, (כ) ר' לוי בשם ר' יוחנן אמר אפשר יוסף בן י"ז שנה ורואה שאחיו מכרו בשוק ושוחק, אלא מלמד שהי' מתחבט לפני כל אחד ואחד כדי שירחמו עליו ולא ריחמו: (לכ) [על כן] באה (עלינו) [אלינו] (את) הצרה הזאת. מלמד שביקש להן עון אחר ולא נמצא בהם זולתי זה, וזה גזירת המקום היה לטובה להחיות עם רב (בראשית נ ב).

(כב) ויען ראובן אתם לאמר. מלמד שעד עכשיו לא מצא פתח להשיבן ולהוכיחן: הלא אמרתי אליכם. אל תשפנו דם (בראשית לו כב): לאמר. עוד בלשון אחר ויד אל תשלחו בו (שם), והוה אל תחטאו בילד: ולא שמעתם. לדברי אלא מכתם אותו ללסטים ולא שמענו לתחינותיו ושמא הרגתו: וגם דמו הנה נדרש. עכשיו מדינו, כדכתיב מיד איש (את) אחיו אדרוש [את] נפש האדם (שם ט ה) (כא) וגם לרבות דמו של זקן, שהרי כמה שנים נתמעט במאכל ובמשתה:

(כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. כלומר שמבין יוסף במה שהם אומרים בלשון הקודש. ודומה לדבר גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כח יט) ושמתע מה (שירברו) [ירברו] (שופטים ז יא), ולא תשמע מה ידבר (ירמי' ה טו), וכל דומיהן: כי המליץ בינותם, ודומה לו חזי נא אלה בינותינו (בראשית כו כה), וזה המליץ מנשה הי' שמפרש מה שאמר יוסף בלשון עברי, נראה כמפרש ליוסף, ומליץ הוא מפרש, ודומה לדבר להבין משל ומליצה (משלי א ו), משל ופירושו, מלאך מליץ אחד מני אלה (איוב לג כג), המפרש דברי זכותינו, שנאמר להגיד לאדם ישרו (שם):

(כד) ויסב מעליהם. מלהטריחן בדברים: ויבך. כיון שראה שהן מתחרטין על מה שמכרוהו גם הוא נתגלגלו רחמיו עליהם: וישב אליהם. רחמנות: אעפ"כ וידבר אליהם. כדברים הראשונים, כי כל מקום שתמצא וידבר אינו אלא תחלת הענין, וכל שעניינו למעלה הרי הוא במאמר, ומה דיבר אליהם שמעון זה רגיל למרוד שהגר חרבו תחלה להרוג את כל אנשי שכנו, מיד: ויקח מאתם את שמעון. לא בשביל דבר זה (כג) אלא הוא השליכו לבור. ויאסור אותו. להתכפר על חטאו: לעיניהם. (כד) א"ר חגי בשם ר' יצחק לעיניהם אסרו וכיון שיצא הוציאו והי' מאכילו ומשקרו ומרחיצו, (כה) שלא יענש על ידו, דכתיב ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם (משלי כ כב), טובות ולא רעות, שהרי נאמר אל תאמר אשלמה רע (תהלים יא יא):

(כה) ויצו יוסף. את עבדיו: וימלאו את כליהם. (כו) אלו דסקיות שהם כשני שקים והוא אמתחת: בר. דגן ברור: ולהשיב כספיהם. שנתנו לפני הבר: איש אל שקו. כלומר כל כסף איש לתוך שקו של כסף, שהוא כעין כים ואותו השק בתוך האמתחת של בר בלי דעתם, ולתת חנם צידה לדרך להם, נראה כמפיס דעתם: ויעש להם כן. זה אמר כנגד מנשה שהשיב להם הכסף:

הערות ותקונים

פניו: (יח) א"ר אבב"כ. ב"ר שם אות ח': (יט) אבל ברור. בב"ר ובלק"ט אבל ברם: (כ) ר' לוי בש"ר יוחנן אמר. בב"ר ר"ל בש"ר יוחנן בר שאילה: (כא) וגם לרבות דמו של זקן. ב"ר שם אות ח' וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כב) וזה המליץ מנשה היה. ב"ר יש וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כג) אלא הוא השליכו לבור. ב"ר במאמר שלפניו אותו המתחיל וירא יעקב כי יש שבר וכן הוא בתנחומא ויגש ורש"י עה"ת ולק"ט ועיין מדרש אגדה בהערה כ"ה: (כד) א"ר חגי בש"ר יצחק לעיניהם אסרו. ב"ר שם סוף אות ח' וילקוט סוף רמז קמ"ח ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כה) שלא יענש על ידו כו'. הוספת המחבר: (כו) אלו דסקיות שהם כשני שקים. מלת דיסקא מורגלת בדר"ל ומרכבת כן די פ"י שנים ומן סק, וכן העריך מפרש בערך דיסק פ"י שני שקין מחוברין ומנוחין על החמור אחר מצד זה ואחר מצד אחר, וכן בתי' אמתחת

(כו) וישאו את שברם על חמוריהם. ואפי' חמורו של שמעון היו מעון: וילכו משם. מצטערין ודוויין:

(כו) ויפתח האחד את שקו. ג' שקים היו לכל אחד. האחד הוא הגדול שבו הבר, (כו) והיא הדיסקיא והיא האמתחת, והשני הוא קמן ממנו על המשאוי ובתוכו מספוא לפני החמור, והשלישי קמן כעין כיס ובתוכו כסף: ויפתח האחד. (כח) זה לוי שנשאר יחידי משמעון אחיו, שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי (בראשית לב כה), וכתוב שמעון ולוי אחים (שם מט ה), אחים הם בעצה בכל מקום: לתת מספוא לחמורו במלון. שלנו בו בלילה, ואנב שנפתח שק המספוא נפתחה האמתחת: וירא את כספו. שהיו לו בשקו טביעת עין, לכך הכיר שהוא כספו: והנה הוא בפי אמתחתו, פעמים שתמצא במקרא פי שנתלה על תיבה הכאה, כגון כי פי ה' דיבר (ישעי' א כ), כלומר פי של הקב"ה, פי הכאר (בראשית כט ב), בפי אמתחתו, פי צדיק (משלי י יא), פי כסיל (שם יח ז), פי האתון (במדבר כב כח), וכל דומיהן, ופעמים שהיא עומדת על עצמה, כגון כי פי הוא צוה (ישעי' לב טז), ויגע על פי (ירמי' א ט), כי פי המדבר אלכים (בראשית מב יב), וכל דומיהן, ואין להם היכר זולתי הענין מודיע מעמן:

(כח) ויאמר אל אחיו הושב כספי. אצלי: וגם הנה באמתחתי ויצא לכם. בשביל שמנהיגי חמוריהם למחשבה ולדבור ולמעשה רובם בלב, ולפיכך קורא הלב על שם מדותיו וקוראו רוחש על שם מחשבת דבר טוב חורש על מחשבת און, קראו נגוב על שאינו מכיר דעת חבירו, מצפון על שם יראת שמים שבו מוצפן, וכמה כינוי יש לו במקרא, וכאן קראו יצא, על שיצא המדע ממנו, כי בעת שנתנו שק הכספים ביד מנשה, ה' להם להחזיק בשקים ולפרוע לו דמי הבר, וכשמילא את כליהם היה להם לעיין בדרך הקונים, שמא חישים נותן בכליהם, שמא זונין, שמא מרגליות, שמא גוש עפר, או צרורות והם לא עיינו, ולא שמו אל לבם: ויחרדו איש אל אחיו לאמר. לאמר טיפול דברים שאינן הגונים כלפי מעלה: מה זאת עשה אלהים לנו. לשוב הכסף אלינו לעולל עלינו, וז"ה אולת י' בשם אה ז"ה (כ"ח) אדם תסלף דרכו וגו' (משלי יט ג):

(כט) ויבואו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל הקורות אותם. התלאות אשר קראום ודומה לו וקרהו אסון (בראשית מב כט). אשה קרך (דברים כח יח). אבל רבותינו אמרו שהיו הרברים כבדים עליהם נקורות: לאמר. שאמרו לו תחלה על שאספם אל משמר, ועל שאסר את שמעון:

(ל) דיבר האיש. (ל) מכאן דרשו רבותינו שהדיבור לשון קשה: אדני הארץ, כל לשון אדנות הנחלה על אחרים, כגון אדני יוסף (בראשית לט כ), אדני הארץ, וירא אדוניו (שם לט ג), ה' לקח את אדניך (מ"ב ב ג), וכל דומיהן, שהן לגבי הדיוש מלואי יוד על רוב מצות שירותו על עבדיו, וכל שהוא כלפי גבוה, כגון ואדוני האדונים (דברים י"ז) מלואי ו' על רוב גדולתו על רוב בריותיו, וכן אלוהי אלהים,

הערות ותקונים

האנשים (בראשית מ"ד א') דיסקי גובריא: וכן מרוקון שקיהם (שם מ"ב ל"ה) מרוקון דוסקיהון: (כ) והיא הדיסקיא והיא האמתחת. עיין בהערה שלפניה: (כט) זה לוי שנשאר יחידי משמעון אחיו. ילקוט רמז קנ"ה הביא וכוון שהפריש אותם נעשה לוי יחידי שני ויפתח האחד את שקו וכי אחד היה אלא זה לוי הנשאר יחידי מווגו, וכן בלק"ט ויפתח האחד זה לוי כיון שנשאר שמעון במצרים לוי נקרא האחד: וכן דש"ו עה"ת כתב ג"כ הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו, וכן במדרש אגדה זה לוי שנשאר יחידי: (כט) אבל רבותינו אמרו. ב"ד פצ"א אות ס' ילקוט רמז קנ"ט ולק"ט ומדרש אגדה ודרש הקורות מלשון קורה ותקרה: (ל) מכאן דרשו רבותינו שהדיבור לשון קשה. מכות י"א ע"א, והובא בלק"ט ועיין מדרש הוית פי' כמעט שעברתי, וספרי בהעלותך פוסק צ"ט:

על רוב משפטיו ומדותיו ופורעניות מורדיו: אתנו קשות. תוכחות קשות: ויתן אותנו
מבוזין לפני הכל: כמרגלים את הארץ:

(לא) ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים. ובכך דימינו להנצל מידו ולא יכולנו
שהרי הוציא עלינו פיתקין וחורנו והורינו לו:

(לב) שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו. אצלנו: והקמן היום את אבינו
בארץ כנען. וכשחשבנו לצאת ידינו בהוראתנו זו או נסרך לה:

(לג) ויאמר (לנו) [אלינו] האיש אדני הארץ בואת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד.
המיוחד למרדן: הניחו אתי במשמר ואת רעבון. מה שקניתם להיות רוויי
לרעבון בתיכם: קחו ולכו:

(לד) והביאו את אחיכם הקמן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם. אלא כנים אתם: את
אחיכם. שאתם מניחין: אתן לכם ואת הארץ תסחרו. כשאר סחרי העיר.
(לא) מיכן שיש רשות לגיבורי כח לדרוש ולהוסיף על דברי הגדת העניין בכל מקום לפי
כחן, כי דרך הסדרן לקצר הענין ובא במקום אחד ושונה ומוסיף ומחדש, שהרי למעלה
לא תמצא שיוסף אמר ואת הארץ תסחרו, ועכשיו בא וחידשו כאן:

(לה) ויהי הם מריקים שקיהם. מן הכר: והנה איש צרור כספו. בשקו כמו ששמוהו כל
אחד ביד מנשה כן מצאו כל אחד צרור בשקו בכיס שלו: וירא את צרורות
כספיהם. כל צרורות שהוא פועל, כגון צרורות כספיהם. הרי המלה כולה ננקדת במלאפום,
וכל שהוא פעל כגון (תהיין) [ותהינה] צרורות עד יום מותן (שי"ב כ ג), הרי המלה
ננקדת תחת הרי"ש ראשונה שוריק ואחריתה במלאפום, וכל שהוא מופעל ובלשון יחיד
הרי הוא נקוד בשורק, והצי פתוחה, כגון צרר עון אפרים (הושע יג ב), וכל שהוא פועל
כגון צרור הכסף (משלי ז כ), הרי הצדי"ק שבא תחתיו ולמעלה התיבה נקודה מלאפום,
ועוד (צרור) [כצורר] אבן (שם כו ח), נקוד כמו כן, דכתיב עד אשר לא נמצא שם גם
צרור (שי"ב יז יג), (לב) וכן בדברי רבותינו כדאמרינן צרור וזורקו אנו ונושלנו, (לג) וכן
בלשון רבותינו אמרינן כגון צרורות, וכל שבלשונך אין הכיר אות ונקודה בין צרור כסף,
לצרור אבן, וכן בלשון רבותינו, זולתי הענין מודיע: המה ואביהם וייראו. (לד) מלמד
שחשדן אביהם:

(לו) ויאמר אליהם יעקב אביהם אתי שכלתם. שהרי הבטחני הקב"ה שאעמוד י"ב
שבטים וכן הי'. וכיון שחסרו הרי רומה כשכול על הכל: יוסף איננו. שהרי
שלחתנו אצלכם ואמרתם טרף טרף: ושמעון איננו. שהרי עמכם הי' ואמרתם אדני
הארץ אסרו: עלי היו בולגה, כל הצרות שלהם ואתם אינכם חוששין, שאין צרות הכן
אלא על האב, ודומה לדבר מתה עלי רחל (בראשית מח ז), (לה) שאין האשה מתה
אלא לבעלה:

(לז) ויאמר ראובן אל אביו לאמר. לומר דברי שמות, (לז) וכן הי' רבי אומר הרי זה
כבוד שוטה וכול אביו לומר לו בנייד ולא בניו אתמהא ומה יועיל לי אלא
הריני מפסיד: את שני בני תמית. בקללתך: אם לא אביאנו אליך תנה. לשון עונה תנה

הערות וחקונים

(לא) מכאן שיש רשות לגיבורי כח לדרוש ולהוסיף על דברי הגדת הענין. הוא לשון בעל לק"ם
בקצת שינויים וע"ש הערה כ"ד: (לב) וכן בדברי רבותינו כדאמרינן צרור וזורקו אנו ונושלנו.
גיטין ס"ה ע"א: (לג) וכן בלשון רבותינו אמרינן כגון צרורות. כתובות ו' ע"ב: (לד) מלמד שחשדן
אבותם. ב"ר וילקום ולק"ם: (לה) שאין האשה מתה אלא לבעלה. סנהדרין כ"ב ע"ב: (ז) וכן היה

אותו בערבנות על ידי: ואני אשיבנו (לך) [אליך]. העיד מכלל דבריו כי אדני הארץ איש נאמן בדברו הוא:

(לח) ויאמר לא ירד בני זה עמכם כי אחיו מת. כדבריכם: והוא לבדו נשאר. מאמו: וקרהו אסון. כלומר אם יקראהו אסון ע"י צינים ופחים בדרך אשר תלכו בה. ויש להקשות הא בבית לא אתמהא. (לו) אלא אמר ר' אליעזר בן יעקב אסון זה שטן שאינו מקטרג אלא בשעת הסכנה: והורדהם. בהגרמתכם: את שיבתי ביגון שאולה. כבר דרשנו יגון הוא שברון לב. כמו נוגות (איכה א ד), תונה (משלי יד יג), וכולן לשון שברון, שכן נוני ממועד (צפני' ג יח), מתרגמי' תברא על תברא:

[מג] א) והרעב כבר בארץ. מה ת"ל והלא כבר נאמר ויחוק הרעב בכל הארץ (בראשית מא נו), אלא לדרוש בו גיבורי כח שנשאמר יעקב לא ירד

בני עמכם, (א) אמר יהודה לאחיו המתינו לו לזקן עד שתכלה פת מן הבית, כיון שנכלה לא מצאו לקנות, שהרי הרעב כבד בארץ:

ב) ויהי כאשר כלו לאכול [את] השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו לנו מעט אוכל. שמא על דבר מועט לא ירגיש אדוני הארץ:

ג) ויאמר אליו יהודה לאמר. מה לאמר לומר לו (ב) הוא אמר לנו דברים של אמת ואנו האין הולכים ומשיבין אותו דבר של בטילה: העד העיד. כפל הדיבור, כלומר

העד כשאסף כלנו אל משמר, העיד כשהוציא אותנו ואמר שמעון: בנו האיש לאמר. ע"י מליץ: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. שכן אמר ויאמנו דבריכם ולא תמותו (בראשית מב כ):

ד) אם ישך משלח את אחינו אתנו. ה"ל לו לומר שולח, הלמד רפוי' שליחות על מנת לחזור, ומה ת"ל משלח הלמד דגושה, שהי' שליחות על דעת שלא לחזור

(ג) דרשו אנשי עיר הקודש שכן אמרו לו מוטב תהא נפש אחת בספק ולא כולנו בודאי: נרדה ונשברה. לשון ענוה: לך אוכל כלומר כל בני הבית נתלין כך ונקראין על שמך:

ה) ואם אינך משלח לא נרד כי האיש אמר אלינו לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. כמשמעו:

ו) ויאמר ישראל למה הרעותם לי. (ד) כאן אמר דבר הקודש אני עסוק להמליך את בנו במצרים, והוא אומר למה הרעותם לי: להגיד לאיש העוד לכם את. הוא

שהנביא אומר למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' וגו' (ישעי' מ כז):

ז) ויאמרו שאל שאל האיש. כפל הדיבור (ה) אמר רב אבא בר כהנא שאפילו בני עריסתנו גילה לנו. שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר לנו ע"י קשקש גביע

הערות ותקונים

רבי אומר. ב"ר פצ"א אות ט': (ל) אלא אמר ר' אליעזר בן יעקב. ב"ר שם הא בבית לא א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה, ונובע מירושלמי שבת פ"ב ה"ג (דף ה' ע"ב) ושם הגי' א"ר אחאי בר יעקב וקראו אסון בדרך, הא בבית לא, אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה, ועיין שבת ל"ב ע"א:

[מג] ב) אמר יהודה לאחיו המתינו לו לזקן עד שתכלה פת מן הבית. לק"ש (מ"ב ל"ז) ונובע מתנחומא הנדפס מכבר מקץ סוף אות ח': (ג) הוא אמר לנו דברים של אמת. ב"ר

פצ"א אות ט' ולק"ש: (ג) דרשו אנשי עיר הקודש. ב"ר שם אות י' ובלק"ש הוא ברחבת לשון אם הולך בנימין ספק נתפס ספק לא נתפס, ואם אינו הולך עטנו כלנו בתים ברעב מוטב שתניח את הספק ותתפוס את הודאי: (ד) כאן אמר דבר הקודש אני עסוק להמליך את בנו. ב"ר שם ולק"ש, ועי' פסיקתא דר"ב פסקא ותאמר ציון (דף קל"א ע"א): (ט) א"ר אבא בר כהנא. ב"ר שם ולק"ש

הכסף: העוד אביכם חי היש לכם אה ונגד לו על פי הרברים האלה. שוראי אבינו חי ויש לנו אה. הידוע נדע. באותו הפעם כי יאמר הורידו את אחיכם:

(ח) ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. לשון ענוה: הנער אתי, לפי שהוא קטן מכולם קוראו נער וילד: ונקומה ונלכה. הכל בלשון ענוה: ונחיה ולא נמות. ברעב: גם אנחנו גם אתה גם שפינו (ו) שהרי אם בנימין בא עמנו ספק נתפס ספק אינו נתפס ואם אינו הולך עמנו הרי וודאי כלנו מתים ברעב, הנח מיתת הודאי ותפוס מיתת הספק:

(ט) אנכי אערבנו. אהא ערב עליו: מידי תבקשנו. בחיורתינו: אם לא הביאותיו. והצנתיו לפניך. חי וקיים, בטה לו ברחמי הקב"ה והאמין באדני הארץ שהוא נאמן בדבריו: וחטאתי (לפניך) [לך]. אהא לפניך כחוטא מרוחק משלומך ומברכתך כל הימים (ז) ואפילו לעולם הבא שכולו יום:

(י) כי לולא. כבר דרשנו לולא שהוא באל"ף הרי הוא בלשון אלמלא: התמהמנו. לשון עיכוב ושהות. ודומה לו ויתמהמה (בראשית יט טז), וכל דומיהן: כי עתה שבנו. כבר: זה פעמים. ממצרים לכאן:

(יא) ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא. כבר דרשנו איפה בה"א ואיפא באל"ף. בפסוק ויחרד יצחק חרדה (בראשית כו לג): אם כן איפוא. כלומר אם כן הוא זה הדבר שאתם אומרים להשיבו: זאת עשו קחו מזמרת הארץ. (ח) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר דברים שהם מזמין בעולם. (ט) דברים שבני העיר משבחין אותם: בכלים. (י) בבויכין נאין: והורידו לאיש. אדוני הארץ: מנחה. זו דורון: מעט צרי. (יא) זה שרף עצי הקטף יוצא מן האילן כמו זיעה, ועליו הכתוב אומר הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם, מכלל שמוכחר למרפא: ומעט דבש. של דבורים, שגם הוא מוכחר לבלילות סמנין: (יב) נכאת. זו שעוה: (יג) ולוט זה זיעה של עץ שקורין בלעז שמינקיו ונראה כקטורת ועשוי הוא בולים כבולים של מלח, והוא עצמו (יד) קרוי מסמיני ומשוב הוא למרפא ולהעמיד את השיניים. (בזמנים) [בזמנים]. זו זיעה של עצי בטנים ובלעז קורין העץ לרוי והשרף קורין טרגטיו: ושקדים. זה שומן של לזוים, שמוציאין מהם שמן ומוכחר הוא למרפא:

(יב) וכסף משנה קחו בידכם. (טז) ר' יצחק אומר שמא הוקר השער ומה שקניתם בתחלה בסלע שמא עמד על שני סלעים. (טז) יש משנה שהוא כפול כגון זה כסף משנה, ודומה לדבר לקחו לחם משנה (שמות טו כב), משנה (אגיד) [אשיב] לך (זכרי' ט יב). ומשנה שברון שברם (ירמ' יו יח), ויש שהוא שני לגדול הימנו, כגון משנה (תורה) [התורה] (דברים יו יח), שנשנית בערבות מואב, במרכבת המשנה (בראשית מא מג), משנה למלך (אסתר יג), אהי' לך למשנה (שיא כג יז), וכל דומיהן:

הערות ותקונים

ורש"י עה"ת ולק"ט: (ו) שהרי אם בנימין בא עמנו. הוא לשון הלק"ט והוא מתנחומא הנדפס מכבר מקץ אות ח': (ז) ואפילו לעולם הבא שכולו טוב. ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט: (ח) ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי. ב"ר שם אות ו"א וילקוט רמז קמ"ט ורש"י עה"ת ולק"ט: (ט) דברים שבני העיר משבחין אותם. כמו שת"א מרמשהב בארעא: (י) בבויכין נאין. אולי צ"ל במניכון כמו שת"א: (יא) זה שרף עצי הקטף. וכן ת"א זעיר קטף: (יב) נכאת זו שעוה. ב"ר שם ורש"י עה"ת: (יג) ולוט זה זיעה של עץ שקורין בלעז שמינקיו. ויש לתקן שקורין בלעז משמיכ"ו והוא ביוני ורומי ואיטלי Mastice (מאסטיכע) ולפינו בכ"ר ולוט מוצטבא צ"ל מוצטבא, והובא לנכון בערך ערך לש א' ובמוספי ערך מסמיכי, וכן בילקוט רמז קמ"ט מוצטבא ונכתב בגליון מין שמן מסטיק: (יד) קרוי מסמיני. צ"ל מסמיכי: (טו) ר' יצחק אומר שמא הוקר השער. ב"ר שם וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (טז) יש משנה כו'. הוא דברי המחבר: (יז) כך אמר להם הרי כסף. ב"ר

ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם תשיבו בידכם. לתתו לאיש: אולי משנה הוא. שמא בשונג ה' רצה להניחו בנגויו והניחן באמתחותיכם:

(יג) ואת אחיכם קחו. אע"פ שנתערב יהודה בו חילק כבוד לכולם כדי שישיעוהו כולם: וקומו. קימה הוא לכם שתחזרו כולכם לשלום: שובו אל האיש. (יו) כך אמר להם הרי כסף דורון והרי אחיכם ומה אתם צריכין עוד, אמרו לו תפלתך תהא עלינו. אמר להם אם לתפלתי אתם צריכים:

(יד) ואל שרי. (יח) שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די: יתן לכם רחמים לפני האיש (וישלח) [ושלח] לכם. שלוח נמורה: את אחיכם. זה שמעון: אחר. זה יוסף: ואת בנימין. כמשמעו: ואני כאשר שכלתי. אם לא זכיתי לראות כך מה אוכל לעשות. כאשר שכלתי מוסף, כך שכלתי משמעון משעה שחורטם:

(טו) ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם. (יט) שמא הוקר השער כ"ש כסף המושב: ויקומו וירדו מצרים ועמדו לפני יוסף. כפופין כעבד לפני רבו. ויש דורשין לשם גדולה, ויעמדו לפני יוסף בעינים גבוהות, ושיה מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי יח טז):

(טז) וירא יוסף אותם [אתם] את בנימין ויאמר לאשר על ביתו. זה מנשה: הבא את האנשים הביתה. לפלטרין שלי: וטבח טבח. פרע להם בית השחיטה: והכין. (כ) לצורך שבת. מלמד שהיה ערב שבת. (כא) מכאן שהיו האבות והשבטים שומרין מצות שבת עד שלא ניתנה: כי אתי יאכלו האנשים. כלומר האנשים האלה: בצהרים. בששה שעות על היום:

(יז) ויעש האיש כאשר אמר יוסף. לטבוח ולהכין: ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף. לבית יוסף:

(יח) וייראו האנשים. מלא ב' יודיין, שהיא לשון יראה, ודומה לו, ויירא ויצר (בראשית לב ח). וייראו האנשים יראה גדולה את ה' (יונה א טז). והכרת אותותם, כי וייראו שהוא לשון יראה מלא ב' יודיין, או י"ד אחת והיא נחמרת ומושכת קריאתה, וכל שהיא לשון ראייה אינה אלא ב"י"ד אחת, ואינה נחמרת, ונבלעת קריאתה, וכן ויירא שהוא לשון יראה מלא י"ד הטעם ברי"ש, וכל שהוא לשון ראייה אינה אלא ב"י"ד אחת והטעם ב"י"ד נפתחת: וייראו האנשים כי הוכחו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחותינו בתחילה. כלומר השב מעצמו שמא נפל לתוך הבר וכשמילא את האמתחת לא הבין בו: אנחנו מובאים לכך: להתגולל עלינו. בגלגול דברי עקיפין: ומעין זה יש לשון גלגול שבועה, ויסוד המלה גלגול ממש, אפס כי כלשון רבותינו קרוי גלגול, ובלשון מקרה קרוי גלל. ודומה לו וגללו את האבן (בראשית כט ג), ולהתנפל עלינו. כלומר להפיל עצמו עלינו. ודומה לו ואתנפל לפני ה' (דברים ט יח). לשון נפילה ממש, ויש מפרשים לשון פלילים, כלומר ולהדין עלינו: ולקחת אותנו. כלומר וליקח אותנו לעבדים: ואת חמורינו. להיות שלו:

(יט) ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף. כשדרשנו זה מנשה: ויגשו. לשון רחיסה.

הערות ותקונים

סוף פצ"א וילקוט ולק"ט ומדרש אגדה: (יט) שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די. לק"ט ורש"י עה"ת, ובב"ר פצ"ב אות א' מי שעתיד לומר ליסורים די הוא יאמר ליסורי די: (יט) שמא הוקר השער. ב"ד סוף פצ"א וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כ) והכין לצורך שבת. עיי ב"ר פצ"ב אות ד': (כא) מכאן שהיו האבות והשבטים שומרין מצות שבת עד שלא ניתנה. הוא לשון הלק"ט ועיין ב"ר שם, וילקוט רמז קמ"ט ומדרש אגדה ותנחומא הנדפס מכבר נשא ומכילתא ריש בשלח

ודומה לו גש הלאה (בראשית יט ט). (כב) מלמד שהוא רחפן לפניו והן רוחפין לחוץ, וכה"א וידברו אליו פתח הבית. שהרי הובאו לתוך הבית, ועכשיו מצאן לפני הפתח מפני יראתם אותו:

(כ) ויאמרו בי אדוני. יהודה אמר בהסכמת כולם: בי אדוני. בי הסרחן נתלה. וכן נדרש בכל מקום שנאמר בי אדוני כלפי הדיוט, או כלפי גבוה, ובניין אב שלהן (בי אני העון אדוני) [בי אני אדוני העון] (ש"א כה כו), ומעין דיבור זה אומר לכהן גדול הרי אני כפרתך, והוא אומר תתברכן מן השמים, וכן אומר אדם על אביו או על רבו מובהק אחרי פטירתו, הריני כפרת משכבך, אפס כי כל המתרגמים תרגמו בי אדוני בבועו ריבוני, וכן כלפי גבוה בבועו ה': ירד ירדנו. כפל הדיבור ירד מופנה לדרשה (כג) לומר ירידה היתה לנו שהרי בארצנו היינו מפרנסין לאחרים, ועכשיו אנו צריכין לפרנסתך: ירדנו. כי מכל מקום ירידה היא מארץ ישראל למצרים, כשרדשנו בתחלה: לשבר אוכל. כמשמעו:

(כא) ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו. כאן שינה הדבר וקצרה, כי במלון לא פתח אלא לוי את אמתחתו, וכשבאו אצל אביהם פתחו כולם, ותימה יש בדבר איך לוי פותח לתת מאכל לכהמתו והשאר לא פתחו. אלא מלמד שלהשאר היו שקים קמנים במספוא על המשאוי כשרדשנו, ולוי אקראי בעלמא הושם אותו שק של מספוא בפי האמתחת: והנה כסף איש בפי אמתחתו. כספו של כל אחד: כספנו במשקלו. ששקלנו: ונשב אותו בידנו. שלא תאמרו נגוב הוא בידנו: (כב) וכסף אחר הורדנו בידנו לשבור אוכל. לא הודיעוהו על כסף משנה פן יסתרך בדבריהם: לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו. מאחר שנתנוהו בידך לא שמנו דעתנו עליו:

(כג) ויאמר שלום לכם אל תיראו. שאין אנו מערערין עליכם בכך: אלהיכם. בזכות שאתם יריאיו: ואלהי אביכם. בשביל שהוא ירא אותו: נתן לכם ממטון שמא משאר בני כנען שבאו לשבור נפל מהם לתוך הכר בעוד אצלי וכשבאתי למדוד לכם נטמן כבר ולא ידעתי אבל כספכם בא אלי, ודעתי היה עליו: ויוצא אליהם את שמעון. שלא השההו עד בוא יוסף:

(כד) ויבא האיש [את] האנשים ביתה יוסף. זה בא להוכיח על שלמדנו מדרשה שהיו רוחפין אותו לחוץ, שהרי כבר כתיב ויבא [האיש] את האנשים [בית] [ביתה] יוסף (פסוק יז), ומה הוצרך לשנות, אלא כמו שדרשנו, כי מפני יראה שיראו שלא יתגולל עליהם ויאסרם דחפו ויצאו, וכשהסביר להם פנים אז הכניסם עוד אל הבית ונכנסו ברצון: ויתן מים וירחצו רגליהם. כמנהג האבות: ויתן מספוא לחמוריהם. חנם:

(כה) ויבינו את המנחה. בבזיכין נאים, כל מין ומין בכוך שלו: עד בוא יוסף. מלא וי, כלומר הוא ומשרתו עמו מפלטין של פרעה: בצהריים. שהיה מרוד על השוברים ולא היה יכול לאכול ב' שעות: כי שמעו כי שם יאכלו לחם. הבינו כשאמר הבא את האנשים הבית.

(כו) ויבא יוסף הביתה. לפלטין שלו: ויביאו לו את המנחה אשר בידם. מוכנת: הביתה. בתוך הבית שאין דרך העולם להקריב דורון בתוין: וישתחוו לו ארצה. הרי ב' פעמים, כנגד ב' חלומות:

הערות ותקונים

וע"ע בתוס' חולין צ"א ע"א ד"ה כמאן: (כג) מלמד שהוא דחפן. ב"ר פצ"ב אות ד' וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כג) לומר ירידה היתה לנו. ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש

(כו) וישאל להם לשלום. לשלום עצמן: ויאמר השלום אביכן. (כז) זה יעקב: הוקן אשר אמרתם. זה יצחק זקנים: העודנו חי. מפני שהניחו בחיים כשנפדר מאביו. לפיכך שואל עליו ומה שכתוב אשר אמרתם. כמנגב דברים מהם לשם שמים, כדי לידע אם זקינו חי אם לאו שהרי בזה הפרק היה יוסף בן ל"ב שנה, ויצחק נפטר בשנת כ"ט ליוסף, י"ב שנים אחר מכירתו, והיו מספרין בשבחו לפני יוסף, ומתוך כך אמר עכשיו אשר אמרתם:

(כח) ויאמרו. לו אחיו: שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. אבל הוקן נפטר זה ג' שנים. (כח) א"ר היא רבה להווא בכלאה שואלין על החיים לשלום ולא על המתים, אלא יוסף לפי שהניחו בחיים, לפיכך שאל בשלומם, (כו) ולפי שקראו לאביו עברו בפניו ושוחק ואינה מוחה, לפיכך נקטעו חייו: ויקרו וישתחוו. הקידה היא כפיפת קדקוד: וישתחוו. הרי פעם שלישית, כנגד מלך המלוך:

(כט) וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו. שדומה לאמו, ומה הוצרך לומר וירא את בנימין והלא כבר נאמר וירא יוסף (אוחם) [אחם] (ואת) [את] בנימין (פסוק טז), אלא שינה בדברים כדי לחדש בהם דבר, שהראה עצמו כמתנכר עליו: ויאמר הוזה, לשון תימה: אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני. (כו) אמר ר' בנימין בר לוי לפי ששמענו חנינה ב"א שבמים, שנאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדיך (בראשית לג ה), ובבנימין לא שמענו, כאן שמענו, אלהים יחנך בני, כי לא היית בכלל חנינה שאמר אביך:

(ל) וימדה יוסף כי נכמרו רחמיו. עיקר מלת כמר לשון נגלול, ודומה לו (נכמרו יחד) [יחד נכמרו] ניהומי (הושע יא ח), כלומר כל עסקי נחמות שלי נתגלגלו זו על זו לחול עליכם, והבירו מוכיח נהפך עלי לבי (שם), וכן נכמרו רחמיו כל מדות רחמים שיש בו נתגלגלו על אחיו, ודומה לדבר עורנו כתנור נכמרו (איכה ה י), כלומר נצפרו עורם ויקמטו יחד כתנור זו שאבנו כמורות זו על זו בנופלו, (כח) ודומה לו בדברי רבותינו בשלו כימרו, כלומר אחר שבישלו כל צורכה ושהת נתכווצה ויבשה, ואע"פ שיש לשון כמר הרבה בתלמוד שמתפרש בענין אחר, (כט) כגון מיכמר בישראל, (ל) וכגון הא דאמרינן על העביש של ענבים והוא מחוסר מיכמר (לא) ואובילי לבי מעצרתא, קיימא לן דרבנן הוציאו לשונות התלמוד לטעמים הרבה, וגם במקרא כן, ומי שאין לו עדים הרבה, יביא שנים או שלשה וקמו דבריו: ויבקש לבכות ויבא החררה, כלומר לחדר המטות ומעין זה אתה דורש הביתה, לשאלה, השרה: ויבך שמה, שלא ריגישו אחיו, (לב) מלמד שהבכיה מכבת גחלי הלב:

הערות ותקונים

אגדה: (כז) זה יעקב, ב"ר שם אות ה' וילקוט רמז ק"י ולק"ט ומ"א: (כט) א"ר חייא רבה, ב"ר שם: (כו) ולפי שקראו לאביו עברו בפניו ושוחק, ב"ר פ"ק אות ג' למה מת יוסף בפני אחיו קרוב לה' פעמים יהודה אמר עבדך אבי והוא שומע ושוחק, ובפדר"א פ"ט איתא ר' ישמעאל אומר י' פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו ושמע יוסף את הדבר ושחק, לפיכך נתקצרו מחיו י' שנים ע"כ ובמקרא מצינו רק ה' פעמים ופי' הו"ר וי"מ שיוסף היה מדבר עמהם ע"י המליץ ותורגמן שהי' חוזר ושונה דבריהן לפניו כלשון מצרי וא"כ הו"ל עשרה פעמים: (כח) א"ר בנימין בר לוי, בב"ר פ"ב אות ה' איתא א"ר בנימין והמלות "בר לוי" חסרים, וכן בל"ק"ט הובא א"ר בנימין בן לוי, ובלקוט חסר שם האומר, וראיתי בב"ר פ"ה על הכתוב וישא את עיניו וגו' אשר חנן אלהים נאמר לנכון א"ר בנימין בר לוי לפי ששמענו חנינה כו', לכן יש לתקן בב"ר פ"ב א"ר בנימין בר לוי: (כח) ודומה לו בדברי רבותינו בשלו כימרו, צ"ל בושלי כומרא ברכות מ' ע"ב: (כט) כגון מיכמר בשרא, פסחים נ"ח ע"א וכן הובא ברש"י עה"ת: (ל) וכגון הא דאמרינן על העביש והוא מחוסר מיכמר, ב"מ ע"ב ע"ב: (לב) ואובילי לבי מעצרתא, בגמרא ועיולי: (ג) מלמד שחבכיה

(לא) וירחץ פניו. שהיו מדומעות: ויצא אליהם: ויתאפק. נתחסן עצמו שלא לבכות. ודומה לו. ויתאפק המן (אסתר ה'). נתחסן בעצמו שלא להראות חמתו מיד, וכן אתה אומר המון מעיך ורחמיך (אלינו) [אלי] התאפק (ישעי' סג טו). ועל אופן זה מדובר נאווה אפיקי מגינים (איוב מא ז). ולבי רחש לומר שם טעם וירחץ פניו ויצא ויתאפק, שלא ניגב פניו בשמלה, ושוב לא רחץ ידיו, אלא החזיק עצמו נטול לידים, ובאותה רחיצה אמר שימו לחם. (לג) ודומה לו בדבריו רבותינו עוף ובשר נאכל באפיקורין, (לד) ויש גורסים באפיקולין, ופירש במטלית בלא קינוח הפה, ובלא נטילת ידים:

(לב) וישימו לו לבדו. בקערה כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי: ולהם לבדם. מפני שהם יהודים: ולמצרים האוכלים אתו. שהן משרתיו: לבדם כי לא יוכלון [המצרים] לאכול (עם) [את] [העברים] לחם. כלומר עם העבריים לאכול מקערה אחת: כי תועבה היא למצרים. לאכול עם העברים שהעברים אוכלין בשר כבשים, ומצריים משתחווים לכבשים ודומה לדבר כי תועבת מצרים כל רועי צאן (בראשית מו לד) וכה"א כי תועבת מצרים נובח לה' אלהינו (שמות ח כב):

(לג) וישבו לפניו הבכור בכבודו. כלומר כמשפט בכורתו, שדרך הבכור להיות מיסב בראש: והצעיר כצעירתו. כמשפט צעירתו, שמירתו צעירה להסב באחרונה, נטל הנביע ועשה עצמו מקוסם, לא היה מכה בנביע, אלא כמנחש וקוסם בדברים, (לה) ראוּבֵן בכור יסב שני ליהודה, מפני שיהודה נבר לאחיו, והוא יסב בראש, ואחר ראוּבֵן שמעון, וכן כולם, דרך מולדתם, אני אין לי אם, ולזה הנער אין לו אם, כי בלדתה אותו מתה, יבא ויסב אצלי, לפיכך ויתמהו האנשים איש אל רעהו:

(לד) וישא משאות מאת פניו אליהם. משאת אלו מנות, ודומה לו יתר שאת (בראשית מט ג), אם נשאת נשא לנו (ש"ב יט מג), תרגם ונתן בן עוויאל אם מתן יחב לגא: מאת פניו. מאת השלחן שלפניו: אליהם. שנתנם אליהם: ותרב משאת בנימין ממשאות כולם. כלומר מאחד מכולם: חמש ידות, חמש חלקים שהרי לכל אחד נישאת מנה אחת מלפניו, ולבנימין נישאו ה' מנות, (לו) מנה אחת עם אחיו, ומנה אחת נתן לו יוסף עוד, ומנה אחת אסנת, ומנה אחת מנשה, ומנה אחת אפרים, ועל שני דברים נקראו מנות ידות, על שהן מתן יד, ועל שם ידיית גורל עליהם, כדכתיב ידו גורל (יואל ד ג), ידו הרה (ישעי' יא ח), וכה"א ונתתם המישית לפרעה וארבע הידות וגו' (בראשית מז כד), וכל דומיהן: וישתו וישכרו עמו. (לז) א"ר לוי כל עשרים ושתים שנה שלא ראה אותם, לא טעם יין, אף הם לא טעמו יין, עד שראו אותו, שנאמר וישתו וישכרו עמו, עמו שחו, בלעדיו לא שחו:

[מד] א) ויצו את אשר על ביתו לאמר. לומר בלשון מצרי: מלא את אמתחת האנשים. האנשים הללו: אוכל. משמע אפי' קמניות, אלא כך דרכן של צדיקים

הערות וחקונים

מכבת גחלי הלב. לק"ט: (לג) ודומה לו בדבריו רבותינו עוף ובשר נאכל באפיקורין. צ"ל עוף וגבינה, והוא בגמרא חולין ק"ד ע"ב: (לד) ויש גורסין באפיקולין. גם הערוך ערך אפיקורין הביא ס"א אפיקוליס וב"ה ג' הרי"ף והוראת המלות עיין בערוך השלם ערך אפיקורין ומה שסיים המחבר "ופי במטלית בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידים" גם הערוך כתב מטלית בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידים, ותסוים בלא קינוח הפה מפורש כן בגמרא שם בלא נטילת ידים ובלא קינוח הפה: (לס) ראוּבֵן בכור יסב שני ליהודה. ב"ר פצ"ב אות ה' וילקוט ותנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ד' ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (לז) מנה אחת עם אחיו כו'. ב"ר ותנחומא שם ורש"י עה"ת ולק"ט ומ"א: (ז) א"ר לוי. ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומ"א ועי' שבת קל"ט ע"א:

לומר מעט ועושים הרבה: כאשר יוכלון שאת. על המוריהם: ושום כסף איש. כלומר כסף כל אחד: בפי אמתחתו:

(ב) ואת נביעי. לפי שהי' לו נביעי כסף ונביעי זהב, לפיכך חזר ופירש נביעי נביעי הכסף, אותו שהוא מנחש בו: תשים בפי אמתחת הקמץ. כלומר קמץ שבהם: ואת כסף שברו. כמובן: ויעש כדבר יוסף. אמתחותיהם למלאות ואשר דבר על הכסף ועל הגביע:

(ג) הבקר אור. כלומר האיר המזרח: והאנשים שלחו חמה ומוריהם. מלמד שלא פטרם עד אור הבקר. (א) מכאן אמרו רבותינו לעולם יצא אדם בכי טוב, ויכנס בכי טוב פי' יצא לדרך לאחר שהאיר היום, ויכנס לעיר עד שלא ישקיע האור, שנאמר וירא את האור כי טוב (בראשית א ד).

(ד) הם יצאו את העיר. (ב) כלומר מן העיר, ודומה לו, כצאתי את העיר (בראשית א ד): (ג) לא הרחיקו. ללכת שאם הרחיקו אין יכולין כל בני העיר להחזיר: ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדוף אחרי האנשים. בעוד שאימת העיר עליהם: והשגתם. שאם מרחיקין אין יכולין כל בריה להשיגם: ואמרת אליהם למה שלמתם רעה תחת טובה. אמור להם דברי תוכחה שמשבר לבם ויותש כחם, אדוני זימן אתכם למשתה, והאכיל והשקה אתכם חנם, ואתם נגבתם כלי המשתה:

(ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו. כאן הדברים מקצר אלא סוף הדברים מודיעין לחפש: והוא נחש יגחש בו. כפל הדיבור, כלומר כשם שניחש בו והודיע אתכם כל ענייניכם, כך ניחש במחזה כוכבים באיצטרולונין שלו לירע מי נגב את הגביע ואין יכולין לכחש: הרעותם אשר עשיתם. שדור המכול לקו על החמס שבידם, ואחרי כן גדרו עצמן גדולי הדורות על הגול ועל החמס, ואתם שאמרתם שאתם בני גדולי הדור הרי פצתם הגדר:

(ו) וישיגם וידבר אליהם (כדברים) [את הדברים] האלה. כשמעו:

(ז) ויאמרו אליו למה ידבר אדוני כדברים האלה. לא נאמר הדברים, אלא כדברים, כלומר אין ראוי לכל דבר לא הם ולא כמדומה להם, וכן אתה דורש הלילה לך מעשות כדבר הזה (בראשית כח יג). לא הוא ולא כדומה לו: הלילה. חולין הוא לעבדיך מעשות כדבר הזה לא הוא ולא כדומה לו:

(ח) הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו. שהרי הערת בעצמך כי מטמון הוא שנתן לנו הקביה, וכספנו בא אליך ובא לידינו דרך היתר, ואעפ"כ השיבוננו אליך מארץ כנען. כאלו היא מלוא אצלנו, קל וחומר לדבר האסור: ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב:

(ט) אשר ימצא אתו. הגביע שאמרת: מעבדך ומת. שכן הדין שהרי בן נח נהרג על שוה פרושה: וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים. שהרי כלנו בסירות על ידיו:

הערות ותקונים

[מד] (ב) מכאן אמרו רבותינו. פסחים ב' ע"א תענית י' ע"ב ועיי' לקי"ט מ"ד ג' בהערה ב': (ג) כלומר מן העיר. לקי"ט: א) לא הרחיקו ללכת שאם הרחיקו אין יכולין כל בני העיר להחזיר כו' בעוד שאימת העיר עליהם. בתנחומא הנדפס מכבר מקץ אות י' לא הרחיקו אמר יוסף אם ירחיקו אין כל בריה יכולין להן קום רדוף כל זמן שאימת העיר עליהן. וכן בתנחומא הקדום טקץ אות י"ג אמר יוסף אם ירחיקו אין כל בריה יכולה להחזיר כו' כל זמן שאימת כרך עליהן ובילקוט סוף טקץ הביא בשם מדרש זו"ל הם יצאו את העיר לא הרחיקו כמ"ד רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה. אמר אם יתרחקו מן העיר אפילו מיל אחד אין כל בריה יכולה להחזיר:

(י) ויאמר גם עתה כדברכם כן הוא. (ד) כן הוא המנהג שעשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אחת, (ה) הרי כולם בסירות, אבל אני עושה לפני משורת הדין איש אשר נמצא הגביע בידו איני ממיחו. אלא יהיה לי עבר: ואתם. והגותרים בכם שלא פשע בדבר: תהיו נקיים. מכל דבר ומכל עונש:

(יא) וימהרו. (ו) זרזים בני זרזים, דכתיב וימהר אברהם האהלה (בראשית יח ו), קנאים בני קנאים, אביהם קינא על גניבת התרפים, דכתיב עם אשר תמצא את אלהיך לא יהיה (שם לא לב), ואלה אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, שקינאו על הגניבה: ויורדו איש את אמתחתו ארצה. מעל החמור לארץ: ויפתחו איש (את) אמתחתו. מפני שלא פשעו בדבר, לכך משתדלין לצאת מידו:

(יב) ויחפש. חיפש השקים והריק את הבר: בגדול החל. באמתחת ראובן החל לחפש, כמו שחסיבו לפני יוסף: (ז) ובקטן כלה. לחפש כדי שלא יאמרו יודע היה היכן הגביע מונח: וימצא הגביע באמתחת בנימין. כיון שנמצא הגביע באמתחתו התחילו לקנטרו (ח) אמרו הוא נגב בר נגבתא, כך ביישה אמך את אבינו בתרפים, אמר להם יש כאן אחים מוכרין את אחיהם, יש כאן שיער עדים:

(יג) ויקרעו שמלותם. מרוב הבושה: ויעמום. לשון המענה, ודומה לו יום יעמם לנו (תהלים סח כ), ועומסים על החמורים (נחמיה יג טו), [אך] [אבן] מעמסה (זכריה יב ג), וכל דומיהן: איש על חמורו, מלמד שהכעס והפחד מכפילין את הכה לפי שעה, שהרי משוי החמור הוא משוי שני בני אדם נוטלו כל אחד בידו ומשליכו על החמור: וישבו העירה. (ט) מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר של עשרה בני אדם:

(יד) ויבא יהודה. שהוא הגביר: ואחיו. אחריו: (בית) [בית] יוסף והוא עודנו שם. שהיה עומד וממתינם: ויפלו לפניו ארצה. הרי פעם רביעית כנגד ואחד עשר כוכבים משתחיים לי (בראשית לו ט):

(טו) ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם. מה תיל הזה, אלא כך אמר להם המעשה הזה קשה עלי יותר משאתם הייתם לוקחים ממני דבר גדול מזה, כי הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני. כפל הרבר וכבר דרשנו: (טז) ויאמר יהודה. זה אחד משלשה מקומות שדיבר יהודה בראש ומינהו עליהם לראש: (י) מה נאמר לאדוני. על כסף הראשון: ומה נדבר. לאדוני על הגביע שחטאנו בהם, גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא חטאנו בהם: ומה נצטרק. שלא חטאנו בהם: האלהים מצא [את] עון עבדיך. (יא) מצא בעל חוב מקום לנכות שטר חובו. נצטרק, כלומר נצדק עצמינו, כי בלי ט' יש לומר נצדק בדין מתוך מעשינו, אבל נצטרק אפ"י שלא כדון משמע, וכן ת' המוטפלת בתוך החיבה נדרשת מעין זה המדרש, כנון ויתהלך, תשתכרין, יתברך, ויתגדל, וכל דומיהם: הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו. גם גם

הערות ותקונים

(ד) כן הוא המנהג שעשרה בני אדם. ב"ר פצ"ב אות ח' וילקוט ולק"ט: (ה) הרי כלם בסירות. וכ"ה בלק"ט ובב"ר הגי' כולם באסירא, ובילקוט כלם בסירה ונרשם בגליון פי' בסגורה ועי' רש"י עה"ת: (ו) זרזים בני זרזין כו'. הוא לקוח מן חלק"ט: (ז) ובקטן כלה לחפש כדי שלא יאמרו. ב"ר שם וילקוט סוף מקץ ורש"י עה"ת ולק"ט: (ח) אמרו הוא נגב בר נגבתא. ב"ר וילקוט ולק"ט ועיין תנחומא מקץ אות י"ג ובתנחומא הנדפס מכבר אות י' ומדרש אגדה: (ט) מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם כו'. ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה ועי' הערה ה': (י) מה נאמר על כסף ראשון. ב"ר שם אות ט' וילקוט שם ותנחומא הנדפס מכבר מקץ אות י' ות"י ולק"ט ומדרש אגדה: (יא) מצא בעל חוב. ב"ר שם בשם ר' יצחק ובילקוט ובלק"ט הוא בלי שם האומר:

לרבות שיקה החמורים והבר, (יב) אמרי הא שלם דכולה נטשי, ורוח הקדש אומרת שלום רב לאוהבי חורתך וגו' (תהלים קיט קסה):

(יז) ויאמר חלילה לי, חולין הוא לי: מעשות זאת, ליענש מי שלא פשע בי עם מי שפשע בי: האישי אשר נמצא הנביע בידו הוא יהיה לי עבד, לבדו: ואתם, שלא פשעתם: עלו לשלום אל אביכם, אפילו בלא עונש ממון:

(יג) ורבנותנו דרשו ויהי מקץ שנחים ימים, ושי"ה בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג), כל עצב שנתעצב יוסף מאדונתו היה לו יתרון ממנה, שלקח את אמת בתה לאשה, ודבר שפתים אך למחסור, על שדיברו שפתיו לשר המשקים (יד) שתי זכירות נחסרו ישועתו שנחים ימים: ותרגנה באחו, (טז) כשהשנים יפות נעשים הבריות ריעים ואחים אלו לאלו, וכן הוא אומר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב (ישעיה ל כג), וכתוב ישאו הרים שלום לעם ונבעות בצדקה (תהלים עב ג), (טז) בשביל שנושאי הרים יש שלום לעם, וכן נבעות בצדקה, שהקב"ה עושה עמם ומשימין פירות הרבה מרבית שלום לעם: דקות ושדופות קדים צומחות אחריהן, (יז) כשהשנים רעות גופן של בריות מעלין חמטין: ותפעם רוחו, (יח) רבנן אמרי כאן ליתן גדולה לאחד כתיב ותפעם, בחלומו של נבוכדנצר ליתן גדולה לארבעה כתיב ותתפעם (דניאל ב א), וקל וחומר ומה רשעים שאינם יראים מלפני הקב"ה דואנים מחויון חלומותם, בני ברית אשר פחד אלהים נגד עיניהם על אחת כמה וכמה, וכתוב והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהלת ג יד), (יט) ואלו מאן דחוי בחילמא דמשמתין ליה, (כ) צריך למיטרח עד פרסה ומכניף ביה עשרה דתנו הלכתא דשרו ליה, ואי ליכא ביה עשרה, אפילו בי תלתא, מאי טעמא רחמי הוא דקא בעי עליה, ואפילו חויון ליה אשה או עבד או קטן ואי ידע מאן שמתו, ליל לנביה ולישרי ליה, ואפילו אי חוי דשרו ליה צריך הפרה, (כא) דאמר רב אשי מאי דכתיב הנביא אשר אתו (החלום) [חלום] [ידבר] [יספר] חלום ואשר דברי אתו ידבר [דברי] אמת, מה לתבן את הבר נאום ה' (ירמיה כג כח), כשם שאי אפשר לתבן בלא בר, כן אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים, (כב) דלמא מאי דחזא דברים בטלים הוא דחזא, (כג) ואפילו יחיד מומחה שרי לשמתא, א"ר חסדא חילמא דלא מיפשר

הערות ותקונים

(יב) אמרי הא שלם דכולה נטשי, בב"ר אמרין ליה השלום דכוליה נשפה, ורשי' במדרש שם הביא אמר ליה הו' שלום דכולא נטיפה, והר"ל הגיה הא שלום דכוליה נצפה ע"ש: (יג) ורבנותנו דרשו ויהי מקץ שנחים ימים ושי"ה בכל עצב וגו', ב"ר פפ"ט אות ב': (יד) שתי זכירות, כי אם זכרתי אחך והזכרתי (בראשית מו י"ד): (טז) כשהשנים יפות נעשים הבריות ריעים ואחים אלו לאלו, ב"ר שם אות ד' וילקוט רמז קמ"ו ות"א, וכן בתנחומא הקדום טקף אות ג' ודורש אחי כלשון אחות: (טז) בשביל שנושאים הרים יש שלום לעם, בב"ר שם א"ר אחא נשאו הרים נשיאתן שלום לעם, ועיי' שו"ט מוזמר ע"ב אות ג': (יז) כשהשנים רעות גופן של בריות מעלין חמטין, ב"ר שם וילקוט ומדרש אגדה, וחמטין פו' בלשון ערבי אבעבועות והערך ערך חט ד' הביא דברי הב"ר ועיי' בערוך השלם: (יט) ואלו מאן דחוי בחילמא דמשמתין ליה כו', כל זה הוא לקוח מן השאילתות ריש מקץ סו' כ"ט והמתבר הביא כל המאמר משאילתות, והשמט איזה דברים ועיי' בשאילת שלום ובהעמק שאלה שהארכו על השינויים בשאילתות ואשר הוא בנכרא שלפנינו, וכל הרוצה לעמוד על גוף העניין יעי' שם ומצא מבוקשו: (כ) צריך למיטרח עד פרסה, ה"ן הזה הובא ברמב"ם ה' נדוי ועיי' בשאילת שלום ובהעמק שאלה: (כג) דאמר רב אשי מאי דכתיב הנביא אשר אתו חלום וגו', נוסחא אחרת בשאילתות, והמתבר הוסיף בתוך דברי השאילתות מנכרא ברכות ג"ח ע"א וא"ר בב"ח א"ר יוחנן זה חלום רע הנביא אשר אתו חלום וגו' ובשאילתות הובא בשם רב אשי אבל לא הובא הכתוב המובא בנכרא שם: (כג) דלמא מאי דחזא דברים בטלים הוא דחזא, שאילתות שם בגליון כל זה מספרי גאון: (כג) ואפילו יחיד מומחה שרי לשמתא, שאילתות

כאִנְתָּרָא דלא מקרי, אִיר פּרָח אִיר יוֹחֵן הַרְוָאָה חֵלוֹם וּנְפִשׁוֹ עֲנוּמָה עֲלוּיִי יִישְׁבּוּנוּ בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה, אִיר בְּרִינָה לְעוֹלָם יִצְפָּה אֲדָם לְחֵלוֹם טוֹב עַד בִּיבִי שְׁנִין (כד) מְנַלְן מְיוֹסֵף: אִיר לִי חֵלוֹם טוֹב אַעִיפִי שְׁכוּלוֹ אִין מַתְקִיִּים, מַקְצָתוֹ מַתְקִיִּים, דְּכַתִּיב הָבֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְךָ וְאֶחִיךָ, וְהָהוּא יוֹמָא אֲמֹ לֹא הוּיָת, (כה) וְאַעִיפִי דְבַעֵי לְמַבְעֵי רַחֲמֵי מַעֲשָׂה לֹא עֲבַדִּין עַל דְּבָרֵי חֲלוּמוֹת נְכוּן אִפְקִי מְמוּנָא בְּרִינָא וְכוּיִצְאָה בּוֹ, (כו) דְּתַנְיָא הָרִי שְׁהִיָּה מַצְטַעַר עַל מַעוֹת שְׁהִנִּיחַ לֹא אֲבִיו וְבָא בְּעַל הַחֲלוֹם וְאִמְרֵי לֹא כִךְ וְכִךְ הֵם וּבִמְקוֹם פְּלוּנֵי הֵם, וְשֵׁל פְּלוּנֵי הֵם, אֹו שֵׁל מַעֲשָׂר שְׁנֵי הֵם, (כז) זֶה הִיָּה מַעֲשָׂה וְאִמְרוּ דְּבָרֵי חֲלוּמוֹת לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין: וְעַל פִּיךָ יִשְׁקֵךְ כָּל עַמִּי, (כח) שְׁלֹא יִהְיֶה אֲדָם נוֹטֵל פְּרוֹקוּפֵי חוּץ מִמֶּךָ: רַק הִכְסָא אֲנִיל מִמֶּךָ, (כט) אִיר שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ שְׁנֵי דְבָרִים נָתַן לָנוּ מִשָּׁה בְּתוֹרָה וְאֲנוּ לְמַדִּין אוֹתָם מִפְּרִשְׁתּוֹ שֶׁל רִשְׁעֵי זֶה, דְּכַתִּיב (וְהִיִּיתָם) [וְהִיִּיתָ] רַק לְמַעֲלָה (דְּבָרִים כֹּה יג), יִכּוֹל כְּמוֹנֵי, תִּיל רַק, גְּדוּלְתֵי לְמַעֲלָה מְגֻדְלוּתְכֶם, וְנִלְמַד אוֹתָהּ מִכְּאֵן, דְּכַתִּיב אֵתָהּ תְּהִיָּה עַל בֵּיתֵי, יִכּוֹל כְּמוֹנֵי, תִּיל רַק הִכְסָא, גְּדוּלְתֵי לְמַעֲלָה מְגֻדְלוּתְךָ, דְּבַר אֵל כָּל עַדְתּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמְרָת אֱלֹהִים קְדוּשִׁים תְּהִיוּ (וְיִקְרָא יֵשׁ ב), יִכּוֹל כְּמוֹנֵי, תִּיל כִּי קְדוּשׁ אֲנִי ה' (שם), קְדוּשְׁתִּי לְמַעֲלָה מִקְדוּשְׁתְּכֶם, וְנִלְמַד אוֹתוֹ מִכְּאֵן, דְּכַתִּיב רֵאזָה נִתְתִּיךְ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, יִכּוֹל כְּמוֹנֵי, תִּיל אֲנִי פְּרַעָה, גְּדוּלְתֵי לְמַעֲלָה מְגֻדְלוּתְךָ: צַפְנַת פְּעֻנָה, (ל) רַבְּנָן אִמְרוּ צוּפָה פּוֹדָה נְבִיא חוֹמֵךְ, פּוֹתֵר עֵרוֹם (לֹא) נְבִיא חוּזָה: וְתַכְלִינָה שְׁבַע שְׁנֵי הַשְּׁבַע, (לג) יִצְאֹו מְכוֹלֶלֶת כְּלָהּ נֶאֱחָ: וְתַחְלִינָה שְׁבַע שְׁנֵי הָרַעֲבָ, נִכְנַסוּ חֲלוּמוֹת עַד שִׁישְׁבוּ עַל הַשְּׁלַחַן בִּיקְשׁוּ אִפְּיֵי פִת קִיבֵר וְלֹא מִצְאוּ, אִמְרוּ לֹא כִךְ אִמְרֵי יוֹסֵף: וִירָא כִּי יֵשׁ שְׁבֵר, (לד) קְרִי בִיָּה סִבְרָ, (לד) זִשְׁיָה הָאוֹמֵר לְחֵרֶם (לֹא) [וְלֹא] יוֹרֵחַ (אִיּוֹב טז), זֶה יַעֲקֹב, וּבְעַד נֹכְבִּים יַחְתֵּם (שם), אֲלוֹ יוֹיֵד שְׁבַטִים שְׁרוּאִין אֵת יוֹסֵף וְאִינְן מְכִירִין אוֹתוֹ: כִּי יֵשׁ שְׁבֵר, זֶה הָרַעֲבָ, כִּי יֵשׁ סִבְרָ זֶה הַשְּׁבַע, כִּי יֵשׁ סִבְרָ וְעֵבְרוֹם וְעֵנּוּ אוֹתָם (בְּרֵאשִׁית טו יג ויד), כִּי יֵשׁ סִבְרָ וְאֶחָרִי כֵן יִצְאוּ בְּרוּכֵי גְדוֹל (שם): לְמָה תִּתְרָאוּ, (לה) אֵל תִּצְאוּ וּבִירְכֶם פְּרוּסָה מִפְּנֵי הַתְּרַעוּמָת, וְאֵל תִּכְנַסוּ כּוֹלְכֶם בְּפִתָּה אַחַר מִפְּנֵי עֵין רַעָה: רְדוּ שְׁמָה וּשְׁבַרוּ לָנוּ מִשֵּׁם, (לו) בִּישְׁרֵן שׁוּרִידָה הִיא לְהֵם שְׁעִתִּירִין לְהַשְׁתַּעֲבֵר שֵׁם מֵאַתִּים וְעֵשֶׂר שְׁנִים מִנִּין רִידֵי וְאִמְרֵי שְׁאִמְרֵי הַקְּבִיָּה לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ, כִּי גַר יְהִיָּה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לְהֵם (שם טו יג), לֹא הִיוּ עַל הַשְּׁבַטִים לִירֵד לְמִצְרַיִם וְזוֹלְתֵי זְרַעֲם, וְמִי גַרֵם לְהֵם לִירֵד הֵם עֲצֻמָן, שְׁנֵאנָה שְׁשַׁנְאוּ אֵת יוֹסֵף אַחִיהֶם, בְּשִׁבְלֵי כֵן נִתְגַּלְגַּל הָדָבָר וְיִרְדוּ לְמִצְרַיִם: (לז) וְתַנְיָא רַבָּא לֹא תִשְׁנֵא אֵת אֶחִיךָ בְּלִבְכָךְ

הערות ותקונים

שם במאמר שלאחריו: (כד) מנלן מיוסף. בשאלות מפורש שם המספר שהוא כ"ב שנה: (כט) ואע"פ דבעי למבעי רחמי מעשה לא עבדינן. הוא בשאלות שם במאמר המתחיל כרם צריך: (כו) דתניא הרי שהי מצטער על מעות. שאלות שם וע"פ בהעמק שאלה אות ט"ז שהעיר שבנמרא ליתא המלות "מעשר שני", וכן המתברר לפנינו לא הביאם: (כז) זה היה מעשה ואמרו דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין, וכן הוא הסיוע בשאלות שם סוף סי' כ"ט: (כח) שלא יהא אדם נוטל פרוקופי חוץ ממך. ב"ר פ"צ אות ב' ונשמט שם מלת "נוטל" והובא בערוך ערך פרוקופי, והוראת המלה בלי גדולה וכבוד: (כט) א"ר שמעון בן לקיש. ב"ר שם, ושם הגי' אר"ל, ר"ת אמר ריש לקיש והכל אחד: (ל) רבנן אמרי, ב"ר פ"צ אות ד': (לא) נביא חוזה. במדרש שם ונלקוט נבון חוזה, וגם בלק"ט ונביא חוזה. ובמדרש אגדה נבון חכם: (לב) יצאו מכוללת ככלה נאה. בב"ר שם אות ו' יצאו מכוללת. והמלות "ככלה נאה" הוסיף המתברר וע"י שם במ"ב ופ"ט ומהר"זו שפ"י מכוללת כאופן אחר: (לג) קרי ביה סבר. ע"י ב"ר ריש פ"צ שדרשו שכר כמו סבר בשי"ן שמאלות: (לד) זשיה האומר לחרם. ע"י בב"ר שם והוא מאמר בפני עצמו וע"פ בחדושי הרש"ש והרד"ל: (לס) לא תצאו וברככם פרוסה. ב"ר שם אות ב' וע"י מדרש אגדה הערה ד': (לו) בישרון. ב"ר שם בשם ראב"כ: (לז) ותנא רבא. צ"ל ותנו רבנן והיה כתוב ב"ר"ת ות"ר והמתקוק חצונ ותנא רבא. וכ"ה לנכון בערכין ט"ז ע"ב, וכל המאמר עד סופו לקח המתברר מן השאלות פ'

(ויקרא יט ז'). יכול לא יכנו (לח) ולא יקללנו (לט) ולא יסמנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, לימרא דשנאה בעלמא קאסר רחמנא אעינ דלא עבד מדעם. ועונשה דשנאת הנם שקולה כנגד שלשה עבירות, ע"ז גילוי ערוות ושפיכות דמים, שהרי שילה לא חרבה אלא בשביל גילוי ערוות ובויון קדשים. גילוי ערוות דכתיב אשר ישכבון את הנשים (ש"א ב כב), ובויון קדשים דכתיב במרם (יקטרוין) [יקטרוין] את החלב וגו' (שם ב טו), ומקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בוג' עבירות, ע"ז דכתיב כי קצר המצע מהשתרע (ישעיה כח כ), גילוי ערוות דכתיב יען כי נבהו בנות ציון (מאוד) (שם ג טו), שפיכות דמים דכתיב ונס דם נקי שפך מנשה הרבה מאד (מיב כא טו), מקדש שני שהיו עסוקין בתורה ובמצות לא חרב אלא מפני שנאת הנם שהי' ביניהם, (מ) ודאסיר למשנייא היכא דקא נהיג כשורה, אבל לא נהיג כשורה למשנייא ולמלטיה שרי, ולמעבד ביה מעשה, דכתיב ונשיא בעמך לא תאור (שמות כב כז), בעושה מעשה עמך. (מא) והיכא דידע ביה איהו לחודא דלא נהיג כשורה מחיוב לאוכוחי, ואי לא קביל עליהו שרי למשנייא, וכן נמי אי אמר ליה עד אחד דקים ליה בנויה סמוך עליו וסניא ליה דכמו דידע איהו דמי ממעשה דבת ר' חסדא דסמיך עליה רבא בעלה כדאמרה ליה ההיא איתתא חשורה אשבועת שוא, ואפיק שבועתא אשכננדה, אמר כיון דקים ליה בנויה דלא משקרא כמאן דסמיכנא אנפשא דמיא, ובעינן על פי עד אחד דלא קים ליה בנויה שרי למסנייא ומדמינן ליה לשבועה, דחניא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דברים יט טו), לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם, אבל קם הוא לשבועה, הכא נמי בעד אחד סניא: ות"ר כי תראה חמור שונאך (שמות כג ה), שונא ישראל ולא שונא נוי, ואי דכי נהיג כשורה לא שרי למסנייא, דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט ז'), ואי דאית ביה שני עדים צריכא למימר השתא מעשה עבדי ביה שנאה מבעיא אלא לאו כהאי גוונא, או דילמא שנאה נמי כעון וחטאת דמי ובעינן שני עדים (מב) ושני ליה רב אשי לרב אחי בריה דרבא דאפילו תלמיד לא מהימן על רביה כבי תרי לא לימא ליה לרביה עבד כן וכן דשם רע הוא דמפיק עלויה, ושמעינן מינה דעל עד אחד לא סמיכין למימר דשנאה כעון וחטאת דמיא ואמר רחמנא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דברים יט טו), וכשם שנענשו אחי יוסף על שנאתם אותו, כך נענש יוסף על שהביא דבתם רעה, (נג) לכך אסור לבני ברית לספר לשון הרע על חבירה, דתנא דבי ר' ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות גדולות, ע"ז גילוי ערוות שפיכות דמים, ע"ז איקרי גדולה, דכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות לב לא), ג"ע דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת (בראשית לט ט), שפיכות דמים דכתיב גדול עוני מנשוא (שם ד יג), אבל לשון הרע (כתיב) [איקרי] גדולות דכתיב לשון מדברת גדולות (תהלים יב ד), ואי אמרת גדולות תרתי משמע, לא מצי מספק חדא מנייהו. והכא נמי

הערות ותקונים

וישב סי' כ"ז: (לט) ולא יקללנו, וכ"ה בשאילתות, ובגמרא שם ולא יקללנו והוגה שם בגליון שצ"ל יקללנו: (לס) ולא יסמנו, בגמרא שם ולא יסמנו, פי' הכאה על הלחה, ובשאילתות לפנינו ולא יטרטמו, אין ספק אצלי שהי' כתוב בשאילתות ולא יסמנו וגם המחבר הביא כן ולא יסמנו אבל נשתבש בהעתקה ונעשית יסמנו במקום יסמנו, וכן הוא לכוון בערוך ערך סטר בשם הילטרנו (והוא בתנחומא הנדפס מכבר משפטים אות ז') יכול לא תסמנו, וכתב פי' הכאה ביד על הלחי וכן בספרא קדושים פרשה ב' סוף ד' ולא תשנא את אחיך יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסטרנו ת"ל בלבבך: (ט) ודאסיר למשנייא, שאילתות שם: (על) והיכא דידע ביה, הוא בשאילתות שם במאמר הסתחיל ברם צריך היכא דהוא ידע ביה: (עג) ושני ליה רב אשי לרב אחי בריה דרבא, צ"ל לרב אחא כמו שחוא בשאילתות וכן בגמרא פסחים ק"ג ע"ב: (נג) לכך אסור לבני ברית לספר לשון הרע על חבירו כו', עד סוף המאמר הוא ג"כ בשאילתות שם סי' כ"ח שאילתא דאסור

אסור לקבולי לה', דכתיב לא חשא שמע שוא (שמות כג א), קרי ביה לא חשיא, והנימ דאסור לקבולי למעבד ביה מעשה, אבל מבעיא ליה למיחש ליה ולמיטר נפשיה, דהכי כתיב את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו (ירמיה מא ט), וכי גדליהו הרגן והלא ישמעאל בן נתניא הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חשמעלה עליו הכתוב כאילו הרגן, אלמא כי אמרין ליה מהדר בתוך למקשלך ולצערך מחייב למיחש ולמיטר נפשיה, ולא מבעיא מלתא דשקרא דאסור לאשתועי אלא אפילו מלתא בעלמא דאיתיה דלא בכלל דלא תעמוד על דם רעוך הוא אסור למיטר, (מד) ר' מוסיא בשם ר' מוסיא רבא מניין לאומר דבר שהוא ככל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, שנאמר לכן אמור לבני ישראל (שמות ו ו), (מה) אמר רבא בריה דרב הונא כל מלתא דמתאמרי באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא דהוי ליה כפרהסיא (מו) ומצי אויל למיטר למריה:

ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים. (מו) מכאן אמרו חכמים כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, כדדרשינן בסדר הפרשה, (מח) ומי וארון לתפלה, (מט) ושנים ושבתי לזימון, ושני תלמידי חכמים, והילכתא הירודיהו (נ) וקמן פורח לצרפו לזימון שלשה או לעשרה, (נא) ולית הלכתא ככולהו שמעתתא (נב) אלא כי הא דרי נחמן דאמר קמן היודע למי מברכין מומנין עליו, (נג) ופי' רב אחא דמן שבחא והוא שנכנס בייג שנה, והני מילי לזימון אבל לתפלה ולשאר מצות ולהוציא רבים ידי חובתן עד שישלים י"ג שנה ויום אחד, דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב לב), וכתיב ויבואו בני לשבור בתוך הבאים, מה התם עשרה וכולהון גדולים, אף הכא עשרה וכולהון גדולים, ואסיקנא הילכתא לגבי ברכת המזון אם אכל עמהן אפילו גזונות אחת, או כיוצא בה, או אפי' טבל עמהן בציר מצטרף עמהן בין לשלשה בין לעשרה, אבל להוציא את הרכים ידי חובתם, אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן:

ויאמרו שנים עשר עברך אחים ונו, (נד) אמר להן וחינן הוא, אמרו ליה זבנינן ליה, אמר בכמה, אמרו ליה בה' סלעין, אמר להו ואי אמרית לכוון הכו לי חמש סלעין ואנא יהיבנא לכוון אתון עברין, אמרו ליה אין, אמר להו ואי לית אנא יהיבנא לכוון אפילו בכמה מה אתון עברון, אמרו ליה כמנת כן נחתינן אי למקטול אי למקטל, אמר להו הוא הדבר אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם: ויאמר לא ירד בני עמכם. (נה) ר' חנינא בשם ר' נהוראי אמר כשהיה אומר אדם דבר הגון לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח, (נו) כלומר דבור דבר זה על אפניו ככפתור עם הפרח שלו, וכשהיה

הערות ותקונים

לחון לדבית ישראל לאישתעווי לישנא בישא חד על חבריה: (נד) ר' מוסיא בש"ר מוסיא רבא, בשאלות ר' מנסיא בריה דר' מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה, ובגמרא יומא פ' ע"ב הובא כמו שהביא המחבר ונרשם בגליון בשאלות איתא ר' מנסיא: (נא) אמר רבא בריה דרב הונא, בשאלות ת"ש דאמר רבא בר רב הונא: (נו) ומצי אויל למיטר למריה, ע"כ הוא משאלות: (מ) מכאן אמרו חכמים כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, ברכות כ"א ע"ב ומגילה כ"ג ע"ב, ועי' ירושלמי ברכות פ"ו ה"ג (דף י"א ע"ג), וב"ר פצ"א אות ג': (מח) ומי וארון, ברכות מ"ז ע"ב: (מט) ושנים ושבתי, שם שם: (נ) וקמן פורח, שם שם: (נב) ולית הלכתא, שם מ"ח ע"א: (נג) אלא כי הא דרי נחמן, שם שם ועי' בתוס' שם ד"ה ולית הלכתא ועי' באלפסי פ"י דביב ובנימוקי יוסף שם ובהרא"ש שם ובב"י טור או"ח סי' כ"ה ובשבלי הלקט השלם סי' קנ"ג ועי' ב"ר פצ"א אות ג' וירושלמי ברכות פ"ו ה"ב (דף י"א ע"ב) ועי' במפרשים בב"ר שם: (נד) ופי' רב אחא דמן שבחא, כוונתו להשאלות ולא מצאתי זה בשאלות, ועי' בב"י שם: (נז) אמר להן חינן הוא כו, ב"ר פצ"א אות ד': (נח) ר' חנינא בש"ר נהוראי, ב"ר שם אות ט', ושם חני' רבי חנינא ורבי מרנוס הריהוון אמרין בשם אבא נהוראי: (נו) כלומר דבור דבר זה על אופניו, גם כלומר

אומר דבר של הבטלה, היה אומר, לא ירד בני עמכם, כלומר לא תצטרף בינתי עמכם: אנכי אערבנו מידי תבקשנו. (נז) מכאן אמר רב הונא שערב משתעבד לבעל חוב, ואלו מאן דאווף לחבריה על ידי ערבא לא מבעיא ליה למתבע לערבא ברישא אלא תבע ליה ליוזפא ברישא, דתנן המלוה את חבירו ע"י ערב לא יפרע מן הערב תחלה, אמר רב נחמן מאי לא יפרע מן הערב תחלה שלא יתבע את הערב תחלה, תניא נמי הכי המלוה את חבירו ע"י ערב לא יתבע את הערב תחלה, ואם אמר בשעת מתן מעות על מנת שאפרע ממי שארצה יתבע את הערב תחלה, ומה טעם משתעבד ערב, (נח) אמר רב אשי בההיא הנאה דקא סמוך אדבוריה וקא מוויף ליה גמר ומשעבד נפשיה, שהרי ראובן אמר את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך, אפ"ה לא האמין ליה אבוה וקא חוי ביה דאי מעכב ביה יוסף בבנימין, הוה מסר נפשיה עליו ולא הימניה אלא ליהודה, ובההיא הנאה דקא האמין ליה שעבד נפשיה בנידוי כל הימים: (נט) ואע"ג דלביאת דיוזפא אסור ליה למוזפא למיעל ולמשקל משכונא, דכתיב לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו (דברים כד י), לביתו אי אתה נכנס לעבוט, אבל אתה נכנס לביתו של ערב, דכתיב לקח בנרו כי ערב זר (משלי כ טז), (ס) ד"א לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס על שכר חמור, ועל שכר כהף, ועל שכר פונדק, ועל שכר דיוקנאות, יכול אפילו זקפן עליו במלוה, ת"ל משאת מאומה, (סא) וערב דבשעת מתן מעות הוא דלא בעי קנין כרפרישית טעמא, אבל היכא דאוזפי ולבסוף קא תבעי ואמר ליה הב לי ערבא ואתי האי והיב ליה ערבא צריך קנין דלישתעבד, דכין דלאו אהימנותיה סמוך הוי ליה אסמכתא בעלמא אי קני מיניה משתעבד אי לא לא, (סב) ותנן ערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין, (סג) אמר רב יהודה אמר שמואל תנוק שקנו מירו לא משתעבד תנוק הוא דקא אניס ליה מלוה ואתא האי והוה ליה ערב ואמר הנח אותו ואני אתן פטור שלא על אמנותו הלוהו, ומשום הכי בעיא קנין, אבל ערב בעלמא היכא דתבע כי דרכא לא בעי קנין, ורב נחמן אמר אחד זה ואחד זה צריבין קנין, (סד) והלכתא כרב נחמן וכו' ישמעאל, (סה) והיכא דתבעיה ליוזפא ולא קא פרע ליה, ואית ליה נכסי למפרע אפילו הכי דינא היא דתבע ליה לקבלן דמצי מוזפא למימר ליה לקבלן אי לא מניכסך לא בעיתך קבלן, דאמר רבה בב"ח א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין נכסין ללוה, אבל יש נכסין ללוה לא יפרע מן הערב, ומוקמינן לה למתניחין דפליג ר' שמעון בן גמליאל אפי' במקום קבלן ערבותא דניכסי עדיפא, ורבנן סברי קבלנות עדיפא וקיימא לן כרבנן, אבל ערב דכולי עלמא ערבותא דניכסי עדיפא דמצי אמר ליה ערב האי דעבדי לך ערבותא דאי משתדפין נכסי הוא אבל כי איתנין נכסי נכסוהי דבר נש אינן מערבין ביה וערבותא דנכסי עדיפא מערבותא דילי והיכא דאמר ליה נמי ממי שארצה אטול כי קבלן דמי, והיכי דמי ערב והיכי דמי קבלן, (סו) אמר רב הונא הלויהו ואני פורע הלויהו ואני חייב הלויהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן, תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע תן לו ואני חייב תן לו ואני נותן כולן לשון

הערות ותקונים

שלאחריו הם דברי המחבר: (ז) מכאן אמר רב הונא שערב משתעבד לבעל חוב, ב"ב קע"ג ע"ב וכל המאמר הוא בשאלות מקץ סי' ל"א המתחיל ואילו מאן דאווף לחבריה ע"ש: (ח) אמר רב אשי, שאלות שם בסוף המאמר: (ט) ואע"ד דלביאת דיוזפא, הוא בשאלות שם באמצע המאמר: (פ) ד"א לביתו אי אתה נכנס, שאלות שם, ועיי' בהעמק שאלה אות ח': (פא) וערב דבשעת מתן מעות, הוא בשאלות שם המתחיל ברם צריך: (פב) וחסן ערב היוצא לאחר חיתום, שאלות שם: (פג) אמר רב יהודה אמר שמואל, שאלות שם בסוף המאמר: (פד) והלכתא כר' נחמן וכו' ישמעאל, בשאלות שם איתא והלכה כרב נחמן, וע"ש בהעמק שאלה אות ט': (פה) והיכא דתבעי, שאלות שם בסוף המתחיל אי נמי: (פו) אמר רב הונא, שאלות שם ועיי' העמק שאלה אות'

קבלנתו הן: (סז) והלכתא ערב דבשעת מתן מעות לא בעי קנין ובאמירתו הוא משתעבד, שלא בשעת מתן מעות בעי קנין ובאמירתו לא משתעבד. ערב בבית דין אפילו שלא בשעת מתן מעות לא בעי קנין ומשתעבד דבההיא הנאה דקא מהימניה ליה בי דינא גמר ומשעבד נפשיה. ואע"ג דרב חסדא מיימי לשיעבוד ערבות מכני אס ערבת לריעך וגוי (משלי ו א), ואמר דיהודה לגבי אבוח קבלן הוי, אגן סבירא לן כרב הונא, חדא דהא בלשון ערבות משתעי קרא, ועוד דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, וכל מה דמצי למסמך אדברי תורה טפי עדיף. ודאתן על קנין מיהת כל קנין דמקני אינש לחבריה בכל מידי בעי למהוי בלא אסמכתא ודלא אניס ובלא מידעא ואי איכא למהש משום מודעא צרוך לכטולה למודעא בקנין כרישא. ולא מתפסינין לקנין לא במטבע ולא בפירות ולא בגרענייהן ולא במרוקא ולא באיסורי הנאה ולא בכליו של מקנה דקיימא לן כרב דאמר בכליו של קונה דכתיב וזאת לפנים בישראל (רות ד ז), מאי לפנים מימות משה. על הנאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (שם), הגואל שלף כליו ונתן למקנה, מנלן דמימות משה קאמר דכתיב על הגאולה, וכתיב בתורה או דודו או בן דודו ינאלנו (ויקרא כה טט): אם לא הביאותיו אליך והצנתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים. מהו וחטאתי שאהא משלומך רחוק כנוף, (סח) מכאן אמר רב הונא נידוהו על תנאי אי נמי נידה עצמו על תנאי צריך הפרה, שכן מצינו ביהודה שנידה עצמו על תנאי ולא שרא לנפשיה אינש ליה, שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו מגולגלין עד שבא משה וביקש עליהן רחמים, דכתיב וזאת ליהודה וגוי (דברים לג ז). (סט) ומאן דמחייב שמתא ומשמתין ליה בי דינא, מחייב למנהג נזופתא כנפשיה כאבל, (ע) דתנן מעטפין וכו', למימר דמחייב בעיטוף כאבל (עא) ובנעילת הסנדל ותשמיש המטה, (עב) אמר רב נידוהו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו, (עג) אמר רב נירל אמר רב השומע הזכרת השם מפי חבריו חייב לנדותו, ואם לא נידהו הוא עצמו הוא בנידו ואין עניות מצויה אלא מקום שמוכרין שם שמים לבטלה: ואל שדי יתן לכם רחמים. (עד) ר' יהושע בן לוי פתר ליה להאי קרא בגליות, ואל שדי (עה) שדי לעולם אלהותו יאמר לייסוריכם די. יתן לכם רחמים. כדכתיב ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהלים קו מו): לפני האיש. (עו) זה הקב"ה שנקרא איש מלחמה, שתמצאו חן בעיניו: (וישלח) [ושלח] לכם את אחיכם אחר. (עז) אלו עשרת שבטים: ואת בנימין. (עז*) אלו שבט יהודה ובנימין: ואני כאשר שכלתי. (עח) בחורבן ראשון: שכלתי. בחורבן אחרון, כאשר שכלתי בחורבן אחר לא אשכל עוד: הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו. (עט) תני ר' ישמעאל

הערות ותקונים

י"א: (סז) והלכתא ערב דבשעת מתן מעות. זה ליתא בשאילתות לפנינו. וכוודאי היה זה לפני המחבר או שאב טמקור אחר: (סח) מכאן אמר רב הונא. צ"ל אמר יהודה אמר רב, מכות י"א ע"ב והמחבר הביא כמו שהוא בשאילתות מקץ ס"ו ל' ד"ה ברם צריך וכן מה שהביא אי נמי נידה עצמו על תנאי, הוא כמו שהוא בשאלתות ובגמרא ליתא: (סט) ומאן דמחייב שמתא ומשמתין ליה. הוא בשאילתות בהתחלת ס"ו ל' ד"ה שאילתא: (ע) דתנן מעטפין. צ"ל כרתניא: (עא) ובנעילת הסנדל ותשמיש המטה. בשאילתות ואסור בתשמיש המטה ובנעילת הסנדל, וע"ש בשאילת שלום ס"ו ל"ט ובהעמק שאלה ס"ו ג': (עב) אמר רב. צ"ל א"ר אלעאי אמר רב, והוא בשאילתות שם: (עג) אמר רב גידל אמר רב. שם: (עד) ר' יהושע בן לוי פתר. ב"ר פנ"ב אות ג' ושם הגי' ר' יאשיהו בן לוי, ובילקוט רמז קמ"ש ר' יהושע פתר: (עה) שדי לעולם אלהותו. בב"ר שם במאמר שלפניו סוף אות ב' מי שעתידי לומר ליסורים די הוא יאמר ליסורי די וע"י תנחומא מקץ הנדפס מכבר אות ס' מי שאמר לשימם וארץ די יאמר ליסורי די. וע"י רש"י ע"ה"ת ולק"ש מ"ג י"ד ובהערה י': (עו) זה הקב"ה. ב"ר שם אות ג' ומררש אגדה וילקוט וע"י סוטה מ"ב ע"ב: (עז) אלו עשרת השבטים שם שם: (עז*) אלו שבט יהודה ובנימין. שם שם: (עח) בחורבן ראשון. שם שם: (עט) תני ר'

זה אחד מעשרה קל וחומר האמורין בתורה: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני. למלך מלכי המלכים הקב"ה (פ) במעשה תמר: ומה נדבר. במעשה בלהה: ומה נצטרך. בדינה. (פא) ד"א מה נאמר לאדוני. בארץ כנען ביוסף: ומה נדבר. בשמעון: ומה נצטרך. בבנימין. (פב) ראיתי דרשת ר' טוביה בלקחו הטוב. מה נצטרך מלשון ערמוניות. כלומר מה נוכל להערים מעתה שהרי אלהים מצא את עון עבדיך. ודיטוהו לחא (פג) דאמרינין בב"ק בנויקין לענין בהמה שקשרה בחמה וברחה. כל מצדקי דיכולה למיעבר עבדא. כלומר כל ערמוניות שיכולה לעשות עושה. ואע"פ שדבר חכמה הוא. אין הרבר נראה לי כפתור ופרה. שאין זה הדרך לפני להתמיר ולהלף ולעקם התורה כדי לדורשה. וזלתי במדרש תיבות שאין להקפיד בכך. כגון שמות. וכאן מתחלפות התיבות, שהרי נצטרך הצדי"ק קודם לטי"ת. אבל מצדקי הטי' קודם לצי': האלהים מצא את עון עבדיך. (פד) אמר ר' לוי כזה שממצה את יין החביות ומעמידה על שמריה: מצא. מלשון [נמצא] דמו [ויקרא א טו]. (פה) ובדברי רבותינו דם התמצית. (פו) מיצוי המדות, וכל דומיהן: ויאמר הלילה לי מעשות זאת. מלך שנמתו לעשות שלא כדין: ואתם עלו לשלום. עלייה תהא לכם, ורוח הקודש מבשרתן, אחד באחד יגשו [וריב] [ורוח] לא יבא בנייהם [איוב מא ח]. שלום רב לאוהבי תורתך [תהלים קיח קסה], ועליו הכתוב אומר [החכמה] תעוו לחכם מעשרה [שליטין] [שליטים] אשר היו בעיר [קהלת ז יט]. וכתוב מקור חיים שכל בעליו [משלי טו כב]: שלמה פרשת מקץ:

ירויחו דורשי הפרשה וישכילו. (פו) וסמוך לתפוחי זהב משכיות כסף [משלי כה יא]. (פח) תירגום עקילם היוורין דרהב בנו דסקרין דכסף, דבר דבור על אופניו [שם]. מה האופן הזה מראה פנים לכל צד. כך היו דבריו של יהודה נראין פנים לכל צד בשעה שדיבר עם יוסף, דכתיב ויגש אליו. (פט) ר' יהודה אומר הנשה למלחמה, שנאמר ויגש יואב והעם אשר [אתו] [עמו] למלחמה [שיב] י יג. ר' נחמיה אומר הנשה לפיוס, שני ויגשו בני יהודה אל יהושע [יהושע יד ו] לפיוסו. רבנן אמרי הנשה לתפלה, שנא' ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא [מ"א יח לו]. לכך נסמכה הגשת יהודה למאמרו שלמעלה: [צ] כתיב מים עמוקים [עצה] בלב איש [ואיש] תבונות ידלנו [משלי כ ה]. דומין דברי יוסף לתשובותיו של יהודה לבאר עמוקה מלאה צונן ומימיה יסין ולא היה בריה יכולה לשתות הימנה, ובא אחד וקשר הכל בחבל, נימא בנימא, ודלה ממנה ושתה, החחילו הכל דולין ממנה ושותין, כך לא זו יהודה משיב ליוסף דבר דבור על אופניו, עד שעמד על לבו של יוסף:

הערות וחקונים

ישמעאל. ב"ר שם אות ד' ולק"ט וע"ש הערה ו': (פ) במעשה תמר. ב"ר [שם אות ט': (פל) ד"א. שם שם: (פג) ראיתי דרשת ר' טוביה בלקחו הטוב. הוא לפנינו בלקח טוב מ"ד ט"ז: (פג) בב"ק בהנויקין. הוא בב"ק ט"ז סע"א: (פד) א"ר לוי. כ"ה גם בלק"ט ובב"ר סוף מקץ בטעות א"ר יצחק וחמאמר שלפניו הובא בש"ר יצחק, לכן יש לתקן שצ"ל א"ר לוי, וכן מצאתי בב"ר פס"ה בפסוק ויהי כעת התיא מובא לנכון בשם ר' לוי: (פח) ובדברי רבותינו דם התמצית. פסחים ט"ז ע"ב: (פו) מיצוי המדות. ירושלמי ביצה פ"ג ה"ט (דף ס"ב ע"ב): (פז) וסמוך לתפוחי זהב משכיות כסף. ב"ר פצ"ג אות ג' כתיב תפוחי זהב במשכיות כסף: (פח) תרגם עקילם כו. ב"ר שם והובא בערך בערך דיוסקר ובערך חזור בשם ב"ר ע"ש: (פט) ר' יהודה אומר. ב"ר שם אות ו' וילקוט רמז ק"ג ולק"ט: (ל) כתיב מים עמוקים, דומין דברי יוסף. ב"ר שם אות ד':

ויגש.

יח) ויגש אליו. בתחלה היה עומד רחוק הימנו כשאמר מה נאמר לאדני, וכשראה שעומד עליו בדיון ואמר חלילה לי מעשות זאת אלא האיש אשר נמצא הנביע לברו הוא יהיה לי עבד, אמר מעתה אין לי אלא לפייסו שיעשה לפנים משורת הדיון, לכך ניגש לפייסו, וכן דרך כל מבקשי רחמים לפני השליט לגשת אליו: ויאמר בי אדני. ואע"פ שהמתרגמן הוציאו הדבר לשון בקשה, אינו אלא כמו שדרשנו בפרשת מקץ, וכן אנו דורשין כאן, (א) בי הדבר תלוי, שהרי אני ערבתי אותו מאת אבי: ידבר נא בבקשה. עבדך דבר באוני אדני. (ב) שיכנסו דברי באונך: ואל יחר אפך בעבדך. שאני נידון עמך, שאין דרך ירא שמים לעשות כך, שנאמר אם אמאם משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי (איוב לא יג): כי כמוד כפרעה. שאת אב ומושל בכל הארץ כמותו, ולכך אני ירא שמא יחר אפך בי, (ג) אמר רב ירמיה ב"ר שמעיה היה נותן עששית של ברזל לתוך פיו, ומוציאה כאבק: (ד) כי כמוד כפרעה. מה פרעה נזר ואינו מקיים, אף אתה נזר ולא מקיימו:

יט) אדני שאל את עבדיו לאמר. בלשון קשה: היש לכם אב או את. תדע שבחלילה באת עלינו, שהרי כמה מדינות באו לכאן לשבור אוכל, כלום שאלת אותם ליוחסין כמו ששאלת אותנו. שמא בתך אנו מבקשין, אף על פי כן לא כחדנו ממך דבר: (כ) ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן. כלומר אחרון הוא וקטן שבאחים: ואחיו סת. אפשר אדם כיהודה אומר דבר שאינו ברור לו, אלא כיון שהרחיק ברור ואיננו, הרי הוא חשוב כמו מת, ודומה לדבר נשכחתי כמת מלב (תהלים לא יג): ויותר הוא לברו לאמו. לא שאמו היא בחיים אלא אין מאמו בן אחר זולתו, ודומה לדבר אחת היא לאמה (שה"ש ו ט): ואביו אהבו. שזוכר בו מעשה אמו:

כא) ותאמר. יש ותאמר שהוא לשון זכר, כמו זה, ויש שהיא לשון נקבה, כמו ותאמר שרה צחוק עשה לי (בראשית כא ו), ואין להם היכר זולתי הענין מודיע: ותאמר אל עבדך הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו. אינך רוצה לעכבו כאן אלא להביטבו:

כב) ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזוב את אביו. שיש לו גענועין בו: לעזוב. כלומר אם עזב את אביו ומת, כי לא ניסה בטרחות דרכים:

כג) ותאמר אל עבדך. בלשון התראה: אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תוסיפון לראות פני. תוסיפון בנין לרבות אפילו אחד מכם:

כד) וידוי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני. כשמועו: את לרבות אסירות שמעו, ועל הקשות שדבר אתם, וכבר דרשנו עלייה הנאמרת ממצרים לארץ ישראל, וירידה מא"י למצרים, (ה) מפני שא"י נכוח, ומצרים שפלה:

כה) ויאמר (אבי) [אבינו] שובו שברו לנו מעט אוכל. כלומר תדע לך שלא ירדנו בתחלה כאן אלא מרוב דוחק:

הערות וחקונים

[ויגש] ב) כי הדבר תלוי, וכן הביא חלק"ט: ג) שיכנסו דברי באונך. ב"ר פצ"ג אות ו' וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת: ג) א"ר ירמ"י ב"ר שמע"י. ב"ר שם וילקוט רמז ק"ג וע"י בתנחומא הנדפס מכבר ותנחומא הקדום ויגש אות ח' וע"ש בהערה ל"א ול"ב וע"י בלק"ט בהערה ל"ט. וכן הובא במדרש אגדה: ד) מה פרעה נזר. ב"ר שם אות ו': פ) מפני שא"י גבוה. קידושין ס"ט ע"א: ו) לפי שהי' שומע

(נו) ונאמר לא נוכל לרדת. שם לפי שהאיש שליט על הארץ, אבל אם יש אחינו הקטן אתנו ויירדנו. כלומר וגרד וי' שבראש התיבה משמעת המלה לשון עתיד, וכן כל תיבה שבמותה: כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו. כלומר אם אין אחינו הקטן אתנו:

(נד) ויאמר עבדך אבי אלינו. (ז) לפי שהיה שומע שהיה קורין לאביו עבדו ואינו מוחה, לפיכך מת קודם לאחיו, שנאמר וימת יוסף וכל אחיו (שמות א ו): אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אמו של זה:

(נח) ויצא האחד מאתי. מיוחד שבשנים: ואומר אך טרף טרף. אך לשון מיעוט, כלומר שנמתרה דרכי, ואין רוח הקודש עמי, ואינו יודע הכירור, אלא שלא ראיתו עד הנה. עד עכשיו:

(נט) ולקחתם גם את זה מעם פני. גם לרבות, את לרבות. (ז) אמר לו כך אמר לנו יעקב אבינו כשהיה בנימין אצלי היתה מתיישבת דעתי על אמו ועל אחיו, ועכשו דומה עלי כאילו שלשתם לקחתם מעם פני בבת אחת, ולמה אבינו דומה לנו שיש לה ג' פיות, כיון שכבתה אחת מהן, ככתה כל הנר: וקרהו אסון. לשון ארעין ומקרה, ודומה לו אשר קרד בדרך (דברים כה יח), כי הקרה ה' אלהיך (בראשית כו כ), וכל דומיהן. אסון כשרדשנו, אמר יעקב אבינו אוי לי שמא נגורה גזירה על רחל שתכלה היא וזרעה בדרך, היא מתה בדרך, יוסף מת בדרך, ועכשיו אם זה יוצא לדרך מיד ימות: והורדתם. על כך: את שיבתי ברעה שאולה. שאף אני מת מיד באנחה: שאולה. כל זמן שהיו לי י"ב שבטים שהבטיחני המקום יודע אני שחלקי שלם ומשולם ומקויים לעולם הבא, אבל עכשיו שחסרו מתיירא אני שמא חלילה ארד שאולה, אמר לו יוסף מפני מה אתה יהודה דברן כל כך וכל אחיך שוחקין, וכי אתה הוא יותר מאחיק, אמר יהודה אעפ"כ כולן חוץ ליוקה הן עומדין, אבל אני מעיין קומטין עלי כחבל, בשביל צרתן של אבא שמתקשות עלי:

(ל) ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו. כשיראה אביו כך, מיד ונפשו קשורה בנפשו, כשתי תרגומים שקשורים זה בזה כיון ששומט השועל אחד מהם

הערות ותקונים

שהיו קורין לאביו עבדו ואינו מוחה כו'. עי' ב"ר פ"ק אות ג' ועי' פדר"א פל"ט וסוטה י"ג ע"ב ולק"ט מ"ד כ"ז ועי"ש בהערה מ"ט: ז) אמר לו כך אמר לנו יעקב אבינו כשהיה בנימין אצלו כו'. ולמה אבינו דומה כו', עד אמר יהודה אעפ"כ כולן חוץ ליוקה הן עומדין, אבל אני מעיין קומטין עלי כחבל בשביל צרתן של אבא שמתקשות עלי. זה המאמר הובא גם בילקוט ויגש רמז קנ"א ד"ה ולקחתם גם את זה וחסר הציון, והובא גם במדרש אגדה בשנינויים קטנים והעירוני שם בהערה כ"ד המאמר הזה מצאתי בילקוט ויגש רמז קנ"א אחר שהביא המאמר ויאמר עבדך אבי אלינו וי"ד פעמים אמרו כו'. ומצוין פדר"א והוא בפל"ט, ואח"כ מתחיל בילקוט ולקחתם גם את זה א"ל בתחלה כשהיה בנימין אצלי היתה דעתי מיושבת עלי וכי וחסר הציון גם על מאמר שלאחריו עד א"ל יוסף איני רצה לידע כו' מצוין שם בתנומא והוא בתנומא הקדום ויגש אות ז' והמאמר הזה אשר נשמט הציון היה לפני בעל הילקוט בב"ר פצ"ג וכן הו' המאמר לפני הרב בעל הערך בב"ר כי המאמר א"ל אעפ"כ כולן עומדין חוץ ליוקה אבל מעיין קומטין עלי כחבל הובא בערך ערך קמתין וז"ל: בב"ר פצ"ד [הוא בפצ"ג] וקרהו אסון אמר לו אעפ"כ שכלן עומדים חוץ למקח אבל אני מעיין קמתין עלי כחבל, והמוספי העיר שם בנוסחאות חסרים דברים אלו, ונמצאים בפדר"א והביאם בעל הילקוט [רמז קנ"א] אבל כתוב קמתין וכן תתכן הגי' עי' קמטה שפירושו לכד עכ"ל: והוא המאמר שהביא גם המחבר בעל שכל טוב והי' גם לפניו בב"ר, ומה שהביא המוספי ונמצא בפדר"א והביאו בעל הילקוט, ובאמת לא נמצא שמוך דבר מנהו בפדר"א, רק הילקוט שם במאמר שלפניו הביא בפדר"א על ויאמר עבדך אבי והוא בפדר"א פל"ט אבל המאמר על ולקחתם גם את זה הוא מאמר אחר וליתא בפדר"א רק הו' גם לפני הילקוט בב"ר וחסר הציון, וגם לפני בעל מדרש אגדה הו'

הרי חבירו אחריו נמשך, כך כשיראה הנער נפרד ממנו, הרי נשמתו יוצאת מן הגוף והולכת:

(לא) והיה כראותו כי אין הנער. עולה עמנו: ומת. באנחה: והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו בינון שאולה. אמר לו יוסף אם כן מה לך יותר בו מכל אחיך, אמר לו שאני ערב בו:

(לב) כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר. לומר בשבועה אחר שאני בן הגדול שבבניו, ואמר לי אם ערב אתה אתן עמכם, ונעשיתי ערב. (ח) אמר יוסף אם ערב אתה אני נותן לך כרי ערבותך ופרע לאביך והסתלק, א"ל יהודה אני ערבתי לא בכסף ולא כזהב אלא בנידוי ואמרתיו לו: אם לא אביאנו אליך. כלומר אם לא אביאנו אל אבי כדרך שאני מביאו אליך: וחטאתי לאבי כל הימים. היה לו לומר וחטאתי לך, או לומר וחטאתי לאבי אם לא אביאנו עמי, אלא נצנצה ביהודה רוח הקודש, וכך אמר אם לא אביאנו לפני אבי אליך, כלומר אצלך יבא אבא ויראהו:

(לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני. שהרי אינך מבקש אותו אלא לשרתך, (ט) ועכשיו לגדולה אני גדול ממנו, לגבורה אני גבור ממנו, מוטב לך שאהא עבד תחתיו: והנער יעל עם אחיו. ואל אראה בצער של אבא:

(לד) כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי. כלומר שמא אראה הרעה אשר ימצא את אבי ח"ו שמא יאבד עצמו מדעת על צערו, ונמצא שאנו מונעין ממנו שלא לכבדו, ולא לסופרו, ולא לחלוין, ולא לקרוע עליו, לכך הוא אומר שאולה, שכל המאבד עצמו לדעת יורד לגיהנם, כל כך היה סודר את דבריו, כדי להודיע אהבתו שעל בנימין ויראתו את השבועה אשר נשבע לאביו, וחיבת אבא על בניו מרחל, (י) דא"ר חייא רבא כל הרברים שאתה קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו עד שאתה מניע ולא יכול יוסף להתאפק, לא היו בהן אלא פיוס, פיוס ליוסף לומר היאך נותן אבא נפשו על בניו של רחל, פיוס לאחיו, לומר היאך נותן אני נפשי על אחי, פיוס לבנימין, לומר ראה כשם שאני נותן נפשי על אחיך כך אני נותן נפשי עליך:

[מה] (א) ולא יכול יוסף להתאפק. להתחוק ולעמוד מכיון שהזכיר צערו של אבא. (א) א"ר חמא בר חנינא לא עשה יוסף כשורה שהקניט את אחיו כל כך, שאלו בעט בו אחד מהן מיד היה מת, והיה לו להתירא ממעשה עיר שכם, (ב) ר' שמואל בר נחמן אמר כהונן וכשורה עשה שציערם, להיות כפרה להם על שציערוהו, ולא היה לו להתירא, שידוע היה שאחיו צדיקים אמר ח"ו שאחי חשודין על שפיקוח דמים ועל אנשי שכם כדון באו עליהם: ויקרא. לבנו, מקרא זה מסורס, הוציאו כל איש מצרי מעלי, שלא יסתכלו במילתו: ולא עמד איש. כלומר שם נכרי: בהתודע יוסף אל אחיו: זו ידעת דברים, ודומה לו הודיעני נא את דרכיך (שמות לג יג), הודיעני ה' קצי (תהלים לט ה), וכל דומיהן, אמר להם האחד אחיכם מת הוא ודאי, אמרו לו אין אנו יודעין מה היה לו, אמר להם מפני מה אתם מספרים שקר לפני, והלא אני לקחתיו מאתכם בעשרים כסף, (ג) אקרא אותו ויבא לפניכם, התחיל קורא יוסף בן יעקב יוסף בן יעקב בא לפני

תערות ותקונים

זה כב"ר: (ס) אמר יוסף אם ערב עתה. ע"י בילקוט שם ובמדרש אנדה שם וע"ש בהערות שלי: (ט) ועכשיו לגדולה אני גדול הימנו. גם זה הובא בלק"ט שם: (י) דא"ר חייא רבא. ב"ר פצ"ג אות ט' ושם הגוי א"ר חייא בר אבא:

[מה] (פ) א"ר חמא בר חנינא. ב"ר שם: (צ) ר' שמואל בר נחמן אמר. שם: (ג) אקרא אותו ויבא

אחיך שהשליכוך לבור ואחיך מנרוך לעבר, והיו מסתכלין בארבע פינות הבית, ולבשו נבורה וחימה, כדי להוציאו בחוקה, אמר להם מה אתם מסתכלין, מיד פייסם מתוך בניה: (ב) ויתן את קולו בבכי וישמעו מצרים. אנשי העיר: וישמע בית פרעה. השרים המשרתים את פני המלך:

(ג) ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי. בתחלה שאל שלום אביו: ולא יכלו לענות אותו. אפילו על שלום אביו, למה: כי נבהלו מפניו. (ד) איר אליעזר בן עזריה או לנו מיום הדין, או לנו מיום התוכחה, ומה יוסף שהוא בשר ודם כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו, בתוכחתיו של הקביה מלך מלכי המלכים שהוא עד ודיין ובעל דין, ויושב על כסא רם ונשא בדין, ודן את כל אדם לפי מעשיו על אחת כמה וכמה שאין בריה יכולה לעמוד לפניו, (ה) שנא' אם תוכיח ה' מי יעמוד, וכתוב כי לא יצדק לפניך כל חי (תהלים קמג ב): מאי כי נבהלו מפניו. (ו) אלא מפני שכבר אמרו ונראה מה יהיו הלומותיו (בראשית לו ב), ורוח הקודש אומר נראה מחשבות מי יעמדו, וכן הוא אימר כי לא מחשבותי מחשבותיכם (ישעיה נה ח), ואומר לא איש אל ויכוב (במדבר כג יט), וכיון שראו שקמו הלומותיו לטובה, נבהלו מפניו:

(ד) ויאמר יוסף אל אחיו נשו נא אלי ויגשו. (ז) הראה להם חתימת מילתו: ויאמר אני יוסף אחיכם. אמר להם דרך אחוה אנהוג בכם: אשר מכרתם אותי מצרימה. אע"פ שמכרתם אותי מצרימה:

(ה) ועתה אל תעצבו. אל תביאו עצבון בלבכם על שנמצאתם חטאים עלי: ואל יחר בעיניכם. שאני מלך בשביל שמכרתם אותי הנה: כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. אמר להם נזירתו של הקביה הוא עלינו לדרת מצרימה בשלשלאות של ברזל, שנא' כי נר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית מז יג), אלא שהקדים הקביה רפואה למכתו, ושלחני על ידי נגלול לפניכם, כלומר קודם מכם, ודומה לו ויעבר מלכם לפניכם (מיכה ב יג), לפני הארץ יסדת (תהלים קב כו), לפני בא יום ה' (יואל ג ד), וכל דומיהו, (ח) כי פעמים יש דרך ישר לפני איש ואחריתה רבי מות (משלי יד יב), וזו הדרך היתה למחיה להחיות ולכלכל את כל בית אבי, כענין שנא' בכל עצב יהיה מותר (משלי יד כג):

(ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. (ט) מניד שעד שנה שנייה לא ירדו שבמים למצרים. לפי שהיה להם לחם, והוא שיעקב אומר לבניו למה תתראו (בראשית מב א), למה מראים עצמיכם שביעים לפני בני ישמעאל ובני קטורה: ועוד חמש שנים. יהיה רעב (י) הודיעם סוד הרעב שנתגלה לו: אשר אין חריש וקציר. (יא) אם אין חריש קציר מהיכן, אלא אמר להם אפילו ספחים לא יעלו:

הערות וחקונים

לפניכם. ב"ר שם אות ח': (ד) א"ר אלעזר בן עזריה או לנו מיום הדין, ב"ר שם אות י' איתא אבא כהן ברדלא אמר או לנו ובלק"ט הובא ר"ש בן אלעזר משום ר' אלעזר בן עזריה שהיה אומר דבר משום אבא כהן ברדלא, ובילקוט רמז קנ"ב מובא רק אמר ר"ש בן עזריה, אולם בילקוט תהלים רמז תשס"ב מובא בשם מדרש ב"ר כמו שהוא בלק"ט, והסתבר הביא ר' אלעזר בן עזריה לבר: (ס) שנאמר אם תוכיח ה' מי יעמוד, אין זה לשון הכתוב, ובב"ר הובא הכתוב אויבך ואעריכה לעיניך, וכן הובא בן בלק"ט והביא עוד וקרבתו אליכם למשפט והייתי עד ממחר וגו' (מלאכי ג ה): (ז) אלא מפני שכבר אמרו, לק"ט ועי' לק"ט ל"ז כי ובהערה ג"ז: (ז) הראה להם חתימת מילתו. ב"ר שם וילקוט רמז קנ"א ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אנדה: (ח) כי פעמים יש דרך ישר, הובא בלק"ט, ד"א כי למחיה יש דרך ישר לפני איש: (ט) מגיד שעד שנה שנייה, לק"ט: (י) הודיעם סוד הרעב, לק"ט: (יא) אם אין חריש, לק"ט: (יג) עתידו יהי יעקב, שבת פ"ט ע"ב ב"ר פס"ו אות ב'

(ז) וישלחני אלהים לפניכם. ודומה לדבר ויעבר מלכם לפניכם (מיכה ב יג), ולא להנאתי בלבד שלחני, אלא: לשום לכם שארית בארץ. שלא תורשו ברעב: ולהחיות לכם לפליטה גדולה. שאין זכותו גדול מזכותכם, והיינו דררשינין לעיל, (יב) עתיד היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא זכותו גרמה לו, וכן הוא אומר בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה (הושע יא ד):

(ח) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי [אלהים] [האלהים] (יג) ושי"ה לב אדם יחשב רחבו וה' יכון צעדו (משלי מז ח). אמר להם יוסף שלש הנרמות גרמו לי לבא למצרים, כחונת פסים, וחלום של אלומות, וחלום של שמש והירח, ולפיכך אמר להם ג' שליחות, כי למחיה שלחני אלהים (פסוק ו), ולא אתם שלחתם אותי (פסוק ח), וישלחני אלהים (פסוק ז), (יד) ושלשתן הלמיד נירפית, שעתידין עצמותיו לחזור ולהקבר בשכם, מקום שנשלחה משם: כי האלהים. הוכיחם על חלומות שחלמו להם, כלומר לא מלבי בדיתים, אלא מדבר הקודש נהיו, (טו) והיינו דאמרי רבנן, לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה, שהרי יוסף בן י"ז שנה כשראה החלומות, ועד שהיה בן ל"ט שנה לא באו אחיו להשתחוות לו: וישימי לאב לפרעה. (טז) פטרון בסיליום: ולאדון לכל ביתו שכל בני ביתו קורין אותי ריבון: ומושל בכל ארץ מצרים. שאני נזר והן עושין: (טז) מהדרו ועלו אל אבי. שלא ידאג עליכם לא על שמעון ובנימין: ואמרתם אליו כה אמר. (יז) לשון נבואה: בנך יוסף. (יח) שהיה חביב לך מכל בניך: שמני אלהים לאדון לכל מצרים. ואפ"י על בית המלך: רדה. לשון ענוה: רדה אלי אל תעמוד. (יט) כלומר אל תעמוד השעה, (כ) מכיון שהשעה הוצלחה לך בוא:

(י) וישבת בארץ גושן. ואיני מושיבך בעיר הממלכה מפני טורח מלכות, וכן מצינו שאמר דוד לאביש למה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש"א כו ה): והיית קרוב אלי. שאוכל להנותק: אתה ובניך ובניך ובניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: (יא) ובלכלתי אותך שם. וכן לבני ביתך: כי עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה [וביתך] וכל אשר לך. לא אמר פן תמות, אלא פן תורש, לשון קשות ועוני, מלמד שהיו עשירים:

(יב) והגדה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין. אחי חביבי מן האב ומן האם: כי פי המדבר אליכם. כפי כן לבי, כשם שאין בלבי על בנימין אחי שלא במכירתו היה, כך אין בלבי דבר תרעומת עליכם:

(יג) והגדתם לאני את כל כבודי במצרים, ואת כל אשר ראיתם. כללותיה (כ*) דתורה מרובות מפרשותיה, לכך נאמר את כל ואת כל: ומהרסם. שלא תעכבו השעה: והורדתם את אבי הנה. כבר דרשנו כי יש הנה שהוא לשון רבות, כגון הן הנה היו לבני ישראל (במדבר לא טו), ויש הנה שהוא כמו כאן, כגון זה והורדתם את אבי הנה, עד הנה דברי ירמיהו (ירמיה נא סד):

(יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. (כא) זו בכיה של רחמנות, כגון וימחר יוסף כי נכמרו רחמיו (על) [אל] אחיו ויבקש לבכות (בראשית מג ל): על צוארי בנימין אחיו. משני צדדי הצואר, כדתנן השוחט מן הצדדין שחיטתו כשירתה, וכל הצואר

הערות וחקונים

ולק"ט: (יג) ושי"ה לב אדם אמר להם יוסף כו. לק"ט: (יד) ושלשתן הלמיד נירפית שעתידין כו. הוספת המחבר: (טו) והיינו דאמרי רבנן. ברכות נ"ה ע"ב והובא בלק"ט: (טז) פטרון בסיליום. צ"ל בסיליום בכיר שם והובא בלק"ט ופטרון מ' ברומי פרקליט, ובסיליום מ' ביוני שליט המדינה: (טז) לשון נבואה. לק"ט: (יח) שהיה חביב לך. לק"ט: (יט) כלומר אל תעמוד השעה. ב"ר שם ולק"ט: (כ) כיון שהשעה הוצלחה לך בוא. לק"ט: (כ*) כללותיה דתורה. לק"ט: (כב) זו בכיה של רחמנות. שם:

כשר לשחיטה, והצואר היינו כנגד העורף ויש לו ב' צדדין, אחר מימין, ואחר משמאל, ושיעור מקום הצואר מחוט אחד למטה מטבעת הגדולה ולמטה משיפוי הכובע ועד כנפי הריאה, דהיינו עד ראשי כתפיים, לכך נאמר על צוארי, דהוּ לְהוּ ב' צדדים של צואר, ודרא דטבעת הוויין ביני ביני מלפנים, והעורף כנגדן של טבעת מאחור, כדכתיב ממול ערפו (ויקרא ה ח), כדמפורש בעולת העוף: (כב) ובנימין בכה על צואריו, חסר וי"ד לדרשה כדלקמן:

טו) ויגשק לכל אחיו ויבך עליהם. (כג) כדי לפייסם שראה אותן מתביישין הימנו ולא היו מתפייסין בדברי ניהומין עד שככה עליהם: ואחרי כן דברו אחיו אתו. בנשיאות ראשו, אבל לכתחלה לא, ולהכי נקרא צדיק מכל אחיו, שנא' על מדרם בכסף צדיק (עמוס ב ו):

טז) והקול נשמע בית פרעה לאמר. לומר למלך: באו אחי יוסף ויישב בעיני פרעה. (כד) שהיו סבור שאינו מיוחס, כיון שירע שבאו לו אחים הגונים ושמע שמע אביו שמאברהם בא, שנא' לו נשיא אלהים אתה בתוכנו (בראשית כג ו), וכבר נודע לו לפרעה גדולתו של אברהם אבינו, מיד ויישב בעיני פרעה, שהעמיד פרנס הגון על ביתו ועל עמו: ובעיני עבריו. (כה) שלא מלך עליהם אלא בן גדולים ולא עבד: יז) ויאמר פרעה אל יוסף אמור אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם. כלומר טענו את בעירכם בר. (כו) בעיר לשון מצרי הוא: ולכו. מכאן: [באן] ארצה כנען. (כז) שתהא הליכתכם מכאן וביאתכם לשם בוא אחר זו שלא תתעכבו:

יח) וקחו את אביכם. שתתייחסו בו בוקן: ואת בתיכם. שתתיישבו כאן עם נשיכם: ובואו אלי. ודורו אצלי: ואתנה לכם. לשון ענוה: את טוב ארץ מצרים. מקום מובחר לשיבתכם אני נתון לכם מתנה: ואכלו את חלב הארץ. אבובו לכם מוונות המוכחרין שבארץ, וכן עשיתי לזקניכם, שנא' ולאברהם הטיב בעבורה (שם יב טז):

יט) ואתה צייתה ואת עשו. חזר על מאמר ראשון, כלומר ואתה יוסף כבר צייתה מפי, אמור אל אחיך ואת עשו טענו (פסוק יז), ומה שאמרתי שתאמר להם וקחו את אביכם ואת בתיכם, הוסיף ואמר להם קחו לכם מרשות המלך: עגלות למספכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם. וכל כך למה, (כח) שלא היה רשות להוציא עגלה ממצרים אלא על פי פרעה, (כט) וכן אמרו רבותינו שאין פרה וחזירה יוצאה ממצרים שלא נחנכו האם שלה שלא תלד:

כ) ועיניכם. כלומר ועיניכם אל תחוס. ודומה לדבר ותחס עיני עליהם משחתם (יהוקאל כ יז), ואשימה עיני (בראשית מד כא), ולהכי אמרו עין יפה עין רעה: ועיניכם אל תחוס. (ל) מכאן שהמלטול קשה על האדם ביותר, (לא) והיינו דאמרי אינשי

הערות וחקונים

כג) ובנימין בכה על צואריו חסר וי"ד לפנינו מלא וי"ה, ועיין מנחת שי שהביא מפי' הזורחי נראה שכתוב צוארו חסר וי"ד ולא נמצא בן בשום מקום ע"ש: (כג) כדי לפייסם כו', לק"ט: (כד) שהיה סבור שאינו מיוחס. לק"ט: (כס) שלא מלך עליהם אלא בן גדולים, בלק"ט אלא בן גגוסים, פי' בוינו מיוחס: (כו) בעיר לשון מצרי הוא. לק"ט וע"ש הערה כ"ד מה שהעירוני בשם הרד"ק: (כז) שתהא הליכתכם. לק"ט: (כח) שלא היה רשות. לק"ט: (כט) וכן אמרו רבותינו, משנה בכורות כ"ח ע"ב סנהדרין ל"ג ע"א והובא בלק"ט וכן הרשב"ם בפירושו כתב וז"ל: כי לא חי' אדם יכול להוציא מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה ודוגמא זו בתלמוד אין פרה וחזירה יוצאה ממצרים אלא אי"כ נשלה האם שלה עכ"ל, וזה שאב מהלק"ט: (ל) מכאן, לק"ט: (לב) והיינו דאמרי אינשי.

מבית לבית חלוק ממקום למקום נפש: כי טוב כל ארץ מצרים לכם היא. (לב) בשורה נפלה בפיו, שעתידין בני בניהם לקחת את הכל, שני וישאילום וינצלו את מצרים (שמות יב לו): (כא) ויעשו כן בני ישראל. בזכות ישראל אביהן: ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה. כדררשינן לעיל: ויתן להם צרה לדרך. צרה לשון מוון, וכבר דרשינן ליה בפרשת עשו הרשע:

(כב) לכלם נתן לאיש. כלומר לכל אחד: הליפות שמלות. (לג) אלו אפיקרסיות ואורסקין, היינו חלוק שעל הבשר ומכנסים שדרכנן של בני אדם להחליף, ורומה לדבר הוא שמלתו לעורו (שמות כב כו), זו חלוק הספל לעורו, (לד) ולהכי חלפת שמלת כתבן חסירין, והיינו ערך בנדים (שופטים יז י), האמור בנער הלוי, ותרנם ונתן בן עזיאל לבושינן: ולבנימין נתן שלש מאות כסף. (לה) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב לפי שצפה ברוח הקודש שעתידי לצאת מבנימין מררכי שעולה מניינו רע"ד, הוסף שמו עליו, הרי רע"ה, הוסף עליהן אותיות אבותיו, בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני (אסתר ב ה), שהן ק"ה, הרי שלש מאות. חמש חליפות שמלות כנגד ה' בגדי מלכות שלבש מררכי, שנא' ומררכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלית וחזיר ועמרית זהב גדולה ותברייך בוין וארנמין, (שם ח טו), ודברי מדרש הן, אלא דרך הפשט כך הוא, שלש מאות כסף בשביל עשרת בניו שקראם על שם חיבתו, שלשים לכל אחד מהם, וחמש חליפות שמלות שכך היה ברעתו של יוסף לעשות מעשיו בחימושו, שנא' וחמש את ארץ מצרים (בראשית מא לד), ונתתם חמישית לפרעה (שם מז כד), וכן המנות שנשאו לבנימין מאת פניו חמש ידות היתה מרובה:

(כג) ולאביו שלח כזאת. כזאת שנתן לבנימין, ולא ככל זאת, מלמד ששלח לאביו חמש חליפות שמלות, אבל כסף לא שלח לו: עשרה חמורים. (לו) של עשרת השבטים, חוץ מבנימין, מכאן למדנו שלא חזר בנימין אל יעקב אביו לארץ כנען עם אחיו, אלא נשאר עם יוסף במצרים, שאלמלא כן היה נותן ביד בנימין משא חמור ומשא אתון: נושאים מטוב מצרים. (לז) זהו יין מובחר שבמצרים, ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, וחכך כיון הטוב (שה"ש ז י), כי טובים דודיק מיין (שם א ב): ועשר אתונות נושאות בר, תבואה: ולחם, כשמועו: (לה) ומוון, כל מיני מאכל שמלפתין בו את הפת נקרא מוון: לאביו לדרך. כלומר צרה לדרך, והוה לו לשלוח חמש אתונות טעונות כמנהגו לעשות מעשיו בחימושו, אלא שלח חמש לכבוד אביו, וחמש לכבוד בלהה אומנתו, שהרי שאר הגבירות מתו, שנא' מתה עלי רחל (בראשית מח ז), וכתוב שמה קברתי את לאה (שם מט לא), וכן אתה דורש בפסוק ויצונו אל יוסף (שם נ טו), ציוו לבלחה אומנותו לאמר ליוסף:

(כד) וישלח את אחיו וילכו. אע"פ שדררשנו שכל שילוח הלמיד נדגשת, הרי הוא ע"מ שלא לחזור, והכא הלמיד נרפית, הרי היא לשון שליחות, עוד יש שלוחין

הערות ותקונים

ב"ר פל"ט אות י"א, וילקוט רמז ס"ד והובא בלק"ט: (לג) בשורה נפלה בפיו. לק"ט: (לג) אלו אפיקרסיות ואורסקין כו', לא מצאתי המקור, ויש לתקן ואורסקין, ועיון ערוך ערך אפיקרסין ובמוספי ערך אברקין וערך ברקין, והיא מלת יוניית ורומית פי' מכנסים: (לד) ולהכי חלפת שמלת כתבן חסירין, ר"ל חלפת שמלות תניינא, והראשון כתוב חלפות סלא וויז' וחסר יו"ד, והשני חלפת חסר דחסר, עיון מנחת ש"י: (לס) כתב ר' טוביה בלקחו הטוב, הוא בלקח טוב מ"ה כ"ב: (לו) של עשרת השבטים חוץ מבנימין, מכאן למדנו. לק"ט ועיון רש"י ורמב"ן: (מ) זהו יין מובחר שבמצרים, ע"י גמרא מגילה ט"ז ע"ב מלמד ששיגור לו יין שדעת זקנים נוחה הימנו: (מג) כל מיני מאכל, כן הביא הלק"ט, ובכ"ר כל הדברים קרויים מוון, וכ"ה בירושלמי נדרים פ"ו

במקרא שהלמיד נדגשת, והן לשון לוויה, כגון ואברם הולך עמם לשלחם (בראשית יח מז), וישלחו אותו ואת אשתו (שם יב כ), וישלחם יצחק (שם כו לא), וישלח את אחיו (שם מה כד), וישלח משה את חותנו (שמות יח כז), כולן מדוברים על אופן לוויה: ויאמר אליהם אל תרגונו בדרך, אל תביאו אליכם דברי מחלוקת בדרך, שמא ירגונו עליכם עובדי דרך:

כה) ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען, שהיא נבונה, לכך נאמר ויעלו ממצרים: אל יעקב אביהם. לבשרו תיכף לביאתם:

כו) ויגדו לו. חסר וייר, לפי שהן בעצמם לא הגידו לו: לאמר. לומר עיי סרה בת אשר: עוד יוסף חי וכי הוא. מה ת"ל וכי הוא, היה לו לומר הוא מושל בכל ארץ, אלא וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, לכך הוריד את בנימין אצלו, ונתעכבו אחיו על ידו: ויפג לבו. דרכו של לב כששומע בשורה והוא חושש לה אינו נח אלא עולה ומקפץ בתוך דגנו אצל הכליות כדי להתייעץ בו, אבל יעקב בשביל שלא חש לאותה בשורה לא עלה ולא קפץ לבו, אלא נח, ורומה לדבר אל חתני פונת לך (איכה ב יח). מאין הפונות (שם ג מט), (לט) ורבותינו הדבירו מלת ויפג על אופן שינוי, כלומר נשתנה לבו שלא היתה הבשורה מוטעמת בדעתו, (מ) וראיתו מדברי רבותינו תבשיל שהפיג מעמו, (מא) ואני מוסף על דבריהם, וריחו לא נמר (ירמיה מח יא), תרגום יונתן וריחו לא פג: כי לא האמין להם. כבר הראו לו כתונת יוסף מעונענת בדם, ואמרו טרף טרף יוסף, ועכשיו מבשרין שהוא מלך. (מב) תני ר' חייא כך ענשו של בדאי אפילו בשעה שאומר אמת אין מאמינין לו:

כז) וידברו אליו. כשראו שאינו מאמין אותם דיברו לו: את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם. כל מה שנאמר בענין, ועדיין היה מחשבן לדברי בדויין עד וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותם. אז אמר בדעתו ודאי כן הוא שיוסף בני מושל במצרים, (מג) שהרי אין עגלה יוצאת ממצרים אלא על פי מלכות: ותחי רוח יעקב אביהם. זה מוכיח על מה שדרשנו ויפג לבו, שבתחלה היה נח ועומד כמת לא עלה ולא מקפץ ולא חושש, ועכשו חיה והיה עולה ורוחש כאדם חי, (מד) והיינו דאמרי רבנן אין רוח הקודש שורה על האדם לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך דבר שמחה, (מה) שנא' והיה כמנגן המנגן ותחי עליו (רוח אלהים) [יד ה'] (מ"ב ג טו):

כח) ויאמר ישראל רב. דבר גדול הוא זה עלי ודי לי בו, שעוד יוסף בני חי. ורומה לדבר ויאמר עשו יש לי רב (בראשית לג ט): אלכה ואראנו במרם אמות. (מו) ובכך אני יודע שחלקי שלם לעולם הבא:

הערת ותקונים

ה"א: (ט) ורבותינו הדבירו מלת ויפג. כן הוא בלק"ט וכוון לדבריו: (מ) וראיתו מדברי רבותינו תבשיל שהפיג מעמו. עיי ערך ערך פג א': (מא) ואני מוסף על דבריהם וריחו לא נמר תרגום יונתן וריחו לא פג, וגם רש"י כתב ויפג לבו, בחלק לבו והלך מלהאמין לא ה"י לבו פונה אל הדברים לשון מפויגן מעמן כלשון משנה (ביצה י"ד ע"א), וכמו מאין הפונות, וריחו לא נמר מתרגומין לא פג עכ"ל: (מב) תני ר' חייא, ב"ר פצ"ד אות ג', ולקוט רמו קני"ב, סנהדרין פ"ט ע"א אר"ב פ"ל ולק"ט ומדרש אגדה: (מג) שהרי אין עגלה יוצאת ממצרים אלא על פי מלכות, לק"ט ועיי לעיל הערה כ"ט: (מד) והיינו דאמרו רבנן, שבת ל' ע"ב, ועיי פדר"א פל"ח: (מה) שנאמר והיה כנגן המנגן ותחי עליו רוח אלהים, חקנתי יד ה', וגם בעל לק"ט הביא ותחי עליו רוח אלהים, ובשי"א ט"ז מ"ז נאמר בהיות עילך רוח אלהים רעה נגן בידו וטוב לך: (מו) ובכך אני יודע שחלקי שלם לעולם הבא. בב"ר פצ"ד אות ג' בטוח אני שיש לי במה רב טובך, ובלק"ט רב עוד יוסף בני חי, בטוח אני שיש לי חלק במה רב טובך, ועיי במ"כ שם וברשי עה"ת:

[מז] א) ויסע ישראל וכל אשר לו. שכל ביתו היה ברשותו: ויבא בארה שבע ויזבח ובחים לאלהי אביו יצחק. (א) אמר אבי יצחק ביקש לרדת למצרים ועכבו הקב"ה, והיאך אני יורד בלי דברו. לכן נאמר לאלהי אביו יצחק, שיודיעני אם ירד אם לאו. ונראין הדברים שהרי ענה דבר הקודש מעין מחשבתו זאת:

ב) ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה. במהות מתוך מראות, כמו שדרשנו בנביאי ישראל: ויאמר יעקב יעקב. כבר דרשנו למה קרא בנפל בפרשת עקידת יצחק: ויאמר הנני. (ב) לשון חיבה ולשון זירוז:

ג) ויאמר אנכי האל אלהי אביך. שנגלית לו בבקשו לרדת למצרים ועכבתיו. אבל אתה אל תירא מרדה. כלומר אל תירא שלא לרדת שהיה יעקב אבינו דואג על גזירה שנגזרה בין הבתרים שמא ישתעבד הוא עצמו שם, לכן אמר: כי לגוי גדול אשימך שם. שלא ישתעבדו בניך בימך:

ד) אנכי ארד עמך מצרימה. דבר קדשי ושכינתי יסייעוך לרדת למצרים, ושם אני נגלה לך, כמו שאני נגלה לך בשאר ארצות: ואנכי אעלך. דבר קדשי יסייע את בניך להעלות עצמותיך ממצרים, ומכאן סמך יעקב לצוות את בניו להעלותו לקברו בקבורת אבותיו: גם עלה. את בניך ממצרים. (ג) עלה כתיב, כלומר גם עלה כח זכותך לפני: ויוסף ישית ידו על עיניך. בשעת פטירתך, (ד) דהיינו עצימת העין, (ה) כדמפורש בשבת: ה' ויקם יעקב מבאר שבע. קימה היתה להם. וישאו בני ישראל את יעקב אביהם. מפני הכבוד חיבתוהו לשאת תחלה, ואח"כ טפס, ואחר כך את נשיהם, כדרך שעשה יעקב אביהם, דכתיב ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הנמלים (בראשית לא יז). בתחלה בניו ואח"כ את נשיו, ולא כדרך שעשה עשו שנתכווין לזנות, דכתיב ויקח עשו את נשיו ואת בניו (שם לו ו), אבל אלו מתוך שהיו צנועין, תחלה נשאו את אביהם, משום מצות כיבוד, ואחריו נשאו את טפס, שחביבין עליהם ביותר, ואחר כך נשאו את נשיהן: בענלות אשר שלח פרעה לשאת אותו. אותו עיקר והשאר טפילין לו:

ו) ויקחו את מקניהם ואת (כל) רכושם. דהיינו כל מהלכיה רגל: אשר רכשו בארץ כנען. ומה שהביא יעקב מפרץ ארם מבר, לפי שהיו יודעין שנכסי חוץ לארץ אין בהם ברכה: ויבואו מצרימה. כלומר למצרים: יעקב וכל זרעו ואתו. כל זרעו בזכותו ירדו למצרים בהשקט:

ז) בניו ובני בניו ואתו כנותיו ובנות בניו. (ו) א"ר יהודה ב"ר אלעאי (ז) בנות בניו כבנים לירושה, אבל בני בנות אין כבנות לירושה, דכתיב בנות בניו, ולא כתיב בני בנותיו: וכל זרעו. להביא נכדים, דהיינו בני בני בנים, כגון חצרון וחמול בני פריץ בן יהודה: הביא אתו. בזכותו באו מצרימה, ועכשיו אנו נזקקין לדרוש שמות אבותינו, שהרי ניתנה רשות לבעלי תורה לדרשם כפי קבלתם, שהרי מצינו שהיו הראשונים מליאי חכמה ותבונה, ומתנבאין ואינם יודעין מה מתנבאין, אלא מתכוונין כרוח הקודש על מה שעתיד להיות, וכן הוא אומר אשר שם שמות בארץ (תהלים מו ט), אל תקרי שמות

הערות והקונים

[מז] ב) אמר אבי יצחק ביקש לרדת למצרים כו'. לק"ט: (ג) לשון חיבה ולשון זירוז. לק"ט והוא מספרא ריש ויקרא סוף פ"א משה משה, אברהם אברהם, יעקב יעקב, שמואל שמואל, לשון חבה לשון זירוז: (ג) עלה כתיב, ר"ל בה"א כאשר הוא בטסורה: (ד) דהיינו עצימת העין. ע"י לק"ט ובהערה י"א: (ה) כדמפורש בשבת, דף ע"ז ע"ב: (ו) א"ר יהודה בר אלעאי, ב"ר פצ"ד אות ו': (ז) בנות בניו כבנים לירושה אבל בני בנות אין כבנות לירושה, בב"ר שם בני בנות אינן כבנים וכן הובא בלק"ט, ובילקוט שם הג"י אינם כבנות, וע"י ביפ"ח, וע"י יבמות ס"ב ע"ב: (ח) אל תקרי

אלא שמות, מלמד ששמו של מקום, או שם אדם גורם למעשיו, וכן מהן מצינו מפורשין במקרא, כגון חוה נה אברהם יצחק ויעקב, וכל השבטים, פריץ וזרח, וכולן נקראין על שם הענין, ויש מהן מפורשין בתלמוד, ושאריות קבלת רבותינו האחרונים:

(ח) ואלה שמות, בא להוסיף בני בנים ובני בני יעקב בראש ובני אחריו ממלאי מקומו כולם שמות שלימות: בכור יעקב ראובן, יחס ראובן תחלה שהוא בכור לתולדות, ובכתוב בכר חסר ו', (ט) לפי שלא היה בכור לנחלה:

(ט) ובני ראובן חנוך, שנתחנך בו בבנים, ונקרא על שם חנוך הצדיק: ופלוא, לשון הבערה, כדכתיב ובערת הרע מקרבך (דברים יג), ומתרגם ותפלי עביר ביש, שרוב בניו נתפלו מן העולם, שלא הוליד אלא את אליאב בלבד, ואליאב הוליד את נמואל דתן ואבירם, ונתפלו דתן ואבירם מן העולם, ונותר נמואל בלבד: הצרון, על שם חסרון מלכות וכהונה ובכורת נהלה, כי לפני מעשה בלהה הוליד את חנוך ואת פלוא, ולאחר מעשה בלהה הוליד את הצרון ואת כרמי, ומתחלף צר"י של הצרון עם סמ"ך, ואין דרך הפשט להקפיד בתמורת האותיות במדרש השמות, כמדרש אברהם אב המון, וכיוצא בו: וכרמי, על שם שכרמו פניו על אותו מעשה, ודומה לו כרום זלות לבני אדם (תהלים יב ט):

(י) ובני שמעון ימואל, הוא נמואל שבחומש הפקודים, כלומר ימול את לבבו ליראתו: וימין, מיומן למלחמה, כדכתיב כלי חמס מכרותיהם (בראשית מט ה): ואהר, איני הוד: ויכין, מוכן למלחמה: וצחר, מצהיר כצהרים, והוא זרח שבחומש הפקודים, והיינו זריחה והיינו צהירה, ודומה לו צהר תעשה לחבה (שם ו טו): ושאל בן הכנענית, (ו) א"ר יוחנן זה זמרי בן סלוא, ולמה נקרא שמו שאל, שנשאל לע"ז, כדכתיב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן (במדבר כה א): (יא) בן הכנענית, בנה של דינה, שנבעלה לשכם הכנעני:

(יא) ובני לוי גרשון, מתנורר ורעו בעבודת בית אלהיו ושיגה בהלכותיהן: קהת, הנקווה ומצוי לעבודת הקודש, ודומה לו ולו יקת עמים (בראשית מט י): ומררי, על שם מרות וגדולה:

(יב) ובני יהודה ער, שמת ערירי: ואונן, שהיה אביו אונן עליו: ושלה ופריץ וזרח, כמפורש בענין לידתן: וימת ער ואונן בארץ כנען, בלא בנים: ויהיו בני פריץ, קודם שירדו למצרים: הצרון, כשנולד הצרון אמר יהודה זקיננו זה יקרא על חסרון בני ער ואונן: וחמול, כשנולד חמול אמר יהודה זקיננו הרי חמל עלי המקום ושילם לי את אלו תחת ער ואונן בני:

(יג) ובני יששכר תולע, שמתעדן כתולע בתלמוד תורה, ודומה למדרש זה מה שכתוב והוא עדינו העצני: ופוח, שמרחיב פה ומאיר פנים בהלכה: ויוב, שקולו כיבוב בדברי תורה, והוא ישוב שבחומש הפקודים, לומר לך הוא שיבה הוא ביאה, ולמה נקרא ישוב שהרבה בנין ישיבת במצרים: ושמרון, ששמרו את התורה בהלכותיה, שנא ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לרעת מה יעשה ישראל (דהיא יב ג):

(יד) ובני זבולון סרר, שהיו משמשין את אחיהם בני יששכר, ודומה לדבר בגדי שרד (שמות לט א), מתרגמינן לבושי שימושי, ויש לפרש שגם הם היו תלמידי

הערות וחקונים

שמות אלא שמות, ברכות ז' ע"ב: (ט) לפי שלא היה בכור לנחלה, בב"ר פפ"ב אות י"א, וילקוט רמז קל"ה, ולק"ש ל"ה כ"ג אמר יודן בש"ר אחא ראובן בכור לעיבור, בכור ללידה, בכור לכבורה, בכור לנחלה, והר"ו כתב בכור לנחלה פי' שכך ח"י ראוי לו אם לא בלבד יצוע אביו: (י) א"ר יוחנן, סנהדרין פ"ב ע"ב: (ב) בן הכנענית כ"י, ע"י בגמרא שם: (ג) ובפרט אין אלא ל"ב אותן

חכמים ותלמיד חכם קרוי שריר, דכתיב (ולשרירים) [ובשרירים] אשר ה' קורא (ויאל ג ה):
ואלון. מיושר באורחותיו, שכן אלון (בראשית לה ח), מתרגמין מישר: ויחלאל. מיחל
לה' ולישועתו:

(טו) אלה בני לאה אשר ילדה (לו) ליעקב בפרך ארם. הבנים נולדו בפרך ארם ובני בנים
בארץ כנען: ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. (יב) ובפרטין
אינן אלא לי"ב אותן שנולדו מלאה, אבל הכתוב כולל את יעקב עמהן למניין לי"ג:
(טז) ובני גד צפיון. לפי שבני גד עתידין להיות עירי מלחמה, כדכתיב גד גדור יגורנו
(שם טז יט), וכתיב וטרף זרוע אף קרקוד (דברים לג כ), לפיכך נקרא על שם
מלחמותיו: צפיון. על שם שכל מי שעורך מלחמה אתו צפוי הוא אל החרב: וחגי.
שמפחיד כל הנלחמים כנגדו, ודומה לדבר למצרים לחגא (ישעיה יט יז): שוני. שמשונה
הכאתו, כדכתיב וטרף זרוע אף קרקוד (דברים לג כ): ואצבן. ראיתי רבותינו שדרשו מעין
מקצת התיבה אצבן מלשון אצית, והוא אזני שבחומש הפקודים, וכן האזון מציתה, ואין
לשנות אחר דבריהם: ערי. שמתערה כאורה רענן, ודומה לו כאיש מלחמות יעיר קנאה
(ישעיה מב יג): וארודי. מתאכזר על צרו כערוד שנושך ומשבר עצם: ואראלי שהיו
קלין במרוצתן, כדכתיב בהן וכצבאים על ההרים למחר (דה"א יב ח), ודומה לדבר, הן
הן אראלם צעקו הוצה (ישעיה לג ז):

(יז) ובני אשר ימנה. כדכתיב מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני סלך (בראשית
מט כ). מיומנת עליו, ולפי שהיה בכרו של אביו, חלה עליו עיקר הברכה:
וישועה וישוי. שניהן דעתן נוחה עם אחיהם ומשווין דעתן עמהם, והיינו דכתיב ברוך
מבנים אשר יהי רצוי אחיו (דברים לג כד): ובריעה שנוהג בריעות ובשלום עם אחיו:
ושרה אחותם. ששרחו ונתרכו ימיה, שחייתה משירדו ישראל למצרים ועד קרוב לתכלית
מלכות בית דוד קרוב לתריך שנה, ועלי נאמר אנכי שלומי אמוני ישראל (ש"ב כ יט),
(יג) והיא היתה אשה חכמה (שם כ טז), שקראה ליואב בן צרויה מתוך העיר כשררף
אחר שבע בן בכרי: ובני בריעה חבר. כדכתיב חבר אני לכל אשר יראוך (תהלים קיט סג),
ומלביאל. יועץ נדיב, כדכתיב (יג) כי נעצך (ש"א כ לד), ומתרגם ארי ימליכך:

(יח) אלה בני זלפה אשר נתן לכן ללאה בתו. לשפחה ושחררה אותה: ותלד את אלה
ליעקב. במהרה ובכשרות: שש עשרה נפש. בין בנים ובני בנים:

(יט) בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימין. מפורשים בכתוב בהדיא:

(כ) ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטיפרע בהן און את מנשה ואת
אפרים. גם הם מפורשים במקרא:

(כא) ובני בנימין. מלא יוד שהיו לו יי בנים: בלע. כל בניו קרא על חיבת יוסף אחיו.
(יד) בלע. שנבלע בין האומות. ובכר. שהיה בכור לאמו. ואשבל, שנשבה לבין

הערות ותמונות

שנולדו מלאה, אלא הכתוב כולל את יעקב עמהן למנין לי"ג. כן הוא בלק"ש והבאתי שם בהערה
י"ד עיין הראב"ע פסוק כ"ג שכתב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים כ"ח
והכחן בעיני שיעקב בחשבון וכמנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש ע"כ:
(יג) והיא היתה אשה חכמה שקראה ליואב בן צרויה כ"ח. במדרש קה"ר פ"ט פסוק טובה חכמה מכלי
קרב, טובה חכמה זו חכמה של סרח בת אשר מכלי קרב מכלי קרבו של יואב, שנאמר ותקרא אשה
חכמה, ועיי גם בב"ר פצ"ד אות ט' ופסוקתא דרי"כ פסקא ויהי בשלח (פ"ז ע"א) ובהערה קכ"ה, ובמדרש
שמואל פל"ב אות ג', והיא הוספה מן מדרש ב"ר ע"ש הערה ט' יג*) אולי צ"ל וכי אינעך (ורמיה
ל"ח ט"ז) (יד) בלע שנבלע בין האומות. המחבר הביא כמו שהוא בגמרא סוטה ל"ז ע"ב, ועיי ב"ר
פצ"ד אות ח' ושם הוא בסגנון אחר קצת, ועיי תנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ד' והיא שם הוספת

האומות. (גרה) [גרא], שנתגורר בארץ נכריה. ונעמן, שהיה נעים ביותר. אחי, שהיה אחיו מאביו ומאמו. וראש, שהיה ראש לבני אביו, שנא' בני יעקב ויוסף סלה (תהלים עז טז). ואומר אלה תולדות יעקב יוסף (בראשית לו ב). טפים וחפים, שנמכרו ואני לא ראיתי בחופתי והוא לא ראה בחופתי: ד"א וחפים. שנפרד ממך, לזכרון מה שאמרו חכמינו בן שמונה עשר לחופה: וארד. שירד מארץ כנען למצרים:

(כב) [אלה] בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר:

(גג) ובני דן חשים. מלמד שלא היה לו אלא בן אחר ושמו חשים. וכיוצא בזה מצינו דכתיב ובני איתן עזריה (דה"א כ ח), והוה שוחם שבחומש הפקודים, (טז) ולמה נקרא חשים שהיו בניו כחושים של קנה:

(כד) ובני נפתלי יחצאל. רבותינו (טז) אנשי עיר הקודש דרשו כך, יחצאל, שחצו אלהות בידים: וגוני, שמגונין ביצרים: ויצר ושלם. משלימין ליצרים, (יז) והיא נפלאות בעיני למה כינום במדרשי ננאי, מה מצאו בהם יותר משאר בני השבטים, ורבותינו בתר הוראה דרשו הכי, יחצאל שנתמוכנו במחיצת אל, וגוני שגנן הקב"ה עליהן, ויצר שיצרן הטוב שופטן, ושלם שמשלימין:

(כה) אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו. לשפחה ושחררה אותה: ותלד את אלה ליעקב. בטרהרה ובכשרות: כל נפש שבעה. בין בנים ובני בנים:

(כו) כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה. לפי שהיו בהם זכרים ונקבות, לכך נאמר כל הנפש הבאה, להכליל את כולם בלשון אחר: יוצאי יריכו. כלומר זרועי מילתו: מלבד נשי בני יעקב. שלא היו מזרעו אלא מגויי הארצות שניירו אותנה, שהביאו אותנה תחת כנפי השכינה, לקחום להם לנשים בטרהרה ובכשרות: כל נפש ששים ושש. ל"ב של לאה, בנימין וי' בניו הרי מ"ג, ט"ז של זלפה הרי לך נ"ט, ז' של בלהה הרי לך ס"ז לבד מיעקב:

(כז) ובני יוסף אשר יולד לו במצרים נפש שנים. דהיינו אפרים ומנשה והוא עצמו הרי שלשה נמצא: כל (נפש) [הנפש] לבית יעקב הבאה מצרימה. בניורת כי גר יהיה ורעך (בראשית טז יג), בין לכתחלה בין לבסוף: שבעים. ויעקב בכלל שהרי בתולדות לאה כלל את יעקב בכלל ל"ג. (יח) ויש מוציאין יעקב מן החשבון של שבעים, ומביאין את יוכבד בת לוי בחשבון שבעים, שנולדה בין החומות בכניסתם למצרים, ואלו דברי אחרונים דברי מדרש:

(כח) ואת יהודה שלה. לפי שיהודה היה גביר באחיו, ולכך שלחו להקביל פני יוסף שהוא אדוני הארץ להורות את יוסף שיהיה בכבוד אביו ואל יכווה בנחלתו: לפניו. קודם שיבא אביו: נשנה. לומר לו שאביו בא לנשן, (יט) שכן דרך העולם כשאדם חשוב בא לעיר צריך לאושפיו להודיע הרי פלוני בא אליך, (כ) מכאן אמרו רבותינו לעולם אל יכנס אדם לתוך ביתו פתאום, כל שכן לתוך בית הבירו:

הערות ותקונים

המדרים ממנומובה מן א"ל יש לך בנים עד שהי' פניה דומה לזרד: (טז) ולמה נקרא חשים שהיו בניו כחושים של קנה. ב"ב קמ"ג ע"ב וע"ש בפ"י הרשב"ם: (טז) אנשי עיר הקודש דרשו. הוא בב"ר פצ"ד אות ה' בקצת שינויים: (ט) והיא נפלאות בעיני למה כינום במדרשי גנאי, ע"י בפי"ת מה שהביא בשם האב"א ששמותם נדרשים לשבח. וע"ש בפי"ת מה שהביא בשם צרור המור נוסחא אחרת ג"כ לשבח: (יח) ויש מוציאין יעקב מן החשבון של שבעים ומביאין את יוכבד בת לוי בחשבון שבעים, ב"ב קמ"ג ע"א ב"ר שם אות ט' ורש"י עה"ת ולק"מ, וע"י פסיקתא דרי"ב פסקא וחי' בשלח (פ"י ע"ב) ובחזקת קמ"ג: (יט) שכן דרך העולם. לק"מ: (כ) מכאן אמרו רבותינו.

(כט) ויאסור יוסף מרכבתו. היא מרכבת המשנה אשר נתן לו פרעה, והלא כמה עבדים היו לו שיכולין לאסור מרכבתו, אלא מרוב האהבה אסרה בעצמו. שהאהבה מקלקלת שורת גדולה, והשנאה מקלקלת שורת גדולה. אהבה מקלקלת שורת הגדולה, כדכתיב וישכם אברהם בבקר (שם כב ג). מאהבתו את בוראו, ויחבוש את חמורו (שם שם), וכתיב ויאסור יוסף את מרכבתו (שם מז כט), מאהבתו להקביל פני אביו, שנאה מקלקלת השורה, כדכתיב בפרעה ויאסור את רכבו (שמות יד ו), משנאתו את ישראל, וכתיב ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אחונו (במדבר כב כא), משנאתו את ישראל: ויעל לקראת ישראל אביו נושנה, שכבר בא ישראל לשם: וירא אליו. פנים בפנים: ויפול על צואריו. משני צדדי צואר, ונפל על צוארי אחיו וחזר על צואר אביו: ויבך על צואריו עוד. דהיינו פעם שנית:

(ל) ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם. הוואת ואיני חושש ואעיפ שאיני מניע לימי שני חיי אבותי: אחרי ראותי את פניך כי עורך חי. שעכשיו אני מובטח שחלקי שלם לעולם הבא:

(לא) ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו. אלו בני אחיו, שהרי לא רצה (כא) למקמק הוקן בדברים הללו: אעלה. לפלמון של מלך: ואנידה לפרעה. כיצד באתם על משלחתו: ואמרה אליו. על מה שאתם צריכין: אחי ובית אבי. אשר היו בארץ כנען ארץ זבת חלב ודבש: באו אלי. לחסות בכנפי:

(לב) והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. לא שקפחנין ולסמים ובעלי גייסות הם, כך אומר לו שלא יפיל עליכם טורח היילותיו. וזה שאמר שלמה בחכמתו אל תתדרר (פני) [לפני] מלך ובמקום גדולים אל תעמוד (משלי כה כו): וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו. שלא תאמר לא באו לגור בארצי אלא ליוון עצמם בשני רעבון ואחר כך ילכו להם, אלא לכך הביאו את כל אשר להם כדי להתיישב בארצך:

(לג) ודויה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם. כלומר מה מלאכתכם שאחם רגילין בה: (לד) ואמרתם אנשי מקנה. בעלי מקנה ורועי מקנה: היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבותינו. כלומר שמנהג אבותינו בדינו ואין לנו לשנותה, כל כך למה: בעבור תשבו בארץ גושן. לברכם ולא תשבו בעיר המלוכה ושאינ בנושן בני עע"ז שמקפידין על גנאי ע"ז שלהם. אבל יושבי מצרים מקפידין: כי תועבת מצרים. כלומר מתעבים יושבי מצרים: כל רועי צאן. מפני שרודין אותן בשכשך וגווןן וחולכין אותם, אבל מצרים עושין היכל לכשבים ומבריאין אותם ומשתחווים להם:

[מז] א) ויבא יוסף ויגד לפרעה. איך קיים מה שציווהו להביא את אביו ואת אחיו ויאמר מה שצריך להם וכן אמר לו: אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר

להם באו מארץ כנען. שהיא זבת חלב ודבש: והנם בארץ גושן כאשר צויתים: (ב) ומקצה אחיו. (א) אמר ליה רבה לרי מרי כתיב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים. מאן נינהו. א"ל הכי אמר ר' יוחנן אותן הנכסלין בשמות כוזאת הברכה, (ב) דהיינו זבולון וגד דן ונפתלי ואשר, א"ל והאיכא נמי יהודה דאיכפל בשם, א"ל יהודה

הערות ותקונים

הובא בלק"ט והוא מגמרא פסחים ק"ב ע"א וע"י מס' ד"א פ"ה: (כ) למקמק הזקן. הרי וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י') וגברא ימות ויתמקמק, ובגמרא תענית כ"ה ע"ב עד שיתמקמק ויצמער:

[מז] ב) אמר ליה רבה לרי מרי. ב"ק צ"ב ע"א ושם הגוי אמר ליה רבא לרבה בר מרי וע"י ב"ר פצ"ה אות ד': (ג) דהיינו זבולון וגד דן נפתלי ואשר. וכן הוא ברש"י בגמרא שם וע"י ב"ר

למלתיה הוא דאיכפל, (ג) דאיצטרך משה למיבעי רחמי עליו דלישתריה ליה נידווייה: ויצגנס לפני פרעה. אמר להם היו עומדין כפופין בדרך ענוה, שלא תעשו דבר של גבורה, כדי שלא יטריחכם פרעה להיות בחיילותו:

(ג) ויאמר פרעה אל אחיו. של יוסף: מה מעשיכם. שאתם רגילים בה: ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו. ומנהג אבותינו הוא שבידינו, ראוהו מהם כנגדם, (ד) ורצה לומר מה הנאה יש לי מכם, הלא תועבת מצרים כל רועי צאן (בראשית מז לד), ומה הועלה יש לי שבאתם לארצי, מיד הקדמו ואמרו לו לגור בארץ באנו:

(ד) ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו. ולא ירדנו פה להשתקע אלא לגור בנירות בעלמא: כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. שאם היו להם מרעה בארצנו לא ירדנו לכאן, ושמא תאמר לא הי' שם רעב, ת"ל כי כבד הרעב בארץ כנען, תדע שלא ירדנו כאן אלא אנוסים: ועתה שאתם מתעבים כל רועי צאן, לא נשב בעיר הממלכה עמך אלא: ישנו נא עבדיך בארץ נושן:

(ה) ויאמר פרעה אל יוסף לאמר. לומר בלשון עצה: אביך ואחיך באו אליך. עליך הדבר לעשות ולעסוק בצרכיהם:

(ו) ארץ מצרים לפניך היא. כבושה, כענין שנאמר בלעדיך לא ירים איש את ידו וגו' (בראשית מא מד), ואומר ונתון אותו על כל כל ארץ מצרים (שם שם יג):

כמישב הארץ הושב את אביך ואת אחיך. אבל בעצתי אין להם טובה לישיבתם אלא בארץ נושן: ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמחם. כלומר ושמתי אותם: שרי מקנה על אשר לי. כלומר על הבקר ועל החמורים ועל הגמלים שלי, ולא פירש הכתוב אם קיבלו עליהם דבר זה אם לאו, ומסתברא שלא קבלו עליהם שמתוך שירולם שהיו משתדלין להשפיל עצמן ניראין הדברים שלא קבלו עליהם שררותו:

(ז) ויבא יוסף את יעקב אביו. כדי להתכבד בנוי וקנותו: ויעמידהו לפני פרעה. והיה יוסף מנגה כל שרי המלוכה: ויברך יעקב את פרעה. ברכה זו אינה אלא כשאלת שלום:

(ח) ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חיידך. (ח) לפי שהי' איקונין שלו דומה לאברהם זקנו, דומה פרעה ברעתו שהוא אברהם, והיה הדבר תימה בעיניו איך היה כל כך שראה וקנותו נאה ביותר, ולכך שאלו כמה ימי שני חייו:

(ט) ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. (ו) מהו מגורי, אלא לפי שהצדיקים הם גרים בעולם הזה, כדכתיב כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כה כג), וכן אמר דוד כי גר אנכי עמך (תהלים לט יג), כשם שהגר מצפה בכל יום לצאת ממקום גירותו, כך הצדיקים חושבים כל יום את יום המיתה, (ז) כמו שאמרו ושוב יום אחד לפני מיתתך, כלומר הוי מחשב בכל יום כאילו למחר אתה מת, ונמצאו כל ימך בתשובה, אבל הרשעים אין חושבין יום המיתה, שנאמר כי אין חרצובות למותם ובריא אולם (תהלים עג ד), (ח) כלומר אין חרידין ועציבין ליום המיתה, לפי שלכם בריא

הערות ותקונים

שם חושב ראובן לוי בנימין שמעון יששכר, ועי' שם בחרושי הרש"ש. ועי' ברש"י עה"ת ויגש מז' א' ועי' בלק"ט מז' ב' ושם בהערה ב' הארכתי ואין להכפול הדברים: (ג) דאיצטרך משה למיבעי רחמי עליו דלישתריה ליה נידווייה. זה ליתא בנמרא: (ד) ורצה לומר מה הנאה יש לי מכם כו' עד אלא אנוסים. הוא בלק"ט: (ה) לפי שהיו איקונין שלו דומה לאברהם. לק"ט: (ו) מהו מגורי, לק"ט: (ז) כמו שאמר ושוב יום אחד לפני מיתתך. אבות פ"ב: (ח) כלומר אין חרידין ועציבין ליום המיתה.

ואלים. לכן נאמר ימי שני מגורי: מעט ורעים היו ימי שני חיי. מעט שעדיין לא יש לי אלא ק"ל שנה, ורעים שעברו בתלאות, ברחתי מפני עשו אחי, נשכרתי ללבן חמי, וביום אכלני חרב וקרה בלילה, נצטערתי על פרידת יוסף בני כ"ב שנה: ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי שהרי זקני אברהם היה קע"ה שנה, ויצחק אבי היה ק"פ שנה: בימי מגוריהם: כענין שדרשנו ימי שני מגורי, ופשיטה דקרא בימי מגוריהם, בימי חייהם שגרו על האדמה:

(י) ויברך יעקב את פרעה. (ט) אמר יהי רצון שיעלה נילוס לרגליך, ויכלה הרעב מארצך בקרוב, (י) ומה שבירכו תחלה וסוף לא נכתב, אלא ללמדך דרך ארץ האיך יכנס אדם לפני השלטון, והאיך יפטר מלפניו:

(יא) ויושב יוסף את אביו ואת אחיו. בארץ גושן: ויתן להם אחזה בארץ מצרים. שדות וכרמים: במיטב הארץ. בארץ שמנה והיכן הוא: בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה:

(יב) ויבלבל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו. נתן להם מזונות, ודומה לו השמים לא יבלבלוך (מ"א ח ב). ויסוד המלה כל בלבד, והמלה כפולה מורה שהיו ניוונון מאת המלכות חנם, (יא) וכל זמן שהיו ישראל פרין ורבין היו שמתיהן נכחבים בבית המלכות, כרי שישתלח להם פרס מבית המלך כפי שיש לו נפשות וזה שמצרים אומרים הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א ט). שהמצרים היו נמכרים לעבדים בשביל מזונותיהם, ובני ישראל ניוונון חנם: להם לפי הטף. (יב) שיותר ממה שהתינוק אוכל הוא מפרפר:

(יג) ולחם אין בכל הארץ כי כבר הרעב מאד. שלא היתה הארץ מוציאה פירות חרשים, והישינים לא היו נמצאים בארץ כלל: ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב. (יג) עיקר מלת ותלה לשון ליאות ויגיעה, ודומה לו (וילאן) [ונלאן] מצרים (שמות ז יח), התלאה (שם יח ה) נלאתי כלכל (ירמיה כ ט), ויסוד המלה למיד לברכה והמסלסל ימצא כמו כן, מלמד שהיו בני מצרים ובני כנען נלאין ומתיגעין לסכול הרעב ב' או ג' ימים, ואח"כ מבקשין לחם מיוסף אלו דברי רבותי. (יד) ואני אומר ותלה לשון שגעון, ודומה לו כמתלהלה (משלי כו יח), ומלת מתלהלה הוא מן התיבות הנכפלות, כמו אדרם, אכלכל, ועיקר מלת ותלה לה בלבד והן יסוד התיבה ולפיכך הו' קמוצה, אלא אם אתה מדבירו על אופן תלאה, הו' לו לומר ותתלה להיות ת' אחת מן היסוד, והאחת למשרת, כמו ותחם (פסוק יח), ותתש בחמה, (יחזקאל י"ב) ועוד שלא תמצא מלה במקרא שהוא לשון נקוב משני צדדי, לפיכך אי אתה יכול להרפות את הו' ולעשותה למשרת, וכך אמר

הערות והקונים

שבת ל"א ע"ב, וכתב רש"י שם חרדין ועצבון נוטריקון בהרצובות: (ט) יהי רצון שיעלה נילוס לרגליך, לק"ט, וגם רש"י עה"ת הביא ז"ל: ומה ברכת ברכו? שיעלה נילוס לרגליו, לפי שאין מצרים שותה מי גשמים, אלא נילוס עולה ומשקה, ומכרכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא עכ"ל, והוא בתנחומא נשא אות כ"ו ע"ש בהערה קל"ז: (י) ומה שבירכו תחלה וסוף, לק"ט: (יב) כל זמן שהיו ישראל פרין ורבין, לק"ט: (יג) שיותר ממה שהתינוק אוכל הוא מפרפר, כ"ה בלק"ט ונכון יותר לגרוס מפרר ע"י פסחים י' ע"ב שדרכו של תינוק לפרר: (יג) עיקר מלת ותלה לשון ליאות ויגיעה, עיין ברש"י ועי' במחברת מנחם שרש גבה (צד 51) שכתב אנשי פתרון פתרו ותלה ארץ מצרים יגיעה ועיפה ונלאתה ארץ מצרים מפני כובד רעבון ע"ש, וגם הרד"ק שרש להח הביא בשם רבינו סעדיה גאון ז"ל שפי' ותלה כמו ותלא כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות, וכן כמתלהלה (משלי כ"ו י"ח), המראה עצמו כאילו לא ידע מה לעשות: (יד) ואני אומר ותלה לשון שגעון, כן כתב גם מנחם שם:

הפסוק ותשתגע ארץ מצרים מפני הרעב, וכן הוא אומר כמתלחלה הזורה [וקים] חצוים [ונני] [ויאמר] [ואמר] הלא משחק אני (משלי כו יח יט):

(יד) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען. כדי להתיש כחם של מצרים ושל כנענים: בשבר אשר הם שוברים. שלא היה משביר להם בר לא בנחשת ולא בברזל ולא בכלי פשתן וכלי צמר וזלתי בכלי כסף והיה בכלי זהב: ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. מלמד שהיה נאמן לו ולא היה גזול כלים:

(טו) [ותתם] [ויתום]. הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען. והוא הדין הזהב: ויבואו כל מצרים. לרבות ארץ כנען: אל יוסף לאמר: לומר הבה לנו לחם. מיני תבואה: ולמה נמות נדרך. מה הנאה יש לך ולמלכות אם העם מתים ברעב והלחם נשאר באוצרות. ואם תמצא לומר בואו וקחו ברמים. ת"ל כי אפס כסף. עיקר מלת אפס לשון שילום ונמירא, ודומה לו כי אפס [המויץ] [המיץ] [ישעיה מז ד], ויסוד התיבה פס לכד: (טז) ויאמר יוסף הבו מקניכם. כלומר תנו מקניכם ברמי הלחם: ואתנה לכם. לחם: במקניכם אם אפס כסף:

(יז) ויביאו את מקניהם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם כסוסים. כלומר ברמי הסוסים: ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר. מלמד שהצאן והבקר קרויין מקנה. אבל לא המורים וסוסים: וינהלם. לשון נהיגת פרנס את קהילתו, ודומה לו על מי מנוחות ינהלני (תהלים כג ב). אין מנהל לה (ישעי' נא יח), וכל דומיהן: בשנה הראשונה. זו שנה ראשונה לרעב:

(יח) ותתם השנה הוא ויבאו אליו בשנה השנית. (טז) שהיא שני לרעב, בשנה שבא יעקב למצרים, שבתחלת שנה שני לרעב אמר יוסף לאחיו כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ (בראשית מה ו), ומה שנאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (שם), אותן חמש שנים נתבטלו בזכותו של יעקב, שכן בירכו לפרעה ואמר יהי רצון שיעלה גילום לרגלו, וכן היו שבתחלת שנה שלישית נתמלא גילום ועלה והשקה את כל פני האדמה וחרשו וזרעו והתחילו לתת חמישית לפרעה: ויאמרו לא נכחד מאדני כי אם חם הכסף ומקנה הבהמה אל אדוני. כלומר הכל תם ושלם וכא אלף: לא נשאר לפני אדוני. לא נשאר לנו דבר שנוכל להביאו לפני אדוני כלומר שאין לנו ממלטין:

בלתי אם גווייתנו. דהיינו גוף שלנו ואדמתינו:

(יט) למה נמות לעיניך. כלומר מה הנאה יש לך שאנו מתים ואתה רואה: לעיניך. נקוד ברביעי ששם גבול המחזה וחזרו אמרו: גם אנחנו גם אדמתנו קנה. ואיננו מבקשים כסף וזהב אלא קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם, זה היו בשנה השנית לרעב, כמפורש בתחלת הפסוק, ולפי שראו שעלה גילום תיקף לביאת יעקב וזרעו, לפיכך היו מבקשים זרע לזרוע: קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם. כלומר בלחם שאתה מפרנסנו בנו: ותן זרע. כלומר ובלבד שתתן זרע: ונחיה. עד שנזרע ונצמח ונאסוף: והארמה לא תשם. כלומר לא תהא שממה שהארמה שאינה נעבדת דומה לאשה אלמנה או נלמורה, כדכתיב ותשב תמר וישוממה (ש"ב יג ב), (טז) וכדברי המתרגם דאמר לא תבור, (יז) ודומה לו בדברי רבותינו שדה הבור, היינו שדה שאינה נזרעת, כדכתיב אל (יח) נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע (דברים כא ד), ומתרגמינן לנחל בייר:

הערות ותקונים

(טו) שהיא שניה לרעב. לק"ט וע"י רש"י עה"ת וברמב"ן: (טז) וכדברי התרגום דאמר לא תבור. כ"ח בת"א וכן רש"י הביא התרגום: (יז) ודומה לו בדברי רבותינו שדה הבור. ע"י ערוך ערך בר ג': (יח) נחל איתן ומתרגמינן לנחל בייר. המתרגמן הביא בערך בייר וכתב פי' שדה שיש בו בורות כך פי' הערוך ונראה לי שהוא מלשון שדה בור עכ"ל:

(כ) ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. שלא היו שמיין הקרקע בדמים, ולא התבואה בדמים, אלא כל אדם היה מחליט קרקעו ליוסף בדמי פרנסתו ופרנסת בני ביתו כל אותה שנה וזרע כדי לזרוע איש איש אדמתו באותה שנה מכאן ואילך להיותן כאריסין שיורדין לשדה בעל הבית ועובדין אותה, אלא בשביל שכולם עבדו הם, והוא צריך לפרנסם, התנה עמם לעבוד הקרקע וליטול הם ד' חלקים והוא נוטל את החמישית לפרעה, ואעפ"כ לא קנה אותם לצרכו כי אם לפרעה: כי מכרו מצרים איש שדהו. כשפרשנו: כי חזק עליהם הרעב. לפי שהיה רואה כי חזק עליהם הרעב לא היו שמיין את הקרקע אלא בין שהיה למצרי עשר שדות, בין שהיה לו שדה אחת, היה נותן את כל קרקעותיו לפרנסתו בשנת הרעב ולזרע השדה: ותהי הארץ לפרעה. מעתה ועד עולם היו כל השדות מוחלטות לפרעה:

(כא) ואת העם העביר אותו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו. בני צוען העביר לחנם, בני חנם לצוען, בני נוף לתחפנחס, ובני תחפנחס לנוף, וכן בכל גבול ערי מצרים, (כ) שכיון שסילקם ממקום מושבם ומעל אחוזתם שוב אין להם חוקה ולכפור במה שמכרוה ברעב ולומר לא מכרנו לצמיתות אלא משכנוה וכבר פדאניה וגאלנוה, (כא) ועוד שלא יחרפו את אחיו של יוסף לומר להם גולים ומטולמלים אתם ואנחנו אזרחים, ועליו אמר שלמה בחכמתו מורה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן (משלי כ כו), מורה רשעים זה יוסף שזורה את המצרים איש מעל אחוזתו, [מלך חכם] כדכתיב אין נבון וחכם כמוך (בראשית מא לב), וכתיב וישמיני לאב לפרעה (שם מה ח), וישב עליהם אופן, שהשיב עליהם גלגל הדברים, שהיו מהרפין את אחיו לקראתם גרים וגולים, גם הוא הגלגל מעיר לעיר, ועליו ועל כיוצא בו נאמר, שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג):

(כב) רק אדמת הכהנים לא קנה. (כב) אלו כומרי פרעה, ודומה לדבר (כהני) [כהן] הבעל (מי"ב יא יח), כהני במות (מי"א יג לג), כהני דגון (ש"א ה ה): כי חק לכהנים מאת פרעה, חק קבל על עצמו לפרנסם: ואכלו, כלומר והיו אוכלים: את חקם. המזונות שנתן להם פרעה להתפרנס בו, ודומה לדבר הטריפני לחם חקי (משלי ח ל), (כג) והכי אמרי רבנן דהוי לישנא דמווני, ולדבריהם דומה לו, כי חק לישראל הוא (תהלים פא ה), וכן כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל (ויקרא י יד): על כן לא מכרו את אדמתם, שלא נצטרכו למכרה בלחם:

(כג) ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. להיותכם עבדים לפרעה ואדמתכם מוחלטת לו: הא לכם זרע וזרעתם את האדמה. כתורת האריסין, עיקר מלת הא מדוברת על אופן מתן מזומן, כגון דבר שאדם מזמן לחבירו ואומר לו הא לך קבל דבר זה, ודומה לו הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל מז מג), ובדברי רבותינו יש כיוצא בו הרבה, אבל הא כדי פרולא שנא' בדניאל (דניאל ב מג), אינו מדובר על אופניהם, אלה דברי רבותי, ואני אומר כולן מדוברין על אופן הנה, והוא לשון תרגום, כלומר הא ודומה לו הא כדי פרולא האמור בדניאל (שם שם):

הערות ותקונים

(כ) שכיון שסילקם ממקום למקום. עיי' בלק"ט, וכן רש"י עה"ת הביא כן: (כא) ועוד שלא יחרפו את אחיו. לק"ט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה ועיי' חולין ס' ע"ב, ולזה כוון ת"י, ועיי' לק"ט הערה י"ב: (כג) אלו כומרי פרעה, וכן ת"א ויב"ע, וכן הביא רש"י ולק"ט: (כג) והכי אמרו רבנן דהוי לישנא דמווני, בגמרא אמרי מאו משמע דהאי טרף לישנא דמווני הוא, דכתיב הטריפני לחם חוקי

(נד) והיה בתבואות. בזמן שהתבואות נאספות: ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם לזרע השרה. חלק אחד: ולאכלכם. בשעת שאתם עובדים את האדמה חלק שני: ולאשר בבתיכם. היינו למה שאתם צריכין לאכול בבתיכם בשעת סעודה שלא בזמן עבודת קרקע חלק שלישי: ולאכול לטפכם. שלא בשעת סעודה חלק רביעי, ולפיכך פסק עמהם להיות נוטלין בכלל ד' הידות והחמישית לפרעה:

(נה) ויאמרו החייתנו. שנתת לנו לחם להתפרנס ברעב וזרע לזרוע את האדמה לחיות מכאן ואילך: נמצא חן בעיני אדוני שפסק עלינו הרבר ברחמים: והיינו עבדים לפרעה. כמו שנזכר עלינו:

(נו) וישם אותה יוסף. כלומר אותה הגזרה: עד היום הזה. אלו דברי הסדרן: על אדמת מצרים לפרעה לחמש. כך היתה גדולתו של יוסף לעשות מעשיו בחימוש. פרעה עשה לו ה' מיני גדולות. שנא' וילבש אותו בגדי שש, וישם רכיד הזהב על צוארו, וירכב אותו במרכבת המשנה, ויקראו לפניו אברך, ונתון אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מא מב מג). וכן בשבע שני השבע היה מלקט החומש, וכן לבנימין נתן חמש ידות משלחנו, וכן גזר על מצרים להיותם נותנים החומש: רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה. מוחלטת ולא גובה ממנה כלום, כדכתיב לעיל:

(נז) וישב ישראל בארץ מצרים, ומפרש באיזה מקום בארץ נושן: ויאחזו בה. לקחו בה אהיות קרקע ובתים: ויפרו. בבנים ובבנות: וירבו. בנכסים: מאד. יותר מן המצרים, שהם היו נותנין חומש, וישראל לא היו נותנין חומש, ועוד יותר ויותר על כל זאת שהקב"ה היה בעזרו לפרותם ולרבותם, כמו שהבטיח ליעקב אביהם, שנא' אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם (שם מז ג):

(נד) ורבותינו דרשו ויגש אליו יהודה. ר' יהודה אומר הגשה למלחמה, שנא' ויגש יואב וכל העם אשר (אתו) [עמו] למלחמה (ש"ב י יב). ר' נחמיה אומר הגשה לפיוס, כדכתיב ויגשו בני יהודה אל היושע (היושע יד ו). שנששו לפייסו, רבנן אמרי הגשה לחפלה, (כה) שנא' ויהי (כעלות) [בעלות] המנחה ויגש אליהו הנביא (מ"א יח לו). (כו) כיון שראה יהודה שדעתו של יוסף לכבוש אצלו בנימין, אמר אין הרבר תלוי אלא בי, שאני ערבתי אוהו מאבי, (כו) לכך אמר ר' חנינא בר נחמן לעולם הרבק בשלש, והתרחק משלש, התרחק מן הפקדונות (כח) ומן המאונין, (כט) ושלא לעשות שליש בין אדם לחבירו, והרבק בשלש, בחליצה, ובהתרת נדרים, ובהבאת שלום בין אדם לחבירו: (ל) ד"א ויגש לשון שלום כענין שנא' ויגש דוד (אל) [את] העם וישאל להם לשלום (ש"א ל כא): ר' יודא אומר (לא) [ויגש לשון אהבה, שנאמר ויגש וישק לו

הערות ותקונים

(סנהדרין ק"ד ע"ב): (נד) ורבותינו דרשו ר' יהודה ור' נחמיה כו, ב"ר פציג אות ו', וילקוט רמז ק"ג ולק"ט: (סג) ויהי כעלות. תקנתו בעלות כמו שהוא בקרא, וגם הלק"ט הביא כעלות: (כו) כיון שראה יהודה, לק"ט: (כו) לכך אמר ר' חנינא בר נחמן לעולם הרבק בשלש, בב"ר ריש ויגש ובילקוט ריש ויגש איתא א"ר חנינא ברה מן שלש והרבק בשלש, והמלות "בר נחמן" חסרים שם, אולם בלק"ט הוא כמו שהביא המחבר, ובגמרא יבמות ק"ט ע"א הוא בשם בר קפרא: (כח) ומן המאונין, עיי' בחוס' יבמות שם ד"ה ויתרחק מן המאונים: (כט) ושלא לעשות שליש בין אדם לחבירו, במקומות שרשמתי נוסף ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו: (ל) ד"א ויגש לשון שלום כו' ר' יודא כו' ר' יוסי כו' ר' נתן כו', זה לוחא לפנינו בב"ר שם, ונמצא בלק"ט, וכן בילקוט רמז ק"ג והי' גם לפנינו בב"ר ולפנינו נשמת זה, והמחבר הביא ויגש לשון שלום ובילקוט הוא בשם ר' מאיר וכן היה חסר בלק"ט והוספתי שם בפנים: (לא) ויגש לשון אהבה, הוספתי כמו שהוא בלק"ט ובילקוט, והמאמר נשמת מן אומר לאומר, ובילקוט שם הגי' ר' יהודה אומר אין ויגש אלא לשון

(בראשית כו כו). ר' נחמיה אומר] ויגש לשון קרבן, שנא' ויגש את פר החטאת אשר לו (ויקרא ח לד), ר' יוסי אומר ויגש לשון נויפה, שנא' ויאמרו נש הלאה (בראשית יט ט), ר' נתן אומר ויגש לשון מישוש, שנא' גשה נא ואמושך בני (שם כו כא): (לב) דרשה (לג) ויגש אליו יהודה, אמר רב יהודה בשעה שתפס יוסף את בנימין ואמר האיש אשר נמצא הנביע בידו הוא יהיה לי עבד, (לד) אמר יהודה מאחר שבנימין נתפס כלום יש שלום בבית אבא, מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול על יוסף, ונתמלא חמה עליו, כיון שראה יוסף את סימניו שהיו בו, (לה) שהיה יהודה לבוש ה' בנדים, ונימא היתה בלבו, שבשעת כעסו קורעת כל בגדים שעליו, כיון שראה יוסף כך, בעט באבן של שיש, שהיה יושב עליו, ועשאה לגל של צרות, מיד תמה יהודה ואמר זה נכוח כמותי, (לו) שמא מקירצא של בית אבא, רמו יוסף למנשה ללכת מאחורי של יהודה, ולשום ירו כנגד אותו נימא שכנגד לבו של יהודה, שבכך כעסו נצוח, וכן עשה, בא יהודה לשלוח חרבו ולא נשלפה, אמר בלבו ודאי זה צדיק גמור הוא, מיד התחיל לפייס: ויאמר בי אדוני, (לז) לשון יוני בי לשון אונס, (לח) אמר יהודה והלא אמרת הורידו אלי ואשימה עיני עליו, כלומר איני מאמין לכם שהוא בחיים עד שאשימה עיני עליו ואראנו, ועתה אתה הוא אומר והוא יהיה לי עבד, ועכשיו זו היא שומת עין: בי אדני. (לט) אם עבד אתה צריך מוטב אני לעובדך יותר מבנימין, ואם איש חיל אתה צריך מוטב אני ממנו: ידבר נא עבדך דבר באוני אדני. (מ) יכנסו דברי באוניך, זקינתו של זה, בשביל שמשכה [פרעה] לילה אחת לקה הוא וביתו נגעים גדולים, הוהר שלא ילקה אותו איש בצרעת, אמו של זה לא מתה אלא מקללתו של אבא, הוהר שלא יקללך ותמות, בשביל נקבה אחת שהיתה בבית אבא נכנסו שנים ממנו והחריבו כך גדול, בשביל בנימין על אחת כמה וכמה: כי כמוך כפרעה. (מא) מה פרעה מלך ואתה שני לו, אף אבא מלך בארץ כנען, ואני שני לו: ד"א כי כמוך כפרעה. (מב) אם אני שולף חרבי אין אני מחזירה עד שאהרוג כל יושבי מצרים, ממך אני מתחיל, ובפרעה אני מסיים, מיד רמו יוסף למנשה ובעט בקרקע ונודעזע כל הפלטיין, אמר יהודה בעיטה זו משל בית אבא היא, מיד התחיל לדבר רבות, שנא' אדני שאל את עבדיו: ויותר הוא לברו לאמו. שכל הרואה את בנימין כאילו רואה את רחל: ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף. (מג) ר' שמעון בן אלעזר משום ר' אלעזר בן עזריה שהיה אומר משום אבא כהן ברדלא אוי לנו מיום תוכחה, בלעם חכם שבאומות ולא יכול לעמוד בתוכחתו של אתוננו, שנא' ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא (במדבר כב ל), וכן יוסף קמן של שבטים היה ולא היו אחיו יכולים

הערות וחקונים

תנחומין, במקום אין ויגש אלא לשון אהבה שהביא הל"ט: (כ) "דרשה" וכ"ה בלק"ט: (ג) אמר רב יהודה, בלק"ט א"ר יוחנן, וכ"ה בב"ר שם אות ז' ובילקוט שם בשם ר' יוחנן: (ד) אמר יהודה מאחר שבנימין נתפס כלום יש שלום בבית אבא, וכהה היפ"ת קרוב בעיני דגרסינן בנימין אחי תפוס, ואם יוסף מדבר ולפי שאמר ושלום בבית אבא, וכתב היפ"ת קרוב בעיני דגרסינן בנימין אחי תפוס, ואם יוסף מדבר ולפי שאמר ואחם עלו לשלום אמר מה זה שלום אם בנימין תפוס, וכאשר הביא הל"ט והמחבר הוא נכון מאד: (ה) שהיה לבוש ה' בנדים. ב"ר שם סוף אות ז': (ו) "שמא מקירצא של בית אבא, רמו יוסף למנשה ללכת מאחורי של יהודה ולשום ירו כנגד אותו נימא שכנגד לבו של יהודה שבכך כעסו נצוח". זה ליתא בב"ר וילקוט ולק"ט: (ז) לשון יוני בי לשון אונס, כן הביא הל"ט, אבל באמת אין זה הוראת המלה ביוני ע"י ערך ערך ביאה: (ח) אמר יהודה. לק"ט: (ט) אם עבד. לק"ט: (י) יכנסו דברי, ב"ר שם והובא בלק"ט וילקוט ורש"י עה"ת: (יא) מה פרעה מלך. ב"ר וילקוט ולק"ט: (יב) אם אני שולף חרבי, שם שם: (יג) ר' שמעון בן אלעזר משום ר' אלעזר בן עזריה שהיה אומר משום אבא כהן ברדלא, כ"ה בלק"ט, ובב"ר פצ"ג אות י' איתא אבא כהן ברדלא אמר. וחסר רשבי"א משום ראב"ע, ובילקוט רמו קנ"ב מובא רק אמר ר' שמעון בן אלעזר, אולם בילקוט

לעמוד בתוכחה. [שנאמר ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו]. כשיבא הקב"ה להוכיחו כל אחד ואחד לפי מעשיו. על אחת כמה וכמה, כענין שנא' אויחך ואערכה (לנגדך) [לעניינם] (תהלים נ כא), ואומר וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו' (מלאכי ג ה). (מד ר' יוחנן כי הו' טמי' להווא קרא בכי, אמר עבד שרבו מעיד בו כלום יש לו תקנה, ובן אדם שהקב"ה הוא בעל דינו, והוא מעיד עליו, והוא שופטו על אחת כמה וכמה שצריך שידאג מן החטא, שנא' ואנכי היודע ועד נאם ה' (י'מיה בש כג). (מה) ועל כך שנו רבותינו ושוב יום אחד לפני מיתחך, וכתוב כי את כל מעשה אלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (קהלת יב יד). אם על הנעלמות מביאו במשפט מה יעשה על הגלויות, (טו) אלא מאי על כל נעלם, זה המתכוין להרוג כינה בפני חברו כדי שיהא נמאס בה, ובשביל שחבירו נמאס בה הוא נידון, קל וחומר על בושת גמור, או על היוק גמור, וכן הוא אומר לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו (תהלים טו ג), ומאי אם טוב אם רע, אם טוב, (מו) כלומר אפי' על הטוב שלא עשאו כשורה הוא נידון, זה העושה צדקה לחבירו ולא עשה בצנעה ומתבייש בה חברו, ועי' נאמר הצנע לכת עם אלהיך (מכה ו ח). (מה) בוא וראה כמה תורה אתה למד משיחתן של ראשונים, (מט) כ"ש תורה עצמה שכולה מדרשות והוראות, ושי' קוצותיו תלתלים (שה"ש ה יא), (נ) היינו תני האותיות, א מפני מה כתיבתה כך, ב מפני מה כתיבתה כך, וכן כולן, ומפני מה זו בצד זו, ומפני מה שמם כך, ומפני מה מנינם כך, ומפני מה זו קודמת לזו, ושי' ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב יא ט): כי פי המדבר אליכם. (נא) כי לשוני לשון הקודש שאני מדבר אליכם: ויפל על צוארי בנימין אחיו. (נב) וכי כמה צווארים היו לו לבנימין, אלא אמר ר' אלעזר בן פדת (נג) ראה ברוח הקודש ששני פעמים עתיד בית המקדש ליחרב, שהיה בחלקו של בנימין: ובנימין בכה (נד) על צוארו. זהו חסר יו"ד, (נה) שראה שעתיד ליחרב משכן שילה שהיה בחלקו של יוסף ובכה עליו: וישלח את את אחיו. ניהג עמהם מנהג אחוה, ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך. (נו) אמר להם אל תפסיעו פסיעה גסה, דהיינו כרי אמה, (נז) שפסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, (נח) ומהדרי בקידושא דבי שימשי, (נט) ואל תעמידו עצמיכם

הערות ותקונים

תהלים רמז תשס"ב כובא בשם מדרש ב"ר כמו שהוא בלק"ט וכמו שהביא המחבר: (מד) ר' יוחנן כי הו' טמי' להווא קרא בכי. הובא בלק"ט וצינתי שם בהערה ג' חגיגה ד' ע"א וע"ש דף ג' ע"ב ר' אלעזר כי טמי' להאי קרא בכי ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, ומה תוכחה של ב"ו כך, תוכחה של הקב"ה עאכ"ו: (מה) ועל כך שנו רבותינו אבות פ"ב מט"ו, שבת קנ"ג ע"א והובא בלק"ט שם: (מו) אלא מה על כל נעלם, זהו המתכוין להרוג כינה. חגיגה שם והובא בלק"ט ועי' עוד מדרש קה"ד בסופו: (מז) כלומר אפילו על הטוב שלא עשאו כשורה. לק"ט: (מח) בוא וראה כו' לק"ט: (מט) כ"ש תורה עצמה שכולה מדרשות והוראות. בלק"ט איתא כך "כ"ש תורה עצמה כמה מדרשות וכמה הוכחות אתה למד": (נ) היינו חגי האותיות. בלק"ט על כל קוין שבתורה אתה למד תילי תילים, ומה הן קוצי האותיות: (נא) כי לשוני לשון הקודש. ת"א וב"ר שם אות י' וילקוט שם ורש"י עה"ת ולק"ט: (נב) וכי כמה צווארים היו לו לבנימין, מגילה ט"ז ע"ב וע"ש בפ"י רש"י, וב"ר פצ"ג אות י"ב וילקוט שם ולק"ט: (נג) ראה ברוח הקודש. מגילה שם ב"ר וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט: (נד) צוארו חסר יו"ד. עיין לעיל מ"ה י"ד ובהערה כ"ב: (נה) שראה שעתיד ליחרב משכן שילה. לק"ט: (נו) אמר להם אל תפסיעו פסיעה גסה. ב"ר פצ"ד אות ב' ותענית י' ע"ב, והובא בלק"ט ורש"י עה"ת ומדרש אגדה: (מ) שפסיעה גסה. תענית שם וברכות מג"ג ע"ב והובא בלק"ט: (מז) ומהדרי בקידושא דבי שימשי. ברכות שם, ופירש"י ששנתה כוס של קידוש בלילה: (נט) ואל תעמידו עצמיכם כדברי תורה. ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט, ובגמרא תענית שם אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו עליכם הדרך, ובתוס' שם כתבו ויש מדרש אל תפסקו מדברי הלכה, ורש"י

מדברי תורה, (ס) ששנים שמהלכין בדרך ואין ביניהן דברי תורה ראויין לישרף, שנא' ויהי (הם) [המה] הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם (מ"ב ב יא). (סא) ותכנסו בחמה לעיר, (סב) כדי שחדעו מקום לינתכם בטוב: ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק, (סג) א"ר יהושע הורתי על כל בעלי אנדה שבדרום שיאמרו לי מקרא זו מפני מה נאמר לאלהי אביו יצחק, ולא לאלהי אברהם, עד שבאתי אצל ר' יהודה בן פדיוה, [בן אחותו של בן הקפר] ואמר לי הרב ותלמידו שהיו מהלכין בדרך, בתחלה שואלין בשלום התלמיד, ואח"כ שואלין בשלום הרב, (סד) לפי שהתלמיד הולך לפני רבו, ובמי שפוגעין בו תחלה שואלין תחלה לשלום, (סה) אמר רב הונא כשאחא ר' יהושע למבריא שאליה לר' יוחנן ולריש לקיש, ר' יוחנן אמר לפי שאדם חייב בכבוד אביו יותר מבכבוד זקינו, לפיכך אמר לאלהי אביו יצחק ולא לאלהי אברהם, בר קפרא אמר כך אמר יעקב, יצחק אבי להוט אחר גרונו היה, שנא' ויקרא את עשו בנו הגדול (בראשית כו א), וכל הענין, אף אני להוט אחר גרוני, שנא' שבו שברו לנו מעט אוכל (שם מג ב), ולכך אני יורד למצרים, כדכתיב וכלכלתי אותך שם (שם מה יא): (סו) ד"א לאלהי אביו יצחק, כך אמר יעקב יצחק ברכני ברכות מובחרות, שנאמר יעבודך עמים (שם נו כט), סבור אני שהקב"ה מברכני מאותן הברכות, (סז) ר' ברכיה אמר לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על אדם חי אלא על בעלי ייסורין, ויצחק אבא היה בעל ייסורין, שני ותכהין עיניו מראות (שם נו א), (סח) ור' טוביה כתב בלקחו הטוב לפי שהיה יצחק אביו מצטער במכירתו של יוסף, שנא' ויבך אותו אביו (שם לו לה), [זה יצחק] לפיכך אמר לאלהי אביו יצחק, ומניין שהיה יצחק במכירתו של יוסף, והיה אחר שנמכר יוסף י"ב שנה, שהרי אמר יעקב לפרעה כשבא למצרים ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה (שם מז ט), צא מהן למפרע ב' שני רעבון, ו' שני השבע, ל' שהיה יוסף בעמדו לפני פרעה, נשאר ליעקב כשגולד ליוסף צ"א שנה, הוסיף על צ"א י"ז, דכתיב בן שבע עשרה שנה (שם לו ב), נמצא יעקב בן ק"ה שנה כשנמכר יוסף, וכל ימי יצחק היו ק"פ שנה, טול ס' ליצחק קודם שגולד יעקב, דכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, הרי ליצחק קס"ח שנה כשנמכר יוסף, וכל ימי יצחק היו ק"פ שנה הרי למדנו ש"ב שנה חיה יצחק אחר מכירתו של יוסף: ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות, (סט) כמו לאורות, אורו"ת בנימט' תרי"ג, כנגד תרי"ג מצות, (ע) מלמד שהיה ליוסף בית הוראה בארץ נושן ששם היו אבותינו עסוקים בחכמת תורת הדעת, עד שלא ניתנה תורה, (עא) והיינו דאמרי רבנן

הערות ותקונים

עה"ת הביא כמו שהוא בגמרא, ובמדרש אגדה אל תעמידו עצמכם על דברי תורה: (ס) ששנים שמהלכין בדרך, תענית שם וע"ש בתוסי': (סא) ותכנסו בחמה לעיר, תענית שם וב"ר וילקוט ולק"ט: (סב) כדי שחדעו מקום לינתכם בטוב, הוא דברי הלק"ט, ובגמרא תענית שם פירש"י כשאחם לנין ושוכבין בדרך בעיירות הכניסו לעיר בעוד שהחמה זורחת: (סג) א"ר יהושע, ב"ר פצ"ד אות ה' ושם הגי' א"ר יהושע בן לוי: (סד) לפי שהתלמיד הולך לפני רבו ובמי שפוגעין בו תחלה שואלין תחלה לשלום, הוא דברי המחבר: (סה) אמר רב הונא כו, שם: (סו) ד"א לאלהי אביו יצחק כך אמר יעקב, כ"ה גם בלק"ט אבל בב"ר וילקוט הם דברי ר' יודן: (סז) ר' ברכיה אמר, שם: (סח) ור' טוביה כתב בלקחו הטוב, הוא בלק"ט מ"ז א': (סט) כמו לאורות בגמטריא תרי"ג כו' מלמד כו', הוא בלק"ט מ"ז כ"ח: (ע) מלמד שהיה ליוסף בית הוראה כו', לק"ט, ובכ"ד פצ"ה אות ג' להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה, ודרש להורות לשון הוראה ולמוד, ובלק"ט הגי' בית תלמוד, וכן בתנחומא הגדפם מכבר ויגש אות י"א להתקין לו בית תלמוד שיהא מורה שם הוראה, וכן רש"י עה"ת הביא ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה, ובתנחומא הקדום ויגש אות י"ב להתקין לו בית תלמוד שיהא שם מורה תורה: (עא) והיינו דאמרי רבנן שבפרק עגלה ערופה ח"י עמוק יעקב, ב"ר שם ותנחומא הגדפם מכבר שם ותנחומא הקדום

שבפרק עגלה ערופה היה עסוק יעקב ללמד ליוסף כשנפרד ממנו, (עב) ונתכווין ברוח הקודש שהרי עגלה ערופה היתה באה על שלא נודע מי הכהו, וכן יוסף לא נודע מי הכהו, שנא' מרף מרף יוסף (שם לו לג), וכיון שראה העגלות ששלח לו יוסף אמר ודאי רמו רמו לי בני שנפרש ממני בפרק עגלה ערופה, ולפיכך שולח לי את העגלות שאראה ואזכור ואהא מאמין שהוא חי: מיד, ותחי רוח יעקב אביהם. (עג) ולמה שלח יהודה יותר מכל אחיו, לפי שיהודה חביב עליו ביותר מכל השבטים, שכיון שנמצא הגביע באמתחת בנימין לא נתן אחד מהם נפשו עליו אלא יהודה, שנא' ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני (שם מד לג): להורות לפניו, לפניו של יעקב: (עד) וראיתי מקצת רכותי שאמרו שלא פסק הרעב עד משלים ז' שנים, כדכתיב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (שם מה ו), והאיך היו זורעין בשנה השלישית, וז"ה ויבאו אליו בשנה השנית (שם מז יח), היינו שנית למכירת מקניהם שהיא שביעית לרעב בסוף שני הרעב, ומה שנא' לעיל ותלה ארץ מצרים וארץ כנען (שם שם יג), היה בשנה הששית שבשש שנים תם כל הכסף וכל מקנה הבהמה, ובשביעית מכרו גייתם ואדמתם, וכן הוא אומר ותן זרע ונחיה ולא נמות (שם שם יט), שאין אנו מבקשים בר לאכול אלא לזרוע שהרי כלו שני הרעב, וכן עשה: והאדמה לא תשם. (עה) מלמד שהאדמה נחה בזמן שבני אדם עליה, כיון שכלו בני אדם מעליה האדמה שוממה: רק אדמת הכהנים לא קנה. למה הסכים יוסף עם פרעה לתת בר לכומרים חנם, לפי שהם ראו לו זכות במעשה אשת פוטיפר, כדמפורש בענין: הא לכם זרע. (עו) מלשון היליכי (שמות ב ט), אלא שכן ניתוספה אל"ף ותיבה היא בפני עצמה: (עז) ד"א הא לכם זרע. רמו כי שש שנים היו ניוזנין משלהם. מנין ה"א, מכאן ואילך נמכרו, לכך נאמר ה"א לכם: ונתתם חמישית לפרעה. (עח) מה ראה יוסף לתת עליהם חק חומש, אלא לפי שמצרים עתידין ללקות באצבע שהוא חומש של יד, שנא' אצבע אלהים הוא (שם ח ט): שלמה פרשת ויגש:

ירויחו דורשיה וישכילו, וסמוך לה פרשת חיי יעקב בפרט וכלל שהדברים ענין אחד להם. כתיב הבאים ירש יעקב יציין ופרח ישראל ומלאו סני תבל תנובה (ישעיה כו ו), מלמד שבאותה שעה שבאו יעקב ובניו למצרים נעשה יעקב כנטיעה שהיא קולמת מיד ומשרשת ונושאת ענף ועושה פרי, וכתבואה שנזרעת במקום שמן, ומזרעת ומצמחת ומנועת ומתמלא הארץ כולה מתבואותיה, ומתעמרים שוקים מן הפירות, (עט) ולפיכך פרשה זו סתומה, שכיון שבא יעקב למצרים מיד נסתתמו צרותיו ונבטלו, וכן הוא אומר ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה כו), (פ) שכן דרכן של צדיקים בתחילתן הקב"ה מייסרן ביסורים, ולבסוף הקב"ה מרחמם, כדי שיבואו אל אבותיהם בשלום, וזש"ה טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז ח), (פא) והיינו דאמרי אינשי סופך טב כלו טב:

הערות וחקונים

שם, ומרדש אגדה, וכן מובא ברש"י עה"ת (מ"ה כ"ז) סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה: (עב) ונתכוון ברוח הקודש שהרי עגלה ערופה כו'. לק"ט: (עג) ולמה שלח יהודה, לק"ט: (עד) וראיתי מקצת רבותי שאמרו, וכן הובא בלק"ט מ"ז י"ח ואם רצונך אמור כו': (עז) מלמד שהאדמה נחה בזמן שבני אדם עליה. לק"ט ושם איתא שהאדמה נחה: (עח) מלשון היליכי כו'. לק"ט: (עט) ד"א רמו כו'. לק"ט: (עפ) מה ראה יוסף, לק"ט: (עק) ולפיכך פרשה זו סתומה, שכיון שבא יעקב למצרים מיד נסתתמו צרותיו, ב"ר ויחי אות א': (פ) שכן דרכן של צדיקים, לק"ט ריש ויחי, ספרי ראה מיסקא נ"ה, ועי' מסי' שמונות סוף פ"ג: (פא) והיינו דאמרי אינשי סופך טב כולך טב, הוא לשון חלק"ט ויתורגם ענדע גוט אללעס גוט:

ויהי

(כה) ויהי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. מה שהתחיל הכתוב לומר בלשון חיים. (א) בא ללמד שאותן י"ז שנה שהיה יעקב במצרים, הם היו חיים נעימים, חיי נחת, חיי שלום, שהיו בניו ובניו בניו סביב לשלחנו, ורואה אותם כולן פרין ורבין ומצליחין, ומתברכין בכל מיני ברכות, אבל כל אותן השנים שהיה בארץ נגען ובפדן ארס, כולן עברו בצרה ויגון, מפני שטימת עשו, ושיעבוד לבן, ודליקתו אחריו, וזנותה של דינה, ומכירתו של יוסף, ושני רעבון, אבל משבא למצרים אין שפן ואין פנע רע: והיו ימי יעקב. והיו לשון יחיד, ימי לשון רבים, ואינו נתאמץ על אופן הפשט, אלא כך והיו כלל ימי יעקב, כשאתה כולל ימי שני חייו, שבע שנים וארבעים ומאת שנה, ק"ל שנה עד שלא בא למצרים, וי"ז במצרים:

(כט) ויקרבו ימי ישראל. פעמים קראו הכתוב ישראל, ולפעמים קוראו יעקב, שהרי הכתוב החזיר את שמו להקראות יעקב, שנאמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב (בראשית מז ב): ויקרבו ימי ישראל למות. (ב) לפי שלא הגיע לשני חיי יצחק ואברהם אבותיו, לפיכך נאמר בו קריבת מיתה, שהרי יצחק חי ק"פ שנה, ואברהם היה קע"ה שנה, ויעקב לא היה אלא קמ"ז שנה, וכן אתה דורש במשה. הן קרבו ימך למות (דברים לא יד), לפי שלא הגיע לשני חיי עמרם וקהת ולוי אבותיו, שהרי עמרם חי קל"ז שנה, וקהת חי קל"ג שנה, ולוי חי קל"ה, ומשה לא היה אלא ק"ד שנה. לכך נאמר בו קריבת מיתה, וכן אתה דורש בדוד, שנא' ויקרבו ימי דוד (מ"א ב א), לפי שלא הגיע לשנותיו של חיי ישי ועובד ובעזר ושלמון אבותיו. (ג) שכן שלשת אלו היו יותר מן ארבע מאות שנה, וראיה לדבר שהרי נחשון בן עמינדב הקריב קרבן בחנוכת המזבח ומת במדבר, וכת"ב ונחשון הוליד את שלמה, ושלמון הוליד את בעזר, ובעזר הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי, וישי הוליד את דוד (רות ד כ כא כב), וכת"ב והיו בשמונים שנה וארבע מאות שנה (היא השנה הרביעית) [וגו'] בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני] למלוך שלמה על ישראל ויבן הבית לה' (מ"א ו א), צא מאלו מ"ם שנה שהלכו ישראל במדבר, נשארו ת"מ שנה לשלמון ובעזר ועובד וישי ודוד, דוד לא היה אלא ע' שנה, נשארו לארבעת אלו ש"ע שנה, ואעפ"כ כתיב מקרא מלא על ישי שהיה שנים רבות, שני' והאיש בימי שאול זקן בא באנשים (ש"א י"ב), ובשביל שלא חי דוד אלא ע' שנה, שנא' בן שלשים (היה) [דוד] במלכו [ארבעים] שנה מלך (ש"ב ה ד), לכך נאמר בו קריבת מות: ויקרא לבנו ליוסף, שחביב לו מכל השבטים: ליוסף. (ד) ולא לראובן שהוא בכור, ולא ליהודה שהיה נביר באחיו, אלא ליוסף לפי שהיה שליט, ויש יכולת בידו לעשות, לכך קוראו תחלה: ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך, אם אתה רוצה לקיים בי מצות כיבוד: שים נא ידך תחת ירכי. כלומר השבע לי בברית מילה, כדרך שהשביע אברהם את עברו אליעזר, אלא שאליעזר לא היה מורעו

הערות ותקונים

[ויהי] (ב) בא ללמד. עיי' לק"ט ברוש ויחי: (ג) לפי שלא הגיע לשני חיי יצחק ואברהם אבותיו. בכ"ר פצ"ו אות ד' כל מי שנאמר בו קריבת מות לא הגיע לימי אבותיו, והובא בלק"ט, וכ"ה בתנחומא הגדפס מכבר ויחי אות ג' ותנחומא הקדום אות ד': (ג) שכן שלשת אלו היו יותר מן ארבע מאות שנה. הכוונה כולם בחדד היו יותר מן ארבע מאות שנה, ועיי' מה שהעירותי בלק"ט מ"ו הערה כ"ב: (ד) ולא לראובן שהוא בכור. בכ"ר שם אות ה' וילקוט רמז קנ"ו ולק"ט תנחומא

של אברהם לא בוש לשום ידו תחת ירכו, דכתיב וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדוניו (בראשית כד ט), אבל יוסף שהיה בנו של יעקב יוצא ירכו לא שת ידו תחת ירך אביו, אלא נשבע לו על פה: ועשית עמדי. מלת עמדי מדוברת על אופן עמי, ואין יכול להדבירה על אופן אחר, כגון עִמְךָ, עִמְדִי, עִמְדִי, וולתי כלפי בעל הדיבור: חסד ואמת. צדקה בממונו, נמילות חסדים בגופו ובממונו: חסד ואמת. (ה) וכי יש חסד של שקר, (ו) אלא כל חסד שהוא שלא בפני הנגמל, זה חסד של אמת, וחסד שבפני הנגמל הוא חסד של חנופה. (ז) אמרי אינשי מית בר חברך טעון, מית חברך פרוק, ולפי שהיה יעקב אבינו הולך לבית עולמו והוא עושה עמו חסד שלא בפניו, לפיכך אמר לו חסד ואמת: אל נא תקברני במצרים. (ח) בקש ממנו שלא יקברו במצרים שלא יעשוהו מצרים להם לאלוה, שהיה יודע ומתכוין ברוח הקודש שהקב"ה עתיד להפרע מהן ומאלהיהן, שנא' ובאלהיהם עשה ה' שפטים (במדבר לג ד):

(ל) ושכבתני. כשאשכב במצרים: עם אבותי. או תשאני ממצרים את אבותי אברהם ושרה יצחק ורבקה, ולא עם עובדי פסילים וגילולים: וקברתני בקבורתם. במערת המכפלה בארץ הקדושה, כדכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים (תהלים קטו ט), (ט) ארץ שמתיה חיים תחלה: (י) אמר קרנא דברים בנו אם היה יעקב אבינו יודע שמתים שבתוצה לארץ חיים, למה הטריח את בניו אמרו לו (יא) שלא היה רוצה לקבל עליו צער מחילות, (יב) שמתים שבארץ ישראל הקברים שלהם נפתחין, והן יוצאין חיין ורואין מיד פני השכינה, שנא' וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לו יג), אבל מתים שבתוך ארץ הקרקע מחבקעת מתחתיה ויוצאין והולכין דרך הקרקע דרך מחילות כתולעת זו מן הקבר עד ארץ ישראל, ומתוך ארץ ישראל עולין ויוצאין ורואין פני שכינה שנאמר ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי (שם שם): ויאמר אנכי אעשה כדברך. מפני שהיה יוצא ירכו לא רצה ליגע במילתו:

(לא) ויאמר השבעה לי. אמר מכיון שאיך רוצה ליגע במילתי השבע לי בדיבור: וישבע לו. בדיבור: וישתחוו ישראל על ראש המטה. (יג) לקיים מה שנא' הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה (בראשית לו י). (יד) והיינו דאמרי אינשי תעלא בעידיניה סגיד ליה:

(טו) ורבותינו דרשו ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה, שכיון שנפטר יעקב התחיל השיעבוד: (טז) ד"א למה פרשה זו סתומה, לפי שביקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו: ויקרבו ימי ישראל למות. (יז) ושה' (כי גרים אתם בארץ) [כי גרים אנהנו לפניך ותושבים ככל אבותינו] (דה"א כט טו), ואומר (כי צל ימינו עלי

הערות וחקונים

הנדפס מכבר את ג' ותחומא הקדום את ח' וע"ש בהערה י"ג, וכן הובא במדרש אגדה: (ס) וכי יש חסד של שקר, ב"ר שם וילקוט ולק"ט: (ו) אלא כל חסד שהוא שלא בפניו, הוא דברי בעל לקח טוב: (ז) אמרי אינשו, ב"ר וילקוט ולק"ט ותחומא: (ח) בקש ממנו כו' שלא יעשוהו מצרים להם לאלוה, ב"ר וילקוט ותחומא ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (ט) ארץ שמתיה חיין תחלה, בב"ר שם אמרו רבותינו למה האבות מחבקין קבורת א"י שמתה א"י חיים תחלה כימות המשוה: (י) אמר קרנא דברים בגו, כתובות קי"א ע"א: (יא) שלא היו רוצה לקבל עליו צער מחילות, ע"י בגמרא שם: (יב) שמתים בארץ ישראל הקברים שלהם נפתחין, ע"י ב"ר שם בשם ר' סימון: (יג) לקיים מה שנאמר, לק"ט: (יד) והיינו דאמרי אינשו, מגילה ט"ז ע"ב, והובא בלק"ט שם: (טו) ורבותינו דרשו למה פרשה זו סתומה, ב"ר ויחי פצ"ו אות א' וילקוט רמז קנ"ו ומדרש אגדה ורש"י עה"ת בשם ב"ר ולק"ט ותחומא ריש ויחי וע"ש בהערה א': (טז) ד"א לפי שביקש לגלות את הקץ, שם שם: (יז) ושה' כי גרים, ב"ר שם אות ב' וילקוט רמז קנ"ה ולק"ט ותחומא הנדפס מכבר ויחי:

ארץ] [כצל ימינו על הארץ] (שם שם). הלואי כצילו של אילן או כצילו של כותל, אלא כצל עוף הפורה, שהוא צל עובר, דכתיב (בי צל ימי עלי ארץ) [כצל ימינו על הארץ]. ואין מקוה (שם שם), אין מי יקוה לחיות לעולם, אלא הכל מקוין למות, ואומרים בסיחן שהן מתים, וכן מצינו באברהם שאמר ואנכי הולך עירי (בראשית טו ב), שהולך אני לבית עולמי עירי, יצחק אמר למען תברכך נפשי בטרם אמות (שם כו כה), יעקב אמר אלכה ואראנו בטרם אמות (שם מה כח), חזר ואמר ושכבתי עם אבותי מפני שאין אדם יכול לעכב את שעת מיתתו, וכה"א אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (קהלת ח ח): ועשית עמדי חסד ואמת. (יח) אמרו רבותינו ז"ל גדולה נמילות חסדים יותר מן הצדקה, שצדקה לעניים, ונמילות חסדים לעניים ולעשירים, צדקה לחיים, ונמילות חסדים לחיים ולמתים, (יט) צדקה בממונו, ונמילות חסדים בנופו ובממונו: אל נא תקברני במצרים. נא לשון בקשה, (כ) ולמה ביקש שלא להקבר במצרים, שנתכוין ברוח הקדש וראה שארץ מצרים עתיד ללקות בכנים, שלא יהיו הכנים מרחשות בנופו: ושכבתי עם אבותי. (כא) כל מי שנאמר בו שכיבה הניח בן כמותו, דכתיב והרד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא (מ"א יא כא), למה נאמר שכיבה בדוד, ומיתה ביואב, אלא דוד שהניח בן כמותו ראוי למלוכה נאמרה בו שכיבה, יואב שלא הניח בן כמותו ראוי להיות שר צבא נאמר בו מיתה, וכן ביעקב לפי שהניח שנים עשר שבטים כולם צדיקים והגונים נאמר בו ושכבתי עם אבותי, וכן במשה אע"פ שנאמרה בו מיתה, נאמר בו שכיבה, דכתיב הנך שוכב עם אבותיך (דברים לא טו), לפי שהניח בנים צדיקים ותמימים וברכס הקב"ה ברכה יתירה, דכתיב (ובני) [בני] משה גרשם ואליעזר, (ובני) [בני] גרשום [שבואל הראש ויהיו בני אליעזר] רחביה הראש, ובני רחביה רבו למעלה (ד"ה כג טו ז), (כב) שרבו למעלה מששים רבוא, אבל שמואל נאמר בו מיתה, ולא נאמר בו שכיבה דכתיב ושמואל מת (ש"א כח ג), לפי שלא הניח בן כמותו, שנא' ולא הלכו בניו בדרכיו (ש"א ח ג): ד"א ושכבתי עם אבותי. (כג) לפי שאין ראוי לקבור צדיק אצל רשע, ולא רשע אצל צדיק, צדיק אצל רשע מצינו שיעקב צוה לבניו שלא יקברו אותו במצרים אצל הרשעים, ורשע אצל צדיק, דכתיב ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו [את] האיש בקבר אלישע [ונני] ויחי ויקם (לרגליו) [על רגליו] (מ"ב יג כא), (כד) ואמרו רבנן על רגליו קם, כדי שלא ישאר אצל עצמות אלישע, אבל לא הלך לביתו שלא זכה לכך:

ירווחו דורשי הפרשה, וסמוך לו פרשת חוליו של יעקב, שכיון שידע יעקב שקרבו ימיו למות, צוה את יוסף שלא יקברו בארץ מצרים, חזר וביקש רחמים מלפני הקב"ה, שיתן עליו חולה, כדי שיהא מרגיש שעת מיתתו, ויצוה את בניו, (כה) מעולם לא חלה אדם, עד שבא יעקב וביקש רחמים שיחלה, אמר לפניו רבשע אדם מת בלא חולה,

הערות ותקונים

וכל הפרשה זו הועתקה מתנחומא אל הב"ר ואינו סן מסדר הב"ר כאשר ניכר לכל מעיין: (יט) אמרו רבותינו, לק"ט מ"ז כ"ט, ונזכר מירושלמי פאה פ"א ה"א (פ"ו סוף ע"ב): (יג) צדקה בממונו ג"ח בנופו ובממונו, זה נשמט בלק"ט ונמצא לנכון גם בירושלמי שם וה"ל לפני המחבר בכ"ו מן הלק"ט שה"ל לפניו: (כ) ולמה ביקש יעקב, ב"ר פצ"ג אות ה', וילקוט רמז קנ"ו ותנחומא הנדפס מכבר ויחי אות ג' ותנחומא הקדום אות ה' ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אגדה: (כג) כל מי שנאמר בו שכיבה, ב"ב קס"ו ע"א וחובא בלק"ט: (כד) שרבו למעלה מששים רבוא, ברכות ז' ע"א: (כז) ד"א לפי שאין ראוי לקבור צדיק אצל רשע, סנהדרין מ"ז ע"א וחובא בלק"ט (כד) ואמרו רבנן, סנהדרין שם: (כח) מעולם לא חלה אדם, לק"ט מ"ח א':

אינו מיישב את בניו, ואינו מצוה את ביתו, אלא אם בא עליו חולי מרגיש בעצמו ומצוה את בניו, ומיישבם, וייסורי החולי ממרקין עונותיו, וחורו בתשובה, אמר הקב"ה כיון ששאלת. דבר הגון, הריני מתחיל ממך:

[מח] א) ויהי אחר הדברים האלה (א) אחר הרורוי דברים, שהיה יעקב מהרהר ואומר מפני מה לא סיפר לי יוסף ירידתו למצרים: ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. (ב) מי סיפר לו, מנשה, שהעמידו יוסף אביו, לפני יעקב אביו לשמשו: ויקח את שני בניו עמו את מנשה, שבא ובשרו: ואת אפרים. שהיה עמו בבית:

ב) ויגד ליעקב. מנשה שבישר את יוסף הוא קדם אצל יעקב והגיד לו: הנה בנך יוסף. שחביב לך מכל הבנים בא אליך לבקרך: ויתחוק ישראל. מתוך חוליו נתחוק: וישב על המטה, שכבר היה שוכב בחליו:

ג) ויאמר יעקב אל יוסף. (ג) התחיל לספר לו שהיתה השכינה שורה עליו ובישרו הקב"ה להנחיל לזרעו ארץ ישראל בעוה"ז ולימות המשיח: אל שדי. שדי לעולם אלהותו: נראה אלי בלזו בארץ כנען ויברך אותי. קיים על הברכות שברכני אבא: ויאמר אלי. בברכתו: הנני. בוריות ומקורב: מפרך. בבנים: והרבתיך. בבני בנים: ונתתיך לקהל עמים. בישרני על בנימין שיהא קהל גדול ואעפ"כ כל העמים דהיינו כל השבטים יוצאי יריכו כולן יהיו קהל אחד: ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחרך. בעולם הזה: אחוות עולם. אלו ימות המשיח:

ה) ועתה. שהארץ מובטחת להנתן לזרעי הרי היא מקוימת ומוחזקת בידי לחלק בדבור: שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך (מצרים) [מצרימה] לי הם. שלי הם, חשובים עלי כבנים ממש, ועלי להנחילם כל אחד ואחד בפני עצמו כאחד מבני ממש: אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. כך יהיו נקראים שבטים שלי, (ד) שכך הן חלוקין בהקמת המשכן, ובהנחת המזבח, וכן חלוקין בדגלים, וכן חלוקין בחילוק הארץ:

ו) ומולדתך לא נאמר ובנים, או ובניך, אלא ומולדתך, (ה) דמשמע תולדות בעלמא, ולא בנים ממש, אלא כגון בני בנים ובני בנות, שהרי לא מצינו שהוליד יוסף בנים אחרים זולתי אפרים ומנשה: אשר הולדת אחיהם. לשון עבר, משמע הולדת, מלמד שכבר באותה שעה היו בנים לאפרים ולמנשה, והם היו תולדות של יוסף: לך יהיו. עליך יהיו להנחילם: על שם אחיהם יקראו [בנחלתם]. של אפרים ומנשה, וזה שנא אחיהם, אינו יכול לומר אחיהם ממש, אלא אבותיהם. כענין שנאמר ויאמר יעקב לאחיו לקמו אבנים (בראשית לא מו), היינו לבניו, אף כאן על שם אחיהם על שם אפרים ומנשה אבותיהם, שיקראו בני אפרים ומנשה על שמם בנחלה, ולא שיהיו שבטים בפני עצמם, אלא אפרים ומנשה שבטים ובניהם תולדות:

הערות ותקונים

[מח] ב) אחר הרורוי דברים, לק"ט: ג) מי סיפר לו מנשה כו. לק"ט ובתנחומא הנדפס מכבר ויהי אות ו' ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ארו"ל אפרים אמר לו שהי' עוסק בתורה, וגם רש"י בפ"י התורה הביא וז"ל וי"א אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמודו, וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו עכ"ל, אולם בפסיקתא רבתי פ"ג פסקא ביום השמיני שניא איתא ויאמר ליוסף הנה אביך חולה מי אמר לו שאביו חולה. וי"א ברוח הקודש ראה, וי"א בלהה אמרה לו כו' וי"א בנימין הודיעו ע"כ, ובמדרש אגדה מלמד שהניח יוסף שומרון לשמור את אביו ובאו והגידו לו: ג) התחיל לספר לו. לק"ט: ד) שכך הן חלוקין בהקמת המשכן. עו' רש"י הוריות ו' ע"ב גם כהביא בשם התנחומא והוא תנחומא כמדבר אות ו"ב: פ) דמשמע תולדות בעלמא

ז) ואני כבואי מפרך. (ו) מה ענין זה אצל זה, אלא שצפה יעקב אבינו שרעתו של יוסף לשאול את אביו על רחל אמו מפני מה לא העלה אותה לקבורה במערת המכפלה. הואיל והיתה חביבה עליו ביותר, ועד שלא התחיל יוסף לשאול, התחיל יעקב ואמר, ואני כבואי מפרך, כלומר ואני הייתי רוצה לומר לך על אמך, כי בכאי מפרך ארם מתה עלי רחל, עלי היתה עלבונה, (ז) לפי שאין האשה מתה אלא לבעלה, ואין איש מת אלא לאשתו, ושמה תאמר מפני מה לא קברתיה במערת המכפלה. הרי בארץ נענען קברתיה בנבול בית לחם, שהיא מוכרתת מחברון, וכאלו היא קבורה במערת המכפלה, ואם תמצא לומר מערת המכפלה עדיפא, ששם האבות והאמהות, ומי ראויה היתה להקבר עמהם, ומפני מה לא העליתי אותה לקבורה שם, ת"ל בדרך, שהיו עלי מרחות הדרך, והיה קיץ גדול ואבק בדרך, (ח) ולא הייתי יכול להעלותה מפני שהיה ארונה מתמלא אבק, ולא ראוי להשהותה מפני הכבוד, ואם תמצא לומר דרך קצרה היא משם עד מערת המכפלה, ת"ל בעוד נכרת ארץ לבוא אפרתה, שעדיין היה רוב הארץ להלוך, ודומה למלת נכרת הארץ, וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה), ירוע כבירים (שם לד כד), וילך מאתו נכרת ארץ (מ"ב ה יט), הן אל כביר (איוב לו ה), כביר נח לב (שם שם), כולן מדוברין על אופן ריבוי: לבא אפרתה. לבא לאפרת כ"ש לחברון ששם מערת המכפלה: ואקברה שם בדרך אפרת. (ט) על אם הדרך קברתיה שיהו בניה עולין לארץ ישראל ורואין קבורתה וזוכרין אותה, וכן מצינו בשעה שהיו ישראל הולכין בגולה לבלל, כיון שעברו על קבורתה של רחל התחילה נשמתה בוכה, שנא' כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי כני תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' (ירמיה לא יד), והקב"ה ענה אותה ואמר לה מנעי קולך מבכי וגו' (שם שם טו): היא בית לחם. ולמה נקראת אפרת, ששם יושבין משפחות נשואי בית פריץ, שנאמר ודוד בן איש אפרתי (שי"א יז יב), וכל מקום שנא' אפרת הוא לשון גדולה, וכן הוא אומר בן תחו בן צוף אפרתי (שם א א), ודומה לו בן פורת (בראשית מב כט):

ח) וירא ישראל את בני יוסף, והלא נאמר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות (שם מה י), ועוד כתיב מי אלה, וכבר נאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (שם שם ה), וקשיין קראי אהרדי, אלא צפה ברוח הקודש, כדכתיב וירא ראשית לו (דברים לג כא), וירא את הקני (במדבר כד כא), וירא את עמלק (שם שם כ), צפה ברוח הקודש שבני יוסף עתידין להיות עמים רבים וגדולים, אמר שמא מאחת מבנות נענען נולדו לו ליוסף, והאיך נוקתי להעמידם כל אחד שבט בפני עצמו כראובן ושמעון, באותה שעה שאל ליוסף ואמר מי אלה, מי הוא ייחוסן של אלה:

ט) ויאמר יוסף אל אביו בני הם, וכשרים כמותי, אשר אין בהם פגם: אשר נתן לי אלהים. בהיות ניתנו לי, מאת הקב"ה, כענין שנא', לא תתעב מצרי (דברים כג ח), והלא דברים קל וחומר, ומה עמון ומואב שנאמר בהן, לא יבא בקהל ה' (שם

הערות ותקונים

ולא בניס ממש. לק"ט ועי' ברשב"ם בפ' וליוסף יולד: (ו) מה ענין זה אצל זה. הוא לשון הלק"ט: (ז) לפי שאין האשה מתה אלא לבעלה. סנהדרין כ"ב ע"ב וחובא בלק"ט: (ח) ולא הייתי יכול להעלותה מפני שהי' ארונה מתמלא אבק, ולא ראוי להשהותה מפני הכבוד. בלק"ט שם הביא כי היה הקיץ גדול ואבק הדרך היתה יכולה לכבורה בכברה, והעירותי שם בהערה ז' רש"י עה"ת הביא עת הגריד היה שהארץ חלולה וטונקבת ככברה ואולי גם הסיום הזה ברש"י לקוח מדברי רבי משה הדרשן שהביא בפסוק הזה ועי' בפסיקתא רבתי פ"ג בין פסח לעצרת היה בזמן שהארץ מנופח והולכת ובאה ככברה: (ט) על אם הדרך קברתיה כו'. לק"ט ועי' ב"ר פפ"ב אות י' ובפסיקתא רבתי שם שלא קברתיה שם אלא עפ"י הדבור כו' ע"ש ועי' רש"י עה"ת, ובמדרש אגדת הביא עפ"י חשמינת:

שם ג), וקוי"ל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואכיתו. מצרי דכתיב ביה לא תתעב מצרי, אינו דין שתהא מצרית כשרה לבא בקהל, וכך אנו דורשין לכבודו של יוסף, ואעפ"כ עיקר הדין כך הוא. שהרי לכך נאמר אשר נתן לי אלהים, שבהיתר נולדו לו מאסנת בת פוטיפרע: בזה. במקום זה, ודומה לו עלה מזה (שמות לג א). מזה המקום כיון ששמע יעקב כך שמה שנתן גדולה לראיון לה: ויאמר קחם. נהגם: גא. לשון בקשה: אלי. אצלי: ואברכם. כדרך שהאב מברך את בנו, שכן אמרתי לך כבר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מה ה):

(י) ועיני ישראל כברו. שלא היה יכול להגביה את עיניו להסתכל: מווקן. מן הזקנה שקפצה עליו: לא וכל לראות. שקיבל עליו ייסורין להתמרק מה שנחבטל מכיבוד אביו: ויגש אותם אליו. הנישם יוסף אצל אביו: וישק להם ויחבק להם. ישראל לאפרים ומנשה:

(יא) ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך. כלומר לראות פניך: לא פללתו. לא דנתי בעצמי שאזכה לראות פניך שהייתי אומר נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור (ישעיה מ כו), ודומה לדבר ונתן בפלילים (שמות כא כב), ופללו אלהים (ש"א ב כה), עשי פליליה (ישעיה מז ג), וכל דומיהן: והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך. הראה אותי ברוח הקודש זרעך ממלאין מקומך כל אחד בפני עצמו:

(יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. של אביו שהרי כבר הנישם אצל אביו ועמדו שניהם בין ברכי יעקב, והיה מחבקם ומנשקם, וכיון ששמע מאביו שרוצה לברכם, הוציאם מעם ברכיו. שלא להטריה אותו, כדי להעמידם כפופים לפניו: וישתחו לאפיו ארצה. נשתחוו לאביו משהיה מחבב שיברך את בנו:

(יג) ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו. (י) יוסף היה עומד פניו כלפי אביו, ולקח את אפרים בימינו, כדי להביאו משמאל ישראל: ואת מנשה בשמאלו. כדי להביאו מימין ישראל: ויגש אליו. את אפרים תחלה לשמאל אביו, כדי שלא ידחה מנשה מימין ישראל:

(יד) וישלח ישראל את ימינו וישת. ודומה לו וישת לו עדרים (בראשית ל ט), שיתי אותותי (שמות י א), וכל דומיהן, מדוברין על אופן הנחה: וישת על ראש אפרים והוא הצעיר. כלומר שאין דרך ארץ לעשות כך, אלא לפי שהבכור מובחר שבבנים צריך האב המברך אותו בין הבנים לשית ימינו על ראשו ולברכו בה, שהימין מובחרת לעבודה ולהואה ולברכת המזון, ואת שמאלו שהיא גרועה על ראש מנשה: שכל כל מלת שכל שהיא בשי"ן הרי היא לשון שכל טוב ודעת ובינה, וכל שהיא בסמ"ך הרי היא לשון סכלות והוללות: שכל את ידיו. כלומר השכיל שכל טוב ובינה את ידיו כמתכוונות ברוח הקודש: כי מנשה הבכור, ועליו ראוי לסמוך יד ימינו, ועוד שהוא סמוך ועומד כנגד יד ימינו, וזה חילוף הענין:

(טו) ויברך את יוסף. מה ת"ל והלא לא ברך אלא את בני יוסף, אלא מלמד שאמר לו יוסף כל ברכות שאתה עתיד לברכני ברך את בני אלא שלא קיבל עליו יעקב לעשות כך: ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. שהיו מקפצין ורצים כסוסים לעשות רצונו, כענין שנא' את האלהים התהלך נח (בראשית ו ט), התהלך לפני והיה חמים (שם יז א), ומאן ניגהו אבותי אברהם ויצחק: האלהים הרועה אותי. כלומר הוא האלהים הרועה אותי, ולפי שלא רצה לשבח את עצמו ולומר שגם הוא התהלך לפני הקביה, לפיכך אמר האלהים הרועה אותי מעודי, כלומר הקביה שפירסנני בחסדו מעודי. משהייתי באויר העולם: עד היום הזה:

טז) המלאך הגואל אותי מכל רע. אמר רבש"ע שהתהלכו אבותי לפניו, ושהיה רועה אותי, יהי רצון מלפניו שהמלאך שהיה בא במלאכותיך מן השמים ללוותי, והיה גואל אותי מכל רע מרעת לבן ומרעת עשו, דכתיב ויאמר אלי מלאך האלהים כחלום יעקב (בראשית לא יא), וכתיב ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם לב ב), הוא מיכאל השר הגדול. שהיה משמר אותי ואת אבי ואת זקני, והוא עתיד לעמוד ולשרת על כל זרעי, וכה"א אין אחד מתחזק (אתי) [עמי על אלה] כי אם מיכאל שרכם (דניאל י כא), ואומר יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמ"ך (שם יב א), ומכיוון שאני רואה ברוח הקודש שהקב"ה מינהו עלי ועל זרעי לשר וגואל, אבקש אני מלפני הקב"ה שיתן לו רשות ויברך את בני אפרים ומנשה: ויקרא בהם שמי. שם טוב שיש בי ושם אבותי שם טוב שיצא באבותי, ומאן נינהו אברהם ויצחק, שיהיו נקראים בני אברהם ויצחק ויעקב: וידגו לרוב. למה הוציא הברכה בלשון דג, כדי להצילם מעין הרע, כעין דג שאינו חושש מעין רעה, לפי שאינן נסקרין לבני אדם כשרצי ארץ, וכך אמר וידגו לרוב, ויהיו דגנים הללו שפרין ורובין בים, כך יהיו אלו לרוב בקרב הארץ, (יא) ומה דגים שבים אין עין הרע שולטת בהם מפני שהמים מכסים עליהם ואינן נסקרין לבני אדם כשרצי הארץ, אף זרעו של יוסף ברכת מיכאל השר הגדול תהא מגנת עליהם ולא תהא עין רעה שולטת בהם:

יז) וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו. מפני שהיה הדבר לעז על בניו ופגם את בכורתו: ויתמוך יד אביו. הימנית שם ידו למטה הימנה וסועדה להסיר אותה מעל ראש אפרים להשיתה על ראש מנשה:

יח) ויאמר יוסף אל אביו. וכדי שלא יחרד אביו על הסרת ידו, לכך אמר לו: לא כן אבי. כמו ששיכילת יריך: כי זה הבכור. שמא דימיתה שזה שעומד בצד שמאלך הוא הבכור, לא כי אלא אותו שעומד בצד ימינך הוא הבכור: שים ימינך על ראשו. שכן דרך ארץ לברך את הבכור ביד ימין, כדי שהברכה מיומנת לו:

יט) וימאן אביו. להסיר ימינו מעל ראש מנשה: ויאמר ידעתי בני ידעתי. ידעתי עכשיו שהגדת לי בני, וידעתי משבאתי למצרים, כי מנשה הבכור, ואם תאמר שאני מוציא לעז עליו ופוגם בבכורתו, חס ושלום, אלא רואה אני ברוח הקודש: גם הוא יהיה לעם. לשבט חשוב: וגם הוא יגדל. כאחד מן השבטים: ואולם אחיו הקטן. ממנו בלידה: יגדל ממנו: וזרעו יהיה מלא הגוים. מלא כלומר ממלא שני גוים שיהיו כנגד מנשה בן יוסף וכנגד שבט בנימין, כדכתיב גוי וקהל גוים יהיו ממך (בראשית לה א), ודומה למלת מלא הגוים, מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו ג), כשם שנא' כלפי כבוד המקום שממלא כל הארץ, כך נאמר כלפי זרע אפרים, שממלאין גבורה ונצח כנגד שני שבטים, וכה"א והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה (דברים לג יז):

כ) ויברכם ביום ההוא. מה ת"ל ביום ההוא, אלא לפי שבירכם תחלה המלאך הגואל אותי, לכך נאמר ביום ההוא, כלומר ביום שבירכם שאר הברכות, וביום שקירכם אביהם אליו בו ביום ברכם: לאמור, מלא ו'. כלומר כפה מלא ברכה שלמה: כך יברך ישראל. אע"פ שבירך את שניהם כיון שהתחלת הברכה באפרים לכך נאמר כך יברך ישראל שיקחו ממך ברכה לברך את זרעם: לאמר, לומר לדורות: ישימך אלהים

הערות ותקונים

(י) יוסף היה עומד פניו כלפי אביו כו'. לק"ט: יל) ומה דגים שבים אין עין הרע שולטת בהם, מפני שהמים מכסים עליהם, ע"י ב"ר פצ"ז אות ג/ו, וברכות כ' ע"א ומדרש אנדה:

כאפרים וכמנשה. (יב) והיכן מצינו שישראל מברכין בניהן כענין זה ושימך אלהים כאפרים וכמנשה, אלא ביום המילה כשמברכין את הילד ואומרים פלוני הקטן גדול יהיה יהא אה לשבעה וגם לשמונה, כלומר יהא שוה ושקול לאפרים שהקריב ביום השביעי לנשיאים בחנוכת המזבח [שנא' ביום השביעי נשיא לבני אפרים (במדבר ז מד)], ולמנשה שהקריב ביום שמיני [שנא' וביום השמיני נשיא לבני מנשה (שם שם נד)]: וישם את אפרים לפני מנשה. מינהו להיות גדול וקודם לו בכל ענין של גדולה:

כא) ויאמר ישראל אל יוסף הגה אנכי מת והיה אלהים עמכם. ושיה מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז): והשיב. כלומר וישיב, ודומה לו והשיב כך את כל מדוי מצרים (דברים כח ס), וי שבראש התיבה משמעת המלה לשון עתיד, והיה למלת והשיבך, והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, מובטחין אתם בכך שהקב"ה נשבע לאבותיכם ליתנה לזרעם:

כב) ואני נתתי לך שכם. (יג) עיר שכם ממש: אחד על אחיך. שכבר עשיתך בכור לנחלה, וצריך אתה ליטול פי שנים, חלק אחד תקח עם אחיך: אשר לקחתי. עיר שכם: מיד האמורי בהרבי ובקשתי. (יד) כשבאו בני יעקב על החללים וכוזו בה עיר שכם אשר טמאו את אחותם, אמר יעקב אביהם מה אני מניח את בני ליפול בהרב ביד האמורי, נטל חרבו וקשתו ועמד על פתחה של עיר אמר אם יבואו האמוריים להלחם כנגדם אני נלחם להם, וכה"א כשבאו שמעון ולוי, דכתיב ויבאו על העיר בטח (בראשית לד כה), (טו) שמואל שאל ללוי בן איסי מהו בטח, שהיו בטוחין על כחו של זקן, (טז) ולמה נתן את שכם ליוסף בבכורתו, לפי שבשכם נבחרו, ובשכם מכרוהו, וכה"א וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה (שם לו יד). ולפיכך החזירוהו לשכם, שני ואת עצמות יוסף וגי קברוהו בשכם (יהושע כד לב):

ורבותיניו דרשו וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה. (יז) ראה ברוח הקודש שעתיד לצאת ממנו ירבעם בן נבט, שמעמיד שני ענלי זהב, אחד בבית אל, ואחר בדן, ומחטיא את ישראל אחריהם, ואמר להם אלה אלהיך ישראל, לכך שאל את יוסף ואמר לו מי הוא שעתיד להדיח את ישראל מאחרי הקבי"ה, ולומר אלה אלהיך ישראל (שמות לב ד). ויאמר יוסף אל אביו בני הם, מה שהם בני הם, אשר נתן לי אלהים בזה המקום מיד בירכם: ועיני ישראל כברו מזוקן. (יח) מלמד שצרות מכהות את העינים: ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי. (יט) לא נתפללתי, שכל דבר שאדם סבור שישנו בעולם והוא מתאוה לו מחפלה עליו לפני הקב"ה שיוכהו לראותו, אבל דבר שאדם

הערות ותקונים

(י) והיכן מצינו כו': הוא לשון חלק"ט וע"ש הערה ט"ז, וגם בלק"ט חיי כ"ה א' ובהערה י"א והבאתי שם בשם התניא רבתי סי' צ"ה שהביא וז"ל יהא לשבעה אב וגם לשמונה יש מפרשים יהא אה לשבעה זה אפרים, דכתיב ביום השביעי נשיא לבני אפרים, וגם לשמונה זה מנשה, דכתיב ביום השמיני נשיא לבני מנשה, וכה"א ושימך אלהים כאפרים וכמנשה, ואימתי מברך ישראל ברכה זו בכרכת המילה, והוא נובע מן שבלי חלקט השלם ה' מילה סי' ד' ולזה כוון גם תיב"ע (בראשית ט"ח כ') כך יברך ישראל לאמר ושימך אלהים כאפרים וכמנשה כך יוסף ברי ויברכו בית ישראל ית ינוקא ביומא דמחולתא למימר ישונך ה' כאפרים וכמנשה ע"כ, ועיי' עוד שם בהערה י"א מה שהעירותי עוד בזה: (יג) עיר שכם ממש. וכן בביר שם זו שכם ודאי, ר"ל עיר שכם, וכן הביא רש"י בפ"י התורה ולק"ט: (יד) כשבאו בני יעקב על החללים כו' אמר יעקב כו'. לק"ט והוא נובע מב"ר פ"פ אות י', ובב"ר סוף פצ"ז נתקצר המאמר ע"י המעתיק או המדפיס ויצא במלת וכו' ידי חובתו, והובא ברש"י: (טו) שמואל שאל ללוי בן איסי, ב"ר שם ושם הגי' ללוי בן סיסי: (טז) ולמה נתן את שכם ליוסף, לק"ט: (יז) ראה ברוח הקודש, לק"ט מ"ח/ו, ונובע מפסיקתא רבתי פ"ג והובא גם ברש"י עה"ת: (יח) מלמד שצרות מכהות את העינים, לק"ט: (יט) לא נתפללתי

סבור שבטל הדבר מן העולם אינו מתפלל עליו, מפני שהיא תפלת שוא, וכן אמר סבור הייתי שאבדתה מן העולם ואמרתיו אך טרף טרף יוסף (בראשית לו לז), לפיכך לא הייתי מתפלל לראות פניך: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו: האלהים הרועה אותי: המלאך הנואל אותי, (כ) מכאן אמרו רבותינו גדולה היא הפרנסה יותר מן הנאולה, שהנאולה ע"י מלאך, והפרנסה ע"י הקב"ה, וכן הוא אומר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמה טז), וכן אתה דורש בפסוק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כה יב): וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי. (כא) כשם שידעתי במכירתך, אע"פ שלא הגדת לי, כך יודע אני שמנשה הבכור, וזרעו יהיה מלא הגוים, וזרעו יהיה מל את הגוים, לשון מלילה, ודומה לו כי אמילם (תהלים קיח יא), אמללה יולדת השבעה (ירמיה מז ט), ופרח לבנון אמלל (נחום א ט), וזה יהושע שהכה ל"א מלכים: (כג) ד"א וזרעו יהיה מלא הגוים. גם שזרעו עושה יהא נשמע בכל הגוים, דהיינו דמימת השמש, והעמרת הירח ליהושע: והשיב אתכם. לא נאמר וישיב, אלא והשיב, לפי שהבטחות של הקב"ה קיימות כאילו נעשות:

ירוחו דורשי פרשת גדולת יוסף וברכת בניו וישכילו. וסמוך לה קריאת שבטים כולם שהיתה תכופה לה:

[מט] א) ויקרא יעקב אל בניו. לאחר שבירך יוסף ובניו ראה שהזמן קצר לו בעולם מיד קרא לבניו כולם: ויאמר האספו. כולכם אלי: ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם. (א) כדכתיב וקראת אתכם הרעב, וקרהו אסון (בראשית מב לב), וכל דומיהן, מדוברין על אופן מקרה: באחרית הימים. אילו נאמר באחרית ימים הייתי אומר בסוף הדורות, אבל כשהוא אומר באחרית הימים, זו אחרית הימים האמורים לאברהם אבינו בין הבתרים, ת' שנה, כדכתיב ודור רביעי ישובו הגה (שם טז טז). (ב) ד"א באחרית הימים. בסוף הדורות. מלמד שביקש להודיעם גלות ארבע מלכויות, וזמן גלותם, וקץ הישועה האחרונה שעל ידי מלך המשיח, מיד נגלה עליו כבוד השכינה, ונבהל ונסתתמו הדברים ונעלמו ממנו, מיד הרהר בלבו על בניו, ואמר שמא יש פסולת בבני חס ושלוש, ובשכיל כך נעלמו דברי קץ גלותם, וקץ ישועתם ממנו, שלא להודיעם, התחיל להזהירם על יחוד השם, אמר בני שמא יש בלב אחד מכם דבר שאינו הגון לשוב אחרי מותי מאחרי הקב"ה, ולהפסיד חיי עולם, כדרך שעשה עשו אחי אחרי מות אברהם וקנינו, וחזר ועבד ע"ז וכפר בכוראו, אמרו לו כולם כאחד שמע אבינו ישראל כשם שאין בלבך דבר מרד על הקב"ה, כך אין בלבנו, ואי אתה צריך לחשוך אותנו על כפירת השם, אמרו באותה שעה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו ד), וכישראל דהיינו יעקב אבינו הכתוב מדבר, מיד ענה הוא ואמר, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הם אמרו שש תיבות, והוא ענה שש תיבות:

הערות וחקונים

שכל דבר כו'. לק"ט: (כ) מכאן אמרו רבותינו, ב"ר פצ"ז אות ב' וילקוט רמז קנ"ז והובא בלק"ט, וע"י פסחים קי"ח ע"א, וע"ש בלק"ט הערה י"א: (כז) כשם שידעתי במכירתך. לק"ט: (כז) וזח יהושע. לק"ט: (כג) ד"א. לק"ט ובר" פצ"ז אות ד', ע"ז כ"ח ע"ב ורש"י עה"ת וע"י רש"י בגמרא שם ד"ה והיכא רמז"א:

[מט] ב) כדכתיב וקראת אתכם הרעב. יש לחקן הרעה, פסוק הוא דברים ל"א כ"ט: (ג) ד"א באחרית הימים, ע"י כל זה בלק"ט וע"י פסחים כ"ז ע"א ובר" פצ"ח אות ב' ושיטה חדשה ותנחומא הקדום ויחי אות ט' ובהערה מ"ד ובמדרש אגדה ובהערה א' ודברים רבה פ"ב וכן בתרגום ירושלמי עה"ת ענין

ב) הקבצו. מלמד שאחר שהסכימו האב והבנים יחד ביחוד השם לא חשבו בדעתם שברעתו לדבר אליהם דברים אחרים והתחילו לילך מעליה, לכך חזר ואמר להם הקבצו ושמעו בני יעקב, להקנטות אביכן ולדברי תוכחותיו: ושמעו אל ישראל אביכם. שמעו לברכותיו:

ג) ראובן בכורי אתה. שהיית פטר רחם, יכול בכור לאם ולא בכור לאב, ת"ל כחי וראשית אוני. (ג) כחי מתשמיש, וראשית אוני אפילו ממקרה לילה, אלא ראשית און חלציי, ודומה לו הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בשנו (איוב מ טו). ד) דאמר ר' לוי בר שלום פן פוי (ה) פ"ו שנה היה יעקב אבינו כשכנס את לאה, ועדיין לא ראה קרי, ללמדך שבחן של אבות שלא על חנם בחר הקביה בהם. (ו) פ"א וראשית אוני. מפרש במס' נדה, מי שלכו דוה עליו, אם ימות הרי זה בכור, יצא המפלת ממין היה בהמה ועוף שאין לבו דוה עליו אם ימות שאינו בכור: יתר שאת. יתרון מתנה היית ראוי לקבל, עיקר מלת שאת לשון מתנה, ודומה לו וישא משאת (בראשית מג לד), ותרב משאת (שם שם), והיינו מתנות כהונה: ויתר עו. אמר לו יתר על כל אהך היית ראוי להיות עו ותקף, ועיקר מלת עו, מדוברת על אופן מלכות, ודומה לדבר ויתן עו למלכו (ש"א לב י), כך אמר לו כיון שהיית בכור מן האם, וכתיב וראשית אוני, ראוי היית ליטול פי שנים בנחלה וליטול יתר משאת לצאת ממך כהני ה' נושאים משאת מאת שלחנו, ולהיות ממך מלכים על ישראל להיות המלך היוצא ממך יתר עו על כל ישראל:

ד) פחזו. תיבת פחו כולה נפתחת ונחמרת למעלה, לפי שהוא מפעל, ועיקר המלה לשון הפקר, דהיינו הבקר בלשון תרגום, ודומה לו וכמו (כהנים) [נביאה] פוחים אנשי בוגרות (צפניה ג ד), בשקריהם ובפחוחם (ירמיה כג לב), אנשים רקים ופוחים (שופטים ט ד), (ז) תרגם יונתן בן עוזיאל גוברין סריקין ובקרין. (ח) ובדברי רבותינו דומה לו נסתכלתי בכיאה שלי ופחו עלי יצרי, כלומר מפני שראיתי דמותי נאה הופקר יצרי לזנות וקפץ עלי, אמר לו על שהיה כך פחו כמים שהפקרת עצמך כמים הניגרים ושופטים, לפיכך אל תותר לך, לא פי שנים בכבורה, ולא יתר משאת ולא יתר עו, כל כך למה: כי עלית משכבי אביך. (ט) שכיון שמתה רחל הביא יעקב את בלהה באוהל רחל, ואמר ראובן לא די שרחל אחות אמי היתה צרה לאמי, אלא שפחתה תהא צרה לאמי, לכך נאמר כי עלית משכבי אביך, שעלית בעקיפין על עסק משכבי אביך כשהיית רוצה להזקק לבלחה: או חללה. שלשת כתריך בכורה וכהונה ומלכות בעת שיוצעי עלה עמדת ובלבלחה, ועיקר מלת יצועי לשון היצוע, דהיינו תקון ומפרסם, ודומה לו אם

הערות ותקונים

כחוד ואמרין שמע ישראל ועני יעקב ואמר יהא שמיה רבא: (ג) כחי מתשמיש וראשית אוני אפילו ממקרה לילה. לק"מ, ועני יבמות ע"ז ע"א. וכן תרגם יב"ע ועני מדרש אגדה ובהערת ג': (ד) דאמר ר' לוי בר שלום בן פזי. וכן בשמה חדשה לבי"ר. מובא זה בשם ר' לוי בר שלום ובב"ר פצ"ח אות ד' לא נמצא שם האומר: (ה) פ"ו שנה היה יעקב, ובלקח טוב הובא דאמר ר' לוי בן שלום בן שבעים שנה ושבע שנים היה יעקב אבינו. יש לתקן בדבריו בן שמונים שנה וארבע שנים וכן בב"ר שם אני בן פ"ד שנה לא ראיתי טפת קרי ובב"ר פצ"ט אות ו' ותחומא הנדפס מכבר אות ט' כתוב עשיתי פ' שנה ואפילו טיפת קרי לא ראיתי יש לתקן שצ"ל פ"ד שנה, כי היה פ"ד שנה כשנשא את לאה ע"י ב"ר פס"ח אות ה' בן ס"ג שנה היה יעקב בעת שנמל את הברכות, וי"ד שנה נטמן בבית עבר וז' שנים עבד ברחל נמצא נושא בן פ"ד שנים וע"י מגילה י"ז ע"א ורש"י עה"ת לכן גם בדברי המחבר לפנינו צ"ל פ"ד במקום פ"ז: (ו) פ"א וראשית אוני מפרש במס' נדה. הוא דף כ"ג ע"ב אולם בגמרא שם הובא זה על ראשית אונו (דברים כ"א י"ז) ואין לו שייכות כלל לכאן: (ז) תרג' יוב"ע גוברין סריקין ובקרין. לפנינו בתרגום בסורין, אבל הערוך ערך בקר הביא ג"כ גברין סריקין וכן הביא המתורגמן בערך סרק א': (ח) ובדברי רבותינו דומה לו. נדרים ט' ע"ב:

וזכרתיך על יצועי (תהלים סג ז). ובדברי רבותינו קוראין להכנת המטה הצעת המטה. ואע"פ שהדברים דברי תוכחה ברכה לראובן הם, שבתחלה דימה ראובן שהוא נטרד מכל וכל כיון ששמע אל תותר שמח ואמר הלואי שאהא כשאר שבטים, וכן משה רבינו חותם ויהי מתיו מספר (דברים לג ו):

ה) שמעון ולוי אחים. (י) אחים הם בכל העצות, אחים בכעס אחים בגבורה, שנא' ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה (בראשית לד כה), ובמכירת יוסף, שנא' ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא (שם לו יט), ואומר ויאמר איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו (שם מב כא), מלמד ששניהם אחים הם בעצה ובכעס, שנא' ארור אפס. ובגבורה, דכתיב ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (שם לד כה), לכך נאמר שמעון ולוי אחים: כלי המס, היינו חרבות: מכרותיהם. לשון היכר, ודומה לו מכרותיך ומולדותיך (יחזקאל מז ג), על ארץ מכורתם (שם כט יד), איש מאת מכרו (מ"ב יב ו), אמר לא אחים ולא מחרישות הם מכירים לעבוד את האדמה ולשבוע לחם, אלא כלי המס היכר שלהם, שלא די להם שהרגו את שכנם ששימא את אחותם, אלא הרגו כל זכר, ולקחו בחמס כל מה שבתוכה ע"י כלי זיון:

ו) בסודם אל תבא נפשי. לשון עתיד, כך אמר יודע אני כשם ששמעון ולוי לא נתיעצו בי על מעשה שכנם, כן יהי רצון מלפני הקב"ה שבסודם של בנים אל תבא נפשי. בזכר ייחוסם זה סוד עצה רעה שהעמיק זמרי בן סלוא להדבק בבעל פעור ולבעול את הגויה ונתייעץ עם כ"ד אלף בני שמעון, וכתיב ושם איש ישראל המוכה אשר הוכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני (במדבר כה יד), ולא בא שמו של יעקב לומר בן יעקב בספר זכרון חטאתם: ובקהלם אל תחד כבודי. בקהלם של בני לוי, דהיינו קרח וסייעתו, דכתיב ויקהלו על משה ועל אהרן (שם כב), אל תחד כבודי. לשון ייחוד, ודומה לו (אל) [לא] תחד (אותם) [אתם] בקבורה (ישעיה כ יד), אל יחד בימי שנה (איוב ג ו), שהרי כתיב ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי, ולא כתיב בן יעקב, ומה ת"ל כבודי, יכול היה לומר שמי, אלא אמר אבינו יעקב אפילו בשביל כבודי לא ירחם עליהם הקב"ה, כל כך למה בשביל חטא אבותיהם שעשו שלא כהוגן: כי באפס הרגו איש. הרגו ממש כל איש בעיר שכנם, שמאחר שמלו כל זכר אע"פ שמלו שלא לשם שמים לא היה ברין להורגם, אלא לקחת אחותם ולצאת, אלא באפס עשו כך, ועכרוני וגרמו חילול השם בדבר, דכתיב להבאישיני (בראשית לד ל), ואם אינן נתפשיין על מה שעשו באפס כיושב הארץ הנה ברצונם עקרו שור, רצונם היה לעקור את יוסף בני מן העולם שדומה לבכור שור, דכתיב ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד), וכן יוסף שרוב תבואות שנמצאו במצרים בכח חממתו היה, וכן משה רבינו קראו שור, שנא' בכור שורו הדר לו (דברים לג י), והם ברצונם עקרוהו מן העולם אלא שלא עלתה מחשבתם בידם:

ז) ארור אפס. לפי שהרצון בא מעצת הכליות וריחוש הלב ומבינת המוח לפיכך לא קילל את רצונם, אע"פ שאמר למעלה וברצונם עקרו שור, שהרי לא עשו מה שברצונם על יוסף, אלא קילל את אפס ועברתם שדברים טפילין הן להנוף, שאפו של אדם הוא רוח זעם שקולט מן האויר כשמרגיש בדבר שקשה עליו, ואותו רוח זעם עומד באפיו ומכעיס את האדם שמשתרבב לכבד ומכעיסו וממלא את הנוף עברה כאשר מעוברת, וכך אמר ארור רוח זעם שקלטו לאפס מן האויר להרוג כל זכר בעיר שכנם וכשנתמלאו

הערות וחקונים

ט) שכיון שפחה רחל כו'. ב"ר פצ"ה ושיטה חדשה ולק"ט: י) אחים הם בכל העצות, אחים בכעס, לק"ט וע"י רש"י שכתב שמעון ולוי אחים בעצה אחת על שכנם ועל יוסף כו', ונובע מב"ר פצ"ט

רוח עברה לעקור את יוסף מן העולם תתאר עברתם כי קשתה שהיתה קשה ביותר: אחלקם ביעקב. אמר יעקב אבינו אם יהיו שבט שמעון ולוי יושבין יחד, אין אחיהם מתקיימין בשלום, אחלקם בני שמעון ביעקב, כלומר בתוך שבטי יעקב שיהיו בני שמעון נוטלין חלק נחלתן מחצה עם בני יהודה, ומחצה עם שאר השבטים. ולפיכך הוציא תוכחות שמעון בלשון חלוקה, שהיו להם חלקים מפורזים בארץ ישראל. ואפיצם לבני לוי בישראל, שיהיו להם ערים מנופצות בכל ערי ישראל, ולפיכך הוציא תוכחות לוי בלשון הפצה, שלא היה להם חלק נחלה אלא כחיילות הנפוצים לכאן ולכאן, ואע"פ שהדברים הם דברי תוכחה, ברכה הם לשמעון ולוי. שבתחלה דימו בדעתם שיהיו נטרדין מכל וכל, כיון ששמעו אחלקם ביעקב שמחו אמרו הלאוי שנהיה בכלל אחינו, וכן משה רבינו חתם ברכתו של שמעון בכלל יהודה, שנא' שמע ה' קול יהודה (דברים לג ז). ולוי שהכשיר מעשיו חתם ברכתו ואמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (שם שם י):

ח) יהודה אתה. מה ת"ל אתה, אלא כיון שראה יהודה שיעקב אבינו מוכיח ראובן על מעשה בלחה, ושמעון ולוי על מעשה שכס ומכירת יוסף, נתכרכמו פניו, כיון שראה יעקב שנתכרכמו פניו, התחיל לפייסו, אמר לו יהודה אתה, (יב) אתה הוא המורה, שמך גרם לך להיות מורה על המאתך, שמיום שנברא העולם לא בא אדם שנתן הודאה לפני המקום, עד שבאתך אמך, ונתנה הודאה, שני הפעם אודה [את] ה' (בראשית כט לה), לפיכך הודית על מעשה תמר, והצלת אותה ואת יולדיה מדין שריפה: יודוך אחיך. (יג) אמר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעל ירך ניצול יוסף מיד אחיו שלא הרגוהו, ועל ירך ניצולו אחיך מידי שפיכות דמים, ולא נטרדו לגיהנם, לכך יהיו מורים לך, (יד) וכשהמליכו את דוד נתקיים פסוק זה: ירך בעורף אויביך. יהי רצון שתהא ירך נוצחת במלחמה, (טו) שהיא [יר] כנגד העורף, דהיינו מלחמות קשת, וכה"א ברוד ויאמר ללמד (לבני) [בני] יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר (ש"ב א יח), ספר הישר (טז) זה ס' (מעשה) בראשית, שכתוב בו מעשה הישרים, אברהם יצחק ויעקב, שנקראו ישרים, שכן אמר בלעם תמות נפשי מות ישרים (במדבר כג י), (יז) ובעי רבנן התם היכא רמיזא, דכתיב ירך בעורף אויביך, איזו היא מלחמה שהיא כנגד העורף, הוי אומר זו מלחמת קשת, וכן משה רבינו חתם ידיו רב לו ועור מצריו תהיה (דברים לג ז):

ט) גור אריה. בתחלה יהא יהודה כגור אריות, שאינו תקיף כל כך, שיהא מעמיד נשיאים, ואע"פ שיהודה נביר אחיו הוא מעתה אין לנשיאים ממשלת כל כך, ולבסוף יהא יהודה תקיף באריה, שיעמיד מלכים תקיפים, מה אריה מלך על כל חיות השרדה, אף מלכי בית יהודה אינם מתייראין מכל עם ולשון, ומה אריה הכל מתייראין ממנו, דכתיב אריה שאנ מי לא יירא (עמוס ג ח), אף מלכי בית יהודה הכל מתייראין לפניהם כשהם עושים רצון בוראם, כל כך למה אני ממנה נביר ושליט, בשביל שמטרף בני יוסף שרצו אחיו לטרפו, אתה יהודה עלית וסילקתה את עצמך מאותו העון, וניקד מטרף בתביר, לחלקו אמלת בני: כרע רבין. אף על פי שכרע במעשה תמר, רבין על עצמו ולא בא

הערות ותקונים

אות ז: יב) אתה הוא המורה שמך גרם לך. ע"י לק"ט: יג) אמר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם. לק"ט והוא בשיטה חדשה: יד) וכשהמליכו את דוד נתקיים פסוק זה. ע"י בלק"ט: טו) שהוא יד כנגד העורף דהיינו קשת. ע"ז כ"ד ע"א וחובא בלק"ט: טז) זה ספר (מעשה) בראשית שכתוב בו מעשה הישרים. מלת "מעשה" הסגרתו וכ"ה לנכון בלק"ט ובגמרא שם מאי ספר הישר א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, דכתיב בהו תמות נפשי מות ישרים: ז) ובעי רבנן התם. גמרא ע"ז שם:

עליה עוד כאריה תקף: וכלביא מי יקימנו. כך לא היה יצר הרע יכול להסירה לחטוא בה עוד:

(י) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. יהי רצון שלא יסור שבט ונשיאים מיהודה, ולא יסור מחוקק, דהיינו סופר, כדכתיב כי שם חלקת מחוקק (דברים לג כא). מני מכיר ירדו מחוקקים (שופטים ה יד): מבין רגליו. כלומר מיוצאי יריבו, ודומה לדבר, ובשליחה היוצאת מבין רגליה (דברים כה נו). עד מתי יהיה ממנו שבט ומחוקק וולתי מלך: עד כי יבא שילה. עד כי יבא ויתכסה כבוד שילה, כמו ובא השמש (ויקרא כב ז), דהיינו לשון שקיעה, וכן הוא אומר ויטוש משכן שילו אהל שכן באדם (תהלים עח ס), וסמוך ליה ויבחר ברוד עברו (שם שם ע). ולאחר שינטש משכן שילה מיד: לו יקחת. למלך שיהודה מעמיד יקחת ויחלש כבוד העמים, ועיקר מלת יקחת לשון קהיות שיניים, ודומה לו. האוכל הבוסר תקהינה שיניו (ירמיה לא ל):

(יא) אסרו. או כשיקחה ויחליש כבוד אומות העולם עיי מלך יהודה. יהא מלך זה אוסרו, כמו אוסר, ויוד שבסוף התיבה יפוי מלה היא, ודומה לדבר שכני סנה (דברים לג טז). שייוד יפוי המלה הוא, והיה למלת בני אתוננו, כלומר בן אתוננו, לפי שעובדי עבודה זרה קרויין המורים, כדכתיב אשר בשר המורים בשרם (יחזקאל כג ב), ואומר שבו לכם פה עם החמור (בראשית כא ה), עם הדומה לחמור, לפיכך דימה אומות העולם לעייר בן אתון, וכך אומר יהי מלך העומד מיהודה אוסר וכובש לעבודת הגפן, עירו בנו של נוי, שהוא כובש ולנטיעת שרוקיו בני אתוננו, כלומר בן הנכריות שיכבוש בני הגנים לכורמים ויוגבים: ד"א תהא ארץ יהודה מצלחת בפירות שיאסור אדם עירו לגפן אחת וישעינגו מיינו ולשורקה אחת בן אתוננו וישעינגו מפירותיה: כבס ביין לבושו וברם ענבים סוחו. מדוברת על אופן מסוה, דהיינו מלבוש, ויסוד המלה סו בלבד, וכך אמר תהא ארצו משובחת וכרמיו עושין יין הרבה, וכשארם הולך בין הגפנים כבס ביין, שמשפיע ונוטף מעצמו את לבושו, ובין אדום הדומה לדם יכבס סוחו שלו סודר שעליו. גפן סתם בין מעונה ובין שאינה מעונה, שורקה היינו גפן שאין בה ענבים, שנא ואנכי (נמטתי) [נמטתיך] שורק (ירמיה ב כא). שכן דרך העולם שאין נוטעין נטיעה כשהיא מעונה אלא כשהיא שרוקה:

(יב) חכלילי. הכל היא דמות הקרוב לאדום, וכן אונקלוס אמר יסמקון טורוהי, וכתוב למי חכלילות עינים (משלי כג כט), ומתרגם למאן סמקות עיינין. וקשה בעיני לומר שיהיו עיניו מתאדמות משתיית היין, שהרי דברי ננאי הם, כדכתיב למי אוי למי אבוי, וסיפיה דקרא למי חכלילות עינים, למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט ל), אלא עינים מעיינות, שהרי מעיין אחד קרוי עין, והמעיינות קרוין עיניים, וכך אמר חכלילי עינים יתאדמו מעיינות היוצאים בבקעות ובהרי יהודה מיין אדום המשפיע ונוטף מכרמים של יהודה: ולכן שיניים. ולובן שיני הסלעים יהא מחלב הניגר ומשפיע מדדי צאנו, כדררשינן בובת חלב ורבש, ודומה למלת שיניים, על שן סלע ומצודה (איוב לט כח), שן הסלע מהעבר מזה (שי"א יד ד), וכל דומיהן:

(יג) זבולון לחוף ימים ישכון. (יח) שחלקו ימים ומצולה שצריכות לו עיי חלון, (יט) שיהא זבולון תגר ויורד באניות ומביא סחורות ממדינות הים: והוא לחוף אניות. תדיר יהא מצוי שבטו של זבולון בשפת האניות כירידתו בהן וביציאתו מהן:

תערות ותקונים

(יח) שחלקו ימים ומצולה שצריכות לו עיי חלון. מגולה ו' ע"א וע"ש בפירש"י שכתב עיי חלון חלון עולה מן הים להרים וצובעין ברטו תכלת ונמכר בדמים יקרים: (יט) שיהא זבולון תגר ויורד

וירכתו על צידון. עיקר מלת וירכתו מלשון ירך המשכן (שמות מ כב). דהיינו זווית, כלומר זווית נבולו על צידון, דהיינו סמוך לצידון, וכך משה רבינו חותם שמח זבולון בצאתך, ויששכר באהליך (דברים לג יד). ואומר כי שפע ימים ינקו וספוני טמוני חול (שם שם יט), ושם נפרש הדבר כהלכה, ולמה הקדים את זבולון ליששכר, והלא יששכר גדול בלידה מזבולון, ועוד ששכר בעלי תורה יותר מזבולון, אלא לפי שזבולון הולך ועוסק ומביא ונותן לחוך פיו של יששכר, לפיכך יששכר יושב ועוסק בתורה, שאם אין קמה אין תורה, ולפיכך הקדימו גם משה רבינו בברכותיו, שנא' שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך (דברים לג יד), זה שאמר שלמה כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז יב), ואומר עץ חיים היא למחויקים בה ותומכיה מאושר (משלי ג יח):

יד) יששכר חמור גרם. גרם היינו עצם, ודומה לו, לשון רכה תשבר גרם (שם כה טו), תיבש גרם (שם יז כב), גרמיו כממיל ברזל (איוב מ יח), כלומר שבט יששכר יהא אמיץ כחמור בעל גרם, כשם שהחמור שהוא בעל עצם נושא משאו ונושא את בעליו הרוכב עליו, ואינו רובץ בדרך, אלא בהגיעו לאבוס שלו, כך שבט יששכר תקיף סובל עבוד קרקע ועול תורה, ואין לו עסק לא לפרש בים ולא לצאת בשיירה, אלא רובץ בין המשפתיים, מסלסלי התורה אמרו, כי יסוד מלת משפתיים שפת שלשתן בלבד, ועיקר המלה היינו קרקע מוזבלת, ודומה לה אם תשכנכן בין שפתים (תהלים סח יד), חנקו אשפתות (איכה ד ה):

טו) וירא מנוחה כי טוב, כיון שראה מנוחת ריבוצו במקומו כי טוב לו יותר מלצאת בשיירות ומלפרש בים: ואת הארץ, שלו: כי נעמה, לפירות: ויט שכמו לסבול, להיות נושא סבל להכנים פירותיו ולקייצותיו: ויהי למס עובד, מקצתם עוסקין בתורה, ומקצתם יוצאין לעבוד את האדמה כאנשי מס כדכתיב ויעל המלך שלמה מס (על כל) [מכל] ישראל ויהי המס שלשים אלף איש (מ"א ה כז), כך היו נובין אנשים מס לעבוד את אדמתם, והשאר יושבין ועוסקין בתורה, וכן משה רבינו חותם, ויששכר באהליך (דברים לג יד):

טז) דן ידין עמו, לפי שהתחיל בו לדבר בבני השפחות לכך אמר: כאחד שבטי ישראל, כלומר כמוחד שבשבתים כאחד מבני הגבירות:

יז) יהי דן נחש עלי דרך, (כ) ברכה זו חלה על שמשון, שהיה משבט דן, והוא שפט את ישראל, והוא החל להושיע ישראל מיד פלשתים [שנא' והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים] (שופטים יג ה), מה נחש נוקם ונוטר, שכך אמר לו בוראו ואיבה אשית בינך ובין האשה בין זרעך ובין זרעה הוא יושפך ראש (בראשית נ ו), אף שמשון היה נוקם ונוטר לפלשתים, כשם שהנחש עומד על הדרכים לשוף ולהכיש עוברי דרכים, כך היה שמשון עושה: שפיפון, למה נקרא שפיפון, על שם ואתה תשופנו עקב (שם שם), ויש אומרים על שהוא שף בטנו בקרקע, והיינו פתן: שפיפון עלי ארת, מה שפיפון זה מלא אף וכעס, כדכתיב חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר (דברים לב לג), אף שמשון היה מלא אף וכעס על פלשתים מכל שבטי ישראל, ומה שפיפון עושה חורין וסדקין בפרשת דרכים, ואורב שם להכיש עוברי ארחות, דכתיב ושעשע יונק על חור פתן (ישעיה יא ח), אף שמשון היה נחבא כשיני הסלעים ובנקרת צורים להכות פלשתים כשעונר בארחות: הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור, מה שפיפון יוצא מחורו ונושך עקבי סוסים, שכך גור עליו בוראו לישך בעקב, שנא' ואתה תשופנו עקב (בראשית

הערות ותקונים

באניות, לק"ט והוא מב"ר פ"ב ופצ"ט ושיטה חדשה וי"ר פכ"ה: (ק) ברכה זו חלה על שמשון

ג ו). ומפיל בהן ארס ונופלין, רגלי סוס מתקמטת וענבותיו טחות בקרקע וידי עומדות פשוטות ורובין ככלב, ולפיקך ויפל רכבו אחור, אף כך היה שמשון יוצא ומכה בפלשתים הפרשים והרגלים, שנא' ויך אותם שוק על ירך מכה רבה (שופטים טו ח), וכך משה רבינו חותם יונק מן הכשן (דברים לג כב):

יח) לישועתך. כיון שנסתכל יעקב אבינו שישועתו של זה ישועה עוברת היא, ושהוא נופל בירי פלשתים, בעון שהיה בועל את בנותיהן, ושחילל את נזרו, אמר לא לישועתו של זה אני מקוה, אלא לישעתך ה' קייתי, שתקים לפני מושיע הגון שיושיעם מיד אויביהם מסביב ויושיעם במח:

יט) גד גרוד יגודנו. גד לגרוד אויבו יגוד ויחבל אותו, עיקר מלת יגודנו ומלת יגוד, מדוברת על אופן הכלה והשחתה, ורומז להן ויתגודרו כמשפטים (מ"א יח כח), גודו אילנא (דניאל ד יא), לא תגודרו (דברים יד א), וכן לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג טז), וכן תרגם יונתן בן עוויאל בלשון שברון: והוא יגוד עקב. כשם שהיה מנייד ומחבל גודרי בני כנען בכבישת הארץ כך הוא מנייד בני מורח ומערב ומברחים בעקב, והיה מרחיב גבול ארץ ישראל בסוף זמן כבישת הארץ, שנא' ומן הנדי נבדלו אל (תוך למצרי) [דויד למצד] מדברה נבורי (חיל) [החיל] אנשי צבא למלחמה (דורכי קשת) [עורכי] צנה ורומח ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למחר, אלה מבני [גד] ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף, אלה [הם] אשר עברו את הירדן בחדש הראשון [והוא] ממלא על כל נדותיו ויבירחו את כל העמקים למזרח ולמערב (דה"א יב טו טז):

כ) מאשר. ולא כל אשר, (כא) אלא בישר שהר הכרמל בא בחלקו של אשר, שהוא מקום משובח ביותר, שנא' ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול פריה ושובה (ירמיה ב ז), וכתוב ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר (יהושע יט כד), וכתוב ואלמלך ונו' (שם שם נו), והיה לחם תבואתו שמן, כדכתוב עם חלב כליות חמה (דברים לב יד), ואומר חלב חטים ישביעך (תהלים קמו יד): והוא יתן מעדני מלך, (כב) שהיה מספיק לאחיו שמן אנפוקינון, דהיינו שמן זית שלא הביא שלישי, שבו מתעדנין מלכים:

כא) נפתלי אילה שלוחה. מה אילה זו כשהיא כמרעה טוב היא משולחת ועורגת על אפיקי מים, וכשהיא על אפיקי מים כחה נוחש עד שמגיעה למקום מרעה, כך שבט נפתלי היה יושב בדרום ובים שנמל חלק בים, ומלא חבל בחלק דרום, כדכתוב ים ודרום ירשה (דברים לג כג), ואומר נפתלי על מרומי שדה (שופטים ה יח), כשהיה על שדותיו שברום היה מתאוה לעלות על מרומי שדותיו, ולפי שהיה מתברך בכל טובות הללו, היה נותן אמרי שפר להקב"ה, (כג) ולמדונו רבותינו שבני נפתלי היו קלים לרוץ כאילים, והיה לשונם מתוק בתורה כדבש, ולכך נאמר הנותן אמרי שפר:

הערות וחקונים

כ"ה מה נחש נוקם ונוטר. לק"ט ועי' ב"ר פצ"ט ובשיטה חדשה והובא בלק"ט הערה פ"ג: (כל) אלא בישר שהר הכרמל בא בחלקו של אשר. לק"ט והכאתי שם בהערה צ' עי' תבואות הארץ צד ק"ט שהביא בשם היוספון תכונת אשר עמק הר הכרמל לצד צידו, ועע"ש שהביא שהיתה לאשר בליטה א' דרומה עד סמוך לעמק יזרעאל במחוז הר הכרמל הפונה דרומית מזרחית לחוץ: (כז) שהיה מספיק לאחיו שמן אנפוקינון דהיינו שמן זית. פסחים מ"ז ע"א תנא ר' יהודה אומר אנפוקינון שמן זית שלא הביא שלישי ובשיטה חדשה וילקוט ולק"ט שהי' מספקין שמן המשחה. וכן הובא במדרש אגדה: (כח) ולמדונו רבותינו שבני נפתלי היו קלים כאילים והיה לשונם מתוק בתורה כדבש. כן הובא בלק"ט ובמדרש אגדה, ובגמרא סוטה י"ג ע"א ניוול נפתלי דקליל כאילתא, ובשיטה חדשה שהיה לשונם של שבט נפתלי בתורה מתוקים מדבש, וכן בת"י על התורה וכשהוא פתח פומיה

(כב) בן פורת יוסף. בן שראוי לַפְּרִיָּה יוסף. ודומה לו פורה ראש ולענה (דברים כט ז). אלא שמלת פורה לשון פועל, ומלת פורת לשון מפעל, כלומר בעל פארות ומעפים הוא יוסף: בן פורת עלי עין. פירש ראוי לפריה כעץ שתול על עין המים: בנות צערה. תיבה נקודה בשני חוטרין, ומושכים מעם קריאתה להשמיע המלה בלשון רבות. (כד) כלומר בנות שרי מצרים היו צועדות עלי שור, כלומר על החומות כשהרכיבוהו במרכבת המשנה לראות את כבודו ויופיו ולא נתן עיניו באחת מהן להשביע עיניו בראיית זנות: ד"א בנות. הן הן פארותיו תהו צועדות ומשתרגות על שור העיר כנפן הסמוכה לחומת העיר הנטועה על העין ותארכנה פארותיו עולות ומשתרגות על חומות העיר והבנות הן פארות. כך בני יוסף נחלתן הולכת ומתרחבת:

(נג) וימררוהו ורבו. עיקר מלת ורבו מדוברת על אופן יריית חצים, ודומה לרבר (והוא) [ויהי] רובה קשת (בראשית כא כ). יסכו עלי רביו (איוב טז יג): וישטמהו בעלי חצים. והדברים נאמרו במשל שהרי דברים הרעים ולשון הרע שהאדם מרמה ואומר על חבירו דומין לחצים, כשם שהאדם אוחז הקשת בידו ויורה החצים למרחוק, ואין אדם יודע ומכיר בהן עד שבאין בנופו, שנא' לירות כמו אפל (תהלים יא ב), ואומר עד יפלה חץ נכדו כמה צפור אל פה ולא ידע כי בנפשו הוא (משלי ז כג). כך דברי לשון הרע כמי שנאמרין עליו, שנאמר כמתלהלה היורה (חצים זקים) [זקים חצים] ומות. כן איש רימה את רעהו (משלי כו יח), ומליצתן וימררוהו אחיו כל זמן שהיו אצלו, שנא' ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לו ד), ורבו, היו רובים לו דברי מות כחצים לאחר שבא לידם, שנא' ועתה לכו ונהרגוהו (שם שם כ): וישטמהו בעלי חצים. אלו חרטומי מצרים והכמיה שהיו מתקנאים בו ואומרים עליו דברי רכילות ולשון הרע לפני פרעה כדי להורידו מגדולתו:

(נד) ותשב באיתן קשתו. לפי שדימה את שכנדרו לרובה קשת ולבעלי חצים, לפיכך דימה את כחו לקשת, כלומר נתיישבה בתוקף, ודומה לו איתן מושביך (במדבר כד כא), אמר קשתו דיוסף היה תקיף ויושב בתוקף במקום איתן יותר מקשתות בעלי חצים הללו שזוה גבר על אלה כולם: ויפוו זרועי ידיו, ונתעטרו פי זרועי ידיו, דכתיב ויסר פרעה [את] טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף (בראשית מא מב), וכתיב וישם רביד הזהב על צוארו (שם שם), והוא הדין לאצערדה שעל זרועיו, ודומה לו מזהב ומסו רב (תהלים קיט קכו), ראשו כתם פי (שה"ש ה יא): מידי אביר יעקב, מסייעת ידי הקביה שהיא תקפו של יעקב, ודומה לרבר נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל (ישעיה א כד), אביר הרועים (ש"א כא ח), ועיקר המלה מיוסדת על עודף אבר, כלומר ישאהו על אברתו (דברים לב יא), יאבר נץ (איוב לט כו), מי יתן לי אבר כיונה (תהלים נה ז), משם נסתייע להיות רועה אבן ישראל ומכלכל את יעקב שהוא ראש כל תולדות ישראל, שכן ראש בית אב קרוי אבן, כדכתיב אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (שם קיח כב), דהיינו דוד, ואומר כי אבני נזר מתנוססות (זכריה ט טז), תשתפכנה אבני קדש (איכה ד א), היינו גדולי ישראל:

(נה) מאל אביך ויעורך. זו היא הברכה שבירכו תחלה, שנאמר המלאך הגואל אותי (בראשית מח טז), ועכשיו בא לקיימה, ואמר מאל אביך ישלח מלאך ויעורך: ואל שרי, והו מיכאל השר הגדול שעומד מימין הנבורה, שנא' המשל ופחד עמו (איוב כה ב): ויברכך, כמו שאמר לעיל המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים

הערות ותקונים

כבושחא דיעקב לישינה חלי כדובשא: (כז) כלומר בנות שרי מצרים היו צועדות עלי שור, לק"ט.

(בראשית מה טז): ברכות שמים מעל. יחולו עליך. ברכות שמים דהיינו נשמי ברכה מעל מפירות מים העליונים התלויים במאמר: ברכות תהום. יחולו עליך ברכות שגור הקבי"ה בתהומות. כדכתיב עיינות ותהומות יוצאים בכקעה ובהר (דברים ח ז) ויהיו מצטרפות אלו לאלו להיות ארצך מרובצת. דהיינו ממושטשת ומלוחלחת מתחת לעיקרי הורעים והאילנות. (כה) ודומה למלת רבצת. בדברי רבותינו אשה חכמה מרבצת ביתה, דהיינו שמנספת על פני הקרקע מים או יין כדי שלא יעלה האבק, ובכך קרקע הבית מתרבצת: ברכות שדים ורחם. כשם שהרשעים מתקללין בשדים ורחם, כדכתיב תן להם רחם משכיל ושדים צומקים (הושע ט יד), כך הצדיקים מתברכין בשדים ורחם, אמרו לו יחולו עליך הברכות שגור הקבי"ה ברחם להיות הרחם של בנותיך ונשותיך קולט הריון ומשמרו עד עתו: (כו) ברכות אביך נברו על ברכות הורי. הורי בלומר מולידיי, ודומה לו האנני הריתי (במדבר יט יב), הורו והוגו (ישעיה נט יג). אמר לו ברכות שאביך מברכך נברו על ברכות הורי, יתירות הם לך מברכות שברכוני מולידיי אבא ואמא: עד תאות. עיקר מלת תאות מדוברת על אופן תאיית גבול, דהיינו כיוון גבול עיקרי, ודומה לו והתאיתם לכם (במדבר לד י), תתאו לכם (שם שם ז), אמר לו ותגברו הברכות שברכתיך בברכת שמים וברכות תהום, וברכות שברכוני הורי במל שמים ומשמני הארץ: נבעות עולם. דהיינו נבעות שנעבדות ומצליחות לעולם בכל שנה ושנה ואין שדותיהן צריכות לביירן אחת לג', או לדי שנה ועושות לעולם: תהיינה. כל הברכות כולן לראש יוסף, כשראש מתברך כל הנוף מתברך, אלא משום כבודן של מנשה ואפרים, לפיכך הזכיר בברכת אביהם הראש והקרקד, הראש כנגד מנשה שקיבל חלק בראש, והקרקד כנגד אפרים שנבר ממנו: נזיר אחיו. שהנזורהו אחיו מעליהן, ודומה לו וינורו מקדשי בני ישראל (ויקרא כב ב), נזורו אחר (ישעיה א ד), (וינורו) [וינור] מאחרי (יחזקאל יב ו), וכל דומיהן מדוברין על אופן הפרשה וריחוק, וכן משה רבינו חותם, תבואתה לראש יוסף ולקרקד נזיר אחיו (דברים לג טז):

(כז) בנימין זאב יטרף, שבט בנימין היא חזק ותקיף כזאב שהוא טורף וחוטף ואוכל משל אחרים: בבקר יאכל עד. דימה מלכות שאול לבוקר מפני שהוא תחלת מלכי ישראל, ומלת עד מדוברת על אופן שלל ממש, ודומה לו או חולק עד שלל מרבה (ישעיה לג כג), וכן שלל מתגרמין עדאה, ודומין לדברים (כי יש) [הנה] בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב טז יט). היינו עד היינו סהר, אלא דרך הסקרא לכפול הדברים בפרשות מיוחדות, וכן עד ושלל אחד הן, ודימה את מרדכי לערב, מפני שהוא סוף מושיעים ושופטים שעמדו מבנימין, וכך אמר כשם שהזאב טורף ואוכל, כך יטרף שאול בן קיש העומד מבנימין את עמלק, ומרדכי שלל ביתו של המן, (כו) אלו דברי רבותינו, ואני אומר בנימין זאב יטרף, כשם שהזאב טורף בבקר ויאכל מיד, כך שאול בבקר, וכמה שזוירו הקבי"ה היה לו לטרוף מאיש ועד אשה את עמלק ולאכול שאר הביזה כגון זהב וכסף ובגדים ושאר מטלמלין, אלא שמרה את פי אלהיו, ולערב שלל, כלומר ובהעריב שמשו חמל עליהם וחלק שלל הבקר והצאן ונכשל:

(כז) ורבותינו דרשו ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו. כלומר המהרו, כמו דכתיב במרים ואחר תאסף (במדבר יב יד), ואומר ואסף המצורע (מ"ב ה יא): הקבצו

הערות ותקונים

פד"א פל"ה, ות"י ויב"ע וע"י ב"ר פצ"ח אות י"ח ושיטה חדשה ורש"י עה"ת: (כס) ודומה למלת רובצת בדברי רבותינו אשה חכמה מרבצת ביתה. שבת צ"ה ע"א: (כו) אלא דברי רבותינו. כן חובא בלק"ט וכ"ה בלקוט רכז קס"א וע"י בלק"ט הערה ק"ח: (כז) ורבותינו דרשו כלומר השתרו. ב"ר פצ"ח אות ב' ושיטה חדשה וילקוט רמז קנ"ו, ותנחומא[ה] הגדפס מכבר ויחי אות ח' ותנחומא

ושמעו בני יעקב. (כח) זו ברכת יעקב ושמעו אל ישראל אביכם זו ברכת משה רבינו, שהרי ברכות משה חותמין של ברכתיו של יעקב אבינו: ראובן בכורי אהה. (כט) לנחלה ולכהונה: כחי וראשית אוני יתר שאת. (ל) זו כהונה, דכתיב ואותה נתן לכם לשאת את עין העדה (ויקרא י' יז): ויתר עז. זו מלכות, ונתנה בכורתו ליוסף, דכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו (ליוסף) [לבני יוסף] בן ישראל ולא להתייחס (בכבורה) [לבכורה] (דה"א א א), והכהונה נתנה ללוי, דכתיב הכדיל ה' את שבט הלוי (דברים י ח), וניתנה המלכות ליהודה, שנא' כי יהודה נבר באחיו (דה"א ה ב): (לא) פחו כמים. כלומר פחו מלשון חפזון, כמו כשב כשב, כלומר נחפזתה כמים הניגרין מהר: אל תותר. (לב) שהיין והשמן והחלב והרובש יורדין בנחת ונשאר מהן בכליין בעת שהן נשפכין, אבל המים יורדין ונשפכין מהר ואין מהם נותר בכליין, כך אתה לא הותרתה ולא היה לך מעצור ברוחך: כי עלית משכבי אביך אז הללת יצועי עלה. (לכ*) עלית לא נאמר אלא עלה, אמר אין לך רפואה עד שיבא משה, שכתוב בו ומשה עלה אל האלהים (שמות יט ג), ויבקש עליך רחמים, שני יהי ראובן ואל ימות (דברים לג ו), (לג) והוא שהודיע את ישראל שלא שימש עמה חס ושלום, שכתוב אלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן נד (דברים כו יג), וכתיב ארור שוכב עם אשת אביו (שם שם כ), אפשר שאביהם שימש עם אשת אביו, ובניו עומדין ומקללין את העושה כך, אלא האי דכתיב וישכב את בלהה פלגש אביו (בראשית לה כב), לא ששכב עמה, אלא שבלבל מצעה, והעלה עליו הכתוב כאילו שימש עמה, כיוצא בו אתה אומר בבני עלי, אשר ישכבון הנשים (ש"א כ א), (לד) אפשר חפני ופנחס שוכבין עם נשי ישראל והן שותקין, אלא מתוך שהיו משהין קרבנות הוולדות, מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום, וכתיב וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל (בראשית לה כב), (לה) עשה בו כעין הפסקה, ולא גמר את הפסוק בנקודות, כמו שאר הפסוקים, אלא צירף את הענין עם ויהיו בני יעקב שנים עשר (שם) לומר שכולן י"ב תמימים ונשרין, ללמדך שאותו צדיק מוצל היה מאותו עון של תשמיש, (לו) להודיעך שהתורה לא לטיפשין ניתנה, אלא לחכמים, לררוש ולחקר לאון ולחקן מדרשות נאות דברים דבורים על אופניהם, לקיים מה שנא' משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים יט ו), מהו צדקו יחדו, שמקרא זה מצדיק את מקרא זה, ואין מקרא עוקר מקרא, ואומר כי לא דבר רק הוא מכנס (דברים לב מז): ד"א פחו כמים. (לז) פחו נטריקון היא, פחדת חטאת ונות. ד"א פחדת מן החטא, ואע"פ שעלית משכבי אביך וחיללת יצועי עלה, שבתך בהצלח יוסף אחיך, שנאמר וישמע ראובן ויצילו מידם (בראשית לו כא):

הערות ותקונים

הקדום את י"א וכן בתרגום יוב"ע תרגם אדנו מסואבונא, ר"ל הטהרו מסואבתכם: (כט) זו ברכת יעקב, לק"ט: (כט) לנחלה ולכהונה. לק"ט והבאתי שם בהערה ו/ בילקוט רמז קנ"ז הביא בשם מדרש אבכור בכור אתה לנחלה, בכור אתה ליוחסין, בכור לתשובה: (ל) זו כהונה כ"ו זו מלכות. לק"ט ונובע מב"ר פצ"ט אות ו' ותנחומא הנדפס מכבר ויהי אות ט', ותנחומא הקדום את י"א, ורש"י עה"ת, ומדרש אנדה: (לג) פחו כבו חפז מלשון חפזון. לק"ט: (לג) שהיין והשמן. לק"ט: (לג*) עלית לא נאמר. ב"ר פצ"ח וצ"ט ושיטה חדשה והובא בלק"ט: (לג) והוא שהודיע את ישראל שלא שימש עמה. לק"ט והוא מב"ר פצ"ח, וע"י שיטה חדשה שם. וע"י ספרי וזאת הברכה פוסקא שמיז: (לד) אפשר חפני ופנחס כ"ו. לק"ט שם, וב"ר פפ"ה אות ו"ב, וירושלמי סוטה פ"א ה"ד, וע"י שבת נ"ה ע"ב: (לס) עשה בו כעין הפסקה ולא גמר את הפסוק בנקודות. לק"ט והכהונה כ"ו בפסוק, זה וישמע ישראל ויהי בני יעקב שנים עשר (בראשית ל"ה כ"ב), הוא פסקא באמצע פסוק והוא פסוק אחד ולא נפסק בנתיים כשאר פסוקים לכן הוא כפסוק אחד: (לז) להודיעך לא לטיפשין ניתנה אלא לחכמים כ"ו. הוא לשון הל"ט: (לז) פחו נטריקון הוא. שבת נ"ה ע"ב ב"ר פצ"ח אות ד' וצ"ט אות ו' ושיטה חדשה ותנחומא הנדפס מכבר אות ט' ותנחומא שלנו אות ו"ב ובאגדת

שמעון ולוי אחים כלי חמס מכורותיהם. כלומר סכינים שלהם, (לח) שכן בלשון יון קורין לסכינים מכירין: (לט) ד"א מכורותיהם כמו מגורותיהם, (מ) כמו וכנה וגנה, כלומר בארץ מגוריהם עשו חמס, שאם שכס וחמור הטאו, העיר ושאר יושביה מה הטאו: בסודם. שעשו לשכס ולחמור אביו שימולו, ואחר כך להורגם: אל תבא נפשו. לא נתיעצו בו: בקהלם. להרוג כל זכר ולמחר כשנקהל לפשוט את החללים: אל תחד כבודי כי באפס הרגו איש. זה שכס ואביו ואנשי עירו: ברצונם עקרו שור. (מא) כמו שור. דהיינו חומה, שברצונם השחיתו חומת העיר: ארור אפס. (מב) מלשון וארוה כל עובדי דרך (תהלים פ יג), כלומר תיבצר ותתמעט אפס כי עו: ועברתם. כמו כן כי קשתה. אחלקם ביעקב. (מג) שיהא משבט שמעון ולוי מלמדים ומשננין תורה בבתי ננסיות ובבתי מדרשות אולי יתכבשו: יהודה אתה יודך אחיך. (מד) שתהא מלך עליהם והצא ממך נשיאים ומלכים שלשים כמנין יהודה, מאברהם שנקרא נשיא אלהים ועד שלמה מ"ו, אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד שלמה הרי מ"ו, ומשלמה עד גלות יכניה מ"ו, רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם [אחזיהו] יואש אמציה עזריהו יותם אחז יהוקיהו מנשה אמון יאשיהו יכניה הרי מ"ו, לכך נמשלה מלכות יהודה לירח, שנא' כירח יכון עולם (תהלים פט לח), כשם שהירח עולה ומתגבר עד מ"ו ימים ועוד חזור ומתכסה מעט מעט עד מ"ו ימים, כך מאברהם עד שלמה מ"ו פרנסין, ושלמה גדול בממשלה על כולם, ומרחבעם ועד יכני מ"ו, ויכניה קמן בממשלה מכולן, וכשם שיהודה רביעי לבנים, כך הירח נברא ברביעי, וכשם שנמשלה לירח, כך נמשלה לשמש, שנא' וכסאו כשמש נגדי (שם שם לו), לומר לך כשם שאי אפשר לעולם בלא מאורות, כך איפשר בלא זרע דוד, שנאמר כי ברית עולם שם לו ערוכה בכל ושמורה (ש"ב כג ה), ואומר לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו (תהלים פט כט), ואומר אחת נשבעתי [בקרשי אם] לדוד [אכזב] (שם שם לו) לכך נאמר יהודה אתה יודוך אחיך, שכל אחיו מודים שהקב"ה בחר במלכות בית יהודה, וכן בחנוכת המזבח הקריב נחשון בן עמינדב למטה יהודה בראשונה, וכן אחרי מות יהושע כתיב וישאלו בני ישראל בה' מי יעלה לנו (בתחלה) אל הכנעני [בתחלה] להלחם [בן] ויאמר ה' יהודה יעלה (שופטים א ב), וכן לא בחר הקב"ה באיש שיבנה לו בית אלא מבית יהודה, שהרי בית ראשון דוד יסדו, ושלמה שכללו, ובבית שני כתוב ידו זרבל יסדו (את) הבית הזה וידיו תבצעה (זכרי' ד ט), ולעתיד אין הקב"ה מושיע את ישראל אלא ע"י גואל מבני יהודה, שנאמר ויצא חוטר מגזע ישי (ישעי' יא א), ואומר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה וקבץ מארבע כנפות הארץ (שם שם יב), ואומר ודוד עבדי נשיא להם (בתוכם) לעולם (יחזקאל לו כה), ואומר ועברו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם (ירמ' לט), זה מלך המשיח העומד מבית דוד שמורע יהודה: גור אריה יהודה. (מה) זה מלך המשיח: מטרף בני עליה. (מו) מסולק אתה

הערות ותקונים

בראשית פס"ב ולק"ט ומדרש אגדה ותמצא דרשות שונות עפ"י נטריוקון: (לס) שכן בל"י קורין לסכינים מכירין, ב"ר פצ"א אות ו' ותנחומא הנדפס מכבר אות מ' ותנחומא שלנו אות י"ב וע"ש הערה ס"ב, ופד"א פל"ח ורש"י ע"ה"ת בשם תנחומא ולק"ט ומדרש אגדה: (לט) ד"א מכורותיהם כמו מגורותיהם, לק"ט: (מ) כמו וכנה וגנה, ר"ל וכנה אשר נטתה ימין (תהלים פ' מ"ו) פי' וגנה, וכן הובא בלק"ט: (מב) כמו שור דהיינו חומה, וכן ת"א וע"י ברסבין ובלק"ט הערה ל': (מג) מלשון וארוה כו, לק"ט: (מד) שיהא משבט שמעון ולוי מלמדים, לק"ט והוא בשיטה חדשה ובלק"ט רמו קב"ח ובת"י ורש"י ע"ה"ת וע"י לק"ט הערה ל"ד: (מד) שתהא מלך עליהם והצא ממך נשיאים ומלכים שלשים כמנין יהודה, לק"ט וכן איתא בשיטה חדשה וע"י לק"ט הערה ל"ח: (מס) זה מלך המשיח העומד מבית דוד, שיטה חדשה, וילקוט רמו ק"ט ולק"ט: (מו) מסולק אתה מאותו עין.

מאותו עון, אע"פ שאמרתי מרוף מרוף יוסף (בראשית לו ל): כרע. אע"פ שכרע בעולם: רבין. (מן) בעולם הבא: אריו וכלביא מי יקימנו. שנאמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (כמדבר כג כד). והיינו בימי מלך המשיח. (מח) דכתיב וישתחוו לו כל גוים [בהם] ואומר והי' הנכשל ביום ההוא כרוד (ורוד) [ובית דוד] כאלהים כמלאך ה' לפניו (זכרי' יב ח): לא יסור שבט מיהודה. (מט) אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל בשבט: ומחוקק מבין רגליו. אלו נשיאים שבארץ ישראל: ד"א לא יסור שבט מיהודה. (נ) אלו סופרין שביהודה ודומה לדבר מושכים בשבט ספר (שופטים ה יד): ומחוקק מבין רגליו. (נא) אלו יושבי יעבץ וכיוצא בו תלמידי חכמים שמורין הוראות בישראל: עד כי יבא שילה. (נב) שעתידין אומות העולם להביא שי' לו למלך המשיח. שניא מלכי תרשיש ואיים [מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא] אשכר יקריבו (תהלים עב י). וכתיב בעת ההיא יובל שי' לה' צבאות (ישע' יח ז): ולו יקחה. כלומר ולו יקוו הגוים, לשון קיבוץ, ודומה לו ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג יז): (נג) ד"א עד כי יבא שילה. עד כי יבא בנו יוצא יריכו, כמו ובשליחה (דברים כח ט). (נד) מתרגמינן וזעיר בנהא: ד"א עד כי יבא שילה. וזיהא אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (דניאל יב יב). (נה) וכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני (דברים לא יח). מול אליף מן אסתיר שמניינו אלף, שהיא מפילה לתיבה וסתיר יסוד התיבה של"ה מניינו שלש ושלשים וחמשה, ויצרף אלף של אסתיר עם של"ה. הרי לך קצב השנים שאמר גבריאל לדניאל אלף שלש מאות שלשים וחמשה והן עידן עידנין ופלג עידן. דהיינו מועד מועד וציון מועד שנה, מועדים ב' שנה, וחצי חצי שנה, אלו ג' שנים ומחצה יהיו ימי הצרה שאמר גבריאל, דכתיב (והי') [והיתה] עת צרה (דניאל יב א). וכתיב ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמ' ל ז). אבל התחלתם היו בימי השופטים, ואיני יודע מאימתי ועל זה נאמר פתאום יבא אל היכלו (מלאכי ג א): ולו יקחה. (נו) כלומר ולו יקהל עמים, כמו להקת הנביאים (שי"א יט ב): אסרי לגפן. (נז) דימה הכתוב כנסת ישראל לגפן, דכתיב גפן ממצרים תסיע (תהלים פט), ודימה בחזרי ישראל לגפן שורקה, שעדיין אין בה פרה, שנאמר ואנכי נטעתך שורק כולו ורע אמת (ירמ' ב כא) וכך אמר יהא אסור ומקבץ כמו מלך אסור בהרמים (שה"ש ז ו). לכנסת ישראל המשולה לגפן. לעירו. לעיר דוד היא ציון, ויאסר לבחזרי ישראל הדומין לנטיעת שורק לכנות שער האיתן.

הערות ותקונים

שם שם: (מ) בעולם הבא. בכ"ר פצ"ח ולק"ט מובא לעתיד לבא: (מא) דכתיב וישתחוו לו כל גוים. אין זה לשון הכתוב, ובלק"ט הגי' בימי מלך המשיח ישתחוו לו גוים, ואולי צ"ל דכתיב וישתחוו לו כל מלכים כל גוים ועבדהו (תהלים ע"ב י"א): (מב) אלו ראשי גלויות שבבבל. שוטה חדשה: (ג) ד"א אלו סופרין שביהודה. לק"ט ועי' סנהדרין ה' ע"א הוריות י"א ע"ב ורש"י עה"ת: (ד) אלו יושבי יעבץ שמורין הוראות בישראל. בלק"ט שמורין הלכות לישראל, ובשיטה חדשה אלו יושבי יעבץ שמורים הלכות בא"י בסנהדרין גדולה שהיא יושבת בלשכת הגזית בחלקו של יהודה: (ה) שעתידין או"ה להביא שי' לו למלך המשיח. לק"ט, וכן טובא בילקוט רמז ק"ס, וכן רש"י עה"ת כתב ובמדרש אגדה שילו שי' לו שנאמר יובילו שי' למורא: (ו) ד"א עד כי יבא בנו יוצא יריכו כמו ובשליחה. לק"ט והעירותי שם בהערה ס"ג שגם הראב"ע הביא וי"א שהוא מגורת ובשליחה וכן הביא גם רבינו בחיי: (ז) מתרגמינן וזעיר בנהא. כוון לת"א וזה חוסוף המחבר: (ח) וכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני, מול אליף מן אסתיר, והי' מספרו אלף של"ה. ובלק"ט הערה ס"ה הבאתי כי רבינו טוביה ב"י וילך הביא ואנכי הסתר אסתיר הרי אלף ושלש מאות שלשים [יש לתקן ויש], מנין הסתר אסתיר, שנה למעלה ממה שאמר דניאל אשרי המחכה ויגיע לימות אלף ושש [יש לתקן ושלש] מאות שלשים וחמשה עכ"ל, אולם אין כאן שנה למעלה ר"ל יותר רק אות א' מן אסתיר מפל כמו שהביא ב"י ויחי מ"ט י': (ט) כלומר ולו יקהל עמים. לק"ט ועי' רש"י ורמב"ן עה"ת: (י) דימה הכתוב כנסת ישראל לגפן. לק"ט וכן הוא בתנחומא וי"א ורש"י עה"ת

דהיינו שער הביאה: כנס ביין לבושו וברם ענבים סתו. יהא דמיין כלפי הגבורה בהיפרע מאדום בימי משיח בן יהודה, כמכנס ביין לבושו, וביין אדום כסותו, דכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בנת (ישעי' סג ב): הכלילי עינים. תורתו דשבת יהודה יהא ברורה (נח) מפני שיהיו מקפידין על לשונם, לפיכך תלמודם מתקיים בידם, (נט) וכל חיך הטועם דברי טעם מהם אומר לי לי, כלומר עוד הורה לי, עוד למד לי, מפני שמראין בה כמה עינים, כלומר כמה פנים: מיין. מיין התורה, כדכתיב כי טובים דודיק מיין (שה"ש א ב): ולכן שינים. ויהא מלובן שיניו מחלב, מתלמוד תורה שהוא צה יותר מחלב, כדכתיב ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעי' נה א) ואומר דבש וחלב תחת לשונך (שה"ש ד יא): וכולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידו. (ס) ומה ת"ל על צידו, שיהא צד המזונות ונתן לתוך פיו של יששכר: יששכר חמור גרם. (סא) כשם שהחמור שובר את העצם, כך שבת יששכר עוסק בתורה ומשבר כל ישראל בהלכה, (סב) כדאמרינן ברי מאיר שהיה כעוקר הרים וטוחנן זה בזה, שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (דה"א יב לג), (סג) שהעמיד מאתים ראשי סנהדראות משבטו: רובין בין המשפטים. (סד) שמרביצין תורה בישראל, שכתוב בהן אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח יד): וירא מנוחה. (סה) זו תורה ורוח הקודש, כדכתיב בברוך בן נריה ינעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמי' מה ג), ותירגם יונתן לאיתי בתוכחתי ונבואה לא אשכחתי, כי טוב. לקבל עליה שכר: ואת הארץ, שלו כי משובחת: כי נעמה. עליו ברכה על כל מין ומין שנהנה מפירותיה, כדתיב זמרו לשמו כי נעים (תהלים קלה ג), ואומר כי נעים נאווה תהלה (תהלים קמו א): ויט שכמו לסבול. עול מצות ועול תלמוד תורה, כדכתיב אלופינו מסובלים (תהלים קמד יד), במצות, (סו) ואיכא דאמרי אלופינו בתורה ובמצות, מסובלים בייסורים: ויהי למס עובד. (סז) מניינו של למס כמניינו של סיני, וכך אמר ויהי למס עובד שנהיה לתורה שניחנה בסני עובד ומשתעבד, כדכתיב מתוקה שנת העובד (קהלת ה יא): דן ידין עמו. (סח) זה שמשון ששפט את ישראל והושיעם מיד פלשתים: כאחד. (סט) כעין משפט הקב"ה שנקרא אחד, כשם שהקב"ה אינו ממריח את ישראל, שנא' שדי לא מצאנוהו שניא בה (איוב לו כג), ואומר עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך (מיכה ו ג), כך שמשון שפט את ישראל ולא הטריח עליהם כלום, (ע) דהכי אמרינן מאי דכתיב ה' אלהים זכרני נא (ופוקרינו) [וחוקינו] נא (שופטים טו כח),

הערות וחקונים

בשם ת"א ע"ש ועי' לק"ט בהערה ס"ח: נח מפני שיהיו מקפידין על לשונם לפיכך תלמודם מתקיים בידם. עירובין נ"ג ע"א: (נט) וכל חיך הטועם דברי טעם מהם אומר לי לי, בב"ר פצ"ט אות ח' נדרש ג"כ מלת הכלילי נוסריקון אבל בענין יין כדאם שאומר לחבירו מזוג לי שחכי ערב לי חיך לי לי, וכן נדרש בגמרא כתובות קי"א ע"ב: (ס) ומה ת"ל על צידו שיהא צד המזונות. לק"ט: (סא) כשם שהחמור שובר את העצם. לק"ט ושימה חדשה: (סב) כדאמרינן ברי מאיר כו, סנהדרין כ"ד ע"א: (סג) שהעמיד מאתים ראשי סנהדריות משבטו. לק"ט והוא נובע מב"ר פע"ב אות ה': (סד) שמרביצין תורה בישראל. לק"ט והוא מב"ר פצ"ט אות ט' אלו התלמידים שיושבין בארץ לפני חכמים, שנאמר אם תשכבון בין שפתים, ויותר נכון שצ"ל שנאמר למה ישבת בין המשפטים לשמוע שריקות עדרים (שופטים ה' מ"ז): (סה) זו תורה כדכתיב ומנוחה לא מצאתי, ובב"ר פצ"ח אות י"ב ופצ"ט אות ט' נדרש זה על כי טוב והובא ראי' כי לקח טוב נתתי לכם, וכן הוא במדרש אנדה וכן בכרכות ה' ע"ב מובא ג"כ הכתוב כי לקח טוב, ובלק"ט מובא הכתוב כי טוב סחרה: (סו) ואיכא דאמרי. כן מובא בלק"ט: (סז) מנינו של למס כו, לק"ט: (סח) זה שמשון כו, לק"ט ונובע סן ב"ר פצ"ח אות י"ג ופצ"ט אות י"א והנחומא הנדפס מכבר אות י"ב ורש"י עה"ת ועי' בת"א ויב"ע והרשב"ם כתב וז"ל המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל כו, ונעלם ממנו במח"כ כי כן דרשו במדרש: (סט) כעין משפט הקב"ה שנקרא אחד. לק"ט ועי' ב"ר שם: (ע) דהכי

אמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע (עא) זכור לי שזה עשרים שנה שדנתי את ישראל, ולא אמרתי לאחר מהם העבר לי מקל זה למקום זה: נד גדוד יגודנו. (עב) אלו שעברו את הירדן בימי יהושע, (עג) דכתיב כארבעים אלף חלוצי צבא עברו את הירדן (יהושע ד יג): והוא יגד עקב. שחזרו גדודיו לאחר שכבשו ושחלקו את הארץ שנאמר (ויברכם יהושע ביום ההוא) [ויברכם יהושע וגו' ויאמר אליהם] לאמר בנכסים רבים שובו [לאהליכם] [אל אהליכם] ובמקנה רב מאוד בכסף וכזהב ובנחשת [ובריל] [וכברזל] [ובשמלות] [ובשלמות] הרבה [מאד] חלקו שלל אויביכם עם אחיכם (יהושע כב ו ח) : מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך. (עד) שהיו מספקין למשחה ולמנורה : נפתלי אילה שלוחה. בישר על נפתלי בנו שהוא קל כאיל, (עה) וכן מצינו כשבאו בני יעקב לקבור את יעקב אביהם במערת המכפלה, בא עשו ועמד ועיכב והיה טוען ואומר מכיון שקבר יעקב את לאה במערה, מעתה אין לו חלק בה, ולא נותר בה זולתי חלקי. אמרו לו בני יעקב והלא צונו אבינו שאין לך עליו במערה ובשדה כלום, שהרי קנה את חלקך ממך, שנא' בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען (בראשית נ ה), ואין כירה אלא מכירה, והיה עשו מעכב והולך עד שקפץ נפתלי להביא שטר מכירה ממצרים, והביאו לשעה קלה, הראוהו לעשו, ולא היה מתפייס, והיה חושים בן דן חרש, כיון שראה עשו מעכב לקבור וקינז דקרו בצוארו והתיו ראשו, ונפלו שתי עיניו על מפתח של יעקב, ופקח יעקב עיניו וראה, ועל זה נאמר ישמה צדיק כי חזה נקם (תהלים נח יא), אותה שעה נתקיימה נבואת רבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד (בראשית כו מה), ואע"פ שלא מתו ביום אחד נקברו ביום אחד, נטלוהו בני עשו והוליכו אותו וקברוהו בארץ שעיר.

הערות וחקונים

אמרונו. סוטה י' ע"א וכן מובא בלק"מ, והובא בילקוט שופטים רמז ע"א : (על) זכור לי שזה עשרים שנה, וכן הוא בלק"מ, ובגמרא סוטה שם הגי' זכור לי עשרים ושתיים שנה, והסגורו שם מלת "שתיים" והגאון הר"ב העיר ד"ל וכך העיר הרשב"א בתשובה סי' פ"ח שבגמרא שלפניו ליתא מלת ושתיים עכ"ל. ובתשובת הגאונים (ליק תרכ"ד) בסוף תשובה מ"ה נמצא תשובה מרוב יהודאי גאון ד"ל שאלו מן קמאי מר יהודאי גאון ריש מתיבתא ז"ל הא דאמר רב יהודה אמר רב (סוטה י' ע"א) אמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי כ"ב שנה, והא כתיב והוא שופט את ישראל עשרים שנה, ולא פשט, ובסד"ע נמי עשרים תנא עכ"ל. והעירותי בהערות וחקונים לתשובת הגאונים (ליק תרכ"ח) בתשובת הרשב"א הובא שנשאל מחכם אחד מה מינו של שתי שנים הללו, והשיב שלפניו בגמרא כתיב עשרים שנה, ועיין עוד שם שהעירותי על דברי התוס' שבת נ"ח ע"ב שהביאו מירושלמי מ"ו דסוטה (צ"ל פ"א והוא ה"ח דף י"ז ע"ב) והוא שפט את ישראל ארבעים שנה, ובכל הספרים שלנו כתיב עשרים שנה. עכ"ל, ויש לתקן בתוס' כמו שהוא בירושלמי שם כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכתוב אחד אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה אולם דברי הירושלמי משובשים וכצ"ל כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל עשרים שנה כו' (שופטים מ"ו כ') וכתוב אחד אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שם מ"ז ל"א), ר"ל ב' פעמים כתיב עשרים שנה ועל זה אמר רב אחא מלמד שהיו הפלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים פלשתים ממנו עשרים שנה בחייו, ומצאתי סעד לדברי במדרש במ"ר פ"ד אות מ' ד"א כנגד שני פעמים שכתוב עליו שהוא שפט את ישראל עשרים שנה, ואלו הן: וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה, והוא שפט את ישראל עשרים שנה, ללמדך שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה אחר מיתתו היה מוראו של שמשון על פלשתים וישבו בהשקט. ע"כ: (עג) אלו שעברו את הירדן בימי יהושע, לק"ט ועי' רש"י ולזה כוון ת"א עי' בלק"ט הערה פ"ז : (עג) דכתיב כארבעים אלף וגו', וכן הביא הלק"ט, אולם בקרא כתיב כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה את ערכות ייחו: (עד) שהיו מספקין שטן למשחה. לק"ט ושיטה הרשה וילקוט רמז קס"א : (עס) וכן מצינו כשבאו בני יעקב לקבור את יעקב, סוכה י"ג ע"א, וב"ר מצ"ח אות י"ז ושומת חדשה ובעל לקח טוב ומדרש אנדה הביאו כמו שהוא בשיטה חדשה, וכן הביא המחבר, ועי' במדרש אנדה הערה נ"ח ג"מ, ועיין פד"א פל"מ, ובת"י ויב"ע בראשית מ"ט כ"א ובוב"ע שם ג' י"ג

ובני יעקב קברו אביהם במערה וסתמוהו, ועוד לא נקבר בה בן אדם: בן פורת. (עו) אל תקרי בן פורת, אלא בן פרות, אמר לו שמא בין פרות הטובות והרעות שנראה לפרעה במצרים בחלום היית, או שמא בין השכלים הרקות והמלאות שנראה לפרעה: עלי עין. כלומר על יד היאור היית שכוונתה ברוח הקודש ופתרת את החלום כראוי, ולכך בנות של מצרים צעדה עלי שור, להסתכל בכבודך: (עז) ד"א בן פורת יוסף. לשון פריה ורביה: עלי עין. (עח) אל תקרי עלי עין, אלא עולי עין, והיו בני יוסף פרין ורביין כמעין הנובע, כדכתיב וירכרו בני יוסף (אל) [את] יהושע לאמר מדוע נתת לי (חבל אחד וגורל אחד) [גחלה גורל אחד וחבל אחד] ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה' (יהושע יז יד). אמר להם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה (שם שם טו). אמר להם לכו והחביאו עצמיכם ביערים כדי שלא ישלוט בכם עין רעה, אמרו לו אין עין הרע שולטת בנו, שנא' בן פורת יוסף עלי עין: בנות צעדה עלי שור. בנות צלפחד נטלו חלק מכאן ומכאן לשור של ירדן, כלומר לאפיקי הירדן: וימררוהו ורבו. אלו בני זלפה ובלהה: וישטמוהו בעלי חצים. (עט) אלו שמעון ולוי, שנא' ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרנו (בראשית לו יט כ): ותשב באיתן קשתו. ושי"ה ויהי כהיום הזה ויבא הכיתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). ממש: ואין איש מאנשי הבית שם בבית (שם שם). (פ) באותה שעה נתגבר יצרו עליו, ונראית לו דמות יעקב אביו, כאילו בחלום, ואמר לו יוסף בני עתידין אחיך שיחקקו על אבני השוהם להיות לזכרון לפני הקב"ה ואתה עמהם. רצונך שתמחה משם, מיד: ותשב באיתן קשתו. מלמד שנתיישבה קשתו, דהיינו אבר שלו לאיתנה: ויפוו זרועי ידיו. מלשון מפו ומכרכר (שי"ב ו טו). (פא) מלמד שזרועי ידיו היו מפוזות ורוערות ומנשקות, ונתפור זרעו מבין צפרניו, ונעץ צפרניו בקרקע עד שמת יצרו: מידי אביר יעקב. כל זה היתה לו מידי תוקפו של יעקב: משם. מאותו הזכות וכה להיות רועה ומכלכל את אביו ואת אחיו ולהחקק באבן השוהם עם שאר שבטי ישראל, כדכתיב ששה משמותם על האבן האחת (שמות כה י): (פב) ד"א משם רועה אבן ישראל, משם וכה להיות רועה אב וכנים של ישראל, אבן אב ובן: מאל אבך. (פג) אל אביך היה בעורך ויעורך מעתה: ואת שרי. (פד) שאמר לצרותי די, שדי לעולם אלהותו יאמר לצרותיך די: ויברכך ברכות שמים מעל. אלו מללי שמים: ברכות תהום רובצת תחת, אלו משמני הארץ: ברכות שדים, אלו מוונות: ורחם. אלו בניס: (פה) ד"א שדים, אלו זכיות של אבות, כדכתיב ושדי כמגדלות (שה"ש ח י): ורחם. זו זכות אמהות: ברכות אביך נברו. (פו) זה יעקב: על ברכות הורי. זה יצחק: עד תאות נבעות עולם. עד ברכה שנחאוהו לברך אברהם את יצחק בנו שעשה נבעה של ערלות בתוך אהלו, ביום שנימול הוא ואנשי ביתו, שזכותו עומדת עד עולם: ד"א עד תאות נבעת עולם. אלו ישמעאל ועשו שנתאוו לברכות אבותיהן, ודומה למדרש זה שחו נבעות עולם (חבקוק ג ו): תהינה לראש יוסף ולקרקד. (פז) שמשעה שמכרוהו אחיו הויר עצמו מן היין גם הם הוירו עצמן

הערות וחקונים

וברמב"ן בראשית נ' ל"א, ובלק"ט הערה צ"ג: (עו) אל תקרי בן פורת אלא בן פרות. עיי' ב"ר פצ"ח אות י"ח וסוף פצ"ט: (עז) ד"א לשון פריה ורביה. בעל לקח טוב הביא ד"א שהיה שבטו פרה ורבה כמעין הטובע בו וכן הביא המחבר במאמר שלאחריו: (עח) אל תקרי עלי עין, אלא עולי עין. ברכות נ"ה ע"ב סוטה ל"ז ע"ב ולק"ט ומדרש אגדה: (עט) אלו שמעון ולוי. עיי' לק"ט ל"ז י"ט ובהערה נ"ח: (פ) באותה שעה נתגבר יצרו עליו. סוטה ל"ז ע"ב והובא בלק"ט וע"ש הערה צ"ט: (פא) מלמד שזרועי ידיו היו מפוזות כו' ונתפור זרעו. ב"ר פצ"ח אות כ' וירושלמי הנוריות פ"ב ה"ה ועיי' גמרא בבלי סוטה שם וברשי"י שם ולק"ט: (פב) ד"א מושם זכת. לק"ט: (פג) אל אביך היה בעורך לק"ט: (פד) שאמר לצרותי די. לק"ט: (פה) ד"א שדים אלו זכיות של אבות. לק"ט: (פו) זה יעקב כו'. לק"ט: (פז) שמשעה שמכרוהו אחיו. שבת קל"ט ע"א וב"ר סוף פצ"ח

מן היין, לא שתו לא הוא ולא הם, עד שמערו יחדיו: בנימין זאב יטרף. (פח) מה זאב חוטף, אף שבט בנימין חוטפין, שנא' וחטפתם לכם איש וגוי' (שופטים כא כא): (פט) בבקר יאכל האש את העולה הקרב עד ד' שעות, ולערב יחלק היום משבע שעות ולמעלה להיות שוחט ושולל ומפשיט ומקריב תמיד של בין הערבים: ד"א בבקר יאכל עד. אלו כהנים המשרתים בבית הבחירה שנחלקו את התרומה ואת הקדשים הנאכלים לשני ימים: ולערב יחלק. זה עם זה קדשים הנאכלים ליום ולילה, וכן משה רבינו חותם, ירד ה' ישכון לבטח חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן (דברים לג יב):

ירוחו דורשי הפרשה מהתוכחות והברכות וישכילו, וסמוך לה פרשת הצוואות: (כח) כל אלה שבט ישראל שנים עשר, כולן שויין ואע"פ שהעמיד אפרים ומנשה כראובן ושמעון, אינם אלא י"ב שבטים, כדרך שהיו חקוקין על אבני האפוד ועל אבני השם: וזאת אשר דבר להם אביהם, מה טענה אחרת דבר להם זולתי הברכות, (צ) אלא כך דיבר להם הריני ברכתי אתכם, אבל אין הברכות מניעות לכם עד שיעמוד לכם פרנס שמחבק אתכם כמוני ויחחום בברכותיו ויתחיל לומר וזאת ממקום שפסקתי ויהיו ברכותיו לכם מעין ברכותי: ויברך אותם, אותם מלא וי, מלמד שברך את כולם, שאע"פ שנראין דבריו על ראובן כתוכחות כעם ברכה הן להן שדימה ראובן שיהא נדחה מכל וכל על מעשה בלחה, כיון שאמר לו אל תותר, נמצא שלא נדחה אלא הרי הוא כיתר אחיו, וכן שמעון ולוי על מעשה יוסף, ויהודה על מעשה תמר, כמפורש בפרשה: איש אשר כברכתו, כראוי לו, כמו שזימן הקב"ה בפיו שנילה לו סודו מה שעתיד להיות בו, כך בירך אותם, בירך את יהודה בגבורתו של אריה, להיות דניאל וחנניה מישאל ועזריה בניו עומדים כנגד נבוכדנצר, דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ירמיה ד ז), בירך יששכר בכחו של חמור, להיות עומד תחת עול תורה כחמור תחת משאו, בירך ובולן בעסק סוחרין להיות עוסק ומביא ומפרנס לומדי תורה, בירך את הן בהיכש כנחש, להיות עומד כנגד הפלשתים שמכישין את ישראל כנחש, בירך את נד בחליצתו של נבור, להיות עובר לפני עם ה' למלחמה, בירך נפתלי בקלילות כאיילה, לעמוד ברק ואחיו בני נפתלי הולכין בקלילות ומושכין בהר תבור לעמוד כנגד יבין וסירא, בירך בנימין בתוקף הזאב, להיות מרדכי בנו עומד כנגד מלכות מדי, דכתיב בה זאב ערבות ישדרם (שם ה ו), וכתוב וארו [חיות] אחי (תניינא דמ"א) [תנינא דמ"ה] לדוב (דניאל ז ה), לדיב כתיב, דהיינו זאב, יכול זה יורש ברכתו לבד וזה לבד, ת"ל איש כברכתו בירך אותם, אע"פ שבירך לכל איש ואיש כברכתו בירך את כולם, כלומר איש כברכת אחיו:

(כט) ויצו אותם, (צא) מה צוואה ציוום, אמר להם שאו מטתי נ' מכל צד, יהודה יששכר ובולן מצד מזרח, ראובן שמעון גד מצד דרום, יוסף לוי ובנימין מצד מערב, דן אשר ונפתלי מצד צפון, וכך היו עומדים בדגלים, אלא שמתחלה לוי בדגל שלישי, ותחתיו אפרים, שהרי לוי נעשה משרת למקום, ונעשה בדגל שלישי אפרים ומנשה ובנימין: ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי, אם זכיתם תהיו כמותי ותהיו במחיצתי: קברו אותי אל אבותי, אצל אבותי, במערה אשר בשדה עפרון החתי:

הערות וחקונים

ולק"ט ומדרש אנדה: (פס) מה זאב חוטף, שיטה חדשה ותנחומא הנדפס מכבר ויחי אות י"ד ותנחומא הקדום אות י"ג, וילקוט רמז קס"א ורש"י עה"ת ולק"ט ומדרש אנדה: (פט) בבקר יאכל האש את העולה כו', ב"ר פצ"ט אות ג' ושיטה חדשה, ותנחומא הנדפס מכבר אות י"ד ותנחומא שלנו אות מ"ו, וילקוט רמז קס"א ות"י ויב"ע ולק"ט: (ז) אלא כך דיבר, לק"ט שיטה חדשה ותנחומא שם: (ל) מה צוואה ציוום, אמר להם שאו מטתי ג' מכל צד, עיין ב"ר פ"ק אות כ' ושם המאמר בקיצור שאו אותי שלשה מן המערב, ומבואר שמוטם בפרשות, כתנחומא במדבר

(ל) במערה אשר בשדה המכפלה. למה הוצרך לפרש ולדקדק כל כך, (צב) לפי שהיתה מערה לפני מערה, דלכך נקראת מערת המכפלה, שהיתה מוכפלה בבנין מערות שתיים: אשר על פני ממרא. כנגד אלוני ממרא שבארץ כנען, דכתיב וכנען ילד את צידון כבודו ואת חת ואת היבסי (בראשית י טו ז), וזכה כנען להקרנות את הארץ על שמו, לפי שעמד ופינה מארצו מפני ישראל: אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי לאחוזת קבר. הודיעם שירושת אבותיו הוא:

(לא) 'שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו. אע"פ שמה שרה תחלה מפני כבודו של אברהם הזכיר אברהם תחלה, והיה ליצחק ורבקה, ואידי דכתב רישא שמה קברו, כתב מציעתא שמה קברו, דהוה למכתב שמה קברנו את יצחק אני ועשו. ועוד מפני שיעקב לא נמצא על קבורת רבקה אמו, לפיכך לא כתיב שמה קברנו: ושמה קברתי את לאה. לכך ראוי לי ליקבר אצלה:

(לב) מקנה השדה והמערה אשר בו. לימד שלשון שדה לשון זכר: מאת בני חת. הודיעם שמקנה הם בידו שאם יבואו אומות העולם ויערערו על השדה או על המערה, יהא לכם דבר להשיב:

(לג) ויכל יעקב לצוות את בניו. ומה היא צוואה זו אשר צוה להם בסוף, אלא מלמד שצוה לשמור דרכי הקב"ה ותורת הדעת, וכן הוא אומר באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח יט), וכן מצינו ביצחק שצוה ליעקב לשמור דרכי הקב"ה ותורת הדעת, דכתיב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מכנות כנען ויתן לך את ברכת אברהם (שם כח ד), שתהא חסיד כמותו: ויאסף רגליו אל המטה. מלמד שכשהיה מברך ומצוה אותם היה יושב ומדבר כאדם שרוצה לצאת בדרך, וכשראה שאין לו בעולם אלא שעה אחת, אסף רגליו אל המטה ופשטן: (צג) ויגע מלמד שמת בחולי מעיים: ויאסף אל עמיו. ליצחק ולאברהם ולעבר ולשם ולנשיהון הצדקניות, ולכך נאמר אל עמיו, ולא אל עמו, מלמד שהנשים עם בפני עצמן:

[ג] (א) ויפול יוסף על פני אביו. והיה לכל בני יעקב, אלא למה נאמר ויפול יוסף, אלא לומר לך זה היא ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאותו הצדיק, דכתיב ויוסף ישית ידו על עיניך (שם מו ד): ויבך עליו וישק לו. מלמד שמוחר לאדם לנשק את המת עד שלא נקבר, וזו היא נשיקה של פירוד נמור:

(ב) ויצו יוסף את עבדיו את הרופאים. מלמד שמכל בעלי אומניות היו עבדים ליוסף: לחנוט את אביו. עיקר מלת חנוט אין לה דמיון במקרא, ולבי רחש לרמות לה חנוטה האמורה בדברי רבותינו, דאמרו (א) אתרוג שחנוטו פירותיו, (ב) ואמרו אילן בתר חנוטה בין למעשר בין לשביעית, וחנוטה זו היינו תחלת בישול הפירות ומעין תחלת בישול חנוטה זו הוי חנוטה האמורה ביעקב, שהיו הרופאים מבישלים עצי סממנין, ושרף עצי הקטף, דהיינו צרי, וסכין אותו, וזו הוא שריפה ששורפין למלכים, דכתיב בשלום

הערות ותקונים

אות ח', ובתחומא חנדפס מכבר במדבר אות י"ב ובמדריש במ"ב פ"ב אות ח' ומדריש אגדה ויחי, וילקוט רמז קס"א, ועיין רש"י הוריות ו' ע"ב ד"ה כנחלתם מה שהביא בשם התנחומא ועי' רש"י עה"ת ולק"ט: (ג) לפי שהיתה מערה לפני מערה. עירובין נ"ג ע"א לדעת רב: (ג) מלמד שמת בחולי מעיים. כי נאמר ויגע, עי' ב"ר פס"ב אות ב' רש"י אומר כל מי שנאמר בו גויעת מת בחולי מעיים, ועי' רש"י שבת ק"ח ע"ב ובתוס' שם:

[ג] (ב) דאמרו אתרוג שחנוטו פירותיו. בגמרא ר"ה ט"ז ע"ב אילן שחנוטו פירותיו: (ג) ואמרו אילן

חמות ובמשפחות אבותיך המלכים הראשונים ישרפו לך (ירמיה לר ה). אלא שבישול חגמת המתים ע"י אור, ובשול חגמת הפירות על ידי האש: ויחנמו הרופאים את ישראל. כדי שלא ישלום רימה בכשרו:

(ג) וימלאו לו ארבעים יום. שהיו חונטין אותו בכל יום יום עד משלם מ' יום: כי כן ימלאו ימי החנוטים. כדי שיבלעו הסממנין בגוף: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ' של חנטה, ולי' אחר חנטה, (ג) ואלו ע' יום לכבוד ע' נפש שבאו למצרים. מלמד שעבשו היו כולם בעלי בתים והיו הולכין וקושרין מספר בית איש יומו:

(ד) ויעברו ימי בכיתו. ע' יום: וידבר יוסף אל בית פרעה. כלומר לאנשי פרעה: לאמר. לומר לו: אם נא מצאתי הן בעיניכם דברו נא. לשון בקשה: באוני פרעה. שייבנסו הדברים באוניו: לאמר. מה לאמר, אלא כך אמר להם אתם ראויין לומר לו. שאין אני ראוי לבוא לפלטין של מלך בכנדי אבל, וכח"א כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק (אסתר ד ב):

(ה) אבי השביעני לאמר. מה לאמר, (ד) מלמד שהיו שם דברים אחרים שלא לומר לו. תדע לך כשאמרת לי רק הכסא אנדל ממך (בראשית מא מ), אמרו עבדיך ושריך עבר שקנחו רבו בעשרים כסף אתה ממליכו עלינו, אמר להם (ה) גונוי מלכות אני רואה בו. אמרו לו א"כ יהא יודע בשבעים לשון ומשיב לנו. אותו הלילה בא נבריא אל והוסיף לו אות אחד משמו של הקב"ה וקראו יהוסף, שנא' עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע (תהלים פא ו), שילמרו שבעים לשון. שלא היה יודע בתחלה, בבקר קראו פרעה ושאלו בשבעים לשון, והיה משיב לו בכולן, אחר כך שאל יוסף לפרעה כלשון הקדש ולא היה יודע להשיב לו. אמר לו פרעה השבע לי שלא תגלה סוד זה. שלא יאמרו יוסף גדול מפרעה. ונשבע לו ועבשו שלח לו כל הדברים הללו, תדע לך שהשבעתני בדבר הזה והשביעני אבא לקוברו בארץ כנען, אם אתה מניחני לקוברו בארץ כנען מוטב, ואם לאו כשם שאתה מביאני לעבור על שבועת אבא, כך אני עובר על שבועתך, לכן נאמר לאמר: הנה אנכי מת. שסמך למיתו ציווני על כך: בקברי אשר כריתי [לי] בארץ כנען שמה תקברני. (ו) ומאי משמע דכריתי לישנא דמכירה הוא. אבל אין הדברים נתאמין על אופן הפשט, אלא מפני שדרך הראשונים לחצוב להם קבר כתייהם שלח לאמר לפרעה שכך אמר לי אבא בקברי אשר כריתי לי שהצבתי לי, ודומה להם (איש) כי יכרה [איש] בור (שמות כא לג), ויכרו שם עבדי יצחק באר (בראשית כו כה), כרוה נדיבי עם (במדבר כא יח): ועתה אעלה נא. לשון בקשה: ואקברה. לשון ענוה: ואקבור את אבי. לצאת ידי שבועתו: ואשובה. ואתיישב בארצך כבתחלה:

(ו) ויאמר פרעה. כיון ששמע פרעה כך, אמר לבני ביתו אמרו לו עלה וקבור את אביך כאשר השביעך. ולא תעבור על שבועתו:

(ז) ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה. (ז) בעלייה מוכיר עבדי פרעה, ובחזירה אינו מוכירן, לפי שבעלייה לא הכירו כחן ונבורתן של שבטים, לפיכך היו נוכרים בפני עצמן, ובחזירתן היו מכירין כחן ונבורתן, לפיכך אינן נוכרין בפני עצמן,

הערות וחקונים

בחר חנטה. גמרא שם י"ג ע"ב: (ג) ואלו ע' יום לכבוד ע' נפש. לק"ט: (ד) מלמד כו' תדע לך כו'. סוטה ל"ז ע"ב והובא בלק"ט ועיין במדרש אגדה: (ס) גונוי מלכות. בגמרא שם גונוי מלכות, וכתב רש"י גונוי מלכות גונוי מלכות בחכמת גבורה ויופי, והעריך גורס גניסי מלכות, וגם בלק"ט חובא גונוי מלכות: (ו) ומאי משמע דכריתי לישנא דמכירה הוא. חסר דכתיב בקברי אשר כריתי. ובגמרא ר"ה כ"ו סע"א איתא כך כשהלכתי לכרבי הים קורין למכירה כירה למאי נפקא מיניה לפרושי בקברי אשר

אלא בכלל, דכתיב וכל העולים אתו לקבור את אביו (פסוק יד): זקני ביתו. של פרעה: וכל זקני ארץ מצרים. לפי שהיה יעקב זקן נאה, לפיכך באו הזקנים לנהג בו כבוד: (ח) וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו. כלומר כל בני ביתם שהלא מן המצריים לא עלו אלו הזקנים. אבל מבית יוסף ומבית אחיו עלו הזקנים והנערים: רק טפס. רק לשון מועט. לומר לך טפים מועטין שאינם יכולין להלך הם הנשארים במצרים: וצאנם ובקרבם עובו בארץ גושן. כשמועו:

(ט) ויעל עמו גם רכב. דהיינו רכב ברזל: ויהי המחנה כבוד מאד. יותר ממה שהיה בקבורת יצחק ואברהם:

(י) ויבאו עד גורן האטד. (ח) וכי יש גורן לאטד, אלא מלמד שבאו עליהם בני ישמעאל ובני קטורה ועשו ובניו וז' עממין למלחמה כיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארון, מיד ירדו ממרכבותיהם, ותלו כתריהם בארונו של יעקב, והקיפוהו כתרים כגורן שמקפת בעומרים. (ט) ודומה לו בדברי רבותינו תנורו של עכנאי שהקיפוהו הלכות כעכנאי, ועיקר מלת אטד היינו דרדר (בראשית נ יח), דמתרנמינן ואטדין, (י) ר' אליעזר אומר כיון שראו ארונו של יעקב מיד התירו אזורי מתניהם. ואותו המקום היה בעבר הירדן בין הירדן ובין מצרים: ויספרו שם מספר גדול וכבוד מאוד. יותר ממה שנעשה עד כאן לכל אדם: ויעש לאביו אבל שבעת ימים. (יא) מפני מה נהגו לעשות אבל ז' ימים, כנגד ז' ימי המשחה, וכה"א כיום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה האלהים (קהלת ז יד):

(יא) וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד. שאר יושבי הערים ראו גידולתן שם טובים: ויאמרו אבל כבוד זה למצרים. מלמד שהיו ארונו של יעקב מראין באצבע: על כן קרא שמה. של גורן: אבל מצרים. כלומר אבל מתאבל היה מצרים בגורן זו והמקום בעבר הירדן:

(יב) ויעשו בניו לו. לשאת מטתו ג' סבל צד: כאשר צוום. לשאת מטתו הם עצמם ולא בני בניו:

(יג) וישאו אותו בניו ארצה כנען ויקברו וגו': (יד) וישב יוסף מצרים הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את (אביהם) [אביו]. אלו מצרים כדרשינן לעיל: אחרי קברו את אביו. מלמד שלא שב אחד מהם עד שקברוהו:

(טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. כלומר שניטלה אימתו מעל יוסף: ויאמרו לו ישמטנו יוסף. (יב) מה ראו לומר כך. אלא בחיירתן מחברון היו עוברין דרך שכם

הערות ותקונים

כרתי: ז) בעליה מזכיר עבדי פרעה כו'. סוטה י"ג ע"א ורש"י עה"ת ולק"ט: ס) וכי יש גורן לאטד. גמרא סוטה שם ושיטה חדשה ולק"ט ומדרש אנדה: ט) ודומה לו בדברי רבותינו תנורו של עכנאי שהקיפו הלכות כעכנאי. ב"מ ג"ט ע"ב: י) ר' אליעזר אומר. ב"ר פ"ק אות ו' שיטה חדשה. ותנחומא הנדפס מכבר ויחי אות י"ז ותנחומא הקדום אות י"ח. וירושלמי סוטה פ"א ה"י (י"ז ע"ב) וילקוט רמז קס"א ולק"ט וע"י מה שהעירוהו שם הערה ה', ובתנחומא הערה ק' ק"א ק"ב: י"ב) מפני מה נהגו לעשות אבל ז' ימים כנגד ז' ימי המשחה. ב"ר סוף ויחי פ"ק אות י"ג ושיטה חדשה ותנחומא הנדפס מכבר ויחי אות י"ז ותנחומא הקדום אות י"ח ולק"ט וע"י ס"ק ב' ע"א מנין לאבילות שבעה. מה חג שבעה אף אבילות שבעה, וע"ש בתוס' ד"ה מה חג. ורש"י גזיר מ"ש ע"ב ד"ה אלא באבילות דרבנן הביא רבנן תקנו אבילות שבעה ואסמכוהו אקרא ויעש לאביו אבל שבעת ימים עכ"ל: י"ג) מה ראו לומר כך כו'. ויש דורשין כו'. כן הובא בלק"ט, וכן הובא בילקוט רמז קס"ב ומצוין ב"ר וצ"ל תנחומא והוא בתנחומא הקדום שמות אות ב'. וע"ש הערה י"ג וכן רש"י עה"ת הביא שהיו רגולין לסעוד על שלחנו כו' וכן ביב"ע ואתם תשבתן עלי כישין דמא דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל. וע"י גם

לדוֹתָן, נָטָה יוֹסֵף מֵעַל מִרְכַּבְתּוֹ וְהִצִּיץ בְּבוֹר שֶׁהִשְׁלִיכוֹ בּוֹ אַחִיו וְנִתְאַנְחָה, כִּשְׂרָאוֹ אַחִיו אֶת זֹאת, אָמְרוּ עֲדִיין הַשְּׂטֵמָה בְּלִבּוֹ: וְהִשָּׁב יוֹשִׁיב. כִּפְלֵ הַרְיִבּוֹר, כְּלוֹמֵר וְהִשָּׁב לִזְרַעְנוּ, וַיִּשָּׁב לַעֲצִמְנוּ: אֶת כָּל (הַרְעוֹת) [הַרְעָה]. שֶׁהִשְׁלַכְנוּהוּ בְּבוֹר, וְשִׁמְכַרְנוּהוּ לַעֲבֵד: אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אוֹתוֹ. עַל דְּבַרֵי הַחֲלוּמוֹת. וַיֵּשׁ וּרְרִישׁן וַיִּרְאוּ אֶת־יוֹסֵף, שֶׁכֵּל זְמַן שָׁהוּהָ יַעֲקֹב בְּחַיִּים הִיָּה יוֹסֵף מִיִּסַּב בְּרֹאשׁ, וּמִשְׁמַת יַעֲקֹב לֹא רָצָה יוֹסֵף לְהוֹיֹת מִיִּסַּב בְּרֹאשׁ, שֶׁלֹּא לְהַחֲלִישׁ דַּעַת אַחִיו, וְהֵם דִּימּוּ בְּדַעַתְם שֶׁבִשְׂטֵמָה הוּא עוֹשֶׂה:

(טז) וַיִּצְוּ. (יג) צִוּוּ לְבַלְהָה אוֹמְנוֹתוֹ לֵאמֹר לְיוֹסֵף: לֵאמֹר. מִה לֵאמֹר. (יד) לֹמֵר שִׁנְיֵי דְבָרִים מִפְּנֵי דְרַבֵּי שְׁלוֹם: אַבְיָךְ צִוָּה לִפְנֵי מִתּוֹ לֵאמֹר. לֹמֵר מִשְׁמוֹ לָךְ:

(יז) כִּהֵּ תֵאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה. זֶהוּ לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה, וְלִשׁוֹן מִטּוֹ מִמֶּשׁ: שֶׂא. כִּמּוֹ נוֹשֵׂא עוֹן (שְׁמוֹת לֵר ז): נֵא. לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה: פִּשְׁעֵ אַחִיךְ. שֶׁהִשְׁלִיכְךָ בְּבוֹר: וְחַטָּאתִים. שִׁמְכָרוֹךְ: כִּי רָעָה גִמְלוֹךְ. עַל דְּבַרֵי הַחֲלוּמוֹת: וְעַתָּה שֶׂא נֵא לִפְשַׁע עֲבָדֵי אֱלֹהֵי אַחִיךְ. כְּלוֹמֵר וְעַתָּה שֶׂאִין אַבְיָךְ בְּחַיִּים וַאֲיִן אַתָּה נוֹשֵׂא לוֹ פְּנִים, עֲשֵׂה בִשְׁבִיל אֱלֹהֵי אַבְיָךְ שֶׂאֲחִיךְ עֲבָדֵיו הֵם: וַיִּבֶךְ יוֹסֵף בְּרַכְרַם אֱלֹוֵי. מִלְמַד שֶׁנִּשְׁפְּלוּ לְבַלְהָה בְּנֵי הַשְּׂבָמִים וּבְאוֹ לְמַלְאוֹת דְּבַרְיָה, וּמִדְּכָתִיב אָנָּה שֶׂא נֵא. וְעַתָּה שֶׂא נֵא. דִּהֲיִינוּ נֵי לְשׁוֹנוֹת דְּבַקִּשָּׁה, (טז) לְמַדְנֵי שֶׁהִמְבַקֵּשׁ מִטּוֹ מַחְבִּירוֹ, אֵינּוּ צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִגֵּי פְעֻמִּים, וְכֵן בְּאוֹיֵב נֵאמֵר [יִשְׂרָאֵל] עַל אֲנָשִׁים וַיֵּאמֶר הַטָּאֲתִי וַיִּשְׂרֵר הָעוֹיֵתִי וְלֹא שׁוּהָ לִי (אֵיבֵב לֵג כז), וַאֲיִן הַמּוֹחַל רִשְׁאֵי לְהוֹיֹת אַכּוֹרֵי, דְּכָתִיב וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ (בְּרֹאשִׁית כ יז):

(יח) וַיִּלְכּוּ גַם אַחִיו וַיִּפְּלוּ לִפְנָיו. (טז) מִלְמַד שֶׂאֲעִיפֵ שְׂאֲדָם מוֹחַל עֲלֵבּוֹנוֹ עֵי אַחֵר, צָרִיךְ לְהִרְאוֹת לוֹ פְּנִים: וַיֵּאמְרוּ הֲנֵנוּ לָךְ לְעַבְדִּים. תַּחַת שִׁמְכַרְנוֹךְ לְעַבֵּד:

(יט) וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יוֹסֵף אֵל תִּרְאוּ כִי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי. יַעֲקֹב אָמַר לְרַחֵל בְּלִשׁוֹן תִּימָה, [הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִכִי (בְּרֹאשִׁית ל ג)], אֲבָל יוֹסֵף אָמַר לְאִחָיו בְּלִשׁוֹן וְדֹאֵי, כִּי הִתַּחַת, כְּלוֹמֵר מֵעֵין דְּרַכְּיוֹ שֶׁל הַקְּבִיָּה יֵשׁ בִּי, כִּשֶׁם שֶׁהַקְּבִיָּה עוֹבֵר עַל פִּשְׁעוֹ, כֵּךְ אֵינִי עוֹבֵר עַל פִּשְׁעוֹ:

(כ) וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה. שִׁמְכַרְתִּינוּ בִּידֵי אַכּוֹרִים כְּדֵי לְאַכְרֵי: אֱלֹהִים חֲשַׁבְתָּ. אֶת רַעַתְכֶם עָלַי: לְמוֹבָה, לְמִשׁוֹךְ אַתְכֶם לְמַצְרִים בְּשְׁלוֹם: לְמַעַן עֲשֵׂה. כְּלוֹמֵר הַקְּבִיָּה עֲשֵׂה וְלֹא אַתֶּם: כִּיּוֹם הַזֶּה, שֶׂאֲתֶם חַיִּים וְקַיִימִים, כֵּךְ: לְהַחְיוֹת עִם רַב. הַאֵב וְהַכְּנִים וּבְנֵי בָנִים וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם:

(כא) וְעַתָּה אֵל תִּרְאוּ. שֶׂאֵינִי נוֹמֵל לְכֶם רָעָה אֵלֹא טוֹבָה: אֲנִכִי אֲכַלְכֵל אַתְכֶם וְאַתֶּם טַפְסֶם. וְלֹא הִיָּה רֵאוֹי לֹמֵר כֵּךְ, שֶׁהָיָה הַקְּבִיָּה מְכַלְכֵל כָּל חַיִּים וּבְאוֹי הָעוֹלָם, וְלִכְךָ מִתְּקוּדָם לְכָל אַחִיו: וַיִּנְחַם אוֹתָם. (יז) שֶׂאֲמַר לָהֶם יַעֲקֹב אֲכִינוּ כָּלֵל כּוֹלְנוּ אִישׁ בְּבִרְכַת חֲבִירוֹ, וְאֵם אַחֵד מִכֶּם כִּטֵּל הָרֵי הַבְּרִכּוֹת כּוֹלֵךְ בְּמִלּוֹת: וַיְדַבֵּר עַל לֶכֶם: (יח) אָמַר לָהֶם אַתֶּם הֵייתֶם עֲשֵׂר נְרוֹת וְלֹא הֵייתֶם יְכוֹלִים לְכַכּוֹת נְרֵי, וְאֵינִי נֵר אַחֵר, הָאֵיךְ אֵינִי יְכוֹל לְכַכּוֹת

הַעֲרוֹת וְתַקּוּנִים

בְּמַדְרַשׁ אַגְרָה: (יג) צִוּוּ לְבַלְהָה אוֹמְנוֹתוֹ לֵאמֹר לְיוֹסֵף, וְכֵן הוּא בְּלִקְטֵם וְכִיָּה בִּלְקוּטֵם שֶׁם בִּשְׁם בִּיָּר וְצִיל תְּנַחֲמוּ אֵהוּא בְּתַנְחוּמָא שְׁמוֹת אוֹת בִּי עֵיִשׁ הָעֵרָה יִיד וְכֵן בְּתִי עֵהִת וּפְקִירוֹ שְׂבָמֵי ית בְּלָהָה אֲמַתָּא דְּרַחֵל לְמִימֵר אַבְיָךְ פְּקִיד כּוֹ, וְרִשִׁי עֵהִת הִבִּיא וְאַת מִי צִוּוּ. אֶת כְּנֵי בְּלָהָה שְׁהִי רִגוּלִין אֲצִלוּ, שְׁנֵי וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בְּלָהָה: (יד) לֹמֵר שִׁנְיֵי דְבָרִים מִפְּנֵי דְרַכְּיוֹ שְׁלוֹם. בְּלִקְטֵם הִבִּיא מוֹתֵר לְשְׁנוֹת מִפְּנֵי שְׁלוֹם, וְהוּא בְּגַמְרָא יְכוּמוֹת סִיָּה עֵיב וּבִיָּר פִּיָּם וַיִּקְרָא רַבָּה פִּיָּם וַיִּלְקוּט רַטּוֹ קִסְיָב וַיְרוּשְׁלַמִי פִּיָּם דְּפִאָה וְרִשִׁי עֵהִת: (טז) לְמַדְנֵי שֶׁהִמְבַקֵּשׁ מִטּוֹ מַחְבִּירוֹ כּוֹ, וַיִּמָּא פִּיָּם עֵיָא וְהוּבָא בְּלִקְטֵם: (יח) מִלְמַד שֶׂאֲעִיפֵ שְׂאֲדָם מוֹחַל, הוּבָא בְּלִקְטֵם: (י) שֶׂאֲמַר לָהֶם יַעֲקֹב אֲכִינוּ כּוֹ, בִּיָּר פִּיָּם וְרִשִׁי עֵהִת וְלִקְטֵם: (יב) אָמַר לָהֶם. מְגִילָה פִּיָּם עֵיב וַיִּלְקוּט סוּף וַיְחִי וְלִקְטֵם

עשר נרות. (יט) ועוד שהרי קודם שבאתם היו אומרים שרי פרעה שאני עבד, כיון שבאתם כאן נתכבדתי בכם, שידעו שאני בן חורין, ועכשו אם אני הורג אתכם, מביא אני עלי בושא, כיון שאמר להם דברים הנכנסים בלכם, מיד נתחמו:

(כב) וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו. עשה שם יישוב בתים ובניינים: ויחי יוסף מאה ועשר שנים. (כ) אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה. שהרי יוסף קמץ שבשבתים חוץ מבנימין היה, ומת קודם כולן:

(כג) וירא יוסף לאפרים בני שלשים. דהוויין רביעי ליוסף: גם בני מכור בן מנשה יולדו על ברכי יוסף. שהיה להם אב לברית שנימולו על ברכיו, והו שאמר הכתוב ואולם אחיו הקמץ יגדל ממנו (בראשית מה יט) שהיו קודם להתגדל בני שלשים לאפרים בחיי יוסף, ולמנשה לא היו אלא בני שניים:

(כד) ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת. מלמד שקיבצם כולם בשעת פטירתו, והיה מצוה אותם כאב המצוה את בניו, אמר להם הריני מת עכשיו: ואלהים פקד יפקד אתכם. כלומר תלה הנאולה ברבים, לפי שידע ברוח הקודש שעתיד הקביה לרלג על הקץ ולקצרו בשביל צעקתן של רבים, לכך אמר פקד יפקוד אלהים אתכם. (כא) ולמה אמר להם בלשון פקידה, אלא כך אמר להם, כל מושיע שיעמוד לכם ולא יאמר לכם דברי הישועה בלשון זה אל תאמינו בו, ואם יאמר לכם המושיע בלשון זה, ובלשון כפול תאמינו בו, וכה"א במשה פקד פקדתי אתכם (שמות ג טז), וכתבו ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' (שם ד לא). למה האמינו על ששמעו דברי ישועתם בלשון פקידה: והעלה אתכם מן הארץ הזאת. בישרם שגם הם בנופתם עולים ממצרים, וכן היה כשעלו ממצרים כל אחד העלה ראש שכטו: אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב. דהיינו ארץ כנען: (כה) וישבע יוסף את בני ישראל לאמר, מהו לאמר, אלא אמר להם כמו שהשביע אבינו אותי וקיימתי שבעתי, כך תקבלו עליכם שבעתי ותקיימנה: פקד יפקוד אלהים אתכם, אמר להם כשהקב"ה פקד יפקוד אתכם: והעליתם את עצמותי מזה. כלו' ממקום זה, ודומה לו לך עלה מזה (שמות לג א), והעלחת חסר י', רמז שלא יתעסקו בו שאר שבטים אלא משה לבדו. (כב) עצמתי חסר ו', כך אמר להם אינו דומה קולטתו מחיים, לקולטתו לאחר מיתה, ולפי שלא היה יוסף רוצה לקבל עליו צער מחילות, לפיכך ביקש מאחיו שלא יניחוו בארץ מצרים, כדרך שביקש יעקב אבינו:

(כו) וימת יוסף בן מאה ועשר שנה ויחנשו אותו. הרופאים הנמטוהו כדרך שחנשו את אביו: (כג) ויישם בארון. בשני יודיין כתיב, מלמד שהוא עצמו סייעו להנתן בארון, ומעשה נס היה, שדרך החי לסייע את עצמו ולא המת: במצרים. עשו לו ארון של מתכות ושקעוהו בנהר נילוס, כדי שלא ידעו בו המצרים ויעשוהו לאלוה: ורבנותינו דרשו כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. (כד) לא פחות ולא יותר כדרך שהיו כתובין על אבני האפור ועל אבני השהם: ויעש לאביו אבל שבעת ימים. (כה) למה נהגו ז' ימים אבל, כנגד ז' ימי בראשית שבטליין מן האדם כשנפטר מן העולם. (כו) מבטליין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה לחופה, בדיא בשאין לו כל צרכו.

הערות ותקונים

ומדרש אנדה: (יט) ועוד שהרי קודם שבאתם בו, לק"ט: (כ) אוי לרבנות. משנה אבות והובא בלק"ט: (כא) ולמה אמר להם בלשון פקידה. עיי' לק"ט ובהערה ל"ג: (כב) עצמתי חסר וי"ו, כך אמר להם אינו דומה קולטתו מחיים. זה הובא בלק"ט על והעלחת חסר י' והמאמר אינו דומה קולטתו מחיים הוא בגמרא כתובות ק"א ע"א: (כג) ויישם בשני יודין כתיב. עיין מנחת שי: (כד) לא פחות ולא יותר כו'. לק"ט מ"ט כ"ח: (כה) למה נהגו שבעת ימים אבל כנגד ז' ימי בראשית. לק"ט ג' י'. (כו) מבטליין ת"ח להוצאת המת. מגילה כ"ט ע"א והובא כל זה בשאלות פ'

היינו שתא אלפי נברא ושתא אלפי שימורא, אבל יש לו כל צרכו אין מבטלין, (כו) והני מילי דמבטלין בשאין לו כל צרכו למאן דקרי ותני, אבל לא קרי ולא תני, אי איכא אפילו תרי דמיעסקין ביה לא מבטלין תיה, ואי ליכא דמיעסקין ביה הוי מת מצוה : (כח) מת מצוה היינו מת שאין לו קוברין כולי עלמא חיבינן בו ואפילו כהן. (כט) א"ר יהודה אמר רב מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה, (ל) והנימ דלא מיפלג ממתא בציבורי ובחבוראתא, ולא ידיעי הני דעלייהו מת מוטל לאיעסקין ביה, אבל מיפלג ממתא בציבורי ובחבורתא הנך דרמו עלייהו אסורין בעשיית מלאכה דלא ליתו לירושלי ביה, אבל הנך דאתו לכבוד בעלמא הוא דאתו ולא אסורין. (לא) וכולהו אסורין בשאילת שלום, (לב) וקיייל דמכברין ומרביצין בבית האבל, אבל אין מניחין בו את המוגמר. (לג) ומי ששמע על מתו בתוך שלשים יום הויא לה שמועה קרובה ונוהגת ז' ימים, ואם שמע לאחר שלשים זו היא שמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד, (לד) ויום שלשים נכתך שלשים, והני מילי בחול אבל בשבת כלאחר שלשים דמי. (לה) ואם בא אחד מן הקרובין ממקום קרוב מהלך יום אחד, ואפילו אין גדול שבבית בבית, הרי זה מונה עמהם, (לו) א"ר חייא אפילו הלך גדול שבבית לבית הקברות ובא אחד מן הקרובים בתוך שלשה ימי האבל הראשונים, אפילו ממקום רחוק יותר ממהלך יום אחד, הרי זה מונה עמהם וסומך עליהם, אבל בא לאחר ג' ימים, אפילו ממקום קרוב מונה עמהם, ממקום רחוק מונה בפני עצמו, (לז) והיכא דנפיק שיכבא מקמי פניא אי נמי ממתא למתא ולא איסתתם הגולל אלא בלילה הנך דאיתנהו בבית מונין משעה דאיכסא מנייהו הנך דבהדי שיכבא מנו משעה דאיסתתם הגולל. (לח) ת"ר אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו, שנייה (אינו יוצא ויושב) [יוצא ואינו יושב] במקומו, שלישית יושב במקומו ואינו מדבר עם כל אדם, רביעי הרי הוא ככל אדם : (לט) כל שלשים יום אסור לנשואין, מתה

הערות ותקונים

ויחי סי' ל"ד ובכה"ג ח' אבל, והר"יץ גיאות בספרו מאה שערים ח' אבל דף ל"ז : (ס) וה"מ דמבטלין בשאין לו כל צרכו למאן דקרי ותני כו', בשאילתות שם ובכה"ג שם איתא כך וה"מ לכבוד ביה דקארי ותאני אבל לא קארי כד איכא מאן דמיעסק ביה לא מבטלין, ואי ליכא מאן דמיעסק ביה מבטלין, והובא כן בהר"יץ גיאות שם, ועי' בהאשכול ח"ב דף קנ"ט : (כח) מת מצוה היינו מת שאין לו קוברין, שאילתות שם בהתחלתו ובכה"ג שם : (כט) א"ר יהודה אמר רב, מ"ק כ"ז ע"ב והובא בשאילתות ובכה"ג שם : (ל) והנימ דלא מיפלג ממתא בציבורי ובחבוראתא, בשאילתות שם הני מילי היכא דלא מיפלג מתא בחבורתא, ועי' העמק שאלה שם אות ב' וכן הוא בבכה"ג וגם הר"יץ גיאות (שם דף ל"ז ע"א) הביא וז"ל וה"מ דלא מיפלג מתא מחבורתא ובציבורתא, אבל מיפלגא הנך דרמו עלייהו, ואיעסקו ביה הוא דאסיר, אבל הנך דאתו לכבוד בעלמא לא אסיר, וסיים הכי פסיק רב אחא בשאילתות ובפסוקות ובגדולות ע"כ, והכוונה בהלכות פסוקות, וכן בהלכות גדולות והוא הבה"ג שם ח' אבל, ועי' סוד יו"ד סי' שמ"ג ובמרוך ב"י שם : (לז) וכולהו אסורין בשאילת שלום, שאילתות שם סי' ל"ח והוא בגמרא מ"ק מ"ו ע"א : (לח) וקיי"ל דמכברין ומרביצין בבית האבל, בה"ג שם, והובא בהר"יץ גיאות דף ס"ג בשם בה"ג : (לג) ומי ששמע על מתו בתוך שלשים יום כו', מ"ק כ' ע"א, ושאילתות שם סי' ל"ח, ועי' בה"ג שם : (לד) ויום שלשים נכתך שלשים, וה"מ בחול אבל בשבת כשאר שלשים דמי, עי' בבכה"ג שם באתה לו שמועה ביום שלשים הרי היא כשמועה קרובה ונוהגת שבעה ושלשים, וה"מ בחול אבל בשבת כו', ועי' בהר"יץ גיאות הביא בשם גדולות (הוא הבה"ג) באה לו שמועה, וז"ל כקרובה דמיא ונוהגת לו, וה"מ בחול אבל בשבת נעשית למחר רחוקה ואינה נוהגת אלא יום אחד וע"ש ביצחק ירנן סי' תקמ"א : (לה) ואם בא אחד מן הקרובין ממקום קרוב מהלך יום אחד, בה"ג שם והוא מגמרא מ"ק כ"א ע"ב : (לו) א"ר חייא, בגמרא שם ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן : (לז) והיכי דנפיק שיכבא מקמי פניא, בה"ג שם וזה הביא מהר"יץ גיאות דף מ"ד בשם גדולות ופסוקות : (לח) ת"ר אבל שבת ראשונה, הוא בירושלמי מ"ק פ"ג ת"ד (דף פ"ב סוף ע"ב) ושם איתא כך : אבל בשבת הראשונה אינו הולך לבית הכנסת, בשנייה הולך לבית הכנסת ואינו יושב במקומו, בשלישית יושב במקומו ואינו מדבר, ברביעית שווה לכל אדם, והמחבר שאב

אשתו ויש לו בנים אסור לישא אשה עד שיעברו עליו ג' רגלים, ואם אין לו בנים נושא לאלתר, משום ביטול פריה ורביה, יש לו בנים קטנים נושא לאלתר, כדי שתהא זאת מפרנסן וכונסה לאחר ל' יום: (מ) תכפוהו אבלות בזה אחר זה והכביר שערו עליו מיקל בתער, ובמספרים לא, ומכנס נסותו במים אבל לא בנתר ולא בחול הדק: (מא) על כל המתים שהוא חייב להתאבל עליהם, אם מטתו דוחה הרי זה משוכה, לאביו ולאמו הרי זה מוגנה. (מב) היה ערב שבת או ערב יו"ט או שהיו גשמים מולפין על מטתו הרי זה משוכה, שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. (מג) על כל המתים רצה חוליץ תפילין, רצה אינו חוליץ, רצה ממעט בעסקו, רצה אינו ממעט, על אביו ואמו חוליץ וממעט. (מד) על כל המתים כולן מספר לאחר ל' יום, ונכנס לבית המשתה לאחר ל' יום, על אביו ואמו מגדל פרע עד שינערו בו חבריו, ואינו נכנס למשתה עד לאחר י"ב חודש. (מה) על כל המתים כולם קורע טפה, (מו) היינו כדי אחיזה, על אביו ואמו עד שיגלה את לבו. (מז) על כל המתים כולם אפילו לבוש עשר לבושין, אינו קורע אלא עליון, על אביו ואמו קורע כולן, על כל המתים מפשיט בגד קרוע לאחר שבעה ומאחה אחר שלשים, על אביו ואמו מפשיט לאחר שלשים ואינו מאחה לעולם, על כל המתים כולן קורע בין ביד בין בכלי וקורע מפנים, על אביו ואמו קורע ביד ומבחוץ: (מח) חכם שמת בית מדרשו בסל, דלא פסקין סידרא ביה, (מט) ולא שיצאו תלמידיו ויטיילו בשוק, אלא יושבין ומעינין בדבר הלכה. (נ) ונלים חדשים לבנים אסורין על האבל לניהוץ שלשים יום, (נא) אבל שלא פרע ראשו ולא פירם את בגדיו ולא קרע או שחתך מצפרניו בימי אבלו חייב מיתה בידי שמים. (נב) שמש מטתו חייב מלקות, לא לקה חיה שולטת בנבלתו. (נג) אבל אסור בתפילין דאמר הקב"ה ליחוקאל פארך חבוש עליך (יחוקאל כד יז), מכלל דלכולי עלמא אסורי. (נד) ואסור לאכול ביום ראשון משלו, דאמר הקב"ה ליחוקאל ולהם אנשים לא תאכל (שם שם), מכלל דכולי עלמא אכלי. (נה) ואסור בנעילת הסנדל, דכתיב ונעליך תשים ברנליך (שם שם), מכלל דכולי עלמא אסורי. (נו) וחייב בעטיפת הראש, דכתיב ולא תעטה על שפם (שם שם), מכלל דכולי עלמא מחייבי: (נז) ואסור במלאכה כל שלשה ימים הראשונים, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, מכאן ואילך עושה מלאכה בצנעה בתוך ביתו, ואשה טווה בפלך בתוך ביתה. (נח) ושלשה ימים הראשונים אבל אסור בשאילת שלום, משלשה ועד שבע משיב ואינו שואל, מכאן ואילך שואל כדרכו.

הערות וחקונים

זה מספרי הגאונים: (ל) כל שלשים יום אסור לנשואין כו. מ"ק כ"ג ע"א: (מ) תכפוהו אבלות כו. אחר זה. מ"ק ט"ו ע"ב: (מא) על כל המתים שהוא חייב להתאבל עליהם. מ"ק כ"ב ע"א: (מב) הי ע"ש או ע"ש או שהיו גשמים מולפין, גמרא שם והובא בבה"ג: (מג) על כל המתים רצה חוליץ תפילין כו. גמרא שם והובא בבה"ג: (מד) על כל המתים כולן מספר לאחר ל'. גמרא שם והובא בבה"ג: (מה) על כל המתים כולן קורע טפה. מ"ק כ"ב ע"ב והובא בבה"ג: (מו) היינו כדי אחיזה דכתיב ויחוק דוד בכגדו ויקרעם (ש"ב א' י"א) ואין אחיזה פתוחה מטפה: (מז) על כל המתים כולם אפילו לבוש עשר לבושין, מ"ק שם והובא בבה"ג: (מח) חכם שמת בית מדרשו בסל, וזהו שהביא המחבר דלא פסקין סידרא ביה: (מט) ולא שיצאו תלמידיו ויטיילו בשוק, גמרא שם כ"ג ע"א והובא בבה"ג שם, ובגמרא שם גם בבה"ג אלא יושבין ודווין, והמחבר הביא אלא יושבין ומעינין בדבר הלכה: (נ) ונלים חדשים לבנים, מ"ק כ"ג ע"א והובא בבה"ג שם: (נא) אבל שלא פרע ראשו כו. שם כ"ד ע"א והובא בבה"ג: (נב) שמש מטתו, גמרא והובא בבה"ג: (נג) אבל אסור בתפילין, גמרא שם ט"ו ע"א והובא בבה"ג: (נד) ואסור לאכול ביום ראשון משלו, גמרא שם כ"ז ע"ב והובא בבה"ג: (נה) ואסור בנעילת הסנדל, שם ט"ז ע"א והובא בבה"ג: (נז) ואסור במלאכה כל ג' ימים הראשונים, שם כ"א ע"ב והובא בבה"ג: (נח) ושלשה

(נט) וכל ג' ימים הראשונים מותר להלוך לבית אבל, אחר מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין, אלא במקום המתנחמין. (ס) ומת שאין לו מנחמין באין עשרה בני אדם כל שבעת הימים ויושבין במקומו. (סא) וכל שלשים יום אבל אסור בתספורת כל שיער שבו. (סב) אבל שפה המעכבת לו ונשילת צפרנים כל שבעה אסור, מכאן ואילך מותר. ונהוג רבנן כי אמרי פסוקים של צידוק הדין והספידות על הקבר, וכי הררי אפיהו אמרי קדיש הכי. (סג) יתגדל ויתקדש שמיא רבא, בעלמא הוא עתיד לאתחדתא ולאחאה מיתיא, ולאסקא לחיי עלמא, ולמבני קרתא דירושלים, ולשכלולי היכליה בנוויה, ולמעקר פולחנא נוכראה מארענא, ולאחבא פולחנא דשמיא לאתרה, וימליך קודשא בריך הוא במלכותיה ויקריה בהיכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלה ובזמן קריב ואמרו אמין. יתברך וכו' יהא שלמא רבא וכו'. (סד) ובתר הכי שקלו עפרי ומנקין ידיהו ואומרין ועתה ה' אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרינו ומעשה ידך כולנו כי היכי דנתמלא קודשא בריך הוא רחמי ומיעצר מותנא: (סה) ומקמין דעיילי לבית האבל משאין ידיהו תרתי זימני כי היכי דליבטל רוגזא מינן כמיא דמשתפכן, ועיילין לבית האבל ומוזנין ליה כסא דחמרא ומברכין כוס תנחומין דהיינו ברכת רחבה הכי. (סו) ברוך דיין הרחמים שופט אמונות, שדננו בדין אמיתו, ככתוב (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, ברוך אתה ה' מנחם אבלים. ולא שתו אינהו אלא יהבין לאבל ומברך בורא פרי הגפן ושותה: ונהוג רבנן כל שבעה לצלויי בבית האבל צפרא ופניא, אבל למקרי בספר תורה התם לאו אורח ארעא. ולא אמרינן בבית האבל שירת הים, אבל אם הוא ראש חודש ואינא עשרה אמרינן הלל ואי לא לא. (סז) תיר ברכת חתנים בעשרה וחתנים מן המנין ברכת אבלים בעשרה ואין אבלים מן המנין, בדיא כברכת רחבה, אבל בתפלה ובכרכת המזון אלו ואלו מן המנין: (סח) גירסת ירושלמי בדיא דהווי מן המנין באבילי מת אחר, אבל באבילי אותו המת ליתניהו מן המנין, ודוקא כוס ראשון ולא יותר, דכתיב ואחריתו כיום מר (עמוס ח י). אבל מכאן ואילך מונין אותו

הערות ותקונים

ימים הראשונים. גמרא שם והובא בבה"ג: (נט) וכל ג' ימים הראשונים מותר להלך לבית אבל. גמרא שם והובא בבה"ג וצ"ל אינו הולך לבית האבל: (ס) ומת שאין לו מתנחמין. שבת קנ"ב סוף ע"א והובא בבה"ג: (סא) וכל שלשים יום אבל אסור בתספורת. שם י"ז ע"א והובא בבה"ג: (סב) אבל שפה המעכבת. גמרא שם והובא בבה"ג: (סג) יתגדל ויתקדש. וכן הובא בסדר רב עמרם גאון (דף נ"ב ע"א): (סד) ובתר הכי שקלי עפרי ומנקין ידיהו. בתשובת שערי צדק להגאונים שער ד' סי' י"ט בשם רב שר שלום וז"ל: וזה ששאלתם שעושין שמקנחין ידיהם בעפר לאחר שקוברין את המת, דבר זה אין עושין כאן כו'. והר"ץ גיאות (דף מ"ב) הביא בשם רב האי גאון וז"ל: ובתר דשכיב שכבא לא נהגו מעולם בבבל לקנח ידיהם בעפר, וכן אנו רואים דמאן דעביד הכי אין בו כלום אלא שרי לטיעבד, וכן הביא הרמב"ן בתורת האדם, וכן הובא בשבלי הלקט השלם ה' אבל סי' י"ד והביא ובתשובות הגאונים מצאתי בתר דקברי שכבא כו': (סח) ומקמין דעיילי לבית האבל משאין ידיהו תרתי זימני כי היכי דליבטל רוגזא מינן כמיא דמשתפכן, זה לא מצאתי. ובתשובת הגאונים שערי צדק שער ד' סי' כ' מיוחסת לרב שר שלום ובהר"ץ גיאות דף מ"ב הביאה בשם רב פלמוא וז"ל: נהגין אצלנו בשעה שחוזרין מבית הקברות ורוחצין ידיהם קודם כניסתן לבתיהם ויושבין על הדרך כה פעם יש, והשיב אין צריכין לרוחץ ואם נהגו ורחצו אין בכך כלום ועיי' בשבלי הלקט השלם ה' אבל סי' י"ד: (סו) ברוך דיין הרחמים כו' ברכת אבלים הובא בסדר רב עמרם גאון דף ג"ה והובא ג"כ בהר"ץ גיאות דף ס"ה בשם רב נטרונאי, והובא שם הברכה בשם ומלכות ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין הרחמים, והסיוס שם ברוך אתה ה' מנחם לב אבלים. במקום שהביא המחבר ברוך אתה ה' מנחם אבלים: (סז) תיר ברכת חתנים בעשרה. כתובות ח' ע"ב: (סח) אבל בתפלה ובכרכת המזון אלו ואלו מן המנין. עיי' ברמב"ן בשער הבראה במ"ק תקס"ח: (סח) גירסת ירושלמי. הוא כמגולה פ"ד ה"ד (דף ע"ה ריש ע"ב) והירושלמי הובא ג"כ בתר"ץ

למנין עשר ולתפלה ולברכת המזון: (ע) ת"ר אל תבכו למת (ירמיה כב י), אל תכנו למת יותר מראי: ואל תגורו לו (שם שם). יותר מכשיעור, הא כיצד, שלשה לבני, שבעה להספר שלשים לניהוץ ולחספורת, מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמין יותר ממני: ומי שמתו מוטל לפניו כו', כבר פסקנו הלכותיו דרך קצרה בפרשת ויהיו חיי שרה, והלכות ביטול רגלים לאכל והפסקתן, נפסק בהלכות מועד קטן, בפרשת אמור אל הכהנים: (עא) ואסור למנהג אבילות בשבת דלא לכסייא רישיה ולישנייא ללבושיה, ואי לית ליה לבושא אחרינא מהדר קורעיה לאחריא וליתרצא לפוריא ולכסיא, אבל נעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצת ידים ורגלים בחמין אסור אפי' בשבת, (עב) והלכך שבת עולה למנין שבעת ימי האבל, ואינה מפסקת ימי האבל, אבל הרגלים וראש השנה ויום כיפור מפסיקין ימי האבל, ואין עולין למנין ז', אבל לענין שלשים עולין ואינן מפסיקין, ואי קברו למת שבעת ימים קודם לרגל בשלו הימנו גזירת שלשים, קברו לפני הרגל, אפילו מקצת היום בשלו ממנו גזירת שבעה, קברו ביו"ט הראשון אינו עולה למנין, אלא מונה שבעה ושלשים לאחר הרגל, אבל קברו ביו"ט אחר של גלויות מיסלק סליק ונהוג ביה אבילות, מאי טעמא כיון דעיקר מררא יום ראשון הוא, דכתיב ואחריתה כיום מר (עמוס ח י), כיון דיו"ט שני מדרבנן הוא סליק ליה למניין שבעה: ואע"ג דבשבת מתפללין בבית האבל, מיהו אין מברכין ברכת אבלים לא בשבת ולא בראשי חודשים, אלא האבל מברך על הלחם ועל היון כדרכו כדכתיב ברכת ה' היא תעשיר (משלי י כב), היינו שבת, דכתיב ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית ב ג), ולא יוסף עצב עמה (משלי שם), זו אבילות שאינה נהוגת בשבת, (עג) ונהגי רבנן למיכל בכית האבל ביעי וטלופחי אנב סעורתא דיעקב דאזיל לנחומי ליצחק אבוהי יום שמת אברהם דכתיב ויוד יעקב נזיר (בראשית כה כט), היני ביעי בשולי ונזיר עדשים כמשמעו, (עד) דכי היכי דלית לטלופחי פה כשאר תבואות וקמניות, וכן נמי ביעותא לית לה פה, אף אבל נמי לית ליה פתחון פה לומר דבר לפני בוראו, אלא להצדיק עליו את הרין, ולא משקין לאכל אלא חמרא ושיכרא, דכתיב תנו שבר לאובר ויין למרי נפש ישחה וישכח רישו ועמלו (ולא) [לא] יזכר עוד (משלי לא ו ז), (עה) ובתך דאכלין מברכין ברכת אבלים הכי, ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו, והן עונין ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו וגומר ברכת הון וברכת הארץ, ואומר נחם ה' אלהינו את אבילי ציון ואת אבילי ירושלים, והאבלים המתאבלים באבל הזה נחמם מאבלם ושמחם מינונם, ככתוב (ישעיה סו יג) כאיש אשר אמו תנחמנו,

הערות ותקונים

גיאות ה' אבל דף ס"ה: (ע) ת"ר אל תבכו למת, מ"ק כ"ז ע"ב: (עא) ואסור למנהג אבילות בשבת דלא לכסייא רישי כו', הוא מכת"ג וכך הוא הנוסחא שם: ואסור למנהג אבילות בשבת, והכי אמור רבנן לא לכסי ראשיה ואי אית ליה לבושא אחרינא לישנויה ללבושי, ואית לית ליה להדריה לקרעיה לאחוריה וליתרציה לפוריה ולמכאביה, וכן הר"י גיאות דף ס"ז הביא ובהלכות (כוונתו לכת"ג) וכתב ז' יומי מביעי ליה להפוכי לפוריא ולמכאביה ולא ליתרציה: (עב) והלכך שבת עולה למנין שבעת ימי האבל אבל הרגלים ור"ה ויו"ט מפסיקין ימי האבל כו', עיי' כל זה בשבלי הלקט השלם ה' שמחות ס"י, כ"ב ובתניא רבתי סוף ה' אבל ס"י ע"א: (עג) ונהגו רבנן למיכל בבית האבל ביעי וטלופחי אגב סעורתא דיעקב כו', עיי' ב"ב ט"ז ע"ב, וב"ר פס"ג אות י"ד וירושלמי ברכת פ"ג ה"א, ובשבלי הלקט השלם ה' שמחות ס"י כ"ג הביא וז"ל: ומנהגנו לנחם בביצים לפי שהן עגולין ואין להם פה דומיא הראשונים שהיו מנחמין בעדשים, כדאשכחן ביעקב אבינו דכתיב ויוד יעקב נזיר וגו', ותנא אותו היום נפטר אברהם אבינו ובישל יעקב עדשים לנחם את יצחק אביו, ולמה עדשים, מפורש הטעם בב"ר מה עדשה אין לה פה אף אבל אין לו פה, פי' לחרבות דברים אסור, כמו שמצינו באהרן וידם אהרן, וכשם שהעדשה מגולגלת אף המיתה גלגל בעולם ע"כ: (עד) דכי היכי דלית לטלופחי פה, ב"ר שם: (עס) ובתך דאכלין מברכין ברכת אבלים הכי כו', ברכת המזון לאכל חובא בסדר רב עמרם גאון דף ב"ה, וכן בשבלי הלקט ה' שמחות סוף ס"י כ"ג:

כן אנכי אנתחםם (וירושלים) [ובירושלים] תנחמו. בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים. אל אמת דיין אמת שופט בצדק שליט במעשיו שאנחנו עמו ועבדיו וככל זאת אנו הייבים להורות לו ולברכו גורר פרצות הוא יגדור הפרץ הזה לחיים ולשלום עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל אמן: ויהיב ההוא כסא לאבילי ומוזנין כסא אחרינא ומברכין עליו כפה"ג ושתאו. (עו) וכל שלשה ימים הראשונים אסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד ובאגדות. משום שנא' פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים יט ט). ואם היו רבים צריכים לו אינו נמנע כל עיקר:

(עז) כה תאמר ליוסף אנא שא נא ועתה שא נא. (עח) זשיה אם יחמא איש לאיש ופללו אלהים (ש"א ב כה). היינו מוכיחין. ואם לה' יחמא איש מי יתפלל לו (שם). תשובה ומעשים טובים. (עח) והמותל שהוא אכור בידוע שאינו (ע) מתרבותו של אברהם אבינו, שנא' והנבעונים לא מבני ישראל המה (ש"ב כא ב). וכתוב אין לנו כסף וזהב עם שאול (פא) ועם (בניו) [ביתו] (שם שם ד). (פב) לי כתיב. (פג) מלמד שהיו משתמחין לפני כל אחד מהן כדי שימחלו לשבעת בני שאול ונתאכרו עליהם ולא מחלו. לכך נאמר והנבעונים לא מבני ישראל המה, שאם היו מבני ישראל היו מרחמים וחומלין: והעליתם את עצמותי מזה. (פד) למה נקרא יוסף עצמות בחייו, לפי שהיו אחיו קוראין את אביו עבדו ושותק: פקד יפקד. (פה) היינו דאמרין מנצפ"ך צופים אמרום. (פו) כ"ף נאולה לאברהם, דכתיב לך לך (בראשית יב א). מ' נאולה ליצחק, דכתיב לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם כו טז). נו"ן נאולה ליעקב, דכתיב הצילני נא (שם לב יב). פ' נאולה לישראל במצרים, דכתיב כי פקד פקדתי אתכם (שמות ג טז). צדיק נאולה לנו בימות המשיח, דכתיב והקטמותי לדוד צדיק ומלך מלך והשכיל (ירמיה כג ה):

ס ליק:

הערות ותמונים

(עו) וכל שלשים יום הראשונים אסור לקרות בתורה כו. מ"ק ס"ו ע"ב: (עז) כה תאמר. מכאן החל לפרש הכתובים: (עח) זשיה אם יחמא איש. יומא ס"ז ע"א והובא בלק"ט: (עט) והמותל שהוא אכור. ביצה ל"ב ע"ב והובא בלק"ט: (פ) מתרבותו של אברהם אבינו. בגמרא שם מורעו של אברהם אבינו וע"ש ברש"י: (פא) ועם בניו. וכן הובא בלק"ט ובקרא כתיב ועם ביתו: (פב) לי כתיב. הכתיב אין לי, והקרי אין לנו: (פג) מלמד שהיו משתמחין לפני כל אחד מהן. ורש"י הביא וז"ל בקש לפייסם בממון ולא רצו. אמר שמא הם מתביישין זה מזה, הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו, ולא נתפייסו לכך כתיב אין לי כסף וזהב, לשון יחיד, זו ראיתי בירושלמי עכ"ל. וכוננתו לירושלמי קדושין פ"ד ה"א (דף ס"ה ע"ג) אמר לון זה הנייה לכון ואינן מקטלין סבו לכון כסף וזהב והוון אמרין אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו, אמר דילמא דאינון בהתין פלגון מן פלג, נסב כל חד מנהון והוה מפייס ליה קומי גרמיה והוה א"ל מה הנייה אית לך דאינון מתקטלין סב לך דהב וכסף, והוא אמר אין לנו כסף עם שאול ועם ביתו, אין לי כתיב, וכן נשנה התאמר הזה במדרש שמואל סוף פ"ח ובמדרש במ"ר פ"ח ע"ש: (פד) למה נקרא יוסף עצמות בחייו. סוטה י"ג ע"ב והובא בלק"ט: (פה) היינו דאמרין מנצפ"ך צופים אמרום. שבת ק"ד ע"א, מגילה ב' ע"ב ב"ר פ"א אות י"א: (פו) כ"ף נאולה לאברהם. לפי שכל האותיות הכפולות סימני נאולה הם. עיי' בלק"ט שם ופדר"א פ"ח ובמ"ר סוף קרח פ"ח, ותחומא הגדפס מכבר קרח אות י"ב וע"ש איזה שינויים:

440.
I.

SECHEL TOB.

Commentar

zum

ersten und zweiten Buch Mosis

von

Rabbi Menachem ben Salomo

verfasst i. J. 1139.

Zum ersten Male herausgegeben

nach den beiden Handschriften cod. 165 u. 166 in der Bodlejana
kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen
Einleitung versehen

von

Salomon Buber.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

1900.